

ISSN 2074-1847

ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ ТОҶИКИСТОН
ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ

ПАЁМИ ДОНИШГОҶИ МИЛЛИИ
ТОҶИКИСТОН
(маҷаллаи илмӣ)

ВЕСТНИК ТАДЖИКСКОГО
НАЦИОНАЛЬНОГО УНИВЕРСИТЕТА
(научный журнал)

7(63)

БАХШИ «ФИЛОЛОГИЯ»
(қисми I I)

СЕРИЯ «ФИЛОЛОГИЯ»
(часть I I)

ДУШАНБЕ: «СИНО»

2010

**ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОЧИКИСТОН
ТАДЖИКСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ УНИВЕРСИТЕТ**

**МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ СОЛИ 1990 ТАЪСИС ЁФТААСТ.
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ ОСНОВАН В 1990 ГОДУ.**

**Ҳайати таҳририя:
Редакционная коллегия:**

Саидов Н.С. – гл. редактор, доктор философских наук, профессор
Каримов М.Б. – зам. гл. редактора, доктор химических наук, профессор
Мирбобоев Р.М.- зам. гл. редактора, кандидат экономических наук, доцент
Исматов С.М. - зам. гл. редактора, кандидат филологических наук, доцент

**Аъзои ҳайати таҳририя:
Члены редколлегии:**

Касымова М.Н. - доктор филологических наук, профессор
Кабиров Ш. - кандидат филологических наук, доцент
Низомов М. - кандидат филологических наук, доцент

Маҷалла бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ нашр мешавад.
Журнал печатается на таджикском, русском и английском языках.

© Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, 2010
Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон
Вестник Таджикского национального университета

ЗАБОНШИНОСИ

СОХТОРИ ҶУМЛА ДАР АШЪОРИ РҶДАКӢ

Ф.Х. Шарипова

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Поягузори назми форсӣ-тоҷикӣ, шоири зиндаёд Абӯабдуллоҳ Чаъфар ибни Муҳаммад Рӯдакӣ бо абёти беш аз ҳазори боқимонда андешаи ҷаҳоннофаро тасхир намудааст. Таҳлили таҳқиқи осори одамушшуаро таи солҳо дар замони мо идома дорад. Муҳаққиқон қорҳои зиёдеро дар бораи муҳити зиндагӣ ва аҳволу ашъори Рӯдакӣ ба сомон расонида, ҳар яке қўшидааст, то парда аз асрори хунари шоирро бо диди худ бардоранд. Аз ҷумлаи муҳаққиқони зиёди муосири ватаниву хоричӣ Садриддин Айни, Абдулғани Мирзоев, Аълоҳон Афсаҳзод, Абдушуқри Абдусаттор, Қутбиддин Мухторов, Саид Нафисӣ, И.С. Брагинский ва дигаронро номбар кардан мумкин аст, ки паҳлуҳои гуногуни хунари суҳанвари назми Абӯабдуллоҳи Рӯдакиро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додаанд. Осори Рӯдакӣ бунёд ва назми классикии тоҷик аст ва наҳви он барои шоирони минбаъда намуна шудааст.

Дар назми форсӣ-тоҷикӣ байт воҳиди хурдтарини маъно ва сохтори наҳви хунарист ва аз лиҳози таркиб байт маъмулан ҷумлае мебошад. Байт, ки иборат аз ду мисраъ мебошад, метавонад бо хелҳои гуногуни ҷумлаҳои сода ва мураккаб ба ҳам омада бошад. Маъмулан дар байт ҳар мисраъ иборат аз ҷумлаи сода аст, ки бо мисраъи баъдӣ ҷумлаи мураккабро ташкил медиҳад, яъне дар назм низ мизони наҳви нигоҳ дошта мешавад. Аммо тақуби аъзои ҷумла дар таркиби байт шаклҳои басо мураккабро метавонанд ба худ бигирианд. Мо ҷустуҷӯи тақуби аъзои ҷумлаи сода ва мураккабро дар ашъори Рӯдакӣ аз баррасии мавридҳои ҷумлаи сода шудани мисраъ оғоз менамоем.

Ба андешаи муҳаққиқон шеъри форсӣ аз ҷиҳати ягонагии шакли маъно дар замони Рӯдакӣ қолаби асосии худро ёфтааст. (7.9). Мизони сухани манзум назм аст, аммо наҳв ҳамнишинии вожаҳоро барои сохтани ҷумла таъмин менамояд ва сухани манзум аз ин қоида истисно нест. Ба андешаи муҳаққиқон, воҳиди истиқлоли шеър байт аст ва ин истиқлол ба воситаи ҷумла, ки фикри тамомшударо мефаҳмонад, ба даст оварда мешавад (7.14). Байти шеъри адабиёти классикии маъмулан ҷумлаест ва вай метавонад ҷумлаи сода, мураккаб ва омехта бошад.

То чи андоза мустақилияти байт дар ашъори Рӯдакӣ нигоҳ дошта шуда ва ё аз доираи он баромадааст, дар натиҷаи сохтори наҳвии мисраъ ва байтҳо аён мегардад. Мо наҳви наҳвии сохтори ҷумлаҳоро чунин тасниф намудем, ки аз худ матни абёт ҳосил мешавад:

1. Як мисраъ ҷумла мебошад.
2. Як байт ҷумла аст.
3. Зиёда аз як байт ҷумла шудааст.
4. Мисраъ як ё якчанд ҷумла мебошад.

Дар таснифи ин наҳв мо меъёрҳои наҳви, ки аз мавқеи субьективӣ, гӯянда, мантиқ ва оҳанги гуфтор маълум мешаванд ба назар гирифтаем. Масалан, мисраи дар таркиби байт омада, ҷумла аст. Байти зерин аз ду ҷумлаи содаи дутаркибаи тафсилӣ иборат аст:

Малико, ҷашни Меҳргон омад!
Ҷашни шохону хуравон омад(34)!

Аён аст, ки байт ҷумлаи мураккаби хитобӣ мебошад ва аз ду ҷумлаи сода, дар ҳар мисраъ якҷумлагӣ ба вучуд омадааст.

Дар байти зерин ҳар як мисраъ ҷумлаи мустақили саволи шудааст. Аммо такрори таркибҳои «Чӣ чиз аст он» дар ҳарду мисраъ як наҳв пайванди оҳангу маъноро ба онҳо додаст. Оҳанги пурсиш ва мантиқи дохилӣ сабаби пайванди онҳо шуда, истиқлоли маъноӣ, гусастагии наҳви мепӯшонанд:

Чӣ чиз аст он раванда тираке хурд?
Чӣ чиз аст он палоллак теги буррон(67)?

Дар байти поён муқолама сабаби ба вучуд омадани якчанд ҷумла шудааст:

Омад бари ман, Кӣ? Ёр. Кай? Вақти саҳар.
Тарсанда зи кӣ? Зи хасм. Хасмаш кӣ? Падар. (94)

Аз ин ҷо маълум мешавад, ки ҳосияти умумии забон ба воситаи анвои ҷумла (саволи, хабарӣ, хитобӣ) на фақат вазифаи сохтрии наҳви, балки вазифаҳои анвои ҷумлаи сода сохтанро ҳам дорад. Намунаи хеле қолиб ҷумлаҳои ҳамин байти шеъри устод Рӯдакӣ мебошад. Дар мисраи аввали байти боло панҷ ҷумлаи сода ва дар дуюм чор ҷумлаи содаи ноқурра омадааст.

Байти шеър на фақат аз ҷумлаи мустақил ё тобеи мисраъҳо сохта мешавад, балки ҳар мисраъ худ ҷумлаи мураккаб буда, мустақилияти маъноӣ зоҳир менамоянд. Алоқаи маъно дар мисраъҳо ба

мавзӯ ва оҳанги онҳо вобаста шудааст. Чида ва паиҳам шудани матлабҳои инкории ҳар ду мисраъ пайванди такмили маъноияшро нигоҳ доштааст. Ин хусусияти ҷумлаҳои шеърӣ Рӯдакӣ дар байти зерин ошкор шудаанд:

Лаб тар мақун ба об, ки талх аст дар қадах,
Даст аз кабоб дор, ки захр аст тавъамон (70)¹ [1]

Ҷумлаи мураккаб бо алоқаи мисраи якум ва дуҷум ба шеърӣ устод Рӯдакӣ бештар хос аст. Дар ин байт тавсифи калимаҳои об ва кабоб сабаби ба вучуд омадани ҷумлаи пайрави муайянқунанда шудаанд.

Байти зерин аз ҷиҳати сохтори нахвӣ мураккабтар аст, вале бо ҳамон низом сохта шуда, аз ду ҷумлаи мураккаби пайвасти хилофӣ иборат мебошанд ва ҷумлаҳои содаи он се таркибаанд ва хабар надоранд:

Ба зулф кач, валекин ба қаду қомат рост,
Ба тан дуруст, валекин ба чашмакон бемор (46).

2. Як байт аз якҷанд ҷумла иборат аст. Омӯхтан ва шинохтани дурустии сохти нахвӣ абёт, ҷумла барои дуруст фаҳмидани маънои онҳо ва аз ҷониби дигар, дар мавқеи муносиб гузоштани аломатҳои китобат зарур аст.

Дар шеърӣ араб истиқлоли ҳар як байт нигоҳ дошта мешавад, аммо, ба андешаи муҳаққиқон дар, шеърӣ форсии асри X ин меъёр ҳанӯз пурра ба даст наомадааст (8). Сохтори нахвӣ ва маъноии байте, ки як ҷумлаи мураккаб аст, нисбат ба ҷумла будани мисраъ, бешубҳа, хеле мураккабтар аст. Дар таълимоти шеършиносии гузашта ба ваҳдати маъноии байт эътибори хос зоҳир кардаанд ва онро рукни муҳими қонуни эҷодӣ хондаанд. Аз ин рӯ, масъалаи мазкур мавриди эътибори донишманди гузашта ва имрӯза қарор ёфтааст.

Аз рӯи тадқиқоти М. Н. Усмонов дар 9840 абёти ғазалиёти Ҳофиз мустақилият аз рӯи ритму оҳанг ва фикри тамомшуда ҳифз шудааст (5) Дар ашъори Рӯдакӣ байтҳое, ки чунин истиқлолиятро нигоҳ доштаанд, камтаранд. Аз рӯи сохтори нахвӣ ин гуна байтҳоро, ки ҷумларо ташкил додаанд, ба чунин гурӯҳҳо тасниф намудем: 1) Як байт аз як ҷумла иборат аст; 2) Як байт аз ду ҷумлаи мураккаби пайваст иборат аст; 3) Як байт аз як ё ду ҷумлаи мураккаби тобеъ иборат аст; 4) Як байт аз ҷумлаи мураккаби омехта иборат аст.

1) Як байт аз як ҷумла иборат аст. Дар байтҳое, ки аз як ҷумла иборатанд, бештар мисраи аввалро муҳотаб ташкил медиҳад. Муҳотаб бо аъзоҳои ҷумла алоқаи грамматикӣ надорад. Он бо мисраи дуввум дар мантқиқӣ буда, барои сохтани байт ва ифодаи эҳсоси шоир хидмат мекунад. Масалан, дар ин байт ҳамин қоидаи муҳотаб будани мисраи якум мушоҳида мешавад.

Эй мояи хубию некномӣ,
Рузам надихад бе ту рӯшноӣ (144)!

Дар байти зерин низ «гули баҳорӣ, бути таторӣ» муҳотаб шудааст, аммо мисраи дуввум аз ду ҷумлаи сода созмон ёфтааст:

Гули баҳорӣ, бути таторӣ,
Набиз дорӣ, чаро наёрӣ (168) ?!

Дар байти зерин ҳарду мисраъ аз муҳотаб иборат буда, аз як ҷумла таркиб ёфтаанд:

Аё хуршеди солори гетӣ,
Савори рамзсозу гурди настӯх (138).

Умуман, дар ашъори Рӯдакӣ калима ва ибораҳое, ки ручӯъ, эҳсосот ва муносибати шоирро ифода мекунад, кам нестанд. Чунончи дар байти зерин ифодаи туфайлии «Эй дарег» оҳанги афсӯс ва дарегро гирифтааст:

Эй дарегӣ он хур, ҳамгоми саҳо хотамфаш,
Эй дарегӣ он гав, ҳамгоми вафо сомгирох (34)!

Дар баъзе байтҳо воситаи алоқаи пайвастро оҳанги қиёсӣ ва ҷои якхелаи аъзоҳои ҷумла ва ифодаи шахсу шумора дар матн ифода намудааст:

Некии ӯ ба ҷойҳои бадист,
Шодии ӯ ба ҷои қимор аст (22).

Аз лиҳози нахвӣ воситаи дигар дар алоқаи пайваст пайвандакҳои пайвастқунанда мебошад, ки аз онҳо шоир нисбатан камтар истифода кардааст. Аз ҷумла, дар ин байт:

Борони мушқбӯй биборид нав ба нав,
В-аз барг баркашид яке ҷумлаи қасиб. (18)

¹ 1.Рӯдакӣ. Девони одамушшуарои Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ. Девони одамушшуарои Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ. –Душанбе; Ирфон,2000. 189-саҳ. Минбаъд иқтибос аз Рӯдакӣ. Минбаъд иқтибос аз ҳамин девон оварда мешавад.

Дар байти боло муносибати пайвастаи замони чумлаҳои сода низ ба назар мерасад.

2) Байт бо шакли чумлаи мураккаби пайваст ба вучуд омадааст. Чумлаҳои мураккаби пайваст бо иштироки пайвандакҳо ба чумлаҳои мураккаби пайвасти бепайвандак ва чумлаҳои мураккаби пайвасти пайвандакдор тақсими мешавад. Аз ҳар ду наъми алоқа шоир мохирона истифода бурдааст. Мисол, дар ин байт:

Зи меҳраш мабодо тикӣ, эй дил,

Зи фармонаш холи мабод эч марч (113)!

Дар байти зерин таносуби байни чумлаҳо ва аъзоҳои он, тарзи ифодаи шаклҳои хабарӣ мувофиқат дошта, муносибати ҳамзамониро дар амали меҳраш ва фармонаш дидан мумкин аст.

Дар байти боло муносибати пайвастаи замони чумлаҳои сода низ ба назар мерасад.

Дар байти зерин ду чумлаи содаи яктаркибаро пайвандаки пайвасткунандаи ҷудои ё ки муносибати алтернативӣ доранд, пайваст намудааст:

Чун гули сурх дар миёни пилгӯш

Ё ту заррингӯшвор аз хубгӯш (160).

Дар байти зерин низ воситаҳои алоқаҳои номбаршуда барои ташкили чумла мусоидат намуда, такрори ифодаи ҳама ниюша алоқамандии байни ду чумларо мустаҳкам кардааст:

Ҳама ниюшаи хоҷа ба некуиё ба сулҳ аст,

Ҳама ниюшаи нодон ба ҷангу фитнаву ғавғост (111)

Дар матни зерин алоқаи байни чумлаҳои содаи мисраъҳо бештар ба воситаи маъно, муносибат ва ритму оҳанг сурат гирифтааст. Масалан, дар ин намунаҳо:

Тундар миёни дашт ҳаме бод бардамад,

Барқ аз миёни абр ҳаме баркашад қазиб.

Булбул ҳаме бихонд дар шохсори бед,

Сар аз дарахти сарв сар ўро шуда мучиб (18)

Дар байти дигар муносибатҳои сабабу натиҷа ду чумлаи содаи мустақилро ба ҳам пайвастаанд:

Дар ишқ чу Рӯдакӣ шудам сер аз ҷон,

Аз ғиряи хунин мижаам шуд марҷон (156)

Чу дурпош гардад ба маънӣ забонаш

Расад марҳабо аз замину замонам (158).

Шарти муҳими чумлаҳои мураккаби пайваст аз лиҳози наҳв мавқеи чумлаҳои сода ва маъноӣ мантиқии чумла мбошад. Ҷунончи, дар байти зерин чумлаҳоро вожаи бифнуд, ки ба вазифаи хабар омадааст ва муносибати ҳамзамонии он ба ҳам пайвастааст:

Бифнуд танам бар дирам обу замин,

Дил бар хираду илму ба дониш бифнуд (123).

Хабари бифнуд дар мисраи аввал, дар оғози чумла, дар мисраи баъдӣ дар охири чумла омадааст ва дар форсии дарӣ, давраи нахустин (аз оғоз то авали қарни 7 ҳиҷрӣ), сохтмони чумла аз назари тартиби аъзои он нисбат ба адвори баъд озолии бештаре дорад, ки ин хусусиятро дар осори Рӯдакӣ мушоҳида кардан мумкин аст (7,447).

3) Як байт аз як ё ду чумлаи мураккаби тобеъ иборат аст, ки дар маҷмӯъ ҷумлаҳои мураккаби омехтаро ташкил медиҳанд.

Ҷунончи шеваи табиӣ гуфтор ва таъсири сохтмони чумлаи забони арабӣ адибони он замонро водор намуд, чумлаҳои мураккаб ва пайвандакҳои тобеъ истифода баранд. Чумлаҳои байти шеъри Рӯдакиро чумлаҳои мураккаби тобеъ ташкил медиҳанд. Бо вучуди ин, ҷунончи чумлаҳо нисбат ба чумлаҳои мураккаби омехта камтаранд.

Чумлаи пайрав бо пайвандаки тобеъкунандаи ки ҳам дар аввал ва ҳам дар байни сарчумла омадааст:

Кунҷае, ки барф пеш ҳамедошт, гул гирифт,

Ҳар ҷӯяке, ки хушк ҳамебуд, шуд ратиб (18).

Дар байти зерин дар ҳар мисраъ чумлаи пайрави пуркунанда омада, ду чумлаи мураккабро ташкил додааст:

Ҳар киро рафт, ҳамебояд рафта шуморӣ

Ҳар киро мурд, ҳамебояд мурда шумаро (25).

Дар ҷойи дигар чумлаи пайрави монандӣ ба воситаи пайвандаки ҷунончи ба сарчумла тобеъ шуда, байт аз як чумлаи мураккаби тобеъ иборат аст:

Мушаваш аст дилам аз карашмаи Салмо,

Ҷунончи хотири Маҷнун зи турраи Лайло (77).

Кас нашиносад ҳале, ки кӯшиши ӯ чун,
Халқ надонад ҳале, ки бахшиши ӯ чанд (32).

Ҳадафи мо муайян намудани то қадом андоза аз имкониятҳои нахвӣ дар сохтмони байт истифода бурдани шоир аст. Қисми зиёди сохти ҷумлаҳои байти шеърӣ Рӯдакӣ ҷумлаи мураккаби омехтара ташкил додаанд. Муаллиф ҳам аз алоқаи пайваст ва ҳам аз алоқаи тобеъ фаровон истифода бурдааст. Яқум навъи чунин ҷумлаҳо алоқаи пайвасти бепайвандак байни ду ҷумлаи мураккаби тобеъ мебошад. Дар байти зерин алоқаи байни ҷумлаҳои мураккаб ба воситаи муносибати замонӣ ва ҷойи аъзоҳои ҷумла ба вуқӯъ пайвастааст:

Шуд он замон, ки рӯяш ба сони дебо буд,
Шуд он замон, ки мӯяш ба сони қатрон буд (38)!

Дар ҷойи дигар ин алоқа ба воситаи пайвандаки пайвасткунандаи ва сурат гирифтааст:

Он абр бин, ки гиряд чун марди сӯгвор
В-он раъд бин, ки нолад чун ошиқи кайб (18)

Байти зерин аз се ҷумла иборат буда, ҷумлаи аввал (мисраи аввал) бо сарҷумла, мисраи дуввум дар алоқаи пайваст (паиҳамзамонӣ) буда, ҷумлаи пайрав ба воситаи пайвандаки ки ба сарҷумла тобеъ шудааст, яъне байт аз се ҷумла иборат аст:

Рӯдакӣ чанг бигрифту навохт,
Бода андоз, к-ӯ суруд андохт (20).

Дар ашъори Рӯдакӣ ҷумлаҳои мураккаби омехта, ки ҷузъи пайравашон гуногун аст ба назар мерасанд. Чунончӣ, мисраи аввал бо ҷумлаи пайрави шарт ва мисраи дуввум бо ҷумлаи пайрави монандӣ омадааст:

Агарчӣ узр басте буд, рӯзгор набуд,
Чунонки буд, ба ночор хештан бахшуд (36).

Шоир ба воситаи алоқаи пайваст тавонистааст дар як байт шаш ҷумларо ба ҳам пайвандад, яъне мисраи аввал ҷумлаи мураккаби пайваст иборат аз се ҷумла ва мисраи дуюм низ иборат аз се ҷумла буда, (ду ҷумлаи мустақил ва як ҷумлаи пайрав), алоқаи байни ҷумлаҳои мураккаб ба воситаи интонатсия, таносуби ҷумлаҳои сода ва тарзи ифодаи хабарии онҳо ба роҳ монда шудааст:

Май ҳасту, дирам ҳасту, бути лоларухон ҳаст,
Ғам нест в-агар ҳаст, насиби дили аъдост (78).

Пайвандаки в-агар ба ҷумлаи дуввум тобиши шартӣ додаст. Ин байтро забоншинос М. Н. Қосимова низ аз шаш ҷумла иборат доништааст (4,75).

3. Ҷумла аз ду ва ё зиёда байт иборат аст.

Истифодаи васеи ҷумлаҳои мураккаби омехта дар осори Рӯдакӣ ба он оварда расонидааст, ки чунин ҷумлаҳо аз ҳудуди як байт берун баромадаанд:

Кас фиристод ба сир андар айёр маро,
Ки макун ёд ба шеър андар бисёр маро
В-ин фиҷаҳпир зи баҳри ту маро хор гирифт,
Бираҳонод аз ӯ эзади чаббор маро (15).

Мисраи аввал сарҷумла буда, ҷумлаи мисраи дуввум дар алоқаи тобеъ (пайвандаки ки), ҷумлаи мисраи сеюм дар алоқаи пайваст (пайвандаки ва) ва мисраи чаҳорум дар алоқаи пайвасти бепайвандак мебошад. Шоир бо маҳорати баланд дар як ҷумла се навъи алоқаи байни ҷумлаҳои содара ба кор бурдааст.

Меъёри асосӣ дар ҷумла алоқаи нахвӣ, фикри томро ифода намудан ва мустақилияти маъноӣ аст. Мисол дар ин байт:

Ҳамебароям ба он, ки бармеояд халқ
Ва бармаёям бо рӯзгори хӯрдактурез.
Чу фазли мир Абуфазл бар ҳама машкон,
Чу фазли гавҳару ёқут бар набахра пашив (53)

Ҳамебароям бо он - сарҷумла буда, ҷумлаи дуюм ҷумлаи пайрави пуркунанда аст, ҷумлаи сеюм - мисраи дуюм дар алоқаи пайваст бо ҷумлаи аввал буда, мисраи сеюм ва чаҳорум ҷумлаи пайрави монандии чида буда, ба ҷумлаи мисраи дуюм тобеъ мебошанд. Ба андешаи мо, дар мисраи дуюм фикр ба анҷом намепазирад, аз ин рӯ, ба ҷойи аломати нукта вергул бояд гузошт.

Чунин қолаб дар ҷойи дигар воমেҳурат ва ҷумлаҳои мисраи сеюм ва чорум ифодаи муносибати паиҳамро равшан месозад:

Он к-ро донам, ки ӯям душман аст,
В-аз равони пок бадхоҳи ман аст.
Ҳам ба ҳар гаҳ дӯстӣ ҷӯям-ш ман,

Ҳам суҳан б-охистагӣ гӯям-ш ман (152).

Матни дигар аз ҷумлаи пайрави омехта иборат аст:
Нигорино, шундастам, ки гоҳи меҳнату роҳат
Се пирохан салб будаст Юсуфро ба умр-андар:
Яке, аз қайд шуд пурхун; дуввум, шуд чок аз тӯхмат;
Саввум, Яъкубро аз бӯй равшан гашт чашми тар (44).

1. Шундастам Юсуфро ба умрандар-сарҷумла

2. Ки гоҳи меҳнату роҳат пирохан салб будааст – ҷумлаи пайрави замон

Се ҷумлаи боқимонда барои шарҳи се пирохан омадаанд.

Ба андешаи забоншиноси рус А.А.Шахматов, нутқи навишторӣ он гоҳ ҷумла махсуб мешавад, ки ба нутқи зинда мувофиқат намояд ва дар ҳақиқат инъикоскунандаи он бошад (193). Ба андешаи мо, маҳз сабаби содабаёнӣ дар адабиёти асарҳои IX-X, инчунин кӯшиши пайравӣ дар байти шеъри араб Рӯдакиро ба гузаштан аз баёни сода ба мураккаб водор намуд, аммо содагӣ ва пайравӣ аз шеваи табиӣ гуфтор дар осори ӯ боқӣ мондааст. Аз ин ҷост, ки мисраи шеъри Рӯдакӣ метавонад як ё якчанд ҷумла дошта бошад, ки инро дар байтҳо низ мушоҳида намудем.

Мисраъ аз як то панҷ ҷумла иборат аст; байт аз як ҷумлаи сода, аз ду ҷумлаи сода, аз як ҷумлаи мураккаби пайваст ё тобеъ бо ҷумлаҳои пайрави гуногун, ҷумла мураккаби омехта, (шаш ҷумлаи сода) иборат аст.

Ҳудуди ҷумлаи мураккаб метавонад аз як то ба чаҳор мисраъ расад ва аз 4-6 ҷумлаи сода иборат бошад.

Ҷумла асоси байт аст. Ҳудуди ҷумла ба маънои мантиқӣ фикрии шоир вобаста аст.

Аз сохти ҷумлаи абёти Рӯдакӣ маълум мешавад, ки шоир аз тамоми имконияти дастурии забони порсии дарӣ фаровон истифода бурдааст.

АДАБИЁТ

1. Березин Ф.М. История русского языка. –М. Высшая школа, 1979.-1219.
2. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷилди 3.- Душанбе: Дониш, 1989.-с.221
3. Камолитдинов Б. Масъалаҳои баҳсноки наҳви забони тоҷикӣ.-Душанбе, 2003.-132
4. Қосимова М.Н. Ҷумлаҳои мураккаби омехта дар ашъори Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ // Забон рӯкни тоат §. Душанбе 2007.-с.69-77
5. Османов М. –И.О. Синтаксическая структура бейта (на примере Дивана Хафиза) Сборник статей.-м: Наука, 1973.- с.60-70
6. Рӯдакӣ (Девони одамушшуаро Абӯабдуллоҳ Рӯдакӣ). Душанбе, 2000. –с.189
7. Хонларӣ. Таърихи забони форсӣ. Ҷилди 3.-Техрон, 1377. –с.490.
8. Шарифов Х. Суннатҳои адаби (мачмуаи мақолаҳо).-Душанбе, 2007. –с.259.

СТРУКТУРА ПРЕДЛОЖЕНИЯ В ПОЭЗИИ РУДАКИ

В данной статье рассматривается структура предложения в поэзии Рудаки, которая подразделяются на такие виды: 1) Строка состоит из одного предложения; 2) Один бейт состоит из одного простого и сложного предложения, двух и более сложных предложений; 3) Предложение состоит из двух бейтов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: поэзия Рудаки, строка, бейт, простое предложение, сложносочинённые и сложноподчинённые предложения, грани предложения в строках

THE STRUCTURE OF THE SENTENCE IN RUDAKI'S POEM

This article looks thought the structure of the sentence in Rudaki's poem which are divided in to such forms: 1) The line consist of one sentence; 2) One beit (rhyme) consist of ont simlt and compound sentences, two or more compound sentences; 3) The sentence consist two beits (rhymes).

KEY WORDS: poems Rudaki, hemistich, beit (rhyme), simple sentence, compound sentence and connection compound sentence, the borders sentence in hemistich.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Фарангис Шарипова* – кандидат филологических наук, доцент кафедры истории языка и типологии факультета таджикской филологии Таджикского национального университета. Телефон: **918-62-46-54**

КОММУНИКАТИВНО - СМЫСЛОВЫЕ ТИПЫ РЕЧИ В ТЕКСТАХ ПУБЛИЧНОГО ХАРАКТЕРА

Р.А. Усмонов

Российский университет дружбы народов

Коммуникативно-смысловой тип речи рассматривается как универсальная типологическая единица текста, выделяемая на основе различных признаков (коммуникативно-прагматических, логико-смысловых, структурно-семантических). В научной литературе выделяются такие смысловые типы, как описание, повествование, определение понятия, рассуждение, доказательство, сообщение (Е.И.Мотина)[1]; описание, повествование, рассуждение, объяснение (А.А.Вейзе)[2]; описание, повествование, рассуждение, доказательство и обобщение-формулировка (М.Н.Кожина)[3]; описание, повествование, рассуждение (О.А.Нечаева)[4]. Кроме этого в других работах можно встретить опровержение, вывод, сравнение, пояснение (Т.П.Мальчевская, Е.С.Троянская)[5].

Такое многообразие типов объясняется прежде всего тем, что при их выделении авторы оперируют различным в стилистическом и жанровом отношении материалом и используют разные основания для классификации: коммуникативное намерение, характер денотата, характер логических отношений между предложениями или более крупными частями текста, типы предикаций. По справедливому замечанию Р.С.Аликаева, вопрос об универсальных текстовых единицах должен решаться «в зависимости от функционального стиля, типологической текстовой парадигмы определенного стиля; от иерархии типов речи в различных стилистических системах»[6].

Р.С.Аликаев предлагает многомерную классификацию. На первом уровне тексты делятся на описательные и аргументативные в зависимости от коммуникативной цели, намерения (или типа базовой интенции). Описательные тексты по типу базовой интенции являются сообщающими, информирующими, они содержат информацию об объекте, его свойствах, признаках, характере, структуре и отличаются бытийной модальностью. Аргументативные тексты — это прежде всего тексты убеждающие, доказывающие, объясняющие. Они характеризуются различными видами объективной модальности. На следующем уровне осуществляется деление описательных и аргументативных текстов по функциональным и структурным признакам[6].

Частными разновидностями описательных текстов являются определение, описание-дефиниция, собственно описание, пояснение. Наиболее частотным в политическом тексте является фраза-лозунг, цель которой — охарактеризовать некую политическую идею путем указания на ее наиболее существенные признаки и свойства. Для синтаксиса фраз-лозунгов характерны конструкции с общим синтаксическим значением «субъект (носитель признака, свойства) — свойство (признак)». Данная структура часто оказывается осложненной причастными оборотами и словосочетаниями с отглагольным существительным. В коммуникативно-смысловом отношении фраза-лозунг представляет собой тема-рематическую структуру «кустового» типа, когда тема (главный предмет) сохраняется на протяжении всего отрезка текста и характеризуется различными ремами. Например:

Основные принципы современного международного права — это универсальные нормы, обеспечивающие главные интересы человечества и в силу этого защищаемые наиболее жесткими мерами принуждения. Поэтому бандиты, которых несправедливо называют исламистами, должны уничтожаться самым жестким образом. /Из интервью Председателя Объединенной таджикской оппозиции Саида Абдулло Нури 18 марта 1999 года/

Наиболее близка к фразе-лозунгу дефиниция. Ее отличие от фразы-лозунга состоит в том, что в дефиниции перечисляются только дифференциальные признаки объекта, выделяющие его посредством идентификации с другим родовидовым понятием. Дефиницию в наиболее простом случае «можно свести к логической формуле: А есть Б (которое характеризуется признаками X и Y)»[6]. В дефинициях, как правило, отсутствует полнозначный предикат, в ней устанавливаются отношения тождества.

Таджикистан — это особая страна. Находясь на стыке персидского и тюркского миров, она впитала в свою культуру все лучшие достижения этих миров. /Выступление постоянного представителя Республики Таджикистан при ООН Сироджиддина Аслова на Генеральной Ассамблее ООН 04 октября 2007 года/

В тексте публичного выступления с фразой-лозунгом и дефиницией в коммуникативно-смысловом отношении совпадает описание, отличаясь лишь на структурно-семантическом уровне. Если в основе фраз-лозунгов и дефиниций лежат достаточно жесткие схемы построения, то собственно описание строится по свободным правилам, при этом сохраняется главная коммуникативная цель — дать политическую оценку предмету, понятию, явлению с той или иной степенью точности и детализации. Фраза-лозунг и дефиниция могут входить в описание в качестве его составляющих. Коммуникативно-смысловая структура собственно

описания, как правило, представлена тема-рематической прогрессией с гипертемой или линейной прогрессией с элементами «кустового» типа:

Предметом деятельности нашего движения являются общественные отношения, т.е. связи между членами общества. Под обществом мы понимаем не всех подряд людей, а людей достойных взглядов, настроенных на формирование сильной национальной власти. Мы предлагаем: первое, выдворить из страны всех политиков, от которых кроме говорильни нет никакого толка; второе, организовать новые выборы, но не допускать к ним людей, которые заняли свое имя связью с нынешней властью; третье, начать работу по проведению политики в интересах граждан нашей страны. А кто не хочет быть гражданином Таджикистана, может выбрать любое другое гражданство, хоть американское, хоть турецкое. Мы не против. /Речь лидера делегации оппозиции на Межтаджикских переговорах Ходжи Акбара Тураджонзода 18 января 1996 года/

Пояснение как разновидность текста публичного выступления выделяется по функциональному признаку. Его цель — дополнить характеристику объекта, ввести второстепенные детали, уточняющие, иллюстрирующие информацию о свойствах и признаках объекта.

К описательному в составе текстов публичных выступлений относится и сообщение, которое рассматривается рядом авторов как трансформированное повествование. Это объясняется тем, что для текста публичного выступления абсолютно неактуальным является простая констатация субъекта или объекта в определенные промежутки времени без указания на его особенности, причины возникновения и последствия его перехода в другое состояние. Цель сообщения в текстах публичных выступлений — информировать о каких-либо объектах, событиях, стадиях их изменения и признаках, их сопровождающих. При этом «не ставится цели создать подробное, детальное представление о каком-то материальном предмете через множество его отличительных признаков... как это делается при описании; сообщение не передает последовательного движения (хода) отдельных фаз процесса... что характерно для повествования»[7]. Тип сообщения наиболее часто используется при описании конкретных политических реалий, когда требуется передать пропагандистскую информацию о каких-либо обстоятельственных характеристиках политических событий и процессов. Сообщениям в текстах публичных выступлений не свойственны жесткие схемы построения, их синтаксис также более разнообразен, хотя в основе лежат конструкции характеризующего типа. Например:

Конец XIX — начало XX века ознаменовался существенными достижениями в области экономического развития Таджикистана. Важной вехой в этом направлении явился приход российского капитала, у которого были серьезные планы в регионе. Интервью с Натальей Зотовой, кандидатом исторических наук, научным сотрудником Института этнологии и антропологии РАН, шеф-редактором ИА «Фергана.Ру» 14 июня 2007 года/

Среди (или в составе) публичных выступлений можно выделить тексты (субтексты) аргументативного типа, в частности - рассуждения, доказательства, объяснения, умозаключения, опровержения, подтверждения, обоснования и некоторые другие. Все тексты данного типа объединяет единая цель — передача, демонстрация процессов логики определенной политической силы, представление процесса логического вывода, убеждение в истинности отдельных положений политической концепции, обоснование конкретной точки зрения.

Коммуникативно-смысловая структура текста публичного выступления подчинена логической связи. Между предложениями текста существуют различные типы причинно-следственных, уступительных, условно-сопоставительных связей. Соответственно, для синтаксиса текстов аргументативного типа характерны сложноподчиненные придаточные предложения, выражающие различные логические отношения. Вместе с тем необходимо отметить, что не всегда причинно-следственные отношения или другой тип логической связи обозначаются в тексте эксплицитно. Это обусловлено тем, что, с одной стороны, существуют заданные, жесткие схемы оформления текста публичного выступления, например, доказательства, когда исходные и подлежащие верификации положения формулируются настолько четко и ясно, что однозначное осознание характера связи не вызывает затруднений.

Внутренняя дифференциация аргументативных текстов публичных выступлений осуществляется на основании частной коммуникативной целеустановки, анализа структуры текста и характера логических связей между высказываниями текста. Как уже отмечалось, аргументативные тексты членятся, по меньшей мере, на две части, между которыми устанавливаются отношения причины, следствия, уступки, условия, логического вывода, обобщения, имеющие в некоторых случаях различные смысловые оттенки. Базовую структуру доказательства как отдельного функционально-смыслового типа образуют тезис и аргументы. Тезис содержит основное суждение, истинность которого должна быть доказана. Аргументы содержат информацию, доказывающую, верифицирующую положения тезиса. Так как не существует единого для всех случаев способа доказательств, то и структура текстов-доказательств может значительно отличаться друг от друга. Соответственно, будут различны и синтаксические конструкции, используемые в этих целях.

Наиболее жесткую структуру доказательства имеют в текстах сугубо хозяйственного характера. Рассматривая структуры доказательств в текстах, Е.И. Мотина отмечает, кроме тезиса и аргументов, наличие еще двух обязательных компонентов: способа доказательства и вывода [1]. В текстах публичных выступлений способ доказательства, как правило, проявляется в подборе и последовательности аргументов и не оформляется отдельно, выводное, заключительное суждение является также факультативным.

Рассуждение отличается от доказательства тем, что, во-первых, «посредством рассуждения передается процесс получения нового знания об объекте через операции логического вывода» [1], а не доказываемая истинность. Во-вторых, базовая структура включает посылки (частные и/или общие) и вывод, заключение. Части рассуждения связаны, как правило, причинно-следственными отношениями и условными отношениями, и по форме рассуждение представляет собой одно или несколько умозаключений, объединенных формально и содержательно. И, в-третьих, заключение, к которому подводит автор (оратор), не всегда является строго верифицируемым, т.к. зависит от исходных посылок, которые могут быть как истинными, так и ложными. Можно сравнить два фрагмента текста рассуждения и доказательства.

Рассуждение: (посылка) *Ценности искажают восприятие природы, общества и человека, и для того, чтобы человек не обманывался в своем восприятии, он должен постоянно осознавать факт присутствия ценностей, должен понимать, какое влияние они оказывают на его восприятие, и, вооружившись этим пониманием, вносить необходимые коррективы, (пояснение посылки) (Говоря об «искажении», я имею в виду наложение личностного аспекта восприятия на реально существующие аспекты познаваемой человеком реальности). (следствие, заключение) Изучение ценностей, потребностей, желаний, предубеждений, страхов и интересов людей должно предшествовать формированию любой политической концепции. /Речь Руководителя Аппарата Министерства культуры Республики Таджикистан Абдугаффора Абдуджабборова на днях российско-таджикской дружбы в Москве 3 августа 2007 года/*

Доказательство: (тезис) *Нормативность, будучи следствием естественно-исторического развития общества, не является специфическим свойством национального права. (аргумент 1) Ею обладают и религия, и мораль, и эстетика, и даже литература. (аргумент 2) Некоторые социальные нормы, в основе которых лежат нормы религиозные, одновременно принадлежат нескольким нормативным системам. (иллюстрация аргумента 2) Например, запреты пророка Магомета, — это и нравственные, и юридические правила. (вывод) Поэтому для того, чтобы отличить национальное право от прочих социальных феноменов, необходимы еще какие-то признаки. Один из них — обязательность выполнения для всех мусульман. Это второе после нормативности свойство национального права. /Интервью с Натальей Зотовой, кандидатом исторических наук, научным сотрудником Института этнологии и антропологии РАН, шеф-редактором ИА «Фергана.Ру» 14 июня 2007 года/*

В тексте-рассуждении из посылки «ценности искажают исследуемые явления» [8] делается заключение, что «для получения истинного знания необходимо прежде изучить ценности» [8]. Первоначальная посылка об искажении должна приниматься слушателем (читателем) на веру. Текст-доказательство построен по-другому. Тезис о том, что нормативность не является специфическим свойством национального права, подтверждается (доказывается) указанием на то, что нормативность является свойством других сфер жизнедеятельности человека. На основании этого делается вывод о справедливости тезиса.

Как отдельный самостоятельный тип текстов публичных выступлений возможно рассматривать объяснение [9]. Объяснение по логической структуре напоминает доказательство, однако аргументы не выполняют функцию строгого и логически непротиворечивого доказательства, а представляют конкретные примеры, эмпирические факты, дополнительную информацию, которые позволяют понять и принять выдвинутый тезис.

Аргументативные тексты публичных выступлений, также как и описательные, отличаются большим разнообразием, которое проявляется в количестве аргументов, характере их логической и смысловой связи, в типе отношений между главными частями. Наиболее четко особенности структуры проявляются в текстах-доказательствах.

Таким образом, коммуникативно-смысловой тип представляет собой типологическую единицу текста публичного выступления, и его структура определяется на небольших отрезках. В зависимости от коммуникативной цели можно выделить описательные и аргументативные типы текстов публичных выступлений, которые, в свою очередь, подразделяются на описание, определение, дефиницию, пояснение, сообщение (описательные типы) и рассуждение, доказательство, объяснение (аргументативные типы). В текстах публичных выступлений большого объема функционально-смысловые типы находятся в различных отношениях, что определяет общую коммуникативную доминанту текста публичного выступления — аргументативную или описательную, где описание, информирование, определение доминируют над рассуждением, обоснованием, доказательством. При этом связи устанавливаются не только между отдельными предложениями, но и между более крупными фрагментами текста (абзацами, сверхфразовыми

единствами и т. д.), которые, соответственно, выполняют функции тезисов, аргументов, посылок, заключений и т. д.

Анализ текста публичного выступления можно рассматривать как один из методов анализа логико-смысловой структуры текста. Изучение функционально-смыслового строения представляется очень важным, т.к. позволяет увидеть логику развития авторской мысли, глубже осознать содержание.

ЛИТЕРАТУРА

1. Мопина Е.И. Язык и специальность: лингвистические основы обучения русскому языку студентов-нефилологов. М., 1983. с.61-63.
2. Вейзе А. А. Чтение, реферирование и аннотирование иностранного текста: Учебное пособие. М.: Высшая школа, 1985. С.65.
3. Кожина М. Н. Оречевой системности научного стиля сравнительно с некоторыми другими. Пермь, 1972. С.98.
4. Нечаева О.А. Функционально-смысловые типы речи. Улан-Удэ, 1974. С.78.
5. Мальчевская Т.П. Специфика научных текстов и принципы их классификации // Особенности стиля научного изложения / Отв. ред. Е.С.Троянская. М., 1976; Троянская Е. С. К вопросу о лингвистических признаках функциональных стилей // Стиль научной речи / Отв. ред. Е.С.Троянская. М., 1978. с.31-33.
6. Аликаев Р.С. Язык в парадигме современной лингвистики. Нальчик, 1999. С. 123.
7. Шейгал Е.И. Семиотика политического дискурса : дис д-ра филол. наук : 10.02.01, 10.02.19. Волгоград, 2000. С. 11.
8. Онипенко Н.К. Русское предложение и три параметра интерпретации текста // Языковая система и ее развитие во времени и пространстве. К юбилею К.В. Горшковой. М., 2001. С. 62.
9. Онипенко Н.К. Синтаксическое поле русского предложения и модель субъектной перспективы текста // Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста. К юбилею Г.А. Золотовой. М., 2002, с.178-189.

КОММУНИКАТИВНО - СМЫСЛОВЫЕ ТИПЫ РЕЧИ В ТЕКСТАХ ПУБЛИЧНОГО ХАРАКТЕРА

В статье дано пояснение как разновидность текста публичного выступления выделяется по функциональному признаку. Его цель — дополнить характеристику объекта, ввести второстепенные детали, уточняющие, иллюстрирующие информацию о свойствах и признаках объекта.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: функционально-смысловой, типологическая единица, коммуникативно-смысловая, аргументы, рассуждение.

IS KOMMUNIKAL - SEMANTIC TYPES OF SPEECH IN TEXTS OF PUBLIC CHARACTER

In article the explanatory is given as the version of the text public performance is allocated to a functional sign. Its purpose? To add the object characteristic, to enter the minor details specifying, illustrating the information on properties and object signs.

KEY WORDS: Is functional-semantic, typological unit, communicatively-semantic, arguments, a reasoning.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Р.А. Усмонов* – кандидат филологических наук, докторант кафедры русского языка и методики его преподавания Российского университета дружбы народов. Телефон : **92-771-00-36**

ИСТИЛОҶ ВА ИСТИЛОҶСОЗӢ ДАР «КИТОБИ УС-САЙДАНА ФИ-Т-ТИББ»- И АБУРАЙҶОНИ БЕРУНӢ

Фарзона Саидова
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Масъалаи истилоҳ ва истилоҳсозӣ барои ҳар як забон аз ҷумлаи вазифаҳои муҳим ба шумор меравад, зеро тавассути истилоҳ забони илм ба маънии аслии он ифода ёфта, доираи фаҳми забони модарӣ осон мегардад. Ба ин маънӣ, осори илмӣ қадим яке аз манбаъҳои муҳиме мебошанд, ки истилоҳотро дар забон бой гардонида, тавассути онҳо метавон қоидаҳо ва услуби истилоҳнигориву истилоҳгузиниро омӯخت.

Фароянди ташаккули истилоҳоти илмӣ форсӣ-тоҷикӣ, ки аз қарри асрҳо ибтидо мегирад, дар осори қадимтарини илмӣ форсии дарӣ бехтар ба мушоҳида мерасад. Бояд гуфт, ки услуби ниғориши осори илмӣ қадимтарини форсии дарӣ: «Шуморнома» (таълифи Муҳаммад Айюби Табарӣ), «Ҳидоят ул-мутаъаллимин фи-т-тибб» (таълифи Робъ ибни Аҳмади Аҳавайнии Бухорӣ), «Китоб ул-абнийя ған ҳақоқиқ-ил- адвийя» (тадвини Абумансури Муваффақи Ҳиравӣ), «Донишномаи Алӣ» (таълифи Абуалии Сино), «Китоб ул- тафҳим ли авоили синоъати-т-танҷим» ва «Китоб ус-сайдана фи-т-тибб» (таълифи Абурайҳони Берунӣ) ва ғайра, ки то замони мо расидаанд, бисе содаву равшан ва дар заминаи вожаҳои то андозае шабеҳи ҳамдигар аст. Бо назардошти ин нукта баррасии ҷанбаҳои вожаҳои онҳо бахусус дар заминаи истилоҳсозиву истилоҳгузинӣ аҳамияти зиёдеро молиқ буда, таҳлили ҳамаҷонибаи масоили сарфиву нахвӣ онҳоро тақозо мекунад. Зеро вожаҳои воситаи асосии гӯи гардонидани таркиби луғавӣ ҳар забон, аз ҷумла забони форсӣ-тоҷикӣ мебошад. Дар ин замина

эроншиноси машхури рус Л. С. Пейсиков дар забони форсӣ аз панҷ шеваи асосии вожасозӣ ёд мекунад, ки ин шеваҳо ба шарҳи зеранд:

1. вандафзой (аффиксация); 2. нимвандафзой (полуаффиксация); 3. чотабдилӣ (транспозиция); 4. жоафзой; 5. вожашудаи ибораҳо [5.68-107].

Дар робита ба ин масъала аксари муҳаққиқон чунин усулу шеваҳои асосии вожасозиро дар забони форсӣ-тоҷикӣ зикр кардаанд:

1. Усули сарфӣ: а) сохтани вожа бо пешванд; б) сохтани вожа бо пасванд;
2. Усули нахвию сарфӣ: а) сохтани вожаҳои мураккаб; б) сохтани вожаҳои омехта;
3. Усули сарфию нахвӣ - аз як ҳиссаи нутқ ба ҳиссаи дигари нутқ гузаштани вожа;
4. Усули луғавию нахвӣ - ба вожаи мураккаб табдил шудани иборайи изофӣ ё ҷумла. Ин шева дар вожасозии форсӣ-тоҷикӣ каммаҳсул аст.
5. Усули луғавию маъноӣ. Ин шева бо сермаъноии вожаҳо ва ба миён омадани омонимҳо вобаста аст [4.93].

Ҳамчунин бархе аз забоншиносон дар хусуси вожасозии ихтисораҳо дар забони форсӣ-тоҷикӣ мулоҳиза рондаанд, вале шеваи мазкур дар ин забон бемаҳсул аст.

Азбаски истилоҳоти илмӣ як ҷузъи таркибии забонанд, онҳо низ мисли калимаю вожаҳои дигари забон бо ҳамин усулҳои маъмули вожасозӣ сохта мешаванд ва бад ин минвол сохтмони дастурии истилоҳоти илмӣ-тиббӣ китоби «Сайдана» истисно нест.

Зимни таҳлилу баррасии китоби Абурайҳони Берунӣ мо ба ин натиҷа расидем, ки усулҳои асосии истилоҳозиву истилоҳнигорӣ китоби «Сайдана» ҷавобгӯи матолиби боло мебошанд. Ёдрас мешавем, ки китоби «Сайдана» ҳамчун манбаи истилоҳоти илмӣ-тиббӣ, хусусан дорушиносӣ асарест, ки аслан ба забони арабӣ таълиф шудааст, вале муаллиф дар баёни матолиб аз истилоҳоти форсӣ ва лаҳҷаву ғуишҳои он фаровон истифода кардааст. Ба баёни дигар, истилоҳоти асили форсӣ ва лаҳҷаҳои маҳаллии он аз рӯи шумурди проф. У. И. Каримов 24,4 % -и ҳамаи истилоҳоти китоби номбурдаро ташкил медиҳанд [3.53].

Бо тавачҷӯх ба матолибе, ки дар китоб дастрас гаштааст мо усулҳои асосии истилоҳозиву истилоҳнигорӣ китоби «Сайдана»-ро ба таври зайл гуруҳбандӣ намудем:

1. Усули сарфӣ, яъне сохтани истилоҳ бо пешванд ва ё пасванд.

а) Сохтани истилоҳ бо пешванд: Шумораи пешвандҳое, ки дар сохтмони сарфии истилоҳоти китоби «Сайдана» истифода шудаанд, зиёд нестанд. Ин пешвандҳо ҳамон пешвандҳои то ба имрӯз маъмули вожасозу шаклсози забони форсӣ-тоҷикӣ мебошанд, ки метавон ба баъзе аз онҳо ишора кард.

1. Пешванди **бе** – (<ф.м. *abe* - // *аре*). Пешванди мазкур ба набудани аломату ҳосият ва чизе далолат мекунад ва аз ҷумлаи пешвандҳои сифатсози сермаҳсул ба шумор меравад: беастар [3.358], бебар [3.833], бемаза [3.556], бегуна [3.134].

2. Пешванди **по** – (<ро, *pod*-, *роу*) (< ф.м. *pad*-). Ин пешванд ба маънии зид дар се шакл (по, под, пой) танҳо дар истилоҳи тиббӣ позаҳр [3.254], санги подзаҳр [3.377], пойзаҳр [3.116] корбаст шудааст.

б) Сохтани истилоҳ бо пасванд: Дар забони форсӣ-тоҷикӣ пасвандҳо дар сохтани вожаҳои нав нақши муҳим доранд. Муаллифи китоби «Сайдана» низ дар сохтани вожагону истилоҳоти илмӣ аз пасвандҳо истифода кардааст, ки аксари онҳо имрӯз низ пасвандҳои асосии вожасозии забони форсӣ-тоҷикӣ маҳсуб мешаванд, ки метавон ба баъзе аз онҳо ишора кард.

1. Пасванди – **а** (< ф.м. *-ag/-ak* < ф.б. *-a-ka* ё *ака*) аз ҳиссаҳои гуногуни нутқ исм, сифат ва сифати феълӣ месозад:

а) аз исм: заҳра [3.390], марва [3.216], бола [3.259], баҳрома [3.303], ҳабаша [3.361], бода [3.556], шира (равғани шира) [3.589], ғура [3.389], ҳалила [3.870].

б) аз сифат: турша [3.397], нарма (гули нарма) [3.412], чинча [3.593], тарина [3.660], шура [3.682], тара (тараи тезак, тараи гурба, шохтара) [3.282] талха [3.871].

в) аз феъл: шукуфа [3.681], ҳура (номи беморӣ) [3.617].

г) аз шумора: панча [3.663], даҳа [3.252].

ғ) аз асоси замони гузаштаи феъл: пӯхта [3.430,266], афшура (афшурда) [3.682], сӯхта [3.842], мурда [3.190], овехта [3.339].

Пасванди – **а** дар якҷанд ҳолат аз вожаҳои мураккаб низ исм сохтааст: моҳизаҳра [3.795], морҷуба [3.869], зарҷуба [3.494], пилзаҳра [3.390].

2. Пасванди – **ак** (< ф.б. *-ака*). Ин пасванд маънии тасғир ва ё хурд буданро ифода мекунад. Дар китоби «Сайдана» ба истифода аз ин пасванд истилоҳоти зерин сохта шудаанд:

Панирак [3.222], кунчидак [3.236], баспояк [3.273], кинбашак [3.276], газмозак [3.361], бишмушак [3.308], хинҷак [3.367], кабарак [3.387], туршак [3.397], зарҷубак [3.406], чингак [3.420], дарунак [3.447], рӯбоҳзақ [3.477], испарак [3.495], шобонак [3.566], марвичак (мармиҷон) [3.647], турбизак [3.673],

пилгӯшак [3.694], хинчамак [3.732], финак [3.735], хуфтак [3.756], газмозак [3.757], мурғзабонак [3.786], собизак [3.788], хиёрак [3.833], мавизак [3.833], манчушак [3.853], варижак [3.853].

3. Пасванди – **ча** (< ф.м. –chag// -chak). Бо исифода аз ин пасванд истилоҳоте сохта мешавад, ки маънии хурду ночиз ва гоҳе ихтисосро ифода менамояд. Дар китоби «Сайдана»- и Берунӣ низ ду вазифаро анҷом додааст:

а) маънии хурди ро ифода кардааст: сирча [3.322], бузича [3.322].

б) истилоҳи нав сохтааст: девча (номи беморӣ) [3.650], сурхча [3.650], думча (номи гиёҳ) [3.650], сафча (харбузаи норасида)[3.682].

4. Пасванди – **ина**. Пасванди таркибист аз ин (< ф.м. – en < ф.б.-aina-) чамъи – а (< ф.м. –ag// -ak < ф.б.- aka): тарина [3.660], нарина [3.678], рудина [3.159].

5. Пасванди – **он** (< ф.м.- an). Ин пасванд аломати чамъи форсӣ буда, ба калимаҳои аслии форсӣ ва иқтибосӣ тавҷам меояд, инчунин бо исм васл шуда, мафҳуми мансубият ва нисбат доштанро ифода кардааст, ин равиш дар форсии дарӣ хеле маъмул будааст: буймодарон [3.178], ангушти канизакон [3.209], нохуни парион , нохуни фаригон [3.211], ангузон [3.240], парсиёвушон [3.265], ушнонгозерон [3.385], испандон [3.418], хуни сиёвушон [3.656], ноғанхолон [3.838], дандони чонон [3.854].

6. Пасванди – **й** (< ф.м. -ih) ин пасванд бо исмҳои макон ва замон таркиб шуда, ҷинсу навъи истилоҳоти дорушиносиро мушаххас месозад: киртаи даштӣ [3.171], гулнори даштӣ [3.351], марви даштӣ [3.872], чанбири кӯҳӣ [3.357], нахуди даштӣ [3.396], тухми анори даштӣ [3.728], буши дарбандӣ [3.588], тухми карафси кӯҳӣ [3.680], карафси обӣ [3.708], найи форсӣ [3.716], моши ҳиндӣ [3.855], гили хузи [3.734], арӯси разонӣ [3.737], карафси ҷуӣ [3.752], тударӣ [3.328].

II. Усули наҳвию сарфӣ: ин усули маъмултарини вожаасозиву истилоҳнигории забони форсӣ-тоҷикӣ аст:

а) Истилоҳоти мураккаб. Дар забони форсӣ-тоҷикӣ вожаву истилоҳоти мураккаб маъмулан ба қолибҳои мутадовили забонҳои эрониву ҳиндӣ бостон сохта мешаванд. Дар асоси нишонаҳои сохтмон, семантика ва синтагматикаву таносуби ҳичоҳои вожаҳои мураккаб онҳоро ба таври зайл гуруҳбандӣ кардаанд:

1) **Таркибҳои копулатив** (composite copulativa; дар ҳиндӣ бостон dvandva).

2) **Таркибҳои редуликатив** (дар ҳиндӣ бостон amredita).

3) **Таркибҳои детерминатив** (composita determinativa; дар ҳиндӣ бостон tatpurusa, karmadharaya, dvigu).

4) **Таркибҳои посессив** (ё атрибутив) (composite possessiva ва ё composita atributiva; дар ҳиндӣ бостон bahuvrihi) [1.38-197].

1. **Таркибҳои копулатив** ё таркибҳои мураккаби пайваст ва ё дванда («чуфт»), яъне истилоҳоти мураккабе, ки аз ҷузъҳои баробархуқуқ ба миён омадаанд [6.74.] Бояд қайд кард, ки чунин таркибҳо бо роҳҳои гуногун сохта мешаванд ва ин равиши калимасозӣ дар китоби «Сайдана» ба таври зайл аст:

I. Пайванди исму исм: чавгандум [3.541], харбуз [3.278], говшир [3.339], мормоҳӣ [3.346], чашмиҷа [3.349], гулнор [3.351], беданҷир [3.419].

II. Пайванди сифаи амриӣ шумораи чамъ ва сифаи амриӣ шумораи чамъ: оредбаред (номи дору) [3.172].

2. **Таркибҳои редуликатив**, яъне истилоҳоти мураккабе, ки бо такрор омадани ҳамон як ҷузъи асосӣ сохта мешаванд [6.75]. Ин усули вожаасозӣ дар китоби «Сайдана» ба таври зайл намудор мешавад:

I. Пайванди исму исм бо миёнванди бар: кӯҳбаркӯҳ [3.650].

II. Пайванди асоси замони гузаштаи феъл ва асоси замони гузаштаи феъл бо миёнванди –бар: гаштбаргашт [3.760].

3. **Таркибҳои детерминатив** ё таркибҳои мураккаби тобъ. Нишонаи асосии умумии ин таркибҳо тобъияти як ҷузъ ба ҷузъи дигар вобаста ба таносуби маъноӣ дохилӣ аст.

3. а) Таркибҳои қолаби tatpurusa дар ҳиндӣ бостон.

I. Пайванди ду исм: обдору [3.153], гургииҳ [3.171], уштурғоз [3.204], гулангур [3.276], говчашм [3.302], сабусоб [3.326], харлут [3.329], мушкбед, гурбабед [3.434], шаробгул [3.471], гилдору [3.524], сагангур [3.653], палангмушк [3.686], кирмдона [3.750], говзабон [3.785], марзангӯш [3.803], ширгииҳ [3.833], нормушк [3.836], шоҳбулут [3.294], шоҳдона [3.567].

II. Пайванди исму сифат: кадухушк [3.444], соқсурх [3.445].

III. Пайванди исму асоси замони ҳозираи феъл: бустонафрӯз (267), гилемшуй (168), нонхоҳ (838).

IV. Пайвасти исму асоси замони гузаштаи феъл: бодовард [3.251], заркуфт [3.492], офтоблараст [3.431], табарзад [3.316].

V. Пайванди исму сифати феълӣ: майпӯхта [3.676], табирифта [3.200].

VI. Пайванди сифату исм: озоддарахт [3.181], озодсавсан [3.557], озодгул [3.181] оромдору [3.467], талхпиез [3.274], чаброҳан [3.342], гирдхиейр [3.346], хушкорд [3.427], хушиспарам [3.430], хушсоя [3.446].

зариндарахт [3.492], сафедхор [3.618], сиёҳдона [3.586], тархун [3.614], бисёрдона [3.728], сапедмӯхра [3.758], сапедгиёх [3.333], тарангубин [3.613].

VII. Пайванди сифату асоси замони гузаштаи феъл: чуфтофарид [3.351] низ дида шуд.

VIII. Пайванди ҷонишини нафси- таъкидӣ ва асоси замони гузаштаи феъл: худомад [3.542]

IX. Пайванди зарфу исм: ҳамешабахор [3.802], камдору [3.708].

X. Пайванди асоси замони ҳозираи феълу исм: нӯшозар [3.851], хандриш (номи май) [3.410].

3.б) Таркибҳои қолаби karmadhāraya дар ҳиндӣ бостон. Хусусияти фарқкунандаи ин қолаб дар байни ҷузъҳои таркибии он мавҷуд будани алоқаи ҳамроҳӣ аст [1.198].

I. Пайванди исму исм: Истилоҳоти гиёҳшиносӣ дар асар бо ҷузъҳои зерин дида шуд:

Бо ҷузъи аввали **шоҳ** -: шоҳамлаҷ [3.229], шоҳафсар [3.225], шоҳанчир [3.331], шоҳафруш [3.221], шоҳбалут [3.222], шоҳбед [3.597], шоҳдона [3.566] шоҳзира [3.894], шоҳиспарам [3.566], шоҳмуруд [3.222], шоҳолу [3.165], шоҳтара [3.253].

Бо ҷузъи аввали **дев** -: девдор (яъне дарахти дев) [3.320], девдору [3.313], девзувон [3.640], девгул [3.859], девхор [3.659], девток [3.623].

Бо ҷузъи аввал **гул** -: гулнор (гуланор) [3.260], гулангур [3.156].

Бо ҷузъи аввал **бед** -: беданчир [3.386], бедастар [3.358].

Бо ҷузъи дуввуми - **гиё (ҳ)**: гавзгиёх [3.775], гургиёх [3.170], уштургиёх [3.538], хирсгиёх [3.775], ширгиё [3.833].

Бо ҷузъи дуввуми - **бед**: мушкбед [3.434], гурбабед [3.434].

Истилоҳи дорушиносӣ бо ҷузъи дуввуми-

- **сир**: калогсир [3.334], рӯбоҳсир [3.334], мошсир [3.334], девсир [3.274].

- **хор**: девхор [3.741], уштурхор [3.364], мушхор [3.211].

- **дона**: моҳудона [3.965], анҷудона (реҷаи анҷудона) [3.974].

- **моҳӣ**: мешмоҳӣ [3.212], мормоҳӣ [3.346].

II. Пайванди сифату исм: Истилоҳоти дорушиносӣ бо ҷузъи аввали

сапед (испед) -: испеддор (дарахти сафед) [3.320], сапедпар (магаси сафед) [3.456], сапедмирд (навъи филфил) [3.685], сафедхор [3.659], сапедгиёх [3.333], сапедмуҳра [3.392], испедоб [3.198].

сурх -: сурхдор (дарахти сурх) [3.492], сурхпиёз [3.274], сурхпой [3.397], сурхмард [3.281].

сиёҳ -: сиёҳдона [3.586], сиёҳолу [3.165].

Истилоҳоти дигар: хушсоя [3.446], оромдору [3.467], гирдхиёр [3.346], зариндарахт [3.492].

3. в) Таркибҳои қолаби dvigu дар ҳиндӣ бостон. Истилоҳоти мураккабе, ки аз таркиби шумора ва дигар ҳиссаҳои нутқ ба миён меоянд, ба ин таркибҳо дохил мешаванд:

I. Пайванди шумораву исм: чаҳордору [3.365], садпайванд [3.640], садфар (садпар) [3.859], ҳазорпой [3.273], панҷангушт [3.297], ҳазориспанд [3.383], садорук, ашторук (ҳашторук) [3.409], чилғӯза [3.602], садоб [3.695], ҳаштдаҳон [3.868].

II. Пайванди шумораву асоси замони ҳозираи феъл: шастбудоз (шастгудоз) [3.670].

4. Таркибҳои поссессив ё атрибутив bahuvrīhi дар форсии миёна, яъне таркибҳои аз рӯи сохт шабеҳи таркибҳои детерминатив, вале бо ифодаи ҳатмӣ дорандагиву соҳибият [6.77]. Ин даста сифатҳои мураккабро метавон ба зергурӯҳҳои зерин ҷудо намуд:

I. Пайванди исм + исм: харчанг [3.545], харғӯш [3.174, 425], сангпушт [3.545], гулангур [3.276], сагангур [3.653], уштурғоз [3.204].

II. Пайванди шумора исм: ҳазорпой [3.273], чаҳорпой [3.294], чаҳордору [3.365].

б) Истилоҳоти мураккаби омехта. Истилоҳоти мураккаби омехтаи навъи таптуруша (tatpuruṣha), кармадҳорайа (karmadhāraya) ва двигу (dvigu):

I. Пайванди исм + исм + пасванд: мурғзуфонак (мурғ-зуфон-ак) [3.786], рӯбоҳразак (рубоҳ-раз-ак) [3.477] (яъне, гиёҳи ангури рӯбоҳ, ки ба арабӣ инаб ул-саълаб (عنب الثعلب) аст.

II. Пайванди исм + миёнванд + исм: мушанпиёз (муш-ан-пиёз) [3.196], модаранбӯ (модар-ан-бӯ) [3.416].

III. Пайванди исм + асоси феъли замони ҳозира + исм: бодангезгул (бод-ангез-гул) [3.859].

IV. Пайванди сифат + сифат + асоси феъли замони ҳозира: нармхушкгир (нарм-хушк-гир) [3.321], сурхсафеддор (сурх-сафед-дор) [3.361].

V. Пайванди шумора + исм + исм: дуругул (ду-ру-гул) [3.859].

VI. Пайванди шумораву асоси замони ҳозираи феъл + пасванд: ҳазоркашон (ҳазор-каш-он) [3.868].

в) Ибораҳои истилоҳӣ ва ё ибористилоҳӣ. Ба тарзи ибора сохтани истилоҳ маъмултарин ва сермаҳсултарин қолаби истилоҳсозист, ки дар китоби «Сайдана» фаровон истифода шудааст.

Мо ибораҳои истилоҳӣ ин асарро ба манзури осонии кор шартан ба ибораҳои истилоҳӣ изофӣ ва ибораҳои истилоҳӣ пешояндӣ гурӯҳбандӣ намудем.

1) Ибораҳои истилоҳӣ изофӣ: пӯстаи мис [3.226], дарахти кукнор [3.229], санги тӯтиё [3.225], анҷири вазирий [3.229], гули хуммоз [3.230], бузи кӯҳӣ [3.242], муҳраи захираи гов [3.242], ёсумани дашпӣ

[3.265], нахӯди даштӣ [3.351], беҳи чукрӣ [3.477], рағғани зайт, дӯшиши зайт, оби зайт [3.515], ангудони румӣ [3.584], беҳи газри даштӣ [3.604], буши дарбандӣ [3.629], чомаи ғук [3.662] пӯдинаи кӯҳӣ [3.799], чони мурда (номи дору) [3.849] тухми анори даштӣ, донаи кунҷид [3.858], кафки дарё [3.869], токи даштӣ [3.887], карафси чӯйӣ [3.896], мушки ушнон [3.1021], олучаи кӯҳӣ [3.1058].

2) Ибораҳои истилоҳии пешояндӣ: чунди бедастар [3.358], аруси бепарда [3.873], рағғани бешира [3.875].

3. Усули сарфию нахвӣ истилоҳсозӣ. Ба ҳамдигар гузаштани ҳиссаҳои нутқ бидуни вандафзоӣ ва ё воситаи дигаре усули сарфию нахвӣ калимасозист. Ин усулро дар илми забоншиносӣ конверсия (вогардонӣ) ва транспозитсия (ҷотабдилӣ) низ меғӯянд. Бархе аз вожагону истилоҳоти ин асар бо ҳамин шева корбаст шудаанд:

I. Аз сифат: хушсоя [3.446], озодсавсан [3.557], сапедмӯҳра [3.392].

II. Аз сифати феълӣ бо пасванди – а: пухта [3.356], овеза [3.285], сӯхта [3.842].

4. Усули луғавию нахвӣ истилоҳсозӣ ба истилоҳи мураккаб гузаштани ибораҳои изофӣ ва ҷумлагуноҳост. Ба андешаи мо истилоҳоти гиёҳшиносӣ бӯйи модарон [3.178], бӯйи хирбудон [3.560], хурди пилон [3.560], доди равон (яъне, ҳадяи тан) [3.181], хуни сиёвушон [3.452], бӯйи ҷухудон [3.820], парсиёвушон [3.263], сиёҳи доварон [3.562], дорчинӣ [3.442], ҷавзобовво (ғавзи бӯё) [3.360]; истилоҳи ҷонваршиносӣ чунди бедастар [3.358]; истилоҳи маъданшиносӣ русухтаҷ (руйи сӯхта, яъне миси сӯзонида) [3.726], ки дар ин асар омадаанд, ба ин усул сохта шудаанд.

Ҳамчунин истилоҳоти гиёҳшиносӣ кичуман (кичуман) [3.745] ё чуманкидид [3.745], ки аз ҷумлагунаҳо ба миён омадааст, ба усули луғавию нахвӣ истилоҳсозӣ ворид мешавад. Қобили зикр аст, ки истилоҳи кичуман ба арабӣ ворид шудааст ва гунаи ҷуман кӣ дид ба арабӣ айнан дар шакли *من راي منلي* (ман раёи мисли) (кӣ дид монандам) тарҷума гардидааст.

5. Усули луғавию маъноӣ истилоҳсозӣ. Дар ин асар ин усул назар ба усулҳои қаблӣ камтар ба назар мерасад. Дар ин усул ҳодисаи ба маъноҳои гуногун истифода шудани як истилоҳ ба назар мерасад: пуста - (пӯстаи мис), каждумак (номи гиёҳ) - каждумак (навьӣ риёзат), кунҷидак (бемории бараш)- кунҷидак (номи гиёҳ).

Аз таҳқиқи мухтасари китоби «Сайдана»- и Абурайҳони Берунӣ маълум мешавад, ки усулу шеваҳои истилоҳсозиву истилоҳгузинии забони форсӣ-тоҷикӣ дар китоб ба таври васеъ мавриди истифода қарор гирифтааст, ки дар заминаи истилоҳнигорӣ аз имконоти васеъ доштани устод Берунӣ шаҳодат медиҳад. Пухтагиву расоии забони китоби «Сайдана» ба ҳуби нишон медиҳад, ки забони форсӣ тоҷикӣ ба сифати забони зинда, бо истифодаи босамар аз имконоти дохилизабонӣ ва аз ҳисоби истилоҳоти тиббӣ забони арабӣ, юнонӣ, хиндӣ (санскрит), суриёнӣ ва ғайра пурғановат гардида, раванди ташаккули истилоҳоти тиббӣ, дорушиносӣ ва соҳаҳои вобаста ба он ҳамчун гиёҳшиносӣ роҳу равиши ягонаи истилоҳсозиро қабул кардаанд.

АДАБИЁТ

1. Барроу Т. Санскрит. Перевод с англійского Н. Лариной. Редакция и комментарий Т. Я. Елизаренковой – М: Прогресс, 1976.
2. Берунӣ Абурайҳон. Китоб ус- сайдана фи-т-тиб. Бо таҳқиқ ва муқаддима ва таҳқиқии Аббоси Зарёб.- Техрон, 1370.
3. Берунӣ Абу Райхан. Фармакогнозия в медицине (Исследование, перевод, примечания, и указатели У. И. Каримов). Избранные произведения. Т.IV. – Ташкент, 1973.
4. Мирзо Ҳасани Султон. Ташаккул ва тақомули истилоҳоти илмӣи форсӣ-тоҷикӣ. Нашриёти «Дониш»- Душанбе, 2008.
5. Пейсиқов Л. С. Очерки по словообразованию персидского языка.- Москва: Изд-во МГУ, 1973.
6. Чавчавадзе Т.А. Именное словосложение в персидском языке и проблема сложного слова. М.,1986.

ТЕРМИНОГРАФИЯ И ТЕРМИНОТВОРЧЕСТВО В КНИГЕ А. БЕРУНИ «КИТАБ АС-САЙДАНА ФИ-Т-ТИБЬ» (ФАРМАКОГНОЗИЯ В МЕДИЦИНЕ)

В статье на основе многочисленных примеров рассматриваются некоторые способы терминосложения и терминологии в книге «Китаб ас-сайдана фи-т-тиб».

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: терминология, терминообразование, медицинские термины, транспозиция, конверсия, копулятивные композиты, детерминативные композиты, посессивные композиты (или атрибутивные).

TERMINOGRAPHY AND TERMINOLOGY IN A BOOK OF A. BERUNI «KITOB AI-SAIDANA FI-L-TIBB» (FORMOTOLOGY IN MMEDICINE)

In the article on the basis of numerous examples considers some aspects of terminography and terminology in the book of "Kitob as Saidana fi-tib"

KEY WORDS: terminography, terminology, medical terminology, transposition, conversations, composite copulativa, composita determinative, composita possessive (or attributive).

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Фарзона Саидова* – аспирантка кафедры арабской филологии ТНУ. Телефон: 918-61-88-22

К ВОПРОСУ ОБ ИНТЕГРИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ В УСЛОВИЯХ НАЦИОНАЛЬНОЙ (ТАДЖИКСКОЙ) ШКОЛЫ

М.М.Товбаева

Таджикский государственный институт языков им. Сотима Улугзаде

Литература как школьная дисциплина обладает уникальными возможностями для человеческого, личностного развития учащихся. Можно утверждать, что развитие личности обучаемых – одна из стратегических задач литературного образования. Конечно, личность учащихся развивается не только на уроках литературы или во время домашнего чтения: этой цели подчинено все школьное образование. Специфика же литературы в том, что она воздействует на ребенка силой художественных образов, неся ему не только информацию о мире, но и наслаждение от чтения, развивая его воображение, этические, нравственные представления.

В условиях национальной (таджикской) школы, где не ведется предмет «русская литература», преподавание русского языка, ведется уже на интегрированной основе. Интегрированное обучение русскому языку и литературе, безусловно, сыграет значительную роль в систематизации, углублении и упрочении знаний, формировании у учащихся научного миропонимания, будет способствовать расширению кругозора учащихся, развитию у них устойчивых познавательных интересов. Интегрированные уроки объединяют и связывают языковое и литературное образование, при этом сохраняются специфические задачи изучения каждого компонента.

Обзор научной и методической мысли показывает, что учеными настойчиво проводился интенсивный поиск решения проблемы взаимосвязанного изучения русского языка и литературы. Так, В.А.Лебедев основной целью обучения языку считал не только знакомство учащихся с лучшими образцами художественной литературы, но и воспитание у них определенных навыков творческого использования языкового богатства в собственной речевой практике.

В 1967-68 гг. на страницах журнала «Русский язык в национальной школе» развернулась большая дискуссия об использовании художественных текстов в процессе обучения неродному языку. Большинство ученых, методистов и учителей-практиков эта идея горячо поддерживалась, поскольку яркость и эмоциональность, образность и поэтичность, информативность литературных текстов хорошо влияют на запоминание лексики: текст, сильно действуя на эмоции школьников, как нельзя лучше способствует прочному запоминанию языкового материала. Многие элементы языка в художественном тексте поставлены в наиболее выгодные психологические условия.

В условиях таджикской школы вопросу взаимосвязанного обучения русскому языку и русской и родной литературе большое внимание уделяла ученый-методист М.М. Абдувалиева. По её мнению, «включение в школьную программу специальных разделов по МПС способствует организации учебного процесса, систематизации знаний учащихся, привитию навыков по использованию знаний по смежным гуманитарным предметам». Все это должно отразиться и в практической работе учителей, и в программах, и в учебниках [1, 24].

В 70-80-е годы XX века в методике преподавания русской литературы усилился интерес к словарной работе. На уроках русского языка предлагалось проводить опережающую семантизацию и закрепление необходимой для правильного понимания литературного текста лексики, предлагались разнообразные ситуативно-коммуникативные упражнения, основанные на изучаемых художественных текстах. В практику школы постепенно начинают внедрять элементы лингвистического, филологического анализа текста, разного рода комментарии в процессе изучения художественного произведения.

О.И. Никифорова также размышляет по этому поводу и подчеркивает: «До какой бы высокой степени совершенства ни поднималось непосредственное эмоциональное восприятие, всегда для полного наиболее глубокого постижения художественного произведения необходимы специальное продумывание, повторный анализ текста, сопоставление и обобщение его содержания» [5, 15]. Упражнения, связанные с анализом текста, занимают важное место в познании и осознании сущности грамматического материала, в правильной организации словарной и фразеологической работы.

Анализ образцов русской речи поможет оценить их художественную ценность, выразительность не на произвольном, интуитивном уровне, а на основе осознанного восприятия языковых средств выразительности. Методика интегрированного обучения языку и литературе, основанная на серьезной работе с художественным текстом, позволит соотнести неповторимый мир произведения того или иного поэта не только со стихией русского языка, но и художественными ценностями русской образно-эстетической системы. Эффект значительно возрастет, если при этом они будут сопоставляться с эстетической системой родной литературы.

Серьезная работа с художественным текстом, в процессе которой осуществляется связь русского и родного языков, русской и родной литературы поможет учащимся выйти на качественно новый уровень получения знаний, понять, что художественная литература помогает осмыслить общее через конкретное, индивидуальное. Специфика познания закономерностей окружающей действительности посредством художественной литературы осуществляется через художественное слово, художественный образ. Высокохудожественные произведения влияют на формирование личности учащегося, способствуют осмыслению внешнего и внутреннего мира.

По мнению В.Ю.Троицкого, «формирование языковой личности включает способность полноценно воспринимать устную и письменную речь, отечественную классику и литературу вообще, способность выражать себя в слове» [7, 89]. Слово вызывает у человека определенные представления об окружающем его мире, об окружающих его предметах, но в национальной школе важно учитывать отрыв слова от его наглядного образа, что часто на практике приводит к механическому усвоению слов.

В национальной таджикской школе ученик в основном овладевает неродным (русским) языком через чтение текста. Читая любой текст, он сначала воспринимает каждое слово в тексте, затем связывает его с другими словами в предложении, потом каждое предложение в его сознании связывается со следующим. Закончив чтение текста, он обычно не помнит всех слов в каждом предложении, но помнит и знает, о чем читал. Ученик от «внешних действий (чтения текста) и конкретных представлений (восприятие содержания)... переходит к обобщению, что делает в речевой форме», - писал Н.В.Колокольцев [3, 5].

На восприятие носителями таджикского языка русского художественного текста влияет своеобразие родной культуры. Поэтому так важно учителю приблизить читателя к авторскому замыслу произведения, помочь эмоционально воспринять и осмыслить его национальную специфику. Восприятие является тем каналом, по которому образно-эмоциональное содержание литературного произведения входит в сферу духовных интересов читателя и становится активным фактором воздействия на формирование его личности.

Значение художественного текста для приобретения учащимися коммуникативных умений очень велико. В настоящее время имеется значительное количество исследований, посвященных отбору художественных текстов при обучении русскому языку и литературе (С.К.Бирюкова, З.С.Смелкова, М.В.Черкезова и др.). На уроках в национальной школе целесообразно уделять большое внимание анализу художественного произведения, так как последнее способствует развитию мышления и образной речи школьников. По мнению М.В.Черкезовой, «приступая к анализу литературного произведения, следует сразу же уяснить непреложное положение о том, что любая мысль, которую хотел выразить автор, претворяется в сложной системе художественных образов, а художественный образ, будучи формой выражения основной идеи, по своей сути содержателен» [4, 182]. Отсюда следует, что одним из наиболее важных условий глубокого и прочного овладения материалом русского языка в национальной школе является тщательно продуманная система методической работы, построенная с учетом интегрированного обучения языку и литературе и обеспечивающая выбор наиболее рациональных, эффективных методов и приемов обучения на занятиях соответствующих дисциплин. Именно на это, по мнению многих исследователей, и должны быть направлены совместные усилия учителей-словесников.

Интегрированное обучение русскому языку и литературе представляет широкие возможности для удовлетворения целого ряда информационных и интеллектуальных (духовных) потребностей современного подрастающего поколения, а тем более - для выпускников школ, собирающихся учиться в учреждениях высшего профессионального образования. Это, например, а) изучение научной литературы; б) чтение художественных произведений авторов – носителей изучаемого языка; в) познание культуры русского и других народов; г) совершенствование техники выражения мыслей; д) выступление в качестве посредника между людьми, говорящими на различных языках; е) удовольствие, возникающее в самом процессе изучения языков.

Тщательный и продуманный анализ типичной языковой ситуации образовательных учреждений позволяет нам констатировать, что при существующей организации педагогического процесса потребности обучаемых в общении учитываются далеко не в должной мере. К сожалению, сокращены часы по изучению русского языка в таджикской школе до минимума (2 часа в неделю), условия для благоприятной мотивации овладения русским языком создаются не в полной мере. Все это приводит к тому, что формирование национально-русского билингвизма в учебно-воспитательном процессе протекает стихийно и медленными темпами, усваиваемые языки оказываются «смешанными» с доминирующим родным языком обучающихся.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдувалиева М.М. Совершенствование процесса обучения учащихся-таджиков русской литературе на основе межпредметных связей: (Учебно-методическое пособие для студентов-филологов и учителей школ).- Душанбе: Маориф, 1990.
2. Актуальные проблемы современной русистики /Под ред. Н.М.Шанского. - Л.: Просвещение, Ленинградское отделение, 1991.
3. Колокольцев Н.В. Развитие устной и письменной речи на уроках литературного чтения. ~М.: Изд-во АПН СССР, 1985.

4. Методика преподавания русской литературы в национальной школе. Под редакцией Черкесовой М.В. и Жижкиной А.Д. – Ленинград, «Просвещение», 1984.
5. Никифорова О.И. Психология восприятия художественной литературы. – М., 1972.
6. Сим Ч. Вопросы обучения русскому языку и структура художественного текста // Русский язык в национальной школе -1967. -№4. - С. 15 - 16.
7. Троицкий В.Ю. Слово во спасение (о словесности в современной школе) // Сибирь, 1998. - №4.
8. Черкесова М.В. «Методика преподавания русской литературы в национальной школе».

К ВОПРОСУ ОБ ИНТЕГРИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ В УСЛОВИЯХ НАЦИОНАЛЬНОЙ (ТАДЖИКСКОЙ) ШКОЛЫ

В условиях национальной (таджикской) школы, где не ведется предмет «русская литература», преподавание русского языка, ведется уже на интегрированной основе. Интегрированное обучение русскому языку и литературе, безусловно, сыграет значительную роль в систематизации, углублении и упрочении знаний, формировании у учащихся научного миропонимания, будет способствовать расширению кругозора учащихся, развитию у них устойчивых познавательных интересов. Интегрированные уроки объединят и свяжут языковое и литературное образование, при этом сохраняются специфические задачи изучения каждого компонента.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: интегрированное обучение, интегрированные уроки, интегрированное обучение русскому языку и литературе, познавательные интересы, национальная школа, научное миропонимание.

TO THE QUESTION ON THE INTEGRATED TRAINING TO RUSSIAN AND THE LITERATURE IN THE CONDITIONS OF NATIONAL (TAJK) SCHOOL

In the conditions of national (Tajik) school where the subject «the Russian literature» is not integrated, the teaching of Russian language is already conducted on the integrated basis. The integrated training to Russian and literature, certainly, will play a considerable role in ordering, deepening and consolidation of knowledge, formation at the pupils of scientific world-view, will promote expansion of world-view of pupils, development in them of steady informative interests. The integrated lessons will unite and will connect language and literary education, meanwhile the specific problems of studying of each component will remain.

KEY WORDS: the integrated training, the integrated lessons, the integrated training to Russian and the literature, informative interests, national school, scientific outlook.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *М.М.Товбаева* – старший преподаватель Таджикский государственный институт языков им. С. Улугзаде. Телефон: **935-87-72-50**

ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ ТАДЖИКСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ

П. Чорикулова

Таджикский национальный университет

Среди многочисленных сложных проблем, которые изучает современное языкознание, важное место занимает изучение лингвистических аспектов межъязыковой речевой деятельности, которую называют “переводом” или “переводческой деятельностью”.

Перевод – это как вид языкового посредничества, необходимый на определенных этапах развития человеческого общества, - явление общественное. Относительная устойчивость общественных требований к переводу позволяет говорить о его общественном предназначении, являющимся фактором общественного сознания. По мнению Л.К. Латышева, общественное предназначение перевода – его постоянный классификационный признак, присутствующий во всех его реализациях. Общественное предназначение перевода заключается в том, чтобы максимально (в данных лингвистических и экстралингвистических условиях) приблизить двуязычную коммуникацию с переводом к “естественной”, одноязычной коммуникации, как в части выполняемых коммуникативных функций, так и с точки зрения средств их осуществления. Это означает, что по ряду параметров двуязычная коммуникация с переводом должна быть сравнима с одноязычной хотя никогда не может сравниться с ней полностью. [1]

Перевод – это, несомненно, очень древний вид человеческой деятельности. С самого начала перевод выполнял важнейшую социальную функцию, делая возможным межъязыковое общение людей. Он сопутствует развитию общества и человеческой культуры, без него немислимы контакты между людьми, говорящими на различных языках, между государствами, невозможно распространение социальных, философских и других идей. “Ведь перевод – это не только взаимодействие языков, но и взаимодействие культур”. Но никогда перевод не имел такого значения,

как в наше время, когда наше государство стало суверенным, резко возросли международные контакты с зарубежными странами, параллельно с усилением дипломатической деятельности, с развитием и углублением политических связей между народами усилился и интерес к жизни и культуре других стран и народов.

В результате этих изменений в международной жизни возросла роль перевода и переводчиков во всех областях общественной жизни, особенно в политической сфере.

Как указывает И.А. Зимняя, перевод - особая речевая деятельность, объединяющая различные виды речевой деятельности в один сложный общий процесс.

Как пишет А.В.Федоров; [2] “цель перевода – как можно ближе познакомить читателя (или слушателя), не знающего языка подлинника, с данным текстом (или содержанием устной речи). Перевести – значит выразить точно и полно средствами одного языка то, что уже выражено средствами другого языка в неразрывном единстве содержания и формы”.

Имеется несколько определений предмета переводоведения. Так, основоположник лингвистической теории перевода А.В.Федоров считает ее объектом переведенный текст, т.е. результат перевода. «Задача теории перевода – прослеживать закономерности соотношения между подлинником и переводом, обобщать в свете научных данных выводы из наблюдений над отдельными частными случаями перевода и опосредственно помогать переводческой практике”. Таким образом, основное внимание А.В.Федоров уделяет выделению и анализу соответствий между элементами двух языков.

Представители структурно – лингвистического подхода к проблемам перевода И.И.Ревзин и В.Ю. Розенцвейг считают объектом теории перевода сам процесс перевода, при котором совершается переход от одной системы знаков к другой. Подобного мнения придерживается и Л.С.Бархударов(1975 стр.6).

Другая группа ученых (А.Д. Швейцер, В.Н. Комиссаров, Я.И. Рецкер) считают предметом переводоведения как процесс перевода, так и его результат. Задача теории перевода, по мнению А.Д. Швейцера [3], - “выяснить сам механизм процесса перевода, определить всю совокупность факторов, которые влияют на переводческие решения, выявить логику этих решений, сопоставить и выявить контекстуальные реализации системных различий между языками”.

Изучение переводческой деятельности В.Н. Комиссарова распадается на три тесно связанных между собой области: 1. Исследование самого процесса перевода (т.е. процесса преобразования ИТ в ТП); 2. Выяснение различных типов смысловых отношений, устанавливаемых между исходным текстом и текстом перевода (такие исследования должны привести к разработке общей теории эквивалентности) и 3. Выявление системы отношений, устанавливаемых между единицами двух конкретных языков [4].

Специфика теории перевода по сравнению с другими лингвистическими науками, как указывает Л.С.Бархударов, состоит в том, что:

1. Теория перевода относится к лингвистике в широком смысле слова (к макролингвистике), так как она анализирует язык в его непосредственной связи с экстралингвистическими явлениями, в то время как такие классические лингвистические дисциплины, как фонетика, фонология, грамматика изучают язык в отвлечении от экстралингвистических факторов (т.е. относятся к лингвистике в узком смысле слова).

Перевод – это не только соприкосновение двух языков систем, но и соприкосновение двух разных культур. Очень часто нельзя понять смысл данного предложения без названия фактов и явлений, лежащих вне языка, связанных с историей, политикой, культурой данного народа. Поэтому от переводчика требуется не только отличие владения двумя языками, но и широкая осведомленность в области быта, истории, культуры, политики данного народа. Отсюда ясно, что теория перевода тесно связана с психолингвистикой и социолингвистикой. Связь теории перевода с социолингвистикой и этнолингвистикой особенно тесна при переводе на языки народов, между которыми имеются различия в культурном и социальном развитии и в социальной дифференциации языка.[5]

Экстралингвистическая действительность участвует при любом типе перевода, даже при синхронном переводе – в виде “знакомство с предметом”. Без этого знакомства синхронный переводчик не может произвести неизбежную при этом переводе компрессию информации за счет несущественных деталей.

2. Теория перевода является не чисто теоретической дисциплиной, а прикладной наукой, непосредственно связанной с переводческой практикой. Теория перевода является детищем переводческой практики, так как вызвана ею к жизни, призвана изучить, описать и обобщить ее богатый опыт, и вместе с тем она является ее наставником, помогающим ей осмыслить все этапы переводческого процесса, сократить путь интуитивных поисков, профессионально совершенствоваться и освободиться от недостатков.

3. Теория перевода является дескриптивно – прескриптивной наукой. Ее главная задача – дать лингвистическое описание самого процесса перевода и, изучив результаты этого процесса (путем анализа сделанных переводов), выявить закономерности перехода от ИЯ к ПЯ. Поэтому можно сказать, что теория перевода является преимущественно дескриптивной (описывающей, констатирующей) наукой.

Наряду с этим теория перевода должна служить переводческой практике: она должна быть и прескриптивной, нормативной дисциплиной. Но это отнюдь не значит, что она является преимущественно предписывающей наукой, дающей рекомендации, “рецепты”.

а) В изучении конкретных закономерных соотношений между двумя языками (к которым переводчески – профессионалы приходят интуитивно) с целью помочь молодым переводчикам сократить путь интуитивных поисков решений.

б) В систематизации типичных ошибок, вытекающих из объективно существующих расхождений между системами двух языков (исходного и переводящего) с целью их предупреждения. Как при овладении иностранным языком, так и при переводе имеет место межъязыковая интерференция. Изучение ее при конкретной паре языков может помочь устранить ошибки.

Наряду с этим следует подчеркнуть, что нормативность теории перевода сильно ограничена. “Выработка нормативных принципов, правил перевода, - пишет А.В.Федоров – возможна лишь в ограниченных пределах (т.е. в относительно простых случаях) и всегда в относительно общей форме” [6]. Наличие закономерностей в соотношении двух языков и тех или иных близких соответствий между ними еще отнюдь не означает возможность или необходимость применять всегда одинаковые способы перевода. Решающую роль всегда играет контекст, конкретный случай. Ко всякой нормативной рекомендации того или иного способа, хотя бы даже подкрепленной самыми вескими теоретическими доводами, на практике необходимо сознательное творческое отношение.

Задача теории перевода – точнее, частой теории перевода – установить соответствия, совпадения и расхождения между ИЯ и ПЯ в средствах выражения идентичных значений и выявить типичные способы преодоления этих расхождений сближает его с сопоставительным языкознанием, которое служит для нее теоретической базой [7]. Но иногда сопоставительное языкознание ограничивается вскрытием черт сходства и различия между системами двух языков при четком разграничении уровней языковой иерархии (лексико-семантического, морфологического, синтаксического). Перевод имеет дело с функционированием языка в речи, с конкретными речевыми произведениями (текстами), в которых все аспекты (уровни) языка взаимосвязаны и взаимозависимы. Сопоставление языковых единиц в ТП производится на основе общности выражаемого ими содержания (т.е. значения), независимо от принадлежности этих языковых единиц к одному и тому же или к разным уровням языка.

Теория перевода рассматривает перевод как процесс трансформации, как межъязыковое преобразование исходного текста (ИТ) в текст перевода (ТП). [8] При этом в результате целого ряда межъязыковых операций меняется только план выражения переводимого текста; план содержания остается одним и тем же. Именно относительная идентичность плана содержания ИТ и ТП позволяет нам считать переведенный текст полноценной заменой исходного текста.

В действительности же перевод представлен целым рядом специфических видов и разновидностей, отличающихся друг от друга как формой, в которой осуществляется речь, так и характером переводимого материала. Известно, что любой язык может существовать в форме как устной, так и письменной речи. В зависимости от того, в какой форме речи употребляется ИЯ и ПЯ, различаются следующие основные виды перевода: [9]

1. Письменно – письменный (оба языка выступают в письменной форме).

2. Устно – устный (оба языка выступают в устной форме).

Устный перевод имеет две разновидности: а) последовательный и б) синхронный. [10]

Последовательный перевод, как показывает само название, следует за произнесенным уже текстом подлинника, т.е. говорящий на иностранном языке делает паузу после каждого предложения или группы предложений, а переводчик заполняет эту паузу своим переводом. Последовательный перевод требует специальной тренировки памяти, быстрой реакции и умения в качестве вспомогательного средства вести запись отдельных деталей переводимого текста.

Синхронный перевод осуществляется одновременно с произнесением текста подлинника. Для синхронного перевода характерны следующие особенности: а) это процесс устно – устного перевода, протекающий одновременно с исходным текстом в условиях непрерывного потока информации; б) синхронный переводчик не имеет возможности ознакомиться с широким контекстом; в) он обязан при недостаточном контексте принимать сразу окончательное решение; г) синхронный переводчик должен одновременно слушать, трансформировать (переводить) и произносить (реализовать) устный текст, т.е.

находить подходящее интонационное и ритмическое оформление текста. На практике синхронный перевод немного отстает от речи на ИЯ, и синхрон получается в рамках всего текста.

3. Письменный – устный перевод может, осуществляться:

а) одновременно с чтением подлинника про себя – это так называемый “перевод с листа” (или перевод экспромтом) или же б) после прочтения всего текста называемого “перевод с подготовкой”.

4. Устно – письменный перевод известен в учебной практике под названием “перевод диктант”.

Это тип тренировочного упражнения на практических занятиях по иностранному языку, при котором преподаватель произносит в замедленном темпе ИТ, а студент сразу же переводит его письменно.

Кроме классификации по форме речи оригинала и перевода, существует классификация по цели перевода, согласно которой различают профессиональный и учебный перевод. Профессиональный перевод должен быть равноценен оригиналу не только по содержанию, но и по функции, по экспрессивно – стилистическому эффекту и целостному воздействию на читателя или слушателя. Учебный перевод имеет место при обучении иностранному языку. Он преследует более скромные цели, являясь средством проверки, тренировки, углубления и расширения знаний учащихся по иностранному языку.

Очень существенное место занимает проблема единицы перевода [11]. Под единицей перевода Л.С. Бархударов понимает “такую единицу в исходном тексте, которая может быть подыскана соответствии с текстом перевода”. Таким образом, оказывается, что единицей перевода может быть единица любого языкового уровня (фонетического, морфологического, лексического, синтаксического).

В зависимости от того, к какому уровню относится единица перевода, различают перевод на уровне фонем, на уровне морфем, на уровне слов, словосочетаний, на уровне предложений и на уровне всего текста.

Вопрос о единице перевода и эквивалентности перевода на различных уровнях Л.С. Бархударов связывает с разграничением трех основных типов перевода: адекватного, вольного и буквального.

1. **Эквивалентный (адекватный) перевод** осуществляется на уровне, необходимом для передачи неизменного плана содержания при соблюдении норм ПЯ.

Обе категории (эквивалентность и адекватность) носят оценочно-нормативный характер. Но если эквивалентность ориентирована на результаты перевода, на соответствие создаваемого в итоге межъязыковой коммуникации текста определенным параметрам оригинала, адекватность связана с условиями протекания межъязыкового коммуникативного акта, с его детерминантами и фильтрами, с выбором стратегии перевода, отвечающей коммуникативной ситуации. Иными словами, если эквивалентность отвечает на вопрос о том, соответствует ли конечный текст исходному, то адекватность отвечает на вопрос о том, соответствует ли перевод как процесс данным коммуникативным условиям.

2. **Буквальный перевод** тот, который осуществляется на более низком уровне, чем тот, который необходим для передачи неизменного плана содержания при соблюдении норм ПЯ. Такой перевод наблюдается, например, при пословной передаче фразеологии, например: “First think, than speak” – “Аввал бубин чои худ, баъд бимон пои худ”.

3. **Вольный перевод** тот, который осуществляется на более высоком уровне, чем тот, который достаточен для передачи неизменного плана содержания при соблюдении норм ПЯ.

В подобных случаях значение исходного текста передается неточно: перевод осуществляется на уровне предложения, тогда как можно было бы осуществить его на уровне словосочетания или даже слов.

Бархударов Л.С. различает четыре типа переводческих трансформаций: перестановки, замены, добавления и опущения. Эту классификацию можно считать уже общепринятой.

Достоинство ее в том, что она проста и удобна для учебных целей. Слабость – что не разграничивает языковые уровни (которые, впрочем, не разграничиваются и при переводе) и рассматривает в одной плоскости лексические, морфологические и синтаксические трансформации. Так, первый тип трансформаций – перестановки – касается только синтаксического уровня (порядка слов и предложений).

В круг замен входят: а) замены слов (морфологический уровень), б) замены частей речи (морфологический уровень), в) замены членов предложения (синтаксический уровень), г) синтаксические замены в сложном предложении (синтаксический уровень), д) лексические замены, к которым автор относит конкретизацию, генерализацию и замену следствия причиной (т.е. смысловое развитие или логическое развитие понятий), е) антонимический перевод (комплексная лексико-грамматическая замена) и ж) компенсации.

Последние два типа переводческих трансформаций – добавления и опущения – связаны с формальной не выраженностью семантических компонентов словосочетания в ИЯ и, с другой стороны, с семантической избыточностью ИТ. Оба эти случая непосредственно связаны с так называемым имплицитным или эксплицитным выражением определенных смыслов.

Имплицитность представляет собой семантический эллипсис, при котором, однако, высказывание остается грамматически правильным. Тенденция к имплицитности связана с асимметрией языкового знака, с отсутствием полного соответствия между формой и содержанием, категориями языка и формами мышления. [12]

Исследуя перевод как особый вид речевой коммуникации, теория перевода не ограничивается анализом его языкового механизма. Ведь перевод – это не только взаимодействие языков, но и взаимодействие культур. В переводе находят свое отражение ситуация порождения исходного текста и ситуация перевода. Едва ли удастся адекватно описать процесс перевода, не учитывая того, что он осуществляется, не идеализированным конструктом, а человеком ценностная и психологическая ориентация которого неизбежно сказывается на конечном результате. Именно поэтому в предмет развиваемой теории перевода входит процесс перевода в широком социокультурном контексте с учетом влияющих на него внеязыковых факторов – его социальных, культурных и психологических детерминантов. Без учета последних едва ли возможно адекватное теоретическое описание перевода и раскрытие его сущности.

Противоречивые требования к переводу (парадоксы перевода) были, в частности, отмечены. [14] Т. Сейвори в книге «Искусство перевода» стр.19 «Теория Перевода» А.Д.Швейцер:

1. Перевод должен передавать слова оригинала.
2. Перевод должен передавать мысли оригинала.
3. Перевод должен читаться как оригинал.
4. Перевод должен читаться как перевод.
5. Перевод должен отражать стиль оригинала.
6. Перевод должен отражать стиль переводчика.
7. Перевод должен читаться как современный переводчику.
8. Перевод должен читаться как современный оригиналу.
9. Перевод вправе, прибавить нечто к оригиналу или убавить от него.
10. Перевод не вправе ничего ни прибавить, ни убавить.

Перевод как процесс решения складывается из двух основных этапов:

1) из выработки стратегии перевода (в терминах психолингвистики ее можно назвать программой переводческих действий) и 2) из определения конкретного языкового воплощения этой стратегии (сюда относятся различные конкретные приемы – “переводческие трансформации”, составляющие технологию перевода).

В переводческие трансформации входят: транскрипция, транслитерация, калькирование, приближенный перевод, замены и их типы, описательный перевод. 1. Передать иноязычную форму в переводе можно двумя способами: транслитерацией или транскрипцией. Способ транслитерации заключается в том, что при помощи таджикских букв передаются буквы, составляющие английское слово, например; Isaac Newton-Исаак Ньютон, Murray – Муррей, Waterloo – Ватерлоо и т.д.

Транслитерация широко использовалась переводчиками вплоть до конца XIX (19) века. Для использования этого приема переводчику не обязательно было знать произношение английского слова, и он мог ограничиться его зрительным восприятием. Точно также и читатель, знающий английский язык лишь пассивно мог легко узнать в английском **Lincoln** известное ему по таджикскому переводу **Линкольн**. Однако в результате трансформации оказывалось, что английские наименования произносились совсем иначе, чем у себя на родине, а сами англичане никак не могли признать в **Вилд** (в таджикском варианте) своего писателя **Уайлда**. Кроме того, вряд ли обоснованно пытаться воспроизводить в переводе архаичные особенности английской орфографии, тем более, что в самих странах английского языка (особенно в США) принимаются меры по ликвидации этих особенностей.

Значительно большее распространение в переводческой практике последнего времени имеет прием транскрибирования английского слова. Применение транскрипции в переводе заключается в передаче таджикскими буквами неорфографической формы, а звучания английского слова. Поскольку фонетические системы английского и таджикского языка значительно отличаются друг от друга, такая передача всегда несколько условна, и воспроизводит лишь некоторое подобие английского звучания. Однако этот способ позволяет создать более или менее стройную единую систему передачи английских звуков с помощью таджикских букв.

Транскрипция широко применяется при передаче реалий, оно особенно распространена в общественно-политической литературе и публицистике как переводной, так и оригинальной, но

описывающей жизнь и события за рубежом (в газетных корреспонденциях). В английской общественно-политической литературе можно встретить такие транслитерации таджикских реалий, sovkhov, technikum, bolshevik и т.д.

В настоящее время прием транслитерации и транскрипции при переводе политических статей используется реже, чем прежде. Это вполне обоснованно – передача звукового или буквенного облика иноязычной лексической единицы не раскрывает ее значения, и такого рода слова читателю, не знающего ИЯ, без соответствующих пояснений остаются непонятными. Поэтому указанным приемом при передаче иноязычных реалий следует пользоваться весьма умеренно.

Калькирование состоит в переводе по частям английского слова (или словосочетания) с последующим сложением переведенных частей без каких – либо изменений, например, misleader – бардуруғроҳбар и др.

Широко распространено калькирование устойчивых словосочетаний: people of good will – одамони хуб ирода, the United Nations Organization – Созмони милали муттаҳид и т.д.

При калькировании существует опасность появления в переводе ненужного буквализма. Мы можем использовать этот способ перевода лишь тогда, когда в таджикском языке действительно отсутствует соответствующее слово или выражение. Калькирование заключается в передаче безэквивалентной лексики ИЯ при помощи замены ее составных частей – морфем или слов (в случае устойчивых словосочетаний) их прямыми лексически соответствиями в ПЯ. Например; grand jury – ҳакамони калон; backbenchers – дарпаснишастагон; House of cultures – қасри маданият; Candidate of science – номзади илм и т.д.

Как и транскрипция, и транслитерация, так и калькирование не всегда раскрывает для читателя, незнакомого с ИЯ, значение переводимого слова или словосочетания. Причина этого в том, что сложные и составные слова и устойчивые словосочетания, при переводе которых калькирование используется чаще всего, нередко имеют значение, не равное сумме значений их компонентов, а поскольку при калькировании используются эквиваленты именно этих компонентов, значение всего лексического образования в целом может остаться нераскрытым. Так, неподготовленному читателю слова дарпаснишастагон и ҳакамони калон вряд ли скажут что-нибудь без развернутых пояснений.

Описательный (разъяснительный) перевод. Этот способ передачи безэквивалентной лексики заключается в разъяснении значения лексической единицы ИЯ при помощи развернутых словосочетаний, раскрывающих существенные признаки обозначаемого данной лексической единицей явления, то есть, по сути дела при помощи ее дефиниции (определения) на ПЯ. Вот несколько примеров описательного перевода английской безэквивалентной лексики на таджикский язык: landslide – ғалаба дар интиҳобот бо микдори баланди овозҳо, brinkmanship – санъати ҷаҳонро дар арафаи ҷанг нигоҳ доштан, whistle – stop speech – нутқи агитационии номзад дар вақти истодани қатора, bull – чаллобе, ки барои баландбардоштани нархҳои биржаҳо бозӣ мекунад, bear – чаллобе, ки барои поёншавии нархҳои биржаҳо бозӣ мекунад, coroner – муфатиш, дар ҳангоми тафтишоти пешаки оид ба марги маҷбуран ё ин ки, марги ногаҳонӣ, floorer – зарбаи сахте, ки аз по зада афтодан, ё ин ки саволи ба ҳайратовар, масъалаи душвор.

Приближенный перевод (перевод при помощи “аналога”) заключается в подыскании ближайшего по значению соответствия в ПЯ для лексической единицы ИЯ, не имеющий в ПЯ точных соответствий. Такого рода приблизительные эквиваленты лексических единиц можно назвать “аналогами”. “Аналоги” нередко используются в английской периодической и общественно-политической литературе для обозначения явлений, например: шурои шаҳр с – Mayor; техникум – junior college (наряду с приведенной выше транслитерацией technikum); путевка – (в санаторий, дом отдыха) voucher и т.п. Хотя эти эквиваленты лишь приблизительно передают содержание соответствующих таджикских слов, все же за отсутствием в английском языке точных эквивалентов, их применение вполне оправдано, поскольку они дают некоторое представление о характере обозначаемого предмета или явления. Применение “аналогов” встречается и при передаче английской безэквивалентной лексики на таджикский язык, например, know-how – сирри истеҳсолот и пр.

Трансформационный перевод. В ряде случаев при передаче безэквивалентной лексики приходится прибегать к перестройке синтаксической структуры предложения, к лексическим знаменам с полным изменением значения исходного слова или же к тому и другому одновременно, то есть к тому, что носит название лексико – грамматических переводческих трансформаций.

Термин “трансформация” используется в переводоведении в метафорическом смысле. На самом деле речь идет об отношении между исходными и конечными языковыми выражениями, о замене в процессе перевода одной формы выражения другой, замене, которую мы образно называем превращением или трансформацией.

Объектом перевода является не система языка как некая абстракция, а конкретное речевое произведение (текст подлинника, на основе которого создается другое речевое произведение на другом языке (текст перевода). Как В.Коллер сказал: “Речь идет не о том, что такое перевод, а о том каким он должен быть”.

Достижение переводческой эквивалентности (“адекватности перевода”), вопреки расхождению в формальных и семантических системах двух языков, требует от переводчика, прежде всего умения произвести многочисленные и качественно разнообразные межъязыковые преобразования – так называемые “переводческие трансформации” – с тем, чтобы, текст передавал всю информацию заключенную в исходном тексте, при строгом соблюдении норм ПЯ. О том, в каком смысле следует понимать термин “преобразование” или “трансформация”.

В целях удобства описания все виды преобразований или трансформаций, осуществляемых в процессе перевода, можно свести к четырем элементарным типам, а именно: перестановки, замены, добавления и опущения. Эту классификацию можно считать уже общепринятой.

Перестановка как вид переводческой трансформации – это изменение расположения (порядка следования) языковых элементов в тексте перевода по сравнению с текстом подлинника. Элементами, могущими подвергаться перестановке, части сложного предложения (clauses) и самостоятельные предложения в строе текста.

Наиболее обыкновенный случай в процессе перевода – это изменение порядка слов и словосочетаний в структуре предложения. Известно, что словопорядок в английском и таджикском языках неодинаков; это, естественно, не может не сказываться в ходе перевода. Например:

1 2 3 4
/A suburban train/ was derailed/ near London/ last night/.

4 3 1 2
/Бегоҳии дирӯз/ дар наздикии Лондон /каторай шаҳри / аз релс баромад/.

(цифрами 1,2,3,4 обозначены основные члены предложения – подлежащее, сказуемое, обстоятельство места и обстоятельство времени соответственно).

В этом примере порядок следования компонентов таджикского предложения в определенном смысле “прямо противоположен” порядку следования компонентов исходного английского предложения. Явление это, довольно частое при переводе, объясняется тем, что в английском предложении порядок следования его членов определяется правилами синтаксиса – подлежащее (в предложениях без инверсии, которая встречается в ограниченном числе предложений и всегда структурно и функционально мотивирована) предшествует сказуемому, обстоятельства же располагаются обычно в конце предложения, после сказуемого (и дополнения, если таковое имеется), причем обстоятельство места обычно предшествует обстоятельству времени (это последнее нередко располагается также в начале предложения, перед подлежащим - Last night a suburban train was derailed near London). Перестановки как вид переводческой трансформации встречаются весьма часто, однако, обычно они сочетаются с разного рода грамматическими и лексическими заменами.

Замены, осуществляемые в процессе перевода, могут быть обусловлены как лингвистическими, так и экстралингвистическими причинами. При переходе от текста на ИЯ к тексту на ПЯ замене могут подвергаться части речи, словоформы, синтаксические структуры предложения и его коммуникативные типы; может изменяться членение текста на предложения, значения предложения. В круг замен входят: а) замены слов (морфологический уровень), б) замены частей речи (морфологический уровень), в) замены членов предложения (синтаксический уровень), г) синтаксические замены в сложном предложении (синтаксический уровень), д) лексические замены, к которым автор относит конкретизацию, генерализацию и замену следствия причиной (т.е. смысловое развитие или логическое развитие понятий), е) антонимический перевод (комплексная лексико – грамматическая замена) и ж) компенсации. Однако какие бы замены ни осуществлял переводчик, они всегда должны быть мотивированными и не должны приводить к изменению прагматической субструктуры высказывания и текста в целом и нарушению норм речевого общения на ПЯ. Рассмотрим несколько примеров:

а. **Форма слова:** Governing body - роҳбарикунанда. Be governed by my advice! – Ба маслиҳати ман гуш дихед!

б. **Замена членов предложения.** The article says about – Дар мақола гуфта шудааст...

с. **Замена бессоюзной связи союзной и наоборот.** Для таджикского языка характерна бессоюзная связь, а для английского языка – союзная. Today the Political Council of the Republic of Tajikistan is also a great political power. [15] Шурои ҷамъиятии Ҷумҳурии Тоҷикистон имрӯз нерӯи бузурги сиёсӣ мебошад.

Добавления – причины, вызывающие необходимость лексических добавлений в тексте перевода, могут быть различны. Одной из них, пожалуй, наиболее обычной – является то, что можно

назвать “формальной невыраженностью” семантических компонентов словосочетания в ИЯ. Это явление весьма типично для словосочетаний английского языка; с точки зрения порождающей грамматики, его можно трактовать как “эллипс” или “опущение” тех или иных семантических элементов, наличествующих в глубинной структуре предложения, при ее трансформации в структуру поверхностную. Тому “эллипсу” часто подвергаются слова, которые известный американский лингвист З.Хэррис называет “уместными словами” (appropriate words).

Поскольку поверхностная структура предложения в разных языках, как мы знаем, может быть различной при одной и той же глубинной структуре, при переводе опущенные в ИЯ “уместные слова” нередко подвергаются “восстановлению”. На этом и основана трансформация добавления, часто наблюдаемая при переводе с английского языка на таджикский. (Видимо, для структуры таджикского предложения опущение “уместных слов” характерно в меньшей степени, чем для английского, хотя это утверждение нуждается в проверке и обосновании).

Например:

The new American Secretary of State has proposed a world conference on food supplies.

В словосочетании has proposed a world conference опущен компонент глубинной (семантической) структуры, представленный “уместным словом” to call – даъват (чег задан) кардан. Этот семантический компонент, “формально невыраженный” в английском предложении (в его поверхностной структуре), должен быть по нормам таджикского языка, выражен в соответствующем таджикском предложении; поэтому мы переведем: “Котиби нави давлатии ИМА пешниход кард, ки дар конфронси умумичахонӣ масъалаи таъминоти хуруқвориро дида бароянд”.

Иногда в переводе мы добавляем слово для восстановления смысла исходной лексической единицы. They met a new Governor-General at the Odeon. Онҳо бо генерал-губернатори нав дар назди кинотеатри «Одеон» вохӯрданд.

Опущение явление, прямо противоположное добавлению. При переводе опущению подвергаются чаще всего слова, являющиеся семантически избыточными, то есть выражающие значения, которые могут быть извлечены из текста и без их помощи. Как система любого языка в целом, так и конкретные речевые произведения обладают, как известно, весьма большой степенью избыточности, что дает возможность производить те или иные опущения в процессе перевода.

Одним из примеров избыточности является свойственное определенным стилям английского языка употребление так называемых “парных синонимов” – параллельно употребляемых слов одинакового или близкого референциального значения, объединенных союзом (обычно and). Это явление характерно, в частности, для политической лексики и для языка английских юридических документов и текстов юридического характера. Таджикскому языку оно современно не свойственно, поэтому при переводе в этих случаях необходимо прибегнуть к опущению (то есть не повторению синонима – замена двух слов одним) например: just and equitable treatment – муносибати одилона; The treaty was pronounced null and void – Шартнома беътибор эълон карда шуд (бекор кардан, лағв намудан); The proposal was rejected and repudiated – Пешниход рад карда шуд; by force and violence - ба воситаи мачбуран и т.д.

Мы рассмотрели типы переводческих трансформаций. А сейчас перейдем непосредственно к типам трансформаций политических терминов. И рассмотрим их на примере публицистических статей:

“16-Session and the further development of Tajikistan”: [16]

Peace in Tajikistan completely related to the political activity of the President of Tajikistan. Still at the 16-th Session of the Supreme Soviet of Tajikistan in Khujand he seriously declared that: «I swear to use all my experience and knowledge for establishing peace in every home and every family and will act faithfully for the prosperities of our Motherland».

Сулҳи Тоҷикистон ба тамоми маънӣ ба фаъолияти сиёсии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э.Ш.Раҳмонов зич вобаста аст. Ҳанӯз дар Иҷлосияи 16-уми Шурои Олии Тоҷикистон дар Хуҷанд ӯ ба қатъият ихроҷ намуда буд: «Ман қасам ёд мекунам, ки тамоми донишу таҷрибаамро барои дар ҳар хона ва ҳар оила барқарор шудани сулҳи равона карда, барои гулгулшукӯфии Ватани азизам садоқатмандона меҳнат мекунам».

“Traq’s fate debated in secret phone calls”: “Colin Powel, the US secretary of state”. «Колин Пауэлл, котиби давлатии ИМА» Термин secretary of state переведен с помощью кальки.

“During the Labour Party conference in Blackpool, the Foreign Secretary spent most of his time in a secure communications room on the second floor on the Imperial hotel debating the wording of the United Nations resolution with his counterparts from America, France, Russia and China”.

«Дар давоми конфронси партияи Лейбористӣ дар Блэкпул, вазири корҳои хориҷӣ вақти зиёди худро дар толори хуб-муҳофизатонидашуда, дар ошёнаи дуоми меҳмонхонаи «Империял» гузаронид,

ки тавсияи қарордоди Созмони Милали Мутаххидро бо ҳарифони худ аз Амрико, Фаронса, Русия, ва Хитой муҳокима карданд».

Термин Labour Party переведен путем калькирования, Foreign Secretary – с помощью замены, термин Secretary заменяется на термин «вазир», United Nations – калька.

“Diplomats said the key moment was President George W. Bush’s speech to the UN General Assembly last September”.

«Дипломатҳо хабар доданд, ки лаҳзаи асосии баромади сарвари давлат Ҷорҷ Буш дар моҳи сентябр нисбати Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Мутаххид буд».

К термину *Diplomat* подобран эквивалент. General Assembly переведен с помощью кальки.

“The government set up a possible confrontation with its backbenchers over Iraq last night by promising an early vote on its strategy”.

«Бегоҳирӯзии гузашта, ҳукумат муайян намуд, ки такобули имконнопазир бо «дарпаснишастагон» дар бораи Ироқ, бори охир ваъдадиҳӣ, овоздиҳии пеш аз муҳлат бо роҳбарии ӯ ба вучуд меояд».

Термин backbenchers переведен с помощью кальки.

Мысль А.В.Федорова о том, что “от перевода, как творческого процесса или искусства, следует отличать теорию перевода, как особую научную дисциплину”, что столь важная в наше время деятельность должна иметь и свою теоретическую основу, вызвала бурную реакцию со стороны переводчиков – практиков и в первую очередь – переводчиков художественной литературы. Они подчеркивали, что перевод – творческий акт, что художественный перевод искусство, и высказывали опасения, что теория перевода ограничит творческую свободу переводчика “проповедью формализма и правилами закономерных соответствий”. Всегда следует помнить о том, что “... перевод – это нечто гораздо большее, чем наука. Это также и умение, а вполне качественный перевод, в конечном счете, всегда является и искусством”. [17]

Рассмотрение различных типов переводческих преобразований показало, что как их причины, так и сами приемы, используемые при порождении текста на ПЯ, находят объяснение в рамках функционально – коммуникативной модели перевода. Методологической посылкой функционально – коммуникативной теории перевода является диалектическая природа взаимосвязи и взаимодействия категорий формы и содержания применительно к языку и речи. Сигнификат высказывания, как и значение всего контекста, рассматривается как форма выражения смысла, что, впрочем, не лишает их значимости в рамках смысловой структуры текста. Иерархические отношения между компонентами смысловой структуры текста обуславливают возможность смысловой эквивалентности двух текстов при частичном или даже полном изменении их языковых значений. С другой стороны, языковая равнозначность двух текстов еще не является гарантом их смысловой эквивалентности.

Заключая все сказанное об общих закономерностях процесса перевода и путях достижения адекватности, следует еще раз подчеркнуть, что перевод представляет собой сложный речемыслительный процесс, в котором теснейшим образом взаимодействуют лингвистические и экстралингвистические факторы. Умение соразмерять и учитывать эти факторы, творчески используя различные типы переводческих преобразований – свидетельство профессионального мастерства и культуры переводчика.

Несмотря на творческий характер деятельности переводчика, в ее основе лежат объективные закономерности, детерминирующие с той или иной степенью жесткости как само переводческое решение, так и критерии его оценки. Искусство перевода требует овладения наукой перевода. “Даже на высшей точке вдохновения переводчик вынужден остерегаться, что его может унести далеко в сторону от подлинника, от материи первоисточника”.

В результате исследования разработали классификацию политических терминов, определили какими способами переводятся термины. И поняли, что наиболее частотным способом перевода политических терминов является калькирование и информативный перевод (информативный перевод - перевод оригиналов, принадлежащий общественно – политическим, научно – техническим и официально – деловым текстам, основная функция которых заключается в сообщении каких – то сведений). Выявление способов перевода и явилось самой интересной и полезной работой.

ЛИТЕРАТУРА

1. А.Д.Швейцер “Теория перевода” 1988 с.45.
2. Учебное пособие по общей теории перевода М.Б.Нагзибекова, Д. 2003 с.9-10.
3. А.Д.Швейцер “Перевод и лингвистика”. М., 1973 с.14.
4. В.Н.Комиссаров “Слово о переводе”. М., 1973 с. 23.
5. А.Д.Швейцер “Перевод и лингвистика”. М., 1973 с.18-19.
6. А.В.Федоров. Основы общей теории перевода. М., 1968. с. 26.
7. Л.С.Бархударов, “Язык и перевод”. М. 1975. с.26.

8. Л.С.Бархударов, “Язык и перевод”. М. 1975. с.6.
9. Л.С.Нагзибекова, “Учебное пособие по общей теории перевода”, с.12. Д. 2003.
10. Л.С.Бархударов, “Язык и перевод”. М. 1975. с.46-49.
11. Л.С.Бархударов, “Язык и перевод”. М. 1975. с.174-189.
12. М.Б.Нагзибекова, Учебное пособие по общей теории перевода, с.65-66. Д. 2003.
13. Л.С.Бархударов “Структура простого предложения современного англ. языка” 1966 с.28.
14. Сейвори Т. в книге «Искусство перевода» с.13 «Теория Перевода» в книге А.Д.Швейцер.
15. Основа новейшей государственности. Глава 2 «Роль сессии в укреплении Государственности» с.60.
16. Основа новейшей государственности. Глава 3 «16-ая Сессия и дальнейшее развитие Таджикистана» с.200.
17. Е.Нида, Ч.Табер, “Теория и практика перевода”
18. С. Назарзода. “Фарханги мухтасари истилохоти иҷтимои ва сиёсӣ” Душанбе – 2006.

ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ ТАДЖИКСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ

В этой статье речь идет о политической терминологии, в котором анализируется несколько политических терминов и какими способами они переводятся. Исследуя перевод как специальный тип речевой коммуникации, теория перевода не ограничена анализом языкового механизма. На конец, перевод – это не только взаимодействие языков, но ещё и взаимодействие культур.

В результате исследования развития категоризации политических терминов определено, и какими путями они переводятся. Выявление способов перевода и явилось самой интересной и полезной работой. Полученные результаты могут использоваться при переводе политических статей.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: теория перевода, систематизация, межязыковая, функционирование, категория, коммуникативная, перевод.

THE TRANSLATION ASPECTS OF POLITICAL LEXICON IN TAJIK AND ENGLISH LANGUAGES

In this article is spoken about political terminology in which analyze several political terms and what way and requirements they are translated. Researching translation as special type to speech communication, theory of the translation is not limited by analysis its language mechanism. After all translation - not only interaction of the languages, but also interaction of the cultures.

As a result of researching have developed the categorization political term, have defined what way are translated terms. Revealing the ways of the translation and was the most interesting and useful work. The got results can be used in translation political article.

KEY WORDS: Theory of translation, systematization, middle of languages, function, category, communication, translation.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Парвина Чоризулова* – аспирантка общеуниверситетской кафедры английского языка Таджикского национального университета. Телефон: 918-92-52-83

ОБЩАЯ ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ ЯЗЫКОВ КАК РЕЗУЛЬТАТ ГЕНЕТИЧЕСКОЙ СВЯЗИ МЕЖДУ НИМИ

М.К. Афзали, М.Т. Бабаева
Таджикский национальный университет

В 16-17 веках, в эпоху формирования наций и национальных языков, в европейских странах возник большой интерес к родным языкам. Рост национального самосознания, сопровождающий развитие международных отношений, пробудил интерес к национальным ценностям, в том числе и к памятникам письменности на родных языках. Изучение отдельных германских языков навело ученых на мысль о наличии значительного сходства между ними. Так, еще в конце 17 века английский лингвист Дж. Хикс (G. Hicckes) первым издаёт сопоставительную грамматику некоторых древних германских языков – готского, англосаксонского, франкско - немецкого. Знакомство с германскими языками позволило предположить генетическую связь между языками и их историческую изменчивость, в противоположность долго господствовавшему до этого мнению о неизменности языков.

Общий язык, из которого развились родственные языки принято называть языком-основой (англ. parent language), (нем. Ursprache). Восстановление родственных форм служит для выяснения того, что в каждом языке сохраняется тенденция общности.

Результаты исследования германских языков создают условия для мирного развертывания типологии сравнения и сопоставления.

Германские языки возникли как результат самостоятельного развития одной из диалектных групп индоевропейского языка – основы.

Общий язык нации складывается на основе языка народности, так например: в период формирования национального английского языка, который складывался на основе лондонского диалекта, происходит

преобладание элементов диалектов той области, роль и влияние которой значительно в политической и экономической сфере. Другими путями шло сложение немецкого национального языка. Вследствие длительной феодальной раздробленности Германии в ней вплоть до 16 века не проявлялся какой-либо единый территориальный диалект и, хотя, в дальнейшем были заложены основы будущей национальной формы, её формирование затянулось на несколько веков - до 18 века, а местные диалекты до сих пор играют в жизни немецкого народа большую роль, чем местные диалекты во многих других странах.

Одна из особенностей территориальных диалектов немецкого языка – значительные различия между ними, настолько глубокие, что баварец не понимает гессенца, шваб саксонца и т.д. Немецкий национальный язык сформировался на основе верхненемецких диалектов. Таким образом, основанием, первоначальной базой национального немецкого языка являются местные диалекты (Mundarten), которые переходя в обиходно – разговорную форму литературного языка (gebildete Umgangssprache), плавно переходят в письменную форму литературного языка (Schriftsprache, Hochsprache, Gemeinsprache). Все эти взаимоотношения наложили существенный отпечаток в область произношения морфологии, лексики, словообразования и синтаксиса.

Если взять для примера Австрию, официальным языком и языком образования которой является немецкий язык, то прослеживается следующее. Развиваясь, как национальный язык самостоятельного государства (подобно английскому языку в США), австрийский вариант немецкого языка остался в рамках общенемецкой системы литературного языка, имея при этом зоны расхождения.

Английский и немецкий языки как основные представители западногерманских языков имеют общие черты в морфологическом и синтаксическом строе, а также общегерманскую лексику. Оба языка имеют общую форму инфинитива и причастий. Общегерманская форма инфинитива была образована от основы презенса при помощи суффикса, восходящего к древнегерманскому. Например: готическое *briggan*, древневерхненемецкое *bringan* англ. *bring*.

Форма английского и немецкого причастия I и II также генетически тождественна.

Немецкое влияние на английский язык проявляется и в словарном запасе. Очень много английских слов, относящихся к ремеслу, горному делу, строительству и архитектуре, торговле и другие имеют нижненемецкое происхождение. Например: *Werk* (англ. *work*-работа); *Meister-* (англ. *master*-мастер); *Schuhmacher* (англ. *Shoemaker* (сапожник); *Buch-*(англ. *book*-книга); *Stein* -(англ. *stone*-камень); *Kutsche* (англ. *coach*-капета; *Kassierer*(англ. *caschier*-кассир); *Hause* (англ. *house*-дом).

В период II Мировой войны влияние немецкого языка на английский выразилось в словах с фашистской атрибутикой: *Blitzkrieg* – агрессивная война, *Wehrmacht* – германские вооруженные силы; *Luftwaffe* – военно-воздушные силы 3-го Рейха. Эти слова в английском языке считаются иностранными, которые со временем искоренились.

Процессы образования новых терминов в обоих языках связаны с появлением новых научных идей и направлением исследований. Наиболее интенсивное пополнение терминологического состава языка происходит за счет следующих процессов:

1. Аффикация, т.е. образование новых однословных терминов путем прибавления к корневым словам заимствованных из греческого и латинского языков префиксов и суффиксов, например:

Connection +*dis* = *disconnection* (разъединение).

2. Конверсия слова или термина, с помощью которой из существующего слова или термина образуется новый термин, относящийся к другой части речи, например: *to know* +*how* = *know how* (*noy hay*) - технология производства.

3. Прямые заимствования слов из греческого и латинского языков. В процессе словообразования необходимо опираться на общие латинские и греческие корни, суффиксы и префиксы. Так, например: префикс *pre-* происходит от латинского *prae-*, означавшего перед, вперед.

В древнем Риме мужчины имели три имени, первое из которых называлось *praenomen*.

В английском языке добавление префикса *pre-* используется для передачи идеи опережения во времени или по положению: *preamble*- вступление, предисловие;

precaution- мира предосторожности; *precedent*-прецедент, предшествующий ;

preclude- предотвращать; *predominate*- господствовать, преобладать.

В немецком языке приставка *vor-*означает предшествование чему – либо или же действие в присутствии кого – либо, например: *Vorabend-* канун; *Voranschlag-* предварительная смета; *Voraussetzung-*предположение; *Vorbedingung-*предварительное условие; *vorfallen-* случаться, происходить; *vorhaben-*намереваться.

Префикс *de-* в английском языке имеет несколько отрицательных значений, основными из которых являются:

а) вниз, ниже б) отклонение, отключение в) отделение, отдаление.

Descend- спуск, снижение; *degrade-* деградировать; *deduct-* вычитать; *dethrone-* лишать трона, свергнуть; *demerit-* недостаток, дефект.

В немецком языке слова с префиксом *de-* в основном являются заимствованными словами из латинского языка и придают глаголам значение удаления, отрицания, усиления действия.

Значение удаления: *dekampieren* – сняться лагерем, отправиться дальше; *delogieren* [-ti-] – выселять из квартиры; *deplacieren* [-si:] – перемещать, смещать с должности; значение отрицания, противоположного действия: *deorganisieren* – дезорганизовать, *desorientieren* – вводить в заблуждение; значение усиления действия: *demarkieren* – устанавливать границу и другие.

Исконно немецкий префикс *ab-* означает:

- отклонение от нормы при основах абстрактных существительных: *Abrüstung*- разоружение; *Abrede*-соглашение, отрицание; *Abnahme*- отнятие, снятие; *Abordnung*- депутация, откомандирование;
- значение удаления откуда-либо: *abfliegen*- отлетать, улетать; *abschleppen*-отбуксировать;
- значение движения сверху вниз: *ablassen*- спускать (флаг), *abspringen* – соскакивать;
- значения устранения, изъятия: *abbinden*- отвязывать, снимать, *abessen*- обедать;
- значение прекращения, завершения действия или процесса: *abblühen* – отцветать и др.

Префикс *inter-* происходит от латинского слова *inter*, означавшего «между», «среди». В английском языке необходимо делать различие между *inter* и префиксом *in*, добавленным к слову, начинающемуся со слога *ter* (в таких словах, как *internal*, *interminable*, etc). Если вместо *in* можно поставить какой-либо другой префикс (например: *external*), а вместо *inter* никакого другого префикса поставить нельзя, то действительным префиксом является префикс *inter*, который в точности соответствует его первоначальному значению:

Interchangeability - взаимозаменяемость, *interact*- взаимодействовать, *intercommunication* - общение, *interconnect*- соединять.

Префикс заимствованных прилагательных в немецком языке соответствует приставке *меж-* и придает прилагательному значение расположения между чем – либо в пространственном и временном отношении: *intercontinental*-межконтинентальный, также как в английском языке имеет значение взаимности, промежуточности: *Interferenz*- интерференция, *Interdependenz*-взаимосвязь, взаимозависимость. И, конечно же, данный префикс придает заимствованным существительным значение интернациональной принадлежности: *Intercup*-международный кубок и другие.

Основными значениями префикса *un-* является не, т.е. обозначает действие, обратное тому, которое выражено простым глаголом - *unbonnet*- обнажать голову (в знак приветствия).

Существительным префикс *un-* придает отрицательное значение - *unemployment* – безработица, *unsuccess*- неудача.

Что касается прилагательных, то префикс *un-* придает обратное значение:

unmerciful- безжалостный.

Что касается немецкого языка, префикс *un-*, соотносимый с отрицательной частицей германского *ne*, *ni* часто соответствует приставкам *не-*, *без-*, *бес-* и придает существительным значение отрицания, как и в английском, часто противоположности, например: *Unabhängigkeit* - независимость, *Unrecht* - несправедливость и др. Имеются существительные со значением отрицательной оценки, иногда уничижительным оттенком: *Ungeschmack*- безвкусица *Unmensch*-изверг, *Unfall*-несчастный случай.

В отношении адъектированных причастий и прилагательных в немецком языке приставка *un-* придает значение отрицания, иногда противоположности: *unabhängig* - независимый, *unangenehm* - неприятный, *unbekannt* - неизвестный.

Широко используемый префикс *re-* имеет значение назад, снова, еще раз. В некоторых случаях префикс *re-* играет роль неотделяемого пассивного префикса (как, например, в словах *refer*, *revoke*, *revert*):

to reprint- перепечатать, *to reread* – перечитать, *to renew*- возобновлять, *to recall*-отзывать, *to reimport*-ввозить обратно, *to react*- повторить, сделать еще раз.

Префикс *Trans* означает через, за пределами. В некоторых случаях последняя буква *S* отбрасывается без изменения значения.

Transition – переход, *transatlantic* – трансатлантический, *transcontinental* – трансконтинентальный.

Основными значениями префикса *pro* является вперед, в пользу, вместо.

Processing- обработка, *probability*-вероятность, *probation*-юр. испытательный срок *probane*- юр. заверенная копия завещания.

Non является отрицательным префиксом, однако его значение менее эмфатично, чем значение отрицательного префикса. В тех случаях, когда корневое слово *in* начинается с заглавной буквы префикс *non* пишется через дефис.

Префикс *mis* означает неправильно ошибочно. При добавлении префикса *mis* к корневому слову буква *S* всегда сохраняется.

Misprait- опечатка, *misdeed*- юр. злодеяние, *mistrust*- недоверие, *misadventure*-несчастный случай, *misanthrope*-человеконенавистник, мизантроп, *misappropriation*- незаконное присвоение, *misunderstanding*-недопонимание.

Префикс anti противоположение Anti- aircraft- противовоздушный anticyclone- антициклон, antipathy- антипатия.

Что касается литературных взаимовлияний, следует отметить важную характеристику литературных взаимосвязей - их процессуальность, изменения во времени и пространстве в связи с литературным процессом; причем взаимодействие литератур является предпосылкой для их литератур, успешного развития. Литературные взаимосвязи принадлежат той сфере мирового литературного процесса, которая не связана с чисто национальными аспектами, и можно сказать, что она охватывает геолитературное развитие в целом, предполагая более или менее широкие возможности взаимного воздействия отдельных литератур. Говоря конкретнее, литературный факт может быть результатом воздействия того или иного количества стимулов внационального характера. Межлитературный контакт обычно является предпосылкой для творчества, а литературные взаимосвязи - это прежде всего выражение гуманизма, общности истинных мечеловеческих ценностей. Интересно отметить, что письменные памятники нецкого народа имели влияние на английскую литературу. Из юридических памятников наиболее интересен самый ранний «Der Sachsenspiegel» - "Саксонское зеркало" (1233 год), который был переведен сначала с латинского на немецкий язык патрицием города Галле Эйке Фон Репкове (Eike von Repkove), а уже в дальнейшем на английский Дж. Беньяном (J. Bunyan). Представляет интерес также немецкий эпос о Рейнекс Лисе (Reynke de vos), напечатанный в Любеке в 1498 г и переведенный на английский Дж. Эвелином (J. Evelyn). Это острая сатира на князей, духовенство и само феодальное законодательство. Предполагается, что в конце 15 в. английский народ имел возможность читать народную книгу о Тиле Уленшпигеле. А самый ранний английский законодательный документ ("Proclamation by Henry III, 1252г) был переведен на немецкий язык Малером (J. Maaler).

Как известно, становление английской, германской национальной литературы происходило в эпоху Ренессанса. Однако становление европейского Ренессанса было бы невозможным без влияния Византии, без арабских посредников между Востоком и Западом и их последователей в Персии и Средней Азии.

Восток был открыт для Европы португальцами, прежде всего, Васко да Гаммой. Интерес к восточной литературе абсолютизировался:

Хватит уже Греции и Рима! ограбленные запасники
Этих двух народов теперь уже никого не привлекают
Нынешний поэт на крыльях орла
Имеет новые сокровища и источник света
В восточных землях Китая, и приносит
В Британию нравственность Конфуция.

Это стихотворение, написанное английским поэтом Артуром Мерфи (A. Murphy «The orphan of China». 1759) было переведено на немецкий, а впоследствии и на французский самим Вольтером.

Восточно-западный синтез у английских и немецких писателей представлен достаточно широко.

Если благодаря Фитцджеральду Европа познакомилась с уникальной поэзией Омара Хайяма, гармоничной и светлой поэзией Хафиза, то такие выдающиеся деятели немецкой культуры как Бертольд Брехт, Герман Тесс, Томас Манн обучили английский народ восточноазиатской мудрости. Роман "Иосиф и его братья" Т. Манна одна из самых выдающихся книг восточно-западного синтеза всех времен. До Манна мифологический сюжет об Иосифе прекрасном использовали великие персидские поэты по переводам из Фирдоуси, Саади, Хафиза, Руми и Джами.

Иранский ученый М. Фарзад полагал, что Хафиз и Шекспир по своим масштабам соизмеримы, даже, несмотря на то, что один из них драматург, а второй поэт-лирик.

А «Западно – восточный диван» Гёте повлек за собой выход англичан за рамки системы собственных культурных ценностей, представлений и понятий. Осознание взаимосвязи между вечностью и быстротечностью времени, в котором все преходяще, обнаружение устойчивости и неустойчивости, создающее философскую основу "Дивана" в некоторой степени поколебало "так называемый" снобизм англичан. Гёте считал человека всецело подчиненным Божественной Воле, воле единого Творца, создавшего этот мир. Именно в таком безраздельном подчинении писатель находит смысл человеческого существования, называя это чувство покорности и подчинения Богу Исламом, поэт неоднократно высказывал мысль о том, что в описанном смысле он и сам является мусульманином.

Как глупо, так и эдак воспевать
Свои суждения об этом и о том!
Ведь если Ислам покорность означает Богу,
Мы все живем и все умрем в Исламе.

Эта концепция подтверждается и в ряде других исторических документов. "Вера в единого Бога, - пишет Гёте в "Заметках и очерках о "Западно-восточном Диване", - всегда поднимает дух, поскольку служит критерием внутреннего единства и гармонии человека.

Таким образом, именно путем дифференцированного, сравнительно-типологического изучения культур разных народов, можно приблизиться к решению проблемы дальнейших взаимоотношений. Как убеждает развитие культур стран Востока, что лишь тогда культурные ценности Запада могут привиться на местной почве, обогатив её и заимствоваться в формах, свойственных восточным традициям и национальному характеру.

ЛИТЕРАТУРА

1. Зендер Л.Р., Страва Т.В. Пособие по теоретической грамматике и лексикологии немецкого языка. Ленинград, 1962.
2. Зуев А.Н., Молчанова И.Д. и др. Словарь словообразовательных элементов немецкого языка. М., Русский язык, 1979.
3. Иванова И.П., Чахоян Л.П. История английского народа. М., 1992.
4. Мартенс К.К., Левинсон Л.С. Немецкая литература от средневековья до Гёте и Шиллера. М., Просвещение, 1971.
5. Мейе А. Основные особенности германской группы языков. М., 1989.
6. Ярцева В.Н. Развитие национального литературного английского языка. М., 1999.

ОБЩАЯ ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ ЯЗЫКОВ КАК РЕЗУЛЬТАТ ГЕНЕТИЧЕСКОЙ СВЯЗИ МЕЖДУ НИМИ

Данная статья посвящена изучению общей тенденции развития языков как результата генетической связи между ними. Рост национального самосознания, сопровождающий развитие международных отношений, пробудил интерес к национальным ценностям, в том числе и к памятникам письменности на родных языках.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: национальные языки, генетическая связь, язык-основа, тенденция общности, типология сравнения, диалектные группы, словообразования, аффиксация, конверсия, взаимозаменяемость, заимствования.

GENERAL TENDENCY OF THE DEVELOPMENT OF THE LANGUAGES AS THE RESULT OF GENETIC CONNECTION BETWEEN THEM

The article deals with the issues interconnection between West Germanic languages. Historical changing of the language avoids to underline genetic ties in dialect groups as well as borrowing influence on the literary norms of both languages.

KEY WORDS: national's languages, genetic connections, language a basis, a generality tendency, comparison typology, dialect groups, word-formations, affixation, conversion, interchangeability, loans.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ: *М.Т. Бабиева* – кандидат филологических наук, доцент, заведующая кафедрой иностранных языков юридического факультета Таджикского национального университета

М.К. Афзали – кандидат педагогических наук, доцент кафедры иностранных языков юридического факультета Таджикского национального университета. Телефон: 95-160-97-19

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ СООТВЕТСТВИЯ И РАЗЛИЧИЯ ОДНОСОСТАВНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

В.Ю. Салохиддинов
Институт экономики Таджикистана

В истории русского языкознания вопрос о сущности односоставного предложения, его грамматической природе, решался по-разному. Представители логического направления (А.Х. Востоков, Ф.И. Буслаев) рассматривали односоставные предложения как неполные, поскольку в предложении как синтаксической единице усматривалась обязательная двучленность структуры, связанная с построением логического суждения, которое мыслилось только как двучленное.

Не было достаточно выявлена специфика односоставных предложений и лингвистами психологического направления, признававшими основой предложения сказуемое. Без сказуемого предложение считалось неммыслимым, т.к. только сказуемое способно выразить и особое движение мысли, известное под именем «предсказания». [Л. 48,50]. Естественно поэтому, что, например, односоставные предложения, имеющие в качестве главного члена форму именительного падежа существительного (номинативные предложения) признавались неполными. А.М. Пешковский, связывая категорию сказуемости, как категорию, создающую предложения с формами глагола или словами, связанными с этими формами, также сужал круг семантически - структурных типов предложения. Так, номинативные предложения он квалифицировал как имеющее в своем составе сказуемое-им. падеж существительного.

Большое внимание односоставным предложениям в русском языке уделил А.А. Шахматов. Называя одночленные предложения односоставными, он в соответствии с общим пониманием

коммуникации как психологической основы предложения дает новое толкование предложению с одним главным членом.

Член предложения, соответствующий по своему значению сочетанию субъекта с предикатом, мы назовем главным членом односоставного предложения; в односоставных предложениях не нашло себе словесного выражения то расчленение, которое с несомненностью обнаруживается в самой коммуникации. Признание двусоставного предложения в качестве образцовой модели предложения приводит Шахматова к определению односоставной структуры по аналогии с двусоставным, т.е. к сближению ее главного члена то с подлежащим, то со сказуемым. При этом он замечает: главный член бесподлежащих предложений по форме своей соответствует сказуемому двусоставного предложения. Но конечно, это не сказуемое, точно также как в односоставных подлежащих предложениях нельзя говорить о подлежащем. Отсюда и непоследовательность в его классификации односоставных предложений: подлежащие, бесподлежащие, вокативные и безличные, - причем к подлежащим относятся и генитивно - именные и предложно - именные предложения.

Недостаточно четко выявив сущность односоставности, А.А. Шахматов очень много сделал в описании отдельных видов односоставных предложений, например, в классификации безличных предложений.

В настоящее время выделение односоставных предложений в отдельный семантико - структурный тип простого предложения не вызывает сомнения. Что же касается определенного круга односоставных предложений, деления их на группы, а также ограничения некоторых видов односоставных предложений (например, номинативных) от схожих по форме синтаксических явлений, то в этом отношении еще не достигнуто единство во взглядах. Так не всегда выделяются определенно - личные односоставные предложения. Кроме того инфинитивные предложения считаются либо особым видом односоставных предложений, либо включаются в разряд безличных.

Определенно - личные предложения. Определенно - личными называются односоставные предложения, главный член которых выражается личной формой глагола, указывающей на определенное лицо. Глагол в таком случае не нуждается в наличии местоимения, т.к. значение конкретного лица передается его личным окончанием. Например: перечитываю длинный указатель названий; никакой легочницы не. Нахожу медуницу. (В.А. Солоухин).

Главный член в определенно - личных предложениях может быть выражен глаголами в первом и втором лице ед. числа изъявительного наклонения: Стою один среди равнины голой (С.А. Есенин); Видишь, Алешин, справа огонь? (Ю.Бондарев); глаголом в форме второго лица множественного числа изъявительного наклонения (при обращении к собеседнику); Что скажете, Иванов?, реже глаголом в форме первого лица множественного числа изъявительного наклонения: Будем прорываться к орудиям (Ю. Бондарев), глаголом повелительного наклонения в форме второго лица единственного числа и реже - в форме первого лица множественного числа (со значением (Побуждения к совместному действию: Грань над пучиной моря, в поле, в лесу застелили чашу вселенского горя всю расплещи! (Н.А. Некрасов) Славьте молот и стих, землю молодости (В.В. Маяковский); Начнем, пожалуйста! А.С. Пушкин.) Все эти формы четко передают значение конкретного лица, т.к. эти значения заключены в окончаниях глагола. Именно определенность значений этих форм позволяет отнести подобные предложения в разряд односоставных, а не считать их неполными двусоставными с опущенным подлежащим - личным местоимением, т.к. это личное местоимение не требуется для полноты высказывания, а если и используется (в двусоставном предложении), то является дополнительным средством передачи того же значения. Не случайно, что в определенно - личных предложениях сказуемое не может быть в форме третьего лица. Эта форма сама по себе не указывает на конкретное действующее лицо, ср: Еду в поезде (я) - Едет в поезде (он? она? оно?). Точно также формы прошедшего времени глагола не могут быть сказуемым определенно - личных односоставных предложений, поскольку не выявляют определенного лица. Например, в предложении: Утром через силу ~ нанялся и пошел в больницу (А.П. Чехов) - только контекст помогает установить действующее лицо, сама же форма глагола одинаково соответствует первому, второму и третьему лицу. Такие предложения относятся к двусоставным неполным.

Обычно определенно - личные односоставные предложения синонимичны двусоставным с подлежащим - местоимением (Поеду в город - Я поеду в город), однако такие параллельные конструкции возможны не всегда, например, в строе некоторых сложных предложений с противительными отношениями отсутствие местоимения немыслимо: Ты сходи домой, а я посижу здесь.

В других случаях предложения с местоимениями и без них различаются стилистически. Так, например, местоимение употребляется при уговаривании - Вы не волнуйтесь, успокойтесь, при пренебрежительном высказывании - Уходи ты отсюда! При логическом выделении, подчеркивании лица - Это я тебе говорю, слышишь - я! (а не кто - либо другой).

Таких особых оттенков значения в употреблении двусоставных предложений, синонимичных односоставным определенно - личным, может и не быть. Однако общая стилистическая тональность этих предложений все – таки различна. Употребление определенно - личных односоставных предложений сообщает повествованию большую динамичность, энергичность, делает его более лаконичным, тогда как предложения с местоимениями являют собой речь более вялую, разжиженную, спокойную, но ничем не более ясную: [П. 50. 184]. В других случаях односоставные определенно - личные предложения помогают избежать словесного повторения: Да и ты ведь такая, ты тоже ведь плакать не будешь, только старый будильник приучишься ставить на семь, станешь вдвое работать. Решивши забыть - позабудешь (К.М. Симонов).

Неопределенно - личные предложения. Неопределенно - личными называются предложения, главный член которых выражен глаголом в форме третьего лица множественного числа прошедшего времени и обозначает действие, совершаемое неопределенными или необозначенными лицами. например: на заводе все благополучно. Ждут только приезда Василия Терентьевича. (А.И. Куприн); А в чугунную доску били без устали (А.П. Чехов); Возле этой осинки летом стог поставили (М.М. Пришвин).

В неопределенно - личных предложениях внимание сосредотачивается на факте, событии, действии. Действующее лицо остается либо не обозначенным, т. к. указание на него, с точки зрения говорящего, несущественно, либо оно неопределенно или неизвестно, и потому указание на него невозможно. В любом случае предложение лишено грамматического подлежащего.

Значение неопределенности лица отнюдь не влечет за собой снижения его активности как производителя действия, только сам по себе этот производитель действия не имеет значения, важно лишь производимое им действие. Такова специфика выражения мысли в неопределенно - личных предложениях.

Сведения о действующем лице (или лицах) обычно черпаются из контекста или подсказываются ситуацией. Например: 21 июня, днем, меня вызвали в радиокомитет и попросили 2 антифашистские песни (К.М. Симонов). Однако косвенное указание на субъект действия может заключаться и в самом неопределенно - личном предложении.

Хорошо в деревнях хлеб пекут (А. М. Горький), В семье много пели, играли на рояле (К. Паустовский), обстоятельственные словоформы в деревнях, в семье не только указывают на субъект, но и в иной мере ограничивают круг действующих лиц: в семье - члены семьи; в деревнях - живущие в деревне. Субъектное значение может быть обнаружено и в обстоятельствах времени. Тогда не особенно следили за очисткой крыш - круг действующих лиц ограничен здесь временем. Неопределенно - личные предложения с второстепенными членами, содержащими указание на субъект действия, являются наиболее типизированными, т.к. главный член в них наиболее четко передает грамматическое значение неопределенности.

Действие, обозначаемое глаголом третьего лица или формой прошедшего времени, как правило, относится к неопределенному множеству лиц: на селе поговаривают, будто она совсем его не родственница (Н.В. Гоголь) "Теперь в лесах везде кося (М.М. Пришвин)". Иногда оно может быть отнесено и к одному лицу, хотя глагол имеет форму множественного числа. Это лицо может быть как неопределенным, так и вполне конкретным, но оно не называется в силу разных причин, например: но вот прошло 4 года, в одно тихое, теплое утро в больницу принесли письмо (А. П. Чехов); Мне poslалли постель в комнате рядом со спальней брата (А.П. Чехов).

Иногда в качестве действующего лица выступает сам говорящий: Диспозиция! - желчно вскрикнул Кутузов - а это Вам кто сказал? Извольте делать, что Вам приказывают (Л.Н. Толстой). Замена первого лица третьим в последнем примере (фактически действует одно лицо) создает некоторую неопределенность. Такие стилистические замены придают высказыванию категоричность.

Таким образом, основным значением глагольной формы в неопределенно-личных предложениях является именно - неопределенность, а не множественность субъекта, хотя последнее, и является наиболее часто встречающимся. Данный тип предложения распространен в разговорном стиле и менее употребителен или почти неупотребителен в стилях книжных, особенно научном и деловом, необходимым качеством, которых является предельная ясность и определенность изложения.

Широкое распространение неопределенно - личных предложений в разговорном стиле, связано с необходимостью в ряде случаев акцентировать внимание на действии, а не его производителе (хотя он или они вполне известны). Уже в городе ему сказали, что путь на Сен - Готард закрыт (К.М. Симонов) На рассвете его разбудили настойчивым стуком в окно «В.П. Катаев».

В других случаях действующее лицо не называется из-за его неопределенности: Валялась тряпка - выцветавший кусок от старенького платья. Должно быть его уж не первый год стирали пыль и вытирали туфли (К.М. Симонов). Наконец, действующее лицо может быть просто неизвестно:

Это стихотворение в прозе; со временем к нему напишут музыку (А.М. Горький).

Частое употребление неопределенно - личных предложений в разговорной речи привело к тому, что некоторые из них приняли характер застывших оборотов, например: Кому говорят! Тебе говорят.

Однако нельзя утверждать, что неопределенно - личные предложения встречаются только в разговорной речи. Некоторые из них употребляются в речи деловой: в объявлениях, информациях, например: просят соблюдать тишину; предлагают начать совещание; здесь продают билеты на футбол.

Обобщенно - личные предложения. Обобщенно - личными называются односоставные предложения, главный член которых выражен глаголом второго лица ед. числа настоящего и будущего времени (реже другими личными формами) причем обозначаемое глаголом действие в таких предложениях в равной мере относится к любому, то есть действующее лицо мыслится обобщенно.

Обычным способом выражения главного звена в обобщенно - личных предложениях является глагол в форме второго лица ед. лица настоящего и будущего времени. Именно эта форма имеет в русском языке в качестве распространенного значения обобщенно личное расширительное значение: слезами горю не поможешь, (пословица).

Однако глагол может обозначать обобщенное действие и в форме третьего лица множественного числа изъявительного наклонения, например: В лес дров не возят (пословица); А дуги гнут с терпением и не вдруг. (И. А. Крылов). Такие предложения совмещают в себе значение обобщения и неопределенности действующего лица их иногда и называют неопределенно обобщенными.

Иногда встречается в обобщенно - личном предложении и форма первого лица множественного числа изъявительного наклонения. Например: Что имеем - не храним, потеряем - плачем (пословица). Простим горячке юных лет и юный жар, и юный бред (А. С. Пушкин). И наконец форма первого лица единственного числа изъявительного наклонения: Чужую беду руками разведу, а к своей ума не приложу (пословица).

Довольно распространены обобщенно - личные предложения с глаголами: форме повелительного наклонения: Век живи, век учись (пословица); не спеши языком - торопись делом (пословица).

Обобщенно - личные предложения с главным членом - глаголом в форме повелительного наклонения могут формально выступать в качестве придаточных частей, но фактически они превращаются в устойчивые сочетания и теряют значение придаточных, нечеткой становится и отнесенность действия к какому бы то было лицу, даже обобщенному: Хоть убей, следа не видно (А. С. Пушкин); Куда ни сунься - тут как тут (А.С. Грибоедов). Такие предложения характеризуют только разговорный стиль речи.

Основное назначение обобщенно - личных предложений – образное выражение общих суждений широких обобщений, поэтому они так широко представлены в народных пословицах: Из песни слова не выкинешь; С кем "сведешься, от того и наберешься; Что посеешь, то и пожнешь; скажешь – не воротить. Предложения данного типа распространены и в описаниях, например: В запахе одной только черемухи соединяешься со всем прошлым М.М. Пришвин); А то велишь заложить беговые дрожки и поедешь в лес на рябчиков (И.С. Тургенев).

Хотя основная стилистическая сфера употребления обобщенно – личных предложений - это разговорная речь и художественная литература, все – таки их некоторые разновидности, в частности с глаголом в форме третьего лица множественного числа используются в научном стиле для обозначения общности того или иного действия. Например: Тензодатчики делают из тонкой проволоки, складываемой "змейкой" (А.Воронков, Е.Мухин, «Измерительные информационные системы»). По углу наклонения различают экваториальные, полярные и наклонные орбиты (Н. Чистяков. "Радиовещание через спутники"). Ср. использование той же формы выражения мысли в художественном тексте. Наверно, для того и ставят памятники знатым людям, чтоб удлинить память о них, и это дело удлинения памяти. Сверх близкими поколениями есть особо большое общественное дело (М.М. Пришвин).

Односоставные обобщенно - личные предложения употребляются в основном при необходимости представить действие, которое относится к любому лицу вообще. Такая форма подачи мысли обычно возникает в обиходно - разговорной речи. Однако стилистические свойства обобщенно - личных предложений позволяют широко использовать их в речи и публицической, и художественной. Они помогают придать высказыванию характер объективности суждения. Особенно распространены такие предложения в очерковой литературе.

Безличные предложения. Безличные называют односоставные предложения, главный член, которых называет процесс или состояние, независимые от активного деятеля, (или признак, независимый от его носителя). Например: Рассветает, на улице холодно. Мне не спится.

Семантической основой безличных предложений является отсутствие именно активного деятеля (или носителя признака), так как указание на деятеля (или носителя признака) в предложении все - таки может быть, однако в такой форме, которая не допускает грамматического подлежащего. Ср. примеры: Я пою легко и мне поется легко. В безличном предложении: Мне поется легко есть указание на действующее лицо (мне) однако форма глагола - сказуемого не допускает именительного падежа, его нельзя установить и по связи с

другими словами и действие представляется как протекающее независимо от деятеля. Примерно то же в следующих предложениях: Улица темна и на улице темно. В двусоставном предложении Улица темна обозначен носитель признака (улица), а в безличном на улице темно признак выступает как существующий безотносительно к его носителю, причем и признак - то несколько меняет свое качество: он переходит в состояние. Таким образом, семантика глагольных, безличных предложений и безличных именных неодинакова.

Грамматические типы безличных предложений довольно разнообразны. Наиболее четки по своему строению и выражаемому значению глагольные безличные предложения. Глагольные безличные предложения составляют 3 группы:

1. В качестве главного члена безличного предложения употребляется безличный глагол (без суффикса-ся и с суффиксом-ся): Светает, морозит, спится, хочется. Эти глаголы имеют грамматическую форму третьего лица, единственного числа, а в прошедшем времени - форму ср. рода ед. числа: светает - светло, знобит - знобило, смеркается - смеркалось. Но по значению эти глаголы таковы, что не допускают употребления при них имени существительного или местоимения в именительном падеже.

Категория падежа в таких глаголах имеет чисто формальное значение, причем это застывшая форма именно третьего лица (или форма среднего рода) и другой быть не может. Действие, обозначенное этой формой, происходит независимо от деятеля, т.е. семантика таких глаголов несовместима с представлением об активном деятеле.

Общее значение безличных предложений данного типа определяется значением безличного глагола. Они могут обозначать состояние природы, окружающей среды: Морозило сильнее, чем с утра (Н.В. Гоголь); Вчера вечером порошило (М.М. Пришвин); психическое или физическое состояние живого существа: От радости в зубу дыханье сперло. (И.А. Крылов); Его знобило и ломало (Л.Н. Толстой); долженствование, необходимость и другие модальные оттенки (такой глагол чаще всего употребляется с инфинитивом); Он шел не торопясь, как и подобало посетителю музея (В.П. Катаев); наличие или отсутствие, недостаток чего - либо: У нас тебя недоставало (А.С. Грибоедов). Конструктивной особенностью предложений с глаголами, наличия или недостаток (хватает, станет, достает) является обязательность родительного падежа: У меня не хватило мужества.

2. Довольно распространены в русском языке и многообразны по структуре и значению безличные предложения, главный член, которых выражен личным глаголом в безличном употреблении личные глаголы в безличном употреблении теряют формы изменения и застывают в форме третьего лица ед. числа или в форме среднего рода. Ср. личные и безличные конструкции: Воздух свежает, на улице свежает; Ветер воет - в трубе воет.

Личных глаголов, которые могут употребляться в безличном значении, гораздо больше, чем глаголов собственно безличных, поэтому так разнообразны и богаты значения конструкций с данным типом глагола. Они могут обозначать состояние природы, стихийные явления и состояние окружающей среды: Ночью несколько стихло (А.И. Гончаров); на лесопильном дворе горит (А.П. Чехов); психологическое или физическое состояние живых существ: Мне уши заложило (А.С. Грибоедов), чувственные восприятия, ощущения: Из хаты повеяло тушью и красками (А. П. Чехова) действия мифической, нереальной силы: Не вечно мне везло (Н.А. Некрасов), действие, производимое косвенным субъектом: И ветром, наконец, то дерево свалило (И.А. Крылов).

Личные глаголы в безличном употреблении могут иметь суффикс - ся, однако эта группа глаголов ограничена лексически: это глаголы со значением восприятия проявления и обнаружения признака (казаться, мерещится, снится):

•И каждый год, как желтый лист кружится, все кажется, и помнится и мнится, что осень прошлых лет была не так грустна (А.А. Блок).

3. Главный член безличного предложения может быть выражен кратким страдательным причастием суффиксом -н-, -ен-, -т-. Формой среднего рода краткого страдательного причастия передается значение состояния как результата совершившегося действия например: Про батарею Тушина было забыто (Л.Н. Толстой); Посидели в типографии, где было накурено (А.П. Чехов).

Своеобразие причастных, безличных предложений состоит в том, что главный член в них сочетает значение действия со значением результативного состояния; в предложении: Здесь накурено, сказуемое указывает и на произведенное кем-либо (неизвестное кем) действие и передает обнаружившееся в результате этого действия состояние окружающей среды.

В тех случаях, когда причастие имеет модальное значение, сказуемое обязательно включает в себя инфинитив: Для чего мне было предназначено умереть, так же теперь мне предназначено жить? (Ю. Герман). Примыкающий инфинитив при форме страдательного причастия указывает на цель действия:

После короткого совещания решено было идти обратно (М. А. Шолохов).

Именные безличные предложения представлены в современном русском языке предложениями с безлично - предикативным словом в роли главного члена. Это слова, этимологически связанные с краткими прилагательными и некоторыми именами существительными, семантической особенностью, которых является выражения различных состояний: легко, весело, уютно, жаль, охота, недосуг, пора. Значение безличности или, точнее, - бессубъективности в таких предложениях обнаруживается не в отношении деятеля, как в глагольных безличных предложениях, а в отношении носителя признака. Конкретно значение безличного предложения определяется значением безлично - предикативного слова.

Безличные предложения с безлично - предикативным словом на - (могут обозначать состояние природы или окружающей среды: В комнате становится тихо (А. М. Горький), психическое или физическое состояние живых существ; Что же мне так больно и так трудно? (М. Ю. Лермонтов); такие предложения в составе сказуемого часто имеют примыкающий инфинитив: Хорошо плыть ночью по реке (А.М. Горький); значение долженствования, необходимости, возможности и другие модальные оттенки передаются специальными безлично - предикативными словами в сочетании с инфинитивом: Мне надо ехать коменданту (М.Ю. Лермонтов).

Безличные предложения с безлично - предикативными словами, морфологически совпадающими с именами существительными (грех, стыд, позор, ужас, пора, лень, охота) в сочетании с инфинитивом обозначают оценку действия с морально - этической стороны: Над старостью смеяться грех А.С. Грибоедов), эмоциональное состояние человека: И сказать мне правду было жаль (Фет), долженствование в отношении времени совершения действия:

Был у меня хороший друг, - куда же лучше быть, - да все, бывало, недосуг нам с ним поговорить (К.М. Симонов); модально - волевые - оттенки. Мне бы вот охота плясать (А.Н. Толстой). В разговорной речи такие предложения могут употребляться и без инфинитива: Охота домой. Среди именных безличных (экзистенциальных) предложений выделяются своеобразная группа безлично - генитивных предложений выделяется своеобразная группа безлично -генитивных предложений, структурной особенностью, которых является наличие отрицательного слова в сочетании с родительным падежом.

Например: отрицательное слово нет, нету: нет уже ни положения в обществе, ни прежней чести, ни права приглашать к себе в гости (А. П. Чехов). Безличная форма глаголов быть стать показаться с отрицанием: Раздался силпый глухой лай, но даже собаки не показались (И.С. Тургенев); существительное в форме родительного падежа с отрицанием ни: Ни звука! И видишь ты синий свод неба... (Н.А. Некрасов); отрицательные местоимения ничего, никого и др.: Кажется, кто -то там...- никого (А.П. Чехов) глаголы неполноты, недостатка. Сил моих не хватает (А.М. Островский).

Семантико - стилистические возможности безличных предложений разных типов необыкновенно широки; особенно распространены они в художественной литературе, которая постоянно обогащается фактами разговорного языка. Посредством безличных конструкций, возможно описать такие состояния, которые характеризуются несознательностью, немотивированностью (ср.: не хочу - осознанное нежелание; не хочется неосознанное нежелание. Кроме того, при помощи их можно придать действию особый оттенок легкости (мне говорится - мне легко говорить) и, наконец, безличные предложения незаменимы при необходимости выделить само действие и его результат (ср: град побил посевы - градом побил посевы). Тонкие оттенки значения, передаваемые безличными конструкциями, способствуют их широкому распространению в разговорной речи и в языке художественной литературы.

Некоторые разновидности безличных предложений находят применение и в деловой речи, например в официальных объявлениях, постановлениях: запрещается выносить книги из зала библиотеки в речи научной и т.д.

Во всех случаях, когда выбор падает на безличные конструкции при наличии синонимичных личных, он объясняется необходимостью по тем или иным причинам устранить из речи обозначение производителя действия и носителя признака.

Инфинитивные предложения. Главный член односоставного предложения может быть выражен инфинитивным, не зависящим ни от какого другого слова в предложении. Такие предложения называются инфинитивными. В инфинитивных предложениях не может быть безличного глагола или безлично - предикативного слова, т.к. при их наличии инфинитив занимает зависимую позицию, являясь примыкающей частью, главного члена безличного предложения ср: Мне хочется поехать в Крым (безличное предложение, инфинитив зависит от глагола хочется).

Поехать бы в Крым (инфинитивное предложение, инфинитив в независимости позиции).

Семантической спецификой инфинитивных предложений является обозначение ими потенциального действия, т.е. действия, которому суждено осуществиться, которое желательно или нежелательно, возможно или невозможно, необходимо, целесообразно или не целесообразно и т.д.

Инфинитивные предложения имеют различные модальные значения: долженствование, необходимость, возможность и невозможность, неизбежность действия и др. Лицом к лицу лица не увидать (С.А. Есенин);

Откуда же знать тебе о нем, что он мой лучший друг? (Симонов К.М)... И до рассвета бушевать огню (СП. Щипачев); Друзей не счесть у нас (С.П. Щипачев).

Не менее распространено значение побуждения к действию, повеление, приказание: Тростей, зонтов и чемоданов не ставить! На поручни не облакачиваться! - Молчать! - загремел лесник и шагнул два раза (И.С.Тургенев).

Инфинитивные предложения с вопросительной частицей ли передают нерешительное предположение, сомнению: А что, не убраться ли мне? (А.Н. Островский). Инфинитивные предложения с частицей бы приобретают значение желательности: Вам бы здесь до осени пожить (А.П. Чехов); Сейчас тряхнуть бы стариною воды черпнувши из Невы, вдруг нестерпимой, ледяной обдаться с ног до головы (К.М. Симонов). Частица бы нередко сочетается в инфинитивных предложениях с частицами лишь, хоть, если. В таких предложениях значение желательности передается более смягченно: Только бы уснуть (Фет)... Хоть бы одним глазом на Москву взглянуть! (А.П. Чехов); Если бы знать, если бы знать! (А.П. Чехов). Инфинитивные предложения синонимичны безличным предложениям с модальными безлично - предикативными словами нужно, нельзя, необходимо, должно и др. В стилистическом плане они отличаются от них большей экспрессией, лаконичностью, напряженностью. Поэтому они особенно свойственны разговорной речи и часто употребляются в художественной литературе, особенно в речи персонажей "... Бьёт грозе великой!" (А. С. Пушкин) - Эй Азамат, не сносишь тебе головы! (М.Ю. Лермонтов).

Среди инфинитивных предложений выделяются предложения с главным членом, выраженным инфинитивом видеть, слышать (разг.), которые выступают в той же функции, что и безлично - предикативные слова со значением восприятия слышно, видно. Такие предложения обычно распространяются дополнением со значением объекта и свойственны разговорной речи. Ср... Ничего не слышно. - Ничего не слышать. Примеры; Лукашка сидел один, смотрел на отмель и прислушивался, не слышать ли казаков (Л.Н. Толстой); Я поглядывал на небо - не видеть ли перелетных птиц (Арамилев).

Номинативные предложения. Среди односоставных предложений номинативные занимают особое место: они относятся к именному типу и имеют четко выраженную, определенную форму - это именительный падеж существительного (реже - личного местоимения и числительного).

Номинативные предложения как факт речевой действительности давно уже не вызывают никаких сомнений, однако сущность номинативных предложений, их грамматические признаки и, наконец, ограниченность номинативных предложений от схожих по форме, но функционально иных синтаксических явлений до сих пор считаются проблематичными. Даже вопрос о наличии конструктивных специальных схем номинативных предложений нельзя признать вполне решенными.

Именительный падеж является формальным признаком номинативного предложения, однако, это отнюдь не решающий фактор для формирования номинативного предложения, т.к. далеко не каждое имя способно образовать номинативное предложение. Например, такие существительные, как студенчество, меньшинство, отклонение, типаж, промежуток не могут приобрести функцию предложения. В формировании номинативных предложений основную роль играет сематическая природа имени. Это должны быть слова, называющие явления и предметы, поддающиеся наглядно чувственному восприятию. К таким можно отнести названия явлений, действий и состояний, мыслимых во временной протяженности: дождь, холод, снег, жара, тишина, погоня (ср.: Был дождь; Будет холод), среди таких наименований выделяются слова, прямо указывающие на время: лето, зима, утро, ночь; причем в тех случаях, когда эти имена называют время неконкретно (например: месяц, год) при оформлении номинативного предложения они конкретизируются: Двадцатый год, Новый год, Март месяц. Вторую группу слов, способных образовывать номинативные предложения, составляют наименования предметов, размещающихся в пространстве или прямо заключающих в себе пространственное значение: стол, книги, мельница, площадь, вокзал, цирк, клуб. Утверждение бытия называемых предметов реальной действительности, следовательно, обуславливается конкретно - предметным значением таких имен существительных. Таким образом при выявлении номинативных предложений особенно остро ощущается недостаточность учета только грамматических показателей при характеристике синтаксического явления. Номинативные предложения лексически ограничены словами, способными передавать значение бытийности.

Кроме формы именительного падежа, обусловленной грамматической природой главного члена, номинативное предложение имеет и другие обязательные грамматические признаки: 1) Эти предложения бывают только утвердительными (отрицание противоречит самой сущности номинативного предложения - значению бытийности.) номинативные предложения не обладают модальными модификациями (например, значение будущего и прошедшего времени переводит их в разряд двусоставных. (Была зима; Будет зима);

больше того, многие предложения, особенно с существительными конкретно - предметного значения, а также предложения, осложненные собственно указательными значениями (вот мельница), вообще не способны претерпевать временные и какие - либо изменения, значение предикативности выражается конструкцией, интонацией.

Итак, номинативные предложения - это односоставные предложения субстантивного типа, главный член которых имеет форму именительного падежа и совмещает в себе функцию наименования предмета и идею его существования, бытия значения бытийности является здесь доминирующим, причем это значение имеет в номинативных предложениях свой качественный оттенок - это статистическое бытие предмета, в отличие от «динамического» бытия в конструкциях типа; за поворотом магазин; Опять несчастье; Слова поход, где подчеркивается процесс возникновения предмета или явления. Такие конструкции можно отнести к эллиптическим двусоставным с обстоятельственными словами.

Среди номинативных предложений выделяются следующие основные семантико-функциональные типы: 1) бытийные (собственно - бытийные и предметно - бытийные), 2) указательные; 3) оценочно - бытийные; 4) желательнo-бытийные.

Собственно - бытийные предложения выражают наличие называемого явления, мыслимого во временной протяженности: Зима, крестьянин торжествуя, на дровнях обновляет путь (А.С. Пушкин); Изморозь. Сумерки. Дорога в степь (М.А. Шолохов).

Предметно-бытийностные предложения называют предметы, расположенные в пространстве и передают идею их существования: Кустарник. Мох. Приземистые ели (К.Л. Лисовский). Указательные предложения, кроме значения бытия, существования содержат указания на имеющиеся предметы и явления. Структурным признаком таких предложений являются указательные частицы вот (вот и), вон, а вот. Семантическая специфика их заключается в указании на появление, обнаружение предмета: Вот, были здесь ворота (А.С. Пушкин); Вот оно, глупое счастье белыми окнами в сад (С.А. Есенин);

Вот солнце, голубое небо.. Воздух какой чистый (А.И. Куприн); Вот и лес. Тень и тишина (И. С. Тургенев).

В предложениях с частицей вот указательное значение может быть ослаблено и на первый план выдвинуто значение оценки (иронический, неодобрительный и т.д.), например, предложения с частицей вот могут обозначать внутреннюю несостоятельность называемого: Вот она, семейная жизнь (В. Некрасов). Думает это бедняга и слезами так и захлебывается. Вот они, заячьи то мечты (М.Е. Салтыков - Щедрин). В предложениях с осложненными частицами вот тебе и вот вам . А также вносящими оттенок оценочности, доминирующим становится значение отрицания тех свойств предмета, которые представляются естественно ожидаемыми, например: Вот вам и гуманность вся его (А.Ф. Писемский); Да, вот тебе и правый суд (Л.М. Толстой).

Оценочно - бытийные предложения объединяют предложения субстантивного типа, в которых значение бытийности сопровождается оценкой. Структурной особенностью этих предложений являются эмоционально - экспрессивные частицы: ну, то - то, тоже, мне, а еще, да и, и же, что за, какой, ай да, прямо: ну уж и болезнь (Л.Н. Толстой); Ну уж ночка! Страх! (Л.Н. Толстой); А еще и дворянин (М.В. Гоголь). И скучно же, братец ты мой (А.И. Куприн); А уж характер! (А. А. Фадеев).

Оценочные предложения делятся на две группы: 1) предложения с оценочными существительными (Какой вздор; Что за чушь); 2) предложения с неоценочными существительными (Ай да парень; Вот так гости; Также мне компания). Оценочные предложения имеют самые разнообразные оттенки значений, как модальные, так и эмоциональные: уверенности, восхищения, негодования, недоумения и т.д. Общее оценочное значение таких предложений создается лексическими, морфологическими и синтаксическими средствами. Это может быть лексическое значение опорного слова как прямое (Вот нахал!) так, и переносное (Вот дубина). Частица здесь сама по себе оценочного значения не имеет (частица вот - указательная). Оценочность может создаваться и морфолого-синтаксическими средствами, (эмоциональными частицами в единстве с неоценочными существительными). Субстантивные оценочные предложения квалифицируются по - разному. Одни авторы относят их к неполным двусоставным, считая, что в них налицо функция сказуемого (именное сказуемое с нулевой связкой), другие - с односоставным номинативным, третьи считают их особой структурной группой. Целесообразно признать эти предложения особой группой односоставных номинативных, т.к. признание за ними роли предиката (главный член - сказуемое в неполном двусоставном предложении) представляется затруднительным из - за невозможности восстановления субъекта, когда оцениваются действия, целые высказывания или ситуации (субъект восстанавливается из контекста лишь в тех случаях, когда речь идет о конкретных лицах и предметах).

Желательно - бытийные предложения отличаются особой функцией - они передают желательность называемого. Структурным признаком их являются частицы только, если лишь в сочетании с частицей бы (показателем ирреального наклонения). Например: Только бы здоровье; Лишь бы не смерть!; Если бы счастье.

Номинативные предложения могут быть распространенными или нераспространенными. Нераспространенные номинативные предложения состоят только из главного члена в роли которого чаще всего употребляется имя существительное; Окопы ..Грязь.. (М.А. Шолохов); Полдень. За окнами душное лето (К.М. Симонов);

Благодаря, теплынь. Наконец - то дождались его на севере настоящего лета; (А. Ремчук); Ночь. Стужа. (И.А. Снегова).

К нераспространенным относятся и предложения, усложненные частицами; Вот и станция (А.Н. Толстой); - Какие новости! - ужасается тощая дама (А.П. Чехов). В роли главного члена может употребляться личное местоимение - А вот и я; Вот и она сама (К. М. Симонов); числительное: Двадцать три! - продолжает Гриша (А.П. Чехов); количественно - именное сочетание: - Двенадцать часов! - сказал наконец Чичиков, взгляну на часы (М.В. Гоголь); Начало пятого, но мне не спится (С.П. Щипачев).

Распространенные номинативные предложения состоят из главного члена и относящегося к нему определения, согласованного или несогласованного (одного или нескольких). Распространенное номинативное предложение с согласованным определением, выраженным прилагательным, причастием и местоимением: Тихая, звездная ночь, трепетно светит луна (Фет); Морозный день, конец декабря (М.А. Шолохов); Двадцать снимков твоих. По годам я тебя разбираю (К.М. Симонов); Ясный зимний полдень. Мороз крепок (А.П. Чехов).

Согласованное определение может быть выражено причастным оборотом как обособленным, так и необособленным; Серые сумерки и бледная луна над мглистыми болотами, крик дергачей, огромные пространства лесов, простоявших этой ночью и сотнями других ночей (К.Г. Паустовский).

Номинативное предложение с несогласованным определением: И вот полозьев мерзлый скрип - по бокам пошли стелиться поля.. (К.М. Симонов).

Согласованные и несогласованные определения могут сочетаться: А вот и порт, толпой судов заставленный, и рынок здешний, до небес прославленный, с его египетского хлопка, со звоном денег, с криками и вслипами, с его торговцев языками бешеными, как колокол, над городом подвешенными (К.М. Симонов).

Определения при главном члене номинативного предложения могут содержать дополнительное объектное и даже обстоятельственное значение. Так, объектные и пространственные отношения усматриваются в следующих примерах; Волнение среди публики, скандал! Но как сознаться - то? (К.М. Симонов); Заезжий цирк. Пристрастие к лошадям, к соленым потным запахам арены. (К.М. Симонов). Объектные и обстоятельственные оттенки значения возможны обычно при главном члене номинативного предложения, выраженном именем существительным, своей семантикой или образованием связанным с глаголом (Поездка в Ленинград; Возвращение из деревни), хотя могут быть, значительно реже, и имена с явно предметным значением: Тринадцать лет. Кино в Рязани, тапер с жестокою душой, и на заштопанном экране страдания женщины чужой. (К.М. Симонов).

В современном русском литературном языке номинативные предложения употребляются в самых различных жанрах художественной литературы. Особенно характерны они для драматургических произведений, где обычно выступают в роли ремарок. Довольно широко распространены они и в лирике. Номинативные предложения позволяют представить отдельные детали описываемой обстановки в виде ярких штрихов, они сосредотачивают внимание на этих деталях:

Однообразная картина
Трех верст, что мы прошли вчера
В грязи ревущие машины,
Рыдающие трактора
Воронки черные болячки
Грязь и вода, смерть и вода
Оборванные провода
И кони в мертвых позах скачки. (К.М.Симонов)

Номинативные конструкции используются в качестве ремарок для обозначения места и времени действия для списания декораций. Уже в начале XIV в. номинативные предложения широко используются в качестве ремарок

Кремлевские палаты. Москва. Ночь. Сад. Дом Шуйского. Фонтан. (А.С.Пушкин).

Генитивные предложения. Своеобразную группу в русском языке составляют односоставные предложения, имеющие в качестве главного члена независимый родительный падеж имени, который не только передает значение наличия, существования предмета (бытийность), но и характеризует его с точки зрения количественной (утверждается избыточность чего - либо). Такие предложения называются генитивными например: Народу! Смеху! Цветов, цветов! Генитивные предложения свойственны разговорной речи (огромную роль в их оформлении играет интонация), они часто имеют в своем составе частицы,

усиливающие количественный оттенок значения: То - то смеху, сказал он, возвращаясь (Л.Н. Толстой); Еды - то, еды - то, - сказал генерал (М.Е. Салтыков-Щедрин).

Генитивные предложения часто имеют в своем составе прямые лексические указания на количественное значение. Эти слова или словосочетания включаются в состав главного члена, вместе с родительным падежом имени. Количественное значение может быть выражено количественным числительным или существительным в неопределенно - количественным значении; Нас много, мы играем, нам весело (Л.Н. Толстой);

Мало слов, а гори реченька, гори реченька бездонная (Н.А. Некрасов); фразеологизированным сочетанием; Считанное число солнечных дней; наречием. Вдоволь воды; Фонарей видимо - невидимо (А.И. Куприн), количественно - именным сочетанием. Нас приезжих (В. М. Азаев).

Генитивные предложения всецело лежат в сфере разговорного стиля, они используются в основном в диалогической речи и в монологической, эмоционально-окрашенной. Такая речь допускает постановку на месте количественного слова даже фразеологизированного предложения. Например: Денег - кот наплакат; Рыбы - хоть руками из воды таскай; Специалистов - раз, два и обчелся; Кавалеров - то у нас, один, другой - обчелся, гулять - не с кем (А.Островский).

Место генитивных предложений в системе простого предложения определяется нечетко. Иногда их относят к особым разновидностям безличных предложений, в других случаях - к односоставным подлежащим. Чаще же - они вообще не упоминаются в классификационных рядах, т.к. не укладываются в привычную схему подлежащих - сказуемых предложений. Вряд ли правомерно включать генитивные предложения в систему безличных, т.к. категория безличности непосредственно, связана со сказуемостью, а усматривать в форме генитива сказуемое нельзя: это форма выполняет функцию названия предмета (или предметов) и утверждения его или их наличия в большом количестве, следовательно, функционально генитивные предложения ближе к номинативным, нежели к безличным. Сам генитив здесь имеет субъектное значение.

Такие предложения можно в какой - то степени, хотя бы формально, сблизить лишь с безличными отрицательными типа ни огня, ни черной хаты (А.С. Пушкин); И кругом ни звука (А.М. Горький), функционально они различны, т.к. категория отрицания - категория сказуемого плана и родительный, появившийся здесь в результате эллипса глагола бытия (ср; Не было ни огня; Нет ни огня), обусловлен глагольной зависимостью, в то время как в генитивных предложениях типа; Грибов - то! родительный не может быть объяснен зависимостью от глагола, он вообще не является зависимым словом, независимость синтаксической позиции такого генитива приводит некоторых лингвистов к выводу о функциональной близости его с подлежащим.

ЛИТЕРАТУРА

1. Александрова О.В. "Английский синтаксис" М., 1987. стр. 48-50
2. Аракин В.Д. "Сравнительная типология английского и русского языка" М., 1989.
3. Арупонова Н.А. "Предложение и его смысловые логико-семантические проблемы". М., 1976.
4. Бабайцева В.В. "Односоставные предложения в современном русском языке" М., 1968.
5. Барабаш Г.А. "Грамматика английского языка" М., 1983.
6. Грузинская И.А. Грамматика английского языка. М., 1957.
7. Грузинская И.А. Грамматика английского языка М., 1977.
8. Долинина И.Б. "Системный анализ предложения" М., 1977.
9. Иванова И.П. Жигадло В.Н. "Современный английский язык" М., 1956.
10. Овсяннико - Куликовский Д.Н. "Синтаксис русского языка" Спб, 1912
11. Современный русский язык ч-2 Морфология. Синтаксис. Под ред. Галкиной Федурок Е.М. М., 1968.
12. Структура и семантика простого, сложного и осложненного предложения. Под ред. Шишковой Л.В. Л., 1988.
13. Структурный синтаксис английского языка (Теор. курс) Под ред. Иоффик Л.Л. Л., 1981.
14. Теоретическая грамматика английского языка (Синтаксис) М., 1969.
15. Теоретическая грамматика английского языка. Под ред. Бурлаковой В.В. Л., 1983.
16. Шахматов А.А. "Синтаксис русского языка" Л., 1941.
17. Шведова М.Ю. "Очерки по синтаксису русской разговорной речи" М., 1960.
18. Шубин Э.П. "грамматика английского языка" М., 1965.
19. Эберт И.Г. Зверев Е.И. "Анализ английского предложения".

ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ СООТВЕТСТВИЯ И РАЗЛИЧИЯ ОДНОСТАВНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

В истории русского языкознания вопрос о сущности односоставного предложения, его грамматической природе, решался по разному. Представители логического направления рассматривали односоставные предложения как неполные, поскольку

в предложении как синтаксическая единица усматривалась обязательная двучленность структуры, связанная с построением логического суждения, которое мыслилось только как двучленное. Данная статья посвящена изучению типологических соответствий и различий односоставного предложения в английском и русском языках.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: односоставные предложения, сущность односоставного предложения, односоставные предложения в английском и русском языках, синтаксическая единица, типологические соответствия.

TYPOLOGICAL CONFORMITY AND DISTINCTIONS OF THE MONONUCLEAR OFFER IN ENGLISH AND RUSSIAN LANGUAGES

In the history of Russian linguistics the question on essence of the mononuclear offer, its grammatical nature, dared on a miscellaneous. Representatives of a logic direction considered mononuclear offers as incomplete as syntactic unit was seen in the offer obligatory the structures, connected with construction of logic judgments which was thought only as binomial.

Given article is devoted studying of typological conformity and distinctions of the mononuclear offer in English and Russian languages.

KEY WORDS: mononuclear offers, essence of the mononuclear offer mononuclear offers in English and Russian languages, syntactic unit, typological conformity,

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Васиф Салохиддинов* - соискатель кафедры языков Институт экономики Таджикистана

ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ ГЛАГОЛА *ОБОЖАТЬ* В РУССКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

З. Холикова

Таджикский национальный университет

Семантическое микрополе «*обожать*» в структуре лексико-семантического класса «любви и преклонения (мухаббат ва ситоиш)» выделяется на основе семантического признака «питать чувство сильной, доходящей до преклонения любви»[1].

Семантическое ядро данного микрополя образуют глаголы *обожать* = *парастидан*, которые в сопоставляемых языках заключают в себе ядерные компоненты семантического признака микрополя.

Определяя особенности компонентной организации семантической структуры глагола *обожать*, следует обратить внимание на то, что в словарях для него в качестве первого лексико-семантического варианта определяется значение «обожествлять». Дальнейшее разграничение компонентов его семантической структуры в МАС связывается со значениями: питать чувство сильной, доходящей до преклонения любви и очень сильно любить что-л., питать склонность, пристрастие к чему-либо [СРЯ, с. 378], которые, по-видимому, следует считать исходящими из первого значения, для которого устанавливается пометка устаревшее. Различия между указанными значениями сводятся к стилистическим разграничениям, в соответствии с которыми первый лексико-семантический вариант, как мы указывали выше, относится к устаревшим, а третий ограничен в сфере употребления просторечия.

Полисемия проявляют также другие глаголы данной группы. Поэтому они соотносятся с данной группой только в одном из своих лексико-семантических вариантов.

Естественно, между разными глаголами выявляются различные семантические отношения, которые в целом образуют семантическую структуру глаголов данного микрополя.

Глаголы *таять*, *питать нежные чувства*, *быть без памяти*, *быть без ума* и др. характеризуются особой образностью. Глагол *сохнуть*, только в одном из своих четырех значений проявляет признак «питать чувство сильной любви», при этом он осмысливается в данном глаголе как результат испытанного состояния «страдать от любви к кому-либо», «становиться чахлым, болезненно худеть от любви к кому-либо», развившегося на основе переносного значения: *сохнуть по кому или по ком*.

В таджикском языке ему наиболее близки по значению глаголы *хароб шудан*, *харобу лоғар шудан*, в которых этимология значения связана с прямым наименованием физических качеств состояния, денотативная соотнесенность. Глагол *таять* при наличии семантического признака «приходить в умиленное, томное состояние» (*таять от любви*), развившегося в глаголе на основе переносного значения, с чем связано осложнение дополнительным наложением семантического признака эмотивности, иронии, входит в указанное микрополе. Первоначальное значение «обращаться в жидкое состояние под действием тепла» в глаголе *таять* (снег тает) стало базовым для развития лексико-семантического варианта «исчезать, постепенно сокращаясь, прекращаясь» (звуки тают в дали), на основе которого стало возможным искомое переносное значение, предоставившее возможность вхождения в семантическое поле внутреннего состояния лица.

В глаголах таять - обу адо шудан развитие значения становления определенного состояния, качества основано на переосмыслении, сравнении с другим действием и в этом отношении оба глагола полностью эквивалентны.

Большинство глаголов, входящих в данную группу, стилистически ограничены, содержат дополнительные по отношению к ядерному семантическому признаку свойства, эмоционально-оценочные компоненты, выражая отношение говорящего к обозначаемому состоянию [2].

Эмоционально-оценочная направленность в лексическом значении глаголов и глагольных сочетаний обожать, боготворить, души не чаять, быть без памяти, быть без ума характеризуется как высокая степень выражения эмоционального восприятия состояния, исходя из которого, в словаре они выделяются пометкой 'усил.'

В таджикском языке глаголы **парастиш кардан, парастидан**, ихлос доштан, коил шудан, тавозӯ кардан, ибодат кардан, Мачнун гаштан, девона гаштан, в большей степени охватывают содержание приведенной группы глаголов. В то же время в содержании глаголов таджикского языка представлены семантический признак, 'обожествлять' (парастиш кардан, парастидан, ихлос доштан), в котором высокая степень интенсивности выражаемого эмоционального состояния связана с теми же проявлениями оттенков семантического признака (сем), основанных на метафоре 'любить как бога', 'любить до безумия'. При этом в русском языке сравнение соотносится с прямым упоминанием самого бога, который материально представлен в структуре глаголов (корни: бог-, бож-), в таджикском языке та же семантика в глаголах парастиш кардан, парастидан, ихлос доштан представлена косвенно, через действия, осуществляемые в знак веры в бога: 'верить', 'молиться', с которыми соотносится также глагол русского языка почитать 'относиться к кому-, чему-н. с глубоким почтением и любовью'.

В семантической структуре глаголов быть без памяти, быть без ума - Мачнун гаштан, Мачнуни ишки касе шудан, мачнунвор дӯст доштан, девонаи ишқ шудан в сопоставляемых языках представлен семантический признак 'любить до безумия', способ представления в сопоставляемых языках обусловлен осмыслением данного состояния в русском языке как нахождение в определенном состоянии, бытийность данного состояния, в то время как в таджикском языке оно характеризуется как процесс становления, результат его достижения. При этом в таджикском языке оно национально обусловлено использованием сравнения с состоянием мифического лица Мачнун, одного из устоявшихся образов, мифологем таджикской национальной языковой картины мира.

Русско-таджикское соответствие души не чаять - чон фидо кардан основано на использовании устоявшегося в обоих языках образа душа – чон, осмысляемого в обоих языках как носитель и хранитель всего сокровенного. Однако в русском языке он представлен как объект – носитель состояния, а в таджикском как объект, которым можно пожертвовать ради любимой.

В обоих языках сходными в данном микрополе являются глаголы поклоняться, преклоняться - **мутеъ шудан**, тавозӯ кардан, сари таъзим фуруд овардан для выражения дифференциального семантического признака, который охватывает проявление эмоционального состояния от 'отношения с почитанием до глубокого восхищения'. В то же время следует указать на способ репрезентации семантического признака в таджикском языке в основном устойчивыми глагольными сочетаниями.

В семантике глаголов и сочетаний страдать, сохнуть, души не чаять, быть без ума стилистическая окрашенность проявляется соотносением их со сферой просторечия и разговорной речи.

В обозначении степени проявления состояния глаголы данного семантического микрополя проявляют различную интенсивность, которая сопровождается оценочностью и эмотивностью. Разная степень интенсивности в семантике глаголов выражается в большем или меньшем проявлении эмоционального состояния, в относительной (большей или меньшей) положительной оценке, в увеличении или уменьшении их интенсивности. В зависимости от этого глаголы микрополя обожать расчлениаются на ряды с различным проявлением эмотивности или оценки.

В семантической структуре некоторых глаголов коннотативность, положительная эмотивность и оценка являются важнейшим аспектом их функционирования. В глаголах боготворить, таять, питать нежные чувства, быть без памяти, быть без ума, обожать, души не чаять, обожествлять, обоготворять, преклоняться, благоговеть, сохнуть - **парастиш кардан, парастидан**, чон фидо кардан, мачнун гаштан, мачнунвор дӯст доштан, мачнуни ишки касе шудан, девона гаштан и др. эмоциональное восприятие состояния представлено в наибольшей степени.

В то же время следует отметить, что в таджикском языке глаголы перечисленного микрополя в меньшей степени обнаруживают эмоциональное проявление, и как показывает сопоставление, ту неограниченность и широкую представленность эмоционально-коннотативного аспекта в содержании глагола в русском языке семантическая структура глагола в таджикском языке не обнаруживает. Даже при представлении в глаголе таджикского языка функционально- стилистической и коммуникативно-

ситуационной характеристики состояния, в чем таджикский язык проявляет широкую, эмоциональную окрашенность, субъективная оценка состояния в таджикском языке проявляется в меньшей, более умеренной степени[3]. Отсюда исходит ограниченность представленности глаголов данного микрополя в таджикском языке, в целом в пределах **парастиш кардан, парастидан, чон фидо кардан, коил шудан, тан додан, мутеъ шудан, тавозуъ кардан, ихлос доштан** и др. В то же время следует указать на устойчивые сочетания, в которых семантический признак «питать чувство сильной, доходящей до преклонения любви» представлен в переосмыслении всего сочетания на основе семантического расширения его значения. В данных сочетаниях становление семантических признаков коннотативности, эмотивности и интенсивности проявления состояния связано со значением всего сочетания, а не с глаголом, т.е. фактически представлено не в семантике глагола, а в зависимых от него компонентах: **Мачнунвор дӯст доштан < дӯст доштан + Мачнунвор ; Мачнунни касе гаштан < Мачнун + гаштан + ба касе**. Как отмечалось выше, в приведенных сочетаниях интенсивность проявления состояния, отношения обусловлена осмыслением мифического образа Мачнун.

Анализ семантических отношений в пределах выражения ядерного семантического признака в содержании глаголов данного микрополя выявляет три семантических ряда, которые в целом в них развиваются на основе переносного значения, переосмысления метафорического и метонимического типа:

а) семантический ряд глаголов, которые объединяются вокруг семантического признака 'испытывать чувство глубокого почтения, любви'. Сюда входят глаголы и устойчивые глагольные сочетания: **благоговеть, быть без памяти, быть без ума, души не чаять, иметь пристрастие, питать пристрастие, питать нежные чувства, питать слабость - мухтарам доштан, иззату икром кардан, аз чон азизтар доништан, мухаббат доштан, ишк парваридан, мухаббат парваридан, дил бой додан** и др. Все глаголы, которые входят в семантический ряд, характеризуются образностью, стилистическим разнообразием, ярко выраженной эмоциональной окрашенностью;

б) семантический ряд глаголов, объединенных семантическим признаком 'питать к кому-, чему-либо чувство сильной любви, преклоняться перед кем-, чем-либо': **обожать, боготворить, молиться, обоготворять, обожествлять, поклоняться, преклоняться, трепетать, неметь, восхищаться, склонять голову, преклонять колени, благоговеть - мухаббат доштан, тавачӯх доштан, парастидан, парастииш кардан, сачда кардан, ибодат кардан** и др.

в) семантический ряд, объединенный на основе семантического признака 'испытывать страдание от глубокого чувства любви, страдать': **сохнуть, страдать, таять, - дил сӯхтан, дил об шудан, дил бохтан, дилсузӣ кардан, сар бой додан, чигар сӯзондан, обу адо шудан, харобу лоғар шудан, харобу адо шудан, чафо кашидан, ранҷ бурдан, ғам хӯрдан** и др.

Для развития и становления семантики данного ряда ведущим является формирование на основе переносного значения (путем осмысления эмоционального состояния) определенного физического состояния, страдания. При этом в обоих языках глаголы или глагольные сочетания представляют собой образные выражения, связанные с определенным физическим воздействием на части тела человека. При этом в обоих языках душевные страдания от любви связываются с изменением во внешнем облике состоянием человека, прежде всего 'худеть', 'таять'.

В таджикском языке семантика страдания в пределах данного семантического ряда представлена несколько шире, связывая его также с соматизмами **дил 'сердце', чон 'душа', чигар 'печень', сар 'голова', хун 'кровь'** и др. Определенное психическое состояние с некоторыми из этих соматизмов осмысливается также в русском языке, однако они употребляются для обозначения общего эмоционального состояния, а не сердечных переживаний от любви: **душа горит, душа болит, в печенке сидит, пронзить сердце** и др.

При определении семантических отношений важным становится то, что в целом при обозначении степени проявления состояния глаголы данного семантического микрополя вступают во внутренние синонимические отношения и фактически покрывают все семантическое пространство микрополя. Так, при определении компонентной организации семантической структуры в толковых словарях глаголы **обожать, обожествлять, боготворить, преклоняться, благоговеть, сохнуть, таять, страдать** и некоторые другие объясняются через синонимические отношения друг к другу. Сравните, синонимами глагола **любить** выступают: **обожать, боготворить, сохнуть, страдать, души не чаять, питать нежные чувства, быть без памяти, страдать, быть без ума** и др. Эти же глаголы и глагольные сочетания выступают в синонимические отношения с глаголами **обожать (любить, боготворить, сохнуть, души не чаять, питать нежные чувства, быть без памяти, страдать, быть без ума), боготворить (любить, обожать, сохнуть, души не чаять, питать нежные чувства, быть без памяти, страдать, быть без ума)** и т.п.

Что касается межъязыковых соответствий по материалам словарей и художественных произведений по каждому семантическому ряду, то следует отметить, что выявляется многообразие семантических соотношений, прежде всего обусловленное внутренними семантическими отношениями между глаголами как внутри каждого семантического ряда, так и между подклассами сопоставляемых языков.

В то же время следует отметить, что отличия между языками в степени проявления эмотивности и оценки, в возможности реализации в определенных условиях коммуникации, в вероятности охвата семантического пространства микрополя обуславливают некоторые ограничения в возможности семантических соответствий между сопоставляемыми языками.

В целом между глаголами данного микрополя выявляются следующие модели соответствий:

МС 1. По данным РТС глаголу обожать соответствуют такие глаголы, как парастидан, мухаббат (таваччӯх) доштан, хеле дӯст доштан, нағз дидан [РТС, 1985, с. 667]. К соответствиям обожать в таджикском языке относится также составной глагол **парастииш кардан**, что подтверждается также данными художественного текста (в 34 случаях):

Я обожаю его, как институтка ... (2, 337) - Ман мисли духтари институт ӯро парастииш мекунам (2, 393). Глагол парастидан часто сопровождается наречием худовор, что более точно конкретизирует семантику русского глагола в таджикском языке:

...обожаю этого человека (1, 337).- ... ин шахсро худовор мепарастам.

МС2: боготворить, благоговеть - парастидан, ситоиш кардан, аз ҳад зиёд дӯст доштан, худовор парастидан и др.

Значение 'преклоняться перед кем - , чем- либо, слепо любить; обожать кого - что-либо' идентифицируется с глаголом боготворить [СРЯ, 1982, 102]. В этом значении он синонимичен глаголам благоговеть. В таджикском языке по данным РТС ему соответствуют: парастидан, парастииш кардан, аз ҳад зиёд дӯст доштан (худовор парастидан), ситоиш кардан, (РТС, 1985, с. 96).

Названное соответствие (боготворить - парастииш кардан) выявляется также в тексте художественных произведений:

Графиня, я виноват перед вами, - продолжал Денисов прерывающимся голосом, но знайте, что я боготворю вашу дочь,... (1, 430). – Графиня, ман дар назди шумо гунаҳкорам, - давом кард Денисов, - лекин ман духтари шуморо ончунон парастииш мекунам, ки...(с.81).

Я боготворю этого человека (1, с.337) - Ман ин шахсро худовор мепарастам (с.392.);

... свита императора боготворили его...(1, с. 52). - аҳли рикоби император ӯро худовор парастииш мекарданд (1. с. 87).

Как показывают наши наблюдения, глагол боготворить в художественном тексте чаще употребляется в значении сильно уважать кого-л., вплоть до преклонения.

МС3: парастидан, ситоиш кардан, аз ҳад зиёд дӯст доштан, худовор парастидан - поклоняться, почитать; обожать. В таджикско-русском словаре данным глаголам приводятся следующие соответствия: поклоняться, почитать; обожать (ТРС, 2006).

ЛИТЕРАТУРА

1. Васильев Л.М. Семантика русского глагола. – М.: Высшая школа, 1981. – 174с.
2. Гайсина Р.М. Лексико-семантическое поле глаголов отношения в современном русском языке. – Саратов, 1981. -195с.
3. Расторгуева В.С., Керимова А.А. Система таджикского глагола. – М.,1964. – 291с.
4. Русско-таджикский словарь. /Под ред. М.С.Асимова. – М., 1985. – 1280 с.
5. Словарь русского языка: В 4 т./Под ред. А. П. Евгеньевой. Т. 1– 699с.; Т. 2–735с.; Т. 3–750с.; Т. 4– 785с. Изд. 2-е. – М.: Русский язык, 1982.
6. Таджикско-русский словарь. /Под ред. М.В.Рахими и Л.В.Успенской. – М., 1954. -906с.
7. Таджикско-русский словарь. Фарҳанги русӣ ба тоҷикӣ. –Д., 2006. -795с.
8. Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX). В 2 т. – М.: Сов. энцикл., 1969. –Т. 1– 892; с. Т. 2–921 с.
9. Толстой Л.Н. Война и мир. Т. I. 250 с. Т. II –407с.
10. Толстой Л.Н. Чанг ва сулҳ. Ҷ.I. –293с. Ҷ. II. 248с.
11. Айни С. Бухара: (Воспоминания). Перевод с тадж. яз. С. Бородина. Душанбе. Изд. «Ирфон», 1985. –266с.
12. Айни С. Ёддошҳо. –Сталинобод, 1950. –331 с.

ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ ГЛАГОЛА «ОБОЖАТЬ» В РУССКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

Семантическое ядро микрополя «*обожать*» образуют глаголы обожать -*парастидан*, которые в сопоставляемых языках заключают в себе ядерные компоненты семантического признака микрополя. Определяя особенности компонентной организации семантической структуры глагола обожать, следует обратить внимание на то, что в словарях для него в качестве

первого лексико-семантического варианта определяется значение 'обожествлять'. В данной статье исследованы дифференциальные признаки глагола «*обождать*» в русском и таджикском языках

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: глагол «*обождать*», семантическое ядро микрополя «*обождать*», семантическая структура глагола «*обождать*», лексико-семантический вариант, значение.

DIFFERENTIAL SIGNS OF THE VERB TO "ADORE" IN RUSSIAN AND TADJIK LANGUAGES

Semantic kernel of a micro field to "adore" form verbs to adore - *парастидан* which in compared languages comprise nuclear components of a semantic sign of a micro field. Defining features of the componential organization of semantic structure of a verb to adore, it is necessary to pay attention that in dictionaries for it as the first lexico-semantic variant value 'is defined to idolize'. In given article differential signs of a verb are investigated to "adore" in Russian and Tajik languages

KEY WORDS: a verb to "adore", a semantic kernel of a micro field to "adore", the semantic structure of a verb to "adore", a lexico-semantic variant, value.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *З. Халикова* - кандидат филологических наук, доцент факультета русской филологии Таджикского национального университета

ТАДЖИКСКИЕ НАЗВАНИЯ НЕКОТОРЫХ ДОМАШНИХ ЖИВОТНЫХ «МУКАДДИМАТУЛАДАБ» МАХМУДА ЗАМАХШАРИ

К. Джабборова

Худжандский государственный университет им. Б.Гафурова

Изучением названий животных интересовались и ученые прошлых веков. Одним из них является «Махмуд Замахшари».

Жизнь и творчество Махмуда Замахшари связаны с XI веком. Он родом из Хорезма, автор более двадцати произведений, в которых рассматриваются актуальные проблемы философии, исламской религии и филологии того времени. Произведения Махмуда Замахшари изданы в таких наиболее известных и авторитетных странах мира, как Германия, Египет, Турция, Иран и бывший Советский Союз.

Одно из произведений М.Замахшари посвящено лексикографическому аспекту языкознания и называется оно «Мукаддима туладаб». Один из редких его экземпляров найден в Стамбуле. В нем материалы по грамматике и лексике арабского языка даются в переводе на персидский (таджикский), хорезмский, турецкий и даже монгольский языки. С этой точки зрения, данное произведение Замахшари важно и ценно не только для арабского, но и для персидского (таджикского), тюркского и других языков. «Мукаддима туладаб» состоит из пяти частей. В первой части рассматриваются слова, относящиеся к существительному, во второй части – глаголу, в третьей – послелогам, в четвертой части – спряжению именных слов, в пятой – глагольным словам.

Одна из глав данного труда Замахшари посвящена изучению названий животных и птиц. Известный польский востоковед А.Зайончковский издаёт эту главу в летописи «Рочник ориенталистичнико», вышедшей в Варшаве. В ней имеются и персидские (таджикские) переводы арабских названий животных. Эти названия животных представлены следующими тематическими группами: 1) названия домашних животных; 2) названия диких животных; 3) названия пресмыкающихся и грызунов; 4) названия насекомых и некоторых мелких животных. В значении четырехногих животных вообще употреблена лексема чахорпой (по арабски: **бахима**), которая является гиперонимом высшей степени обобщения (абстракции). В функции (качестве) гиперонима последующей степени (в сравнении **чохорпой**) обобщения (абстракции) встречается лексема мислух (ар.наъам), которая обозначает крупнорогатый скот и овцы вместе взятые.

В специальном разделе, посвященном названиям домашних животных, зафиксированы лексемы – гиперонимы **шутур** (ар.анъом) «верблюд», **астар** (ар.багл) «мул», **гов** (ар.савр) «бык», **гүсфанд** (ар.шотъанам) «овца», **буз** (ар.моъиз) «коза», **саг** (ар.калб) «собака», **гурба** (ар.синнор), «кошка». Имеются 32 гипонимических названия лексемы – гиперонима **шутур** «верблюд»: **шутурон** «верблюды», **шутурон** – и гузошта «опущенный верблюд», **шутур аз дах то чихил** «стада верблюдов», **шутури нар** «верблюд – самка», **шутуримода** «верблюд-самка», **шутурбачча** «верблюжонок», **шутурбаччай бахорй** «верблюжонок, родившийся весной», **яксола нар** «годовалый верблюжонок-самец», **яксола мода** «верблюд-самка» в возрасте одного года; **дусола мода** «верблюд-самка в возрасте двух лет»; **сесола ба чахорум даромада** «верблюд в возрасте 3-4 лет»; **чахорум сола ба панчум даромада** «верблюд в возрасте 4-5 лет»; **панчосола ба шашум даромада** «верблюд в возрасте 5-6 лет»; **нүхсола** «верблюд в возрасте 9 лет»; **шутури пир** «старый верблюд»; **шутури нар** «верблюд-производитель»; **шутури мода** «верблюд-самка»; **наздик ба зодаи** «беременная самка верблюда»; **дах мох обистан** «беременная верблюдица с 10 месячным зародышом»;

модаи чавон «молодая самка верблюда», **модаи пир** «старая самка верблюда» **шутури курбонӣ** «убойный верблюд», **шутури лоғар** «худой верблюд», **шутури душидани** «дойная верблюдица», **барнишастани** «верблюд – самка на которой можно ездить», **бо ку чохонда** «верблюд – скакун» и др. От характера вышеприведенных названий верблюда на таджикском языке следует отметить, что для выражения названий родовых разновидностей верблюда Махмудом Замахшари использован синтаксический описательный способ, а не лексический. С этой точки зрения, названия родовых разновидностей верблюда более характерны для зоологии, чем языкознания.

В данном произведении Замахшари отведено место и для таджикских названий домашних животных **гӯсфанд** (ар.шот) «овца», **буз** (ар.моъиз) «коза». **саг** (ар. қалб) «собака»; которые представлены как гиперонимы, в их функционально – семантическом круге объединены несколько соответствующих лексем – гипонимов.

Так, например, таджикским гиперонимическим эквивалентом арабского слова савр в значении «крупнорогатого скота» является **гов** (корова). Функционально – семантическая микросистема данной лексемы – гиперонима состоит из слов – гипонимов **модагов** (корова-самка), **гӯсола** (теленка), **говмиш** (дойная корова). В качестве другого гипонима гиперонима **гов** в значении «крупнорогатый скот» представлены сложные слова с общим значением «овца»; которые различаются друг от друга в отношении различия возраста: **яксола** (ар.табий) «годовалая», **дусола** (ар. жазаъ) «в возрасте двух лет», **чахорсола** (ар.рабӯий) «в возрасте 4-х лет», **панҷсола** (ар.садис) «в возрасте 5 лет», **шашсола** (ар.солич) «возрасте 6 лет» и др.

И значения гипонимов гиперонимов в значениях «овца», «коза» характеризуются так, как характеризовались значения гипонимов – лексем гиперонима **гов** с общим значением «крупнорогатый скот».

Например, арабские синонимические **шот**, **шнама** на таджикский язык переданы с помощью лексемы **гӯсфанд** – «овца», что является гиперонимом в отношении лексем – гипонимов **миш-и нар** (арабск. заън) «баран-самец в возрасте 3-х лет», **бузголаи хурд** (ар.сахла) «новорожденный ягнёнок», «барра (ар.хамал) «ягнёнок вообще», **яксола** (ар.харуф) «овца в возрасте двух лет», **сесола** (ар.сино) «овца в возрасте 3-х лет», **чахорсола** (ар.рабӯий) «овца в возрасте 4- лет», **панҷсола** (ар.садис) «овца в возрасте 5 лет», **шашсола** (ар.солич) «овца в возрасте 6 лет».

С помощью таких названий именовались овцы разных возрастов. Имеются и другие сложные названия гипонимы в значении «овца», с помощью которых различались разные масти этого животного: **гӯсфанди сиёҳ-сапед** (ар.ракто) «овца с пестрой мастью»; **сиёҳсар** (ар.раъсо) «черноголовая овца», **сапедсар** (ар.рахмо) «белоголовая овца», **як чаши сиёҳ яке сапед**(ар.хавсо) «один глаз чёрный, другой белый», **сиёҳгардан** (ар.даръо) «овца с чёрным цветом шеи», **сиёҳпушт** (ар.рахло) «овца с чёрным цветом спины» **сапедмиён** (ар.жавзо) «овца с белым цветом спины», **сапедшикам** (ар.батно) «овца с белым цветом живота», **сапедтухигох** (ар.шакло) «овца с белым цветом бедра», **пойто тухигох**(ар.харжо) «овца у которой белый цвет от ноги до её бедра», **як даст сапед**(ар.ъасмо) «овца с белым цветом передних ног» **як пой сапед** (ар.ражло) «овца, у которой одна нога белая» **шоҳ вопас печида** (ар.ъашо) «овца, у которой рог согнут назад», **аз пеш печида** (ар. қабло) «овца, у которой рог согнут вперёд», **ростсуру** (ар.насбо) «овца, у которой рог прямой», **шикастасуру** (ар.касмо) «овца, у которой сломанный рог», **гӯш сурон карда** (ар.харко) «овца, у которой порванное ухо», **канораи гӯш бурида** (ар.касво) «овца, у которой части уха порваны», **гӯсфанди бо думба** (ар.каби алён) «овца с курдюком» и др. Подобно этому, встречаются в словаре переводы эквивалентов арабского названия «коза» на таджикско-персидский. Однако почему-то отсутствует в нем гиперонимический вариант таджикского перевода арабского названия в значении «коза».

Встречаются названия **бузи нар** (ар.моъиз) и **гӯши** (ар.тайс), которые однозначно обозначают «козёл».

Кроме этого, в значении «козленок» употреблены словосочетания **“бузголаи хурд”**, **“барраи хурд”** (ар.сихла сихол), а также в значении “Козлёнок самец” использовано словосочетание, **«бузголаи нар»**. В значении

“Козлёнок-самка” - **бузголаи мода** (ар.ъанок). Словосочетание **бузголаи гибхӯр** (ар.ъатуз) обозначало “козлёнок, который ест траву”.

Один из разделов (фасл) “Мукқадимату-л-адаб»-а посвящен гипонимическим значениям таджикского названия-гиперонима домашнего животного «осёл»: В качестве гиперонима употреблена лексема **хар**. “Остальные названия домашнего животного «осёл» носят гипонимический характер. Так например, **астар** (ар.бағл) обозначало “мул”, **астари мода** (ар.ба(в)ла) - “мул самка”, **кпройкеш** (ар.муқорий) - “транспортный осел”, **харигура** (ар.ъайр) - “кулон», **хар гӯри мода** (байдона) - кулон –самка”, **харкурраи нар** (ар.жахаш) - “ослёнок” и др.

В специальных разделах произведения Махмуда Замахшари даются таджикские переводные эквиваленты арабских названий, которые обозначают отдельные части организма животного и его предметно – вещевые принадлежности. Так, содержание раздела связанного с названием «верблюд», зафиксированы следующие названия с подобными значениями: **лаби шутур** (ар.мишфар) «губы верблюда», **пистон** (ал.зарь)

«сосок верблюда», **сийнаи шутур** (ар.киркира) «грудинка верблюда», **зонуи шутур** (ар.сафина) «колена верблюда», **сунби шутур** (ар.финсин) **мўзай шутур** (ар.хуффа) «носка верблюда», **нохуни шутур** (ар.мансим), «ногти верблюда» **кухони шутур** (ар.саном) «горб верблюда» **бараси шутур** (ар.бароф) «бурундук», **бараси муйин** (ар.хизома), «ремень верблюда», **даройи хат** (ар.жаныс) «колокольчик верблюда», расан (ар.хабл), «подпруга», **полок** (ар.рахл) «потник» и др.

Подобные же таджикские эквиваленты арабских слов имеются и в разделах, посвященных названиям других домашних животных.

В заключение можно сказать, что лишь поверхностное ознакомление с названиями животных и других живых существ, а также связанными с ними предметно-вещевыми понятиями даёт полное основание считать, что некоторые главы «Мукаддимату-л-адаб» Замахшари, связанные с названиями животных, могут являться объектом самостоятельного монографического исследования.

ЛИТЕРАТУРА

1. Рустамов А., Махмуд Замахшари. Тошкент: Фаъ, 1971.
2. Рустамов А. Указанная работа - с. 17.

ТАДЖИКСКИЕ НАЗВАНИЯ НЕКОТОРЫХ ДОМАШНИХ ЖИВОТНЫХ «МУКАДДИМАТУ-Л-АДАБ» МАХМУДА ЗАМАХШАРИ

В статье на основе гипергипонимических отношений исследованы таджикские имена некоторых домашних животных в произведении «Мукаддимату-л-адаб» Махмуда Замахшари, которое является одним из ценных источников лексикографии XI века.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: изучение названия животных, лексикографический аспект, языкознание, Махмуд Замахшари, гипонимы.

ON TAJIK NAMES OF SOME DOMESTIC ANIMALS IN THE WORKS OF MAHMUD ZAMAHSHARI “MAKADDIMATU-L-ADAB”

The article deals with names of some domestic animals in the book “Muqaddimatu l-adab” by Mahmud Zamahshari, regarded one of the rarest lexicographic sources of the XI century.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *К. Дзисабирова* – соискатель Худжандского государственного университета им. Б. Гафурова

ИСТОЧНИКИ ФОРМИРОВАНИЯ И СТРУКТУРА ГЕОЛОГИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ В ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКЕ

Р.М. Султанова

Горно-металлургический институт Таджикистана

За последние десятилетия значительно расширились общественные функции таджикского языка: он стал обслуживать общественно-политическую и народно-хозяйственную сферы жизни. В период научно-технического прогресса большое значение приобретает научный стиль языка. Как известно, каждая отрасль знания обладает присущей только ей спецификой, содержанием, теоретическими и практическими задачами. Развитие любой отрасли научного знания связано с появлением новых терминов. Любая терминосистема неотделима от системы понятий данной науки и развивается вместе с ней. Это относится и к геологическим терминам.

Сфера геологической лексики, естественно и терминосистемы, в таджикском языке занимает определенное место в лексике таджикского языка. Первая попытка разработки таджикской научной, в том числе и геологической терминологии на основе специализации слов, замены арабских терминов таджикскими, их отбор принадлежит великому ученому средневековья Абуали Сино. Доказательство тому «Дониш-наме» и другие более 20 сочинений ученого, написанные на таджикском языке.

Весомый вклад в развитие геологической науки, а также геологической терминологии, внес и другой великий ученый средневековья Абу Райхон Беруни в «Китоб-ул-джамохир фи-маърифатил-джавахир». В этом сочинении он выносит на обсуждение изучение и исследование недр Земли, образование минералов и описание драгоценных камней, указывает на месторождения золота в Каратегине и Шугтане, нефти в Ферганской долине, ртути и серебра на Зеравшане.

В последующую эпоху в сочинениях ряда авторов, писавших на таджикском и персидском языках широко употреблялись термины, примененные Абуали Сино и Беруни, а «ряд новых терминов был создан по аналогии с теми, которыми пользовался Ибн Сино». (5, 134)

Подлинное развитие терминология, в том числе и геологическая, получает в послевоенный период, когда в таджикском языке появились учебники, техническая литература, терминологические

словари. До 1981 года Комитетом терминологии Академии наук Таджикской ССР было рекомендовано и издано 29 русско-таджикских терминологических словарей, в том числе «Луғати русӣ-тоҷикии терминҳои геологӣ» составители С.М.Бобоходжаев, М.О.Охунов. – Д.: Дониш, 1981, 158с.

В последние годы, в связи с принятием в Республике Закона о языке и приданием таджикскому языку статуса государственного, возрастает интерес к технической литературе на таджикском языке. Так, за последние годы на государственном языке нашей республики в области геологии появились такие терминологические словари, как «Луғати тафсирии русӣ ба тоҷикии истилоҳоти геология» авторы Бобоходжаев С., Джанобилов М., «Луғати англисӣ-тоҷикӣ-русӣ, тоҷикӣ-русӣ-инглисӣ, русӣ-инглисӣ-тоҷикии терминҳои геологияи муҳандисӣ, механикаи хокҳо, асоси таҳкурсиҳо» составители Тохиров И., Ахмадов Дж., Комилов О., Саидов Р., учебные пособия и книги по геофизике, топонимике, минералогии. Развитие и формирование геологической терминологии на сегодняшний день хоть и носит стихийный характер, вызывает огромный интерес у лингвистов.

На базе лингвистического анализа большого фактического материала установлено, что одним из основных источников формирования и обогащения геологической терминологии таджикского языка являются его внутренние ресурсы. В результате специализации многие существовавшие ранее в общенародном языке слова и словосочетания превратились в научные геологические термины: қанот – крыло (в тектонике различают қаноти ярҷанд, қаноти чин); қабат – пласт (геологическая порода, имеющая плоский вид).

Этимолого-генетический анализ показал, что в составе геологических терминов таджикского языка функционируют исконно таджикские слова и словосочетания: пармакунӣ – бурение; сутун – колонка; пошхурдаҳо – россыпи; фарсоиш – выветривание, захбур – дренаж; обполо – фильтрация; кон – месторождение, нафт – нефть, чоҳ – скважина.

Наряду с исконно таджикскими и почти в равной мере геологическая терминология представлена словами арабского происхождения: фирӯза – бирюза, чинс – порода, халиҷ – бухта, манора – вышка, абрак – слюда, маъдан – руда, нукра – серебро, ҳафрийёт – выработки, садд – риф, маҳак – проба, фойданок – полезный, масоманокӣ – пористость, иктишоф – разведка.

Наше исследование показало, что главным источником обогащения и развития таджикской геологической терминологии является русский язык. Процесс взаимовлияния и взаимообогащения таджикского и русского языков имеет глубокие корни. Начиная со второй половины XIX века таджикский язык тесно контактировал с русским языком.

Таким образом, в геологическую терминологию вошло огромное количество заимствованных из русского языка и через него интернациональных терминов. Материалы геологической литературы свидетельствуют о том, что при обогащении таджикской геологической терминологии важную роль играет заимствование или калькирование с русского языка. Огромное число геологических терминов не переводятся, они просто заимствуются, но им даётся разъяснение: диагенез – диагенез – ба чинсҳои кӯҳӣ мубаддалшавии таҳшин; геология – геология – илм дар бораи сохт, таркиб, пайдоиш ва тараққиёти Замин; автохтон – автохтон – қисми қишри Замин, ки дар зери руйпуши тектоникӣ воқеъ гардидааст; абляция – абляция – бо сабаби обшавӣ, бухоршавӣ, шикастан ва ғ. кам шудани ҳаҷми пирияхҳо ва айсбергҳо; моноэдр – моноэдр – шакли оддитарини кристаллографӣ, ки як тараф дорад. Заимствованы названия почти всех минералов и силикатов, которые имеют в своём составе суффикс – ит, являющийся собственно геологическим терминологическим компонентом русского языка: авгит, авиценнит, адамеллит, азурит, аптаит, александрит, альбит, амазонит, апатит, галлиазит, гематит, пирит, пиролюзит и другие.

Для выражения геологических понятий были заимствованы семантические единицы, которые были обозначены средствами таджикского языка. При калькировании структура и семантика русского термина полностью выражаются таджикским языковым материалом: бурение глубокое – пармакунии чуқур; век железный – асри оҳан; вода межпластовая – оби байниқабатӣ; дешифрирование космических снимков – рамзкушоӣ аксҳои қайҳонӣ; ежи морские – хорпуштҳои баҳрӣ, землетрясение – заминҷунбӣ, заминларза; каменная соль – сангнамак; тигровый глаз – чашми бабр; башмак сваи – пошнаи меҳсутун.

При полукалькировании русских словосочетаний один из компонентов русского словосочетания заимствуется, а второй компонент переводится: гипотезы тектонические – фарзилҳои тектоникӣ, глинистые минералы – минералҳои гили, каменноугольная система – системаи ангиштсанг; порода интрузивная – чинси интрузивӣ, разрез геологические – бурриши геологӣ.

При частичном калькировании оба компонента русского словосочетания заимствуются и принимают аффиксы таджикского языка: дислокации плакативные – дислокацияҳои плакатив; дифференциация магмы – дифференциацияи магма; профиль геохимический – профили геохимикӣ; магматизм геосинклинальный – магматизми геосинклиналӣ.

Терминообразование, как и словообразование на основе внутренних ресурсов языка является важнейшим средством обогащения лексики языка. В таджикском языке существует 4 способа словообразования: морфологический, морфолого-синтаксический, лексико-семантический, семантико-синтаксический.

1. Наиболее продуктивным средством терминообразования является морфологический, который, в свою очередь делится на: префиксальный и суффиксальный. Префиксальный способ – присоединение приставок как к простым, так и к производным терминам. Число префиксов, участвующих в образовании геологической терминологии, незначительно. Это префиксы бе- и но-, указывающие на отсутствие свойств: беишқоршавӣ (выщелачивание); бераҳа (бездорожье); бечастииш (нисбат ба хок) (несвязный, о грунте), бесубот (нестойкий); таровиши бефишор (безнапорная фильтрация); бебозгашт (необратимый); бехаракат (неподвижный); носер (ненасыщенный); номунтазам (неравномерный); болори нобурида (неразрезная балка); ноустовор (неустойчивый).

Суффиксация – присоединение суффиксов как к простым, так и к производным терминам. Суффикс –а – дохила (включения); даҳана воронка); танура (жерловина); нова (желоб, лоток); чашма (источник); давра (период); фурухамида (прогиб); дарида (разрыв); геча (сдвиг).

Суффикс –и – нишебӣ (уклон); фасонӣ (абразив); сангқорӣ (бутовая кладка); моилӣ (наклон); таҳқурсӣ (фундамент); ковоқӣ (пористость).

Суффикс –нок – маъданнок (рудночность); қабатнок (слоистость); фойданок (полезный); самтнок (ориентировка); масоманокӣ (пористость); чиннокӣ (складчатость).

Суффикс –ча – сутунча (колонка); тоқча (ниша); болорча (балочка).

Суффикс –иш – фарсоиш (выветривание); чаббӣш (поглощение); шиканиш (излом); кучиш (миграция); гунҷоиш (упаковка); лағҷиш (скольжение); афтиш (падение); гардиш (круговорот).

Суффикс –ят – сайлоният (ползучесть); даврият (периодичность); доимият (постоянство).

Суффикс –от – талафот (потери); тақсимот (разбивка).

II. Лексико-семантический способ – образование терминов путем изменения значения обычных слов. Данный способ образования терминов отличается от других способов тем, что если в других случаях для выражения нового понятия создаётся новая форма, то здесь новое содержание вкладывается в старую форму. Подобные названия могут происходить по сходству признаков (названия частей тела, частей одежды, животных, растений); по сходству структуры действий; по смежности понятий: пошнаи мехсутун (башмак свай); болиши бетонӣ (бетонная подушка); пармаи қошукмонанд (ложечный бур); мили пармави (буровая штанга); бурриши геологӣ (геологический разрез); серкунӣ (насыщение); заврақтул (наплавной мост); тоҷи парма (буровая коронка); сихгул (арматура); пайкони бурранда (режущий наконечник); мағз ё дили асос (ядро основания); болини бамафсил (шарнирная подушка).

III. Морфолого-синтаксический способ. Наше исследование показало, что в составе геологических терминов таджикского языка функционируют простые и сложные термины, которые подразделяются на следующие типы: простые термины – а) непроеводные слова, б) производные слова; сложные термины – а) собственно сложные слова, б) словосочетания.

Простые термины а) непроеводные слова (слова, состоящие только из одной корневой морфемы): Замин – Земля, кон – месторождение, парма – бур, сутун, поя – опора, чоҳ – скважина, бор – нагрузка, нафт – нефть, санг – камень, чинс – порода, фируза – бирюза. б) Производные (слова, состоящие из корневой морфемы и словообразовательных аффиксов): кафшергар (сварщик) нармӣ – пластичность, табакот – напластование, чандирӣ – упругость, полоиш – фильтр.

Сложные термины а) собственно сложные геологические термины таджикского языка образуются в основном из двух или трёх основ (корнеморфем), этим путём образованы многочисленные сложные термины, как исконно таджикские, так и смешанные с заимствованными основами из разных языков: пойсутун – цоколь колонны; сарбанд – платина; зистшиносӣ – экология; сангмайда – щебень; таҳшин – отложения; мехсутун – свая; пармачоҳ – буровая скважина; обовард – нанос; чинхӯрда – складчатый; регҳок – супесь; гилҳок – суглинок; обполо – фильтр; гилҳокмонанд – суглинистый.

б) Словосочетания. Аналитический строй таджикского языка способствовал образованию большого числа геологических терминов – сочетаний. Анализ лингвистического материала показал, что геологические словосочетания именного типа составляют основную часть геологической терминологии: Существительное + существительное: аномалияи об (аномалия воды); базиси аккумуляция (базис аккумуляции); балноки заминчунбӣ (бальность землетрясения); оби таркиби замин (грунтовая вода); возраст Земли (сини Замин); фарсоиши ангиштҳо (выветривание углей); генерацияи минералҳо (генерация минералов).

Существительное + прилагательное: таҳлили металлогении (металлогенный анализ); атласҳои полеогеографӣ (палеогеографические атласы); базалтоитҳои ишқорӣ (щелочные базальтоиды); ҳавзаи

артезианӣ (артезианский бассейн); пармакунии чустучӯй (разведочное бурение); вазни ҳаҷмӣ (вес объемный); яхбанди доимӣ (вечная мерзлота).

Существительное+причастие: вулкони амалкунанда (действующий вулкан); кони пӯшида (закрытой месторождение); ионҳои ивазшаванда (обменные ионы); рутубати танзимшаванда (регулируемая влажность); лабаи бурранда (режущая кромка); бори таксимшаванда (распределительная нагрузка); чинси ковокшуда (разрыхленная порода).

Таким образом, начало создания таджикской научной, в том числе геологической терминологии связано с введением в научный обиход литературного языка фарси-дари в начале XI века. У его истоков стояли великие ученые Абуали Сино и Беруни. Получив широкое развитие в XX веке, геологическая терминология вызывает огромный интерес и в наши дни. Самыми продуктивными способами формирования и передачи геологических терминов в таджикском языке являются калькирование из русского языка и заимствование из русского и арабского языков. Самым распространенным способом геологического терминообразования является словосложение.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бобохоҷаев С., Чанобилов М. Луғати тафсирии русӣ ба тоҷикӣ истилоҳоти геология. – Д.: Дониш, 1991.
2. Грамматикаи забони ҳозираи тоҷик. – Д.: Дониш, 1986.
3. Даниленко В.П. Лексико-семантические и грамматические особенности слов терминов. – М.: Наука, 1971.
4. Джураев Т.К. Формирование отраслевой технической терминологии современного таджикского языка. – Автореферат докт.диссертации. – Д., 1997.
5. Лившиц В.А., Смирнова Л. Язык Дониш-наме и роль Ибн Сины в развитии персидско-таджикской терминологии. – М., 1981.
6. Луғати инглисӣ-тоҷикӣ-русӣ, тоҷикӣ-русӣ-инглисӣ, русӣ-тоҷикӣ-инглисӣ геологияи муҳандисӣ, механикаи хокҳо, асоси таҳкурсии. – мурағибон Тоҳиров И., Аҳмадов Ч., Комилов О., Саидов Р. – Д., Ирфон, 2008.
7. Развитие терминологии на языках союзных республик СССР. – М.: Наука, 1987.
8. Суперанская А.В., Подольская Н.В. Общая терминология: Вопросы теории. – М.: Наука, 1989.

ИСТОЧНИКИ ФОРМИРОВАНИЯ И СТРУКТУРА ГЕОЛОГИЧЕСКИХ ТЕРМИНОВ В ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКЕ

За последние десятилетия значительно расширились общественные функции таджикского языка: он стал обслуживать общественно-политическую и народно-хозяйственную сферы жизни. В период научно-технического прогресса большое значение приобретает научный стиль языка. Как известно, каждая отрасль знания обладает присущей только ей спецификой, содержанием, теоретическими и практическими задачами. Развитие любой отрасли научного знания связано с появлением новых терминов. Любая терминосистема неотделима от системы понятий данной науки и развивается вместе с ней. Это относится и к геологическим терминам. Статья посвящена изучению данной темы.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: общественные функции таджикского языка, научный стиль языка, термины, появление новых терминов, терминосистема, геологические термины.

SOURCES OF FORMATION AND STRUCTURE OF THE GEOLOGICAL TERMS IN THE TAJIK LANGUAGE

For last decades public functions of the Tajik language have considerably extended: it began to serve political and economic spheres of life. In scientific and technical progress the great value gets scientific style of language. As it is known, each branch of knowledge possesses to it inherent only specificity, the maintenance, theoretical and practical problems. Development of any branch of scientific knowledge is connected with occurrence of new terms. Any is inseparable from system of concepts of the given science and develops together with it. It concerns and geological terms. Article is devoted studying of the given theme.

KEY WORDS: public functions of the Tajik language, scientific style of language, terms, occurrence of new terms, termo-system, geological terms.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Р.М. Султанова* – начальник учебной части Горно-металлургического института Таджикистана. Телефон: 919-49-13-95

КАЛИМАҶОИ ДУЧОРИ ТАҲАВВУЛОТИ МАЪНОИ ГАРДИДАИ ҚАДИМ ДАР ЛАҲҶАИ МАСТҶОҶ

Ф. Убайдов

Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи Б. Гафуров

Таҳлилу муқоисаи вожагони осори даврони классикӣ бо лексикаи лаҳҷаи Мастҷоҳ муайян намуд, ки дар ин лаҳҷа баъзе аз калимоти аҳди куҳан бо вучуди шаклан ба тағйирот дучор нашуданашон таҳаввулоти маъноиро паси сар намуданд ва имрӯз ба дигар маъно кор фармуда мешаванд. Проф. А. Ҳасанов перомунӣ аз лиҳози маъно дучори таҳаввулот гардидани дастае аз вожагон дар ғуиши шимолӣ изҳори назар карда, чунин мефармояд: «ба тағйироти маъноӣ дучор гардидани калимаҳо тахти таъсири омилҳои мухталиф сурат мегирад, ки муҳимтарини онҳо зуҳури тағйирот дар сохти иҷтимоист» [18, 114]. М. Давлатова дар бораи тағйири маъно кардани бархе аз унсурҳои луғавии «Зайнулаҳбор»-и Гардезӣ тадқиқот бурда мефармояд: «бо мурури замон баъзе маъноӣ калимаҳо аз байн меравад, фаромӯш мешавад ва ҷои онҳоро маъноҳои дигар мегирад» [5, 139]. Забоншиноси варзидаи тоҷик М. Қосимова баъзе хусусиятҳои забони «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавсро ба риштаи таҳлил кашада, баъзе аз калимаҳоро оварда таъкид доштааст, ки онҳо дар рӯзгори Фирдавсӣ маънояшон дигар буда, алҳол дар забони адабии тоҷик тағйири маъно кардаанд [ниг.:7, 414]. Ин ҳолат дар лексикаи забони русӣ низ мушоҳида мешавад. Дар ин бора донишмандони рус навиштаанд, ки: «баъзе аз калимаҳо маъноӣ асосиашонро тули қарнҳо иваз кардаанд ва имрӯз ба дигар маъно кор фармуда мешаванд» Ин муҳаққиқон барои исботи фикри худ вожаи «красный»-ро меоваранд, ки дар гузашта маъноӣ зебоиро дошта, имрӯз мафҳуми сурхро мефаҳмонад [ниг.:21, 121].

Инҷо мухтасар дар бораи ин гуна қисмати калимаҳои дар лаҳҷаи Мастҷоҳ мустаъмал истода мегузарем:

Акс. Ин вожа дар даврони гузашта ба маъноҳои «1. сурат, шакл, намуд, соя ва инъикос, ки дар шиша, чизҳои сайқалӣ, ҷилдор ва шаффоф дида мешавад, қалб ва чапнаи ҳар чиз дар рӯи чизи дигар. 2. партав ва шуоъ, ки бар сатҳи чизҳои шаффоф ва ҷилдор расида ба воситаи он ба чизҳои дигар меафтад. 3. зид, муҳолиф, муқобил, баръакс» маъмул будааст [16, ҷ. 1, 53].

Шоирони классики тоҷику форс ин вожаҳо ба маъноҳои боло фаровон ба кор бурдаанд:

Аз он май маро дех, ки аз акси ӯ,
Чу ёқут гардад ба фарсанг санг.

(Рӯдакӣ-ниг.: 9, 23)

В-ар бигуфтӣ: «Ҳаст нонҳо бенамак.»

В-ар бигуфтӣ: «Акс мегардад фалак.»

(Румӣ-ниг.:16, ҷ. 1, 53)

Ин вожа ҳоло дар лаҳҷаи Мастҷоҳ ба маъноӣ «чашмигурусна» истифода мешавад: *Шарик-ат акс буд-ай. Бача-йа акс карди-йет-ун.*

Ба шакли *аксигарӣ* низ кор фармуда шудани ин калимаро дар лаҳҷаи Мастҷоҳ мушоҳида намудаанд [ниг.:206, 114]: *Аксигарӣ нақун ғайб-ай. Бача-ш ғакс буд-ай.*

Беҷиғнат. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» калимаи мазкур «он кӣ фарму-даҳои дин ва мазҳабро риоя намекунад, маҷ. ноинсоф, бевҷидон» шарҳ гардидааст [16, ҷ. 1, 169]. Л. С. Пейсиқов ибтидо мебарорад, ки калимаи *diyonāt* ба забони форсӣ баъди зуҳури дини Ислому ворид гардида бошад ҳам, асли он аз «*din*»-и забони форсии миёна ва «*dēn*» «*daēna*»-и авастой мебошад [ниг.: 10, 27].

Ба ҳамин маъно истифода шудани калимаи *диғнат* дар осори Саъдӣ ба назар мерасад:

Чанд тавон, эй салим, об бар оташ задан,

К-оби *диғнат* барад ранги руҳи оташӣ. (Саъдӣ-ниг.: 15, 385)

Намояндагони лаҳҷаи Мастҷоҳ калимаи *диғнатро* дар нутқи ҳеш бо андак тағйироти маъноӣ то ба ҳол кор мефармоянд. Ин вожа дар лаҳҷаи мавриди таҳлил маъноӣ «беномус, беор»-ро дорад: *Йа хуна беҷиғнати бисйоре чам' шуди-йет-ун, хезед, замин-а побел кунед-охӣ. Да гузори у думоди мекарда-ги-ш диғнат нест.*

Калот. Ин калима дар луғат ба маъноӣ «деҳе кӯчак бошад ва бештар бар кӯҳ . . .» омадааст [16, ҷ. 1, 531]. Ба маъноҳои таъкидшуда истифода шудани вожаҳо мо дар осори шоирони асри X дида метавонем:

Зарродхонаи ту бувад ҳаштсад калот,
Анборхонаи ту бувад ҳаштсад хисор.

(Манучехрӣ-ниг.: 16, ҷ. 1, 531)

Чу девори шаҳр андарояд зи пой,
Калота набояд, ки монад ба ҷой.

(Фирдавсӣ-ниг.: 16, ҷ. 1, 531)

Вожаи калот дар ин лаҳча бaсе серистеъмом буда, маъноӣ «вайрон»-ро ифода мекунад: *Да йа дам бозичаҳоша калот кард. Ма дига қаламо-ма бири иноҳо наметийам, калот-шун мекунан.* Мо кор фармуда шудани ин вожаро ба маъноӣ мазкур дар эҷодиёти лафзии мардуми ин диёр низ дучор омадем,

Аз хуна бурумадам ба сад дарду алам,
А Пастигави калота ман мебуравам.

Лок. Калимаи мазкур дар гузашта аз ҷумлаи унсурҳои сермаъноӣ забон ба ҳисоб мерафтааст. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» панҷ маъноӣ вожа дида мешавад: «1. сифла, 2. моддаи часпанда, 3. ранги сурх, 4. косаи ҷубин, 5. сангпушт» [16, ҷ. 1, 603].

Мураттибони фарҳангномаи зикршуда мисоли фаровоне аз шоирони гузашта овардаанд:

Ҳамегуфту печид бар хушк хок,
Зи хуни дилат хок ҳамранги лок.

(Унсурӣ-ниг.: 16, ҷ. 1, 603)

Шеваи мастони чолок аст, хин!

Бар кафи мо неҳ лаболаб локи май.

(Низорӣ-ниг.: 16, ҷ. 1, 603)

Калимаи «лок» дар лаҳҷаи Мастҷоҳ дучори тағйироти куллии маъноӣ гардида, мафҳуми «танҳо, холис»-ро ифода менамояд: *Имрӯз чой-и лок хурдем. Да абед косача-ҳо-ба йа-нам-и шӯрбо-мо овард, оби лок.*

Ол. Ин вожаро ба маъноҳои «1. сурхча, сурх, гулгун, 2. авлод, 3. сароб» мураттибони «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба қайд овардаанд [16, ҷ. 1, 290]. Дар «Бурҳони Қотей» чунин омадааст: «Сурхи нимрангро гӯянд ва чизе, ки монанди сароб дар субҳу шом аз дур намоён мешавад» [8, ҷ. 1, 59]. Фарруҳӣ ин вожаро дар осораи кор фармудааст:

Ду лаб чу нор кафида, чу барги савсани зард,
Ду рух чу нор шукуфта, чу барги лолаи ол. [ниг.: 16, ҷ. 2, 910]

Вожаи «ол» дар лаҳҷаи Мастҷоҳ маъноӣ «нишон»-ро дошта, ба гунаи «олбин» дар адои маъноӣ «мерган, нишонрас» дар гуфтугӯи мардуми авоми ин мавзъ роиҷ мебошад: *Вай-а ол бин-ам гуфт-ам, ин ба расид. Суннат а ҳаму(н) хурд-и-ш олбин буд.*

Оҷ. Вожаи мазкурро «устухони фил» шарҳ додаанд [1, 282]. Дар байти зерини Фаҳриддини Гургонӣ ин калима истифода шудааст:

Сутуни нуқраву перояи тоҷ,
Соқӣ сарви баланду гунбади оҷ. [ниг.:3, 859]

Унсурӣ луғавии мазкур дар лаҳҷаи Мастҷоҳ ба маъноӣ «шаҳси қоматбаланд» истифода мегардад: *Шаҳ майдийак-уъарус йа ёҷи дароз.*

Дар як байти халқии айёми муҳочирати мастҷоҳиён ба дашти лабташнаи Дилварзин, ки манзараи кӯчокӯч тасвир ёфтааст, сухан аз ҷавони қадбаланде меравад, ки аз макони аҷдодӣ дил қанда наметавонад ва бо ҳар баҳона аз ҳичрат роҳи гурез мечӯяд:

Ин ёҷи дароза бин, шистай да замин,
Меғуд мерамо Дилварзӣ, шиста да кабин.

Панҷак. Перомуни шарҳу тавзеҳи ин калима луғатнигорон фикри ягона надоранд. Агар Муҳаммадхусайни Бурҳон вожаро «гулӯлаҳои санг, ки дидбонон барои ҷанг нигоҳ доранд ва санги манҷаник, ...» шарҳ дода бошад [8, 248], пас Алиакбари Деҳхудо ва соҳиби «Фарҳанги Низом» маъноӣ онро «гулӯлаи лӯндаи халлоҷӣ кардашуда» қайд кардаанд [6, ҷ. 12, 477; 14, ҷ. 2, 112]. Ҳеҷ қадоме аз муфассирон порча ва ё байтеро аз осори гузаштагон ҳамчун шохид наёвардаанд.

Вожаи «панҷак» имрӯз дар лаҳҷаи Мастҷоҳ дар ифодаи номи навъе аз бозии духтарона, ки сангҷаҳои кулӯларо партов намуда, боз ҷамъ карда мегиранд, маҳфуз мондааст: *Духтари хуна шуд-йу ҳоли-йам панҷакбозӣ мекунӣ!? Ҳо а боло-йи шағало рав, бири худ-ат панҷак гир.*

Фалақ. Мураттибони «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ин унсурро «олати ҷазо дар мактаби кӯҳна (фаллоқ)» [16, ҷ. 2, 408] маънидод намудаанд. С. Айнӣ дар луғаташ онро возеҳтар ин тавр шарҳ додааст: «Ҷуби камоншакли ресмондор аст, ки дар мактабҳои кӯҳна пой баҷагонро дар вай ишқанҷавор печонида мезаданд» [1, 404]. Таҳиягарони «Фарҳанги забони тоҷикӣ» дар осори Шохин истифода гардидани ин вожаро ишора намудаанд:

Ба ишқ агар надихад тан дилам, ба зулф супор,
Илоҷи кӯдаки мактабгурез фаллоқ аст. [ниг.: 16, ҷ. 2, 408]

Калимаи «фалақ» имрӯз дар зерлаҳҷаи болои Мастҷоҳ ба маъноӣ «дор, банд, ресмоне, ки ба воситаи он касеро ба дор овезад ва ё худкушӣ кунанд» истифода мегардад: *То рафти-йан ки хут-ша да дарахти тут-хай-ку, фалақ кашид-ай-йе. А пушти қаздор-о-ша хут-ша фалақ кашиду мунд.*

Фӯта. Ин калимаро мо дар сарчашмаҳои аҳди куҳан зиёд мушоҳида мекунем. Истифода гардидани вожаи фӯта дар сарчашмаҳои хаттии асримиёнагӣ далолати унсурӣ фаъоли забони тоҷикӣ будани он дар замонҳои қадим аст. Гарчанде ин калимаро соҳибони фарҳангномаҳо ба таври гуногун маънидод намуда бошанд ҳам, манзури ҳамагон як аст. Вожаи мазкур агар дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» «миёнбанде аз матоъ, дасторча, рӯймол» [16, ҷ. 2, 449] шарҳ ёфта бошад, пас дар «Луғатнома»-и Деххудо «дастор, рӯймол» [6, ҷ. 35, 335], дар «Фарҳанги Низом» «порчаи даст ва рӯйпоққунӣ» [14, ҷ. 4, 76], дар «Фарҳанги Онандроҷ» Муҳаммад Подшоҳ «камарбанд, чомаи нодӯхта, дастор, рӯймол» эзоҳ ёфтааст [ниг.:17 ҷ. 4, 3185]. Мураттибони луғатномаи форсӣ ба русӣ онро «пораи матоъ» тарҷума намудаанд [ниг.: 11, 233]. Сирочуддин Алихони Орзу зимни шарҳи вожаи «фӯтарабо» онро чунин маънидод кардааст: «касе, ки дастори касеро аз сар барад» [13, 159]. Аз шарҳи охир бармеояд, ки маънои аслии вожа «дастор, рӯймол» будааст.

Чунон ки пештар ишора кардем ин калимаро адибони даврони классикӣ фаровон истифода бурдаанд: Ва аз вай (Басра-У.Ф.) наълайн хезад ва фӯтаҳои нек ва чомаҳои катон ва хайли муртафеъ (Худудулолам-ниг.:19, 92). Ва ҳештан пирохане пӯшида сафед бо фӯтаи фароҳу бузург (Носири Хусрав-ниг.:16, ҷ. 2, 449). Он зарро дар фӯтае печидам (Авфӣ-ниг.: 16, ҷ. 2, 449).

Дастӣ фалак зи ҳавдачи ҳазрон осмон

Аз баҳри кала фӯтаи манҷуки худ гушод.

(Ҷомеъулҳикоёт-ниг.: 6, ҷ. 35, 335)

Нест аз фӯтарабоёни ҷаҳон парвояш,

Муи ҷӯлидаи худ ҳар ки ба сар мепечад.

(Соиб-ниг.: 13, 159)

Вожаи фӯта дар лаҳҷаи Мастҷоҳ дар алоҳидагӣ истифода намегардад. Вай имрӯз ҷузъи лексикаи маросимии ин мавзъ маҳсуб меёбад ва мо кор фармуда шудани онро фақат дар маросими тӯйи арусӣ метавонем дучор шавем. Дар Мастҷоҳ расмест, ки асноӣ раҳсипор гардидани арус (келин) аз хонаи падар ба ҷониби хонаи домод ҷавонони маҳалла ё кӯчаи арус, то даме ки аз тарафи домод маблағи муайяне наситонанд, роҳи мошини арусро бо **ресмон** (таъкид аз мост-У.Ф.) манъ мекунанд. Ин расмро бо феъли «**фӯта доштан**» ифода менамоянд. Муаррих М. Давлатов ва дигарон, ки доир ба таърих ва русуми хонадорӣ мардуми яке аз деҳаҳои Мастҷоҳ-Ҳадишаҳр китобе навиштаанд, «фӯта доштан»-ро ин тавр эзоҳ додаанд: «То аз дари хонаи падар берун рафтани ӯ (арус-У.Ф.) аввал дуои падар ва модарро мегирад. Аммо аз дари хона берун набаромада, яке аз бародарони арус «корди дарӣ» металабад. Намояндаҳои домод бояд ӯро розӣ карда ё ягон чизи дилхоҳашро диҳанд, то дари баромадро ба рӯи арус кушоянд. Вале бо ин пеши роҳи арусбаророн ҳоло чандон кушода нест, чунки дар сари кӯчаи баромад аз хонаи падар арус як гуруҳ ҷавонмардон тавассути ресмон аз ду тараф роҳро ресмонкаш карда, «фӯта» меандозанд. Арусбаророн дар ин ҷо ҳам аз баҳри ягон чизе баромада, ҷавононро розӣ карда, пас бо роҳи сафед тарафи хонаи домод мешитобанд» [4, 189]: *Да туйи хамсойамо башгун фута доштан йа мардаки балмариш бурумад-у ҳақорат-шун кард. Башкун-и и замун-а хуш-о-шун не, да даври мо-хо ҳад дош йа кас пули футу доштан-а нати-йад-у арус-а барад.*

Ҳамангор. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ҷаҳор шарҳи ин калима зикр гардидааст: 1. фикру хаёл, тасаввур, пиндор; 2. саргузашт, афсона, дoston; 3. дафтари ҳисобу китоб; номаи аъмол; 4. ҳар чизи нотаомом, наққошӣ ва ҳаҷҷорӣ (сангтарошӣ) нотаомом [ниг.: 16, ҷ. 1, 70].

Дар зерлаҳҷаи болои Мастҷоҳ ҳамсолу ҳамқарн бо вожаи **ҳамангор** ифода меёбад [20, 110]: *Ин-о ҳамангор-о-йи мо-йун-нан. Ҳар ки ба ҳаман-гори худ-аш шинад-дйя.*

Чархушт. Бино ба қайди соҳибони фарҳангномаҳо маънои ин вожа дар гузашта «чарх ё ҳавзи маҳсусе, ки ангурро дар он рехта пахш кунанд то обаш ҷудо шавад будааст. [9, 274; 12, 39; 16, ҷ. 2, 529]

Ин теғ на аз баҳри ситамгорон карданд,

Ангур на аз баҳри набиз аст ба чархушт.

(Рӯдакӣ-ниг.: 9, 274)

Ду ҷашми ман чу ду чархушт кард фурқати дӯст,

Ду дида ҳамчу ба чархушт донаи ангур. (Фаррухӣ-ниг.: 12, 159)

Имрӯз бо тараққӣ кардан ва пешравии технологияи коркарди ангур чархушти замони Рӯдакӣ аз байн рафта бошад ҳам, худӣ калимаи куҳан дар Мастҷоҳ маҳфуз мондааст. Дар ин минтақа ҳоло низ заминканеро, ки бар болояш деги калони маърақаро мегузоранд чархушт мегӯянд: *Ду се бача йа руз пеш а туй мебйюну пи чархушта канд. Замин қарғ будай, чархушт кандан намешад.*

Чак. Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» вожаи «чак» ба маъноҳои «санад, хуччат; қабола; барот», «ҳукм, ҳукми қозӣ» ва «панҷшоҳае, ки ғаллаи кӯфташударо бо он бод дода, доноро аз коҳ ҷудо мекунанд» омадааст [16, ҷ. 2, 519].

Корбурди ин калима ҳанӯз дар таърихномаҳои даврони Сомониён мушоҳида мегардад: Ва Язидро хабар бурданд, кас фиристод ба солех, ки баҳои он бар ман навис ва бисёр бунгоҳу коло

бихарид ва чакхо барнавишт... (Тарчумаи «Таърихи Табарӣ» -ниг.:2, ҷ. 2, 1304). Ё воли, ин чакро ин бор равон кун (Тарчумаи «Таърихи Табарӣ»-ниг.:2, ҷ. 2,1305). «Чак» дар лаҳҷаи Мастҷох маънои «ҷои алафқорӣ як шаҳ»-ро дорад, яъне он дар ифодаи мафҳуми қитъаи замин ба қор меравад, ки барои касе ҷудо гардидааст ва он шаҳ дар он қитъаи ҷудошуда алаф ё ғон чизи дигар кишт мекунад: *Алафҳои чак-и ман-а дарвид-ай. Баъди калхос-о вайрун шудан чак-о йа-м таҳсим кардан-у гирифт-ан.*

Чарик. Корбурди калима ба маънои «лашқаре, ки барои мадад ва ёрии лашқари дигар аз ҷое фиристода мешавад» [16, ҷ. 2, 525], дар адабиёти даврони классикӣ мушоҳида мегардад: *Аз ту ба чарик мадад хостем, дар ҷавоб гуфтӣ: «Элам ва лашқар нафиристодӣ»* (Ҷомеъуттаворих-ниг.: 16, ҷ. 2,525).

Ин калима дар лаҳҷаи Мастҷох то андозае аз маънои пешин маҳрум гардида, имрӯз дар адои мафҳуми «одами хароб, хушёр ва чакқон» дар лафзи авом маъмул аст: *Армия рафт-у умед, чурик шуд-ай. И а хуму майдикӣ-ш хаминхели чурик-ак буд.*

Ҷуноне ки дида шуд, дар лаҳҷаи Мастҷох бархе аз калимаҳои қадима аз лиҳози маъно дучори тағйирот гардидаанд. Якҷанде аз калимаҳо харҷанд ба маънои аслиашон бунёди ягона дошта бошанд, пас иддаи дигар аз маънои аввалаи хеш тамоман дур рафта, дар ин лаҳҷа маънои навро ба худ қабул кардаанд. Ин ҳолат асосан аз сабаби он сар задаст, ки ашъи ифодакунандаи ном аз байн рафтааст ё бо мурури замон бо тараққиёти техникаву технологияи нав барои истифода нокулай ва нодаркор шуда мондааст.

АДАБИЁТ

1. Айни С. Куллийет. Ҷилди 12 (Луғати нимтафсилӣ забони адабии ҳозираи тоҷик).-Душанбе: Ирфон, 1976
2. Балъамӣ, Абуалӣ. Таърихи Табарӣ. Бо муқаддима ва тавзеҳоти М.Умаров ва Ф.Бобоев. Ҷилди1.-Техрон, 1380/2001
3. Гургонӣ Ф. Вис ва Ромин.-Душанбе: Ирфон, 1966.
4. Давлатбек М., Солеҳзода С. Ҳадишаҳр ва ҳадишаҳриён (Аз таърихи аҷдодӣ ва этнографии Ҳадишаҳр).-Хучанд: Матбааи ДДХ, 1997.
5. Давлатова М. Сермаъноии феълҳои содда дар «Зайнулаҳбор»-и Гардезӣ// Баъзе масъалаҳои забоншиносӣ тоҷик (мачмӯи мақолаҳо). Душанбе, 1964. -С.С. 139-146
6. Деххудо, Алиакбар. Луғатнома. Ҷилдҳои 1-50.-Техрон,1343.
7. Қосимова М.Н. Таърихи забони адабии ҳозираи тоҷик (асрҳои 9-10). Китоби дарсӣ барои донишҷӯёни мактабҳои олии Қисми 1.- Душанбе, 2003.
8. Муҳаммадхусайни Бурҳон. Бурҳони қотей. Ҷилди1.-Душанбе: Адиб, 1987. Ҷилди2.-Душанбе: Адиб, 2004
9. Нуров А. Фарҳанги ашъори Рудақӣ.- Душанбе.1990.
10. Пейсиков Л. С.Лексикология современного персидского языка. -М.:Изд- во Московского университета, 1975.
11. Персидско-русский словарь. Том II.-М.: Русский язык, 1985.
12. Равоқӣ, Алӣ., Шикебо Сайёд. Забони форсии Фарорудӣ (тоҷикӣ). -Техрон,1383.
13. Сирочуддин Алихон. Ҷароғи хидоят.-Душанбе: Ирфон,1992.
14. Сайид Муҳаммадалӣ Дойилистом. Фарҳанги Низом. Ҷилдҳои 1-5.-Техрон,1322-1364.
15. Саъдии Шерозӣ. Мунтахаби ашъор. Душанбе: Ирфон. 1977.
16. Фарҳанги забони тоҷикӣ. -М.: - Советская энциклопедия. Ҷилдҳои 1-2.1969.
17. Фарҳанги ҷомеи форсӣ (Онандроч) Таълифи Муҳаммад Подшоҳ мутахаллис ба (Шод). Ҷилдҳои 2-7 –Техрон: Чоғхонаи Хайдарӣ, 1363.
18. Ҳасанов А. А. Унсурҳои луғавӣ ва сарфию нахвӣ осори садаҳои X- XIII дар ғӯиши шимолӣ (бахши Фарғонаи ғарбӣ). -Хучанд: Нури маърифат, 2003.
19. Худудулолам. Таҳиягарӣ матн. Н. Қосимов.-Душанбе: Дониш, 1983.
20. Шохмирзоев Х., Шохмансури Ш. Сурмаи дил (Дирӯз, имрӯз ва фардои хоҷагии ба номи Орҷонқидзеи ноҳияи Мастҷох).-Хучанд, 1997.
21. Энциклопедический словарь юного филолога (языкознание) Сост. М. В. Панов.-М.; Педагогика,1984.

СТАРИННЫЕ СЛОВА, ИЗМЕНИВШИЕ СВОЕ ЗНАЧЕНИЕ В МАСТЧИНСКОМ ДИАЛЕКТЕ

В Мастчинском диалекте сохранялись некоторые старинные слова с изменением значения, такие слова встречаются в средневековых источниках и автор статьи для подтверждения своей мысли приводит оттуда конкретные примеры.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: старинные слова, значение старинных слов, средневековые источники, примеры старинных слов.

THE ANCIENT WORDS WHICH IS CHANGED THEIR MEANING IN MASTCHOH DIALECT

There are some old words in Mastchoh dialect which have been kept till now and only their meaning was changed. Such kind of words can be seen in middle century and in order to prove, the author brings clear examples.

KEY WORDS: ancient words, value of ancient words, medieval sources, examples of ancient words.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Ф. Убайдов* –соискатель Худжандского государственного университета им. Б. Гафурова

МУРОДИФОТИ ЛУҒАВӢ: ДАСТОВАРД ВА МУАММОҶО

Ш. Ҳақимова

Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи Б. Фафуров

Муродифот ё синонимия аз масъалаҳои муҳим ва дар айни замон мушкили илми забоншиносӣ ба шумор меравад. Муҳим аз он ҷиҳат аст, ки аз рӯи он боигарии забонҳои миллии муайян мегардад. Гап на танҳо дар сари он аст, ки дар ин ё он забон чӣ миқдор калима мавҷуд аст, балки он калимаҳо дар байни худ чӣ гуна муносибатҳои маъноиву услубӣ зоҳир мекунанд, калимаҳо дар ифодаи нозуқиҳои маънӣ то чӣ андоза мусоидат доранд.

Душвории қазияи муродифоти луғавӣ, аз як тараф, ба қонуниятҳои дохилӣ – семасиалогия, аз ҷониби дигар, ба робитаи бисёрҷонибаи он бо қисматҳои мухталифи забоншиносӣ, аз ҷумла таърихи забон, шохаҳои услубӣ, сабки нигоранда, маданияти нутқ, вазъи иҷтимоии забон дар ин ё он давр ва ғайра вобаста аст. Мушкилӣ ва серҷабҳагии қазияи муродифотро пеши назар оварда В.Д.Черняк дар китобаш иброз доштааст, ки «масъалаи синонимия яке аз проблемаҳои абадии забоншиносӣ мебошад, ки ба кӯшишҳои пайвастаи олимони нигоҳ накарда чи аз ҷиҳати назариявӣ ва чи таълифи луғатҳо ҳалли мусолиҳатомези худро намеёбад». (12,5)

Қазияи муродифот ҳар қадар муҳим бошад, таҳқиқи он низ ҳамон қадар аз масъалаҳои муҳим ба шумор меравад. Бесабаб нест, ки доир ба муродифоти луғавӣ дар забоншиносии умумӣ садҳо китобу мақолаҳои тадқиқотӣ таълиф гаштаанд. Дар ин самт дар забоншиносии тоҷик низ корҳои зиёд ба анҷом расидаанд, ки дар мавриди бозгӯи онҳо асарҳои бисёреро ёдрас шудан лозим меояд. Дар ҳақиқат комёбии суҳаншиносони тоҷик дар омӯзиши муродифоти луғавии забони тоҷикӣ кам нест, дар айни замон дар ин соҳа масъалаҳои ҳалталаб низ бисёранд.

Барои он ки дастовардҳо ва вазифаҳои навбатӣ равшантар ба тасаввур оянд, донишҷӯ зарур аст, ки омӯзиши ин қазия дар сатҳи забоншиносии хоричӣ дар қадом ҷой қарор дорад – назари олимони хоричӣ кишвар ба масъала чӣ гуна аст, чӣ муаммоҳое ҳастанд, роҳи усулҳои ҳалли онҳо чӣ зайл хоҳад буд? Дар ин бора маълумот доштан ба ҳама, алалхусус муҳаққиқони ҷавон ва донишҷӯёни пешқадами бахшҳои суҳаншиносии мактабҳои олии хеле зарур аст. Ба ҳамин мақсад тасмим гирифтём, ки дар ин мақола дар бораи дастовардҳои забоншиносони хоричӣ тибқи муродифоти луғавӣ ва муаммоҳои он муҳтасар маълумот диҳем. Ҳамчунин зарурати ин кор аз он бармеояд, ки алҳол ба муҳаққиқон ва донишҷӯён сарчашмаҳои илмӣ хоричӣ дастрас нестанд. Даствардҳои забоншиносии хоричӣ, аз ҷумла рус, дар таҳқиқи муродифоти луғавӣ бештар аст. Дар замони шуравӣ олимони рус ба омӯзиши ҳарҷонибаи синонимҳо асосан дар нимаи дуюми асри гузашта шуруъ намудаанд. Ҳамчун далели ин андеша зикр кардан кифоя аст, ки дар солҳои 50-уми қарни XX асарҳои монографии В.К.Фаворин «Синонимҳо дар забони русӣ»(10) ва асари ҳамноми В.Н.Клюева (4) интишор гардидаанд.

Дар забоншиносии рус аз он вақт инҷониб боз бисёр асарҳои дигар таълиф гаштаанд, ки дар онҳо паҳлӯҳои нав ба нави муродифот мавриди муҳокима қарор доранд. Лоикӣ тавачҷӯх аст, ки минбаъд низ боз ҳам асарҳои монографӣ (4;1) ба вуҷуд омаданд. Масъалаи муродифоти луғавӣ ҳамчун қисмати муҳими забоншиносии назариявӣ ва амалӣ (маданияти нутқ) дар китобҳои дарсӣ ва дастурҳои таълимии мактабҳои олии зуд-зуд гузориш меёбад.

Дар сарчашмаҳои таълимиӣ андешаҳои муаллифон аз таърифи синонимҳо сар карда ба таври хос ифода ёфтаанд. Чунончи, муаллифони китоби дарсии «Забони ҳозираи русӣ» барои мактабҳои олии синонимҳоро ба таври зайл таъриф кардаанд: «Синонимҳо калимаҳои наздикмаъно ё ҳаммаъноанд, ки як мафҳумро ба таври гуногун номбар мекунанд. Синонимҳо аз ҳамдигар ё бо тобишҳои маъноӣ (наздикмаъно) ё обуранги услубӣ (ҳаммаъно) ё ҳам ину он фарқ мекунанд»(2). Сипас, се хели синонимҳои луғавӣ бо мисолҳо шарҳ дода шудаанд: 1. Синонимҳои идеографӣ (ё семантикӣ). 2. Синонимҳои услубӣ. 3. Синонимҳои семантикӣ-услубӣ.

Дар китоб ҳамчунин қайд карда мешавад, ки муродифоти луғавӣ бо масъалаҳои сермаъноии калимаҳо, фразеологизмҳо, ҳиссаҳои нутқ робитаи бевосита доранд.

Дар китоби дарсии Н.М.Шанский «Лексикологияи забони русӣ» (барои донишҷӯёни донишқадаҳои омӯзгорӣ аз рӯи ихтисоси «Забон ва адабиёти рус») ба муродифоти луғавӣ банди калон ҷудо карда шудааст. Дар он ба муродифот чунин таъриф дода шудаанд: «Синонимҳо калимаҳоеанд, ки як ҳодисаи реалиро ифода мекунанд. Аммо як чизро ё ба тарзи гуногун ифода мекунанд, ё паҳлӯҳои мухталифи чизи номбаршавандаро ҷудо менамоянд, ё ба он чиз аз нуқтаи назари гуногун баҳо медиҳанд».(13) Онҳо аз рӯи маъно ва хосиятҳои эҳсосию услубӣ яхела набуда, қариб ҳамеша аз лиҳози чунин хусусиятҳо аз ҳамдигар фарқ доранд: 1) ё бо тобишҳои семантикӣ; 2) ё бо обуранги ҳиссӣ – экспрессивӣ; 3) ё бо мансубияти худ ба жанрҳои муайяни нутқ; 4) ё бо хосияти

истеъмолий; 5) ё қобилияти алоқа пайдо кардан бо калимаҳои дигар. Тафовути байни муродифот якбора дар якҷанд чихат низ ба амал меояд.

Дар китоб дар бораи умдатарин хусусиятҳои калимаи асосӣ ё доминанта маълумоти дақиқ дода шудааст: ба сифати доминанта ҳамеша калимае баромад мекунад, ки он ба воҳиди лексикӣ нейтралӣ (яъне воҳиди луғавӣ бо «хосияти нулии услубӣ») баробар номи одӣ бидуни ягон лаҳзаи баҳодихӣ махсуб меёбад. Хамаи дигар аъзои қатори синонимӣ нисбат ба доминанта дар мавқеи тобеият қарор доранд. Дар навбати худ ҳар як калимаи қатори синонимӣ на танҳо нисбат ба доминанта, балки байни ҳамдигар низ муносибати муродифӣ доранд. Ин чунин маъно дорад, ки амалан як маънӣ бояд ба хамаи аъзои қатори синонимӣ муштарак бошад. Дар акси ҳол ҳодисаи қатор омадани ҷузъҳои калимаҳои сермаъно рух медиҳад на ҳаммаъно.

Хамаи ин муҳимтарин ва саҳеҳтарин маълумот роҷеъ ба моҳияти сарсилсила ё доминанта мебошад.

Ҳамчунин, бино ба ақидаи Н.М.Шанский, дар системаи забон ҳамчунин муродифоте ҳастанд, ки дар айни замон (таъкиди мо—Х,Ш.) аз рӯи маъно ва муносибаташон ба матн аз ҳамдигар тамоман фарқ намекунанд, ки онҳоро синонимҳои мулқак ё дублети луғавӣ меноманд. Мавҷудияти онҳо танҳо дар раванди тараққиёти забон ҳамчун ҳодисаи гузаранда ё муваққатӣ имконпазир аст. Чунин синонимҳо бештар ба истилоҳоти илмӣ хосанд. Масалан, истилоҳоти забоншиносиро гирем: орфография-имло, номинативӣ-номбаркунанда, фрикативӣ – роғ ва ғайра.

Бо мурури замон муродифоти мулқак ё дублетҳои луғавӣ, агар дар забон боқӣ монанд, аз рӯи семантика, ё хосиятҳои услубӣ, ё истеъмолий аз ҳам дур мешаванд. Муродиф шуда мондани чунин калимаҳо низ аз эҳтимол дур нест.

М.Н.Шанский қўшидааст вазифаҳои синонимҳоро дар матн, ба истилоҳи дигар, аз рӯи мақсадҳои услубии истеъмоли муродифоти луғавӣ нишон диҳад, ки онро ба бандҳо ҷудо кардан мумкин аст. Яъне синонимҳо бо мақсадҳои зерин истифода мешаванд: 1) роҳ надодан ба такрори калима; 2) таъкиди мафҳум; 3) суҳанбозӣ (санъати лафзӣ); 4) аз рӯи тақозои вазну қофия.

Ҳамчунин дар асари ӯ дар бораи робитаи калима бо ибораҳои фразеологӣ ва усулҳои сохтори муродифот маълумоти муҳтасар дода шудааст.

Дар китоби дарсии «Забони ҳозираи русӣ» барои ихтисоси «Журналистика»-и мактабҳои олии (9) барои ифодаи калимаҳои наздикмаъно, ки бештари забоншиносон онро «идеографӣ» номиданд, истилоҳи асосӣ «мафҳумӣ» («синонимҳои мафҳумӣ») мебошад. Барои ташреҳи ин қазия аз доираи вожаҳои зарфӣ мисолҳо оварда шудаанд.

Шояд бо назардошти таҳассуси «Журналистика» бошад, муаллифон бештар ба мавқеи истеъмолии муродифот тавачҷӯх кардаанд, аз ҷумла, гуруҳбандии калимаҳои ҳаммаъно дар ҳамин асос сурат гирифтааст, ҷунончи, корбасти муродифот бо усули шадда, муқоисавӣ ва муқобилгузори.

Дар китоби мазкур навигарӣ дар гуруҳбандии синонимҳои луғавӣ низ ба назар мерасад. Аз ҷумла, муродифот метавонанд аз чунин чихатҳо аз ҳамдигар тафовут дошта бошанд:

а) аз рӯи таносуби замонӣ: вожаҳои нав ва кӯҳна;

б) аз рӯи муносибат доштан бо вожаҳои дигар: воҳиди синонимӣ бо кадом калима, таркиб ё ибора ҳаммаъно шуда метавонад;

в) аз рӯи хусусиятҳои наҳвӣ: дар падеж аз ҳам фарқ кардани феълҳои синонимии забони русӣ;

г) аз рӯи таркиб: муродиф шудани калима бо воҳидҳои фразеологӣ.

Аз назари луғатшинос Д.Н.Шмелёв, ки дар дастури таълимиаш «Забони ҳозираи русӣ. Лексика» омадааст, дар забон навъҳои муҳталифи қаробати семантикӣ мавҷуданд, ки дар муайян кардани таърифоти синонимҳо ба кор мераванд. Ба ҳамин асос суҳан на аз фаҳмиши гуногуни синонимҳо, балки аз истеъмоли ин истилоҳ, истифодаи он вобаста ба қисмҳои гуногуни забон: «имкони ба маънои васеъ ва маҳдуд ба кор бурдани истилоҳ меравад». (14, 194)

Аз мавзӯи дур нашуда бояд бигӯем, ки дарки моҳияти ин ақида хеле душвор аст, зеро ҳанӯз дар забоншиносии ҷи умумӣ ва ҷи хусусӣ анво ва худуди маъно, тобишҳои маъноӣ таҳқиқ нашудааст. Аз тарафи дигар, яке аз сабабҳои гуногунии таърифи муродифоти луғавӣ низ дар ҳамин аст.

Д.Н. Шмелёв дар асоси принципҳои хоси худ моҳияти муродифатро чунин тавзеҳ медиҳад: «Синонимҳоро ҳамчун калимаҳои мансуб ба он ҳиссаи нутқ шуморидан мумкин аст, ки унсурҳои фарқноки онҳо дар мавқеи муайян бо ҳам умумият пайдо мекунанд. Бо ибораи дигар, калимаҳои муродиф шуморида мешаванд, ки аломатҳои муқобили маъноии онҳо дар матни муайян номӯҳим мегардад». (14, 196).

Муаллиф дар фаҳмиш ва ташреҳи моҳияти синонимҳо принципи муътадилӣ («нейтралӣ») -и семантикиро мегузорад. Дар асл низ таърифи маъмули синонимҳо, ки ба таҳрири муродифшинос А.П. Евгенева таъя дорад, ба ҳамин асос ёфтааст. Дар китоби «Забони ҳозираи русӣ», ки дастури таълимии дастҷамъона барои донишқадаҳои омӯзгорӣ (7) мебошад, таърифи синонимҳо мутобиқ ба қаринаи

А.П. Евгенева аст, ки дар чамъбасти боб хоҳем овард. Муҳаққиқон навъи аввали (идеографӣ) муродифоти луғавиро бо истилоҳи «семантикӣ» ном бурдаанд. Ҳамчунин ба ҷои истилоҳи нисбатан маъмули «аслӣ» ибораи «синонимҳои хоси забонӣ («собственно языковые») ба кор бурда шудааст. Як андешаи муаллифони дастур муҳим аст, ки қазияи синонимҳоро, ки одатан хоси семасиология ва услубшиносӣ мешуморанд, ба «системаи ҳиссаҳои нутқ» низ мансуб медонанд. (7, 80)

Аз зумраи вазифаҳои муродифот, ду хели он: ивазшавандагӣ (бо мақсади гурез аз такрори як воҳиди лексикӣ) ва тавзеҳият (бо мақсади возеҳӣ овардани муродифи калима)-ро аз «вазифаҳои ҳаётан муҳим»-и синонимҳо ба шумор овардаанд.

Китоби калонҳаҷми М. И. Фомина «Забони адабии русӣ. Лексикология» (11)

(барои донишқада ва факултаҳои забонҳои хориҷӣ) азбаски пурра ба соҳаи лексикология бахшида шудааст, имкон фароҳам омадааст, ки дар бораи муродифоти луғавӣ маълумоти муфассал дода шавад. Дар китоб зарурати ба бандҳо (параграфҳо) қисмат кардан ба миён омадааст, чунончи: мафҳуми синоними луғавӣ; синонимия ва полисемия; мафҳуми қаторҳои синонимии калимаҳо; пайдоиши синонимҳо дар забони русӣ, синонимҳои умумизабонӣ ва матнӣ-нутқӣ; нақши истеъмолий-услубии синонимҳои луғавӣ; луғатномаҳои синонимӣ. Ҳамчунин маҷмӯи машқҳо роҷеъ ба омӯзиши синонимҳои луғавӣ ҷой дорад.

Дар китоб батафсилтар сухан аз роҳҳои пайдоиши синонимҳо меравад, ки дар ҳафт банд бо шарҳи мисолҳо нишон дода шудааст, яъне муродифоти луғавӣ дар мавридҳои зерин ба вуҷуд меоянд: 1. Дар мавриде, ки паҳлуҳо ҷе хосиятҳои нави ашӯ, ҳодиса ва мафҳумҳо аён мешаванд, онҳо бо калимаҳои нави ба вожаи қаблӣ наздикмаъно ифода мегарданд. 2. Дар паҳлуи вожаҳои аслии калима ҷе ифодаҳои иқтибосӣ истифода мешаванд. 3. Як мафҳум дар мавқеъҳои услубии гуногун бо калимаҳои хоси ҳамон услуб баён мегардад. 4. Зарурате ба миён меояд, ки дар қатори вожаи муътадилмаъно калимаи ифодакунандаи ҳиссиёт ва муносибати мусбату манфии гуянда ҷе нависанда ба объекти сухан ифода гардад. 5. Бо мақсадҳои муайян бештар дар асари бадеӣ қаринаи шевагии калима истифода мешавад. 6. Синонимҳо дар раванди гуфтор ҷе навиштор аз ҳисоби морфемаҳои ҳаммаънои калимасоз ба амал меоянд. 7. Манбаи сермаҳсули муродифот ҳодисаи сермаъноии калимаҳо мебошад.

М.И. Фомина дар ташреҳи вазифаҳои муродифоти лексикӣ истилоҳоти нав ба кор бурдааст: 1. Вазифаи маъноҷудокунии («смыслоразличительная функция») 2. Вазифаи услубфарқкунӣ («стилеразличительная функция»). 3. Вазифаи хоси услубӣ («собственно стилистическая функция»). Ҳамчунин баъзе андешаҳои ин муҳаққиқ дар поёнтар мавридҳои зарурӣ баён хоҳад шуд.

Муродифоти луғавӣ, албатта, мавриди муҳокимаи услубшиносон низ гаштааст. Чунончи, бино ба асари А.Н. Гвоздев «Очеркҳо оид ба услубиёти забони русӣ» (3) танҳо калимаҳои наздикмаъно бо ҳам муродиф мешаванд.

Муҳимтарин масъалае, ки муаллиф бардоштааст, муайян кардани тафовути маъноии синонимҳо мебошад. Аз назари муҳаққиқ, лаҳзаҳои нисбатан аён ҷе идорашавандаи тафовути маъноии муродифот аз инҳо иборатанд:

1. Тафовут дар дараҷанокии аломати муайян. Масалан, бузургӣ.
2. Ба ҳамин наздик синонимҳои ифодакунандаи дараҷаи экспрессивӣ тавассути муҳолиға.
3. Тафовут дар муносибати гуянда: ифодаи муносибати мусбат ҷе манфӣ ба объекти сухан.
4. Тафовут дар истеъмоли калимаҳо вобаста ба жанрҳо (нутқи китобӣ ва гуфтугӯӣ дар назар аст)

5. Тафовут дар дараҷаи истеъмоли калимаҳои синонимӣ.

6. Вобаста ба тафовути маъноӣ имкониятҳои калима дар алоқамандӣ бо вожаҳои дигар ҷе маҳдудии он бо воҳидҳои луғавии алоҳида.

Ҳамчунин тазаккур ҷфтааст, ки баъзан ҳудуди синонимҳо дар ду самт тавсеа меёбад: «аввалан, ба онҳо идиомаҳо, сониян, маҷоз дар нутқи бадеӣ мансуб доништа мешавад» (3,53)

Услубшинос М.Н.Кожина дар асараш «Услубиёти забони русӣ»(5) масъалаҳои муродифоти лексикиро дар банди «Воситаҳои синонимии забон ҳамчун манбаи услубшиносӣ» баррасӣ кардааст. Дар китоб ҳодисаи синонимия бо маънои фароҳии калима арзёбӣ мегардад, он тазоҳури «мувофиқати калимаҳо, морфемаҳо, т воҳидҳои фразеологӣ дар маънои асосӣ (одатан дар ҳолати маҳфуз доштани тафовутҳо дар ҷилоҳои маънӣ ва хосиятҳои услубӣ) мебошад».

Мавқеи синонимҳо дар шоҳаҳои услубии забон пурратар маънидод шудааст: дар услуби расмӣ қорӣ (махсусан соҳаи ҳуқуқ), ки ба маълумоти дақиқ асос меёбад, истеъмоли муродифот маҳдуд аст. Аммо вазъият дар услуби публицистӣ тамоман дигар- дар ин маврид баёни муассир ва нотакрори матн публицистӣ талаб мекунад, ки имкониятҳои васеи воҳидҳои забон, аз он ҷумла синонимҳо, ба кор бурда шавад.

Муродифот дар услуби бадеӣ аз ин ҳам зиёдтар мавқеъ дорад. Асари бадеӣ на танҳо тамоми боигарии муродифотро фаро мегирад, балки хосиятҳои маъноии услубии онро тақвият мебахшад.

Дар услуби гуфтугӯӣ дараҷаи истеъмоли синонимҳо ҳосияти инфиродӣ дорад. Умуман гирем, азбаски нутқи шифоҳӣ дафъатан, бидуни омодагӣ сурат мегирад, имкони интиҳоби пайгиروнаи калима аз қаторҳои синонимӣ камтар аст.

Дар асар ҳамчунин дар бораи имкониятҳои услубии синонимияи сарфӣ ва нахвӣ маълумот дода шудааст.

Таърихи омӯзиши синонимҳои забони русӣ ба фарҳангшиносӣ низ алоқаманд аст. Нахустин луғатномаҳои муродифоти луғавии русӣ дар асрҳои 18-19 таълиф гаштаанд. (Ниг.И-9) Дар замони шӯравӣ таълифи луғатҳои синонимӣ ба нимаи дуюми солҳои 50-ум рост меояд, ки таҳқиқи доманадори муродифоти луғатӣ аз ҳамин солҳо шурӯъ гардида буд. Манзури мо «Луғати мухтасари синонимҳои забони русӣ»-и В.Н.Клюева (1956) бо таърихи 1500 калима аст. Нашри дуюми ҳамин асар бо иловаҳо (3000 калима) дар соли 1961 ба таъъ расида буд. Ин луғатномаҳо ҳосияти таълимӣ дошта, дар онҳо барои муҳассилин тавсияҳои методӣ дода шудааст.

«Луғати синонимҳои забони русӣ»-и З.А.Александрова нахустин луғати илмист, ки зери таҳрири Л.А.Чешко дар соли 1968 нашр гардид, ки аз 9 ҳазор қатори синонимҳо иборат аст, вале он дорои тафсири мукамал ва мисолҳои матнӣ нест.

Фарҳанги илмӣ, ки бо луғатҳои пешин ҳамном аст, дар ду ҷилд солҳои 1970-1971 дар шӯъбаи луғатшиносии Институти забони русии АФ собиқ СССР (муҳаррир А.П.Евгенева) интишор гардид, ки маълумоти дақиқро оид ба масъалаҳои воҳидҳои луғавии қаторҳои муродифӣ ва тобишҳои маъноӣ дар бар мегирад. Дар соли 1976 дар пажӯҳишгоҳи мазкур «Луғати синонимҳо» дар як муҷаллад ба сифати дастури таълимӣ интишор ёфт, ки дорои маълумоти иловагӣ, амсоли аломатҳои заданокӣ, мавқеи истеъмолии вожаҳо, зикри тафовутҳои услубӣ мебошад.

Нашри такмилёфтаи «Луғати забони русӣ», ки онро аз ҳар ҷиҳат тафсири номидан мумкин аст, солҳои 1981-1984 зери таҳрири А.П.Евгенева ба дасти хонанда расид. (И-9)

Ҳамин тариқа, илми забоншиносии русӣ дар бадали асосан 50 соли охир дар соҳаи муродифшиносӣ ба комёбиҳои муайян ноил гашт, ки онҳоро мухтасар ба тариқи зайл ҷамъбаст намуда, тибқи ҷиҳатҳои баҳснок ва ҳапталаб масъалагӯзорӣ қардан мумкин аст.

Таърифи муродиф. Дар манбаъҳои забоншиносии рус таърифи муродифоти луғавӣ аз тоҷикӣ дида боз ҳам ғуногунтар аст. Чунончи, танҳо дар китоби М.И.Фомина «Забони ҳозираи русӣ» таърифи мухтасари 13 нафар забоншиносони номӣ З.А.Александрова, А.А. Брагина, Р.А.Будагов, Л.А.Булаховский, Г.О.Винокур, А.Д.Григорьева, А.П.Евгенева, А.И.Ефимов, В.И.Кодухов, М.В.Палевская, А.А. Уфимцева, Н.М.Шанский, Д.Н.Шмелев оварда шудааст, ки онҳо аз якдигар тафовутҳои қалон доранд.

Ғуногунрангии таърифи муродифот аз он сар мезанад, ки омилҳои шинохти муродифоти луғавӣ хеле мухтасар аст: дар мавридҳои ғуногун баробари маъно (ҳаммаъноӣ), наздикии маъноҳо, тафовутҳои услубии калимаҳо, фарқи калимаҳои ҳаммаъно аз ҷиҳати дараҷаи истеъмоли, фарқи калимаҳо аз ҷиҳати сохтор ва ғайра ба эътибор гирифта мешавад. Олимони кӯшидаанд, ки принсипҳо ё асосҳои шинохти муродифоти луғавиро муайян намоянд. Чунончи, дар маводи интернет омадааст: «Забоншиносоне, ки хостаанд барои муайян намудани мафҳуми «синоним» ҷавоби саҳеҳ диҳанд меъёрҳои зеринро тавсия мекунанд: баъзеҳо ифодаи мафҳуми ягонаро меъёри ҳатмии муродифии калимаҳо мешуморанд, муҳаққиқони дигар ивазшавандагии калимаҳоро ба асос мегиранд, нуқтаи назари сеюм ин аст, ки шартӣ ҳалқунандаи муродиф қаробатии маъноӣ лексикӣ калимаҳост (дар айни вақт ба сифати меъёр пешниҳод мешавад: 1) қаробат ва айнияти («тождество») маъноҳои лексикӣ; 2) танҳо айнияти маъноӣ лексикӣ; 3) қаробат, вале на айнияти маъноҳои лексикӣ».(и-3)

Дар аксар асарҳои илмӣ хориҷӣ ба сифати омилҳои муайянкунии муродифот се мафҳум рӯйи қор меоянд: 1. Айнияти маъноҳои лексикӣ, ки онро бо истилоҳи мухтасар, амсоли «**подлинная**» (синонимия) (Д.Н.Шмелев), «полная» (Д.Э.Розентал, И.Б.Голуб, М.А.Теленкова), «абсолютная, дублетъ» (Н.М. Шанский), варианты (Ю.Д.Апресян) номидаанд.

Ю.Д.Апресян чунин муродифотро «ягона аз рӯи маъно ва ивазшаванда дар ҳама ғуна матн» шуморидааст. Вале назар ба таълимоти А.Блумфилд, П.Р.Лутсайер, Х-М.Гаугер, А.Б.Шапиро дар забон муродифоти айни ё мутлақ вучуд надоранд.(И-10) Бино ба гуфти Н.М. Шанский дар забон мавҷудияти синонимҳои мутлақ, ё ба истилоҳи дигар дублетҳо, ҳодисаи муваққатӣ буда, калимаҳои ҳаммаъно бо мурури замон дар маъно ва хусусиятҳои услубӣ ҳатман фарқ пайдо мекунанд.(13,56)

Дар қатори як идда олимони хориҷӣ баъзе забоншиносони тоҷик низ мавҷудияти муродифоти айни ё мутлақро дар забон инқор қардаанд.

2.Қаробат (наздиқӣ)-и маъноҳои лексикӣ. Аксари олимони қаробати семантикӣ калимаҳоро омилҳои асосии муродифшавии вожаҳо мешуморанд. Мафҳуми қаробати калимаҳо дар мавриде ба миён меояд, ки вожаҳои муродифӣ умумияте дошта бошанд ва ин замина тафовутҳои маъноии қаторҳои синонимӣ муайян мегардад, ки онро «доминанта» меноманд.

Мафхуми «доминанта» яке аз масъалаҳои марказии муродифот маҳсуб меёбад. Муҳим будани қазияи «доминанта» аз он ҳам аён мегардад, ки онро бо калимаву ибораҳои «доминанта», «основное слово» (13,55), «ведущее слово», «опорное слово» (И.Б. Матвеев. И-4), «стержневое слово» (Ж.Вардзелашвили:И-7) ном мебаранд.

Қаробати вожаҳои силсила заминаҳои гуногун дорад, яъне онҳо метавонанд аз чанд ҷиҳат бо ҳам қаробат дошта бошанд, аз ҷумла аз ҷиҳати маъно ё тобишҳои маъно, ҳосияти услубӣ, дараҷаи истеъмоли, сохтор ва ғайра. Тафовути калимаҳо ҳар яке дар алоҳидагӣ ё дар маҷмӯъ барои интиҳоби онҳо дар баён боис мешавад.

3.Ивазшавандагии воҳидҳои муродифӣ аз далелҳои муҳими умумияти семантикии калимаҳо ба шумор меравад. Вожаҳо дар мавриде ҳамдигарро иваз карда метавонанд, ки баёнгари як мафҳум (бо тафовути тобишҳои маъноӣ) бошанд, вагарна қобилияти ивазкунандагӣ дошта наметавонанд, ҳосияти муродифӣ аз онҳо дур мешавад. Аз ин сабаб ин омил диққати бисёр забоншиносонро, амсоли Л.А.Булаховский, С.Г.Бережан, Л.Н.Новиков (И-6), Д.Н.Шмелев, Н.М.Шанский, Ю.Д. Апресян (И-1) ва дигаронро ба худ ҷалб кардааст. Услубшиносон А.Н.Гвоздев, А.И.Ефимов, Д.Э.Розентал имконияти ивазшавандагии калимаҳоро принсипи асосии интиҳоб ва истеъмоли калима аз ҷониби адибон шуморидаанд.

Забоншиноси рус Г.П. Голованова ақидаҳои олимонро тибқи моҳият ва мазмуни омилҳои ивазшавандагӣ ба се навъ ҷудо кардааст: 1) иддае дар ивазшавандагии вожаҳо маъноро ба асос мегиранд; 2) гуруҳе имконияти ивазшавандагии муродифотро дар матнҳои яхела мебинанд; 3) дигарон далели ивазшавандагиро ба ду омилҳои зикршуда мансуб медонанд. (8, 113)

Дар мавриди аввал, ки умумияти маъноӣ калимаҳои ивазшаванда ба назар гирифта мешавад, моҳияти масъала равшан аст. Яъне дар ҳама гуна матнҳо агар калимаҳо ҳаммаъно бошанд, онҳоро бе ягон душворӣ иваз кардан мумкин аст. Вале дар мавриди дуюм Ю.Д. Апресян менависад, ки «ивазшавандагии мутақобила ё синонимӣ гуфта ҳамон воҳидҳои луғавиро дар назар доштан мумкин аст, ки онҳо аз рӯи маъно бо ҳам мутақобил дошта, дар айни замон ба сохтори як матни умумӣ ва ё бо ҳам наздик мансубанд». (8,113)

Хусусияти эмотсионалӣ ва экспрессивии калимаҳои синонимӣ, обуранги услубии онҳо, мансубияташон ба фонди фаъол ё нофаъоли луғавии забон ва монанди инҳо на танҳо ба муродифот, балки ба гуруҳҳои дигари луғавӣ низ хосанд, аз ин рӯ, онҳо дар шинохти муродифот нақши халқунанда дошта наметавонанд. (8, 113-114)

Ҳамин тариқа, ба ҳар ойин асоси ивазшавандагии калимаҳоро семантика (маъно) ташкил менамояд. Заминаи маъноии муродифот аз рӯи айният ё мутақобилати пурраи маъноӣ вожаҳо ва ё наздикии маъноӣ онҳо муайян мешавад. Ҳамзамон олимони ҳодисаи ивазшавандагии калимаҳоро ба ду навъ қисмат кардаанд: қавӣ («сильная») ва заиф («слабая»). Дар мавриди ивазшавандагии қавӣ калимаҳоро дар ҳама гуна матн иваз кардан мумкин аст, аммо дар ивазшавандагии заиф ивази вожаҳо танҳо дар матнҳои муайян имконпазир аст.

Дар айни замон вобаста ба қазияи ивазшавандагии воҳидҳои луғавии ҳаммаъно мафҳумҳои дигар низ, амсоли «ивазшавандагии маъноии ҷузъӣ» (яъне қисман мутақобилат кардани маъноӣ вожаҳо), «ҷиҳати истеъмолии ивазшавандагии вожаҳо» (яъне имконияти ивазшавандагӣ вобаста ба ҳосиятҳои матн) ба маърази баҳсу андеша бароварда мешаванд.

Манбаъҳои пайдоиши муродифот. Бино ба маводи сарчашмаҳои хориҷӣ, манбаи пайдоиши муродифоти луғавӣ асосан ба қабатҳои услубӣ ва иҷтимоии таркиби луғавии забон вобаста аст. Калимаҳо аз рӯи тақозои услуб муродиф пайдо мекунанд, ки дар онҳо ҳосияти ин ё он шояҳи услубӣ ифода мегардад, аз ҷумла, тобиши мутантанӣ ё романтикӣ (услуби адабии китобӣ), тобиши соддабаёнӣ ё бетакаллуфна (услуби гуфтугӯӣ) ва ғайра.

Истеъмоли вожаҳо аз ҷониби ҷамъият ва ё гуруҳҳои алоҳидаи одамон ҷиҳати иҷтимоии таркиби луғавии забонро ташкил менамояд. Ҳамин тавр, дар маҷмӯъ ба сифати манбаъ ё сарчашмаи пайдоиши муродифоти луғавӣ забони адабиёти классикӣ (вожаҳои адабии китобӣ), халқии гуфтугӯӣ, лаҳҷа, калимаҳои иқтибосӣ, жаргонҳо, профессионализмҳо ва эвфемизмҳоро ном бурдан мумкин аст. Дар қатори инҳо омилҳои дигар низ метавонанд ба пайдоиши муродифот мусоидат намоянд, амсоли ҳодисаи сермаъноии қадимаҳо, ҷилои тоза пайдо кардани вожаҳо дар асарҳои бадеӣ, калимасозии адибон, таносуби калима бо воҳидҳои фразеологӣ ва ғайра.

Хелҳои муродифоти луғавӣ. Хелҳои муродифот хеле зиёданд, онҳо аз чанд ҷиҳат тасниф карда мешаванд.

Забоншиноси рус хелҳои нави муродифотро қайд кардаанд. Дар китоби «Забони ҳозираи русӣ» (7) муродифот аз рӯи аломати замонӣ (шаклҳои нав ва кӯҳнаи калима), муносибати истеъмолий, аз рӯи таркиб, хусусиятҳои нахвӣ низ тасниф шудаанд.

Дар гурӯҳбандии Б.И.Матвеев хосияти «эхсосӣ - баҳой» («эмоционально - оценочная»), образнокӣ, шаклҳои грамматикӣ калимаҳо низ ба асос гирифта шудааст. (И-4).

Хуллас, дар сарчашмаҳои ҳозира анвои зерини муродифоти луғавӣ ба назар мерасад:

Навӣ барои забоншиносии хоричӣ анъанавӣ ва қоим, ки дар сарчашмаҳои илмию таълимӣ ба назар мерасад, шакли сегонаи таснифот мебошад: 1) муродифоти маъноӣ (семантикӣ); 2) муродифоти услубӣ; 3) муродифоти маъноию услубӣ.

Дар адабиёти илмӣ ба дараҷаи муайян вазифаҳои услубии муродифоти луғавӣ муайян карда шудааст, чунончи, онҳо дар услуби бадеӣ бо мақсадҳои зерин ба қор бурда мешаванд: 1) гурез аз такрори калима; 2) инкишофи фикр; 3) суҳанбозӣ; 4) тақозои вазну қофия; 5) муқобилгузори мафҳумҳо (Н.М. Шанский); 6) иловаи маъно; 7) ташреҳ; 8) қиёс ва муқобилгузорӣ; 9) ивази суҳан; 10) таъмини гуногунрангӣ дар баён; 11) истеъмоли шаддаи муродифот (Б.И.Матвеев)

Дар забоншиносии хоричӣ ҳелҳои муродифот тавассути истилоҳоти мухталиф ташреҳ меёбанд. Чунончи:

а) аз рӯи маъно:

- пурра ва нопурра Дж. Иойонс (Д.Ю.Апресян: И-1, Ж.Вардзелашвили: И-7) – мутобиқати пурра ва ё нопурраи маънои вожаҳои синонимшаванда.

- аниқ ва ноаниқ (точные и неточные (квазисинонимы) (Д.Ю. Апресян: И-1)

б) аз рӯи хосияти ивазшавандагӣ:

- глобалӣ ва локалӣ (Д.Ю.Апресян И-1)- имкони ивазшавандагии калимаҳо дар ҳама гуна матн (глобалӣ), ё баъзе аз матнҳо (локалӣ)

в) аз рӯи хусусияти истеъмоли:

- пӯшида ва кушода (Б.И. Матвеев: И-5) - мавриди аз тарафи нависанда интиҳоб ва истеъмол шудани як калима аз қатори синонимӣ (пӯшида) ва ё истеъмоли ду ё зиёда вожаҳои муродифӣ (кушода).

г) аз рӯи хусусияти сохторӣ:

- узуалӣ ва окказионалӣ (маълумоти обзорӣ: И-8) - истеъмоли муродифот дар шаклу маънои маъмулӣ (узуалӣ) ва ё шаклу тобишҳои семантикӣ нав (окказионалӣ).

Дар забоншиносии рус дар бобати худуди муродифот ду мафҳуми дигар баррасӣ гаштааст. Аз он ҷумла, дар масъалаи муродиф шуморидан ва ё нашуморидани калимаҳо. Дар ин бора вобаста ба қазияи нақши ивазшавандагии вожаҳо дар муайянқунии муродифоти луғавӣ Г.П. Голованова муфассалтар суҳан рондааст. Ӯ ба ин муносибат менависад, ки «танҳо таносуби маъноӣ доштани вожаҳо барои чун синоним арзёбӣ намудани онҳо асос шуда наметавонад. Ходисаҳои кам нестанд, ки ба тариқи ҷида ё паҳлуи ҳам омадани калимаҳо муродиф шуморида мешаванд, дар мавриде, ки онҳо дорои умумияти семантикӣ нестанд.» (8,17)

Муҳаққиқ чунин далели забониро «синонимҳои шубҳанок» («сомнительные синонимы») меномад.

Ҳамчунин масъалаи дигаре ба миён гузошта мешавад, ки аз қабатҳои луғавии забон қадом навӣ калимаҳо муродиф дошта наметавонанд. Ба пиндори баъзе олимони исмиҳои хос, номи шаҳру шаҳракҳо ва бошандагони онҳо, номи ашӯи рӯзгор, истилоҳот (И-8,11,79) муродиф надоранд. Ба фикри муаллифони китоби дарсии «Забони ҳозираи русӣ» низ ба калима – истилоҳот ва нутқи илмӣ низ синоним хос нест. (7,115)

Ҳамаи ин ва ин қабил гуногунандешиҳо аз як тараф, аз раванди ҷустуҷӯ ва бозёфтҳои илмӣ забоншиносон дар соҳаи муродифшиносӣ дарак медиҳад, аз ҷониби дигар, дар ҳалли қазияи вазифаҳои нав ба нав мегузорад. Ба замми ин дар соҳаи мазкур масъалаҳои дигари мушкилписанди ҳалталаб низ кам нестанд, чунончи, алҳол маънои калима, умумият ва тафовути маъно ва мафҳуми лексикӣ, тобишҳои маъно ва меъёрҳои ҷудо кардани онҳо, умуман меъёри возеҳи муайян кардани муродифоти луғавӣ аз масъалаҳои мураккабу ҳалталаби семасиология ва услубшиносӣ ба шумор меравад.

АДАБИЁТ

1. Брагина А.А. Синонимы в русском литературном языке.-М.: Наука,1986
2. Валгина Н.С. и др. Современный русский язык. Изд.3-е.-М.: Высшкола,1966
3. Гвоздев А.Н. Очерки по стилистике русского языка. Изд.3-е.-М.: Просвещение,1965
4. Ключева В.Н. Краткий словарь синонимов русского языка.-М.: Учпедгиз,1961
5. Кожина М.Н. Стилистика русского языка. Изд. 2-е.-М.: Просвещение,1983
6. Палевская М.Ф. Синонимы в русского языке.-М.: Просвещение,1964
7. Попов Р.Н. и др. Современный русский язык.-М.: Просвещение,1978
8. Синонимы русского языка и их особенности.-Л.: Наука,1972
9. Современный русский язык. Часть 1. Подред. Д.Э. Розенталя.-М.: Высшкола,1976
10. Фаворин В.К. Синонимы в русском языке.- Свердловск,1953

11. Фомина М.И. Русский литературный язык. Лексикология. Изд. 2-е.-М.: Высш.школа, 1983
12. Черняк В.Д. Синонимия в русском языке. Учебное пособие.-М.:Изд. Центр «Академия», 2010
13. Шанский Н.М. Лексикология современного русского языка. Изд.2-е.-М.: Просвещение, 1972
14. Шмелёв Д.Н. Современный русский язык. Лексика.-М.: Просвещение, 1977

МАВОДИ ИНТЕРНЕТ

И-1 – Апресян Ю.Д. Лексические синонимы. Определение лексических синонимов (текстовая версия страницы <http://www.nsprf.nyt/filyadmin/lijakay/ijooks> из кеша Google)

И-2 - <http://Kfssian/www.hi-ydf.kf>

И-3- www.nsprf.nyt/filyadmin/lijakay/ijooks

И-4 - Матвеев Б.И. Синонимы и их стилистические функции, г.Москва (Данная статья была опубликована в №20/ 2001 еженедельника «Русский язык» издательского дома «Первое сентября»)

И-5 - Ресурс портала «Русское слово» (www.gramma.kf)

И-6 - <http://vjanitta.nakod.kf/mytaf.html>

И-7 - Ресурс портала «Русское слово» (www.gramma.kf)

И-8 - <http://dshinin/kf/SC/Kfssian/www.hi-ydf.kf>

И-9 - Вестник Нижегородского университета им. Н.И.Лобачевского 2007, №1, с.262-277 (vystnik_nngf@mail.kf)

И-10 - Колпакова Г.В. Синонимия в лексикографии. - Сборник научных трудов Казанского государственного университета. (<http://www.>)

ЛЕКСИЧЕСКИЕ СИНОНИМЫ : ДОСТИЖЕНИЯ И ПРОБЛЕМЫ

Данная статья посвящена изучению, анализу и употреблению синонимов в научных трудах русского языкознания.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: синонимы, лексические синонимы, появление синонимов, история изучения синонимов в русском языке, русское языкознание,

LEXICAL SYNONYMS: ACHIEVEMENT AND PROBLEMS

Given clause is devoted to study, analysis and ue of synonyms in the proceedings by Russian linguistics.

KEYWORDS: synonyms, lexical synonyms, occurrence of synonyms, history of studying of synonyms in Russian, Russian linguistics,

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *III. Хакимова* – старший преподаватель общеуниверситетской кафедры таджикского языка Худжандского государственного университета им. Б.Гафурова.

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АВИАЦИОННОЙ ЛЕКСИКИ В ТАДЖИКСКОМ, РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Шухрат Каримов

Таджикский государственный педагогический университет им. Садриддина Айни

В настоящее время лингвистика большое внимание уделяет сопоставительному анализу языков. Всемирная активизация сопоставительно-типологического исследования языков объясняется возросшей необходимостью раскрыть глубоко и детально особенности функционирования системы каждого из языков и отдельных ее элементов. В качестве объекта своего анализа сопоставительно-типологическое языкознание избирает те проблемы, которые являются наиболее актуальными, господствующими в современном языкознании. Все более интенсивно оно способствует разработке основ универсальной теории сопоставительного анализа. У истоков этой науки стояли знаменитые исследователи XX столетия: Е.Д.Поливанов, Л.В. Щерба, И.И. Мещанинов, В.Н. Ярцева, А.И.Смирницкий и др. Разрабатывается широкий круг вопросов, касающихся методов и аспектов осуществления сопоставительного анализа, определяется его значение для общей теории языка, выработки универсальных способов раскрытия аспектов изучения языковых единиц и их систем. Сравнение одного и того же языкового явления в разных языках позволяет более четко и наглядно вскрыть сущность изучаемого явления, обнаружить его специфику как в языковом, так и в речевом функциональном аспектах.

Сопоставительное исследование языков на современном этапе развития представляет наибольший интерес с точки зрения раскрытия для данных языков процессов и закономерностей в систематизации специфических для каждого из них явлений.

Важнейшей проблемой современного сопоставительно-типологического исследования языков остается выявление системных отношений в лексике.

На третьем уровне во всех подсистемах анализируется семантическая характеристика лексических единиц, образованных с помощью рассматриваемых структурных разновидностей моделей, суффиксальных и префиксальных моделей. Под семантикой понимается лексико-грамматическое значение слова, позволяющее отнести его к одному из разрядов и в соответствии с классификацией Н.В. Арнольд, или классов по классификации Н.А. Соболевой. Собранные языковые лексические единицы, обозначающие авиационную лексику дают нам возможность выделить ряд лексико-семантических групп (ЛСГ) разнообразных по своему составу. Статистическая обработка лексических групп наглядно показана в таблице №1, где весь структурный состав авиационной лексики.

Таблица №1

Количество авиационных терминов по языкам		
таджикский	английский	русский
286	321	318

Производя семантическую классификацию авиационной лексики, выявлены следующие группы слов:

1. **фурудгоҳ**, (майдони парвоз ва нишасти сомонӣ - aerodrome- аэродром; фурудгоҳи дар шубҳа буда-aerodrome in question- аэродром под сомнением; ба болои фурудгоҳ расидан- to arrive over the aerodrome- прибыть над аэродромом; фурудгоҳро давр задан -to circle the aerodrome - кружатся над аэродромом; ба фурудгоҳ расидан (ба фурудгоҳ дохил шудан) - to get into the aerodrome - попасть (прибыть) на аэродром; муайян кардани фурудгоҳ - to identify the aerodrome- определить аэродром; аз фурудгоҳ идо ра кардан, аз фурудгоҳ таъсир расонидан- to operate from the aerodrome – управлять из аэродрома; фурудгоҳи эҳтиётӣ - alternate aerodrome - запасной аэродром; фурудгоҳи асосӣ - base aerodrome- базовый аэродром; фурудгоҳи кабулкунанда(фурудоваранда, фурудгоҳе, ки самолёт дар он сукут мекунад) – debarkation aerodrome - аэродром для отправления; фурудгоҳи фиристонанда (гуселкунанда, фурудгоҳе, ки аз он самолёт (хавопаймо) парвоз мекунад) - depot aerodrome- аэродром полета; фурудгоҳи муайян шуда, интихобшуда - destination aerodrome - предназначенный аэродром; фурудгоҳи нишасти хавопаймо - embarkation aerodrome - посадочный аэродром; фурудгоҳи дар роҳ буда - en-route aerodrome – аэродром в пути; фурудгоҳ охири - final aerodrome- последний аэродром; фурудгоҳи бо меҳ пушидашуда - fog-plagued aerodrome – аэродром покрытый туманом; фурудгоҳи чархбол - helicopter aerodrome - аэродром вертолета; фурудгоҳи омехтаи шаҳрвандӣ ва ҳарбӣ - joint civil and military aerodrome – совместный гражданско-военный аэродром; фурудгоҳи асосӣ - main aerodrome- главный аэродром; фурудгоҳи бо сӯзишвори таъминкунанда - refueling aerodrome - заправочный аэродром; фурудгоҳи санҷишӣ - test aerodrome- испытательный аэродром; фурудгоҳи машқӣ - training aerodrome – учебный аэродром).

В этой группе слов преобладающее число занимают производные слова.

2. **воздушные перевозки** (хизматрасонии ҳавоӣ-air service- воздушная служба; хадамоти (амнияти) бехатарии фурудгоҳ - airport safety (security)- служба безопасности аэропорта; а) хизматрасонии ҳариду фуруш дар фурудгоҳ; б) хизматрасонии ҳаракат дар фурудгоҳ; в) хизматрасонии нақлиётӣ дар фурудгоҳ- airport traffic- а) служба торговли аэропорта; б) служба движения аэропорта; в) транспортная служба аэропорта; а) хизмати мусофиркашонии ҳавоӣ; б) хизмати боркашонии ҳавоӣ - air transport service- служба воздушной перевозки; хизматрасонии мусофирон - coach service - экипажная служба; хизматрасонии тиҷоратӣ - commercial service - коммерческая служба; хизматрасонии алоқа - communication service - служба коммуникации; а) хизматрасонии хонагӣ б) хизматрасонии дохилӣ в) хизматрасонии оилавӣ - domestic service - а)домашняя служба б) внутренняя служба в) семейная служба; хизматрасонии ҳолатҳои фавқуллода - emergency service - а)аварийная служба; б) служба непредвиденных случаев; хизматрасонии оташхомушкунӣ - fire fighting service - пожарная служба; хизматрасонии иттилоотии парвоз- *flight information service* - полетная информационная служба; хизматрасонии озод – free service - свободная служба; хизматрасонии гурӯҳи ёридиҳанда; б) хизматрасонии таъмиркунӣ - maintenance service - а) служба поддержки; б) ремонтная служба; хизматрасонии метеорологӣ - meteorological service - метеорологическая служба; хизматрасонии начотдиҳӣ - rescue service - спасательная служба; хизматрасонии ба нақшагирӣ - scheduled air service - служба планирования; хизматрасонии алоқаи ҳоричӣ - terminal information service - пограничная информационная служба; хизматрасонии обу ҳаво - weather service - служба погоды).

В отличие от первой, в этой группе большее число занимают корневые слова.

3. **посадка** (нишаст, ба замин фуруд омадан – landing - высадка, посадка, приземление; фурудомадани самолёт(хавопаймо), фуруд омадани хавопаймо - aircraft landing - посадка самолета, посадка авиации; давр задан барои нисафт, ба нисафт наздик шудан - approach landing - заход на

посадку; аз сабаби боду ҳавои бад фуруд омадан (нишастан) - bad weather landing - посадка из-за плохой погоды; дер фуруд омадан, даври дуом гаштан - balked landing - задержанная посадка, уход на второй круг; фурудои дуруст, нишастани аниқ - correct landing - правильная посадка, точная посадка; фурудои садамавӣ - emergency landing - аварийная посадка; фурудои маҷбурӣ - forced landing - принудительная посадка; фурудои душвор, нишастани нофорам - hard landing - трудная посадка, грубая посадка; нишаст аз рӯи асбобҳо (очизона) - instrument landing- посадка по приборам «слепая»; фурудои беҳатар - safe landing - безопасная посадка; фурудои бе машақат (хуб) - smooth landing - гладкая посадка; аз паси якдигар нишастан- tail-down landing - хвостовая посадка; фурудои ба муқобили самти шамол - upwind landing – посадка против ветра; таҷҳизоти равшанию бонгдиханда- lighting- светосигнальное оборудование).

В этой группе одинаковое число имеют корневые слова и словосочетания по моделям: N+N+suf, Adj+N+N+suf, V+N+suf, Adv+N+suf, Adj+suf (существительное + существительное + суффикс ; прилагательное + существительное + существительное + суффикс; глагол + существительное + суффикс; наречие + существительное + суффикс; прилагательное + суффикс).

4. **здания (жилища) и их применение** (хучра – room – комната; aircrew briefing room- комната инструктажа экипажа самолёта; боғочхона - baggage room- камера хранения; боғочхона - coat room- камера хранения; хочатхона – toilet - туалет).

В этой группе большее количество занимают корневые слова, далее словосочетания по моделям N+N, A+N, V+Prep+N, N+Prep+N (существительное + существительное; наречия + существительное; глагол + частица + существительное; существительное + частица + существительное).

5. **воздушное судно** (киштии ҳавой – aircraft – воздушное судно; истифодабарии киштии ҳавой - aircraft in service – эксплуатируемое воздушное судно (ВС); киштии ҳавой дар парвоз - aircraft on flight - ВС в полёте; киштии ҳавоии ба таъмир ниёздошта - aircraft requiring assistance –ВС нуждающееся в ремонте; киштии ҳавой дар зери назорат - the aircraft under command (control) – ВС под командой (под начальство); тарк кардани киштии ҳавой - to abandon an aircraft – покинуть ВС; ба киштии ҳавой баромадан - to board an aircraft – подниматься на борт ВС; киро кардани киштии ҳавой - to charter an aircraft – фрагтовать ВС; идораи киштии ҳавой - to control the aircraft – управлять ВС; иҷозат додани киштии ҳавой (аз минтақа парвоз кардан) - enable the aircraft to- давать ВС право (на полёт территории); ба киштии ҳавой хатар овардан - to endanger the aircraft – создавать опасность для ВС).

Здесь также как и в предыдущей группе первое место по количеству занимают корневые слова и второе место - словосочетания по моделям: N+N, N+Prep+N, Art+N+Prep+N, N+V(participle I)+N, V+Art+N, Particle + N + Art + N (существительное + существительное; существительное + предлог + существительное; артикль + существительное + предлог + существительное; существительное + глагол (причастия I) + существительное; глагол + артикль + существительное; частица + существительное + артикль + существительное).

6. **борт** (борти (сахни) киштии ҳавой – board – борт ВС; дар дохили (сахни) киштии ҳавой - on the board – на борту ВС; чо ба чо намудани мусофирон – boarding – посадка пассажиров; навбатдор оид ба нишастани киштии ҳавой - boarding clerk – дежурный по посадке; ғунҷоиш - capacity – вместимость; ғунҷоиши киштии ҳавой - aircraft capacity – вместимость ВС; қобилияти мусофирқашони ҳавой - airport capacity – пропускная способность а/п; ҳаҷми борбардорӣ - cargo capacity – грузоместимость; ҳаммарказони киштии ҳавой - center-of-gravity – центровка воздушного судна).

В этой группе, в отличие от предыдущей, большинство словопроизводных с суффиксами.

7. **груз** (бор , бор кардан – load – груз, загрузка; боркунии имконпазир - allowable load – допустимая загрузка; ҳадди ниҳои боркунии тиҷоратӣ - available load – максимально допустимая коммерческая загрузка; боркунии тиҷоратии миёна - average revenue load – средняя коммерческая загрузка; боркунии пулакӣ - commercial load – платная загрузка; боркунии ҳисобӣ - design load – расчётная загрузка; захираи сӯзишворӣ - fuel load – запас топлива; боркунанда – loader – погрузчик; чой, курси – seat – место, кресло, сиденье; тасма - seatbelt- привязной ремень; нардбон – stairs – трап; нардбони авиатсионӣ – air stairs – авиационный трап).

В данной группе преобладающее число занимают фразеологизмы: авторские, заимствованные из греческого, французского языков, субстантивные.

8. **авиалинии** (корхонаи авиатсионии тиҷоратӣ – airline – авиационное коммерческое предприятие; хати ҳавоии борқашонӣ - all cargo airline - грузовая авиалиния; ширкати ҳавоии дохили(маҳалли) - domestic (local) airline – а) авиакомпания внутренних перевозок; в) местная авиалиния; хати магистралӣ - long-haul airline – магистральная авиалиния; ҳавопаймои мусофирқаш - airliner – пассажирский самолёт; почтаи ҳавой -airmail – авиапочта; хайати идоракунанда - airmen – член экипажа; роҳбалад - air attendant – бортпроводник; созишнома - agreement - соглашение).

В этой группе большинство словосочетаний по моделям Adj +N (прилагательное + существительное), N+N, N+N+suf (существительное + существительное; существительное + существительное + суффикс), однако отсутствуют корневые слова и сложные слова, в отличие от предыдущих групп.

9. **багаж** (борхалта - bag – мешок, сумка; почтаи дипломати- diplomatic bag – дипломатическая почта; боғоч - baggage – багаж; платформай вазнкаши- scales – платформа весов; боркаш - porter – носильщик; хонаи боғочнигоҳдори - cloak-room – камера хранения; ҷои бағоч - article of luggage – место багажа; вагон (мусофиркашонӣ) - carriage - вагон (пассажирский); боркаш - carrier – носильщик; нишона - label – этикетка, бирка, наклейка; бор - cargo - груз).

Для этой группы характерно наличие словосочетаний по моделям Adj +N (глагол + существительное), N+Prep+N (существительное + предлог + существительное) и др.

10. **опасные предметы в багаже** (барои бехатарӣ - for safety reasons- для безопасности; бурдан - carry – нести; бурда нашавад - must not be carried - не надо нести; ман аст - are not allowed – не позволено; материалҳои зангзананда- oxidizing materials – ржавление материала; захр - poisons – яд (отрава); дору - medicines – лекарство (медикамент); шумораи маҳдуд - limited quantities – ограниченное количество).

Как и в предыдущей, в этой группе преобладающее число занимают словосочетания по моделям Adv+N (наречия + существительное), NN (существительное + существительное), Prep+Adv+N (существительное + наречия + существительное).

ЛИТЕРАТУРА

1. Арнольд И. В., Лексикология современного английского языка, М., Издательство литературы на иностранных языках, 1959.
2. Виноградов В.В. Избранные труды: Лексикология и лексикография. - М.: Наука, 1977. - 312 с.
3. Гак В.Г. К вопросу о семантической типологии словосочетаний // Науч. тр. ин-та им. М. Тореца. - №1145. - М., 1979. - 58-73 с.
4. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. - М.: Междунар. отношения, 1977. - 264 с.

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АВИАЦИОННОЙ ЛЕКСИКИ В ТАДЖИКСКОМ, РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Данная статья посвящается лексико-семантическому анализу авиационных терминов в английском и таджикском языках. Впервые производится семантическая классификация вышеназванных терминов (на материале таджикского и английского арсенала лексики, выражающих понятия сферы авиации).

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: аэропорт, авиационная служба, посадка, самолёт, груз, авиалиния, багаж.

SEMANTIC CLASSIFICATION OF AVIATION TERMS IN TAJIK, RUSSIAN AND ENGLISH

This article is given over lexical-semantic analysis of aviation terms in Tajik and English languages. Terms mentioned above are classified semantically for the first time (according to the materials of Tajik and English arsenal, expressing aviation terms).

KEY WORDS: airport, air service, landing, aircraft, load, airline, baggage

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Шухрат Каримов* – ассистент кафедры английского языка и сопоставительной типологии Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни

АСПЕКТЫ СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫМ КОМПОНЕНТОМ СЕМАНТИКИ В РУССКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

М.Х. Ходжиева

Таджикский государственный институт языков им. Сотима Улугзаде

В основе создания устойчивых языковых единиц у разных народов есть немало общего, свидетельствующего об адекватном восприятии отдельных сторон окружающего мира (одинаковые или сходные метафоры, сравнения и т.д.). Есть и различия, связанные с материальной культурой, природно-географическими или другими особенностями конкретного народа. Именно этим объясняются трудности при переводе фразеологических единиц с одного языка на другой. Огромное богатство русской фразеологии, лексико-грамматическое, семантическое и функциональное ее разнообразие создают немалые сложности при подборе эквивалентов из другого языка. Слова внутри фразеологизма теряют свойственную им семантику и, соединяясь вместе, реализуются в совершенно новом значении, неравном сумме значений составляющих их слов. Особые затруднения вызывают идиоматические выражения, представляющие собой целостные, неделимые единицы (фразеологические сращения и фразеологические единства), для которых, как правило, можно подобрать лишь семантический эквивалент.

Среди русских и таджикских фразеологизмов с национально-культурным компонентом значения можно выделить несколько групп языковых единиц, которые различаются разной степенью сходства.

1. В первую группу сопоставляемых русских и таджикских фразеологизмов входят фразеологизмы, имеющие полные эквиваленты. Такие фразеологизмы при переводе совпадают семантически, образно, по лексико-грамматической характеристике, имеют одинаковую стилистическую (эмоционально - экспрессивную) окраску и наряду с этим употребляются в аналогичных ситуациях. В учебной практике усвоение этой группы фразеологизмов не представляет для таджикских учащихся особых трудностей. Например: *что посеешь, то и пожнешь* - *љав кори љав мезирӣ, арзан кори-арзан*, семантика и ситуативное употребление двух анализируемых выражений одинаковы. В обоих случаях речь идет о том, что если человек хочет получить хороший урожай и затем пользоваться его плодами, он должен хорошо поработать, другими словами от хорошей работы зависит положительный результат. Можно привести ряд других примеров: купил дуду на свою беду – пул додаму дарди сар харидам; вранью короткий век – умри дуруғ кӯтоъ аст; богатый бедному не брат – бой бо бой мепазад, коњ дар лой.

2. Ко второй группе сопоставляемых русских и таджикских фразеологизмов относятся частичные эквиваленты. Такие фразеологизмы имеют одинаковое значение, но различаются составом лексических компонентов, а следовательно, и внутренней формой, и по своей образности являются национально окрашенными, специфичными.

Русские и таджикские фразеологизмы этой группы семантически одинаковы или близки друг к другу, употребляются в одних и тех же ситуациях, однако образность и лексическое наполнение в них различны, в тех и других отражены свои национальные психология, культура, быт и традиции. Например: *Поспешишь - людей насмешишь* – *кори шабу хандаи руз*, *из огня да в полымя* – *аз об ба алоб афтодан*, *превзойти самого себя* – *аз кулӯх оташ паридан*, *в семье не без урода* – *аз як палак чанд хел ӯнандалак*, *как в воду канул* - *на пай ӯнасту*, *на Хайдар*. Поскольку фразеологизмы этой группы не нуждаются в объяснении прямого смысла того или иного изречения, что понятно из самой фразы, особую актуальность приобретает семантизация переносного смысла.

3. Наиболее трудной для понимания фразеологических единиц учащихся- таджиков является третья группа фразеологизмов, которая не имеет эквивалентов в таджикском языке. Специфическая образность выражений этой группы достигается использованием большого количества наименований, различных реалий, существующих в русской среде: символов русского быта, фактов русской истории, русских обрядов, песен, сказок, исторических событий, способствовавших возникновению того или иного фразеологизма, и поэтому являются непереводаемыми на другие языки.

При семантизации культурного компонента подобных фразеологических единиц особое значение приобретает комментирование соответствующих реалий. Например: *"Казанская сирота"*.

При семантизации употребительной русской поговорки *"Казанская сирота"* можно рассказать о том, что со взятием в октябре 1552 года войсками русского царя Ивана Грозного Казани – столицы Казанского царства, татарские князья, стремясь сохранить свои привилегии и богатства, быстро переходили на службу к русскому царю, принимали христианство и ездили в Москву. Они обращались к царю с притворными жалобами на свою судьбу, называя себя сиротами. Таких князей и стали насмешливо называть казанскими сиротами" [Вартаньян Э.А., с. 127].

"Тянуть канитель" – медленная, нудная, досадная потеря времени. При семантизации этого фразеологизма учащиеся могут узнать, что данное выражение – бывший термин мастеров золотошвейного дела. В старину медные, золотые и серебряные нити для церковных риз, офицерских эполет и для вышивки по бархату изготовляли вручную, кустарным способом: раскаляли металл и осторожно вытягивали клещами тонкую проволоку, которая называлась канитель. Процесс этот был длительным и кропотливым – отсюда и переносное значение этого выражения [Таврин, 1963, с. 59].

К этой группе можно отнести крылатые выражения, пришедшие в русскую речь из литературных источников, краткие цитаты, образные выражения, изречения исторических лиц, имена мифологических или литературных персонажей, ставшие нарицательными, образно сжатые характеристики исторических лиц" /там же/.

Итак, фразеологизмы с НКК значения первой группы (эквиваленты) не будут представлять особых трудностей в семантизации при обучении русскому языку учащихся - таджиков. Не будет представлять трудностей и объяснение ситуации их употребления, поэтому введение русских фразеологических единиц с НКК значения можно начать с этой группы фразеологизмов.

Изучение русской фразеологии с НКК предусматривает три вида работ: сопоставительный анализ соответствующих единиц русского и родного языков, семантическое толкование и лингвострановедческий комментарий.

У ученых есть разные точки зрения о способе передачи русских фразеологических единиц на другие языки. По мнению Я.И. Рецкера, "существует три категории закономерных соответствий: перевод при помощи эквивалентов, аналогов и адекватных замен [Рецкер Я.И., с. 156- 183].

В.Н. Комисаров, Я.И. Рецкер и В.И.Тархов еще включают следующие способы перевода образных фразеологических единиц: фразеологический эквивалент – фразеологическая единица языка перевода, полностью соответствующего фразеологической единице оригинала, по смыслу и основанного на родном с ним образе; фразеологический аналог - фразеологизм, соответствующий переводимой единице по смыслу, но основанный на ином образе; и нефразеологические способы передачи ФЕ: дословный и описательный перевод.

В рамках теоретической методики обучения русскому языку как иностранному фразеология признается таким же предметом обучения, как лексика [Шахсуварова, 1983, с. 92]. Большинство исследователей считают необходимым обеспечить учебный процесс соответствующим количеством фразеологических единиц, вследствие чего большое значение придается разработке принципов отбора и минимизации фразеологического фонда русского языка, определению эффективных способов семантизации фразеологического материала и методической организации в использовании типологически разных средств обучения (И.В. Рахманов, М.Т. Тагиев, Н.М. Шанский, Е.А. Быстрова, Л.И. Ройзензон, Е.М. Верещагин А. Аржанов, И.Н. Успенский, В.И. Зимин и др.). Вопрос об изучении фразеологии определяется необходимостью сформировать у учащихся системное представление о русском языке.

Поскольку русский и таджикские языки не являются близкими, то исторические, религиозные, бытовые и другие различия здесь огромны, существенно отличающиеся друг от друга образными "картинами мира".

Фразеология русского языка запечатлела необозримое многообразие мира человеческих отношений. Около 1500 фразеологизмов в словаре-справочнике Р.И. Яранцева «Русская фразеология» распределены по разделам: «Эмоции и чувства человека»; «Свойства человека и качества его характера»; «Характеристика явлений и ситуаций». Здесь и счастье, любовь, удивление, насмешка, негодование, интерес, беспокойство, страдание; здесь такие свойства человека, как прямота, сила воли, честность, доброта, ум, ловкость, энергичность, упорство, но и глупость, болтливость, скупость, злость – то есть все отрицательные и положительные свойства человека; здесь характеристика таких явлений, как сходство и различие, начало и конец, множество и меньшинство, единство - разногласие и борьба; рождение и родство, возраст, кончина; оценка, успех – неудача, правда и обман, порядок и беспорядок, достаток и бедность, ошибки и наказание.

Как видим, перед нами раскрывается целая фразеологическая картина мира.

Человеческое общение возможно, если у людей есть взаимопонимание и взаимопроникновение в духовный мир друг друга. Пересечение духовных миров людей происходит за счет того, что существует общая для них система представлений. Общая картина мира - своеобразный посредник между отдельными людьми и целями сферами социокультурной деятельности человека (наукой, философией, искусством и т.д.).

С чужой культурой человек вступает в контакт в соответствии со своей картиной мира, которая формирует посредством системы разрешений и запретов его поведения в мире. Картиной мира, "складывающейся в определенном обществе, человек руководствуется во всем своем поведении, с помощью составляющих ее категорий он отбирает импульсы и впечатления, идущие от внешнего мира. Модель мира служит "программой поведения для личности и коллектива", определяя набор операций, применяемых человеком для воздействия на мир, правила их пользования в деятельности и их мотивировку».

Понятие "картина мира" (в том числе и языковая) строится на изучении представлений человека о мире. Мир - это человек и среда в их взаимодействии, а картина мира - "результат переработки информации о среде и человеке".

М. Хайдеггер писал, что при слове "картина" мы думаем прежде всего об отображении чего-либо, "картина мира, сущностно понятая, означает не картину, изображающую мир, а мир, понятый как картина" [М. Хайдеггер, с. 103]. Между картиной мира, как отражением реального мира, и языковой картиной мира, как фиксацией этого отражения, существуют сложные взаимосвязи. Картина мира есть вербализованное представление языковой личностью и коллективом в целом строения и функций окружающего мира, существующего в данный момент порядка вещей, его оценки, а также осознание среза сегодняшней картины жизни как звена в цепи предыдущих состояний общества(результата их эволюции) и базы для дальнейших их модификаций в обозримом будущем. Картина жизни вербализирует концептуальный, тезаурусный уровень языковой личности (Караулов 1987), используя как лексику, так и грамматические категории(Серебренников 1988), средства как первичной, так и вторичной номинации, с соответствующим семным фоном оценок, социальных сведений, культурно-исторических ассоциаций, фоновых знаний и пр. Картина мира фасеточна, прагматична и имеет ярко выраженный аксиологический, нормализующий характер [Вежбицкая 1997].

Каждую культуру следует изучать как целостную систему, все компоненты которой взаимосвязаны и составляют единую конфигурацию. Она имеет свой собственный уникальный путь развития и свою собственную уникальную структуру.

Исследование национальных картин мира с точки зрения языка имеет давнюю традицию. Идея существования национально-специфических картин мира зародилась в немецкой филологии конца XVIII – начала XIX века в работах Михаэлиса, Гердера [Антипов, Донских, Марковина, Сорокин 1988, 75]. Речь идёт, во-первых, о том, что язык как идеальная, объективно существующая структура подчиняет себе, организует восприятие мира его носителями. А во-вторых, о том, что язык – система чистых значимостей – образует собственный мир, как бы наклеенный на мир действительный.

В.фон Гумбольдт утверждал, что различие языков «состоит не только в отличиях звуков и знаков, но и в различиях самих мироведений» [Гумбольдт 1984, 319]. Данной проблематике посвятили свои работы учёные Э.Сепир и Б.Уорф, которые выдвинули гипотезу лингвистической относительности [Сепир 1993; Уорф 1960]. Суть её сводится к тому, что люди, говорящие на разных языках и принадлежащие к разным культурам, по-разному воспринимают мир.

Изучение языковой картины мира составляет важное содержание лингвострановедения [Верещагин, Костомаров 1990; Томахин 1980 и др.]. Оно связано с проблемами соотношения языка и культуры, языка и мышления, языка и обучения языку.

Национальное своеобразие каждого народа возможно выявить и проанализировать при сравнении с другими народами. Поскольку каждый этнос имеет свой национальный образ (Г.Г.Грачёв), то можно предположить, что каждая этнокультурная общность обладает своей национально-специфической средой обитания языка. Термин «среда обитания языка» употребил Э.Сепир [Сепир; 1993, 270-284], который включал в это понятие физические, географические и социальные факторы (религию, мораль, формы политической организации общества, искусство). «В среду обитания языка входят быт, обычаи, национальное сознание и самосознание народа, национальный склад мышления» [Думанова 1996, 176]. Среда обитания влияет на язык, а язык, в свою очередь, выступает в роли средства формирования менталитета лингвокультурной общности. Под менталитетом понимается «совокупность представлений, воззрений, «чувствований» общности людей определённой эпохи, географической общности или социальной среды, особый психологический уклад общества, влияющий на исторические и социальные процессы» [Дубов 1993, 5].

По данной проблеме к концу XX века появилось много исследований. Это работы Г.А. Брутяна, С.А. Васильева, Г.В. Колшанского, Н.И. Сукаленко, М. Блэка, Д.Хаймса, коллективная монография "Человеческий фактор в языке: язык и картина мира" (1988) и др.

Проблема картины мира, начиная с 60-х годов, рассматривается в рамках семиотики при изучении моделирующих систем языка; "культура при этом подходе трактуется как "ненаследственная" память коллектива, и её главной задачей признается структурная организация окружающего человека мира, что находит свое выражение в модели мира" [Сафонов А.А., 146- 147].

В.А. Маслова отмечает, что "картина мира, которую можно назвать знанием о мире, лежит в основе индивидуального и общественного сознания, язык выполняет требование познавательного процесса. Концептуальные картины мира у разных людей могут быть различными, например, у представителей разных эпох, разных социальных возрастных групп, разных областей научного знания и т.д. Люди, говорящие на разных языках, могут иметь при определенных условиях близкие концептуальные картины мира, а люди, говорящие на одном языке - разные" [Серебренников Б.А., с. 51].

По определению А.Я. Гуревича, картина мира представляет собой "сетку координат, при посредстве которых люди воспринимают действительность и строят образ мира, существующий в их сознании. Модель мира в каждой культуре состоит из комплекса взаимосвязанных универсальных понятий, с которыми соотносятся такие понятия, как время, пространство, изменение, причина, судьба, число, отношение чувственного к сверхчувственному, отношение частей к целому. Каждая цивилизация, социальная система характеризуется своим особым способом восприятия мира. Называя основные и концептуальные чувственные категории универсальными, мы имели в виду лишь те обстоятельства, которые присущи человеку на любом этапе истории, но по своему содержанию они изменчивы.

Некоторые ученые считают, что существует столько картин мира, сколько имеется "призм мировидения". Человек смотрит на мир не только через призму своего индивидуального опыта, но, прежде всего, через призму общественного опыта.

ЛИТЕРАТУРА

1. Вартамян Э.А. Путешествие в слово. М., 1987.
2. Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного. М., 1990.
3. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества // Избранные труды по языковедению. М., 1984.

4. Гуревич А.Я. Категории средневековой культуры. М., 1972.
5. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. М., 1987.
6. Маслова В.А. Введение в лингвокультурологию. М., 1997.
7. Ожегов С.И. О структуре фразеологии // Лексический сборник, вып.2, М., 1957.
8. Редкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. М., 1974.
9. Сафонов А.А. Стилистика газетных заголовков/стилистика газетных жанров/под ред. Д.Э. Розенталя. -М.: Изд-во Москун-та; 1981.
10. Серебренников Б.А. Как происходит отражение картины мира в языке. Язык и картины мира. М., 1988.
11. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии. М., 1993.
12. Фразеологический словарь русского языка (свыше 4000 словарных статей) // Под ред. А.И. Молоткова. М., 1987.
13. Фразеологический словарь русского языка // Под ред. А.И. Молоткова. М., 1986.
14. Хайдеггер М. Время картины мира // Новая технократическая волна на Западе. М., 1986, с. 103.
15. Шахсуварова Э. М. Лингвистические и методические аспекты описания фразеологии русского языка в целях обучения иностранных учащихся на начальном этапе. Дисс. ... канд. пед. наук М., 1983.
16. Яранцева Р.И. Справочник по русской фразеологии для иностранцев (выражение эмоций). М., 1976.

АСПЕКТЫ СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫМ КОМПОНЕНТОМ СЕМАНТИКИ В РУССКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ

Поскольку русский и таджикские языки не являются близкими, то исторические, религиозные, бытовые и другие различия здесь огромны, существенно отличающиеся друг от друга образными "картинами мира". В данной статье изучены аспекты сопоставительного анализа фразеологизмов с национально-культурным компонентом семантики в русском и таджикском языках.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: фразеологизм, аспекты, семантика, национальный, культурный.

ASPECTS OF THE COMPARATIVE ANALYSIS PARASITOLOGICAL NATIONAL CULTURAL COMPONENT IN RUSSIAN AND SEMANTICS TAJIK

The vast wealth of Russian phraseology, lexical-grammatical, semantic and functional diversity of its produce considerable complexity in the selection of equivalents in another language. Words within the idiom peculiar to lose their semantics, and are connected together, are implemented in an entirely new meaning, does not equal the sum of the values of their constituent words. The national identity of each people can identify and analyze when compared with other nations. As each ethnic group has its national image, we can assume that each ethno-cultural community has its own national-specific habitat of the language.

KEYWORDS: a phrase logical unit, aspects, semantics, national, cultural.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *М.Х. Ходжишева* – старший преподаватель Таджикского государственного института языков им. Сопима Улугзода. Телефон: 93-536-82-62.

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДОПОЛНЕНИЯ В ТАДЖИКСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

Г.Г. Шосафарова
Таджикский национальный университет

Дополнение - это основной, обязательный компонент распространённых предложений. Дополнение в сопоставляемых языках может относиться к глаголу, существительному, прилагательному, наречию. По этому признаку их делят на прилагательные и приименные. Наиболее распространёнными являются прилагательные, которые делятся на прямые и косвенные. Что такое дополнение? Дополнением называется второстепенный член предложения, обозначающий предмет (объект), на который переходит действие или который выполняет представление о том или другом предмете, либо его признаках (действии, качества, свойства). Дополнение отвечает на вопросы косвенных падежей.

В сопоставляемых языках прямые дополнения по семантике совпадают, т.е. они обозначают такой объект, на который распространяется действие переходного глагола. Но выражаются в языке они различно: имеют разные грамматические показатели. Известно, что в современном русском языке прямое дополнение выражается существительным в винительном падеже (или его эквивалентом) без предлога или родительным падежом при глаголе с отрицанием, тогда как в таджикском языке грамматическим показателем прямого дополнения является прежде всего послелог-ро (киро?, чаро?) «Иван-амакро нисфи республика мешиносад». - Дядю Ивана знает почти вся республика.

«Иброҳимҷон онҳоро муаррифӣ кард». - Ибрагимджан познакомил их. «Ва онҳо муборизаро давом доданд». – И они продолжали борьбу. Но в предложении «Ман ҳар рӯз ҳукумата дуо мекунам».

- Я каждый день молось. - Прямое дополнение выражено без грамматических показателей в таджикском языке. В русском предложении дополнение отсутствует. Предложение не выражает сути таджикского предложения. Мы предлагаем такой перевод: «Я каждый день молось за правительство». Однако прямое дополнение может выражаться существительным без грамматических показателей, которое стоит перед сказуемым, отвечает на вопрос чй? Например: «Муаллима тушбера овард». – Учительница принесла пельмени. - «Мо ду-се халта карам мегирем». - Мы берём три мешка. - Такие дополнения внешне похожи на именную часть составного глагола. Для их отличия дополнение нужно отодвинуть от глагола. Тогда оно потребует послелог –ро:

«Тушбераро муаллима овард» -Учительница принесла пельмени.

«Ду-се халта карамро мо мегирем».

Если в словосочетании определение выражено собственными именами, то дополнения употребляются с послелогом –ро в конце словосочетания: «Хм, овозаи полки моро кайхо хама шунида буданд». «Иван-амак хамон мактубро хонда мегирестанд». «Ман хамин нуктаро таъкид карданӣ будам». «Иброҳимҷон китоби як донишҷӯи институти тиббиро варақ зада буд». Прямое дополнение выражается существительными, как собственными, так и нарицательными. Например: «Иброҳимҷон фармудаи ўро иҷро мекард». «Ногоҳ касе ўро аз домани пиджак кашола кард». «Маҷлисро Қамар ба навор мегирифт». «Муаллима тушбера овард».

Местоимениями, чаще всего личными (предметными). Например:

«Маро худи профессор чарроҳӣ кунад!» «Дар як соли охир ман се бор нутки шуморо шунидаам.» «Раисамон дигар касро қабул намекунад.» «Саҳари бонги касе ўро бедор кард». «Худаш худашро раис таин кардааст».

Прилагательными: «Хисси шодмонӣ пирро барно мекунад». - Радость омолаживает стариков.

Если дополнение имеет энклитическое окончание, то оно всегда употребляется с послелогом-ро: «Хамон изтироби хушбахтона вучудашро тарк намекард». «Ваҷоҳати ин шаҳс диққатамро ба худ кашид».

Данный тип дополнения может выражаться не только одним словом, но и различными именными словосочетаниями, которые употребляются с послелогом –ро и составляют одну синтаксическую группу. В современном таджикском языке наиболее употребительными словами являются изафетные словосочетания. Например: «Хиромон дасти сихаташро ба пеш ёзонид.» - Хиромон подала ему здоровую руку.

«Хамроҳ-ака аҳли палатаро хуб мешинохт.» – Хамроҳ-ака хорошо знал обитателей палаты. – «Иброҳимҷон боре китоби як донишҷӯи институти тиббиро варақ зада буд». - Иброҳимҷону как-то попала книга одного студента-медика. – «То ҳоло хамаи беморони ҳар ду палатаи хамшафатро Алихон Зардодхон табобат мекард». – До сих пор больных двух соседних палат лечил Алихон Зардодхон. – «Иван –амак фармудаи ўро иҷро мекард». - Дядя Иван исполнял указания. В этом предложении объект действия не известен. Переводчик не перевел один из компонентов словосочетания, слово «ўро». В предложении «Писари хурдӣ синфи ҳаштумро бояд хатм мекард», дополнение «синфи ҳаштумро» в переводе выступает в функции составного именного сказуемого «учился в восьмом классе,» - которое не передает содержание сказуемого «бояд хатм мекард». Мы предлагаем такой перевод: «Младший сын должен был закончить восьмой класс».

Прямое дополнение может выражаться безизафетными словосочетаниями, местоимениями и числительными:

«Рӯзи дигар рафикон боз ҳамон бозиро давом доданд». - На следующий день друзья продолжили ту же игру. – «Ман хамин нуктаро таъкид карданӣ будам». – Вот что я хотел подчеркнуть. - «Ва ин муъҷизаро маҳз табибон ато кардаанд». – И чудо совершали именно врачи. Здесь пропущено указательное местоимение «хамин» -«это». В предложении «Мо ду-се халта карам мегирем» прямое дополнение, выраженное словосочетанием, состоящим из сочетания приблизительных числительных и существительного, на русский язык переводится «мы берём три мешка».

В современном таджикском языке наблюдаются случаи, когда в словосочетании определяющее слово согласуется с определяемой изафетной и безизафетной связью, образуя смешанный тип словосочетания. Например: «Бозии анъанавии аҳли палатаро Иван-амак сар кард». - Традиционную игру обитателей палаты начал дядя Иван. «Табибон ҳамон қадокғари хунарманди хоксорро ба хотирам меоранд». - Наши врачи напоминают мне того скромного мастера. «Иброҳимҷон суханҳои дирузаи духтурро ба хотир овард». - Ибрагимджон вспомнил вчерашние слова врача. - «Иброҳимҷон ўро бо дурбин гуё аз як қадам масофа мебинад». - Иброҳимджон видит его в бинокль очень чётко, как бы совсем рядом.

Прямое дополнение в предложении может стоять в начале, середине и перед сказуемым: а) если в простом распространенном предложении участвует один второстепенный член- дополнение, то

прямое дополнение принимает логическое ударение: «Каримҷон-ака чизе нагуфт». - Каримджон что-нибудь придумает;

б) прямое дополнение может стоять перед косвенным дополнением: «Узви дастаи сӯхторкӯш худро ба коми оташ беибо мезанад». - Пожарник бесстрашно бросается в пламя. – «Иброҳимҷон Хиромонро то таги дараи гуселонид». - Он проводил её до калитки.

в) в предложении прямое дополнение может стоять после обстоятельства: «Баъди чанд рӯз Қамар ўро ба киностудия бурд». - Через несколько дней Камар повёл своего друга на киностудию. «Иброҳимҷон то охири таълимаш ҳамроҳи Қамар кор кард.» -Ибрагимджон до конца отпуска работал вместе с Камаром.

г) иногда прямое дополнение может стоять перед подлежащим: «Маҷлисро Қамар ба навор гирифт». «Ўро аксари ходимон дар ин чо мешинохтанд». - Здесь многие знали его.

«Ҳм, овозаи полки моро кайҳо шунида буданд».- Грозным был наш полк, и все его знали. - «Карточкаҳои махсуси ЭВМ-ро ҳисобчиёни колхоз хушсифат пур карда наметавонанд-дия». - Колхозные учётики не умеют качественно заполнять специальные карточки ЭВМ. «Маро худи профессор чарроҳӣ кунад!» - Пусть меня оперирует сам профессор.

Косвенное дополнение выражает объект, на который действие направлено косвенно. В современном таджикском языке грамматическими показателями косвенных дополнений являются предлоги и послелог. В сопоставляемых языках косвенное дополнение чаще всего выражается именами существительными.

а) собственными и нарицательными: «Воқеан, ҳамин найранг ба Усмонхӯча кор дод». - И этот ход Усмонходже удался. «Парвардигор хазрати қаброилро ба замин фирисод».- Великий творец послал на землю хазрата Джебрайла. «Тир ба асп расид». - Пуля попала в коня.

б) конкретными и абстрактными: «Аз телевизор якта фильм тамошо кардем». - Мы посмотрели по телевизору фильм. – «Иван-амак аз чангҳо қисса мегӯяд». - Дядя Иван рассказывает военные были. «Одамизод аз сери беҳуд мешавад».- Человек от сытости может потерять себя. «Бо вучуди хастагӣ ба чашмонаш хоб намеомад». - Он устал, но не мог уснуть. - «Дар як рӯз касе аз ташнагӣ намурдааст». - Никто за день не умирает от жажды.

Косвенное дополнение может выражаться причастием: «Иброҳимҷон аз карда пушаймон гардид». - Ибрагимджон уже жалел, что сказал это.

Косвенное дополнение в таджикском языке может выражаться словосочетанием: «Нохост ба сари шаҳр борони сел фуру рехт». - Вдруг с неба хлынуло, как из ведра. Появление второстепенных членов может быть вызвано не только синтаксической потенцией слов, но и коммуникативной потребностью самого высказывания. Например: «Иброҳимҷон ба палата баргашт». - Ибрагимджан вернулся в палату. «Хиромон ба шаҳр кӯчид». - Хиромон переехала в город. «Дар гурӯҳи мо фикре пайдо шуд». - У нас в группе появилась идея. «Тир ба асп расид». - Пуля попала в коня.

В приведённых предложениях второстепенные члены возникают как структурно обязательные компоненты, которые в предложении играют важную роль.

Необходимо отметить, что в образовании распространённых предложений могут участвовать и структурно необязательные компоненты: «Ў муддате таҳаммул кард». - Он какой-то миг помолчал.

В сопоставляемых языках основными компонентами, образующими распространённое предложение, являются второстепенные члены предложения: дополнение, определение, обстоятельство.

ОТЛИЧИЯ И СХОДСТВА ДОПОЛНЕНИЯ В РУССКОМ И ТАДЖИККОМ ЯЗЫКАХ

1. В русском и таджикском языках, где падежные окончания являются самым важным средством выражения отношений существительных к другим словам в предложении, дополнения вначале делятся на прямые (выраженные беспредложными формами в в.п.) и косвенные (всеми другими). Косвенные дополнения в свою очередь делятся на предложные и беспредложные.

2. Количество глаголов, которые могут иметь прямое дополнение, в таджикском языке намного больше, чем в русском. Это частично объясняется тем, что общий падеж существительных и объективный падеж местоимений соответствуют всем косвенным падежам русского языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Бозидов Н. – Косвенное дополнение в современном таджикском литературном языке. АҚД, Сталинабад, 1960 – 23 стр.
2. Исмаилов М.Ф. – Прямое дополнение в современном таджикском языке. Сталинабад, 1955;
3. Қосимова М.Н. Синтаксис простого предложения таджикской прозы XI века. Ат. докт. дисс., Душанбе, 1979 – 41 стр.
4. Мещанинов И. И. Члены предложения и части речи. Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1978. – С.103-120.
5. Ниёзмухаммедов Б. Чумлаҳои содда дар забони адабии ҳозираи тоҷик. Душанбе 1960;

6. Скобликова Е.С. Современный русский язык. Синтаксис простого предложения. – М.: Просвещение, 1979 – 236 стр.

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДОПОЛНЕНИЯ В ТАДЖИКСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

В данной статье речь идет о дополнении, второстепенном члене предложения, о способах его выражения различными частями речи, об их сходстве и отличии в таджикском и русском языках.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: дополнение, прямое и косвенное дополнение, лингвистика, словосочетание, второстепенные члены, семантика, распространенное предложение, переходный глагол, логическое ударение, личные местоимения.

THE COMPARATIVE ANALYSIS OF OBJECT IN TAJIK AND RUSSIAN LANGUAGE

In the given article gives us information about the member of the sentence – object and about using it, and differences between two languages.

KEY WORDS: object, direct and indirect object, linguistics, word-combination, minor members, secondary parts of the sentence, semantics, transitive verb, logic accent, personal pronouns.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Г.Г. Шосафарова* – старший преподаватель кафедры русского языка для филологических факультетов Таджикского национального университета. Телефоны: 919-23-97-77; 917-78-73-40; 236-45-43

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ЭТЮДЫ ЭКСПРЕССИИ В ПОЭТИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ ОРИГИНАЛА И ПЕРЕВОДА

Ш.В. Дусматова

Худжандский государственный университет им. Б.Гафурова

Стилизация экспрессии в поэтическом контексте – это намеренное построение художественного повествования в соответствии с основными принципами организации языкового материала с наиболее показательными эмоционально-образными приметам. Ведя поиск нового знания на уровне отдельной лексемы, но рассматривая её в контекстах всего произведения или отдельного высказывания, во всем многообразии их текстовых употреблений, на фоне если не полного, то достаточно представительного свода правил данного языка, на котором создано произведение, стилистическая экспрессия представляет замечательные по глубине и подробности лексикографические портреты и этюды:

Тогда сильней
Взяла тоска по прежней доле;
Душа рвалась к лесам и к воле,
Алкала воздуха полей.
Нам тошен был и мрак темницы,
И сквозь решетки свет денницы,
И стражи лик, и звон цепей.
И легкий шум залетной птицы. (А.С. Пушкин, «Братья-разбойники»)

Боз аз нав
Бигрифт гами хаёти дерин;
Озодию беша хоста дил. . .
Буд бахри ҳавои дашт ғамгин.
Дилгиркунанда буд зиндон,
Ғам тобиши нури мехру тобон,
К-аз панҷара мешуд он намоён,
Ҳам амру нидои посбонон,
Занҷиру садои нохуши он
Ҳам ғулгулаю навои мурғон. (А.С. Пушкин, «Бародарони Поратгар»)

Очевидна лексикографическая ценность подобной стилизации экспрессивной информации, важную роль в организации которой имеет идеология интегрального описания событий, портретов в оригинале и переводе стиха.

Включение в словарь поэтического контекста новых ценных сведений об их лексикографических, существенных свойствах своеобразно и оригинально стимулирует стилистику экспрессии, которая производит прорыв в макромир или лингвистику поэтики, а также ландшафт текста. Языковые средства их

описания имеют ярко выраженный классификационный и дефиниционный уклон: а) описание душевного состояния субъектов; б) характеристика образов; в) яркое представление событий; г) пейзажные зарисовки, вызывающие эмоции читателя и образующие экспрессию единиц контекста. Сказанное позволяет оценить, насколько велика роль стилистики экспрессии, способствующей динамике и акцентному выделению контуров определяемых объектов описания, при которых вырастает объем семантического поля акцентного характера, приводя к перемене взгляда на былую классификацию лексем по семантической экспрессии. Во многих случаях лексемы в поэтике лексикализуются стилистически в новой экспрессивной упаковке:

<u>Кубок янтарный</u>	<u>Аз шароби ноб лабрес аст чом,</u>
Полон давно -	<u>Мавч дорад бода бо садхо маком,</u>
<u>Пеной угарной</u>	Дар дили ман орзуҳои зиёд,
<u>Блещет вино</u>	Баҳри ки нушам киро ин нушбод?
Света дороже	(А.С.Пушкин, «Нушбод»).

Сердцу оно;
Но за кого же
Выпьют вино? (А.С. Пушкин, «Заздравный кубок»).

Ясная, образно точная и экспрессивно-правильная организация словоупотребления предполагает, как убеждают эти микроконтексты поэтики А. Пушкина, знание правил выражения экспрессии, лексической сочетаемости слов, которые создают значительное индивидуальное своеобразие контекста. Стилистическая экспрессия может быть достигнута в том случае, если будут учтены и прямые и номинативные значения слов, и дополнительные, экспрессивно-стилистические созвучия, сочетающиеся с этими прямыми значениями, как бы накладывающимися на них. Поэтический контекст невозможен без употребления выразительных (экспрессивных) возможностей различных морфологических форм, целых лексико-грамматических классов слов – частей речи (шароби ноб – янтарный кубок, лабрес аст чом – кубок полон давно угарной пеной) и словообразовательных моделей. А эти экспрессивные возможности весьма широки и разнообразны. Так, например, глаголу «блещет» - «мавч дорад» свойственна экспрессия динамичности, стремительности, а имя существительное, напротив, - передает спокойную статичность изображаемого (кубок - чом).

Известно, какое глубокое внимание уделяли отбору глаголов многие мастера русского слова, в частности, А.Н. Толстой указывал, что «найти верный глагол для фразы – это значит дать движение фразе» (1, 488-489).

Напротив, А.А. Фет пишет свою знаменитую картину летней ночи, не употребив ни одного глагола:

Шёпот, робкое дыхание,
Трели соловья...
Серебро и колыханье
Сонного ручья,
Свет ночной, ночные тени,
Тени без конца,
Ряд волшебных изменений
Милого лица,
В дымных тучках пурпур розы,
Отблеск янтаря,
И лобзания, и слезы,
И заря, заря!

Стилизация экспрессии исходит из самой языковой единицы (или категории), из целей и условий контекста для определенной совокупности языковых единиц. Стилистика контекста поэтики обеспечивает общие и частные закономерности организации языковых единиц, подчиняющихся известному идейно-содержательному, функциональному, композиционно-структурному единству, каким представляется текст поэтики как словесное произведение. Стилистика экспрессии определяет способы и нормы организации языковых единиц в текстах определенного назначения и содержания, а также внутриабзачные связи и стилистическую характеристику сложного синтаксического целого, прежде всего предложений и сверхфразовых единств в их соотношении с абзацем, с общей композицией и синтаксическим строем текста, соотносительность композиционных частей текста с определенной совокупностью языковых единиц в зависимости от идейного содержания и жанрово-композиционных особенностей данного текста.

Стилистика художественного слова решает вопросы, связанные с приобретением языковыми единицами в контексте цельного художественного произведения эстетической значимости и актуализирует определенные языковые элементы и приемы их использования.

Все в таинственном молчании;
 Холм оделся темнотою;
 Ходит в облачном сиянии
 Полумесяц молодой.
 Вижу: лира над могилой
 Дремлет в сладкой тишине;
 Лишь порою звон унылый,
 Будто лени голос милый,
 В смертной слышится струне.
 Вижу: горлица на лире,
 В розах кубок и венец . . .
 Други, здесь почиет в мире
 Сладострастия мудрец. (А.С. Пушкин, «Гроб Анакреона»)

Иллюстрации позволяют оценить, насколько должен вырасти объем лексикографических сведений только об экспрессивных свойствах слов, чтобы грамматика и словарь могли полноценно взаимодействовать в рамках интегрального описания языка оригинала и перевода, акцентно выделить экспрессию слова, определить интонационные контуры высказывания автора, безусловное приобретение нейтральными словесными единицами лексикографическую ценность. Так возникли в оригинале и переводе понятия «семантика акцентного типа», их парадигмы, грамматические их категории, словообразовательные структуры, переносные лексические значения, новые семантические поля сочетаемости и синтаксической функции.

Ин чӣ хомӯшиест вағмовар,
 Теппаҳо хам сиёҳ пушида.
 Моҳи нав дар фазои беохир
 Гуи дар байни абр чӯшида.
 Лира дар руи қабр, сар бар замин
 Рафтааст гӯйё ба хоб акнун.
 Гоҳ-гоҳе наво бароварда,
 Дили мо мекунад ба ёдаш хун.
 Пардаю торҳои лира, нигар,
 Чамбари гул ниҳодаанд бар сар. (А.С. Пушкин, «Тобути Анакреон»)

Основные лингвистические знания, которые можно было получить таким образом, были получены к 50-м годам XX столетия. С того времени добывать и представлять существенно новые результаты прежним способом оказалось невозможно. Те, кто пытался это делать, на самом деле предлагали лишь версии предшествующих концепций в новой терминологической упаковке. В поисках подлинно нового знания о стилистических эпохах экспрессии в поэтическом контексте, стимулированных, прежде всего движением самой поэтической мысли, потребовалось пересечь границы прежнего лингвистического представления сразу в двух направлениях.

Во-первых, произошло вхождение в макромир автора и лингвистику его произведений, что привело к перемене взгляда и на старую проблему классификации лексем по семантическим или иным основаниям. Во-вторых, произошел прорыв в микромир лингвистического портретирования. Впоследствии представления о лингвистически релевантных свойствах слов существенно расширились, т.е. наряду с функциональными стилями в языкознании стали выделяться стили экспрессивные – по характеру заключенной в языковых элементах экспрессии.

Ты мне велишь пылать душою:
Отдай же мне протекши дни,
С моей вечернею зарею
Моё ты утро съедини! (А.С. Пушкин, «Стансы»)

Агар хоҳӣ, ки чун оташ фурузам,
Бигардон рузҳои рафтаамро.
Биёвар субҳи фирӯзи чавонӣ,
Мунаввар соз шومي тираамро. (А.С. Пушкин, «Фардо»)

Эти стили непосредственно связаны с экспрессией воздействия, в ряду которых выделяют торжественный (риторический), интимно-ласковый, насмешливый (сапирический). Все эти стили определяются на фоне нейтрального стиля, т.е. такой речи, которая лишена экспрессии.

Полнота семантической характеристики лексемы, достигаемая в оригинале и переводе её постановкой в возможно более широкий круг контекстов и тестирования ее применимости для описания возможно более

широкого спектра ситуаций, вызвала впоследствии необходимость представления лингвистически релевантных свойств слов в экспрессивно-стилистически и существенно расширенном диапазоне контекста. При этом наряду с лексическим значением слов стало необходимо с той же степенью детальности исследование их сочетаемости, вторичной (переносной) функции, референции коммуникативных и прагматических их свойств. Этот процесс способствует выявлению новых типов активного словаря, сообщающего в контексте поэтики максимум образно-экспрессивных сведений, свидетельствуя о широких потенциях словарных ресурсов и средствах языка и о его комбинаторных (прямых и переносных) правилах, которые для стилистики экспрессии представляют прежде всего исключительно своеобразные возможности семантической и лексической сочетаемости. Такие штудии представляют интерес не только как источник новых общих принципов реализации стилистики экспрессии, но и как сокровищница конкретных результатов, поэтических находок, авторских наблюдений с аргументированным выбором лучшего из них.

В заключение этого краткого обзора стилистических эпюдов экспрессии в поэтическом контексте оригинала и перевода отметим, что идеология лингвистического моделирования стилистически экспрессивных единиц, тенденции развития экспрессии в контексте стиха или прозы в русском и таджикском языках свидетельствуют об эффектах разнородных стилевых репрезентаций, которые входят в состав парадигмы задаваемой традиционной формой ключевых слов.

Каждая из лексем поэтического контекста при их стилистической роли может обладать различного рода информацией: 1) морфологической, 2) стилистической, 3) семантической, 4) прагматической, 5) коммуникативной, 6) контекстуальной, 7) экспрессивно-образной, 8) управленческой, 9) сочетаемостной, 10) металингвистической, 11) репрезентативной.

Следовательно, стилизация экспрессии, находящаяся на стыке лексики и грамматики, является динамичным воплощением их взаимодействия и поэтому особенно удобна для иллюстрации того, как лексикографическая информация должна актуализироваться экспрессивно, манифестироваться (нейтрально и переносно) необычайно широко, высоко престижно.

ЛИТЕРАТУРА

1. Толстой А.Н. Полное собрание сочинений, т. 19.
2. Винокур Г.О. Культура языка, 2 изд., М., 1929; его же, Язык художественной литературы. Язык писателя, в его кн.: Избранные работы по русскому языку, М., 1959.
3. Виноградов В.В. Итоги обсуждения вопросов стилистики, «ВЯ», 1955, № 1; его же, Стилистика. Теория поэтической речи. Поэтика, М., 1963; его же, О теории художественной речи, М., 1971.
4. Томашевский Б.В. Стилистика и стихосложение. Л., 1959.
5. Шмелев Д.Н. Слово и образ. М., 1964.
6. Будагов Р.А. Литературные языки и языковые стили. М., 1967.

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ЭТЮДЫ ЭКСПРЕССИИ В ПОЭТИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ ОРИГИНАЛА И ПЕРЕВОДА

В статье рассматриваются особенности стилистики экспрессии художественного текста, способов их репрезентации в виде специальных синтаксических признаков, семантических и прагматических эффектов, вносимых стилизацией экспрессии, которые позволяют увидеть новые грани и свойства стилизуемой лексики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Стилизация, экспрессия, художественное повествование, стилистическая экспрессия, поэтический контекст, экспрессивно-стилистические значения, стилистика поэтического контекста.

STYLISTIC MOMENTS OF EXPRESSIVENESS IN POETICAL CONTEXTS OF ORIGINAL AND TRANSLATION

The article dwells on the peculiarities related to belle-lettre text stylistics of expressiveness, ways of their representations in the term of special stylistic signs, semantic and pragmatic effects produced by expressive stylization that affords to see new facets and properties of a stylized lexeme.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Стилизация, экспрессия, художественное повествование, стилистическая экспрессия, поэтический контекст, экспрессивно-стилистические значения, стилистика поэтического контекста.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Ш.В. Душматова* – старший преподаватель кафедры современного русского языка и общего языкознания Худжандского государственного университета им. Б. Гафурова.

КОНТЕКСТУАЛЬНАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ УПОТРЕБЛЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ТАДЖИКСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

М.М. Мирзоханова

Худжандский государственный университет им. Б. Гафурова

В конце 80-х гг. XIX в. русский лексиколог И.И.Срезневский писал: «Каждое слово есть представитель понятия, бывшего в народе: что было выражено словом, то было в жизни... Каждое слово для историка языка есть свидетель, памятник, факт жизни народа, тем более важный, чем важнее понятие, им выраженное. Дополняя одно другим, они вместе представляют систему понятий народа, передают быль о жизни народа – тем полнее, чем обширнее и разнообразнее их собрание» (4,с103). Рассмотренные источники в значительной степени обогатили наши представления и о фразеологии таджикского и русского языков, что особенно существенно, поскольку фразеология нуждается во всесторонней, как фактографической, так и теоретической разработки, а это окажет весомую помощь при анализе и оценке развития теории таджикской и русской фразеологии. В ряде случаев новые материалы предоставляют возможность более полно описать семантику фразеологизмов, их сочетаемость и функции. При этом весьма сложно определить функцию фразеологизмов, существенно выявить новые их значения. Сложность обусловлена различными принципами описания их семантической структуры в лексикографии, определения специфики их словаря, объема описываемого материала, который необычайно велик. Однако тщательное сопоставление не столько ФЕ, сколько иллюстрирующего цитатного материала позволило установить более или менее наличные ряды их значений и их оттенков. Ограничимся лишь некоторыми примерами, поскольку наш анализ посвящается лишь наблюдению за семантической эволюцией ФЕ как лексических единиц:

- 1) С открытой душой – бо дили кушод, бо дили соф;
- 2) С открытым сердцем – бо дили кушод,
- 3) С первого взгляда – аз рӯи як дидан; аз рӯи як таассуроти аввалин;
- 4) С первых слов – аз сухани аввал;
- 5) Спустыми руками – ду даст бабинӣ; бо дасти холи;
- 6) Спятого на десятое – бесару нӯг, бетартиб;
- 7) С течением времени – бо мурури замон, баъди чанд гоҳ;
- 8) С тяжёлым сердцем – бо дили афсурда, бо дили ғаш;
- 9) Садиться не в свои сани – имконияти худро ба эътибор нагирифтан, амал кардан, ба кӯрпаи худ нигоҳ накарда по дароз кардан и др.

К квалифицирующим элементам ФЕ (при построении структуры указанных моделей) относится прежде всего набор вариантов (модификации формы), несущий наиболее отчетливую информацию о словесных арсеналах формирующих структуру и смысл ФЕ, извлекаем[ы] из анализируемых моделей (см. примеры 1,2,8).

Существенно с точки зрения лексикографической информации место той или иной единицы фразеологизмов в их единой диахронической линии развития, которые характеризуются определенной стабильностью языковых характеристик, предоставляющих более широкие возможности для интерпретации различных сторон слов. В таком словарном обрамлении могут быть показаны все системные отношения слова, что характерно для примеров 3, 4, 5, 6, 7, 9, совмещающих в описании ряд языковых состояний и сменяющих друг друга языковых систем. Помимо модификаций формы информацию о ФЕ – источнике их структурирования несут первоначальные их осмысления, не утрачивающие свой смысл и в процессе их адаптации в новом контексте. К ориентирам начальной адаптации ФЕ в контексте таджикского и русского языков относятся и первичные лексические связи слов в новой, принявшей их среде. Особенностью начального периода вхождения слова в структуру ФЕ является то, что оно иногда в новом языковом пространстве контекста нужным набором лексических элементов для своей реализации:

- 1) Ба хоби [абадӣ] рафтан – уснуть [вечным] сном (умереть);
- 2) Ба чашми [касе] хок пошидан – пускать пыль в глаза (обманывать);
- 3) Бо чашми [нафрат] нигаристан – око за око (мстить, гневаться);
- 4) Ба як пули [пучак] хам наарзидан – гроша медного не стоить;
- 5) Ба итмом расонидан – доводить до конца;
- 6) Ба [хар] кор усто (панҷ панчааш хунар) – мастер на [все] руки;
- 7) Ба худ омадан – приходиться в себя;
- 8) Ба по рост кардан – ставить на ноги;
- 9) Ба пой [чап] аз хоб хестан – встать с [левой] ноги и мн.др.

О многоконтактности лексики указанных ФЕ говорит и специфика объема их значения, выступающего в роли диагностирующей силы, относящейся к текстовым данным. При этом важной, но трудоемкой задачей является фиксация значения типичных для ФЕ слов. Частота употребления лексем с предлогом «ба» в указанных выше примерах является варьирующимся показателем их моделей с разной семантической структурой.

Исследование демонстрирует сложную конфигурацию ареалов (таджикско-русских) отдельных средств, но отчетливо проступающих в очертаниях нескольких, наиболее противопоставленных по лексическим данным фразеологических зон и в основных границах их несовпадающих массивов. В них четкое попарное и подгрупповое распределение лексем на первый взгляд не наблюдается, что свидетельствует о динамичном характере локальных лексико-семантических процессов, широких взаимосвязях соседних слов. Примеры лексических соответствий семантическим обнаруживается лишь внутри лексических микрогрупп. Дальнейшее исследование языковой природы ФЕ таджикского и русского языков в сопоставлении на материале лексики позволит воссоздать картину дифференциации словарного состава ФЕ, проследить, как складывается общий их лексический фон, определить вклад языковых средств в процесс формирования фразеологических комплексов, функционирующих на тех или иных тематических и лексико-семантических диапазонах контекста. Методологически необходимость разработки этой проблемы обуславливается возможностями «выхода» к другим синтаксическим (а также экстралингвистическим) проблемам и перспективам построения более адекватных онтологических (а на их основе и более удобных операционально-методических) синтаксических концепций.

В фразеологизмах, действительно, набор слов, грамматических категорий, способ организации лексики обуславливают специфическое видение их языковой природы и кажется достаточно очевидным, что проблемы семантики фразеологических оборотов и их представление имеют своеобразные лингвистические аспекты изучения.

При построении баз знаний о ФЕ возникает также проблема понимания того, какими правилами пользовался язык при вынесении своих решений об их структуре и природе. Использование понятийного аппарата и инструментария ФЕ дает возможность глубже проникнуть в механизм их лексико-семантической и структурно-функциональной структуризации, выявить их социальные детерминанты, точнее охарактеризовать всю сложность и противоречивость их использования. Известный интерес вызывают фразеологизмы типа «вертеться как белка в колесе», что означает – находиться в беспрестанных хлопотах, суетиться или «биться как рыба об лёд» - терпеть крайнюю нужду, бедствовать. Общее значение этих фразеологизмов соотносится со значением слов вертеться (поворачиваться) из стороны в сторону; суетиться хлопотливо, биться – жить в тяжелой нужде и чрезмерном труде. Те и другие фразеологизмы генетически восходят к свободному словосочетанию, построенному по модели «глагол + сравнительная часть».

Анализируемые ФЕ возникли в результате метафорического переосмысления таких свободных словосочетаний, в составе которых знаменательные слова употребляются в своих конкретных, первично-номинативных значениях:

дасти худро бастан (букв: связать свою руку, что означает лишаться свободы действия, поступков);
дасту по гум кардан – (растеряться), волноваться от неожиданности;
дандон шикастан – орешек не по зубам (взяться за непосильное дело);
дар рӯи кил истодан – висеть на волоске (находиться в крайне опасном положении), быть близким к гибели;
дахон накушодан – держать язык на привязи (соблюдать что – либо в тайне), быть осторожным в высказываниях и мн.др.

Сопоставляя эти системы, следует понимать, что вариативность этих ФЕ и нейтральных слов (словосочетаний) характеризуется наличием двух измерений – стратификационного и ситуативного.

Фразеологизмы, будучи единицами, наделенными определенными своеобразными лексическими значениями, и являясь одновременно структурой, несущей оригинальное деривационное значение, служат средством когезии, осуществляя текстовые связи между словами и по линии лексической семантики, с одной стороны, и по линии более обобщенного (деривационного) значения, с другой стороны:

№	ФЕ в таджикском языке	ФЕ в русском языке	Их общие смыслы
1	На оби хунук, на оташи сезон	Ни рыба, ни мясо	Посредственный человек
2	Пустин чапга пӯшидан	Встать с левой ноги	Резко выразить несогласие
3	Гурги борон дида	Матёрый волк	Бывалый человек
4	Гапи хона ба бозор баровардан	Выносить сор из избы	Разглашать тайны семьи

5	Гуспандро ба гург супоридан	Пускать козла в огород	Допускать кого – либо туда, где он более всего опасен
6	Гулхурда гул пушидан	Кататься как сыр в масле	Жить в достатке

При этом актуализируются смыслы, представленные в 3-графе таблицы, которые в тексте высказывания речи обнаруживают свою специфическую, по отношению к ФЕ, природу, а именно конструктивный характер. Таким образом, ФЕ выполняют функции не только когезии, но и выделения, градуирования и экспрессивизации текста, а последний (текст) служит средством актуализации различных сторон порождаемых текстовых фразеологизированных единиц, которые используются в речевом акте и процессе построения текста, как проявление деятельностного характера процесса фразеологизации, порождающейся на основе предтекста.

Использование таких рядов семантически изоструктурных ФЕ, подчеркнуто выражающих определенное категориальное значение, - приём, характерный не только для современных таджикского и русского языков, но и для прошлых периодов их истории, как средство художественной выразительности.

Тождество варьируемых фразеологизмов и нейтральных их эквивалентов обеспечивается равенством заключенного в них значения, единством внутренней формы, семантической равнозначностью или по крайней мере близостью слов, ассоциирующихся с варьируемыми компонентами. При этом видоизменения компонентов (см. таблицу) происходит в рамках одной и той же семантической конструкции. Различие между ними чисто стилистического характера.

Сопоставительное рассмотрение особенностей фразеологии таджикского и русского языков убеждает, что в ней содержатся разнообразные ценностные данные, которые обогащают наши знания о семантике, лексике и функции фразеологизмов, предоставляют сведения о них и народно – разговорной речи. Однако извлечение этих сведений становится возможным лишь в результате изучения важнейших проблем этой категории лексики, требующей серьезного внимания исследователя. Исчерпывающую лексикографическую разработку вопросов ФЕ следует проводить в значительно большем объеме материала, чем это делается сейчас.

Однако и тот незначительный объем фактологического материала ФЕ, рассмотренного в данной статье, на наш взгляд, оказался достаточным, чтобы аргументировать наши воззрения по изучаемой проблеме в следующей форме:

- 1) Фразеологизация в таджикском и русском языках является средством когезии и экспрессивизации текста, актуализации отдельных его фрагментов, усиления фактора мотивированности знака на уровне семантических отношений.
- 2) Все порождаемые в тексте фразеологические единицы строятся по законам семантической аналогии нейтральных слов с фразеологическими.
- 3) В тексте может происходить актуализация всех связей и отношений, имеющих в системе нейтральных и фразеологических единиц (базового и производного).
- 4) Они обеспечивают структуризацию каких – либо активных моделей контекста, или реализуют в новом материале имеющиеся в языке «конкретные образцы».
- 5) Актуализация названных единиц (нейтральных и фразеологизированных) – яркое свидетельство того, что эти единицы системы конкретного текста – это не только лингвистические конструкты, но и языковая реальность, находящая отражение в языковой компетенции носителей языка.
- 6) Текстовое использование фразеологизмов служит своеобразно оригинальному лексико-семантическому представлению разного рода связей смысловых и отношений.
- 7) В контексте моделей с участием ФЕ существуют определенные семантизирующие приёмы использования лексико – грамматических структур для построения текстовых номинаций одних и тех же понятий или свёртывания их основных семантических компонентов (ба [руи] об баровардан – выводить на [чистую] воду [разоблачать])
- 8) Виды текстовой номинации ФЕ разнообразны и используются они как для наименования предмета (даст намерасад – руки не доходят), действия (дев барин кор кардан – работать засучив рукава) или признака (базми чамшедй – пир горой), так и в целях представления шуток (ба гуши хар тамбур навохтан – метать бисер перед свиньями) и острот (ба болои сұхта намакоб – подлить масло в огонь) и т.п.
- 9) Активность текстового использования ФЕ свойственна разным сферам таджикского и русского языков. В наибольшей мере присуща она художественной речи и разговорному языку.

ЛИТЕРАТУРА

1. Жуков В.П. Семантика фразеологических оборотов. Москва. Просвещение. 1978г.
2. Махкамова В.И. Фразеологические единицы творчества Лоика Шерали. Худжанд, 2009г.

3. Николаева Т.М. Лингвистика текста. Современное состояние и перспективы//Новое в зарубежной лингвистике. Вып. VIII. М., 1978 г.
4. Срезневский И.И. Мысли об истории русского языка. СПб, 1887г.
5. Эгамбердиев Р. Художественные особенности фразеологических единиц//Некоторые вопросы таджикской филологии. Самарканд, 1971г. Новая серия. №213, стр.132-139.
6. Эгамбердиев Р. Фразеологическая семантика // Вопросы филологии, стилистики и грамматического строя восточных языков. Самарканд, 1972, новая серия. Выпуск 225.

КОНТЕКСТУАЛЬНАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ УПОТРЕБЛЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ТАДЖИКСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ

В статье рассматриваются вопросы контекстуальной обусловленности ФЕ, их смысловой структуры, семантической актуализации основных типов их значений, равноправие нейтральных и фразеологизированных единиц при реализации их семантики. Объектом изучения в статье стали и аспекты мотивированности их значений в определенных конститутивных условиях, характеристики эквивалентных переменных словосочетаний, способы расширения, обогащения смысловой структуры ФЕ.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: контекстуальная обусловленность, принципы описания, семантика, структура, сочетаемость, функция, модификация, фразеологические единицы.

CONTEXTUAL PRECONDITIONING OF PHU IN TAJIK AND RUSSIAN LANGUAGES

The article dwell on the issues of PhU contextual preconditioning, sensible structure, semantic actualization of main types of meanings, equal significance of neutral and phraseologies units when their semantics is realized. The object of study comprises the following items: aspects of motivation of PhU meanings in certain constitutional surroundings, characteristics of equivalently variable word-combinations, ways of enlargement and enrichment of PhU sensible structure.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: контекстуальная обусловленность, принципы описания, семантика, структура, сочетаемость, функция, модификация, фразеологические единицы.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *М.М. Мирзоханова* – старший преподаватель кафедры современного русского языка и общего языкознания Худжандского государственного университета им. Б. Гафурова.

МУРОДИФОТИ ЛУҒАВӢ : БАҲС ВА АНДЕШАӢО

Ш.И.Хакимова

Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи Б. Гафуров

Дар забоншиносии тоҷик ҳамчун масъалаи доманадор ва мураккаби илмӣ омӯхтани синонимҳои лексикӣ ба ибтидои солҳои 60 - уми асри XX рост меояд, ки бо номи луғатшиносии варзидаи тоҷик М.Муҳаммадиев алоқаманд аст. Дар ҳамаи солҳо забоншиносии тоҷик, ки ҳанӯз чандон раванқ нагирифта буд, ба майдон омадани асари монографии ӯ «Синонимҳо дар забони ҳозираи тоҷик» (11) комёбии намоён ба шумор мерафт. Асар аз шаш боб иборат буда, дар ҳар як боб масъалаҳои муҳими синонимҳои мавриди муҳокимаи илмӣ қарор гирифтааст, аз он ҷумла, мулоҳизаҳо дар атрофи муайян кардани мафҳуми синоним (боби якум), омилҳои пайдоиш ва инкишофи синонимҳо (боби дуюм), синонимҳо аз рӯи ҳиссаҳои нутқ (боби сеюм), синонимии сифатҳо (боби чорум), синонимии шумораҳо (боби панҷум) ва синоними ҷонишин (боби шашум).

Мо андешаҳои худро дар бораи нуктаҳои алоҳидаи ин асари мукамал дар мавридҳои зарурӣ баён хоҳем кард. Алҳол барои як андоза равшанӣ андохтан ба мақоми ин асар дар таърихи забоншиносии тоҷик, хосатан таҳқиқи синонимии забони тоҷикӣ чанд нуктаро баён карданӣ. Аввалан, асари мазкурро бояд аз рӯи ҳаҷм ва мазмун тадқиқоти марҳилавӣ шуморид, зеро дар он 1) таҷриба ва дастовардҳои забоншиносии рус, ки аз дигарҳо муқаддамтар аст, ба қор рафтааст; 2) муаллиф кӯшидааст, ки аз ҷониби олимони тоҷик ҳар чӣ дар бораи синонимҳо то он дам гуфта шудааст, муҳтасар бошад ҳам, ба қайд гирад; Чунончи, суҳан аз асарҳои устод Айни, Б.Ниёмуҳаммадов, Л.Бузургзода, Ш.Ниёзӣ, Р.Л.Неменова, Д.Тоҷиев, Ҳ.Каримов, Н.Маъсумӣ, И.Саидов меравад, ки дар солҳои 40 - 50 - уми асри гузашта ба таъби расидаанд. Фикри муаллиф қомилан дуруст аст, ки то таълифи ин китоб оид ба синонимҳо «ягон тадқиқоти махсус гузаронида нашудааст.» (11,7)

Вале тазакур бояд қард, ки минбаъд диққати забоншиносон ба ин масъалаи муҳим ва дар айни замон мураккаб бештар кашида шуд, казияи муродифоти луғавӣ умдатарин муаммои асарҳои илмӣ тадқиқотӣ, китобҳои дарсӣ, рисолаҳои номзадӣ ва фарҳангномаҳо гашт.

Муродифоти луғавӣ дар бисёр қисматҳои забоншиносии тоҷик, амсоли лексикология, услубшиносӣ, омӯзиши забону услуби адибон, фарҳангшиносӣ, шевашиносӣ ва ғайра мавқеи калон пайдо кард. Эътироф бояд кард, ки дар бадали ним асри гузашта ба ягон қисмати забоншиносӣ ин қадар асарҳо бахшида нашудаанд, чунонки ба казияи муродифот.

Дар айни замон дар бобати моҳият ва хусусиятҳои онҳо фикрҳо хеле мухталифанд, ки донишмандони онҳо барои муаллимони ҷавон, омӯзгорони фанҳои забону адабиёти тоҷик, донишҷӯёни бахши суҳаншиносии мактабҳои олии зарур аст. Мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки муаллимони пешқадам масъалаҳои баҳсноки муродифоти луғавиро дар таъкили «дарсҳои проблемавӣ» дар синфҳои боло низ моҳирона истифода мекунанд. Тасмим гирифтаем, ки дар ин мақола муҳтасар дар бораи масъалаҳои муҳими мубоҳисавӣ маълумот диҳем.

Дар бобати истилоҳи асосӣ. Барои ифодаи ҳодисаи муродифот дар сарчашмаҳои илмӣ тоҷикӣ се навъи истилоҳот ба назар мерасад:

Истилоҳоти «синоним» асосан дар адабиёти илмӣ солҳои 60-70-уми асри гузашта қорбаст гаштааст, ки ба калами забоншиносон Қ.Тоҳирова (13), М.Мухаммадиев (11), С.Ҷ. Арзуманов (3),

А.Абдуқодиров (2) тааллуқ дорад. Луғатшинос М.Мухаммадиев онро дар китоби нави худ «Баъзе хусусиятҳои лексикӣ «Шоҳнома» (8) низ истифода кардааст.

Дар асари Б.Қамолитдинов «Хусни баён» ба сифати истилоҳ калимаи «муродиф» ва дар мавридҳои зарурӣ «муродифот», «муродифҳо» пазируфта шудааст. (5)

3. Дар як қатор сарчашмаҳои илмӣ, (7) ду шакли истилоҳ «муродиф» ва «синоним» баробар истифода шудаанд.

Назар ба ишораҳои олимони назари онҳо ба интиҳоби истилоҳ ягона нест. Масалан, М.Мухаммадиев дар монографияи зикршуда менависад, ки «мо ба шакли «синоним» истеъмоли хоҳем кард, зеро аз як тараф, истилоҳи муродиф (ҳамрадиф) бештар маъноӣ ҳамватан, ҳамшакл, баробароҳангро дорад, ки бо мазмун ва мундариҷаи мафҳуми синоним баробар намеояд. «Синоним» маъноӣ конкрет дорад». (11,6)

Дар китоби дарсии «Забони адабии ҳозираи тоҷик», ки қисмати дахлдори он ба калами С.Ҷ.Арзуманов тааллуқ дорад, сабаби интиҳоби истилоҳи «синоним» чунин шарҳ дода шудааст: «Синоним аз калимаи юнонии *synonymos* (ҳаммаъно) гирифта шудааст. Дар забони тоҷикӣ синонимро муродиф ҳам мегӯянд, вале азбаски аз калимаи синоним калимаҳои дигар пайдо шудаанд (синонимия, синонимика), дар адабиёти махсус бештар ин терминро қор мекунанд» (11,25). Вале Ҳ.Маҷидов, ки дар китоби тозанашири худ ба сифати истилоҳи асосӣ «муродиф»-ро интиҳоб кардааст, ин мушқилотро ба ғайри ин тавр ҳал кардааст: «Мафҳуми муродифот ё синонимия» (юн. *synonymia*- ҳаммаъноӣ) назар ба муродиф ва ё синоним (юн. *synonymos* -ҳаммаъно) васеътар буда, ҳаммаъноӣ ва ё наздикмаъноӣи воҳидҳои сатҳҳои мухталифи забонро дар бар мегирад. Ба ин маъноӣ дар системаи забон на фақат муродифоти луғавӣ ва ё худ синонимҳоро, ҳамчунин муродифоти фразеологӣ, морфологӣ, синтаксисӣ ва монанди инҳоро ҳисоб кардаанд.» (7,75) Чунонки мебинем, муҳаққиқ вожаи «муродифот»-ро муодили «синонимия» мешуморад ва шакли ҷамъии «синоним» бо калимаи «синонимҳо» (бо истифода аз пасванди «ҳо») ифода менамоянд.

Забоншинос Б.Қамолитдинов, ки истилоҳи «муродиф»-ро афзал шуморидааст, шакли «муродифот»-ро дар китоби «Муродифоти синтаксисӣ ва хусни баён» (5) ҳам ба маъноӣ «синонимия» ва ҳам «синонимҳо» ба қор бурдааст ва дар мавриде изҳор менамояд, ки истилоҳҳои «синоним» ё «муродиф» дар шакли танҳо низ баъзан маъноӣ истилоҳиашонро васеътар карда метавонанд: «Истилоҳи «синоним» ё «муродиф» дар синтаксис на танҳо воҳидҳоеро, ки маъноӣ муштаракӣ грамматикӣ доранд, дар бар мегирад, балки доираи маъноӣ истилоҳиашро васеъ намуда, (таъкиди мо-Ҳ.Ш.) муносибати парадигматикӣ байни қолабҳоро низ ифода мекунад.» (5, 13)

Андешаи мо ин аст, ки азбаски калимаи «муродиф» дар забони адабии тоҷик роиҷ аст, онро ба асос гирифта ба манфиати асолати забони миллӣ хоҳад буд. Калимаи мазкур асли матлабро ба пуррагӣ ва равшанӣ ифода менамояд, ки далели он шарҳи фарҳангҳои форсӣ-тоҷикӣ мебошанд. Масалан, дар «Ғиёсуллуғот» чунин омадааст: «Муродиф дар пайи қасе нишонанда ва лафзӣ, ки ба лафзи дигар дар маъноӣ шарик бошад.» (12,67)

Ҳамчунин шакли «муродифот»-ро ҳам ба маъноӣ «синонимия» ё «синонимика» ва ҳам ба маъноӣ синонимҳо ба қор бурдан мумкин аст, балки ҷамъбандӣ бо пасванди «-от» нисбат ба «-ҳо» дар услуби илмӣ матлубтар аст. Аз назари мо, баъзан истифодаи синоним (синонимҳо, синонимия) ба сифати муодил дар айни замон зараре надорад, зеро яке аз вазифаҳои асосии худ муродифот баргараф кардани такрори калима дар гуфтор ё навиштор аст.

Дар бобати таърифи муродиф. Дар ягон мафҳуми дигари забоншиносӣ ба мисли муродиф гуногунрангӣ ба назар намерасад, ки ин ба забоншиносии тоҷик ва ҳам хориҷӣ дахл дорад. Моҳияти масъала дар таърифи мафҳум ифода мекунанд, вале чун дар ин бобат ягонагӣ нест, нахустин таассурот ин

мешавад, ки масъалаи ғавқ ханӯз мукамал таҳқиқ нашудааст. Ҳамчун далел таърифи муродиф (синоним)-ро аз якҷанд манбаъ меорем:

«Синонимҳо (аз калимаи юнонии *synonimos* - ҳамном гирифта шуда) чунин калимаҳоеанд, ки аз ҷиҳати талаффузу шакл ва таркиби овозиашон ҳархела буда, вале барои ифодаи як маъно ё маъноҳои ба ҳам наздик кор фармуда мешаванд.» (13,17)

«Гуруҳи калимаҳои дорои маъноҳои ба ҳам наздик синоним ном дорад.» (4,27)

«Муродиф гуфта ду ва ё зиёда калимаҳоеро меноманд, ки аз ҷиҳати маъно наздик ё як буда, бо маъно ва тобишҳои иловагии маъноӣ худ, бо худуд ва андозаи истеъмолиашон ва обурани бадеиашон дар забон аз якдигар фарқ мекунанд» ва ғайра.

Дар забоншиносии тоҷик ба мисли инҳо зиёда аз даҳ навъи таърифи муродифот ба назар мерасад, ки аз онҳо таърифи зерин мақбултар аст, зеро он бо таври дақиқ се аломати асосии вожаҳои муродифӣ - 1) ҳаммаъноӣ ё наздикмаъноӣ; 2) тобишҳои маъноиву услубӣ; ва 3) дараҷаи истеъмолии калимаҳои муродифиро дарбар мегирад: «Синонимҳо (муродифот-Ҳ,Ш.) ду ва ё зиёда калимаҳое мебошанд, ки аз ҷиҳати маъно ба ҳам наздик ва баъзан баробар буда, ба ифодаи тобишҳои маъноӣ, услубӣ ва дараҷаи истеъмоли аз якдигар фарқ мекунанд.» (10,33)

Мафҳуми силсила ва сарсилсила. Гуруҳи калимаҳои ҳаммаъно ва наздикмаъно силсилаи синонимӣ номида шудааст. Вожаи умумистеъмоли, серистеъмоли ва мӯътадилмаъно (бе обурани услубӣ) сарсилсиларо ташкил менамояд, ки он дар фарҳанги муродифот дар аввали силсила ҷой дода мешавад. Дар манбаъҳои илмӣ тоҷикӣ дар қатори сарсилсила боз истилоҳҳои доминанта (4), меҳвар (1) низ дучор меояд.

Ташреҳи моҳияти «доминант» («доминанта») низ ҳархела аст. Дар ташреҳот аксар хусусиятҳои мухталифи доминанта тазаккур меёбад, чунончи, дар китоби «Забони ҳозираи тоҷик» чунин омадааст: «Дар силсилаи синонимӣ як калима сарсилсила (доминант) мебошад. Сарсилсила гуфта чунин калимаҳоро меноманд, ки доираи истеъмоли он васеъ буда, дар матнҳои гуногун калимаи дигари синонимиро иваз мекунад.» (4,28) Чунонки мебинем, дар ин қоида серистеъмоли ва қобилияти ивазкунандагии сарсилсила ба асос гирифта шудааст.

Тавсифи мукаммали сарсилсила ё доминантро мо дар китоби Ҳ.Мачидов пайдо мекунем: «Дар силсилаи муродифӣ яке аз калимаҳои маъноӣ умумиро, ки робитаи байни калимаҳои ба ҳам муродифро ба вуҷуд меорад, нисбатан пурратар дар бар гирифтааст. Ин калима сарсилсилаи синонимӣ ном дорад. Сарсилсила аз ҷиҳати хосиятҳои барҷастаи умумистеъмоли, мӯътадилоҳанг ва оммафаҳм будани худ тафовут дошта, дар мавриди зиёд калимаи дигар силсиларо дар матн иваз карда метавонад.» (7,78-79)

Ба тарзе ки аз ин иқтибос аён мегардад, дар ин тавсифи паш хусусияти сарсилсила тазаккур ёфтааст: маъноӣ нисбат ба аъзои силсила умумӣ доштан, робитадори аъзои силсила будан, умумистеъмоли, мӯътадилоҳанг, оммафаҳм будан, қобилияти калимаҳои дигари силсиларо иваз карда тавониш доштан. Танҳо ҳаминро тавзеҳ додан лозим меояд, ки «мӯътадилоҳанг» чӣ маъно дорад? Агар он ҳамчун категорияи услубӣ ба мафҳуми «мӯътадилмаъно» қорбасти шуда бошад, ба мақсад мувофиқ аст, вале агар ба мафҳуми «оҳанг» тобеъ бошад, баҳсталаб мегардад, зеро сарсилсила аз вожаҳои дигар силсила бо оҳанги махсус фарқ намекунад.

Роҳҳои пайдошавии муродифот чунин муайян карда шудаанд: бо роҳи калимасозӣ; аз ҳисоби забони зиндаи халқ ва нутқи даҳонӣ; иқтибос аз забонҳои дигар; бо роҳи эвфемизм (3).

Хелҳои муродифот. Аксар дар сарчашмаҳо аз рӯи маъно ду хели муродифот ба назар мерасанд: идеографӣ (ё мафҳумӣ) ва услубӣ. Вале муҳаққиқон аз рӯи принципи омехта (мазмун, мавқеи истеъмоли, муносибати вожаҳои ҳаммаъно ва ғайра) муродифотро ба хелҳои зиёд ҷудо кардаанд. Чунонки дар мавриди таҳлили монографияи зикршудаи М.Муҳаммадиев қайд гардид, муаллиф дар асари худ ҳашт навъи муродифоти луғавиро нишон додааст. (11,32-33) Ё ин ки дар китоби «Забони адабии ҳозираи тоҷик» бо зикри он, ки «маъноӣ мутақобил, яъне антоним, фақат дар калимаҳое ҳаст, ки мафҳуми сифатро ифода мекунанд, ё ки аломатҳои сифатӣ доранд.» (3,27) паш хел муродифот ба қайд гирифта шудаанд: а) калимаҳое, ки мафҳуми ҳодисаҳои табииро ифода мекунанд; б) калимаҳо ва мафҳумҳое, ки ҳолат ва фаъолияти инсонро ифода мекунанд; в) калимаҳое, ки мафҳумҳои замониرو ифода мекунанд; г) калимаҳое, ки мафҳумҳои гуногунро ифода мекунанд; д) калимаҳое, ки сифат ва аломатҳои гуногуни предметро ифода мекунанд; е) калимаҳое, ки ба мафҳумҳои ҳиссиёт, кайфият ва зохир гардидани онро марбутанд.

Хелҳои муродифот ҳамчунин ба принципҳои дигари таснифот низ асос ёфтааст. Чунончи, ба муносибат ба ҳиссаҳои нутқ (11;8), сохт ва таркиб (11; 13; 8), дар заминаи сохтор моҳияти муродифоти ҷуфт маънидод гаштааст, ки дар ин бора муфассалтар дар асари «Лексикаи забони адабии тоҷик» (1997) маълумот дода шудааст.

Дар масъалаи анвои муродифот лозим ба ёдоварист, ки иддае аз олимони тоҷик дар забон мавҷуд будани муродифоти мутлақро инкор мекунанд. Яъне бино ба ақидаи муаллифони китобҳои «Забони ҳозираи тоҷик» (4), «Забони адабии ҳозираи тоҷик» (3), луғатшинос М.Муҳаммадиев (10) ба забон ҳодисаи муродифоти мутлақ хос нест. Вале далелҳои забони собит менамоянд, ки чунин ҳодиса дар забонҳо вучуд дорад; дар як марҳалаи таърихӣ дар ҳамаи замонҳо калимаҳо дар ҳаммаъноии комил ба ҳам мутобиқ омада метавонанд.

Яке аз далелҳои ба ду сангар чудо шудани олимони ин аст, ки баъзеҳо дар интиҳоби истилоҳоти забоншиносӣ калимаи русиро байналмилалиро, иддае тоҷикиро мепазиранд. Дар воқеъ агар дар байни муродифоти фонетика - овозшиносӣ, лексика - луғат, синоним - муродиф, антоним - мутақоз, префикс - пешванд, суффикс - пасванд ва монанди инҳо тафовут мебуд, забоншиносон бидуни баҳс якero мепазирuftанд. Алҳол дар адабиёти илмӣ ва таълимӣ барои мактабҳои олии ва миёна ҳарду қарина ба қор рафта истодааст. Ва ё аз қабилӣ дигари луғати тоҷикӣ, амсоли олам - дунё, кишвар - диёр муродифоте мисол овардан мумкин аст, ки аз ҳар чихат: маъно, ҳосияти услубӣ, дараҷаи истеъмом ва ғайра аз ҳам тафовуте надоранд. Онҳое, ки мавҷудияти муродифоти мутлақро инкор мекунанд, баъзан дар ақидаи худ чандон устувор нестанд. Масалан, дар сарчашмае омадааст, ки «синонимҳои мутлақ, вучуд надоранд, вале баъзан баробари термин омадани калимаи муқаррарии забони модарӣ мушоҳида мешаванд - тоқ ва чараён, ҳарорат ва температура, протсент ва фоиз, лингвистика ва забоншиносӣ ва амсоли инҳо» (3) Хамин тариқ, ба ҳар ҳол, мафҳуми муродифоти луғавӣ айнияти комили вожаҳои ҳаммаъноро низ дарбар мегирад.

Соҳаи усубшиносӣ тоҷик низ дар бобати таҳқиқи муродифоти луғавӣ ба комёбиҳо ноил гаштааст. Қабл аз ҳама тазаккур бояд дод, ки оид ба вазифаҳои маъноӣ услубӣ ва қисман сохтори муродифоти луғавӣ дар осори як қатор адибони тоҷик, амсоли Абулқосим Фирдавсӣ, Камоли Хучандӣ, шоирони маорифпарвар, Мирзо Турсунзода мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Ҳатто тибқи эҷодиёти Абдурахмони Ҷомӣ, Ҷалол Иқромӣ, Фарзона рисолаҳои номзадӣ таълиф гаштаанд. Дар ин замина дар соҳаи услубиёти забони тоҷикӣ усулҳои тозаӣ тадқиқот ба назар мерасанд. Чунончи, муродифоти луғавии назми М.Турсунзода бо истифода аз усули омӯри таҳлил ёфтааст, ё ин ки таснифоти калимаҳои ҳаммаъно аз лиҳози эҳсос ва муносибат (2) сурат гирифтааст.

Ҳамчунин қабилӣ қайд аст, ки муҳтавои рисолаҳои номзадиро оид ба мавқеи муродифоти луғавӣ дар осори манзуми Абдурахмони Ҷомӣ ва Фарзона муродифоти матнӣ ташкил кардааст. Дар мавриде ки як қатор забоншиносони ҳориҷӣ муродифоти матниро аз доираи муродифот берун мегузоранд, чунонки муқаддамтар қайд кардем, муҳаққиқони ҷавони тоҷик дар ин масъала фароҳназарӣ карданд. Масалан, аз ду боби рисолаи номзидии С.Б. Ҷӯраева як боби комил бо унвони муродифоти матнӣ ба синонимҳои се исм: Юсуф, Зулайҳо, Офтоб бахшида шудааст. (14)

Фарҳангҳои муродифот. Алҳол дар забоншиносӣ тоҷик ду навъ фарҳангнома таълиф гаштааст: «Луғати синонимҳои забони тоҷикӣ» (9) ва «Луғати мухтасари русӣ-тоҷикӣ-русӣ синонимҳо» (6), ки онҳо ҳосияти амалӣ доранд, ба омӯзиши луғатҳои тоҷикӣ ва русӣ (дар мавриди дуҷум дар муқола) нигаронида шудаанд. Чуноинанд мухтасаран ҳулосаи дастовардҳои забоншиносони тоҷик дар соҳаи муродифиқшиносӣ.

АДАБИЁТ

1. Абдуқодиров А., Давронов А. Услубиёти забони тоҷикӣ. - Хучанд, 2005.
2. Абдуқодиров А. Забон ва услуби Мирзо Турсунзода. Лексика. - Душанбе: Дониш, 1988.
3. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Ҷ. 1. Барои мактабҳои олии. - Душанбе: Ирфон, 1973.
4. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Лексика. Ҷ.1. - Душанбе: УДТ, 1981.
5. Камолиддинов Б. Хусни баён. Ҷ.1., - Душанбе: Маориф, 1989.
6. Капранов В.А. ва диг. Луғати мухтасари русӣ - тоҷикӣ ва тоҷикӣ - русӣ синонимҳо. - Душанбе: Маориф, 1985.
7. Мачидов Х. Забони адабии муосири тоҷик. Ҷ.1. Луғатшиносӣ. - Душанбе, 2007.
8. Муҳаммадиев М. Баъзе хусусиятҳои лексикӣ «Шоҳнома». - Душанбе; Маориф ва фарҳанг, 2005.
9. Муҳаммадиев М. Луғати синонимҳои забони тоҷикӣ. - Душанбе: Маориф, 1993.
10. Муҳаммадиев М. Очеркҳо оид ба лексикаи забони адабии ҳозираи тоҷик. - Душанбе: Ирфон, 1968.
11. Муҳаммадиев М. Синонимҳо дар забони ҳозираи тоҷик (ҳиссаҳои мустақили нутқ). - Душанбе: УДТ, 1962.
12. Ромпурӣ Муҳаммад Ғиёсуддин. Ғиёсуллуғот. Ҷ.1-2. - Душанбе: Адиб, 1987.
13. Тоҳирова Қ. Лексикаи забони адабии тоҷик (материалҳо). - Душанбе: Дониш, 1967.
14. Ҷӯраева С.Б. Синонимҳо дар назми Абдурахмони Ҷомӣ. - Рисолаи номзадӣ. - Хучанд, 2009.

ЛЕКСИЧЕСКИЕ СИНОНИМЫ: СПОРЫ И РАЗМЫШЛЕНИЯ

Данная статья посвящена анализу изучения проблем синонимии в таджикском языке.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: синонимия, синонимы в литературном таджикском языке, лексические синонимы.

LEXICAL SYNONYMS: DISPUTES AND REFLECTION

Given clause is devoted to the analysis of study of problems of synonyms in the tajik language.
KEY WORDS: synonymism, synonyms in literary Tajik language, lexical synonyms.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Ш.И.Хакимова* - старший преподаватель межфакультетной кафедры таджикского языка Худжандского государственного университета им. Б. Гафурова

ИФОДАҶОИ МАҶОЗӢ ДАР РОМАНИ «ГАРДИШИ ДЕВБОД»-И АБДУЛҶАМИД САМАД

Н.С. Саидов

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Вобаста ба талаботи фикр ва мундариҷаи матн калимаҳо дар асари бадеӣ тобишҳои нав пайдо карда, сермаъно мешаванд ё баръакс, доираи маъноияшон маҳдуд мегардад. Ин ҳодиса то як андоза ба захираи дониш, таҷриба ва маҳорати суҳандони нависанда, аз тарафи дигар, ба майли услубӣ ва тағозои эҷодии вай вобаста аст. Ҳар як калимае, ки барои ифоданоку образнок баромадани фикр хизмат мекунад, гатъи назар аз исм ё феъл будани худ, берун аз матн маъноӣ абстракт (умумӣ) дорад: *дег, ғазаб*. Аз ин рӯ, матн барои кушода додани вазифаи синтаксисӣ, услубӣ, дар айни замон, ифодаи маҷозӣ ва ҳиссии калимаҳо роли калон мебозад. Вагте ки ду калимаи мухталиф бо як алоқаи грамматикӣ-синтаксисӣ ба ҳам омада, як ибораро ташкил медиҳад (*деги ғазаб*), дар ифодаи онҳо ба туфайли алогаяи грамматикӣ асоси аввалини ба вучуд омадани тобиши маъноӣ нави калимаҳо гузошта мешавад.

Ақсарияти асарҳои Абдулҷамид Самад ду маънӣ: асли ва маҷозӣ, зоҳирӣ ва таҳтонӣ доранд. Маҳорати нависанда ҳам дар ҳамин аст, ӯ ҳамаи тобишҳои маъноӣ ва рангорангии тафаккури бадеиро дар роҳи таҳлилу таҳғиги манзара ва равандҳои гуногуни ҳаёт қорбасти карда тавонистааст.

Ба *туҳми меҳру вафо* гатҳи расид. На ба хеш эътимод монду не ба бегона (сб). Чузӣ ифодаи метафорӣ маъноӣ маҷозӣ гирифта бошад ҳам, дар айни ҳол бо ёрии феъли таркибии «*гатҳи расидан*» маъноӣ аслии худро як андоза нигоҳ доштааст.

Дар матни дигар дар баробари «*туҳми аҷал*», ки дар Фарҳанги ибораҳои рехта дар шакли «*туҳми аҷал коштан*» ба маъноӣ кушокушӣ қардан, одами бисёрро куштан омадааст, нависанда ифодаи нави маҷозии «*доси аҷал*» офаридааст. Воситаи амал дар ин ифода ба таври конкрет олати оҳании ҳилолшакл, ки бо он алаф, гандум, ҷав ва монанди инҳоро медараванд, дос аст. Таносуби маъноӣ ва монандии калимаҳоро ба инобат гирифта А. Самад ифодаи нави маҷозӣ сохтааст: Медонӣ, *туҳми аҷал, доси аҷал* ҳамин фашистонанд.

Дар романи «Гардиши Девбод» нависанда ҳолати рӯҳӣ ва вазъияти зиндагии ҳалти тоҷикро дар замони баргароросозии Ҳукумати Шӯравӣ ва давраи Ҷанги Бузурги Ватанӣ ба риштаи тасвир кашида барои қозибанок ва муассирии матн тавассути исмҳои конкрет, ки ифодаҳои маҷозии маъмул сохта шудаанд, ифодаҳои маҷозии исм, сифат ва феъл эҷод кардааст. Бо амри тақдир он тифл аз *чанголи марг* раҳид... (саҳ.137).

Ифодаҳои «*чанголи марг*» ва «*дасти аҷал*» маъмул буда, дар баёни матлаб ҳаммаъно мебошанд. Аммо калимаи «*даст*» аз калимаи «*чангол*» бо тобиши маъноӣ, обурани ҳисӣ, калимасозӣ ва сермаъноӣ фарғ мекунад. Ин навбат нависандаи мумтоз калимаи «*чангол*»-ро ба *гуруснагию нодорӣ* нисбат дода, барои равшан намудани ҳолати азобу машағати тангдастию гуруснагии азсаргузаронидаи кӯдакону пиронсолони ағибгоҳ ифодаи ҷолиб офаридааст:

... аз *чанголи гуруснагию нодорӣ* раҳонидану то *рӯзҳои кушод* расонидани бачу қач... (саҳ. 155).

Мавриди зикр аст, ки дар ҷумла боз як ифодаи маҷозии дигар «*рӯзҳои кушод*» истифода шудааст. Ифодаи маҷозии сифат *рӯзи кушод* ба маъноӣ *рӯзи серию пурӣ, рӯзи фараҳу шодӣ ва осоиштагӣ* фаҳмида шуда дар муғобили ифодаи идиоматикӣ *рӯзи саҳт, рӯзи сиёҳ (рӯзи наҳс)* меистад:

Тавба, ҷанг ба ҳама бадбахтиву *рӯзи сиёҳ* оварду ба Азизак қайфу сафо... (саҳ. 143). Танҳои дарди мушқил, *рӯзи саҳт* аст, ҷони бобо. Ҷонама бихар, ошно (саҳ.23).

Ифодаҳои маҷозӣ яке аз роҳҳои асосии инкишофи маъноӣ калима аст. Бо роҳи маҷозонидани узвҳои бадани инсон ва алогаманд намудани онҳо бо исмҳои бечон ифодаҳои маҷозии романи «Гардиши Девбод» ҷилои маънавий касб намудааст. Аз он ҷумла исмҳои *дил, гулӯ, қом, гӯш, даст, ҷашм, даҳон* ва ғайра.

... аз *дили дарё* даста-деста оташ меҷаҳид... (саҳ.26). Соле пеш зане тифли ширхора дар оғӯш, дар чунин як рӯзи сард дар *гулӯи Хирсдара* аз барфбод раҳгумзада, аз бемадорӣ ба *қоми ғоре* фуру

лағчид (сах. 137). Фарёд зи *дасти фалаки* бебокам... (сах. 107) ... *аз кӯрии чашми фалак* калбуз шох бароварду бедум думдор шуд... (сах. 27) ... ба деҳаи *Даҳани ғор* меҳамад (сах. 123) Бас, аз вағу чағи шумо *гӯши замини осмон* ба фарёд омад... (сах. 190). Шояд дар оғӯши модар ё падар мебуд, дар *коми сел* беному нишон мерафт (сах. 16).

Дар мисоли охир калимаи оғӯш ва модар ҳарду дар маънои асли омадаанд. Вале калимаи «оғӯш» бо суҳанони тамоман «бегона» омада, ифодаҳои маҷозӣ месозад: *оғӯши хомӯшӣ* (сах. 91), *оғӯши сабзи дарахтону буттаҳо* (сах. 100) *оғӯши кӯчаҳои хомӯшу торик* (сах. 194).

Дар ташаккули ифодаҳои маҷозӣ баъзе категория ва аломатҳои морфологии баъзе ҳиссаҳои нутг (хусусан исм) аҳамияти калон дорад. Дар натиҷаи ба исмҳои ҷондор, узвҳои бадани инсон ва ғайра алогаманд намудани исмҳои бечон ва бо ҳам пайвастании исмҳои конкрету абстракт ифодаҳои маҷозии исм ба миён меоянд: *калиди итбол, хандаи бахт, хонаи бахт, ғамистони Сифат, борони тир, кӯҳи нангу номус, хашми интилоб, боғи умр* ва ғайра.

Дар ифодаҳои маҷозӣ чӯзӣ маҷозан корфармуда сифат бошад, ифодаи маҷозии сифатӣ мешавад: Як *суҳанҳои ширин* менависад, ки ба ҳафт пуштат менамояд (сах. 111).

- *Ҳақиқат* ҳамеша барои шумо *сарду талх* аст... (сах. 63)

Суҳани ширин, ҳақиқати талх дар ин ифодаҳо калимаҳои *ширин* ва *талх* аломати ашъӣ конкрет шудаанд. *Суҳани ширин, суҳани талх ҳақиқати талх* хусусияти рехтагӣ пайдо карда дар забон маъмуланд. Ба ҳамин монанд *сарнавишти талх, тағдири шӯру талх, рӯзи саҳт, рӯзи сел* ва ғайра дар асари нависанда истифода шудаанд. Ҳамчунин Абдулҳамид Самад сифати «*чиркин*»-ро ба «*кирдор*» ва «*домон*» умумият дода, ифодаи маҷозии сифатӣ сохтааст.

Ва ташвишҳои Мирак низ ҳадаф доштанд: ин *рафторҳои качу чиркинро* дидаву доништа, муросо ва таҳаммул бикунем?... (сах. 145) Хушӯ ёди ӯ танҳо ба ҳимояи шарафу номус банд буд ва меандешид, ки ... бо *домони чиркин* бо чӣ дидаву рӯ ба деҳа ворид мешавад, ба *хонаи поки бахташ* гадам мениҳад... (сах. 1665).

Дар мисоли аввал суҳан дар бораи амали носавоб, ноҷоиз ва ғаразноки персонаж мерафта бошад, дар мисоли баъдӣ (*домони чиркин*) ба маънои бадахлогӣ, бераҳагӣ, беномусӣ фаҳмида мешавад. Ин ифода дар асоси киноя ташкил шудааст ва ҳамгунаи он дар Фарҳанги забони тоҷикӣ дар шакли «*домони тар*» оварда шудааст.

Агар дар таркиби ифодаҳои маҷозӣ чӯзӣ асосӣ феъл бошад, ифодаҳои маҷозии феълӣ ба миён меоянд. Дар забони тоҷикӣ ифодаҳои маҷозии феълӣ ҳам дар заминаи маъноҳои грамматикӣ ҷондору бечон, шахсу ғайришахс ба вучуд омадаанд. Чунончи: *Офтоби шигифлу ҳайратзада аз домони осмон сӯяш менигарад* (сах. 155). Ифодаи маҷозии феълӣ - *офтоб менигарад*. Нависанда офтобро ба инсон монанд карда онро *шигифлу ҳайратзада* тасвир кардааст, ки дар адабиётшиносӣ ва санъати суҳан ин навъи маҷозро ташхис меноманд. Намунаи барҷастаи ин навъи маҷоз дар шеъри султони шоирон А. Рӯдакӣ мушоҳида мешавад:

Бихандад лола бар сахро,
Ба сони чеҳраи Лайло.
Бигиряд абр бар гардун,
Ба сони дидаи Маҷнун.

Инчунин нависандаи бомаҳорат таҳаюлотӣ рангинашро ба кор бурда, ифодаҳои маҷозии феълӣ зеринро эҷод кардааст:

Сипас, хомӯшии мутлаг ҳукм меронад... (сах. 188). *Сукут ба ҳама ҷо лангар мепартофт* (сах. 190).

Дар асари «Гардиши Девбод» нависанда барои муассирии матн ва завғи бадеӣ бахшидан ба хонанда аз санъатҳои бадеӣ (ташбеҳ, истиора, муболиға, тазод, киноя, рамз), зарбулмасалу мағолҳо ва воҳидҳои фразеологӣ фаровон истифода бурдааст. [Ҳамчун муште аз хирвор, инҷониб, дар мавриди ифодаҳои маҷозии таркиби воҳидҳои фразеологӣ як-ду мисол меорем:

Ҳозирони даҳонусто аз гуфтори ӯ бештар хушхолу хандон, *бозори суҳан метафсонданд*... (сах. 64). - Баъд ошно, зан ба чашмат фаришта метобад *аз лаззати шахди умр баҳраманд мешавӣ* (сах. 65, варианти «*шаҳди зиндагӣ чашмадан*»). Даста-деста мардон, сипас фавҷ-фавҷ ҷавонони навхату *аз боғи умр гуле наҷидаро* маҷбуран ба мулкҳои дуру ғайр мефиристанд (сах. 68, муродифи «*аз сад гул як гулаш нашукӯфта*»).

Хулоса, калимаҳо дар вағти дар матн омаданашон дар голаби мафҳуми муайяни асли маҳдуд намонда, балки дар сурати иловагӣ дорои маъноҳои маҷозӣ мегарданд ва доираи маънои онҳо вусъат меёбад. Дар ин сурат калимаҳо барои тасвири бадеӣ аҳамияти фавғуллода пайдо мекунанд. Аз ин рӯ, дар асарҳои бадеӣ калимаҳо таркибҳо бештар маънои маҷозӣ гирифта ба маъноҳои гуногун ҷилва додани онҳо чун як воситаи тасвири бадеӣ роли калоне мебозад.

Махорати баланди нависанда дар истеъмоли навъҳои гуногуни маҷоз аз он зоҳир мегардад, ки истеъдоди баланду таҳағоли образофарини ӯ хеле нозук буда, тасвирҳои туфайли маҷоз офаридааш далели нугтадонии ӯст.

АДАБИЁТ

1. Зехнӣ Т. Санъатҳои сухан. - Душанбе: Маориф, 1992
2. Камолитдинов Б. Забон ва услуби Ҳаким Карим. - Душанбе: Ирфон, 1967
3. Камолитдинов Б. Хусни баён. - Душанбе: Маориф, 1989
4. Фарҳанги забони тоҷикӣ. - М.: Советская Энциклопедия, 1969
5. Фозилов М. Фарҳанги ибораҳои рехтаи забони тоҷикӣ. - Душанбе: Ирфон, 1964
6. Х. Хусейнов. Забон ва услуби «Одина»-и устод Айни. - Душанбе: Ирфон, 1973

ПЕРЕНОСНЫЕ ЗНАЧЕНИЯ В РОМАНЕ «ГАРДИШИ ДЕВБОД» АБДУЛХАМИДА САМАДА

В этой статье речь идет об употреблении переносных значений, что является одним из путей расширения смысла слова. Считается, что в придании образности слову, в точной передаче смысла произведения важную роль играют переносные значения. В основном переносные значения слов, или аллегории, являются центральными в романе «Гардиши Девбод» А. Самада.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: переносные значения, употребление переносных значений, переносные значения новых слов в романе «Гардиши Девбод» А. Самада.

FIGURATIVE SENSES IN THE NOVEL «GARDISHI DEVBOD» ABDULAMID SAMAD

In this article it is a question of the use of figurative senses that is one of ways of expansion of sense of a word. It is considered that in giving of figurativeness to a word, in exact transfer of sense of product the important role is played by figurative senses. Basically figurative senses of words, or allegories, are central in the novel «Gardishi Devbod».

KEY WORDS: figurative senses, the use of figurative senses, figurative senses of new words in the novel «Gardishi Devbod» of A. Samad.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Н.С. Саидов* - аспирант факультета таджикской филологии Таджикского национального университета. Телефон: 98-555-93-86

СОСТАВЛЕНИЕ ЧАСТОТНОГО СЛОВАРЯ ГАЗЕЛЕЙ ХАФИЗА

М.А. Умаров, Д.Ф. Джаъфарова
Технологический университет Таджикистана

Компьютерные и коммуникационные технологии предоставляют неограниченные возможности для хранения и быстрого доступа к богатейшему наследию таджикско-персидской литературы, а использование аппарата математики, и особенно ее раздела - статистики на базе этих технологий дают наилучшие результаты в анализе закономерностей литературного наследия. Такой анализ позволяет избавиться от субъективных оценок при помощи подсчета и строгой систематизации анализируемого материала и произвести корректную атрибуцию и установление авторства того или иного материала.

Статистическое исследование классиков таджикской литературы проводилось очень мало. Хотя при исследовании классической поэзии, кроме атрибуции, которая является, несомненно, одной из важнейших задач стилистики, требуется установить также и другие параметры поэтического наследия. Интересно, например, установить отвечают ли тексты конкретного автора некоторым статистическим закономерностям, например, в частности, закону Ципфа, который выражается в следующем: $F_i * N_i \approx const$, где F_i - частота лексической единицы, а N_i - ее номер.

Существующие частотные словари и проведенные статистические исследования ограничиваются изучением закономерностей лишь лексических единиц (например, [2]). При составлении частотного словаря наследия Хафиза, кроме этого, был включен и еще один параметр, а именно размер стиха, который на наш взгляд, позволит значительно увеличить степень достоверности атрибуции поэтического материала. Конечно, при исследовании маснави или касьды, этот параметр может и не влиять на результат, из-за относительного постоянства его значения, однако при изучении сборника газелей, рубаи или других коротких жанров, значение размера и его статистическая обработка наряду с другими параметрами являются существенной величиной. Вопросы исследования частотности стихотворных размеров поэзии Хафиза изучены в работе [3].

При решении поставленной задачи, прежде всего, возникла необходимость автоматизации определения размера стиха в соответствии с канонами «аруз²». Этот вопрос обсужден в работе [4], где приводится подробный алгоритм, и указываются основные три способа решения данной задачи. В описываемой в настоящей работе системе автоматизации определения частотных характеристик, относительно размера стиха используется пока только один способ, который в ссылаемой работе назван методом последовательного уточнения.

Структура разработанной системы автоматизации определения частотных характеристик и ее основные компоненты приведены на Рис.1. Пунктиром обозначены компоненты, находящиеся на стадии разработки.

Для формирования базы данных системы использовано полное собрание сочинение Хафиза [1], а ее реализация произведена средствами СУБД MS Access. Список лексических единиц первоначально формируется на листе MS Excel для предварительного просмотра и, если необходимо, внесения корректировок. Это сделано из следующих соображений. В некоторых случаях, в зависимости от требований размера, рифмы и мелодичности стихотворения классики позволяли себе видоизменить некоторые слова или слить две лексические единицы. Например, слово «хурд» рифмуется со словом «гард» и читается как «хвард», или очень часто сливаются соединительный союз «ва» с местоимением «ин», «он» и обозначаются как «в-ин», «в-он», а также со словами начинающимися с гласной буквы, например, слово «ва андеша» обозначается как «в-андеша». То же самое с предлогами «аз», «ба» и т.д. Кроме того, в сборнике Хафиза имеются газели, отдельные строки или несколько строк, которые написаны на арабском языке. Это явление нами рассматривается как дополнительный параметр частотных характеристик.

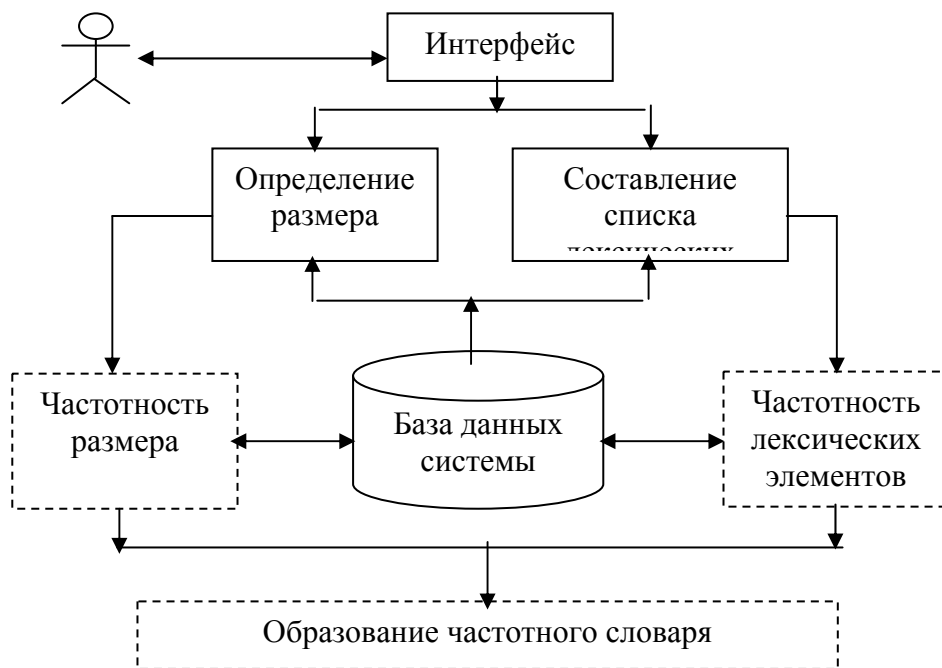

Рис. 1 Основные компоненты системы

ЛИТЕРАТУРА

1. Шамсиддин Мухаммад Хофизи Шерозӣ. Куллиёт. Техрон, Иқтисодиёти ҷаҳон, 2001, 360 с.
2. М.-Н.Османов Частотный словарь Унсурӣ. М.Наука, 1970, 326 с.
3. М.Нарзикул. Чойгоҳи сухан, Душанбе: Адиб, 2007, 150 с.
4. Умаров М.А., Джаъфарова Д.Ф. Об автоматизации определения размера таджикского стиха. Труды научно-практической конференции, Душанбе, 2007, 147 с.

² Аруз (۷ ر و ض) –отрасль в литературоведении, изучающая закономерности стихотворных размеров и способов их образования. В арабской поэзии используются 19 наименований базовых размеров, 14 из которых широко используются в персоязычной поэзии. Путем специального приема, называемого «зихоф», из каждого базового размера порождается множество новых размеров.

СОСТАВЛЕНИЕ ЧАСТОТНОГО СЛОВАРЯ ГАЗЕЛЕЙ ХАФИЗА

Компьютерные и коммуникационные технологии предоставляют неограниченные возможности для хранения и быстрого доступа к богатейшему наследию таджикско-персидской литературы, а использование аппарата математики, и особенно ее раздела - статистики на базе этих технологий дают наилучшие результаты в анализе закономерностей литературного наследия. Данная статья посвящена составлению частотного словаря газелей Хафиза.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: богатейший наследие таджикско-персидской литературы, использование аппарата математики, анализ закономерностей литературного наследия, частотный словарь газелей Хафиза, составление частотного словаря газелей Хафиза.

DRAWING UP OF THE FREQUENCY WORD BOOK OF GAZELLES HAFIZ

Computer and communication technologies give unlimited possibilities for storage and fast access to the richest heritage of the Tajik-Persian literature, and use of the device of mathematics, and especially its section - statistics on the basis of these technologies yield the best results in the analysis of laws literary generations. Given article is devoted drawing up of the frequency word book of gazelles of Hafiz.

KEY WORDS: the richest a heritage of the Tajik-Persian literature, use of the device of mathematics, the analysis of laws literary generations, the frequency word book of gazelles of Hafiz, drawing up of the frequency word book of gazelles of Hafiz.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ: *М.А. Умаров* – кандидат технических наук, доцент, заведующий кафедрой информатики и информационных систем Технологического университета Таджикистана

Д.Ф. Дзайфарова - старший преподаватель кафедры высшей математики и информатики Технологического университета Таджикистана. Телефон: 907-77-77-35

СРЕДСТВА СИНТАКСИЧЕСКОЙ ЭКСПРЕССИИ В «ПИСЬМЕ К ГОГОЛЮ» В.Г. БЕЛИНСКОГО

Г.Ш. Ходжиева

Таджикский государственный институт языков им. Сотима Улугзаде

Теория синтаксиса современного русского языка постепенно с объективной необходимостью выделила важный ее раздел - экспрессивный синтаксис. Его исследователи определили такие приемы, средства и специальные синтаксические единицы разных структур, которые в речи становятся стилистически значимыми. Вопросы экспрессивного синтаксиса разрабатывали в своих исследованиях Н.И. Формановская, Л.Г. Барлас, М.Н.Кожина, Г.Я. Солганик, А.П. Сковородников и другие.

По утверждению М.Н. Кожиной, многие средства синтаксиса характеризуются сильной эмоциональностью и экспрессивностью, и, следовательно, стилистической значимостью, например, предложения, различные по цели высказывания; многие неполные и односоставные предложения, ряд явлений порядка слов, случаи использования однородных членов предложения, обособления видов бессоюзных предложений, приемы использования прямой речи и др. Также безусловными стилистическими средствами в синтаксисе являются функционально-ограниченные единицы, (причастные и деепричастные обороты), эллиптические конструкции, инфинитивные и безличные предложения. Важно стилистическое значение порядка слов в предложении. А.М. Пешковский указывал, что "перестановка слов одного и того же предложения, состоящего из пяти знаменательных слов, дает более сотни вариантов семантико-стилистических оттенков" Не менее важное значение имеет отправной пункт высказывания - тема ("известное") и то, что о нем говорится - рема ("новое"). Движение от темы к реме образует прямой порядок слов (объективный), а от ремы к теме – обратный, т.е. инверсионный, прямой порядок слов стилистически нейтрален, инверсионный же обладает экспрессией и поэтому оказывается стилистически значимым. Особенной экспрессией и, следовательно, стилистической значимостью обладает в русском языке инверсия именного сказуемого (например, *Сухостойкое было лето*). Экспрессивность создается в тех случаях, когда акцентируемый член выносится с конца предложения в начало или середину или, во всяком случае, стоит на необычном для себя месте [4, 1966, с.15]. Инверсионный порядок слов в речи может использоваться и с риторической установкой в художественном произведении, в публицистике.

Исследователи отмечают, что стилистическими возможностями обладает и сам строй простого предложения, например, синонимии разных типов предложения. Так, можно говорить о синонимии утвердительных определенно-личных и безличных предложений. Различные виды односоставных предложений имеют определенное тяготение к той или иной сфере общения, например, безличные предложения, обозначающие явления природы (*темнеет, вечереет*), состояние человека (*Ему не спится*) используются исключительно в художественной публицистике [8, 1978, с.133].

В аспекте сложного предложения можно начать с предложений, которые содержат в одной из частей разговорный конструктивный элемент. Такой элемент относится к "сильным" потому, что он по своей природе экспрессивен.

Экспрессия структуры связана с подчеркнутой передачей непринужденности, возможной краткости и динамизма (антиэллипсис и его позиции). Ведь конструктивный разговорный элемент может перемещаться в 1-ой из предикативных частей сложного предложения, например, глагольные повторы. В составе осложненного сказуемого-повтора могут быть частицы, а 2-ая часть - с сопоставительно-противительным значением, присоединяется союзами *а, но* и бессоюзно. Повтор номинативов (*Погода не погода. Шторм не шторм*). Конструкции с местоименным повтором типа (*кто-то, что-что*). Немаловажная роль отводится эллиптическим конструкциям, например: *Любовь - это кажется то, чего нет*.

В работе есть попытка исследовать функционирование эллипсиса, т.е. сокращение глагольного компонента.

Экспрессивностью, как известно, обладают и бессоюзные конструкции. Бессоюзные предложения, попадая в контекст, играют в нем различную роль. В художественной литературе бессоюзные предложения используются как имитации говорящим авторской речи и речи персонажей. Нередко именно бессоюзная связь ведет к тому, что структура частей предложения меняется в сторону эллиптичности, неполноты (*Он приказал, чтобы все поднялись наверх. - Он приказал: все наверх*). Конечно, бессоюзное предложение оказывается более динамичным и экспрессивным.

Особенно заметную роль в создании динамизма, экспрессии бессоюзных предложений играют глагольные формы сказуемых в частях, особенно такие "сильные" элементы, как повелительная и сослагательная формы в условном значении. (*А начни я говорить, вы застыдитесь и убежите*).

Парцелляция в сложном предложении - также представлена в работе: структурные единицы текста от точки до точки (т.е. фразовое расчленение единой синтаксической структуры). Экспрессивные возможности парцелированных конструкций велики. Такая конструкция в тексте может играть различную роль: в речи персонажа служить характерным средством; в речи автора - выделять, подчеркивать, актуализировать смысловую значимость парцеллята, выстраивать особо выразительные фигуры. Иногда автор прибегает к прямому обращению к читателю, субъективно вовлекая в строй своих мыслей. Авторское отношение может быть выражено посредством форм местоимений и глаголов. Все это свидетельствует о разнообразии средств воздействия со стороны автора.

Период - это сложное синтаксическое построение в виде значимого, интонационно уравновешенного целого. В него входит: однородность частей, повторение союзов, нередко лексических и местоименных, структурный параллелизм.

Структурный параллелизм создается и поддерживается одинаковым строением частей, одинаковыми синтаксическими оборотами в этих частях, одинаковыми вводными словами, одинаковыми морфологическими способами выражения членов предложения.

Цель данной работы - исследовать использование экспрессивных средств и приёмов синтаксиса, определить общее экстралингвистическое (внеязыковое) назначение данных употреблений. Наблюдения проводятся на материале «Письма к Гоголю» В.Г. Белинского.

Материал для исследования - письма Белинского к Гоголю - избран не случайно, так как это произведение оказалось в центре идейной борьбы за истинные духовные ценности русского народа. «Письмо» полно страсти, гражданского пафоса, горечи надежд великого критика на творческое обновление мировоззрения Н.В. Гоголя.

Исследуя публицистическое произведение "Письмо к Гоголю" В.Г. Белинского, мы постарались выделить те средства синтаксической экспрессии, которые помогают раскрыть основные идеи этого "ценнейшего памятника революционной русской публицистики", отразившего важнейший момент в истории русского освободительного движения.

Те средства, с помощью которых автор негодовал, убеждал, боролся против Гоголя - проповедника, но одновременно боролся и за Гоголя - автора "Мертвых душ" и "Ревизора", страстно призывал его искупить свою вину перед народом новыми творениями.

Среди средств синтаксической экспрессии наиболее часты антиэллиптические конструкции (повторы), которые несут яркую эмоциональную окраску и способствуют выражению наибольшего эмоционального подъема. Один из примеров: *Что же касается до меня лично, повторяю: Вы ошиблись, сочтя статью мою выражением досады за Ваш отзыв обо мне как об одном из Ваших критиков*".

В данном примере мы сталкиваемся с конструкцией сложного предложения, которая осложнена не только местоименным повтором, но и деепричастным оборотом. Обычно, используемый местоименный повтор выполняет уточняющую роль, раскрывает илльный смысл. Также встречаются примеры и глагольных повторов, например, *Я не умею говорить вполнину, не умею хитрить: это не в моей натуре.*»

Вообще глагольные повторы способствуют конкретизации и эмоциональному усилению выделенных тезисов. Определенные эмоционально-экспрессивные оттенки вносят в речь и повторы частиц, например: *Не истиной христианского учения, а болезненной боязнью смерти, черта и ада веет от вашей книги. И что за язык, что за фразы*

В приведенном примере восклицательные частицы «что за» выражают сильное негодование автора. В этой конструкции также надо обратить внимание на то, что сочинительный союз «а» обозначает, что связываемые части противопоставляются, а отрицательная частица «не» усиливает это противопоставление. Повторы частиц в данном контексте придают дополнительные сложные или эмоциональные оттенки предложениям и отдельным словам. Можно привести одни из примеров с повтором синтаксического целого, например: *Нет, если бы Вы действительно преисполнились истиною Христианства, а не дьяволова учения, - совсем не то написали бы Вы Вашему адепту из помещиков. Вы бы написали бы ему, что так как он должен или дать им свободу, или хоть, по крайней мере, пользоваться их трудом как можно льготнее для них, сознавая себя, в глубине своей совести, в ложном к ним им положении.*

Это предложение содержит довольно много экспрессивных единиц: во-первых, наличие вводных слов (по крайней мере), во-вторых, повтор разделительного союза «или», который выражает отношения взаимоисключения, чередование действий, явлений, в третьих, повтор модально-волевой частицы «бы», усилительную функцию отрицания играет и повтор частицы «не».

По утверждению Барласа ЛР., «такие предложения используются в авторском повествовании, в языке публицистики, научно-популярной и мемуарной литературе, и при этом они умело употребленные в письменном языке, не вызывают возражения: наоборот, они лаконичны, изобразительны и эмоциональны» [1, 1983, с.133]. Используются в контексте (наряду с другими повторами) и повторы предлогов, например: *Тут дело идет не о моей или Вашей личности, а о предмете, который гораздо выше не только меня, но и даже Вас? Тут дело идет об истине, о русском обществе, о России.*

В данной конструкции помимо повтора предлогов, мы наблюдаем явление структурного параллелизма, а также наличие простых экспрессивных единиц (вопросительное предложение). Как правило, все это используется автором для выражения противопоставлений, различия, несоответствия и уточнения. Другое синтаксическое средство экспрессии, - оформление высказывания как повествовательного, вопросительного или побудительного в соответствии с задачами общения в конкретной ситуации, которое имеет определенное стилистико-экспрессивное значение [2, 1983, с.155].

Одну из основных форм общения составляют вопросительные предложения. В таких предложениях выражается стремление говорящего получить от собеседника необходимую информацию о каких-то фактах, явлениях, событиях. В «Письме к Гоголю» довольно часто можно встретить примеры вопросительных предложений, например: *Неужели Вы думаете, что сказать всяк, вместо всякий, значит выразиться библейски?*

Теперь судите сами: можно ли удивляться тому, что ваша книга изложила Вас в глазах публики и как писателя, и, ещё большие, как человека?

Не есть ли на Руси, для всех русских, представитель обжорства, скуности, низкопоклонничества, бесстыдства? И будто всего этого вы не знаете?

Про него русский народ рассказывает похабную сказку? Положим, Вы не знаете, что наше духовенство находится во всеобщем презрении у русского народа и русского общества?

В рассмотренных нами примерах специальным средством вопроса в форме присутствия частицы «неужели», «также», частицы «ли», «или», «не», и сочетание частицы «ли» с «не». Естественной формой употребления вопросительных предложений является монологическая речь. Это как бы внутренняя речь самого автора (отражающая размышления «про себя»). Применяя этот прием, В.Г.Белинский старается сосредоточить внимание читателя на определенном моменте взглядов Гоголя, заострить его внимание на актуальном социальном вопросе, заставить задуматься над ним.

Чрезвычайно экспрессивны восклицательные предложения. Соответствующее значение сообщения, пожелания, побуждения к действию, вопрос выражается в них с особой экспрессией, отражая эмоциональное отношение говорящего к сообщаемому, например: *И такая-то книга могла быть результатом процесса высокого духовного просветителя! Не может быть! Все это нехорошо!*

Наиболее выразительны предложения, которые имеют, эмоционально-оценочное значение, в которых эмоционально-усилительную роль играют частицы: *Да, у русского человека глубок, хотя и не развит еще инстинкт истины! Какая же это великая истина, что когда человек весь отдается лжи, его оставляют ум и талант!*

Во всех примерах восклицательных и вопросительных предложений существенную роль играет интонация, которая не только содействует выражению эмоций, но и обеспечивает дифференциацию отдельных видов (различных, например, по степени категоричности, эмоциональной напряженности).

Выразительными средствами синтаксиса и, следовательно, его стилистическими ресурсами являются обращения, используемые с различными функциями. Но обычно обращение может иметь целью не только привлечь внимание собеседника, но и выразить отношение к нему лица говорящего. Обычно обращение употребляется в языке художественной литературы.

Но под пером Белинского обращение, усиленное синтаксической однородностью и вопросительной интонацией, играют роль острого публицистического разоблачения. Оценочность содержат именно слова-обращения и их синтаксические распространители: *Проповедник кнута, апостол невежества, поборник обскурантизма и мракобесия, панегирист татарских нравов – что вы делаете?*

В конструкции данного предложения семантика вопросительного предложения усиливается дополнительными выразительными возможностями оценочных обращений. К тому же это частично усиливается пунктуацией (паузой) между обращением и остальной частью вопросительного предложения.

Обращения нужны были автору, чтобы выразить свое (и не только свое) отношение к Н.В.Гоголю, автора "Мертвых душ".

Огромными стилистическими ресурсами обладают и вводные слова, словосочетания, предложения. В "Письме к Гоголю" больше всего встречаются примеры с вводными словами и конструкциями, например:

Он это сделал, вероятно, в благодарность Вам за то, что вы его, плохого рифмоплета, произвели в великие поэты, кажется, сколько помню, за его "вялый влачившийся по земле стих".

В нашем примере такие слова как «вероятно», «кажется», «сколько я помню» входят в группу, которую составляют вводные слова с модальным значением, оценки говорящим степени достоверности сообщаемого (предположение, сомнение, неуверенность). Еще один пример модального утверждения вводных единиц, а также уточняюще-оценочное развернутое предложение, например:

Вы, конечно, сделали это по увлечению головной мыслью Вашей книги по неосмотрительности, а Вяземский, этот князь в аристократии и холоп в литературе, развил вашу мысль и напечатал на ваших почитателей (стало быть, на меня всех большие) чистый донос.

На связь мыслей, последовательность изложения указывают вводные слова и словосочетания в следующем примере:

Смирение, исповедуемое Вами, во-первых, не ново, а во-вторых, отзывается, с одной стороны, страшной гордостью, а с другой – слепым позорным унижением своего человеческого достоинства.

Кроме вводных единиц в этом предложении наблюдается незамещенность позиции (т.е. пропуск имени существительного *сторона*).

Письмо к Гоголю В.Г.Белинского насыщено и конструкциями вводных слов, предложений, например: *Это чувствует даже само правительство (которое хорошо знает, что делают помещики со своими крестьянами и сколько последние ежегодно режут первых, что доказывается его робкими и бесплодными полумерами в пользу белых негров и политическим знаменем однохвостого кнута, треххвостую плетью.*

Отношение говорящего к содержанию высказывания, его оценку, добавочные эмоциональные и экспрессивные оттенки значения выражают, как показано на примере, не только отдельные слова, но словосочетания и предложения вводного характера.

Автор, используя вводные единицы, этим самым достигает сильного экспрессивного эффекта. Вводные единицы выражают оценку, чувства (накопившее негодование, сожаление), например: *Конечно, в вашей книге больше ума и даже таланта (хотя и того и другого не очень богато в ней), чем в их сочинениях.*

Не менее сильного эффекта достигает В.Г.Белинский, используя также синтаксическое явление, как однородность. Розенталь Д.Э. следующим образом характеризует однородные члены предложения: «Члены предложения, выполняющие одинаковую синтаксическую роль, объединенные одинаковым отношением к одному и тому же члену предложения, связаны между собой сочинительной связью – однородными членами». В контексте представлены различные разряды однородных членов предложения. Однородные сказуемые – как в этом примере: *Передо мной была Ваша книга, а не Ваши намерения. Я читал и перечитывал ее сто раз, и все-таки не нашел ничего, кроме того, что в ней есть, а то. Что в ней есть. Глубоко возмутило и оскорбило мою душу.*

Такие однородные сказуемые как «читал» и «перечитывал», «возмутило» и «оскорбило», казалось бы не вносят определенного настроения в контекст, но это не так. Пользуясь средствами синтаксической однородности, автор выражает свое полное несогласие с позицией горячо любимого им «беспощадного глашатая истины». Наблюдения над некоторыми синтаксическими средствами экспрессии в «Письме к Гоголю» В.Г.Белинского приводят к следующим выводам.

Автор «Письма» использует и синтаксические единицы, специально предназначенные для выражения субъективного отношения к предмету мысли (простые предложения, разные по цели высказывания, вводные единицы разных структур, обращения), и синтаксические приемы и средства, которые

служат дополнительным средством актуализации содержания средством яркого экспрессивного выражения взглядов Белинского-автора, способов острой эмоциональной критики реакционности ошибок Н.В.Гоголя.

Повторы, эллипсис, инверсия в структуре «Письма к Гоголю» служат целям публицистического обличения ложных идей богостроительства Гоголя, утверждения новых демократических взглядов В.Г.Белинского. Наблюдения над синтаксисом «Письма к Гоголю» В.Г.Белинского подтверждают мысль современников великого критика о том, что его «каждое слово боролось, убеждало, отстаивало, протестовало».

ЛИТЕРАТУРА

1. Барлас Л.Г. Русский язык. Стилистика. – М., Просвещение, 1983, с.133.
2. Кожина М.Н. Стилистика Русского языка. – М., Просвещение, 1983, с.155.
3. Лекант П.А. Синтаксис простого предложения в современном русском языке. – М., Просвещение, 1974.
4. Пешковский А.М. Русский синтаксис в научном освещении. М. Просвещение, 1966, с.15.
5. Сковородников А.П. Экспрессивные синтаксические конструкции современного русского литературного языка. – М., Просвещение, 1981.
6. Сковородников А.П. Эллипсис как стилистическое явление современного литературного языка. – М., Просвещение, 1988.
7. Солганик Г.Я. Синтаксическая стилистика. – М., Высшая школа, 1983.
8. Формановская Н.И. Стилистика сложного предложения. – М., Просвещение, 1978, с.133.

СРЕДСТВА СИНТАКСИЧЕСКОЙ ЭКСПРЕССИИ В «ПИСЬМЕ К ГОГОЛЮ» В.Г. БЕЛИНСКОГО

Теория синтаксиса современного русского языка постепенно с объективной необходимостью выделила важный ее раздел - экспрессивный синтаксис. Его исследователи определили такие приемы, средства и специальные синтаксические единицы разных структур, которые в речи становятся стилистически значимыми. В данной статье автором изучены средства синтаксической экспрессии в «письме к Гоголю» В.Г. Белинского.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: теория синтаксиса, синтаксис современного русского языка, синтаксические единицы, синтаксис «Письма к Гоголю» В.Г. Белинского.

MEANS OF THE SYNTACTIC EXPRESSION IN «THE LETTER TO GOGOL» V.G.BELINSKY

The theory of syntax of modern Russian with objective necessity has allocated its important section - expressional syntax. Its researchers have defined such receptions, means and special syntaxes units of different structures which in speech become styled significant. In given article the author studies means of a syntactic expression in «the letter to Gogol» V.G.Belinsky.

KEY WORDS: the syntax theory, syntax of modern Russian, syntaxes units, syntax «Letters to Gogol» V.G.Belinsky.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Г.Ш. Ходниева* - старший преподаватель кафедры русского языка Таджикского государственного института языков им. Сопима Улугзаде. Телефон: 981-00-36-00

КАЛИМАСОЗӢ ДАР АШӢОРИ КАМОЛИ ХУЧАНДӢ

М.Б. Мирмухаммедова

Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи Б. Фафуров

Дар таджикотҳои баҳши калимасозии забони тохикӣ муқаррар гардидааст, ки се навъи сохтори калимаҳо маъмул будааст: сода, сохта ва мураккаб. Умуман, навъи содаи сохтори калимаҳо дар ташаккули калимаҳои забони тохикӣ хеле серистеъмол маҳсуб меёбад. Қобили қайд аст, ки маводи осори Шайх Камоли Хучандӣ низ хулосаи ҷавқро собит месозад:

Гар зулф барафшонӣ, дар по фиканӣ дилҳо,
Чун лаб ба ҳалис оӣ, барбод диҳӣ чонҳо. (1,3)

Дар ин байт калимаҳои зулф, по, лаб, ҳалис дар шумори калимаҳои сода қарор доранд, зеро онҳо бидуни вандҳо (пешванд, пасванд ва миёнванд) шакл гирифтаанд. Дар байти зер калимаҳои рақиб, афзуд, гиря, абр, сияҳ ва амсоли онҳо ҳамин вижагириро доранд мебошанд:

Дидори рақиб аз дур афзуд маро гиря,
Аз абри сияҳ бошад афзунии боронҳо. (1,3)

Навъи дуввуми сохтори калимаҳоро вожаҳои сохта ташкил медиҳанд. Зери мафҳуми калимаҳои сохта воҳидҳои фаҳмида мешаванд, ки бо роҳи ҳамроҳ шудани пешванд, пасванд, миёнванд ба реша шакл мегиранд. Ёдовар бояд шуд, ки чунин роҳи калимасозӣ дар шеърӣ форсу тоҷик серистеъмол аст ва албатта ин бесабаб нест, чун тақозои вазни шеър аз шоирон талаб мекунад, ки ҷиҳати ғаномандии таркиби луғавии ашъори худ ва тақозои қавонини шеър аз ин роҳ истифода намоянд. Барои собит намудани андешаҳои худ чанд намуна аз ашъори Камоли Хучандӣ меоварем:

Дидаву дил хар яке танҳо туро доранд дӯст,
Худ мани бедил на танҳо дӯст медорам туро. (1,14)

Дар ин байт калимаи «бедил» тавассути корбасти пешванди «бе» ба калимаи соддаи «дил» сохта шудааст. Хамин тавр бо роҳи ҳамроҳ шудани пешванди «бе» вожаи наवे сохта шудааст, ки маънии «дилдода», ошиқро гирифтааст. Агар дар танҳои дил шомили ҳиссаи нутқи исм бошад, бо гирифтани пешванди «бе» ба сифат табдил ёфтааст, ки дар ин ҳолат тағйири маънии грамматикӣ ба мушоҳида мерасад.

Қобили зикр аст, ки истифодаи ҳам пешвандҳо ва ҳам пасвандҳо метавонанд барои тағир ёфтани ҳам маъниҳои луғавӣ ва грамматикӣ калимаҳо таъсир расонанд.

Умуман яке аз роҳҳои сохтани калимаҳои сохта дар ашъори Шайх Камоли Хучандӣ ба кор гирифтани пешванд ва пасванду пасоянд маҳсуб мешавад. Дар байти зерин шоир бо ин роҳ калимаҳои зиёде сохтааст, ки намунаи он «беҳабарон», «бебасарон», мебошанд. Дар калимаҳои аввал пешванди бе- ва пасванди «он» калимаи сифатии беҳабаронро сохтааст ва ин амр ҳам баёнгари он аст, ки бо корбандии пешванд ва пасванди чамъсози -он аз решаҳои хабар ва басар ду калимаи нав сохта шудааст. Аз мисолҳои мазкур маълум мешавад, ки дар як вақт ҳодисаи сохтани калимаҳо бо роҳи ба кор гирифтани пешвандҳо ва пасвандҳои шакли чамъсоз ба мушоҳида мерасад, ки намунаашро мо дар зимни ҳар ду вожаи муқарраргардида мебинем:

Ин беҳабаронро нигар, он бебасаронро
Аз пеши ман он чони чаҳонро гузаронед. (1,10)

Дар забони шеър корбасти пешванди «би» ва ба тавассути он сохтани калима бештар мустаъмал буда, чун ин шеваи калимасозӣ дар ашъори Камоли Хучандӣ низ зиёда ба назар мерасад. Аз ҷумла, дар байти зерин барои ифодаи феъли шахси савуми танҳои замони ҳозира- оянда пешванди «би» (бисозад) истифода шудааст, ки маънии амрро низ ифода мекунад:

Заҳмати худ бо табиби муддаӣ хоҳам намуд,
То бисозад чора дарди бедавои дӯстро. (1,33)

Дар баъзе ҳолатҳо дар шеър бо калимаҳои муҳаффаф истифодаи ин пешванд ба мушоҳида мерасад, ки шакли сохтаи феълхоро ба вучуд овардааст. Масалан, дар байти зерин калимаи бикшо муҳаффафи «бикӯшо» буда, аз пешванди «би» ва шахси дувуми танҳои кӯшо таркиб ёфтааст:

Дилу чон то раҳанд аз банд, бикшо зулфи мушкинро,
Ба поят мефитанд, охир, раҳо кун як-ду мискинро. (1,32)

Чанд намунаи дигар барои калимасозии феълҳои шахси мухталиф, ки бо корбандии пешванди «но» сохта шудаанд:

Феъли шахси савуми танҳо бо пешванди «но», шакли сифати феълии дода:

Дарди дили ранҷури маро з-он лаби чонбахш
Нодода башорат ба шифо, боз кучо рафт? (1,70)

Ҳамин шакл дар байти зерин дар сурати вожаи ноомада омадааст:

Чон тозақунон бар сари болини заифон
Ноомада, чун боди сабо боз кучо рафт? (1,70)

Ҳолатҳое дар чунин шакли калимасозӣ ба мушоҳида мерасад, ки гоҳо ду пешванд паси ҳамдигар омада, баъд аз он калимаи решагӣ ва бандакҳои феълӣ меояд. Масалан, дар байти зерин вожаи дарнагирад аз ду пешванд, «дар» ва «на», ҳамчунин феъли амрии «гир» ва бандакҳои феълӣ шахси савуми танҳои «ад» иборат аст, ки хислати сифаи амрро аз маънои грамматикӣ калима берун бурдааст:

Самоъи мо зоҳид дарнагирад,
Дар ин сӯҳбат магар бегонае ҳаст? (1,108)

Дар таркиби феъли фармоиши «барафшонӣ», ки дар байти зерини Хоча Камоли Хучандӣ истифода шудааст, пешванди «бар» мазмуни амрии феълро тақвият бахшидааст:

Гар зулф барафшонӣ, дар по фиканӣ сарҳо,
Чун лаб ба ҳадис оӣ, барбод диҳӣ чонҳо. (1,3)

Лозим ба таъкид аст, ки дар раванди баррасии калимасозӣ дар ашъори Камоли Хучандӣ низ муқарраргардид, ки роҳу усулҳои калимасозӣ дар ашъори ин суҳанвари мумтоз бештар ба қонуниятҳои мустаъмали калимасозӣ мутобикӣ ҳиссаҳои нутқ чараён гирифтааст. Вобаста ба ин, тадқиқу баррасии масъала аз рӯи ҳиссаҳои нутқ ба таври зер аст:

Калимасозии исм. Мутобикӣ таҳлили муаллифони китоби дарсии «Забони адабии ҳозираи тоҷик» (ҷилди 1, 1972) ва андешаҳои забоншиноси маъруфи тоҷик Шарофиддин Рустамов дар рисолаи «Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик» пешванд ва пасвандҳои асосии исмсоз инҳо мебошанд: а) пешвандҳо: но-, бо-, дар-, бар-; б) пасвандҳо: -зор, -истон, -дон, -гоҳ ва ғайра.

Дар ашъори Шайх Камоли Хучандӣ истифодаи пешвандҳои исмсоз хеле мустаъмал аст. Аз ҷумла, бо корбасти пешванди но- калимаи «нобино» сохта шудааст, ки зимни он маънии луғавии калима тағир ёфта, ифодаи маъноӣ аксро гирифтааст:

Касе, к-аз талъати хуршед ҷуз гармӣ намебинад,
Дило, маъзур медораш, ки дорад чашми нобино. (1,19)

Калимасозии исм ба тавассути пасвандҳои махсуси исмсоз дар ашъори Камоли Хучандӣ нуфузи бештаре дошта, асосан барои сохтани исмҳои макон истифода мешаванд. Аз ҷумла, дар ин абъет бо пасванди зор исми макони гулзор сохтааст:

Ин чӣ ҳусн асту ин чӣ хол, Камол,
Ин чӣ хуш булбул, ин чӣ гулзор аст?! (1,83)

Бод ба гулзор аз он ки бӯи ту овард,
Шохи гули тозаро ҳамеша шикаст аст. (1,112)

Бояд қайд намуд, ки бо пасванди - зор асосан вожаи гулзор сохта шудааст, ки дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ маъмул мебошад.

Бо истифода аз пасванди -истон бошад калимаҳои шабистон, гулистон, шакаркестон ва исми хоси мустаъмали «Туркестон» сохта шудааст:

Сехтам аз ғаму равшан нашуд ин нукта ҳанӯз,
Ки шаб он шамъи шакарлаб ба шабистони кӣ буд? (1,512)

Аз гулистони рухат ҳусни бутон як варақ аст,
Ҳолиё аз варақи ҳусни ту инам сабақ аст. (1,77)

Туро раҳме ба он чашмон агар бошад, аҷаб бошад.
Мусалмонӣ ба Туркестон агар бошад, аҷаб бошад. (1,338)

Эй зи неши шакаркестон лабат руста набот!
Ташнаи pistaи шакаршиканат оби ҳаёт. (1,88)

Таҳлил баёнгари он аст, ки аксари ин вожаҳо дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ серистифода мебошанд ва танҳо калимаи «шакаркестон» ба иллати шоирона будани он ба таркиби калимаҳои худсошти шоир шомил мебошад ва шоирони баъдӣ аз он истифода бурдаанд. Аз ҷумла, Исмаи ва Сайидо мефармоянд:

Офок гулистон гашт аз орази гулунат,
В-аз хандаи ширинат олам шакаркестон шуд.

(Исмаи)

Бештар аҳли суҳан ноком рафтанд аз ҳаҳон,
Тетиёро хушқлаб аз шакаркестон бурданд

(Сайидо) (5,2, 560)

Пасванди исмосозии -дон бошад, асосан барои сохтани исмҳои марбут ба номи ашъ ва василаҳои истифода бурда мешаванд. Дар байти зерин калимаи «новадон», ки аз исми нова ва пасванди -дон сохта шудааст, аз чунин шакли калимасозӣ бархурдор мебошад:

Бо абри кафи ту файзи амтор,
Чун рашхаи новадону Замзам.

Калимаи «намақдон» бошад таркибан аз исми «намақ» ва суффикси -дон иборат буда, маъноӣ навро ба худ касб намудааст, яъне зарфи намақгирӣ:

То хони малоҳатро ороост ба сабзӣ хат,
Афканд лаби лаълат шерӣ ба намақдонҳо. (1,3)

Калимаи «занаҳдон» низ аз ду хузъ: реща ва пасванд шакл гирифта, маъноӣ узви инсонро ифода мекунад:

Аз шакарангури самарқандиён,
Себи занаҳдони ту ширинтар аст. (1,160)

Дар калимасозии исм пасванди «сор» асосан барои сохтани калимаҳои ифодакунандаи макону ҷой ва амсоли ин истифода бурда мешаванд. Дар ашъори Камоли Хучандӣ калимаи «руҳсор» ба назар расид, ки аз ду хузъ сохта шудааст: руҳ ва сор:

Орам ояд пеши сарву лола рафтанд дар чаман,
То бад-он руҳсору боло дӯст медорам туро (1,14)

Гоҳо бо шакли «рухсора» ҳам омадааст, ки дар он илова бар павсанди «сор» пасванди «-а» ҳамроҳ мешавад, ки дар маънии луғавии калима тағироте ворид намекунад. «Рухсор» аслан шакли мухаффафи «рухсора» аст ва бештар бо тақозои авзони шеърӣ бад-ин шакл меояд:

Рухсорай сокиву лаби чому рухи шамъ
Хар як зи фуреги рухи ӯ тоби дигар дошт. (1,78)

Ашке, ки бувад сурх чу рухсори ту, дорем,
Моро зи ту ташриф на танҳо рухи зард аст. (1,183)

Пеши рухсори ту афзунтар аз ин оҳ кашам,
Бештар нолаи мурғон ба саҳаргаҳ бошад. (1,289)

Қобили қайд аст, ки то замони Камол ин калима ҳам дар шакли мухаффафи (рухсор) ва ҳам пурра (рухсора) дар ашъори шоирони маъруфи форсу тохик, аз хумла Фирдавсӣ, Ҳилолӣ ва ҷайраҳо мавриди истифода қарор дошт:

Ду рухсора пурхуну дил сегвор,
Диҷам карда бар хештан резгор.
(Фирдавсӣ)

Боии хуснат тоза шуд аз дидаи гирёни ман,
Чашми ман оби дигар дод он гули рухсораро.
(Ҳилолӣ)(5,2,154)

Суффикси «-гар» ҳам бештар исмҳои ифодакунандаи шахс ва сифати он месозад. Дар ашъори Камоли Хучандӣ калимаҳои «суратгар», «коргар», «фитнагар», «қузагар», «шишагар» ва амсоли онҳоро метавон дучор омад, ки таввассути ин пасванд сохта шуда, ба маънии луғавии аслии онҳо (яъне решаҳо) тағйирот ворид гардидааст:

Суратгаре, ки нақши ту бинад, ғариб нест,
Гар хатти насх дар рухи хубони Чин занад. (1,404)

Чуз ба саъйи ғамза тират хуш наёяд бар дилам,
З-он ки набвад коргар тире, ки бе пайкон фитод. (1,438)

Гар ту аз фитнагарӣ тавба диҳӣ абруро,
Ғамзаро чашми ту з-ин шева кучо тавба диҳад? (1,442)

Ҳамчунон аз шавқи он лаб ман бигирям пеши чом,
Гар суроҳӣ созад аз хоки вучудам кезагар. (1,526)

Ишқе афтода дар дилҳои мост
Ҳамчу масте дар дукони шишагар. (1,534)

Ҳамин тавр, дар ашъори Камоли Хучандӣ усулҳои маъмули калимасозии исм бо назар расид ва онҳо мутобиқи забони адабии тоҷикӣ арзи вучуд кардаанд, ки аз хунари волои шоирии Камол дар қорбурди калимоти зебову шоирона гувоҳӣ медиҳад.

АДАБИЁТ

1. Бобомуродов Ш., Муминов А. Луғати мухтасари калимасозии забони адабии тоҷик.- Душанбе: Маориф, 1983. 116с.
2. Девони Камоли Хучандӣ. Ҷилди 1.- Душанбе: Ирфон, 1983. 558с.
3. Муҳаммадиев М., Талбакова Х., Нурмаҳмадов Ю. Лексикаи забони адабии тоҷик.- Душанбе: Маориф. 1997. 190с.
4. Рустамов Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷик.- Душанбе: Дониш, 1972. 228с.
5. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Ҷ. 1-2.-М.: СЭ, 1969.

СЛОВООБРАЗОВАНИЕ В ПОЭЗИИ КАМОЛА ХУДЖАНДИ

В статье рассматриваются проблемы словообразования в поэзии Камола Худжанди. Сформирование сочетания слов производными, непроизводными и сложными словами и были приведены примеры из поэзии Камола Худжанди. Сочетания слов, которые отличаются степенью использования производными и непроизводными словами в поэме Камола Худжанди показаны смысловыми применениями. В манере изложения сочетания слов Камола Худжанди использовал исторические непроизводные слова в соответствии с частями речи.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: проблемы словообразования в поэзии Камола Худжанди, манера изложения сочетания слов, части речи, исторические непроизводные слова.

WORD-FORMATION IN KAMOL KHUJANDI'S POETRY

In this article have been reviewed the problems of word-formation in Kamol Khuajandi's poetry. Formation of word combinations also have been resulted by derivative, non-productive and difficult words examples from Kamol Khuajandi's poetry. Word combinations that differ in usage degree derivative and non-productive words in poem of Kamol Khuajandi are shown by semantic applications. In a manner of a statement of Kamol Khuajandi's word combination used historical non-productive words according to the parts of speech.

KEY WORDS: word-formation problems in poetry of Kamol Hudzhandi, a manner of a statement of a combination of words, parts of speech, historical non-productive words.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *М. Б. Мирмухаммедова* – Старший преподаватель кафедры восточных Худжандского государственного университета им. Б. Гафурова

БАЪЗЕ ХУСУСИЯТҲОИ СЕМАНТИКИИ ЛЕКSIКАИ ОРОИШӢ-ЗИНАТӢ

М. Бобомуродова

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ

Омӯзиши раванди тағйироту таҳаввули таърихи забони тоҷикӣ ва шеваҳои он, аз ҷумла дар соҳаҳои, ки ба зиндагии мардум пайванди ноғусастани доранд ва аз ин ҷиҳат тамоми ин таҳаввулоту зиндагиро ба таври ҳассос инъикос мекунад, яке аз вазифаҳои муҳими забоншиносии тоҷик маҳсуб меёбад.

Вожаҳои гурӯҳҳои луғавӣ маъноӣ (семантикӣ) аз дохили гурӯҳҳои мавзӯӣ баромада, тағйиротҳои маъноии ҳаммонанд доранд ва бештар ба як маъно истифода мешаванд. Лексикаи марбути ороишӣ-зинатӣ, ки раванди тӯлонии ташаккул ва тақомули таърихии худро аз сар гузаронидааст, дар ҳолати имрӯза яқлукт ва яқсон нест. Ин бахши забони муосири тоҷик ҳам аз лиҳози вожагониву маъноӣ ва ҳам аз ҷиҳати доираи мавзӯоту и хусусиятҳои гурамматикии худ дорони паҳлӯҳои мухталифи таҳқиқӣ мебошад.

Ҳар касбу ҳунар, ки фаъолияти меҳнати ин ё он соҳаро муайян мекунад, лексикаи ба худ хосеро дорост. Аз ин рӯ, лексикаи ороишӣ-зинатӣ ҳам ифодакунандаи раванди меҳнату маҳсулоти заргаронро ифода мекунад. Ғайр аз ин, истилоҳҳои ҳам ҳастанд, ки танҳо доираи танги амалу маҳсулоти заргариро ифода мекунад (ба монанди зар, кӯра, дам, сандон, сағанбӯр, Кира, ҷилгор, санғоб, баргак, ҳалқаи тилло, бозубанд, ангуштгарин, камарбанд).

Хусусиятҳои фарқкунандаи семантикаи лексикаи ороишӣ-зинатӣ боиси он гардидааст, ки онҳо қабатҳои семантикии ба худ хос пайдо кардаанд. Воситаҳои ҷудо шудани ҳунармандӣ тағйиру тақомул меёбад. Усули тарзи кор, афзори анҷоми ҳар як соҳа ба хусусиятҳои Ҳосе соҳиб шуданд. Баъзан тафовут низ вучуд дорад. Унсурҳои мавҷуданд, ки ба ҳамаи соҳаҳои ҳунармандӣ тааллуқ доранд. Ҷунонӣ, дар соҳаҳои заргарӣ, оҳангарӣ, рехтагарӣ асбобу афзори ҳамранг ё хеле наздик, ҳамон як амалҳои технологиро ба кор мебаранд.

Ҷойи кор ва устунаҳои ҳунармандон баъзе нишонаҳои умумӣ низ доранд. Бо назардошти ин таснифоти тематикии лексикаи ороишӣ-зинатиро ба тариқи зерин ҷудо намудан мумкин аст:

1. Воситаҳои, ки соҳаҳои ороишӣ-зинатиро ифода менамоянд (заргарӣ, рехтагарӣ, ҳотамбандӣ, мӯҳракии, саррофӣ).

2. Вожаҳои ифодакунандаи шаҳс аз рӯи касбу ҳунар ё ихтисос (алмостарош, заргар, сайқалгар, тамгазан, ҳотамбанд, шонатарош). Бо васеъ шудани доираи амали баъзе соҳаҳои ҳунармандӣ аксари касбҳо боз ба зерқисмҳои тақсим шуданд.

Ба ҳунари заргар амали як қатор ҳунармандон – алмостарош, сарроф, тиллокор, ҳотамбанд, ҳаққок, нуктакор, симкор монанд ё хеле наздик аст.

3. Номҳои асбобу афзор, воситаҳои меҳнат ва ҷойи кори заргарон. Ҳунармандони заргар бештар бо коркарди филизӣ машғуланд ва ба амали кори мисгарону оҳангарон қаробат доранд. Афзори асбоби яқхеларо кор мефармоянд, лекин бо ҳаҷм ва андозаи худ фарқ доранд. (хоис, анбӯр, қачанбӯр, гулқалам, дупоя, анбӯри ҳалқа, болғаи кафтагин, исканай навшакл, гулпармапардозгир, пардозчарх, зерча, тарозу даҳандам, кирётахта, маҳак, дабдақалам).

Ҷойи кори ҳунармандон дӯкони заргарон номида мешуд. Агар дӯкони заргарӣ дар як маҳал ҷой гирад, он маҳалли заргарон ном мегирифт, ё дар гузаре бошад, гузари заргарон номида мешуд.

4. Номи масолах, ашё ва хосиятҳои он.

Филизкорон маснуоти худро аз филизоти гуногун аз қабилҳои зар, тилло, мис, нукра, сурб, қалъагӣ тайёр мекунанд.

Дар заргарӣ маснуот ва баъзе қисмҳои он пурра аз масолеҳи ғайри филизӣ (садаф, устухон, шиша, шох, сангҳои қимматбаҳо) сохта мешавад.

Заргарон масолеҳу ашёи зеринро истифода менамоянд: зарҳал, мино, (сир), симоб, ширеш, шӯроба. 5. Номҳои амал ва машғулият (заргарӣ, дандонбарорӣ, нигориш, ороишдихӣ, симкашӣ, совиш, алмостарошӣ, сафедгарӣ. 6. Номҳои маснуоти заргарӣ, зебу зевар ва ороиш.

Маснуоти ороишӣ-зинатиро асосан заргарон месозанд. Истиллоҳоти ин соҳа то имрӯз қариб тағйир наёфтааст, чунки аз қадимулайём заргарӣ дар байни байни занон маълум аст. Масалан, ангуштарӣ гӯшвор, зира, качак, дастпона, бозубанд, зеби гардан, қоши тилло, овеза.

Лексикаи ороишӣ-зинатии занонро боз ба филизӣ (зар, тилло, санг, шиша, устухон ва ғайри филизӣ (хино, сурма, ўсма, сафедӣ, ғоза, мушк, анбар, атр), чудо намудан мумкин аст. Ороишоти занонаи филизиро ба зергурӯҳҳои зерин чудо кардан мумкин аст:

а) Вожа ва истилоҳоте, ки мафҳуми ороиши Сару пешонаро ифода мекунанд. Ба ин силсила вожаҳои баргак, касаба, саракӣ, пирдсаракӣ, қоши тилло ё тиллоқош, тахтачабарак, тиллобаргак, моҳи тилло, бибишак, гуслдаста, сӯзанак ё сарсӯзан дохил мешаванд.

б) Вожаҳои ороишотӣ марбути гӯш.

Ба ин василаи ороишот вожаҳои гӯшвор, ҳалқа, гӯшворҳои овезадору беовеза, гӯшворҳои кашакдору бекашак, гӯшворҳои нигиндору бенигин, гӯшпӯлак, найча, арабак, нати бинӣ, лати бинӣ, холҷуб дохил мешаванд.

в) Вожаҳои ороишотии сари синаю гардан.

Ин ороишот аз вожаю таркибҳои зеби гардан, зеби сина, ҳайкал, нози гардан, марҷон, мӯҳра, тангача, тавк, хафабанд, тавқи гулӣ, пайкочча, ғалберак, зире (зри) зира, чавак, садаф, бозубанд, қулфи гиребон, чима, ситораи шива, кашелак иборатанд.

г) Ороишоти сарикитфӣ - бозубанд, тумор, қўштумор, ғуломӣ, найча.

д) Вожаю таркибҳои ороишии мӯю гесӯ - пӯлак, нукрапӯлак, пӯлаки нукра, пӯлаки каждумак, пӯлаки тошкандӣ, пӯлаки тилло, туф, заркокул, чолбанд, чура, чураи ҳисорӣ, чамолак, улама, кокул, хела, ситора, хайдарӣ, пучабанд, қафо, кокулпӯлак, кокули валашак ва ғайра.

е) Вожаҳои ороишотии-зинатӣ дасту ангуштон ангуштар, (ангуштарин) чала, дастпона, дастина, дастбанд, гавҳаркаш, дастмона, ёра, дастина, дастёра.

Таснифоти мазкур бою рангорангии қабатҳои семантикии лексикаи ороишӣ-зинатии занонро нишон медиҳад ва бинобар ҳар яке аз ин қабатҳои он тадқиқоти ҷудогонаро талаб мекунанд.

Қабатҳои дар боло зикршуда фақат маъноҳои бевосита ба соҳаи ороишӣ-зинатӣ дахлдор, яъне маъноҳои асли асосиро дар бар мегиранд.

Аммо соҳаи лексикаи ороишӣ-зинатӣ маъноҳои маҷозӣ низ доранд. Бо воситаи пайдо кардани маъноҳои маҷозӣ ва ба вучуд омадани таркиб ва ибораҳои нав ба нав алоқамандии зичи байни лексикаи ороишӣ – зинатӣ (ва семантикаи он) ва лексикаи забони умумии адабӣ зоҳир мегардад. Ҳамин тарик, мебинем, ки дар асоси маънои хоси ба калимаҳои ороишӣ-зинатӣ дахлдор маънои нави маҷозии онҳо пайдо мешавад, ки онҳо на танҳо ба лексикаи ороишӣ – зинатӣ, балки ба забони умумӣ низ тааллуқ доранд. Баъзе аз ин маъноҳо дар таркибу ибораҳо таърихи қадимӣ дошта, дар адабиёти классикӣ дучор мешаванд.

Гуфтан зарур аст, ки дар бисёр мавридҳо ин ё он маънои нави маҷозӣ ва таркибу ибора дар лексикаи ороишӣ-зинатӣ чӣ гуна ва кай ба вучуд омадааст, гуфтан душвор аст. Ин аз алоқаи доимии зичи байни лексикаи ороишӣ-зинатӣ ва лексикаи умумии адабӣ шаҳодат медиҳад. Ҳоло аз маъноҳои гуногуни ороишӣ-зинатӣ чанд мисолҳо меорем, ки маъноҳои онҳо дар таркибу ибораҳо зоҳир мегарданд. Ибораи «қоши тилло» ё «зулфи тилло» маҷозан омадааст. Инчунин вожаи «зар», ки дар соҳаи ороишӣ-зинатӣ ашёи асосӣ мебошад, дар забони гуфтугӯи ба якҷанд маъно истифода мешавад. Аз ҷумла вожаи «зар» дар таркиби ибораҳои фразеологӣ омада, маънои маҷозиро ифода мекунанд: «Зарқорони Вахшонзамин хосили баланди «тиллои сафед»-ро ба хирмани ватан рехтанд. Ҳамин тавр дар лексикаи ороишӣ-зинатӣ вожаҳои, ки маънои маҷозӣ доранд, хеле зиёданд. Чунон ки мебинем, лексикаи ороишӣ-зинатӣ дорои маъноҳои гуногун буда, дар таркиби ибора, ҷумла маъноҳои маҷозиро касб намуда, дар инкишофи забони тоҷикӣ мақоми хос дорад. Дар лексикаи ороишӣ-зинатӣ ба як силсила синонимҳо дучор мешаваем, ки барои боз ҳам ғанитар гардонидани забони тоҷикӣ аҳамияти бузурге доранд. Дар лексикаи ороишӣ – зинатӣ вожаҳои синонимие аз ҷиҳати шакл аз ҳамдигар фарқ кунанд ҳам, дар ифодаи маъно якхелаанд: хафабанд, кашелак, тавқи беҳи гулӣ, қанҷак.

Вожаҳои муродифӣ дар лексикаи ороишӣ-зинатӣ доираи хеле васеъ доранд. Чунончи, гӯшвор-ҳалқа, дурр-марворид, сӯзанак-сарсӯзан, марҷон-шадда, овеза, гарданбанд. Дар забони тоҷикӣ калимаи шадда нисбат ба марҷон серистеъмол аст, аммо дар забони гуфтугӯи «марҷон» зиёда ба қор бурда мешавад. «Овеза» камистеъмол буда, дар баъзе аз фарҳангҳо ба маънои «гӯшвор» низ маънидод шудааст.

Вожаи гарданбанд тобишҳои зиёди маъноӣ дорад, бо яке аз маъноҳои худ бо вожаҳои боло муродиф шуда метавонад. Сарҳара - сӯзанаки тилло, барои зинати мӯйи занон ё барои банд кардани микнаа ба рӯймол ё бо ифодаи дигар сарсӯзанақ – ки аз тилло ё нуқра сохта мешуд ва бо сангҳои пурқимат ороиш ёфта, барои банд кардани тоқӣ ё рӯймол истифода бурда мешуд. Дар адабиёти классикӣ бо номи «сарҳора» хеле зиёд ба назар мерасад ва дар гуфтугӯ «сӯзанақ» маъмултар аст.

Ду рухро ба сарҳора ораста,

Ду пистон чу ду нори пероста. Фирдавсӣ

Чи тавре ки мебинем, вожаҳои муродифӣ дар лексикаи ороишӣ-зинатӣ зиёд буда, ҷиҳатҳои хоси худро доранд ва онҳо боиси боз ҳам ганино рангоранг гардидани муродифоти забони тоҷикӣ мегарданд.

Омонимҳо низ дар лексикаи ороишӣ-зинатӣ мавқеи махсус дорад: шона- асбоби ба тартиб овардани мӯй; шона –тахтапушт, даст, китф; пӯнақ- ороиши занону духтарон ба кокулу гесувон; пӯнақ- номи паранда; силсила –ороиши занона, ки аз нуқра ё филиз сохта шуда, бо сангҳои ороишӣ ҳотамкорӣ мешавад; силсила - пайихам, қатор, ё хонавода (бо маънои сулола авлод); барғак – зардолуи хушкӣ бедонақ; барғак – асбоби зинати занон, ки бо шакли барг аз зар созад; мӯҳра - марҷон, ороиши занона ба гардан; мӯҳра - донаи шатранҷ; чала- ангуштарӣ; чала- кори нотаом, нимқора.

Бояд қайд намуд, ки омонимҳо бо сермаъноии вожаҳо алоқаи зич доранд. Вожаҳои муқобилмаъно низ дар истилоҳоти ороишӣ- зинатӣ дида мешаванд.

Ибораҳои гуногуни муқобили лексикаи ороишӣ – зинатӣ низ зиёд ба назар мерасанд: гӯшвори овезадор – гӯшвори беовеза, марҷони калон – марҷони хурд; мӯҳраи сурх – мӯҳраи сиёҳ, дастпонаи – нигиндор – дастпонаи бенигин; қошқиллои барғакдор - қошқиллои бебарғак, дастпонаи нақшдор – дастпонаи бенақш.

Ҳамин тавр, калимаҳои муқобилмаъно ҳамчун яке аз воситаҳои муқобилгузории мафҳумҳо дар нутқ барои ифоданокии суҳан барои муқоисакунӣ ва муқобилгузории ном ва шаклу ранги ашёҳои зебу зинатӣ истифода мешаванд.

Қабатҳои семантики лексикаи ороишӣ- зинатӣ хеле мураккабу бой ва сермаъност.

Таҳлили хусусиятҳои асосии семантикаи лексикаи ороишӣ – зинатӣ ба он далолат мекунад, ки дар он ҳодисаҳои семантикии умумии забони адабӣ низ мушоҳида мегарданд. Аз ҷумла ба маънои маҷозӣ омадани вожаҳои ороишӣ- зинатӣ, муродифот омонимҳо ва антонимҳо. Ҳамаи онҳо дар доираи ҳуди вожаю таркибҳои лексикаи ороишӣ-зинатӣ ва дар микроси забони адабии умумӣ ва шеваҳо ҷой доранд.

АДАБИЕТ

1. Бухонова ҳ. Оид ба лексикаи кулолӣ. Забоншиносии тоҷик. - Дишанбе, 1980, с 69-77.
2. Зеҳнӣ Т. Аз таърихи лексикаи забони тоҷикӣ. - Дишанбе, 1987, с 236.
3. Исмаилов Саъди. Анализ лексикаи означачаюший главные уборы в «Шахнаме» Фирдавси АҚД. - Дишанбе, 2004, с 24.
4. Луғатӣ омонимҳои забони тоҷикӣ. Муратбиб Ш. Кабиров. - Дишанбе, 1992.
5. Муҳаммадиев М. Луғатӣ синонимҳои забони тоҷикӣ. - Дишанбе, 1993, с 97.
6. Неменова Р.Л. Ҷӯраев Г.Шеваи ҷанубии забони тоҷикӣ. Ҷ.1 - Дишанбе, 1980, с 330.
7. Рустамов Ш. Калимасозии исм дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ. - Дишанбе, 1972, с 77.

НЕКОТОРЫЕ СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЛЕКСИКИ СВЯЗАННОЙ С УКРАШЕНИЯМИ

Изучение процесса изменений и эволюции истории таджикского языка и его диалектов, особенно в тех сферах, которые непосредственно связаны с жизнью народа, является одним из первоочередных задач таджикского языковедения. В данной статье автором подвергнуты изучению некоторые семантические особенности лексики связанной с украшениями.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: история таджикского языка, лексика связанная с украшениями, семантические особенности лексики связанной с украшениями, диалекты.

SOME SEMANTIC FEATURES OF LEXICON CONNECTED WITH ORNAMENTS

Studying of process of changes and evolution of history of the Tajik language and its dialects, especially in those spheres which are directly connected with people life, is one of priorities of the Tajik linguistics. In given article by the author are subjected studying some think semantic features of lexicon connected with ornaments.

KEY WORDS: history of the Tajik language, lexicon connected with ornaments, semantic features of lexicon connected with ornaments, dialects.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *М. Бобомуродова* – старший преподаватель Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни. Телефон: 93-507-74-26

К ВОПРОСУ ОБ ИЗУЧЕНИИ ОМОНИМОВ В ТАДЖИКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Н.Р. Хабибов

Таджикский национальный университет

Одним из явлений, свойственных всем языкам и характеризующих лексико-семантическую систему каждого языка, является омонимия. В связи с тем, что это явление широко распространено во многих языках и имеет большое значение для характеристики лексико-семантической системы языка, проблема омонимии привлекает внимание как отечественных, так и зарубежных лингвистов. Вряд ли можно отрицать само явление многозначности слова – его тождества при наличии двух и более значений, выражаемых одинаковыми звуковыми отрезками. Между тем нельзя не признавать и явления омонимии и считать все случаи неоднозначности одинаковых звуковых отрезков случаями полисемии.

Явления омонимии издавна привлекали внимание ученых. Еще древние философы в своих рассуждениях о языке отмечали факт «равноименности», т.е. одинаково наименования неодинаковых вещей. Современный таджикский язык имеет очень богатую и древнейшую историю. Его начало восходит к эпохе создания таджикской государственности, т.е. IX-X вв. использование различных языковых терминов и подпонятий касающихся конкретно омонимии и полисемии, наблюдалось в творчестве поэтов и писателей прошлых времён таких как А. Рудаки, А. Фирдоуси, Ибн Сино (Авиценна), У. Хайям и др.

В новое время упоминание об омонимах встречаются уже в лингвистических трактатах XVII в. Однако долгое время к омонимии относились как к курьезу, случайности, не заслуживающей серьёзного изучения. Как правильно замечает Э. Эман, «для младограмматиков с их особым кругом интересов проблема омонимов в целом играла подчиненную роль» (Эман 1960: 117).

Слово как основной элемент языка имеет определенное значение. Значением слова называется его соотносённость, связь с определенными явлениями действительности. Каждое слово состоит из комплекса звуков или букв, который имеет смысл и содержание.

Многозначность слова настолько большая и многоплановая проблема, что самые разнообразные проблемы лексикологии, так или иначе, оказываются связанными с нею. Слова могут иметь одно и более значений. Это явление в языке называется полисемией или многозначностью. Однако, иногда встречаются слова, одинаковые по звучанию, но разные по своему значению. В лексикологии это явление называется омонимией.

Сущность полисемии заключается в том, что какое-то название предмета, явления переходит, переносится также на другой предмет, другое явление. В случае полисемии между всеми значениями слов сохраняется, какая-то общая взаимосвязь. В случае омонимии, наоборот, между значениями слов не наблюдается общая взаимосвязь.

Омонимичными могут быть разнородные по структуре элементы языка. Различают омонимы – слова, омонимы – формы (омоформы), омонимичные аффиксы и др. омонимия – явление, непосредственно вытекающее из факта неизморфности плана выражения и плана содержания языка. Тем самым проблема омонимии оказывается частью более общей проблемы соотношения формы и содержания в языке, что проводить его глубокое теоретическое изучение настоятельно необходимым. Омонимия как языковое явление привлекает внимание лингвистов не первое столетие. Впервые Аристотель обозначил омонимы как «предмет, у которых только имя общее, а соответствующая этому имени речь о сущности разная». Интерес к омонимии появился у английских исследователей давно. Упомянув омонимов можно найти в работах Купера в «Грамматике»(1685), Мердока в «Словаре различий» (Лондон, 1811). Эти и многие другие авторы приводят длинные списки омонимов с целью продемонстрировать правильное произношение слов.

Только работы в области лингвистической географии, отмечает Малаховский (13, 223) появившиеся в начале XX века, в особенности труды Ж. Жалерона и его последователей, уделявших много вопросам «борьбы» омонимов способствовали усилению интереса к омонимии и появлению ряда серьёзных исследований, в которых рассматривались вопросы возникновения, «конфликта» выпеснения омонимов. см. например: Булаховский (1928): Bradlay (1919): Frings (1930): Ohman (1934): Dike (1935)^ Menner (1936): Kieft (1938): Williams (1944).

Эти небольшие работы, написанные более семидесяти лет тому назад, не утратили своей актуальности до сих пор. Не будет преувеличением сказать, что именно благодаря им, было впервые осознано теоретическое значение исследования омонимии.

Омонимы (греч. *Homos* – одинаковый, *опота* - имя) это слова, имеющие одинаковое звучание, но совершенно ничего общего между собой не имеющее, смысловое значение. В современном таджикском языкознании эти слова называют **хамгуна** – *одинаковый, подобный, сходный, схожий*.

Например: слова «**боз**» - имеет три разные значения 1. «*сокол, кричат*»; 2. «*открытый, раскрытый*»; 3. «*повторно, вторично; снова, заново*».

боз – «*сокол, кричат*»;
Кунад хамчинс бо хамчинс парвоз,
Кабутар бо кабутар, **боз** бо **боз**. (*Низомӣ*)

боз – «*открытый, раскрытый*»;
Изтиробии парубол оинаи парвозест,
Боз гардидани миҷгон назаре мехоҳад. (*Бедил*)

боз – «*повторно, вторично; снова, заново*»;
“Монтанелли **боз** ба қораш давом намуд” (Э. Войнич «Замбур», 4)

Или английские слова: «**spring**» со значением 1. «*весна; время зарождения (чего-л.)*»; 2. «*источник, ключ, родник*»; 3. «*пружина; упругость; эластичность*» 4. «*прыгать, скакать*» The lion roared and **sprang**. — Лев зарычал и прыгнул.

spring – «*весна; время зарождения (чего-л.)*»;
There is a feeling of **spring** in the air today ~ сегодня в воздухе повеяло весной.

spring – «*источник, ключ, родник*»;
mineral **spring** ~ минеральный источник.

spring – «*пружина; упругость; эластичность*»
spring bed, — пружинная кровать, **spring mattress** – пружинный матрац.

В последнее время серьезно обсуждается вопрос о принадлежности омонимии к числу лингвистических универсалий см.: Ulmann (1964): Ульман (1970): Малаховский (1977), явлений, обязательных в каждом языке. По мнению С. Ульмана, «легко можно представить себе язык без омонимов, такой язык был бы более эффективным средством общения, чем язык с омонимиями». Существует ли такой язык в действительности, продолжает он, но независимо от того, существует он или нет, «омонимия является статической универсалией с высокой степенью вероятности» (1970: с. 270).

Практические потребности лексикографии и, отчасти, методики преподавания языков также вызывает необходимость изучения проблем омонимии. Как отмечает В.Н. Ярцева «описание языков мира в данное время следует считать одной из первоочередных задач языкознания, ибо помимо общеметодологической ценности сопоставительно-типологические работы имеют важное значение для многих задач практического характера, как-то: перевод с одного языка на другой, преподавание языков и т.п.».

В изучение этого явления значительный вклад внесли специалисты по английскому языкознанию, такие как: Смирницкий А. И., Малаховский Л. В., Булаховский Л. А., Аракин В. Д., Арнольд И. В., Виноградов В. В., Тышлер И. С., Маулер Ф. И., Колесников Н. П., Кочерган М. П. и др.

Ряд ценных замечаний по омонимии можно найти в работе таджикских языковедов: Маджидов Х., Кабилов Ш., Давлатов О., Мухаммадиев М., Рустамов А., Сангов К., Сабзаев С., Ахмедова М., Бозидов Н. и др.

Для выбора путей направления работы над английскими омонимиями, Тышлер И.С. (89; с.) разделяет их на три типа:

1) **Омофоны** – слова с одинаковым произношением, но с различным написанием: bear [bɛə] – *гольи* и bear [bɛə] – *медведь*.

2) **Омографы** – слова, у которых совпадает написание, а произношение различается: tear [tɛə] – *рвать* и tear [tiə] – *слеза*.

3) **Полные омонимы** – слова, у которых совпадает и написание, и произношение: light [laɪt] – *светлый* и light [laɪt] – *легкий*.

Известно, что в структурном отношении состав омонимии того или иного языка неоднороден. В одних случаях совпадают все (грамматически тождественные) формы слов – омонимов – **полные омонимы** scale [skeɪl] – *чешуя* и scale [skeɪl] – *лестница*, в других – слова – омонимы совпадают только в части своих форм, грамматически тождественных: (to) lie [laɪ] – *лежать* и (to) lie [laɪ] – *лгать* или различных sea [si:] – *море*(to) see [si:] – *видеть* – **частичные омонимы**.

В свою очередь для изучения таджикских омонимов, Маджидов разделяет их на два типа (11, 60):

1) **Полные омонимы** – слова имеющие одинаковое звучание во всех своих формах, совершенно расходясь парадигматическими значениями, морфологий, синтаксиса и лексическими признаками **пул** – *деньги, монета* и **пул** – *мост*.

2) **Неполные омонимы** – это омонимы, которые входят в разные лексико-грамматические группы и не имеют тождественных парадигматических систем, полностью различаются лексическими и синтаксическими сходствами. Например, слова **без** сущ. Со значениями *мед. железа* и **без** от принудительного глагола *просеивать; сыпать; разбросать*. К этому типу он вносит также омоформы, омофоны и омографы.

Распространенным является мнение о том, что синонимия и полисемия – закономерное явление в языках, что само функционирование языка как средства общения и познания невозможно без этих явлений. Что касается омонимии, то, наоборот, этот аспект асимметрии языкового знака много считается языковой аномалией, помехой коммуникации. Что слушающий оказывается в затруднении, какое из нескольких разных значений, выражаемых данной языковой формой, следует выбрать для правильного понимания сообщения:

“A tailor guarantees to give each of his customers a perfect **fit**”. – “Портной, гарантирует безупречную (*хорошую*) одежду каждому своему заказчику”. (см. Антрушина, 32)

fit – *хорошо сидящая одежда* и **fit** – *припадок, приступ*.

Если слушатель воспринимает второе значение этого предложения, то получается что:

“Портной, гарантирует *хороший припадок (приступ)* каждому своему заказчику”.

Или другой пример:

“– Mine is long and a sad **tale**” said the Mouse, turning to Alice, and sighing. “– It is a long **tail**, certainly,” said Alice, looking down with wonder at the Mouse’s tail; “– but why do you call it sad?”

(Lewis Carroll “Alice in wonderland”, 20)

“– Мой рассказ длинный и грустный” вздыхая, сказала мышь, повернувшись к Алисе. “– Он конечно длинный” – сказала Алиса и с удивлением посмотрела на хвост мыши, “– Но почему ты называешь его грустным?”

Слова **tale** [teɪl] – *рассказ, сказка* и **tail** [teɪl] – *хвост* имеют тождественное (одинаковое) звучание. В данном случае, Алиса решает, что речь идет о хвосте, т.е. она удивилась, что мышь называла свой хвост грустным.

По мнению В.Д. Аракина наличие омонимии в лексической системе языка создает, прежде всего, значительные трудности для понимания английского текста. Читатель встречает в тексте, смысл которого остается для него еще не раскрытым до конца, омонимичное слово, имеющее в данном случае совершенно иное значение, чем те - слова, которые были ему известно из его прежнего языкового опыта. Естественно, что он воспринимает это слово с тем значением, которое он знает. Читатель, который не всегда может догадаться, что он встретился с омонимом известны ему слова, напрасно бьется над пониманием текста. Если значение такого слова – омонима не будет понятно из контекста, то может случиться, что и анализ текста не даст читающему ключ к установлению значения непонятого, но как, будто знакомого ему слова. И только обращение к словарю поможет ему раскрыть содержание данного слова, а вместе с ним понять и текст.

Но бывают и такие случаи, когда неправильное понятие слова – омоним может создать кажущееся впечатление понимания текста. Читатель воспринимает его как знакомое слово, анализирует текст, добивается, как ему кажется, правильного понимания его и считает свою задачу выполненной. На самом же деле текст понят неверно из-за неправильного восприятия слова-омонима.

Совершенно то же происходит часто и при восприятии устной речи, причем, если при чтении графическое оформление слова, иногда способствует правильному его пониманию, иногда подсказывает читателю, какое слово перед ним, то при слушании устной речи этот момент отсутствует.

Большие трудности стоят перед читателями и при воспроизведении слов-омонимов в письменной речи.

Учитывая сказанное выше можно сделать вывод, что учет явления омонимии имеет большое значение и при обучении английскому языку, так как способствует правильному пониманию читаемого или слышимого текста, а также правильному написанию слов-омонимов.

Омонимы различают **лексические** (относятся к одной части речи, напр. **пул** - *мост* и **пул** - *родник, источник*) морфологические (относятся к разным частям речи, напр. **бар** – *существительное, бар* - *глагол в повелительном наклонении*), лексико-грамматические, которые создаются в результате конверсии, когда данное слово переходит в другую часть речи, например в английские слова. **Look** - *смотреть* и **look** - *взгляд*. Особенно много лексико-грамматических омонимов в английском языке.

Для анализа и сопоставления лексических омонимов в таджикском и английском языках, приведем несколько примеров:

- Дар хизмати **хон** чун **дос миён** хам карда хизмат кардан бас аст.
(Нисо, 45)

- Enough of **breaking** our **backs**, in the service of the **Khan**.
(Nisso, 65)

«дар хизмати **хон**. . .»;

хон суш. – *хан, правитель*;

хон суш. – 1. *дом; жилое место*, 2. *караван-сарай; храм; святилище*;

хон суш. – *достархан, скатерть*;

хон гл. – от основы настоящего времени *читать*.

«...in the service of the **Khan**»

Khan [kɑ:n] суш. – *хан, правитель*;

khan [kɑ:n] суш. – *караван-сарай*.

В таджикском **хон** суш. со значением *хан, правитель*; **хон** 2. *караван сарай*, а в английском слове **Khan** суш. со значением *хан, правитель*; **khan** *караван сарай*.

«чун **дос миён** хам карда. . .»»

дос суш. *серп; коса*;

дос прел. *отбросы* (общество).

миён нареч. *середина, центр, поясница, талия*;

миён суш. сокр. форма от **хамён** *кошелёк*.

«Enough of **breaking** our **backs**. . .»»

break [breɪk] гл. а) *ломать, разбивать (на части); разрушать*; б) *ломать, повреждать, выводить из строя, приводить в негодность*; **break** [breɪk] суш. *большая рама* (на двух или четырёх колесах).

back [bæk] суш. *чан; корыто; кадка*;

back [bæk] суш. *спина; спинка, задняя сторона*.

В таджикском **дос** суш. со значением *серп; коса*, а в английском **break** [breɪk] гл. со значением *ломать*.

В таджикском **миён** нареч. со значением *поясница, талия*, а в английском **back** [bæk] суш. со значением *спина*.

В таджикском предложении слово **хон** имеет четыре разных значения, где три из них входят в состав лексических омонимов: **хон** суш. *хан, правитель*; **хон** суш. 1. *дом; жилое место*, 2. *караван-сарай*, **хон** суш. *достархан, скатерть*.

В английском предложении слово **khan** [kɑ:n] имеет два значения: **Khan** [kɑ:n] суш. *хан, правитель* и **khan** [kɑ:n] суш. *караван-сарай*, которые входят в состав лексических омонимов, и совпадают к первому и второму значению таджикского слова **хон** суш. *хан, правитель* и **хон** суш. *караван-сарай*. В обоих языках это слово возникло от турецкого слова **хан**, где и сохранило свое значение как *хан, правитель*.

В таджикских и других языках Средней Азии, это слово также используют как дополнительный компонент женских и мужских имён, придаёт оттенок уважения: Карим**хон**, Азиз**хон**, Рахим**хон**, Сабохат**хон**, Саодат**хон**, Раъно**хон** ва монанди инҳо.

Другое слово **дос** (тадж.) имеет два значения; **дос** суш. *серп; коса* и **дос** суш. *отбросы* (общество). В английском предложении при переводе использовалось слово **break** [breɪk] которое также имеет два значения; **break** [breɪk] 1. суш. *отверстие; трещина; перерыв*, 2. гл. *ломать* и **break** [breɪk] суш. *открытый экипаж с двумя скамьями*. В данном случае второе значения слова **break** 2. гл. *ломать* (**breaking** our backs) совпадает по значению со словом **дос** суш. *серп; коса* (чун **дос** миён хам карда..), но грамматически они нетождественные. Такое же совпадение замечается и в случае тадж. слова **миён** суш. *спина; поясница, талия* и английского слова **back** [bæk] суш. *спина; спинка, задняя сторона*, где полностью совпадают, как по значениям, так и по грамматическим формам. Но следует, отметить что таджикские слова-омонимы и английские слова-омонимы фонетически не тождественные, т.е. вышеуказанным приведенным примером наблюдается совпадение на 55-65%.

Необходимость изучения омонимии вызывается также и потребностью прикладной лингвистики. Омонимия есть проявление того особого свойства языкового знака, благодаря которому разным означаемым могут соответствовать тождественные означающие. В силу этого омонимия представляет собой определенную помеху в процессе коммуникации. Омонимия вносит трудности и в процесс усвоения иностранного языка, когда читатель сталкивается с тем, что одна и та же языковая форма может иметь совершенно разное значение, факт, на который в своем родном языке он обычно не обращает внимания. Анализ таких форм существенно затрудняет восприятие иноязычного текста или

сообщения. Долгое время омонимия рассматривалась “как болезнь, которую необходимо лечить” иными словами, тождественность слов, по мнению многих ученых, порождала своего рода “конфликт” омонимов с последующим выпадением из языка.

В связи с тем, что в понятие означаемого входит не только лексическое, но и грамматическое значение, грамматическое различие значений слов следует считать не менее важным признаком омонимии, чем различие значений лексических. Омонимия может характеризоваться как одним, так и другим из этих признаков, или ими обоими одновременно.

Работа по составлению толковых и переводных словарей, по созданию эффективных программ автоматической переработки текста и по совершенствованию методики преподавания языков – как иностранных, так и родного, все это настоятельно требует углубленного исследования проблем омонимии, выявления ее внутренних закономерностей, определения места, которое она занимает в общей системе языка. Изучение омонимии представляет большой интерес также в связи с широко развернувшейся работой по статическому изучению лексики. Однако, несмотря на то, что исследования омонимии ведутся уже давно, сделано в этой области очень мало. Долгое время омонимия изучалась по преимуществу не в синхроническом, а в диахроническом плане.

Вряд ли можно отрицать само явление многозначности слова – его тождества при наличии двух и более значений, выражаемых одинаковыми звуковыми отрезками. Между тем нельзя не признавать и явления омонимии и считать все случаи неоднозначности одинаковых звуковых отрезков случаями полисемии на примере таджикского слова «дам»:

дам¹ – 1. *вдох; дыхание*, 2. *звук; крик*, 3. *вздутие, распухание*, 4. *момент, мгновение*, 5. *мех (кузнечный)*; 6. *рел. заклинание*, 7. *упревание (пищи, жидкости)*.

дам² – *лезвие, острие*.

дам³ – *мед. кровь*.

Между значениями **дам¹** замечается случай полисемии, т.е. между всеми значениями слов сохраняется, какая-то общая взаимосвязь. Однако между значениями **дам¹**, **дам²** и **дам³** не наблюдается общая взаимосвязь, т.е. они омонимичны.

Вопрос о случайности или закономерности омонимов в языке не так прост, как это может показаться с первого взгляда. Правильное решение этого вопроса возможно лишь на основе диалектического подхода к соотношению категорий случайного и необходимого в языке. Трудно, пожалуй, найти какое – либо иное лингвистическое явление, в котором эти две категории переплетались бы так тесно, как в омонимии. С одной стороны, хорошо известно, что омонимы, во всяком случае, многие из них, появляются в языке в силу разного рода случайных причин. С другой стороны, факт широкого распространения омонимии в языках мира ставит под сомнение взгляд на омонимию как на явление случайное и наводит на мысль о ее закономерности в языке.

Омонимия не относительная, а абсолютная лингвистическая универсалия, что наличие омонимов в естественных языках обязательно и закономерно. (13, 145).

Поэты используют омонимичные рифмы, которые нередко придают стихотворению особую занимательность. Особенно творчество таджикских классиков очень богато явлением полисемии и омонимии, где читателям придется разобраться, с каким значением использовалось то или иной слово в данном произведении:

Тори зулфатро чудо машшота гар аз **шона** кард,

Дасти он машшота мебояд чудо аз **шона** кард. (*Х. Дехлави*)

шона¹ - *расческа (предмет, с помощью которого наряжают волосы)*, **шона²** - *лопатка, заплечье*.

Что такое омоним и как следует вообще подходить к вопросу об омонимии? Прежде всего, необходимо еще раз обратить внимание на то, что омонимы относятся к тем лингвистическим понятиям, которые конституируются наличием определенного отношения. Иными словами, нельзя говорить об омониме, т.е. характеризовать то или другое слово в отдельности как омоним. Можно только говорить об омонимах как о разных словах, совпавших по своему внешнему облику. Точно так же, уточняя дефиницию, можно определить омонимы как два (или более) слов, состоящих из тождественных фонемных рядов и различающихся только семантически и грамматически одновременно. Это разные слова, имеющие одинаковое звучание. Эта особенность омонимов объясняется чаще всего тем, что они возникают в результате так называемого распада полисемии, т.е. в результате смыслового деления одного слова на два.

Приведем ряд определений омонимов, сформулированных в разное время разными авторами:

1. «Омонимами называются два или несколько слов, которые звучат одинаково, но имеют совершенно разные значения» (Булаховский Л.А.; с.40).
2. «Омонимами называются слова, которые при одинаковой форме не имеют ничего общего друг с другом по значению» (Ворно Е.Ф., Кащеева М.А. и др.; с. 20).

3. «Омонимами называют слова, которые при одинаковой звуковой форме имеют совершенно разные значения» (Бранцев К.Т.; с.171).
4. «Слова с совпадающими звуковыми оболочками носят название омонимов» (Левковская К.А.; с.146).
5. «Омонимы – слова, одинаковые по звучанию и разные по значению» (Кротевич Е.В.; с. 110).
6. «Явление омонимии, два или более слова, имеющие совершенно несходные значения и часто относящиеся к различным частям речи, имеют одинаковый звуковой состав или же одинаковое графическое оформление» (Аракин В.Д.; с. 3).
7. «Омонимы – это слова, одинаковые по звучанию и разные по значению» (Арнольд И.В.; с. 287).
8. «Омонимами называются слова, одинаково звучащие, имеющие различные значения» (Степанова М.Д.; Чернышева И.И. и др.; с. 197).
9. «Слова, совпадающие по звуковой форме, но различающиеся по значению, традиционно называются омонимами» (Ginzburg, R.S., Khidcel, S.S. и др.; с. 62).
10. «Омонимы – две (или более) разные языковые единицы, совпавшие по звучанию (т.е. в плане выражения)» (Ахманова О.С.; с.287).
11. «Омонимы – это разные слова, имеющие одинаковое звучание» (Головин Б.Н.; с. 102).
12. «Омонимы – это слова с одинаковым звучанием, но имеющие разные значения» (Мухаммадиев М., Талбаков Х. и др.; с. 19).
13. «Омонимами называются слова, совпавшие по звучанию, но разное по своему значению» (Маджидов Х.; с.59).

Все процитированные определения, за исключением определения О.С Ахмановой (10), отражают последовательно синхронический подход авторов к лексической омонимии и достаточно наглядно позволяют выявить наиболее серьезные теоретические и практические трудности, связанные с этим явлением.

Следует сказать, что к настоящему времени омонимия оказалась изученной значительно слабее, чем такие смежные явления, как полисемия, синонимия или антонимия. До сих пор нет четкого определения основных понятий омонимии. Более того, некоторые важнейшие понятия омонимии вообще не выявлены, не упорядочена терминология, нет классификации, которая адекватно отражала бы характер формально – смысловых отношений между разными классами омонимов, не изучены количественные характеристики омонимических рядов. Омонимия изучается в основном лишь как лексикологическая проблема, грамматической омонимии уделяется недостаточно внимания. Слабо разработаны вопросы омонимической лексикографии.

Изучая работы вышеуказанных лингвистов, нам удалось выявить четыре основных признака омонимии: два в плане выражения (тождество звучания и тождество написания) и два в плане содержания (различие лексических и различие грамматических значений). В имеющихся определениях называются еще и некоторые другие признаки омонимии, например общности или различие происхождения слов, полнота или неполнота совпадения парадигм, совпадение слов в основных (словарных) или только в косвенных (не словарных) формах.

ЛИТЕРАТУРА

1. Аракин В.Д. Омонимы в английском языке // Ин. яз. в школе, №4, 1958.
2. Арбекова Т.И. Лексикология английского языка: практический курс. М., 1977.
3. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. М., Изд. литературы на ин. яз., 1959. С. 287.
4. Арсеньева М.Г. Многозначность и омонимия. Изд. ЛГУ, 1966. С. 3.
5. Виноградов В.В. Об омонимии и смежных явлениях // Вопросы языкознания, № 5, 1960. С. 3-17.
6. Давлатов О. Хелҳои омонимия дар забони тоҷикӣ // Мактаби Советӣ, № 11, 1981. С. 15-18.
7. Маджидов Х. Забони адабии муосири тоҷик. Ҷ. 1-Луғатшиносӣ. Душанбе, 2007. С. 243.
8. Мамадзааров А. фарҳанги англисӣ- тоҷикӣ (Standard English – Tajik dictionary). Душанбе, 2007. С. 1072.
9. Мухаммадиев М. Омонимҳо дар забони тоҷикӣ // Мактаби Советӣ. №4. 1990. С. 22-25.
10. Смирницкий А.И. Некоторые замечания по английской омонимике. // Ин. Яз. В школе, № 5, 1948.
11. Тышлер И.С. О проблемах омонимии в английском языке. М., 1966.

К ВОПРОСУ ОБ ИЗУЧЕНИИ ОМОНИМОВ В ТАДЖИКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ

Данная статья посвящена вопросу исследования омонимов на двух языках, таджикском и английском. В дополнение к теоретическому объяснению исследования и понимания более лучшего значения омонимов были использованы некоторые примеры на этих двух языках.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: изучение омонимов, разнородные структуры, многозначность слов, письменная речь, лексический анализ, полисемия и омонимия, основные значения.

ON THE ISSUE OF HOMONYMS RESEARCH IN TAJIK AND ENGLISH LANGUAGES

This article is dedicated to the issue of homonyms research in two languages – Tajik and English. In addition to theoretical explanations of homonyms research were used some examples in these languages, in order to understand more better the meanings of homonyms.

KEY WORDS: learning homonyms, dissimilar structure, polysemy of the words, written text, lexical analysis, polysemy and homonymy, primary meaning

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Н.Р. Халибов* – старший преподаватель общеуниверситетской кафедры английского языка Таджикского национального университета. Телефон: 93-541-42-61

КАЛИМАҶОИ АРАБӢ ДАР ЛАҶҶАИ КОНИБОДОМ

Р.И. Сангинова

Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

Лаҳҷаи Конибодом дар бобати истеъмоли унсурҳои арабӣ, аз як тараф, аз забони адабӣ фарқ кунад, аз тарафи дигар бо он умумият дорад. Ин фарқият дар он ба назар мерасад, ки як гурӯҳи муайяни калимаҳо, агар дар забони адабӣ бештар ба кор раванд, дар лаҳҷаи мазкур баръакс адади онҳо чандон фаровон нест. Дар мавриди дигар, акси ин ҳодисаро метавон ба мушоҳида гирифт. Барои мисол мебояд аз истилоҳоти илмӣ арабӣ ёдовар шавем, ки онҳо дар системаи истилоҳотии забони адабии тоҷик хеле зиёд истифода мегарданд. Аммо агар ба лексикаи соҳавии лаҳҷаи Конибодом жарфтар назар андозем, метавонем бубинем, ки ин навъи вожаҳо ниҳоят кам, балки аҳён-аҳён истеъмол меёбанд. Ҳатто дар бахши кишоварзӣ истилоҳоти арабӣ қариб дучор намеоянд. Умумияти онҳо дар қорбасти чунин калимаҳост, ки онҳо ҳам барои забони адабӣ ва ҳам барои лаҳҷаи Конибодом архаистӣ ҳисоб меёбанд. Масалан калимаҳои **амин, қозӣ, муфти, ғозӣ, ҳоким, халифа, амир, аҷнабӣ, фуқаро, муаззин, мударрис, волида, мавлут** (мавлуд) ва монанди инҳо ҳамин гуна хусусият доранд.

Дигар ин ки, як гурӯҳи калони калимаву истилоҳоти арабӣ хусусияти умумиточикӣ дошта, дар забони адабӣ ва лаҳҷаи Конибодом баробар кор фармуда мешаванд. Чунончи, калимаҳои **шӯро, ислоҳот, дафтар, касал, китоб, мактаб, хола, асал, равоқ** ва ғайра аз ҳамон қабиланд.

Калимаҳои арабӣ дар лексикаи лаҳҷаи Конибодом аз нигоҳи маънӣ ва ифодаи реалия аз якдигар ҷудо шуда меистанд. Аз ин рӯ, онҳоро ба гурӯҳҳои зерин тасниф намудан мумкин аст:

1. Калимаҳое, ки ба шахс, мансабу мартабаҳои динӣ ва мафҳумҳои ба онҳо алоқаманд дахл доранд: мусурмон (мусулмон), кофир, сӯфӣ, ҳоҷӣ, шайх, имом, қорӣ, валий, авлийо, уламо, азройил, малойика, мударис (мударрис), ҳазрат, умат.

2. Калимаҳое, ки ба маросимҳои динӣ нигаронида шудаанд: мавлут (мавлуд), чаноза, арафа, фотийа (фотеҳа), закот, қурбон (иди қурбон), рамазон (иди рамазон), хатму қурон (хатми Қуръон), давра (маросими пеш аз дафн, ки синну соли марҳум муайян карда мешавад), тарақа (тақсими мероси марҳум байни фарзандон), ид, талқонқунон (навъи хӯроке, ки ба хотири ёдбуди марҳум аз орду равған тайёр карда дар рӯзи аввали ид ба мардум дода мешавад).

3. Калимаҳое, ки дигар мафҳумҳои диниро ифода мекунанд: било (биллоҳ), каломулло (каломуллоҳ), қурон (Қуръон), бисмилло (бисмиллоҳ), биллоғим (биллоҳи азим), холисалило (холисанлиллоҳ), ишовло (ишооллоҳ), аламдулило (алҳамдулиллоҳ), астофило (астағфируллоҳ), валло (валлоҳ), азал, васийат, савоп (савоб).

4. Калимаву истилоҳоти соҳаи маориф ва фарҳанг: мактап (мактаб), малим (муаллим), қалам, дафтар, машқ, китоп (китоб), ахлоқ, майлис (маҷлис), талаба, толиба, дарс, адабиёт, ҳисоб (ҳисоб, дарси ҳисоб), таҳлил (таҳлили ҷумла), ҳал (ҳалли масъалаҳои математикӣ), масала (масъалаи математикӣ), мисол (мисоли арифметикӣ), калима (калимаи забон, вожа), истилоҳ (термин), истилоҳот (терминология), шоир, адиб, илм.

5. Номи моҳҳо ва мафҳумҳои астрономӣ: ҳамал, савр, ҷавзо, асад, сунбула, мизон, ақрап (ақраб), қавз (қавс), ҷат (ҷадӣ), дал (далв), хут, сафар, рамазон, раҷаб (раҷаб), шамс, қамар.

6. Номи самтҳои ҷуғрофӣ: ғарб, шарқ, шимол, ҷануб, мағрип (мағриб), машрик.

7. Калимаҳое, ки ба вазифа ва касбу ҳунар дахл доранд: фарош (фаррош), мулло, қозӣ, муфти, харрот, ҳофиз (сароянда), қасоп (қассоб), бақол (баққол), косип (косиб), атор (аттор), ҳоким, амир, наққош, машшоқ, наҷҷор.

8. Номи анвоҳои маҳсулоти косибон: нал (наъл), ҳалқа (як навъи гӯшвор), мара (мӯҳра), лочвард (санги қимматбахо барои сохтани гӯшвор ва ангиштпона).

9. Мафҳумҳои ҳешутаборӣ: ама (амма), хола, ойла (зан, завча), амак, волида (волидайн), авлот (авлод), аждот (ачдод), айол (зан, ҷинси зан).

10. Калимаҳое, ки дар ифодаи номи хӯроку хӯрокворӣ ва мафҳумҳои ба онҳо вобаста истеъмоли меъбанд: авқот (ақвот, мафҳуми умумии ҳама гуна хӯрдани), асал, ғалла, қант (қанд), ҳалво, ҳасиб, ҳариса.

11. Калимаҳое, ки номи узвҳои биологии инсон ва бемориву мафҳумҳои марбут ба онҳоро ифода мекунанд: меда (меъда), соқ (соқи пой), димоғ, часат (ҷасад), кифт (китф), ҳалқ, дабба (навъи беморӣ), майип (маъюб), қайт (қай), ҳалок (ҳаста, бемор, лоғар), мараз (хориш), зикӣ нафас (навъи беморӣ).

12. Номи асбобҳои рӯзгор ва хонаю ҳавлӣ: бисот, мол (дорӣ, сарват), аслия (аслиҳа, асбобҳои рӯзгор), қасаба, иморат (хона, ҳавлӣ), сурфа (суфра), равок (равокҳои дохили хона), зарф (асбобҳои ҷинӣ ва сафолӣ), ливос (либос, либосҳои хона).

13. Калимаҳое, ки дар ифодаи аломат, хислату хусусият ва ҳолат меоянд: ачип (ачиб), ҷадал, солим, рамак, зайиф, қасофат (бешараф, қасе, ки бо омаданааш бадбахтӣ меорад), ал (аҳл, ором, ботамкин), ҳалол (пок, некрафтор, хайрхоҳ), ҳаром (бадхоҳ, қаси қинаҷӯ, ҳаромкор), оқил, макор (маккор), касал, ҳомила, мӯхтоҷ.

14. Калимаҳое, ки мафҳумҳои абстрактро ифода мекунанд: рамат (раҳмат), авҳол (аҳвол), саломат, амонат, таварук (табаррук), ҳайот (ҳаёт), савол, ҷавоп (ҷавоб), ланат (лаънат), азоп (азоб), вам (ваҳм), войима (воҳима), адолат, разолат, разил, қойил, ҳила (ҳилла), талаб, айб, лаҳза, ҳақ, ҳикойа, ҳозир, хотир, ғараз, қатл, фикр, сайл (сайр), сайҳат (саҳат), ман (манъ), зийод (зиёд), мазбут (маҳкам, устувор, мустаҳкам), феъл (одат, ҳулуқ атвор).

15. Калимаҳое, ки дар ифодаи номи одамон кор фармуда мешаванд: Маърифат, Мамлакат, Аббос, Шариф, Азам (Аъзам), Ҳаким, Мансур, Мастура, Ориф, Мунаввар, Исмаил, Хайрулло, Абдулло, Шараф, Ашраф, Ҷаннат, Рақиб, Саноат, Лутфия, Лутфулло, Аҳдия, Амонат, Муҳаббат, Мирзо, Шавкат, Обид, Ғаффор ва ғайра.

Чунон ки қайд карда шуд, калимаву истилоҳоти арабӣ дар лексикаи лаҳҷи Конибодом хеле зиёданд ва дар муоширати ҳамаҷузҳои аҳолии маҳаллӣ дар қатори унсурҳои хос ба забони тоҷикӣ истеъмоли меъбанд. Истеъмоли пайваста ва ҳамешагӣ ба он овардааст, ки як қисм калимаҳои арабӣ дар лаҳҷи мазкур пурра ҳазм гардида, имрӯз ҳамчун калимаҳои забони тоҷикӣ шинохта мешаванд. Ба ин гуруҳ вожаҳои **ид**, **ибодат**, **ибрат**, **аввал**, **азо**, **азал**, **айб**, **арак**, **нал** (наъл), **асл**, **шараф**, **атроф**, **ачал**, **бадан**, **ачойип** (ачойб), **варақ**, **мобайн**, **васийат** (васият), **асал**, **заҳмат**, **изат** (иззат), **дуйно** (дунё), **илм**, **имон**, **ҷамоат**, **ачип** (ачиб, аҷойб), **талок**, **нийоз** (ниёз) ва амсоли инҳоро метавон нисбат дод.

Воқеан, азхудшавии унсурҳои арабӣ на танҳо дар лаҳҷаи Конибодом, балки дар ҳама лаҳҷаҳои тоҷикӣ ва гузашта аз он дар забони умумихалқии тоҷик ҳодисаи маъмул аст. Ба ин маънӣ профессор Т. Бердиева менависад, ки «Баъзе аз калимаҳои барвақт иқтибосшудаи арабӣ дар забони тоҷикӣ ниҳоят чуқур ҳазм гардидаанд, ба дараҷае ки онҳо шаклу оҳанги талаффузи тоҷикӣ гирифта, аз нигоҳи таркиби овозӣ тағйир ёфтаанд» (Бердиева 1968, 11-12).

Бояд гуфт, ки азхудшавии унсурҳои арабӣ дар лаҳҷаи Конибодом ба дараҷае расидааст, ки иддае аз онҳо бо ёридиҳандаҳои феълӣ забони тоҷикӣ таркиб баста, ба сифати ҷузъи номии феълҳои таркибии номӣ ба кор мераванд. Дар ин шакл онҳо ҳамчун моли забони тоҷикӣ қабул карда мешаванд. Аз ёридиҳандаҳои феълӣ дар ин маврид бештар феълҳои **шудан**, **кардан**, **гирифтан**, **намудан** истифода бурда мешаванд: **ман каран** (манъ кардан, боздоштан, нигоҳ доштан), **ҷар шудан** (ғелон шудан, аз боло ба поён ғелида рафтани), **лат каран** (лат кардан, задан, кӯфтани), **қарор гифтани** (қарор гирифтани, ором шудани), **сур каран** (пеш кардан, рондани), **ҳай каран** (рондани, ҷо надодани, берун кардани), **талаф шудан** (нест гардидани, нобуд шудани), **эсос намудан** (эҳсос кардани, ҳис намудани), **ақил пагофтан** (ақиб партофтани, таъхир намудани, дер кардани), **мазбут каран** (саҳт кардани, маҳкам намудани).

Ҳодисаи аз ҳама маъмул дар лексикаи лаҳҷаи Конибодом муносибати синонимӣ зоҳир намудани унсурҳои арабист, ки ин манзараро ба таври зерин тасвир намудан мумкин аст:

1. Муносибати синонимии калимаҳои арабӣ бо арабӣ: **вафот каран**, **қазо каран** (фавтидан, мурдан), **дафа**, **сафар** (дафъа, сафар - ин дафъа, ин сафар), **таом**, **авқот** (хӯрок), **сарф**, **харҷ** (сарф кардан, харҷ намудани). Чунон ки мебинем, ин ҷо фарқ байни забони адабӣ ва лаҳҷаи Конибодом танҳо дар шакли овозии калимаҳо ба назар мерасаду бас.

2. Муносибати синонимии калимаҳои арабӣ бо калимаҳои тоҷикӣ: **қапза**, **дасқапақ** (қабза, дастқапақ), **ғарип**, **бекас** (ғариб, бенаво, яқна, танҳо), **вашӣ**, **йовоӣ** (ваҳшӣ, ёбоӣ), **маросим**, **сарикор** (маросими тӯӣ никоҳ, кишту кори баҳорӣ), **тавоқ**, **лаган** (табақ, лаганд), **қай каран**, **чошидан** (қай кардан, шӯридани дил, аз даҳон гардонидани хӯрок), **башара**, **сумот** (афту андом), **зайиф**, **зан** (заиф, зан), **зулум**, **озор** (зулм, озор), **исим**, **ном** (исм, ном).

3. Муносибати синонимии калимаҳои арабӣ бо туркӣ-ӯзбекӣ: **ачойип**, **қизик** (ачоиб, қизик), **мушкил**, **қийин** (мушкил, қин), **қовил**, **йувош** (қобил, чакқон), **ид**, **майрам** (ид, чашн, тантана), **рақам**, **сон** (шумур, ҳисоб, тартиби ҳисоб), **равот**, **чак** (робита, доду гирифт).

4. Муносибати синонимии калимаҳои арабӣ бо русӣ: **атир**, **адикалон** (атр, одекалон), **қант**, **қанфет** (қанд, конфет), **ишпӣ**, **апитит** (иштиҳо, апитит), **харочот**, **расхӯд** (харочот, расход), **ҳадийа**, **падарка** (ҳадя, подарок), **табиб**, **духтур** (табиб, доктор), **ҷарохӣ**, **аператсия/ апараста** (ҷарроҳӣ, операция).

Ташаккулу тақомули луғати ҳар як забон ва шеваву лаҳҷаҳои он, чӣ тавре ки арзёбӣ гардид, ба вурудоти калимаю истилоҳоти марбут ба забонҳои дигар низ вобаста аст. Ҳамин аст, ки як бахши калони луғати забони миллии тоҷик ва шоҳаҳои лаҳҷавии онро унсурҳои иқтибосӣ тақшил медиҳанд. Калимаҳои иқтибосӣ, аз ҷумла иқтибосҳои арабӣ, ки қабати аз ҳама калону сермаводи лексикаи лаҳҷаи Конибодом махсуб меёбанд, бо мурури замон раванди азхудшавиро аз сар гузаронида, ба қонуни қоидаҳои дохилии лаҳҷаи мазкур мутобиқ гардидаанд. Ин ҳодиса зимни мутобиқати фонетикӣ, гармматикӣ ва лексикӣ онҳо ба меъёрҳои дохилии худӣ лаҳҷаи Конибодом ба амал меояд, ки онро метавон чунин баррасӣ кард:

1. Калимаҳое, ки ба тағйироти фонетикӣ дучор гардидаанд: **сурфа** (суфра), **сувол** (савол, суол), **тоба/туба** (тавба), **авҳол** (аҳвол), **войима/вўйима** (воҳима), **рамаг** (раҳмат), **ман** (манъ), **ал** (аҳл), **майип** (маъюб), **аслия** (аслиҳа), **кифт** (киф), **қанг** (қанд), **қайт** (қай), **ишовло** (иншоолоҳ), **астофило** (астағфируллоҳ), **савоп** (савоб), **ҷез** (ҷихоз), **зулфин** (зулфайн), **иштихӣ** (иштиҳо), **ҳоли** (ҳола).

2. Калимаҳое, ки шакли чамъи арабӣ дошта бошанд ҳам, дар лаҳҷа маънои танҳоро мефаҳмонанд ва тавассути пасванди тоҷикӣ – **о (-ҳо)** дубора чамъ бафта мешаванд: атроф – атрофо (тарафҳо), арвоҳ – арвоҳо (арвоҳҳо), аслия – аслияҳо (аслиҳаҳо), авҳол – авҳола (аҳволҳо), усул – усуло (усулҳо), уламо – уламоҳо (олимҳо), аждот – аждото (аҷдодҳо), авлод – авлодо (авлодҳо), тағирот – тағирото (тағйиротҳо).

3. Калимаҳое, ки ё ба тағйироти маънӣ гирифтгор гардидаанд ва ё доираи маънии худро маҳдуд сохтаанд. Барои мисол калимаи **бисот**-ро мегирем, ки дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» ба маънии «ҳар чизи густурданӣ, ҳар чизи паҳн карданӣ, фарш, гилем, палос, асбобу анҷом, чизу чора, сомон» оварда шудааст (Фарҳанги забони тоҷикӣ, 1969, 186). Вале дар лаҳҷаи Конибодом маънои «ҷихози арусӣ, ҳар чизеро, ки ба нияти хонадоркунии писару духтар ғундошта мешавад», ифода мекунад. Чуқургар бинигарем, маънии лаҳҷавӣ бо мафҳуми сеюму чоруми он (чизу чора) як андоза иртибот дорад. Ё худ мегирем калимаи **дарак**-ро. Ин калима дар луғат ба маънии ниҳоятӣ чуқурӣ ва қабри чизе, ҳамчун тағи дарё, қабри баҳр», «табақаи дӯзах, қабри дӯзах» зикр ёфтааст (Фарҳанги забони тоҷикӣ 1969, 325). Дар лаҳҷаи Конибодом бошад, **дарак** дар маънии «хабар, огоҳӣ ёфта, бохабар гардида» истеъмоли меёбад. Калимаи **касофат** низ ҳамин гуна хусусият дорад. Вай дар луғат «ғафсӣ, ғализӣ, чиркинӣ, нопокӣ, гирифтани офтоб ва моҳ» маънӣ шудааст (Фарҳанги забони тоҷикӣ 1969, 543). Аммо дар истеъмоли мардуми Конибодом дар ифодаи мафҳуми «одами шумқадам, нопоқ» ба кор меравад. Мисли ин вожаи **мараз**, ки дар луғат «беморӣ, касалӣ, ранҷурӣ, нохушӣ» маънидод карда шудааст (Фарҳанги забони тоҷикӣ 1969, 639), дар лаҳҷаи мазкур ба маънии «хира, бешарм, шилқин» кор фармуда мешавад. Вожаи **альамон** дар «Фарҳанг...» чунин тавзеҳ ёфтааст: «Калимаи нидо дар вақти амон ва паноҳ хостан...» (Фарҳанги забони тоҷикӣ 1969, 60), лекин дар лаҳҷаи Конибодом мафҳуми «авҷ кардани тӯй, хусусан тӯйи хатна»-ро бо ин калима ифода менамоянд. Калимаи **ғурбат** дар луғат ба маъниҳои зерин оварда шудааст: «ғарибӣ, мусофирӣ, дурӣ аз ватан», маҷозан: «ғайбат, вафот кардан» (Фарҳанги забони тоҷикӣ 1969, 658). Ҳоло дар лаҳҷаи Конибодом дар ифодаи мафҳуми «чанҷол, хархаша, сарзаниш, часту талош, ғур-ғур кардан» кор фармуда мешавад. Воҳиди луғавӣ **қатрон** дар адабиёти классикӣ маънии «моддаи равшанмонанди сиеҳ, ки аз ҷӯби дарахти аръар, санавбар ва ғайра мегиранд ва шутурони хоришдорро бо он муолиҷа мекунанд»-ро дошт (Фарҳанги забони тоҷикӣ 1969, 681). Аммо имрӯз дар лаҳҷаи Конибодом бо феъли ёвари тоҷикӣ **кардан** дар як таркиб омада, ба сурати **қатрон кардан** дар ифодаи мафҳуми «тоза шустани зарф тавассути хоҳаҳои кимиёвӣ» ба кор меравад.

Чунон ки дида мешавад, як гурӯҳи калони калимаҳои арабӣ, ки дар тӯли таърих дар эҷодиёти адибони адабиёти классикӣ тоҷик бо маънии бунёдии худ истифода гардидаанд, дар айни замон дар лексикаи лаҳҷаи Конибодом ба тағйироти маънӣ гирифтгор гардидаанд.

Гуфтан зарур аст, ки тағйироти маънӣ намудани унсурҳои арабӣ дар забони тоҷикӣ ҳодисаи нав набуда, балки аз давраҳои пеш ибтидо мегирад. Дар ин бобат луғатнигори маъруф Сирочуддин Алихони Орзу дар нисбати вожаи **ҳазрат**, ки баромади арабӣ дорад, менигорад: «Ҳазрат лафзи арабист, ба маънии наздикӣ ва остон. Ва чун дар форсӣ дар маҳали камоли таъзим истеъмоли намоянд. Масалан, гӯянд: «Ҳазрати устод чунин фармуда. Ба маънии аслии он маҳҷур шуда, таъзими маҳз аз он мурод аст ба муболиға» (Алихони Орзу 1992, 84). Чунин як ишора аз ин хусус дар асари Мухаммад

Ғиёсуддини Ромпурӣ «Ғиёсуллоғот» роҷеъ ба истифодаи вожаҳои **аттор** ва **қабул** низ ба назар мерасад: «Аттор – хушбуфурӯш ва дар муховараи мардум ба маънии давофурӯш ва ин ҳолӣ аз карохат нест» (Муҳаммад Ғиёсуддин 1988, 69). «Қабул пазируфтган ва ин вазни масдар шоз аст... ва **қабул** дар истеъмоли форсӣ аксар ба маънии макбул ояд» (Муҳаммад Ғиёсуддин 1988, 127).

Воқеан, табодули маънӣ дар унсурҳои иқтибосӣ дар мавриде рух медиҳад, ки агар онҳо дар забони иқтибосшуда забонзаду серистеъмол ва комилан худӣ гардида бошанд.

Дар ҳақиқат, агар ба калимаҳои боло аз ҳамин мавқеъ назар афканем, метавонем бубинем, ки онҳо дар забони тоҷикӣ баъд аз иқтибос шудан дар давоми солҳо ҳамин гуна хусусият пайдо карда, на танҳо дар нутқи гуфтугӯии мардум, балки дар асарҳои назмиву насрии удабои асримиёнагии тоҷик бо маъниҳои баъдӣ мавриди қарор гирифтаанд. Ҳамин ҳолатро профессор А. Ҳасанов ба мушоҳида гирифта, чунин менависад: «Пас аз иқтибоси унсурҳои луғавии арабӣ ба забони порсии дарӣ муддате як силсилаи онҳо ба ҳамон маъноӣ роиҷ дар арабӣ истифода шуда, баъдан тағйири маъно карданд» (Ҳасанов 2003, 125).

Азбаски лексикаи лаҳҷаҳои маҳаллӣ дар бобати ҳифзоти калимаву истилоҳоти даврони пешинаи инкишофи забонамон имконияти бештаре дорад, вожаҳои мазкур дар лаҳҷаи Конибодом аз рӯи ҳамин имконияти худӣ он то имрӯз маҳфуз мондаанд.

Чунон ки зикр шуд, гузариши унсурҳои арабӣ ба забони тоҷикӣ аз асрҳои VII-VIII оғоз гардида, чандин сарсола идома ёфт. Ин рӯйдод дар ибтидо дар шакли гуфтугӯии забони тоҷикӣ ба вуқӯъ пайваста бошад, ба баъд ба шакли адабӣ - китобии он гузашт. Акнун, калимаву истилоҳоти арабӣ дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ чун қабати комилҳуқуқ дар радифи вожаҳои форсии тоҷикӣ мавқеи устувор пайдо намуданд ва ташаккулу таҳаввули лексикаи забони тоҷикиро чун манбаъ дар асрҳои миёна таъмин намуданд. Бинобар он, тадқиқи ҳадафмандонаи калима ва таркибу ибораҳои арабӣ чӣ дар асоси маводи забони адабӣ ва чӣ дар заминаи маводи шеваву лаҳҷаҳои алоҳидаи забони тоҷикӣ дар бобати равшан сохтани баъзе ғушаҳои торики таърихи забони тоҷикӣ дар ибтидои давраи нав ва рушди манбаъдаи он аз манфиат ҳолӣ нест. Бо вучуди ин, мавзӯи мазкур дар забоншиносии тоҷик то кунун мавриди пажӯҳиши ҳамачониба қарор нагирифтааст. То солҳои наздик ягона тадқиқоте, ки ба ин масъала дахл дошт, асари Т. Бердиева ҳисоб меёфт (Бердиева 1971), ки он дар асоси маводи матбуоти тоҷик дар солҳои 20-уми асри XX таълиф ёфтааст. Ин рисола характери марҳилавӣ дошта, дар он хусусиятҳои калимаҳои арабӣ дар як марҳилаи муайяни рушди забони адабии тоҷик (солҳои 20-уми асри XX) ба тасвир гирифта шудаанду бас.

Маълум аст, ки забони тоҷикӣ бо забони арабӣ ҳам аз нигоҳи таборӣ ва ҳам аз лиҳози сохтори грамматикӣ ҳеҷ гуна умумият ва қаробат надорад. Зеро забони тоҷикӣ аз ҷиҳати ҳешӣ ба шохҳои эронии оилаи забонҳои ҳиндуаврупӣ шомил бошад, забони арабӣ ба ғуруҳи забонҳои семитӣ дахл дорад, забони тоҷикӣ вобаста ба системаи грамматикӣ ба ғуруҳи забонҳои аналитикӣ дохил шавад, забони арабӣ аз гунаи забонҳои флективист. Аз ин ҷиҳат, аксарияти калимаҳои арабӣ дар забони тоҷикӣ хусусияти флективии худро аз даст медиҳанд. Ана ҳамин рӯйдод водор месозад, ки ба тадқиқи унсурҳои арабӣ дар забони тоҷикӣ аҳли тадқиқ ё аз мавқеи забони тоҷикӣ наздик шаванд ва ё аз диди забони арабӣ. Дар рисолаи Т. Бердиева роҳи дуҷум интиҳоб шудааст. Ҳамин усули омӯзиш солҳои охир дар асару мақолаҳои С. Қаландаров, Аҳмад Ҳочӣ Ҳусайни Сафар, М. Ғозиев боз ҳам ривҷ ёфт. Аз инҳо рисолаи М. Ғозиев чун тадқиқоти Т. Бердиева ба мавзӯи истифодаи иқтибосоти арабӣ дар забони матбуоти тоҷик дар даврони истиқлол, бахусус солҳои 1991-2008, бахшида шуда бошад (Ғозиев 2009), асари С. Қаландаров ба омӯзиши унсурҳои арабӣ дар «Наводир-ул-вақоъ»-и Аҳмади Дониш (Қаландаров 2006) иртибот мегирад. Дар ҳар ду асар ҳам вожаҳои арабӣ вобаста ба породаҳои феълӣ забони арабӣ тадқиқ шудаанд. Дар рисолаи муҳаққиқи эронӣ Аҳмад Ҳочӣ Ҳусайни Сафар, ки тадқиқи ҷиҳатҳои лексикӣ – семантикии ғазалиёти Сойиби Табрэзиро дар бар мегирад, дар банди махсусе калимаҳои арабии мавриди истифодаи адиб аз лиҳози доираи истеъмол ғуруҳбандӣ ёфтаанд (Аҳмад Ҳочӣ Ҳусайни Сафар 2004, 11-12). Яъне, ин ҷо муаллиф ба ҳалли масъала аз мавқеи забони форсӣ (тоҷикӣ) наздик шудааст.

Агар дар маҷмӯъ гирем, солҳои охир таҳқиқи мавзӯи мазкур дар асоси маводи забони адабии тоҷик як андоза пеш рафтааст. Аммо дар лаҳҷашиносӣ ҳалли масъалаи мазкур дар ин сатҳ қарор надорад. Агар баъзе ишороти профессорон Ф. Ҷӯраев (1980, 276-283), Ш. Исмоилов (1982, 5-6), номзадҳои илми филология Т. Мақсудов (1977, 55-60), М. Кабилов (1995, 12-13), З. Замонов (2009, 9), Н. Гадоев (2009, 8-9) - ро ки зимни омӯзиши луғати лаҳҷаҳои алоҳида дар ин бобат муҳтасаран ва аз мавқеи забони тоҷикӣ баён кардаанд, истисно намоем, метавон гуфт, ки ин мавзӯ дар асоси маводи ин ё он шеваю лаҳҷаи ҷудогонаи тоҷикӣ то имрӯз мавриди тадқиқи махсуси монографӣ қарор наёфтааст. Ҳол он ки шеваю лаҳҷаҳои маҳаллӣ қиёсан бо забони адабӣ дар бобати азхудкунии калимаҳои арабӣ, вазъи истеъмол ва мавриди қорбасти онҳо, чунон ки дар мисоли лаҳҷаи Конибодом дидем, қонуну қоидаҳои махсуси худро доранд.

Аз ин чанд далели боло бармеояд, ки калимаҳои арабӣ дар лаҳҷаи Конибодом чун як ҷузъи асосиву комилҳукуқи таркиби луғавии он дар давоми асрҳои зиёд ба қор рафта, бо мурури замон суфтаву рехта ва ҳазм гардиданд ва ба ҳайси моли худӣ лаҳҷаи мазкур ба меъёрҳои дохилии он мутобиқ мувофиқ афтоданд. Аз ин рӯ, мо низ ба тадқиқи ин мавзӯ аз нигоҳи забони тоҷикӣ даст задем.

АДАБИЁТ

1. Ахмад Ходжи Хусайни Сафар. Лексико-семантические особенности газелей Соиба. – АҚД, Душанбе, 2004, 25 с.
2. Бердиева Т. Лексика и грамматические элементы арабского языка в таджикском. Душанбе, 1968, 168 с.
3. Бердиева Т. Лингвистические и экстралингвистические причины арабских заимствований (по материалам прессы 20-х годов), ч. 1. Душанбе, 1971, 189 с.
4. Гозиев М. И. Использование арабских заимствований в языке таджикской печати периода независимости (1991-2008 гг.). – АҚД, Душанбе, 2009, 23 с.
5. Исмаилов Ш. Лексика Каратегинского говора. – АҚД, Душанбе, 1982, 24 с; Максудов Т. Лексика ва фразеологияи шеваҳои тоҷикони Исфара. Душанбе, 1977, 160 с; Кабиров М. Лексика ғоворҳои таҷикӣҳои Чирчиқа Ташкентской области республики Узбекистан. – АҚД, Душанбе, 1995, 18 с; Замонов З. Лексика Даштидҷумского говора таҷикского языка. – АҚД, Душанбе, 2009, 19 с., Гадов Н. Лексика тағновского говора. – АҚД, Душанбе, 2009, 22 с.
6. Каландаров С. Д. Арабские заимствованные слова в «Наводирулвақо» Ахмада Дониша. – АҚД, Душанбе, 2006, 24 с.
7. Муҳаммад Ғиёсуддин. Ғиёс-ул-луғот, ҷ. 2 (ҳозирқунандаи ҷоп Амон Нуров). Душанбе, 1988, 416 с.
8. Сирочуддин Алихони Орзу. Ҷароғи ҳидоят (ҳозирқунандаи ҷоп Амон Нуров) – Душанбе, 1992, 288 с.
9. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Москва 1969, ҷ. 1.
10. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Москва 1969, ҷ. 2.
11. Ҳасанов А. А. Унсурҳои луғавӣ ва сарфио нахви осори садаҳои X-XIII дар ғиши шимолӣ (бахши Фарғонаи ғарбӣ). Хучанд, 2003, 253 с.

АРАБСКИЕ СЛОВА В ЛЕКСИКЕ КАНИБАДАМСКОГО ГОВОРА ТАДЖИКСКОГО ЯЗЫКА

В этой статье речь идёт об арабских заимствованных словах в употреблении представителей таджикоязычного населения Канибадамского района Таджикистана и их месте в лексическом составе канибадамского говора таджикского языка.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: арабские заимствованные слова, лексический состав канибадамского говора таджикского языка, морфологическая структура арабских слов, лексический состав канибадамского говора.

ARABIC WORDS IN KANIBADAM DIALECTIC OF TAJIK LANGUAGES

The article indicates Arabic quotations, words and expressions that use Tajik-speaking populations of Kanibadam district of the Republic of Tajikistan and defines there slang in Kanibadam dialect of the tajik language.

KEYWORDS: the Arabian loan words, lexical structure Kanibadams dialect of the Tajik language, morphological structure of the Arabian words, lexical structure Kanibadams dialect.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Р.И. Сангинова* – старший преподаватель кафедры истории и филологии Таджикского государственного университета коммерции.

МУРОДИФОТИ АРАБӢ ДАР «АХЛОҚИ МӢҲСИНӢ» -И ҲУСАЙН ВОИЗИ КОШИФӢ

О. М а л и к о в

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»-и Ҳусайни Воизи Кошифӣ дар миёни осори андарзиву ахлоқии мардуми Аҷам аз машҳуртарин ва дилангезтарин асар мебошад. Суханвари нозукадои тавоно ин шохқорӣ шоиштаи хешро соли 1495 эҷод намудааст. Ин асари тарбиявӣ-ахлоқӣ ба хотири тарғибу таблиғи суннатҳои волову ҷашмгири ниёгон ва ба камол расонидани инсонӣ ҳамаҷонибаи рушду нумӯъқарда таълиф гардидааст, ки имрӯз ҳам аҳамияти тарбиявӣи худро аз даст надодааст.

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ» дорои чихил боб буда, масъалаҳои гуногуни ахлоку тарбия, аз қабилӣ шукр, таваққал, ҳаё, адаб, олиҳиммати, азм, чидду чаҳд, субот ва истиқомот, адолат, авф, ҳилм, хулқу рафқ, шавқат ва марҳамат, хайрот ва мубаррадат, саховату эҳсон, тавозӯ ва эҳтиром, амонату диёнат, вафо ба аҳд, сидқ, таанни ва тааммул, машварат ва тадбир, ҳазму дурандешӣ, шуҷоат, ғайрат, сиёсат, фаросат, игтиноми фурсат ва талаби некномӣ, риояти ҳуқуқ ва монанди инҳоро фаро мегирад. Ҳусайн Воизи Кошифӣ дар фароҳам овардану ҷо ба ҷо гузоштани бобҳои асари хеш аз осори ахлоқии мутафаккирони пешин бамаврид истифода мекунад. Дар асари «Ахлоқи Мӯҳсинӣ» нақши тобдори

«Бӯстон» ва «Гулистон»-и Шайх Саъдӣ, «Кимиёи саодат»-и Имом Муҳаммади Ғаззоӣ, «Кашфулмаҳҷуб»-и Абӯлҳасан Алӣ бинни Усмон Чуллобии Ғазнавӣ, «Асроруттавҳидфимақомот»-и Шайх Абӯсаиди Абулхайр, «Қобуснома»-и Унсурмаолии Қайковус, маснавиҳои Саноиву Фаридаддини Аттор ва Мавлоно Ҷалолиддини Румӣ, ҳамчунин бисёр абёти ҷудогонаи шоирони классикии пеш аз Ҳусайн Воизро пайдо менамоем» (8.14-15).

«Ахлоқи Мӯҳсинӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ тамоми ғановати забони адабии даврашро дарбар мегирад. Дар он ба ғайр аз калимаҳои худӣ иқтибосҳо низ қорбурд доранд. Қайд бояд кард, ки иқтибосоти арабӣ дар ин асар мавқеи махсус дорад. Аз ин рӯ мо тасмим гирифтаем, ки роҷеъ ба муродифоти арабӣ дар ин асар суҳане чанд баён намоем.

Мувофиқи нигоштаи муҳаққикон мафҳуми муродифот (синонимия -юн. Synonymia - ҳамномӣ) назар ба муродиф (синоним-юн. synonymos-ҳамном) васеътар буда, ҳаммаъноӣ ва ё наздикмаъноӣи воҳидҳои сатҳҳои мухталифи забонро дар бар мегирад. Ҳамчунин ҳодисаи семантикии синонимия тамоми қабатҳои забонро фаро мегирад. Ба ин маънӣ дар системаи забон на фақат муродифоти луғавӣ, ҳамчунин муродифоти фразеологӣ, морфологӣ, синтаксисиро ҷудо кардаанд. Табиист, ки ҳар яке аз ин ҳодисаҳо аз ҳамдигар фарқ дорад.

Синонимия аз категорияҳои ниҳоят мураккаби забон ба шумор рафта, дар боби маъношиносӣ ё семасиология мавқеи махсусро ишғол мекунад. Дар забоншиносӣ тоҷик баъзе масъалаҳои синонимияи луғавӣ ва синтаксисӣ омӯхта шудаанд, ҳамчунин баъзе қайдҳои умумиро доир ба синонимияи фразеологӣ пайдо кардан мумкин аст. Аммо қонуниятҳои зиёди мавҷудият ва истемоли ин категорияи ниҳоят муҳимми забонӣ, ба хусус, тафовут ва умумияти он аз вариантнокӣ, синонимияи воҳидҳои нутқ ва масъалаҳои монанди инҳо таҳқиқ нашудаанд (ниг.: 4,61; 8,75; 11,10).

Ду ва ё зиёда калимаҳои бо яке аз маъноҳои луғавии худ ба ҳам ва гоҳо баробар, ки мансуби як гурӯҳи лексикиву грамматикӣ буда, аз ҳам бо тобишҳои дигари маъноӣ, мавридҳои истемол ва рангубори мухталифи эҳсосоти худ фарқ мекунад, муродиф, ё синонимҳои луғавӣ номида мешаванд. Пеш аз ҳама, калимаҳо бо маъноӣ асосии луғавии худ ба ҳам муродиф мешаванд. Дар ин маврид маъноҳои иловагии онҳо, тобишҳои мухталифи истемолиро эҳсосотиашон, ки дар ҳар як калимаи занҷири синонимӣ ба ҳар ранг буда метавонанд, аз эътибор соқит мекунанд.

Ҷиҳати ниҳоят муҳимми дигари калимаҳои бо ҳам муродиф мансубияти онҳо ба як гурӯҳи муайяни лексикиву грамматикӣ аст. Аз ин нуқтаи назар, фақат калимаҳои мансуби ҳиссаи нутқи муайян, масалан, исм (пора-ришва, пешкаш), сифат бо сифат (доно – хирадманд, зирак), феъл бо феъл (кушодан-боз кардан) ва монанди инҳо бо ҳам синоним мешаванд.

Ҷиҳати услубии муродифҳо дар ҳамнишинии онҳо бо калимаҳои дигар ифода ёфта мебошад. Бинобар он ҳар як муродиф доираи алоқамандии хос дошта, бо он аз ҳамин гуна калимаҳои дигар фарқ мекунад (ниг.: 8, 77-78; 11, 10).

Бояд гуфт, ки дар мавриди таҳлили муродифҳо мафҳуми силсилаи муродифӣ мавҷуд аст, ки маҷмӯи калимаҳои ба ҳам синонимро силсилаи муродифӣ меноманд. Дар силсилаи муродифҳо одатан калимаҳо ба яке аз маъноҳои луғавии худ бо ҳам алоқаманд шуда, бо арзишҳои хосаи худ аз ҳам тафовут доранд. Дар силсилаи муродифӣ яке аз калимаҳо маъноӣ умумиро нисбатан пурратар дар бар гирифтааст, сарсилсилаи синонимӣ ном дорад. Сарсилсила аз ҷиҳати хосиятҳои барҷастаи умумиистемол, мӯътадилроҳанг ва оммафаҳм будани худ тафовут дошта, дар мавридҳои зиёд калимаҳои дигари силсиларо дар матн иваз карда метавонад. Аъзоҳои дигари силсилаи муродифӣ маъноӣ сарсилсиларо тақвият медиҳанд, онро пурра мегардонанд (ниг.: 8,79; 11,44-50).

Ҳоло барои далел чанд мисол меоварем ва баъдан вижагиҳои муродифии онҳоро зикр менамоем: Он (шукр) сипосу ситоиш бошад ҳар мунъимро, чун салтанат бузургтарин неъматҳост, пас султон бояд, ки ба шукргузори ва сипосдорӣ ин неъмат қиём намояд ва шукр ҳам ба дил бошад ҳам ба забон... Ҳар **узверо** аз **аззо** ба тоате, ки бад-он узв махсус аст, машғул гардонад.

Масалан, тоати чашм он аст, ки назар дар муҳолифот ба ибрат кунад ва уламову сулаҳо (неқмард) ба назари иборат бингарад ва дар заифону зердастон ба шавқат нигоҳ кунад. Тоати гӯш истимои калом ва ахбору қиссаи ақобирон ва панду насоеҳи машоих ва аҳли яқин аст. Тоати даст эҳсон ба фақирону муҳтоҷон. Тоати пой рафта ба мавзеи дарवेशону гӯшанишинони бетамаъ ва зиёрати уламо мебошад. Шукргузори сабаби зиёди неъмат аст:

Шукр сӯи шаҳри саодат барад,

Ҳар кӣ кунад шукр зиёдтар барад...(с.126)**

Дар ин порча вожаҳои **мунъим**, **салтанат**, **неъмат**, **султон**, **шукр**, **узв**, **аззо**, **тоат**, **махсус**, **назар**, **муҳолифот**, **ибратманд**, **заиф**, **шавқат**, **истимом**, **калом**, **ахбор**, **қисса**, **ақобир**, **насоеҳ**, **машоих**, **аҳл**, **яқин**,

* Ҳусайн Воизи Кошифӣ. Ахлоқи Мӯҳсинӣ.-Душанбе: Адиб, 1991,-с. 126 (Минбаъд саҳифаҳои ҳамин асар дар қавсайн оварда мешаванд).

эхсон, фақир, мӯхточ, мавзеъ, зиёрат, саодат, зиёд мутааллиқи забони арабӣ буда, барои ифодаи ашӯ, мафҳуми маъмурию динӣ омадаанд. Корбасти вожаҳои иқтибосии арабӣ дар забони ин ё он асар чун таркиби луғавии забони адабии тоҷикӣ ин давр (асри XV) ё баъдина мавқеи муҳимро ишғол намудааст. Бинобар он дар ин матн беш будани вожаҳои арабӣ мувофиқи меъёри давру замони муаллифи асар аст, ки аз инҳо иборатанд: **арабӣ-арабӣ** (ахбору қисса, салтанату султон, уламову сулаҳо, фақирону мӯхточон), **арабӣ-тоҷикӣ** (заифону зердастон), **тоҷикӣ-арабӣ** (панду насоеҳ) ва монанди инҳо. Баъзе аз ин калимаҳои ифодагари силсилаи муродифотӣ дар шакли чуфт омада, маъноӣ ба ҳамназдикиро баъзеаш танҳо дар матн ва баъзеашон берун аз матн низ ифода менамоянд.

Мақому манзалати муродифот, силсилаи муродифот ва дараҷаи корбасти онҳоро муҳаққиқон дар таълифоти ҳеш дар асоси асарҳои бадеии назмиву насрии мавриди муҳокимаи ҳеш мавриди баррасӣ қарор додаанд. Аз ҷумла, забоншинос Ш. Каримов дар асари ҳеш роҷеъ ба ин масъала чунин ибрози андеша менамояд: «Фасоҳат ва балоғати суҳанро аз бисёр ҷиҳат дараҷаи дурусти истифода аз калимаҳои муродифмаъно таъин менамоянд. Синонимҳо яке аз воситаҳои муҳимми пурра ва ҷозибанок тасвир намудани предмет ва ҳодисаву воқеаҳои гуногун мебошанд. Онҳо воситаи бой намудани таркиби луғавӣ, дилҷасту муҳтасарбаёнӣ ва дар шаклу намудҳои бехтарин ифода намудани фикр мебошанд. Эҷодкор ҳангоми баёни матлаб аз миёни калимаву ифодаҳои бешумори таркиби луғавии забон бояд ҳамонеро интихоб намояд, ки ҳам саҳеҳу пурмаъно ва хушоҳангу шинам бошад, ҳам нияти эҷодии ӯро ба хубӣ ифода кунад.

Интихобу истеъмоли калима, равшании ифодаи фикр ба ҷаҳонбинӣ, завқ, боигарии луғавӣ ва маҳорати суҳандонии адиб вобаста аст» (6,91). Ҳамчунин муҳаққиқ Т. Шокиров доир ба дараҷаи корбасти муродифот дар асари бадеӣ ва мавқеъву манзалати онҳо дар хушбаёнӣ чунин менигорад: «Муродифҳо яке аз бехтарин ва муҳимтарин воситаҳои ифодаи фикри бикр буда, барҷастагашон дар он зоҳир мегардад, ки вай забони асарро хушбаён, равон, пуробуранг ва хушҷило сохта, бадеияташро меафзояд. Аз ин ҷост, ки муродифот аз қадимулайём дар маркази диққати устодони каломӣ бадеъ буд ва ҳаст. Маълум аст, ки забони тоҷикӣ маҳз аз ҷумлаи забонҳои қадим буда, таъриху адабиёти ғанияш то ба замони мо омадааст ва нависандагони муосири тоҷик аз ин захираи бойи луғавӣ истифода бурда, эҳсосоту тафаккури худро ба қалам кушода, ин хазинаи маънавиёти халқамонро боз ҳам ғанитар мегардонанд» (16, 82-83).

Ҳусайн Воизи Кошифӣ маҳорати баланди суҳангустарӣ дошта, таркиби луғавии осори ӯ хеле бою рангин мебошад ва дар он такрорҳои бемавқеъ, забонзадашавии калимаю таркибҳо ва ибораҳо вонамехӯранд. Ин ба туфайли хеле корбасти устодонаи калимаҳои синонимии забон муяссар гардидааст. Ӯ муродифоти арабиро дар ҳар шаклу намуд ва мавқею ҳолатҳои гуногуни нутқ ба кор бурдааст. Ҳоло барои исботи андешаи худ чанд мисол меоварем:

...Амр мутаҳайир шуд ва бифармуд, то он **заифро** дур карданд. Ва аз он ҷой даргузашт. Боз **очиза** ба сари роҳ омад ва биистод, то Амр бозгашт ва дигар бор пеш омад ва тазаллум намуд(149)...Ҳар гоҳ ки подшоҳ нияти бад кунад, **Ҳақ** баракат бардорад.(150)... аз ин ҷо гуфтаанд, ки **малики** одил бехтар аст аз абри боранда ва офтоби тобонда (150).**Султон** аз моҳияти ин суҳан пиёда шуду гуфт...(148). «**Аллоҳ**, ин банда, ки дар ин ҷо хок аст, вақте ки ман дармонда будам, дастӣ ман бигирифт, ҳоло ӯ дармондааст; Ту ба қуввати **ҳолиқияти** худ бибархӣ...(148).**Мурод** аз хулқ хушхӯист ва **ғараз** аз рафқ нармиву дилҷӯй ва яке аз созгорӣ бошад, ба мулотифат ва яке корсозӣ ба мадоро ва мулоимат ва аммо хулқ неқӯтарин неъмате ва зеботарин хислатест...(157). Тавре ки дидем, Ҳусайн Воизи Кошифӣ дар баёни фикру андешаи ҷолиби ҳеш аз такрори бемавқеъву бемантиқ гурез намуда, вожаҳои муродифдори арабӣ, чун: **заиф-очиза; ҳақ-аллоҳ, малик-султон, мурод-ғаразро** мавриди истифода қарор додааст.

Муродифоти арабӣ, ки дар осори Ҳусайн Воизи Кошифӣ, аз ҷумла дар «Ахлоқи Мӯҳсинӣ», мавриди истифода қарор гирифтаанд, чунин зергурӯҳҳо ташкил медиҳанд:

а) Муродифоти арабии ифодагари мафҳуми сиёсӣ-маъмури: **малик –султон-ҳоким –амир-воли, раъият-халқ-омма, шавкат-савлат-ҳашамат-қудрат-иқтидор, ҷаласа-ҷалисӣ.**

Пас ахбори мулк ва **салотин** ва аҳволи **умарову вузаро** ва калимоти уламову ҳукаморо дар китоб сабт карданд (234). Бехтарин **ҷалис** ва хуштарин аниёи кутуби **ақобир** ва расоили бузургон аст (232). Пас лозим аст, худованди **қудрати комило** мутассаф шудан ба ҳикмат ва ин итсоф бар ин ваҷд даст диҳад...(232)...ба мартабае, ки ҳеҷ кадомро бар ӯ сарафрозӣ нарасад ва ба **ҳасби ҷоҳу савлат** ва **қалру шавкат** ва **ҳашмату азамат** ва **иқтидору абҳат** аз ҳама беш бошад...(204).

б) Муродифоти арабии ифодагари мафҳуми динӣ: **ҳолиқ-аллоҳ-ҳақ-ҳақтаоло, фарз-фариза, имон-мазҳаб, хулба-ниқоҳ-ақд, зақот-хироч** ва ғайра.

Эй писар, **Ҳақтаоло**, ки **изатро** офарид, кулфату машаққатро бо он **қарин** сохт ва лаззатро, ки халқ кард, оромро роҳатро ба ӯ **рафиқ** гардонид (139). Пас, ҳар гоҳ хирси хӯрдан муставлий шавад, одамӣ миёни **ҳалолу** ҳаром фарқ накунад, **ниқоҳу** сифоҳ имтиёз набошад (132).

в)Муродифоти арабии ифодагари мафҳуми ҳуқуқ: **адл-шафоат-инсоф, қудрат-қувват-иқтидор, ҳабс-махкам, ходим-ашроф,**

Ашрофи мамлакат ва **ургони давлат** ба мавқуфи арз расонидаанд,ки эй малик, шарти адои ҳаҷ **амнияти** тариқ аст ва **салотинро** душмани бисёр бошад (142). Ба сифати насфат зистан, ба назари **адолат** ва **ҳимояти райят** нигаристан, чи агар **ҳимояти адолат** набошад...(143). Писар ҷавоб дод: «То даме, ки бисоти **адлу фарши инсоф** дар ин айвон густурда бошад»(144)...**худдоми салотин** дар асл чор гуруҳанд...(144)... яке аз мукқарибон **чурме** карда буд ва дар маърази таъдибу азоб афтод. Рузе он подшоҳ бо яке аз хос дар бораи он **мучрим** мушовират мекард...(154)

г)Муродифоти арабии ифодагари мафҳуми илму воситаҳои хониш: **олим- ҳаким, шоир-адиб, китоб-хутут-рисола, мактуб-руқъат.** Чун **руқъат** ба воли расид ва бар он иттилоъ ёфт, дар ҷавоб навишт(228). Мулки форсро қоида он буд, ки ҳаргиз сӯхбати эшон аз **ҳуқамову фузало** ҳоли набудӣ ва ҳеҷ ҳукм бе **машварати** эшон накардандӣ (231). ...**илму ҳикмати** ӯ аз ҳама **уламову фузалои** замон бештар бувад. Ё касе, ки (ба) манзури назару маҳкамаи ҳукм марди **олиму ҳаким** бошад...(232). ...Дигар, **шоири** ширинзабону зебобаён, ки дар **фасоҳат** гӯй аз майдони суҳангузарон рабуда бошад ва дар **балоғат** асби аблақ аз суҳанварони замон бурда...(233).

ғ)Муродифоти арабии ифодагари муносибат ва одоби муошират: **хисол-ахлоқ, муаззам-муқаррам, надомиат-хичолат.** ...ба шарафи илтифоти султон муъазаз ва ба иззи инояти ҳоконӣ **мушарраф** бошанд, то дар чашми хосу ом **муқаррам** ва **муаззам** намоянд ва қавме эшонро...(258). ...вақте ки мустачмеъи **хисоли** писандида ва **ахлоқи** закийа бошанд...(252).

Таваққуи он дорам, ки аз тақсире, ки воқеъ шуд, **маъзур** дорӣ ва чун шеваи **қарами** ту муқтазии қабули **узрхоҳон** аст, ин хато аз ман даргузарӣ(224). ...ин аз чумлаи макорими **ахлоқ** аст(132). Он ки иззатро ба мулк дод ва мазалатро ба раоё...(139).

Ҳамин тариқ, дар «Ахлоқи Мӯҳсинӣ»-и Ҳусайн Воизи Кошифӣ муродифоти арабӣ ва силсилаи арабии он хеле зиёд буда, ба мақсади такрор накардани калимаву таркиб адиб онҳоро қорбаст намудааст. Аз ин нигоҳ матни асар дилчаспу хонданбоб гардидааст. Зиёдии муродифоти арабӣ ва силсилаи арабии он далели он аст, ки адиб Ҳусайн Воизи Кошифӣ кӯшидааст, ки андешаву мулоҳизаҳои арабӣ ва баъзан душвори арабиро ба хонанда манзур гардонида, бад-ин васила дараҷаи қорбасти вожаҳои иқтибосии арабиро дар таркиби луғавии забони адабии асри XV тақмил бахшад.

Омузиши пурраву мукаммали муродифоти арабӣ дар осори Ҳусайн Воизи Кошифӣ, аз чумла «Ахлоқи Мӯҳсинӣ» имконият медиҳад, ки таркиби луғавии забони тоҷикии ин замон бештар муайян карда шавад.

АДАБИЁТ

1. Айни С. Луғати нимтафсилаи тоҷикӣ барои забони адабии тоҷик//С.Айни,Култиёт.-ч,12.-Душанбе,1976.-С.5-564.
2. Бердиева Т. Назарияи иқтибос.-Душанбе,1991.-128с.
3. Бухоризода А. Саргузашти калимаҳо.-Душанбе, 2005.-234с.
4. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Лексикология, фонетика ва морфология. Қисми 1.-Душанбе: Ирфон, 1973.-С.17-87.
5. Забони ҳозираи тоҷик.Лексика.-Душанбе, 1981.-102с.
6. Қаримов Ш.Семантикаи воҳидҳои луғавии ғазалиёти Ҳофиз.- Душанбе, 1993.-146с.
7. Қосимова М.Н.Таърихи забони адабии тоҷик.-Душанбе, 2003.-420с.
8. Мачидов Х, Забони адабии муосирӣ тоҷик. Луғатшиносӣ. ҷилди 1.- Душанбе, 2007.-242с.
9. Маъсумӣ Н. Очеркҳо оид ба инкишофи забони адабии тоҷик.- Сталинобод, 1959.-294с.
10. Маъсумӣ Н. Забон ва услуби Аҳмади Дониш.-Душанбе:Дониш,1976.-73с.
11. Муҳаммадиев М. Луғати синонимҳои забони тоҷикӣ.- Душанбе,Маориф,1993.-272с.
12. Нурув А. Фарҳанги ашъори Рудақӣ.-Душанбе,ЭСТ,1990.-340с.
13. ИНурув А. Фарҳанги осори Ҷомӣ.-Иборат аз 2ҷилд.-Душанбе, ЭСТ,1983.-1984.
14. Фарҳанги забони тоҷикӣ. Иборат аз 2 ҷилд.-М.: СЭ,1969.ч. 1.-951с., ч.2.- 948с.
15. Фарҳанги мухтасари «Шоҳнома».-Душанбе: Адиб, 1992.-496с.
16. Шокиров Т. Адиб, забон ва Услуб.-Душанбе, 2001.-174с.

АРАБСКИЕ СИНОНИМЫ В «АХЛОКИ МУХСИНИ» ХУСАЙН ВОИЗА КОШИФИ

В данной статье подвергнуты изучению и рассмотрению арабские синонимы, использованные в этическом произведении «Ахлоки Мухсини» Хусайна Воиза Кошифи, который был написан в 1495 году. Данное произведение содержит в себе все богатство литературного языка своего времени.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: синонимы, словарный состав, произведение, классификация, арабский, арабско-таджикский.

THE ARABIAN SYNONYMS IN «AHLOKI MUHSINI» HUSAYN VOIZ KOSHIFI

In given article the Arabian synonyms used in ethical product «Ahloki Muhsini» by Husayn Voiza Koshifi which has been written in 1495 are subjected studying and consideration. The given product comprises all riches of a literary language of time.

KEYWORDS: synonyms, dictionary structure, product, classification, Arabian, Arabian – Tajik, Tajik-Arabian, sciences, morals, riches of language, a word, structure of words

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *О. Маликов* – соискатель факультета таджикской филологии ТНУ

КЕЛЕВИ ИЛИ КУЛУЙ?

Л.Д. Бойматов

Институт экономики Академии наук Республики Таджикистан

Восстание Сарбадаров в Самарканде было исторически наиболее значительным среди других народно-освободительных движений Мавераннахра в XIV в. Оно оказало несомненно влияние на ход политических событий Мавераннахра в середине 60-х годов. Главной целью этого движения было низвержение монгольского ига (№ 19, 20, 27 28).

Научный обзор отечественной и зарубежной историографии монгольского периода истории Центральной Азии показывает, что углубленное изучение истории Сарбадаров Самарканда исследователями - востоковедами все еще не предпринималось. (20, 21, 22, 23, 24, 25). Многие проблемы остаются нерешенными. Однако автор настоящей статьи попытается исследовать вопрос о правильности произношения нисбе Абу Бакра - одного из влиятельных руководителей восстания Сарбадаров Самарканда.

Нисбе и имя Абу Бакра всеми историками тимуридской эпохи на персидском графике даны как ابو بكر كوى (№ 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7), но ни один из них не попытался уточнить правильное произношение слова - كوى. Может быть поэтому, до сих пор нет единого мнения среди исследователей о правильности чтения нисбы этого руководителя народного восстания.

Первый исследователь восстания Сарбадаров Самарканда академик В.В. Бартольд прочел слово "Кулуй" как "Келеви", приняв это слово за профессию Абу Бакра (8. с. 370). Видимо, В.В. Бартольд связал слово *кулуй* с таджикским термином «калаба» (или «калава»), что означает «прялка». Вслед за ним и другие исследователи, как А.Ю. Якубовский, А.М. Беленицкий, И.М. Муминов, Р. Набиев, Б.Г. Гафуров и многие другие историки - востоковеды приняли чтение "Абу Бакр Келеви" верным (10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 29). Во всех энциклопедических изданиях слово كوى дается как «Келеви». Среди названных ученых Б.Г. Гафуров указывал и на другой вариант чтения («Кулай» - «старшина»), но вместе с тем в своем известном труде предпочитал термин «Келеви» (8. с. 477.) Следует заметить, что в переводе книги «Таджики» на таджикском языке данное замечание автора отсутствует и слово «Кулуй» дается в виде «Калавии Наддоф» (28. с. 641.)

В науке есть и другое чтение слова - كوى. Так, автор специального исследования по истории движения Сарбадаров Самарканда Л.В. Строева нисбе Абу Бакра дает как "Абу Бекр Кулуй" (18. С. 272 - 273) Но она не объясняет причины такого чтения, хотя верно характеризуя Абу Бакра Кулуя, относит его к самаркандским ремесленникам и подчеркивает, что "Келеви" - значит "трепальщик хлопка" или "чистильщик" (18. С. 273).

Пишущий эти строки во всех своих исследованиях, основываясь на доводах профессора И.П. Петрушевского, предпочитает чтение - Кулуй (№ 19, 20, 27 28). На самом деле среди всех исследователей проблемы только И.П. Петрушевский возражал с неправильностью чтения исследователями слова «Келеви» (17. С. 449). Он в своей известной монографии «Земледелие и аграрные отношения в Иране XIII - XIV вв.» убедительно доказал, что это слово нужно было читать как "Абу Бекр, Кулуй - («старшина») трепальщиков хлопка" (17. С. 449). По его мнению, слово "Кулу" или "Кулуй" при монголах означало старшину ремесленной корпорации. Он утверждает, что о правильности его суждения свидетельствуют сообщения Ибн Баттуты о ремесленных цехах городов Ирана. Помимо этого, И.П. Петрушевский проводит массу убедительных фактов и информации первоисточников о кулуях (старшинах) городов средневекового Ирана (17. С. 449, примечания № 1 - 4).

Поддерживая мнения Л.В. Строева и И.П. Петрушевского поэтому вопросу, автор настоящей статьи добавит, что слово *кулу* или *кулуй*, помимо «старшины средневековых ремесленных корпораций», имело также значение старосты городских кварталов. Так, например, слово *кулу* в некоторых районах иранского Хорасана до последнего времени использовалось в значении «староста кварталов и селений» (в этой связи считаю долгом выразить признательность профессору факультета

Персидского языка и литературы Мешхедского Государственного Университета Джа'фару Йахаки за предоставление этнографического факта по этому вопросу). Следует иметь в виду и тот факт, что некоторые руководители Сарбадары Хорасана имели нисбе Кулу или Кулуй точно в значении старшины (31, 32, 33, 35, 36). Наличие этого факта еще раз подчеркивает влияние Сарбадаров Хорасана на самаркандских. С этой точки зрения небезинтересны сведения историков о характере и свойствах профессии Абу Бакра. Так, среди историков, писавших о восстании Сарбадаров Самарканда, только Хондамир подчеркивает, что Абу Бакр Кулуй "имел сарбадарские свойства" (См. 18. С. 273). Имея ввиду сообщение Хондамира о Абу Бакре, Л.В. Строева замечает: "Эта характеристика делает для нас фигуру ремесленника Абу Бакра Кулуя (о «Келеви») особенно интересной. Она заставляет предполагать, что государство Сарбадаров, основанное в Хорасане в 1337 г., т. е. за 28 лет до описываемого нами момента, было широко известно за его пределами, и проведенные в нем мероприятия, значительно облегчившие феодальную эксплуатацию трудящихся, вызывали горячее сочувствие среди крестьян и ремесленников соседних государств.» (18. С. 273).

На наш взгляд, слово «*кулуй*» нельзя связать с термином «*калава*» («калаба»). Звуковое совпадение этого термина с таджикским словом «калава» чисто случайное, поскольку профессия «трепальщик хлопка» по канонам таджикского языка должна быть выражена словом «*калавичи*» или «*калавариз*». Слово «келеви» в значении профессия с точки зрения особенностей словообразования таджикского языка является неверным. Очевидно, что утверждение В.В. Бартольда и других ученых о значении слово «Келеви» как «трепальщик хлопка» не имеют под собой серьезного научного подкрепления, поскольку само арабское слово «Наддаф» означает «трепальщик хлопка», и по языковым канонам одно и то же значение не должно быть два раза повторяться для определения свойства или профессии человека. Таким образом, нисбу Абу Бакра следует читать Кулуй, а не Келеви (или Катави).

ЛИТЕРАТУРА

1. Абдуразоки Самаркандӣ. Маглаъ ус-саъдайн ва маҷмаъ-ул-бахрайн. Таълифи Мавлоно Камолуддин Абдуразоки Самаркандӣ. Ба эҳтимоми Абдухусайни Навоӣ. -Техрон, 1353.
2. Мирхонд. Таърихи Равзаг ус-сафо. Ҷ. 5. -Техрон, 1339/1960.- 631с.
3. Муиниддин Натанвӣ. Мунтахаб ут - таворих. (Аноними Искандар). Тасхехи Жон Убен. -Техрон, - 1336/1958. -492с.
4. Низомуддини Шомӣ. Зафарнома. - Прага, 1937-1956, Ҷ. I. -1937. 295с. Ҷ. 2. -1956. -320с.
5. Хондамир. Ҳабиб ус-сийар. Ҷ. 3. Ба кӯшиши Чалоли Хумой. -Техрон, 1334/1954. -760с.
6. Шарафуддин Алии Яздӣ. Зафарнома. Ҷ. 1-2. Тасхех ва эҳтимоми Маҳмуд Аббосӣ. Техрон, 1336/1957. Ҷ. 2 - 543с.
7. Ҳофизӣ Абрӯ. Зубдат ут-таворих. Нусхаи ҳаггии Китобхонаи Марказии Донишгоҳии Техрон, №4206.
8. Бартольд В.В. Народное движение в Самарканде. // Бартольд В.В. Сочинения. Т.II. Ч. 2. Работы по отдельным проблемам истории Средней Азии. - М., 1964, - с. 362-379.
9. Гафуров Б.Г. Таджики. Древнейшая, древняя и средневековая история. - М., Наука, 1972. 664с.
10. История народов Узбекистана. Т.I.С древнейших времен до начала XVI в. - Ташкент, Изд-во АН СССР, 1950. -473с.
11. История Самарканда. Т.I.С. древнейших времен до Великой Октябрьской социалистической революции. - Ташкент, Фан, 1969. -484с.
12. История таджикского народа. Т.II. Кн. 1. Возникновение и развитие феодального строя (VI-XVI вв.). Под ред. Б.Г. Гафурова и А.М. Беленицкого. М., Изд-во вост. лит., 1964. -492с.
13. История таджикского народа. Т.II Поздний феодализм XVII в. Под ред. Б.И. Искандарова и А.М. Мухтарова. - М., Наука, 1964. -356с.
14. История Узбекской ССР. Т. I. Кн.1.С древнейших времен до середины XVIII в. -Ташкент, Изд-во Узб.ССР, 1956. -543с.
15. История Узбекской ССР. Т. I. Кн.1. С древнейших времен до середины XIX в. - Ташкент, Фан, 1967. -770с.
16. История Узбекской ССР. С древнейших времен до наших дней. Под ред. И.М. Муминова. - Ташкент, Фан, 1974. -583с.
17. Петрушевский И.П. Земледелие и аграрные отношения в Иране XIII-XIV вв. -М.-Л., Изд-во АН СССР, 1960. -492с.
18. Строева Л.В. Сербедеры Самарканда//УЗЛГУ, серия востоковедческих наук. Вып. I, -Л., 1949. -с. 270-281.
19. Бойматов Л. Сарбадорони Самарқанд (Бахши аввал). // Кайҳони Фарҳангӣ, 1377, Шаҳривар, №145, с. 31 - 35.
20. Бойматов Л.Д. Сарбадорони Самарқанд (Бахши дуввум). // Кайҳони Фарҳангӣ, 1377, Мехрмоҳ, №146, с. 11 - 15.
21. Бойматов Л. Таҳқиқот дар бораи Сарбадорони Самарқанд. // Эроншинохт, 1378, №13, с. 78-199.
22. Бойматов Л. Таҳқиқоте дар бораи Сарбадорони Самарқанд. // Кайҳони Фарҳангӣ, 1379, Урдибиҳишт, №163, с. 46-47.
23. Бойматов Л. Пажӯишҳои Бартолд дар бораи Сарбадорони Самарқанд. // Кайҳони Фарҳангӣ, 1379, Хурдод, №164, с. 60-63.
24. Бойматов Л.Д. Нақду баррасии манобеи дасти аввал дар бораи «Сарбадорони Самарқанд» // Хурдод, №137, №6, с. 57-69;
25. Бойматов Л. Таърихчаи таҳқиқи қиёми Сарбадорони Самарқанд. // Гилони мо, 1381, Соли дуввум, №2, с. 11-21.
26. Бойматов Л. Нақде бар китоби «Точикон» // Китоби мох. Таърих ва ҷуғрофиё. 1382, Фарвардин, №79-70, с. 85-88.

27. Бойматов Л.Д. Сарбадорони Самарканд. - Душанбе, 2006, - 28 с.
28. Бойматов Л.Д. Сарбадорони Самарканд. // Садои Шарк, 2007, Декабрь, №12, 120 - 133.
29. Фафуров Б.Ф. Тоҷикон. Таърихи қадимтарин, қадим ва асри миёна. Китоби якум. Душанбе, 1983, с. 641.
30. Набиев Р.Н. XIV асраи ӯртаи Осиёи сарбадорлар қўзғалони. - Тошкент, 1942. - 47 с. (на узб. тили).
31. Набай Абулфазл. Авзои сиёси ва иҷтимоии Эрон дар қарни ҳаштуми ҳиҷрий. Аз сукути Элхониён то ташкили Темуриён. Машҳад, 1375/1996. - 214 с.
32. Набай Абулфазл. Наҳзатҳои сиёси - мазаҳибӣ дар Эрон. Ҷилди аввал. (Аз садри ислом то асри сафавӣ). - Машҳад, 1376/1997. - 312 с.
33. Оҷанд Яъқуб. Қиёмии шиъаии Сарбадорон. Техрон, 1364.
34. Оҷанд Яъқуб. Қиёмҳои мардумӣ дар қарни ҳафтум ва ҳаштуми ҳиҷрий. - Техрон, 1365.
35. Петрушевский И.П. Кишоварзӣ ва муносиботи арзии Эрон дар аҳди муғул. Тарҷумаи Қарими Кишоварз. 2. ҷилд. - Техрон, 1355.
36. Петрушевский И.П. Нехзати Сарбадорони Хуросон. Тарҷумаи Қарими Кишоварз. - Техрон, 1351.
37. Ҳақиқат Абдурафъ. Таърихи ҷунбиши Сарбадорон ва дигар эронӣ дар қарни ҳаштуми ҳиҷрий. - Техрон, 1358.

КЕЛЕВИ ИЛИ КУЛУЙ?

В данной статье автор попытается доказать, что утверждение В. В. Бартольда и других ученых о значении слова «Келеви» как «препальщик хлопок» не имеют под собой серьезного научного подкрепления. Нибу руководителя восстания - Абу Бахра следует читать Кулуй, а не Келеви (или Калави).

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: сарбадары, сарбадары Самарканд, истории монгольского периода, истории Самарканд.

KELAVI OR KOLOOY?

These two words (Kalavi and Kolooy) are written similar in Persian. The most of orientalist and historians of the East, who is a researcher of Samarkand Sarbadars read the Persian word كولى as Kalavi. But the author of this article tries to prove, that this word is in fact Kolooy, that means «The Leader».

KEY WORDS: Sarbadars, Sarbadars of Samarkand, History of Samarkand.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: Л.Д. Бойматов - ведущий научный сотрудник Института экономики АНРТ

ПОЛЬЗА И ВАЖНОСТЬ ПРОСМОТРА ФИЛЬМОВ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Б.Б. Урунов

Таджикский национальный университет

Часто в процессе преподавания студенты меня спрашивают: «Мы просмотрели фильм на английском и обнаружили что тот английский, который преподаете вы, и ваши коллеги значительно отличается от оборотов и структур, используемых в фильмах». Мой ответ им таков: «Люди, изучающие английский, имеют большое преимущество по сравнению с людьми, изучающими другой язык. Для человека владеющего английским, почему бы не посмотреть фильмы на английском? Можно приятно провести время, и, в тоже время учить английский».

Актуальность просмотра фильмов на английском языке. Фильмы намного лучше в оригинале и соответственно их интереснее смотреть. Просмотр дублированного фильма никогда не будет столь же полноценным, как просмотр оригинальной версии. Например, в дублированной версии фильмов естественно актеры говорят не своим голосом, в оригинале голоса актеров настоящие. В мультфильмах в оригинальной версии приглашаются популярные актеры для озвучивания персонажей, но чего нельзя сказать при дубляже.

Изучение английского языка путем просмотра фильмов это изучение через восприятие. При просмотре фильма обычно через голову пропускается множество правильных английских предложений. Затем можно воспроизвести их и построить свои собственные предложения. И разве не за этим изучается английский - для того чтобы быть способным составить свои собственные предложения? Вот почему просмотр фильмов (также как и чтение книг) так полезен в изучении английского языка.

Конечно, существуют существенные различия между фильмами и книгами. Вместе с книгами изучается то, как носители языка пишут на английском, а с фильмами то, как они говорят на нем.

Другими словами при чтении книг английский в основном с литературный (т.е. формальный и официальный) а при просмотре фильмов язык живой и часто встречается нестандартная разговорная речь.

Во время разговора носители языка употребляют слова и фразы, которые обычно не встречаются в книгах. Разговорный язык отличается от "языка книги". Например:

Book: The price of five dollars was acceptable, and I decided to purchase it.

Spoken: It was, like, five bucks, so I was like "okay".

Книга: Цена в пять долларов была приемлемой, и я решил купить ее.

В разговоре: Это было, как, пять баксов, поэтому я был как "okay".

Во многих фильмах диалог представляет из себя настоящий разговорный английский. Фильмы также позволяют изучить неформальные и сленговые слова, которых еще нет в английских словарях. Например, в фильме можно услышать: **Дай мне эти долбаные ключи!, но вы не найдете слова *freaking* в словаре.**

Gi mme these freaking keys

Ниже рассмотрим, например искаженное слово **ain't**, которое является универсальным, часто используется в разговорной речи (в особенности подростками и афроамериканцами) и может быть переведено на русский язык несколькими способами.

ain't = am not / is not / are not / have not / has not: I ain't going there. Я не пойду туда.

We ain't got money. У нас нет денег

Фильмы позволяют улучшить произношение, не только грамматику, но и словарный запас. Если послушать американцев или англичан, говорящих на английском, можно научиться говорить как они.

Фильмы в оригинале учат понимать разговорный язык. Фильмы сделаны для носителей языка, а не для людей изучающих английский. Поэтому актеры говорят быстро, так, как носители языка говорят в реальной жизни. Поэтому люди изучающие английский язык сталкиваются с трудностями во время просмотра фильмов на английском языке. Нельзя также и забывать о реалиях и особенностях английского и русского языков. Возьмем, например названия фильмов. Так фильм, с участием Брюса Уиллиса, вышедший на экраны в 1989 году в оригинале назывался **Die Hard**, что дословно переводится на русский **Умри тяжело**, но для соблюдения правил, а также во избежание дословного перевода в русском варианте фильма это **Крепкий Орешек**.

Существуют также ошибки в переводе названий фильмов. Фильм с участием Дженифер Лопез который в оригинале называется **U-Turn** в русском варианте почему-то называется **Поворот**, хотя и должен быть переведен как **Разворот**.

Далее поговорим о трудностях при просмотре фильмов. При просмотре фильма не извлекается польза из фильма, если его не понимают. Соответственно о получении удовольствия тоже можно забыть.

Одна из больших проблем с фильмами: они намного труднее в понимании, чем книги. Если в книге встречается непонятное слово, можно без труда найти его значение в словаре, т.к. слово написано (и известно, как оно пишется). В ситуации с фильмом, иногда слышится что-то, но непонятно что именно. Иногда, даже нельзя разобрать произнес герой фильма одно слово или два. Есть и другие причины, почему восприятие на слух намного труднее чтения, и все это основано на одном: для того чтобы понимать фильм, необходимо знать много английских слов - и не только то, как они пишутся, но и то, как они произносятся.

Простой пример это омофоны. Их много в английском языке, но давайте остановимся на некоторых из них.: **Air (воздух)-Heir (наследник), Hear (слышать)-Here (здесь), Beech (бук)-Beach (пляж)**

Можно значительно улучшить словарный запас путем чтения книг, поиском значения слов в словарях и повторения их. Но даже если прочесть 200 книг на английском, то можно по-прежнему ничего не понять! Всегда будут встречаться слова, которые слышатся впервые. И некоторые диалоги будут произнесены очень быстро и непонятно. (Необходимо знать, что даже некоторые американцы иногда не понимают всего сказанного.)

Разрешение проблем при просмотре. При просмотре фильма с кассеты или диска, можно остановить его там, где вам встречается непонятное предложение. Можно затем проиграть предложение много раз и постараться найти непонятные слова в словаре.

На многих дисках можно включить субтитры. С субтитрами легче найти трудные слова в словаре, т.к. известно, как они пишутся.

Методика изучения. Что еще можно сделать для того, чтобы использовать фильмы более эффективно? То же, что необходимо делать при чтении книг:

Необходимо обращать внимание на интересные вещи: новые слова, фразы и грамматические конструкции. Воспользоваться словарем для того, чтобы узнать об этом. Далее можно выписать отдельные слова, словосочетания и даже целые предложения на английском языке, посмотреть их значения, выучить и использовать их в разговоре. Во время просмотра можно останавливать фильм и смотреть значения трудных слов.

Где купить фильмы на английском?

Покупка фильмов на английском может оказаться проблемой, если жить не в англо-говорящей стране. В Душанбе существует всего несколько магазинов, где продаются фильмы на английском языке, цены соответственно высоки.

Как можно получить оригинальные версии фильмов? Вот несколько идей, которые можно испробовать:

1. Кабельное или спутниковое телевидение может иметь каналы с фильмами на английском (например, HBO, MGM, FOX - известные каналы, показывающие много фильмов, из новостных : CNN, CBS, FOX-News к несчастью они не бесплатны, из бесплатных каналов Euronews, Russia Today, Deutsche Welle, France 24, Luxe TV)

2. Купить или взять у знакомого или друга фильм на английском языке. Так как через многочисленные международные организации и программы сотни таджикских юношей и девушек уезжают на учебу в Америку и соответственно привозят много фильмов на английском языке.

В Душанбе, например, существует ряд кинотеатров, где часто показывают фильмы на английском с субтитрами на местном языке.

ЛИТЕРАТУРА

1. Нестандартная лексика английского языка Т.М. Беляева, В.А. Хомякова Москва 2009.
2. Практическая грамматика английского языка. Л. Кутузов. Москва 1998

ПОЛЬЗА И ВАЖНОСТЬ ПРОСМОТРА ФИЛЬМОВ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

В данной статье приведена информация о значении, пользе и важности просмотра фильмов на английском языке. Во время просмотра художественных фильмов на английском языке развивается устная и письменная речь.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: актуальность просмотра фильмов на английском языке, изучение английского языка, изучение через восприятие, нестандартная разговорная речь, омофоны, словарный запас, разговорный язык, носители языка, методика изучения.

IMPORTANCE OF WATCHING MOVIES IN ENGLISH

In this article has given information about the role of watching movies for person who learns English. It is useful when anybody looks through different English films. Thus they can increase their knowledge in this sphere. By watching films person can learn speaking, of course it is different the method of learning English. For example, by the help of films in English they can develop their writing skills and oral speech.

KEY WORDS: the Urgency of viewing of films in English, studying of English language, studying through perception, non-standard informal conversation, homophones, a lexicon, a spoken language, native speakers, a studying technique.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Б.Б. Урдунов* – ассистент общеуниверситетской кафедры английского языка Таджикского национального университета. Телефон: 918-65-30-62

АДАБИЁТ

РЕАЛИЗМИ ҶОДУӢ ДАР ДОСТОНҲОИ «СИЛСИЛАТУЗЗАҲАБ» ВА «СУБҲАТУЛАБРОР»-И ҶОМӢ

Мӯҳриддин Низомов
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Чанд суҳан дар бораи таърихи пайдоиши истилоҳи реализми ҷодуӣ

Истилоҳи реализми ҷодуиро аввалин бор адабиётшинос ва мунаққиди олмонӣ Франс Рӯх соли 1925 дар мақолае роҷеъ ба осори як гурӯҳ аз рассомони пост-экспрессионизм ба кор гирифт. Расмҳои ин гурӯҳ дар асл реалистӣ буданд, аммо як унсурӣ рӯёӣ ва ё ҳаёлии дошганд (2,6; 8,1). Соли 1955 Анхел Флорес ин истилоҳро дар мавриди осори адибони испанӣ ба кор бурд ва аз назари ӯ Борхес (испанӣ) устоди ин сабк ё шеваи адабӣ ва Кафка-ҳамтои урупоии ӯ буд. Ба андешаи Флорес дар адабиёт реализми ҷодуӣ шеваест, ки дар он нависанда бе он ки тааҷҷуб ё ҳайратеро барангезад, умури ҳаёлиро ҳамчун ҳодисаҳои воқеӣ тавсиф мекунад. Ин таърифи Флорес ба тадриҷ вусъат ёфт ва асосан дар таҳлилу нақди адабиёти Амрикоӣ лотинӣ ба кор рафт. Имрӯз ҳам дар ҳама фарҳангу қомусҳои адабӣ оғози онро ба осори адибони Амрикоӣ лотинӣ нисбат медиҳанд (5,689; 11,326).

Аввалин намунаҳои реализми ҷодуиро нависандагони Амрикоӣ лотинӣ Карпенер, Хорхе Луис Борхес, Мигел Анхел Астурияс, Габриел Гарсия Маркес навиштаанд. Реализми ҷодуии Амрикоӣ лотинӣ аз сюрреализм таъсир пазируфтааст. Вале дар мақолаҳои, ки аз сайти интернет пайдо кардем, нависандагони Урупоӣ Амрико ва дигар мамолиқ низ бо ин шева асар офаридаанд. Ба монанди Франс Кафка, Гюнтер Грасс, Итало Калвино, Милон Кундера, Харуки Мураками, Бен Оқри, Салмони Рушдӣ, Карлос Фуэнтес ва ғайра.

Дар адабиёти рус романи «Муршид ва Маргарита»-и Михаил Афанасевич Булгаков намунаи барҷастаи асари ба сабки реализми ҷодуӣ иншошуда мебошад.

Таърифи реализми ҷодуӣ. Реализми ҷодуиро ду навъ таъриф додаанд:

1. Реализми ҷодуиро техника ё шевае барои нақли асар боёд донист, ки мубтанӣ бар нигариши хос нисбат ба воқеият аст. Дар ин таъриф реализми ҷодуӣ навъе бовар ба воқеият аст (3,7).

2. Реализми ҷодуӣ омехтани воқеият аст бо вақоии рӯёгуна ва ҳаёлии ва аносире аз афсона, устура ё фолклор. Нуктаи асосӣ дар ин таъриф он аст, ки дар реализми ҷодуӣ воқеаҳои ғайривоқеӣ дар дохили асаре, ки воқеӣ ба назар мерасад, иттифоқ меафтад, аммо ин воқеаҳо фақат аз назари хонанда ғайривоқеӣ, боварнакарданӣ, ачибу ғариб ё номумкин ба назар расад. Аммо аз назари муаллиф ва қаҳрамони асари ӯ ин воқеаҳо хориҷ аз воқеият ва қаламрави эҳтимолот нест (3,7). Ин нукта марзи миёни реализми ҷодуӣ ва дигар шеваҳои нақли асари адабиро ҷудо менамояд. Дар таърихи осори ҳамошӣ (ё достонсароӣ, ҳикоя, повест, роман) ҳодисаҳои воқеӣ ва ғайривоқеӣ ё сохтани зехн мебошанд, ки омехта дар қолабҳои устура, фабула, романс, асарҳои илмӣ-таҳайюлӣ (фантастикӣ) баён шудаанд. Дар реализми ҷодуӣ марзи миёни воқеият ва ҳаёл бардошта мешавад ва унсурҳои ҳаёлии бо унсурҳои воқеӣ ба ҳам меомезанд ва ҷилваи воқеӣ пайдо мекунад. Нависанда дар бораи дурустӣ ё нодурустии воқеаҳои асар изҳори назар намекунад ва ҳамин боис мешавад, ки хонанда эҳсос кунад, ки муаллиф ва қаҳрамон ба он чӣ гуфта мешавад, эътиқод доранд. Гарсия Маркес дар яке аз барномаҳои худ қайд кардааст: «Ман ба ҷодуии зиндагии воқеӣ бовар дорам. Ман фикр мекунам, ки Карпенер он чиро «реализми ҷодуӣ» меномад, ки воқеият, маҳз воқеияти Амрикоӣ лотинӣ умуман ва қисман воқеияти мамолиқи назди баҳри Кариб мебошад. Он (воқеият – М.Н.) ҷодуист» (10,1).

Реализми ҷодуӣ дар адабиёти форсии тоҷикӣ. Тавре ки зикр шуд, реализми ҷодуӣ бо осори нависандагони Амрикоӣ лотинӣ оғоз шуд ва пайдоиши ин истилоҳ беш аз ҳама ба адабиёти ин минтақа марбут аст. Аммо бо тааммул дар осори ирфонии форсии тоҷикӣ ба назму наср ба хулосае омадан мумкин аст, ки реализми ҷодуӣ муноҷаб ба адабиёти Амрикоӣ лотинӣ ва асри XX-XXI нест.

Ин шеваи ҷодуӣ баён дар адабиёти ирфонии форсии тоҷикӣ фаровон истифода шудааст. «Дар адабиёти Амрикоӣ лотинӣ, - менависад Али Ҳазоифар, он чи дастмояи нависанда барои халқи ҷодуст, ки идроку мушоҳидоту эътиқодоту таҷоруби мардум аст. Аммо дар адабиёти ирфонӣ дастмояи нависанда идроку мушоҳидоту эътиқодот ва таҷоруби урафо ва авлиёуллоҳ аст» (3,11).

Дар ин маврид андешаи донишманди маъруфи эронӣ Шафъии Қадқанӣ дар боби ирфон ҷолиб аст: «Тасаввуф ва ирфон аз дидгоҳи ман чизе нест ҷуз бархурди ҳунари бо мазҳаб. Ҳунар маҷмӯае аз таҳйил ва рамзхост, ки худро дар ҷунон маҷмӯае аз султаҳои ҷамолшиносона ва ба унвони низоме аз нишонаҳо арза мекунад. Шеъру насри ирфонӣ аз ду дидгоҳ ҳунар аст: яке ин ки шеър аст ё наср ва дигар ин ки ирфон аст ва тасаввуф. Бинобар ин, шеъри ирфонӣ ҳунарест музоъаф, ҳунарест печидашуда дар дохили ҳунари дигар» (4, 10).

Аз ин ҷост, ки адаби ирфонӣ бо ҳамин «хунар андар хунар» марҳуни реализми ҷодуист. Агар дар адабиёти Амрикои лотинӣ нависанда худро то сатҳи мардум пойин меоварад, баръакс дар адаби ирфонии мо нависанда ё шоир худро ба мартабаи авлиёуллоҳ боло мебарад, то битавонад аз таҷрибаҳои худ ва ё орифони дигар ҳикоят кунад ва розҳои шигифтангези орифонро баён намояд. Ин розҳо ба ориф дар натиҷаи тазкияи нафс ва мучоҳидаю риёзат ва мувоқиба даст медиҳад, ки дар натиҷа гоҳо ба дарки дараҷоте аз воқеият ноил мешавад ва нуктаҳои аз олами ғайб бар вай равшан мешавад ва онҳоро дар қолаби назм ё наср баён месозад, ки бештар чанбаи рамзӣ дорад. Гоҳо ориф мустақим ё ба воситаи фариштаи миёнҷӣ муҳотаби Худованд қарор мегирад, гоҳо хориқи одоте аз ӯ сар мезанад, ки онро қаромот мегӯянд ва гоҳо розҳо бар ориф дар ҳоб ё воқеа ошқор мешаванд. Ба ҳар ҳол таҷрибаҳои ирфонӣ, ки аз ҷаҳони ғайб парда бармедоранд, ҷаҳоне, ки аносири онро Худованд, фариштагон, биҳишт, дӯзах, арвоҳи муқаддас ташкил мекунанд, дастмояҳои қавӣ ва муносиб барои реализми ҷодуӣ мебошад (3, 7).

Ба қавли Алии Ҳазоифар бехтарин намунаи реализми ҷодуӣ дар адабиёти ирфонӣ матни тазкираҳост ва бехтарини онҳо «Тазкиратулавлиё»-и Аттор аст. Дар бораи ҳикоеҳои «Тазкиратулавлиё» ва ба ин монанд ҳикояҳои маноқибномаҳо ва дostonҳои ирфонӣ, ки бо шеваи реализми ҷодуӣ навишта шудаанд, баъзе донишмандон бо назари интиқодӣ нигаристаанд. Чунончи, Абдулҳусайни Зарринқуб дар китоби «Арзиши мероси сӯфия» менависад: «Таълими тасаввуф, ки ҳадафи он мушоҳида ва дарёфти Ҳақ аст, дар байни деҳқонон ва пешаварон ҳам нуфуз кард. Ҳамин иртибот бо табақоти омма сабаби мазиди эътибори сӯфия шуд ва хурофоти авомро дар маорифи онҳо ворид кард. Касоне аз машоих муддаӣ будаанд, ки сӯҳбати Хизро дарк кардаанд, баъзе ҳам қарнҳо баъд аз ҳичрат сухан аз мулоқот бо Пайғамбар(с) рондаанд. Дуруст аст, ки баъзе аз ин мулоқотҳо **воқеа** будааст, аммо даъовигарии сӯфия инҳоро то ҳадди воқеъ кашонидааст. Зоҳиран осори сидқ ҳам дар гуфтори гӯянда зоҳир буд ва гуё сӯфӣ он чи дар олами хаёл рӯй дошт, дар олами ҳис зоҳир мешуд. Эътиқод ба ҳоб ва нақли рӯёҳои шигифтангез аз ғароиби кори онҳост. Баъзе аз онҳо муддаӣ будаанд, ки дар ҳоб чунину чунон дидаанд ва чун бедор шудаанд, осори он воқеаро аён дидаанд» (1,152-153).

Дар ин гуфтори Абдулҳусайни Зарринқуб як нукта аст дар мавриди то ҳадди воқеъ кашонида шудани рӯё, воқеа ва мукошифоти сӯфия, ки муҳаққиқ ноҳудоғоҳ як хусусияти реализми ҷодуиро баён доштааст. Ҳамин хусусияти ин гуна ҳикоеҳои сӯфия имкон медиҳад, ки шеваи баёни онҳоро реализми ҷодуӣ биномем. Дар ин ҷо суоле ба миён меояд, ки оё он миқдор ҳикоегу дostonҳои сӯфиёнаро, ки ба ин равиш навишта шудаанд, метавон дуруғу бепояву бемоя номид? Муҳаммадризо Шафъии Қадқанӣ дар мавриди ҳамин гуна ҳикояю ривоятҳои осори Аттор мулоҳиза ронда менависад: «Феҳрасте аз афсонаҳои Аттор агар фароҳам ояд, худ метавонад яке аз хонданитарин маҷмуаҳои сурреалистии олам бошад, ки дар хунари мудерн, чӣ наққошӣ ва чӣ театр ва синамо саҳт ба-дон шефтагӣ нишон медиҳанд» (4,17).

Дар ҳамин замина қайд бояд кард, ки ба ин гуна ҳикоеҳо, ки ба таъбири Қадқанӣ моҳияти сюрреалистӣ доранд, бояд ба як асари адабӣ нигарист ва аз ин мавқеъ дуруғ ё ғайривоқеӣ намудани онҳо қубҳ нест, «зеро адабиёт асосан сохтаи зеҳн аст, на гузориши воқеият» (3,16).

Реализми ҷодуӣ дар «Силсилатуззаҳаб» ва «Субҳатулабор»-и Ҷомӣ. Реализми ҷодуӣ дар адабиёти мо бештар дар осори ирфонӣ вомехӯрад. Дар ин осор, ки воқеият берун аз ихтоси ақли мо ҷилва мекунад, аз назари хонандаи имрӯз метавонад ғайривоқеӣ ва номумкин намояд, вале шоир ба ин воқеият бовар дорад. Дар ҳикоеҳои мавриди назари мо се нукта ҷалби таваҷҷӯҳ мекунад: шеваи баён, забон ва андешаи бунёдӣ ё сарманшаи андешаи шоир.

Шеваи баёни Ҷомӣ чунин аст, ки ҳикоестро бе таъкиди маъҳаз ва на аз номи каси дигар, чунон ки дар «Тазкиратулавлиё» ҳаст (Нақл аст. . . , Гӯянд, ки. . .), балки чун воқеаи дида ва ё шунда баён мекунад. Чунончи, дар «Ҳикояи Шайх Муслиҳуддин Саъдии Шерозӣ. . .»:

Ҳикояи Шайх Муслиҳуддин Саъдии Шерозӣ раҳималлоҳ, ки чун ин байт бигуфт, ки:

Барги дарахтони сабз дар назари хушёр

Ҳар варақе дафтарест маърифати Кирдгор,

яке аз ақобир дар **воқеа** дид, ки чамъе аз малоик табақҳои нур аз баҳри нисори вай мебаранд:

Саъдӣ, он булбули шерози чаман,

Дар гулистони сухан дostonзан.

Шуд шабе бар шаҷари ҳамди Худой,

Аз навои сахарӣ сеҳрнамоӣ.

Баст байте зи ду мисроъ ба ҳам,

Ҳар яке мағлаби анвори қидам. . .

Орифе, зиндадиле, бедоре,

Ки ниҳон дошт аз ӯ инкоре.

Дид дар ҳоб, ки дарҳои фалак,

Боз карданд гурӯҳе зи малак.
 Рӯ намуданд зи ҳар дар зада саф,
 Ҳар як аз нур нисоре бар каф.
 Бо диле дастхуши хавфу ричо,
 Гуфт, к-«Ой гармравон то ба кучо?
 Мужда доданд, ки Саъдӣ ба сахар,
 Суфт дар ҳамд яке тозагуҳар»...
 Хоб, бин, уқдаи инкор кушод,
 Рӯ бад-он қиблаи аҳрор ниҳод.
 Ба дари савмаи Шайх расид,
 Аз дарун замзамаи Шайх шунид.
 Ки рух аз хуни чигар тар мекард,
 Бо худ он байт мукаррар мекард (2, 515).

Тавре ки мебинем, Ҷомӣ, бе он ки тавзеҳ диҳад, ҳикоятро оғоз мекунад ва дар поёни ҳикоят низ баъзе андешаҳои худро баён намуда, сарчашма ва маъхазҳои ҳикоятро зикр намекунад. Забони ин ҳикоят ва ҳикоеҳои дигар то андозае сода ва муъҷаз аст, вале гоҳо тӯли ҳикоя меафзояд, ки лозимаи достонсароӣ аст. Сарманшаи андешаи Ҷомӣ, ки боиси эҷоди ҳикоя шудааст, ирфон ва ҷаҳони бартар аз ақлу воқеият аст, ки дар ин ҷаҳон дар ҳавсалаи ақлу қол намегунҷад.

Ҳикоеҳои бо ин шева навиштаи Ҷомиро метавон ба се даста худо кард:

1) Ҳикоете, ки дар он хоб ё рӯё ва **воқеа** баён шудааст. Ба ин даста дохил мешаванд «Ҳикояти Шохшучои Кирмонӣ», «Дар хоб дидани асҳоб Абӯалии Даққокро» аз «Силсилатуззаҳаб» ва «Ҳикояти Али ибни Муваффақ» ва «Ҳикояи Шайх Саъдӣ» аз «Субҳатулаброр».

2) Ҳикоете, ки дар бораи дидори шигифтангез бо орифону авлиёву анбиё ва шайтон нақл мекунад. Масалан, дар «Ҳикояти роҳибе, ки фирефта нашуд дар даъвии Шайтон, ки гуфт ман Исоям аз осмон нузул карда»:

Роҳиборо дари дил зад ғами дин,
 Шуд дар ин даври дудар гушанишин.
 Дари сӯхбат ба рӯи халқ бубаст,
 Фориғ аз халқ ба хилват бинишаст.
 Дев ҳарчанд чапу рост шитофт,
 Ҳеч бар раҳзаниаш даст наёфт.
 Рӯзе аз хоки дараш сар барзад,
 Сари ангушти адаб бар дар зад.
 Роҳиби савмаа зад бонг, ки кист
 Бар дару дар задани ӯ пайи чист?
 Гуфт ман Исиям аз ҷархи барин,
 Омада то шавамат раҳбари дин.
 Гуфт: «Ман дини вай омӯхтаам,
 Дида аз нури вай афрӯхтаам...»
 Дев чун дид, ки он зарку фусун
 Ҳеч нагрифт дар он покдарун.
 Бонг бардошт, ки ман Иблисам,
 Лек ту эминӣ аз талбисам (2,667-668).

Ҳикоеҳои дигар, чун «Ҳикояти мунозираи Калим дар навоҳии Тур бо он сияҳгилеми маҳчур (иблис)», Ҳикояти Зуннуни Мисрӣ бо канизак дар ҳарам» аз «Субҳатулаброр» аз ҳамин қабил ҳикоеганд.

3) Муноҷоти анбиёю авлиё, ки ҷавобан аз Ҳақ хитоб меояд ё ҳотифе овоз медиҳад. Ба монанди «Довуд алайҳиссалом дар муноҷоти худ гуфт...», «Ҳикояти муноҷоти Мӯсо», «Муноҷоти Али ибни Муваффақ» ва ғайра. Масалан, дар «Ҳикояти муноҷоти Али ибни Муваффақ» омадааст:

Пури Муваффақ, ки ба тавфиқи Ҳақ,
 Бурд зи ҳар пири муваффақ сабақ,
 Бодияи Каъба бисе мебурид,
 Меҳнати он роҳ бисе мекашид...
 Рӯзе аз он ҷо, ки диле дошт танг,
 Зад ба дари Каъба сари худ ба санг.
 Гуфт: «Худоё, паси ҳар меҳнате,
 Суи ман афкан назари раҳмате.
 Роҳи ҳачу умра бисе рафтаам,

Баҳри ту, не баҳри касе рафтаам.
 Ҳеч надонам, ки маро ҳол чист,
 Баҳти маро мояи иқбол чист?
 Шаб чу дар ин дард фуру шуд ба хоб,
 Омадаш аз Ҳазрати бечун хитоб.
 К-«эй ба раҳам пой зи сар сохта,
 Бар ҳама з-ин пой сар афрохта.
 Гар на туро хостае, к-ин чунин,
 Додамиат раҳ сӯи ин сарзамин?
 Ҳосили ин бас, ки туро хостам,
 Ботинат аз шавқи худ оростам.
 Раҳ ба сӯи хонаи худ додамат,
 Бар дари ҳар кас нафиристодамат»(2,516).

Ҳамин гуна тақсимбандиро дар мавриди ҳикоёти зиёди бо шеваи реализми ҷодуӣ навиштаи адибони суфимашраби асримиёнагӣ метавон анҷом дод. Ин ҳикоёт дар асоси тасавури фарох ва густурда аз воқеият навишта шудаанд. Дар ин ҳикоёт муаллифон кӯшише дар кушодани розҳои ҷаҳони ғайб ва ба ҳадди воқеъ овардани воқеаю рӯё ва таҷрибаю мукошифаҳои ирфонӣ кардаанд, ки бо хондану шунидани онҳо кайфияту лаззати ачибе моро фаро мегирад. «Дар чунин тарзи талаққӣ, - менависад Шафъии Кадканӣ, - исторе, ки ҳосили тақобули олами ғайбу шаҳодат аст, дар чунин рӯёте, ки дар он иҷтимоӣ нақзидин на маҳол, балки зарурат аст, хунаре шакл мегирад, ки дар дидаи ноошноён ғайрихирадмандона аст. Барои касе, ки замон дар назараш фақат дар сурати мозӣ ва мустақбал ва ҳол, ки абъоди ҷисми табиӣ ва ҷисми таълимӣ аст, қобили тасаввур нест ва наметавонад азал ва абадро дар канори ҳам бигузорад, гуфтори орифон хандаовар аст»(4,10).

Ва бояд ин ҳикоётро на аз берун, балки аз даруни ҷаҳоне, ки орифон тачассум кардаанд, бингарем, дигар аз пайи дурустию ғайривоқеӣ будани он нахоҷем шуд. Агар аксари ҳикоёти манокибномаҳою дostonҳои ирфониро аз ин дидгоҳ мавриди баррасӣ қарор диҳем, маҷмуи азиме аз шигифтангезтарин шохкориҳои ирфониро метавон ба шеваи реализми ҷодуӣ мансуб донист.

АДАБИЁТ

1. Абдулхусайни Зарринқуб. Арзиши мероси суфия. – Теҳрон: Амири кабир, 1367.- 316с.
2. Абдурраҳмони Ҷомӣ. Маснавии «Ҳафт авранг». Ҷилди аввал. Бо муқаддимаи Аълохон Афсаҳзод Таҳқиқ ва тасхеҳи Ҷобулқо Додалӣшоҳ, Асғари Ҷонфидо, Зоҳир Аҳрорӣ ва Хусайн Аҳмади Тарбият. – Теҳрон: Мероси мактуб, 1378.-912с.
3. Алии Ҳазоифар. Реализми ҷодуӣ дар «Тазкиратулавлӣё»/Сухани ишқ, №6, 1385. – С.6-21.
4. Аттори Нишопурӣ. Мантукутгайр. Бо муқаддима, тасхеҳ ва таълиқоти Муҳаммадризо Шафъии Кадканӣ. – Теҳрон: Сухан, 1383.-440с.
5. Аттори Нишопурӣ. Тазкиратулавлӣё. Бо муқаддимаи марҳум Муҳаммадхони Қазвинӣ. Веростор Хусайн Халилӣ. – Теҳрон: Сафӣ алишоҳ, 1381.- 740с.
6. Большой энциклопедический словарь. – Москва, 1998.
7. Зарубежная литература XX века. Под ред. Л.Г. Андреева. – Москва, 2000.
8. Карелский В.В., Павлова Н.С. Зарубежная литература XX века. – Москва, 1996.
9. Магический реализм. Материал из Википедия – свободной энциклопедии/Мавод аз сайти интернетии www.mail.ru.
10. Магический реализм. Латиноамериканская литература/Мавод аз сайти интернетии www.rambler.ru.
11. Майманат Мирсодиқӣ(Зулқадр). Воҷаномии хунари шоирӣ. – Теҳрон: Махноз, 1373.- 384с.
12. Реализми ҷодуӣ/Мавод аз сайти интернетии форсии Salar.

МАГИЧЕСКИЙ РЕАЛИЗМ В ПОЭМАХ «СИЛСИЛАТУЗЗАХАБ» И «СУБХУТУЛАБРОР» ДЖАМИ

Статья посвящена применению метода магического реализма в средневековых суфийских антологиях, рассказах, поэмах, в особенности в поэмах «Силсилатуззахаб» и «Субхутулабор» великого поэта и мыслителя Абдурраҳмана Джамии. Традиционно метод магического реализма относят к латиноамериканской литературе XX-го века, но в последние годы выявлено, что данный метод давно был известен и всемерно использовалось средневековыми суфийскими авторами. В поэмах Джамии посредством магического реализма отражались суфийские сновидения, наблюдения, видения и практики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: магический реализм, латиноамериканская литература, сюрреализм, пост-экспрессионизм, суфизм и мистика, суфийские антологии, поэма, наблюдение, восприятие, видение, практика.

MAGIC REALISM IN POEMS «SILSILATULZZAHAB» AND «SUBHUTULABROR» DZHAMI

Article is devoted application of a method of magic realism in medieval anthologies, stories, poems, in particular in poems «Silsilatuzzahab» and «Subhutulabror» of the great poet and thinker Abdurahmana Dzhami. Traditionally method of magic realism carry

to Latin- American to the literature of XX th century, but in past years it is revealed that the given method was knowb for a long time and was in every possible way used medieval by authors. In poems of Dzhami by means of magic realism vision and practice supervision were reflected Sufis dreams.

KEY WORDS: magic realism, the Latin - American literature, surrealism, a post-expressionism, sufism and mysticism, sufis anthologies, a poem, vision, perception, vision, practice

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Мухриддин Низомов* - кандидат филологических наук, доцент кафедры истории таджикской литературы факультета Таджикской филологии Таджикского национального университета.

САНЪАТҲОИ БАДЕӢ ДАР ИНЪИКОСИ ТАҲАВВУЛИ ҚАҲРАМОНИ ЛИРИКИИ МИРЗО ТУРСУНЗОДА

Марям Давлатова
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Барои муайян кардани ҳолату вазъият ва рӯҳияи қаҳрамони лириқӣ санъатҳои бадеӣ мавқеи мусимро доро мебошанд. Образҳои бадеии эҷодиёти шоир ба ҳислату характер ва кайфияти қаҳрамони лириқии ӯ саҳт алоқаманданд. Ҳар як санъати бадеӣ молики махсусиятҳои худ буда, шоир ҳангоми истифода онро ба эътибор мегирад. Аз ин рӯ дар эҷодиёти шоирони гуногун дар ин масъала ягонагӣ ё якрангӣ аслан дида намешавад ва сабки ҳар шоир нотакрор аст. Б.П.Гончаров ҳангоми тадқиқи эҷодиёти В.В. Маяковский зикр менамояд, [1] ки санъати муболиға, ки аз маъмулттарин санъати бадеии осори В. В. Маяковский ба шумор меравад, ба шоир имкон медиҳад, ки чизи барояш бештар муҳимро ба хонанда низ дар ҳамон сурат, ки худ тасаввур дорад, пешкаш созад. Сабаби ба он ҳусни тавачҷӯҳи хос доштани В.В. Маяковскийро низ муҳаққиқ дар ҳамин мебинад. Дар ҳақиқат, ин санъат барои ифодаи тамоми воқеоти азими замони Маяковский имкон меод. Ба ҳамин монанд, дигар санъатҳои бадеӣ низ мувофиқи хосагиҳои худ вобаста ба рӯҳияи давр дар эҷодиёти шоирон мавқеъ пайдо мекунанд. Вале майли шоири муайян ба ягон санъати бадеии мушаххас дар айни замон бо характер ва моҳияти қаҳрамони лириқии ӯ низ пайванди ногузастанӣ дорад.

Аксари муҳаққиқони осори М. Турсунзода мақоми ҳосаи таззодро дар ашъори ӯ қайд кардаанд. [2] Ин санъати дар гузашта хеле маъмул, дар адабиёти советии тоҷик низ, ҳанӯз аз давраҳои аввали он мақоми намоён дошт. Зеро ҳини тасвири ҳаёти нав барои намоиши воқеии бартари он, қиёс ва муқобилгузори бо замони гузашта бештар мувофиқат мекард. Хотираҳои қаҳрамони лириқии назми советии тоҷик, аз ҷумла М. Турсунзода ҳанӯз бисёр тоза буданд ва воқеаҳои замони нав беихтиёр онҳоро бедор карда, асоси тасвири шоиронро ба вучуд меовард. “Тоҷ ва байрақ”, “Кремл” барин асарҳои Лоҳутӣ намунаи равшани чунин тасвир ба шумор мераванд. Ҷиҳати дигар, муқобилгузори ҳаёти мардуми ватани сотсиалистӣ бо зиндагии халқҳои мамлакатҳои капиталистӣ мебошад. Мисоли он дар эҷодиёти Лоҳутӣ «Сафари Фарангистон», «Фардо», «Эй духтари номдори Эрон», «Эй боди сабо», дар осори Пайрав «Ду хучум» ва ғайраро номбар кардан мумкин аст. Дар эҷодиёти индавраи М. Турсунзода тазод ба ҳақде, ки дар осори Лоҳутӣ, Пайрав ва дигарон дида мешавад, фаровон нест. Намунаҳои он дар достонҳои «Офтоби мамлакат» (1936), «Ҳазон ва баҳор» (1937) ба ҷашм мерасанд.

Ю. Бобоев дар бораи санъати тазод дар достони «Офтоби мамлакат» суҳан ронда, пайравии шоири ҷавонро ба Низомии Ганҷавӣ ва тарзи истифода шудани ин санъатро қайд кардааст. [3] Дар ин достон тазоди равшан ба кор рафтааст. Дар «Ҳазон ва баҳор» бошад, шоир гузаштаро ба ҳазон ва замони зиндагии худро ба баҳор шабеҳ донида, дар ин замина тазод ҳосил кардааст. Дар дохили ин достон чун дар достони «Офтоби мамлакат» мисраъҳое, ки маъниашон бо ҳам муқобил гузошта шуда бошанд, умуман вучуд надоранд. Ин ҷо дар ду қисми асар ду ҳаёт тасвир шудааст ва дар натиҷа тазоди маънӣ ба миён омадааст. Вале достонҳои зикршуда асарҳои ҳамосавианд ва дар онҳо симои қаҳрамони лириқӣ ҷандон аён нест. Имконоти тазод дар ифодаи олами маънавии қаҳрамони лириқӣ дертар, зимни мавзӯи байналхалқӣ дар силсилаҳои шеърҳои ҳиндустонӣ ва «Ман аз Шарқи озад» барҷаста зоҳир гардидаанд. Қаҳрамони лириқии ин силсилаҳо дар тамоми ҷабҳаҳои ҳаёти мардуми Шарқи хориҷӣ зиддиятҳои ошпинопазирро мушоҳида кардааст ва дар онҳо мақоми асосӣ доштани тазод низ аз ҳамин ҷо сар задааст. Масалан, дар «Қиссаи Ҳиндустон» қаҳрамони лириқӣ зиддиятро байни пурганҷ будани кишвар ва ба ҳақде охирини қашшоқӣ расидани соқинони онро таъкид менамояд, ки баҳри ифодаи он санъати тазод ба кор рафтааст.

Агарчи ганҷояш пурбаҳоянд,

Валекин мардумони он гадоянд. [4]

Вале ин чо шоир дар истифодаи таззод танҳо бо ҳамин иктифо накардааст. Рӯзгори пурмашакқати Ҳиндустон ва мардуми он дар айни замон ҳам бо ҳаёти саодатмандонаи халқи советӣ ва ҳам зиндагии муфтхӯронаи истисморгарон қиёс шудааст, ки дар натиҷа таззоди мураккаб ҳосил мешавад. Ҳар яки ин нуктаҳо чи дар якҷоягӣ ва чи алоҳида-алоҳида таззодро ба вучуд овардаанд. Ин ҳодисаро аз ихтирооти М. Турсунзода шумурдан мумкин аст. Ғайр аз ин таззодҳои боло равшан баён нашудаанд, чунон ки дар «Офтоби мамлакат» ҷой дорад. Намунаи бехтарини таззоди равшан дар шеъри «Ман аз Шарқи озод» ба назар мерасад:

Чаро ман зафарманду ман сарбаландч
Чаро ту ҳақиру чаро мустамандч
Чаро аз руҳи ман саодат падидч
Чаро ту дар умеди рӯзи сайдч [5]

Ин чо дар ибораи Х. Шарифов «таззоду муқобила дар таркиби алфози мисраъҳо ва банду сарлавҳаҳо оварда мешавад».[6] Агар дар мисоли боло таззод асосан таркиби мисраъҳо ҷой гирифта бошад, пас дар шеъри «Ду роҳ» таззоди дохили бандҳо ба назар мерасад. Муқобилаи мазмуни бандҳо дар идомаи шеъри «Ман аз Шарқи озод» низ ҷой дорад. Қаҳрамони лирикӣ дар оғоз саволҳо гузошта, минбаъд ҷавоби ин саволҳоро низ додааст. Шоир ҷавоби саволҳои ба миён овардари батафсил баён мекунад ва чунон ки суолҳо ба ҳам муқобиланд, ҷавобҳо низ байни ҳам таззод ба вучуд меоваранд. Ин ҳолат қариб ба ҳамаи шеърҳои силсилаҳои номбурда хос аст. Зеро эҳсосоти қаҳрамони лирикӣ дар ҳамаи ин шеърҳо бо ҳам наздик буда, чунин умумиятро ҳосил кардааст. Ин дар сарлавҳаҳои шеърҳо низ баъзан акс меёбад. «Ду соҳил», «Ду роҳ», «Чашмҳо» шохиди ин андешаанд.

Мақоми таззод дар эҷодиёти шоир минбаъд ҳам кам нест. Аз ҷумла дар достонҳои «Чароги абадӣ», «ҷони ширин», «Садои Осие», «Ҳасани аробакаш» ва ғайра мисолҳои зиёди ин санъатро пайдо карда мумкин аст, ки тобишу гардиши кайфияти қаҳрамони лирикӣ, муносибати ўро ба воқеият равшан менамояд.

Санъати бадеии дигаре, ки барои ифодаи вазъи қаҳрамони лирикӣ дар мавридҳои гуногун мақоми намоён дошта, аз ҳамин рӯ ҳосил осори М. Турсунзода гардидааст, санъати тақрор мебошад. Тақрор низ чун таззод бештар дар ашъори иҷтимоии шоир, лирикаӣ сиёсии ў дида мешавад. Қаҳрамони лирикийи шоир хангоми дар мавзӯҳои иҷтимоӣ сухан ронданиш, дар натиҷаи афзудани ҳаяҷон, дар ҷӯши эҳсосот маъниҳои асосиеро, ки боиси изгироби ў гардидаанд, тавассути санъати тақрор таъкид менамояд. Мақоми санъати тақрор дар эҷодиёти шоир ханӯз аз аввалин асарҳои ў ивазномазир буд. Аз ҷумла, дар достони «Ҳазон ва баҳор» тақрор чунин ба назар мерасад:

Ҳанӯзаш харфи хуш нашнида аз кас,
Ҳанӯзаш марҳамат нолида аз кас...
Яғона қуввату дармони модар,
Яғона нур дар чашмони модар. [7]

Ин чо калимаҳои *ҳанӯзаш* ва *яғона*, ки дар оғози сатрҳо тақрор шудаанд, бори таъкиди маъниро бар дӯш доранд. Вале азбаски «Ҳазон ва баҳор» хусусияти эпикӣ дорад ва дар он мавқеи қаҳрамони лирикӣ чандон равшан нест, таъкид асосан ба ҳолати персонаж тааллуқ дорад, гарчи оҳанги таассуфмез, ки тавассути тақрор ба миён омадааст, аз муносибати қаҳрамони лирикӣ ба персонаж шаҳодат медиҳад. Мақоми тақрор дар силсилаҳои шеърҳои Ҳиндустонӣ ва «Ман аз Шарқи озод» хосса калон аст. Дар ин шеърҳо ҳаяҷони шадид ва ҳиссиёти амиқи шоир гоҳ ба шакли эътироз, гоҳе чун ҳамдари ифода ёфта барои таъкиди ин маъниҳо санъати тақрор ба кор рафтааст. Масалан, қаҳрамони лирикийи шеъри «Меҳмони мағрибӣ»-ро эътирози шадид фаро гирифтааст, ки онро шоир тавассути тақрор чунин баён кардааст:

Аз чӣ ҷавонон ҳама қоматхамандч
Аз чӣ надоранд сари худ баландч
Аз чӣ бувад шаҳр пур аз кӯру лангч
Аз чӣ сари мардуми мискин гарангч [8]

Ин чо дар оғози чор мисраъ тақрор шудани «аз чӣ» аз тугёни ғзаби қаҳрамони лирикӣ сар задааст ва дар айни ҳол ошпинопазирии ўро бо аҳволи мардуми мазлуми Ҳинду таъкид менамояд. Дар «қиссаи Ҳиндустон» тақрор дар шакли мазмуни дигар низ ба чашм мерасад. Ин чо ҳоли раҳмангези «нафратзадагон»и Ҳинду боиси ба рикқат омадани қаҳрамони лирикӣ гардидааст ва тақрор онро шиддат додааст.

*Наме*фтад онҳоро гузоре,
На аз ёре *на* аз хешу таборе. [9]

Дар ин шеър «на» 16 маротиба тақрор шудааст. Ғайр аз ин 17 бор шакли инкории феъл, ки бо пешпайванди «на» оғоз ёфтааст, дида мешавад, ки аз як тараф аз кулли хушиҳои олам маҳрум будани ин қавмро таъкид кунад, аз тарафи дигар, аз сабаби шиддат гирифтани ҳисси тараҳхум ва норозигии

қахрамони лирикӣ ба миён омадааст. Дар ин силсилаҳо дар ифодаи олами ботинии қахрамони лирикӣ шакли дигари такрор низ воমেҳуррад, ки дар адабиёт нисбатан нав аст. Ин якчанд бор такрор шудани ягон байтӣ шеър мебошад. Такрори байт умуман хусусияти тарҷеъбанд бошад ҳам, М. Турсунзода онро мувофиқи эҳсосоти қахрамони лирикийи худ ба таври тоза ба кор мебарад. Дар ин маврид такрор баробари таъкиди маънии барои қахрамони лирикӣ мақоми махсус дошта, дар айни замон хусусияти чамъбасти низ касб мекунад. Ин ҷо омезиши унсурҳои жанрҳои гуногун ба ҷашм мерасад. Такрори байт, махсусан, дар «Меҳмони мағрибӣ» ва «Ман аз Шарқи озод» ба таври хеле ҷолиби диққат дида мешавад. Такрори байтӣ:

Хукми вай имрӯз агарчи равост,
Пояи ин хукм, вале бебақост. [10]

дар «Меҳмони мағрибӣ» хукми замон аст, ки қахрамони лирикийи М. Турсунзода онро дарк кардааст ва ҷун муҳимтарин ҳулосаи худ ба воситаи такрор таъкид менамояд. Дар «Ман аз Шарқи озод» низ байтӣ:

Чунин аст фарқи ману фарқи ту,
Чунин аст Шарқи ману Шарқи ту. [11]

якчанд бор такрор мешавад. Вале ин ҷо овози қахрамони лирикӣ тобишҳои дигаре низ пайдо кардааст. Ҳангоми такрор ба такрор омадани ин байт ҷар дафъа дар он даъват ба мубориза барои аз байн бурдани ин фарқ равшантар ва қатъитар садо медиҳад. Ғайр аз ин, дар дохили байт низ санъати такрор бо маҳорати том истифода шудааст. Ин ҷо такрори *чунин аст, ман, ту* ба ҳиссиёти қахрамони лирикӣ, ки ду Шарқро аз ҳам ҷудо намедонад ва имконпазирии аз байн бурдани фарқи онҳоро дарк кардааст, далолат менамояд.

Санъати серистеъмоли дигар дар осори М. Турсунзода ташбеҳро ном бурдан мумкин аст. Ташбеҳ мавриди тасвирро ба чизи дигаре монанд карда ба ин тариқ муносибати қахрамони лирикиро ба он муайян менамояд. Барои мисол як байтӣ шеъри “Нонреза”-ро дида мебароем:

Рузу шаб *чун коҳҳои* монда дар саҳро будам,
Дар парешонӣ *чубоди* бе сару бе по будам. [12]

Ин ҷо шоир айёми кӯдакиашро ба ёд оварда, худро ба коҳ (беиктидор, беқурб, бекасу нодаркор) ва бод (парешон, бесарусомон) монанд кардааст. Дар овози қахрамони лирикӣ як оҳанги афсӯс аз барҳадар рафтани ин айём шунида мешавад, ки маҳз тавассути ба коҳу бод ташбеҳ шудани он ҳосил гардидааст. Дар ин мисол ташбеҳ барои кушодани моҳияти сохти иҷтимоӣ хизмат кардааст. Вале ташбеҳ ҳамеша дар ашъори шоир якранг ба назар намерасад. Дар давраи аввали эҷодиёти шоир бештар ташбеҳоти равшан дида мешавад. Дар ин давра ташбеҳоти пӯшида, истиора, ихом ва ғайра хеле кам воমেҳуранд. Вале ҳамин ташбеҳоти кушодаи шоири ҷавон, ки бештар дар тақлиди назми классикӣ ба миён омадаанд, низ ба характери қахрамони лирикийи ӯ далолат менамояд:

Қадқашӣ дораду сарсабз шуда сарви чаман,
Ба мисоли писару духтари озоди башар. [13]

М. Турсунзода хини дар мавзӯи Ватан сухан рондан, ташбеҳоти тозаю аҷиб дарёфтааст. Масалан, дар назари қахрамони лирикийи шеъри «Оҳанрабо» ягонагии халқу Ватан ба таври зайл ҷилвагар шудааст.

Чунки инсонро фазои дилкушо гардидаӣ,
Халқ чун оҳан ту чун оҳанрабо гардидаӣ. [14]

Ин ташбеҳ на танҳо муҳаббату садоқати қахрамони лирикиро ба кишвараш равшан менамояд, балки дар айни замон иқтидори худӣ ӯ, муносибаташро ба халқ, эътимодашро ба қувваи ин ягонагӣ муайян мегардонад. Табиист, ки чунин ташбеҳ маҳсули замони нав аст ва дар он нафаси ҳаёти тоза ҳис карда мешавад. Дар осори шоир намунаҳои намудҳои гуногуни ташбеҳро дучор омадан мумкин аст. Масалан, дар шеъри «Дар сари тасвир» чунин ташбеҳи мураккаб кор фармуда шудааст.

Деви шаб гардад гурезон чун барояд офтоб,
Барқ созад пора-пора пардаи тори саҳоб,
Чун баҳор ояд, равад фасли зимистон бошитоб,
Дилрабо ҳусни ту ҳам овард ин сон инқилоб. [15]

Ин банд сар то сар аз ташбеҳ иборат аст. Шоир ҳусну ҷамоли ёрро ба офтоб, барқ, баҳор ва ҳолати дили худро ҳангоми бозомади ҷонона ба натиҷаи амалиёти ин ҳодисаҳо, ки равшанию зебӣ ато менамоянд, монанд мекунад. Вале ҷиҳати ҷолиби диққати ин ташбеҳ, дар он аст, ки қахрамони лирикӣ дар натиҷаи ҳамаи ин амалиёт, ҳатто дар намоён гаштани маҳбуба инқилобро мебинад. Ин ҷиҳат чун асоси ташбеҳ хизмат кардааст ва тозагии образ низ дар он маҳфуз аст. Дар ҷойи дигар шоир ҳангоми тасвири ҷузъи портрети ёр - ҷашм ташбеҳи мураккабро ба кор мебарад:

Ба ҷойи ашк аз ҷашми ту нури маърифат резад,
Дихам нисбат ба ҷашмат, начми пуранвор, мезебад. [16]

Дикқати қаҳрамони лирикии ин шеърро маҳз ҳамин хусусияти чашми чонона «нури маърифат рехтани он» ба худ кашидааст ва шоир онро чун асоси ташбеҳ, ба кор бурда «начми пуранвор»-ро ба чашми ёр монанд кардааст. Маълум аст, ки «чашм» аз образҳои дӯстдоштаи М. Турсунзода ва ин маънӣ махсусан дар ташбеҳ равшан падида меояд. Дар достони "ҷони ширин" қаҳрамони лирикии шоир чашмони меҳмони ҳабаши шафақро ёдовар шудаанд:

Дӯстро чашмони ӯ мекофтанд,
Сӯи ҳар кас чун шафақ метофтанд. [17]

Ба сифати ташбеҳкунанда омадани «шафақ» ба умеду орзуи персонаж ишораест. Образи чашм барои равшан кардани характери қаҳрамони лирикӣ ва одамоне, ки ӯро ихота кардаанд, мақоми барҷаста дорад. Шоир ба ин образ гаштаю баргашта мурочиат карда, ҳар дафъа ба он маънии тозае дохил мекунад. Масалан, дар шеъри "Чашмҳо" шоир чашмро дар мадди аввал мегузорад ва қаҳрамони лирикӣ тавассути он ба олами дили одамоне, ки бо вай рӯ ба рӯ омадаанд, назар меандозад:

Чашмҳо будаанд гуногун.
Баъзе чодугаранду пурафсун.
Ҳилаомӯз,
Шайтанатомӯз,
Беамон, хонумони одамсӯз,
Баъзе мисли ситораи сахарӣ
Мекунанд ихтиёри шӯълаварӣ,
Равшану беғубор мисли булӯр,
Пурумеданду аз ҷаҳолат дур.
Баъзе чун пурҳарос оҳуе
Мераманд аз ту сӯйи ҳар кӯе.
Баъзе пажмурда, мисли барги ҳазон
Бенасибанд аз баҳористон.
Баъзе дар фикри интиқому қасос
Тезгар, пурчилотар аз алмос.
Баъзе чун теғҳои ҷаллодон
Интизори ситондани сад ҷон. [18]

Дар ин порча чашм ҳам ба ситораи сахарӣ, ҳам ба булӯр, ҳам ба оҳуи раманда, ҳам ба барги ҳазон, ҳам ба алмос ва теги ҷаллодон монанд шудааст. Ҳар яки ин ташбеҳот дар баробари ишора ба характеру вазъияти соҳибони чашмҳо, кайфияти қаҳрамони лирикиро низ муайян менамояд. Дар мавриди дигар чашм ба ҷароғи мурда шабеҳ шуда, боиси оҳанги таассуф касб кардани овози қаҳрамони лирикӣ гардидааст:

Дида дидам, чун ҷароғи мурдае,
Рӯй дидам, чун гули пажмурдае. [19]

Ташбеҳи мисраи дуюм - ба гули пажмурда монанд шудани рӯй, мазмуну таассуфи қаҳрамони лирикиро амиқтар баён менамояд. Ба ин тариқ, шоир ташбеҳро низ баҳри ифодаи мазмуни ашъор ва ҳолату муносибати қаҳрамони лирикӣ фаровон ва устодона истифода бурдааст.

Ғайр аз санъатҳои номбурда, ки дар равшан кардани олами пурсарвати маънавии қаҳрамони лирикии шоир мақоми хосдоранд, санъатҳои дигари шеърӣ, аз қабилӣ маҷоз, тавсиф, ташхис, лаффу нашр, таҷоҳули ориф ва ғайраро низ пайдо кардан мумкин аст.²⁰ Шоир ҳар кадоми онҳоро вобаста ба хусусияти фардӣ ва мазмуни шеър истифода бурда, шеъри худро ба ин восита боз ҳам барҷастатар гардонидаст. Вале ҳамаи ин санъатҳои бадеӣ дар осори М. Турсунзода якранг зоҳир нагаштаанд. Масалан, маҷоз ва тавсиф дар зикри тамоми мавзӯҳо, сар то сари эҷодиёти шоир ба чашм мерасанд. Санъати лаффу нашр ва таҷоҳули ориф бошад, бештар дар баёни мавзӯҳои иҷтимоӣ, ҳангоми шиддат ёфтани изтиробу ҳаяҷони қаҳрамони лирикӣ ба кор рафтааст, аз ҷумла дар "қиссаи Ҳиндустон" таҷоҳули ориф баҳри ифодаи нуқтаи баландтарини изтиробу эътирозҳои қаҳрамони лирикӣ зӯҳур мекунанд, чунончи:

Чӣ нуқсон дорад ин мардум, ки ин сон
Надорад қадру қимат мисли инсонч [20]

Аз ин хусусияти таҷоҳули ориф - ба воситаи саволе, ки ҷавобаш маълум аст ва шоир онро дар мисраҳои минбаъда тафсил медиҳад, М. Турсунзода дар шеъри «Меҳмони мағрибӣ» низ истифода бурдааст:

Ҳеч шунидӣ гапи садсоларо,
қиссаи деринаи Банголороч
Ҳеч шунидӣ, ки руҳи осмон
чилва кунад лаълсифат дар ҷаҳонч [21]

Мақсад ва истифодаи тачоҳули ориф дар ин мисол аз порчаи аввал фарқ мекунад. Шоир тавассути саволҳои пайи ҳам, ки қариб тамоми шеърро фаро гирифтааст, диққати хонандаро ба фикри муҳимтарини худ – мувофиқат надоштани ин ҳама зебоӣҳо бо рӯзгори талхи мардуми ҳинду ҷалб менамояд. Ба ин тариқ, мақоми санъатҳои бадеиро дар ашъори М. Турсунзода пеш аз ҳама имкониятҳои онҳо муайян намудааст.

Аз таҳлили осори М. Турсунзода низоми образҳои бадеии шоир, ки дар он ҳар як унсури назм: жанр, вазн, қофия, образи санъатҳои бадеӣ барои мукаммалу муфассал ва муассир баён кардани мазмуни шеър ва равшан намудани хислати характер, ҳолати кайфияти қаҳрамони лириқӣ мақоми муайян доранд, аён мегардад. Таҷқиқи муфассали коргоҳи эҷодии шоир, муайян кардани сабки сухани ӯ дар айни замон робита ва пайвастигии мутақобилаи ин мафҳумҳоро бо қаҳрамони лириқӣ, рӯҳияи даври замон низ равшан менамояд.

Мавқеи хос доштани санъату образҳои бадеии мушаххас, аз ҷумла тазод, такрор, ташбеҳ ва ғайра бо хислатҳои қаҳрамони лириқӣ алоқаманд буда, нотакрории осор ва услуби фардии М. Турсунзодаро ба вучуд овардааст. Санъатҳои зикршуда самимият, пурҳаҷтӣ ва мушоҳидакории қаҳрамони лириқӣ шоир далолат мекунад. Ин хислатҳои муқаддамтарини қаҳрамони лириқӣ шоиранд ва ба эҷодиёти ӯ акси худро гузоштаанд. Ҳамаи ин ҷиҳатҳо дар яқҷоягӣ бо маҳорату истеъдоди баланди М. Турсунзода, асоси барҷаста ва оламшумул гардидани назми ӯ гардидаанд.

АДАБИЁТ

1. Б.П.Гончаров. Поэтика Маяковского. М.:Наука, 1983, с.85
2. Ю.Бобоев. Мирзо Турсунзода. Душанбе:Нашриёти Академияи фанҳои РСС Тоҷикистон, 1961, с.219, З. Г. Османова. Проблемы традиции и новаторства в советской таджикской поэзии. В сб.: Социалистический реализм в литературах народов СССР. М.:1962, с. 163. М. Шукуров. Аҷна, халқият ва маҳорат. Душанбе: Ирфон, 1964, с.115. Х. Шарифов. Аҷна ва сабки сухани шоир. Дар кит. Маҳорати эҷодии Мирзо Турсунзода. Душанбе, 1981, с.84-85
3. Ю.Бобоев. Мирзо Турсунзода, с.219.
4. Мирзо Турсунзода, Куллият, Душанбе, Ирфон, 1971, ҷ.1. с.175
5. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.1. с. 228
6. Х. Шарифов. Аҷна ва сабки сухани шоир. Дар кит. Маҳорати эҷодии Мирзо Турсунзода. Душанбе, 1981, с. 89
7. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.II. с. 157
8. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.1. с. 181
9. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.1. с.174
10. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.1. с.179
11. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.1. с.228
12. Мирзо Турсунзода. Осори мунтахаб, Душанбе, Ирфон, 1981 ҷ. 1. с.166
13. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.1. с.27
14. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.1. с.37
15. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.1. с.238
16. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.1. с.240
17. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.1. с.12
18. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.1. с.220
19. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.1. с.191
20. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.1. с.176
21. Мирзо Турсунзода, Куллият, ҷ.1. с.178

ТРОПЫ В ОТРАЖЕНИИ ЭВОЛЮЦИИ ЛИРИЧЕСКОГО ГЕРОЯ МИРЗО ТУРСУН-ЗАДЕ

В статье дан анализ творческой лаборатории М.Турсунзаде и роль художественных троп как антитеза, повторов, сравнений и других троп в отражении духовного мира лирического героя. Автор приходит к выводу, что при выборе каждого из этих троп немаловажную роль играет душевный настрой, мироощущение лирического героя, так и его отношение к объекту изображения.
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: поэт, Турсунзаде, тропа лирический герой, строфа, антитеза, повтор, сравнение, талант, особенность.

TRAILS IN THE REFLECTION OF THE EVOLUTION LYRICAL HERO MIRZO TURSUNZADE

The article analyzes the creative laboratory Tursunzade and the role of artistic trope as the antithesis, repetition, comparison and other trails in the reflection of the spiritual world of lyrical. The author concludes that the choice of each of these pathways plays an important role soulful mood, lyrical outlook, and its relationship to the object image.

KEY WORDS: poet, Tursunzade, trails, lyrical hero, line, antithesis, repetition, comparison, talent, feature

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Марям Давлатова* - соискатель Таджикского национального университета Телефон: 93-514-34-52

МАНЗУМА ДАР АФСОНАҲОИ ТОЧИКӢ

Фарида Саидкулова

Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АИ ҶТ

Афсона яке аз жанрҳои асосии эҷодиёти даҳанакии халқ буда, дар ҳаёти маънавии мардум аз замони қадим мавқеи муҳимро ишғол карда омадааст.

Дар илми фолклоршиносии тоҷик зимни истилоҳи «афсона» як навъ асарҳо, ҳикояҳои эпикӣ дар шакли наср ва ба таври шифоӣ эҷодшудаи халқӣ дар назар дошта мешавад, ки маъмулан мазмунҳои рамзӣ тамсилӣ, сеҳромезӣ ва саргузаштиҳои маишӣ дошта, сюжети онҳоро ҳодисаҳои бофтаю ҳаёли ва тасвирҳои фантастикӣ ғайриоддӣ ташкил медиҳанд.[1]

Дар байни ҳамаи навъҳои афсонаҳо, яъне чи дар байни афсонаҳои дар бораи ҳайвонот, чи дар байни афсонаҳои сеҳромез ва афсонаҳои маишӣ як силсила афсонаҳо дучор меоянд, ки дорои сурудҳои гуногун мебошанд. Гуянда ягон воқеаро нақл карда истода, аз номи ин ё он қаҳрамони афсона ба қаҳрамони дигар бо суруд ҷавоб мегӯяд. Баъзан сурудҳо аз номи ҳайвонот, ҳашарот ва персонажҳои гуногун хонда мешаванд. Аз ин лиҳоз истифодаи шеър дар афсона ҳодисаи басо ҷолиб аст. Ба масъалаи истифодаи шеър дар афсона фолклоршиносон кайҳо тавачҷӯх зоҳир намудаанд. Масалан, фолклоршиноси тоҷик Р.Амонов истифодаи шеърро дар афсонаҳо ҳодисаи байналхалқӣ шуморида, фикри худро бо муқоисаи ду манзума тасдиқ намуда, чунин менигорад:

«Афсонаҳои дорои шеър дар фолклори бисёр халқҳои ҷаҳон мушоҳида мешаванд ва ҳодисаи мазкурро ҳодисаи байналхалқӣ метавон гуфт. Зидда аз ин дар афсонаҳои ба ҳам шабеҳи халқҳои гуногуни аз ҳам дур (яке дар Аврупо, дигаре дар Осиё ва ё Африқо) ба мисли суруди Маргарита дар «Фауст» ном романи Хуте шеърҳои ҳамрангу ҳамоханг ба назар мерасанд, ки ин натиҷаи ҳичрати афсонаҳо, сайри ҷуғрофӣ онҳо аз як мамлакат ба мамлақати дигар аст».[2]

Дар Фауст ном романи манзуми нависандаи немис Хуте, ки ба ганҷинаи адабиёти ҷаҳон ворид шудааст, маҳбубаи нокоми Фауст Маргарита дар зиндон суруди дилхароше месарояд. Ин аст тарҷумаи таҳтулафзии шеър:

Модари ман – сабукпо,
Онест, ки маро кушта.
Падари ман нобакор,
Онест, ки маро хӯрда.
Хохаракам, хохарчаам,
Пойҳои маро бурда.
Бар гӯшаи салқине,
Мурғаки беша шуда.
Паридамо, паридам.

Сурудеро ба ин мазмун афсонаи машҳури мардуми мо «Булбулаки саргашта» дар бар кардааст. Нусхаи дигари ин афсона бо ҳамин мазмуни суруд аз Эронӣ Афғонистон низ навишта гирифта шудааст.

Падар маро кушта,
Модар маро хӯрда.
Ҷон апеки дилсӯхта,
Устухони маро чида,
Дар кадуча андохта,
Дар шохи чинор баста.
Мо як булбули саргашта».[3]

Муаллиф ин ҷо муқоисаи ин ду манзумаро, яъне суруди афсонаи тоҷикӣ «Булбулаки саргашта» ва романи манзуми нависандаи немис Хутеро мавриди баррасӣ қарор дода, масъалаи истифодаи шеър дар афсонаҳо ҳодисаи байналхалқӣ шуморидааст.

Ҳамчунин муҳаққиқи афсонаҳои лотинӣ Алма Меднэ хусусиятҳои умумии афсонаҳои тамсилӣ ва шеърҳои халқиро зикр намуда, сабабҳои асосии ба афсонаҳои тамсилӣ шомил гардидани рубоҳои халқиро муайян кардааст[4].

Роҷеъ ба истифодаи суруд дар афсонаҳои тамсилӣ тоҷикӣ М.М. Явич дар мақолаи худ «Стихи в сказках о животных»[5] ибрази ақида намудааст. Фолклоршиноси тоҷик, академик Р. Амонов[6] низ дар китоби «Эҷодиёти даҳанакии халқӣ тоҷик»[7] ва китоби «Очерки эҷодиёти даҳанакии Қӯлоб» ва дар пешгуфтори китоби «Афсонаҳои халқӣ тоҷик» масъалаи истифодаи порчаҳои шеърро дар афсонаҳои тоҷикӣ мавриди баррасӣ қарор додааст. Фолклоршиноси дигари тоҷик А. Суфиев ҳам дар

мақолаи худ «Назм ва афсонаи мардумӣ»[8] оид ба мақоми жанрҳои лирикӣ ва ҳусну қубҳи назм дар афсонаҳои тоҷикӣ иброи андеша намудааст.

Аз ин гуфтаҳо маълум мегардад, ки шеър бо мазмуни афсона робитаи бисёрҷониба дорад ва дар ҳолати аз афсона афтоданаҷш ҳусни гуфтор ва мазмун коста мешавад ва таъсирирокии афсона аз байн меравад, яъне шеър чӯзи таркибии афсона аст, ки ин даъворо афсонаи «Бузаки ҷингилапо» бо вариантҳои гуногунаҷш ба тасвиб мерасонад.

Дар ин бора афсонаҳои «Бибиқунғузак», «Булбулаки саргашта», «Тохиру Зӯхро», «Девонаначмон», «Тошӣ» ва ғайра, ки дар онҳо манзумаҳо зиёд истифода шудаанд, низ мисол шуда метавонанд. Шеърҳои, ки дар афсонаҳои ишқӣ чун «Давлатхотун ва Девонаҳусайнӣ», «Тохиру Зӯхро» истифода шудаанд, ҳар қадом вазиғаи муҳимеро бар ўҳда доранд ва дар изҳори ҳасби ҳоли ошиқони вафодор хизмат кардаанд. Ба сухани дигар, манзумаҳо дар афсонаҳои мазкур ҳиссу ҳаяҷон ва орзуи нияти қаҳрамонҳоро ифода намуда, бо мазмуни афсонаҳо алоқаи узвӣ пайдо карда, ҷиҳатҳои лирикӣ ва романтикии воқеаҳоро, ки дар ин афсонаҳо мавқеи муҳим доранд, пурқувват гардониданд.

Чуноне, ки дар боло низ зикр гардид, манзумаҳо дар афсонаҳо аз номи персонаҷҳо суруда мешаванд. Барои намуна аз афсонаи тамсилии «Гурги нодон» мисол меоварем.

Дар ин афсона вақте, ки гург бузакро хӯрдани мешавад, бузак мегӯяд: «Ту маро хӯрдан мехоҳӣ, лекин ман ба ту мегӯям, ки ҳозир гӯшти ман бемазза аст. Агар розӣ бошӣ, ин ҷо ист, ман ҳу ба он тарафи кӯҳ гузашта, зираи пиёз хӯрда меоям, гӯштам хеле бомазза мешавад, кайф карда мехурӣ».

Гурги нодон ба гапҳои бузак бовар карда, ҷанде интизор мешавад, лекин бузак барнамегардад ва гург пушаймон мешавад ва ин ҷо сурудро бо дарду алам ва пушаймонӣ ба забон меоварад:

Эй гурги нолон,
Аҳмаку нодон,
Дидӣ, ки бузак,
Бихӯр бомазак
Гӯшт-ку тайёр,
Зира чӣ дарқор?
Наход бе пиёз,
Гӯшти нағзу соз,
Бемазза бошад,
Белаззат бошад?
Хӯрок надорӣ,
Ҳам бемадорӣ
Акнун медонӣ,
Мурда мемонӣ.[9]

Мисоли дигар дар афсонаи «Бибиқунғузак» ба тариқи зер аст. Бибиқунғузак бо муш дӯсти наздик мешаванд. Рӯзе муш ўро ҳамроҳи худ ба зиёғати мири мушон мебарад. Он ҷо духтари мири мушон ба Бибиқунғузак рашк мекунад. Рӯзи дигар духтари мири мушон аз набудани муш дар хонааш истифода бурда, назди хонаи Бибиқунғузак меояду мегӯяд:

Келиноям, буроед,
Аз тӯи мири мушон
Қанду набот овардам,
Ширу шакар овардам,
Кокову мавиз овардам.
Пистаи тар овардам,
Буроед, буроед.[10]

Ҳамин гуна аксари манзумаҳо аз забони ҳайвонҳо суруда мешаванд. Хусусияти хоси ин афсонаҳо аз он иборат аст, ки шеър узван ба онҳо дохил шуда, мазмунро такмил ва сюжетро инкишоф медиҳад. Дар афсонаҳо инчунин қофиябандии насрӣ ба назар мерасанд, ки гоҳе дар нағҷаи ҳамроҳ шудани ягон қаҳрамони нав мисраҳои дигар замиа мегарданд. Масалан, афсонаҳои тамсилии «Солҷеҷаку Молҷеҷаку» ва «Кайкаку»[11] дорои ҳамин гуна насри қофиядор мебошад.

«Рӯзе Солҷеҷаку Молҷеҷаку гандуме меёбанду онро барои қуфтаи ба осиеб мебаранд, ҳангоми онро ба дӯл андохтан Солҷеҷаку ҳамроҳи гандум ба дӯл меафтад ва Молҷеҷаку доду фиғон мебардорад:

Солҷеҷаку дар дӯл,
Молҷеҷакуи рӯқанда.
Ин ҳангом зоғ аз ин ҳодиса бохабар шуда мегӯяд:
Солҷеҷакуи дар дӯл,
Молҷеҷакуи рӯқанда,
Зоғи парқанда.

Аз садои зоғ бед огоҳ шуда мегӯяд:
Солчечаки дар дӯл,
Молчечаки рӯканда,
Зоғи парканда,
Беда баргрехта.

Баъди бед, буз, об, деҳқони белдарпушт, зани чурғотбасар, кампири чархдарпушт, келини алавдарсар, хушдомани дегшикан ва оқибат писари хушдомани дегшикан аз ин ҳодиса бохабар шуда Солчечакро аз дӯл озод мекунанд. Ҳамин тариқ хангоми дохил шудани қахрамонҳои нав ба афсона сухани онҳо ҳамчун насри назмшуда ба порчаҳои шеърӣ илова карда мешаванд.

Солчечаки дар дӯл,
Молчечаки рӯканда,
Зоғи парканда,
Беда баргрехта,
Бузи мӯйрехта,
Оби лойоба,
Деҳқони белдарпушт,
Зани чурғотбасар,
Кампири чархдарпушт,
Келини ту алавдарсар,
Хушдомани дегшикан.»[12]

Манзумаҳои афсонаҳо умуман монанди сурудҳои халқии бачагона як шакли устувор надоранд. Баъзан инҳо аз чаҳор мисраъ иборатанд ва дар аксарияташон чунин қофиябандии хоси рубоӣҳои халқӣ мушоҳида мегардад: - **аа, ба; аа, бб**. Масалан:

Ман хӯрдам Алӯли ту, (а)
Ман хӯрдам Булӯли ту, (а)
Ман тире камон дорам (б)
Мебуrom ба чанги ту. (а)
Кист дар бомаки ларзонаки мо, (а)
Хок мерезад дар ошаки явғонаки мо? (а)
Ошаки явғонаки мо шӯр шуд, (б)
Меҳмонаки азизи мо кӯр шуд! (б)

Дар сурудҳои ҳаҷман калон қофияҳои чуфт-маснавӣ, ё ҳамқофия шуда омадани сатрҳои сеюм бо чаҳорум ва панҷум бо шашум мушоҳида мешавад. Чуноне, ки дар афсонаи реали-маишии «Кунгурбача» меҳонем:

-Ин товути кияй, мебарӣ ру-руи ғишт?
-Ин товути Кунгурбача, меҳмони бихишт.
-Ин товути кист, мерава дасту ба даст?
-Ин товути Кунгурбача, нохӯрда ҳавас.
-Ин товути кист, мерава чархзанон,
-Ин товути Кунгурбачаи нодида чаҳон!
-Муминон, гурам кинед зуту ба зут,
Муминон, гурам кунед, сурху кабут.
Ҳар кас гизара гӯя ин гури кӣ буд?
Гӯри Кунгурбачаи нохӯрдаю ногашта буд! [13]

Ҳамин тавр, манзумаҳои афсонаҳои тоҷикӣ шаклан яксон набуда, балки аз жанрҳои дигари назми халқӣ, *маснавӣ, қитъа, рубоӣ, дубайтӣ, байт* ва ғайра низ бунёд ёфтаанд. Яъне агар як қисми ин манзумаҳо дар шакли қитъаву маснавӣ омада бошанд, қисми дигари онҳо дар шакли ҳичошумор ва мусаммати мураббаъ суруда шудаанд.

Баъзе аз ин қабил манзумаҳо дар шаклҳои мухаммас, монолог, мусаммати мусаллас, муколама, мураббаи маснавӣ, тарҷебанд, ҳикояҳои манзум, бандҳои озод ва амсоли инҳо арзи вучуд менамоянд. Азбаски мақолаи мо дар бораи суруд дар афсонаҳои тоҷикӣ аст, мо дар бораи шаклҳои шеърӣ назми афсона чизе намегӯем. Ин масъала баҳси алоҳидаро тақозо менамояд.

АДАБИЁТ

1. Афсонаҳои тоҷикӣ. Мураттибон: Р.Амонов, Д.Обидов. Душанбе, Дониш, 2008. сах. 3
2. Р.Амонов. Афсонаҳои халқи тоҷик. Душанбе, 2001, сах. 11.
3. Р.Амонов. Афсонаҳои халқи тоҷик. Душанбе, 2001, сах. 5.
4. Опыт количественного анализа таджикского фольклора. (том. 1). Душанбе, 1986. сах. 56-66.

5. Ҳамон ҷо, саҳ 61.
6. Р. Амонов. Эҷодиёти даҳанакии Кӯлоб. Душанбе, 1963, саҳ. 190-193.
7. В. Асрорӣ, Р. Амонов. Эҷодиёти даҳанакии халқи тоҷик. Душанбе, 1980, саҳ. 238-241.
8. А. Сӯфизода. Фолклор махзани суҳан. Душанбе, 2007. саҳ. 4-38.
9. Афсонаҳои тоҷикӣ. Мурағатибон: Р.Амонов, Д.Обидов. Душанбе, Дониш, 2008. саҳ.
10. Афсонаҳои Самарқанд. Нашр. АФ РСС Тоҷикистон, Душанбе, 1995, саҳ. 168-170.
11. Афсонаҳои тоҷикӣ. Мурағатибон Р.Амонов, Д.Обидов. Душанбе 2008, саҳ. 52-55.
12. Афсонаҳои Самарқанд. Нашр. АФ РСС Тоҷикистон, Душанбе, 1995, саҳ. 148-152.
13. Ҳамин ҷо, саҳ. 172-174.

ПОЭМА В ТАДЖИКСКИХ НАРОДНЫХ СКАЗКАХ

В данной статье автор рассматривает использование поэмы в таджикских народных сказках. Поэмы в сказках выражают предчувствие и чаяние персонажа, и оно связано с содержанием сказок. Поэма играет достаточно значимую роль в формировании сюжета сказок и в усовершенствовании их содержания.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: сказка, народный, поэма, фольклор, персонаж, сюжет.

POEM IN TAJIK PUBLIC FAIRY TALE

In given article author considers use the poem in tajik public fairy tale. The Poems in fairy tale express the presentiment and hope of the personage, and it is compressed is connected with contents of the fairy tales. The Poem plays it is enough significant role in shaping the plot of the fairy tales and in improvement of their contents.

KEY WORDS: fairy tale, public, poem, folklore, personage, plot.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Фарида Саидкулова* – аспирантка отделения фольклора Института языка и литературы им. Рудаки

МУХТАСАРИ ЗАМОН ВА ТАРҶУМАИ ҲОЛИ МИРЗО ҒОЛИБ

Зухра Афсаҳова

Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон

Замони Ғолиб ба давраи гузариш ва табaddулотҳои бузурги Ҳиндустон рост меояд ва ин замон замони дигаргуниҳои кулии иҷтимоиву сиёсӣ ва маданияи ҳаёти ҷомеаи Ҳинд буд.

«Аз тарафи империяи Британия истило шудани Ҳиндустон бо тороч гардидани иқтисодиёт, пастр рафтани хоҷагии кишлоқ, шӯришҳои зидди англисҳо тавъам буд. Дар тақдирӣ Ғолиб давраи душвори ба мучомеаи капиталистӣ иваз шудани ҷомеаи феодалӣ ва барҳам хӯрдани он урфу одатҳое, ки онҳоро асрҳои аср ашрофони мусулмони Ҳинд пос дошта меоманд, давраи ниҳоят душвор буд.

Ба охири асри XVIII ва аввали асри XIX инчунин пастравии сатҳи маориф ва маданият хос буд. Ғайр аз ин, ин давраи мазкур ҳамчун оғози давраи рӯ ба таназзул ниҳодани адабиёти форсизабони Ҳинд ҳисобида мешавад ва аксари муҳаққиқон бар он ақидаанд, ки ин бо таназзули тезтунди империяи замоне бениҳоят пуқуввати Муғулҳои бузург вобастагии сахт дошта бошад. Дар баробари ин аксари муҳаққиқин чунин мешуморанд, ки адабиёти дарборӣ маҳз бо кӯмаку дастгирии подшоҳони абарқудрати муғул вучуд дошт ва бо фатароти он ин адабиёт низ шаҳомати пешинаи худро хоҳу ноҳох бояд аз даст меод». [1]

Номи пурраи Ғолиб – Ҳоча Асадуллоҳ (дар хона ӯро Мирзо Нуш меномиданд) аст. [2] ӯ шаби ҳаштуми моҳи раҷабӣ санаи 1212 ҳиҷрӣ, мутобиқи 27 декабри соли 1797 милодӣ дар шаҳри Акбаробод (Аграи имрӯза), ки яке аз марказҳои муҳими сиёсӣ - маданияи Ҳиндустон буд, таваллуд ёфтааст.

Дар хусуси соли таваллудаш чунин латифае ҳаст: як нафар дӯсти Мирзо Ғолиб – Ҳазрат Соҳиб Олам ба Ғолиб соли таваллуди худро бо солшумории ҳиҷрӣ навишта мефиристаду аз Ғолиб соли таваллудашро меپурсад. Ҳазрат Соҳиб Олам соли таваллуди худро бо лафзи «таърих» ифода мекунад, яъне соли 1211 ҳиҷрӣ. Мирзо Ғолиб чунин ҷавоб менависад, ки ба калимаи «таърих» боз як ҳарф зам кунем, соли 1212, яъне соли таваллуди ман ҳосил мешавад. Яъне ки аз калимаи «таърих» «таъриха» сохта, зарофати табъ ва ҳозирҷавобашро нишон медиҳад:

Natif-e gheib shab ko yun chuniya,

Un ki “ta’rikh” mera “ta’rikha”.

Ҳотифи ғайб шабро чунин интиҳоб намуд,

Аз они он кас «таърих», аз они ман «таъриха». (Тарҷумаи таҳтулафзӣ)

Гузаштагони шоир аз мардуми Самарқанд будаанд. Мирзо Қўқонбек ном падарбузурги ӯ бо сабабе аз падараш Турсунхон ранчида, ватани худ - шаҳри Самарқандро тарк гуфта, роҳи Ҳиндустонро пеш мегирад ва ба хидмати ҳокими Лоҳур навоб Муинулмулк дохил мешавад.

Дар Ҳиндустон бобои Ғолиб чоғирдориро ба худ касб карда, бо оилаҳои феодалони мусулмон хешигарӣ барқарор менамояд.

Падари Мирзо Ғолиб Мирзо Абдулло дар Дехлӣ таваллуд ёфта, пешаи гузуштагони худ – сипоҳгариро давом медиҳад. Ӯ дар армияи маҳарочаи Алвар – Бахтовар Сингх рутбаи баландро соҳиб будааст ва дар охир дар яке аз ҷангҳои байнихудии маҳароча дар Рочгарх кушта мешавад. Ин айём Ғолиб тақрибан панҷ сол доштааст.

Пас аз ғавти бармаҳали падар парастории ӯро амакаш- Насруллобек ба зимма мегирад. Ӯ ҳам ба зудӣ - баъд аз ҷаҳор сол аз филии ҷангӣ партофта шуда, ба ҳалокат мерасад. Ҳамин тавр Мирзо Асадуллохон, бародараш Мирзо Юсуфхон ва хоҳарашон Ҷҳотти - бегим дар айёми тифлӣ аз падару амаки худ ҷудо мешаванд. Аз онҳо ба Ғолибу бародараш мероси ночизе мемонад, ки онро ҳам амалдорон байни худ тақсим карда мегиранд. Ғолибу бародараш маҷбур мешаванд, бо ҷубронпулии хурде, ки барои чоғири амакашон ҷудо мешуд, рӯзгзаронӣ кунанд. Маълум мешавад, ки ин ҷубронпулиро Мирзо Ғолиб то охири умраш мегирифтааст. «Ман то ҳол он пулҳоро мегирам», - навиштааст Ғолиб ҳамагӣ ду рӯз пеш аз маргаш ва аз ин маълум мешавад, ки Насруллохон ҷиянашро бо кӯмакпулии яқумра таъмин намудааст.[3]

Баъд аз марги амакаш шоир дар оилаи бобои модариаш зиндагӣ мекунад. Дар миёнаҳои асри XVIII Ҳоча Ғулом Ҳусейн – бобои модариаш аз Бухоро ба ин сарзамин кӯч баста будааст. Ҳаёти низомиаширо ӯ бо рутбаи «каминдон», ки онро ба вай англисҳо дода буданд, ба охир мерасонад. Хонаводааш яке аз сарватмандтарин хонаводаҳои Агра ба шумор мерафтааст. Солҳои баччагии Мирзо Ғолиб, бародараш-Мирзо Юсуф ва хоҳарчаашон маҳз дар ин ҷо бегубор мегузарад. Ғолиб маълумоти ибтидоиро дар ин хона, дар назди модараш Иззатуннисо, ки зани босавод будааст, соҳиб мешавад. Пас аз ин ба мактаби Мавлавӣ Муҳаммад Муаззам дохил шуда, аз илмҳои маъмули замонаш баҳра мегирад. Зое Ансорӣ менависад, ки дар он замон таҳсили илм барои мусулмонон аз Самарқанду Бухоро сар карда, то ҷануби Ҳиндустон як хел ба роҳ монда шуда буд.[4]

Мавлавӣ Муҳаммад Аъзам устои хубе буд ва дар назди ӯ Мирзо Ғолиб мувофиқи дастури он мактаб назарияи Қуръони Шариф ва забонҳои арабиву форсиро хуб меоммузад.

Дар оғози асри XIX ҳамаи ҳиндувони мусулмонро босавод форсиро медонистаанд. Албатта он форсии ҳиндишуда буд. Шайх Муҳаммад Муаззам бо дидани шеърҳои форсии Ғолиб ба ӯ маслиҳат медиҳад, ки ба ғайр аз иншои шеърҳо дар фикри чизи дигаре набошад ва меафзояд, ки донишманди форсӣ барояш ҷун атои худованд аст.

Меҳру муҳаббати беҳад афзуни парвариши оилавӣ Ғолиби ҷавонро бераҳа мекунад. Ӯ вақташро бо айшу ишрат ва бозӣ зоеъ намуда, шуғли дӯстдоштааш бо дӯстони айёми худ вақтгзаронӣ мешавад. Баъдтар ин давраи ҳаёти худро ба ёд оварда, Ғолиб мегӯяд, ки бо меҳрубонии Худованд, ки дар ҳаққаш ато мекунад, аз ин одатҳои бад раҳой меёбад. Ба зиндагонии онвақтаи худ назар андохта, худро ҷунин надомат мекунад, то ин ки он ба дигарон намунаи ибрат шаваду дар ҷавонӣ ба роҳи ғалат наравад: «...ман бо илму фазл коре надоштам. Фикри бадномиву расвоии худро намекардам. Дар сӯхбати авбошон будаму ҳамранги оворагон. Дар роҳҳои бад қадам мезадам бо беҳудагӯиву бозихҳои бад вақтамро мегузарондам...» Баъди ин ба тарафи хубӣ майл карда, бо худмутолиаи афзун кардани донишаш машғул мешавад. Бо як порси навмусулмоншуда – Абдусамад вохӯрда, аз сӯхбати вай барои худ самарани зиёде мебардорад. Ва охира-охира фазлу камол ёфта, соҳибиззату соҳибобрӯ мегардад».[5]

Аз рӯи одати дар он замон роиҷ Ғолибро хеле барвақт- дар синни сенздаҳсолагииаш хонадор мекунанд. Умаро-бегим духтари Илоҳибахш Хон Маъруф аз оилаи ашрофон буд ва тавассути ин ақди никоҳ Ғолиб ба навоб Аҳмадбахш Хон қаробати хешӣ пайдо мекунад. Ин арусӣ ҳафтуми моҳи рачаби санаи 1225 ҳиҷрий мутобик бо 9 августи соли 1810 мелодӣ барпо мешавад. Хусури Ғолиб мусулмони суннимашраб ва шоири хушзавак низ будааст. Дар хонааш ҳама вақт омаду рафти шоирону олимони дида мешуду ҳама вақт мушоираҳо барпо мешуд. Дар камолёбии минбаъдаи Мирзо Ғолиб ҳамчун шоир ин муҳит ҳам таъсир бахшидааст.

Аз ин ақди никоҳ бо Умаро - бегим ҳарчанд ҳафт нафар фарзанд ба дунё омада бошад ҳам, ҳамагӣ дар хурдсолӣ вафот мекунанд. Ғолиб фарзандони яке аз ҷиянҳои ҳамсараш – Орифро ба фарзандӣ қабул мекунад. Лекин марги нобахангоми Ориф барои шоир зарбаи сахте мешавад, чунки Ориф ба ғайр аз ягона номбардори ӯ будан, шоири хубу боистеъдод низ буд ва Мирзо Ғолиб меҳост уро давомдиҳандаи шукуҳу шаҳомати шоирӣ худ бубинад. Пас аз вафоти Ориф Мирзо Ғолиб ду фарзанди хурдсоли Ориф - Боқир Алӣ Хон ва Ҳусайн Алӣ Хонро ба тарбияи худ мегирад. Аз соли 1817 сар карда, Ғолиб дигар зуд-зуд аз Дехлӣ ба Агра намеравад ва минбаъд ба Дехлӣ кӯчида, то охири

умр дар пойтахт менад. Сабаби ба Дехлӣ кӯчиданаш пеш аз ҳама риштаҳои ҳештубории наваш ва сониян кашиши беҳудонаи ин шаҳри қадима будааст.

Шоир дар Дехлӣ имконият пайдо мекунад, ки эҷодиёти суҳанварони бузурги форс-тоҷик Рӯдакӣ, Фирдавӣ, Низомӣ, Саъдӣ, Ҳофиз, Ҷомӣ ва ғайраҳо ҳаматарафа омӯхта барояд. У инчунин асарҳои устодони каломии форсии Ҳиндустон-Маъуди Саъди Салмони Лоҳурӣ, Ҳасани Дехлавӣ, Амир Хусрави Дехлавӣ, Файзии Даканӣ, Мирзо Абдулқодири Бедил, Носир Алии Сарҳиндӣ ва дигаронро мутолиа кунад.[6]

Ғолиб аввалин шеърхояшро ба забони урду менависад. Шеърҳои ӯ дарҳол дар доираҳои адабии Агра машҳур мешаванд. Ашъори дар солҳои аввал навиштаи Мирзо Ғолиб – самараи инкишофи таърихии якҷанд давраи адаби мебошад; давраи аввали инкишофи адабиёти муғулони ҳинд ба забони форсӣ дар асри XVI, давраи баъдинаи инкишофи ин адабиёт дар асрҳои XVII, ибтидои асри XVIII ва осори Мир. Ин ҷо насли «падарон» менад – охири асри XVIII ва аввали асри XIX. Чуноне мушоҳида шудааст, ирсият байни шоирони «падару писар» одатан сусттар аст назар ба он наздиқие, ки байни «амаку ҷиян» вучуд дорад. Аз «падарон» Ғолиб фақат Носиҳро интиҳоб мекунад. Аз «бобоён»-и шоирони урду Мир, Иншо ва Савдуро интиҳоб мекунад, лекин диққати асосиро ба шоирони «сабки ҳиндӣ» - Бедил, Соиб, Ғании Кашмирӣ, Шавкати Бухорӣ, Носир Алӣ мебахшад, ки Мирзо ба онҳо набера мешуд.[7]

Дар нуздаҳсолагиаш аввалин девони урдуи худро гирд меоварад. Дар синни 25-солагӣ, соли 1852 девони дуввуми урдуи худро омода мекунад ва гӯе ки баъд аз ин муддати 30 сол ба форсӣ иншо мекунад.

Шоир дар мактуби ба номи яке аз дӯстони ҳайдарободии худ навиштааш (с.1952) гуфтааст: «... то ба порсизабон завқи суҳан ёфт, аз он водӣ (яъне навиштани шеърӣ урду) инони андеша бартофт. Камобеш сӣ сол аст, ки андеша порсисигол аст». «Мирзо Ғолиб аллакай дар синни бисту яксолагиаш яке аз шоирони машҳури доираи адабии Дехлӣ ба ҳисоб меравад»?

Ғолиб аз овони кӯдакӣ ба шеърӣ шавку завқи беандоза зоҳир мекунад ва аз шеърҳои айёми кӯдакиаш маснавии «Patang» - «Бодбарақ» ёдоварӣ мондааст. Ин маснавӣ дар синни ҳашт-нӯҳсолагиаш иншо шудааст. Аз хондани он лаёқати дар кӯдакӣ доштаи Ғолиб ба хубӣ аён мешавад. Маснавӣ бо чунин мисраъҳо оғоз мешавад:

Ek din misl-e patang-e kaghezi

Le ke del sarreshta-e azadegi.

Як рӯз мисли бодбарақи коғазӣ,

Дил гирифта сарриштаи озодагӣ. (Тарҷумаи таҳтуллафзӣ).

Маснавии номбурда аз 20 мисраъ иборат буда, байти охириро шоир аз форсӣ иқтибос гирифтааст:

Ришта дар гирди санам афканда дӯст,

Мебарад ҳар ҷо, ки хотирҳо дӯст.

Соли 1837 Акбаршоҳи II вафот мекунад ва ба ҷои ӯ Баҳодуршоҳи II (Зафар) ба тахт мешавад. Тарбияи валиаҳдро ба зиммаи Ғолиб месупоранд. Дар ин айём, пас аз ду сол шӯриши сипоҳиён руҳ медиҳад ва Мирзо Ғолиб дар хона нишаста, рӯзномаи худро менавишт. Аз ин навиштаҳо ва баҳусус мактубҳои ба дӯстону шогирдонаш навиштаи ӯ ба мо тамоми даҳшати он рӯзҳо маълум мешавад ва мо то кадом андоза бо мусибати ба сари халқаш омада ҳамдарад будани шоирро мефаҳмам.

Соли 1825 Коллеҷи Дехлӣ таъсис дода мешавад ва соли 1842 котиби давлатӣ Томсон аз устод Озурда хоҳиш мекунад, ки ягон нафар мутахассиси дараҷаи олиро барои дарс гуфтан аз забони адабиёти форсӣ пешниҳод намояд. Устод Озурда номзадии Мирзо Ғолибро ба ҳайси устоди забони форсӣ пешниҳод мекунад. Ногуфта намонад, ки ин пешниҳодро якбора ба ду нафари дигар - Мӯъмин Мӯъминхон ва Шайх Имомбахш Саҳбой низ гуфта буданд. Оварданд, ки рӯзи мулоқот бо Томсон Мирзо Ғолиб савори тахти равон назди Коллеҷ ҳозир мешавад ва интизор мешавад, ки кай Томсон ба поён фаромада, ҳамаи он нишонаҳои иззату эҳтиромро, ки мақому мартабаи ӯ талаб мекард, зоҳир мекунад. Томсон бошад, дар ин вақт интизори корманди нави худ дар боло, дар утоқи кориаш менишаст. Баъд аз чанде ӯ касеро ба поён мефиристад, то сабаби чаро то ин вақт ба боло набаромадани Мирзо Ғолибро фаҳмида биёяд. Дар ҷавоб Мирзо Ғолиб мегӯяд, ки интизор аст, то ки уро чуноне ки мақому мартабааш талаб мекунад, пешвоз гиранд. Вақте ки Томсон сабаби дер кардани меҳмони худро мефаҳмад, фарёд мезанад, ки «Охир, Ғолиб ба назди ман ташрифи дӯстона наовардааст, вай ба назди ман барои ба кор даромадан омадааст, чаро бошад, ки ман таомулро риоя кунам?!» Ин гуна ҷавобро шунида, Ғолиб мегӯяд, ки «Вақте ман ин ҷо меомадам, ман меҳостам манзалату иззати худро болотар бардорам, лекин маълум шуд, ки дар ин ҷо ба ман ҳатто ҳамон чизеро, ки бояд кунанд, онро ҳам раво намедиданд». Бо ин суҳанон ӯ пардаҳои маҳмилро мегӯшад ва

хатто боло набаромада, боз пас мегардад. Ҳарчанд маоши устои коллеч аз нафақаи Мирзо Ғолиб чандин маротиба зиёд буд, шоир шаъну шони инсонии худро аз ҳама чиз боло мегузорад.

Албатта муносибати Мирзо Ғолиб бо ҳукуматдори англис яқсон намоинад ва тахти фишори заруратҳои рӯзгор Мирзо Ғолиб мачбур мешавад, ки ба малика Виктория қасида ҳам нависад, лекин дар он ҳолат ҳам сари баланди худро ҳам намеоварад.

Бадҳоҳони шоир ўро дар киморбозӣ айбдор мекунад ва соли 1847 сардори пулиси Дехлӣ Ғолибро ба маблағи 200 рупия чарима баста, шоирро зиндонӣ мекунад. Ба Мирзо Ғолиб шаш моҳ гирифтории маҳбас таҳдид мекунад. Дар ин айём дӯсти Мирзо Ғолиб – шоир, нависанда ва донишманди маъруф Мустафоҳон Шефта саъю кӯшиши зиёде мекунад. Маблағи чаримаро месупоранд ва Ғолибро пас аз се моҳ озод мекунад. Муддати дар маҳбас буданаш ба Мирзо Ғолиб либос ва хӯрокро аз хона меоварданд, иҷозат буд, ки нависаду бо дигарон мулоқот кунад, лекин худӣ амали ба зиндон партофтагон барои шоир ба шаъну шарафи ашрофона ва ғуруру иззату худшиносии шахсиаш зарбаи сахте буд.

Ғолиб дар зиндон бахшида ба аҳволи худ ба забони форсӣ таркиббанде менависад.

Навоби Ромпур, ки бо Ғолиб риштаи ҳешугуборӣ барқарор карда буд, ҳар моҳе барояш сад рупия мефиристод ва ин маблағро Ғолиб то охири умр мегирад.

Ғолиб пас аз озод шудан аз маҳбас боз ба навиштани асарҳои манзуму мансур машғул мешавад. Дар ин давра Ғолиб чун устои тавоноии каломии урду ва форсӣ дар саросари мамлакат маълуму машҳур мегардад. Обрӯву эътибори Ғолиб дар дарбори Муғулҳои бузург низ хеле калон ва боиси рашқу ҳасад бурдани шоирони камистеъдоду маддоҳи дарборӣ низ гардида буд.

«Дар зиндагӣ Ғолиб шахси бениҳоят хушмизочу кушодчехра буд. Аз сӯхбаташ дили кас боғ-боғ мешукуфт. Ғами касеро дида, худ низ ғамгин мешуду барои ғуссаи он нафарро дур кардан чизеро дарег намедошт. Мақсад он аст, ки вай одамонро бисёр дӯст мебошад ва ҳамаи он хусусиятҳое, ки инсонии хуб бояд дошта бошад, дар зоти ӯ мавҷуд буданд. Дар адабиёти урду ҳазорон шоирону адибон гузаштаанду имрӯз низ ҳастанд, лекин дар назму насри ин забон он мартабаеро, ки Ғолиб соҳиб аст, онро ягон шоир ва адиби дигар надорад».

«Мирзо - соҳиб хушрӯ, хушқомат ва марди бовиқор буд. Чехраи китобӣ ва пешонаи фарох, чашмони рушан, андоми дилкашу мутаносиб дошт. Дар ҷавонӣ риш намегузошт, лекин дар давраи калонсолӣ риш мегузошт, ки он ба чехраашон бениҳоят хушнамо афтада буд. Таъом, кам бошад ҳам, болаззаташро меписандид. Аз меваҳо ангур ва анбахро бисёр дӯст мебошад. Ба ҳуққа ва пан низ шавқманд буд. Одатӣ бади шаробнӯширо, ки дар ҷавонӣ касб карда буд, то ба охир партофта натавонист. Тарзи либоспӯшиаш монанди табақаи шарифи он замон буд. Машғулияти дилчаспаш мутолиаи китоб буд, лекин дар умри худ ягон бор ҳам ба чамъоварии китобҳо машғул нашудааст. Китобро кироя мегирифтӣ пас аз кироят боз бурда месупорид, лекин хотираи бениҳоят қавӣ дошт. Чизи хондааш дарҳол дар лавҳи хотираш сабт мешуд.

Хешу таборро дӯст мебошад, ба шогирдон шафқат мекард. Барои дӯстон ҷонашро фидо мекарду дархосташонро аз таҳи дил иҷро мекард. Ҳама вақт ғами занашро меҳӯрд. Бо бародараш бениҳоят меҳрубон буд. Вақте ки бародараш аз бистари беморӣ шифо ёфта, тандуруст мешавад, бо хушии зиёд ба даргоҳи Худо шукргузори карда, ин шеърро менависад:

Di mere bhai ko Haq ne az sare naw zendagi,

Mirza Yosuf hai Ghalib Yosuf-e sani mujhe.

Ба бародари ман аз сари нав Худованд зиндагӣ бахшид,

Ғолиб, Мирзо Юсуф барои ман Юсуфи сонӣ аст (Тарҷумаи таҳтуллафзӣ).[8]

Каломии Ғолиб бениҳоят мушқил буд. Шоирони ҳамасраш гоҳ-гоҳе ба ин хусусияти ашъори Мирзо-соҳиб механдиданд ва хатто гоҳе онро бемаънӣ ҳам мегуфтанд. Аз он замон то ба мо як воқеаи дилчаспе омада расидааст: Мавлавӣ Абдулқодирӣ Ромпурӣ як шоири зарифе буд. Як рӯз он кас гуфтанд: «Мирзо-соҳиб! Як шеъри шуморо ман нафаҳмидам ва ин вақт ҳамин ду мисраъро хонда медихад:

Pehle to roghan-e gol bhens ke ande se nikal?

Phir dawa jitni ho, kal bhens ke ande se nikal.

Аввал рағғани гулро аз тухми говмеш барор,

Баъд чи қадаре ки даво бошад, фардо аз тухми говмеш барор. (Тарҷумаи таҳтуллафзӣ)

Ин мисраъҳоро шунида, Мирзо-соҳиб хеле ошӯфта мешавад. Баъд мефармояд: «Худо гувоҳ аст, ки ин шеър аз они ман нест!» Дар ҷавоб Мавлавӣ-соҳиб табассум мекунад. Ин гуё он маъноро дошт, ки ҳақ ба ҷониби Мавлавӣ – соҳиб буд ва он кас гуё собит карданд, ки шеъри Мирзо-соҳиб маҳз чунин аст.

Мавлавӣ Муҳаммад Хусейн Озод дар китоби машҳури худ «Оби ҳаёт» боз як воқеаеро нақл кардааст:

Дар як мушоираҲоким Оғочони Айшӣ ғазали худро хонд ва барои «газидани» Мирзо-соҳиб ин мисраъхоро низ ба он илова мекунад:

Agar apna kaha tum Ap hi samjhe to kya samjhe?

Maaza kehne ka jab hai ek kahe or dusra samjhe.

Kalam-e Mir samjhe or bayan-e Mir na samjhe-

Magar apna kaha tum Ap samjho ya Khoda samjhe!

Агар ту фикри худатро гуфта бошӣ, пас онро агар худат нафаҳмӣ, (мо) чӣ фаҳмем? Вақте ки кайфияти гуфтан аст, як чиз мегувиwu мо дигар чиз мефаҳмем. Каломи Мир фаҳмему тарзи баёни Мир нафаҳмем, Лекин ба тарзи худ гуфтаиву худ онро бифаҳмон ё Худо медонад! (Тарҷумаи таҳтуллафзӣ)

Ва ҳамаи ин дар он ҳолат, ки худи Ғолиб чунин даъво мекард:

Ganjina-e ma'ni ka telism us ko samjhe,

Jo lafz ki Ghalib mere ashar main aye.

Ганҷинаи маъниро тилисм онро бифаҳмем,

Он лафзро, ки Ғолиб дар ашъори ту омад. (Тарҷумаи таҳтуллафзӣ).

Дар ҷавоби мисраъҳои хондаи Айшӣ ҳамин қадар гуфт, ки:

Na sitaish ki tamanna, Na sile ki parwa,

Gar nahin hai mere ashar main ma'ni na sahi.

На таманнои ситоиш ва на парвои сила,

Агар дар ашъори ман маъние набошад, сахӣ нест. (Тарҷумаи таҳтуллафзӣ).

Дар охир бо маслиҳати баъзе аз бузургону хоҳишу дархости дӯстону мухлисони равиши пешинаи худро тарк карда, (яъне аз сабки Бедил даст кашида. -З.А.) бо содагиву равонӣ шеър мегуфтагӣ шуд- бо сахли мумтанеъ, яъне ки аз он содда дигар гуфтан мумкин нест.

Аз байни сафарҳои дар муддати умри худ ба ҷо овардаи Ғолиб адабиётшиносон ба сафари Калкатта аҳамияти калон медиҳанд. Дар роҳ Лақхнав, Банорас, Банда, Патна ва чанд шаҳри дигареро низ мебинад. Ба Ғолиб махсусан обу ҳавои Банорас хеле зиёд писанд меояд. Дар он замон ин шаҳр-шаҳри ҳукумати англисҳо ба ҳисоб мерафт. Шаҳре буд, ки садорати ҳукумати Британияи Кабир дар он истиқомат ихтиёр карда буд. Мирзо Ғолиб дар он ҷо дастовардҳои навини ҳаёти Аврупоро аз қабилӣ қатора, телеграф, паровоз ва мошинҳои зиёдро мебинад. Сафари Калкатта низ барояш бениҳоят хотирмон мешавад. Баъди бозгашт ба Дехлӣ низ то дер гоҳ дар зерӣ таъсири дидаву шундидаҳои ин ду шаҳр мемонад.

Мирзо Ғолиб ду маротиба ба Ромпур низ сафар карда будааст. Мирутх ва Муродободро низ дидааст. Зикри ин сафархоро дар хутугаш пайдо кардан мумкин аст.

Шӯҳрати Ғолиб меафзояд ва дере нагузашта дар ҳамаи мушоираҳои дарбори шоҳ иштирок карда, доди сухан медиҳад. Лекин муносибати ӯ бо дарбори шоҳ танҳо соли 1750 ба расмият мебарояд. Баҳодур Шоҳ Зафар ба Ғолиб мефармояд, ки таърихи Темуриёни Ҳиндро нависад. Бо ин мақсад барои Ғолиб аз хазинаи шоҳ як миқдор маблағ низ ҷудо карда мешавад. Ғолиб илми таърихро махсус наомӯхта буд, бинобар ин қарор дода мешавад, ки Ҳаким Аҳсанулло Хон аз китобҳои мухталиф маводи заруриро барояш муҳайё кунад. Ғолиб бошад, ҳамаи он ҳодисаҳоро воқеахоро омӯхта, бо забони фасеҳи форсӣ ба риштаи назм мебарорад.

Дар ин бора худаш чунин гуфтааст:

Ghalib wazifakhwar hun, do Shah ko dua,

Wah din gaye ki kehte nowkar nahin hun main.

Ғолиб маошхур ҳастам, шоҳро дуо бикун,

Он рӯзҳо гузаштанд, ки мегуфтӣ- ман дар хизмат нестам. (Тарҷумаи таҳтуллафзӣ)

Подшоҳ дар ин авҷот ба ӯ унвонҳои *Начму-д-давла*, *Дабир-ул-мулк* ва *Низоми ҷангро* бо шаш хилъати парчагӣ ва тӯҳфаҳои зиёди дигар мебахшад. Ғолиб навиштани таърихро бо номи «Партавистон» сар мекунад ва он бояд аз ду қисм иборат мебуд-қисми якум «Меҳри нимрӯз» ва қисми дуввум- «Маҳу ниммаҳ». Ғолиб қисми аввалро навишта ба охир мерасонад ва қисми дуввумро сар кардани буд, ки тахти ҳукумати Муғулҳои бузург ба ларзиш афтоду аз «Маҳу ниммаҳ» танҳо ном боқӣ монд.

Мирзо Ғолиб дар давраи пири азбу кулфати зиёдеро аз сар мегузаронад.

Заъфу нотавонӣ пайваста ӯро дунболгирӣ мекунанд.

Мирзо Ғолиб соли 1858 ба бемории рақашӣ гирифтгор мешавад, ки дар натиҷаи он хеле заифу бемадор мешавад. Хануз ин беморӣ бартараф нашуда, дар солҳои 1862-1863 ӯ ба бемориҳои захми меъда, сӯхтани ва ғайра дучор мешавад. Аммо ӯ аз навиштани асарҳо даст намекашид. Ҳама вақт ба мактубҳои ба номаш ирсолшуда ҷавоб мегардонид. Ҳатто ду рӯз пеш аз маргаш, ки аҳволаш бениҳоят бад буду дар сақароти ҷонкани буд, ҷавоби мактуби яке аз дӯстонашро менависонад.

Ғолиб дар ҳолати дармондагиву бечорагӣ 2 зикаъдаи санаи 1285 ҳиҷрӣ, мутобиқи 15 феввали 1869 мелодӣ дар шаҳри Дехлӣ вафот мекунад ва уро дар наздикии макбараи Амир Хусрави Дехлавӣ дафн мекунад. Ин айём у ҳафтоду ду сол дошт.

АДАБИЁТ

1. Г.Ю.Алиев. Персоязычная литература Индии. Гл. ред. вост. лит-ры, Москва, 1968, стр.175,197, 202
2. Саид Эхтишам Хусейн. История литературы урду. Изд-во восточн. лит-ры, Москва, 1961, стр., 103
3. Н.И.Пригарина, Мирза Галиб, Москва, Наука, 1986, стр.26
4. Ҳамон чо сах, 43
5. Mohammad Shafiuddin. Ghalib ki kahani, Delhi, 1979, p.18-19
6. А.Ғаффоров, Мирзо Асадулло Ғолиб, Душанбе, 1965, сах,55
7. Н.И.Пригарина, Мирза Галиб, Москва, Наука, 1986, стр.56
8. Mohammad Shafiuddin. Ghalib ki kahani, Delhi, 1979, p.120 123.

ОТРАЖЕНИЕ ВРЕМЕНИ И ОПИСАНИЕ ЖИЗНИ МИРЗО ГАЛИБА

Мирза Галиб является одним из наиболее читаемых поэтов Индии и Пакистана. Галиб писал на двух языках-персидском и урду. «Диван-е Галиб» - коллекция газелей поэта – это не просто сборник лирических стихов, но и показатель эволюции газели урду. В данной статье автор в хронологическом порядке даёт описание жизни и творчества великого поэта и прозаика. Хотя детство Галиба прошло в любви и заботе родителей, после смерти родителей Галиба преследует череда невзгод и жизненных проблем. Смена власти Великих Монголов и колонизация Индии не самое худшее, что перенес Галиб. Он увидел тюрьму, нищету, бесконечные долги, болезни, но его сочинения до сих пор дарят радость и надежду. Автор собрал очень интересные факты из жизни Мирзы Галиба. Статья представляет интерес для поклонников таланта поэта.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: поэт, газель, маснави, касида, радость, печаль, персидский язык, духовный учитель.

REFLECTION OF TIME AND THE DESCRIPTION OF LIFE OF MIRZO ГАЛИБА

This article consists of description of life and creative activity of Mirza Ghalib – a grate poet of 19 century of India and Pakistan. His pen-name is Asadullah Khan. His takhallus is Ghalib. First of all in Urdu literature “The age of Ghalib” is proud of Ghalib’s name. Nowadays the Divan-e Ghalib – collection of Ghalib’s ghazals is a most popular book all over the world. Ghalib’s childhood passed quite well, in love of parents. But Youth connected with a lot of problems. Instead of it he continued writing. His Ghazals can show us the evolution of the oldest and traditional style of Urdu literature - Ghazal. He wanted to write in new way, in a new style and he succeeded in his own. We can say that Ghalib could create his own school of poetry. This article chronologically can give us very interesting information about his life, habits and working style.

KEY WORDS: poet, ghazal, masnavi, qasida, joy sadness, Persian, Saheb Movlavi.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Зухра Афсахова* – соискатель кафедры таджикской филологии Таджикского государственного университета коммерции. Телефон: 917-53-54-75

ЗАБОН ВА УСЛУБИ «ЧАҲОР МАҚОЛА»-И НИЗОМИИ АРҶИИ САМАРҚАНДИ

М. Абдуқодиров
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Забон ва услуби «Чаҳор мақола»-и Низомии Арҷии Самарқандӣ ба сабки нимаи дуҷуми асри XI ва аввали асри XII мувофиқ меояд. Дар ин давра сабки наср аз соддагии насри асри X-нимаи аввали асри XI берун баромада, таъсири забони арабӣ ва омехтагӣ бо он афзудааст. Устод Забехуллоҳи Сафо мефармояд, ки «дар оғози ин давра, яъне нимаи дуҷуми қарни панҷ-оғози қарни ҳафтуми ҳиҷрӣ русуҳи луғот ва калимоти арабӣ дар забони форсӣ камтар аз авосити ин аҳд ва дар авосити ин давра андактар аз авохирӣ он, яъне муқорини ҳамлаи муғул аст» [1]

Ин суҳанони Забехуллоҳи Сафо ба таври содда чунин маъно доранд, ки забони миёнаҳои охири асри XI- оғози асри XII аз ҷиҳати луғотӣ арабӣ бештар аз оғози он ва камтар аз анҷомаш мебошад. Ба таъбири дигар аз ҷиҳати таъсирпазирӣ аз забони арабӣ дар мақоми миёна қарор дорад. Ин афзоиши таъсири арабӣ ба сабаби таҳсилоти арабӣ доштани толибилмон, аз як ҷониб, ва тақлид ба адабиёти араб аз ҷониби дигар рӯй додааст. «Бар асари тақлид, - менависад устод Сафо, - нависандагон ва мутарассилони замон аз мутарассилони арабизабон миқдоре аз истилоҳот ва ибороти онон мустақиман ба забони форсӣ роҳ ҷуст ва бисёре аз калимоти арабиро бо худ ҳамроҳ овард.» [2]

Китоби «Чаҳор мақола» аз ҷиҳати забон ва сабки баён ба ҳамин миёнаи давраи мазкур мувофиқ аст. Сабаб ин аст, ки худи Низомии Арӯзӣ дар ҳамин қисми авсат зиндагӣ қарда, китобашро дар миёнаи солҳои 1156-1157 навиштааст.

Дар забони «Чаҳор мақола» бисёр калима ва ибораҳои ҳастанд, ки онҳоро ба қатори арабиҳои маънус дохил қардан мумкин нест. Масалан, вожаҳои «мунтафеъ», «иғроъ», «соиқ», «изкор», «сохибурраъй», «ҳаз(з)», «иғмос», «музоиқат», «мамар(р)» ва ғайраҳои калимаҳои маънуси арабӣ гуфта наметавонем. Дар ҳамон оғози «Чаҳор мақола» ҷумла ва таъбири комили арабӣ оварда шудааст. [3]

Дар «Чаҳор мақола» овардани матнҳои дарози арабӣ низ дида мешавад. Ин гуна иқтибосҳои арабӣ махсусан дар ҳикояҳои мақолаи аввал оварда шудаанд. Дар ин ҳикояҳо дар номаҳои иқтибосҳои арабӣ ба сифоти ҷавҳари нома истифода шудаанд. Дар фасли охири китоб авсофи асосии ҳомии муаллиф бо забони арабӣ зикр гардидааст. [4] Аз ин ҷо маълум мешавад, ки Низомии Арӯзӣ аз истифодаи алфози арабӣ ва таъбири иқтибосҳо бо ин забон ҳеч ҳазар надорад. Ин далели афзудани нуфузи забони арабӣ ва дар зехну забони нависанда мебошад. Як воситаи роҳ ёфтани таъбирҳои арабӣ ва оёту аҳодис дар матн истифода қардани гуфтори Пайғамбари ислом (с) ва оятҳои қуръонӣ мебошад. Баъзе ҳикматҳои маъруф монанди «Ман арафа нафсаҳу фақад арафа раббаҳу» (Касе, ки худро шинохт, Худро ҳешро шинохт) низ ба забони арабӣ оварда шудаанд. Дар матни китоб гоҳ-гоҳ матни комили оят ё ҳадис низ ба назар мерасад, ё ба онҳо ишора шудааст.

Бо вучуди ин «Чаҳор мақола»-ро насри мутарассили мӯтадил гуфтан лозим аст. Ба истиснои ҳамон вожаҳои таркиб ва иқтибосоти арабӣ забони «Чаҳор мақола» содда ва раван буда, бисёр кам майл ба тасаннӯъ дорад. Бо ин сабаб ба радифи асарҳои насри маснӯъ дохил қардани он, ҷунонки А. Алимардонов ин қазияро пешниҳод намудааст, бояд саҳеҳ набошад. Адабиётшиноси мазкур ба радифи асарҳои мансури мутақаллафи он замон «Калила ва Димна»-и Абулмаолии Насруллоҳ, «Чаҳор мақола»-и Низомии Арӯзӣ, «Мақомоти Ҳамидӣ»-и Қозӣ Ҳамиддин ва «Равзатулуқул»-и Муҳаммад ибни Ғозиро дохил қардааст. 5. Аз ин китобҳо «Калила ва Димна»-и Абулмаолий ва «Чаҳор мақола»-и Низомии Арӯзӣро ба ҳеч ваҷҳ ба радифи асарҳои насри маснӯъ дохил намудан мумкин нест. Забехуллоҳи Сафо дуруст қайд мекунад, ки «вай агарчи дар оғози абвоби чаҳоргонаи худ иншои нисбатан маснӯъ дорад, лекин дар дигар мавозеи китоби худ камтар ба саноеъ мутаваҷҷеҳ мешавад, ва гоҳ асҷоъ ба қор мебарад». [5]

Назари худро ба сабки Низомии Арӯзӣ Забехуллоҳи Сафо чунин хулоса менамояд:

«Аммо каломӣ ӯ дар ҳамаи маворид ҷазилу устувор ва ҳоли аз завоид ва дар ниҳоят итқону фасоҳат аст» [6]

Ҷиҳати намунаи сабки насри «Чаҳор мақола»-и Низомии Арӯзӣ иқтибоси зайлро аз оғози мақолаи савум дар бораи илми нучум лозим медонем:

«Абӯрайҳони Берунӣ дар китоби «Ат-тафҳим фи саноатиттанҷим», боби аввал, бигӯяд, ки мард номи мунаҷҷимиро сазовор нашавад, то дар чаҳор илм ӯро ғазорате набошад: яке ҳандаса, дувум ҳисоб, савум ҳайат ва чаҳорум аҳком. Аммо ҳандаса саноатест, ки андар ӯ шинохта шавад, ҳоли авзои хутут ва ашқоли сутуҳ ва муҷассамот ва он нисбати кулӣ, ки мар мақодиррост, бад-он чи ӯро мақодир аст ва он нисбате, ки мар варост, бар он чи ӯро авзоъ аст ва ашқол. Ва муштамил аст усули ӯ китоби Уқлидуси начҷор, ки Собит ибни Қурра дасте қардааст. Аммо ҳисоб саноатест, ки андар ӯ шинохта шавад ҳоли анвои аъдод ва ҳосса ҳар навъе аз ӯ дар нафси ҳеш...» [7]

Ҳамин тавр, маълум мегардад, ки сабки забон ва баёни Низомии Арӯзии Самарқандӣ дар «Чаҳор мақола» ба ҳеч ваҷҳ сабки насри маснӯъ ва мутақаллаф набуда, он насри миёнаи мутарассил ҳисоб меёбад. Алфозу таъбирот ва иқтибосоти арабӣ дар он на ба хотири санъатнамоӣ, балки аз рӯи зарурат ва тибқи тақозои мазмун ва муҳтавои фаслу бобҳои китоб оварда шудаанд.

АДАБИЁТ

1. Забехуллоҳи Сафо. Таърихи адабиёт дар Эрон ва дар қаламрави забони форсӣ. Ҷ2. Аз миёнаи қарни панҷум то оғози қарни ҳафтуми ҳиҷрӣ.-Техрон, 1378х-с.327.
2. Ҳамон китоб. –с.328.
3. Низомии Арӯзии Самарқандӣ. Чаҳор мақола ва таълиқот. Бар асоси нусхаи аллома Муҳаммади Қазвинӣ. Бо тасҳеҳи муҷаллад ва шарҳи луғоту иборот ва тавзеҳи нуқоти адабӣ ба эҳтимоми доктор Муҳаммад Муъин.-Техрон, 1388 -2010. – с. 90-91.
4. Ҳамон китоб. –с.139.
5. Алимардонов А. Таърихчаи насри тоҷикӣ форсӣ. // Дурдонаҳои наср. Ҷ1. – Душанбе, 1987. –с.15.
6. Забехуллоҳи Сафо. Таърихи адабиёт дар Эрон. – с. 963.
7. Низомии Арӯзии Самарқандӣ. Чаҳор мақола. – с. 164-165.

ЗЫК И СТИЛЬ «ЧАХОР МАКАЛЕ» НИЗАМИ АРУЗИ САМАРКАНДИ

Автор статьи рассматривает особенности языка и стиля изложения писателя и теоретика литературы XII в Низами Арузи в его произведении «Чохор макале». Доказывается, что несмотря на использование ряда арабизмов «Чохор макале» является образцом не искусной, а простой персидско-таджикской прозы.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: персидско-таджикская проза, особенности языка и стиля изложения Низами Арузи, произведение «Чохор макале», использование ряда арабизмов «Чохор макале».

LANGUAGE AND STYLE «CHAHOR MAQOLA» BOTTOMS OF ARUZI SAMARQANDI

The author of article considers features of language and style of a statement of the writer and the theorist of the literature XII in Nizami Aruzi in its product «Chahor maqola». It is proved that despite use of some Arabic «Chahor maqola» is the sample not skillful, but simple Persian-Tajik prose.

KEY WORDS: the Persian-Tajik prose, features of language and style of a statement of Nizami Aruzi, product «Chahor maqola», use of some Arabic «Chahor maqola».

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *М. Абдуқодиров* – соискатель кафедры истории таджикской литературы Таджикского национального университета

НИГОҶЕ БА МАСНАВИҶОИ АМИР ҲУСАЙНИИ ҲИРАВИ

Шарифзон Тоҷибоев

Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи Б.Ғафуров

Дар таърихи адабиёти тоҷикиву форсӣ Амир Фахрусодот Саййид Рукниддин Ҳусайн Ҳусайнии Ҳиравии Хуросонӣ ҳамчун шоири мутаваассит ва орифи нимамаъруфи садаи чордахум муаррифӣ шудааст. Вале давоми чанд соли охир зикри номи ӯ дар авроқи кутуби таҳқиқии адабпажӯҳи ва сари забони муҳаққиқини адабу ирфони тоҷикиву форсӣ беш аз пеш ба назар мерасад. Ин шӯҳрати густардаи Амир Ҳусайнӣ, ки таи даҳсолаҳои охир ба вуқӯ пайваст, бидуни тардид, бо ному пайкори орифи машҳури муосири ӯ Шайх Маҳмуди Шабистарӣ ва маснавии пуровозаш «Гулшани роз» робитаи бештаре дорад. Зеро маҳз Амир Ҳусайнӣ мӯҷиби иншои манзумаи мазкур будааст. Ба иборати дигар, тавачҷӯҳе, ки солҳои охир ба Амир Ҳусайнӣ равона мешавад, ба ин ҷиҳат аст, ки ӯ ҳамон соили пурсишҳои манзуми ҳаҷдаҳгона аст, ки Маҳмуди Шабистарӣ «Гулшани роз»-и худро дар посухи он суолот ҷодари манзум бахшидааст. Қиммату аҳамияти он пурсишҳо ва арзиши ирфонии «Гулшани роз» барои соҳибназарон ва аҳли таҳқиқ рӯшан аст. Ин ҷо метавон суоле матраҳ шавад, ки оё соҳиби суоли манзуми ҳаҷдаҳгонаи «Гулшани роз» Амир Ҳусайнӣ дар сурудани ашъор ва ирфони форсӣ ҳамин гуна мақому мартабате дошт. Дар посух чустан ба ин савол, агар аз рӯи осори манзум, хоса маснавиҳои ирфонии Амир Ҳусайнӣ қазоват намоем, ҳақиқати амр ва баҳои мунсифона бештар ба даст хоҳад омад.

Бо тавачҷӯҳ ба ин масъала дар навиштаи ҳозир кӯшиш ба он харҷ мешавад, ки доир ба сохтор, мӯҳтаво ва хусусиятҳои услубии маснавиҳои Амир Ҳусайнӣ тавоқуф намоем. Суханвар соҳиби се маснавии ирфонист, ки бо асомии «Канзуррумуз», «Зодулмусофирин» ва «Сӣ нома» иштихор доранд. Донишманди эронӣ Абулқосими Родфар аз мавҷудияти «Ситта» (маснавиҳои шашгона)-и Амир Ҳусайнӣ дарак дода, таркиби онро аз «Тарабулмаҷолис», «Нузхатуррух» «Канзуррумуз», «Зодулмусофирин», «Панҷ ганҷ» ва «Сӣ нома» иборат донистааст. Ҳамчунин адабиётшиноси тоҷик, профессор Н. Сайфиев роҷеъ ба манзумаҳои ахлоқиву ирфонии садаи XIV ибрази назар намуда, маснавии «Тарабулмаҷолис»-ро ба Амир Ҳусайнӣ нисбат додааст. Аммо омӯзишу таҳлили мероси адабии суханвар таъйид менамояд, ки Амир Ҳусайнӣ воқеъан ба ҷуз се манзумаи фавқуззикр, маснавиҳои дигареро, ки А. Родфар ва Н. Сайфиев аз онҳо ёдрас намудаанд, таълиф накардааст. Ризоқулихони Ҳидоят дар «Риёзулорифин» аз осори Амир Ҳусайнӣ ёд намуда, «Тарабулмаҷолис» ва «Нузхатуларвоҳ»-ро минҷумлаи таснифоти мансури ӯ маҳсуб кардааст.

«Тарабулмаҷолис» яке аз осори мансури суханвар буда, он бо насри мусачҷаи омехта ба назм иншо гардидааст. Ин китоб мутаассир аз шеваи нависандагии Ҳоҷа Абдуллоҳи Ансорист. Зикри ин нуқта лозим ба ёдоварист, ки баъзе аз порчаҳои манзуми асар иттифоқан дар шакли шеърӣ маснавий суруда шудаанд, ки шояд асоси иштибоҳан маснавий пиндоштаниш низ ҳамин вижагӣ бошад.

«Нузхатуларвоҳ», ки онро «Нузхатуррух» низ гуфтаанд, монанди «Тарабулмаҷолис» дар насри мавзун, бо шеваи «Гулистон»-и Саъдӣ ва рисолати Ҳоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ навишта шуда, бо марворидҳои дурашони назм музайян ёфтааст. Як нусха аз ин рисола дар захираи дастхатҳои

Пажӯҳишгоҳи ховаршиносии Тоҷикистон таҳти шумораи 4358 маҳфуз буда, донишманди тоҷик Салом Нуриёни Баравнӣ мақолаи вижаи пурмуҳтавое дар хусуси ин рисола нигоштааст.

«Панҷ ганҷ» бошад, маҷмӯи қасоиди Амир Ҳусайнии Ҳирравист, ки ҳомили панҷ қасоиди ирфониву таҳқиқӣ ба шеваи Саноии Ғазнавӣ. Чун ин маҷмӯа аз панҷ қасида фароҳам омадааст, бештар бо ҳамин унвон иштихор дорад. Аз «Панҷ ганҷ» нусхае дар китобхонаи Маҷлиси Шӯрои миллии Эрон дар маҷмӯаи шумораи 1164 мавҷуд аст.

Чуноне ки аз мулоҳизаҳои болоӣ маълум гардид, ин орифи шоирмашраб, ба чуз се маснавии фавқуззикр, осори дигаре дар ин навъи шеър таълиф накардааст. Зиндаёд Абдулҳусайни Зарринқуб низ дар мавриди шеъри сӯфия баъд аз Мавлавӣ андешаронӣ намуда, ҳамин се маснавии Амир Ҳусайниро дар силки шеъри таълимии сӯфияна баршумурдааст (Зарринқуб 1992, 276-277).

Амир Ҳусайнӣ таърихи таълифи ҳеҷ яке аз маснавиҳои ҳешро дар манзумаҳо ва сойири осораш ба сароҳат ишора накардааст, аммо аз сурудаҳои маълум мегардад, ки орифи суҳанвар ин қабил осорро замоне нигошта, ки ба сайри марҳилаҳои мақомоту сулук шурӯъ намуда будааст. Муҳаққиқи эронӣ Сайид Муҳаммади Туробӣ, ки дар амри тасҳеҳу нашри маснавиҳои Амир Ҳусайнӣ саъю эҳтимом варзидааст, бар он аст, ки дар ҳалли воқеиву дурусти ин қазия ба эътибор гирифтани хомиву пухтагӣ ва болову нишеби каломӣ ӯ судманд аст (Ҳусайнӣ 1371, 6). Аз ин нуктаи назар муҳаққиқи мазкур «Канзуррумуз»-ро аз маснавиҳои нахустини ин суҳанвари ориф маҳсуб намудааст. Ин маснавӣ мураттаб аз 922 байт буда, дар вазни рамали мусаддаси мақсур ё маҳзӯф (фоилотун/фоилотун/фоилун ё фоилтон – V – / – V – / – V – ё – V ~), ба пайравӣ аз вазни «Маснавии маънавий»-и Мавлавӣ ва дар дунболи шеваи баёни ӯ ба силки назм омадааст.

Амир Ҳусайнӣ сабаби «Канзуррумуз» ном ниҳодани маснавии худро ҷое ҳам ишора нафармудааст. Вале аз фаҳовии ин асар тасреҳ мешавад, ки он дар баёни розу рамзи ирфонӣ ба силки назм омадааст. Мавзӯоти асосии ин манзума аз мунозираи ақлу ишқ, шарҳу баёни истилоҳоте чун тавҳид, маърифат, маърифати нафс, дил, рӯҳ, ақл, тасаввуф, дар тавзеҳи мақомоте чун тавба, вараъ, зӯҳд, сабр, фақр, хавф, шукр, ричо, таваккул, ризо; дар баёни аҳвол, аз қабилу муҳаббат, шавк, унс, қурб, бўъд, қабз, баст, фано, бақо ва монанди инҳо иборат аст. Аз баррасии ин ва дигар маснавиёти орифи Хуросон бармеояд, ки бисёр аз масоили роҷеъ ба ирфон, ки Амир Ҳусайнӣ онҳоро аз урафову машоихи Табрез пурсон шуда, мӯҷиби таълифи манзумаи «Гулшани роз» гардида буд, дар осори манзуми ӯ борҳо матраҳ шудаанд. Дар ин маврид устод А.Зарринқуб бар он ақида аст, ки тақаррури пурсони он масоил барои ба даст овардани риштаи ошноӣ буд, на имтиҳони машоихи Табрез ва на эҳтиёҷи воқеӣ ба посухи онҳо. Зеро ба ин насак барқарор намудани равобити ошноиву дӯстӣ ҳамеша дар миёни аҳли тасаввуф ва уламо роиҷ буд. Агарчӣ дар хилоли таълифоти Амир Ҳусайнӣ таъйиди ин гуфтаҳо пайдо намешавад, аммо ба василаи нома ё пурсиши ин ё он масоил дӯстиву ошноӣ барқарор намудани арбоби сӯфия ва суҳан барои аҳли таҳқиқ маълум аст.

Амир Ҳусайнӣ дар «Канзуррумуз» шарҳу баёни масъалаҳои ирфони исломиро бо муруоти эҷоз савоб доништа, нахуст истилоҳро бо баёни соддаи ба худ хос тавзеҳи назариявӣ медихад, сипас ин назарияро бо ҳикоеҳои тамсилӣ таҳким мебахшад. Масалан, ӯ дар шарҳи истилоҳи тавба овардааст:

Тавба чун бошад? Пушаймон омадан,
Бар дари Ҳақ нав мусалмон омадан.
Ҳалқа гаштан бар дари аҷзу ниёз,
Узрхоҳон омадан дар кӯи роз.
Нафсро маҳбуси худ пиндоштан,
Шаръро чун посбон ангоштан.
Бандаи Ҳақ будану хуш зистан,
Дар умеду бими худ бигристан.

Орифи суҳанвар дар тавзеҳи мақолоти худ ҷо-ҷо аз нақли ҳикояту тамсилоти гуногун кор гирифтааст. Дар «Канзуррумуз» чамбулчамъ 10 ҳикоят ба мушоҳида мерасад, ки онҳо, албатта, аз нигоҳи камиву бешӣ ва заъфу пухтагӣ аз ҳам фарқ менамоянд. Камҳаҷмтарин ҳикояти маснавии мазкур шомили 3 байт буда, ҳикояти нисбатан бузургҳаҷмаш 31 байт дорад. Аксари ҳикоеҳои маснавӣ маъхуз аз рӯзгору афъоли сӯфияну машоихи бузург, мисли Абубакри Шибливу Боязиди Бастомист. Равиши нақли ҳикоят низ дар назми маснавӣ ҷолиби тавачҷӯҳ аст. Амир Ҳусайнӣ дар шарҳу тавзеҳи на ҳама истилоҳи мавриди баён ё матолиби ирфонӣ ба нақли ҳикояту тамсил мубодират ҷустааст. Суҳанвар ҳамон маврид нақли ҳикоеҳои тамсилотро сармояи кори ҳеш қарор додааст, ки овардани онҳо дар тавзеҳи матолиби мавриди назар бештар судманд намоянд. Масалан, Амир Ҳусайнӣ дар мақолати «Дар баёни тасаввуф» дунболи ҳам ду ҳикоят оварда, кӯшиш ба харҷ додааст, ки бад-ин васила дарку тавзеҳи матлаб ба ҳар андоза содда ва бегироя бошад. Маснавии мазкур бар хилофи сабки бархе аз маснавиҳои ин аср, ҳоли аз ҳар гуна ороишоти фанӣ ва тасаннӯоту тақаллуфот аст. Корбандиву тавзеҳи зиёди истилоҳоти аҳли тасаввуф ба сабки нигоришу забони ин маснавӣ таъсири

амике гузоштааст. Албатта, ин авомил бо иқтизои нияту мақсади суханвар - шарху тавзеҳи истилоҳоти сӯфия, сурат гирифтааст. Чун дар асар баёни ҷанбаҳои назарии тасаввуф бештар тасаллут дорад, мусаллам аст, ки аносири адабиву бадеи ва арзиши ҳунарии он чандон қавию густурда ба назар намерасад.

«Зодулмусофирин» маснавии дуввумине аз маснавиҳои ирфонии Амир Ҳусайнӣ буда, он дар баҳри ҳазачи мусаддаси аҳраби макфуфи маҳзуф ё мақсур (мафъӯлу мафойилу фаӯлун ё мафойил — V /V—V— /V— ё V— ~) ва пайравии вазни «Лайли ва Мачнун» - и Низомии Ғанҷавӣ суруда шудааст. Ховаршиноси чехӣ Ян Рипка ишора бар он дорад, ки «Зодулмусофирин» дар тарзу шеваи «Ғулистон»- и Саъдӣ нигошта шудааст (Рипка 1970, 244). Ховаршиносони русӣ А.Н.Ардашникова ва М.Л.Рейснер низ манзумаи «Зодулмусофирин» - ро дар радифи он осоре, ки таҳти таъсири «Ғулистон» ва бо ҳамон сиёқ навишта шудаанд, қарор додаанд. (Ардашникова-Рейснер 1996, 36). Аз тарзи андешаву мантиқи сухан ва мулоҳизарониҳои пажӯҳишгарони мазкур пайдост, ки онҳо бидуни таҳқиқу татбиқ, танҳо аз рӯи ишораи муҳаққиқи чехӣ Я. Рипка ва ё маъхазӣ дигаре қазияи мазкурро ироа намудаанд. Аммо аз баррасиву таҳлили ин манзума маълум мешавад, ки миёни «Зодулмусофирин» ва «Ғулистон», ба ҷуз ҳамгунӣ дар шумораи абвоб ва номгузори баъзе аз бобҳо, иртиботи рӯшане ба ҷашм намехӯрад. Бо эҳтимоли наздик ба яқин метавон хулоса намуд, ки саҳви болоӣ бар илалӣ ноогоҳӣ аз мавзӯву мундариҷаи асар аз тарафи муҳаққиқи аввал ба миён омада, пажӯҳишгарони сонӣ ғолибан ба гуфтаҳои вай эътимод варзида, иштибоҳи ӯро тақрор намудаанд.

Шумораи абёти маснавии «Зодулмусофирин» 1400 байт буда, он дар ҳашт боб суруда шудааст. Амир Ҳусайнӣ ҳар бобро «мақолат» номидааст. Дар ин бора суханвар дар абёти поёнии маснавий чунин фармудааст:

Ин гулшакаре, ки ман сириштам,
Дар ҳашт мақолаташ навиштам.
Шамъест, ки аз дилам барафрухт,
Ҳафтад ҳазор пардари сӯхт.
Як нукта, ки ҷон аз ӯ шавад шод,
Бар дил дари ҳашт боғ бигӯшод.
Дар боғи ҳақиқат ин ниҳолест,
К-аз вай ҳама боғро ҷамолест.

Амир Ҳусайнӣ маснавии хешро барои раҳравони роҳи ҳақиқату тариқат гуфта, онро бо ифтихор «дурри гаронбаҳо», «дастай гулбун», «тӯшаи раҳравони дин», «таъли дурафшон», «ниҳоли боғи ҳақиқат», «шамъи пурнур», «тоҷи сари номварон», «ганҷ», «нур», «ақлпарвар», «рӯҳнавоз» ва ғайра номидааст:

Дуррест гаронбаҳо, ки суфтам
Дарёб, ки гуфтани бигуфтам.
Ҳам дастай гулбуни яқин аст,
Ҳам тӯшаи раҳравони дин аст.

Ҳар мақолати «Зодулмусофирин» аз чандин ҳикоят шакл гирифтааст. Унвони мақолати ҳаштгонаи маснавий ва теъдоди ҳикоеҳои шомилаи онҳо бад ин қарор аст:

1. «Дар танзия ва тақдиси ҳақ таъоло» муштамил бар панҷ ҳикоят;
2. «Дар фазилати инсон» шомили панҷ ҳикоят;
3. «Дар баёни тариқат ва кайфияти сулуқ»;
4. «Дар сифати солиқони тариқат ва ҳақиқат» ҳовии ҷаҳор ҳикоят;
5. «Дар баёни ишқ ва маротиби он» болиғи ҷаҳор ҳикоят;
6. «Дар маърифати нафс ва авсофи ӯ» фароғири як ҳикоят;
7. «Дар баёни маърифати дин ва таҳқиқи он»;
8. «Дар баёни пиру мурид ва шартӣ сӯҳбат миёни эшон» дарбаргирандаи ду ҳикоят.

Амир Ҳусайнӣ дар ин маснавий низ барои гуфтори худ шоҳиду мисолҳои зиёдеро аз зиндагии машоихе чун Мансури Ҳаллоҷ, Ҷунайди Бағдодӣ, Боязиди Бастомӣ, Абӯбақри Шиблӣ ва пайambarоне чун Исои Масех ва Мусо(а)пеш овардааст, ки аксари онҳо маъхуз аз осори сӯфияанд.

Тарзи баёни Амир Ҳусайнӣ дар ин манзума ба шиддат муассир аз сабаку шеваи гуфтори Низомии Ғанҷавист. Ин таассур гоҳе чунон аст, ки Амир Ҳусайнӣ дар гузиниши вожаву таркиб ва қавофиву радиф низ ба маснавиҳои суханвари Ғанҷа ташаббуҳ меҷӯяд.

Чунончӣ Низомӣ дар фасли «Насихат ба фарзанд»-и «Лайли ва Мачнун» овардааст:

Чун шер ба худ сипаҳшикан бош,
Фарзанди хисоли хештан бош. (Низомӣ)

Амир Ҳусайнӣ Ҳиравӣ дар маснавии «Зодулмусофирин» ба ҳамин насақ гӯяд:
Гавҳар талабӣ садафшикан бош,

Ғаввоси муҳити хештан бош! (Хусайнӣ)

Ё ин ки Низомӣ дар қисмати муноҷоти достони «Лайлӣ ва Мачнун», ки воқеан аз бехтарин ашъори таҳмилии адабиёти мо ба ҳисоб меравад, дар начво бо Худованд меғояд:

Эй ёди ту муниси равонам,

Чуз номи ту нест бар забонам. (Низомӣ)

Соҳиби «Зодулмусофирин» мисраи дуюми байти болоиро бад-ин наҳҷ дар қисми муқаддамотии манзумаи хеш тағйир додааст:

Чуз номи ту нест бар забонаш,

Зуннори вафост бар миёнаш (Хусайнӣ)

Аз абёти мавриди назар ошкор мешавад, ки Амир Хусайнӣ дар фанни маснависароӣ ба сурудаҳои дугонии Низомии Ганҷавӣ назар дорад ва аз ин ашъори ӯ дар офаридаҳои хеш тазминӣ тақлид менамояд. Зикри номи Низомӣ дар манзумаи «Сӣ нома» истишҳоде бар он аст, ки Амир Хусайнӣ аз маснавиҳои суҳанвари Ганҷа баҳраҳои зиёде бардошта, дар идомаи сабқу баёни ӯ қалам фарсудааст. Ин қазия то бад-он ҳост, ки суҳанвар дар шарҳу баёни баъзе аз мавзӯот низ ба осори Низомӣ ҳавола менамояд. Чунончӣ, суҳанвар дар «Сӣ нома» мавриди шарҳу тавзеҳи истилоҳи ишқ талмеҳи чолибе ба достони «Лайлӣ ва Мачнун» ва сарояндаи ӯ намудааст:

Нағӯям бо ту з-ин пас аз чиву чун,

Бубин дар қиссаи Лайливу Мачнун.

Ба ишқ он кас, ки ин миқдор гардад,

Ҳарифи ишқу марди кор гардад...

Ба наваҳдӣ азизи рӯзгор аст,

Набинӣ, ҳар чи бисёр аст, хор аст?

На таъби ман ба даъвий ин суҳан гуфт,

Низомӣ дар китоби хештан гуфт. (Хусайнӣ)

Маснавии «Сӣ нома»-и Амир Хусайнӣ дар ҳолу ҳавои манзумаҳои бо шеваи номасароӣ таълифшудаи қарнҳои саздаҳуму чордаҳум, аз қабилӣ даҳномаҳои Фаҳриддини Ироқӣ, Хумоми Табрэзӣ, Авҳадии Мароғай, Рукниддини Соин, Ибни Насӯҳи Форсӣ ва Имоди Фақеҳ ба назм омадааст. Дар ин гуна манзумаҳо мавзӯи ишқ ва масоили марбут ба он, бар асоси номаҳои ошиқона, ки байни ошиқу маъшӯқ мубодила мешаванд, мавриди баён қарор мегиранд. Бад-он сабаб ки маснавии «Сӣ нома» аз муросалаи номаҳои ошиқона миёни ошиқу маъшӯқ фароҳам омадааст, онро «Ишқнома» низ гуфтаанд. Амир Хусайнӣ худ низ, ба гувоҳии абёти зерини ин маснавий, манзумаи мазкурро «Ишқнома» хондааст:

Ба тавфиқи Худову ҳаҳди хома,

Шудам туғроқаши ин «Ишқнома». (Хусайнӣ)

Азбаски дар ин манзума сӣ нома додугирифт мешавад, он бештар бо номи «Сӣ нома» иштиҳор дорад. Суҳанвар кӯшидааст, ки бо додуситади номаҳо байни ошиқу маъшӯқ ишқи ирфонӣ ва мароҳили мухталифи онро баён намояд. «Сӣ нома» чун маснавиҳои дигари адабиёти форсӣ-тоҷикӣ бо мадҳале шуруъ мешавад, ки муаллиф дар он баробари баёни муноҷоти Борӣ таоло ва наъти Расули акрам(с) дар сабаби назми китоб низ таваққуф намудааст. Аз қисмати охири мадҳали маснавий маълум мешавад, ки соҳиби асар бо илҳоҳи чамъе ба баёни ишқи ҳақиқӣ ва манозили он-хабар, назар, аҳд, қаноат, зорӣ, фироқ, сафар, хатар, маломат ва ғайра пардохта, ин ҳамаро дар сӣ нома гунҷондааст:

Ба як ришта кашидам сӣ гуҳарро,

Ки то пардохтам ин тоҷи сарро. (Хусайнӣ)

Тамоми номаҳои ин маснавий, ба чуз номаҳои яқум, ҳаштум, нӯҳум, даҳум, дувоздаҳум, саздаҳум, шонздаҳум бо лафзи ало оғоз мешаванд. Истеъмоли ин вожа дар ибтидои номаҳо, чун лафзи мурочиату нидо, муассириву шиддат ва шӯру ҳаҳиши баёнро таъмин намудааст.

Манзума ҳомили 1308 байт буда, дар вазни ҳазачи мусаддаси маҳзӯф ё мақсур(мафойлун / мафойлун / фаълун ё мафойил V--- / V--- / V-- ё V- ~) ва бар вазну тарзи маснавии «Хусрав ва Ширин»-и Низомӣ ва «Вис ва Ромин»-и Фаҳриддини Гургонӣ суруда шудааст. Дар ин маснавий Амир Хусайнӣ монанди ҳамаи номасароён, назар ба Фаҳриддини Гургонӣ, бештар таҳти таъсири «Хусрав ва Ширин»-и Низомии Ганҷавӣ қарор гирифтааст. Дар хилоли ин маснавий абёти мушобеҳ, мазомини ҳамгун ва таъбиру вожагузинии ҳоси маснавии Низомиро бо фаровонӣ мушоҳида метавон кард. Барои муқоиса миёни шеваи Амир Хусайнӣ ва сабки Низомӣ кофист, ки ба абёти зайл, ки мутаносибан аз «Хусрав ва Ширин» ва «Сӣ нома» гирифта шудаанд, бингарем:

Ғаҳ бо ман ба сулҳу ғаҳ ба ҷангӣ,

Худо тавба диҳодат з-ин дурангӣ.

(Низомӣ)

Ҳайӣ, то ҳаст олам, умр бодат

Худо 3-ин ишваҳо тавба диҳодат.
(Хусайнӣ)

Сухан гавҳар шуду гӯянда ғаввос,
Ба сахтӣ дар каф ояд гавҳари хос.
(Низомӣ)

Сухангӯянда ғаввос аст пайваст,
Барорад гавҳар аз дарё ба ҳар даст.
(Хусайнӣ)

Салои ишқ дардодам ҷаҳонро
(Низомӣ)

Салои ишқбозон дар ҷаҳон деҳ
(Хусайнӣ)

Аз муоинаи ҳамин чанд мисол хувайдост, ки сухани Низомӣ то чӣ ҳад зехну тафаккури Амир Хусайниро зери султаи хеш қарор додааст. Ба ин монанд абёти фаровоне аз «Сӣ нома»-и Амир Хусайнӣ метавон пайдо намуд, ки бо «Хусрав ва Ширин»-и Низомӣ ҳам дар тарзи ифода ва ҳам дар вожагузинӣ шабоҳати наздике доранд.

Истеъмоли феълӣ «диҳадат» дар шакли «диҳодат» хоси сабки Низомӣ буда, он дар маснавиҳои суханвари Ганҷа ҳамагӣ се маротиба қорбаст шудааст, ки ду дафъаи он дар «Хусрав ва Ширин» ва яке дар «Ҳафт пайкар» ба мушоҳида расид. Басомади ин феъл дар чунин сурат дар ашъори суханварон, хеле ба нудрат вомерӯрад. Чунончӣ дар ашъори сад нафар шоири классику муосир, ки дар китобхонаи электронӣ (Дурчи 3 1384) омадааст, сурати мазкури истифода ҳамагӣ ду бор дар ашъори Амир Хусрав ва як маротибагӣ дар ашъори се тан суханвар- Қатрон, Масъуди Саъд ва Ҷомӣ ба мушоҳида расиду бас. Аз ин вачҳ, бо занни қавӣ метавон изҳор намуд, ки чунин тарзи қорбурди феълӣ мазкур вижаи сабки Низомӣ буда, Амир Хусайнӣ дар пеш гирифтани чунин иқдом ғолибан ба ашъори ин суханвар назар доштааст. Аҷаб он аст, ки Амир Хусайнӣ бисёр аз маонӣ ва ё мисроъи алоҳидаи шоирони моқабла хешро низ дар маснавиҳояш эрод кардааст. Чунончӣ, як мисраи Хоча Ҳофизро аз ғазали ӯ бо матлаи «Зи дасти кӯтаҳи худ зери борам. . .» муаллифи «Сӣ нома» ба ин зайл тазмин намудааст:

«Вагарна сар ба шайдоӣ барорам»,
Ҷаҳонро зи дастат бар сар орам.
(Хусайнӣ).

Ҳамчунин дар байти зерини маснавии мавриди назар Амир Хусайнӣ худ ба сароҳат мисраи тазминшударо таъкид намудааст:

Накӯ гуфт он сухандони хирадманд:
«Гуноҳ аз бандаву афв аз Худованд»

(Хусайнӣ)

Мисраи дуоми байти мазкур дар ҳамин шакл дар девони ашъори Анвари Абевардӣ ва ҳам Ҳочуи Кирмонӣ (Дурчи 3 1384) ба қайд омад, ки дар ин ҳол аниқ муайян намудани тазмини шоир аз қадом яке ин сухансароён душвор менамояд. Таҳқику таҳлили муфассал ва муқоисаи пурдоманаи маснавиҳои Амир Хусайнӣ бо ашъори суханварони муқаддам аз ӯ домани ин баҳсро густурдатар менамояд ва метавонад паҳлӯҳои дигари ин масъаларо боз қунад, ки ин қор файсалаву маҷоли дигарро хоҳон аст.

Дигар аз мушаххасоти шаклии «Сӣ нома» он аст, ки Амир Хусайнӣ дар поёни ҳар нома таҳаллуси худро хатман зикр менамояд. Албатта, овардани таҳаллус дар анҷоми баъзе фаслу бобҳои маснавиҳои Низомӣ ва Амир Хусрав ба мушоҳида расад ҳам, нақли муқаррари он аз қонуниятҳои жанри мазкур берун аст. Ба андешаи мо, вуқӯи ин ҷузъиёт дар заминаи ҳамон тозаҷӯиву навпардозӣ, ки маснависароёни асрҳои XIV- XV бештар дар аносири шаклии маснавӣ ба вучуд меоварданд, зухур намудааст. Дар ниҳоятӣ фусулу абвоби маснавӣ тақроран овардани таҳаллусро мо боз дар яке аз маснавиҳои ин аҳд «Сӯхбатнома»-и Имоди Фақеҳ ба мушоҳида гирифтём (Тоҷибоев 2009, 43).

Аз ҳасоиси дигари маснавии мазкур ин аст, ки орифи суханвар дар мақтаи ҳар нома абёте андар хостани май ва соқиву соқигарӣ овардааст, ки ин қабил порчаҳои манзум дар адаби форсӣ бо унвони соқинома шӯҳрат доранд. Фахруссодот дар ин гуна байтҳо соқиро дамодам ба фарёдрасӣ мехонад ва мехоҳад аз ин ҷаҳон ба олами беҳудиву чунунӣ паноҳ барад. Ба ростӣ, бо рӯҷӯ ба соқӣ Амир Хусайнӣ шеваи наво дар ин гуна анвои шеър падида овардааст.

Соқиномасароӣ, ки дар ибтидои зухур ҷузъи маснавиҳо буд дар манзумаҳои шоирони мутақаддим аз Хусайнӣ Ҳиравӣ дучор мешавад. Мурочиат ба соқӣ дар абёти оғозини гуфтору фусули маснавиҳои «Искандарнома»-и Низомӣ ва «Ойини исқандарӣ»-и Амир Хусрав ба мушоҳида мерасид, аммо дар мақтаи фаслҳои маснавӣ овардани абёти соқинома, то ҷое, ки бароямон равшан аст, амрест тоза. Бидуни ин аксар соқиномаи ҷузъи маснавиҳо ва ҳам манзумаҳои мустақили «Соқинома» дар вазни мутақорибӣ мусаммани маҳзүф(мақсүр)сурода мешуданд, аммо соҳиби «Сӣ

нома» онро дар вазни ҳазачи мусаддаси махзуф ё мақсур гунҷондааст. Ва ин амрро низ аз ибтиқору иқдоми Амир Хусайнӣ дар соқиномасарой метавон донист. Дигар ин ки овардани абёти мухотаб ба соқӣ дар мақтабайти «Сӣ нома» як навъ гузору гурези ғайримаъмул аст аз як нома ба номаи дигар.

Соқӣ дар абёти ниҳони номаҳои «Сӣ нома» дорои чанд маънои истилоҳист, вале дар аксар маврид киноя аз маъшуқи азали ё худ Ҳазрати Ҳақ аст. Зеро бар маънои ояти муборакаи «сақоҳум раббуҳум шаробан таҳуро» (Қуръон, 76: 21) «дар маротиби таҷаллиёти афъол Ҳақ таолло худ соқӣ гашта, ба ошиқони худ шароб менӯшонанд ва эшон чун шароб менӯшанд, махву фонӣ мегарданд ва аз кашокашу саҳтиҳои ишқ халосӣ меёбанд». Амир Хусайнӣ дар хитоб ба соқӣ афкори ахлоқиву ирфонии хешро иро намудааст:

Биё соқӣ, ки қорам мушқил афтод,
Ба як чуръа маро кун аз ман озод.

(Хусайнӣ).

Бидеҳ соқӣ мае, к-аз ғам раҳонад,
Зи ишқ инсофи ҷони ман ситонад.

(Хусайнӣ).

Аз омӯзиш ва таҳлили маснавиҳои Амир Хусайнӣ бармеояд, ки бо он ҳама навапардозиву тозаҷӯиҳои шакливу мавзӯи ашъори муздавачаи ин орифи шоирмашраб аз лиҳози арзиши ҳунари чандон дар авҷ нестанд. Камтаваҷҷӯии Амир Хусайнӣро ба саноеи бадеӣ ва ашъори музайян бо санооти алфоз метавон ба чанд вачҳ баён намуд.

Нахуст ин ки, муроди ӯ аз сохтани ашъор муташоирӣю сайқали зевари таъби шоирӣ нест, балки шеър барои Амир Хусайнӣ танҳо ифодаи матлаб ва навъе аз воситаи баёни табиӣ дар шакли манзуму мавзун асту бас.

Сониян, ин орифи нозим дар масоили мавриди баҳси мо, назариёти ҳосе дорад, ки ношӣ аз маслаки ӯ дар роҳи сулуку ирфон аст. Убусати Амир Хусайнӣро нисбат ба саноеи бадеӣ дар лобалои маснавиҳои ӯ пайдо намудан мумкин аст. Хулосаи назари ӯ дар ин маврид он аст, ки ҳақоқиқи ишқ санъату вазну қофия нашиносад ва сухани ишқ ҳар андоза соддаву беороиш бошад. Ва ба ҳамин вачҳ аст, ки суханвари ориф эроди зиёди саноеи бадеиро дар манзумаҳои хеш дур аз лузум медонад.

Тибқи қосеписиони ӯ маснӯоти лафзӣ барои ифодаи шӯру шааф ва ранҷу тааби ошиқ чандон малзум нестанд, балки сухани ишқ, ҳар қадар бо алфозу ибороти соддаву равон баён гардад, ҳамон андоза созгортар аст. Ба қавли соҳиби «Сӣ нома» суханбозиву духӯрагии маъно метавонад малолати хотир гардад ва раҳ ба тақаллуфу тасаннӯъ боз намояд. Амир Хусайнӣ тақаллуфро дархӯри завқ намедонад ва таъкид менамояд, ки сухан чун бо тақаллуф пайваст, завқу таъбро хоҳад шикаст. Аз ин ҷост, ки назми Амир Хусайнӣ аз тақолиф ва тасаннӯъ маҳфуз аст. Ин назариёти хешро Хусайнӣи Ҳиравӣ дар «Сӣ нома» ба ин тариқ ифода намудааст:

Нақардам санъате чандон ки бояст,
Ки марди ошиқе шӯридарояст.
Зи санъат даст аз ин маънӣ кашадам,
Ки ошиқро сари санъат надидам.
Сухан бояд чу роҳи ишқ софӣ,
Нагунҷад санъату вазну қавофӣ.
Дурангиро дар ин раҳ нест ранге,
Равон қардам суханро бедиранге.
Аз ӯ хонандаро набвад малоле,
Сухан чун гашт вобаста тақаллуф,
Набошад завқро дар вай тасарруф.
Суханро бетақаллуф ҳарч қардам,
Ҳама маъшуқу ошиқ дарч қардам.

(Хусайнӣ).

Ҳамин тавр аз таҳлилу баррасии маснавиҳои Амир Хусайнӣ маълум мешавад, ки ин орифи Хуросонӣ аз ҷумлаи урафои шоирмашраби садаи чордахум буда, назмро чун василаи баёни матолиби ирфониву ахлоқӣ баргузидааст. Бар иллати ошноии комил ва иродату бастагиаш ба маснавиёти Низомии Ганҷавӣ ин орифи шоирмаслак ашъори дугонии ӯро сармашқи кори хеш дар ғанни маснависарой қарор дода, лобуд дар ин роҳ аз қайди мавзӯоту шеваи сухангустариҳои суханвари Ганҷа раҳӣ намеёбад. Тақайюди фавқуллодаи Фаҳруссодоти Ҳиравӣ ба маснавиҳои Низомӣ дар кулли маснавиҳои ирфонияш ба сароҳат зоҳир мешавад.

Маснавиҳои ирфонии Амир Хусайнӣи Ҳиравӣ бо он ки аз ҳайси адабӣ арзиши зиёдеро соҳиб нестанд, чун ашъори таълимиву таҳқиқӣ шинохта шудаанд ва дар тасҳили баъзе уқдаҳои мармузи тасаввуф кӯмак менамоянд.

АДАБИЁТ

1. Ардашникова-Рейснер 1996, Ардашникова А.Н., Рейснер М.Л. История литературы Ирана в постемонгольское время (XIII-XVII), Москва, 1996-140 с.
2. Баравнӣ 2005, Баравнӣ, Салом Нуриён. Амир Хусайни Хирави ва «Нузхатуларвоҳ»-и ӯ // «Ахбороти Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон», шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ, 2005, №4, С.53-61.
3. Дурчи 3 1384, Дурчи 3. Китобхонаи электроники шеърӣ форсӣ (дар лавҳи фишурда - CD ROM). Техрон: ширкати «Меҳрарком роёна», 1384
4. Зарринқӯб 1992, Зарринқӯб, Абдулхусайн. Чустучӯ дар тасаввуфи Эрон, Душанбе, 1992-396 с.
5. Исрофилиниё 2003, Исрофилиниё Шарифмурод Раҳимзода. Фарҳанги таҳлили алфози ҳароботии ашъори Хоча Ҳофиз, Душанбе, 2003-178 с.
6. Низомӣ-I 1983, Низомии Ганҷавӣ. Куллиёт. Иборат аз панҷ ҷилд. Ҷ.1.-«Хусрав ва Шири», Душанбе, 1983-462 с.
7. Низомӣ-II 1982, Низомии Ганҷавӣ. Куллиёт. Иборат аз панҷ ҷилд. Ҷ.2.-«Лайли ва Мачнун», Душанбе, 1982-367 с.
8. Низомӣ-III 1983 Низомии Ганҷавӣ. Куллиёт. Иборат аз панҷ ҷилд. Ҷ.3.-«Ҳафт пайкар», Душанбе, 1983-415 с.
9. Рипка 1970, Рипка Я. История персидской и таджикской литературы, Москва, 1970-439 с.
10. Родфар 1371, Родфар, Абулқосим. Тақлид аз «Хамса»-и Низомӣ // «Кайҳони фарҳангӣ», соли нуҳум, 1371, №5, С. 30-33.
11. Сайфиев 1983, Сайфиев Н. Достонсароии форсу тоҷик дар асри XIV, Душанбе, 1983-112 с.
12. Тоҷибоев, 2009, Тоҷибоев Ш. Тааммуле дар «Сухбатнома»-и Имоди Фақеҳи Кирмонӣ // «Номаи Донишгоҳ», Хучанд, 2009, №1(17), С. 38-47.
13. Ҳидоят 1385, Ҳидоят, Ривоқулихон Муҳаммад Ҳодӣ. Риёзулорифин, муқаддима, тасхех ва таълиқоти Абулқосими Родфар ва Гигото Ушидарӣ, Техрон, 1385-928 с.
14. Хусайнӣ 1371, Маснавиҳои ирфонии Амир Хусайнӣ Хирави: «Канзуррумӯз», «Зодулмусофирин», «Сӣ нома». Тасхех ва тавзеҳи Муҳаммади Туробӣ, Техрон, 1371-355 с.

ВЗГЛЯД НА МИСТИЧЕСКИЕ ПОЭМЫ АМИРА ХУСАЙНИ ХИРАВИ

В данной статье рассматриваются структура, содержание и стилистические особенности мистических поэм суфийского поэта X IV века Амира Хусайни Хирави. Автор статьи на основе многочисленных фактов утверждает, что мистические поэмы Амира Хусайни «Зодулмусофирин», «Канзуррумӯз» и «Сӣ нома» как по форме, так и по стилю изложения были написаны под влиянием поэм Дж. Руми и Низами Ганҷавӣ.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: мистические поэмы суфийского поэта X IV века Амира Хусайни Хирави, структура, содержание и стилистические особенности мистических поэм Хирави, форма и стиль изложения мистических поэм.

A GLANCE TO MYSTIC POEMS OF AMIR HUSAIN KHIRAVI

In the present article structures, contents and stylistic peculiarities of the XIV century Sufi poet Amir Husain Khiravi are reviewed. Based upon the numerous facts the author of the article states that Amir Husain's mystic poems such as "Zad-ul-Musafirin", "Kanz-ur-Rumuz" and "Se Nameh" both by form and narration exposition style were created under the influence of Jaleluddin Rumi and Nizami Ghanjevi poems.

KEY WORDS: mystical poems Sufism the poet of X IV century Amir Husayni Hiravi, structure, the maintenance and stylistic features of mystical poems of Hiravi, the form and style of a statement of mystical poems.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: Ш. Тоҷибоев – доцент кафедры таджикской классической литературы Худжандского государственного университета им. Б. Гафурова. Телефон: (3422)64715 (раб.), (92)7185095(моб.). E-mail: tsharif@mail.ru

ҲАҚВ ДАР ҚИССАИ «МАРГИ СУДХҶР»-И САДРИДДИН АЙНӢ ВА ДОСТОНИ «ҲОҶӢ-ОҚО»-И СОДИҚ ҲИДОЯТ

Марҷони Маданӣ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Таҳқиқоти анҷомшудаи адабиётшиносии ҷаҳон баёнгари ин аст, ки нависандагони ҳар давру замон ва ҳар миллате, ки ба тасвири чеҳраи судхӯр ва табиати судхӯрӣ пардохтаанд, аксаран аз усули нигориши ҳаҷвӣ истифода кардаанд. Ба фикри мо, ин шеваи нигориш бояд бо моҳияти судхӯрӣ иртиботе дошта бошад. Зеро ин падидаи иҷтимоӣ чӣ дар ҷомеа ва чӣ дар хислатҳои инсон як омили ҳаробкор ва нафратангез буда, аз диду нигоҳи ҳамаи мазҳабҳо ва аз ҷумла дини мубини Исломи ҳаром шумурда шудааст. Дар ҳақиқат, он ҷойгоҳи ахлоқии бисёр бадеиро дар ҷомеа ифода мекунад. Бад-ин маъно, аз диди ҳаҷвӣ фошу масҳара кардани судхӯрӣ дар осори адабӣ як ҳодисаи табиӣ мебошад. Дурустии ин қазияро достонҳои «Марги судхӯр»-и Садриддин Айнӣ ва «Ҳоҷӣ-оқо»-и Содиқ Ҳидоят исбот менамоянд.

Дар эҷодиёти Садриддин Айни ҳаҷв, умуман мавқеияти муҳимеро бархӯрдор аст. Аз ҷумла, қиссаи «Марги судхӯр» баландтарин қуллаи хунари ҳаҷвии Садриддин Айни ном бурда шудааст. Қиссаи мазкур дар заминаи таҷрибаи солҳои тӯлоии ҳаётии муаллиф навишта шудааст. Ҳадафи асосии нигоҳанда иборат аст аз ин, ки чехраи манфури синфи муфтхӯр ва заминаҳои шикаст хӯрдани онҳоро нишон диҳад, инчунин симои судхӯрро бо усули ҳаҷв дар сурати барҷаста ошкор намояд. Ва ӯ бо офаридани намунаи судхӯри ҳасису пастфитрат Қорӣ Ишқамба ба ин мақсади худ ноил мегардад. Симои Қорӣ Ишқамба баёнгари яке аз давраҳои таърихии аморати Бухорост. Вай ҳолати иҷтимоӣ-сиёсӣ ва аз ҷомеаи феодалии ба зиндагии нав гузаштани мардумони Осиёи Миёнаро дар худ мучассам намудааст. Нависандаи тавоноии эронӣ Содик Ҳидоят низ «Ҳочӣ-оқо» ном қиссае дорад, ки дар мазмуну мӯҳтаво, услуби баён ва маҳсусан дар ҳаҷву муболиғасозӣ бо «Марги судхӯр»-и устод Айни шабоҳатҳои зиёде дорад. Достонҳои мазкур дар радиои бехтарин асарҳои адабиёти ҷаҳонӣ ҷой гирифта, тавассути онҳо судхӯриву фиребгарӣ, ҳуққабозии тангназарӣ саҳт мазаммат карда мешавад. Содик Ҳидоят низ дар «Ҳочӣ-оқо» айнан ҳолатҳои иҷтимоиву сиёсӣ ва ахлоқии ҷомеаи Эронро аз оғоз то нимаи асри XX ба воситаи намунаи Ҳочӣ-оқо ба риштаи тасвир кашидааст. Ба ҳамин сабаб, агарчи ин ду қисса аз тарафи нависандагони гуногун, бо сабаку услуби мухталиф таълиф шудаанд ва ҳатто аз ҷиҳати замону макон низ аз ҳам тафовутҳо доранд, вале аз ҳайси мазмун ва, бахусус, намунаи симоҳои асосии ин асарҳо - Қорӣ Ишқамба ва Ҳочӣ-оқо ба ҳам ба ҳаде ҳамсон ҳастанд, ки кас гумон мекунад, ки гӯё онҳо дар як маҳал ва дар як замон ва аз тарафи як шахс навишта шуда бошанд. Вале ҷунонки маълум аст, Содик Ҳидоят ва Садриддин Айни аз асарҳои ҳамдигар аслан хабар надоштаанд. Дар байни муҳаққиқон баъзан ба ихтилофи назар дучор мешавем, ки дар хусуси баҳрабардории муаллифони мазкур аз асарҳои ҳамдигар натиҷагирӣҳои нодуруст кардаанд. Ба гуфтаи баъзе аз онҳо гӯё Садриддин Айни баъд аз ошноӣ бо «Ҳочӣ-оқо»-и Содик Ҳидоят ба навиштани «Марги судхӯр» пардохтааст, ки ин ҳеч вақт ҳақиқат надоштааст. Гуруҳи дигар дар бораи таълифи «Ҳочӣ-оқо» ақидаи баръакс доранд. Дар мавриди қазияи мазкур мо дар мақолаи дигаре ин мабоҳисро зикр намудаем.[1] Дар ин маврид сухани эроншиноси фақиди тоҷик Ф. Начмонов низ ба ин масъала рушани меандозад: «... повести «Марги судхӯр»-и С.Айни соли 1939 дар шакли алоҳида ба таърифи расидааст. Повести Содик Ҳидоят «Ҳочӣ-оқо» бошад, бори аввал соли 1945 нашр шудааст. Чи тавре ки мебинем, асари устод Айни аз повести Содик Ҳидоят ҳафт сол пештар нашр шудааст. Лекин доир ба шинос будани Содик Ҳидоят бо повести «Марги судхӯр»-и устод Айни ва дар эҷод кардани образи Ҳочӣ-оқо аз Қорӣ Ишқамба истифода кардани ӯ ҳеч гуна далеле то кунун дар даст надорем. ...пас, сабаби монандӣ ва ба ҳам наздикӣ ин қаҳрамонони асосӣ дар чист?».[2]

Дар ҳақиқат табиӣ суоле матраҳ мешавад, ки чӣ тавр дар ҳоли дар ду минтақа зистан ва аз китоби ҳамдигар бехабар будан адибони гуногун метавонанд асарҳои шабеҳи якдигар ба вучуд оваранд. Ба андешаи мо, сабаби асосии чунин ҳодиса вобаста ба ин ҳолат аст, ки вазъияти иҷтимоӣ-сиёсӣи Осиёи Миёна ва Эрон дар солҳои пеш аз инқилоб ва баъд аз он шабеҳи ҳам буда ва дар ҷомеаи кишварҳои мазкур муфтхӯриву судхӯрӣ ривочи зиёде доштааст. Содик Ҳидоят ва ҳам Садриддин Айни кӯшидаанд, ки чунин тарзи зиндагиро интиқод ва ошкор созанд, то ҷомеа аз фиребу фасод пок ва солим гардад. Агар устод Айни барои ислоҳи чунин тарзи зиндагӣ ва бедорӣи фикрии мардумони мазлум ба қушоиши мактабҳои усули нав кӯшида бошад, яке аз сабабҳои худқушии Содик Ҳидоят дақиқан иртиботе бо нобаробарӣҳои иҷтимоӣ доштааст.[3]

Халлоқияти хунари аз муҳимтарин масъалаҳои кори адабӣ мебошад ва дар ин раванд хунари ҳаҷвнигорӣ мақоми хосе дорад. Дар чунин маврид айнишиноси пурқору дақиқназар И.С. Брагинский мушоҳидаи ҷолиберо изҳор дошта, ки: «Қувваи Айни, бешубҳа, дар ҳаҷвиёти ӯ мебошад».[4]

Дар силсилаи асарҳои ҳаҷвии Садриддин Айни қиссаи «Марги судхӯр» мавқеияти хосе дорад. Ин ҷо «тавассути чехраи классикии судхӯри ҳасиси лаин - Қорӣ Ишқамба яке аз ҷаҳетгарин ҷиҳатҳои ҷомеаи феодалии ва капиталистӣ - судхӯриво фаш намудааст», - мегӯяд Р.Муқимов».[5]

Тору пуди қиссаи мазкур аз ҳаҷву таъзир танида шудааст. Ба ин маънӣ, «Ҳаҷв дар эҷодиёти Садриддин Айни мавқеи калонро ишғол мекунад. ...хусусан дар повести «Марги судхӯр» қобилияти ҳаҷвнигорӣ ва муболиғасозии устод Айни ба дараҷаи олии худ расидааст».[6] Яке аз намунаҳои асосии услуби Айни дар ин маврид муболиға мебошад. Оре, устод Айни бо шеваи ҳаҷв ва масҳара кардани Қорӣ чехраи иҷтимоии замонро устодона бармало месозад, ки хонанда на танҳо меҳандад, балки нисбат ба Қорӣ Ишқамба ва муҳити зисти ӯ нафрати беш аз ҳад пайдо менамояд. Яъне, нависанда хислату хӯй ва рафтори судхӯрро ба андозае воқеӣ ва комил ба тасвир мекашонад, ки симои Қорӣ Ишқамба чехраи типӣ (навъӣ)-и ҷомеаи судхӯронро намоиш медиҳад. Дар мавриди достони «Ҳочӣ-оқо» низ ҳамин нукта қобили тақрор аст. Ҳам пажӯҳишгарони эронӣ ва ҳам донишмандони шӯравии собиқ ва тоҷик аз зовияи диди ҳаҷвии Содик Ҳидоят дар тасвири шахси аввали достон ва моҳияти он андешаҳо ронда, симои Ҳочӣ-оқоро «шахсияти навъӣ» тавсиф кардаанд. Содик Ҳидоят

низ барои расидан ба ин мақсади худ аз намояҳои ҳаҷвӣ истифода кардааст ва бо офаридани чехраи корикатурии як шахси дурӯву зохирпараст, фиребгару худнамо, шавҳатпарасту хасис ва..., ки барои аҳли ҷомеа ваҳшати бузурге метавонад дошта бошад, даст ёфтааст. Шахсиятҳои асарҳои мазкур - Қорӣ Ишқамба ва Ҳочӣ-оқо фиребгар, судхӯру хасиси гузароянд, ки пулу сарват барои онҳо аз ҳама чиз муҳимтар аст. Ин ду судхӯр на танҳо ботинан шабехи ҳамдигаранд, балки дар зохир низ монандии зиёде доранд, ки ба василаи ҳаҷв чунин ба тасвир кашида шудаанд:

Қорӣ Ишқамба:

«Ў як одами миёнақадӣ фарбеҳи ишқамқалони гарданкӯтоҳ буда, ғафсии гардан ва пуррагии сару рӯяш ҳам аз ғафсии шикамаш қариб фарқ надошт, агар риши қалони ғулии монанди алафи гандадарав ба ҳам печидаашро, ки тамоми рӯяшро фуру гирифта буд, тарошида мепартофтанд, сару тани ин одам дар як ҷо ба ишқамбаи ҳоли қарданашудаи шутур монандӣ пайдо мекард, гояташ ин, ки ин аз вай қалонтар буд, монанди ҷуссаи шутури ба дарди хориш гирифтотаргаридаи мӯяш рехтагӣ сурхчатоб менамуд.[7]

Ҳочӣ оқо:

«Қаллаи мозуӣ, гунаҳои ҷоқ ва пурхун, фарқи тос ва мӯйҳои тунукранг ва ҳинобаства дошт ва ҳамеша таҳриши сафед ва зебри мисли қоличаи хирсақ ба сураташ часпида буд... Вақте ки дар хона шабқулоҳ ба сар мегузошт, қаллаи ӯ шабехи гулобӣ мешуд ва ғабғаби қалоне зери ҷонааш мавҷ мезад, ки сарашро бидуни миёнҷигарии гардан ба танаш мечаспонид...

Болотанаи Ҳочӣ буланд ва пойҳояш кӯтоҳ буд ба ҳамин ҷиҳат, вақте ки нишаста буд, миёнақад ва замоне ки роҳ мерафт кӯтоҳ чилва мекард. Аммо аз пушти сар каме хамида буд ва қуз дошт... дастҳои хепел ва пурпашмоқуди ӯ ҳамеша берун меуфтод ва аз дарзи яҳаи пирҳанаш то зери ғабғаби ӯ пашми зумухти хокистарӣ ба ришаш пайванд мешуд.[8]

Қолиб аст, ки Садриддин Айни чехраи қаҳрамонро аввал ба **шиқамбаи шутур** монанд мекунад ва ба ин тасвири муволиғаомез иктифо накарда, шиками ӯро ҳатто аз шиками шутур низ бузургтар тавсиф менамояд. Ҳочӣ-оқо низ бо рӯи дароз, пойҳои кӯтоҳу шиками бузург ва қадӣ пасти қузи як чехраи бисёр музҳик аст.

Устод Айни барои таҷассуми чехраи Қорӣ Ишқамба чун шахсияти навъӣ (типӣ) аз муволиға истифодаҳои фаровоне мебарад. Яъне, вай меҳодад дар шахси Қорӣ Исмаи хусусиятҳои гуногуни амсоли ӯро гирдоварӣ ва ҷойгузин намуда, онҳоро аз он чи ки ҳаст, аёнтар ва амиқтар нишон диҳад. Аз ин рӯ, чи хислатҳои асосии қаҳрамон ва чи ҷузъиёту тафсириҳои воқеӣ дар бисёре аз маворид бо муҳобот ва аз он чи дар воқеият будааст, хеле зиёд намоён мешавад. Устод Айни, баҳусус баёни хислатҳои манфии Қориро ба ҳадди игроқ расонида, чехраи ҳаҷвии ӯро дар сурати барҷаста намоён месозад. Масалан, Қорӣ Ишқамба кӯшиш мекунад, ки ҳатто дар рӯзгори худ ҳам аз харҷ қардан худдорӣ кунад. Ҳочӣ-оқо бошад, ҳамвора хараҷоти қардашро назорат ва ба руҳи дигарон мекашад.

Қорӣ Ишқамба: «Аз рӯи ҳисоб бояд дар як шабонарӯз дар хонаи ман як дона гӯгирд сарф шавад ва бо он гӯгирд бояд ҳар рӯз аввали пагоҳ оташи ҷойҷӯшонӣ даргиронда шуда, дигар оташ ва ҷароғҳои дар шабонарӯзи даркоршаванда аз якдигар даргиронда шаванд, – гуфт Қорӣ ва илова кард: - Ба ақдаи мардум панҷу чореро, ки ман дорам, ҳамашро аз судхӯрӣ - аз рибо ёфтаам. Ин нодуруст аст, ман ҳар чизе, ки дорам, ҳамашро аз сарфакорӣ ёфтаам; «сарфаи сари оташдон, савдогарии Ҳиндустон» гуфтаанд.[9]

Ҳочӣ-оқо: «Хуб дандонҳои маро шумурдед. Бо ин ҳама қанду набот ва шакарпанир, ки туи ин меҳуранд, мисли ин аст, ки аҳли ин хуне кураи дарёи ҳастанд, ҳама бо нуқту набот зиндагӣ мекунанд! Биравед, хонаи мардум ро бубинед. Як рӯз ба ҳавои сардард, як рӯз ба баҳонаи меҳмон, як рӯз барои бача! Пулро, ки бо қоғаз намечинанд. ...Ин занак ҳамаша сардарди маслиҳатӣ доре...»[10]

Яъне як риштаи муҳими ҳаҷвӣ дар тасвири чехраи ин ду шахсияти судхӯр хислати мумсикии онҳо мебошад, ки аз ҳадду эътидол берун рафта ва сабаби изтехзову тамасхур мешавад. Аммо ин хислат дар Қорӣ Ишқамба аз ҳад гузашта, то ба андозаи қароҳатовар расидааст. Масалан, ҳамон лаҳзаи дандонхилол қардани ӯро баъд аз хӯрок ба хотир овардем. Устод Айни нақл мекунад:

Баъд аз он аз болои сарам бо талаффузи қоригӣ садон:

- Ассалому алейкум! - гуфтани касе баромад.

Ман сар бардошта, ба саломдиҳанда нигоҳ қардам, ин Қорӣ Ишқамба буд ва ӯ бо данлонхилоли аз ҷӯби газ тарошида дандонҳояшро мекофту резаҳои хӯроки аз байни дандонҳояш ба нӯги дандонхилол бандшуда баромадаро бо дасташ гирифта ба тарафи вай як нигоҳ мекард ва баъд аз он резаҳоро дубора ба даҳонаш андохта меҳурд».[11]

Аз ин намуна маълум аст, ки устод Айни на танҳо ба мумсикии Қорӣ бисёр меҳандад, балки дар даруни шахс нисбат ба ӯ инзиҷор ва нафратро ба намоиш дармеоварад. Ба таври қуллӣ ду ҷиҳати асосӣ аз хислати Қорӣ, аз як тараф, худдорӣ ифротӣ вай аз харҷу масориф ва аз тарафи дигар, ҳамеша дар фикру андешаи дарёфти суди бештар будани ӯ аз оғоз то ба охири қисса бо воситаи

муболиға ва ороияҳои бадеӣ тасвир шуда, ҳатто дар бахшҳои охир ба ҷунуну фоҷиа даромехта мешавад. Яке дигар аз сифати судхӯрон, ки боиси ба вучуд овардани бузханди хонанда мегардад, он аст, ки онҳо ҳарчанд сарвату моли зиёде доранд, вале худро назди дигарон фақиру бечора нишон медиҳанд. Онҳо ҳамеша аздаст додани сарваташон харос доранд. Аз ҷумла, Қорӣ пайваста худро бепулу бенаво нишон медиҳад. Эҳтиётқорӣ, бадгумонӣ ва тарсу ваҳм ҳамеша Қориро ҳамроҳӣ менамояд. Ва дар тӯли зиндагиаш шакку тардид ҳамвора дар паяш буд, ки дигарон хоҳони пулҳои Қорӣ Ишқамбаянд ва ҳар лаҳза дар садади онанд, ки пулҳояшро аз ҷангаш дароваранд. Ин тарси ҳамешагӣ ҷеҳраи ӯро аз симои ҳаҷвӣ ба як ҷеҳраи фоҷиавие табдил менамояд ва дар ниҳоят сабаби марги ӯ мегардад.

«Пул барои Қорӣ Ишқамба аз «ҷон ҳам ширинтар» ва барои Ҳоҷӣ-оқо пӯшонандаи тамоми айбҳост - навиштааст Ф. Начмонов.[12] Ин хирсварзиҳоро бисёре аз пажӯҳишгарон зикр намудаанд ва мо низ ба андешаи онҳо мувофиқ мебошем.

Пастӣ ва пулпарастии Қориро устод Айнӣ дар иртибот бо табақаҳои гуногуни ҷомеа баён мекунад, ки аксари ин доду ситад ва муколамаҳо хусусияти ҳаҷвӣ доранд.

Дар «Ҳоҷӣ-оқо» хислати шахсияти асосии дoston бештар аз нигариши занҳои ӯ мавриди ҳаҷв қарор гирифтааст. Зеро Ҳоҷӣ зоҳир ва амали авомфиребона дошт ва «Ҳамин зоҳири ораста ва эҳнугулуп боиси шӯҳрати ӯ шуда буд ва маъруф буд, ки одами корроҳандоз ва хайрхоҳ ва холиқе аст».[13]

Дар ин маврид бояд бигӯем, ки номувофиқатии хислату ҳӯи шахсиятҳои дoston бо муқаррароти зиндагӣ ва урфу расми одамон заминаи ҳаҷв гардидааст. Қорӣ Ишқамба ва ормону тарзи зисту маишати ӯ ба ҳеҷ вачҳ ҳақиқат надорад ва аз ҳамин сабаб аст, ки ба ҳар амалу гуфтор, зоҳиру ботини вай чи нависанда ва чи хонанда механданд ва ин ҳама тасвирҳои ҳаҷвӣ аз хислати музҳики ӯ сарчашма мегирад.

Қирдорҳои музҳик аз Ҳоҷӣ-оқо низ сар задааст. Баҳусус, вақте ки ӯ дар маҷлиси илму ахлоқ ва фарҳанг менишасту ифтихор ҳам дошт, «дар ҳам ҷо иштибоҳоти музҳик»[14] мекард. Аммо Ҳоҷӣ мекушад, ки худро дар мартабаи олии ва мақоми бартар ба намоиш бидиҳад ва ин хислати ҳамешагии вай шудааст. Ӯ ҳатто беназофатии бачаи хурдсоларо мебинад ва дар идома мегӯяд: «Обруи садсолаам ба бод рафт».[15] Вале ин ҳама амали Ҳоҷӣ ба асли мақсаду ғаразҳои ӯ мувофиқ намеомад. Агар вай дар зоҳир, дар иртибот бо одамон худро «шаҳси ҳалиму одами солим» нишон меод, аммо асли андешааш дигар буд. Аз ҷумла, ба ин суҳанони шоир Мунодиулҳақ дар ҷавоби Ҳоҷӣ-оқо мутаваҷҷеҳ бишавем, ки гуфта:

«...Ту (яъне Ҳоҷӣ - М.М.) ҳақ надорӣ, ки дар бораи шеър шоирӣ суҳан гӯӣ! Шумо ва амсолатон мавҷудоти аҳмаке ҳастед, ки мехӯреду орук мезанед ва медуздеду мехобед ва бача пас меандозед. Баъд ҳам мемиред ва фаромӯш мешавед. Ҳоло ҳам аз тарси марг ва нестӣ мақоме барои худат қоиш шудӣ ...».[16]

Ва дарвоқеъ бархӯрди Ҳоҷӣ бо занонаш ин масъаларо бехтар рӯшан менамояд. Ӯ занҳои ба Ҳоҷӣ-оқо дар як ҳавлӣ мезистанд, аз тамоми фиребу найрангҳои ӯ боҳабар буданд. Онҳо дар ғайбаш гуфтаанд: «...ба Азроил ҷон намеде! Аз об руған мигире! Мағас рӯи туфаш биншина, то Петелпурт дунболаш мира! Илоҳӣ поинтанаш рӯи тахтаи мурдашурхона биуфте! Шаҳвати калаб дорад! Оташ ба решаи умраш бигире!... Ҳатто Мурод ҳам дар ин суҳбатҳо ширкат мекард ва дар хона лақаби «пири кафтор» ба ӯ дода буданд».[17] Баҳусус зани аз ҳама ҷавони Ҳоҷӣ – Мунир ба унвони ӯ ҳар гуна шеърҳои тамасхуромезе аз ин қабил мегуфт:

*Шуварам тарёкие
Мисоли кирми хокие.
Шаб, ки меёд ба хуна,
Аз ман мегира буна,
Бод ту ҳаванг накуфти,
Зери себилам наруфти!*[18]

Ҳоҷӣ-оқо ҳам зодаи муҳити ҷомеаи худкомаи ба фасод гирифташудаи буржуазӣ аст, ки ҷаҳонбинияш низ аз ҷаҳонбинии Қорӣ Ишқамба тафовути каме дорад. Лозим ба зикр аст, ки Қорӣ Ишқамбаи Садриддин Айнӣ содаву бесавод ва ҳасису гурусначашм мебошад, аммо баръакси вай Ҳоҷӣ-оқои Содик Ҳидоят ҳарчанд саводи кофӣ надорад, вале дар муқоиса ба Қорӣ донотару босаводтар аст, чаро ки марди фиребгару мунофиқ мебошад. Аз ҷиҳати ҳасисӣ Қорӣ Ишқамба аз Ҳоҷӣ чанд дараҷа болотар қарор мегирад. Ин ҷунин ҷузъиёте мебошанд, ки боиси афзудани ҷанбаи ҳаҷвӣ дар тасвири симои судхӯрон гардидааст.

Қорӣ ҳамагӣ ду зан дорад, ки на танҳо барои инҳо ҳеҷ пуле сарф намекунад, балки ҳатто аз маросими мазҳабие чун «Хатми Қуръон», ки занонаш сола ду маротиба анҷом меоданд бо роҳи фиреб аз онҳо суд мегирад. Аҷиб ва музҳик будани қазияи мазкур дар ҳамин аст, ки онҳо барои хатми

Қуръон аз берун қорӣ меоварданд, ҳол он ки худӣ Қорӣ Ишқамба қорӣи Қуръон буд. Онҳо дар ин маврид гуфтаанд, ки: «Шумо Худоро ҳам фиреб медиҳед, Қуръон нахонда пули моро мегиред».[19] Вале Қорӣ дар ин қори нозук низ роҳи фиребро меёбад. Занҳо барои хатми Қуръон се қорӣ меоварданд ва барои ҳар қорӣ 7 танга муайян карда буданд. Қорӣ чунончи худ иқрор шудааст: «... дар роҳрав аз ҳар қадоми он қоғазпечҳо дутангагӣ гирифта ба қисаи худ андохта, боз он қоғазҳоро монанди аввали печонда бароварда ба қориҳо медиҳам, дар натиҷа ҳар қадоми он қориҳо ба панҷ танга соҳиб шаванд, ман ба шаш танга соҳиб мешавам».[20]

Дар поёни мақола мусаллам аст, ки аз чандин тафовутҳои ҳислату ҳӯи Қорӣ Ишқамба ва Ҳочӣ-оқо зикр кунем. Ин тафовутҳо агарчанде барои рӯшан тасаввур кардани ҳислатҳои инфиродии шахсияти эшон бисёр муҳим ба назар мерасанд, вале моҳияти симои онҳоро тағйир нахоҳад дод. Танҳо тавассути онҳо метавон ҳис намуд, ки судхӯрӣ дар шароити гуногун ва дар либоси мухталиф моҳиятан ҳамсонӣ ҳамранг будааст.

Масалан, қаҳрамони Садриддин Айний ҳаргиз дар хонаи худ аз ҳисоби худаш хӯрок намеҳӯрад, барои хонавода (занҳояш) ҳеҷ пуле харҷ намекунад, на фарзанд дорад на хизматгор (зеро фарзанду хизматгор ба фикри ӯ нонхӯрони муфтанд). Аммо қаҳрамони Содик Ҳидоят аз ин ҷиҳат аз Қорӣ Ишқамба фарқ дорад. Вай 8 зан, ду писар ва хизматгор низ дорад. Ҳарчанд барои Ҳалимаҳотун дору нахариди бошад ҳам, барои хӯрдани онҳо (бо дили нохоҳам) наботу қанд ва дигар амвол меҳарад, ба таҳсили фарзандонаш пул сарф менамояд ва хатто агар лозим бошад аз меҳмон ҳам пазиروي мекунад. Қорӣ Ишқамба шахси хеле ифлос аст. Худаш аз хонааш ва хонааш аз худаш касифу нафратовартар аст. Вай барои он то ин дараҷа чиркин аст, ки барои шустушӯ ва назофат пул харҷ кардан намеҳамад. Вай ба саволи он ки, чаро дастори бузургаш ба ин андоза чиркин аст, чунин ҷавоб додааст:

«- Ин гуна дастори қалонро ҳар ҳафта як бор ба тағораи чомашӯӣ андохта шустан мумкин нест, - гуфт Қорӣ Ишқамба, - дар он сурат хонаи собун месӯхт».[21] Хонааш аз он ҳам касифтар аст: «...ба рӯи хона як намади оҳакии бисёр кӯҳнаи чо-чошро қуязада паҳн карда шуда буд; бар рӯи сандали як кӯрпа буд, ки мувофиқи гуфтаи худӣ Қорӣ Ишқамба аз арақчини зери полони хар фарқ надошт; аммо кӯрпачаҳосе, ки бар қодокҳои сандали андохта шуда буданд, аз кӯрпаи рӯи сандали чиркинтар буда, ба назари кас монанди арақчини зери полони хари пушташ пурреш менамуданд».[22]

Ҳочӣ-оқои Содик Ҳидоят бошад, то ҳаде ба тозагӣ аҳамият медиҳад: «Чаро бача ин қадар касифе? Як дастмол тӯи ин хона пайдо намеша, ки муфашро бигирӣ? Одам дилаш ба ҳам меҳӯра. Обрӯи садсолаам ба бод рафт! Ин хама бирезу бипош тӯи ин хона меша, боз ҳам мисли хонаи Муллоязгул зиндагӣ мекунем».[23]

Аммо, чунонки дар боло таъкид шуд, ҳамаи қорҳои ҳуби Ҳочӣ барои ҳифзи зоҳир пеши назари мардум аст. Вагарна ӯ ҳамеша дар пайи озорӣ занҳояш аст.

Аз ҷумла, барои занаш Ҳалимаҳотун, ки бемории сил дошт, дору намеҳарад (аз ҳасисӣ) ва ин зани бечора аз дунё меравад. Баъдтар, вақте ки Ҳочӣ-оқоро қарроҳӣ мекарданд, вай ҳаёлан ба он дунё парвоз мекунад ва бо фариштаҳову зани мурдааш Ҳалимаҳотун бархурд мекунад. Ин лавҳа, аз як тараф, дуруғии Ҳочиро ошкор кунад, аз тарафи дигар, ба ин васила нависанда ӯро масҳара мекунад. Ҳочӣ-оқо ба фариштаҳо гуфтааст:

«- Ман дар зиндагӣ бо мардум хушрафтгорӣ кардам, ҳамаш қорроҳандозӣ кардам, моли касеро нахӯрдм, қиморбозу арақхӯр набудам, касеро наранҷондам, хама ба ман мегуфтанд: Чӣ марди ҳалими салиме! ...ман барои бандҳои Худо қоркушоӣ мекардам. Агар қусуре дар намоз ва рӯзаам шуда, васият кардам, ки пулашро ба Ҳуҷҷаталшариа бидиҳанд, то ҷуброн биша».[24]

Ва ба ҳамин тариқ, Ҳочӣ баъд аз тавсифи худ аз фариштаҳо хоҳиш мекунад, ки хонаашро барои бори охир бубинад. Чун онҳо ҳамроҳ бо Ҳочӣ ба хонаи ӯ расиданд, диданд ки: Ҳайдарободӣ ва Мурод аз вай шикоят мекарданд. Дар даруни утоқ писаронаш ба қиморбозӣ машғул буда ва бозиро ба ҳариф мебохтанд ва алами Ҳочиро даҳчандон мекарданд. Занҳояш бошанд, бо рӯи боз вусма кашадаву база карда, овози баланд сурудхонӣ ва рақсу бозӣ мекарданд. Обрӯи Ҳочӣ дар назди фариштаҳо мерезад ва аз онҳо узроҳӣ мекунад. Қолиб ин аст, ки фариштаҳо дар ҷавоб «- Чӣ шахси ҳалиме! Чӣ одами салиме!» - мегӯянд.[25] Яъне он суҳанонеро тақрор мекунанд, ки бозгӯкунандаи амалҳои назарфиребонаи Ҳочӣ буда, дар достон борҳо бо киноя муқаррар омадааст.

Хулоса, қиссаҳои «Марги судхӯр» ва «Ҳочӣ-оқо» новобаста аз тафовутҳои ҷузъиашон, аз лиҳози мазмуну мақсад шабоҳатҳои фаровоне доранд. Ин сифат дар васоити тасвир, махсусан тасвири ҳаҷвӣ хеле барҷаста зухур кардааст, ки ба таври муқоиса омӯхтани қазияи мазкур барои пажӯҳиши ягонагии адабиёти воқеагари тоҷикӣ ва эронӣ маводи фаровони назарӣ ва амалӣ метавонад дод.

АДАБИЁТ

1. Маданӣ М. Чехари судхӯр дар асари Содик Ҳидоят «Ҳочӣ-оқо» ва Садриддин Айний «Марги судхӯр» // Паёми Донишгоҳ, 2010, № 3.

2. Начмонов Ф. [Пешгуфтор]. – Дар кит.: Содик Хидоят. Ҳочӣ-око (тахия аз форсӣ) // Садои Шарк, 1980, № 2, с. 84. Ҳамин нуқта лозим ба зикр мебошад, ки Ф. Начмонов ҳангоми таҳияи достони «Ҳочӣ-око» хеле озод рафтор карда, ҷумалот ва қисмати зиёди вожаҳои эрониро ба шакли тоҷикӣ даровардааст. Ин амал ба таркиби сухани нависанда ва забони дoston тағйир ворид кардааст. Бинобар ин, мо намунахоро аз нашри эронии асар иқтибос менамоем.
3. Хидоят Ҷаҳонгир. Нигоҳе ба зовиёи ношинохтаи зиндагии Содикӣ Хидоят // Гузориш, Тирамоҳи 1377 (1999 мелодӣ), № 89, с.10.
4. Брагинский И.С. Садриддин Айни. – Душанбе: Нашрдавтоҷ, 1953. – с. 90.
5. Муқимов Р. Чанд қайд доир ба маҳорати типсозии ҳаҷвӣи С.Айни // Ҷашномаи Айни. ҷ. 3. – Душанбе: Дониш, 1966, с. 82.
6. Солеҳов С. Муболиға чун воситаи офаридани образи типии ҳаҷвӣ. // Шарқи сурх. №5, 1960, с. 131.
7. Айни С. Куллийет, Ҷ. IV. – Сталинобод: Ирфон, 1961, с. 12.
8. Хидоят Содик Ҳочӣ-око. Техрон. - Интишороти Ҷовидон, 2536, с. 36-37.
9. Айни С. Куллийет, ҷ. IV. – Сталинобод: Ирфон, 1961, с. 54.
10. Содик Хидоят. Ҳочӣ-око. Техрон, Интишороти Ҷовидон, 2536, с. 10.
11. Айни С. Куллийет, Ҷ. IV. – Сталинобод: Ирфон, 1961. – с. 37.
12. Начмонов Ф. [Пешгуфтор]. – Дар кит.: Содик Хидоят. Ҳочӣ-око (тахия аз форсӣ) // Садои Шарк, 1980, № 2, с. 83.
13. Хидоят Содик Ҳочӣ-око. – Техрон: Интишороти Ҷовидон, 2536, с. 39.
14. Хидоят Содик Ҳочӣ-око. Техрон. - Интишороти Ҷовидон, 2536, с. 41.
15. Хидоят Содик Ҳочӣ-око. Техрон. - Интишороти Ҷовидон, 2536, с. 17.
16. Хидоят Содик Ҳочӣ-око. Техрон. - Интишороти Ҷовидон, 2536, с. 89.
17. Хидоят Содик Ҳочӣ-око. – Техрон: Интишороти Ҷовидон, 2536, с. 53.
18. Хидоят Содик Ҳочӣ-око. // Садои Шарк, 1980, № 2, с. 106.
19. Айни С. Куллийет, Ҷ. IV. – Сталинобод: Ирфон, 1961, с. 58.
20. Айни С. Куллийет, Ҷ. IV. – Сталинобод: Ирфон, 1961, с. 15.
21. Айни С. Куллийет, ҷ. IV. – Сталинобод: Ирфон, 1961, с. 56.
22. Айни С. Куллийет, ҷ. IV. – Сталинобод: Ирфон, 1961, с. 53.
23. Хидоят Содик Ҳочӣ-око. // Садои Шарк, № 2, 1980, с. 17.
24. Хидоят Содик Ҳочӣ-око. – Техрон: Интишороти Ҷовидон, 2536, с. 103-104.
25. Содик Хидоят. Ҳочӣ-око. - Техрон: Интишороти Ҷовидон, 2536, с. 106.

МЕСТО САТИРЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ САДРИДДИНА АЙНИ «СМЕРТЬ РОСТОВЩИКА» И САДИКА ХИДАЯТА «ХАДЖИ АГА»

Само явление ростовщичества в обществе и своеобразный внутренний мир ростовщика, как социальное явление, предлагает критическое отношение к нему. Не без основания, что во всех литературах мира данная тема и образ изображалась через призму сатиры и юмора. Автор статьи показывает, что и Садриддин Айни и Садик Хидоят, как истинные писатели в своих произведениях посредством сатирических способов изображения нарисовали обобщающий образ (тип) ростовщика. Айни используя гиперболу, как один из способов изображения Кори Ишкамбе, создал его отвращенный образ, а Садик Хидоят нарисовал карикатурное лицо Ходжи ага. Оба писателя очень умело раскрывают сущность ростовщика и ростовщичество и их безчеловечное лицо.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: сатирическое изображение, сатирические образы, сатира, юмор, борьба, карикатура

THE PLACE OF SATYRS IN SADREDDIN AYNI'S WORK "MARGE SUDKHUR" AND SADEGH HEDAYAT "HAJI AGHA"

The phenomena usury itself in society and the internal world of the usurer, as social phenomena, offers the critical relations to him. Without doubts in all literature of the world this subject and image was expressed through prism satyrs and humour. The author of the article shows, that Sadreddin Ayni and Sadegh Hedayat as the true writers in their own product by means of satirical way scene have drawn the generalizing image (the type) of the usurer. Ayni using hyperbole, as one of the ways of the scene of Ghari Ishkamba, created his turned away image, but Sadegh Hedayat has drawn the cartoon person of Haji agha. Both of the writers very skillfully reveal the essence of the usurer and usury and their inhumane person.

KEY WORDS: satirical scene, satirical images, satire, humour, hyperbole, cartoon.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Марҷони Маҷани* – соискатель кафедры истории таджикской литературы факультета таджикской филологии Таджикского национального университета.

МАВҚЕИ ҒАЗАЛ ДАР ЭҶОДИЁТИ ЛОИҚ ШЕРАЛӢ

Холмуҳаммад Раҳимӣ

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни

Лоиқ Шералӣ аз машхуртарин шоирони асри ХХ буда, истеъдоди фавкуллодаи шоирӣ дошт. Ибботи ин гуфтаҳо ин аст, ки соли 1963 барои эҷоди шеъри «Ба модарам», ки ба ӯ шӯҳрати шоирӣ овард, ғайричашмдошт бо пешниҳоди Мирзо Турсунзода ба узвияти Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон пазируфта шуд. Мувофиқи қоидаҳои қабул аз ӯи Иттифоқи нависандагони Тоҷикистон эҷодкоре шуда метавонист, ки 2-3 маҷмӯаи ашъор ё ҳикояву повестҳояш нашр шуда бошанд.

Аввалин шеъри Лоиқи ҷавон «Ном» унвон гирифтааст, ки соли 1959 дар матбуот нашр шудааст.

Аввалин китоби устод Лоиқ «Сари сабз» (1966) ном дорад. Охири китоби шоир, ки дар вақти дар ҳаёт буданаш дастраси хонандагон гардидааст «Фарёди бефарёдрас» (1997) мебошад.

Аз «Сари сабз» то «Фарёди бефарёдрас» Лоиқ аз як шоири ҷавон то ба дараҷаи устоди шоирони давр расидааст.

Аз оғози эҷодиёташ Лоиқ ба эҷоди жанрҳои анъанавии адабиёти классикӣ, аз ҷумла ғазал ва рубоӣ майли бештаре дошт. Адабиётшиносон Т. Зехнӣ, Р. Ҳошим, А. Сайфуллоев дар симои Лоиқ Шералӣ як шоири ғазалсароро интизор буданд ва ҳамин тавр ҳам шуд.

Пеш аз он ки дар бораи ғазалиёти устод Лоиқ андешаронӣ намоем, зарур донистем, ки оиди жанри ғазал ба таври мухтасар маълумот диҳем.

Дар «Фарҳанги забони тоҷикӣ» оид ба ғазал ҷунин омадааст: «Ғазал шеъри лирикӣ, ки аз 5-11 байт иборат аст, ба тарзи аа, ба, ва, га қофиябандӣ дорад».

Қабул Муҳаммад дар адабиётшиносӣ таърифи пурраи ғазалро дар асараш «Хафт қулзум» додааст, ки ёдовар шудани он бомаврид аст:

«Бидон, ки ғазал дар луғат дӯст доштани ҳадис бо занон ва дар истилоҳ абёте чанд аст муттаҳид дар вазни қофия ва байти аввали он мусарраъ бошад ва мусарраъ байтеро гӯянд, ки ҳарду мисраи ӯ қофиядор бошанд, онро матлаъ ва мабдаъ номанд ва байти сонӣ, агар ҳар ду мисрааш қофиядор бошад, зеби матлаъ ва хусни матлаъ ва байти охириро мақтаъ ва хотима хонанд ва маршрут он аст, ки мутачовуз аз ёздаҳ байт набошад. Баъзе дувоздаҳ байт ва баъзе то нуздаҳ байт ҳадди ғазал гуфтаанд. . . лекин ҳадди ғазал то нуздаҳ аст ва агар зиёда бар он бошад, онро қасида номанд. . .»

Дар бораи ҳаҷми ғазал андешаҳои олимони гуногун аст. Адабиётшинос Юрий Бобоев дар ин бора навиштааст: «Ҳаҷми ғазал аз 7 то 14 байт мешавад». Профессор Муслумониён бошад дар китоби «Назарияи адабиёт» ҷунин навиштааст: «Ғазал камтар аз хафт- то чор байт ва бештар аз дувоздаҳ-то бист- бисту панҷ байт ҳам мешавад».

Адабиётшиносону адибон устод Рӯдакиро асосгузори жанри ғазал дар адабиёти хаттӣ донистаанд. Саъдии Шерозӣ устоди жанри ғазал эътироф шуда бошад, ғазал дар эҷодиёти Ҳофиз Шерозӣ аз ҷиҳати мавзӯ, ғоя, лафзу маънӣ ба дараҷаи ниҳонии худ расид.

Қамоли Хучандӣ, Ҷалолиддини Румӣ, Абдурахмони Ҷомӣ, Сайидо, Ҳилолӣ, Бедил аз ҷумлаи машхуртарин ғазалсароёни адабиёти классикӣ мебошанд.

Дар адабиёти муосир устод С. Айни, А. Лохутӣ, М. Раҳимӣ, М. Турсунзода, А. Дехотӣ, А. Шукӯҳӣ ва Лоиқ дар инкишофи ғазал саҳми бештар доранд.

Саҳми устод Лоиқро дар инкишофи ғазал ба таври махсус қайд кардан зарур аст. Микдори ғазалҳои шоир 406 адад буда, дар 14 ғазал байти таҳаллус зикр ёфтааст.

Ғазалҳои Лоиқ аз ҷиҳати мавзӯ, мазмун, ғоя, бадеият ва оҳанг таъсирбахш ва рӯҳнавозанд.

Ғазали Лоиқ ғазали ишқ, ғазали дард, ғазали орзуву ормонҳои халқ аст. Соли 1991 ба муносибати 50- солагии зодрузи устод Лоиқ ғазалҳои ӯ дар шакли китоби алоҳида бо номи рамзию шоирона «Ҷоми саршор» дастраси хавдорони шеър гардид.

Дар «Ҷоми саршор» 187 ғазалҳои шоир гирд оварда шудаанд. Муаллифи сарсухан шоир ва адабиётшинос Аскар Ҳаким устоди жанри ғазал будани Лоиқро қайд намуда, навиштааст:

«Бехтарин ғазали ишқро дар рӯзгори мо кӣ гуфта? - Лоиқ».

Бехтарин ғазали андешаро кӣ гуфта? - Лоиқ.

Бехтарин ғазали модарро барои модаргумкардагон кӣ гуфта? - Лоиқ.

Бехтарин ғазали бузургдошти забону шеърӯ шоиронро кӣ гуфта? - Лоиқ.

Бехтарин ғазали меҳанпарастию ватандӯстонаи имрузаро кӣ гуфта? - Лоиқ.

. . . Хулоса, беҳтарин ғазали зиндагии моро Лоиқ гуфта»

Дар ғазалиёти Лоиқ мавзӯҳои инсон ва эҳтиромии он, ишқ, ватан, модар, худшиносӣ, сулҳу ваҳдат, ташвиқи илми ҳунар мавқеи асосӣ доранд.

Шоир дар баъзе ғазалҳои калимаи «ғазал»-ро хеле шоирона истифода бурдааст:

Ту ғазалбахши манӣ то бағалат пурғазал аст,
«Ман ғазалгӯи туам то ту ғазалхони манӣ».
Ғазале аз бағалат баҳри мани камбағалат,
Аргумон соз, ки ту соҳиби эҳсони манӣ.

Баъди чанд сӯҳбате, ки бо устод Лоиқ доштам дарк намудам, ки ӯ забонро дар сатҳи олӣ медонад ва як аз пешдастиҳояш дар эҷоди шеърӯ ғазал нисбат ба ҳамзамононаш дар ҳамин аст.

Ӯ аз ғазалиётҳои Саъдию Ҳофиз, Соибу Мавлоно ва Ҳилолӣ ҳазорҳо байт аз ёд медонист ва бо хониши махсуси Лоиқона кироат менамуд. Устод Гулназар андешаҳои дар мавриди устоди ғазал будани Лоиқ чунин навиштааст: «Лоиқ аз ҳама хубтар асрори ғазали гузаштагонро омӯхтааст, аз ҳама хубтар таҷрибаҳои ононро таҷриба кардааст, аз ҳама хубтар ғазал гуфтааст.

Барои ҳамин ҳам ман дар ҷое навиштаам, ки муносибати ман ба эҷодиёти Лоиқ муносибат ба як адабиёт аст!».

Мавзӯи ишқ дар эҷодиёти Лоиқ мавқеи хоса дорад, зеро ки ӯ ошиқтарин шоир аст. Бомаврид донистем, ки намунаи чанд ғазали ошиқонаи шоирро ба хонанда пешниҳод намоем:

Ишқи нав омад, Худоё, чони нав бахшо маро,
Ташналаб ҳаргиз мабар аз соҳили дарё маро.
То бидонам чашми ӯ, дунё бароям ҳеч шуд,
Ё ду чашмам пуш ё дунёи нав бахшо маро
Ман, ки имрӯзам варо имрӯз бо ман васл кун,
Эй фалак, қисмат мадеҳ имрӯзи бефардо маро.
Ман барои ишқ аз модар ба дунё омадам,
Модари гетӣ, макун дар ошиқӣ расво маро.

Аз нигоҳи Лоиқ ишқ чизи муқаддас ва беҳтарин ганҷи инсон аст. Ғазали зерин ин гуфтаҳои тақвият мебахшад:

Ишқ дар дил шӯълаи субҳи саодат будааст,
Ошиқӣ эҳсоси бахшишҳои қисмат будааст.
Дар ҷавонӣ ишқ буду давлати дунё набуд,
Ин ҳама бедавлатиҳо хуб давлат будааст.
Баски аз пой равон мондем, ҳасрат мекунем,
Аз пайи ҳубон давидан ҳам ғанимат будааст...
Беҳтарин ганҷе, ки одам ёфт, гар симу зар аст,
Беҳтарин ганҷе, ки гум кард ӯ, муҳаббат будааст.

Ғазалҳои ба модар бахшидаи Лоиқ, ки хушоҳанганд аз тарафи ҳофизони шинохтаи Тоҷикистон Қурбон Абдулло, Малика Саидзода ва дигарон сароида мешаванд. Аз ҷумла, дар ин ғазал, ки симои модар ҳамчун азизтарин шахс, сарчашмаи ҳаёт ва шеърӯ шоирӣ бо бадеияти баланд ба қалам омадааст:

Замину осмони ман туй модар, туй модар,
Ҷаҳони бекарони ман туй модар, туй модар.
Дар ин дунё, ки бераҳмиву бемехрист бунёдаш,
Ягона меҳрубони ман туй модар, туй модар
Диламро дар ҷаҳон ҷуз ту касе беҳтар намедонад.
Беҳин ҳамдостони ман туй модар, туй модар
Зи рӯят нур меборад ба рӯи зиндагониям,
Ҷароғи дудмони ман туй модар, туй модар...
Гарам шоир намезодӣ, кучо ман шеър мегуфтам?
Ғазалҳои равони ман туй модар, туй модар.
Суруди аввалини ман, суруди охирини ман,
Суруди ҷовидони ман туй модар, туй модар.2

«Аз 22 то 29-уми феврале 1996 барои иштирок дар «Ёздаҳумин ҷашнвораи мусиқии Ҷаҷр» устод Тағоймурод Хушвахтро ба Ҷумҳурии Ислонии Эрон даъват намуданд. Ӯ бо оҳанги хеле форуму овози маҳину ҷозибадор... ғазали устод Лоиқ «Навҳаи Кова ба 18 писараш»-ро бо маҳорати баланди овозхони месуруду нола мекард. Дар ҷашмони устоду навозандагон ва аҳли толор донаҳои ашқ ҳалқа мезад:

Даруни синаи сардам дили садпора мегиряд,
Миёни хонаи бекудакам гаҳвора мегиряд.
Зи базми гарми шохон хандаи мастона меояд,
Ба чашми ман, вале ҳар хишти бурҷу бора мегиряд.
Замин бечора менолад, фалак бечоратар аз ӯ,

Ду бечора бар ахволи мани бечора мегиряд,
Замину осмон танҳо, ба гардун ахтарон танҳо,
Хаёлам ба мани танҳо ҳама сайёра мегиряд!»¹

Шоир дар ғазалҳое, ки байти таҳаллус зикр шудааст, эҳсосу андешаҳо яқинро нисбат ба ишқ, дард, шеърӯ шоирӣ, ҷавонӣ ва ниҳоят ифтихор аз осори гаронбаҳо яқин хеле самимӣ ба қалам додааст.

Мувофиқи мақсад донистем, ки намунаи чанде аз онҳоро ёдовар шавем:
Лоик аз сӯзи дарун бегона нест,
Шеъраш аз мағзи дилу чон мерасад.

Маро, ки модари бечора Лоик ном бинҳондаст,
Сарам қурбони кишвар бех, дилам қурбони модар бех!

Эй ки гуфти дӯш, бисёр аст шоир дар ҷаҳон,
Аз кучо як Лоики дигар пайдо мекунӣ.

Кош донистӣ, ки баъди Рӯдакӣ,
Лоики сарводахон ояд ҳаме.

Лоик боварӣ дошт, ки номи ӯ тавассути ашъори дилошӯбаш, ба хусус ғазалҳо яқин умри ҷовидонӣ касб намудааст. Ӯ ин маъниро хеле шоирона баён намудааст:

Ин дафтару шеърӯ ғазал чун ман намирад аз аҷал,
Рав ҷархи гардунро бигӯ, Лоик видоат карду рафт.

АДАБИЁТ

1. Қабул Муҳаммад Ҳафт Қулзум.- Нулкишвар. Ҷ. 7, 1230 хичрӣ, саҳифаҳои 24-25
2. Бобоев Ю. Назарияи адабиёт. – Душанбе: Маориф, 1992, саҳифаи 290
3. Муслмонӣ Р. Назарияи адабиёт. – Душанбе: Маориф, 1990, саҳифаи 170
4. Лоик Шерали «Ҷоми саршор». – Душанбе, Нашриёти КМХК Тоҷикистон, 1991, саҳ. 3
5. Лоик Шерали Куллиёт.- Хучанд: Нашриёти давлатии ба номи Р. Ҷалил, ҷ. 1, китоби II, 2001. саҳ. 499
6. Гулназар К. Лоике чун Лоике.- Душанбе: Сурушан, 2000, саҳ. 38
7. Лоик Шерали Куллиёт.- Хучанд: Нашриёти давлатии ба номи Раҳим Ҷалил. ҷ. 1, китоби II. 2001, саҳ. 68.
8. Лоик Дастидуои модар.- Душанбе: Адиб, 1991, саҳ. 81.
9. Раҳимӣ Х. Садои булбул.- Ёвон: Ношир Ҳукумати ноҳияи Ёвон, 1999, саҳ. 46-47.
10. Лоик Шерали. Куллиёт.- Хучанд: Нашриёти давлатии ба номи Раҳим Ҷалил. ҷ. 1, китоби II, 2001, саҳ. 71, 199, 446, 490, 495

МЕСТО ГАЗЕЛИ В ТВОРЧЕСТВЕ ЛОИКА ШЕРАЛИ

Лоик Шерали являлся одним из известнейших поэтов XX века и обладал необычайным талантом. Доказательством этих слов является тот факт, что в 1963 году за создание стихотворения «Ба модарам» («Моей маме»), которое принесло ему очень широкую известность, по предложению Мирзо Турсунзода он был принят в члены Союза писателей Таджикистана. Согласно правилам приема членом Союза писателей Таджикистана мог стать только тот поэт, который издал 2-3 сборника стихов. Данная статья посвящена изучению творчества Лоика Шерали и места газелей в творчестве этого великого таджикского поэта современности.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Лоик Шерали, известный таджикский поэт XX века, творчество Лоика Шерали, место газелей в творчестве поэта.

THE PLACE OF THE GAZELLE IN CREATIVITY OF LOIK SHERALI

Loik Sherali was one of the famous poets of the XX-th century and possessed an extraordinary talent. The proof of these words is that fact that in 1963 for poem creation («My mum») which has brought to it very wide popularity, under the offer of Mirzo Tursunzoda it was accepted members of the Union of writers of Tajikistan. According to rules of reception a member of the Union of writers of Tajikistan could become only that poet who has published 2-3 collections of verses. Given article is devoted studying of creativity of Loika Sherali and a place of gazelles in creativity of this great Tajik poet of the present.

KEY WORDS: Loik Sherali, the known Tajik poet of the XX-th century, creativity of Loika Sherali, a place of gazelles in creativity of the poet.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Холмухаммад Раҳимӣ* – старший преподаватель Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни

САРЧАШМАҶОИ АНДЕШАҶОИ АДАБӢ- ЭСТЕТИКИИ САДРИДДИН АЙНӢ

Наргис Аслонова
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Бо пайдо шудани навъҳои санъат, аз ҷумла адабиёти бадеӣ, қонуниятҳои назарии онҳо арзи вучуд мекунад ва инкишоф меёбанд. Дар таърихи тамаддуни умумии инсонӣ адабиёти бадеӣ, азбаски таърихи ҳеле қадима дорад, назарияи он низ қадимист, решаи он ба қаъри ҳазорсолаҳо рафта мерасад. Тамоми навъҳои асосии санъат, ҳамчун ҳайкалтарошӣ, расомӣ, меъморӣ, наҷҷорӣ, мусиқӣ, театр, сухани бадеӣ ва ғ. ба дараҷаи баланди тараққиёти худ расида буданд. Донишмандоне ҳам ба миён омаданд, ки барои ошкор сохтани қонуниятҳои умумии назарии анвои санъат камар бастанд. Дар ин ҷода Ҷаҳири Афлотун, ки ба эстетикаи идеалистӣ асос гузоштааст ва Арасту, ки китоби «Поэтика»-и оламшумули худро навиштааст, бузург мебошад. Ба таъбири Н.Г.Чернишевский «Арасту нахустин шахсест, ки мафҳумҳои эстетикаро дар системаи мустақил баён намудааст» (5,267). Арасту қонуниятҳои тасвирӣ (образноӣ)-и адабиёти бадеиро муайян сохта, аз ҷумла дар боби IХ-и «Поэтика» мегӯяд, ки «шеър назар ба таърих ҳам фалсафитар аст ҳам ҷиддитар», зеро таърих дар бораи «чизи ҳақиқатан содиршуда» мегӯяду шеър «дар бораи он чизе, ки рӯй доданаш мумкин буд», «хоҳ бинобар эҳтимол, хоҳ бинобар зарурат» (Поэтика, IХ) ва ғ. (4,17). Арасту дар бораи фазилати шеър аз наср изҳори ақида намуда, менависад, ки «ҳама шеърро назар ба наср беҳтар дар хотир нигоҳ медоранд, зеро назм дорои шумора мебошад, ки чен карда мешавад» (Риторика, III,9).

Табиист, ки таълифоти донишмандони Юнон ва Рими қадим, аз ҷумла «Поэтика»-и Арасту ба воситаи тарҷумаҳои сурӯғӣ арабӣ боиси тавачҷӯи олимони форсу тоҷик ҳам қарор гирифтаанд. Масалан, Абунасири Форобӣ, Ибни Сино, Насриддини Тӯсӣ дар натиҷаи ошно шудан ба афкори Арасту андешаҳои гуфтаанд, ки «онҳоро давом ва инкишофи назарияи адабии мутафаккири бузурги Юнони Қадим шумурдан мумкин аст» (4,20).

Ба таъбири Ибни Сино дар китоби «Шифо» «шеър» фақат аз назм иборат нест, балки он ба маънии васеаш, метавонад насри бадеиро ҳам фаро гирад. Ибни Сино боз мегӯяд: «гоҳе сухани мансур мухайял аст, вале вазни шӯре надорад, зеро ки сода ва бидуни гуфтор аст» (Фанни шеър, с.82).

Яке аз мутафаккирони Шарқи Асрҳои Миёна Абунасири Форобӣ оид ба умумияти адабиёти бадеӣ бо дигар навъҳои санъат изҳори ақида намуда, мегӯяд, ки миёни офаридагон шеър ва расомон алоқаи маъмуле мавҷуд мебошад. Мавод ва воситаи офариниши шеър ва расомӣ гуногун бошад ҳам «сурати эҷоди афъолашон ва ғаразашон якест, ё лоақал шабеҳи ҳамдигар. Хунари шеър бе муҳокима арзи вучуд мекунад, хунари расомӣ бо ранг; дар ҳамаи онҳо; аммо дар амал ҳарду ҳам як чизро эҷод мекунад ва ҳар ду ҳам як ғараз дорад, то дар ҳаёли эҳсос одами муҳокимашиаванда тасаввур шавад» (4,26). Ё ин ки Насриддини Тӯсӣ мегӯяд: «...моддаи шеър сухан аст» (Фанни шеър, с.152). Баъзан миёни хонандагон ва ҳатто донишмандон саволе пеш меояд, ки «афкори адаби-эстетикӣ» чист? Афкори адаби-эстетикӣ хоси бузургоне хоҳад буд, ки адабиёти бадеӣ ва навъҳои санъатро шарҳу эзоҳ доданд ва қонунмандҳои дохилии онҳоро ошкор намудаанд. Масалан, Арасту мегӯяд, ки... илм ва санъатро инсон ба тӯфайли таҷриба ҳосил мекунад», Ибни Сино шеърро «сухани ҳаёлангез» меҳисобад. Афкори адаби-эстетикӣ донишмандон бо мурури замон яқдигарро тақвият медиҳад. Дар ин маврид афкори баъдӣ бояд афкори пештар гуфташударо айнан тақрор накунад, балки ба ягон қисми он гуфтор ҳарфи тоза илова намояд. Аммо чунон ҳам шуданаш мумкин аст, ки адиби баъдӣ дар ғайри ошноӣ бо афкори пешин андешаи адабие баён медорад, ки шабеҳи андешаҳои пешиниён мебошад. Дар ин ҳолат ҳеч чойи айбе нест. Масалан, гуфтаи Душвор аст, ки устод Айнӣ аз афкори адаби-эстетикӣ донишмандони Юнон ва Рими Қадим огоҳӣ дошт. Аммо ӯ бидуни шубҳа аз андешаҳои донишмандони Шарқи асрҳои миёна, чун: Ибни Сино, Насриддини Тӯсӣ, Абунасири Форобӣ ва дигарон ошно буд. Чунонки дар бобҳои рисолаи мо ба мушоҳида хоҳед гирифт. С.Айнӣ ба ҳамон таъкиди Арасту амал кардааст: яъне, устод «илм ва санъатро ба тӯфайли таҷриба ҳосил» кардааст. Дар афкори адаби-эстетикӣ аксари донишмандони соҳаи адабиёту санъат, масъалаи дар маркази адабиёту санъат қарор доштани инсон таъкид мешавад. Бесабаб ҳам набудааст, ки А.М.Горкий дар асри XX «адабиётро илми инсоншиносӣ» меномад. Ҳамин сухан ҳам рӯкне аз андешаҳои адаби-эстетикӣ А.М.Горкий мебошад. Вақте мегӯем, ки илм ва санъат натиҷаи таҷрибаи зиндагии адиб аст, пас афкори адаби-эстетикӣ С.Айнӣ ҳам дорои заминаву сарчашмаҳои фарҳангии хоҳанд буд.

Чунонки дар ин оғоз мебинем, С.Айнӣ, пеш аз ҳама, ҳамчун шоир муаррифи мешавад ва андешаҳои ӯ низ дар ҳамаи заминаи падид меоянд. Ҳама бузургон дар оғози эҷод шоир буданд. Шоир

будан як навъ омодагиест ба кори эҷодӣ. Шейрбофӣ завқи шахсро сайқал медиҳад. Абӯалӣ ибни Сино низ, қаблан шоир буд. Амири Ҳамадонӣ ҳам ҳамчунин ва ғайра. Шейр маҳаки асосӣ барои ҳар шахси эҷодӣ хоҳад буд. Дар мисоли С.Айнӣ шейр андешаҳои ӯро дар ҳама соҳоти фаъолияташ сайқал додаст ва дар навиштани китобҳои дарсӣ-таълимӣ, илмӣ, таърихӣ ва бадеии С.Айнӣ созгор афтодааст.

Заминаи дигари инкишофи андешаҳои адабию эстетикӣ С.Айнӣ ба он саҳифаҳои зиндагиномаи ӯ иртибот мегиранд, ки бо «писари қозикалон домулло Абдушуқри марҳум, Шарифҷон-маҳдум» шинос мешавад. Ҳамин рӯз аст, ки Садриддин ба яке аз хидматгори Шарифҷон-маҳдум, ки Абдулвоҳид ном дошт, шинос мешавад ва онҳо ба байтбарак мепардозанд, ки дар натиҷа даъвори Шарифҷон-маҳдум ба ӯидаи Садриддин ҳал менамояд. Дар ҳама мон меҳмонӣ Шарифҷон-маҳдум қобилиятнок будани Садриддинро дарк намуда, тавсия медиҳад, ки ӯро барои таҳсил ба Бухоро бубаранд. Баъд аз соли 1890 то поёни умри С.Айнӣ саҳифаҳои зиндагиномаи ӯ бо падидаи адабиёту фарҳанг иртиботи ҷиддӣ пайдо мекунад (3).

Саҳифаҳои зиндагиномаи С.Айнӣ дар ҳама лаҳзаҳо, ки ба адабиёту фарҳанг иртибот мегиранд, ҷолиби диққат ва донишдиханда мебошанд. С.Айнӣ менависад, ки дар аввалҳои соли таҳсили 1891-1892 (дар охири моҳи сентябр) ба ҳавлии Шарифҷон-маҳдум хизматгор шуда меравад. Садриддин муҳити ҳавлии Шарифҷон-маҳдумро «доираи зиндадилон» ном мегирад ва аз ин ки дар он маҳфилҳои сӯҳбатҳои фарҳангии аҳли зиёро мешунавид, изҳори хушӣ мекунад ва иқро менамояд, ки материалҳои ибтидоӣ, лекин муҳимми адабии худро ӯ аз ҳамаи ҳавли гирд меорад. Яъне ҳама андешаҳои адабию эстетикӣ ӯ, ки баъдҳо дар осори вай баён меёбанд, маҳз аз маҳфилҳои адабии ҳавлии Шарифҷон – маҳдум, ки дар он ҷо ҳафтае се шаб бо аҳли илм адабиёт ва касоне, ки донишманд ва озодфикри замон ба шумор мерафтанд, бо латиғатӯн ва суҳанварони замон, ки аз шунидани гапҳои онҳо ҳазинаи дониши кас аз лафз ва маънӣ пур мешуд, ҳамсӯҳбат мешудааст сарчашма гирифтаанд.

Ҳодисаи дигаре, ки ба афкори адабию эстетикӣ С.Айнӣ баъдҳо мусоидат менамояд он аст, ки ҳанӯз соли 1893 бори аввал ӯ рӯзномаҳои менамояд. Ин нахуструзнома «Тарҷумон» ном дошт, ки нисфаш ба забони тотории қримӣ ва нимаи дигараш ба забони русӣ аз боғчасарой ном мавзеи Қрим ба Бухоро мерасид. С.Айнӣ ба ин рӯзнома ба воситаи Мирқодир-маҳдум ошно мегардад, ки аз дасти Саидахмад ном хешаш мегирӣфт. С.Айнӣ то соли 1900, тавре ки дар «Ёддоштҳо» муфассал менигорад, ба таҳсили илм ва иҷрои барномаҳои таълимӣ мадрасаҳои Бухоро машғул менамояд. Ин ҷиҳати саҳифаҳои рӯзгори адабию фарҳангии С.Айнӣ дар рисолаҳои донишмандони тоҷик ва рус борҳо таъкид ёфтааст. Бинобар ин, мо ин ҷо барои ошкор сохтани нахустин сарчашмаҳо ва заминаҳои пайдоиши афкори адабии С.Айнӣ ба тақдирҳои дигарон дода нашуда, балки ба саҳифаҳои фарҳангии, ки дар чанд соли оғози асри XX дар зиндагиномаи ӯ рух додаанд, мутаваҷҷеҳ мешавем, ки барои Садриддин ҷанбаи тақдирсозӣ пайдо кардаанд. Махсусан, солҳои 1900-1907 барои С.Айнӣ ҳамчун солҳои маҳсуб меёбанд, ки дар афкори адаби-эстетикӣ ӯ тағйироти ҷиддие ба вуқӯ меояд. Шарифҷон-маҳдум таври муваққат дастнависи китоби Аҳмади Дониш «Наводирулвақоеъ»-ро аз Сиддиқхон Ҳашмат мегирад ва ба Абдулвоҳиди Муъзим супориш медиҳад, ки онро пинҳонӣ рӯйбардор кунад. Аз ин ҳодиса С.Айнӣ ва Ҳайрат боҳабар шуда баъзан ба назди Абдулвоҳид рафта ҷо-ҷо ба мазмуни он дастнависи нодир ошно мешуданд. Вақте ки дастнавис ба пуррагӣ рӯйбардор мегардад, Шарифҷон-маҳдум аз С.Айнӣ хоҳиш менамояд, ки бо Абдулвоҳид дар муқоисаи матни рӯйбардоршуда бо матни муаллиф ҳамкорӣ кунад. Ба ҳама муносибат С.Айнӣ менависад, ки шиносии ман бо «Наводирулвақоеъ» дар вай натавонанд инқилоби фикриро бедор мекунад, балки ба сараш савдои насрнависшавиро падид меорад. Дар ҳама вақтҳо ӯ орзу мекардааст, ки агар кас насрнавис шавад ва ба ин мақсад даст ёвд гардад, монанди Аҳмад-маҳдум насрнавис шавад, ки воқеаҳои дар пеши хонанда бо забони сода муҷассам кунанда нишон дода тавонад. Мутолиаи «Наводирулвақоеъ»-и Аҳмади Дониш С.Айниро бори нахуст ба андешаи насрнавис шудан раҳнамун месозад, ки дар рӯзгори фарҳангии С.Айнӣ ва тақдирҳои баъдӣ ӯ дар ҷодаи насрнигорӣ аҳамияти хосе пайдо менамояд. Маҳз ҳама айём аст, ки С.Айнӣ андешаи адабиашро вобаста ба касби нависандагӣ ибраз меорад ва таъкид менамояд: «...агар ин мақсад ба даст дарояд, монанди Аҳмад-маҳдум, насрнавис шавад...» (2,426). Яъне, андешаи адабие, ки дар заминаи мутолиаи «Наводирулвақоеъ» дар сари С.Айнӣ пайдо мегардад, дар оянда ҳамчун барномаи нависандагӣ ӯ доништа менамояд. Воқеаи дигаре, ки ба андешаҳои адабию эстетикӣ С.Айнӣ мусоидат менамояд, он аст, ки ӯ баъд аз ошно шудан ба рӯзномаи «Тарҷумон», акнун ба як шахси рӯзномаҳои доимӣ табдил меёбад. Рӯзномаи «Ҳабулматин»-ро, ки дар Ҳинд ба форсӣ нашр мешуд, аз Ҳайрат мегирӣфт ва сар то по онро меҳонд. Ҳам рӯзномаи «Тарҷумон» ва ҳам «Ҳабулматин» С.Айниро ба воқеаҳои гуногун, ки дар ҷаҳон сурат мебастанд ошно месохтанд ва ҷаҳонбинӣ ӯро торафт боло мебарданд. Ин рӯзномаҳо ба мавзӯҳои маорифу фарҳанг низ дахл мекарданд ва бо ин ҷиҳаташон бештар мавриди тавачҷӯҳи С.Айнӣ қарор мегирӣфтанд. Бо мутолиаи рӯзномаҳои С.Айнӣ ба андешаи тағйир даровардан ба барномаҳои таълимӣ мадрасаҳои Бухоро дода мешавад ва ин ақидаашро ба дӯстону ҳамдарсонаш

Хайрат, Мирзо Абдулвоҳид Мунзим, Абдухалил-махдум, Ҳомидхочаи Мехрӣ ва Мирқодир-махдум меғуфт ва дастгирӣ меид, вале онҳо «ба амал овардани ин фикрро дар Бухорои онрӯза ғайри мумкин мешумориданд. Аз ин ҷост, ки дарسخони С.Айнӣ торафт суст мешавад ва вақтҳои ба дарсҳои мадраса сарфшударо «бар абасрафта» мешуморад.

Мутолиаи китоб, ҳамчун омилҳои асосӣ дар афкори адабӣ, иҷтимоӣ, таърихӣ ва эстетикӣ С.Айнӣ ба мушоҳида гирифта мешавад. Бояд гуфт, ки ҳама асарҳое, ки С.Айнӣ мутолиа менамояд, бешубҳа назари ӯро дар ҷодаи насрнависӣ кавитар мекарданд. Албатта, он айём С.Айнӣ асарҳои насрии аврупоиро, ки тарҷумаи форсӣ шуда буданд, на ба мақсади аз онҳо дарси нависандагӣ омӯхтан мутолиа мекард, балки аз онҳо донишро мебардошт, ки ӯро дар ҷодаи маорифпарварӣ қарор дода метавонистанд. Ҳамчунин С.Айнӣ аз ин мутолиа маводи илмиву амалиро вобаста ба масъалаи инқилоби фикрӣ чамбӯварӣ кардани мешавад. Илова бар ин С.Айнӣ дахҳо китобҳои дарсӣ мутолиа менамуд, ки ба наср навишта шуда буданд.

Омили дигаре, ки баъдҳо С.Айнӣро дар ҷодаи насрнависӣ қарор додааст, осори насрии Садри Зиё, бахусус «Наводири Зиёя»-и ӯ мебошад. Бинобар ин ки Шарифҷон – махдум барои С.Айнӣ ҳукми устодӣ дошт, табиист, ки ӯ ба асари номбурдаи Садри Зиё, ки солҳои 1905-1907 таҳрири аввалаш анҷом ёфтааст, шинос буд ва онро мутолиа карда буд. Бидуни шубҳа насри бадеии Садри Зиё аз ҷиҳати сабки услуб, содагии забону рангинии баён барои С.Айнӣ ҷолиби диққат буд. С.Айнӣ, ки баъд аз мутолиаи «Наводирулвақоеъ»-и Аҳмади Дониш ба дарди насрнависӣ ва воқеанигорӣ гирифтормомада буд, ба насри Садри Зиё мутаваҷҷеҳ мешавад, мебинад, ки ҳикояҳои «Наводири Зиёя» ҳамагӣ асоси воқеӣ доранд. Ба андешаи С.Айнӣ дар насри бадеии Садри Зиё муҳимтарин хусусиятҳои адабиёти маорифпарварӣ инъикос ёфтаанд. «Шарифҷон-махдум», бешубҳа, аз ҷумлаи маорифпарварон ва тараққиҳохони замони худ буд», - гуфтани С.Айнӣ ба ҳамин маънӣ буд.

Оғози афкори адабии С.Айнӣро ба солҳои аввали қарни XX нисбат додан дуруст меояд. Он чи С.Айнӣ дар бораи насри бадеии Аҳмади Дониш, Мирзо Азими Сомӣ ва Садри Зиё ибраз меорад, заминаи асосиаш осори насрии онҳост, ки ба андешаи ӯ хеле сода баён ёфтаанд. Дар ҳамин замина, С.Айнӣ менигорад: «Дар замони охир насрнависӣ ба таҳрири иншои мактубот махсус шуда монда буд. Бехтарин муншӣ (котиби дарборӣ. Н.А.) ва мактубнавис ҳамон кас ҳисоб меёфт, ки муддаоро бо як ҷумла ифода карданаш мумкин аст, дар ду саҳифа бо калимаҳои қофиядор печонад. Мактубҳо ва иншоҳо айнан мисли «Нукот»-и Бедил буд. Фақат фарқ дар ин ҷо буд, ки Бедил дар ибораҳои мушкили худ маъниҳои фалсафии дақиқро (шояд барои он ки қушода гуфтани он чизҳо дар замони ӯ мумкин набошад) печонда ифода мекунад, аммо иншоҳои нукотмонанди замони мо тамоман бемаънӣ буд» (1,54). Ба андешаи С.Айнӣ «аввалин касе, ки ба ин услуби насрнависӣ ҳуҷум кард, Аҳмади Қалла буд. «Наводирулвақоеъ»-и Аҳмади Қалла харчанд ба хонандагони замони советӣ душворӣ кунад ҳам, дар замони ҷавонии мо бисёр сода ва зидди анъанаҳои насрнависони он замон буд...» (1,54). Бо эътироф аз насри Аҳмади Дониш, Мирзо Азими Сомӣ ва Садри Зиё С.Айнӣ худ «дар наср ҳам аз тарафдорони роҳи соданависӣ» мегардад. Аммо, тавре С.Айнӣ иқрор мешавад, он вақтҳо насри ӯ аз мактубҳое иборат будааст, ки ба дӯстону наздиконаш менавиштааст. Пас мешавад гуфт, ки мактуб ва ба номаҳо ҷавоб омода намудани С.Айнӣ аз омилҳое будааст, ки насри ӯро оғоз бахшидаанд. Ба ин маънӣ мактуб ҳамчун машқи қалам дар насрнависии С.Айнӣ хидмат кардааст.

Дар андешаи С.Айнӣ воқеаҳои дорои се хусусияти асосӣ аст: оғоз, авҷ ва натиҷа. Оғози воқеаи фармонии ислоҳоти амир охири рӯзи 6-уми апрели соли 1917 сурат гирифта, авҷи он ба 7-уми апрел рост меояд, ки «роҳбарони ҷаидон дар кӯчаҳо митинг ташкил карда, фармонро шарҳ дода дар ҳар сухан ба амир изҳори ташаккур мекунанд» (1,77). Ин воқеа авҷи дигар ҳам дорад, ки рӯзи 8-уми апрел бо «намоиши шодиёна ва шукрона ташаккур кардани» ҷаидон сурат мегирад. Натиҷаи воқеа он аст, ки С.Айнӣ ва садҳо ҷаидону равшанфикронро амир ба ҷазоҳои сахти тоқатфарсо дучор месозад. Хусусияти дигари воқеа он аст, ки баъд аз натиҷаи анҷоми он пеш меояд. Аммо воқеае, ки ҷанбаи ҷаидондорӣ дорад, анҷомаш тӯлонӣ буда, боз солҳо натиҷаи он идома мегирад.

Ба ҳамин тарик, мавзӯи сароғози афкори адабию эстетикӣ С.Айнӣро то солҳои арафаи Инқилоби октябри русӣ, ки таъсири он ба аморати Бухоро ҳам гузошта шуд, мавриди таҳқиқ қарор дода, ба ҷунин ҳулоса омадем, ки С.Айнӣ ханӯз дар мактаби духтаронаи деҳаи худ хондан ва ба Ҳабиба шиносӣ пайдо карданаш маънии қори эҷодиро дарк намуда, ба воситаи сӯҳбатҳои падар ба мафҳуми шеър шоир сарфаҳм мерафтагӣ мешавад. Қиссаҳои Тӯтапошшо, ки бисёр моҳирона анҷом мепазируфтанд, дар сиришти Садриддини ҷавон дарки ҳодисоти афсонавиро пайдо мекунонад. Ин ҷиҳат боис мегардад, ки С.Айнӣ аз хурдӣ дар як гушаи қалбаш падидаи пайвасти мантиқӣ додани воқеаҳо роҳ меёбад.

Марҳалаи дуввуми афкори адабию эстетикӣ С.Айнӣ ба падидаи китоб ва муҳити илмӣ мадрасаҳои Бухоро тааллуқ гирифта, дар бедории афкори ӯ нақши асосӣ бозиданд. Яъне, аз соли 1890 сар карда, ҳини таҳсил дар мадрасаи Мири Араб ва дар сӯҳбатҳои муаллимони кунҷакиаш нишастану

дониш бардоштан, Садриддин ба маънии китоб мутаваҷҷеҳ мешавад ва ҳама донишхоро дар он эҳсос менамояд. Нахустин китобро бо номи «Маҳмуду Аёз» харидорӣ кардану моли худ гардондан сарчашмае маҳсуб меёбад, ки минбаъд С.Айниро дар роҳи пайдо кардани китоб ва дар маҳфилҳои соҳибкитобон нишастану гуш додан ва дониши китобӣ андӯхтан роҳнамун месозад.

Марҳалам севвуми донишандӯзии С.Айни ба маҳфилҳои адабии ҳавлии Шарифҷон-маҳдум иртибот мегирад, ки барояш ҳамчун «мактаби адабӣ» хизмат намудааст. Ҳодисаи дигари адабие, ки Айниро дар ҳавлии Шарифҷон-маҳдум фаро мегирад, он аст, ки бори нахуст таври ғоибона ба исми Аҳмад-маҳдуми Дониш, ки зикраш «дар маҷлисҳо диққати Садриддинро «ба худ бисёр» мекашид ва дар «ғайбаш ҳам «шумо-шумо» гуфта ном мебарданд ва дар ҳаққи ӯ бо эҳтиром гап мезаданд. . .» (2,25). Аммо баъд аз он ки соли 1900 бо ибтиқори Шарифҷон-маҳдум С.Айни бори аввал ба «Наводирулвақоъ»-и Аҳмади Дониш шинос мешаваду онро сар то по мутолиа менамояд, дар сари ӯ «савдои насрнависӣ» пайдо мегардад. Нахустин андешаи адабии С.Айни, ки дар зери таъсири ин китоб падид омадааст, он аст, ки худ мегӯяд: «бояд кас насрнавис шавад ва агар ин мақсад ба даст дарояд, монанди Аҳмад-маҳдум насрнавис шавад. . .» (2, 425-426). Бинобар ин дониши аз «Наводирулвақоъ» бардоштаи С.Айни ва ба «дарди насрнависӣ» гирифтӣ шудани ӯро ба марҳалаи чоруми сароғози афкори адабиву эстетикӣ С.Айни мансуб доништан лозим меояд.

Марҳалаи панҷуми андешаҳои адабиву эстетикӣ С.Айни муҳити адабии Бухоро ошноӣ бо шоири тавоно Ҳайрат, ки барои С.Айни ҳукми «устодӣ» дорад, аз дур дидани Шамсиддин Шохин, дар маҳфилу базмиҳои шабонгоҳӣ иштирок намудан ва ғайра мебошанд, ки бидуни шубҳа андешаҳои гуногунсоҳаи ӯро тақон додаанд.

Сарчашмаи дигаре, ки марҳалаи шашуми андешаҳои адабӣ, эстетикӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии С.Айниро дар солҳои мадрасаҳои боис гардидааст, рӯзнома ва матбуоти туркиву тоторӣ мебошад, ки ба воситаи тарҷима ба дасти С.Айни ҳам мерасиданд ва бесабаб нест, ки исми С.Айни дар ҷумлаи рӯзномаҳои Бухоро сабт меёбад. Ба ин марҳала мутолиаи китобҳои Мирзо Сирочи Ҳаким, Зайнолобиддини Мароғой, Маҳмуди Тарзии афғон ва дигар асарҳои адабони русу аврупо, ки ба туркӣ ва форсӣ тарҷима шуда, дар китобхонаи «Сино»-и Бухоро мавҷуд буданд, шомил сохтан мумкин аст. Ин марҳала С.Айниро пеш аз ҳама ба ҷодаи маорифпарварӣ водор сохт ва барои навиштани китобҳои қироатӣ-дарсии мактабҳои навӣ тоторӣ ва туркӣ мусоидат намудааст. Ҳамчунин ин мутолиот падидаи рӯзноманигорӣ ва воқеанависиро дар андешаҳои адабии С.Айни ҷойгизин сохт ва ба ӯ дониши ҷомеашиносӣ ато намуд.

АДАБИЁТ

1. Айни С. Мухтасари тарҷумаи ҳоли худам. Куллиёт, ҷ.1-Сталинобод: Нашрдавлтҷоч., 1958.-346с.
2. Айни С.Ёдоштво, к.3.-Дар шаҳр.-Сталинобод: Нашрдавлтҷоч., 1954.-570с.
3. Айни Х. Жизнь Садриддина Айни (Краткий хронологический очерк).-Душанбе: Дониш.-1982.-121с.
4. Муслмонкулов Р. Назарияи адабиёт.-Маориф.-1990-334.
5. Чернишевский Н.Г. Полн.собр.соч.,т.2, 1949

ОСНОВНЫЕ ИСТОЧНИКИ ЛИТЕРАТУРНО- ЭСТЕТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ САДРИДДИНА АЙНИ

О жизни и деятельности С.Айни (1875-1954) написаны десятки серьезных исследований и сотни статей. Авторы затронули и основные источники литературно - эстетических взглядов учителя. Несмотря на это, мы в этой статье установили, что литературно - эстетические взгляды С.Айни берут своё начало из его страниц автобиографии, а затем развиваются во всей его творческой деятельности. С этой точки зрения мы выявили шесть источников его литературно - эстетических взглядов, которые играют большую роль в области развития таджикской прозы в 20-40 х годах XX века. Данная статья послужит, на наш взгляд, хорошим дополнением ко всему, что было прежде написано об литературно эстетических взглядах С.Айни.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: эстетика, взгляд, искусство, биография, источник, рукопись, проза, письмо, интеллигент, кружок.

THE MAIN SOURCES OF LITERATURE – AESTHETICS VIEWS OF S. AINY

About the life and activities of S. Ainy (1875 – 1954) were written ten seriously research and hundred articles. The authors affected also the main sources of literature – aesthetic views of ustod.

In spite of this, in this article we established, that the literature – aesthetics views of S. Ainy takes his beginning from his pages of biography and then develop in all his creative activities.

From this point of views we discovered six sources of this literature - aesthetic views, which plays the great role in the sphere of developing of tajik proses in the twentieth (20-th) -50 – th years of the XX century. The given article gives at our views, good supplement in all, that was written before about literature - aesthetic views of S. Ainy.

KEY WORDS: aesthetics, view, art, biography, source, manuscript, prose, letter, intelligent, circle.

МУЛОҲИЗАҶО ОИД БА САФАРНОМАҶОИ АБДУЛҶАМИД САМАДОВ

Насиба Кӯҷарова
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Сафарнома чун соҳаи басо серпахлӯ ва фарогири сухан дар таърихи адабиёт ва публицистикаи тоҷик мавқеи муҳим дорад. Сафарнома, ба гуфти адабиётшинос А.Алимардонов, «як ҷузъи адабиёти илмӣ оммавӣ, илмӣ фантастикӣ, бадеии психологӣ, саргузаштӣ, ҳуҷҷатӣ, ки сюжеташ бар мавзӯи сафар асос ёфтааст ...Сафарномаҳои адабиёти форс-тоҷик ба шакли мансуру манзум, дар навъҳои гуногуни адабӣ, ба равияю услубҳои гуногун таълиф гардидаанд» (1, 111). Аз ин иқтибос бармеояд, ки сафарнома ҳам дар шакли наср ва ҳам дар шакли назм таълиф гардида, асоси сюжети онро сафар ташкил меодаст.

«Сафарнома»-и Носири Хусрав (а. XI), «Гӯҳфат-ул-Ироқайн»-и Ҳоқонии Шервонӣ (а. XI), «Таърихи Муллозода»-и Аҳмад ибни Маҳмуд (а. ХУ111), манзумаи «Ҳаҷнома»-и Сӯфӣ Аллоҳёр (ХУ111), «Наводир-ул-вақоъ»-и Аҳмади Дониш (а.Х1Х), «Савонех-ул-масолик ва фаросих-ул-мамолиқ»-и Қорӣ Раҳматуллоҳи Возеҳ (а. Х1Х) намунаи сафарномаҳои адабиёти классикии тоҷик мебошад.

Бояд гуфт, ки асарҳои ба мавзӯи сафар оид бударо баъдҳо бо истилоҳи саёҳатнома низ ифода намудаанд. Устод Саъдуллоев А. оид ба вижагиҳои насри мустанади форсии тоҷикӣ сухан ронда, қайд мекунад, ки: «Аз асри ҳафдаҳ ба ин сӯ сафарнома ба таъсири каму беши адибони Аврупо ба саёҳатнома табдил ёфт, гузашта аз ин мафҳуми гашту гузор, сайр (хождение) ифодакунандаи маънои саёҳат низ шуд» (5, 331). Худи далели асарашро «Саёҳатномаи Иброҳимбек» ном ниҳодани адиби эронӣ Зайнулобидини Марғай ва дар муқаддимаи сафарномааш «Ман румон наменависам, саёҳатнома менависам» гуфтани публицисти машҳури афғон Маҳмуди Тарзӣ гувоҳ бар он аст, ки мафҳумҳои сафарнома ва саёҳатнома ба ҳам хеле наздиканд.

Адабиёти мустанади тоҷик. Аз ҷумла сафарнома, дар даврони Шӯравӣ, ба таъбири М.Шакурӣ, «аз беху реша дигар шуду мазмуни он тамоман тағйир ёфт». Дар ин давра аксарияти адибони тоҷик фаъолияти худро аз рӯзноманигорӣ оғоз менамуданд ва дар нигоштаҳои онҳо хитобаю мурочиат як навъ бозёфтӣ эҷодӣ ҳисоб меёфт. Ин ҳолат ба он мусоидат намуд, ки дар эҷодиёти адибони шӯравии тоҷик публицистика, аз ҷумла, сафарномаҳо мавқеи намоён ишғол менамоянд.

Қолиб аст, ки олимону мутахассисон сафарномаҳои адибони муосири тоҷикро одатан ба жанри очерк марбут дониста, онҳоро ба истилоҳи очерки сафарӣ ифода менамоянд. Масалан, профессор И.Усмонов дар «Баёноти сайёҳи хиндӣ»-и Абдурауфи Фитрат унсурҳои очерки сафариро мушоҳида кардааст. «Албатта, ҳамчун асари равиши публицистидошта «Баёноти сайёҳи хиндӣ» дар қолаби жанри очерк омадааст ва дар он унсурҳои очерки сафарӣ бартарӣ пайдо кардааст» (6, 394). Дар айни ҳол, профессор И.Усмонов ба фикри онҳосе, ки очерк аз тахайюл тамоман озод аст, розӣ набуданаҷро таъкид карда, дар миёни очерки сафарӣ ва сафарнома чунин фарқиат мегузорад: «Дар сафарнома муаллиф ҳар он чизеро, ки дидааст ва хатто шундааст, ёдоварӣ мекунад. Дар очерки сафарӣ бошад, аз ҳамаи он чизе, ки муаллиф дидааст, фақат он лаҳзаҳосе ҷудо карда мешаванд, ки ба ягон мавзӯ, ба ягон проблема марбутанд» (6, 351).

Аз ин мулоҳизаҳо бармеояд, ки асарҳои публицистие, ки маҳсули сафарҳои нависандагон буда, муҳимтарин лаҳзаҳои дида ва мушоҳида кардаи онҳоро фаро мегиранд, ба очерки сафарӣ мутааллиқанд. Вале чунин асарҳоро, баъзан, ба жанри эссе низ нисбат медиҳанд. Масалан, устод А.Саъдуллоев дар хусуси эссеҳои А.Самад сухан ронда, қайд мекунад, ки «Ду эссеи нависанда – «Кишвари лутфу ширинсуханон» ва «Се рӯз дар Ҳиндустон» аз таассуроти сафар таълиф шудаанд» (5, 70).

Чунин гуногунфикриҳо дар масъалаи жанри асарҳои публицистии адибони тоҷик табиист, зеро баъзе жанрҳои публицистика вақтҳои охир аз жанрҳои адабиёти бадеӣ ҷудо гардида, ҳанӯз марзҳои шаклии худро ба таври аниқ муайян накардаанд. Мо ба мавзӯ ва масъалагузориҳои баъзе асарҳои публицистии А.Самад таъкид карда, онҳоро бо номи сафарнома ба таҷқиқ гирифтаем.

Абдулҷамид Самад дар китобҳои «Талош» ва «Гардиши девбод» асарҳои публицистияшро чунин номгузорӣ кардааст: эссе ва сафарнома. Сафарномаҳои нависанда аз ҷиҳати ҳаҷм ба эссеҳои ӯ наздик буда, маҳсули сафарҳои нависанда ба кишварҳои дуру наздики ва ё мавзӯҳои гуногуни мамлакатамон мебошад.

«Кишвари лутфу ширинсуханон», «Шероз – қаъбаи шеърӯ сухан», «Армони ҳазорсола», «Се рӯз дар Ҳиндустон», «Рангҳои мулки мугул», «Диёри сабзи армонҳо» аз қабилҳои сафарномаҳои

Абдулхамид Самад мебошанд, ки бо як харорат ва маҳорат сафарҳои нависандаро ба кишварҳои Эрон, Ҳиндустон, Муғулистон ва гушаву канори Тоҷикистон бозгӯ менамояд.

Сафарномаҳои «Кишвари лутфу ширинсуханон» ва «Шероз – каъбаи шеърӯ сухан» ба сафари Эрон бахшида шуда, давоми якдигар мебошанд. Сафарномаи аввал бо орзуи ширини нависанда ба зиёрати Хоча Ҳофиз ва канори оби Рукнободу гулгашти Мусалло оғоз меёбад. «Ҳар гоҳе девони ғазалиёти пургуҳари ҳазрати Ҳофизро мекушодам ва аз «Шаккарин мева набот» - ашъори лаззатхо мебурдаму худро дар чаману хиёбонҳои пургули Шероз, канори оби Рукнобод ва гулгашти Мусалло тасаввур мекардам, дилам аз шодӣ гум мезад. Ин ҳаёте буд ширин, ки ҳар муҳлиси шеърӯ фарҳанги оламгири форс мепарварид» (2, 287).

Абдулхамид Самад бо чунин оғоз таваҷҷӯҳи хонандаро ба малакати ҷалб менамояд, ки дар он бо каломии бузургони сухан ва хунару фарҳанг арҷ мегузоранд ва муҳимаш он аст, ки ин мамлақати бузург бо тоҷикон пайванди ҳамхунӣ, ҳамфарҳангӣ ва ҳамзабонӣ дорад.

Албатта, дар бораи чунин малакат ва мардуми ҳамфарҳангу ҳамзабон, ки нависанда як умр дар орзуи дидори онҳо будааст, беҳаяҷон ва шодио сурур ҳарф задан маҳол аст. Ин аст, ки аз ҳар сатри сафарномаҳо бӯи меҳр, садоқат ва лутфу қарам бармеояд: «Ба ҳоки мардпарвари Эрон, ба кишвари лутфу ширинсуханон қадам мениҳем.

– Хуш омадед! Хаста набошед, – масъули Вазорати фарҳанг ва иршоди Ҷумҳурии исломии Эрон оқои Сафавӣ моро бо чехраи хандон пешвоз гирифт. – Аз дидоратон шодем. Эрон пешкаш, қадаматон муборак...

– Қурбони шумо. Дастатон дард накунад...» (4, 289)

Як хусусияти сафарномаҳои мазкур, чун тамоми насри Абдулхамид Самад, дар зарофатнокии онҳост. Нависанда ба ин восита қувваи ҷозибавӣ баёнро афзуда, хоанандаро водор мекунад, ки ба ҳар нуқтаи ифода таваҷҷӯҳ зоҳир намояд. Адабиётшинос Ҷ.Бақозода ҳикояи «Ҳазл»-и нависандаро таҳлил карда, ба чунин хулоса омадааст: «Ҳама тасвирҳо, ҳазлу шӯҳҳои халқӣ тоҷикона ва мардонаанд. Дар ин ҳикоя бештар аз ҳама нависанда ба шахсияту табиати нарму ҳалим ва дар айни замон ҷиддӣ, бо тарзи гуфтори образноку шоирона, вале қатъан нишонрас пеши назар падида меояд. Дар ин асар хандаи нависанда беғаш, баланд ва мавҷбор аст» (2, 121).

Нависанда дар сафарномаи «Кишвари лутфу ширинсуханон» низ ҳангоми муколамаи самимонаи мусофирони тоҷикистонӣ бо ронандаи эронӣ ногоҳ диққати хонандаро ба дигар тараф ҷалб мекунад: «Яке аз ҳамсафарони мо аз ҷайб халтаи носро бароварда, бафурсат ба каф мерезад ва таги забон мепартояд. Ва аз рӯи одат, даҳон пури нособа, гоҳ-гоҳ ба сӯхбат шарик ҳам мешавад. Ин ба ронандаи мо хуш намеояд.

– Оқочон, нос чизи нохубе. Мағзи одама хароб мекунад.

– Аз шигалет беҳталай, – ҷавоб медиҳад носкаши мо.

– На, оқочон, ҳар ду ҳам зарарноке. Ҷисми одама касиф мекуна» (4, 291).

Ҳангоми мутолиаи сафарномаҳои Абдулхамид Самад хонанда худро ҳамроҳи муаллиф мепиндорад ва кишварҳои гуногун ва урфу одатҳои халқҳои мухталифро ба чашми муаллиф дида, оид ба зисту зиндагии онҳо маълумоти илмӣ таълимии бештаре мегирад. Нависанда гӯё оид ба ҳар мамлақат, муассасаҳои таърихӣ фарҳангӣ ва урфу одати мардуми он бетарафона сухан меронад, вале дар ҳар порча, дар ҳар сатр мавқеъ ва шахсияти нависанда чун як фарзанди донишманду бомаҳорат ва оқилу дилсӯзи халқӣ тоҷик намоён мешавад.

Масалан, дар сафарномаи «Рангҳои мулки муғул», аз ҷумла, дар бораи китобхонаи давлатии Муғулистон сухан меравад. Махсусан шӯъбаи дастхатҳои китобхонаи мазкур, ки берухсатнома ё ризояти ҳукумати Муғулистон ба он ҷо даромадан манъ аст, таваҷҷӯҳи ноқилро ба худ ҷалб мекунад: «Бояд иқрор кунам, ки шӯъбаи дастхатҳои қадимаи Китобхонаи давлатии Муғулистон ба мо ниҳоят хуш омад. Охир халқе, ки ба назари мо аз тамаддун хеле қарост (барои ин таъбир узр мепурсам), ганҷинаҳои ин шӯъбаро чун гавҳараки ҷашм, чун шаъну шарафи худ пос медорад. Ин шӯъба зери назорати ҳукумати Муғулистон қарор дорад ва ба он сар даровардани одамони хоричӣ осон нест» (4, 368).

Маданияти ниғаҳдорӣ ва ҳифзи китоб, махсусан дастхатҳои нодиру қадима, тамошои китобе, ки дар таълифи он 15 килло тиллои холис ва нуқраи бисёре сарф шудааст, бо як эҳсосоти баланд нақл мешавад, муколамаи ноқил ба шахси китобдор низ хонандаи тоҷикро ба андеша водор мекунад:

– Дар сарзаминатон кони тилло доред? – мепурсем ҳазломез.

– Дорем. Бисёр аст, – меҷӯяд бо ифтихор Мэргэн ва меафзояд, – лекин ин китобҳо барои халқи мо аз тилло ҳам қимматтаранд.

Пеши ҳар ҷевони китоб дар тағораҳо об мегузоранд, то рутубати мӯътадили китобнигоҳдориро таъмин намоянд (4, 368).

Дар ин қисмат нависанда ваъзи китобхона ва усули китобдорӣ мамлақати худро пеши рӯ наовардааст, вале хонанда аз ишораҳои муаллиф рамуз мегирад ва аз он ки халқи мо ханӯз ба қадри китоб кам мерасад, афсӯс меҳӯрад.

Дар чанд лаҳзаи дигари «Рангҳои мулки муғул» нависанда одат ва қайдҳои мулкдорӣ мардуми Муғулистонро тавсиф намуда, онҳоро ба одатҳои мардуми худ муқоиса мекунад ва бо ҳамин ифоданокӣ мутамоилияти матни ин сафарнома ро таъмин менамояд. Аз ин ҷиҳат, таваҷҷӯҳи А.Самад ба муносибати сокинони Муғулистон ба муҳити зисти мамлақат ҷолиби диққат аст. Нависанда дарёи бузурги Эг ва рӯди Тарвақтайро, ки аз софии обҳояшон сангҳои дар қаъри онҳо бударо шумурдан мумкин аст ва дар онҳо гулмоҳӣ ва дигар мавҷудоти обӣ ҳеле фаровон ба назар мерасад, васф карда, аз муносибати харобкоронаи сокинони Тоҷикистон нисбат ба ин сарвати бебаҳои табиат афсӯс меҳӯрад: «Ин лаҳза дарёҳои шӯҳоби ноҳияҳои Тоҷикистон... пеши назар омаданду ҳичил шудам. Охир мо ба дарёҳои худ ончунон бераҳмона муносибат кардем, ки имрӯз бо ҳарос аз онҳо об менушем, зеро захробаи бешуморе ба рӯдҳо рехта, ба тухми моҳиҳо қирон меорад ва ҳаёти худи моро зери хатар мегузорад. Ба ҳаёлам мо фаромӯш кардаем, ки дарёву моҳиҳо ҳам сарвати миллианд. Ва аз бепарвоии мо ҳар қасу ноқас ин ганҷро то як дона намонда тороч мекунад. Ба фикрам вақти он расидааст, ки дар рӯдҳои кӯхистони тоҷик панҷ-дах сол шикори моҳиро манъ созем...» (4, 380)

Дар муҳокимаҳои муқоисавӣ шахсияти нависанда, масъулияти шахрвандӣ ва назари танқидии ӯ ба тамоми возеҳӣ маълум мешавад. Чунин тарзи тасвир ҳоси публицистикаи бадеӣ, аз ҷумла сафарномаҳо мебошад. Чуноне ки олими рус И.Кузмишев қайд мекунад: «Эстетическим центром художественного публицистического произведения является лирическое «я», сам автор, субъективное переживание, настроение, а не объективные картины действительности» (3, 16-17).

Маълум аст, ки асарҳои публицистӣ аз ҷиҳати баён гуногун ва серпахлӯ мебошанд ва хусусияти ҳоси публицистикаи бадеӣ аз дигар намудҳо дар услуби баён мебошад. Яъне, дар публицистикаи бадеӣ, аз ҷумла дар сафарномаҳои нависандагон, образнокӣ тасвир ва тахайюли нависанда мавқеъ дорад. Ҳар қадар, ки доираи тахайюли нависанда васеъ бошад, ҳамон қадар дар асарҳои публицистияш низ тасвири образнок меафзояд. «Публицистика в широком смысле слова может быть делом не только профессиональных журналистов, но и политиков, и учёных, и писателей. Однако писательская, или художественная публицистика имеет своё обличение. Заключается оно, прежде всего в том что, в ней в большей степени используются средства, свойственные для художественного творчество, скажем - образная речь» (3, 15).

Аз ин нигоҳ «Диёри сабзи армонҳо» ном сафарномаи Абдулҳамид Самад, ки ба гӯшаи зебоманзари Тоҷикистон – мавзеи Ховалинг бахшида шудааст, ҷолиби диққат аст. Маълум, ки мавзеи Ховалинг зодгоҳи нависанда мебошад ва ин гӯшаи шоирхези ҷумҳури дар садаи XX адибони зиёдеро аз қабилҳои Сайидалӣ Вализода, Гаффор Мирзо, Қурбоналӣ Рачаб, Шохмузаффар Ёдгорӣ, Ғоиб Сафарзода, Ҳабибулло Файзулло ба халқи тоҷик пешкаш намудааст. Ин сафарнома таассуроти нависандаро аз зодгоҳи хеш, ки ба муносибати 50-солагиаш руҳ дода буд, фаро мегирад ва дар он оид ба табиати зебо, чашимаҳои мусаффо, ҷойҳои муқаддас, одатҳои меҳмондорӣ ва меҳмоннавозии мардуми ин сарзамин сухан меравад. Маълумоти ҷуғрофӣ, мардумшиносӣ, фарҳангӣ тавассути сухани бадеӣ аҳамияти бештар пайдо мекунад. Забони образнок, ибораҳои рехта, мақолу зарбулмасалҳо ва дигар воситаҳои тасвири бадеӣ боиси ширдорӣ ва ҷозибавӣ сухани нависанда гардидаанд.

Масалан, вақте ки сухан дар бораи деҳаи Шикоргах-макони таваллуди нависанда меравад, чунин сатрҳоро меҳонем: «Ростӣ, дараи Шикоргах – зодгоҳи азизам, ки солҳо боз пайваста ба хобам мебарояд, нигоҳам мисли тифли раҳдурӣ дар ҳасрати оғӯши кушодаи модар сармасту бебоку бошаст метозад, аз болои сангоб, талу теппа ва дараву чариҳо гузашта, гулу хорбутта, пайроҳаву боғ, мазору таҳҷои хонаҳоро дуруд меғӯяд, мебӯсад, ба қанор мекашад... Нигоҳи гушнаву пазмонам дар ҳаму печи Шикоргах побанд асту мошин ба пеш мешитобад» (4, 552).

Дар ин порча ташбеҳ (ба тифли раҳдурӣ дар ҳасрати оғӯши модар монанд қардани нигоҳ), тавсиф (зодгоҳи азиз, оғӯши кушода, нигоҳи гушна...), ташхис (тоҳтан, бӯсидан ва ба қанор кашидани нигоҳ) ба тасвир қувваи баланди ифоданокӣ бахшидаанд. Таркибҳои маҷозӣ ва ибораҳои рехтаи аз нуғи сӯзан гузаронидан, меҳмон азиз, эҳтиромаш аз он азизтар, на шикастану на рехтан, пирӣ - як мушт пусти устухон, қач қардан, чашм об додан, ташнаи илму дониш будан, таноби рохро кӯтоҳ қардан, қаппа-қаппа ба ҳаво хестан... боиси ҷозибавӣ бемайлоии сухани муаллиф гардидаанд. Ҳатто истифодаи калимаву таркибҳои ҳоси гӯйиши ҷануби Тоҷикистон ба мавзӯ ва мундариҷаи сафарнома мувофиқат карда, табиият ва воқеияти баёнро афзун гардониданд: сулама, гаранг, арғушт, қазир, дудгула... Ба тақрор овардани таркиби дӯстдоштаи шоири ҷавонмарг Ҳабибулло Файзулло – «Ҳокта булапум, ватане!» муҳияти ватану зодгоҳро баҳри фарзандони содиқ боз ҳам возеҳтар ошкор месозад. Мунаққидон лиризмӣ ҷонфизову рӯҳнавози Абдулҳамид Самадро ҳоси тамоми эҷодиёти нависанда, аз ҷумла, сафарномаҳои ӯ доништаанд.

Умуман, сафарномаҳо Абдулхамид Самад бо хусусиятҳои хоси худ аз сафарномаҳои дигар нависандагонӣ тоҷик чун Фазлиддин Муҳаммадиев, Саттор Турсун, Ҷонибек Ақобиров, Ёрун Кӯҳзод, Сорбон фарқ мекунад. Махсусан асоси воқеӣ, баёни мақсаднок, ифодаи образнок ва лаҳни зебои гуфтор мавқеи сафарномаҳои нависандаро дар адабиёту журналистикаи тоҷик ба дараҷот баланд бардоштааст. Баҳои зерини профессор А.Саъдуллоевро ба тамоми сафарномаҳои нависанда нисбат додан мумкин аст: «Кишвари лутфу ширинсуханон»-и ўро (Абдулхамид Самадро – Н.К.) бемуболиға дар радифи «Саёҳатномаи Иброҳимбек»-и Зайнулобидини Марғай, «Тӯҳафи аҳли Бухоро»-и Мирзо Сирочи Ҳаким ва «Баёноти сайёҳи ҳиндӣ»-и Абдурауфи Фитрат гузоштан мумкин аст» (4, 22).

АДАБИЁТ

1. Алимардонов А. Сафарнома // Энциклопедияи адабиёт ва санъати тоҷик. Ҷ. 3. Душанбе, 2004, с.111.
2. Бақозода Ҷ. Андеша ва чеҳраҳои адабӣ. Душанбе: Адиб, 2005, с. 175.
3. Кузмичев И. Голос героического народа // Публицистика периода великой отечественной войны послевоенных лет. – М: Советская Россия, 1985, с. 5-18.
4. Самад А. Талош. Душанбе: Адиб, 2002. с. 384.
5. Саъдуллоев А. Рангҳои зиндагӣ. – Душанбе: Адиб, 2007, с. 344.
6. Усмонов И.К. Журналистика (қисми 1). Душанбе: Империял-Групп, 2005. с. 478.

РАЗМЫШЛЕНИЯ О ПУТЕВЫХ ЗАМЕТКАХ АБДУЛХАМИДА САМАДОВА

Путевые заметки как один из многосторонних и всеохватывающих сфер занимают важное место в истории таджикской литературы и публицистики. Путевые заметки персидско-таджикской литературы в различных литературных жанрах написаны различными способами и методами.

В данной статье автор размышляет над путевыми заметками написанными пером известного таджикского писателя-прозаика и публициста Абдулхамиды Самады

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: путевые заметки, публицистика, Иран, Монголия, Ховалинг, журналистика, повествование, жанр.

REFLECTIONS ABOUT TRAVELLING NOTES OF ABDULHAMID SAMAD

Traveling notes as one of multilateral and comprehensive spheres takes an important place in the history of the Tajik literature and publicist. Traveling notes of the Persian-Tajik literature in various literary genres are written in the various ways and methods.

In given article the author reflects over traveling notes written by a feather of the known Tajik writer - the prose writer and publicist Abdulhamid Samad

KEY WORDS: traveling notes, publicist, Iran, Mongolia, Hovaling, journalism, a narration, a genre.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Насиба Кучарова* – аспирантка факультета таджикской филологии Таджикского национального университета

САБАБҲОИ ТАЪЛИФИ «ЧАҲОР МАҚОЛА»

М. Абдуқодиров
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Низомии Арӯзии Самарқандӣ сабабҳои таълифи «Чаҳор мақола»-ро асосан дар фасли якуми китоб зикр намудааст. Ба қавли муаллифи китоб сабабҳои таълифи он ҳадафҳои шахсӣ ва воқеӣ доранд. Чунончи аввалан, Низомии Арӯзӣ ба ҳамии худ Абулҳасан Ҳисомуддин Алӣ ибн Масъуд изҳори шукр мекунад, ки «Шукри банда кимийе инъоми худовандгори мунъим аст» Сипас бо бехтарин суханон ўро чунин меситояд: «...мавҳибати ҷавонӣ ҳосил аст ва неъматӣ тандурустӣ барқарор, падару модар зинда, бародарони мувофиқ бар ямину ясор...». Баъди изҳори шукру сипос аз падари ҳомии худ Фаҳруддин ва амакаш Алоуддини Чаҳонсӯз як сабаби таълифи китоб будани сипосу миннатдорӣ аз он хонадон маълум мешавад.

Дар «Оғози китоб». Низомии Арӯзӣ мақсади аслии худро аз таълифи он чунин шарҳ медиҳад: «Бандаи муҳлис ва ходими мутахассис Аҳмад ибни Умар ибни Алӣ ан-Низомӣ ал Арӯзии Самарқандӣ, ки чихилу панҷ сол аст, то ба хидмати ин хонадон марсум аст ва ба рақами бандагии ин давлат марқум, хост, ки маҷлиси аълои подшоҳӣ аълохуллохро хидмате созад бар қонуни ҳикмат, ораста бар ҳучаҷи қотеа ва бар бароҳини собита...»[3]

Инак, мақсади хидмат ба хонадони подшоҳони маълум аз мавқеи ҳикмат ва бо далелу ҳуччатҳои қавӣ сабаби асосии таълифи «Чаҳор мақола» будааст ва мақсади ин хидмат нишон додани

мақом ва шахсияти подшоҳ аз ҷиҳати гуногун ҳисоб меёфтааст. Аз лиҳози арҷи ақлонӣ ва дарачоти мавҷудот подшоҳӣ баъд аз нубувват, ки ғояти мартабаи инсон аст, қарор дорад. Ба таъбири дигар, дар ҷомиаи инсонҳо болотарин мартаба пас аз пайғамбарӣ подшоҳист. Аз ин рӯ нависанда баъди изҳори миннатдорӣ ба хонадони мазкур дар назди худ нишон додани мақоми подшоҳиро мақсад гузоштааст. Подшоҳӣ аз назари Низомии Арузӣ бо мулк пайванд аст. «Дин ва мулк ду бародари ҳамдигаранд, ки дар шакл ва маънӣ аз якдигар ҳеҷ зиёдат ва нуқсон надоранд. Пас ба ҳукми ин казият баъд аз пайғамбарӣ ҳеҷ ҳамале гарантар аз подшоҳӣ ва ҳеҷ амале қавитар аз мулк нест»[4]

Баъди таъйини мақоми баланди подшоҳӣ нависанда ба масъалаи наздикони подшоҳ мурочиат мекунад. Наздикони подшоҳ ба назари ӯ бояд қасоне аз қори олам, салоҳу фасоди бандагонро донанда бошанд. Чунин қасон дабир, шоир, мунаҷҷим ва табиб буда метавонанд. Ҳар яки онҳо бояд аз ҷумлаи фузалои барқамоли замон бошанд, зеро устувории мулк ба дабир, бақои исми ҷовидонӣ ба шоир, низоми умур ба мунаҷҷим ва сиҳҳати бадан ба табиб вобаста аст. [5]

Дар фасли охири «Чаҳор мақола» дар бораи мақсади таълифи китоб муаллиф мегӯяд:

«Мақсуд аз таҳрири ин рисолат ва таҳрири ин мақолат изҳори фазл нест ва изҳори хидмат не, балки иршоди мубтадӣ аст ва иходи Худованд. [6]

Баъди ин суханон муаллиф малиқзодаро дуо мекунад. Аз ин маълум мешавад, ки мақсади асосии Низомии Арузӣ хидмат ба шохзодаест, ки ҳомии ӯ мебошад. Вақте ки сухан аз зарурати донишманди чаҳор илм баро подшоҳ мегӯяд, мақсади муаллиф роҳнамоии шохзода ба ибтидои ин донишҳо мебошад, ки муқаддимаи онҳо ва шарҳи ҳоли донишмандонашон дар китоб баён шудааст. Диққати шохзодаро ба намоёндоғони ҳар яке аз навъҳои илм ҷалб карда, Низомии Арузӣ аз як ҷониб аҳволи ҳамқасбон ва дар айни замон худашро дар назар дорад. Аз ҷониби дигар, нишон медиҳад, ки ӯ дар дарбор шахси зарурӣ ва нодир мебошад. Ба андешаи А. Н. Болдырев мақсади муаллиф раҳнамоӣ ба шохзодаи дар останаи подшоҳӣ қарордошта мебошад. Китоб як навъ муқаддима дар бораи мутлақият мебошад. [7]

Ин аст мақсад ва сабабҳои асосии «Чаҳор мақола»-и Низомии Арузӣ, ки дар замони мо низ аҳамияти худро аз лиҳози оини кишвардорӣ ва фаро гирифтани илмҳои зарурӣ аз даст наодоаст.

АДАБИЁТ

1. Чаҳор мақола ва таълиқот. Бар асоси нусхаи аллома Муҳаммади Қазвинӣ. Бо тасхеҳи мучаддад ва шарҳи луғоту иборот ва тавзеҳи нуқоти адабӣ ва эҳтимоми доктор Муҳаммади Муъин. – Тоҳрон, 1388-2010. – с.3.
2. Ҳамон китоб – с. 4.
3. Ҳамон ҷо. – с. 5.
4. Ҳамон ҷо. – с. 18.
5. Ҳамон ҷо. – с. 18.
6. Ҳамон ҷо. – с. 205.
7. Болдырев А. Н. Предисловие. // Низами Арузи Самарқанди. Собрание редкостей или Четыре беседы. – М; НВП, 1963. – с.13.

ПРИЧИНЫ СОЧИНЕНИЯ «ЧАХОР МАҚАЛЕ»

Статья посвящена анализу основных причин, заставивших Низами Арузи Самарқанди сочинить свое известное произведение «Чаҳор мақале». Выясняется, что указанная книга написана в знак благодарности покровителю писателя эмиру Абухасану Хисамуддину Али и в качестве наставления для молодых поэтов, секретарей шахской канцелярии, астрологов и лекарей, служивших во дворце.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: произведение «Чаҳор мақале» Низами Арузи, наставления, причины сочинения «Чаҳор мақале».

THE COMPOSITION REASONS «CHAHOR MAQOLA»

Article is devoted the analysis of principal causes, the forced Nizami Aрузи Samarqandi to compose the known product «Chahor maqola». It is found out that the specified book is written by way of gratuity to the patron of the writer to Emir Abuhasanu Hisamuddinu Ali and as manual for young poets, secretaries king's to office, astrologists and the doctors serving in a palace.

KEY WORDS: product «Chahor maqola Bottoms of Aрузи, manual, the composition reason «Chahor maqola».

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *М. Абдуқодиров* – соискатель кафедры истории таджикской литературы факультета таджикской филологии Таджикского национального университета.

СИМОИ ЗАН ДАР ҲИКОЯИ «ИД»-И МЕҲРУНИССО ПАРВИЗ

А. Латифов
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Таҷассуми зан дар адабиёти халқҳои ҷаҳон ба ҳар навъ буда, тавассути ин симо адибон асармандиву арзишнокии осори худро, барои нишонрас сохтани ҳадафҳои мавриди назар баланд бардоштаанд. Агар яке барои баланд бардоштани ҳисси ватандӯстию фидокрии мардум аз ин пайкари зебову наҳиф қаҳрамони майдони набардҳо офарида бошад, дигаре барои поянда доштани арзишҳои муқаддасоти миллии ва саввумин барои тарғиби ахлоқи ҳақиқат дар ҷомеа аз ӯ суҳан гуфтаанд. Ҳарчанд ҷойгоҳи зан чи дар осори адабӣ ва чи дар фолклори халқҳои ҷаҳон мухталиф аст, вале бояд иқрор шуд, ки ин мавҷуди муқаддас барои ҳамеша марҷаи парастии хоса қарор дорад.

Адабиёти Ҳинд дар таҷассуми нақши зан, чунин ба назар мерасад, ки воқеитарин тарикаро интиҳоб намуда аз зиндагиву рӯзгори аз назарҳо дурафтаи заноне, ки дар тӯли муддатҳои мадид «маъмулӣ» менамояд, бо забони соддаву раво ва ҷеҳраи ростин ҳикоят мекунад.

Яке аз чунин адибони маъруфи адабиёти муосири Ҳинд Меҳруниссо Парвиз (тав. 1944) аст, ки тавонитааст, бо тасвири воқеияти рӯзгор ва борикбинонаву нозукҳаёлиаш, ҳамчун идомадиҳандаи мактаби Премчанд, Камлешвар, Рачендра Ядав ва дахҳо тани дигар ҷойгоҳи махсуси худро пайдо намояд. Дар баробари ин Меҳруниссо Парвиз намояндаи маъруфи ҷараёни адабии «Ҳикояи параллелӣ» дар адабиёти муосири Ҳиндӣ мебошад. Асосгузори ин ҷараён ҳикоянависи машҳури адабиёти Ҳиндӣ Камлешвар (тав. 1932) буда, ҳадафи асосии ӯ ва пайравони ӯ аз он иборат аст, ки на танҳо зиндагии табақаҳои миёнаи мардуми дар шаҳр сукунат дошта, балки зиндагии инсонии кӯчак, ки ӯро дар ҳама ҷо – чи дар шаҳр ва чи дар дехот дидан мумкин аст, бояд мавриди тасвир қарор гирад. Ҳаёту рӯзгори занону модарони зери бори гарони зиндагӣ монда низ аз зери назари намояндагони ин ҷараён дур намондааст.

Дар ҳикояи «Ид» («Тёхар») Меҳруниссо Парвиз аз рӯзгори хонаводае нақл мекунад, ки бо ҳукми тақдир бесаробон мондаву аз шодиву нишоти зиндагӣ ба якборагӣ маҳрум гаштаанд. Зане, ки шавҳараш аз бемории бедаво фавтидааст, бори сангини тарбияи духтарчааш Шаноро ба дӯш дорад. Ин зани танҳо, ки масъулияти хонондану тарбияи тифле ба ӯҳдааш аст, бо он ҳама захмате, ки шабу рӯз мекашад, наметавонад, аз чашми ягона духтараш, ки ӯ аз ҳама бераҳмиҳову мушкilotи ин замона ғофил аст, пинҳон намояд. Мушкilotи дигаре, ки боиси боз ҳам сангинтар шудани рӯзгори бевазанҳои ҳикояи мазкур мегардад, сарзанишу хандахариш ва ғайбати мардум аст. Чунончи, «ҳолаи тухмфуруш» ном гузоштани мардуми деҳа ба ҳолаи Шано ҳам, як навъ сарзаниш ва таҳқир аст, ки Шано худ бо вучуди хурдсолиаш онро дарк мекард.

Модари Шано дар ҳикоя аз ҷумлаи заноне ҳаст, ки бо вучуди дар зери бори бадгӯйиву ғайбати мардум мондан барои беҳбудии рӯзгори оилааш талош мекунад. Ору номус мекунад ва ҳатто аз ростгӯйиву духтарчааш Шано, ки ба амакбачаи ӯ аз қашшоқиашон, аз хӯроки хубу либоси навро надиданашон ва аз маҷбури ба бои деҳа иҷора додани замини хӯрдани гандуми ду сол пеш харидаашон ҳикоят карда буд, асабонӣ шуда, ӯро ба пушти хона бурда хуб ҳам мезанад:

«Тобистони соли гузашта амакбачаи модар меҳмони онҳо буд. Бечора ҳамагӣ ду рӯз истоду рафт. Аммо он ду рӯз монанди ду сол гузашт. Шано ба меҳмон ҳамаи гапхоро гуфта дод! Чизе пинҳон намонд! Шано ба ӯ нақл карда дод, ки ҳоло онҳо ранги таоми хубро намебинанду аз маҷбури модараш заминро ба Гупта - бои деҳа ба қарз додааст. Ин чиз ҳам шунавонда шуд, ки онҳо гандуми ду сол пеш харидаро хӯрда истодаанд!

Дар ин ду рӯз модар якбор гӯё ду баробар зиёд пиру рӯҳафтада шуд! Он қадар аз ростгӯйиву Шано асабонӣ шудки билохира Шаноро ба долони пушти хона бурда хуб ҳам зад. Аммо ҳамааш беҳуда буд. Охир он хешаш беғуфтаи Шано ҳам магар зиндагонии қашшоқонаи ӯро намедид?!» (1-157).

Рӯзгори сангини занони дехотро Меҳруниссо Парвиз дар симои ин зан ва ҳамзамон занони нисбатан шӯҷоро, ки дар муқобили сарзанишу ғайбати мардум истодагарӣ карда метавонанд ва аз худашон дифоъ мекунанд, дар образи хоҳари ӯ тасвир намудааст.

Шано духтарчае ҳаст, ки дар олами кӯдакони худ зиндагӣ мекунад. Мисли тамоми кӯдакони дигар аз бозии гурбачаҳо завқ мебарад, аз субҳ то шом аз қафои гурбачаҳо мегашту онҳоро озор меод. Дар интизори идҳо бесабр аст ва дар сарулибоси идона пӯшидан аз дугонаҳояш қафо мондан намехоҳад. Ҳар рӯз ба дидани моҳтоби иди рамазон мераваду ҳар чи тезтар омадани идро интизорӣ

мекашид. Хар шаб дар гӯши модараш меҳонад, ки барои ид аз матои атласи гулобӣ почома дӯзад. Харчанд мефаҳмид, ки модараш ғамгин аст, вале боз ҳам намераст, нодорӣ садди роҳи хурсандиҳои идонааш гардад.

У хатто модарашро хушдор меод: «агар пагоҳ сарулибоси ман тайёр нашавад, ман ба мадраса намеравам!» (1-160).

Дар хилофи ин модари Шано аз омадани ид хушҳол нест: «Ин идҳо чӣ хел зуд-зуд паи ҳамдигар қатор-қатор меомада бошанд?! Ин идҳо барои моро дар назди дигарон шарманда кардан меоянд!» (1-161).

ӯ намердонист ба Шано чӣ тавр фаҳмонад, ки ҳоло онҳо ҳақиқатан ҳам камбағалу нодоранд. Ин ҳақиқатро ӯ наметавонист, ба Шано иқрор шавад.

Меҳруниссо Парвиз бо навиштани ин ҳикоя ҷанбаҳои гуногуни ҳаёти ҷомеаро ба қалам додааст, ӯ тафаккури пасти мардуми деҳотро дар Ҳиндустон ва побанди хурофоту бидъатҳо будани мардумро, алалхусус занонро дар оинаи танқид мунъақис мекунад. Ҳадафи нависанда дар ҳикоя возеҳ буда, бо нишон додани ҷомеае, ки дар он табақаҳои сарватманду нодор ҳастанд, ҳаёти воқеии иҷтимоӣ ва рӯҳии онҳоро ба қалам додааст.

Меҳруниссо Парвиз дар ҳикояи «Ид», ки мавриди таҳлили мо қарор дорад, бо зеботарин услуб, баландтарин эҳсос, ваъи муассиру хотирмони як оилаи бесаробонро тасвир намудааст.

Тасвири зан ва ё офаридани нақше, ки аз оилаҳои табақаҳои гуногуни ҷомеаи Ҳинд ҳикоят мекунад, дар ҳикояи ин нависанда мавқеи хос дорад.

Дар баробари пайравӣ ва истифодаи аз усулу услубҳои нигориши ҳикоянависии нависандагони ҷараёни «Ҳикояи параллелӣ», ки намояндагони он мавзӯи зан ва нақши он дар ҷомеаро ҳамеша дар офаридаҳои худ мавриди таҳлилу баррасӣ қарор медоданд, Меҳруниссо тавонистааст, бо тасвири мавзӯи ҷаҳонбинии хоси худ нақши занонро дар ҷомеа, ваъи рӯҳии онҳо, олами зоҳиру ботини онҳо ва орзуву ормонҳои зебои занона, муҳаббати поку самими онҳоро ба хонавода, шавҳар, фарзанд ва умуман зиндагӣ бо нигоҳи тамоман тозаву ҷадиду воқеӣ ба қалам диҳад.

АДАБИЁТ

1. Меҳруниссо Парвиз. Эҷаур селаб (Боз як селоб). - Деҳлӣ, 1990.
2. Раҷабов Х, Ташаккул ва инкишофи ҳикояи ҳиндӣ. - Душанбе, 1998.
3. Майрамбӣ Нуроҷа. Ҳикояҳои Камлешвар чун намунаи насли адабиёти муосири ҳиндӣ. – Душанбе, 2007.

РОЛЬ ЖЕНЩИНЫ В РАССКАЗЕ «ПРАЗДНИК» («ТЁХАР») МЕХРУНИССО ПАРВИЗ

В рассказе «Праздник» Меҳруниссо Парвиз (г.р. 1944) описывает трудную жизнь женщины, оставшейся с ребенком на руках. Так как это дочь, в проведении национальных религиозных праздников для матери возникают лишние денежные затраты, которые вдова не в состоянии оплатить.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: праздник, инди, семья, параллельный, реальность, литература, долг, земля, лекарство, наводнение.

TO PORTRAY THE LIFE OF WOMEN IN A STORY BY MEHRUNNISA PARVIZ «RELIGIOUS HOLIDAY»

In the «Religious holiday» story Mehrunnisa Parviz (1944) portrays the difficult problems of a woman who is alone with her small child. So this daughter on the Religious holiday Ramadan creates extra money spending for her mother that the widow mother cannot pay it.

KEY WORDS: holiday, Hindi, family, parallel, reality, literature, debt, earth, medicine, flood.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *А. Латифов* - аспирант кафедры индийской филологии факультета востоковедения Таджикского национального Университета. Телефон: 98-519-28-06

МУҲИТИ ХОНАВОДАГӢ ДАР АШӢОРИ НИМО ЮШИЧ

С. Ф. Собиров
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Пушида нест, ки дар адабиёти ҳар миллате муҳити хонаводагӣ яке аз мавзӯҳои ҷовидонӣ маҳсуб мешавад. Дар тӯли таърихи дарози адабиёти форсу тоҷик шоире нест, ки ба ин мавзӯ таваҷҷӯҳ накарда бошад. Шоирону нависандагон ба анвои гуногуни жанрҳои адабӣ меҳру муҳаббати падару модарӣ ва умуман масоили хонаводагиро ба гунаҳои мухталиф тарсим намудаанд. Албатта дар ашӯри шоирон тасвири ин муҳит наметавонад ягона бошад. Чунки ин ба завқу салиқаи ҳар як шоир вобаста аст.

Алии Исфандиёрӣ, мутахаллис бо Нимо Юшич дар адабиёти муосири Эрон ҳамчун асосгузори шеъри нав шинохта шудааст. Нимо бо навиштаҳои худ ва шеърҳои усули шеъри нави форсиро матраҳ ва рохро бар ояндагон ҳамвор намудааст. Нимо чӣ дар қолаби суннатӣ ва чӣ дар шеъри нави ба муҳити хонаводагӣ тавачҷӯи зиёде мабзӯл доштааст, ки мисолашро дар шеърҳои ӯ бо унвони «Аз иморати падарам», «Модареву писаре», «Хонаводаи сарбоз», «Падарам» ва ғайраро метавон пайдо намуд. Муҳити хонаводагӣ дар ашъори Нимо дар маҷмӯаи осори ӯ мавзӯест, ки хонандаро ба андеша водор мекунад. Дар тасвири ҷузиёти ин мавзӯ, яъне муҳити хонаводагӣ шояд ҳеҷ шоиреро чӣ аз гузаштагон ва чӣ муосирон наметавон бо ӯ муқоиса кард.

Нимои Юшич дар шеъри «Аз иморати падарам» бо таассуф аз иморати падараш аз хонае, ки даврони кӯдакиаш сипарӣ шудааст ёд мекунад. У ёдовар мушавад, ки акнун аз иморати падараш танҳо хотираи зиндагии аёми ҷавониаш мондасту халос. Хотираи рӯзҳои хуш дар хонаи падар, ки акнун ба харобазор мубаддал гаштааст. Ва ҷуз, ки аслан барои зиндагӣ ҷойи вайрона ва харобро меписандад, иморати падарашро ихтиёр кардааст, уро саҳт озор медиҳад.

Монда исм аз иморати падарам
Тарфи нурди шимолиаш: Толор
Тарфи нурди чанубиаш: Сардар
Тарфи беруни он: Тавиласаро
Ҷуғдро андар он қарор акнун
Тахтае бар дараш, ба маънӣ, дар(3, 46).

Ҳадафи асосии шоир аз нигоштани сатрҳои зер ин бошад, ки меҳодад маъсӯл будани сутуни хонадон- падарро дар таъмин намудани асбоби маишӣ муҳити хонаводагӣ мушаххас намояд. Кӯдакон бевосита эҳтиҷманди иқдоми волидайн дар тарбияи нафсу ҷон ҳастанд. Аз ин рӯ шоир иброи ақида менамояд, ки сарчашмаи асосии муҳаббат дар оила ғамхорӣ ва навозиши падарона аст. Зеро тани одамият сараввал ба нон эҳтиҷ дорад. Калимаи нон дар мисраҳои мазкур ба маънои маҳдуд наомада, балки тамоми паҳлуҳои зиндагии иҷтимоиро фаро мегирад.

То биёромат тифлаки маъсум
Мефиребад писарашро модар
Менамояд падарашро дар роҳ
«Ой! Омад падараш
Нон аз зери бағал
Аз барои писараш...»
Ҳама сарчашм шуда асту ҳама тан.
З-исми нон аз лаби модар, писарак.
Пой то сар шуда модар афсун
Ба писар то бинамояд падарак(3, 146).

Шоир аз даврони кӯдакӣ аз давроне, ки дар қанори падару модар ҳолӣ аз ташвишҳои рӯзгор зиндагӣ мекард бо шавқ нақл мекунад. Даврони кӯдакӣ яке аз беҳтарин давраҳои аст, ки инсон дур аз қору ташвишҳои зиндагӣ бо суруду тарона ва дили беғаш дар доманақӯҳҳо бозӣ мекунад.

Модар мегуфт: бача ором!
Мекард падар ба ман табассум
Ман зулф ғашона шеър хонон
Дар домани абр мешудам гум
Дунё чу ситора медурахшид(3, 506).

Мақсади Нимо аз офаридани чунин шеър аз он иборат аст, ки меҳодад дилбастагии модарро ба фарзандаш нишон диҳад ва фарзандро водор намояд, ки иҷро намудани хоҳиши модар, дастирӣ намудани ӯ дар даврони пириро вазифаи муқаддаси ҳеш донад. Мурод аз калимаи нон некиҳо ва саховату подоши писар бо модари пир аст, ки шоир бо як маҳорати баланди эҷодкорӣ ба қалам овардааст.

Нон намедод ба модар, фарзанд
Шиква аз вай бари ҳоким бурданд.
Гуфт ҳоким ба писар: Воқеа чист?
-Бираҳон- гуфт маро воқеа нест
Гуфт уро: Бираҳи ё нараҳи
Нон ба модар ба чи унвон надихӣ(3, 536).

Шеъри «Хонаводаи сарбоз» яке аз машҳуртарин шеъри Нимо ба ҳисоб меравад. Нимо дар симои зани сарбоз тамоми сарбозон ва занҳои онҳоеро, ки дар замони императори рус Николай азоби гуруснагӣ ва бекасии кашаидаанд ба риштаи назм кашаидааст:

Шамъ месӯзад бар дами парда,

То кунун ин зани хоб нокарда
Такия додааст у руи гахвора
Ох! Бечора! Ох! Бечора(3, 346).

Шоир хонаи сарбозро бо зану ду фарзандаш тасвир карда, ёдовар мешавад, ки харчанд чангу хунрезӣ кори амалдорону мансабдорон аст, аммо аз он бештар кӯдакону занони фақир азоб мекашанд. Ман гунаҳкорам. Мекунам бовар
Бадтар аз хар бад, хоки ман бар сар
Лек ин бача, ки гуноҳаш нест.
Поки пок асту, тоби оҳаш нест(3, 348).

Чи тавре, ки мушохида шуд, муҳити хонаводагӣ дар ашъори Нимо ба таври васеъ ба кор бурда шудааст, ки метавон аз шукӯхмандтарин сурудаҳои ӯ ба шумор овард.

Муҳити хонавода эҷоди хунармандонаи шоир аст, ки ба зиндагии аёми кӯдакӣ дар оғӯши падару модар оӣ аз ташвишҳои рӯзгор, машғул шудан ба таҳсил, чудой аз зодгоҳаш ва зиндагӣ дар муҳити шаҳр, нооромии ҳаёти сиёсии кишварро тасвир кардааст.

Нимо чӣ дар сурудаҳое, ки дар қолаби шеъри суннатӣ ва чи шеъри нав гуфтааст, кӯшидааст на танҳо ҳурмати падару модар ва адо кардани қарзи фарзандиро дар назди онҳо, балки ноҷуриҳои замона ва мушкилоти оилавино низ дар риштаи назм кашад. Аз хар як нобарории фарзандон дар кашмакашиҳои рӯзгор волидайн бештар азоб мекашанд. Ва ин маънӣ дар шеъри Нимо хеле барҷастаю шоирона тасвир ёфтааст. Бояд фарзандон хар чи бештар ба қадри онҳо расанд.

АДАБИЁТ

1. Исмоил Нуриалло. Сувар ва асбоб дар шеъри имрӯзи Эрон. Техрон, 1348.
2. Муҳаммад Ризо Рузбех. Адабиёти муосири Эрон (шеър). Техрон, 1377.- 424 с.
3. Нимо Юшич. Маҷмуаи шеърҳои нав, ғазал, қасида, қитға. Техрон, 1376. -694 с.
4. Тақи Пурномдориён. Хонаам абрист. Техрон, 1377. -401 с.

ОТРАЖЕНИЕ ТЕМЫ СЕМЕЙНОЙ СРЕДЫ В ТВОРЧЕСТВЕ НИМО ЮШИДЖ

В статье даётся краткое описание отражения темы семейной среды в современной иранской поэзии на примере творчества Нимо Юшидж.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: современная иранская поэзия, семейная среда, отражение темы семейной среды в современной иранской поэзии, творчество Нимо Юшидж.

THE REFLECTION OF THE SUBJECT “THE ENVIRONMENT OF THE FAMILY” IN CREATIVITY OF NIMA YUSHIJ

In this article has given the brief description of the reflection of the subject of the environment of the family in modern Iranian poetry as its diverse in works by Nima Yushij.

KEY WORDS: modern Iranian poetry, the family environment, reflection of a theme of the family environment in modern Iranian poetry, creativity of Nima Yushidzh.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *С.Ф. Собиров* – аспирант кафедры иранской филологии Таджикского национального университета.

СИСТЕМАИ ЖАНРҲОИ НАСРИИ САДРИДДИН АЙНӢ

Наргис Аслонова
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

С.Айнӣ яке аз поягузори настри шӯрони тоҷик буда, дар бораи эҷодгари настр ва сабабҳои пайдоиши он назари адабии худро баён медорад. Ба таъбири С.Айнӣ осори мансураи Фитрат, яқум намунаҳои адабиёти ҷадида дар забони форсӣ ба хоки Мовароуннаҳр мебошад. Осори настри С.Айнӣ бошад ба ҳамон мақоми Фитрат дар давраи баъд аз Инқилоби Октябр дар Тоҷикистони шӯроӣ ва умуман Осӣи Миёна аҳамият дорад. Яъне, дар сари адабиёти шӯрони тоҷик С.Айнӣ қарор мегирад ва аз солҳои 1920 сар карда то поёни умр соҳаи настри бадеии тоҷикро бо эҷоди мақола, ҳикоя, повест, роман, ёддошт инкишофи сифатӣ мебахшад. С.Айнӣ доир ба адабиёти солҳои 1905-1917 ибраз намуда гуфта буд, ки ин солҳо оид ба настр порчаҳои ҳақиқатан навро мутолиа кардан мумкин буд. Ҳамин

чихатро дар солҳои баъди Инқилоби Октябр, махсусан солҳои баъди бистум ба мушоҳида гирифта метавонем.

С.Айнӣ аз донандаи хуби китобҳои халқӣ, ки дар марҳалаҳои гуногуни рӯзгори мардум дар тӯли ҳазорсолаҳо аз ҷониби халқ эҷод шудаанд, ошно буд ва нахустин «нохуни насрнависӣ» дар қалби ӯ шояд баъд аз мутолиаи ҳамин навъ асарҳои сервоқеа ва мочарописандона ба вучуд омадааст.

Маълум аст, ки дар асрҳои УИ-Х дар атрофии исмҳои Абӯ Муслим, Амир Ҳамза, Самаки Айёр ва ба инҳо монанд, садҳо қиссаҳо ба вучуд омада буданд, ки сарнавишти онҳо баъдҳо суҷаи китобҳои халқӣ ҳамномро ташкил додаанд. Дар амалия муаллифи чунин китобҳои халқӣ қиссаҳои шинохта мешуданд, ки ҳар кадом услуби хоси эҷодӣ дошт. Қиссаҳои фақат хоси қаламравҳои форсизабон набуд, балки минтақаҳои Ҳинду Хитойро ҳам фаро мегирифт. С.Айнӣ борҳо дар «Ёддоштҳо» ва дигар навиштаҳоиаш ошкоро менависад, ки солҳои мадрасаҳоиаш дар самовархонаҳо, дар такяхҳо, дар қаландархонаҳои саримазорҳо, дар бозиҳои «доирахабарӣ»... дамсозӣ менамудааст. Табиист, ки дар чунин ҷамъомадҳо қиссагӯйҳо фаъолият мекарданд. С.Айнӣ барои офаридани қаҳрамони идеалӣ баҳс орофта, мегӯяд: «Ман дostonҳои халқиро бисёр хондам. Дар ҳар яки онҳо як тамоюли хосе ҳаст. Ровиён хислатҳои неки инсониро бо муволиғаҳои самимона ва муҳаббат ба қаҳрамони мусбат ва хислатҳои бади инсониро бо нафрату танаффур ба қаҳрамони манфӣ нисбат медиҳанд. Муволиға барои эҷодкор чун обу ҳаво зарур аст...» (3,103).

С.Айнӣ дар заминаи шунидани қиссаҳои гуногуни шарқӣ ба ин навъ эҷодҳо таваҷҷуҳи хоса зоҳир намуда, оид ба «Чор дарвеш», ки барои ҷопаш сарсухан омода карда буд, чунин изҳор мекорд: «Дар ин китоб («Чор дарвеш». Н.А.) воқеаҳои бисёр аҷибу ғариб бо таъбирҳои бағоят дилфиреб зинату зеб ёфтаанд... Ровӣ ё автори ин воқеаҳо интриғаҳо ҳам моҳирона сохтааст, хонанда ба сар кардани хониш китобро аз даст намегузорад, тақдирӣ иштироккунандагон ва сирри ҳодисаҳои аҷибро фаҳмидан хоста, ҳар чӣ қадар қорҳои зарур дошта бошад ҳам, ба як сӯ гузошта хонишашро давом медиҳад...» (1,296). С.Айнӣ аз мутолиаи «Чор дарвеш» фақат маънӣ намеҷӯяд, балки афкори адабӣ, тарзи асарофарӣ, қаҳрамонсозӣ ва низоъро меомӯзад.

Бояд гуфт, ки «Чор дарвеш» бисёре аз муаммоҳои насрофариниро аз нигоҳи тасвир ва нақл, ҳамчунин доманадор сурат гирифтани суҷа дар асарҳои қалонҳаҷми насрӣ равшан месозад. С.Айнӣ аз мутолиаи қиссаҳои «Чор дарвеш» нақши занону духтаронро дар ҳатти суҷа ба мушоҳида мегирад, ки дар шахси духтари подшоҳи Шом ва духтари вазири Рум, ҳар чӣ ки дар бисот доранд-мансаб, рӯзгори бароҳату бо неъмат ва ғайра дар роҳи инсоният, мурувват ва муҳаббат нисбати инсонҳои ҷомеа фидо мекунанд. Ин қаҳрамонзанҳо дар фидокорӣ аз қаҳрамонмардҳо боло меистанд. Онҳо дар воқеаҳои таҳлуқаноки пурҳавф шахсан иштирок менамоянд ва ҳама қорҳои бузургро бо ташаббуси шахсии худ пеш мебаранд. С.Айнӣ дар офариниши образи Гулнор («Дохунда») аз рафтору гуфтору ва фаъолияти пурпечутоби қаҳрамонзанҳои «Чор дарвеш» истифода намудааст.

Чунонки насри С.Айнӣ варақгардон гардид, гоҳе ӯ дар бораи назарияи наср ва навъҳои он андешаҳо меронад. С.Айнӣ дар солҳои бистум, ки ба наср майл пайдо мекунаду намунаҳое аз онро рӯи ҷоп меорад, ҳанӯз барои муайян кардани жанрҳои он, махсусан повест ва роман, чандон диққат наметод. Дуруст аст, ки гоҳе ифодаҳои ҳикоя, повест ва румон истифода менамояд вале меъёрҳои назарии онро дар он айём фаҳмида наметавонист. С.Айнӣ баъд аз 25 соли ошноӣ бо «Наводирулвақоъ»-и Аҳмади Дониш дар «Намунаи адабиёти тоҷик» оид ба қисмҳои бадеии асари мазкур изҳори ақида намуда, аз ҷумла бори аввал менависад, ки «Наводирулвақоъ» наздик ба румон аст, ки дар зимни саргузаштҳои ҳаёли хеле ибратбахш аст. Аз ин андешаи С.Айнӣ чунин бар меояд, ки як меъёри жанри романро дар бадеияти он дида ва ҳамчунин ба ақидаи ӯ дар роман бояд саргузаштҳои ҳаёли инъикос ёбанд. Ба андешаи С.Айнӣ воқеаҳои роман бояд тахайюлотӣ баланд дошта бошанд ва ҳам домани тасвирашон васеъ бошад. Дар мутолиаи аввали «Наводирулвақоъ»-и Аҳмади Дониш С.Айнӣ ба андешаи насрнавис шудан дучор меояд ва дар шинохти дуввум, вақте ки Аҳмади Донишро бо осораш ба тазкираи «Намунаи адабиёти тоҷик», соли 1925 дохил менамояд, бо баҳои жанри додан ба асари насрии Аҳмади Дониш, «Наводирулвақоъ»-ро аз нигоҳи сохтор ва ҷузъиёти бадеӣ доштаниаш ба роман наздик мебинад.

Дар афкори адабиёти эстетикӣ С.Айнӣ масъалаи дар оғоз ба кадом забон навиштани асар ва баъд истилоҳи жанрии он муҳим мебошад. Яъне, дар ҳалли ин ду мавзӯ таъкид ва таъйиди худӣ муаллиф аҳамияти таърихӣ ва назарӣ дорад.

С.Айнӣ дар муқаддимаи нашри якуми «Ҷаллодони Бухоро» менависад, ки ӯ навиштани повестро соли 1920, пештар аз револутсияи Бухоро сар карда, дар моҳи сентябри ҳамон сол ба поён расондааст. Яъне, бо ба поён расондани «Таърихи инқилоби фикрӣ дар Бухоро» (4.02.1918) ба навиштани «Ҷаллодони Бухоро» оғоз менамояд, аммо ҳанӯз барояш маълум нест, ки ин асар дар кадом шакл ва навъи насрӣ эҷод мегардад. Аз ин ки С.Айнӣ дар муқаддима таъкид мекунад, ки «навиштани ин повестро соли 1920 сар кардааст, ба он далел аст, ки муаллиф муқаддима ба нашри

якуми «Чаллодони Бухоро»-ро моҳи феввали соли 1936 менависад. Ин айём аллакай истилоҳи жанри повест ба расмият даромада буд ва адибон онро таври механикӣ истифода мекарданд.

Повести «Одина» С.Айниро ҳамчун нависандаи баркамоли даврони шӯроии тоҷик муаррифӣ намуд. Муҳимияти насри бадеӣ дар афкори адабии С.Айни бо ин асар мавқеъ пайдо мекунад. С.Айни асари бадеиро барои мардум менавишт. У ҳамеша дар паи иҷрои ҳамон фармудаест, ки аз китоби «Наводирулвақоъ»-и Аҳмади Дониш хонда буд. С.Айни эҳсос менамояд, ки бо эҷоди повести «Одина» то андозае ба ҳамон орзуи насрнавис шуданаш расидааст, вагарна то ин дараҷа дар миёни хонандагонаш маҳбубият пайдо намекард. С.Айни бо чунин муҳаббат пайдо кардани «Одина» то рафт бовариаш ба зарурияти наср қавӣ мегардад ва дар айёми сохтмони шӯроии тоҷик афзалияти навъи насрро амалан мебинад.

С.Айни то соли 1935 дар бораи аз назм даст кашидану ба эҷоди наср пардохтанаш, ҷое ибраз надишта буд. Чи навъе ки қаблан гуфта будем, ӯ дар сӯхбат бо адибони ҷавон афсӯс меҳӯрад, ки «насрнависони мо аз ҷавонон каманд». Ҳамин таъкиди С.Айни шояд боис гардидааст, ки дар пешгуфтори маҷмӯаи «Ёдгори» (1935) расман эълон бидорад, ки бо фалон сабабҳо ӯ аз назм даст кашида, ба насрнависӣ даромадааст. Ҳол он ки С.Айни, барвақттар, солҳои 1918-1919, асосан ба навиштани асарҳои насри пардохта буд. Мо гумон мекунем, ки бо чунин амал С.Айни мехостааст, ки чанд тан аз ҷавонони истеъдодноке, ки майли шоир шудан доштанду аммо қобилиятшон дар наср хубтар эҳсос мегардад, аз дунболи худ ба ҷодаи наср раҳнамун созад.

С.Айни ба востайи повести «Одина» андешаи насрнависиро дар адибони дигар ба вучуд овард. С.Айни дар мисоли ин асар насли дуввуми нависандагони тоҷикро дар даврони шӯроӣ тарбия намуд. Албатта, афкори адабию эстетикӣ С.Айни бо «Одина» поён наёфта, балки дар намунаҳои дигари осори насрии ӯ идома меёбад.

Тавре ки дар маводи назарӣ оид ба меъёрҳои жанри роман ба мушоҳида гирифтём, С.Айни ҳам наметавонист жанри романи тоҷикро таъриф диҳад ва баъд дар ҳамон қолаб романи «Дохунда»-ро нависад. Чунонки худи С.Айни мегӯяд, ӯ дар ягон мактаби филологии шӯроӣ таҳсил накардааст, на В.Г.Белинскийро хонда ва на дигар назариятчиёни Аврупоро мутолиа карда буд. Яъне, ба адабиёти демократӣ ва реалистии рус ошно набуд. Албатта, гоҳе асарҳои тарҷумавӣ аз русӣ ба тоҷикӣ анҷомгирифтаро шояд хондааст. С.Айни дар чараёни романи «Дохунда» ҳамзамон романи нависандаи франсуз Фердинанд Дюшен «Қамар»-ро аз забони ўзбекӣ ба тоҷикӣ тарҷума кардааст. Романи нависандаи рус А.Фадеев «Торумор»-ро, ки соли 1930 ба забони тоҷикӣ тарҷума шуда буд, шояд хондааст. С.Айни боз ҳамин навъ намунаҳои насриро, ки шакли тарҷумавӣ доштаанд, шояд мутолиа карда буд.

Насри бадеии С.Айни насри хоси худи ӯ мебошад ва аз ду мақолаи С.Айни - «Эзоҳ» ва «Ҷавоби ман» маълум мешавад, ки ӯ ба чанде аз масъалаҳои адабию эстетикӣ: нависанда ва замон; муносибати нависанда ба мавзӯ; образ, тасвири манзараҳои табиат; ҳақиқати ҳаёт ва ҳаёлот бадеӣ; характер, задухӯрд, низоъ ва амалиёт; забон ва услуб; анъана ва навоари назари худро дорад ва ин мақолаҳо баёнгари андешаҳои мунаққидии С.Айни ҳам мебошад. С.Айни дар мақолаҳои мазкур бисёре аз муаммоҳои муҳими адабию эстетикиро ба миён гузошта, ҳамзамон ҷузъҳои аз лабораторияи эҷодии хешро оид ба таърихи эҷоди ин ё он асараш таъкид менамояд.

С.Айни ба ин ақида будааст, ки якбора асари калони бузургҳаҷм навишташтан натиҷаи дилхоҳ дода наметавонад, балки сараввал мавзӯи марбутаро дар шакли ҳикоя ё повест навишта, баъд агар тасвири воқеаи мавриди назар пураҳамият барояд, мешавад, ки онро ба шакли асари бузургҳаҷм, яъне роман анҷом дод. Дар ҳамин замина, С.Айни бо тасвири сарнавишти Одинаву Гулбибӣ ва Ёдгору Гулнор гӯё қаноат ҳосил намекунад мехоҳад ба гузаштаи дуртари халқи тоҷик бингарад ва баъдан онро қисм-қисм ба тасвир бикашад. Ба ҳамин мақсад, ӯ ба дониши ёддошти хеш мутаваҷҷеҳ шуда, Бобоғулом ном собиқ ғуломро, ки номи аслиаш Раҳимдод буду ғуломтозо ба ӯ Неқадом ном ниҳода буданд, пеши назар меорад ва дар заминаи саргузашти ҳамин ғуломи собиқ, соли 1928 дар маҷаллаи «Маориф ва ўкутувчӣ» («Маориф ва омӯзгор») бо номи «Қулбобо ё икки озод» («Бобоғулом ё ки ду озод») ҳикояро ба забони ўзбекӣ ба ҷоп мерасонад. Дар чараёни навиштани ин ҳикоя дониши таърихӣ ӯ вобаста ба мавзӯи ғуломтозиҳо дар минтақа гӯё назди С.Айни вазифа мегузорад, ки мавзӯро фаротар ба тасвир бигирад. Аз ин ҷост, ки С.Айни мазмуни ҳикояи «Қулбобо ё икки озод»-ро ба асос гирифта, мақсад мегузорад, ки мавзӯро фаротар ба тасвир бигирад. Аз ин ҷост, ки С.Айни мазмуни ҳикояи «Қулбобо ё икки озод»-ро ба асос гирифта, мақсад мегузорад, ки огози солҳои сиввум ба эҷоди романи «Ғуломон» бипардозад. Масалан, вақте ки ба мазмуни мухтасари ҳикояи мазкур ошно мешавем, мебинем, ки С.Айни бо поён расондани ҳикояи «Қулбобо ё икки озод» барои навиштани роман-эпопеяи «Ғуломон» омодагӣ мегирифтааст.

Андешаҳои адабию эстетикӣ С.Айни ҳамеша ба ҷавоннасрнависони тоҷик хушёр медихад, ки дар насрашон тақрори фикр, ҷузъиёти бадеӣ, лаҳзаҳои, ки дар асари қаблӣ истифода гардидааст дар

асари баъдӣ ӯ мазмуни лозима бо таҳрири нав бояд ба хатти суҷа ворид шаванд. С.Айнӣ он чиро, ки худ дар таҷрибаи эҷодиаш аз сар гузаронидааст, ҳамонро ҳамчун саҳифае аз китоби коргоҳи эҷодиаш ба ҷавонон тавсия менамуд. Ба ин маънӣ, ҳарчанд аён шуд, ки ҳикояи «Қулбобо ё икки озод»-и С.Айнӣ барои романи «Ғуломон» ҳамчун мавод ва сарчашмаи асосӣ доништа шудааст, С.Айнӣ маводи ҳикояро бо таҳрири нав ва ҷойҳоеро вобаста ба истифодаи лаҳзаҳое аз сарнавишти қаҳрамонони марказӣ, аз нав ба тасвир мегирад. Масалан, воқеае, ки дар аввали суҷаи ҳикояи «Қулбобо ё икки озод» омадааст, дар романи «Ғуломон» ҳамон воқеа дар оғоз не, балки дар саҳифаҳои 181-202-юми роман бо таҳрири нав қайд карда мешавад.

С.Айнӣ дар таъин кардани жанрҳои асарҳои насриаш, асосан, ҳаҷми асар ва муҳим будани мавзӯро ба назар мегирӣфт. Дар ин ҳолатҳо ӯ жанри асарашро амиқ муайян менамояд. Соли 1944 ду асари насрии С.Айнӣ рӯи ҷоп омад, ки яке «Исёни Муқаннаъ» ва дигаре «Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик» буд. Нависанда жанри «Исёни Муқаннаъ»-ро «очерки таърихӣ тадқиқӣ» таъйид кардааст. Жанри «Қаҳрамони халқи тоҷик Темурмалик»-ро «очерки адабии таърихӣ» менамод. Дар дониши адабии С.Айнӣ унвони асар ба унвони жанрии он омезиши мантиқӣ ёфта, моҳияти иҷтимоӣ, таърихӣ ва адабии онро муайян мекунад.

Чи навъе, ки дар насри бадеии С.Айнӣ ба мушоҳида гирифтём, ҳар намунаи насри илмӣ ӯ ба асоси сарчашмаи муътамади илмӣ, таърихӣ ва бадеӣ арзи вучуд менамояд. Яъне, вақте ки С.Айнӣ меғӯяд, ки дар бораи Фирдавсӣ мақола менависад, мақсад мақола ё рисолаи илмӣ мебошад. С.Айнӣ қабл аз ин ки ба навиштани чунин асаре оғоз бахшад, нақшаи илмӣ онро муайян месозад. Сараввал ба дараҷаи омӯзиши мавзӯ мепардозад ва ба сабаби ин ки оид ба Фирдавсӣ дар Шарқ Фарб ва Аврупо шарқшиносон изҳори ақида кардаанд, афсӯс аз он меҳӯрад, ки ягон забони аврупоӣ ва русиро намедонад. Аммо С.Айнӣ шунида будааст, ки Теодор Нёлдеке ном шарқшиноси намоёни немис дар охири асри XIX ва аввали XX зиндагӣ кардааст ва

оид ба ҳамсаҳои миллӣ ва эҷодиёти Фирдавсӣ таълифоти бисёре доштааст. Ба дониши фирдавсишиносии С.Айнӣ аз маҳсули Нёлдеке он маълумот зам мешавад, ки ӯ дар бораи ҷи гуна навишта шудани «Шоҳнома» ва муаллифи он аз китоби «Шоҳнома» маводе ба даст оварда будааст. С.Айнӣ дар навиштани рисолаи илмӣ-бадеии худ – «Дар бораи Фирдавсӣ ва «Шоҳнома»-и ӯ» «усули донишманди мазкурро ба худ роҳбар қарор дода», пеш аз ҳама мақсад меғузорад, ки «Шоҳнома»-ро мавриди мутолиа қарор бидиҳад. С.Айнӣ ба ин ақида аст, ки дар бораи осори адибоне монанди Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Сино ва амсоли онон бе доништани зиндагиномаи онҳо, фаъолияти эҷодӣ ва шахсияти ӯро муайян кардан ғайри имкон мебошад. Аз ин ҷост, ки дар таҳқиқи бузургони адабиёти гузаштаи форсӣ ба тарҷимаи ҳоли онҳо бештар диққат медиҳад. С.Айнӣ дар таҳқиқи шахсият ва осори Абӯалӣ ибни Сино аз тарҷимаи ҳоли ӯ, ки худ навишта буд, фаровон истифода мебарад. Маълум мешавад, ки С.Айнӣ аксари чехраҳои адабиёти гузаштаре мутолиа карда будааст ва диққати ӯро пеш аз ҳама ҳамон саҳифаҳое ҷалб менамудааст, ки ба рӯзгор ва тарҷимаи он адибон бахшида шуда буданд. Шояд ин ҷиҳати осори гузаштагон ба С.Айнӣ ҳам таъсир ворид сохтааст. Ҷое ӯ меғӯяд, ки ӯ дар давоми ҳаёти худ китобҳои бисёре навиштааст. Ҳамаи онҳо ба як мавзӯ навишта шудааст ва дар асоси материалҳои ҳаёти худаш ба вучуд омадааст. С.Айнӣ дар рисолаи «Шайх Муслиҳиддин Саъдии Шерозӣ» Саъдиро «эҷодкунандаи насри бадеии форс-тоҷик» менамод: «То замони Саъдӣ насри форс-тоҷик танҳо ба навиштани мактубҳо, ҳуҷҷатҳо, дар таҳрири воқеаҳои таърихӣ, дар навиштани китобҳои тасаввуф ё ин ки илмӣ ва монанди инҳо хизмат мекард. То он замон ғайр аз баъзе мактубҳо, ки ба тарзи шеърӣ мансур менавиштанд, баъзе пандномаҳо, ки характери шеърӣ доштанд (масалан, «Пандномаи Абдуллоҳи Ансорӣ»), баъзе очеркҳои таърихӣ, ки характери адабӣ доштанд, китоби насри бадеӣ ба вучуд наёмада буд.

Саъдӣ бо «Ғулистон»-и худ ин камбудихоро барҳам дода насри бадеии форс-тоҷикро ба авҷи аъло расонид» (1,197).

Мувофиқи андешаи адабии С.Айнӣ «таҷрибаи ҳар кас, дар ҳар қор дар охири умраш ба камол мерасад ва ин ҳам маълум аст, ки ҳеч кас охири умри худро ба тарзи қатъӣ намедонад. Аммо аз он ҷо ки умрам аз ҳафтад гузашта, рӯз то рӯз сустии аъзо зиёдтар гардида, қувваи кориам камтар шудан гирифт, ман тахмин кардам, ки вақти ба анҷом расондани ин қор («Ёддоштҳо». Н.А.), ки назар ба дарёфти худам хеле муҳим буд, расидааст...» (2,8).

Назар ба дониши назарии С.Айнӣ дар асари ёддошти нависанда ба воқеаҳое мурочиат мекунад, ки худ шохид аст, ё ин ки сабабгору иштироккунандаи он аст. Дар ёддошт гоҳе саргузашти одамони дигар, санаду ҳуҷҷатҳо ҳамчун маводи ёрирасони тасдиқкунанда оварда мешаванд. Ёддошт, одатан, дар асоси хотираи шахси адиб навишта мешавад, яъне ҳамаи тасвирҳои ёддоштнавис маҳсули замони гузаштаанд. Дар ёддошт шарт нест, ки саргузашт ва мушоҳидаҳои муаллиф аз рӯи тартиби хронологӣ баён ёбад, балки танҳо он лаҳзаҳо ҷолиби сабт мебошанд, ки ба ақидаи нависанда барои имрӯзу фардо

арзишноқ, ибратангез ва қобили тавачӯҳ бошад. Ёддошт ба хотири ҳадафи муайяни муаллиф арзи вучуд мекунад.

АДАБИЁТ

1. Айни С. Мунтахаботи асарҳои илмӣ, дар ду ҷилд, ҷ.2.-Душанбе: Дониш.-2008.-312с.
2. Айни С. Ёддошҳо, қ. 1,2. Дар сахро.-Сталинобод.-Нашрдавлтоҷ, 1959.-406с.
3. Миршакар М. Айёми ҷавонӣ.-Душ. Ирфон.-1972.-с.109.

СИСТЕМА ПРОЗАИЧЕСКИХ ЖАНРОВ С.АЙНИ

С.Айни сам утврждаёт, что до 20-х годов XX- века он сочинил виды прозы, отвечающие канонам европейской-русской прозы. Вначале он мало обращал внимание на такие жанры как повесть и роман. Но начиная с 20-х годов XX в он пишет первую свою повесть «Бухарские палачи», хотя её жанр считают рассказом. После появляется его вторая повесть «Одина», но и эту повесть автор предлагает читателям как рассказ. Таким образом, его первый роман «Дохунда» тоже, по мнению автора, есть рассказ. Надо констатировать, что хотя новая проза писалась богатейшими традициями средневековой прозы, в творчестве С.Айни роман и повесть появились вслед за малыми формами повествования – статьями, стихотворениями, в прозе, рассказами, прозаическими набросками и т. п., если не считать «Дневник путешествий», «Сафарнаме».

Таким образом, в данной статье определены все виды прозы С.Айни, как статья, рассказ, повесть, роман и воспоминания. Интересно, то что С.Айни иногда даёт теории каждого жанра.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: жанр, статья, рассказ, повесть, роман, мемуары, сюжет, проза, взгляд, приключение.

THE SYSTEM OF PROSAIC GENRES OF S. AINY

S. Ainy confirmed that till 20-teeth years of the XX centuries, he wrote the kind of proses of the answered colonies of European-Russian prose's. At the first he paid a little attention at these genres, as tale and roman's. But starting since 20 -the of the XX century he wrote his first tale after the name of "Bukharian buthers" though it's genres considers "Hikoya". Later appeared his second tale "Odina", but this tale the author suggests to the reader as "Hikoya". That's way his first roman "Dokhunda" in author opinion is also "Hikoya". It is necessary to establish, that the new prose shows the richest tradition of medirevial prose's, in the creative of S. Ainy's roman and tale appeared after the few forms of narration - makola (article) by poems in the prose's by hikoyatami, prosaic drafts and so on. We don't consider "Diary travel", "Safamoma". Thus in the given article are defined all the views of prose's of S. Ainy, as makola (article), Hikoya, tale, roman and yoddoshtho (memoirs). It is interesting that sometimes S. Ainy gives the theory of each genre.

KEY WORDS: genre, article, tale, play, novel, memoirs, plot, prose, view, adventure.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Н. Аслонови* – кандидат филологических наук, доцент кафедры языков Института экономики Таджикистана. Телефон: **918-82-42-43**

АЗРАҚИИ ҲИРАВИ ВА МАМДУҲОНИ Ё

Гуловар Барӯмаңд
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ҳақим Азрақии Ҳирави аз шоирони забардаст ва бадеҳагӯи қарни панҷуми ҳиҷрист. Падараш Варроқ - ҳамон аст, ки Фирдавси хангоми фирор аз Ғазнин ба Тӯс ба Ҳарӣ- ба дӯқони ӯ фуруд омад ва шаш моҳ дар хонаи ӯ пинҳон буд, то толибони Маҳмуд ба Тӯс расиданду бозгаштанд.

Вай пас аз шаш тан шоири дараҷаи аввали пеш аз юриши мугул аз беҳтарин шоирони дараҷаи дуввуми ин давра аст. Таърихи валодати ӯ ба дурусти маълум нест, тазкиранависон аз он зикр накарда, вале ҳама номи ӯро Абӯбақр навиштаанд. Аллома Қазвинӣ дар таълиқоти “Чаҳормақола” номи ӯро Чаъфар доништа, вале марҳум Фурӯзонфар назари Қазвиниро саҳеҳ намедонад.

Ӯ аз улуми мутадовили замони худ мутталаъ ва аз ҳамон ҷавонӣ ба шеърғӯӣ пардохта буд. Аз устодони бузург дар заминаи эроди ташбеҳоти рақик, бадеъ ва тасовири ҳаёлангез ба шумор меравад. Равиши ӯ дар шеър, аз як сӯ, ба равиши Унсурӣ ва аз сӯи дигар, ба Абулфараҷи Рунӣ наздик аст, ки гоҳе таъбирот ва мафохими дур аз зеҳн доранд.

Қадимитарин манобеъ, ки аз ӯ зикри хайр кардаанд, “Чаҳормақола”-и Низомии Арӯзи ва “Бадоеъулазмон фи вақоеъ Кирмон”-и Афзалуддин Абӯҳомид Афзали Кирмонӣ мебошанд.

Азрақии Ҳирави дар ашъори худ бештар ду тан аз салотини аввалияи қовурдӣ: Туғоншоҳ ибни Албарслон ибни Чағрибек ва Амироншоҳ ибни Чағрибекро мадҳ гуфтааст. Илова бар ин, ду мамдуҳони дигаре низ дошта, ки қасоиде дар ситоиши онҳо сурудааст. Вафоти Азрақиро қабл аз соли 465 х, доништаанд.

Ду китоб ба номи “Синдбоднома”, “Алфия ва шалфия”-и манзумро ба ӯ нисбат додаанд.

Абӯбақр Зайнулдин ибни Исмоили Варроқи Ҳиравӣ аз шоирони фозил, забардаст, бадеҳагӯй ва ҳақими қарни панҷуми ҳиҷрист, ки таъби тавоноу муктадир дошт. Падараш Исомили Варроқ китобфуруш буд ва пешаи китобфуруши имкони хубе барои ошноии ӯ бо умури адабӣ шуд. Вай пас аз шаш тан шоири дараҷаи аввали пеш аз юриши муғул, яъне Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Унсурӣ, Фаррухӣ, Носири Хусрав ва Масъуди Саъд аз бехтарин шоирони дараҷаи дуввуми ин давра ва ҳамдӯш бо Манучехрӣ, Абулфараҷи Рунӣ, Ломеъӣ, Муиззӣ, Анварӣ, Адиб Собири Тирмизӣ, Абдулвосеъи Ҷабилӣ, Рашиди Ватвот, Усмони Мухторӣ аз шуарои Хуросон ва шоирони навоҳии дигари Эрон, монанди Озарбойҷон, Ироқ ва Исфаҳон аст.

Азрақии Ҳиравӣ сабке хос ва таъбироти махсус ба худ дорад, қудрати ӯ дар эроди маонии дақиқ, овардани ҳаёлотӣ борик, васфи дақиқи ашё хориқуллодда аст ва пай бурдан ба онҳо душвор буда, шеъри ӯро мушқилтар аз дигар шоирони ин давра кардааст. Дар тариқай шеър гирди сабки Унсурӣ мегардад ва аз ӯ пайравӣ мекунад. Вай, илова бар ин ки дар ашъори худ ҷаҳор бор аз ӯ ном бурда, матолибе низ аз ашъори Унсурӣ гирифтааст. Аз ҷумла, дар қасидае дар мадҳи Туғоншоҳ мегӯяд:

Ҳазор ҷой фузун гуфт Унсурӣ, ки малик
Ба рӯзи чанг беҳ омад зи хону аз чипол.
Зи давлати падарони ту сад ҳазор малик
Нагун шуданд чу чиполу хун ба рӯзи қитол.
Аё шаҳе, ки зи адли ту шери Шодирвон
Зи дасти хеш ба дандон бурун кунад чангол.
Агар ба давлати Маҳмуд мепадид омад
Зи таъби Унсурӣ он шеърҳои сеҳрмисол,
Маро ба фарри ту бояд, ки дар тарозуи назм
Хавотири шуаро кунам, сазад зи як мисқол (2, алиф).

Азрақӣ, агарчи ба ҷавоби қасоиди Унсурӣ назар дорад ва маониву заминаҳои ӯро бо алфози шабех ба қор мебарад, худро аз Унсурӣ бартар медонад:

Унсурӣ дар хидмати Маҳмуд доим фаҳр кард,
З-он ки додаш дирҳаму динору хилъат бар сарӣ.
Андар ин майдони шеър акнун сабақ мар бандарост,
Гӯ дар ин майдон дарояд, гар тавонад Унсурӣ (2, 113).

Аз сӯйи дигар, сабки Азрақӣ ба равиши Абулфараҷи Рунӣ наздик аст, ки гоҳе таъбирот ва мафҳуми дур аз зехни муштарак доранд. Аз маонии илмӣ ва маҳсусан риёзӣ шеъраш холи нест, вале бар даъвий иддао наовардааст. Ташбеҳоти ғарибу мухталиф, ағам аз маҳсус, маъқул, ҳаёлий ва ваҳмӣ ихтироъ мекунад, ки баъзе писандида ва бархе нописанд аст. Ва ҳамин тавр, таркибот ва асолиби матбуъ ва номатбуъ низ ба назар мерасанд, ки чунин услуби ғайривоқеии ҳаёлофаринии шоирро ҳанӯз Рашидаддини Ватвот ба зер тозиёнаи танқид кашаида буд.

Азрақӣ хатро ҳам некӯ менавиштааст, чунонки худ мегӯяд:
Ту ба динори қасон оби маро тира кунӣ,
Ҳашмати шеъру хатти ман бифурушӣ ба дирам (2, 115).

Аз улуми мутадовили замони худ огоҳ буда ва аз ҷавонӣ ба шеърҳои пардохтааст. Баландии ҳиммат, бисёрӣ фазл ва андақсолии худро, қатъи назар аз ғурури ҷавонӣ, ки баён мекунад, муқаррар изҳор доштааст. Барои мисол, дар қасидае гӯяд:

Ҷаҳони пир чу ман як ҷавон бурун норад,
Баландҳиммату бисёрфазлу андақсол (2, 57).

Яке аз мухтассоти ашъори Азрақӣ аз он иборат аст, ки вай ба мадҳи қасе напардохтааст, чунонки худ шоир мегӯяд:

Дар мадҳи ноқасон накунам қӯҳна тан ба низ,
З-он пок н-оядам, ки бувад қӯҳна пираҳан.

Қадимитарин манобеъ, ки аз Азрақӣ зикри хайр кардаву аз баъзе лаҳзаҳои ҳаёти ӯ ёд кардаанд, “Ҷаҳормақола”-и Низомии Арӯзӣ ва “Бадоеъулазмон фӣ вақоеъ Кирмон”-и Афзалуддин Абӯҳомид Афзали Кирмонӣ мебошанд.

Дар “Ҷаҳормақола” воқеае нақл шудааст, ки Азрақӣ низ дар он ҳузур дорад ва аз он ҷо маълум мешавад, ки ин шоир аз наздикони Туғоншоҳ будааст. Тибқи овардаи Низомии Арӯзӣ, “Оли Салҷуқ ҳама шеърдӯст буданд, аммо ҳеч кас ба шеърдӯсти бартар аз Туғоншоҳ ибни Албарслон набуд ва муҳоварату муоширати ӯ ҳама бо шуаро буду надимони ӯ ҳама шуаро буданд” (9, 71-73).

Абӯҳомид Аҳмад ибни Ҳомид дар бораи Азрақӣ, дар зикри вақоеи ҳукмронии Қовардшоҳи Салҷуқӣ дар Кирмон, чунин гуфтааст: “Қовардшоҳ дар атрофи Кирмон муҳорибот намуд. Аз ҷумла, дар банди Сачистон писараш Амироншоҳ шаш моҳ бо Сачзиён муҳориба намуд ва Ҳақим Азрақӣ

зикри он масоф дар қасидае, ки дар мадҳи Амироншоҳи Қовард гуфта, карда ва ғайр аз ин қасида қасоиди ғарро дар мадҳи Амироншоҳ иншоод карда” (1, 4).

Муҳаммад Авфии Бухорӣ дар “Лубобулалбоб” номи вайро Ҳақим Шарафуззамон Абулмаҳосин Азракӣ Ҳиравӣ навишта ва мегӯяд, “аз маҳсусони ҳазрати Шамсуддавла ваддин Туғоншоҳ буд” (8, 94).

Баъди тазкираи Авфӣ дар бисёре аз тазкираҳои дигар шарҳи ҳол ва мунтахаби ашъор аз Азракӣ омадааст, ки эътиборе дар онҳо нест.

Аз ахбори сарчашмаҳо бармеояд, ки салотини аввалияи Қовардӣ мамдӯҳи иддае аз шоирони бузург, аз ҷумла Азракӣ будаанд. Дар ин миён бузургтарини онҳо, ки Азракӣ Ҳиравӣ ба ӯ таваҷҷӯҳ доштааст, Туғоншоҳ ибни Албарслон будааст, ки дар васфи ӯ шоир тавсифоти зайлро истифода кардааст: каҳфи уммат, каҳфи умум, каҳфи миллат, зайни умум, зайни миллат, зайни милал, зайни мулк. Дар навбати худ ин шоҳ ба шоир чунон инояте доштааст, ки ҳар вақт шоҳ дар Ҳирот набуд, аз Азракӣ ба нома ёд мекард.

Ба ғайр аз Туғоншоҳ Азракӣ мамдӯҳони дигаре низ доштааст. Аз ҷумла, қасидае дар мадҳи Абулмулк Арслоншоҳи Ғазнавӣ (509-512), аз охири подшоҳони ин силсила, ки дар Ҳиндустон ҳуқумронӣ доштааст, сурудааст. Матлаи қасидаи мавриди назар ин аст:

Дар рӯзгор комраво боду шодхор
Шоҳи мулуку садри салотини рӯзгор...
Султон Абулмулк Малик Арслон, ки чарх
Айвон-шро ба дида ниҳодаст бар канор (1, 39).

Агар ин қасида аз Азракӣ бошад, пайдост, ки пас аз сипарӣ шудани рӯзгори Туғоншоҳ шоир ба дарбори Ғазнавӣ рафта ва мадҳи подшоҳони он хонадонро сурудааст.

Қасидае дар мадҳи ҷонишини Арслоншоҳ, яъне Баҳромшоҳи Ғазнавӣ, подшоҳи маъруфи ин силсила (512-547) сурудааст, ки агар ин қасида ҳам аз Азракӣ бошад, пайдост, ки дар охири зиндагӣ чанде дар дарбори Баҳромшоҳ будааст. Матлаи қасида чунин аст:

Акнун, ки тару тоза бихандид навбахор,
Мову самоъу бодаи рангину зулфи ёр...
Султон Яминуддавла Баҳромшаҳ, ки ҳафт
Тахти баландпояи ӯ тоҷи рӯзгор (1, 38).
Қасидае дар мадҳи шоҳи Ғиёсиддини Номӣ сурудааст, ки оғози он чунин аст:
Чун мусоид шуд замону чун мувофиқ гашт ёр,
Мавсими дайро тавон кардан ба нузҳат чун баҳор...
Офтоби унсу ҷони султони ақсои замин
Шаҳи Ғиёсиддину дунё, сояи Парвардигор (1, 43).

Дар миёни подшоҳони он рӯзгор қасоне, ки лақаби Ғиёсуддин дошта бошанд, ҷуз Ғисуддин Довуди Салҷуқӣ (525-526) ва Ғиёсуддин Масъуди Салҷуқӣ (528-547) нест. Вале чун Ғиёсуддин Довуд беш аз чанд моҳе салтанат накардааст, эҳтимол меравад, ки Азракӣ дар поёни зиндагӣ ва соли охири умри худ - агар дар 527 даргузашта бошад, аз Ғиёсуддин Масъуди Салҷуқӣ ҳам мадҳҳои карда бошад.

Мамдӯҳи дигаре, ки Азракӣ қасоиде дар ситоиши ӯ сурудааст, Амир Саъдулмулк Абӯалӣ Ҳасан, амири Ғуру Ғурҷистон аст, ки эҳтимол меравад, дар авохири қарни панҷум ва авоили қарни шашум дар ин ноҳия ҳуқумронӣ дошта ва мумкин аст, дар замоне, ки Туғоншоҳ ҳуқумрони Ҳирот буд, бо вай равобита ба ҳам зада ва ба ҳамин ҷиҳат, Азракӣ дар дарбори Туғоншоҳ вайро мадҳ гуфта бошад. Зеро ки ноҳияи Ғуру ва Ғурҷистон пайваста ба Машриқи Ҳирот аст. Матлаи яке аз он қасоид ин аст:

Эй гулбуни равону равонро ба ҷойи тан,
Пеш ор ҷому тоза кун аз роҳи рӯҳи ман.
Мири аҷалу сайиди фарзона саъди мулк,
Айни саҳо, шучоъи замон Бӯалӣ Ҳасан (1, 58).

Дигар аз мардони таърихӣ, ки мамдӯҳи Азракӣ будаанд, орифи машҳур Абӯисмоил Абдуллоҳ ибни Абумансури Ҳиравӣ, маъруф ба Абдуллоҳи Ансори (376-471) мебошад. Иродати хоҳе, ки Азракӣ ба сабаби ҳамшаҳри будан ва пешӣ доштани Ҳоча дар син ва мақомот бо ӯ мебарзида, бояд дар авоили ҷавонӣ сурат гирифта бошад. Ин иродатро вучуди абёте дар мадҳи Ҳоча Ансори дар девонаш таъйид мекунад. Яке аз он қасоид бо абёти зайл оғоз мешавад:

Дар қаноату тавфику дину мазҳаб рост
Ба рӯзгори ту, эй фаҳри рӯзгор, кирост (1, 6).

Мамдӯҳи дигари шоир Амид Шарафуддавла Саидуддин Абулҳаман Алӣ ибни Муҳаммад ибни Сарӣ ном дошта, ки аз хонадони маъруфе ба номи Оли Сарӣ будааст. Азракӣ пас аз Туғоншоҳ ва Мироншоҳ вайро дар ҳашт қасида мадҳ гуфтааст, ки оғози яке аз он қасоид чунин аст:

Зиннати давлат Алӣ ибни Муҳаммад Булҳасан,
Он ки хусни давлат аз тадбири ӯ зад достон (1, 48).

Мамдӯхони дигар, ки дар бораи ҳар кадоми онҳо шоир як қасида суруда, иборатанд аз: Мачдуддини вазир, Кайхусрав ибни Музаффар, Насирулмулк Абулмузаффар Юнус, Амир Аҳмад ибни Осим, Аминуддавла Заҳирулмулк, Саъид ибни Муҳаммад, Оризи Лашкар, Мансур ибни Сайид ибни Аҳмад, Хоча Зиёуддин Низомулмулк, Вачихуддин Абӯосим, Имодулмулк Абулқосим Аҳмад ибни Қавоми вазир, Ҳаким Сайид Абулқосими Сарахсӣ ва дигаре, ки ӯро Духони аъзам номидааст. Азракӣ бо шоироне, ба монанди Абдуллоҳи Курашӣ, Шучоъӣ Насавӣ, Ҳақиқии Насимӣ муосир будааст, вале номи ҳеч як дар девони ӯ нест. Ва ба қавли соҳиби “Ҳафт иқлим”, Азракӣ ва ин шуаро надими Туғоншоҳ буданд.

Қасоиди Азракӣ, голибан дар мадҳи ду нафар аз шохзодагони Салҷуқия: яке, Туғоншоҳ ибни Албарслон ибни Чугрибек ва дигар, Амироншоҳ ибни Қоварди Чағрибек аст. Аз инҳо дуввумӣ ба салтанат нарасида, лиҳозо, таърихи вафоташро муаррихин эҳтимоме нанамудаву забт накардаанд, вале дар китоби “Таърихи Салҷуқияи Кирмон”-и Муҳаммади Иброҳим чунин омадааст, ки аз рӯи он маълумот асри Азракӣ ҳам таъйин мегардад: “Чун Султоншоҳ ибни Қовард дар санаи 476 вафот намуд, аз авлоди Қовард чун Туроншоҳ ибни Қовард касе намонда буд. Пас, маълум мешавад, ки Амироншоҳ ибни Қоварди мазкур қабл аз санаи 476 вафот намуда, пас, асри Азракӣ филҷумла маълум гардид” (9, 216).

Ризоқулихони Ҳидоят ва Тақиуддини Кошӣ вафоти Азракӣро 526 ва 527 навиштаанд. Зохиран Азракӣ ақалан чаҳор сол зудтар аз ин таърих вафот намудааст, зеро агар то ин таърих дар ҳаёт буда, лобуд муддате тавил муосири Муиззӣ будааст ва ҳол он ки Авфӣ гӯяд: “Азракӣ ба муддат собиқ бар Муиззӣ буд” (9, 216).

Дигар, ин ки ногузир мебоист, салотине аз қабилӣ Маликшоҳ, Маҳмуд, Баркёрук, Муҳаммаду Санҷар, ҳамчунин баъзе аз умарои бузурги Салҷуқӣ, ки дар фитрати байни вафоти Маликшоҳ ва оғози ҳукмронии Санҷар дар Хуросон ба сар мебудандро мадҳ гуфта бошад. Ҳол он ки асаре аз мадҳи онон дар “Девон”-и ӯ машҳуд нест. Илова бар ин, Низомии Арузии Самарқандӣ қиссаи нарди бохтани Туғоншоҳ ва ду байт гуфтани Азракӣро оварда ва гуфтааст: “Бомансури Боюсуф дар санаи тисъа ва ҳамсамоия, ки ман ба Ҳирот афтодам, маро ҳикоят кард, ки Амир Туғоншоҳ бад-ин дубайтӣ чунон бонишот омад ва хуштабъ гашт, ки бар чашмҳои Азракӣ бӯса дод” (2, сод-зод).

Аз ин ишора маълум мешавад, ки дар он таърих фақат аз нудамои Туғоншоҳӣ ва ҳозирини он маҳзар Бомансури Боюсуф зинда ва дар қайди ҳаёт буда, аз як таърихи гузашта ҳикоят мекунад. Агар Азракӣ то соли 527 ҳаёт медошт ва Низомии Арузӣ ҳам, ки дар соли 509 ба Ҳирот рафтааст, ҳатман Азракӣ шоири маъруф ва ҳакими файласуфро мулоқот карда ва ин ҳикоятро аз худӣ ӯ шунида, дар “Чаҳормақола” дарҷ мекард ва мӯҳтоҷ набуд, ки матлабро аз қавли шохиди дигаре нақл кунад (2, зе-хе).

Дигар он, ки падари Азракӣ, он гуна ки нақл кардаанд, муосири Фирдавсӣ будааст ва вафоти Фирдавсӣ муддате қабл аз санаи 421 воқеъ шуда ва баъид аст, ки писари чунин касе садӯ даҳ соли дигар, яъне то санаи 527 дар қайди ҳаёт буда бошад. Марҳум Фурӯзонфар навиштааст: “Ин дар сурате лозим аст, ки Азракӣ дар санаи 421 мутавалид шуда бошад ва бар ин даъвӣ далеле иқома накардаанд, вагарна метавон валодати Азракӣро баъд аз ин таърих фарз кард... Ва агар тасаввур шавад, ки Азракӣ маддоҳи Туғоншоҳ буда ва вай дар салтанати Албарслон, яъне мобайни 455 ва 465 ҳукумати Ҳирот ёфта, ночор бояд Азракӣро дар он ҳангом барное шоиста ва дархӯри ситоиши умаро пиндошт ва аз ин рӯ, бояд дар худуди соли мафруз мутавалид шуда бошад. Гуём, ин сухан вақте дуруст аст, ки Азракӣ Туғоншоҳро дар аввалин даври ҳукмронии ӯ, яъне мобайни санаи 465 ва 485 сӯтудааст, ин эътироз рафъ хоҳад шуд” (2, сод-зод).

Хулоса, аз ин қароин чунин зоҳир мешавад, ки Азракӣ эҳтимолан қабл аз ҷулуси Султон Маликшоҳ ибни Албарслон, яъне қабл аз санаи 465 вафот намуда ва замони ӯро дарнаёфтааст.

АДАБИЁТ

1. Азракӣи Ҳиравӣ. Девон. Тасҳеҳ ва муқобила ва муқаддимаи Саиди Нафисӣ.- Техрон, 1336.
2. Азракӣи Ҳиравӣ. Девон. Чамъу тасҳеҳ ва таҳшияю таълиқот ва ҳағти Алии Абдуррасули.- Техрон: Донишгоҳ, 1336.
3. Амин Аҳмади Розӣ. Ҳафт иқлим. Ба тасҳеҳи Чаводи Фозил.- Техрон: Илмий, бидуни таърихи таъб.
4. Афзалуддин Абӯҳомиди Кирмонӣ. Мачмуаи осор. Бо муқаддимаи Бостонии Поризӣ, ба қушиши Муҳаммад Содиқи Басирӣ.- Кирмон: Донишгоҳи Шаҳид Боҳунар, 1383.
5. Бадеъуззамони Фурӯзонфар. Азракӣи Ҳиравӣ// Ормон.-Техрон, 1342.- №6-7.
6. Давлатшоҳи Самарқандӣ. Тазкиратушшуаро. Ба саъйи эҳтимом ва тасҳеҳи Эдуард Браун.- Техрон: Асотир, 1382.
7. Забехуллоҳ Сафо. Таърихи адабиёт дар Эрон. Ҷилди дувум.- Техрон: Фирдавс, 1366.
8. Муҳаммад Авфӣи Бухорӣ. Лубобулаллоб. Ба тасҳеҳи Саъиди Нафисӣ.- Техрон: Ибни Сино, 1335.

9. Низомии Арӯзии Самарқандӣ. Чаҳормақола ва таълиқот. Ба саъйи эҳтимом ва тасхеҳи Муҳаммади Қазванӣ, бо эҳтимомии Муҳаммади Муин, ба қўшиши Маҳдӯҳти Муин.- Техрон: Садои муосир, 1387.
10. Ризоқулихони Ҳидоят. Маҷмаъулфусаҳо. Ба қўшиши Мазоҳири Мусаффо.- Техрон: Амири Кабир, 1336.

АЗРАКИ ХИРАВИ И ЕГО ВОСХВАЛЯЕМЫЕ

В данной статье рассматривается жизнь и творческая деятельность одного из известнейших персидских поэтов XII века Азраки Хирави. Он как профессионал своего дела очень интересно воплощал концепцию славословия в одах, тем самым четко отражал свои художественно-эстетические взгляды к хвалебным одам и в то же время запрагивал идейные и стилистические особенности своего творчества.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: персидский поэт XII века Азраки, хвалебная поэзия, концепция славословия, поэтический труд, поэтическая продукция, художественно-эстетические взгляды Азраки.

AZRAKI HIRAVI AND ITS EULOGIZED

In given article life and creative activity of one of the famous Persian poets of XII century is considered by Azraki Hiravi. It as the professional of the business is very interesting embodied the concept славословия in odes, thereby accurately reflected the aptly-esthetic views to laudatory odes and at the same time mentioned ideological and stylistic features of the creativity.

KEY WORDS: the Persian poet of XII century Azraki, laudatory poetry, the concept славословия, poetic work, poetic production, is art-esthetic views Azraki.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Гуловар Баруманд* – соискатель факультета таджикской филологии Таджикского национального университета.

ВАЗЪИ ЗАБОН ВА АДАБИЁТИ ФОРСӢ ДАР ЗАМОНИ БИНОИИ ҲИРАВӢ

Ҳақпараст Аҳмад
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дар таъйини ҷойгоҳи воқеии шоир дар арсаи шеърӣ адаб авомили мутааддиде даҳолат доранд, ки гузашти замон ва гардиши айём дар бисёри маврид таъйинкунанда аст. Ва ҳаққи аз даст рафтаи бисёреро ба онҳо баргардонда ва низ бисёреро, ки нораво ва ба долоиле ҳос дар рӯзгори ҳеш ному овозае ба ҳам задаанд, аз арикаи шӯҳрат ба зер кашадааст ва танҳо донандуруштҳои асил ва ҳақиқӣ дар ғирболи замона давом овардаанд:

Сипехри баршуда парвизанест хунафшон,
Ки резааш сари Кисрову тоҷи Парвиз аст (10, 30).

Аммо гоҳ ин матлаб мисдоқ пайдо намекунад ва баъзеҳо ҳатто бо гузашти замон ҳам ба ҳаққи ҳеш намерасанд ва ба ҷойгоҳи ҳақиқӣ даст намеёбанд. Агарчи ин маврид умумият надорад ва ба нудрат иттифоқ меуфтад, аммо ҳаст ва зоҳиран, Биноии Ҳирави яке аз истисноҳост, ки бо тавачҷӯх ба қобилиятҳо ва дошгани зермоияи хунароҳои хушнависӣ, мусиқӣ ва афзун бар он шеър девони комиле аз ӯ дар дастраси азҳони шеърдӯст нест.

Нигоранда бар он аст, ки бидуни огоҳӣ аз вазъи забон ва адабиёти форсӣ дар замонаи Биноӣ маърифати саҳеҳи вижагиҳои асосии шеърӣ ӯ имконпазир нест. Лизо, дар ин муҳтасар авзои адабиёти авоҳири қарни ҳаштум, нӯҳум ва оғози қарни даҳумро бо тавачҷӯх ба он чи боиси шиносонидани Биноии Ҳиравист, ба даст диҳад.

Давраи мавриди назар, ки андаке беш аз сад сол ба дарозо мекашад, яке аз давраҳои муҳими адаби форсӣ ва метавон онро охири давраи муҳими қадим дар адаби форсӣ ва аҳди таҷдиднопазир донист, ки муқаддимаи оғози аҳди комилан нав дар адаби форсӣ, яъне аҳди Сафавӣ мебошад. Аҳди мавриди баҳс аз ҳайси суботи подшоҳӣ чандон давраи хубе набуд, аммо аз боби арзиши ҳадамоти подшоҳон, шохзодагон, умаро ва ричоли бузург, мусалламан, яке аз давраҳои бисёр муҳим ва пурсамар будааст. Дар ин давра кашоқашҳои муддаиёни салтанат дар мамалики васеи теҳурӣ бисёр рух дода ва бисе хунҳо дар ин гирудорҳо бар замин бирехтааст.

Бо вучуди ин, чунин гирудорҳо аз махсусияти ҳосе бархӯрдор будааст. Аввалан, ин кашоқашҳо ҳеҷ як хонабарондоз набуда, бештар ба ихтилофи умаро бар сари тасарруфи мамалик ва биллод хатм мешуд, на ба куштори ғуруҳҳо ва вайрон кардани шаҳрҳои барандохтани марокизи илму адаб. Сониян, тамоми аносире, ки дар ин кашоқашҳо даҳолат доштаанд, ҳатто туркманон ва ўзбакон ҳамагӣ мушаввиқи уламову удабо ва шуаро буданд. Чунончи, сустӣ ва фитрате дар кори илму адаб дар ин давра бошад, тақсир фақат аз он аносир нест, балки маъзули итали дигар низ ҳаст, ки бояд онҳоро дар ҳаводиси аҳди муғул ба баъд ҷустуҷӯ кард.

Таваччӯҳ ба илму адаб ва ҳунар ба василаи шоҳон ва шоҳзодагони темурӣ амрест, ки гӯӣ ҷузви фитрат ва хӯӣ табиӣ онҳо будааст. Дар бораи Шоҳрух навиштаанд, ки: “пайваста перомуни маҷлиси олии афозили маволи ва амосили аҳоли ҳозир буданд ва дар фавосили авқот ва фавосили соот ба мубоҳисаи улуми диния ва музокираи улуми яқиния ва қироати кутуб ва тафсиру ҳадис ва фикҳ ва таворих иштиғол менамуданд” (5, 876-877). Падараш, ба ҳақ ё ноҳақ, то метавонист, донишмандон ва номоварони замонро аз ҳар даста, ки буданд, ба Самарқанд мекашонид, то он ҷойро номовартар аз пойтахтҳои маъруфи Эрон дар адвори пеш аз худ кунад.

Дар миёни ин идда аз бузургон гурӯҳе аз шоирону нависандагон низ будаанд ва аҷиб аст, ки лашкаркаши қаҳқоре чун Темур, ҳамчунон ки қудрати силсилаи теуриро пайрезӣ кард, тавачҷӯҳи силсилаи худро ба ҳунар ва адаб низ оғоз намуд ва бонии чунин коре дар давлати теурӣ буд. Аз ихтисосоти дигари Темур яке ин буд, ки барои ҳар яке аз писарони худ низ дарбори шоҳӣ тартиб дод ва ба расми шоҳони пешин барои онон надимоне аз шоир, адиб ва донишманд гирд овард. Амироншоҳ, Умар Шайх Мирзо ва Шоҳрух Баҳодурхон ҳам дар ҳаёти падар ва чи баъд аз ӯ ҳамвора иддае шоир ва нависандаи хуб дар миёни ҳавошии худ дошта ва ононро ба анвои наъам менавохтаанд. Наводагони Темур, ба монанди Пирмуҳаммад, Халилсултон, Бойсангур, Улуғбек ва Иброрҳимсултон худ дар ин роҳ корро ба муболиға кашонидаанд ва аз сарвати бекароне, ки ба чангашон афтада буд, дар роҳи ташвиқи аҳли илму адаб камоли истифодаро намудаанд (5, 993).

Дар авоили ин аҳд марде аз умарои бузурги Теуриро ба номи Амир Чалолиддин Фирӯзшоҳ мешиносем, ки аз соҳибмансабони бузурги даргоҳи Шоҳрух буда, ба соли 838 даргузаштааст. Вай аз мамдӯҳони шуарои замон буд (2, 629; 5, 746-747) ва дар поёни ин аҳд Амири кабир-Алишер, ки худ шоири бузург ба забони туркӣ ва шоири мутавассит ба забони форсӣ (бо таҳаллуси Фони) буд, то ба он ҷо ба муошират бо шоирон ва аҳли адаб рағбат дошт, ки бисёре аз аввали худро дар ин роҳ сарф мекард. Дӯст ва сарвари Амир Алишер охириин подшоҳи муқтадири теурӣ Мирзо Султон Ҳусейн шахсан аз мушаввиқони бисёр маъруфи адаб ва удабо буд. Ба ҳиммати ӯ Ҳирот дар поёни қарни нӯҳум ва чанд сола аз авоили қарни даҳум бештар аз он чи ки буд, ба марказияти ҳунари, адаби ва илмӣ шӯҳрат ёфт ва маҷмаи иддаи зиёде аз машоҳири урафо, удабо ва шуаро гардид.

Аз миёни онҳо шахсиятҳоеро, ба монанди Камолиддини Абдуллоҳ-соҳиби “Матлаъуссаъдайн”, Ибни Ҳисоми шоир, Мавлоно Юсуфи Бадеи Муаммой, Мавлоно Нуриддин Абдуллоҳмонӣ Чомӣ, Камолиддин Абдуллоҳи Низомии Боҳазарӣ, соҳиби “Муншаот”-и маъруф, Амирхон Муҳаммади Соҳиб, Ҳилолӣ, Зулолӣ ва иддаи бисёре аз бузургони аҳдро метавон ном бурд. Ба қавли Сом Мирзо, дар “Тӯҳфаи Сомӣ”, дувоздаҳ ҳазор тан аз уламо аз ҳазинаи ин подшоҳи адабпарвар вазифа доштанд (1, 98) ва ин худ далели рӯшанест бар таҷаммуи он ҳама олим, ориф, адиб ва шоири хирадманд дар хидмати ӯ. Султон Ҳусейн шахсан ҳам ба назму ҳам ба наср иштиғоли хотир дошт ва вучуди ӯ ва мушовири маъруфаш Амир Алишер аз асбоби умдаи ривочи шеърӯ адаб дар поёни қарни нӯҳум ва иллати шӯҳрати маркази адабию ҳунари маркази маъруфи Ҳирот дар он даврон гардид, ки баъдан дар эҷоди мактабҳои адабии Эрон ва Ҳинд асари ошкоре дошт.

Агар ба китобҳои, ки дар авоҳири аҳди теурӣ ё авоили Сафавия дар зикри аҳвали шоирони қарни нӯҳум ва авоили қарни даҳум навишта шудааст, мурочи кунем, ба феҳристҳои тӯлонӣ аз порсигӯён аз хонадонҳои салтанату аморат, чи дар Эрон ва чи хориҷ аз он бархостаанд, даст меёбем. Аз ҷумлаи ин китобҳо “Тазкиратушшуаро”-и Давлатшоҳ (3), “Маҷолисуннафоис”-и Навоӣ (6), “Тӯҳфаи Сомӣ”-и Сом Мирзоро метавон ном бурд. Китоби дигар “Равзатуссалотин”-и Фаҳрии Ҳиравӣ (9) аз шоирон ва муаллифони авоили аҳди Сафавист, ки дар чанд боб аз шоҳон ва шоҳзодагони порсигӯӣи ўзбак, муғул, теурӣ, музаффарӣ, чалоирӣ, туркманони оқуюнлу, чеҳраҳои дурахшони сафавӣ, усмонӣ ва подшоҳони Ҳинди муқорини даврони теуриён пардохтааст.

Дар хориҷ аз Эрон, хоҳ дар Осиёи Сағир, хоҳ дар Ҳиндустон ҳам нисбат ба адаби форсӣ ба дидаи эътибор нигоҳ мешуд. Салотини усмонӣ ҳам аз оғози ташкили давлаташон ба забон ва адаби форсӣ ишқ ва алоқай хос доштанд. Чунонки дар қарни ҳафтум ва ҳаштум осӣи Сағир яке аз марокизи бисёр муҳими адаби форсӣ, маҳалли иҷтимоӣ шоирон ва нависандагони порсигӯӣ, махсусан, иддаи зиёде аз орифони Эронӣ буд, ки ба он диёр муҳочират карда, сипоҳи таълиму тарбият густурда ва осори шевое ба назму наср паид оварда буданд.

Давлати Усмонӣ, ки аз 699 х. бо эълони истиқлоли Усмони аввал оғоз шуд, басуръат тараққӣ кард ва вориси тамоми пешрафтҳои адабии аҳди Салҷиқӣи Рум гардида, ба равиши ҳамон силсила ҳамвора иддае аз порсидонон ва порсигӯёнро дар дарборҳои худ ниғаҳдорӣ мекарданд. Забони форсӣ яке аз ду забони умда ва асосии дарборӣ буд. Ин подшоҳони форсидӯст, гузашта аз он, ки муншиёни адабшинос ва шоирони порсигӯӣ ва порсидонони хуб дар даргоҳи худ доштанд, бо олимони, адибон ва шоирони бузурги Эрон ҳам номаҳои мулофатомези форсӣ мубодила мекарданд.

Аз миёни шоҳони Усмонӣ, ки то авоили қарни даҳум ҳукумат доштанд, Султон Салим (918-926 х.к) ва писараш султон Сулаймонхон (926-974 х.к) шоирони хуби форсӣ ҳам буданд. Дар Ҳиндустон

адаби форсӣ ҳаёти чандсадсолаи худро идома меод ва бо ривочи рӯзафзуни Илом ва идомаи таълимоти сӯфия ва ташвиқҳои поённопазири хонадонҳои мутаадди ҳукумати бар тавсеа ва тақими мабонии он афзуда мешуд. Дар Осиёи Марказӣ, хоса дар Мовароуннахр ҳанӯз бархе шоирони устод ба сар мебуданд ва баъзе монанди Барандаки Хучандӣ худ аз он диёр бармехостанд. Самарқанд бузургтарин маркази адабии ин сомон буд. Махсусан, дар давраи мумтади ҳукумати Улуғбек ҳаёти адабӣ дар ин шаҳр равнақи бисёр ёфта, ҳамчун яке аз марокизи бузурги адабӣ маҳалли иҷтимоӣ шоирони маъруф гардидааст.

Забони форсӣ дар ин давра монанди аҳди муғул дар ҳоли ривоч буд ва фарҳанги Эронӣ ҳамроҳи шеърӣ насри форсӣ ҳамчунон дар гирудори ҳаводиси номатлуб тавсеа меёфт. Дар ҳамон ҳол, ки шеърӣ насри форсӣ бар асари маснавиҳои теуриён, туркманон, усмонӣ ва подшоҳони Ҳинд ривоч дошт, як забони адабии дигар, яъне туркӣ дар қарни нӯҳум ривоч меёфт ва бунёди устувор пайдо мекард. Шеърӣ туркӣ гуфтан амри тозае набуд, агарчи, дар ҳақиқат, ба василаи шоирони порсигӯ, ба монанди Султон Валад (писари Ҷалолиддин Муҳаммади Балхӣ), Шох Қосими Анвор, Қабулӣ ва амсоли онон оғоз шуда буд, рушди воқеии он дар давраи Теуриён ҳосил шуд. Амир Алишер ва Фаҳрии Ҳиравӣ, ки ба форсӣ ва туркӣ таъбиямӣ мекарданд, ҳарду дар бораи Халилсултони писари Мирношоҳ (салтанат: аз 807 то 812 х.қ.) навиштаанд, ки ба назми туркӣ машғул буд ва як матлаи туркӣ ҳам аз ӯ нақл кардаанд (9, 34; 6, 120).

Ҳамин бунёнгарӣ ва тавсеапазирии адабиёти туркӣ дар қарни нӯҳум метавонад моро осон ба матлаи дигар далолат кунад ва он нуфузи луғоти туркии ҷағатӣ дар забони форсӣ ва идомаи қорбурди идае аз калимоту таркиботи муғул аст, ки аз даврони пеш бар забони форсӣ роҳ ҷуста буд. Дар ин давра вожаҳои тозӣ низ афзоиш ёфт, ки иллати он тарбиятёфтагони мадориси он аҳд буданд. Муфрадот ва таркиботи арабиро, ки дар мадраса омӯхта буданд, дар навиштаҳои худ ба қор мебуданд.

Ҳамчунин, вожаҳо ва суханҳои омиёна аз забони тихимоягонӣ чанд дар порсии бихишпӣ роҳ ҷуст, таркибот ва калимаҳои нодуруст ривоч гирифт. Бархе аз шоирони дарснохондаву устоднадида қоидаҳои дастури форсиро ба ҷашми безъинӣ нигаристанд, мусомихоти шеърӣ қоида ва дастур нигошанд. Ба андозае ки устувори калом дар сухани баъзе аз шуарою нависандагони он замон ҳар чи аз оғоз ба поёнаш наздиктар шавем, камтар ва дар иваз содагӣ ва пешипоафтагии он бештар мушуд.

Устодони забони форсӣ, ки мебоист мураббии шоирон ва нависандагони ҷадид бошанд, батадрич аз миён рафтанд ва дар натиҷа, қори шеърӣ наср ба дасти қасоне афтод, ки баҳраи онон аз фунуни адаб кам буд. Давлатшоҳи Самарқандӣ, ки аз суханшиносони поёни ин аҳд буд, аз ин ҳақиқат огоҳӣ дошт ва сабаби камарзиши суханро дар даврони худ ҳамин бемоягии суханварон медонистааст. Вай бо лаҳне, ки таассуф ва таҳассур аз он машғул аст, чунин мегӯяд: “Дар ин рӯзгор қадри ин фирқа (шоирон - Ҳ.А.) шикаст ёфта ва мутааззил шудааст, сабаб он ки ноаҳлон ва беистеҳқоқон муддаи ин шугл шудаанд. Ҳар ҷой, ки гӯш кунӣ, замзамаи шоирӣ ва ҳар ҷой назар кунӣ, латифию зарифию нозирӣ, аммо “шеър” аз “шаъир” ва “ридф” аз “радиф” намедонанд. Мисроъ:

Ҳар чи бисёр шавад, хор шавад.

Гумони ғалат бурдаанд, ки мақсуд аз шеър назм асту бас ва надонистаанд, ки ҳичоби ин ҷумла обқорасор аст ва дар даруни ин ҳуҷра ба муҳаддироти афқор бечарагони соданазми содадил ҷиҳати содарӯён заннаҳ мезананд” (3, 12).

Ҷомӣ, устоди бузурги ин аҳд, ки наққоди сухан ва қофиласолори адаб дар асри худ буд, низ аз ин каммогии муосирон мутаассиф ва ранҷидаҳотир буд (11, 64-66). Дар ин миён, бояд баъзе афроди нодир ва қамбӯро, ки ба шеваи пешинӣ қор карда ва аз фунуни муҳталифи илму адаб тӯшаҳое андӯхта буданд, мустасно донист. Масалан, Биноӣ, шоири авоҳири қарни нӯҳум, ки дар омӯхтани фунуни адаб ва муқаддимоии баъзе аз улум қор карда буд, то нимаи роҳи қамол пеш рафт ва бо ҳамаи қуввати таъ ва нерӯи қареҳа боз ҳам дар қори худ нақсҳое дорад.

Бо тамоми ин аҳвол назар ба рӯҳоне, ки бар бисёре аз ҳампирозони худ дар поёни қарни нӯҳум дошт, бар онон, хоса бар амир Алишер, ки пешво ва муқаддами онон шуморида мешуд, ба дидаи тақдир менигарист. Вале Нуриддин Абдурраҳмони Ҷомӣ, ки ҷомеи улум ва фунун дар асри худ буд ва қуввати таъби салимро бо ранҷи қасбу таҳсил ҳамроҳ сохта, татаббуъ дар осори устодони пешинро насбулайни ҳиммат қарор додааст, ба зурваи мақоми устодӣ эътило ҷуста ва ба ҳақ бузургтарин шоир ва нависандаи устоди аҳди худ гардида буд. Дар охири ҳамин аҳд, яъне поёни қарни нӯҳум ва оғози қарни даҳум аст, ки натоиҷи гусеҳтагии робита бо устодони бузурги пешин дар осори адабӣ ошқор мегардад ва дар адаби форсӣ фасли ҷадиде гушуда мешавад.

Биноӣ дар ин росто дар фосолаи аҳди қадим ва ҷадид қарор дорад, яъне интиқолдиҳандаи шоистаи суннатҳои адабии аҳди Теури ба давраи Сафавӣ мебошад. Бинобар ҳамин, дар ин қасмати

мабхас вазъи шеърӯи шоирӣи замони мазкур бо таваҷҷӯҳ ба баъзе мухтассоти эҷодии ин шоири мумтоз, дар мақулаҳои зайл, ироа мегардад:

1. **Ривочи шеър ва касрати шуаро.** Давраи Темурӣ, ки аз авохири қарни ҳаштум то авоили қарни нӯҳум имтидод дошт ва бо аҳди Сафавӣ ҳамзамон буд, аз давраҳои бузурги ривочи шеър дар Эрон ва навоҳии мучовири он буд. Нухбаи шоироне, ки дар “Ҳабибуссияр” омада, ба танҳои аз дувист тан мегузаранд. Амир Алишери Навоӣ 574 шоирро дар “Маҷолисуннафонис” феҳрист намудааст. Фаҳрии Ҳиравӣ адади касире аз занони шоирро дар “Ҷавохирулаҷоиб” ном мебарад.

2. **Содагӣ ва равонии шеър.** Голиби шоирон, хоса ғазалгӯён дар поэзии ин давра ба забони содаи омафаҳм мутамоил шуда буданд (7, 106-112).

3. **Нуктасанҷӣ ва мазмунофаринӣ.** Нукоти тозаӣ бадеъ дар шеъри ин давра монанди давраҳои пешин, махсусан дар шеъри ғаноӣ вучуд дошт (10,164). Баҳомомезии нукта ва лафз, ки аввали илҳомшуданӣ ва дуввумӣ омӯхтанӣ аст, аз қарни ҳаштум то қарни даҳум дар камтар қасе монанди Абдуллоҳи Ҷомӣ чамъ буд.

4. **Чанд шоири устод.** Шоирони ин аҳд бо баъзе хӯрдагӣҳо, ки бар онон шуда, бар рӯйи ҳам аз бисёре ҷиҳот бо шоирони давраҳои баъд аз худ тафовут ва бар онҳо бартарӣ доранд. Нахуст, он ки ханӯз мероси ғасоҳати қудаморо дар ихтиёр доранд ва дигар, дар истифода аз забони аҳди худ дар марҳалаи шурӯъ ва оғозанд ва ханӯз гӯянда аз риояти мавозини суҳанварӣ очиз нест. Аз ҷумлаи ин шоирони номовар, ки осори бадеъ падида овардаанд, метавон инонро ном бурд, ки ҳофизони воқеии забони форсӣ ва ниғаҳбонони суннати қадим буданд: Ҷомӣ, Қосими Анвор, Озарии Тусӣ, Сафавӣ Ҳиравӣ, Исмати Бухорӣ, Бӯисҳоқи Атъама, Барандақи Хучандӣ, Қотибии Нишопурӣ, Амршоҳии Сабзаворӣ, Ибни Ҳисоми Хусфӣ, Биноӣ Ҳиравӣ, Амир Ҳумоюнӣ Исфароинӣ, Бобо Фигонӣ, Аҳлии Туршрезӣ, Аҳлии Шерозӣ, Рустами Хуриёнӣ, Лутфуллоҳи Нишопурӣ, Ҳилолӣ, Унсӣ, Масеҳӣ, Доӣ. Агар айбе дар осори шоирони мазкур мебинем, бар асари авомили сиёсӣ ва иҷтимоӣ руҳ додааст.

5. **Хунари адаб.** Қарни нӯҳум ва оғози қарни даҳум аз давронҳои муҳими ривочи хунари зариф буда, ҷунонки дар фавқ қайд шуда буд, ҷунин пешрафт ба шарофати завқи шоҳону шоҳзодагонӣ Темурӣ ва ташвиқи онон ҷиҳати инкишофи хунари адаб ба миён омадааст. Гуруҳе аз шоирон аз мусиқӣ, хат, наққошӣ, тазҳиб иттилоъ ва ё дар он маҳорат доштанд ва бар ин хунари завқи шеърии хешро афзуданд. Аз ҷумлаи ин шоирони хунари Мавлоно Биноӣ Ҳиравӣ, ки зимни қасби ғазал дар хусни хат кӯшид, ҷунонки аз хушнависони маъруфи замони худ гардид. Сипас, ба ғанни мусиқӣ тамоил ёфт ва ҷун савти хуш дошт, ба навохтану сурудан маҳорат ёфт, то он ҷо, ки расоиле дар ин фан таълиф кард (3, 465).

6. **Ороишҳои лафзӣ маънавӣ.** Ороишоти маънавӣ, яъне таваҷҷӯҳи хос ба ташбеҳот, истиораҳо, маҷозҳо ҳарчанд ғарибу бадеъ, зиёда дар эронӣ онҳо боиси ба миён омадани мазомини дерёб, нуктаҳои борик ва ҳаёлангезӣ дар шеър шудааст. Лутфуллои Нишопурӣ, Қотибӣ, Биноӣ, Аҳлии Шерозӣ ва Ибни Ҳисом ба қор бурдани радиқҳои душвор, илтизоми баъзе аз қалмот дар абёти як қасида ва гоҳ дар тамоми мисроъҳо, сохтани маснавиҳои зубаҳрайну зуқофиятайн, анвои ҷинос дар тамоми абёти як маснавӣ, саноеи хосе, монанди лаффу нашр дар як қасида, қорбурди қалмоти душвори арабиро дар шеъри худ раво доштанд.

7. **Тақлид ва ҷавобгӯӣ.** Тақлид дар ин давра бисёр ва ба ду шева дар шеър ҷилва кардааст: а) тақлид аз сабку шеваи суҳангӯии устодони муқаддам ва б) ҷавобгӯӣ ё истиқболи ашъори пешинӣ ба ҳамон вазну қофия, ки гуфта шуда буд (4, 174-175). Қотибӣ, Биноӣ ва Лутфӣ саъйи балеғ дар роҳи ҷавобгӯии қасоиди устодони пешин дошта ва дар поре аз ҷунин истиқболоти худ муваффақ низ буданд. Дар ин давра, маъмулан, вақте мехостанд, ба дараҷаи фазл ва маҳорати шоир дар суҳанварӣ пай бибаранд, оноро ба ҷавобгӯии қасоиди душвор имтиҳон мекарданд (3,430). Ҳамин кӯшиши қасидасароён дар ғазалсароён низ буд. Масалан, Биноӣ Ҳиравӣ, ки қасидагӯӣ тавоност, баъд аз ҷавобгӯии бештари қасидасароёни пешин ва ғазалсароёни мутақаддим, баъди нахустин девони худ бар он шуд, то девоне тартиб диҳад, ки шомили танҳо ашъори дар истиқболи ғазалҳои Саъдӣи Ҳофиз гуфта шуда бошад. Дар ҳамин асно таҳаллуси Биноиро раҳо кард ва унвони шеърии Ҳолий ихтиёр намуд. Мутаасифона, бештари ғазалҳо, ки ба ин равиш сохт, дар баробари қасоиди зебоӣ, сустмоёву беарзиш аст.

8. **Шеъри мадҳӣ ва қасоид.** Вучуди дастгоҳҳои пушқӯҳи дарборӣ лозимаш муншиён, муставфӣён, мунаҷҷимон, пизишкон ва дигар донишмандон буд, ки дар боргоҳҳои Темурӣ ва дарбори туркманон низ ҷунин ашхос дар паноҳи шоҳон буданд. Маҷноии қорашон дар назми васоит пайравӣ, ҷавобгӯӣ ва ороишгарӣ буд. Баъзеҳо, ба монанди Қотибӣ Биноӣ тавоно ва бархе дигар мутаваассит ё заиф буданд. Сурудани тағазул, насиб ва ташҳиб дар оғози қасоиди мадҳӣ роиҷ буд.

9. **Қасоиди маснӯъ,** ки дар он аз маҷмӯи ҳар чанд байт абёти ҷадид ва авзони тоза ба даст ояд ва ё шоир саноеи дигарро ҳам битавонад, ки дар он бигунҷонад, ривоч дошт.

10. **Маноқибӣ расул ва аймаи дин.** Фулӯв дар зикри авсоф, манокӯб, каромоти пешравони мазҳабӣ ва баёни эътиқодоти муболиғаомези шуаро нисбат ба он сарварон дар ин аҳд мавҷуд аст.

11. **Сойири вижагиҳо.** Навъи дигари шеър дар ин давра ғазал аст, ки зехни аглаб ва наздик ба тамоми шоирони аҳдро машғул доштааст. Аз ҳамосаҳои таърихӣ ва динӣ дар ин даврагон нишоне нест. Ба воситаи шикастҳои паёпаӣи Эронӣ аз зардпӯстон, ҳукуматҳои турки чағатой, туркманон, татовули ўзбакон ва амсоли ин масоиб, суҳан аз ҳамосаи миллиӣ дар миён наметавонист буд ва ҳамагон изҳори алоқа ба манзумаҳои пешин, зикри мафоҳири бузургони динӣ миёни шоирон маъмул буд. Достонсарой, ашъори ирфонӣ ахлоқӣ, муаммо, зикри аъмама ва ағмаша, ки навъи ҳазл буд, марсия, соқинома, моддаи таърих ба шеваи пешинӣ роиҷ буд. Таъну тамасхури шоирони ин давра бар якдигар, ки мабнӣ бар сирқатҳои адабӣ буд, ҷилваӣ вижа дорад.

Ҳамин тавр, бо вучуди мушкилоти зиёди сиёсӣ иҷтимоӣ боз забони форсӣ дар давраи мавриди назар роҳи густариши худро меҷамояд. Агар гуруҳе шоири омиёна мебошанд, устодоне низ соҳибзавқу ҳунароманд ба арсаи шеъру шоирӣ қадам ниҳода, парчами адаби форсиро барафрошта ниғаҳ доштаанд. Аз ҷумлаи онҳо, Биноӣ шоирест, ки маҷмуае аз ҳунароҳоро доро мебошад.

АДАБИЁТ

1. Абӯнасор Соммировӣ Сафавӣ. Тӯҳфаи Сомӣ. Татхис ва бознависии Парвизи Бегии Ҳабибободӣ.- Техрон: Амири Кабир, 1367.
2. Ғиёсуддини Хондамир. Ҳабибуссияр.- Техрон: Хайём, 1353.
3. Давлатшоҳи Самарқандӣ. Тазкиратушшуаро. Ба тасхеҳи муҳаммади Аббосӣ аз рӯи ҷопи Э.Браун.- Техрон: Боронӣ, бидуни таърихи таъб.
4. Забехуллоҳ Сафо. Таърихи адабиёт дар Эрон.- Техрон: Фирдавс, 1366.
5. Камолуддин Абдурразоқи Самарқандӣ. Мағллабӯссаъдайн. Ба эҷтимоми дуктур Муҳаммад Шафӣ.- Лоҳур, 1360.
6. Мир Низомиддин Алишери Навоӣ. Маҷолисуннафоис. Ба саъӣ ва эҷтимоми Алиасғари Ҳикмат.- Техрон: Манучехрӣ, 1363.
7. Муиниддин Шохруҳи Темурӣ. Шеъри форсӣ дар аҳди Шохруҳ ё оғози инхитот дар шеъри форсӣ. Бо саъӣ ва эҷтимоми Эҳсонӣ Ёршотир.- Техрон: Муаассисаи интишорот ва ҷопи Донишгоҳ, 1383.
8. Саъиди Нафисӣ. Таърихи назму наср дар Эрон ва дар забони форсӣ (то поёни қарни даҳ).- техрон: Фуруғӣ, 1363.
9. Фаҳрии Ҳиравӣ. Равзатуссалотин ва Ҷавохирулаҷоиб. Тасхеҳи Ҳисомиддини Рошадӣ.- Ҳайдаробод, 1968.
10. Ҳофизӣ Шерозӣ. Девон. Ба эҷтимоми Муҳаммади Қазвинӣ, дуктур Қосими Ғанӣ.- Техрон: Заввор, 1363.
11. Ҷомӣ. Силсилаузахаб. Тасхеҳ ва муқаддимаи Оғомуртазо Мударрисӣ Гелонӣ.- Техрон: Саъдӣ, бе таърихи таъб.

СОСТОЯНИЕ ПЕРСИДСКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ ВО ВРЕМЕНА БИНОИ ХИРАВИ

В данной статье автором исследовано состояние персидского языка и литературы во времена Бинои Хирави (1453-1512 гг.). Автор с использованием материалов из литературных и исторических источников и произведений современников Бинои исследует состояние персидского языка и литературы данного периода.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: персидский стих, период темуридов, Холи, Бинои, политическая, социальная и литературная обстановка.

CONDITION OF THE PERSIAN LANGUAGE AND THE LITERATURE AT THE TIME OF BINOI HIRAVI

In given article the author investi gates a condition of the Persian language and the literature at the time of Binoi Hiravi (1453-1512). The Author with use of materials from literary and historical sources and products of contemporaries of Binoi investi gates a condition of the Persian language and the literature of the given period.

KEY WORDS: for the Persian verse, the period Temurids, Care, Binoi, political, social and literary conditions.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Ҳақтараст Аҳмад*—соискатель факультета таджикской филологии ТНУ.

АҶЗӢ АДИБИ МАОРИФПАРВАР

Дориқош Байромӣ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Шеър дар ҳафзаи адабии Фарорӯд аз садаҳои 3-4 ҳиҷрӣ / 8-9 мелодӣ аз замони Рӯдакӣ яке аз муҳимтарин бахшҳои адабиёти бузурги форсӣ-тоҷикӣ будаву дар тӯли ҳазор сол ба раванҷҳои адабии дигар манотиқи қаламрави забони форсӣ асар гузоштааст ва ҳамеша аз рӯйдодҳои ҷолиби рӯзгори адабии дигар навоҳӣ баҳра бурдааст. Ин вазъият дар минтақаи имрӯзаи Афғонистон низ ба назар мерасад. Ҳавзаҳои адабии Фарорӯд ва Хуросони бузург, қисмати ғарбии Эрон ва шибҳи Қораи Ҳинд

бо ҳамдигар муртабит будаанд. Ва агар гоҳе ин робита ва ҳамбастагӣ бо тақозои авзои таърихӣ заиф гардидааст, ҳаргиз далел бар гусастагии он нохоҳад буд. Ҳатто дар садаи бист–дар аҳди шӯравӣ, ки зоҳиран робитаҳои фарҳангии Тоҷикистон бо Эрон ва Афғонистон дар ҳоли гусастагӣ қарор дошт, дар воқеъ риштаҳои маънавии ин хавзаҳоро ба ҳам пайванд медиҳад ва гоҳе низ пайвандҳоро қувват мебахшид. Имрӯз ва дар оғози садаи 21-и мелодӣ дар кишварҳои Эрон ва Афғонистону Тоҷикистон забон ва адаби муштарак ҳамчунон боқӣ аст. Аз ин рӯ, масоили адабиёти тоҷикии кунунӣ аз ҷумлаи шеъри тоҷикии имрӯза бахше аз адабиёти муштаракӣ форсӣ аст. Забон ва адаби форсӣ дар Эрон ва Афғонистону Тоҷикистон се шоҳи миллии дорад, ки забон ва адаби тоҷикӣ (натанҳо дар Тоҷикистон, балки дар кишварҳои ҳамсоя, ҷунонки дар Ўзбекистон низ раванқ дорад) яке аз онҳо аст. Аз ин рӯ, вақте аз вазъияти шеъри муосири тоҷикӣ сухан мегӯем, мумкин аст, ғушаи зебо аз каламрави шеъри форсӣ арзёбӣ гардад. Ҳамчунин, мумкин аст, бархе аз масоиле низ, ки матраҳ мешавад, каму беш ба хавзаи мазкур тааллуқ гирад.

Садаи 20 дар шеъри тоҷикӣ, ҷунонки дар дигар манотиқи каламрави форсӣ низ дида мешавад, давраи таҳаввулоти куллии дастовардҳои беназир буд. Дар ҳудуди авоҳири садаи XIX-и мелодӣ дар фаровард ҷунбиши бузурге оғоз шуд, ки дар Тоҷикистон ба номи ҷараёни маорифпарварӣ шӯҳрат дорад. Ин ҷунбиш мӯҳтавои адабиётро дигаргун кард. Аз оғози қарни бисти мелодӣ шеъри иҷтимоӣ таҳаввул ёфт ва ҷои «дарди ишқ»-ро «дарди миллат» гирифт. Садриддин Айний мефармояд: «Аз соли 1905 то соли 1917 (аз инқилоби якуми Русия то инқилоби дуввум ва саввуми он) мавзӯи адабӣ ба эътибори умумияти Ватан, миллат, дин, илм ва маориф будааст. Дар ин давра шоирони зердаст низ зухур кардаанд. Дар авоҳири садаи XIX ва авоили садаи бисти мелодӣ шоироне назари Шамсиддин маҳдуми Шохин, Раҳматуллоҳ Возех, Абдулқодирхочаи Савдо, Саидахмадхоча Сиддиқии Аҷзӣ, Тошхоча Асирӣ, Садриддин Айний, Зуфархон Ҷавҳарӣ таъби баланд доштаанд. Дар ҳамин давра буд, ки масъалаи маорифпарварӣ, адабиёт ва аз ҷумлаи шеъри форсӣ – тоҷикиро як қадам пеш бурд, яъне аз ҳудуди 1875 то 1953 танҳо давраи таназул набуда, балки дар нимаи дуввуми ин давра тағйироти муҳиме рух дод, ки заминае барои рушди адабиёт ва аз ҷумла, шеър фароҳам намуд.

Шеъри форсӣ дар Эрон аз қарни даҳум кам-кам аз дарбор хорич шудаву дигар дар миёнаи садаи дувоздаҳум ба миёни омма омада, мардумӣ шуда буд. Шоирон низ, ки аз миёни табақоти мухталифи ҷомеа зухур мекарданд, ҷорие ҷуз ғуфтани шеъри мардумӣ надоштанд. Албатта, бисёре аз ин шоирон таҳсилкардагони рушангар аз Фаранг баргашта буданд, ки бо осору фарҳангу адаби Аврупои ошно шуда, худ низ шоирони озода буданд, ки дарду ранҷи мардумро ламс мекарданд ва худ низ аз ранҷи мардум ранҷ мебуданд. Пас возех буд, ки мавзӯи шеъри давраи маршрута дигар васфҳои ошиқона ва мадҳи подшоҳону амирони дарборӣ набошад ва бештар ба интиқодҳои шадид ва эътироз ба ваъзи нобасомониву фосилаҳои табақоти мардум ва масоиле аз ин даст бипардозанд. «Дар замони подшоҳии Фатҳалишоҳи Қочор иддае аз Эронӣён тавассути Аббос Мирзо валиаҳд барои таҳсил ба Аврупо эъзом шуданд. Ин равшанфикрони эъзомӣ дар асари бархӯрд бо Аврупоӣён ва ошноӣ бо фарҳанги онҳо бо адабиёти Аврупо, баҳусус фаронсавӣён ва таъсирпазирии онҳо аз осори адабии Аврупо, боис мешуд, ки вақте ба сарзамини худ бармегаштанд, онҳое, ки даст дар калам доштанд, то ҳаде афқору андешаҳои аврупоӣёнро дар осори худ тарвиҷ диҳанд. Дар замони салтанати Носирруддиншоҳ муборизоти маршрутаҳои оғоз ва ҳарчи пештар мерафт. Шиддати инқилоби маршрута бештар машуд, то ин ки дар авоҳири ҳукумати Музаффариддиншоҳ саранҷом фармони маршрута имзо ва ба миллати Эрон ато шуд. Пайдост, ки ин тағйир ва таҳаввули иҷтимоӣ ва ҳарачу марачи иҷтимоӣ ва ҳарачу марачу нобасомонӣ дар осори шоирон ва нависандагони ин давра таъсири бисёр дошт».

Мулоҳиза мешавад, ки инқилоби маршрута дар Эрон ва инқилоби маорифпарварӣ дар фарҳангу адабиёти Тоҷикистон ба навъе бо ҳамдигар дар иртибот буда, ҳар як бо шевае аз ватандӯстӣ, бедорӣ, дарду ранҷу дифоъ аз мардум сухан мегӯянд. Шеър дар ин давра аз «дарди ишқ» хорич шуда, дар қанори маърифатпарварӣ дар адабиёт ба «дарди миллат» дар ҷомеа низ таъдил гашт. Дар Эрон афроде монанди Ҳоҷӣ Зайналобиддини Мароғай бо навиштани «Саёҳатномаи Иброҳимбек» ва дар Тоҷикистон монанди Саидахмадхочаи Сиддиқии Аҷзӣ Самарқандӣ бо осори боарзиш иқдом ба бармалло сохтани зулму ситами ҳокимон намуда, хостори мардум аз зулму ҷаври онҳо буданд. Ин иқдоми онҳо боис гардид, ки дар миёни мардум бо номи ҳамчун маршрутаҳои ва маорифпарварӣ маҳбубият пайдо карда, дар қулуби мардум ҷой бигиранд. Инқилоби Октябр заминасозии реализми маорифпарварии адабиёти тоҷик гардид. Даъват ба некиву хайрҳои ва хизмат ба мардум яке аз анъанаҳои бузурги адабиёти тоҷик буда, дар овони муборизаҳои шадиди маърифатпарварӣ ба мазмуни наво сардо меод. Дар ин миён афроде ба навъи пешқадами ҳаракатҳои маорифпарварӣ буданд. Дар байни онҳо Саидахмад Ҳочаи Сиддиқии Аҷзӣ Самарқандӣ (1868-1927) аз чехраҳои шохис ва барҷастаи адабӣ буд, ки бо ҳаракати олимонаву равшанфикронаи худ, ифтихоромез маорифпарвариро бо назмиҳои адабии бедоригароёна дар ҷиҳати огоҳиву бедории мардум ба

фаъолиятҳои маърифатпарварӣ пардохт. М. Шукуров менависад: «Мунавварфикрони ҷавони замон, ки ақидаҳои демократӣ доштанд, дар бедорӣи шуури заҳматкашон дар роҳи пешрафти иҷтимоӣ талош мекарданд ва бо ин кор мохиятан халқро ба мубориза бар зидди олами кӯҳнаи феодали, ба мубориза дар роҳи ояндаи саодатмандона омода менамуданд. Дар байни онҳо касоне ҳам буданд, ки ҳамаи умри худро дар роҳи маориф ва маданият, дар роҳи хизмати халқ сарф карданд. Маорифпарварон дар мубориза бо зулмати феодали ва худсарии давлатмандон ва ҳокимон, дар роҳи аз хоби ғафлат бедор кардани мардуми ҷафодиди нақши муайян бозиданд, хусусан, дар Бухоро, ки таассуби динӣ ва ирғичоъ хеле пурзӯр буд, он ҷавонони равшанфикр ягона қувваи нав ва муҳолиф буда, гоҳо ҳар суҳан ва ҳар қадамашон аз қаҳрамонӣ дур набуд.

«Аҷзӣ аз ҷумлаи адибоне буд, ки ҷомеаро ба сӯи тамаддуни нав, аз ҳама беш, ба сӯи илму фан, адабиёт ва санъати рус даъват менамуд». Аз рӯи нақли З.Рачабов омадааст: «Раиси Иттифоқи Нависандагони советии Тоҷикистон, Лауреати мукофоти Сталин, шоир – Мирзо Турсунзода дар маърузаи худ, ки дар съезди дуввуми нависандагони советии Тоҷикистон эрод карда буд, дар бораи Аҷзӣ суҳан кард ва ӯро ҳамчун нависандаи тоҷик, ҳамчун ташвиққунандаи рус ва маданияти рус дар байни оммаи советӣ нишон дода буд». Б. Ғафуров дар китоби худ «Таърихи халқи тоҷик» (Москва, 1969) Аҷзиро яке аз намоёнтарин намоёндагони маърифатпарвари авлоди дуввумини халқи тоҷик ҳисоб мекунад». Вай дар дунбола менависад: «Дар симои Аҷзӣ мо шоири пешқадам, мубориз, нотарс барои маърифатпарварӣ намоёнро мебинем. Аҷзӣ бо эҷодиёту фаъолияти худ дар таърихи мутафаккирони пешқадами халқи тоҷик осори пурбаҳо гузошта рафтааст». Дар хотимаи достони «Мироти ибрат» Аҷзӣ овардааст:

Забони русро тавсиф кардам,

Барои хонданаш таклиф кардам.

Аҷзӣ аз мунавварфикрони маорифпарвар ба ислоҳи мактабҳо, мадорис, омӯзиши илму забон тавачҷӯх дошта, мардумро ба саводомӯзӣ, донишомӯзӣ ва касби иттилооти бештар даъват мекард. Ба тавре ки ҳудаш дар кишлок дар канори мактаби рӯзона мактаби шабона кушод ва ба муаллимӣ ҳам пардохт. Ҳамчунин, дар маҷаллоти мухталиф обуна шуда, пас аз мутолиаи он маҷаллот, чиҳати истифодаи умумӣ мардум ба онҳо меод. То ба ин васила дар маърифатпарварӣ қадамҳои умумӣ бардорад ва ба огоҳии мардум биафзояд. Х. Мирзода менависад: “Ҳаракати инқилобии соли 1905 фаъолияти маорифпарварии Сиддиқиро зиёд мекунад. Ӯ роҳи саҳт ва саодати халқро дар таҳсил, на танҳо дар мактаби русӣ ва маҳал кор кардааст, балки барои калонсолон ҳам мактаби шабона кушода, саводашонро баровардаст. Вай ҳамчун шахси бомаърифат ба рӯзномаву мақолаҳои ҳамонвақтаи русӣ, озарӣ, ўзбакӣ, тоторӣ, форсӣ, туркӣ ва тоҷикӣ обуна буд ва онҳоро ба деҳқонон хонда дода, ба омӯхтани илм ва дониш даъват менамуд. Тарафи дигари маорифпарварии ӯ тарҷумаи адаби аст. Вай адабиёти классикии русро на танҳо хонда, дониши худро афзудааст, балки халқи худро низ аз он шодоб сохтааст. Тарҷумаи ҳикоя ва шеърҳои А.Н.Толстой ва Крилов, ки ба китоби “Ҷомеъулҳикоёт” дохил шудаанд, ба қалами ӯ тааллуқ доранд”.

Сиддиқӣ барои танвири афкори маорифпарварии худ, мақолоти худро дар нашриёт ба забонҳои тоҷикӣ, ўзбекӣ, туркӣ, озорбойҷонӣ ба ҷоп мерасонад. Асарҳои манзуми бадеиро ба назм кашид, ки аз лиҳози адаби дорои арзиш ва аҳамияти фавқулода дар адабиёт будааст. Аз назари сиёсӣ ба эътирози саҳти баъзе аз афроди рӯхонӣ рӯ ба рӯ шуд. Онҳо ӯро ба кофири муттаҳам ва ду бор ба марг маҳкум кардаанд. Вале бо ин ҳол, худашро ба маърақа ақиб нақашид ва ба муборизаи худ идома дод. Дар айни ҳоле, ки худаш дар мадориси кӯҳна ва суннатӣ тарбия ёфта буд, дар марокази илмии он замон усули тадрис ва омӯзиширо фаро гирифта буд, аммо онҳоро дар бедорӣи мардум ва бартараф сохтани эҳтиётот ва мушқилоти хонандагон ва ҷомеа кофӣ намедид, лизо, ҷораи ҳалли мушқилот ва аз ғафлат начот додани мардумро дар ислоҳи мактаб ва маориф, бунёд намудани асосҳои тоза дар омӯзиш ва парвариш меид. Р. Ҳодизода менависад: “Ҷунбиши маорифпарварӣ чи дар нимаи дуввуми асри 19 ва чи дар ибтидои асри 20-и тоҷик, пеш аз ҳама ва беш аз ҳама, дар адабиёти бадеии мо нақши бузурге бозиддааст. Маорифпарварони тоҷик андешаҳои пешгомони худро ба воситаи жанрҳои гуногуни бадеӣ баён мекарданд. Ақида ва ҷараёни маорифпарварӣ дар адабиёти тоҷик на танҳо оҳанг ва мавзӯю сабуку услуби тозае дохил намуд, балки дар шаклҳои жанри адаби низ тозагиҳои ҷашмгире вазъ кард.

Аҷзӣ дар айни ҳоле, ки хостори дигаргунӣ дар омӯзиш ва парвариш буд ва мехост як ҳаракати ҷадиде сурат бигирад, то халӯҳои омӯзишиву парваришро пур карда, дар ҳалли мушқилоти ҷомеа, ҳарчанд дар муддати тӯлонӣ бошад ҳам, мусмири самар воқеъ шавад, ин дигаргуниро дар ҷомеа низ ба фоли нек мегирифт ва ба хубӣ аз он истиқбол мекард, зеро меодонист, инқилоб бо эҷоди дигаргунӣ ва пушти по задан ба анъанаҳои худогоҳии мардум ҳаракати муассире анҷом хоҳад гирифт. Зеро ба навъи худ ҷадидон дар ин ҳаракат пешқадам буда, дар равшангарии онҳо фаъолиятҳои лозимро анҷом меоданд. М.Шақури низ дар ин робита менависад:” Аҷзӣ бо таъсири инқилоби феврал

бевосита ба муборизаи сиёсӣ қадам гузошт. Фаъолияти ҷамъиятии вай, ки фақат бо фаъолияти маорифпарварӣ қаноат мекард ва манфиати оммаҳои зулмбинро асосан бо асарҳои бадеии худ Ҳимоя менамуд, кунун барои аз зулм халос кардани онҳо, Ҳимояи ҳуқуқи онҳо барои аз гуруснагӣ ва мӯҳтоҷӣ начот додани онҳо худаш бевосита муборизаи сиёсӣ мебурд. Кунун эҷодиёти адабии вай, мақолаҳои публицистӣ танҳо чун як воситаи ёридиҳандаи муборизаи ҷамъиятӣ ва сиёсӣ хидмат мекунад. Ин аст, ки инқилоби ақидаҳои маорифпарварии шоир, махсусан муборизаи инқилоби феврал ӯро барои қабули инқилоби октябр тайёр карда буданд.

Ачзӣ то охири нафас дар дар роҳи маърифат ва дониш, барои равшан намудани роҳи халқ бо нури мактабу маориф мубориза бурдааст. Ӯ ин ҳадафро шиори доимии худ қарор дода буд. Дар роҳи ба ҳаёт чорӣ намудани ин марому матлаби худ касби пурифтихори муаллимро то охири зиндагаш (соли вафоти ӯ 1927) дар мактабҳои шаҳри азизаш – Самарқанд давом дод.

Сиддиқии Ачзӣ дар ганҷинаи ҳикмат таъсири маорифро дар ҷомеа бахусус қайд менамояд. Ӯ бо ба коргирии услуби тамсилӣ мегӯяд: “Ҷомеае, ки дар он мардум аз асли худ беҳабар бошанд, монанди дарахте, аст, ки реша надорад, ин чунин дарахт қодир ба идомаи ҳаёт нест”. Лизо, ҷомеа замони худро ба бебаҳра будан аз маориф мутахам мекунад ва менависад:

Ҷамъе, ки фуру рафта ба дарёи тағбун

Баҳре, ки надорад, зи маориф гуҳар ин чо (3, 7).

Роҳи начот аз ин беҳирадиرو дар касби ирфон доништа, мегӯяд:

Тӯшай ирфон ба каф дорӣ сафар душвор нест,

Варна, Ачзӣ, роҳи матлаб дуру манзил ҳавлноқ (19, 7).

Ӯ дар идома менависад, ман фикр мекардам, зиндагӣ фақат дар ин дунё аст, дар ҳоле, ки оқил ҳастем. Зеро мо фақат мутааллиқ ба дунё нестем, иллати ин ғафлатро дар надоштани маърифат қаламдод карда, таъсири маорифро омилӣ пешрафт ва тамаддуни ҳар миллат маҳсуб медонад:

Ҳар фирқа зи хони маориф насиб бурд,

Моро чи шуд, ки лоиқи ин курси нон наем (21, 7).

Ҳамчунин, дар бораи адами маҳдудият дар касби илму дониш аз тарафи ҳар марду зан ба фармоишоти Пайғамбари Ислому, ки “Касби илму дониш бар ҳар марду зане ваҷоб аст” ишора карда, менависад:

Пайғамбари мо, ки хоҷаи ҳар ду сарост,

Ӯ дод хабар, ки илм қарз аст ба мо,

...То ҷон бошад, ба илм кӯшед, равост (24, 7).

Сайид Аҳмадхоҷа ба унвони маорифпар дар лаҳзае аз зиндагии худ мардумро ба илму донишу маърифат даъват карда, то охири лаҳзоти зиндагии худ дар ин роҳ кӯшидааст. Шоир ба нуқтае ишора кардааст, ки дар шеърҳои шоирони гузашта, аз ҷумла Фирдавсӣ омадааст, ки:

Чу хоҳӣ, ки ёбӣ зи ҳар бад раҳо,

Сар андар наёри ба доми бало.

Ба гуфтори пайғамбарат роҳ чуй

Дил аз тирагиҳо бад-ин об шуй.

Туро дину дониш раҳонад дуруст,

Раҳи ростгорӣ бибояд-т ҷӯст (17, 10)

Ачзӣ доираи таъсири илму маърифатро бештар арзёбӣ намуда, таъсири мусбати онро дар илми тиб, ҳикмат ва зироат ёдовар мешавад. Ҳатто пойро аз ин ҳам фаротар гузошта, пойбандии мардумро ба аҳкоми динӣ беиртибот аз илму маориф намедонад. Вай мӯътақид аст, ки афроди огоҳидошта ба иҷрои қавонини исломӣ худашонро мулзам медонанд ва корхоро аз қабилӣ масҷиду мадрасафурӯшӣ намекунанд.

Ачзӣ мегӯяд:

Бале, ҳар кас, ки дорад, тӯшай илм,

Бувад осуда андар тӯшай илм.

Ҷаҳон оина пеши дидаи ӯст,

Ҳама пеши назар чун рӯй бар ӯст.

Гар ин чо буд чорӣ наҳри ирфон,

Малоик метавон гардид инсон (8, 8).

Бинобар ин, бояд хотираи ин адиби фарзона, шоири мардумӣ муборизи ҳақгалаб гиромӣ дошта шавад. Китобҳои ӯ дар мадорис хонда шавад, дар китобхонаҳо барои истифодаи умумӣ мардум дастрас қарор бигирад. Аз шеърҳои ӯ бо ворида кардан дар китобҳои дарсии мадорис ва донишгоҳҳо муҳофизат шавад, осори ӯ аз хатти ниёгон ба сириллик баргардонда шавад, шеърҳои ӯ ба унвони широк дар майдон ва хиёбонҳо навишта шавад, мучассамаи ӯ дар хиёбону майдони шаҳрҳои кишвар қад

афрозад, то ба навъи иртибот мардум бо афкори маорифпарварию он бузургвор хифз ва бар таҳкими он пайванд афзуда гардад.

АДАБИЁТ

1. Раҷабов З. Аҷъи ва Асири. Сталинобод, Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1951.
2. Расулиён Қаҳҳор. Чадидҳо кистанд? Рӯдакӣ, Пойиз, 1386, шумораи 16.
3. Шукуров М. Садриддин Айни. Душанбе, Ирфон, 1978.
4. Шукуров М. Нигоҳе ба адабиёти садаи бист. Душанбе, пайванд, 2006.

АДЖЗИ ЛИТЕРАТОР И ПРОСВЕТИТЕЛЬ

Данная статья посвящена изучению жизни и просветительской деятельности известного таджикского просветителя и народного поэта Саидахмада Ходжи Сиддики (1868-1927), который внес огромный вклад в дело просвещения своего народа.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Аджи Самарканди, просвещение, образование, народный поэт, просветительская деятельность, народный поэт.

ADZHIZI THE WRITER AND THE EDUCATOR

Given article is devoted studying of life and educational activity of the known Tajik educator and national poet Saïdahmada Hozhzi Siddiki (1868-1927) which has brought the huge contribution to business of education of the people.

KEY WORDS: Adzhizi Samarkandi, education, formation, the national poet, educational activity.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Дориқош Байроми* – соискатель Таджикского национального университета.

ТАЪРИХНАВИСӢ АЗ НИГОӢИ АДАБӢ ВА ӲУНАРӢ (ИӲТИСОСАН ДОСТОНӢ) ДАР ЭРОНИ ДАВРАИ ИСЛОМӢ ТО ЗАМОНИ БАӲӲАҚӢ

Аюб Мансури Курбоналӣ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

«Аввалин намунаҳои таърихнигорӣ дар ислом осорӣ аст, ки бар меҳвари шарҳи сир ва зиндагонии паёмбари ислом таълиф гардида ва дар он усули илми ҳадис риоят шудааст ва қисми дигари таърихнигорӣ ба шеваи аҳборигарӣ аст, ки таърихнигорӣ дар шакли хабар бо зӯҳри Абӯхусайн Али бини Муҳаммад Мадоинӣ ба авҷ расид.» [1]

Умдатан дар шакли нахуст нависандагони араб ва дар шабехҷазираи Арабистон будаанд ва робитае ба ин мақолаи мо надоранд, дар қисми дуом ҳам то он ҷо ки сарфан ба шабехҷазираи Арабистон марбут мешавад боз ҳам коре надорем ва лекин дар идомае, ки таваҷҷӯҳ хоҳем дошт ба осоре ки нависандагони Эрон ба забони арабӣ ва ё форсӣ дар бораи сарзаминҳои исломӣ, ки Эрон ҳам бахше аз он аст, навишта шудааст.

Бахши умдае аз осори тарҷума ва ё таълифи эронӣ аст, ки дар тақобил бо сиёсати таъбизгароёнае баъзе аз давлатмадорони Курайш ва Амуён дар таҳқири ақвоми дигар барои таъкид ба саёdotии араб будааст; назари маҳрум кардан мусалмонони ғайриараб аз Байтулмул, канор ниҳодани онҳо аз тасаддии масъулиятҳо ва мудириятҳои иҷроӣ ва дур ниғаҳ доштани онҳо аз барҳӯрдорӣ аз эшон ва манзили иҷтимоӣ ва ҳуқуқи ҳамсон бо аъробмусалмон, ки ҳамаи инҳо заминасозӣ инфикок дар миёни ҷомеаи нав зӯҳри муллоёни мусалмони ғайриараб, ки аксарашон эронӣ мусалмон буданд бо аъробмусалмон шуд ва нахзати Шуайбия ҳам мавлуди ҳамин амр аст.

Дар асоси тадқиқоти ба амаломата дар давраи исломӣ таърихнигорӣ ба шаклҳои гуногун ривҷи бисёр дошта ва бо вучуди ин ки бисёре аз ин осор, мутассифона ба далели таҳаввулоти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва ... аз байн рафта аст, лекин ҳам он ҷӣ ки боқӣ аст бисёр ҷоиз аст.

Тақсимбандии ашқоли мухталифи таърихнигории исломӣ ба ҷаҳор дастаи умда шомил аст:

1-Таърихҳои ҷаҳонӣ. 2-Таърихҳои маҳаллии минтақавӣ. 3-Таърихҳои маҳаллӣ, умумӣ ва динӣ. 4-Таърихҳои асриношта ва ё ёддоштҳо, бипазирем, хоҳем донист, ки дар таъриनावисии ҷаҳон дар поёни қарни сеюми ҳиҷрӣ се навъи аз таърихнигорӣ по ба арсаи зӯҳур ниҳода аст. Дар навъи аввал бо таълифи таърихи Яқубӣ, мавзӯоти гуногуне назир қиссаи Таврот, Инҷилҳои ҷаҳоргона, таърихи асри ҷоҳилӣ, юнониён, хиндуён, аъроб ва осори Арасту Сукрот гирдоварӣ шудааст.

Навъи дуом бо китоби «Таърихуррасул валмулуки Табарӣ», ки мавзӯоти мухталиф ва бисёре аз мувоҳиси муаррифии сиёсатмадорон ва ҳикоятӣ аз басиратҳои онон аст, ки шакли достонӣ пайдо карда ва дар маҷоли дигар баҳс хоҳад шуд. Албатта дар навъи сеюм ҳам китоби «Муруввачсулзаҳаб ва Маоданулҷавҳар»-и Масъудӣ аст. Дар ин асар илова бар он ҷӣ ба сурати пешини таърихнигории ҷаҳонӣ зикр шуд, мавзӯоти дигаре назари достони хилқати ҷаҳон ва ... омада аст ва лизо метавон гуфт дар ақсар осори ҷаҳонӣ асари исломӣ байни моёҳои ривоятӣ, ҳикоятӣ достон вучуд дошта аст.

Албатта, осори назари дигари таърих «Сини мулукуларз валанбиё»-и Ҳамза бини Ҳасан Исфаконӣ, «Таччорубулмумр»-и Абуали Аҳмад бини Муҳаммад Маскуя ва «Ғурури ахбори мулук ва сираҳум» асари Исмоил Саолабӣ бо замони Байҳақӣ маҳали тааммул аст. Дар мавзӯи таърихҳои маҳаллии динӣ, осори гаронбаҳое бо унвонҳои «Ахбори Маккаи Азрақӣ», «Ахбори Маккаи ибни Исҳоқ Фокаҳӣ», ва «Таърихулмадина» Намири Басрӣ ва се асари дигар аст. Лекин аз хусусияти ин муаллифоти таърихӣ, он аст, ки танҳо ба зикри тарҷумони пардозанд. Масалан Азрақӣ ҳудуди се ҷаҳорум аз ҳаҷми китобашро ба зикри дostonҳое ихтисос дода ки аз асри ҷоҳилият то асри муаллиф дар бораи хурми Макка дар забон ва баёни мардум ривоч дошта аст. Маводи ин китобҳо дар бораи зиндагии шахсиятҳое, ки дар шаҳр ва диёр маҳалли мавриди баҳси мақомеву мансабе доштаанд. Мумкин аст инҳо аз рӯҳи динӣ, шахсиятҳои бозори иҷтимоӣ ва адибон, олимон ва бозоргонон буда бошанд. Умдае ин осор дар ҳудуди қарни сеюм то ҷоруми ҳиҷрӣ нигошта шудааст.

Дар баҳси таърихнигорӣ маҳаллии умумии осорӣ назир «Таърихи Марв»-и Абулҳусайн Аҳмад бини Сайёр бини Аюби Марвазӣ (фавт, 268), нуқтаи оғози ингуна таърихнависӣ дар қарни сеюми ҳиҷрӣ аст (Мутафаввӣ, 268 ҳ.к) то асари Убурҷои Сунаҷӣ дар бораи шаҳри Марв (334, ҳ.к) ҳамчунин аст. Таърихи Ҳирот асари Ибн Ёсин Ҳаддод «Таърихи Бухоро»-и Наршаҳӣ, таърихи Хуросон ва таърихи волои Хуросони Саломӣ, таърихи Марв (ё Маровиза) асари Абулфазли Солех бини Муҳаммад бини Аҳмад Ҳамдонӣ маъруф ба Самсор (фавт, 384) ва чандин асари дигар, ки аз мақоли мо хорич аст ва фақат ба ҷиҳати зикри мухтасари таърихнависии пешин ва сабкнигориши онҳо дар билоди исломӣ ва аз ҷумлаи Эрон ишора шуд. Шояд намунае машхуртар ва мутааххиртари онҳо китоби «Таърихи Байҳақ» асари Али бини Зайд Байҳақӣ.

Дуруст аст, ки «манбаи таърихи Эрон дар ўҳдаи исломӣ лоақл то рӯзгори мо бештар арабӣ аст. Ҳарчанд ин нуқта ҳам саҳеҳ аст, ки муарриҳини арабӣ забон дар он замон ғолибан эронӣ будаанд. Ба илова дар тавдвин ва таълифи таърихҳои бузурги ҳеш аз тақлиди шеваи таърихҳои қадими Эрон ғофил набудаанд ва ҳатто шояд то андозае низ ба тақлид ва танбеи китобҳое монанди «Ҳоиномаки паҳлавӣ» назар доштаанд.» [2] Албатта ин назарияи қомилан саҳеҳ раде бар назарияи оқои Бертолд Спунер аст, ки мегӯяд «Таърихнигорӣ зоҳиран назари эронӣ дар давраи пеш аз ислом аҳамияти чандоне надошта аст ва аз асаре воқеан таърихӣ дар ин давра иттилооте надорем». [3] Гуё оқои Бертолд ба шеваи таърихнигорӣ қабл аз исломии Эрон, ки шакли дostonӣ ва ривояти дорад бетаваҷҷӯҳ аст. Дар нақди мақолаи эшон мустақил суҳан хоҳем гуфт. Ба таври қулӣ дар боби «Ахбори савод ва ароқ»-и Абуҳаннаф (вафот, 47 ҳ.к) Лут бини Яҳё Озодӣ, «Ахбори Хуросон ва Форс»-и Абуҳасан Мадоинӣ беш аз дигарон иттилоъ доштаанд.[4] Мо ба шарҳи бештари осори умдае ин давра (давраи исломӣ) мепардозем.

Мадоинӣ: «Абуҳасани Мадоинӣ, ки аҳли Басра буд ва дар Мадоин мезист ва ба соли 215 ё 225 дар Бағдод вафот ёфт. Вай ки мушоҳири қадимаи муарриҳин маҳсӯб аст, дар бораи ҳаводиси роҷеъ ба таърихи Эрон таҳти унвони «Футӯҳулароқ», «Ҳабаручасар», «Ҳабари Меҳрон» ва «Мақтулаи нахлия», «Ал-Мадоин», «Ҷавлоъ», «Наҳованд», «Ҳабарубасра» ва «Футӯҳу ҷиҳ», «Ҳабарулаҳвоз», «Ҳабарусус», «Ҳабарумеҳмазон», «Ҳабари Чандитсбур», «Ҳабари Ромеҳрмӯз» ва китоби «Футӯҳи Хуросон» китоби «Футӯҳи Сачистон», китоби «Кирмон», китоби «Футӯҳи ҷабали Табаристон», китоби «Футӯҳи Ҷурҷон ва Табаристон» ва китобҳои бисёр дигар аз ин қабил дорад. Бинобар ба машхур 230 китоб таълиф кардааст. Ривояти Мадоинӣ ба диққат ва сихату мавсуф аст ва нақду таҳқиқи қадид дурусте бисре аз ривояти ўро тайид кардааст.» Мударичоти бисёре аз осори ў мавриди истифодаи муарриҳини баъд монанди Билозарӣ, Динурий, Якубӣ, Табарӣ ва Масъудӣ шудааст. [5]

Билозарӣ: Абуҳусайн ё Абуҷаъфар Аҳмад бини Яҳё, ки дар ҳудуди 279 ва ба қавли 302 ҳиҷри қамарӣ вафот ёфта аст ва зоҳиран вай эронӣ буд, гуянд аз мутарҷимини китоби форсӣ ба арабӣ буда ва китоби аҳди Ардашерро ба арабӣ нақл карда аст.

Таърихуякубӣ: асари Ибн Возеҳ Якубӣ (Аҳмад бини Иби Якуб) муарриҳ, ҷуғрофиёдон ва сайёҳи маъруфи исломӣ аст. Аҷдоди ў аз мардуми Исфакон будаанд. Вай дар аввали қари сеюми ҳиҷрӣ дар Бағдод таваллуд шудааст. Даврони ҷавони дар хидмати Тоҳириёни Хуросон буда ва футӯҳоти ононро ба қалам овардааст. Китоби Якубӣ дар асл ду таъбири худ муаллиф «ду китоб» буда аст. То кунун ном Нӯҳ [6] асар аз ў зикр шуда аст. Матни китоби мазкур бисёр ҷолиб ва ҷоизи иттилооти муфиди таърихӣ аст. Ҳамонанди бисёре аз китоби таърихӣ қабл аз Байҳақӣ дар навиштани таърих аз шеваи ривоятии дostonӣ низ баҳра бурдааст.

Назири ҳикоят «Боб ва Муҳаммад бини Баис ва Исмати Курдӣ» «Пас аз он ки нерӯи Бобак боло гирифт ва Муҳаммад бини Баис ҳам аз вай пайравӣ кард. Исмати Курдӣ фармонравои Марандаҳам ба фармони вай пура Муътасим Тоҳир бини Иброҳим омили шаҳрро фиристод ва уро дастури қанғоби онон дод, сипас чун аз роҳ расид, Ибни Баис ба Муътасим навишт ва гузориш дод, ки ба фармони вай ва дар фикри чорае қори Бобак ва ёрони ўст, пас бо Исмати Курдӣ фармонравои

Маранд макр кард ва духтари вайро издивоч намуд ва рахситори Маранд шуд. Пас ўро ба хонаи худ даъват намуд ва дар ҳоли майгусорӣ ба ӯ ва ҳамроҳонаш ҳамла бурд ва чун маст шуданд шабона...» [7]

Бори кӯхнатарин таърихи умумӣ ки ба забони арабӣ боқӣ мондааст, таърихи Яқубӣ аст, ки таърихи исломро то ҳудуди санаи 252 ҳ.қ. зикр карда аст. Ҳамин муаллиф китобе ҳам дар Бобулдон дорад, ки фоидаи таърихи аз он ба даст меояд. [8]

Ахбори вақодӣ: асари «Абуабдулло бини Муҳаммад Умари Воқидӣ», Ибни Надим аз қавли Муҳаммад бини Исоқ аз шашсад асар ба чо гузошта аз ӯ ёд мекунад дар Ахбори Воқидӣ дар бораи аксари билоди исломӣ дар Шабех қазираи Арабистон ва низ Хурусон, Рай, Ҳамадон ва Қум матолибе вучуд дорад, ки зарурате барои басати он намудонем. [9]

Ахбори Абдулло бини Макоффез: номаш дар форсӣ Рӯзбех буд ва пас аз мусалмон шудан ба Абуумар кина дошт ва ҳамин ки ислом овард, Абумуҳаммадро кинаи худ қарор дод.

Адуубайдулло бини Мӯсо бини Сайид бини Абдулло; Хуросонӣ аст. Ибни Надим зимни муаррифии комил ва ном бурдани китобҳои бисёре аз вай дар мавзӯоти мухталиф, номи се асраи таърихии ўро ҳам зикр мекунад: яке аз ин китоб Аловоил дар ахбори Порсиёни қадим ва аҳли адлу тавҳид ва дигар китоб Аби Муслими Хуросонӣ ва ҳамчунин китоби Ахбори ал-бори Макка.

Китоби таърихи Қум, таълифи Ҳасан бини Муҳаммад бини Ҳасани Қумӣ аз уламои садаи чаҳоруми ҳиҷрӣ аст. Ин асра дар соли 378 қамарӣ ба ташвиқи Соҳиб бини Аббод дар асри Фаҳриддула Диламба арабӣ таълиф шуда ва дар қарни нӯҳуми ҳиҷрӣ таълиф шуда ва дар қарни нӯҳуми ҳиҷрӣ ба форсӣ тарҷума шуда аст. Лизо ин асар ҳам яке аз таърихҳои маҳаллӣ аст. [10]

Фурури ахбори Малукуфурӯс ва сирӣ ҳам таълифи Абумансури Саолабӣ аст. Бар ҳасби ривояти Ҳабибусир аз чаҳор ҷилд китоби мазкур фақат ду ҷилд марбут ба таърихи қабл аз исломи Эрон ва таърихи ҳаёти пайғамбар боқӣ монда аст. Гуё ин китоб ба номи Абумузаффар Наср бини Сабуктагин бародари Султони Муҳаммади Ғазнавӣ таълиф ёфта ва таърихи салотини исломиро то аҳди Муҳаммади Ғазнавӣ навиштааст. [11]

Муаххасзи муҳими дигари китоб «Тичоратулумум ва таоқидулҳумум» таълифи Абуалии Маскавия (Матуфӣ 421) аст. Хонаводаи Абуалӣ дар оғоз Зардуштӣ буданд ва баъд ислом оварданд. Вай фалсафа, кимиё ва тиб медониства китоби Одубуараб ва форс, Ҳақамаухолида (Ҷовтдони Хирад) китоби Ал-оида ва «Ал-тахорат фи илмулахлоқ» аз ўст. [12]

Китоби вай таърихи умумии Эрон ва ислом то аҳди муаллиф аст. Муаллиф аҳли ҳикмат буда ва таърихро ба манзалаи дарси ибратӣ талаққӣ намуда аст ва ҳаводисро ба дидаи эътибор ва интиқод нигариста аст...

Ба сабаи интисоби ӯ ба наҷоди Эронӣ ҳама чо алоқа ба Эрон аз саҳоифи он ошкор аст. Абуалӣ бар ҳилофи дигари таърихнависони қадими Эрон ба вақои даврони Сосониён бештар тавачҷӯх карда аст ва ин амр аз муқтазиёни тамоилоти асри ӯ яъне асри истилои Ал-буя буда аст. Вай мушовир ва Хони Дорулки тоби Яздудалдавлаи Дилём буда ва китоби ӯ махсусан онҷӣ дар боби таърих Даёлма ва ҳаводиси он аср навишта аз муаххаз бисёр маҳсуб аст. Ва барои дарки тарзи сиёсӣ умро ва риҷоли он асри ва фаҳми тадоир ва мусолаҳаҳои Яманӣ онҳо дар масоили муҳими он рӯзгорон аҳамият тамом дорад.

Таърихи Яманӣ ва тарҷумаи таърихи Яманӣ: ин китоб таълифи Абунаср Муҳаммад бини Абдуҷаббор Отабӣ аз мардумони Рай ва аз бузургнависони Эрон дар қарни чаҳорум ва оғози қарни панҷум аст. Вай ин китобро ба арабӣ фасеҳ навишта ва маълумоте дар бораи хонадони Ал-Буя ироя мекунад. Ва ҳаводиси поёни сислилаи Сомониён ва аввали Ғазнавиёнро шарҳ дода ва илова бар он шарҳи қобили тавачҷӯҳи ҷангҳои Муҳаммади Ғазнавӣ аам аз ҷанги Баҳотия, Бехимнигаро, Норин, Гур, Нордин, Тоншир, ва ҷузъ онро ба гунае шарҳ дода ки метавон гуфт қадам ба қадам ба дунболи Султони Ғазнавӣ рафта аст. Илова бар инҳо аз таърихи силсилаҳои дигари он Аср Назир Ал Зиёр, Хониён, Ал-Фариғун, Гурён ва подшоҳони Гурчистон, Дилмиён ва Хоразмшоҳиён ва Афғониён сухан гуфта аст. Ҳамчунин аз ҷанбаи адабӣ низ ин китоб аҳмияти босазо дорад. Достонҳои дилкаш ва нағз, пандҳои муаассир ва иборат бадеъ ва абёти шево ва дилпазир китобро фаро гирифта аст. Достони гирифтӣ «шор» подшоҳи Гурчистон ба дасти Султони Маҳмуд ки худ ҳоли аз лутф нест намунае аз насри фасеҳу пӯхтаи нависанда дорад. Ки иборате кутоҳ аз матни мутарҷим Абушарафи Носеҳ бини Ҷарфодқонӣ ки дар соли 603 ҳ.қ. анҷом шуда ба унвони намуна зикр мекунем. [13] «Ва лашқари Султони Маҷоник ва эъродоти қалъа рост карданд ва як ҷониб аз девори ҳисор ба замин оварданд ва риҷоли лашқар чун гавазн бад-он деворҳо бардавиданд ва даст ба тег ва тир оварданд ва аз хун қатрае сурх дар сари аъзори қалъа кашиданд ва шох Маҷор чун дид ки қор аз даст бирафт мустағос кард ки шири шурза чун аз ҳадде фишурдани ҷанголи басид ёзид ба мақсуд бознагардад, ва мор гурза ки аз сар ишиддат ҳуққад оҳанги захм кард беташффе дандон барканд.» [14]

Таърихи Табарӣ: Муҳаммад бини Ҷарири Табарӣ муфассири Қуръон (тафсири Табарӣ) мутафӣ ба соли 310 ҳ.қ. аз таърихнависоне аст, ки марҳилаи тоза аз таърихнигориро дар давраи

исломӣ оғоз намудааст. Вай ба таври дақиқтаре ҳар ончиро ки дигарон фуруғзор карда буданд, оварда аст. Ин китоб аз оғози офариниш то соли 302 ҳ.к, ро дар бар мегирад. «Равиши Табарӣ дар ниғориш бар ин минвол буд ки ӯ барои сабти як ҳодисаи таърихӣ, нақли қавлҳои бисёрро аз ровиёни гуногун меоварад ва довариро ба хонанда месупурд. Лекин дар мавриде тайид ё тардиди худро ҳам баён мекунад. Кори дигари Табарӣ мурағтаб кардани навиштаҳо бар асоси соли вуқӯи ҳаводис аст. Усни қор пеш аз Табарӣ собиқа дошта, лекин ба далели ҳучуми зиёд мадвонати таърихӣ ӯ ин қор ба ӯ шинохта мешавад. Ва лизо аввалин китобе ки бар асоси низоми ҳавланиғорӣ дар даст аст, китоби таърихи Табарӣ аст.

Таърихи Балъамӣ: тарҷумаи таърихномаи Табариро дар соли 325 ҳ.к, Абуали Балъамӣ вазири Мансур бини Нӯҳ бини Аҳмад бини Исмоил Сомонӣ анҷом додааст. Балъамӣ аз рифояти мухталифи Табарӣ якеро баргузида ва аснодро ҳазф кардааст. Ба тавре ки ин тарҷумаи асили китобро ки ба сабаби тафсили он зиёда тангӯб буд мударто дар назди форсӣ забонон дар ақидаи фаромӯши афканд.

Аз он ҷое ки нахустин истиқрори ҳукуматҳои эронӣ, осори чандоне ба ҷой намондааст. Аз ин рӯй таърихномаи Табарӣ аз нахустин намунаҳои арҷманди забони форсӣ- дарӣ аст, ки гузашта аз қадимат ва асолат, ба эҳтибор дар бар доштан ва эҳтивоӣ он бар таърихи умумии ҷаҳон ва Эрон. Аз афзоиши Одам (а) то рӯзгори нависанда, маҷмуаи гаронбор аз асотиру дostonҳо ва афсонаҳои оинӣ ва миллий аст.

Дар аҳамияти «Таърихи Табарӣ ва аҳборуммум валмулук» ва шевае таърихниғории Табарӣ сухан бисёр рафта аст ва ӯро Абумуааррихин лақаб ниҳодаанд. Вале нуктаи бадеъ ва омузандаи асари номдор ин муааррих чирадаст дар он аст, ки илова бар фароғирӣ қомил ва шумули томи тамоми таърих, аз бозғуфти асотиру афсонаҳо ва дostonҳои гуногун боз намудааст. Алияи ҳол ҳамон аст, ки дар баҳси матнҳо пешу пас аз ислом то кунун гуфтем мубанӣ бар ин ки таърихро дostonгуна менавиштанд. Ва ба таъбири худашон ҳикоят мекарданд. Ба намунае аз матни Балъамӣ бо унвони «зикри сифати қанизак ба порсӣ» таваҷҷӯҳ фармояд.

«... Қасрӣ ҳар сола се ҳасиро бифирисод, яке ба Рӯм яке ба Ҳазрон ва яке ба Туркистон то аз баҳри вай қанизак меоварданд. Қасрӣ сифати он қанизаконро бинвишти аз сар то пой. Фармуди ки бад-ин сифат хоҳам он қанизаконро ки ӯро ин сифат бошад; туро бадид бояд қардан. Он ҳасӣ бирафтагар қанизак бад-он сифати бадидӣ, бихаридӣ... биёвардандӣ то Қасрӣ ӯро ба занӣ қардӣ. Ва расми мулуки ачам ки пеш аз Парвиз буданд, аз вақти Нушервон боз ҳамчунин буд...»

Зин-ал –аҳбор: ин асар таълифи Абусайиди Абдулҳай бини Заҳҳок бини Муҳаммад Гардизӣ Ғазнавӣ аз ҳамасрони Абурайҳон Берунӣ аст. Зин-ал-аҳбор дар замони подшоҳии Абдурашид бини Ғазнавӣ (441-442) замоне ки Байҳақӣ раиси девони рисолат шуд дар Ғазна таълиф шудааст. Ин китоб ки таърихи умумӣ ва аз замони офариниши ҷаҳон то рӯзгори муаллиф аст, аз мулуки давараи исломба тафсил сухан меғӯяд ва саргузашти умарои Хуросон ва Тоҳириёну Саффорӣён ва Сомонӣёнро ба насри сода равон овардааст. Зин-ал –аҳбор ҳам намунае аз китоби таърих аст ки шакли ривоятгуна ва дostonӣ дорад ва ба таърихи Масъудӣ бисёр наздик аст. Ба унвони мисол қисмате аз «Дostonи Заҳҳок ва Қоваи лҳангар» ро ки ба ихтисору содагӣ ва равонӣ нақлшуда меоварем:

«Пас марде Қова ном оҳангарӣ қардӣ. Ба наздики Заҳҳок омаду гуфт: ду писар маро гирифтаанд то аз баҳри морони ту бикушанд. Заҳҳок фармуд ки: писарони ӯро раҳо қунед. Ва чун Қова аз пеши Заҳҳок бурун омад, маҳзаре пеш оварданд, ки навишта буданд, ки андар подшоҳии хеш бо ҳулки неку рафту адл қард. Ва ҳама қадҳудоёни Эрон хатҳои хеш навишта буданду қори Қоваро гуфтанд «Ту низ хати хеш бинвис, ки аз қадҳудоёни қЭрон яке туй.» Қова он маҳзар бистаду бидрид ва гуфт: «Эй мардумон ҳама қӯр гаштед ва берун омаду он пешбанде...»»

Бар ин асос ва бо таваҷҷӯҳ ба мубоҳиси матруҳа дар ду мақола ва баррасии иҷмолии таърихнависӣ дар Эрон пешу пас аз ислом то қарни ҷаҳорум ва то замони Байҳақӣ (аам аз мугӯни паҳлавӣ, порсва ё матнҳои арабӣ) ки ба дасти нависандагони тавонманди эронӣ навишта шуда ҳамагӣ нишони собиқае таърихнависӣ дар Эрон ба шеваи ривой ва дostonӣ набуда таъбан вай бо ин гуна ривояти таърихи ошно буда ва аз мутолеа осори пешиниён баҳра бурдааст, лекин бояд гуфт дар ин шева мавқеиятро ба авҷ расонда ва қамоли таърихнависи ривой ва дostonӣ тавассути ӯ сурат гирифта аст ва ҳақиқатан таърихи ӯ аз лавне дигар аст.

Дар идомаи баҳси баррасии таърихнависӣ аз ниғоҳи ҳунари ва адабӣ дар Эрон то замони Байҳақӣ дар ин мақола ба баррасии осори таърихӣ Эрон аз ҳамон манзур дар давраи исломӣ мепардозем. Лизо мушоҳида мегардад, ки умдаи осор ба забони арабӣ навишта шуда назирӣ таърихулрасул валмулуки Табарӣ, синӣ мулуқуларз валанбиё, таърихуляқубӣ ва... осоре ҳам бо забони форсӣ ниғориш ёфтааст, назирӣ таърихи Балъамӣ ва таърихи Гардизӣ.

Бар ин асос дар меёбем, ки ҳам осори арабӣ ва ҳам осори форсӣ ҳар ду ба дасти нависандагони Эронӣ ба забони сода ва равон навишта шудааст ва умдатан ривои ва дostonӣ ҳастанд ва зикри намунаи матнҳои ирояшудаи баёнғари ин матлаб аст ва лизо метавон гуфт байҳақӣ аз ин осор

бахраманд буда вале кори ӯ авчи тахрихнависӣ ва ривой ва дostonӣ мебошад. Китобе ки метавон гуфт ҳақиқатан аз лавне дигар аст.

А Д А Б И Ё Т

1. Бардошт аз: Донишномаи ҷаҳони ислом, бунёди доираи маорифи исломӣ зери назари Фуломалӣ Ҳаддод Одил, ҷилди шашум, сах. 98-102, 1380.
2. Талхис ва бардошт аз : Оинаванд Содик, улуми таърих дар густурдаи тамаддуни исломӣ, интишороти пажӯҳиши улуми инсонӣ ва мутолеоти фарҳангӣ, ҷ.1, 1377.
3. Заринқуб Абдухусайн. Таърихи Эрон баъд аз ислом, интишороти идораи кулли ниғориши вазорати омӯзиш ва парвариш, Техрон, 1343.
4. Ниғох кунед ба мақолаи «Тақоммули таърихнигорӣ дар Эрон» Бартолд Спелер, маҷаллаи давраи 23, тарҷумаи Исмоил Давлатшоҳӣ, Карим Каримпур, Техрон.
5. Ибни Надим. Алфҳарист.сах. 150 (бо андаке тағйир), Миср, 1348.
6. Заринқуб, ҳамон ҷо сах.8.
7. Якубӣ Аҳмад бини Абуяқуб (ибн Возех). Таърихи Якубӣ, тарҷумаи Аҳмад Идрохим Ояӣ, маркази интишороти илм ва фарҳангӣ вобаста ба вазорати фарҳанг ва омӯзиши олии, ҷопхонаи Фароин, 1362.
8. Заринқуб, ҳамон ҷо сах. 11.
9. Заринқуб, ҳамон ҷо сах. 166.
10. Заринқуб, ҳамон ҷо сах.196.
11. Таърихи Қум. Қамӣ Хусайн бини Муҳаммад бини Ҳасан, тарҷумаи Ҳасан бини Али бини Ҳасан бини Абдумалики Қамӣ, тасхех ва ташхия, Саидҷалолиддин Техронӣ, интишороти Тусӣ, Техрон, 1361.
12. Соддот Носирӣ, Саид Ҳасан. Сармадҳои фарҳанг ва таърихи Эрон дар давраи исломӣ, шӯрои олии фарҳанг ва хунар, маркази мутолеот ва ҳамоҳангии фарҳангӣ, ҷопхонаи Хуррамаӣ, 1353.
13. Хабарзода Алиасгар. Интихоб ва муаррифи «нашри ёрӣ ва оинаи таърих», гузидаи мутуни таърихӣ интишорот ва омӯзиши инқилоби исломӣ, Техрон, 1370.
14. Хулосабардорӣ аз: Муқаддимаи таърихномаи Табарӣ мансӯб ба Абуали Балъамӣ, наشري Суруш, тасхеҳи Муҳаммад Равшан, Техрон, 1380.

ЛЕТОПИСАНИЕ С ЛИТЕРАТУРНОЙ И ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ (ЭПОС) В ИРАНЕ ИСЛАМСКОГО ПЕРИОДА ДО ВРЕМЕН ИСТОРИКА БАЙХАКИ

Данная статья посвящена изучению истории летописания в Иране исламского периода до времен великого писателя и историка Байхаки с литературной и художественной точки зрения, также приведены примеры из таких великих летописаний как «История Табарӣ», «История Балъами», «История Гардизи» и др.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: история, эпос, «История Табарӣ», «История Балъами», «История Гардизи», иранские писатели.

ANNALS FROM THE LITERARY AND ART POINT OF VIEW (EPOS) IN IRAN THE ISLAMIC PERIOD TILL TIMES OF HISTORIAN BAYHAQI

Given article is devoted studying of history of annals in Iran the Islamic period till times of the great writer and historian Bajhaki from the literary and art point of view, examples from such great annals as also are resulted History of Tabari, history of Balami, history of Gardizi, etc.

KEY WORDS: history, the epos, history of Tabari, history of Balami, history of Gardizi, the Iranian writers.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Аюб Манжури* – соискатель Таджикского национального университета.

ҚИССАҲОИ ҚУРЪОНӢ ВА ТАФОВУТИ ОН АЗ ҚИССАҲОИ АДАБӢ

Марзия Шуштарӣ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Қисса (legend) ҳамчун истилоҳи илмӣ яке аз жанрҳои машҳури фолклорӣ ва адабӣ мебошад, ки роҷеъ ба он баҳсҳои зиёде мавҷуд аст. Пажӯҳандагони кишварҳои аврупоӣ онро ҳамчун жанри фолклорӣ мавриди пажӯҳиш қарор медиҳанд, аммо дар Эрон зери мафҳуми қисса ҳамаи анҳои афсонаҳои мардумӣ, гоҳе дostonҳои хунарии адабӣ фаҳмида мешаванд, ки дар ин мақола мо воридаи ин баҳс намешавем. Фақат бар он мепардозем, ки қиссаҳои Қуръонӣ нисбат ба қиссаҳои адабӣ чи тафовуте доранд ва моҳияти аслии онҳо дар чист.

Пажӯҳандагони диншинос ёдовар мешаванд, ки таърихи қисса ба замони пайдоиши нутқи башар мерасад ва ҳамвора бо гузашти замон инсонҳо ба қиссапардозӣ ва шунидани он алоқа нишон медиҳанд. Дар таи қурун ва наслҳо қиссаҳо шакл ва анҳои мухталифе пайдо карданд ва имрӯз қисса, ки

асосан тасвиргари дину мазҳаб аст, яке аз бехтарин равишҳо барои баёни таърихи динҳои ақвом ва тамаддунҳост.

Дар машриқзамин ҳамвора ба қисса тавачҷӯҳи хосе мабзул мешавад, зеро қиссаҳо мубтанӣ бар боварҳо ва эътиқодоти динӣ будаанд ва далели алоқаи зотии инсонҳо ба умури ғайбӣ мавриди тавачҷӯҳ қарор мегирифтаанд. Аз ин рӯ, қиссаҳои Қуръонӣ дар рӯзгори маънавии мардум ҷойгоҳи хосро пайдо кардаанд.

Қуръон услуб ва равиши хосе дар баёни қисса дорад, ки бо равишҳои маъмули дostonсароён мутафовут аст, зеро Қуръон як китоби таърихӣ, ахлоқӣ, дostonӣ ва амсоли ин нест, балки китоби хидоят аст ва мавзӯоти мутааддидеро дар ҳам омехтааст. Қуръон китоби зиндагӣ аст, ки дар ҳамаи арсаҳои зиндагии башар метавон роҳқушо бошад, ки дар ин бора яке аз пажӯҳандагони эронӣ чунин мегӯяд: «Қиссаҳои Қуръонӣ лузуман фақат ба қиссаҳои анбиё намерпадозад, балки баъзе қиссаҳо монанди қиссаҳои Рум, Лукмон ва қиссаҳои Асҳоби куҳан низ аз қасаси Қуръонӣ ҳастанд, ки дарбардорандаи ҳаводиси гузаштаанд. Дастае аз қиссаҳои Қуръонӣ низ ба баёни ҳаводиси замони паёмбар монанди чангҳо ихтисос дода шудаанд» [10, с.1762].

Як ҷиҳати бисёр муҳими Қуръони маҷид он аст, ки дар он рочет ба пайғамбарони замонҳои пешин ишоратҳои ҷолибе шудааст. Агар муҳаққиқи дақиқназар ба таври ҷиддӣ он ишоратҳоеро, ки дар Қуръон дар бораи пайғамбарон аст, мавриди омӯзиш ва пажӯҳиш қарор бидиҳад, тақия бар он, метавонад, асарҳои ҷиддӣ илмӣ таълиф намояд. Дар ин бора Субҳонӣ Чаъфар ба таври зерин ишорат мекунад:

«Қиссаҳои анбиё бештар дар сураҳои кулӣ баён шудаанд ва дар Қуръон шарҳи муафссал ё кӯтоҳи даъвати 25 тан аз анбиёи эъзоми Илоҳӣ оварда шудааст. Ин паёмбарон иборатанд аз: Одам(а), Иброҳим(а), Идрис(а), Исҳоқ(а), Исроил (Яъқуб)(а), Исмоил(а), Илёс(а), Аҷоб(а), Довуд(а), Зулқафл(а), Зикриё(а), Сулаймон(а), Шуъайб(а), Солех(а), Исо(а), Лут(а), Муҳаммад(с), Мӯсо(а), Нӯҳ(а), Ҳорун(а), Ҳуд(а), Яҳё(а), Юсуф(а) Юнус (а)» [11, с.120].

«Қассасуланбиё» ба таври пароканда дар ҷой-ҷойи Қуръон омадааст ва фақат дostonи ҳазраи Юсуф(а) ба таври яқпорча ва мунсаҷим дар дувоздахумин сураи Қуръон, сураи Юсуф омадааст. Қасрати қиссаҳо маъмулан дар сураҳои баланди Қуръон аст, зеро дар сураҳои баланд, маҷоли қиссапардозӣ барои иблӯғи паём бештар фарҳам меояд [муфассал ниг.: 10, с.1762-1763].

Ҳарчанд дostonи ҳазрати Нӯҳ(а) низ дар бахшҳои гуногун ба сурати пароканда омадааст, аммо мазмуни асли ва умдаи сураи 71-и Қуръон, яъне сураи Нӯҳ, аз оғоз то фарҷом шарҳи дostonи ҳазрати Нӯҳ(а) аст. Муҳаққиқони диншинос дар бораи чунин равиши Қуръонӣ ибрози назар намудаанд, ки мин ҷумла, Макорими Шерозӣ мегӯяд:

«Ин парокандагии фаслҳои як қисса на танҳо нуқс ба шумор намеравад, балки равише аст, бисёр бадеъ, барои баёни матолиби ибратомӯз, ки дар ҳар ҷойи Қуръон бинбар мавқеият ва шароит ба баён ҷузъӣ аз қисса мепардозад, то ҳам таъсиргузор бошад ва ҳам ба ин мӯҳтаво асолат бахшад» [3, с.239-240].

Тавре ки дар аввали мақола ёдовар шудем, қиссаҳои Қуръонӣ аз қиссаҳои мардумӣ ва соири қиссаҳое, ки аз ҷониби адибон таълиф шудаанд, тафовут доранд, ки ин тафовут дар чист?

Манзури мо дар ин ҷо ҳамон матнҳое аст, ки онро муҳаққиқон афсона, қисса ва ё дostonҳои омиёна меноманд. Аз ин рӯ, нуқтаи аввали мо дар бораи баёни қиссаҳост. Агар дар гузашта яке аз ҳадафи қиссаҳои мардумӣ саргармӣ бошад, вале дар онҳо тарбияи маънавии ҷомеа фаровон ба назар мерасад. Бархе аз муҳаққиқон дар он ақидаанд, ки дар Эрон, то қабл аз маршрута, ҳадафи қиссаҳо саргармӣ ё баёни хубӣҳо ва бадӣҳо ва ситоиш ва нақӯҳиш буд, аммо баъд аз маршрута кам-кам масоили сиёсӣ ва иҷтимоӣ ҳам ворида қиссаҳо шуд ва ҳадафи ибратомӯзӣ аз қиссаҳо низ ба он изофа гардид.

Аммо Қуръон китоби хидояти инсонҳо аз ториқиҳои ҷаҳл ба сӯи нури имон аст. Лизо, баҳрагирии Қуръон аз қиссаҳо низ ба ҳамин манзур будааст ва дар воқеъ аз баёни қиссаҳо фақат ҷанбаи тарбиятии онро дар назар мегирад. Қуръон дар нақли қиссаҳо то ҷое ба ҷузъиёти қисса мепардозад, ки нақши муҳимро дар қисса дошта бошад ва битавонад равшане ба сӯи нури имон бигунояд [8, с.264].

Аз ин рӯ, гоҳ дар Қуръон аз қисса ҷузъиётро ҳазф мекунад ва ё ба сурати гузаро ва кӯтоҳ ба он ишора менамояд ва гоҳ дар Қуръон дигар ҳамон ҷузъиётро бо тааммул ва диранги бештар баён мекорад. Пас, ҳазфи ҷузъиёт дар қиссаҳои Қуръон умумият надорад. Гоҳ бархе ҷузъиёт ба далели нақше, ки дар таҳаққуқ ҳадафи қисса дар Қуръон доранд, мавриди тавачҷӯҳ қарор мегирад. Мо дар қиссаҳои Қуръон, раддипое аз замон ва макон намеёбем. Мисол, ин ки туфони Нӯҳ ҷӣ муддате тул кашид ва оё ин туфон ҷаҳонгир буд ва ё ихтисос ба сарзамини қавми Нӯҳ дошт ва ё сарзамини қавми Нӯҳ кучо буд ва ғайра. Қуръон моварои замон ва маконӣ ҳаракат мекунад ва ин худ далеле барои ҷаҳонӣ ва ҷовидонӣ будани қиссаҳои Қуръон аст. Дар воқеъ, ин қиссаҳо муҳтас ба қавми хос дар як сарзамин ва замони хос нест, қиссае аст, ки метавонад дар ҳама ҷавомеи башарӣ руҳ диҳад ва ҳамаи

инсонҳо бояд аз он ибрат бигиранд. Ба иловаи замони инсон аз хондан ва ё шунидани як қисса лаззат мебарад, ки худ асрори дostonро кашф кунад, аммо баёни чузъиёти қисса кашф ва истинботро дар хонанда тақлил медиҳад ва он лаззати хунари аз хонанда ва ё шунаванда гирифта мешавад. Албатта, сохтори хунари қисса хонандаро ёри медиҳад то завоёи пинҳони қиссаро ба хубӣ дар зехни худ мучассам намояд. Тамоми тавзеҳоти қиссаҳои Қуръон дар ростии расидан ба ҳадафи воли қиссапардозӣ дар Қуръон аст. Бинобар ин аз баёни тавсифоти изофӣ ва бесамар худдорӣ мешавад. Қуръон қиссаҳои ақвоми гузаштаро ба сурати гузинише баён мекунад, яъне фақат вақоеро баён медорад, ки ҳомили паёми динӣ ва дарбардорандаи ҳидоят ва ибрат бошад. Худи Қуръон ҳам саволҳои бемавриди баъзе қиссаҳоро нақӯиш мекунад. Чунончӣ, дар Ояи 22 Сураи Каҳф иддае ба дунболи он будаанд, ки бидонанд теъдоди асҳоби Каҳф ба ҳамроҳи сағашон чанд нафар будааст, ки Қуръон онҳоро аз пардохтан ба чузъиёте, ки ҳеч суде ба ҳоли одамии надорад, барҳазар медорад [Қуръон, Сураи Каҳф, Ояи 22].

Аммо як таърихнавис ё дostonнавис ҳечгоҳ бениёз дар зикри ин чузъиёт нест ва қабул аз баёни асли қисса ба тавсифи шахсиятҳо ва ё ҳатто зоҳири ашҳос мепардозад ва маконҳоро ба хубӣ тарсим мекунад, то фазосозии муносибе анҷом диҳад ва зехни хонандаро барои навишта омода кунад. Аммо Қуръон ба ишораи кӯтоҳе ба саргузашти анбиё басанда мекунад.

Ба ҳар ҳол, Қуръон зехни одамиро маълуф ба ибратомӯзӣ аз саргузашти ақвоми пешин мекунад ва қиссаҳоро дарси ибрате барои хирадмандон медонад:

«لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولَى الْأَلْبَابِ . . .»

«Албатта, дар саргузашти онҳо барои хирадмандон дарси ибрате аст...» [Қуръон, Сураи Юсуф, Ояи 111].

Вижагии дигари қиссаҳои Қуръонӣ ҳақ ва ростин будани ин қиссаҳост ва ҳеч гоҳ зодаи тахайюл набуда, балки ҳамаи шахсиятҳои он воқеӣ ҳастанд ва вучуди хоричӣ доранд, дар ҳоле ки қиссаҳои воқеъгароёнаи башарӣ гоҳ аз игроқ ва заминасозиҳо баҳра мебаранд ва шахсиятҳо ва ҳаводиси воқеиро ба ночор бо тахайюлот дар ҳам меомезанд.

Ба гуфти муҳаққик, «қиссаҳои Қуръон ҳақиқатиро ва айниятиро аст, на ҳаёлпардозона ва идеализм. Қуръон ҳақиқро, ки ҳаст, баён мекунад» [9, с.92-93].

Қиссаҳои Қуръон саргузашти воқеии ақвоми гузашта аст, то одамии аз воқеаи ибратангези он дарси зиндагӣ биёмузад.

Қуръон, ба ин васила, ҳуччате аст барои тасдиқи нубуввати паёмбарони пешин ва ҳазрати Муҳаммад(с) ва дар воқеъ, бо баёни саргузашти ақвоми гузашта ва нишон додани илоҳӣ ба навъе ба тасаллии паёмбар(с) ва мӯъминон мепардозад, ки бидонанд, ҳамвора ҳақ побарҷо аст ва ботил рафтани.

Яке дигар аз зебоиҳои қиссаҳои Қуръон ин аст, ки ҳамвора бузургтарин қаҳрамонҳоро муаррифӣ мекунад. Ба унвони мисол, он ҷо, ки меҳоҳад дар бораи ҷабборон ва ситамгарон ва оқибати суди онон сухан бигӯяд, бузургтарин ситамгарон чун Фиръавн ва Намрудро интиҳоб менамояд ва ё ҷое, ки меҳоҳад моро бо сарватмандон ва фарҷоми нохуши онҳо ошно созад аз бузургтарин сарватманд- Корун, ёд мекунад. Ё барои муаррифии улғӯҳои воли ва инсонҳои нек ва фарҷоми неки онон аз анбиёи бузурги илоҳӣ сухан ба миён меоварад. Неъматҳои худро яқояк барои онон мешуморад ва нофармониҳояшонро ба ёдашон меоварад, дар ҳоле ки ин ақвом аз байн рафтаанд.

Маъмулан дostonсароён, ҳатто онҳое, ки қиссаҳои воқеиро ба тасвир мекашанд, ноҳудоғоҳ воқеиятро бо тахайюл дармеофаринанд, пас қиссаҳои адабӣ ҳарчанд ҳам намунаҳои шоиста бошанд, аммо инсон наметавонад шахсиятҳоеро, ки комилан ё то ҳадди тахайюли нависанда ҳастанд ба унвони улғӯи муносиб бипазирад.

Бо тааммуле дар Қуръон ба қиссаҳое бармеҳӯрем, ки мазомин ва мӯҳтавои ғайриахлоқӣ доранд. Аммо Қуръон ҳамвора дар баёни масоили ишқӣ, ҷинсӣ, ҷиноят ва ғайра, ки зидди арзиш ҳастанд иффати каломро риоят мекунад ва дар ниҳоят адабу эҳтиромро ба сурати ишора ва рамзгуна баёни онҳо менамояд ва аз зикри тавсифи чузъиёт дурӣ мекунад.

Нуктаи муҳим ин аст, ки Қуръон дар мавриди масоили ҷинсӣ ва ишқӣ тамоми гуфтаниҳоро меғӯяд, бидуни он ки заррае аз усули иффат фосила бигирад. Аммо дар қасидаҳои адабӣ ин мабоҳис ба равшанӣ ва бо зикри тамоми чузъиёт матраҳ мегардад ва гоҳ чунон амали ғайриахлоқии қаҳрамони қиссаро муваҷҷаҳ ҷилва медиҳад, ки хонанда ўро ба унвони улғӯи рафтори худ бармегузинад ва баёни возеҳ ва равшани ин масоил натиҷае чузъ гумроҳӣ ва инҳирофи хонандагон нахоҳад дошт ва ё ин ки нависанда талош мекунад ин масоилро дар парда ва бо риояти иффат ва адаб баён дорад, ки дар ин сурат маъмулан аз асли қисса дур меафтад ва ибҳомоти бисёре дар қисса падида меояд. Аммо яке аз намунаҳои эъҷози Қуръон ҳамин аст, ки бо вучуди риояти иффати калом ва матонат, ҳеч ҳалале ба фаҳми мочаро ворид намешавад.

Нуктаи дигар ин аст, ки Қуръон метавонист аз таърихи ин мақулоту ғайрихлоқӣ худдорӣ кунад ва бо панду андарз, ҳамон натиҷаи ахлоқӣ ва тарбиятиро ба даст оварад. Аммо бо баёни ин масоил ва шинохти решаҳо ва иллати зиштиҳо ва ҷустани василае барои бартараф кардани онҳо, ба ҳақоик бартар метавон даст ёфт. Аз дигар эъҷози қиссаҳои Қуръон фасоҳату балоғат ва хусни маъонии он аст, ки бо баёни шеваи саргузашти пешиниён ва ҳақоқи таърихии пандпазири миллатҳо мепардозад, ки ҳеҷ як аз қиссаҳои адабӣ наметавонад бо қиссаҳои Қуръон, аз ҷумла, қиссаи ҳазрати Юсуф(а) баробарӣ кунад:

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ

«Мо бехтарин ҳикоятро ба мӯчиби ин Қуръон, ки ба ту ваҳй кардем, бар ту ҳикоят мекунем . . .» (Қуръон, Сураи Юсуф, Ояи 3).

Қиссаҳои Қуръон маҳдуд ба замон ва макони хос нестанд ва аз ҳар асре воқеиётеро баён мекунанд. Масалан, он ҷо, ки қиссаи ҳазрати Одам(а)-ро меоварад, аз ҷиғунагии хилқат ва эҷоди ҳастӣ сухан мегӯяд. Қуръон дар зимни баёни қиссаҳо гоҳ ҷумла ё ҷумалоти мӯътаризае меоварад, ки яке аз равишҳои Қуръон дар қиссапардозӣ аст ва дар воқеъ дар зимни баёни қисса ба ҳадафе, ки аз ҳикоят кардани он мадди назар дошта, наздик мешавад ва на танҳо хонандаро аз асли қисса дур намекунад, балки ўро дар дарки бехтари паёми қисса ёрӣ медиҳад.

Гоҳ низ Қуръон аз вожаҳо ва каламоти муҳовираи (гуфторӣ) баҳра мегирад то қиссаро зиндатар ба намоиш гузорад. Ба унвони мисол, дар сураи Юсуф ҳамсари Зулайхоро "Сайид" хонда аст, зеро дар Миср замон ҳамсарони худро "Сайид" мехонданд ва дар воқеъ Қуръон хостааст, ки бо истилоҳ ва урфи мардуми Миср сухан биёяд.

Яке дигар аз шеваҳои қиссапардозии Қуръон зикри қисса андар қисса аст. Қуръон гоҳ қиссаеро баён мекунад ва дар айни баёни он, қиссаи дигареро нақл мекунад. Дар воқеъ, бо парварондани қиссаи дигар дар батни қиссаи асли, ба ҳадафи асосии қисса, ки рушди инсон аст, наздиктар мешавад ва роҳро барои фаҳми нуктаи ахлоқӣ ва тарбиятӣ, ки дар назар дорад, ҳамвортар мекунад.

Гоҳ қисса бо муқаддимаи кӯтоҳ оғоз мешавад, ки дар таи он дарунмояи қисса ба миён оварда мешавад ва шахсиятҳо ва ё кирдори онҳо ва ғайра ба сурати хеле кӯтоҳ ба тасвир кашади мешаванд, то заминаи лозим барои асли матлаб фароҳам ояд. Ин муқаддима гоҳ ҳулосае аст аз муҳтавиёти қисса, ки хонандаро барои пайгирии дoston бармеангезад. Гоҳ Қуръон пас аз баёни муфассали қисса, дубора ҳулоса ва чакидаи онро баён мекунад ва гоҳ ба сурати ногаҳонӣ ба таърихи як қисса мепардозад ва ба ин васила илова бар таъкид бар матлаб, таъсири қиссаро бар муҳотаби афзоиш медиҳад.

Дар бархе аз қиссаҳои Қуръонӣ тасалсули замонӣ риоят шудааст, ки ҳар матлаб тибқи заминаи иттифоқафта баён мешавад. Аммо гоҳ калом иқтисо мекунад, ки ин тасалсули замонӣ ва таърихӣ шикаста шавад. Зеро гоҳе ҳадаф аз баёни ин қиссаҳо таърихигорӣ нест, балки ҳадафи волои тарбиятӣ ва ахлоқӣ дар мадди назар қарор гирифтааст [муфассал ниг.: 4; 6; 7].

Риояти ҳатти сайри таърихӣ дар қиссаҳои анбиё ба ҳубӣ намоён шудааст. Ба гунае, ки дар баъзе аз сураҳо аз қиссаи ҳазрати Нух(а) оғоз мекунад, ба ҳамон тартиби воқеъ ба баёни қиссаи зиндагии ҳазрати Худ(а) ва ҳазрати Солиҳ(а) ва ғайра мепардозад. Шояд битавон бархе аз вижагиҳои қиссаҳои Қуръониро дар бархе аз осори мансур ва манзум мушоҳида кард, ки ин қатъан илҳом гирифта ва вомдор аз равишҳои қиссапардозии Қуръон аст. Ба ҷуръат метавон ибрози назар намуд, ки қиссаҳои Қуръон дар ҳадди аълои эъҷоз хастанд.

Қуръони карим дар баёни қасас аз услубҳои хос ва мунҳасир ба фард баҳра бурда, ки ҳамин равишҳои навин ва бадеъ, ҷаззобият ва шукӯҳи хосе ба он бахшидааст. Таъсире, ки қисса бар рӯи афрод мегузорад, хеле бештар аз истидлолоту ақлӣ аст, ки ҳатто гоҳе барои тафҳим истидлолоту ақлӣ аз масоили ҳиссӣ истифода мешавад. Умед аст, ки битавонем, аз ин ганҷинаи илоҳӣ, ин китоби маърифату хидоят ниҳояти баҳраро бибарем ва гомҳои устувортар аз гузашта дар ин сироти мустақими илоҳӣ бардорем.

А Д А Б И Ё Т

1. Қуръони карим. Тарҷумаи Абулфазли Баҳромпур. Техрон: Нашри хур, 1385.
2. Аминӣ Аҳмад, Фаҷрулислом. Бейрут: Доурлқитоб ал-араб, 19969.
3. Макорими Шерозии Носир. Тафсири намуна. Техрон: Интишороти дорулқутуб алисломия, 1371.
4. Малбубӣ Муҳаммадқай. Таҳлили нав аз қасаси қуръонӣ. Техрон: Интишороти Амри Кабир, 1376х.
5. Муҳаддиси Чавод. Хунардар қаламрави мактаб. Қум, 1374х.
6. Насрӣ Абдуллоҳ, Маъонии рисолати анбиё дар Қуръон. Техрон: Суруш, 1376.
7. Родманиш Иззатуллоҳ. Таърих дар Қуръон. Машҳад: Остоини Қулс, 1368х.
8. Субҳонӣ Ҷаъфар. Маншури ҷовиди Қуръон. Техрон: Интишороти китобхонаи умумии имом Амралмӯъминин(а), 1360х.
9. Таботбабӣ МуҳаммадХусайн. Тафсирулмизон. Тарҷумаи Муҳаммадбоқирӣ Мусаввӣ Ҷамадонӣ. Техрон: Бунёди илмӣ ва фарҳангии аллома Таботбабӣ, 1363, ҷилди 7.

10. Хуррмашоҳӣ Баҳоваддин. Донишмаи Куръон ва куръонпаҷӯӣ. Техрон: Интишороти дӯстон ва ноҳид, 1377х.
11. Хуррмашоҳӣ Баҳоваддин. Куръоншинохт. Техрон: Интишороти най, 1377х.

ЛЕГЕНДЫ ИЗ КОРАНА И ИХ СХОДСТВО С ЛИТЕРАТУРНЫМИ РАССКАЗАМИ

В данной статье речь идет о легендах и преданиях из священной книги мусульман «Коран». Автор в некоторых случаях сравнивает их с литературными рассказами. Для подтверждения своих мыслей приводит отрывки из Корана и рассматривает эти легенды как основной способ воспитания человека в исламском обществе.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: священная книга мусульман «Коран», легенды и предания из Корана, литературные рассказы, исламское общество.

QURAN'S APPROACH TO STORY TELLING AND ITS DIFFERENCE WITH THE CONVENTIONAL STORY-TELLING STYLE

This article initially provides a brief history of story and story-telling and then provides a classification of stories narrated in Quran which include the stories of the prophets, stories of the antecedent and the stories of the wives of the prophets. The article primarily focuses of the stories of the prophets and the differences of this type of story with conventional story telling of ordinary human tales. These differences include the supreme purpose of the Quran stories, attention to the details, universal and eternal nature of the stories, the inherent truth of the stories, introducing the the true champions and observing the codes of verbal morality and so on.

KEY WORDS: the sacred book of Moslems "Koran", legends and legends from the Koran, literary stories, an Islamic society.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Марьям Шултарӣ* – соискатель Таджикского национального университета.

МОҶ ВА ХУРШЕД ДАР «МАХЗАНУЛАСРОР»

Марям Вофӣ Сонӣ

Иститути забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АИ ҶТ

Бо истифода аз мафҳумҳо ва истилоҳоти илмӣ, бавижа, нучум аз садаи дувоздахум ба баъд дар шеъри форсӣ ба тадриҷ фузунӣ мегирад ва шоирон дар масири офариниш мазомини ҷадид мутаваҷҷеҳи улуме ба монанди улуми табиӣёт, риёзиёт, нучум ва ҷуз инҳо мешаванд. Аз ин миён ба илми ҳайат ва нучум диққати махсус зоҳир намуда, тасвирифаринӣ, таносуб ва сохтани нақшҳои ҷирмҳо ва суварӣ афлокро бо унсури тахайюли шоирона манбаи поённопазир барои тавсифот, бавижа, дар тағаззулот ва ташбеҳот меёфтанд, то он ҷо ки дар садаи сенздаҳум бо баҳрагирӣ аз истилоҳот ва мафҳумҳои нучумӣ ба яке аз шеваҳои роиҷи тавсифӣ мубаддал мегардад.[1]

Бешак, шоироне чун Манучехрӣ, ки ифтихорманд ба донишмандони ҳамаи улум буданд, дар руҷди кайфӣ ва камии тасовир ва табири нучумӣ аз аҳамияти бештаре бархӯрдоранд. Албатта, бештари корбурди ин шева дар садаи сенздаҳум ба василаи ҳамин гуна шоирон, монанди Анварӣ, Мучируддини Байлагонӣ, Заҳири Форёбӣ, Ҳоконӣ, Низомӣ ва Камолиддин Исмоил сурат гирифтааст. Дар тавсифоти марбут ба шаб ва осмон ҳамроҳ бо мулоҳизоти нучумӣ, табиати дӯстии шоир ва аз ҳама муҳимтар, рағбати бисёре аз мамдуҳин ба масоили нучумӣ, ҳар як ба саҳми худ дар ҳидояти гуногуни ба кор бурдани истилоҳоти нучумӣ таъсири босазое доштааст.

Ба эҳтимоли қавӣ истифодаи истилоҳоти нучумӣ ба унвони унсурҳои аз тавсифот дар арсаи манзумаҳои достоне ба мизони зиёд ибтикори Фаҳруддини Асъад дар «Вис ва Ромин» будааст. Агарчи пеш аз ӯ Фирдавсӣ аз мафҳумҳои нучумӣ дар «Шоҳнома» истифода кардааст, вале тавсифоти шоиронаи Фирдавсӣ саҳт санҷида аст ва ҷанбаи тазйин надорад ва аглаб дар ростии зикри ҷузъиёти достоне аз қабилӣ зоиҷа гирифта ба хангоми зодани кӯдак ва ё дидани толеъ дар мавриди ҳамчун тарс ва тардид, дар воқеъ муҳим аст. Тасовири нучумӣ ӯ низ кулӣ ва мубтанӣ бо мафҳумҳои нучумӣ ва ба иборати дигар, дар ҳудудест, ки оммаи мардум дар он рӯзгор аз онҳо огоҳӣ доштанд, дар ҳоле ки дар миёнаи асри дувоздахум Фаҳруддини Асъад тасвириҳои дақиқтар ва дурусттаре аз ситорашиносӣ ба даст оварда буд ва ин гуна корбурд бо печидагии бештар дар шеъри Низомӣ дида мешавад.[2]

Шеъри суннатии форсӣ аз назари баҳрабардорӣ аз ҳамаи улуми замон барои халқ зебоӣ ва интиқоли андеша на танҳо аз шеъри араб, балки аз шеъри тамоми миллати ҷаҳон мутамоӣ аст. Шуарои форсизабон аз болотарин зарфияти улум ва фунун барои таъмини мазомин ва баёнандешихо, дарёфтҳо ва авоифи хеш кӯшиш менамуданд, то он ҷо ки пайванд миёни ҳамаи падидаҳои ҷаҳони ҳастӣ ва робитаи зехнии шоир бо маҷмуи ҷаҳонро дар шеъри гузашта ба ошқортарин ваҷҳ метавон дид. Дар ин миён, садаи сенздаҳум авҷи илмгароӣ ва таҷзияи шеъри форсӣ аз тамоми манобеи мавҷуд дар ҷаҳони ҳастӣ аст. Анварӣ, Низомӣ ва Ҳокониро аз ин назар бояд дар садри шоирони ҳамаи давраҳо қарор дод. «Инҳо гуё мисдоқи айнии ин сухани шоири англис ҳастанд, ки мегуфт: «Ҳатто

номаънустарин кашфиёти химиявӣ метавонад ба ҳамон андозаи мазомини феълӣ барои тачаллии хунари шоир ироа матлаб кунад».[3]

Дар ин миён ҳайат ва нучумро он дониши иддаи олий шуморида, пайванди одамиро бо коинот ва гиреххурдагии зехниёт ва авотифи ўро бо унсури тахайюли Халлоқ ба беҳтарин сурат таҳаққуқ бахшидаанд.

«Низомӣ вориси дурнамоиҳои нерӯманди шеърӣ ахлоқӣ, аз сӯе ва баёни саршор аз изҳори илм ва фазл, аз сӯи дигар аст, ки чамъ омадани ин вижагиҳои мағоири якдигар маҷмӯае аз алокаи мутааздро дар шеърӣ ӯ падида меоварад. Бад-ин сон, ки вай на аз мояҳои ақидатии шеърӣ Носири Хисрав ва Саной метавондил барканад ва на аз зарофатҳои шеърӣ ва баёни илмигароёна ва фазлфурушонаи шоирони пеш аз худ. Метавон гуфт, ки асри Низомӣ ва Хоқонӣ асри тавачҷӯҳӣ ҳар чи бештар ба унсури русоҳтии шеър ва давраи баҳрабардорӣ аз тамоми имконот ва тавону забон ва адаби форсӣ ва калиди дастовардҳои илм ва фикру фарҳанг дар роҳи халқи мазомин ва шеваҳои баёни тоза ва кашфу робитаи шоиронаи ҷалил дар миёни ҳамаи падидаҳои хилқат аст».[4]

Агарчи Низомӣ эътиқоди ҷандоне ба аҳкоми нучумӣ надошт, иллати қорбурди ин истилоҳҳо дар «Махзануласрор» ва дигар осораи зарифияти густурдае тасвирифаринӣ ва ҳамохангии нақшҳои ҷирмҳо ва сурати афлоро бо унсури тахайюли шоирона омезиш додааст. Аз тарафи дигар, ин шева яке аз вижагиҳои шеър ва замони ӯ низ ҳаст, ки албатта, қорбурди ин истилоҳҳо дар шеърӣ шоир ганҷинае аз мақулаи он чи Ҳофиз баёндо арзи хунари ва мутамаззини худнамои мехонад, нест. Ӯ ин истилоҳотро ба унвони ибросе дар офариниши каломӣ адабӣ ва суратҳои ҳаёлангези шоирона истифода кардааст.

Бо тааммул дар бештари абёт метавон ёфт, ки шоир аз истифодаи донишҳои нучумӣ дар шеър ду ҳадафро дунбол кардааст: Аввал, ҳамдигар ва ҳамзабонӣ бо мардуме, ки ин дониш байни онҳо роиҷ будааст ва дигар, ибросе барои зебофаринии адабӣ. Агар ҳамаи ишорот ва тасвиросозии нучумии ўро дар «Махзануласрор» зикр кунем, фасле густурда мешавад. Бинобар ин, ба таври ихтисор ба баъзе аз қорбурдҳои хунаримадонӣ ӯ аз моҳ ва хуршед ишора мекунем. Умедаст, барои хонандагон ин навишта муфид бошад.

Моҳ. Моҳ аз вожаҳои форсиест, ки дар тӯли ҷандин ҳазор сол тағйир наёфтааст. Дар «Авесто» ва катибаҳои ҳахоманишиён низ ин вожа омадааст. Моҳ монанди хуршед сутуда ва мавриди тавачҷӯҳ будааст, зеро дар шаби торик дар муқобили дев ва зулмот, ки ҷаҳонро дар пардаи торикӣ мепечанд, моҳ ягона машғали эзодӣ аст, ки пардаи зулмотро канор мезанад.[5]

Моҳ, илова бар он ки номи сайёра аст, номи эзодӣ низ ҳаст. Бар асоси яшти ҳафтуми «Авесто» моҳ маскани Амшоспандон аст ва дар китоби рамзандешӣ ва хунари қудсӣ, моҳ мазҳари модар, қудак, хоҳар, хидматгор, малика, халоиқи султапазир ва таҳти фармон, босамимият, отифа ва хоксортабиат муаррифӣ шудааст.[6] Нур гирифтани моҳ аз хуршед кашфи ҷунунӣ аст.[7] Аз иллати тағйири шакли моҳ яке нур гирифтани он аз хуршед аст:

Маҳ, ки ҷароғи фалакӣ шуд танаҷ,
Ҳаст зи дарюзаи хур равғанаш.[8]

3744

Хосағӣ, эй маҳрам, аз Ҷамшед буд,
Хостар аз моҳ ба хуршед буд.

541

Афзоиш ва қоҳиши курси моҳ низ дар тасвириҳои шеърӣ Низомӣ вучуд дорад:

Маҳ ки шавад коста чун мӯи ту,
Ханда занад, то нигарад рӯи ту.

2112

Он маҳи навро, ки ту дидӣ қилол,
Бадрнаҳаш ном чу гирад қамол.

4728

Шамъ зи бархостани пурнишаст,
Маҳ зи тамомиталабидан шикаст.

4440

Маҳ, ки ба шаб теғ дарандоҳтаст,
Бо сари теғат сипар андоҳтаст.

114

Борикии нурунии моҳ дар аввалин шабҳои пас аз маҳок низ дар тасвирифаринии Низомӣ бисёр зебо инъикос шудааст:

Нофи шаб аз Машки фурушони ўст,
Моҳи нав аз ҳалқаи гӯшони ўст.

141

Чашмаи хуршед, ки мӯхточи ўст,
Ними ҳилол аз шаби меърочи ўст.

221

Нофи шаб оганда зи мушки лабаш,
Наъли маҳ афканда суми маркабаш.

527

Моҳи нав ва шефтагон/ Дар фарҳанги омиёна робитаи байни моҳ ва чунун вучуд дорад, ки ин ибора дар забони фаронсавӣ-Lunatique-моҳзада, яъне девона, дар забони англисӣ ҳам-Lunatic-ба ҳамин маънӣ омадааст.[8] Пешиниён ақида доштанд, ки чун ошиқ ба моҳ нигоҳ кунад, девонатар мешавад ва бемори сарғӣ ҳам, агар ба моҳ нигоҳ кунад, беморияш шиддат меёбад.

Низомӣ дар абёти зиёде ба таносуб дар манзумаҳои «Лайлӣ ва Мачнун», «Хусрав ва Ширин», «Ҳафт пайкар» ва «Махзануласор» ба ин матлаб ишора кардааст.

Моҳ ва қасаб Муталлошӣ шудани порчаи китоб дар асари тобиши моҳ низ пиндори дигаре дар фарҳанги гузаштагон аст, ки инъикоси он дар «Махзануласор» низ баррасӣ шудааст:

Фитнаи он моҳи қасабдӯхта,
Хирмани махро чу қасаб сӯхта.

173

Турки қасабпӯши ман он чо чу моҳ,
Карда диламро чу қасаб рахнагоҳ.

18\59

Гаҳ қасаби моҳ гуломез кард,
Гоҳ дафу захра дирамрез кард.

15\12

Дар пиндори гузаштагон моҳ рангомези себ ва гулҳо будааст.

Хирмани моҳ Яке аз истилоҳҳои чолиби нучумӣ истифода намуда «Хирмани моҳ» барои ҳолаи зардранги давркури моҳ аст. Ҳангоме ки миқдори бухори об дар фазо зиёд шавад, доираи равшани зардранги бузург ё кӯчак ба даври курси моҳ дар шабҳо падидор гашта, бахубӣ дида мешавад. Ин ҳол дорои номҳои гуногуне дар илми нучум аст, ки ба номи моҳ, хирман ва дар забони қадими Эрон шевард ва ё хирмани моҳ номида шудааст.

Низомӣ мегӯяд:

Фитнаи он моҳи қасабдӯхта,
Хирмани махро чу қасаб дӯхта.

173

Розқушони моҳ Мунаҷҷимон аҳком, мохро кавқаб, расулон ва пиёдаровон ва элчиён ва авом ифбат, ҷамол, саломат, фарроҳӣ ва ҳаракат донидаанд. Ашъоре ки, ба ин масаъала аҳамият дода шудааст, дар воқеъ, аз розҳои ниҳони шаб парда мекушоянд:

Дил ба таманногаҳ чи будӣ зи рӯз,
Гар шаби моро нашудӣ пардадӯз.

18\48

Шаб, ки ниҳонхонаи ганчинаҳост,
Дар дили ӯ ганчи басе синаҳост.

54\37

Хезу макун пардадари субҳвор,
То чу шабат ном шавад пардадор.

31\17

Рафт яке пеши малик дар зи роҳ,
Рози гушояндатар аз субҳгоҳ.

46\3

Моҳ ва ишқи халил Дар оёти 76, 77 ва 78-и Сураи Анъом дар достони Ҳазрати Иброҳим (а) дар мавриди паёмбарӣ баён шудааст, ки чун моҳ баромад, гуфтанд: Ин парвардигори ман аст. Ва чун ғуруб кард аз гуфтаи худ пушаймон шуданд ва чун хуршед баромад гуфтанд, худои мо хуршед аст ва чун ғуруб кард аз ширке, ки барои Худои якто оварда буданд, саҳт пушаймон шуданд. Низомӣ дар «Махзануласор» ба зебӣ ба ин матлаб ишора кардааст.

Бар маҳ ва хуршед меовар вуқуф,
В-офати эшон бинигар дар кусуф.

42\24

Хусуф Дар фарҳанги омиёна омадааст, ки ҳангоми хусуфи моҳ дар даҳони аждаҳо фуру меравад ва барои наҷоти моҳ ва расидани аждаҳо бояд бар таштҳо масӣ зад, то мохро раҳо кунад.[9] Овардаанд, ки дар яке аз лашкаркашиҳои Ҳалогӯ Ҳоча Насируддини Тӯсӣ вуқӯи хусуфери пешбинӣ

карда буд ва ба Ҳалогӯ гуфта буд, вале дар шаби мавъуд Ҳалогӯ дар хоби амике фурӯ рафта буд ва Хоча меандешид, ки бедор кардани ӯ мӯчиби хашм ва бедор накарданиш низ эҳтимоли инкори хусуфро дар пай дорад. Тадбире андешид ва ба лашкариён гуфт: Мохро аждаҳо гирифта ва бояд масс бикубед, то мохро раҳо кунед. Бо ин тадбир Ҳалогӯхон бедор шуд ва гирифтани мохро шахсан мушоҳида кард.[10] Инъикоси ин ақидаи хурофӣ низ дар шеъри Низомӣ дида мешавад.

Манозили моҳ Вақте ки дар илми нучум дар бораи манозили хуршед ва моҳ баҳс мешавад, ба масъалаи ҷолиби тақсимбандии осмон рӯбарӯ мешавем, ки ба 28 сурат тақсим шудаанд. Ин манзилҳои бистухаштгонро, ки дар забони паҳлавӣ хуртак мегӯянд, маҳалли ҳаркати масири моҳ дар даври як моҳи қамарӣ аст. Нучумшиносони араб онҳоро шартин, батин, сурё, даброн, ҳақъа, ҳанъа, зирё, наса, турфа, ҷабҳа, забра, сарфа, аво, самок, ғуфра, забано, акил, қалб, шавла, наом, балда, саъд, зобҳ, саъди суъуд, саъди ахбия, фуруъул муқаддам, фуруъул муваҳхар ва рашоу ном мебаранд.[11]

Низомӣ дар байте аз «Махзануласор» ба ду манзили моҳ ишора кардааст:

Гирди шаб аз ҷабҳати гурдун бариз,

Ҷабҳа, бифат, ахбия, губар, махир. 223

Хуршед Хуршед нахустин қурраи осмонӣ аст, ки дар ибтидои тамаддун тавачҷуҳи сокинони заминро ба худ ҷалб кардааст. Барои инсонҳои бостон, ки падидаҳои табииро мепарастиданд, хуршед нерӯмандтарин ва бахшандатарин худо ба шумор мерафт. Рӯзҳо ба онҳо гармо ва нӯр меод.[12]

Курси хуршед «Дирун паҳлавон» номи суфра ва ноне аст, ки дар ойинҳои мазҳаби зардуштӣ вучуд дорад. Ин нон, ки ба сурати кӯчак ё бузург аз орди гандум таҳия мешавад, намуди ин ҷаҳонро аст. Курсаи нон намуди хуршед аст. Ноне, ки ба сурати хилол таҳия мешавад намуди моҳ аст.[13] Аз байн рафтани ин мазҳабро дар «Махзануласор» мушоҳида кардан мумкин аст:

Рӯз ба як курса чу хурсанд гашт,

Рушании ҷашми хирадманд гашт. 1524

Чашмаи хуршед Низомӣ борҳо дар «Махзануласор» аз чашмаи хуршед ёд кардааст:

Чашмаи афрӯхтатар аз офтоб,

Хизр чу хизраш надида ба хоб.

1624

Чашма дурахшандатар аз ҷашми хур,

То барад аз чашмаи хуршед нӯр.

1657

Сӯхта шуд хирмани рӯз аз ғамам,

Чашмаи хуршед фусурд аз дамам.

1890

К-оби ҷигар чашмаи ҳайвони ўст,

Чашмаи хуршед намақдони ўст.

3920

Дил, ки ба шодии ғам дил мегирифт,

Чашмаи хуршед ба гил мегирифт.

1723

Хуршед ва рангинкамон Нури хуршед аз рангҳои гуногун иборат аст. Хангоме ки нури хуршед аз миёни маншури шишаҳо бигзарад, партавҳои гуногун ба андозаҳои мутафовут шикаста мешавад. Низомӣ дар байте ба таври мустаким ба ин хосияти нури хуршед дар эҷоди рангинкамон ишора кардааст:

Ғабғаби симин, ки камар баст аз об,

Қавсу қазқ шуд зи тафи офтоб. 1842

Хуршед ва зардуштиён Қиблаи зардуштиён рӯшноӣ ва нур аст, ба ҳар шакле, ки таҷаллий намояд. Хоҳ ин нӯр аз хуршед ва моҳ бошад, ё аз шӯълаи сӯзони оташ ва ҷароғи фурузон. Ба иловаи ин, зардуштиёни имрӯз ба ҷаҳор унсури дигар: об, хок, бод ва оташ эҳтиром мегузоранд, ки баъзе аз муҳаққиқин беҳабар аз ойини маздой онҳоро оташпараст мехонанд. Ин ақида дар шеъри Низомӣ низ дида мешавад:

Руй ба дин кун, ки қавипушпӣ аст,

Пушт ба хуршед, ки зардушпӣ аст.

2133

Дафтари афлокшиносон бисӯз,

Дидаи хуршед пумстон бидуз.

227

Хуршед ва лаъл Ба ақидаи гузаштагон падида омадани гавхарҳое чун лаъл ва ёқут дар дили санг дар асари тобиши хуршед будааст:

Чом сахар дар гули шабранг рехт,
Чуръаи он дар даҳани санг рехт.

130

Сунбули ӯ сунбулаи рӯзтоб,
Гавҳари ӯ лаългари офтоб.

64

Низомӣ шоири чиррадастест, ки ба кайҳон бо диққат назари минетуристӣ менигарад. Инъикоси истилоҳҳои нучумӣ дар «Махзануласрор» бо нигоҳи шоирона ва тезбинона баёнгари пойгоҳи андешаи ӯст. Кучактарин падидаҳои ин ҷаҳони ҳастӣ дар назари ӯ метавонад баҳонае барои офариниши шеър бошад.

Ӯ андешаманди бузургиест, ки аз ситораҳо сухан мегӯяд. Шаклҳо ва ҳаракат ва вижагиҳои ҷирмҳои осмониро бо офариниши ҳунари хоси худ инъикос мекунад. Ӯ меҳодад бигӯяд, ки ҳамаи зебоиҳои ҷаҳони ҳастӣ ва осмонҳо барои инсон ва ба хоҳири инсон аст.

Шеърӣ ӯ дар «Махзануласрор» ба афкор ва андешаҳои шоиронае сарф нест, балки ойинаи этикодот, бовариҳо ва андешаҳои мардумӣ аст, ки дар қарни сенздаҳум дар шаҳри Ганҷа мезистаанд. Кӯтоҳи Сухан, он ки ӯ ду ҳадафи муҳим аз истифода намудани ҷирмҳои осмонӣ дорад: Аввал, ҳамдигилӣ ва ҳамзабонӣ бо мардуме, ки ин донишҳо байни онҳо роиҷ буд ва дигаре, иброзе барои офариниши адабӣ.

АДАБИЁТ

1. Саъид Ҳамидиён. Ормони шаҳри зебоӣ. Гуфторҳое дар шеваҳои баёни Низомӣ. Техрон. «Инпишороти Қатра», 1377. –С.47
2. Саъид Ҳамидиён. Ормони шаҳри зебоӣ. Гуфторҳое дар шеваҳои баёни Низомӣ. Техрон. «Инпишороти Қатра», 1377. –С.47-72
3. Муҳаммадризо Шафеъи Кадканӣ. Суввари хаёл дар шеъри форсӣ. Техрон, «Инпишороти огоҳ», 1370. –С.3.
4. Саъид Ҳамидиён. Ормони шаҳри зебоӣ. Гуфторҳое дар шеваҳои баёни Низомӣ. Техрон. «Инпишороти Қатра», 1377. –С.11-13
5. Иброҳим Пуридовуд. Яшҳо. Техрон, «Китобхонаи Тухурӣ», 1347. Ҷ.1. –С. 314.
6. Чалол Ситторӣ. Рамзандешӣ ва ҳунари кудсӣ. Техрон. «Нашри марказ», 1376. –С.64
7. В.В. Бартольд. Пайдоиши нучум. Тарҷумаи Хумоюн Санъативода. Техрон. «Муассисаи таълимию таҳқиқотии фарҳангӣ», 1372. –С. 266.
8. Баҳоуддин Хуррамшоҳӣ. Ҳофизнома. Техрон, «Инпишороти илмӣ-фарҳангӣ», 1367. Ҷ.2. –С.935
9. Абулфазли Мусаффо. Моҳи нав ва шеъри кӯҳан. Қум. «Чопхонаи пирузӣ». –С.75-76
10. Парвизи Варҷованд. Ковиш ва расадхонаи Мароға. Техрон. «Амири кабир», 1366. –С. 441
11. Сарафроси Ғазанӣ. Сайри ахтарон дар девони Ҳофиз. Техрон. «Амири кабир», 1363. –С.75-76
12. Абулфазл Баҳроми Наҷод. Пажӯҳише дар табиғат ва моварои табиғат. Техрон. «Гулшан», 1357. –С.272
13. Меҳрлоди Баҳор. Пажӯҳише дар асопири Эрон. Техрон, «Тус», 1362. –С.125

МЕСЯЦ И СОЛНЦЕ В «МАХЗАНУЛАСРОР» НИЗАМИ

С использованием понятий и научных терминов, особенно из астрономии начиная с XII века и в последствии в персидской поэзии делается очень большой акцент на такие науки как математика, астрономия и естественные науки. Особое внимание уделяется астрономии. В данной статье автором рассматривается использование двух небесных тел – месяца и солнца в произведении «Махзануласрор» Низами. Используя различные поэтические образы Низами придает этим небесным телам различные поэтические оттенки и образы.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Низами, «Махзануласрор», изображение небесных тел, астрономия, Месяц и солнце в произведениях Низами.

MONTH AND THE SUN IN «MAHZANULASROR» BOTTOMS

With use of concepts and scientific terms, especially from astronomy since XII century and in a consequence in the Persian poetry very big emphasis on such sciences as mathematics, astronomy and natural sciences is placed. The special attention is given to astronomy. In given article by the author use of two heavenly bodies – and the sun in product "Mahzanulasror" by Bottoms is considered month. Using various poetic images Bottoms gives to these heavenly bodies various poetic and images.

KEY WORDS: Bottoms, "Mahzanulasror", the image of heavenly bodies, astronomy, Month and the sun in products by Bottoms.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Марям Вофӣ Соғӣ* –соискатель Иститута языка и литературы им. А. Рудаки АНРТ

ПАЙВАНДИ ХИРАД ВА УСУРА ДАР ДОСТОНИ АНУШЕРВОН ВА БУЗУРГМЕХР АЗ «ШОХНОМА»-И ФИРДАВСӢ

Ғуломризо Ҳофизӣ

Институти шарқшиносӣ ва мероси хаттии АИ ҚТ

«Шохнома»-и Фирдавсӣ хирадномаест, ки манбаи устуравӣ низ маҳсуб мешавад. Фирдавсӣ бо ҷаҳоннигарии дусӯяи худ тавонистааст хирад ва асотирро, ки ба зоҳир носозгоранд, ҳамоҳанг намояд. Пурсише матраҳ мешавад, ки ҷамъи байни хирад ва асотир чи гуна сурат гирифтааст. Мусалламан, бояд вачҳи иштироки байни ин ду вачҳ дошта бошад, ки Фирдавсӣ онро шинохта ва ба ёрии он тавонистааст ин пайвандро эҷод кунад.

Хирад ва устура дар Эрони пеш аз Ислом муштарак ва густариш ёфта буда. Нигорандаи ин мақола талош кардааст, ки бо дониши андаки худ пайванди хирад ва устура дар достони Анушервон ва Бузургмеҳр баррасӣ ва гузориш кунад, то қабул афтад.

«Шохнома»-и Фирдавсӣ арзандатарин хирадномаи адаби форсӣ, ки ба шакли ҳунармандона ва пурмаъно устура низ дар худ ҷой додааст. Ин ибтикор, ки дар даврони навовариҳои фарҳангии Эрон сурат гирифтааст, зимни бозофаринӣ ва ҳифзи хувияти фарҳангии эронӣ ба онон хирадварзӣ меомӯзад ва онро аз андешаҳои нописанд боз медорад. Хирад дар «Шохнома» нерӯест, ки мавҷудотро дар таъйин ва ташҳиси неку бад роҳнамоӣ мекунад ва сарнавишти инсон дар густураи ҳастӣ ба ӯ супурда мешавад. Устура ривояти нумодин ва рамузгунаи ҷаҳон аст. Яъне муқаддас ва фаротар аз таърих аст, ки ҳосили пайванди таъбият ва хирад дар ҳудудҳои ва ноҳудудҳои ҷамъӣ ва муштаракӣ инсонҳост.

Дар куллиёти «Шохнома» устура дар канори ҳаммоса ва таърих яке аз аҷзҳои аслии «Шохнома» аст. Дар дебочаи «Шохнома» низ дар канори арзиш ва аҳамияте, ки Фирдавсӣ барои хирад ва дониш қоиладар, басароҳат бар зарурати доштани навъе шинохти устураи таъкид мекунад ва ба офариниши олам, инсон, офтобу моҳ мегардозад ва дар онҳо низ тафаккур ва сохтори устураи дида мешавад.

Бозтоби бовариҳои устураи дар достони Анушервон ва Бузургмеҳр, ки аз хирадгаротарин бахшҳои «Шохнома» аст, нишонаҳои пайванди амиқи хирад ва устура мебошад.

Аз ҳамон оғози достони Анушервон ва Бузургмеҳр нишонаҳои пайванди хирад ва устура дида мешавад. Пас аз гузашти муддате аз подшоҳии Анушервон ба дунболи хоби устураи ӯ ба Бузургмеҳр мерасад. Хирад дар қолбуди хоб дар ӯ зоҳир мешавад. Фирдавсӣ аҳамияти ин қабил хобҳоро дар оғози мочаро чунин ёдоварӣ мекунад:

Нигар хобро беҳуда нашмарӣ,
Яке баҳра донӣ зи пайғамбарӣ.

Гоҳе андешаҳо ва афкори оғоҳии одамӣ ба фаромушии супурда мешавад ва дар лояҳои жарф ва пай дар пайи ноҳудогоҳ пинҳон мегардад. Хоб ва рӯё ду бора онҳоро бедор мекунад ва аз ноҳудогоҳ ба ҳудудогоҳ меоварад. «Дар хобҳост, ки ҳамбастагии оғоҳӣ ва нооғоҳӣ таҳаққуқ меёбад ва аз ҳамин ҳамбастагӣ аст, ки мавқеъҳои тоза ва нигаришҳои хушёронаи ҷадид сар мезанад».[1]

Парадигми мавҷуд дар ин хоб маонии амий дорад, ки шаҳриёр хуфта, аммо хирадманд ва бедор аст:

Шабе хуфта буд, шох Нӯшинравон,
Хирадманду бедор ва давлатҷавон.

Хуфтагӣ ва бедорӣ, хоб ва хирадмандӣ дар ин байтҳо ва носозгорӣ ва парадигми онҳо нишонаҳои намодин аст. Ин хоб фарохони хирад аст ва ба хирад меаҷҷомад. Вақте Озодсарв Бузургмеҳрро аз Марв ба Тайсафун меоварад, дар миёнаи роҳ хаста аз роҳ дар зери дарахте истироҳат мекунад. Бузургмеҳр меҳобад ва Озодсарв мебинад, ки мори сиёҳи бадҳайбате ба тарафи Бузургмеҳр меравад. Сар то пойи ӯро мебуяд, аммо пас аз он ба танаи дарахт боло меравад. Озодсарв ин воқеаро ба фоли нек мегирад ва бо худ меандешад, ки ин кӯдак ояндаи дурахшоне хоҳад дошт. Озодсарв танҳо аз рӯи баҳше аз ин рӯйдод шукуфои ояндаи Бузургмеҳрро дармеёбад. Аммо «Шохнома» гувоҳи он аст, ки тамоми ин рӯйдодҳо намоди ин аст. Омдани мори сиёҳ ба болини вай намоди хашм аст, ки Анушервон бар вазири доноӣ хеш хоҳад ронд.[2]

Пайванди устура ва хирадро дар яке аз мунозираҳои Анӯшервон ва Бузургмеҳр ҳам метавон ёфт. Бузургмеҳр дар ин мунозира раддапویی даҳ деви аҳримании нерӯмандро омил ба зер овардани ҷону хирад медонад, ки аз инҳо иборатанд: оз, ниёз, хашм, рашк, нанг, кин, наммом (сухани носазо), дурут, нопокдин, носипос ва яздоншинос.

Ў мубориза бо ин девони аҳриманиро ин гуна баён кардааст:

Чунин дод посух, ки дасти хирад,
Зи кирдори оҳарманон бигзарад.
Хирад бод ҷони туро раҳнамун,
Ки роҳи дароз асту пеш андарун.
Зи шамшери девон хирад чавшан аст,
Дилу ҷон донанда з-ӯ равшан аст.
Ҳамеша хирадманду умедвор,
Набинад ҷуз аз шодӣ рӯзгор.
Наяндешад аз кори бад як замон,
Раҳи рост гирад, нагирад камон.(198-8)

«Дар ин қисмат аз андарзҳои Бузургмеҳр таъсири устураҳои хирадгарои кӯҳан комилан ошкор аст. Девони аҳриманӣ, ки инсон ба ёрии хирад бар онон ғалаба мекунад, бозтоб ва идомаи набарди нерӯҳои аҳриманӣ ва аҳурии устура аст, ки дар намодҳое чун Амшоспандон ва Яздон дар муқобили девон ва аҳриманон мутачалли шудааст. Хираде, ки одамиро дар баробари онҳо тавонманд мекунад, нерӯи шиносандаи нек ва бад аст, ки андешаи волои эронӣ аз дер гоҳ ба он пай бурда, дар намодҳои Ахурамаздову Баҳман онро баён кардааст. Дар асотири кӯҳан бадӣ ва бадандешӣ ҳам ба шакли дев ҷилва намудааст».[3]

Даҳ деви аҳримани «Андарзнома»-и Бузургмеҳр ҳамин девони устураист, ки маъное ҷуз беҳирадӣ ва бадҳирадӣ надорад. Бузургмеҳр дар ин мунозира аз аввалин деве, ки ном мебард, Оз аст. Зеро «Оз намоди парешонӣ ва тачовуз, зиёдахоҳӣ ва берасмӣ аст. Озмандӣ харгиз ба марзи пойгоҳӣ ва ҷизе басанда намекунад. Ҳамеша ниёзманд ва серинопазир аст. Ҳамачизро меҳоҳад ва мебатъад ва чун дигар ҷизе наёбад худро мечавад ва фуру меҳӯрад».[4]

Оре, Бузургмеҳр дар ин чанд байт сарнавишти озмандони «Шоҳнома»-ро ба ёд меоварад. «Бедодгарони «Шоҳнома» сарнавишти хуштар аз оқубати шум ба монанди қувваи бадии дев надоранд. Бедодгар тӯмаи бедодгар аст. Чамшед - нахустин озманди «Шоҳнома», вақте ки дам аз худой зад, бедодгарӣ ва гуноҳи бузурге сохт. Бедод ва оз ҳам гавҳаранд, дар якдигар даманд. Пас бедодгар на ба худ басанда мекунад ва на ба дигарон. Бавижа, агар бедодгар фармонравои мардуме ва сарзамине бошад».[5]

Ҳарчанд дод ва хирад оби як сарчашмаанд, бедодгарӣ ва беҳирадӣ низ баста ва гирифтори як зиндонанд. Озманд ҳамеша ниёзманд аст ва озу ниёз ду деви ҳамзоданд. Дар «Шоҳнома» бисёр ба ин ҳар ду дарди бедармон бар меҳурем. Дар «Шоҳнома» «ду мафҳуми адолат ва хирад дар якдигар ҳамбаста мешаванд. Ин ду мафҳуми «Шоҳнома» дар шахси шох ва роӣзани ӯ мучассам мешавад. Шох таҷассумкунандаи додгарӣ ва роӣзани ӯ мазҳари хирад аст».[6]

Аз ин рӯ, дар рӯйдодҳои ҳаводиси гуногун дар давраҳои мухталифи подшоҳӣ, ҳар гоҳ шох аз дастури хирад фосила гирифта бошад, натиҷаи он нобудӣ ва табоҳӣ буда, ҳар гоҳ ба ӯ наздик ва ба роҳнамоҳои ӯ дил супурда, ба бузургии ва шавкат даст ёфтааст.

Чу бо марди доно-т бошад нишаст,
Забардаст гардад сари зердаст.
Агар чанд бошад сарафроз шох,
Ба дастур гардад дорои гоҳ. (8266)

Аз даврони бостон дар фарҳанги деринаи эронӣ вучуди дастури хирадманд ва пайравӣ аз ӯ ба масобаи аслии ва ойини давлатмадорӣ матлуб ва мақбул будааст. Ҳамчунон, ки пайравӣ аз роӣзанони беҳирад ва палиду номақбулу номатлуб. «Хирад ва доноӣ танҳо ёвари инсонҳои нек ва баргузидагон нест, балки эздони бузургро низ пуштибон ва ҳамроҳ аст».[7]

Дар «Авесто» дар канори Ахурамаздо дар самти рости ӯ Баҳман нахустин амшоспанди муқаддас, ки мазҳари хирад ва ақл аст, қарор дорад, ки мушовир ва роӣзани ӯст. Дар канори Аҳриман Аквон деви бадандеше хузура дорад, ки намунаи бадӣ маҳсуб мешавад.

Дар «Минӯи хирад» омадааст: «Подшоҳонро суҳбат бо доноён ва некон судмандтар аст ва ононро гуфтугӯ ва мусоҳибат бо дурутуён ва дуруягон зиёнрасонтар аст».[8].

Шахриёр дар «Шоҳнома» дар канори доштани импиезот ва ихтиёрооти фаровон масъулияти бисёр сангин бар уҳда дорад, ки ӯ бояд бори ҳамаи некиҳо ва бадихоро ба дӯш кашад. Аз забони Бузургмеҳрг мехонем, ки:

Ҳама бад зи шох асту некӣ зи шох,

К-аз ӯ банду чоҳ асту ҳам тоҷу гоҳ.

Вижагиҳои асотирии шаҳриёрон монанди фарри эзодӣ ва рӯёҳои хушдордиханда ба навъе бо хирадмандӣ ё беҳирадии шаҳриёрон иртибот дорад ва алзоми пойбандии ононро ба некӣ, дод, тавозӯ, дурӣ аз оз ва қудратталабӣ, дурӣ аз истибод ва худроӣ ва канорагирӣ аз хушгузаронӣ ва ба таври кулӣ хирадварзиро ба таъкид ёдовар мешавад.

Дар ин дoston илова бар хоби устурае, ки Анӯшервонро ба Бузургмехр расонд ва хирад дар колбуди хоб бар ӯ зоҳир шуд, мори сиёҳе, ки ҳам дар мавқеи омадани Бузургмехр назди Анӯшервон сар то пойи Бузургмехрро мебуяд ва ором ба сӯи дарахт меравад, ин нерӯи аҳриманӣ ва бадандешӣ аст, ки хирад ва некандеширо мешиносад ва аз он ваҳшат дорад. Ҳамон гуна, ки дар идомаи дostonи мурғи сиёҳи аҳриманӣ аз вучуди роҳнамо дар канори Анӯшервон нигарон аст. Мори ором аз дарахт боло меравад ва ин низ нишонаи устуравӣ аст:

Зи сар то ба пояш бигӯйид саҳт,
Шуд аз пеши ӯ нарм сӯи дарахт.
Чу мори сияҳ бар сари дор шуд,
Сари кӯдак аз хоб бедор шуд. (8113)

Дар «Шохнома» мавориди дигаре низ дида мешавад, ки Аҳриман ҳангоми хуфтани хирадмандон зоҳир мешавад. Хуфтан Рустам дар хони саввум қабл аз ҳузури аждаҳо ва хуфтани Анӯшервон ва омадани мурғи сиёҳ аз ин намунаҳо ҳастанд. Дар канори ин чилваҳо асотире аз ибтидо пайванди Бузургмехр бо хирад намоён аст. Ӯро ҳангоми омӯхтан меёбанд, ки ин худ нишони парвардагии хиради ӯст. Ба ин далел фиристодаи Анӯшервон ӯро аз фарҳангиён медонад.

Анӯшервон муддатҳо дар канори Бузургмехр ба бузургӣ ва шукӯҳ ҳукумат мекард ва дод меварзид, аммо ба дунболи фиреб хурдан аз Аҳриман, ки ба шакли мурғи сиёҳ бар ӯ фуруд омада буд, аз нишонаи хирад дур мешавад. Дар оғози дoston, вақте шаҳриёр хуфта аст, мурғи сиёҳ аз осмон фуруд меояд ва гавҳарҳои басташуда бар бозӯи шохро меҳӯрад. Дар ин ҳолат вазир лаб мегазад ва Анӯшервон ба дунболи бардошти ғайримантакӣ лаб газидани вазирро навъе беҳурмати мепиндорад ва ӯро шиканҷа медиҳад ва сипас зиндонӣ мекунад.

Дар ин дoston низ нишонаҳои асотирие дида мешавад, ки иборат аз:

1. Мурғи сиёҳ. Мурғе, ки гавҳарҳои Анӯшевонро мерабояд, сиёҳ аст ва ба ториқӣ тааллуқ дорад. Ториқӣ ҷойгоҳи Аҳриман ва андешаҳои палиди ӯст, аммо Хурмузд дар рӯшноии бекарон аст. Мурғи сиёҳ шакли пайкаргардоншудаи ҳамон девоне аст, ки Ковусро ба куштани Ушнӣри водор карданд. Ушнӣри мутуни кӯҳани вазирӣ хирадмандест, ки дар «Авесто», яшти 13-ум сутуда шудааст.[9]

Ӯро донандаи ҳамаи забонҳои навоҳии мучовир дониستانд, ки ҳангоми мубоҳиса бар ҳамагон баргарӣ меёфт. Ҳамчунин, ӯро бархӯрдор аз «фар» низ дониستانд. Андар замонае аз ӯ мавҷуд, ки ба андар замонаҳои Бузургмехр шабоҳат дорад.[10]

2. Хоб. Ҳангоме ки мурғи сиёҳ гавҳарҳои бозӯи Анӯшервонро мерабояд, ӯ хоб аст. Ин хоб ба маънои беҳирадӣ аст ва бо хобе, ки дар оғози дostonи вазорати Бузургмехр мебинад, комилан мутақозод аст. Ин хуфтан хуфтани хирад аст ва нишона ва заминае барои гумроҳии ӯ.

Он чи дар ин дoston рабуда мешавад, фақат гавҳари боарзиши моддӣ нест, балки нишона аст. Ин навъ нишонаҳо дар дostonҳои дигар низ дида мешавад. Дар ин дoston низ нишона ҳамроҳи шох аст ва хуфтагии шох боиси рабудани он мешавад ва ин дар ҳақиқат баёнгари заволи подшоҳии Анӯшервон аст.[11]

Мурғи сиёҳ дар ин дoston тадбиргар аст, зеро замоне гавҳарро мерабояд, ки раҳнамунӣ гирди шох намебинад. Вожаи раҳнамун дар байти зер бисёр пурмаъно ва розангез аст:

Ҳамон шохӣ танҳо ба хоб андарун,
На бар гарди ӯ бар касе раҳнамун.

Хирад ва тадбири ин мурғи сиёҳ аз навъи хиради аҳриманӣ аст, ки ин хирад раҳнамунӣ ваҳшат дорад. Бузургмехр низ ба ин мавзӯ аҳамият дода, лаби худро газид ва фиреб ва ниҳеби замонаро дарёфт:

Диҷам гашт з-он кор Бузургмехр,
Фуру монд аз кори гардонсипехр.
Бидонист, к-омад ба тангӣ нишеб,
Замона бигирад фиребу ниҳеб.
Чу бедор шуд шох, ӯро бидид,
К-азон сон ҳаме лаб ба дандон газид.

Ҷолиб аст, ки Анӯшервон низ ба беҳирадии худ иқрор мекунад. Вақте шох ба Бузургмехр ҳашм мегирад ва ӯро дашном медиҳад дар идома мегуяд:

На ман Урмуздаму гар Баҳманам,
Зи хок асту в-аз боду в-оташ танам.

«Дар манобеи асотирии Эрон, аз чумлаи «Авесто», «Бундаҳишн» ва «Минӯи хирад» бартарин ҷойгоҳ аз он хирад аст. Урмузд, худои худоёни асотирий, мавҷудест, ки ҳастӣ, бартарӣ ва хушқорӣ ӯ айнан маҳсули хирад аст. Дар «Авесто» ва забони форсии бостон Ахурамаздо номида шуда, дар паҳлавӣ Урмузд ё Хурмузд ва дар форсӣ Хурмузд муаррифӣ мешавад. Ин исм аз ду баҳш, ахуро ва музд иборат буда, бар рӯи ҳам сурур ва хирадмандӣ тақдир карданро маънидод менамояд.[12]

Фирдавсӣ дар ин байт аз забони Анӯшервон илова бар Ахурамаздо аз Баҳман ном мебарад. «Баҳман ба маънои андешаи нек аст, ки дар тарафи рости Ахурамаздо менишинад ва тақрибан нақши мушвирии ӯро дорад. Муаккал ва пуштибони ҳайвоноти судманд дар ҷаҳон аст. Бо инсон ва андешаи неки инсон иртибот дорад ва мазҳари хиради офаридгор аст.»[13]

Вақте Анӯшервон аз Урмузд ва Баҳман фосила мегирад ва ба хок, бод ва оташ, ки ба маънои сузандагӣ ва вайронгарӣ ба кор рафта, пайванд меҳӯрад, нишонаи дур шудани ӯ аз хирад аст. Ӯ дар ҳақиқат меғӯяд, ки ман дар ин мочаро марди хирад нестам ва дар идомаи дoston рӯёҳои худро бо ҷунин доной нишон медиҳад:

Ҳама раҳ зи доно ҳаме лаб газид,
Фуруд омад аз бора чанде жакид.
Бифармуд, то рӯи синдон кунанд,
Ба донанда бар кох зиндон кунанд.

Дар ин дoston доно ва нодон (Бузургмехр ва Анӯшервон) ҳар ду лаб мегазанд. Доно аз нодонӣ ва беҳирадӣ, Анӯшервон аз беҳирадӣ ва доно аз доной ба ҳашм омадааст ва фармон медиҳад, ки хирадро банд кашанд ва пас аз он нишонаҳои заъф ва нотавонӣ ва нодонӣ бар Анӯшервон зоҳир ва аз кардаи худ пушаймон мешавад.

Дostonи фиристодани Қайсари Рум ба сандукҷаи баста дар «Шоҳнома» ба ҳамин зайл аст, ки овардааст: Рӯзе аз рӯзҳо фиристодае аз сӯи Қайсари Рум бо нома ва ҳадяҳо ва сандукҷае дарбаста ба дарбори Эрон омад ва аз сӯи Қайсар ба Кисро пайғом дод, ки агар доноёни Эрон битавонанд рози сандукҷаро ногушода дарёбанд, мо румӣён ҳамчунон бочғузори Эрон хоҳем монд. Вагарна, шоҳи Эрон бояд аз мо тавқеи боч надошта бошад. Кисро муаммои сандукҷро бар доноёни Эрон арза кард. Ононро аз кушодани рози он фуру медид. Саранҷом ба ёди вазири хеш меафтад ва дасте ҷома ва аспе шоҳона бар вай мефиристад ва аз вай мехоҳад рози даруни сандукҷаро дарёбад. Бад-ин сон вазири хирадманд даргири озмоиш ва тангнои саҳт мешавад.

Агар гумон ва ҳадиси ӯ дуруст аз об дарнаёяд, он вақт номи ӯ ба унвони хирадманде пешбин ба нанг олула хоҳад шуд ва чи басо, ки шоҳ бар ӯ дубора ҳашм гирад. Фирдавсӣ Бузургмехрро дар вопасин тангно тавсиф мекунад:

Чу бишнид Бузургмехр аз ӯ ин сухан,
Дилаш пур шуд аз ранҷу дарди кӯҳан.
Зи зиндон биёмад сару тан бишуст,
Ба пеши ҷаҳондовар омад нахуст.
Ҳаме буд тарсон зи озоршоҳ,
Ҷаҳондор пури ҳашму ӯ беғуноҳ.

Бузургмехр бомдодон ба ёрии рафиқе аз Сарой берун меояд ва аз ӯ мехоҳад ҳоли ҳар ки дар роҳ мебинад ҷуё шавад. Нафари нахуст дар роҳ ба зане бар меҳӯрад ва нишонаҳои ӯро бо Бузургмехр дар миён меғузорад. Бузургмехр аз ӯ мехоҳад, ки бипурсад, он зан ҳамсар дорад ё на? Мард аз мепурсад ва посухи зан гӯё доштани ҳамсар ва обистани ӯст. Ба ҳамин тартиб, мард ҳамроҳи Бузургмехр ба ду зани дигар бар меҳуранд ва ба дастури Бузургмехр аз аҳволи онон пурсон мешаванд. Маълум мешавад, ки яке дорои ҳамсар ва бефарзанд ва дигаре дӯшиза ва бешавҳар аст. Бузургмехр дар рози ин занон андеша мекунад ва рози даруни сандукҷа бар вай ошкор мешавад. Саранҷом дар ҳузурӣ шоҳ ва бузургон ва фиристодагони румӣ калид меоварад ва дари сандукҷаро мекушоянд ва дар ниҳоят шигифте мебинад, Бузургмехр тавонистааст бо ҷашми кури хеш даруни сандукҷаи оҳанини дарбастаро бубинад.

«Бад-ин сон курии ҷашми вазир ба рушноии дили вай меанҷомад ва дар он зулмот ба ин ҷашмаи оби ҳаёт мерасад. Дostonи Анӯшервон ва Бузургмехр дар ҳақиқат ҳафт хони ирфонӣ аст ва дар он дар пайи ҳар марҳила, марҳилаи душвортар дар баробари вазир қарор мегирад, ки ба ростӣ аз ҳафт хонҳои ҳаммосии «Шоҳнома» ҳам душвортар аст.»[14]

Дар ин дoston, ибтидо, Анӯшервонро дар ҳоли боло рафта аз нардбони худкомагӣ ва ҳештанбинӣ мебинем ва дар интиҳо посухҳои талх ва газандаи Бузургмехр худҳоҳҳои шоҳро фуру менишонад ва саранҷом бо дидани марворидҳои даруни сандукҷа ва пай бурдан ба тавонии Бузургмехр дар кашфи роз дигар нишоне аз худкомагии шоҳ бар ҷой намеонад.

АДАБИЁТ

1. Антонио Морнио. Худоён ва инсони модерн. Тарчумаи Дороюши Мехрҷӯӣ. Техрон, «Марказ», 1376хк, –С.15.
2. Қадмаълии Сарромӣ. Аз ранги гул то ранчи хор. Шаклшиносии дostonҳои «Шохнома». Чопи чаҳорум. Техрон. «Ширкати интишороти илмӣ-фарҳангӣ», 1383. –С.894.
3. Омӯзгор. Таърихи асотири Эрон. Техрон. Чопи ҳафтум. Техрон. 1385, «Самт», –С. 37-42
4. Шохруҳи Маскуб. Армуғони мӯр. Чустор дар «Шохнома», чопи аввал, Техрон, «Нашрнай», 1384, –С. 15.
5. Шохруҳи Маскуб. Армуғони мӯр. Чустор дар «Шохнома», чопи аввал, Техрон, «Нашрнай», 1384, –С. 184.
6. Шохруҳи Маскуб. Тани паҳлавон ва равони хирадманд. Техрон. Чопи аввал, «Тарҳи нав», 1374. –С.15
7. Муҳаммад Мухторк. Устураи Зол. Техрон. Чопи дуввум. «Тус», 1379. –С.120
8. Минӯи хирад. Тарчумаи Аҳмади Тафаззили. Техрон, «Интишороти Тӯс», 1370. –С.4.
9. Чалили Дӯстхоҳ. Авесто. Гузориш ва пажӯҳиш. Техрон, «Марворид», 1385. –С.426.
10. Раҳим Афиғӣ. Асотир ва фарҳанги Эрон. Техрон, «Интишороти Тӯс», 1383. –С.351 ва 448.
11. Қадмаълии Сарромӣ. Аз ранги гул то ранчи хор. Шаклшиносии дostonҳои Шохнома. Техрон, «Ширкати интишороти илмӣ-фарҳангӣ», 1383. –С.984.
12. Сузан Гувайри. Оноҳито дар устураи эронӣ. Техрон, «Интишороти самт», 1385. –С.16-18.
13. Маҷаллаи Омӯзгор. Таърихи асотири Эрон. Техрон, №7. «Интишороти самт» 1385. –С.16-17.
14. Қадмаълии Сарромӣ. Аз ранги гул то ранчи хор. Шаклшиносии дostonҳои Шохнома. Техрон, «Ширкати интишороти илмӣ-фарҳангӣ», 1383. –С.1037.

СОЕДИНЕНИЕ БЛАГОРАЗУМИЯ И МИФОЛОГИИ В ПОЭМЕ «АНУШЕРВОН И БУЗУРГМЕХР» ИЗ «ШАХНАМЕ» ФИРДОУСИ

«Шахнаме» Фирдоуси является нравоучительным произведением с элементами мифологии. В полном собрании данного сочинения мифология стоит в одном ряду с эпическими произведениями и историей. В поэме «Анушервон и Бузургмехр» очень тесно соединены элементы благоразумия с элементами мифологии. В данной статье автор предпринял попытку рассмотреть это соединение на примере данной поэмы.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: «Шахнаме» Фирдоуси, поэма «Анушервон и Бузургмехр», соединение благоразумия и мифологии в «Шахнаме»

CONNECTION OF PRUDENCE AND MYTHOLOGY IN THE POEM «ANUSHERVON AND BUZURGMENHR» FROM "SHAHNAMA" FIRDAUSI

«Shahnama» Firdausi is moralizing product with mythology elements. In full meeting of the given composition the mythology ranks with epic products and history. In a poem «and Buzurgmehr» are very closely connected by Anushervon elements of prudence to mythology elements. In given article the author has made an attempt to consider this connection on an example of the given poem.

KEY WORDS: «Shahnama» Firdausi, a poem «Anushervon and Buzurgmehr», connection of prudence and mythology in "Shahnama".

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Гулормизо Хофиз* - соискатель Института востоковедения и письменного наследия АНРТ

ПАЙДОИШ ВА ТАҲАВВУЛИ АСОТИР ДАР АДАБИЁТ

Маъсума Сомонӣ

Донишгоҳи озода исломии воҳиди Гармсор, гурӯҳи забон ва адабиёти форсӣ,
Гармсор, Эрон

«Асотир ривоятест, ки воқеияти аслиро зинда мекунад ва бар оварандаи ниёзи амиқи динӣ аст ва бо гароишҳои ахлоқӣ, илзомот ва аҳкоми иҷтимоӣ ва ҳатто матолиботи амалӣ мутобиқат дорад ва ҷавобгӯи онҳост. Дар тамаддунҳои бадавӣ, устура кори лозимиро анҷом медиҳад: мӯътақодотро баён медорад, иттилоъ мебахшад ва мудавван месозад, ҳофиз усули ахлоқӣ аст ва онҳоро ҳоким месозад; асарбахши маросим ва ташрифоти оиниро тазмин ва таъмин мекунад, қоидаи муқаррароти амалиро, ки ба кори одамӣ меояд, арза медорад. Бинобар ин устура як унсури асосии тамаддуни инсонӣ аст, ба ҳеч ваҷҳ афсонасозӣ ва қиссапардозии беҳуда нест, балки баръакс воқеияти зинда аст, ки ало алдавом бо он рӯчӯ мекунад ва аз он истиноат меҷӯянд.[1]

Дар таърифи устура гуфтаанд: «Достонест ё шабакае аз дostonҳои марсиявии қадимӣ, ки замоне ба унвони воқеият аз сӯйи як гурӯҳи фарҳангӣ пазируфта мешавад. Устураҳо барои тавҷияи амали мавҷудоти фавқӣ табиӣ ва қасди онҳо аз аъмол ба қор мерафта (барои мисол чаро чаҳон ин гуна аст ва чаро иттифоқоти шигифт рӯҳ медиҳад) ва барои поярезии русуму одоби иҷтимоӣ ва таҷзияи қонуне, ки инсонҳо бар асоси он зиндагии худро бино кунанд». [2]

Калимаи устура бо калимаи History ба маънои таърих ҳамреша ҳастанд ва ин нишон медиҳад, ки устураҳо мумкин аст, дар воқеият ба ҳам реша дошта бошанд ё замоне, ки сурати як воқеияти

таърихӣ ҳаёт доштаанд. Он чӣ дар атрофи мо мегузарад, замоне по ба ҳаёт гузошта ва мустанад мешавад, ки дар қолаби калом дарояд ва ба забони гуфтор чорӣ шавад ё ба сурати навиштор мактуб гардад. Бинобар ин таваллуди устураҳоро бояд каме пас аз оғози сухан гуфтан тавассути инсон донист. Яъне асотир қадимате ба андозаи ҷомеаи башарӣ доранд. «Устураҳо модарини аслии дostonҳои имрӯзанд ва дар оғоз марбут ба дostonҳои хилқат буданд мисли шабу рӯз, офариниши олам [3], марғу мир ё аъмоли ибодӣ монанди дуои борон, боварии маҳсул, барои баёни ин устураҳо аз намодҳои лутфӣ ё ҳаракатӣ истифода мешавад. Масалан дар адабиёти Юнон, гиёҳон, духтароне ҳастанд, ки ба сабаби нӯшидани моеи маҳсус маҷбуран б моҳи солро дар зери замин ва олами мурдагон ва шаш моҳи дигар дар олами зиндагон ба сар баранд». [4]

Пас устураҳо ва дostonҳо по ба пойи ҳам ба вучуд омаданд дар воқеъ дostonҳои аввалияи ҷомеаи башарӣ ҳамон дostonҳое аст, ки инсон барои наҳваи амалкарди асотир ва нақши онҳо дар зиндагӣ башар сохтааст. Ба ин тартиб мушаххас мешавад, ки устураҳо дар воқеъ бахше аз адабиёт ҳастанд, ки имрӯз мо онро ба унвони адабиёти дostonӣ мешиносем ва саргузашти асотирӣ мо дар дostonҳои имрӯзӣ ба ҳисоб меояд.

«Аммо дар таърифи адабиёт низ гуфтаанд: Адабиёт фаъолияте аст, ки ба василаи инсонҳо ва барои инсонҳо сурат мегирад то ҷонро барои онҳо ошкор кунад ва ин ошкор кардан, худ ба манзала амал аст... Инон адабиётро фаъолияти инсонӣ медонанд, ки қасди сохтани дунёи бехтарро дорад.» [5]

Тибқи ин таъриф адабиёт талош мекунад то он чи дар ин дунё барои инсон ношинохта аст, ба марзи шиносоии наздик кунад ва ин кор аз тариқи тахайюл анҷом медиҳад. Ин тахайюл аст, ки девори ношинохтаҳоро фуру мерезад ва чи бисёр инсонро ба воқеиятҳои амалӣ ва мустанад низ мерасонад. Тахайюлотӣ Жуел Верн дар бораи сафар ба моҳ ё бист ҳазор фарсанг зери дарё, намунае аз ин тахайюлот аст. Аммо аз сӯйи дигар, адабиёт коркардҳои дигаре ҳам дорад, монанди лаззатбахшӣ. Яъне ҳамин ҳаёлпардозӣ инсонро ба дунёе мебарад, ки дар он омолу орзуҳо шро мучассам мебинад ва аз таҷассуми он лаззат мебарад. Ба ҳамин далел аст, ки мо он қадар ки аз хондани романи таърихӣ лаззат мебарем аз хондани таърих лаззат намебарем. Зеро дар романи таърихӣ воқеиятҳо бо орзуҳо ва хостҳои нависанда нарм шуда ва сайқал дода шудаанд ва нависанда як қаҳрамони таърихро онҷунон месозад, ки худ меҳодад, аз даҳони ӯ ҳарф мезанад, ба ҷойи ӯ фикр мекунад, ҳатто дostonҳое, ки дар асоси воқеиятӣ навишта шудаанд, яъне дар мактаби реализм ҳастанд ҳам дар зишту зебонамоии воқеият игрок мекунанд ё гоҳе воқеияте месозанд, ки дар зехни нависанда ба унвони як фазилат воқеият доранд ва нависанда тавсия мекунад, ки дар зиндагӣ воқеӣ бар асоси ин фазилатҳо бояд зиндагӣ кард, ё дунёе, ки дар атрофи хонанда аст, пур аз воқеияте аст, ки кашф нашуда ва ин нависанда аст, ки ин воқеиятро кашф карда ва ба хонанда нишон медиҳад. Нависанда ё адиб ба унвони як инсон, вижагиҳои хоси худро дорад, ки бо инсонҳои дигар мутафовут аст ва аз сӯе чун дар иҷтимои инсонӣ зиндагӣ мекунад. Як силсила афкору одоту захираҳои зехнӣ дорад, ки ба сурати як мероси иҷтимоӣ дар тафаккури ӯ ҷой гирифтааст ва ӯ инҳоро дар осори худ мунбақис мекунад. Аз онҷое, ки устураҳо дар воқеъ мероси фарҳангии ҳар ҷомеае ба ҳисоб меоянд, пас метавон гуфт устурашиносӣ ва сухан гуфтан аз асотир ва ба кор гирифтани онҳо дар осори адабӣ дар воқеъ ба кор бурдани ин захираи зехнӣ аст, ки ба таври аҳз дар осоре, ки ба онҳо номи осори ҳамосӣ додаем, зуҳури бештаре доранд. Метавон гуфт, майдони амали устураҳо ва ҷавлонгоҳи онҳо адабиёти ҳамосӣ аст.

«Асари ҳамосӣ, китоби як қавм аст, ҳар як аз ақвоми бузург китобҳои бисёр кӯҳанӣ доранд, ки рӯҳи оғозини он қавмро баён мекунанд ва шолудаи оғоҳҳои қавмии ононро ташкил медиҳанд... дар ҳамоса ба маънои аҳзи он барои нахустин бор оғоҳии даврае кӯдакии як қавм ба сурати шеър баён мешавад, ки қавме аз ҳолати нооғоҳӣ берун омада ва ба вучуди худ ва ҳассоиси худ оғоҳ шудааст... дар ин давра фард худро аз чизҳое, ки баъд ба унвони дин ё қонуни маданӣ ё ахлоқ шинохта мешавад, ҷудо намедонад, балки инҳо аз даруни ӯ сарчашма мегиранд ва миёни эҳсоси фард ва иродаи ӯ ҷудоие нест, аммо вақте рӯҳи фард аз куллиёти қавми худ, яъне аз мавқеиятҳо ва кирдору сарнавишт ва алоқи зехнии ҷамъӣ он ҷудо шуд, шеъри драматикӣ меофаринад. Вақте эҳсоси фард аз иродаи ӯ ҷудо шуд, шеъри ғаной ба вучуд меояд.» [6]

«Дар андешаи устурае фарди ҷузъӣ ҷудоинопазир аз иҷтимоъ аст ва иҷтимоъ ҳам дар бистари табиат қарор дорад ва вобаста ба нерӯҳои он аст. Бархе аз ин нерӯҳо бо ӯ созгоранд ва дар мавқеи лозима ба ёрии ӯ меоянд ва бархе бо ӯ душманӣ меварзанд. Сипас тибқи ин андеша ҷаҳон аз ду даста нерӯи дӯст ва душман фароҳам омада дар андешаи устурае тафовуте байни зехният ва айният нест. Зеро айнияти лозима андешаи амале аст, ки илм бо таҷриба ва кашфи қонун сару кор дорад, дар ҳоле ки устураҳо дар зехни инсон шакл меёбанд ва қонуне ҳам надоранд. Дар андешаи устурае гузиниш, санҷиш, таҷзияву таҳлил ва таркиб роҳе надорад.» [7]

«Вақте аъмоли устураҳо шарҳ дода мешавад ногузир ба сурати як дoston ҷилва мекунад, аммо мардуми бoston бо сохтани ин устураҳо қасд надоштанд барои худ саргармӣ дуруст кунанд ва ё бихоҳанд табиини ақлонӣ барои рӯйдодҳои табиӣ биёбанд. Вучуди онҳо ба ин рӯйдодҳо вобаста буд

ва онҳо ин рӯйдодхоро гузориш мекарданд. Масалан Озарахш ба мавқеъ хушқолиро шикаст меод ва онон дар хотир осуда мекард. Дуруст аст, ки инҳо офаридаи тахайюлианд, аммо афсонабофии маҳз ҳам нестанд.» [8]

Инҷо тафовути устура ва афсона мушаххас мешавад, афсона сарфан сохта ва пардохтаи зеҳн аст, аммо устураҳо бар як воқеияти хоричӣ мутақо ҳастанд. Аввалин устураҳо, устураҳои динӣ ҳастанд. « мардумшиносон ақида доранд, ки маносак ва аъмоли ибодӣ муқаддам бар устураҳо ҳастанд ва дар марҳилаҳои мухталифи таҳаввули фарҳангии ҷомеаи башарӣ ин эътиқодро дар сӯри бешуморӣ меёбем, ки дар идомаи ҳаёти башар ба иҷрои дурусти манок вобаста аст. Маносак абзорҳои ҳастанд, ки инсон бо ёрии онҳо ба ҷаҳон тасаллут меёбад. Аммо на ба маъноии рӯҳонӣ, балки ба маъноии сарфан физикӣ.» [9]

Баъд аз устураҳои динӣ устураҳои падида омаданд, ки марбут ба хилқат ва офаринишанд. Мисли пайдоиши моҳ ва хуршед ва... масалан иллати шуруи фасли баҳорро омадани парастуҳо медонистанд ва баҳор маълули парасту будааст. «Яке дигар аз вижагиҳои андешаи устурае саёл будан аст» [10] яъне барои рӯйдодҳои воқиди иллатҳои мутанофиқон ироаи медихад.

Ҳарчи башар пешрафтатар шуд ва аз ҷомеаи ибтидоӣ ба самти ҷомеаи мутамаддун фосила гирифт, ин устураҳо, ин худоён, он қудрати аввалияро аз даст доданд. Дар устураҳои аввалия «инсон нақши хошияе дорад ва дар хидмати худоён аст, ҳадду марзи инсон, худо ва ҳайвон дар ҳам мерезад. Аносири табиат ҷанбаи инсонӣ меёбад ва худоён бо вижагиҳои инсонӣ дида мешаванд. Дар ин қолаб, замон ва макон маъно надорад. Пирӣ ва марг ба сӯроғи онҳо намеояд ва мумкин аст, солиёни дароз барои мубориза бо ҳам омода шаванд ва солҳо набард кунанд. Макон ҳам бисёр нофаҳмо аст, тасалули замони ва мантиқӣ риоят намешавад. Дар ин давра иштирокоти зиёди байни устураҳои қавмҳои мухталиф мебинем ва ин нишон медихад, ки ҳамагӣ аз як андешаи муштарак ношӣ шудаанд. Баъд аз худоён, давраи зуҳури нимахудоён аст.» [11] Ин давраест, ки кам-кам инсон ба қудрати худ барои ғалаба ба нерӯҳои табиат пай бурдааст. «Аз ин ҷо ба баъд кам-кам афсонаҳо маҷоли зуҳур меёбанд. Ҳарчи инсон оғохтар ва муносиботи иҷтимоияш печидатар шуд ва тавонист баъзе меъморхоро ҳал кунад, нимахудоҳо яъне қаҳрамононе, ки аз издивоҷи яке аз худоён бо инсонҳо ба вучуд омадаанд, зоҳир шуданд. Инҳо тавоноияшон аз инсон бештар ва аз худоён камтар аст, умрашон тӯлонӣ аст, аммо миро ҳастанд ва аз ҳимояти мавҷудоте монанди симурғ, гург, ғулҷароғ, ачина ва... бархӯрдоран ё аз омилҳои ғайри мустақиме мисли равиини тани, нӯшдорӯ, доноии ҳос ва... ин шахсиятҳо вучуди хоричӣ надоранд ва дар воқеъ таҳқиқи омор ва орзуҳои инсон ҳастанд. Инҳо ҳатто дар қорҳои оддӣ мисли хӯрдан ва нӯшидани табиатӣ барғарӣ аз инсон доранд. Дар ин афсонаҳо, тартиби мантиқӣ то худде риоят шуда, аммо нерӯҳои фавқӣ башарӣ ҳаргоҳ бихоҳанд дохил ё хорич мешаванд. Боз ҳам замону макон номушаххас аст. Гурӯҳи ҳосе дар мочароҳо дида намешавад.» [12] Нависандагон, ки ин устура ва афсонахоро мактуб кардаанд, дар қорашон гароиш ба романтизм дида мешавад. Дар воқеъ инсон бихишти гумшудаи худро дар ҷаҳони устураҳо меҷӯяд «ба дунболи пешрафти ҷомеаи инсонӣ, нимахудоҳо ҳам ҷои худро бо қаҳрамонҳо иваз карданд. Ин қаҳрамонон вижагии ҳосе доранд. Ё бохушанд, ё зебо, қудратманд, хушиқбол ва шучоъ. Гурӯҳҳои ба дostonҳо изофа мешавад, вале ҳанӯз ба бехтарин ҷилваҳои тақомули адабиёти дostonӣ, яъне роман нарасидаанд. Дар ин ҳолат қаҳрамонҳои дostonҳои мухталиф дар ҳарфу амал яксонанд. Ҳама шучову ҳама зебо. Ба ин навъ дostonҳо романтизм гуфта мешавад, ки бештари осори ошиқона ва дostonӣ ва ҳамин тавр ҳамосии форсиро метавон ҷузъи ин даста ба шумор овард.» [13] Аммо бо оғози давраҳои дар ҷомеаи башарӣ, ки инсон ҳаққи интиқоби ҳокимро пайдо мекунад ва қонуне барои ҷомеа ваъз мекунад, ки дар он барои инсонҳо ҳуқуқи таиншуда ва ҳадди ақали баъзе табақот ҳам арзиши зиндагӣ ва бархӯрдорӣ аз дунёро ёфтаанд, роман ҷои худро дар адабиёт боз мекунад. Дар роман поёни қор лузумо мушаххас нест ва ҳамеша ба ҳубӣ хатм намешавад. Мавзӯи дoston ҳодисаҳои оддӣ зиндагӣ аст. Шахсиятҳо метавонанд аз ҳамаи табақоти иҷтимоӣ бошанд. Дoston ҷандин гурӯҳ дорад. Дар ин романҳо мавзӯоти мухталифе дастмояи роман қарор гирифт. Дин, фалсафа, ишқ, озодӣ, ҳашм, ҷанг ва... ба ин тартиб устураҳо ба ҳаёти худ дар адабиёт идома медиханд ва шакли онҳо қадри тағйир меёбад то ба сурати инсонҳои оддӣ дар меоянд. Устураҳо дар давраҳои мухталифи зиндагии башар тағйири шакл ёфта ва мутаҳаввул шудаанд. Яъне дар ҷомеаи мутамаддун ҳам устураҳои ҷадиде шакл гирифта, ки намуди орзуову омили он миллат будааст. Адабиёт дар ин байн вазифаи табиин ва интиқоли ин устураҳо, ин тафаккурот ва орзуҳо ба наслҳои баъдӣ бар уҳда гирифт ва онҳоро ҷовидон кард. Масалан Давн Кишват таҷассуми қаҳрамонест, ки фарсангҳо бо ҷомеаи шаволияе фосила дорад. Лизо ин қаҳрамон мемирад, вале худ табдил ба устураи инсонӣ мешавад, ки ҳанӯз ба ҳифзи ахлоқият ва арзишҳо пойбанд аст. Он бахши адабиёт, ки вазифаи ҳифзу табиини ин устураҳоро бар уҳда гирифт, адабиёти ҳамосӣ буд. Устураҳо дар майдони адабиёти ҳамосӣ ва ҳол ба рӯз ва зуҳур пайдо карданд. Иштирок ё тафовуташон бо устураҳои милалӣ дигар мушаххас шуд ва ба наслҳои ояндаи башар мунтақил шуданд. Дар ҳар давра аз давраи адабии ҷомеа маҳсус ҷомеаи Эрон, мавзӯоти ҳосе

меҳвари ғаъолиятҳои адабии қарор мегиранд ва дар мавриди онҳо осори бешуморе падида меояд. Давраи авҷ пардохтан ба устураҳо ва адабиёти ҳамосӣ, нимаи аввали давраи ривочи сабки Хуросонӣ аст, ки ҳамзамон бо авҷи ғаъолиятҳои нахзати шӯъбайбия аст, яъне қарнҳои дуум, сеюм ва чаҳорум. Далели ин амр тасаллути араб ё наҷоди ғайри эронӣ бар Эрон ва талоши мутафаккирони эронӣ барои ташвиқи эронӣ ба ташкили ҳукуматҳои муस्ताқили эронӣ аст. Дар адабиёти ҳамосӣ ва ба таври аҳз дар Шохномаҳо ифтихороти қаҳрамоноҳои асотири Эрон ёдоварӣ шуданд. Аммо ин тафаккур баъд аз солҳо дубора ҳолу зухур меёбад, яъне дар давраи пас аз пирузии Инқилоби Машрута ва аввали давраи Паҳлавӣ дар давраи баъдии таърихи Эрон низ ҳучум ва тасаллути қавмҳои бегона ба Эрон борҳо иттифоқ афтадааст. Аммо адабиёти ҳамосӣ ба сурате, ки дар давраи Фирдавсӣ авҷ ва ривоч дорад, дида намешавад. Шояд далели он вучуди ҳукумати Эронинаҷод Сомониён буд, ки худ моил ба ҳифзи ин асотиру ҳамосасароӣ буданд. Аммо ғайри эронӣ алоқае ба зинда кардани ин мероси куҳан дар зехни эронӣ надоштаанд. Ба ҳар сурат луззуми дубора ба таърих пардохтан дар асри Паҳлавӣ ба унвони ниёзи ҷомеаи Эронӣ матраҳ мешавад. Дар ин давра пардохтан ба романи таърихӣ ҳам арҷу қурби вижае пайдо мекунад ва романҳои таърихӣ бисёр офарида мешавад, ки аз ҳайси сиёсӣ метавон номи натсионализм ба он ниҳод. Натсионализм ё ҳисси ватанпарастӣ тавассути давлат маркази тақвият мешавад, ки ҳамин амри вуруди олмониҳо ба Эрон ба унвони ҳамнаҷодони Ориёи мо ҳамвор кард. «Ин огоҳӣ ба ҳуввияти худ яъне эронӣ будан, тамоил ба истиқлолро дар эронӣ зинда кард, вале ниёзманди эътимод ба нафасе буданд, ки аз таърихи Исломии Эрон камтар ба даст меоманд. Зеро ҳис мекарданд, ки дар дини ислом ва забони арабӣ дигарон ҳам шарик ҳастанд ва ин фақат аз он худи онҳо нест. Аммо пеш аз ислом бо се императори бузург аз сӯе ва оинҳои Зардуштӣ, Меҳрӣ, Монавӣ ва бо тамаддун ва фарҳанги устувор, ки он ҳама асотир ва ҳамосаро дар худ дошт, ин ҳисси натсионалистӣ дар эронӣ тақвият мешуд. . . миллигароӣ ва натсионализме, ки ҳамроҳ бо лоф ва газроф дар бораи тавоноҳои ва бузургнамоӣ ва ноҷида гирифтани арзишҳои дигарон ҳамроҳ бошад, арзише надорад.» [14]

Дар ин давра аст, ки арабистезӣ ва муғулсизезӣ авҷ меёбад, зеро онро масъул таҳриби фарҳанг ва тамаддуни Эрон медонистанд. Дар ин давра давлат ба зинда кардани таърихи гузашта рӯ овард ва донишмандон бошад ба таърихнигорӣ ва устурашиносӣ. Устураҳо василае шуданд барои зинда шудани ғурури милли аз даст рафта ва Шохномаи Фирдавсӣ мутолеоти фарҳанги қарор гирифт. [15]

АДАБИЁТ

1. Муртазо Соқибфар. Шохномаи Фирдавсӣ ва фалсафаи таърихи Эрон, ҷоми аввал, нашри Қатра, нашри Муин, сах.98, баҳори 1377.
2. Абдулҳаён Ҳамид. Корномаи насри муосир, Техрон, ҷоми аввал, нашри Поё, сах.8, 1379.
3. Забон, андеша, фарҳанг, маҷмуаи мақоллот, тарҷума ва таълифи Ядуллоҳи Мӯътаман, Техрон, интишороти Хурмус, сах.213, 1378.
4. Корномаи насри муосир, сах.9.
5. Забон, андеша, фарҳанг,сах.7
6. Доктор Муҳаммад Порсо Нисбат. Ҷомеашиносии адабиёти форсӣ, Техрон, интишороти Самт, сах.6-7, 1387.
7. Таҳлис аз сах. 205, забон, андеша, фарҳанг.
8. Таҳлис аз сах.208, забон, андеша, фарҳанг.
9. Сах.222, забон, андеша, фарҳанг.
10. Корномаи насри муосир, сах.11.
11. Таҳлис сах. 12, Корномаи насри муосир.
12. Таҳлис сах. 14, Корномаи насри муосир.
13. Ҷаҳонгир Куруҷӣ Куёҷӣ. Бунёдҳои устураи ҳамосаи Эрон, гузориш ва вайроиши Ҷалил Дӯстхоҳ, нашри Оғар, 1383.
14. Ҷамол Мирсодиқӣ. Достон ва адабиёт, Техрон, интишороти Нигоҳ, ҷоми аввал, 1375.
15. Шохруҳи Масъӯб. Достони адабиёт ва саргузашти иҷтимоӣ, нашр ва пажӯҳиши Фурӯзон, ҳулосаи саҳфаҳои 8 то 23, ҷоми аввал, 1373.

ВОЗНИКНОВЕНИЕ И РАЗВИТИЕ МИФОЛОГИИ

Данная статья посвящена изучению возникновения и развития мифологии. Мифы и легенды являются литературным жанром и мы изучаем их сегодня как эпическую литературу.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: мифы, мифология, мифические произведения, история и мифы, возникновение и развитие мифологии.

OCCURRENCE AND MYTHOLOGY DEVELOPMENT

Masoumeh Samani

Department of Persian language and literature, Islamic Azad University Garmsar Branch, Garmsar, Iran

Given article is devoted studying of occurrence and mythology development. Myths and legends are a literary genre and we study them today as the epic literature.

KEY WORDS: myths, mythology, mythical products, history and myths, occurrence and mythology development.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Майсума Сомони* – соискатель Таджикского национального университета.

ЧАНБАҲОИ ИҶТИМОӢ ДАР АНЪАНАИ ДОСТОНСАРОИИ ДОСТОНҲОИ КӢТОҲИ БОНУВОНИ МУОСИРИ АФҶОНИСТОН

Сабина Саидова
Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон

Солҳои сиёму панҷоҳум дар адабиёти Афғонистон, алалхусус дар адабиёти насрӣ, оҳанги маорифларварӣ ривоч ёфт. Аз ин лиҳоз, насрнависони Афғонистон ба инъикоси бадеии мавзӯи ахлоқии ҷавонони шаҳрӣ даст заданд, ки маҳз таъсири ин достонҳо ба бонувони достонофарин низ асар кард. Вале марҳилаи асосии зиндагӣ ва ҷаҳолияти адабии бонувони достонофарин ҳанӯз аз нимаи дуҷуми соли шастум сурат мегирад.

Зимнан қайд кардан ба маврид аст, ки ривочи тарҷумаву нашри бадеии адабиёти Аврупо низ яке аз заминаҳои асосии густариши роҳи достонсароии бонувон ба ҳисоб меравад. Ба ҳалқаи нависандагони Афғонистон шомил гардидани як зумра бонувони достонсаро амсоли Дунё Губор, Малолай, Мӯсо Маҳбуба, Спужмай Зарёб, Маряма Маҳбуб, Турпекай Қаюм дар адабиёти муосири Афғонистон ҳамчун бонувони достонофарини касбӣ эътироф гардидаанд.

Дар адабиёти садаи бистуми Афғонистон, хусусан дар солҳои 80-ум як таҳаввулот ва тақоне дар доираи достонофарини дар байни бонувон ба амал омад.

Пайдаи нав он буд, ки адабиёти форсӣ-дарӣ Афғонистон нисбат ба адабиёти пушту мавзӯи пайдоиши жанрҳои калони насрро чанд даҳсола пештар дар худ эҳсос карда буд. Мабадаи андешамандии мазмун ва мундариҷаи бонувони достоннавис дорои амиқи таърихию фалсафии воқеаҳои замон ва тасвири қаҳрамонони андешапарвар, хусусан бонувони Афғонистон мебошад.

Дуруст аст, ки бисёр рӯйдодҳои, ки ба сарнавишти як гурӯҳ ҷавонон барои суҷаи достонҳои афғонӣ интиҳоб шудаанд, ҷиҳати ҷузъӣ ва тасодуфӣ дошта, чунин ҳаводисро воқеан ҷамъбасти типикӣ ҷомеа шинохтан нашоёд. Аммо бонувони достонофарин ба типикӣ набудани он воқеоту рӯйдодҳо нигоҳ накарда, дар мазмун ва мундариҷаи достонҳои худ булҳавасӣ, хиёнат ба зану фарзанд ва сиёҳбасти духтарони фиребхӯрдари мавриди баҳсу андеша қарор додаанд. Зеро:

1. Вазиҷаи адабиёти бадеӣ танҳо аз инъикоси ҳунарии рӯйдодҳои типикӣ набуда, балки он метавонад ҳодисаҳои камбудҳои ҷузъӣ ва ғайритипикиро ба нақшаи худ қабул наояд, то ки норасоиву нобасомониҳои ҳаёти дар оянда рушд наёбанд.

2. Эшон дархӯри иҷтимоиянд, ки аз рӯзгори ҷомеаангези занони афғон сар задааст.

3. Ин бонувон тавонистаанд, симои бадеии занони ғайримаъмулро биёфаранд.

4. Бонувони мазкур (Спужмай Зарёб, Маряма Маҳбуб ва Турпекай Қаюм) аллакай ба сифати достоннависони касбӣ шинохта шудаанд ва онҳо ба масоили инъикоси бадеии занону духтарони муҳити хеш бештар тавачҷӯх зоҳир намудаанд. Аз ҷумла, достонҳои кӯтоҳи Спужмай Рауф «Ҷитобфуруши девона», «Одамҳо ва хонаҳо», «Ҳм! Ҳм! Ҳм!» ва ҳоказо, ки ба маҷмӯи аввалини ӯ «Шаранг, шаранги зангҳо» (1983) шомил гардидаанд, бо хусни забон ва ифодаи баён гардиданд, миқдори достонҳои даризабонро афзудаанд.

Достони кӯтоҳи «Шаранг, шаранги зангҳо»-ро Спужмай бо ҷумлаи зер оғоз мебахшад: «Шояд ҳам аввалин садо, ки ман шунидам, шаранг, шаранги зангҳо буд. . .» Ин садо аз забони қаҳрамони марказии достон ба миён меояд, ки ҳамчун модари худ бо ҳунари рақс рӯз мегузаронанд. Алалхусус зангҳо, ки дар як пояш баста шуда буданд, бо садоҳои дилкаш ба оҳанги рақси ӯ ҷӯр шуда, диққати бинандаро ба худ ҷалб менамуданд. Вале сад афсӯс, ки на ҳама ба моҳияти рақси вай сарфаҳм мерафт ва бо дили соф қафқубӣ мекард.

Қаҳрамони дигари достони кӯтоҳи Спужмай Рауф «Ҳм! Ҳм! Ҳм!» ҷавонест, ки дар кӯча рӯи барф оврагардӣ мекунад, ҳол он ки аксари мардуми камбағал дар ин рӯзҳо бинобар сабаби белибосӣ ва бепойафзоли чун анъана ба берун намебароманданд. Аз ин ҷиҳат, ин ҷавон худро дар кӯча танҳо ҳис мекунад ва ҳоказо.

Дигар персонажҳои дostonҳои кӯтоҳи адиба «Одамҳо ва хонаҳо», «Китобфурӯши девона» ва амсоли инҳо низ танҳои, бекаси ва бенавоии хешро ҳис карда, аз беҳимоятгари ва қисмати талхи худ дарун-дарун месӯзанд.

Спужмай Зарёб ҳамеша дар орзуи дидор ва чустуҷӯи кишвари дигар буд. Алалхусус, ошноӣ бо адабиёти фаронса офаридаҳои дostonҳои ўро ғани гардонидаанд.

Адиби афгон Латиф Нозимӣ менависад: «Шогирди Донишгоҳи Кобул будам, ки бо навиштаҳои Спужмай ошно шудам. Дар он рӯзҳо ӯ бо имзои Рауф менавишт ва Спужмай Рауф дар назарам қаламзана меомад, ки отифтарин тархро бо насли дилангезу оҳанин ва бо сабки шӯрангез рақам мезад».

«Шаранг, шаранги занҳо» гузинаи дostonҳои кӯтоҳи Спужмай Зарёб буда, 16 дostonи кӯтохро дар бар гирифтааст. Ба он шоири овозадори афгон Восифи Бохтарӣ, ки он вақт сардабири маҷаллаи «Жвандун» буд, тахти унвони «Самимӣ бо адабиёт» пешгуфтор менависад.

Дostonи кӯтоҳи «Сафарбарӣ»-и ин бонуи дostonофарин бо чумлаҳои зайл оғоз меёбад:

«Косаи об ва коби испанд аз сари субҳ рӯи рафи сафед ва баланди хона дида мешуд. Як ҳолати интизор ва васвосии ғамофарин он ҷо ҳукмравой дошт.

Рӯи меҳи бузурги девори утоқ як даст либоси сарбозӣ ба таври ғамангезе овезон буд ва пойини он канори девор попечҳои кӯҳна бо буттаҳои кӯҳнатар афтада буд. . .».

Ин дoston ба маънии зайл ба итмом мерасад: «Аммо модари саргардонаш саргардонтар шуда буд. Ва интизории бепоёнаш як рӯз бо марги худаш поён ёфт».

Акрамак ба ҷанги зидди англисҳо даъват мегардад. Солҳо мегузарад, вале аз ӯ ҳеҷ дарак намешавад. Модараш ҳар рӯз ҷашм ба дарвоза меҷӯхт, ки шояд писараш аз он ворид гардад. Бо ин ният, ҳар рӯз мазори «Ошиқону орифон»-ро зиёрат мекунад. Ҳангоми зиёрат модар мебинад, ки вай танҳо нест, ба мисли ӯ модарони зиёд роҳи фарзанд мепоянд. Он вақт ба хулосае меояд:

«Ҳамғамӣҳо ва ҳамдардиҳо одамҳоро ба ҳам наздик ва наздиктар месозад ва ёфтани ҳамғамӣ бо вучуди доштани андӯҳи бузург шодӣ меофарад».

Дар мазори номбурда ҳамагон ғами муштарақ доштанд. Он вақт ғаму ғусса дари ҳар хонадони шаҳри Кобулро кӯфта буд, зеро қариб хонае набуд, ки писаре, шавҳаре, бародаре ё падарере ба ҷанги зидди англисҳо ғусел накарда бошад.

Дostonи «Сафарбарӣ» ана ҳамин гуна саргардониву интизорӣ ва ғаму ғуссаҳои одамон махсус модаронро фаро гирифтааст.

Қаҳрамони марказии дostonи мазкур модари Акрамак аст, ки тамоми фаъолияти ӯ дар ботинаш ниҳон аст. Спужмай Зарёб дар ин дostonи хеш тавонистааст ин амали ботинии танҳо як модари фарзандгумкардари нишон диҳад, зеро пахлӯҳои дигари мавзӯ барои ӯ муҳим нестанд.

Чун Спужмай Зарёб худ модар аст, аз ин рӯ, ба қадри қаҳрамони дostonаш мерасад. Ба ин маънӣ, тақдир талхи модаронро бо самимият ба қалам медиҳад.

Дostonҳои дигари маъмули боло «Ангуштари тилло», «Одамҳо ва хонаҳо», «Дар ҷанголи эъдол», «Шаранг- шаранги занҳо», «Ҷакмани сиёҳранг» ба мавзӯ ва мақоми зан бахшида шудаанд. Чунончи, қаҳрамони марказии дostonи «Ҷакмани сиёҳранг» Оиша ном ҷавонзанест, ки бинобар сабаби таваллуди духтар шавҳараш Исмоил ўро лату кӯб мекунад.

Спужмай Зарёб хонандаро бо номи қаҳрамони дoston ошно намуда, сипас тавассути саволу ҷавоби доя бо Оиша мазмуни дostonро давом медиҳад:

– Оиша, ба ғумонам боз хонет духтар меша!...

– Не, на, на нагу!..

– Чоқ шудӣ, танбал шудӣ, боз духтарас!..

Оиша акнун таҳдидҳои пайдарҳами шавҳарашро зуд-зуд мешунид:

– Мекушамат, падарлаънат, мекушамат, баъди ин дашном, бо Оиша чи нохушии руҳ меод: «Чашмони сиёҳ ҳаракат мекард, остинҳояш ҷон мегирифтанд, муштҳои ба сару рӯи Оиша меҷӯрд».

Дар адабиёти муосири тоҷик М. Турсунзода қисмати «Мулоқоти яқум»-и дostonи «Ҷароғи абадӣ» симои мардери тараннум менамояд, ки аз духтар таваллуд кардани занаш безор будааст!

Ба хона аз қафои як тиреза,

Нигоҳ мекард марде бо ситеза.

Ба чин мӯи лабашро тоб меод,

Қасам бар хулку бар одоб меод.

Кушода чашмро чун шокоса,

Занашро таъна мезад он хулоса.

Ба ман гуфтанд, ки ӯ аз зан кимоб аст,

Зи духтар зодани зан дар азоб аст.

Намехоҳад, ки бинад духтарашро,
Муборак бод гӯяд модарашро!

Спужмай Зарёб достони «Шикори фаришта»-ро ба духтараш Нигин, ки он вақт (1983) чаҳорсола буд, мебахшад. Воқеаи дoston хеле оддист. Модар дар ошхона машғули пухтупаз буду Нигин дар назди тиреза омадани поғундаҳои барфи лак-лакиро тамошо мекард.

Сипас, саволу ҷавоби модару духтар оғоз меёбад.

– Модар, – мегӯяд Нигин, – барфа, ки аз осмон меёра?

– Фаришта, – посух медиҳад модар. . . .

Ҳамин тавр саволу ҷавоб ва баҳсу мунозираи духтару модар идома меёбад.

Достони мазкур воқеӣ буда, лаҳзаҳои муҳими хонаводагии бонуи достонофаринро фаро мегирад. Аз ин ҷо ин дostonро метавон достони тарҷумаиҳолӣ низ номид.

Яке аз бартарии Спужмай Зарёб аз офариниши достони мазкур дар ин аст, ки бо инъикоси мафҳумҳои малоикаву фаришта, ҳаёли хонандаро ба сӯи анъана ва расму одати мусулмонӣ ва масъулиятнокӣ он дар назди Худованди бахшоянда ва меҳрубон ҳидоят менамояд.

Дар эҷодиёти Маряма Маҳбуб бошад, мавзӯи зан ва мақоми он дар ҷамъият яке аз мавзӯҳои асосӣ ба ҳисоб меравад. Ҳарчанд қаҳрамони марказии достони кӯтоҳи ӯ – «Бел» Зевар дорои хусну малоҳат бошад ҳам, ҳамчун зани хушбин, зебо, вале сабукпой ба шавҳари қонунунии хеш хиёнат мекунад. Муаллиф барои бақувват сохтани андешаҳои доир ба Зевар барин занони бадахлоқ зани дигар – Тиллоро ба хати сюжет шомил месозад. Ин бонуи дostonсаро бо инъикоси симои Зевар ба воситаи санъати муколама (диалог) Тиллоро ба ҳайси зани бадрафтор, миёнарав ва беандешаву бемулоҳиза фош месозад. Тилло рафтори бадқирдоронаи хешро давом дода, баъдҳо мехоҳад, ки Зевари аз рафтору қирдори бад дасткашидаро боз ба ҷониби хиёнати нав роҳнамун созад, аммо акнун Зевар тағйир ёфта буд.

Ба ин мавзӯ даст задани Маряма Маҳбуб дорои аҳамияти ахлоқиву тарбиявӣ ва эстетикӣ мебошад, ин бонуи дostonсаро ба ин восита диққати мардумро ба проблемаи маънавиёти замон ҷалб месозад. Дигар симои достони номбурда – Раҷаб ҷолиби диққат аст. Шахсияти ӯ дар сюжети дoston баёнгари тимсоли деҳқонони бедоршуда мебошад. Раҷаб мехоҳад, ки тамоми деҳқонони деҳаро дар ин ҷо муттаҳид сохта, онҳоро ба муқобили арбоби деҳа – Гулобшоҳ, ки ҳамеша обро барои боғча ва майдонҳои зироатии худ истифода карда, гами дигар кишоварзонро намехӯрд, бархезонад. Ҳарчанд Раҷаб деҳқонро ташвиқ менамояд, ки аз як гиребон сар бароварда, ба муқобили Гулобшоҳ бархезанд, вале ташвиқоти ӯ самарае намедиҳад. Баръакс, рустоӣҳо вайро дастгирӣ намекунанд ва ҷунин ҷавоб медиҳанд:

– Гулобшоҳ зӯр дорад, ҳукумат аз ӯст ва ғайра.

Ҳарчанд аз тасвири бонуи достонофарин андешаҳои мусбати деҳқонро фаҳмидан мушқил нест, вале аз сӯҳбатҳои Раҷаб бо деҳқонони ҳамдеҳа ақидаҳои пешқадамонаи ӯро ба хубӣ метавон ҳис кард. Деҳқонони ҳамдеҳа, ки шуури паст доштанд, Раҷабро дастгирӣ накарданд ва ба саволҳои вай хомӯш монданд. Дуруст аст, ки Маряма Маҳбуб вақте ки достони хешро ба риштаи насл мекашид, ханӯз вазъияти инқилобӣ дар деҳот напухта буд. Аз ин ҷихат, қаҳрамони достони ӯ Раҷаб роҳи пирузиро дар қасосгирӣ мебинад. Ҳарчанд Маряма Маҳбуб дар бобати қасби деҳқонӣ ва моҳияти он чизе намегӯяд, вале тавассути симои деҳқон пешдастие дорад. Раҷабу бел бо ҳам омезиш меёбанд. Ба дигар ифода, Раҷаб ва бел ба падидаи назаррасе шабоҳат доранд. Ба ин восита Маряма Маҳбуб бо инъикоси бел рамзи меҳнати ҳалол, васоили қор ва заҳмати деҳқонро нишон медиҳад, ки ҳақ ба ҷониби ӯст.

Дар маркази достони дигари ин бонуи достонофарин «Моҳул» низ симои зан ва тақдири он меиастад. Қаҳрамони асосии дoston Моҳул ба ивази пулу мол фурухта шуда, як умр бадбахт менамояд. Ӯғуломи шароити номусоиди давр гардида, ба лату қуби шавҳар тоб меорад. Дар достони мазкур қас бо симоҳои Неъмат барин арбобону хонҳои деҳ, ки боиси бадбахтиҳои заҳматкашон мегардиданд, лаънат хонда, аз тақдири бади Моҳул барин зани муштипар таассуф меҳӯранд.

Ин ҷо қайд кардан ба маврид аст, ки Мисоқ Карим ном адиби машҳури афғон яке аз калонтарин, ҷозибтарин ва ҷолибтарин дostonе офаридааст, ки «Роҳи одамӣ» ном дорад. Дар ин дoston метавон андешаҳои инқилобии нависандаро ҳис намуд. Мавзӯи асар муттаҳидии мардум ва муборизаи онҳо бар зидди душманони табақаи заҳматкаш мебошад.

Достони мазкур аз се фасл иборат буда, қаҳрамони марказиаш бо номҳои Духтар, Писар ва Пирамард, ки маънии рамзӣ доранд, ёд мешаванд. Сюжети мухтасари ин дoston, ки дар рӯҳияи тасвири романтикӣ ҷараён мегирад, ҷунин аст:

– Дар доманаи кӯҳҳои сар ба фалакпечида ҷангали даҳшатноке ба назар мерасад, ки аз миёнаш рӯди серобе ҷорист. Гирду атроф хомӯш, танҳо баъзан ин хомӯширо хандаи Пирамарде халалдор менамояд. Хандаи Пирамард ба шиддате буд, ки аз таъсири он оби чашмонаш аз қабаати руҳсораҳои

ҷорӣ мегашт. Танҳо хангоми хасташавӣ ӯ хандаро бас карда, хомӯш мешуд. Аммо вақте ки вай дар соҳили дарё чанд мардро бо Духтаре мебинад, хандааш афзуда, дасташро ба шикамаш гузошта, печу тоб меҳурад. Баъди чанде байни Пирамард ва Духтар сӯхбати чиддие ба миён меояд. Дар аввал Пирамард мехоҳад ба ҳоли ин дӯшиза, ки дар байни ҷавонмардон буд, нафрат хонад, вале баъди фаҳмидани мақсади олии ӯ, ки мехост дигаронро барои фатҳи қалъаи он «сарзамини хушбахтӣ» хидоят намояд, хурсанд гардида, дар чанд лаҳза ҷавон мешавад, сипас ба ҷамоати Духтар шомил шуданаширо иброз медорад.

Дар ин ҷо нависанда ба ҷараёни ҳикоят ангезаи афсонавӣ дохил намуда менависад:

– Даре нагузашта, пирамард ногаҳон аз назар ғайб мезанад. Ҳама барои ёфтани ӯ талош варзида, ҷангалро тағу рӯ мекунад. Торикӣ торафт фаро мерасид. Дар ин хангом баногоҳ пирамард пайдо шуда, ҳамаро барои шабгузаронӣ ба кулбааш даъват менамояд. Чун кулбааш дар соҳили дигари дарё буд, нахустин шуда, худро ба дарёи пурталотуми ваҳшӣ мепартояд. Аз қафои ӯ Духтар ва Писар низ худро ба об меандозанд. Ҷавонмардони дигар бечуръатӣ намуда, дар соҳил мемонанд ва задхурди се тан фидоиро бо дарё мушоҳида мекунад. Яке аз ҷавонон ба дигараш мегӯяд: «Акнун чӣ мекунем?» Дигаре посух медиҳад: «Ку бубинем, бо онҳо чӣ ҳодиса рӯй медиҳад. Мо бо роҳи дигар хоҳем рафт».

Ҳамин тавр, Духтар, Писар ва Пирамард дарёи ваҳширо раҳна карда, худро ба доманаи қалъа мерасонанд. Дар ин дoston симои Пирамард тимсоли бадеии равшанфикре мебошад, ки андешаҳои пешрав ва инқилобии хешро мехоҳад, дар танҳои амалӣ намояд. Вале мубориза дар танҳои натиҷаи дилхоҳ намедиҳад, аз ин лиҳоз, фаъолияти сиёсашро ба охир расонида, рӯзҳои дарвешонаро ихтиёр месозад. Писар ва Духтар бошанд, тимсоли бадеии ҷавонони инқилобчӣ буда, ахиран «сарзамини хушбахтӣ»-ро фатҳ намуда ба мақсад мерасанд.

Мутаассифона, бахши охири дoston, бо айби матбаа чоп нагардидааст. Аз ин рӯ, афкори маданият ахлоқии нависанда номаълум монда, тасвири бадеии он «сарзамини хушбахтӣ» мушоҳида намегардад.

Мисоқ Карим тавассути симоҳои Пирамард, Духтар ва Писар як навъ типӣ бадеии инқилобчиёни Афғонистонро офаридааст. Алалхусус симои Духтар чун зани далеру шучоъ ва бомулоҳизаву дурандеш ба назар мерасад. Ӯ ҳеҷ гоҳ аз ният ва қори пешгирифта қафо намегардад, балки хуб медонад, ки пас гаштан хиёнатест ба халқу Ватани маҳбуб.

Дар воқеъ, Мисоқ Карим дар симоҳои Духтар – Маряма Маҳбуб, Писар – ҳудаш ва Пирамард Нурмуҳаммад Таракиро, ки он вақт раиси хизби «Халқ», баъдтар котиби генераливу сардори давлат буд, дар назар дошт. Яъне се қаҳрамони дoston, ки аз нафарони инқилобчиён ба ҳисоб мерафтанд, прототипи доштанд.

Яке аз бурдборҳои нависанда дар он зухур меёбад, ки на бо роҳи тавсифӣ, балки ба воситаи таҳайюл, фаъолият ва суҳанони қаҳрамонҳои хеш ҳақиқати фочаҳоро мавриди тасвир қарор медиҳад. Аслан дostonҳое, ки ҷанбаи иҷтимоиву сиёсӣ ва танқидӣ доранд, аз нигориши афсонавӣ ӯрӣ нестанд.

Дostonи «Роҳи одамай»-и Мисоқ Карим аз навъи он дostonҳост, ки қаҳрамонҳои Пирамард, Духтар ва Писар бо номҳои рамзӣ шинохта мешаванд. Агар мо осори Спужмай Зарёб, Маряма Маҳбуб ва Турпекай Қаюмро дар муқоиса ва аз назари методӣ таҳлили асари бадеӣ қарор диҳем, он гоҳ аз нигоҳи пайдарҳамии мавзӯю мундариҷа қаҳрамонон ва персонажҳо гӯё яке давоми дигаранд. Ба дигар ифода, яке ҷои холигии дигареро пурра менамояд. Чунончи, зане дар тасвири бадеии Спужмай Зарёб аз беҳонагӣ азоб кашада, дар ҷустуҷӯи сарпаноҳе саргардону овора аст. Дар ҷои дигар, зиндагии душвору ваҳшатбор занону духтаронро маҷбур сохтааст, ки эшон ба қорҳои ношоҷ ва таҳқиромез даст бизананд. Спужмай Зарёб дар дostonи «Ҳм! Ҳм! Ҳм!» ба дунёи ботинии қаҳрамонҳои назар афканда, кӯшиш ба харҷ медиҳад, ки ба наслҳои минбаъда дардҳои ҷомеаро ошкор бисозад.

Ин гуна равишро метавон дар осори бонуи дostonсари тоҷик Гулрухсор Сафиева дар романи «Занони сабзабахор» мушоҳида кард. Аслан, воқеоти зиндагии ду халқи ҳамсоя (ҳамҷавор) тоҷикӣ афғон бо ҳам пайванди иҷтимоӣ дошта, аз лиҳози забону фарҳанг муштарак мебошанд.

Агарчи Гулрухсор дар романи хеш ҳаёти воқеъбинонаи занони тоҷикро дар роҳи нангу номус, пуршарафӣ ва матонат нишон дода бошад, аммо ин падида барои Спужмай Зарёб, Маряма Маҳбуб ва Турпекай Қаюм ноком аст, зеро раванди зиндагӣ ва вазъи он ба ин носозгор буд.

Аз таҳқиқи дostonҳои кӯтоҳ, миёна ва дарози бонувони дostonсари Спужмай Зарёб, Маряма Маҳбуб ва Турпекай Қаюм бармеояд, ки эшон ба ҷиҳатҳои бадеӣ бештар тавачҷуҳ зоҳир намуда, аммо ба масъалаи асосии адабиёт, ки иборат аз тарбияи ҷомеа мебошад, камтар диққат додаанд.

Бо вучуди ин, бонувони номбурда аз шеваи баёни неруманд қор мегиранд. Забони дostonҳои онҳо хеле равону дилҷасп ва ҷаззобу рангин буда, аз ноҳамвории таркибҳо ва пургӯйҳо ӯрӣ мебошанд.

А Д А Б И Ё Т

1. Асозода Х. Адабиёти садаи XX-и форсии тоҷикӣ (китоби 2, ҷ.2.), Душанбе, 1996
2. Турсунзода М. Шерва дostonхо. Душанбе: Адиб, 1991.

СОЦИАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ В ТРАДИЦИИ СОЧИНЕНИЯ НОВЕЛЛ В ТВОРЧЕСТВЕ СОВРЕМЕННЫХ АФГАНСКИХ ЖЕНЩИН - ПИСАТЕЛЬНИЦ

В статье анализируются социальные аспекты в традиции сочинения новелл в творчестве афганских женщин на современном этапе. Автор стремилась исследовать творчество прозаиков Афганистана, творчество которых оставило свой след на творчестве женщин – прозаиков Афганистана.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: женщины – писательницы Афганистана, традиция написания новелл и рассказов, социальные аспекты, сочинение рассказов.

SOCIAL ASPECTS IN TRADITION OF THE COMPOSITION OF SHORT STORIES IN CREATIVITY OF MODERN AFGHANI WOMEN – WRITERS

In this article are being analyzed the social aspects in tradition prose of tale and novels in creation of women in modern level. The author tended to investigate the creation of prosiest of Afghanistan, that impact of their creation left a track on women-prosiest.

KEY WORDS: women – writers of Afghanistan, tradition of a writing of short stories and stories, social aspects, the composition of stories.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Сабина Саидова* – старший преподаватель Таджикского аграрного университета. ТЕЛЕФОН: 918-65-05-54.

СУРУДҲОИ МАРОСИМИИ МОТАМ ВА ФАЪОЛИЯТИ ЗАНҲО

Д. Саидова

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Фолклоршиносии тоҷик таърихи қадима дорад. Нисбати масъалаҳои ба эҷодиёти даҳанакии халқҳои тоҷик-форс даҳҳо асарҳои хурду бузург навишта шуданд, ки дар онҳо пандҳои гуногуни эҷодиёти мардуми форсзабон аз назари илмӣ таҳлилу тадқиқ шуданд. Дар ин бобат асарҳои олимони халқу миллатҳои гуногуни ҷаҳон ва ватанӣ дастрасанд, ки онҳо дар таҳлилу тадқиқи як қатор проблемаҳои то ба имрӯз омӯхта нашуда аҳамияти беандоза бузургро молиқанд. (1) Яке аз масъалаҳо, ки то ин дам ба таври бояду шояд омӯхта нашудааст, масъалаи маросими мотам ва фаъолияти занҳо дар он мебошад. Дарвоқеъ, маросими азодорӣ – мотам диққати фолклоршиносро барвақт ба худ ҷалб карда бошад ҳам, мавриди тадқиқи махсус қарор нагирифтааст.

Бояд гуфт, ки бештари сурудҳои таърихӣ ба муносибати марғи нобахангоми шахсиятҳои таърихӣ, ки барои ғояҳои иҷтимоии давлатӣ муборизаҳо бурдаанд (пеш аз ҳама роҳбарони шӯришҳои халқӣ) ба таври марсия гуфта шудаанд. Масалан, суруду марсияҳо дар ҳақи Восеъ, Нозим, Қаландаршоҳ, Гулизор, сурудҳо дар васфи Усмон (Шӯриши Усмон) аз ҳамин қабиланд.

Дар солҳои ташкилёбии ҳукумати шӯравӣ ва дар марҳилаҳои аввали барқароршавии он низ ҳодисаҳои пайдарпайи фавтидани одамон бо сабабҳои гуногун, аз ҷумла қашшоқиву бенавоӣ, камбизоатӣ, бемориҳои сиҳу варача, мавҷуд набудани табобати асил мурдани одамон зуд – зуд ба вуқӯ меомад. Илова бар ин баъди вафоти волидайн ва «қалонтари хонавода» вазнинии зиндагӣ ба сари хурдсолони хона бори гарону пуразоб ва даҳшатовар буд. Зиндагии бад, тоқатнофарсо, сарфи зиёди маблағ ва либосворӣ барои иҷрои урфу одатҳои сохтаю нодаркоре, ки аз тарафи бо ном муллоҳою фолбинон ва баъзе табибони муфтхӯри тамаълуқҳои маҳаллаҳо, инчунин дар розӣ кардани мурдашӯй, гӯрканон ва дигар урфу одатҳои зараровар ба сари оилаи марҳум бори вазнинеро ба вучуд меоварданд. Бинобар ин, барои хешовандони мурда, на танҳо аз хеши наздики худ ҷудо шудан, балки илова бар ин ҷиҳати моддӣ низ зарари қалон дидан ниҳоят андӯховар буд, ки ин андӯх дар раванди маросими мотам, махсусан дар сурудҳои ин маросим ба хубӣ ифода меёфт.

Пеш аз ҷон ба Ҳақ супоридан ҳолатҳои гуногун рӯй медиҳад. Баъзе маҳрумхоеанд, ки бо васиятҳо ҷон месупоранд ва гоҳҳо хомӯш бевасият аз дунё мегузаранд. Ногуфта намонад, ки нисбати васияти бемор пеш аз ҷон ба Ҳақ супоридан савобияти хубе дорад. Масалан, Ҳазрати Имоми Аъзам изҳор намудааст, ки хушбахтии мо мусулмин ва пайравони мазҳаби ҳанафӣ дар он аст, ки васиятҳои гаронқадри асосгузори мазҳаб Имоми Аъзам Абӯҳанифа (р) ба қасони наздиктаринашон, ба шогирдон бозгӯ намуда буд. Васият пеш аз марғ ба фарзандон, бародарон ва шахсони ба эшон азиз иброз карда мешавад. Ва васият хатман бояд иҷро карда шавад.

Дар арафаи ҷонсупорӣ муллои деҳа ва мӯйсафедони намозхон (пойи батаҳорат) дар атрофии бемор гирд омада қалимаи шаҳодатро дар болои сари бемор мехонанд. Ҳамин ки дили бемор аз задан

бозмонд, ба рӯймоли обнарасидае манахгирон мекунад. Манаҳои фавтидаро асосан шахси ботачриба ё худотарсе, ки хурмату эҳтироми зиёд дорад, мебандад. Агар марҳум мард бошад, иҷозат аст, ки манаҳи ўро баъзан занони кўҳнасол низ банданд ва агар марҳум зан бошад, дар ҳолатҳои гуногун бародарон ва ё тағои марҳум манаҳи ўро мебандад.

Ба ҳамин тариқ, давраи нолаю фарёд, муканию рўхарошӣ, гиребондаронӣ ва ниҳоят ҳолати вазнине ба назар мерасад. Падару модар (бештар модар), хоҳару бародарон, аммаю холаи худро дар ҳолати бенавоӣ, хору зор, дард аз фироқи марҳум ва амсоли инҳо нишон медиҳад. Баъзан чунин ҳам рӯӣ медиҳад, ки занон мӯйҳои бофтаи худро кушода ба сари рӯӣ ва китфҳояшон мепартоянд. Баъзеи дигар рӯйҳояшонро хуншор карда, зору низор гиряю нола мекунад.

Одатан дар атрофи ҳасад занону духтарон чамъ омада ба модар, хоҳар ва хешу табори вай ҳамдардӣ изҳор менамояд. Баъзе занони деҳа писар, духтар ва бародари наздик ва ё барвақт фавтидашонро ба ёд оварда бо нолаю гиряҳои модари марҳум ҳамроҳ ва ҳамовоз шуда нола мекунад. Мардҳо бошанд, бо таклифи ҳамсояҳои (хонаи азодор) марҳум рафта менишинанд ва баъзеи дигар онҳоро дар беруни ҳавлӣ интизори ҷаноза (то об гирифтани) мешаванд.

Бояд гуфт, ки дар баъзе сарчашмаҳои илмӣ 2 (18, 38, 43) нисбати маросими мотам маводи фаровоне чамбоварӣ намуда, тарзи гузаронидани ин маросимро ишора кардаанд, вале бисёри лаҳзаҳои нозуки маросими мотам таҳлилу тадқиқи пурраи худро наёфтаанд. Масалан, гузаронидани маросими духтари фавтида, ҷавонмард аз маросими занон ва мардони солхӯрда тафовуте дорад. Духтари аз дунё гузашташударо чун рамзи ҳазон аз сар то ба по гули зард ё садбарги зард гузошта, тобутро бо либосҳои ранга оро медиҳанд. Модар ва модаркалони майит танҳо рӯймоли сафед дар сар гузошта, миёнашро баста, дар болои сари марҳум зор – зор менамояд. Хангоми нола зане бо овози баланд, ки ғарқи оҳанги нола, маҳзуну гиряолуд аст, рубоiero байт – байт карда мехонад ва баъд занони хушовоз ҳамовоз мешаванд. Чунон бо алам ва маҳзун нола мекунад, ки шунавандагони дар ҳавлӣ будагӣ низ оби дида мерезанд:

Харгиз дили ғампарваракум шод нашид,
Кошпум ба замин ниҳолакум сабз нашид.
Бачамой, бачамой, бачамой вой бачамой!

Модари марҳум ба овози маҳзуну пуралам ба ин зани нолида «Садқаи нолаҳот очаи фалонӣ» гуфта изҳори миннатдорӣ менамояд. Дарвоқеъ ноларо дар назди тобут ҳар кӣ бо он тарзе, ки он зан менамояд, иҷро карда наметавонад. Ин амалро зане, ки овози маҳину форам, донандаи рубоию дубайтиҳои мотамӣ аст, иҷро карда метавонад. Хангоми «бачамой»-ро чор маротиба гуфтани ӯ занони дигар «сари овоз»-и ўро мегиранду ҳамовоз мешаванд. Гиряю ноларо бештар хешу табори марҳум ба навбат иҷро мекунад. Азбаски дар чунин рӯзи мотам либоси кўтоҳостин намегушанд, занҳо бо перохани остиндарози аслан тоҷикӣ гиребончок бо ҳам зич нишаста, оби дидаҳояшонро бо рӯймолча ё нўги рӯймоли сар ва ё нўги остинҳояшон пок менамоянд.

Матни асосии суруди мотам ба он алоқаманд аст, ки дар маркази маъноӣ он рӯҳи фалаки бебақо, дарду ғам аз фирок, кўтоҳии умри инсон, бадбахтию ноумедӣ ва номуродӣ қарор гирифта боша. Сурудҳои ғамангез, пурдарду алам дар сари тобут бо оҳанги гиряи зор – зори зани хонанда печида, дили ҳозиринро месўзонад ва чамъомадагонро ба гиря меоваранд. Ин ҳамон ҳолатест, ки қадри инсонро дар назди ҳамдигарӣ нишон медиҳад. Дилсўзӣ, ҳамдардӣ, таъзиябаёнқуниҳо ба соҳиби марҳум нишонаи меҳру муҳаббати мардуми маҳалла, деҳа мебошад.

Дар маросими мотам дубайтию рубоҳои халқӣ, ки мазмунан ба ҳаёти саҳти зиндагӣ, ба бенавоию танҳои ва ночорию нодорӣ нигаронида шудаанд, хонда мешаванд ва баъди хондани чор мисраъ ба хондани «Бачамой», «баламой» нола идома меёбад.

Баъзан ҳолате рӯӣ медиҳад, ки модару хоҳарон ва дигар хешовандони наздики марҳум бадеҳатан дубайтӣ ва рубоӣ эҷод карда, бо лаҳча ва шеваи маҳали худ онро бо сўзу гудоз мехонанд ва занони ҳампахлу ҳамовоз мешаванд:

Эй очаи ҷон, ягон - ягон ёдум кун,
Ҳокистари кўҳи ту шудам бодум кун.
Ҳокистари кўи ту шудъм, боди фано,
Ай мулқой ғарибӣ озодум кун,
Вой бачамой, бачамой, вой бачаме.
Апаме, апаме, апаме, вой апаме!

Чунон ки аз сатрҳои боло маълум аст, нолакунанда модари марҳум аст, ки аз забони фарзанди фавтидааш рубоии мардумиро хонда нола мекунад.

Ба таври илова бояд гуфт, ки нависандаи ин мақола дар рафти мотам имконият пайдо карда наметавонист, ки амалиёт ва гуишҳои мотамдоронро ба осонӣ собит намояд, аз ин рӯ, банди дар

мотами 83 мотамдор ба нияти мушоҳидачӣ ишпинок намудем. Бештар садои хониши модар баландтар, чонсӯзтар, маҳзун бо гиряву ҳукакзаниҳои чигаркабобу дилкабоб ба авҷи фалак мезад.

Зардолуи зарди резабаргем, бачамоӣ,
Мо хурду калон насиби маргем, бачамоӣ,
Эй хурду калон хуб бидонед, ҳама
Дар гӯшаи йаг манзил хобем, бачамоӣ!

Бузургии модар, меҳри модарӣ ҳам дар он зоҳир мешавад, ки фарзандони худ, хешу табор, ҳамсояҳоро бо бурдборӣ, пуртоқатӣ ва инчунин ба шукр қардан ҳидоят менамояд. Баъзан занҳои сурудхон хангоми мотам аз рубой ва дубайтиҳои халқӣ ба таври эҷодкорона вариантҳо месозанд. Инчунин дар хониши онҳо ҷои истиқомат ва макони гӯянда дар мисраъҳои эҷод намудаи ӯ ишора меёбад:

Ай хуна буромадум гумут қардум,
Гъли мучаха хиёли рӯйут қардум.
Гъли мучаха бӯи қадум, бӯии ту нест,
И қучаи Қӯлоба гаштум мисли ту нест.

Бояд гуфт, ки ин тарзи гузаронидани маросими мотам дар соли ҷанги «бародарқуш» афзуд. Дар ин солҳо бисёр ҷавонон аз қашшоқию барҷомондагии оилаҳо азми сафари кишварҳои хориҷӣ намуда, чанде аз онҳо бо ҳар сабаб ғавтиданд ва ҷасадҳои онҳоро ба хонаҳояшон, ба падару модарашон оварда супурданд, ки ин вазъият то ҳанӯз ҳам идома дорад.

Сурудҳои мотамӣ ва рубоӣю дубайтиҳои васфии марҳум дар шакли дигари жанрҳои фолклорӣ меафзояд. Масалан нолаи модари Мирзо ном ҷавонмарди 25-сола, ки дар муҳочирати меҳнатӣ бо қадом як сабабе вафот мекунад, ҳамаро дар ҳайрат гузошт, ки ҷуноне, ки мардум мегӯянд, як рӯзи сиёҳи бадтарин буд, ки ба сари оилаи марҳум омада буд:

Рафтам лави дарёи Урал қузам пуроб нашид,
Сад ҷарх задам Мирзо хабардор нашид.

Мисраъҳои, ки дар маросимҳо хонда мешаванд, гоҳ эҷодкорона ва гоҳ аз суруду марсияҳои барвақт маълуму машҳур илова қарда мешаванд. Дар ҳар ду ҳолат ҳам ин гуна сурудҳо шохиди онанд, ки инсон чи дар лаҳзаҳои душвори зиндагӣ ва чи дар мавридҳои фараҳмандию хурсандӣ худро ҳамчун як ҷузъи зарурии ҳаёти маънавияш барои ифода қардани идеалҳои худ истифода мебарад.

АДАБИЁТ

1. Амонов Р. А. Лирикаи халқи тоҷик – Д., «Дониш», 1968, с. 412.
2. Абурайҳон Берунӣ. Осор-ул-боқия, - Д., «Маориф», 1999, с. 445.
3. Брагинский И.С. Опыт исследования элементов народного поэтического творчества в памятниках древней и средневековой таджикской письменности. Автореферат дис. док. наук. –М., 1954, - с. 6.
4. Марр Ю.Н. К изучению персидской свадьбы. Сборник музея антропологии и этнографии. IX. Л., 1930, с. 197-208.
5. Алиева Фотима. «Ҷавоҳирулаҷаб» - нахустин тазкираи занони суханвар. Маводи конференсияи илмию амалии олимони мутахассисони ҷавони Тоҷикистон (13-14 апрели соли 1989).
6. Додочон Обидзода. Рамазон ва суннатҳои он дар Афғонистон. Д., с. 1998, с. 56.
7. Иброҳими Наққош. Мочарои дониши Қарбало ва ғазилати моҳи Муҳаррам ва Ошӯро. – Д., 2008, с. 30.
8. Қодиров Р. Фолклори маросимии тореволютсионии тоҷикони водии Қашқадарё, - Д., 1963.
9. Рахимов М. Обычай и обряды связанные со смертью и похоронами у таджиков Кулябской области, Известия отд. Наук. А. Н. Тадж. СССР, №3, - Д., 1957.
10. Рӯзи Аҳмад. Рамазон моҳи муборак бошад. Рӯномаи «Садои мардум», 16.04.1991.
11. Умарова Ш. Сурудҳои таърихӣ дар бораи шӯриши Усмон. Маводи конференсияи илмию амалии олимони (13-апрели соли 1989) с.90-94.

ПЕСНИ ПОГРЕБАЛЬНОГО ОБРЯДА И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЖЕНЩИН

Таджикская фольклористика имеет очень древнюю историю. О персидско-таджикском устном народном творчестве написано очень много произведений, в которых подвергнуты научному исследованию и анализу различные нравоучения из устного народного творчества персоязычных народов. Но есть некоторые стороны народных традиций которые до сегодняшнего дня не изучены до конца. К ней относятся погребальные обряды и участие женщин в них. Данная статья изучает различные этапы данного обряда и участие женщин в них.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: таджикская фольклористика, обряды и традиции, погребальный обряд, участие женщин в погребальном обряде.

SONGS OF THE FUNERAL CEREMONY AND ACTIVITY OF WOMEN

Tajik фольклористика has very ancient history. About Persian - the Tajik oral national creativity many products in which various morals from oral national creativity Persian languages the people are subjected scientific research and the analysis are written. But there are some parties of national traditions which till today aren't studied up to the end. Funeral ceremonies and participation of women in them concern it. Given article studies various stages of the given ceremony and participation of women in them

KEY WORDS: Tajik folklore studying, ceremonies and traditions, a funeral ceremony, participation of women in a funeral ceremony.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Дилшадруз Саидова* – аспирантка Кулябского государственного университета им. Абуабдуллоха Рудаки

ОФАРИНИШИ ИНСОН ДАР ОИНИ ЗАРТУШТ

Сора Ҳазорхонӣ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Намуди бузурги офариниши ахуроӣ одам аст ва намуди бузурги одамӣ андеша ва намуди бузурги андеша сухан. («Готҳо», ҳоти 29, сах. 106)

Аз дер боз то кунун устураи офариниш ҳамвора ҷойгоҳи барҷастаеро дар миёни устураҳои ақвоми мухталиф доштааст, чаро ки баёнкунандаи меҳвар ва бунёни кайҳоншиносӣ ва яздоншиносии он мардум ва нишондиҳандаи маншаъ ва хостгоҳи ҷаҳони ҳастӣ ва чанду чуни пайдоиши он ва раванду ормони ҳаёт аст. Дарвоқеъ, устура тафсир ва таҳлили инсонии куҳан аст аз ҷаҳони ҳастӣ, ки моҳияте фаротаърихӣ ва мифофизикӣ ва қидмат ва асолате хадҷанопазир дар назди вай дорад ва, лизо, ҳаргиз наметавон устураҳоро дар чорҷӯби ақлонияти модерн фаҳм ва таҳлил намуд.

Дуруст аст, ки осори гузаштаи мо дар тамоми заминаҳои илмӣ ва ... дорой намунаҳои хубе аст, аммо баҳши муҳиме аз онҳо дар пайкари устура ба мо расидааст. Шиноҳти устура ва ошноӣ бо дунёи пуррамзу рози он ва қудрати таҷзия ва таҳлилии ишораҳои намодини он метавонад дониши гузаштаро дар пешӣ ҷашм бигузаронад ва аз лобалоӣ алфоз ба зоҳир дostonвор ва афсонамези он ҳақоқиқи таърихӣ ва фарҳангиро берун бикашад. Устура на таърих аст ва на оин ва на ҳамоса, аммо, дар айни ҳол, бо ин ҳар се пайванде наздик дорад.

Дар ҳақиқат, устура аз воқеияти зиндагӣ ҳикоят мекунад, воқеиятҳое, ки дар тӯли таърих ва тамаддуни миллий шакл гирифтааст. Ва, гарчи дорой забоне куҳан мебошад, аммо азалий нест. На қасди эҷоди шӯр дар шунавандаро дорад ва на илқои тафаккуре хос, балки падидаест, ки аз сохторҳои иҷтимоӣ, улғуҳои рафторӣ, оинҳои ҷамъӣ ва фардӣ шакл гирифтааст ва мо низ барои шиноҳти одамӣ, истеъдодҳо ва рисолаташ ба унвони махлуқи асаргузор дар ҳастии нопадидор ночор ба убур аз гузаргоҳи устура ҳастем, чаро ки падидаи офариниш дар ин қолиб баён шуда ва он устура ин аст: «Урмузд дар рӯшаниӣ бекарон дар аълоаълайин ҷой дошт ва Аҳриман дар фурутарин ториқӣ. Миёни ин ду ҳало буд ... Урмузд бархӯрд аз хиради нимаогоҳ, тааннии хираде, ки бар ҳама чиз ихота дорад. Аммо, Аҳриман нодон буд. Бинобар ин, Урмузд аз вучуди Аҳриман огоҳӣ дошт, аммо Аҳриман аз вучуди Урмузд огоҳ набуд. Бар ҳасби иттифок, Аҳриман ба марз омад, равшаниӣ Урмузд ро аз дур бидид, нирӯи вайронгарӣ ӯро бар он дошт, то офариниши рӯшани Урмузд ро ба ториқӣ кашад. Аммо, Урмузд ӯро ба гуфтори поки урмуздӣ беҳуш кард ва ба ториқӣ фуру афканд ва барои муқовимат дар баробари ҳамлаи Аҳриман офариниши худро ба пайкари минуй (ғайримоддӣ) шакл дод ва се ҳазор сол офариниш ба ин гуна буд. Дар поёни се ҳазор сол Аҳриман дубора ба боло омад. Урмузд бо хиради минуии худ дарёфт, ки агар паймоне мушаххас набандад, Аҳриман бар нобудии офариниши ӯ тавоно хоҳад буд. Паймоне сеҳазорсола баст ва дар ин муддат офариниши минуии худро чехрае моддӣ, аммо сокин дод. Дар поёни се ҳазор сол офариниш моддии сокинро бесуд дид, бинобар ин, онро мутаҳаррик гардонид, то ҳар як аз офаридагон битавонанд бо бархӯрдорӣ аз ин таҳаррук дар баробари Аҳриман муқовимат кунанд. Нӯҳ ҳазор сол пас аз оғози ҳастӣ Аҳриман ҳучуми худро оғоз кард ва бар офаридагони Урмузд битохт ва осмонро аз тарс биларзонид: обро бадмазза, шӯр ва талх кард, заминро сӯроҳ кард ва пасту баландӣ дар он эҷод кард; гиёҳро, ки тарду ширин буд, бихушконид ва говро, ки намоди ҳама ҷонварони рӯйи замин буд, бикӯшт ва, саранҷом, ба сӯроғи Каюмарс- намоди одамӣ омад, аммо бар нобудии ӯ тавфиқ наёфт, чи, ҷунон таъйин шуда буд, ки Каюмарс то сӣ сол аз ҳамлаи Аҳриман дар амон бошад.»

Пас, Аҳриман сармаст ва аз муваффақияти худ ҷунин андешид, ки: «пирӯзии ман комил шуд, зеро осмонро дарҳам шикастам ва ба тирагиву торӣ олудам, обро олудам ва заминро суфтам ва бо торӣ табоҳ кардам ва гиёҳро хушконидам ва говро мирондам ва Каюмарсро бемор кардам ... , аз сӯйи Урмузд дар разм касе намонд, ҷуз як мард, ки ӯ низ яке ҷӣ тавонад кард?»

Пас аз сӣ сол Каюмарс бар самти чап уфтод ва даргузашт. Ҷун даргузашт, аз андомҳои ӯ ҳашт навъи филиз, ки зар, сим, оҳан, рӯй, қаль, сурб, обгина ва алмос бошад, падида омад ва тухмаи ӯро ба

хуршед руфт ва дар рӯшани полуда шуд ва бухри онро Нарюсанг- паёмовари илоҳӣ нигоҳ дошт. Як бухро Испандормаз, яъне замин пазируфт ва он тухма чихил сол дар замин буд ва пас аз чихил сол Одам ва Ҳавво аз он бирустанд. Аз ин рӯ, одамай офаридае аст заминӣ ва осмонӣ. Бинобар ин, дар ӯ ва хамирааш минуи хуб ва бад, ҳар ду қарор доранд.

Дарвоқеъ, оини беҳӣ, ки худ оини тавҳидӣ ва аз таолими паёмбари сулҳ ва дӯстӣ- Зартушт мондагор ва инсонсоз гашта, ба одамай ба унвони падидае илоҳӣ нигоҳе хос дорад, ба гунае ки: «Зартушт одамиро офаридаи пок ва беолоиши Ахуромаздо ва ҳмқору ёвари офаридгор дар густариш ва такомули офариниш ва пайкор бо нирӯҳои аҳриманӣ медонад, на гуноҳқоре азали, ки бояд ҳамвора рӯй аз хушӣ бигардонад ва нафси ҳешро бикушад ва анвои шиканчаҳо ва хавлу ҳаросҳоро бартобад, то растагор шавад. Зартушт монанди Будо намегӯяд: «Раҳои хар кас дар нестии ӯст» ва одамай бояд аз хамаи лаззатҳои инҷаҳонӣ даст бишӯяд ва дар гӯшае ба риёзат бипардозад. Балки мегӯяд: «одамай барои комравоии фардӣ ва иҷтимоӣ офарида шуда ва зиндагӣ ситеза ва муборизаи дерпое аст миёни некӣ ва бадӣ ва бар мост, ки ҳамвора пуштибони ростӣ ва дурустӣ ва раҳрави роҳи некӣ бошем ва бо зишпӣ ва табоҳӣ ва бадӣ набард кунем.»(15, 7-9)

Дар ҳақиқат, метавон чунин гуфт, ки дар омӯзишҳои оинӣ ва динии Зартушт мақсуд ва ҳадаф аз офариниш ва натиҷаи ҳаёт он аст, ки одамай дар обод сохтани ҷаҳон ва шодмонии худ ва дигарон бикушад ва бо «андешаи нек» ва «гуфтори нек» ва «қирдори нек» худро шоистаи он гардонад, то ба авҷи камол даст ёзад ва бо беҳрӯзиву ҷовидонагӣ қарин гардад.

Зартушт ё Зартуштар ба маънии дорандаи шуғури зард, писари Пурушасб, яъне дорандаи асби пир, аз хонаводаи Спитамон, дар соли 660 қабл аз милод дар шаҳри Шиз дар Озарбойҷон зода шуд.

Ба гуфтаи таърих, вай дар овони ҷавонӣ ба ғоре дар болои кӯҳи Саблон паноҳ бурда ва дури аз халқро бар муошират бо онон ихтиёр намуд ва ба гунае худро пойбанд ба риёзате сохт, ки 10 сол ба тул анҷомид. Ин муддати тӯлонӣ фурсате дар ихтиёри вай қарор дод, то битавонад ба некӣ ба ситоиши маҳбуб ва Ахуроӣ бузург бипардозад ва офаринишу хилқати бемунтаҳояшро бо дидаи басират бингарад, то шояд асрори илоҳӣ бар вай хувайдо гардад ва ба оёте аз китоби офариниш даст ёбад.

У саранҷом дар синни 30- солагӣ ба мақоми волои паёмбарӣ аз ҷониби Ахуромаздо баргузида шуд ва бар фарози кӯҳи Саблон ба илҳомоти ғайбӣ аз ҷониби Парвардигор ноил омад. Ҳамон гуна ки пеш аз ин низ ишора шуд, оини Зартушт ва таолими он бар мабноӣ парастии Худованди якто ва хифзи усул ва арзишҳои волои инсонист, ба тавре ки шиори ҷовидони пиндори нек, гуфтори нек ва қирдори нек ба унвони поя ва усули ахлоқӣ ва сарлавҳаи дину оини вай худнамоӣ мекунад.

Зартушт дар ясноӣ 44 мегӯяд: «Аз ту мепурсам, эй Ахуромаздо, кист падари ростӣ? Кист нахустин касе, ки роҳи сайри хуршед ва ситора бинамуд? Аз кист, ки моҳи гетӣ тийхӣ аст ва гаҳе пур? Кист ниғадори замин ва сипехр дар боло? Кист офаринандаи обу гиёҳ? Кист, ки ба боду абр тундравӣ омӯхт? Кист офаринандаи рӯшноии судбахши торикӣ? Кист, ки хобу бедорӣ оварад? Кист, ки бомдод ва нимрӯз ва шаб қарор дод ва диндоронро ба адои фариза гумошт? Кист офаринандаи меҳру муҳаббати Орматӣ? Кист, ки аз рӯйи донишу хирад эҳтиромаӣ падар дар дили писар ниҳод? Эй Маздо! Ман мекушам туро, ки Офаридгори кулӣ, ба тавассути хиради муқаддас ба дурустӣ бишносам.»(10, 10)

Зартушт низ монанди соири паёмбарон ва расулони фиристодашуда аз ҷониби Ҳақ дорои китобе муқаддас ва дастуроту таолиме аст, ки аз ҷониби муаллиме қадим барои ҳидояти маҳлуқот ходис шуда, дар олами моддӣ таъйин гардида. Китоби муқаддаси вай, ки сарлавҳаи донишу ҳикмати эронӣ маҳсуб мешавад, «Авасто» ном дорад. Дар ин китоб масъалаи офариниши Худованд ин гуна баён шудааст: «Ва Худованд ҳастиро дар шаш гоҳ офарид, ки бояд ҳар ҳангом ҷашни ҷудоғонае барпо кард.»(11, 221)

Албатта, мо шоҳиди назирӣ чунин таорифе дар соири кутуби муқаддаси илоҳӣ ҳамчун «Таврот» ва «Қуръон» низ мебошем. Дар Таврот ва дар обишхӯри офариниш омадааст, ки «Худованд рӯзи нахуст осмон ва рӯшаниро офарид, рӯзи дуввум обҳоро офарид, рӯзи саввум заминро хушкӣ ва дарёву гиёҳро офарид, рӯзи чаҳорум ситорагон ва сипехро офарид, рӯзи панҷум ҷонваронро офарид ва шашум инсонро офарид ва чун ҳаста шуд, рӯзи ҳафтумро биёсуд.» («Таврот», «Обишхӯри офариниш»)

«Қуръон» ҳам мутазаққир мешавад, ки «Худованд ҳастиро дар шаш рӯз офарид ва пас аз он ба офариниши арш пардохт.»(сураи «Бақара», ояи 29 то 30)

Дар ин ҷо лозим меонам, пеш аз он ки ба тавзеҳи мароҳили офариниш, бавижа офариниши инсон, пардохта шавад, барои шаффофтӣ шудани дидгоҳи ин оин нисбат ба сунъ ва хилқати Худованд дар назари хонандагон ба мавриде хос ишора намоям.

Бо ғавр дар устураҳои офариниши ҷаҳон дармеёбем, ки ин амр дар ибтидо бо тақобули хайр ва шар, ростӣ ва кажҷӣ оғоз гардида ва дар ниҳоят низ поёни ҷаҳон, аглаб, бо пирӯзии некӣ ва ростӣ ҳамроҳ хоҳад буд.

Аз дидгоҳи Зартушт низ вучуд танҳо дар ду мақула мегунҷад ва таърихи ҷаҳон низ ҳамвора дарбардорандаи кашокаши мустамари нирӯҳое аст, ки обишхӯри худро аз ин ду мақула меёбанд ва инсон низ ҳамонанди соири мавҷудот фориқ аз ин кашокаш бе амон намебошад.

Дарвоқеъ, инсон дар ин миён халқ мешавад, то дар тайи ҳаёти хеш ва бо нирӯи муайяни худ қувваи шарро аз байн бибарад, ба гунае ки бо фаъолиятҳои одамай андак- андак шар заиф шуда ва, тадричан, нобуд мегардад. Ба иборати дигар, мавҷудияти шар ва рағбати он дар ҳучум ба қаламрави хайр масъалаи хилқати инсонро зарурӣ месозад, чаро ки дар ниҳоят вай ҷониби рӯшноиро гирифта ва ба сӯйи он гом мениҳад, зеро ин рӯшноӣ аст, ки бар халқ мепояд ва саранҷом рӯҳи торикиро музмаҳил менамояд. «Ва аз ин ҷост, ки фалсафаи умумии паёмовари эронӣ монанди фалсафаи Афлотун ба фалсафаи ахлоқ кашонида мешавад.»(4, 26- 28)

Гӯйӣ, инсон офарида шуда, то дар ин пайкори нафастир ба Ахуромаздои бузург ёри расонад. Ба назар мерасад, тақобул ва набарди зикршуда дар оини Зартушт он ҷо оғоз мегардад, ки Ахуромаздои бузург ба андешаи офариниши хеш ҷомаи амал мепӯшонад ва барои мухайё кардани ин амр ба эҷоди замоне хос(қаронманд) дар авқоти беқарони хеш иқдом менамояд, андешае, ки лозимаи он шуруи набарде беамон бо солори шар ва бадӣ, яънеб Аҳриман мебошад.

Ва омадааст, ки дар оғози набард миёни Урмузд ва Аҳриман, Ахуромаздо замоне дар худуди 12 ҳазор солро барои воғасин набард пешниҳод медиҳад, Аҳримани нодон, бе он ки биандешад, ки бо ин кор дар тӯли ҳазораҳо нирӯяш таҳлил меравад, мепазирад. Дар он хангом Урмузд дуои «Дохун» мехонад ва Аҳриман барои се ҳазор сол беҳуш мешавад. Ба ин тартиб, Урмузд фурсати офаринишро дар се ҳазор соли дуввум меёбад.(8, 145) Ин тафсире аст, ки дар аксари мутуни нигоришёфта ва муртабит бо оини Зартушт ба ҷашм меҳӯрад.

Ва аммо, офариниши якто. Ҳамон гунае ки дар сутури боло тавзеҳ дода шуд, дар «Авасто» омадааст, ки Худованд ҳастиро дар шаш гоҳ офарид. Аз миёни ҷаҳор офарингони мавҷуд дар «Хурда Авасто», офарингоне ба номи офарингони Гаҳанбор мавҷуд мебошад, ки ба вузӯҳ ба тафсир ва тавзеҳи офаринишҳои шашгонаи Худованд ва фазилат ва шарофати ҷашнҳои муртабит бо он мегардозад(пас аз он ки аз офарингон сӯҳбат ба миён оварем, ногузир аз ҷиҳати фаҳми калима ва истилоҳи Гоҳанбор тавзеҳи мухтасаре ироа медиҳем). Гаҳанбор ё Гоҳанбор калимае аст нисбатан нав. Дар паҳлавӣ Госонбор гӯянд, ки аз калимаи гос, ки ба маънии говҳангом аст, муштак мешавад.(1912: Heidelberg, Farhangj pahlavik)

Дар худӣ «Авасто», голибан, Ёирия ба ҷойи калимаи Гаҳанбор истеъмол гардида ва, февран, пас аз зикри ин калима, мураттабан, аз шаш Гаҳанбор ё ҷашнҳои шашгонаи сол ном бурда шудааст(12, 215)(1879: Handbuch der Awestasprach)

Ин ҷашнҳо иборатанд аз:1) Майизевми зармӣ(Мидевзам); 2) Майизевшам(Мидевшам); 3) Панитиш ҳаҳӣ(Питишим); 4) Иосрим(Аёсрим); 5) Майиз ёири(Мидёрам); 6) Ҳамспат майидӣ(Ҳамспат мадам)(9, 215)

Нахустин ҷашни Гаҳанбор Мидевзум ном дорад, ки дар 45 рӯз аз оғози соли хуршедӣ шурӯъ мегардад(15 урдубиҳишт) ва муддати он панҷ рӯз мебошад(ёздаҳум то ҷаҳордаҳум). Бинобар, он ҷи дар «Хурда Авасто», Худованд дар ин хангом осмонро ба сурати диже якпорча ва мустаҳкам барои ниғадории замин офарид ва маъноӣ «рафаа самовотун би ғайриҳи амдан тарунаҳо»-ро ба воқеияти вучуд пайванд дод, самовоте, ки сакфе густарда, аммо бесутун дар паҳноӣ гетист.

Дуввумин ҷашн Мидевшам номида мешавад, ки шаст рӯз пас аз Мидевзам оғоз мегардад. Ин ҷашн дар понздаҳуми тирмоҳ ва 105 рӯз аз соли гузашта баргузор мегардад.(1, 89) Ва Худованд дар ин замон заминро ба шакли куррае фориғ аз пастиву баландӣ офарид, то ҷойгоҳе гардад барои сукно гузидани инсон, ҷойгоҳе, ки ҳомили нахустин хамира(ҳок)- и одамай, манзилғаҳи ҳубути инсон пас аз ронда шудан аз фирдавси барин ва мазрааи охирати дунёи моддӣ аст.

Саввумин Гоҳанбор Патишаҳим ном дорад, ки 75 рӯз пас аз Гоҳанбори дуввум дар сиёми шаҳривар(рӯзи анерон) баргузор мегардад.(1, 251) Худованд дар ин рӯз моҳи муайян ва, ба баёне дигар, катрае ба паҳноӣ тамомии обҳои заминро меофаринад ва бад- ин гуна, баҳри бахшииши хешро дар бухори замин ҷой медиҳад ва ҷашмаҳои бедареғи худро дар аъмоқи ҷисми замин равон мегардонад ва ҷодаҳои зулоли беолоиши рӯдхонаҳоро ҳамчун рағ бар ҷони замин ҷорӣ месозад, то офариниш аз ин мавҳибат ҷон гирад ва сероб гардад.

Чаҳорумин Гоҳанбор 30 рӯз пас аз Гоҳанбори саввум дар сиёми меҳрмоҳ(рӯзи анерон) баргузор мешавад. Номи ин Гоҳанбор Иёсрам аст, ки дувисту даҳумин рӯзи сол мебошад. Додори ҳастибахш дар чунин рӯзе гиёҳонро офаридааст.(1, 264), то қуввату ниёзи ҷисмонӣ ба воситаи он таъмин гардад ва зебоии ҷаҳон фузунӣ ёбад ва зимоду марҳами ҷароҳат ва номулоимии ҷисм шавад.

Ва аммо, панҷумин Гоҳанбор, ки Мидиёрам ном дорад, 80 рӯз пас аз Гоҳанбори чаҳорум ба ҷами бистуми даймоҳ(рӯзи баҳром) дар дувисту навадумин рӯзи сол баргузор мешавад. Офаридгори ҷаҳон дар ин рӯз ҷонваронро офарид(1, 251), ки бузургтарин намуди он дар «Авасто» гов мебошад. Ин

хайвон дар каронаи рости рӯдхонаи Доити халқ шудааст. Дар «Виспарад» кардаи 21 чунин омада: «Гов нахустин чонвар, гиёҳ ва мансарайи варҷонварди беолоиши коромадро ситоиш ва ниёиш мепазираам.»(11, 568)

Ва дар ниҳоят, навбат ба офариниши бузургтарин сохтаи дасти раҳмати илоҳӣ ва ҳосили бахшоиш ва каромати худой дар вопасин Гоҳанбор фаро мерасад ва он ҳосил ва зубдаи хилқат ва ниҳояти чилваи чамоли илоҳӣ инсон аст, чунонки дар «Осорулбоқия» омада: «Шашумин Гоҳанбор, ки Ҳамспат мадам номида шудааст, дар вопасин рӯзи сол баргузор мешавад ва Парвардигори гетӣ дар ин рӯз инсонро офаридааст.»(1, 255)

Оре, одамай дурдонаи ҳастӣ ва мисдоки боризи рӯҳи илоҳӣ ва оинаи чамоли Раббӣ зулҷалол валиқром аст, зеро ӯ хизона ва маҷмӯаи аволими рӯҳонӣ ва ҷисмонист ва ба каромати ҳамли амонати илоҳӣ муқаррам мебошад. Дар ҳақиқат, дар оини Зартушт нахустин улғуи бузурги ашрафи махлуқот Каюмарс номида шудааст, ки дар канораи чапи рӯдхонаи Доити зода шуда.

Дар устураи офариниш Каюмарс ё Каюмарс, ба маънои зиндаи миранда, ба навъе ҳомили нутфаи тамомии одамеён аст, ба гунае ки дар «Бундаҳишн» аз Каюмарс бо унвони падари наҷоди инсон ёд мешавад.

Дар «Авасто» омада, ки Аҳримани зишткор бар алайҳи Каюмарс ягона улғуи инсонӣ фонӣ дасиса мекунад, то ӯро ба нестӣ ва нобудӣ кашонад. Суруши ахурой ӯро аз ин хатари азим меогоҳонад, аммо он чи ки набояд пеш ояд, ба вуқӯъ мепаивандад ва Аҳриман Каюмарсро мекушад.

Аз Каюмарс ба хангоми марг нутфае барҷой менамояд, ки он нутфа бо ашиаи поки хуршед мутаҳҳар ва беолоиш менамояд ва муҳофизат ва нигоҳдорӣ шуда, то он ки ба замин бозгардонда мешавад ва дар тӯли 40 сол ба сурати ду гиёҳ ба ҳам часбида (ривос ё крафси душоҳа), аз замин рӯйида, ба суръат ба дарахте тануманд мубаддал гардида ва бо гузашти замон ин гиёҳи душоҳай ба ҳам пайваста, аз шакли наботи хеш ба ҳайбати ду инсон (яке зан ва дигаре мард) тағйир карда ва ба номҳои Машӣ ва Машёна хонда шуданд ва сипас нафси рӯҳонӣ дар вучудии мунқалиби онон хулул ёфта ва ин гуна бо офариниш ва омезиши онҳо насли фарзандони башар падида гашт.

Дар «Бундаҳишн» дар обишхӯри пешрафт ва расоии офариниши зан аз рӯзи нахуст чунин омада: «Ва нигоҳи Ахуромаздо равонро, ки пас аз пайкар офарида буд, ба колбуди Машӣ ва Машёна бидамид ва онон чон гирифтанд. Пас, ба онҳо гуфт: шумо падар ва модари мардумони ҷаҳонед, ман шуморо пок ва расо офаридам, бо порсой ба зиндагӣ пардозед, некандеш ва некгуфтор ва неккирдор бошед.»(9, 282)

Ва боз, ин Худованд аст, ки хитоб ба инсон меғӯяд: «Шумо инсон ҳастед, шумо ниёи ин ҷаҳонед, шуморо бо порсоии комил офаридам. бо алоқа ба қонун хидмат кунед, суҳанони нек бигӯед ва кирдори писандида дошта бошед ва девҳоро парастииш накунед.»(14, 1-9)

Аз дидгоҳи Зартушт, инсон мебошад ҳамро ва ҳамгом бо нируи офаринандагии ҷаҳони ҳастӣ пеш равад ва афзун бар худшиносӣ ба канқошу қовиш дар офаридаҳои пиромони худ низ бипардозад ва ба дунболи ситоиши Ахуромаздо намудҳои неки ҳастиро бишиносад.

Дар андешаву дидгоҳи фалсафии Зартушт, ҳар инсон порас аз равону хиради маҷмӯи ҳастӣ аст ва он ҳам манут бар рафтorest, ки одамай бар мабнои некиву рости аз худ буруз медиҳад. Зеро, сиришти инсон, ки зоидаи дасти халқ ва вучуди бениёзи Худованди яқтост, бар ин поя мустақар аст.

Дар «Авасто» Ахуромаздо инсонро бо бахшиши нируи гуфтор ва хирад ва маниш аз ҳамаи офаридаҳо бартар ва волотар офарид ва ресмони гузиниш ва раҳбарӣ ва фармонравой бар соири офаридаҳо ба ӯ вогузор намуд, то бо ҳар гуна бадӣ ва зиштиву пилишти пайкор кунад ва саранҷом ҷаҳони ҳастиро бо партави нури ахурой биёрояд.

Дар намози ситоиши Худой яқто мехонем: «Парастииш ва ниёиш Парвардигорро, ки дар миёни ҳамаи офаринишҳои гетӣ инсонро ба зевари гӯёи ва гирой (идрок) биёроост ва ӯро ба шаҳриёрии ҷаҳон ва раҳбарии офаридаҳои дигар барғумошт, то бо бадии рӯбарӯгашта пайкор кунад ва онро нобуд созад.»(9, 277- 278)

Дар ҳақиқат, Зартушт дорои назаре мустақил нисбат ба офариниш, ба вижа хилқати инсон мебошад. Дар андешаи ӯ, одамай дар саросари офариниш дорои пайванде ногустастанӣ бо яқдигар мебошанд, то ҷое ки ҳаёти яке бе дигаре фароҳам намеояд, зиндагӣ ҳамчун ҳалқҳои занҷирест, ки пайванди ҳар ҳалқа ба ҳалқаи дигари он ҷузъи лоянфаки ҳастист.

Дар дидгоҳи Зартушт низ офариниши панҷ намунаи ибтидоии хилқат, дар ниҳоят, бо офариниши инсон ё ҳамон табдили резаҳои мутасоид аз Каюмарс ва мунавваршуда ба нури меҳри оламтоб ба Машӣ ва Машёна маънои комили хешро меёбад ва намуд пайдо мекунад. Гӯйӣ, ба ақидаи ӯ, низ ҷаҳон офарида шуд, то таҷаллии инсон дар он борвар гардад. Ба ақидаи ӯ, инсон офаридаи хайр ва некист, ки дар яди пурқудрати Ҳақтаоло шакл ёфта ва нек сиришта шуда ва ба ҳақ тамаллук бар озодӣ ва ихтиёрро дар байни махлуқоти Парвардигор ба худ ихтисос дода, то битавонад мухтор ва мумтоз ба гузиниш ва тамйизи тариқи хайру шар, савоб ва хато ва ... бипардозад.

Дар интиҳои ин бахш ба қисме аз ниёишҳои паёмбари сулҳу дӯстӣ аз китоби «Готҳо», сурудаҳои «Ҳот»- и 29 ишора мекунем:

Эй Маздо,
Хангоме ки ба Ту андешидам ва Туро шинохтам,
Дарёфтам, ки Туй сароғоз ва саранҷоми ҳастӣ.
Ва Туй Парвардигори некманиш.
Ва онгоҳ ки Туро ба чашми дил дидам, донистам, ки Туй
Офаринандаи ҳинҷори ҳастӣ ва бартарин довари кирдорҳои ҳама мардумон.
Аз Ту мепурсам, эй Ахуро,
Кист он, ки дар рӯзи нахуст аз офариниши хеш офаридгори ростӣ гардид?
Кист он, ки ба хуршеду ситора роҳи паймудан намуд?
Кист он, ки моҳ аз ӯ гоҳе пур аст ва гоҳе тухӣ?
Эй Маздо,
Хоҳони донистани ин ва бисе чизҳои дигарам.
Аз Ту мепурсам, эй Ахуро.
Ба дурустӣ маро аз он огоҳ фармо.
Кист офаринандаи бомдод ва нимрӯзу шаб
Ва онгоҳ дар ин гоҳон мардумонро барои ситоиш ва ниёиш ва намоз фаро мехонад?
Аз Ту мепурсам, эй Ахуромаздо,
Ба дурустӣ маро огоҳ фармо.
Кист, ки аз сӯи хирад падарро ба дидаву дили писар гиромӣ кард?
Эй Маздо, эй офаридгори барин. Ман мекушам ба ёрии Вахуман ба шинохти Ту даст ёбам.

АДАБИЁТ

1. Берунӣ Абӯрайҳон. Осорулбоқия. Тарҷимаи Акбари Доносиришг.- Техрон: «Амири Кабир», чопи саввум, 1363.
2. Зартушт. Готҳо. Гузориши Хусайн Ваҳидӣ.- Техрон: «Офтоб», 1365.
3. Куръони Мачид.
4. Лохурӣ Муҳаммад Иқбол. Сайри фалсафа дар Эрон.- Техрон: «Амири Кабир», 1387.
5. Мубаллиғии Ободонӣ. Адён ва мазоҳиб.- Кум: «Бедор», 1358.
6. Мутаҳҳарӣ Муртазо. Хадамоти мутақобили Ислоҳ ва Эрон.- Техрон: «Интишороти илмӣ ва фарҳангӣ», 1356.
7. Нос Ҷон. Таърихи ҷомеа ва адён.- Техрон, 1373.
8. Ортур Кристиансан. Намунаҳои нахустин инсон ва нахустин шаҳриёр дар таърихи афсонаҳои Эрон. Тарҷимаи Аҳмад Тафаззулӣ ва Жола Омӯзгор.- Техрон: «Чашма», 1386.
9. Ризой Абдулғазим. Паёмҳои волои Зартушт ба ҷаҳониён.- Техрон: «Зеҳновез», 1386.
10. Сафизода Сиддик. Таърихи фалосифаи Эрон.- Техрон: «Андешии халқ», 1386.
11. Пурдовуд Иброҳим. Авасто.- Техрон: «Дунёи китоб», 1387.
12. Пурдовуд Иброҳим. Хурда Авасто.- Техрон: «Дунёи китоб», 1384.
13. Пурдовуд Иброҳим. Виспарад. Ба қушиши Баҳром Фараҳвашӣ.- Техрон: «Ибни Сино», 1343.
14. Пурдовуд Иброҳим. Ясно.- Бамбай: «Анҷумани зартуштиёни эронӣ», 1307.
15. Эронӣ Диншоҳ, Ахлоқи Эрони бостон. Тарҷимаи Абдулхусайни Сипанто.- Техрон: «Мачлис», 1312.

О ТВОРЕНИИ ЧЕЛОВЕКА В РЕЛИГИИ ЗОРОАСТРИЗМА

В данной статье автором подвергнуто изучению и исследованию проблема творения человека в религии Зороастризма на основе священной книги «Авеста».

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: человек, творение человека, религия, Зороастризм, священная книга «Авеста», миф, история.

ABOUT CREATION OF THE PERSON IN ZOROASTRISM RELIGION

In given article by the author it is subjected studying and research a problem of creation of the person in religion of Zoroastrism on the basis of the sacred book "Avesta".

KEY WORDS: the person, creation of the person, religion, Zoroastrism, the sacred book "Avesta", a myth, history.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Соро Хаворхони* - соискатель факультета таджикской филологии ТНУ

ЖОЛАИ ИСФАҲОНӢ ВА ШЕЪРИ НАВ

Паричеҳр Султонӣ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дар таърихи адабиёти Эрон 8 ҳазор шоир мард ва 400 шоир зан сабт шудааст. Харчанд шеър танҳо риштаи хунари аст, ки бешгарин осори хунарии занон дар он шакл гирифтааст. Чунончи, дар хавзаи нучум, мусиқӣ ва наққошӣ камтар хузури занонро мушоҳида мекунем.

Тафаккури ҳоким бар ҷомеаи мардсолор ҳамвора ва имкони бурузи халлоқиятро аз забони хунарманд ва бахусус, шоир гирифтааст. Дар натиҷа, онҳо имконе барои арсаи хунар ва ироаи осор ва ашъори худ доштанд ва ба ночор дар пушти пардаҳо, дар кунҷи харамхонаҳо ва андаруниҳо ва ҷаҳор девории хонаҳо ва чи хонаи падар ва чи хонаи шавҳар пинҳон мемонданд.

Таърих ва адабиёти мо низ шакли мардона дошта ва қалам ҳамвора дар ихтиёри онон будааст. Ба ҳамин далел, ҳаргиз зане китобе дар бораи таърих ё таърихи адабиёт нанигоштааст.

Инқилоби машрута тағйироти асосӣ дар ҳаёти сиёсӣ, иҷтимоии Эрон эҷод кард ва дар арсаҳои шеър ва адаб низ тағйироте ба вучуд омад. Коҳиши маҳдудиятҳо ва эҷоди лозими хузури занон дар арсаҳои иҷтимоӣ ва эҷоди таодули нисбӣ дар арсаи адабиёт аз таҳаввулоти муҳиме буд, ки пас аз инқилоби машрута дар Эрон рӯй дод. Хузури 120 зани шоири муосири боандеша, забон маа зехниятҳои мутафовут нуктаи атфи адабиёти имрӯз аст ва пардохтан ба занони шоири муосир рисолате бас сангин аст. Ин мақола ба муаррифии шоире мепардозад, ки гарди бори сиёҳи истибдоди паҳлавӣ ўро аз ошёнаи худ барканд ва ба ночор умреро дар муҳочират ва ғурбат сипарӣ кард. Ҳамвора ба ватан ишқ варзид ва дар вопасин лаҳзоти зиндагӣ ҳам орзу кард; ай кош шоириро аз сар мегирифтам ва маҳбубияти зиёде дар миёни эронӣён ва мардум ва адаби дӯстони тоҷик ва дигар форсизабонон фориг аз дастбандҳои сиёсӣ ва идеоложик дошт. Шоире, ки дар заминаи шеъри нав ва таърифи он дар Иттиҳоди Шӯравӣ ва Тоҷикистон суҳанронӣҳо намуд ва матолибе нигошт.

Соли 1300 х.ш.(1921 м.) дар Исфаҳон аз падаре бо номи Абулқосим ва модаре ба номи Мунаввар ба дунё омад. Шеърғӯйиро аз ҳафтсолагӣ барои арӯсақхояш оғоз кард ва нахустин ғазалро дар сздаҳсолагӣ суруд. Дар ҳамин айём номашро аз Мастоно ба Жола дод. Дар дабиристони бихиштонии Исфаҳон таҳсил кард ва дар даврони таҳсил дар дабиристон шеърхояш дар рӯзномаҳои «Сипанта», «Ахгар», «Бохтар», «Имрӯз» чоп шуд. Пас аз поёнии дабиристон дар Бонки миллии Эрон дар Исфаҳон ва сипас дар Техрон хидмат кард. Дар соли 1323 х.ш. (1964 м.) нахустин маҷмуаи шеъраш «Гулҳои худру» дар чопхонаи Бонки миллии Эрон, дар Техрон чоп шуд. Давраи пешдонишгоҳиро дар дабиристони Нурбахши Техрон гузаронид. Дар соли 1325 х. ш.(1946 м.) дар Донишқадаи адабиёти Донишгоҳи Техрон пазируфта шуд ва дар тирамоҳи ҳамон сол, дар нахустин кунгураи нависандагони Эрон, дар маҳзари бузургоне монанди: Ҳидоят, Нӯшин, Улвӣ, Алиасғархони Ҳикмат, Бадеуззамони Фурузонфар, Саид Нафисӣ ва Маликушшуаро Баҳор ширкат кард ва шеър хонд. Дар ҳамон сол ба манзури издивоҷ бо Шамсиддин Бадеи Табрэзӣ (баъдтар дуктурои иқтисод, пажӯҳишгар ва мутарҷим) ба Табрэз рафт ва баъд аз муддати кутобе бо ҳамроҳии ҳамсараш маҷбур ба муҳочират ба Иттиҳоди Шӯравӣ ва зиндагӣ дар Боку шуд. Дар он ҷо ба фарогирии забонҳои туркӣ ва русӣ Ҳиммат гумошт. Ва аз Донишгоҳи давлатии Озарбойҷон муваффақ ба аҳзи мадраки лисонс шуд. Дар соли 1328 х. ш. (1949 м.) аввалин фарзандаш (Бежан) ва дар соли 1333 х. ш.(1954 м.), дуввумин фарзандаш (Меҳрдод) мутаваллид шуданд. Жола барои идомаи таҳсил ба Маскав рафт ва муваффақ ба дарёфти унвони дуктурии адабиёт аз Донишгоҳи давлатии Ломоносов шуд. Зиндагӣ ва осори Маликушшуаро Баҳор мавзӯи доктории ӯ буд. Аз соли 1339- 1359 х. ш.(1960-1980 м.) дар Академии улум ва Институти адабиёти ҷаҳонии Максим Горкий дар Маскав ба ағҷоми пажӯҳишҳои адабӣ пардохт. Дар соли 1359 х. ш. (1980м.) ба Эрон бозгашт, аммо муддати кутобе дар Эрон буд ва соли 1361 х. ш. (1982м.) ба Лондон муҳочират кард.

Жола дар соли 1325 х. ш.(1946 м.) ба дунболи мамнуияти фаъолияти аҳзоби муҳолифи шох маҷбур ба тарки Эрон шуд. Вай баъд аз издивоҷ Жола Бадеъ ном гирифта буд ва дар Тоҷикистон ба ин ном машҳур аст. Жола давраи панҷсолаи адабиётро дар Боку ба итмом расонид ва бо омӯхтани забони Озарбойҷони беш аз ҳазор байт ашъори шоирони классики туркӣ ба форсӣ баргардонд. Вай дар Озарбойҷон ва Маскав ба унвони Жолаи зиндарудӣ шинохта мешавад. Жола, саранҷом пас аз солҳои дурӣ аз ватан дар соли 1386 х. ш. (2007 м.) дар Лондон даргузашт.

Дар мавриди шеъри нав: «Нимо Юшиҷ падари шеъри нав» ва «Шеъри нав чист»-ро навишт. Рисолаи Орифи Қазвинӣ ва баррасии таҳқиқӣ ва татбиқии шоирони Эрон, Афғонистон ва Тоҷикистон ва аз дигар осори арзишманди вай аст. Ашъори чопшудаи вай иборатанд аз:

1. «Зиндарӯд» -1344 х. ш.(1965 м.). Пас аз интишори ин китоб Жола дар Эрон мамнӯъулқалам шуд.
2. «Таҷдиди ҷопи Зиндарӯд дар Эрон»-1358 х. ш.(1979 м.).
3. «Ҷопи дафтари шеърҳо» бо номи «Нақши ҷаҳон дар Маскав» -1358 х. ш.(1979 м.).
4. «Маҷмуаи шеър», «Агар ҳазор қалам доштам». Техрон, 1360 х. ш.(1981 м.).
5. «Албурузи бешикаст»- Ландан, 1362 х. ш.(1983 м.).

6. «Эй боди шурта» - Ландан, 1365 х. ш.(1986 м.).
7. «Хар гуле буйе дорад» - Ландан, 1366 х. ш.(1987 м.).
8. Тачдиди чопи «Албурзи бешикат»- Нию Ёрк, 1371 х. ш.(1992 м.).
9. «Хуруши хомуши дар савоид»- (Гузинаи шеърҳо), 1371 х. ш.(1992 м.).
10. «Суруди ҷангал» - Ландан (Гузинаи шеърҳо), 1373 х. ш.(1984 м.).
11. «Тараннуми парвоз» - Ландан 1375 х. ш.(1996 м.).
12. «Мавҷ дар мавҷ»- Ландан 1376 х. ш.(1996 м.).
13. «Шукӯҳи шукуфтан»- Ландан 1381 х. ш.(2001 м.).
14. Тарҷумаи шеърҳо бо англисӣ - Ландан 1384 х. ш.(2001 м.).

Тарҷумаҳои Жола иборатанд аз:

1. Тарҷумаи осори шоирони рус ва милали шӯравии пешин.
2. Баргардрнии чанд намоишнома аз забони озарӣ ба форсӣ
3. Тарҷумаи ҳазор байт аз шеърҳои шоирони классик ва муосири Озорбойҷон ба шеъри форсӣ.
4. Гузинуши ашъори суханварони наовари Эрон барои баргардон ва чоп ба шеъри русӣ.

Жола суханронҳои муттааддиде дар кунгураҳо ва конфронсҳои адабии байналмилалӣ доштааст, аммо ҳеҷ як ба форсӣ чоп нашудааст. Бо тавачҷӯх ба ҷойгоҳи волои Жола дар Русия ва Осиёи Миёна бист маҷмӯаи баргардони шеърҳои вай ба русӣ, озарӣ ва забонҳои дигари милали шӯравии пешин ва ҳафт дафтар аз шеърҳо ба ҳатти форсии сирилик дар Тоҷикистон чоп шудааст. Тарҷума ва наشري ашъори Жола ба забони чехӣ тавассути профессур Иржи Бечка ва ҳамчунин тавассути Муҳаммад Муллокарим ба забонҳои арабӣ ва курдӣ анҷом шудааст.

«Кай» аз манзумаҳои дар имотеки Жола ба шакли опера дар соли 1959-1960 дар сахнаи Опера балети ба номи Садриддин Айний дар Тоҷикистон иҷро шуд.

Шеъри Жола монанди худӣ ӯ муттабаҳадӣ аст ва аз ҷаҳонбинии ӯ сарчашма мегирад. Мазмунҳои гуногуни он тақрибан ҳамаи ҷанбаҳои зиндагии инсониро аз фикре, эҳсосе ва атфе дар бар мегирад ва ба ҳамин далел, монанди худ инсонӣ мондагор аст. ӯ дар бораи шеър ва шоир мегӯяд: «Шоир умре бо беҳубиҳо ва ранҷҳои фаровон дар дунёи рӯё ва орзуҳо ё дар жарфои ториктарин сахнаҳои зиндагии башарӣ ба канкош ва ковиш мегардозад, ба умеди ин ки парандаҳои ҳазорранг ва ҳазороҳанги шеърро ба даст оварад ва паре аз боли ӯро гули сина ва қалами дасти худ кунад. Шеър дар миёни ҳамаи хунаҳои бо забон сару кор дорад ва забон василаи пайванди байни инсонҳост. Лизо, хунаре аст гӯё, пуё, мутахаррик ва мардумӣ. Шеър бо нерӯи ҷодӯӣ ва эъҷози зебӣ, ки виҷаи зоти ӯст, моро фаро мехонад, то зиндагии бебозгашти худамон ва дигаронро ошиқона дӯст бидорем. Шеър дар ҳоле, ки аш ва ниёзи рӯҳӣ ва отифии шоир аст, як кори ҷиддӣ иҷтимоӣ ӯ низ ба шумор меравад. Модом, ки дар зехн ва андешаи ӯ меҷӯшад, муталлиқ ба худӣ ӯст, аммо, ҳангоме ки зода ва офарида шуд, яъне рӯи қоғаз омад ва ба чоп расид, ба як фаровардаи фарҳангӣ ва як падидаи хунари – иҷтимоӣ табдил мешавад, ки дар ихтиёри ҷомеае, ки шоирро парваронда қарор мегирад. Ҳеҷ инсон аз ёрии инсонҳои дигар ва иҷтимоӣ худ бениёз нест. ӯ низ нисбат ба дигарон хоҳ-нохоҳ вазоиф ва таахудоте дорад, таахудоте қарор аз ранҷҳои гурӯҳӣ, сиёсӣ, ки зудгузар ва маҳдудиятоваранд. Хунареманд ба унвони як фарди иҷтимоӣ дорои таахуд ва рисолати виҷаи хунари хеш аст. Ҳар қитъаи шеър як рӯйдодӣ тозаи хунари, як муждаи нав ё як фарохони муҳими башарӣ аст ... Ман бо тамоми вучудам мӯътакидам, ки озодона офаридан ҳаққи табиӣи хунареманд аст. Озодӣ рӯҳи хунаре аст ва ҳақиқате аст ҷовидона ва хунареманд як шохиди ҳассос ва дилнигарони дунёст».

Мутолиаи осори Жола нишон имедихад, ки ӯ шоире бисёр боэҳсос буд ва бо вучуди мушкилоти зиёде таҷриба карда, ҳеҷ гоҳ ноумед нагардид ва ҳамвора ба оянда умедвор буд, вале ин умед ба масъулият ҳамроҳ буд, на бо осудагӣ ва беҳаёли. Барои ӯ зиндагӣ дар умед ва ҳаракат хулоса мешуд. Дар шеър зебоии ситораи кутбӣ мегардид:

Биханд бар мани пурсӯз, эй ситораи кутбӣ,
Ту илтиҳоб чи донӣ, ки равшаноии сардӣ.
Ман он шарораи сӯзони қалби гарми заминам,
Ту он ситораи осудаи сипехрнавардӣ.
Чи суд э-он ҳама зебоии ҳамушу фусунгар,
Агар надорӣ сӯзе ва гар надорӣ дарде.
Чи арзише буд он зиндагонии абадиро,
Агар ки нест умеддеву вагар ки нест набарде.

Шеъри «Калоғ» дар интиқод аз касоне суруда шуда, ки ба эътиқодоти гурӯҳӣ аз мардум, ки солҳо дар канорашон зиндагӣ мекарданд, бо ҳама тозагиҳо ҳеҷ гоҳ тавачҷӯх накарданд:

Рӯи дарахти гардӯйигас он калоғи пир,
Сад сол хона кард ва ҳазорон ҳазор бори дигар.
Гарду аз он дарахт бидуздиду хок кард,

Ҳар бор ба рӯи хок,
Минқори хешро аз он каҷофот пок кард.
Як бор ҳам надид он булбули ғазалхони боғро
Ё диду ҳис накард,
Он рӯхи ошиқонаи дур аз қалоғро.

Жола ҳамаи дунёро дуст дорад ва аз фишорҳо ва маҳдудиятҳои сахте, ки таҳаммул карда, гурезон аст ва дар шеър зебоие ин гуна баён мекунад:

Маро бисӯзонед,
Ва хокистарамро ба обҳои раҳойи дарё барафшонед.
На дар барке, на дар руд,
Ки ҳаста шудам дар гарониҳои сангвора ва аз марзҳои масдуд.

Шеъри Жола барои ҳамагон равшан ва қобили фаҳм аст ва ҳама ҷанбаҳои зиндагии инсонро дар бар мегирад. Ба қавли Шафёи Қадқанӣ: «яке аз далоили шеъри хубрусуб дар ҳофиза аст, ки воқеияти инкорнопазир аст». Ва инчунин аст, ки бисёре аз ашъори Жола дар ҳофизаҳо ҷой гирифтааст, монанди:

Зиндагӣ сахнаи яктоӣ ҳунармандии мост,
Ҳар касе нағмаи худ хонаду аз сахна равад,
Сахна пайваста ба ҷост.
Хуррам он нағма, ки мардум бисароянд ба ёд.

Шеъри Жола эҳсосро дар қолаби формҳои табиат ва он чи ба содагӣ перомуни мо ёфт мешавад, ба содагӣ ва зебӣ мунтақил мекунад:

Гиёҳи ваҳшии кӯхам, на лолаи гулдон,
Маро ба базми хамӯшиҳои худсарона мабар.
Ба сардии хашини санги худ гирифта дилам,
Маро ба хона мабар.
Зодгоҳи ман кӯҳ аст.
Зи зерӣ санге як рӯз сар задам берун,
Ба зерӣ санге як рӯз мешавам мадфун.
Сиришти санги манн ошёнӣ андӯҳ аст,
Чудо зи ёру диёрам дилам намехандад
Зи ман таровату шодиву рангу бӯи маҳох
Гиёҳи ваҳшии кӯхам дар интизори баҳор
Маро навозишу гармӣ ба гиря меорад.

Эрондӯстӣ ва ишқи ӯ ба забони модарӣ аз вижагиҳои дарунии шеър ӯ шуда буд. Агар ҳазор қалам медошт, ҳамаро дар ситоиши Эрон ба қор мебурд. Он ҳам танҳо ба забони форсӣ. Збони русиро дар сатҳи донишгоҳӣ медонист. Пажӯҳое низ ба ин забон дорад ва ба ҳамин забон ҳам дуқурӣ гирифт, аммо забони шеъри ӯ танҳо забони форсӣ аст.

Дар тамоми ашъор ва девони парокандаи ӯ оҳанге аз ҳастагии андеша ва эҳсос дида намешавад. Ангор, ки рӯҳаш ҳамчунон дар шеъраш ҷавон ва бедору тозанақш мондааст:

Чораи дард нест нолидан,
Ҳамчу беде зи бод ларзидан.
Жола инсонӣ ситамкорро намебахшад:
Ситампешаро гар бибахши хатост,
Дар исён набояд хатокор шуд.
Нахобад дигар халқи размандае,
Ки аз хоби асёр бедор шуд.

Жола печидагии рӯҳи инсонро мешиносад ва дар айни ҳол шоири воқеиятгарост, ки доим дар талош аст ва дигаронро ба талош ташвиқ мекунад:

Дар талоши қатраи обе сӯхтан сад бор бехтар,
З-он, ки ҳамчун чорпо хуфтган канори ҷуйборон.

Инсонро муассир дӯст дорад ва мусбат, на бетафовут ва хунсо, арзишманди инсон самарабахши ӯст..

Ту то он лаҳзае, ки зиндаӣ,
Ки бо оҳанги нерӯбахши созанда,
Ба як кас ё, ки бар насле кунад таъсир
Жола умедро аз даст намедихад ва шеъраш умеду интизоро баҳубӣ тасвир мекунад..
Ҳамеша интизор ҳастам, ки занҷире шавад пора,
Ва дар як сарзамини дигари дунё,

Пас аз фарёди туфон бишкуфад гулҳо,
Ҳамеша мунтазир ҳастам, ки болотар равад фавораи умед
ӯ Ватанро мепарастад ва дар орзуи васли Ватан буд..
Хоҳам, ки дар гӯши Ватан печад садоям,
К-он кас, ки дур аз асли хеш аст,
То зинда бошад,
Чӯёи рӯзу васли хеш аст

Забони ӯ ҳамчун забони модарӣ ва Жола бо ҳама навгароӣ аз пазириш ва корбурди вожаҳои бегона, то он ҷо, ки метавонист, дурӣ мекард. Намунаҳои бисёре аз шъри имрӯзини Эронро ба русӣ тарҷума кард. Шейхое, ки паёмшон умед, шодӣ ва нигоҳ ва зиндагии бехтар ва гурез аз ӯс буд. Гарчи ба форсӣ ва русӣ менавишт, аммо тавонист паёми инсонӣ Эрониро ба гӯши ҷаҳониён бирасонад ва инсонияти худро фарои идеоложиҳо қарор диҳад.

Жола аз истиора ба нудрат истифода мекунад аз иғроқ ҳам дурӣ мекунад. Шояд фикр мекунад, иғроқ аз бори реалистӣ ва воқеагароӣ каломаш бикомад. Даврае аз таъкиди лафзӣ ва тақлиду файласуфвор сухан гуфтан низ аз вижагиҳои шъри Жола аст.

Жола худ мегӯяд: «Замона нав шуда, акнун замони навсозӣ аст. Агар як ҷавони донишҷӯ ё як хонандаи оддӣ аз мо суол кунад, ки шъри нав чист ва чаро дар Эрон, Тоҷикистон ва Афғонистон дар бораи он ин қадар гуфтугӯ аст? Мо дар ҷавоб хоҳем гуфт: шъри нав ба назари мо шъре аст, ки дорои маҷмуаи се хусусияти зерин бошад: аввал, мазмуни мутаррақии нав, ки ба хирадмандӣ, хушбахтӣ ва озодии инсон хидмат кунад; дар дили хонанда ба зиндагии худ ва дигарон ва ба кор офаринандаи ишқ ба вучуд оварад. Ин хусусият дар ашъори шоирони бузурги классики мо ба таври барҷастае вучуд дорад. Хусусияти дуввуми шъри нав иборат аст аз таъбирҳо, истиораҳо ва ташбеҳҳои нав ва он чи дар истилоҳи арӯзии илми бадеъ аст. Ин гуфта ҳаргиз ба он маънӣ нест, ки чун шоирони қадим гулу булбулро дар шъри худ васф кардаанд. Набояд навапардозии имрӯза аз он лаззат бибараду дар шъраш онҳоро ёд кунад, балки манзур он аст, ки шоири имрӯза набояд эҳсос ва баёни ҳассоси дигаронро тақлид кунад ва ҷаҳонро аз ҷашми шоирӣ, ки қарнҳои пеш аз ӯ зистааст, бубинад. Як рӯз шоире дар атрофии худ тирӯ камонро дид, мижгон ва абруӣ ёрашро ба он ташбеҳ кардааст, лекин ин ташбеҳ ҳарчанд қарнҳо таъкид шуда бошад, имрӯз харидор надорад. Ба қавли Фаридуни Таваллуӣ: «Фироши боди сабо мустаҳаққи бознишастагӣ аст ва лаби лаълу қадди сарв, зулфи сунбул ва ғайраро дигар набояд ба кор буд. Зимнан ишқбозӣ бо лампи электрикӣ ҳам шъри нав аст». Ҳатто бузургтарин шоири муосири Эрон Маликушшуаро Баҳор мегӯяд: «Баҳоро химматеву ихтилоте кун ба шъри нав, ки ранҷидам зи шъри Анвариву Урфиву Ҷомӣ».

Шоири навапардоз бояд барои баёни афкори худ ташбеҳҳои нав ва калимоти дурусту зебо ба кор барад. Хусусияти саввуми шъри нав дар он аст, ки шакл ё қолаб нисбат ба шъри классик бояд навгароӣ дошта бошад. Ин навгароӣ асосан се даста аст, ё бехтар аст, бигӯем, шъри нав ба се шакли зер пайдо шудааст: 1. Шъри слобики ҳичоӣ. «Баробари шумораи ҳичоҳо дар мисраъҳо» ва шъри сафед «шъри бевазну қофия». 2. Ашъоре, ки бо сабаби доштани қофиябандиҳои нав аз шаклҳои марсум шъри классик фарқ мекунад. Ин навъ шър маъмулттарин навъе аст, ки имрӯз шоирони Тоҷикистон ва Афғонистону Эрон ба кор мебаранд ва ҳатто аз тарафи шоирони сабки классик ҳам пазируфта шудааст».

Бо таваҷҷӯҳ бо дидгоҳҳои Жола мутаваҷҷеҳ мешавем, ки шъри ӯ низ дар ростии такомули шъри нимой аст, бе он ки аз ҷиҳати баён ва вазни шърии худ буғранҷ бошад, рангин, пурэҳсос ва дорои боре аз андешаҳои санҷида аст. Дар қитъаоте монанди «Рӯёҳо», «Ҷавонӣ», «Афсонаи сабз», «Шабҷаро», «Инсон ва санг», «Мужда» романтизими латифи шоир намунаҳои зебое арза мекунад. Ин романтизм, ҳатто дар қитъаоти ҳамоса монанди «Қаҳрамони озодӣ», «Тавоно коми худ гирад зи даврон», «Ободон» ва аҷзои боргоҳи пуршукуҳи табиат монанди инсон ва туғнаш аз дастгоҳи шигарфи тамдун дар шоир асари тақондиҳаедае доранд. Дар қитъаоте монанди «Шафақи дарёӣ», «Ману дунё», «Зан ва дарё», «Ҷангал эй ҷангал», «Нағмаи ҷангал», ва ғайра ин падидаҳои ҳис мекунем. Ҳангоме ки дарёи бепоён дар тӯфони худ ғарқ аст, ӯ мехоҳад ҳашими поки дарёро бо худ ба сангар бибарад ва ҳангоме ки дар амвоҷи дарё гум мешавад, ситораи кабуде дар моҳ олура, рамзнокӣ осмон метобад. . . инсон метавонад дар дарёи ҳастии инсонҳо ғарқ гардад ва ба ситора бадал шавад. Шаффоӣ мегӯяд: «Дар муҳити озодгари муҳочират, Жола ба он самбулизм ва намодгароии печидае паноҳ набурд, ки шоирони даруни сахнаи дарунии кишвар нигузир ба он паноҳанда шуданд. Аз ин ҷиҳат шъри Жола равшанӣ ва содагӣ ва сароҳати худро бештар ҳифз мекунад. Гарчи шояд аз ҷиҳати парвоз ва гурбат ҳаёли шоирна аз бархе намунаҳои муваффақтари кори ҳамкории худ дар кишвар гоҳ ақиб мемонад. Ба илова, шъри шоир ба мавзӯини шъри иҷтимоӣ ва шъри шахрвандӣ ва инқилобӣ рушд мекунад ва аз ин ҷиҳат бояд гуфт: Лоҳутӣ ва Жола бештар нағмасароӣ равандҳои

айнии зиндагии чомеанд, то равандҳои зехнии зиндагии дарунии хеш. Бо ин ҳол, ин маҳол аст, ки шоире аз зичи равони хеш ба ҷаҳон нангарад».

Табарӣ мегӯяд: «Ҳар шайъи хоричӣ ҳангоме ба ҷеҳраи ҳунари ё тарҷумаи бархе ба сувари ҳаёли ҳунари бадал мешавад ва барои шоир маъноманд мегардад, ки ўро такон медиҳад ва илло ашъи бисёранд ва рӯйдодҳо фаровонанд. Дунёи Жола дунёи худӣ ўст. Ҳунар, -ба қавли Ҳулл, -гуфтугӯе аст байни ҳунарманд ва касе, ки он сӯ истодааст ва агар ин гуфтугӯ рӯй надихад ва агар отифаи ҳунарманд аз пули асари ў нагузарад ва дар ҷони ҳунарпазир наншинад, таҷрибаи ҳунар, рӯй наодоаст».

«Шояд Жола охири насл бошад, ки дар соли 1946 бар он шуд, то ҷунбиши мудерно дар шеъри порсӣ роҳ бияндозад. Нахустин маҷмаи нависандагон ва шуарои эронӣ, роҳӣ шуд барои насли дигаре аз нависандагони эронӣ, ки мутаассир аз суриализм ва адабиёти озод, ҷунбиши мудерни Фаронса ва амвоҷи қудратманди айдаҳои сусиализм буданд. Жола, ки худ он замон донишҷӯи адабиёти форсӣ донишгоҳи Техрон буд, яке аз маъдуди заводи сарсаҳт дар Анҷумани яксаднафара буд. Он замон нахустин маҷмаи шеъри худро («Гулҳои худро») ба ҷоп расонда буд, ки дар он навиди ҳавои тоза ва ҳаракати нав дар ҷашни шеъри нав, дар ҷашни шеъри Эронро меод, ки бештар сабки суннатиро меписандид ва монанди шеъри Питер Арк дар адабиёти англисӣ буд. Пас аз муҳочират ва дарёфти дуктурӣ аз Донишгоҳи Ломоносов низ соҳтори навини шеъри зехнӣ ўро ихота кард ва бар тамоми қорҳои вай соя андохт. Ў шуруъ кард ба ташбеҳи аҷсом ба пайғомваронӣ бо ҳабарҳои хуш аз сарзамин ва ҳонааш, қиторҳое, ки нишонаи ҳаракати чомеа ва шаҳр буд. Жола зебоӣ, ҳаракат, гуфтугӯ, оромиш, хотирро дар қори худ ворид кард. Гуё ки инҳо ҳам ҳама монанди ў аз ҳона ва ватан берун омаданд ва дучори суботи ғурбат шуданд. Се маҷмаа аз осори Жола бо номҳои: «Зиндарӯд» (1965), «Киштии кабуд» (1978) ва «Нақши ҷаҳон» (1980) бо ҳузур ва нишонаи навситолоҷӣ ва умед ҳамроҳ буд.

Жола худуди ду даҳа ба унвони устои адабиёт дар Институти адабии Максим Горкий дар Маскав тадриси забони форсӣ кард ва ҳадди аққал ҷаҳор пружаи таҳқиқӣ дар бораи абъоди муҳталифи шеъри мудерни эронӣ анҷом дод. Шоҳистарини онҳо пажӯҳише дар бораи арзёбии шоирони мудерн дар Эрон, Афғонистон ва Тоҷикистон аст. Дар заводи ғайб ў дар Эрон, Нотили Хонларӣ, бархе ашъори ўро дар маҷаллаи худ – «Сухан», ба ҷоп расонд ва шеъри «Зиндарӯд» ҳам беш аз сонсури ҳукумати шох, тавониста ҷоп шавад.

Жола шоире буд, ки аз қулла оғоз кард. Дар ҷавонӣ кӯшид шоири нимоӣ бошад ва гароишқояш ба Нимо ошқор буд, аммо аз гузаштагонӣ пеш аз Нимо низ даст бар надошт. Жола аз маъдуди шоирони он насл буд, ки садои мустақили худро ҳам дошт. Хоса он ҷо, ки аз назари кӯхнаи пеш аз худ, фосила мегрифт. Шеъри «Дар қатор» намунае аз ин манзар аст.

Жола худ мегӯяд: «Ман ошиқона мушоҳидагари таҳаввули шеъри форсӣ буда ва ҳастам. Аз соли 1325, ки дар нахустин кунгураи нависандагони Эрон дар Техрон ширкат ва шеър доштам, бо Нимо Юшич ошно шудам. Пас аз баргузории кунгура бо Нимо ба ҳонааш омадем ва маро ба василаи ҳамсари ў Олия бояд ҷаҳонгир аз Бонки миллӣ ошно шудам. Ба назари ман он чи Нимо Юшич дар заминаи шеъри дарӣ анҷом дод, як инқилоб буд. Агар онро таҳаввул биномем, шаҳомати навоаронаи Нимо дархури ситоиш аст. Шӯҳӣ нест истодан дар баробари азамати ҳазору чанд солаи шеъри форсӣ, бо он ҳама ҷалолӣ ҷаҳонгиронаш ва ин ки қорбурди арӯз ва қофия ба расми кӯхҳо ба дарди чомеаи имрӯзи мо намеҳурд. Шеъри тақрорӣ ва тақлидӣ мо садои якнавохт ва ҳастакунандаи ҷарҳи ҳаётро ба гуш мерасонад. Нимо барои падида овардани садои навоуфиқ ба ҳаётҳои замон, вазни арӯзро аз нав сохт. Ҷои хушбахтӣ аст, ки гуруҳи шоирони ҷавони тозаҷаҳони навоар, ки Ниморо пазируфтанд, шеъри нав ба ҷоп расониданд. Инҳо ситораҳое ҳастанд, ки ҳамзамон бо ҳам ва дар қанори якдигар манзилҳои дурахшони шеъри наво садаи бистуми Эронро падида оварданд, ки чанд сада таърихи адабиёти мо дар он интизор буд. Онҳо зеро парчаи шеъри навини он, баъдан роҳ ва бар шоирони ҷавон таъсиргузор шуданд, ки Аҳмади Шомлу шеъри озоди хоричӣ вазнҳои арӯзиро бунён ниҳод ва ривоч дод. Ин ки шоирони озодшудаи муосирӣ мо дар Эрон ва беруни марз шитобон пеш метозанд ва умедҳои тоза мебахшанд. (22)

Жола дар бораи шеър мегӯяд: «Дунёи ҷодаи шеър ин тавоноиро дорад, ки дар навоозии хеш ва навофаринӣ ба шоир ёри бирасонад. Ҳамвора нав, ҷои кӯхнаро мегирад ва бо тағйири замон, салиқа ва ҷаҳонгирӣ низ дигаргун мешавад. Дар напича, ғолибан ҷавонон, қори солмандонро намписанданд, аммо тағйирнопазирӣ он аст, ки ҳар қизи воқеан арзишманд ва ҳар инсонии волои судманд. ... чомеаи башорӣ дар миёни насли имрӯз ва наслҳои оянда пойдор ва маврид эҳтиром хоҳанд буд» (23).

«Вожагони муҳофизакор ва овониғор, ба назари ман, аз фазои латиф ва асари шеър бисёр дуранд. Агарчи дар Ғарб ва дар маҳофили адабӣ ба қор бурда шудаанд, ҳеҷ шоири воқеаи ҳангоми сурудан ва офаридан ба фикри ин ду нест. Аз сӯйи дигар, агар ҳар шоире бихоҳад ё бикӯшад, ки пешрав

ва воҳиди сабт ва тариқай тозаи шеър бошад, пас, чи касоне бояд аз ӯ пайравӣ кунанд, яъне, агар ҳама овониғор бошанд, чӣ дунёи адабро фаро хоҳад гирифт?

Ман овониғориро дар нур ва нерӯе мебинам, ки аз чони вожагон, аз шакл ва мафҳум, аз таҳаюл ва тасвири шеър берун метаровад, барқ ва ашки чашмон мешавад ва дилу чони инсонҳоро аз ишқ ва ормон саршор мекунад. Ба назари ман, шеър нағмаи рӯҳ аст ва нидои озодӣ. Агар эҳсос ва андешаи воло дар баён ва забони дуруст ва зебо, ба василаи тасвири тозаи шоирона ба таҷаллий бинишинад, он шеър муваффақ аст. Ҳол ба ҳар шакл ва фурме, ки меҳодад, бошад. Ба шеваи нимой ё озоди хориҷ аз вазнҳои мутадовили арӯзии, яъне шеъри роиҷи имрӯзи Эрон, шеър бояд коре бикунанд, ки қаҳрабо бо тилло, яъне ҳусн ва андешае шунавад ва хонандаро бирабояд ва ба сӯйи худ ҷалб ва ҷазб кунад. Ӯро лазае аз лаҳазот аз дунёи даруни ҳамешагиаш берун оварад ва дар ихтиёр ё дар муҳосираи эҷози шоирон қарор диҳад ва дар офоқе, ки ӯ меҳодад ба гардиш орад. Сафари бозофаридан ҳолате аст дар шунаванда, ки ба шоир хангоми сароиш даст додааст.

Агар чунин ҳолате падид наояд, он суруда асаргузор набудааст. Ба назари ман, ҳеч шоири ҳақиқӣ дунболи шеър намегардад. Ин шеър аст, ки: «биншин ва нури булуруни маро бисоз, моро биёфарин ва нури нафизамро бар дилҳо ва чонҳо барафшон ва зиндагиро, инсонро ва ҷаҳонро дурахшонгар ва зеботар кун. Ин аст роҳи ту, вазиғай ту, шоир». Ман ҳаргиз шеърро аз ин вазиға ва тааххуд чудо намедонам, таҷаххуд аз рангҳои сиёсӣ – гурӯҳӣ берун биёяд ва маъво ва мафҳуми воқеии худро ба даст орад. Хунарманд ба унвони як фарди иҷтимоӣ, дорои тааххуд ва рисолати вижаи хунари хеш аст. Ӯ наметавонад нисбат ба он чи перомуни вай, дар кишвари худ ва дар саросари ҷаҳон мегузорад, бетавачҷӯх ва бетавофут бошад. Жола беш аз панҷоҳ сол дар ин роҳ гузошта ва то охир идома хоҳад дод. Албатта, ҳамроҳи авангардҳо.

Жола бо ошноӣҳое, ки бо Нимо ва навоварихояш дошт, дар ҳамон рӯзҳои оғози муҳочират, ин ҳадяи тозаро бо худ ба он сӯйи обҳои шарқӣ мебарад; «яъне ба Тоҷикистони порсигӯӣ! Жола исфаҳонӣ мебошад. Яке аз қосидони навини шеъри нави форсӣ, чаро ки сарзаминҳои форсизабони он сӯйи марз ҳанӯз аз ин навъи тозагии шеър беиттилоанд. Аз ин назар, бояд ӯро яке аз нахустинҳо донист, ки паёмгузори қарданд ва шеърро рисолатро ба он сӯйи обҳо бурданд. Дар он солҳо агар Эронро барои забони форсӣ пойгоҳе барои навагарӣ ва навадидиш дар забон мепиндоштанд ва бипиндорем, Жола дар муҳочират ба сарзаминҳои Иттиҳоди Шӯроҳо, ҳамчун Тоҷикистон, савғои гаронбаҳое, ки ҳамон навагарин падидаи шеъри рӯзи форсӣ – шеъри нимой бошад, бо худ ба Тоҷикистон мебарад ва нависандагонро бо нигориши ҷадид ошно мекунад». (25)

Мутолиаи осори Жола нишон медиҳад, ки ӯ шоири бисёр бозҳосе, масъул ва мутааххид буд ва эътиқод дошт, хунарманди дорои тааххуд ва рисолати вижаи хунари хеш аст. Шеъри ӯ дар ҳофизаҳои ҷой гирифтааст ва мондагор аст ва дар ростии такомули шеъри нимой аст. Аз ҷиҳати баён ва забон шеъраш сареҳ ва равшану сода аст. Ӯ нағмасарои равандҳои айнии чомеъ буд. Жола омили таҳвил дар шеър ва адабиёти сарзаминҳои форсизабонон дар он сӯйи марз шуд. Ӯ шеър ва рисолати онро ба Тоҷикистон бурд ва таъсири шигарф бар устодони донишгоҳ ва донишҷӯёни он диёр гузошт, то ҷое ки акнун дар Осиёи Миёна ва ба хусус, Тоҷикистон бо эҳтиром ӯ ёд мекунад.

АДАБИЁТ

1. Маҷмӯаи ашъори Жолаи Исфаҳонӣ, Таҳрон, 1384с. 34.
2. Мирзо оқо Аскарӣ, Раҳлуғи Андеша, нашри Ҳомун Олмон, 1385. с. 35.
3. Хуруши Ҳомун. с. 371.
4. Шуқуҳи шуқуфтан. с. 205.
5. Суруди ҷангал. с. 15.
6. Маҷмӯаи ашъори Жолаи Исфаҳонӣ, Таҳрон. 1384, с. 250.
7. Агар ҳазор қалам доштам. с.5-7.

ЖОЛА ИСФАХОНИ И НОВОЕ СТИХОТВОРЕНИЕ В ПОЭЗИИ

В истории иранской литературы запечатлены имена 8000 поэтов и 400 поэтесс, одной из которых является Жола Исфахони. Данная статья посвящена изучению жизни и поэтической деятельности известной иранской поэтессы Жолы Исфахони.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: иранская литература, новое стихотворение, поэтесса, Иран, история, революция, поэтическое наследие.

ZHOLA ISFAHONI AND THE NEW POEM IN POETRY

In the history of the Iranian literature names of 8000 poets and 400 poetesses one of which is Zhola Isfahoni are embodied. Given article is devoted studying of life and poetic activity of known Iranian poetess Zhola Isfahoni.

KEY WORDS: the Iranian literature, a new poem, the poetess, Iran, history, revolution, a poetic heritage.

МУШКИЛОТИ ТАРЧУМА ВА АДАБИЁТИ ТАТБИҚӢ

Н. Зайдуллоев

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дар боби нақши тарҷума дар доду ситадҳои адабӣ, ҳамчунин имкони така бар тарҷума дар пажӯҳишҳои татбиқӣ миёни муҳаққиқон фикру мулоҳизаҳои гуногун аст. Гуруҳе аз пажӯҳишгарон ба таври кулӣ дар таҳқиқотҳои муқоисавӣ иртибот ба забонҳо ва матнҳои забони мабдаъро тарҷеҳ медиҳанд. Онҳо дар ҳукмҳо ва натиҷагирӣҳо, ки бар асоси тарҷума бунёд шуда бошад, ба дидаи шакл ва тардид нигоҳ мекунанд.[1] Ба назари донишмандони соҳа муҳим аст, ки муҳаққиқи адабиёти татбиқӣ ба шинохти забони адабиёти мавриди пажӯҳиши худ, мучахҳаз ва мусаллаҳ бошад.[2]

Ин амал ба далелҳои зер муҳим ба назар мерасад:

а) таълифи адабиёти татбиқӣ ба ин далел, ки дар ин китобҳо матни асли бе он ки тарҷума шавад, шояд қарор мегирад. Ҳатто гоҳе муаллиф аз тарҷумаи вожагон, истилоҳот, амсол ва ба вижа ашъор худдорӣ мекунад.

б) конфронсҳои адабиёти татбиқӣ, ки дар онҳо маъмулан ба забони асли ё бегона суҳанронӣ мешавад.

Аз таҷриба маълум аст, ки дар конфронсҳои адабиёти татбиқӣ, ҳамошишҳои ҷаҳонӣ тарҷумаи фаврӣ ва ҳамзамонӣ мавқеъ дорад. Ин гуна ҳамошишҳо бар он асос меёбад, ки иштирокдоронаш бо чанд забони дунё ошноӣ доранд. Дар ҷаласаҳои байналмилалӣ адабиёти татбиқӣ таҳқиқот ва пажӯҳишҳо ҳамзамон ба забонҳои англисӣ, олмонӣ, фаронсавӣ ва русӣ (аҳёнан ба испаниёӣ ва италияӣ) мегузаранд.

Чунин андешаҳо низ ҷой доранд, ки шиноخت ва донишгари забони хориҷӣ марбут беҳтар аз тарҷума ба ҳисоб меояд. **Вале ҳақиқати собитшудае ҳаст, ки така бар тарҷумаи хуби мутун аз шинохти ноқофӣ забони бегона судмандтар мебошад.** Бо вучуди ин возеҳ аст, ки ҳар инсоне дар заминаи адабиёти татбиқӣ бар тамоми забонҳои мавриди ниёзи худ ба хубӣ мусаллат бошад. Муҳаққиқ хоҳноҳҳо ниҳоятан маҷбур аст, ки ба тарҷума эътимод ва така кунад.

Табиист, ки чунин назар ба муҳаққиқони адабиёти татбиқӣ марбут мешавад, вале аз дидгоҳи дигар мавзӯ ба хонандагоне марбут мешавад, ки аз тариқи тарҷума ба назарҳо ва дидгоҳҳо дастрасӣ доранд. Аз ин ҷост, ки ҳеҷ заминае барои шакл ва тардид нисбат ба нақши муҳим ва ҳаётии тарҷума дар гузариши андешаҳо, улум, адабиёт ва хунарҳои ҷаҳонӣ боқӣ намонанд. Агар дар ин замина гила ва шикоят ҳам бошад, ба таври бунёдӣ ба дурнамои шоистагӣ диққат, зебоӣ ва комёбии мутарҷим дар баёни маонии мавриди назар, киноёт ва ба вижа дар заминаи доду ситадҳои адабӣ бармегардад, ки дар он забон киноёт ва ишораҳои бумӣ нақши муҳимро дар раванди баён ва расондани маонӣ ифода мекунад. Агар суҳанро танҳо ба тарҷумаҳои адабӣ маҳдуд карда, ба он басандагӣ кунем, метавон гуфт, ки он чи имрӯз ба забонҳои мухталиф аз ҷумла забони тоҷикӣ тарҷума мешавад бахши қобили тавачҷӯе аст, ки ҳатто фаротар аз рӯйи гузаштагон буда, навиддиҳандаи ҳаракат ба сӯи ваҳдат ва иттиҳоди фарҳанги ҷаҳонӣ аст, ки ҳар сол созмони ЮНЕСКО иттилоот ва оморҳои дар бораи тарҷума мунташир месозад, ки ба афзоиши рӯзафзунӣ тарҷума ишора мекунад. Тибқи маълумоти дақиқи ин созмон Шекспир ба 97, Толстой 74, Ҳеменгуе 73, Грин 75, Андерсан ва Хумер 42, Гуте 35, «Ҳазору як шаб» 32 (ин асар аввалин бор соли 1804 ба франсузӣ тарҷума шуда буд), Робиндранат Такур 29, Мулер 29 забон тарҷума шудаанд.

Дар заминаи тарҷумаҳои китоби кӯдак Жюль Верн фаронсавӣ (164 забон) ва Чек Лодан (ба 140 забон) аз ҳама бештар тарҷума шудаанд.

Дар баробари ин рӯйдодҳои муҳим ва судманди фазояндаи доду ситадҳои ҷаҳонӣ гоҳе дидгоҳҳои ироа мешаванд, ки ин тамоюли мусбати пайвандҳои адабиро зерӣ суол мебарад. Чунин дидгоҳҳо тасодуфӣ ба миён наомадаанд, балки заминаҳои назарӣ доранд. Масалан чунин андешае ҳаст, ки он чиро инсон дар натиҷаи хондани тарҷума аз даст медиҳад ҷавҳар ва асли моддаи адабӣ нест, балки табиат ва сиришти махсуси забон аст. Воқеан ҳам мусаллам аст, ки заминаи ҷудои адабиёт аз забон вучуд надорад, вале пайкараи аслии адабиёти пурбор ва пурмухтаворо унсурҳои зебоибарҳи забон муайян ва ҳимоят мекунад. Ба ин далел дар мавзӯи тарҷума ва вуруд ба он ҷиҳати таносуби адабиёт ба

таври кулӣи ва адабиёти татбиқӣ ба таври хос сухан метавон гуфт. Аз ин чихат, ба назари мо нақши тарҷума дар адабиёт барҷастатар аз дигар риштаҳои улуми инсонӣ аст. Масалан, он гоҳ ки сӯхбат аз пажӯҳиши фалсафӣ мекунем, хондани таълифоти файласуфони Юнон ва араб ва дигар халқҳоро аз ҷониби касоне, ки ба пажӯҳишҳо дар ин самт машғуланд, назар надорем. Пеш аз ин мо дарк мекунем, ки чизе ба номи фалсафа вучуд дорад, ки аз лаззати вижа ва таърихи махсус бархӯрдорад.

Фалсафа ба таври ҷомеъ бо маҷмуи аҷзои ташкилдихандаи он комилан мутафовит аст. Вале он гоҳ ки мавзӯ ба адабиёт бармегардад арзиши пажӯҳишҳои адабӣ дар сохтори омӯзиш намуди хос пайдо мекунад. Чунин ба назар мерасад, ки аҷзои он аз аносири душвор сохта шуда, тағйирнопазир аст. Он чи имрӯз дар донишгоҳҳо ба назар мерасад ин аст, ки дар як гурӯҳ адабиёт ва забони русӣ бо таърих ба забони русӣ тадрис мегардад ва дар гурӯҳи дигар адабиёти араб ё англис, ки забон ва таърихи хос дорад, дарс дода мешавад. Бинобар ин беҳуда аст дар заминаи адабиёт пажӯҳише анҷом шавад.

Дар ин замина назари гурӯҳе метавонад бар ин бошад, ки чунин пажӯҳише мумкин аст, таҳти унвони «адабиёти татбиқӣ» ё «фалсафаи адабиёт» матраҳ гардад. Ҳақиқатан ҳам адабиёти татбиқӣ, ки гоме ба сӯи дарки мафҳуми мустақиле аз паҳнои адабиёт ба шумор меояд, вале ин фақат як пешрафт ва таҳаввул аст, ба ин сабаб исми адабиёти татбиқӣ ба он ишора мекунад. Аз ин чихат ҳеҷ кас дар бораи фалсафа ва риёзиёти татбиқӣ ба ҳамон мафҳум сӯхбат намекунад. Дар ин замина баъзе донишмандон бар ҷудоии адабиёти татбиқӣ аз адабиёти ҷаҳонӣ эътимод меварзанд. Вале фалсафаи адабиёт танҳо яке аз аносири пажӯҳиши адабӣ аст ва агар бигӯем арзиш ва эътибори фалсафаи адабиёт баробар ба пажӯҳиши адабӣ аст, мисли ин аст, ки эътимод дошта бошем давраи назарӣ дар илми иқтисод бозаргоне муваффақ тарбият кунад ё китобҳои донишгоҳӣ дар заминаи раваншиносӣ ва ахлоқ метавонад, шинохти хубе аз сиришт ва зоти инсон ироа диҳад, зеро унсурҳои аслии пажӯҳиши адабӣ шинохти комил ва мушаххаси чанд шохҳои адабӣ аст.

Омилҳои дар ин замина вучуд дорад, ки мушкилоте дар ҷихати шинохти комили адабиёт садди роҳ мешаванд. Аввалин ва саҳттарин мушкилот ба андозаи паёмади сохтае иборат аз навъе ғаразварзии махсус дар муҳолифат бо тарҷума ҳамчун тақия бар тарҷумаи душвор ба назар мерасад.[3] Хоҳ дастоварди адабӣ бошад, хоҳ таҷриба қареха ва завқ дар мартабаи дуввум буда ва ё гоҳе таҷрибае ғайри қобили пазириш бошад. Дар ин замина дар тарҷумаи наср ва назм мушкилиҳои ба назар мерасад, ки ба хусус тарҷумаи шеър хусусиятҳои худро дорад: «нақли маънӣ ва мазмуни як қитъа шеър аз забоне ба забони дигар ними қор аст. Ними дигар ва ними бисёр мушкили қор нақли шакли шеър, яъне мусиқии алфоз мебошад. Дар тарҷумаи шеър ба ғайр аз нигоҳ доштани мазмун ва маънӣ ба нигоҳ доштани зебоии шакл ва сухан низ кӯшидан лозим аст».[4]

Аввалин чизе ки лозим аст поя ва асоси мутолиаи чунин дидгоҳе қарор гирад ин аст, ки пажӯҳиши адабӣ бидуни истифода ва баҳрагирии номаҳлуд аз тарҷума имконпазир нест.[5] Дар айни ҳол иқрор ба ин ҳақиқат вучуди эҳсоси доманадорро нодида намегирад, ки хондани адабиёти тарҷумашуда беҳтар аз ҳеҷ аст, гарчи дастоварде ноб ва асил нест. Ба назар чунин мерасад, ки ин дидгоҳ напичаи пажӯҳише ҷудоғона дар адабиёт буда, ки то кунун бар адабиёт соя андохтааст ва ҳамеша дар он забон ва адабиёт ба якдигар вобаста буда, ба гунае ки андешидан ба яке бидуни дигаре душвор ба назар меояд. Нописандӣ ва ҳамлаҳое, ки ба тарҷума мешавад, ғолибан бар пояи мантӣ ва хирадварзӣ воқеъ намешавад. Ҳар гоҳ хонандаи тоҷик ба ҷои хондани осори Чехов, Островский, Блок ва баъзеи дигар ба забони русӣ тарҷумаи тоҷикии онро бихонад, бе тардид, чизе бисёр муҳимро аз даст хоҳад дод. Вале дар ин ҳол суоли зерин пеш меояд: Хонандаи осори тарҷумашуда чи чизе муҳимро аз даст хоҳад дод? Оё адабиётро?

Возеҳ ва равшан аст, ки аҷзои ташкилкунандаи адабиёт чун тасвири зиндагии суннатӣ, ҷӯшиши ҳамосӣ, тасаввури шахсияти қаҳрамонони рӯйдодҳо, маҳорат дар қорбурди саноати адабӣ ва суварӣ ҳаёл дар шеърро то ҳудуде аз даст медиҳад, зеро ҳамаи ин аносирҳои барои хонандаи тарҷумаҳои осори адабӣ зикршуда малмул (конкрет) аст.

Шояд касе эътироз кунад забон омилест, ки дар адабиёт арзиши нисбӣ дорад. Инчунин назари ҳақиқат дорад, вале лозим аст ёдовар шавем, ки истилоҳи забон ду чизи мутафовитро дар бар мегирад: аввал бахши қобили тавачҷӯхе аз калимот миёни тамоми забонҳо муштарак аст, ки интиқоли онҳо аз забоне ба забони дигар имконпазир аст, дигар бархе аносири забон истилоҳотест, ки собиту тағйирнопазир аст.

Он чиро ки хонандаи тоҷикии осори Чехов, Достоевский ва ё Блок аз даст дода, забон ба вижа забони русӣ нест, зеро мутарҷимии моҳир метавонад, ки каме аз истилоҳот дар забони русиро ба тарҷумаи тоҷикӣ интиқол диҳад. Ҳамчунон ки Сопим Улуғзода дар тарҷумаи «Дон Кихот»-и Сервантес ва Лоику Бозор дар баргардони «Савтҳои форсӣ»-и Есенин таҷриба қарда буданд. Дар ин замина муҳаққиқон «яке аз таъсири муҳими тарҷумаро дар васеъ шудани домани забони адабии имрӯзаи тоҷик мебинанд». Беш аз ин ба иқрори донишманди фақид Раҳим Ҳошим «ба воситаи тарҷумаи нағз дар забони адабии мо тарзҳои нави ифода, тарзҳои нави баёни фикр, истилоҳҳои нав

хатто чумласозӣ, хатто калимасозӣҳои нав» пайдо шудаанд, ки натиҷаҳои ҳам мусбат ва ҳам манфӣ ба бор доштанд.

Таҷрибаи тарҷумонҳои кордида, аз ҷумла Раҳим Ҳошим, Сотим Улуғзода дар мисоли «Занбӯр»-и Войнич (нашри такмилёфта бо номи «Ғурмағас» чоп шуд), «Дон Кихот»-и Сервантес ва ғайра гувоҳест, ки тарҷума аз рӯи зарурат чехраи нави забонии асари тарҷумашударо ба вучуд меоварад ва ин асар дар ҳамин шакл барои халқи дигари умр мебинад.[6]

Бо вучуди ин, пас аз талоши тоқатфарсои мутарҷим ногузир хонандаи тарҷума ошкоро аз шикасти комил ранҷ мебарад, ки шахси салоҳиятдор ва ботачриба аз доманаи дурнамои ин шикаст огоҳ аст. Вале мавзӯи мавриди баҳси мо арзиши татбиқ ва муқоиса миёни забон ва адабиёт набуда, балки мавзӯ дар бораи адабиёт ба унвони як воҳиди мушаххас матраҳ аст. Касе, ки метавонад ва мепазирад ҳангоми ниёз аз тарҷума баҳра гирад, аз тамоми омилҳои адабиёт ба ҷуз забонро ба хидмат бигирад, Ҳатто шояд битавонад, баҳши муҳиме аз забонро ба хидмат бигирад, вале касе, ки хондани тарҷумаро қабул надорад, худашро ба хотири радди он аз баҳши асли ва густурдаи адабиёти ҷаҳонӣ маҳрум месозад. Беш аз ин дастоварди адабиёт, ҳарчанд оқилона ва дақиқ бошад ҳам, ҳаргиз фаромангакӣ нахоҳад шуд. Месозад биандешем, ки чӣ гуна донишмандони пешин тамоми талоши худро дар заминаи тарҷума ба амал оварданд ва чӣ гуна нависандагони барҷастае чун Сотим Улуғзода, Фазлиддин Муҳаммадиев, Саттор Турсун ва шоироне чун Лоик, Бозор Собир ва Мӯъмин Қаноат ва дигарон дар адабиёт худро ба унвони восита миёни ду забон қарор дода, дар ҷараёни доду ситади адабиётҳои хидмати шоистаро анҷом додаанд.

Ҳар гоҳ ки ҳунаҳои волои адабиёт ба дастоварди дақиқ ва шинохти комил ба забони асли муваффақият пайдо мекунад, воқеан ҳам осори тарҷума на фақат чун моли ин ё он адабиёт арзиш пайдо мекунад, балки то ҷое осори тарҷума буданаш аз ёд рафта, ҳамчун осори худии адабиёт пазируфта мешавад. Ба назари мо дар адабиёти тоҷик тарҷумаҳои С. Улуғзода, Раҳим Ҳошим дар наср, Лоик Бозор дар шеър чунин ҷойгоҳ доранд. Ин тарҷумаҳо ҳамчунон ки дар адабиёти асли дурахшидаанд, дар адабиёти тоҷик низ медурахшанд.

Ҳодисаи дигарро низ бояд дар назар дошт, бисёре аз адибони бузург ба нафъи адабиёти тарҷумашуда суҳан гуфтаанд, масалан, Эмерсон ҳарчанд забонҳои юнонӣ, латинӣ, олмонӣ ва итолиёро медонист, вале хондани мутуни тарҷумашуда ба ин забонҳоро имтиёз меод ва мехонд.

Агар ба таърих бингарем, дармеёбем, ки тарҷумаи олмонии Таврот Лутер ва тарҷумаи расмии англисии Таврот забони адабии миллатҳои олмон ва англисро поярезӣ кардаанд. Ҳамчунин бешак тарҷумаи тоҷикӣ дар асри охир беш аз ҳар омилҳои дигаре, забони тоҷикиро аз хушкӣ, тасаннуъ ва зишти раҳонида ва ба забони таъсирпазир, зинда ва тавоно, ки ғунҷоиши дастовардҳои тамаддуни муосирро дошта бошад, табиқ кард ва ба хостаҳои фикрӣ ва имрӯзии ҷомеаи муосири тоҷикон низ посух дод.

Бо тавачҷӯх ба он чи гуфта шуд, метавон иқрор кард, ки тарҷума на фақат дар адабиёти татбиқӣ, балки ба таври кулӣ дар татаввур ва таҳаввули адабиёти тамоми забонҳои ҷаҳон рӯкни асли ва асосӣ ба шумор меравад.

АДАБИЁТ

1. Жирмунский В.М. Литературное течение как явление международное. Ленинград, 1967. с.52-67.
2. Демидчик Л.Н. Тарҷума ва адабиёти миллии Садои шарқ, 1966. №10. с.126-132.
3. Улуғзода С. Чашмаи хушкнашавандаи маҳорати бадеӣ. Шарқи сурх. 1960. №11. с. 120-127.
4. Р.Ҳошим. Солҳо дар саҳифаҳо. 1988. с.210-241-245.
5. Шукуров М. Тарҷумаи бадеӣ дар марҳилаи имрӯз. Садои шарқ, 1983. №10. с.124-131.
6. Конрад В.И. Запад и Восток. М.1972. с. 321.

ВОПРОСЫ ПЕРЕВОДА И ПРИКЛАДНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

В данной статье рассматриваются вопросы перевода и переводческой деятельности в современной литературе и данное направление прежде всего относится к прикладной литературе. Каким должен быть перевод и какие сложности предстоят перед переводчиком, чтобы была правильно и удачно передана мысль автора и чем может отличаться переводной материал от оригинала – эти и другие проблемы, касающиеся, вопросам перевода художественной литературы подробно проанализированы автором статьи. Следует отметить, что вопросы перевода художественной литературы считаются одним из наиболее важных вопросов современной прикладной лингвистики.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: перевод, вопросы перевода, переводческая деятельность, современная литература, переводной материал.

TRANSLATION AND THE APPLIED LITERATURE

In given article questions of translation and translational activity in the modern literature are considered and the given direction first of all concerns the applied literature. What should be translate and what complexities are coming before the translator that was correctly and the thought of the

author is successfully transferred and than the translation material can differ from the original – these and other problems concerning, to fiction translation questions are in detail analyzed by the author of article. It is necessary to notice, that it is considered fiction translation questions one of urgent problems of modern applied linguistics.

KEY WORDS: transfer, transfer questions, translational activity, the modern literature, a translation material.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Н. Зайдуллоев* – соискатель факультета таджикской филологии Таджикского национального университета.

ПАРВИН ВА СУННАТИ МУНОЗИРАНАВИСӢ

Захро Ҳисорбонӣ

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни

Бешак афроде, ки ўро аз наздик мешинохтанд боз ҳам бар фарзонагӣ ва инсонияти бисёр болои ин бонуи муҳтарамро таъйид мекарданд ва ўро лоиқ ва сазовори мақоми баланди башарият медонистанд»[1].

Парвини Эътисомӣ (1285–1320-и ҳиҷрии шамсӣ баробар ба 1906 – 1941-и мелодӣ) тавонотарин шоир аз миёни занони Ирон ва яке аз шоирони номбардори даврони муосир аст. Падараш Юсуфи Эътисомӣ (мутавофӣ 1316 баробар ба 1937-и мелодӣ) аз нависандагон ва мутарҷимони машҳури муосир буд ва ў худ аз кӯдакӣ забон ба шоирӣ кушод ва хангоме ки дар оғози шубоб даргузашт, дар шумори маъруфттарин гӯяндагони забон буд. Девони Парвин 5606 байт дар қолаби 209 қасида ва ғазал ва маснавӣ ва панҷ китъаи кӯтоҳи ду-себайтӣ ва 11 такбайтӣ аст.

Шеърҳои Парвин таълимӣ ва ахлоқӣ аст на ғаной на тағаззулӣ. Дар тақсимбандии шеъри нав ва кӯҳан Парвинро бояд дар миёни кӯҳансароён гузошт. Парвин дар қасоиди худ аз назари алфоз пайрави шеваи шоирони қарни панҷум ва шашум, хоса Носири Хусрави Қабодиёни аст ва дар ашъори дигар аз қатъаот ва маснавиёти пурарзиш ва ғазалҳо ва ғайра сухани ў бештар ранги сухани Ироқиро дорад ва голибан сода ва гоҳ таҳти таъсири лаҳҷаи муосир аст, аммо вожагони шеъри Парвин гаронмоя ва бузург аст ва дар он аз луғатҳо ва истилоҳҳои фаромӯшшуда ва ё аз баъзе луғати фарангӣ, ки бар асари дигаргуниҳои иҷтимоӣ ва пешрафт ва навоари даврон расм буда, хабаре нест. Андешаҳои вай нав ва шомили нукоти баланди иҷтимоӣ ва ахлоқӣ ва гоҳ интиқодӣ аст ва тамсилоти нағз ва андарзҳои ҳақимона ва тафаккурот ва таҳқиқоти баланди ў дар хама осораш мояи эҷоби хонанда мешавад. Ў дар қолиби осораш ба манзалаи модари меҳрубон аст, ки бо фарзандони дилбандаш суҳан мегӯяд. Парвин қудрати фавқулодае дар халқӣ мунозирот ва пурсишҳо ва посухҳо дорад, ки голибан миёни ашҳос ва ашъе сурат мегирад ва аз он роҳ ба натоиҷе, ки матлуби ўст, мерасад. Дар девони ў беш аз сад мунозира омадааст. Маликушшуаро Баҳор вайро зиндақунандаи мунозира дар шеъри форсӣ доништа ва шеъри Парвинро бо вучуди устуворӣ ва матонат дар лафз ва маъно раван ва осонфаҳм медонад. Шеъри Парвин аз чихати фикр ва маъно бисёр матин аст, гӯё андешавари тавоно самараи тафаккурати худро дар бораи инсон ва ҷанбаҳои гуногуни зиндагӣ ва нуктаҳои ахлоқӣ ва иҷтимоӣ ба қалам овардааст. Ба таъбири падари суҳаншиноси вай, шеъри Парвин шеъри авқот ва аҳвол ва ашҳос нест. Шеъри тарбият ва ҳамагонӣ қардани ахлоқ аст. Таронаи рӯҳафзои меҳр ва отифот ва фазилат ва нағмаи ҷаззоби саъи ва амал ва ҳиммат ва иқдом аст. Дар миёни шоирони муосир низ Парвини Эътисомӣ бо қудрати завқ ва ибтиқори худ дурахшандагӣ боризе ба навъи адабии мунозира додааст ва яке аз бузургтарин имтиёзи ашъори Парвин аз дигар девонҳосе, ки дар адаби форсӣ вучуд дорад, истифода аз шеваи мунозира аст.

«Парвин бо иллати ошноӣ бо забон ва адабиёти англисӣ тавониста, ба шакли зебос аз ин равиш дар шеъри худ истифода кунад. Дар ин замина, таҳти таъсири адабиёти Ғарб қарор дошт. Барои намуна, Парвин дар сурудаи «Арзиши марворид» мутаасир аз «Хурус ва марворид»-Лофунтан аст. Дар сурудаи «Булбул ва мӯр» метавонем нишонаҳосе аз «Занҷира ва мӯр»-и Эзопро бубинем.

Ҳамчунин, Артур Беризбон мақоланависи амрикоии муосир ва Хурошиев Смит шоири англисӣ аз дигар қасоне ҳастанд, ки Парвин дар сурудани мунозироти худ ба осори онон тавачҷӯх мекарда.

«Иллати тавачҷӯҳи зиёди Парвин ба мунозирагӯӣ ба хоҳири «таҳсилоти Парвин дар дабиристонии амрикоии духтарон дар Техрон ва омӯзиши забони англисӣ, таълим ва тарбияти падар, ки худ ба осори адабии мағрибзамин рағбати фаровон дошт ва тарҷумаи бисёре аз онҳоро дар маҷаллаи «Баҳор» мунташир кардааст, мебошад»[2].

Ҳарчанд Парвин дар сурудани мунозира тахти таъсири адабиёти Ғарб қарор дошт, аммо ин маънӣ пайрави тақлиди мутлақ аз осори Ғарб наметавонад бошад. Дар воқеъ, Парвин ин шеvaro аз адабиёти Ғарб иқтибос карда, худ дар офариниши ин осори адабӣ дорои истиқлоли андеша ва ибтикор будааст. Ба ғайр аз он, дар сабки хуросонӣ низ шеваи мунозира роиҷ доштааст.

Бо таваҷҷӯҳ ба пешинаи мунозира дар адаби форсӣ, Парвин мунозироти худро ба гунае суруда, ки аз аз ҳайси камият ва кайфият аз ҳама пешиниён фаротар рафтааст ва ҳудуди 100 шеър аз 348 шеръи ӯ қолаби қасида ва қитъа ва маснавӣ ба шакли мунозира суруда шудааст.

Ибтикори Парвин бештар дар мазмунёбӣ ва интихоби тарафайни мунозира тачаллӣ мекунад. Мунозираҳои Парвин байни ашхос, мавҷудот, гулу гиёҳ ва ашёи бечон аст. Ҳамчунин, мавзӯоти интизомӣ ва вуруд дар оламҳо яке аз ду тарафи баҳс ва баёни ҳолати онҳо, қудрати тачассум бахшидан ба ин мафҳуми интизомӣ ба шеваи ҳунармандона ва мутаносиб ва баёни ишороти нуктаомӯз ва пурмағз дар байни мунозира ва зароиғи дигаре, ки Парвин дар қорбурди ин навъи адабӣ лиҳоз кардааст, мунозираҳои ӯро ба мазохирӣ дурахшоне ҳунарии вай таъдил кардааст. Парвин бо ба қор бурдани шеваи муҳовара ва мунозира ашъе ва ашхосе мутазадро дар баробари ҳам қарор медиҳад ва ҳақиқати ҳар якро бо равиши хиракунандае пешӣ чашм мучассам месозад.

Тарроҳии мунозираҳои Парвин бар пандғуие ва пандшунавие устувор аст. Танҳо овои ғолиб дар саросари мунозираҳои Парвин ҳақ аст.

Навиштаанд: «Парвин дар шахсият ва шеъраш «хувияти зани сунатии Ирон»-ро ба хубӣ нишон медиҳад... дар ӯ яқсара таслим аст ва итоат ва дарунгарой ва мазлумият»[3].

Мунозира дар шеъри Парвин се қисмат тақсим мешавад. Дар бахши аввал, яке аз тараф ин мунозира аз худ суҳан меғӯяд ё дигаронро мавриди сарзаниш қарор дода ва аз бахти бад ва гардиши номувофиқи рӯзгор гила ва шикоят сар медиҳад. Дар бахши дуввум, тарафи муқобил ба ради суҳанони нафари аввал мепардозад ва бо далел истидлол меҷӯяд, роҳи ҳалле нишон диҳад ё аз худ дифоъ кунад. Дар қисмати охир, шоир сайъ мекунад аз гуфтаҳои қаблии худ натиҷаеро ба даст оварад ва дар ин ҳолат нуқоти ахлоқӣ ва таълимӣ худро ба хонандагон интиқол медиҳад ва ба ин тариқ, ба ахлоқи худ даст меёбад. Маъмулан ду тарафи мунозира ҳосили тачрибаҳои шоир аст. Тачрибаҳое, ки Парвин, онро дар зиндагии оддӣ худ ба даст оварда, бодикқат ва нуқтабинӣ онро ба сурати шеър баён кардааст. Шеваи мунозира дар девони Парвин бисёр чашмгир буда, яке аз мушаххасоти сабкии ӯро нишон медиҳад.

Нигоҳи қуллӣ ба андешаҳои Парвин дар мунозироташ. Ҳадафи Парвин аз пардохтани вай ба мунозира парвариши руҳ ва андеша ва сайр ба суи маънавиёт ва камолот аст. Зишпихоро дар қанори зебоиҳо менишонанд, то арзиш ва зидди арзиш мушаххас шавад ва барои гумроҳон ва дар роҳмондагон чароғи ҳидоят бошад. Парвин тазодҳои иҷтимоӣ ва ихтилофи табақотиро дар мунозироташ ба хубӣ ба тасвир кашидааст.

Парвин устои ахлоқ аст. Ӯ ҳама ҷо ҳузур дорад, ҳузуре муқаррар. Бо ниқоб ва бениқоб. Душодӯши ҳама. Дар мунозираи ӯ ҳаққи маълум ҳамеша ғолиб аст. Парвин худ шахсе дар тамсилоташ аст.

Саросари мунозираҳои Парвин воғӯиҳои муқаррарест, аз он чи худӣ ӯ будааст. Парвин дар асл паёмрасон аст. Ӯ дорои ганҷинаи отиға, дониш, садоқат ва покии дарунӣ аст ва дар ашъори худ эҳёкунандаи садоқатҳо ба равиши мунозира дар қитъаот ва тасовир аст. Сабаб вучуди латоғат ва зебоии паёми Парвин дар баёни иллат ва маълулиҳои мавҷуд дар зиндагии воқеӣ ва оғаҳӣ бар сахтиҳо аст.

Парвин дар мунозироти худ ба равиши ғайримустақим ба бедорӣ ва шӯълавариӣ ҳисси масъулият дар инсонҳо мепардозад. Ӯ дардхоро баён мекунад, то инсонҳо ба худ оянд ва дар рағби мушқилот бикӯшанд.

Партави ҳунарии шеъри Парвин дар ин аст, ки дар ҷалоли ҳикоят ва мунозирот, қасоид ва қитъаот нағмаҳои мавзун ва сӯранғезро ҷиҳати ҳадафманди зиндагии инсон нишон медиҳад.

Лутфи баён ва диққат маънии Парвин дар сурудаҳои ҳунариаш нишондиҳандаи партави ҳунар дар шеъри ӯст. Нуқтаҳое, ки дар ашъори Парвин нақш бастааст, асолатҳое дар раванди зиндагӣ аст ва хусусияти як фарҳангро дар бар дорад. Ба ҳамин равиш, таи масире месозад, ки инсонҳо сохта шаванд ба мақоми инсоният бирасанд.

Бо хондани ашъори ин бонии фарҳефта, гуё тавлиди дигар барои одамии ҳосил мешавад. Ҳамон тавре ки қаблан ҳам ишора шуд, бузургтарин мушаххасаи мунозироти Парвин ростӣ ва садоқат дар қалом ва амал аст. Ӯ дар ашъори худ, хусусан дар мунозироташ нишон додааст, ки деви нафсро дар худ қушта, бо ҳавои нафс мубориза карда ва ба дараҷоти волое ноил гаштааст.

Роҳ ва ҳадафе, ки Парвин барғузид, интихоби содае набуда, ӯ занни зиндагӣ ва мамлӯ аз отиға буд ва рисолате бар души ҳеш эҳсос мекард, ки ҳақониро барои рағби қостҳои иҷтимоӣ баён кунад.

Қисмати азими паёми Парвин дар ашъор ва мунозироташ маънавият аст ва таслим дар баробари иродаи мутлақи илоҳии ӯ ба ҳаёти пас аз марг мӯътақид буд ва дар яке аз мунозироташ ба Суқротӣ ҳаким ва яке аз муридони ишора мекунад, ки аз устод меҳоҳад дар бораи мурдан ва марг суҳан бигӯяд ва устод мегӯяд, ки марг худ зиндагӣ ва зиндагонӣ аст.

Яке пурсид аз Суқрот, ки аз мурдан чӣ хондастӣ,
Бигуфт, эй беҳабар, марг аз чӣ номӣ зиндагониро.

Андешаи волои дигаре, ки дар мунозироти Парвин шохиди он ҳастем, ҳиммат ва масъулияти иҷтимоӣ ва мубориза бо зулму бедодгариро аст.

Дар андешаи Парвин саодати фарди ҷудо аз зиндагии иҷтимоӣ нест ва дар воқеъ фард ва ҷомеа дар қанори якдигар мавриди санҷиш қарор мегиранд ва саодати воқеъӣ замоне муяссар мешавад, ки одаме дар мадинаи фазила бошад, яъне дар иҷтимоӣ, ки ҳама инсонҳо ҳудуди худро бидонанд, вазифаи инсонии худро дошта бошанд ва онро ба қор баранд.

«Парвин, ки фалсафаи ахлоқ ва отифаро дар зиндагии рӯзмарраи худ ба қор бурда ва поёни воқеиятҳои ҳоким бар ҷомеа аз забони ҳайвонот, ашё, табиат ва инсон ба сурати шеър таълим додааст, худ бар ин нуқта таъкид дорад, ки лаззатҳои ҳаёти ҳар мавҷуде мақтабӣ ва зудгузар аст, вале ҳунари ва ҳиммати олии афроди фарҳефта дар ин аст, ки муҳити ором ва амн ва лаззати якдигарро барҳам назананд ва дар роҳи саодати якдигар бикӯшанд»[4]...

Парвин дар бисёре аз мунозироташ ба ду бахше аз вучуди одаме ишора мекунад: Яке, бахши инсонӣ ва дигаре, ҳайвонӣ ва агар одаме битавонад бар нафси худ ғалаба кунад, мақомаш аз малоика низ баландтар хоҳад рафт. Таъкиди ӯ бар ин аст, ки ин паёмро бирасонад, ки чи мард ва чи зан андеша ва тааммул дар арзишҳои худ бояд роҳи ҳақро бипаймояд ва дар масири саодат бикӯшад ва ин рисолати вазифаи одаме аст, ки дорои ақл ва шуур аст.

«Парвин дар мароҳили мухталиф мутобиқи муносибатҳо, воқеиятҳои рӯзмарра ва роҷро чи дар гузари падидаҳои табиӣи ҷаҳони офариниш ва чи дар гузари умри одаме баён мекунад, яъне як зовияи нигоҳи ин бонуи шоир ба гузарони умр аносири табиӣ аст ва як зовияи нигоҳаш ба гузари умри одаме.

Аз назари фарҳангӣ ва иҷтимоӣ қомилан махсус равшан аст, ки Парвин ба ҳубӣ аз вазифаи худ огоҳ буда ва ба шоистагӣ дар ҷиҳати ҳидоят ва таълим ва паёмрасонӣ гом бардоштааст. Намунаи дигаре аз истеъдод ва тавоноии Парвин дар услуби ҳунарии ӯ аз лиҳози пайвастигии рӯҳи ҳоким дар ашъораш аст, яъне маҷмӯаи қалом ва суҳани шеъри ӯ дар ҳадаф ва ҷиҳати пӯёи будааст ва он шинохти инсон аз худ огоҳие бар вазифаи илоҳӣ ва солими ӯст»[5].

Ҳадафи Парвин аз ин ҳама гуфтугӯ ва мунозира баёни воқеиятҳои зиндагӣ ва ҳидояти инсон ба сӯи оромӣ аст. Паёми ӯ аз назари фикрӣ ва маънӣ пухтагии ҳосе дорад ва ин амр дар мунозироти ӯ қомилан машҳуд аст. Ӯ нисбат ба сарнавишти инсонҳо безъино нест. Мунозироти ин бонуи фарзона нишондиҳандаи эҳсоси масъулият ва дардмандӣ ӯст. Автифи башарии дӯстона ва ҳимоят аз маҳрумӣ ва ситамдидагон дар ашъори бисёр зебои ӯ, ҳам ҳунари вай, ҳам қомали инсонияти ин бонуи фарҳангӣ аст.

Дар ашъори Парвин ишқи ҳақиқӣ ва содиқонае мавҷ мезанад. Дар сар то сари девони ӯ маънавият ва покии ниёт ошқор аст. Парвин дар ҳар як аз мунозироти худ ба як бахш аз аъбоди инсонӣ ва мабоҳиси эътиқодӣ ишора доштааст. Аз дидгоҳи Парвин низоми табиат ва зебоӣҳои ҷаҳони ҳастӣ дар ҳидмати одаме аст ва агар инсон дар масири офариниш ва табиат бошад, худ соҳиби ҳунари аст, зеро ҳилқати илоҳӣ мамлӯ аз ҳунари аст.

Поёни ин мақоларо музаян мекунам ба қитъаи шеърӣ аз ин мунозирасарои бузурги адаби форсӣ, ки барои худаш сурудааст ва ҳикоят аз ранҷо ва дардҳои мекунад ва улувви дараҷотро барои рӯҳи мутаолӣ ӯ дар ҷаҳони охират орзумандам:

Эй гул, ту зи чамъити гулзор чӣ дидӣ?
Ҷуз сарзанишу бадсарии хор чӣ дидӣ?
Эй лаъли дилафрӯз, ту бо оинаи партав,
Ҷуз муштариӣ сифла ба бозор чӣ дидӣ?
Рафтӣ ба чаман нек қафас гашт насибат,
Ғайр аз қафас, эй мурғи гирифтгор, чӣ дидӣ?

АДАБИЁТ

1. Бароҳанӣ Саид Муҳаммад. Ҷаҳонбинии тавҳидӣ дар шеъри Парвини Эътисомӣ. Техрон, Интишороти насли навандеш, 1375, с.24
2. Юсуфи Эътисомӣ. Чашмаи рӯшан. Техрон, Интишороти илмӣ. ҷомеаи даҳум, 1373, саҳ.217-218
3. Зарқонӣ Муҳаммад. Чашмандозе ба шеъри муосири Ирон, Техрон. Интишороти Солис, 1373, саҳ.17.

4. Бароханӣ Саид Муҳаммад, Чахонбинии тавҳидӣ дар шеъри Парвини Ӯтисомӣ. Техрон, Интишороти насти навандеш, 1375, с.30
5. Ҳамон манобеъ, сах. 42–45.
6. Зарқонӣ Муҳаммад, Чашмандозе ба шеъри муосири Ирон, Техрон. Интишороти Солис, 1373.

ПАРВИН И ТРАДИЦИИ НАПИСАНИЯ КАСЫД В ФОРМЕ ДИССКУСИЙ

Данная статья посвящена изучению жизни и поэтической деятельности известной иранской поэтессы Парвин Ӯтисоми. Ее поэзия является поучительной и нравоучительной. В своих касыдах она воспевает добродетельность, нравственность и мораль. Она является учителем нравственности и в своих произведениях призывает людей к соблюдению нравственных устоев и к работе над собой.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Парвин Ӯтисоми, иранская поэзия, касыди, нравоучения, нравственность, мысли и суждения Парвин.

PARVIN AND TRADITIONS OF WRITING QASIDA IN THE FORM OF DISCUSSION

Given article is devoted studying of life and poetic activity of known Iranian poetess Parvin Etisomi. Its poetry is instructive and moralizing. In the qasida it sings of virtue, morals and morals. It is the teacher of morals and in the products calls people for observance of moral principles and to work on self.

KEY WORDS: Parvin Etisomi, the Iranian poetry, qasida, morals, morals, thoughts and judgments Parvin.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Захро Хисорбони* – соискатель кафедры таджикской литературы Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни.

ТАЪСИРПАЗИРИИ ДОРО НАҶОТ АЗ ШЕЪРИ САПЕДИ ФОРСӢ

Митро Шарифзода Муд
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Кобили зикр аст, ки шеъри нав дар Тоҷикистон ва бавижа, «шеъри сапед» чунончи бояду шояд, ханӯз мақбулияти ом наёфта ва роҳи худро нагушудааст, чун замони Нимо дар шеъри муосири Ирон. Бо вучуд ин, Доро Начот-шоири муосири тоҷик дар ин росто камари химмаг барбаства ва шеъри нави нимой ё шеъри сапед гуфта ва ин худ басанда аст, ки ўро шоири мунҳасир ба фард бишуморем.

Албатта, возеҳ аст, ки дар ин миён, наметавон ҳатто агар бишавад, яксара нав гуфт ва аз каламоту таркиботи фақат нав истифода бурд. Зеро имрӯз шеъри нав сурудан дар Душанбе ба масобаи чо по боз кардани ғарибае дар миёни ошноён, ҳарчанд гоҳ заиф аст (ашъори куҳане, ки гоҳ ҳатто заиф гуфта шуда, мақбулияти омтаре аз шеъри нав ё сапеди қавӣ дорад).

Ба ҳар ҳол, ҳарчанд тафовути фарҳангӣ ва замонӣ ва ҳатто забонӣ дар шеъри муосири Ирон ва Тоҷикистон корро бисёр душвор карда, аммо бар он шудем, то дар ин муҳтасар, аз ин мақула, яъне таъсиргузории адабиёти муосири Ирон бар Тоҷикистон сухан гӯем. Маълумасф ваҷҳи ифтирокот низ бисёранд, ки баршумордани онҳо ҳам барои шинохти шеъри имрӯзи Тоҷикистон, ҳатто Доро Начот, ки аз пешрафтатарин шоирони имрӯзи ин хитта маҳсуб мешавад, ҳолӣ аз ғоида нест, ки дар мақолаи дигаре аз онҳо ёд хоҳем кард.

Дар Ирони имрӯз баҳси сабки нав ва шеъри нав бисёр доғ аст, ки бӯе аз он дар ин хитта низ ба машом намерасад, аммо ҳатто барои ташвиқи муштоқон, бар он шудам, то бо ҳамон меъёрҳои шеъри Дороро низ баррасӣ кунам.

Дигар, сухан аз шеъри сафед буд. Чунонки медонем, шеъри арӯзӣ дар Ирон баъд аз Исломи ривоч ёфт ва пеш аз он шеъри ирониён арӯзӣ набуд.

Бадеҳист, ки баъд аз шикасти ирониён аз аъроб, мардум забону шеъри худро фаромӯш накарданд. Шеъри пеш аз Исломи дар забони мардум (фаҳлавиёт) ва каломи машоихи суфия (ақовили машоих) ва низ дар насри мавзун чи мурсал ва чи фаннӣ ба ҳаёти худ, по ба пой шеъри арӯзии маъхуз аз араб, идома дод.

Ва саранҷом ин ҳаёти мӯхтазару маҳфӣ дар Шомлу фурсати тазохури ошкор ёфт ва бидуни ҳеч муқовимате мавриди қабули мардум воқеъ шуд. Оби ин чашмаи зерзаминии бостонӣ дар навиштаҳои Шомлу сар боз кард. Баъд аз қарнҳои шеъри форсӣ дубора оҳанги гумшудаи худро боз ёфт. Дар ин замина ба андозаи як китоби кутур метавон аз анвои насри гузашта, аз чумалоти Хоҷа Абдуллоҳи Ансорӣ ва Шайх Абӯсаиди Абулхайр гирифта то «Гулистон»-и Саъдӣ намуна дод. (1,614)

Ин ҳамон корест, ки Доро Начот бо талоши пайваства дар Тоҷикистон пай гирифтааст.

Дар шеъри куҳан, аз он ҷиҳат ки қавоиди арӯзӣ ва меъёрҳои вазну қофия ва ҳатто хуруфу ҳаракоти қофия қомилан маълум ва аз пештаъиншуда буд, баррасии дурустию нодурустии шеър аз

чиҳати қавоид коре бесарусомон ва назмнопазире набуд ва танҳо пас аз дурустии ин меъёрҳо, тахайюули шоир буду дониши ӯ, ки шеърро мақбул ё манфур мекард ва албатта, ки хонандагону шунавандагони шеъри шуаро низ бисёр маҳдудтар аз қишри азими шеърҳои имрӯз буданд ва ҳатто ҳарчанд илми нақди адабӣ ривоч надошт, арзишгузори ба шеър бисёр саҳлтар аз имрӯз буд.

Маъалвасф, бояд бигӯем, на танҳо бо таваҷҷӯҳ ба анбуҳи хонандагон ва наққодони шеър, ки зерубамҳои тамоми зехни хеш ва шоирро ҷустуҷӯ мекунанд, балки бо таваҷҷӯҳ ба бекофия будан ва хусусан, бевазн будану ҳанҷоршиканиҳои хос дар шеъри нав ва сапед ва наздикии оҳанги он ба наср, меъёрҳои ташҳиси ноб будани шеъри нав ва сапед ва ҳатто шеърӣи он, бисе душвор ва ҳатто дар назди аҳли фан камтар қобили баррасии комилан дақиқ ва таъиншуда тибқи меъёри хос менамояд. Бо ин вучуд, кам-кам наққодону устодони бузурги адабиёти муосир ба меъёрҳои нисбие даст ёфтаанд, ки бо таваҷҷӯҳ ба назароти эшон, баъзеро бармешуморем ва бар он асос шеъре бо тафсири устод ба унвони намунаи баррасӣ ва шеъре бо тафсири инҷониб аз Шомлу ва низ чанде аз ашъори Доро Начот бо ҳамон меъёрҳо ба ин қалам баррасӣ шудаанд.

Бисёре аз мухтассоти шеъри суннатӣ ба сурати таҷдидиназаршуда ва тозае дар шеъри Шомлу ҳаст. Масалан, талмеҳу сачъу ҷиносу ихом. Ба тарҷеъ алоқаи хосе дорад, тақрор аз мухтассоти асил ва кӯҳани шеъри форсист.(1,615)

Дар муқобили луғоти арабӣ, аз муодилои форсӣ истифода мекунад ва аз луғоти форсӣ, масалан осеб \ газанди онро бармегузинад, ки адабитар ва камистеъмолтар аст. Чунонки аз ҳаросидану тарсидан, ҳаросиданро интиҳоб мекунад. Ба таври кулӣ доираи вожагонии ӯ бисёр васеъ аст, хоса ин ки дари шеъри ӯ бар луғоти омиёна ва мардумӣ ҳам боз аст:

- Ва заврак

Ба чолокӣ

Бар дарёи тира сурид [94]

Яке аз мушаххасоти шоирони бузург ин аст, ки абёти эшон ҷанбаи ирсолулмасалӣ дорад ва муштамил бар каламоти қисору ҳикмист ва ҳамин абёт аст, ки дар марҳилаи аввал ба азҳони мардум роҳ меёбад.

Ин ҷанбае ҳам дар шеъри Шомлу бисёр қавист ва он чи мӯҷиби хайрат аст, ин аст, ки чи гуна каломе, ки ба зоҳир на вазн дораду на қофия, ҳампои абёти шоирони кӯҳан, инҷунин дар ҳофизаи мардум роҳ ёфтааст:

Рӯзгори ғарибест, Нозанин!

«Дар ин бунбаст» (1,617)

Шомлу ба ҷои вазни арӯзӣ аз таносуби овоии калимот бо таваҷҷӯҳ ба таносуб ё адами таносуби мусаватҳо ва мусикии дарунии шеър истифода кардааст. (1,620)

Ба сифати намуна аз шеъри «Таронаи торик» пораеро зикр мекунем:

Бар заминаи сурбии субҳ

Савор,

Хомӯш истодааст

Ва ёли баланди асбаш дар бод

парешон мешавад

**

Худоё, Худоё!

Саворон набояд истода бошанд,

Ҳангоме ки

ходиса ихтор мешавад.

**

Канори парчини сухта,

Духтар,

Хомӯш истодааст

Ва домани нозукаш дар бод

такон мехӯрад.

Худоё, Худоё!

Духтарон набояд хомӯш бимонанд,

Ҳангоме ки мардон

Навмеду хаста

пир мешаванд.

Таронаи торик шеърӣ содаи зебоест, ки Ҷазои яъсу шикастро тасвир мекунад. Саворон, ки бояд бичанганд ноумеду хаста бар заминаи сурбаи субҳ (сурбӣ алоқа бар ранг, гулуларо ҳам ба зехн меоварад) беҳаракат истодаанд, коре намекунанд ва пир мешаванд.

Духтарони ситамдида (парчини сӯхта) ҳам давое барои дарди он мардон нестанд ва онон ҳам хомӯш истодаанд. Ҷазои ғамангез намоишгари интизору интизор аст. Забони шеър бо ҳамаи содагӣ, адабист, масалан, дар банди аввал садои «с», ки сукутро ба зехн мутабадир мекунад, тақрор шудааст (хамхуруфӣ). Ба ҷои ин ки биғӯяд духтарони ситамдида, муодили махсуси онро меоварад, ки манзараи сахна аст, духтар дар муқобили хонааш, ки парчинҳояш сӯхта истодааст: [1,696-697]

Ва шеърӣ кӯтоҳи дигаре аз ӯ:

Дар майдон

Он чи ба дид меояду
Он чи ба дида мегузарад.
Он ҷо, ки сипоҳиён
 машқи қитол мекунанд
Густараи чамане метавонад бошад,
Ва кӯдакон,
 Рангинкамоне,
рақсандаву
 пурфарёд.
*

Аммо он,
Ки дар баробари фармони вопасин
 лабханд мегушояд,

Танҳо,
Метавонад
Лабханде бошад,
Дар баробари «Оташ!»
 (4,718)

Он чи ба дид меояду
Он чи ба дида мегузарад.
Вочорой ё хамхуруфӣ «д», дидан ва навъе дидани бераҳмонро ба зехн меоварад.
Ҷазои шеър, ҳолати афсӯс ва таассуфбарангези ногузири ҷангу марг аст, ки метавонист шодии зиндагии зиндагон ва навбовагон бошад.

Метавонист оғоз бошад, на поён ва акнун ҷуз ҳасрат, ҷорас нагузоштааст.
Он ҷо ки сипоҳиён

 машқи қитол мекунанд. . .

Машқ, илова бар тамрини тирандозӣ дар робита бо кӯдакон метавонад ихомӣ таносуб ё истиҳдومه ба машқи мадраса бошад.

Густареи чамане метавонад бошад,
Ва кӯдакон
 рангинкамоне
Рақсандаву
 пурфарёд.

Ин қисмат тасвири шодӣ бозии кӯдакон бо ташбеҳи бисёр зебои беназири Шомлу, ки либосҳои рангӣ ва бозии дастачамбӣи кӯдаконро ба рангинкамон, ки аз зеботарин ва латифтарин тайфҳои табиати Худовандист, моро ба он чи бояд мебуду нест, мебарад.

Аммо қисмати дуввуми шеър дубора оҳанги ногузириву яъс менавозад:

Аммо он,
ки дар баробари фармони вопасин
 лабханд мегушояд,

Танҳо
Метавонад,
Лабханде бошад,
Дар баробари «Оташ!»
Ки албатта, ин лабханд,
Дар баробари гушудани дунёи марг аст.

Чунонки мебинем, Шомлу дар ин шеър монанди бисёре дигар аз ашъораш тасвиrho мучассам мекунад ва ба зехни хонанда месупорад, на он ки бигӯяд: «Кӯдакони шод» мегӯяд: «кӯдакон, рангинкамоне рақсандаву пурфарёданд».

Санъати истихдом дар рақсандагии кӯдакон ва рангинкамон, ки ҳар ду ба гунае шодиофаринанд, латофати ташбеҳро ба авҷ мерасонанд.

«Лабҳанд гушудан» мегӯяд, ба ҷои «Оташ гушудан»; ва «Марғ»-ро лабҳанде дар баробари фармони «Оташ!» тарсим мекунад.

Дар зер муносиб аст поре аз навиштаҳои Доро нақл ва радди пои навгароҳои А. Шомлу бозгӯ шавад:

Аз шеъри «Сиришт»:

Барги дуоям сабз буд

дар шохи ояҳо.

Ин мисраъ аз иборотест, ки дер нахоҳад буд, ки ирсолулмасал гардад;

Ё дар шеъри «Оҳанги рафтан»:

... Ки эй кӯчаҳоят пур аз пурсиш!

Як кашкул чашм,

Шабнам овардам аз шоҳаи рукӯъ

Ин мисол низ тасвири беназир аст ва мисраи аввал метавонад ирсолулмасал гардад. Вочороии «б» банду бояду убурро дар зехн зинда мекунад:

Бояд рафт

Ба айёми рубубӣ,

Ки ҳар рӯзаш баробари ҳазор соли мост,

Ва убур бояд кард,

Аз оғози фарҷом

то фарҷоми оғоз.

Дар шеъри «Марде аз сапида» чунин омада:

... Аз найистони дубайтиҳои санҷоқак...

Ва аз чархофалаки ҷомаҳои чархресак,

Бо дафтари сабз,

аз шеъри ҷангалҳо,

омад.[79]

Аз найистони дубайтиҳои санҷоқак...

Тасвиrhoи боло воқеан ҳам зебову бикранд. Тасвиrhoи дирӯзу имрӯз; найистону дубайтӣ, бешаву санҷоқак... Аз чархофалаки ҷомаҳои чархресак

Вочороии «ч» дар чархиши чарх ва боз тасвири беназири дирӯзу имрӯз ва табодури «чархи фалак» ва «чарху фалаки кӯдакон».

Дигар он ки, ба ҷои «ҷома» метавонист «ғазал» ба кор гирад, аммо муодили куҳани онро, ки зимнан ба вочорой кӯмак мекарда (ҳамон ҷома), баргузидааст.

Такрорҳои Доро низ чун такрорҳои Шомлу ва шеъри куҳан, мухталифулмакон ва фаровон аст:

Дар «Ошиқонаҳо»:

Диламро боронид,

Абрафшони барқи нигоҳат

Ва парвизани абрии дилам

гандум бехт.

Барқи нигоҳ, ки абрафшонӣ мекунад.

Дили абре, ки ба парвизан (элак) ташбеҳ шуда ва ашк ба гандум.

Тазоҳуми ташбеҳ ва тасвири, ки зимнан бисёр зебо ва нав аст.

Дар шеъри «Бояста»:

Бирав!

Фурсате надорам,

Ба ҷуз аз фурсати тамрин,

Ки ман

Бояд вақти мурдан табассум кунам.

Ва боз дар шеъри «Оҳанги рафтан»:

... Ки замон

Дуки давворӣ

Ба тору пӯди зиндагӣ ва миристо

Ва чилчароғи сайёре
Бо дирахши шишавори сонияҳо.
Ва мо
Дар лаҳзаҳо ва

ва лаҳзаҳо дар мо,
Зиндаи маргем ва мурдаи зист.

Ин тасовиру таъбир низ нав аст ва аз худи шоир, ки чизе бар ташбеҳоти куҳан аз зиндагию маргу ҳаҷон ва ҳатто тасвири лаҳзаҳо меафзояд.

Дар шеъри «Навҳарез»:

... Ҳанӯз

Хичолати аҳли Куфа хат мекашад ба хок

Вочороии «х» хоку хуни ошуроро тарсим мекунад зимни ирояи тасвири чолибе аз хичлату шармандагӣ.

Ҳамин тавр, агар андешаҳои болоро чамбандӣ кунем, метавон гуфт, ки шеъри нав ҳанӯз дар Тоҷикистон роҳи худро нагушуда, Доро Начот аз сардамдорон ва пешравони сапеду навгӯист.

Бо таваҷҷӯҳ ба ин ки тибқи тааммулот ва тафаҳхусоти бархе асотид, метавон гуфт, шеъри сапед идомаи ҳамон шеъри ғайриарӯзии иронӣ қабл аз вуруди аъроб ба Ирони бузург буд, чун бар забони Шомлу чорӣ гашт, ба роҳатӣ, бисёр сахттар аз шеъри нави нимой, мавриди истиқболу пазириши мардум воқеъ гашт.

Дар Тоҷикистон Доро Начот ҳамон касест, ки ба пайравӣ аз Шомлуву Шомлуҳо ва дар радди пойи насри мавзун ва каломии машоиху шеъри пеш аз Илом, сапед гуфтан оғозидоаст.

Дар ин мақола барои шинохтани беҳтаре мухтассоти шеъри наву шомлуӣ, бархе авомили сабқиро дар шеърҳои кӯтоҳе аз Шомлу ва Доро Начот баррасӣ кардем ва натиҷа, он ки дар шеъри Доро низ, бисёр авомили нав ва бикри сабки навини шеъри форсиро метавон ёфт, аз ҷумла, ҷанбаи ирсолулмасали ёфтани бархе абёт, ҳатто бо таваҷҷӯҳи бевазнии калом, истифода аз таносуби овоии каламот ва мусиқии дарунии хоси шеър, истифода аз тарҷеъ, ки хоси шеъри асил ва куҳани форсӣ буда, ба шакли таҷдидиназаршуда.

АДАБИЁТ

1. Начот Доро. Рӯйиш аз сукут (гулчини ашъор), ҷопи аввал, Душанбе, 1385.
2. Начот Доро. Дар кӯчаи Лайлӣ, ҷопи аввал, Техрон, нашри Тако.1387.
3. Шамисо Сирус. Роҳнамои адабиёти муосир. Техрон, нашри Митро, 1383.
4. Шомлу Аҳмад. Маҷмуаи осор, дафтари яқум: шеърҳо, ҷопи ҳафтум, Техрон, 1385.

ВПЕЧЕТЛЕНИЯ ДОРО НАЖОТ ОТ НОВОГО ПЕРСИДСКОГО СТИХОТВОРЕНИЯ

Данная статья посвящена изучению поэтического творчества Доро Назхот, который на сегодняшний день является одним из передовых поэтов современности, на творчество которого огромное влияние оказывает новая иранская поэзия.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: новое персидское стихотворение, поэтическое творчество Доро Назхот, персидско-таджикская литература, влияние двух литератур.

IMPRESSIONS DORO NAZHOT FROM THE NEW PERSIAN POEM

Given article is devoted studying of poetic creativity of Doro Nazhot which for today is one of the advanced poets of the present on which creativity huge influence is rendered by new Iranian poetry.

KEY WORDS: a new Persian poem, poetic creativity of Doro Nazhot, Persian-Tajik the literature, influence of two literatures.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Митро Шарифзода Муд* – соискатель факультета востоковедения Таджикского национального университета

ХОНАДОНҲОИ АҲЛИ ҲАҚ ДАР КИРМОНШОҲ- ЗОДГОҲИ ЛОҲУТӢ

Абдурризо Родфар
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Аз як саду панҷоҳ сол пеш дар навоҳии ғарби Эрон, ба вижа устони Кирмоншоҳ, ёздаҳ хонадони муҳими аҳли Ҳақ ҳузурӣ фаёл доштанд, ки дар айёми ҳукмронии Муҳаммадғали Мирзо Давлатшоҳ соҳибхитёр буданд ва ба унвони сарҳаддори Ироқайн марказияти мазҳабӣ доштанд. Се хонадон аз ёздаҳ хонадон аам аз ҳафтвона ва шоҳ Мехмон ба лиҳози вусъат ва густурдагии ҷуғрофӣ

ва чамбиятї пайравони аз аҳамият бештаре бархӯрдор гардиданд ва ҷолиби тавачҷӯх ин, ки ҳар се хонадон аз содоти алавиини хошимӣ ҳастанд ва бар асоси маохиз ва манобеи таърихӣ аҳли Ҳақ- оли Ҳақ соири хонадонҳои ҳаштгона аз насли наввоби алавиёни ҳаштгона мебошанд ва дар одоб пайравони аҳли Ҳақ- оли Ҳақ ба унвони сайид, ба маънии бузург ва бартар ва маҳал ва маъмури рӯчӯ шинохта шудаанд ва мавриди пазириши ҳамагон қарор гирифтаанд.(1)

Ин ёздаҳ хонадон иборатанд аз: 1) Шоҳиброҳимӣ, 2) Бобо Ёдгорӣ, 3) Хомӯшӣ, 4) Оли Қаландарӣ, 5) Мир Саврӣ, 6) Сайид Мустафой, 7) Ҳочӣ Бовайсӣ (Бобо Исо), 8) Занварӣ, 9) Оташбег, 10) Шоҳ Ҳиёсӣ, 11) Бобо Ҳайдарӣ, ки ба лиҳози аҳамият, ҳамон гуна ки гуфта шуд, аз се хонадони Шоҳиброҳимӣ, Хомӯшӣ(Ҳайдарӣ) ва Оташбег, ки содоти хошимӣ ҳастанд ва дар манобеъ ва маохизи таърихӣ ва ричолӣ соҳиби маохиз ва мустанадоти мӯътабар мебошанд. Ва аз ҷамеи ҷиҳот, такоё ва маснаднишинон онон мақбули оммаи ҷомеаи аҳли Ҳақ буда ва ҳастанд ва аз назари ҷуғрофиёии зистӣ ва муридон дорои эътибор мебошанд ва ин се хонадон аз ҷиҳати оин ва одоби эътиқодӣ аксарият пайравони аҳли Ҳақро дар бар мегиранд.

Гуфтугӯ ба амал меоварем ва ба таври мухтасар ба баррасӣ ва таҳлили аҳвол ва абъоди таърихӣ маснаднишинони каломии хонадонҳои Шоҳиброҳимӣ, Хомӯшӣ(Ҳайдарӣ) ва Оташбег ва вобастагон ва муаррифии онҳо мепардозем.

1. Хонадони Шоҳиброҳимӣ дар Каранд:

Хонадони содоти Шоҳиброҳимӣ аз ҷумлаи се хонадони калони аҳли Ҳақ- оли Ҳақ ҳастанд, ки дар густураи ҷуғрофиёии васеъ, ба вижа дар Ироқ, шаҳри Зӯр, Карқук ... дорои муридони мӯътақидон ва сарсупурдагони фаровон буда ва ҳастанд. Ва дар Эрон низ дар манотиқи аҳлиқанишини Каранд ва Саҳна аз шаҳристони Қирмоншоҳ ва Техрон ва Озарбойҷон пайравони чашмгирдоранд, ки дар ҳар нуқта аз манотиқи ёдшуда ёрсон ба риштаи хоҳе, ки муншааб аз содоти силсилаи фарзандони ҳазрати Шоҳ Иброҳим сарсупурданд.

Хонадони содоти Шоҳиброҳимӣ дар Эрон пас аз муҳочирати ҳазрати Шоҳ Иброҳим ба Бағдод ва рихлати эшон то зуҳури давлати Сафавия, ки Бағдод мавриди тасарруф ва иддаои давлати Усмонӣ қарор гирифт ва марокизи Оли Чалолӣ ва қароқунонлуҳо буд, ки дар ин манотик пайравони ин хонадон аз фарзандони ҳазрати Шоҳ Иброҳим итоати мазҳабӣ доштанд. Ва дар Эрон содоти Каранд ва Саҳна дар Қирмоншоҳ ба тартиб дар раъс қарор гирифтанд ва зери маҷмуаҳои мутааддиде ёфтанд, ки марказият ва тақядорӣ бо се хонадони мазбур аз содоти Шоҳиброҳимӣ барқарор гардид ва истимрор ёфт ва хонадони Шоҳиброҳимӣ Каранд, ки аз ҷумлаи тақядорони барҷастаи ин силсилаи содот ба шумор мераванд, ки то поёни давраи Сафавия зиндагии мутаҳарриқи элӣ доштанд ва ҳамонанди соири калонхонадонҳо бо тайи масири мушаххаси кӯч дар ҳар истгоҳе ва итроқе маҳалли рӯҷӯи пайравон буданд.

Ниёи хонадони Шоҳиброҳимӣ дар Каранд, Сайид Ҳасанъалибег дар солҳои нимаи дуввуми қарни даҳум ба Эрон омад ва дар минтақаи Ҳуконии Каранд мустақар ва мутамарказ шудааст ва то инқирози қатъии Сафавия худ ва бозмондагонаш марҷаи пайравони хонадон будаанд.

Аз ин силсилаи содот дар Эрон бузургони соҳиби зот ва қаромат, мазҳар ба мазҳар зуҳур кардаанд ва маҳалли эътиқод ва рӯҷӯи мӯътақидон қарор гирифтаанд, ки ба тартиби: Сайид Ризобеги Бузург мадфун дар Бобо Ёдгор, Сайид Чаъфархони Ҳуконӣ мадфун дар Ҳуконии Каранд, Сайид Шамсалий (Шамсоли) мадфун дар Гурочубқишлоқ, Сайид Афзалхон, мадфун дар Гурочубқишлоқ, Сайид Ризобеги Сонӣ мадфун дар ҷунби Гунбади пири Бинёмини Каранд, Сайид Исмоил мадфун дар Каранд ва Сайид Ҳавоси Лурга будаанд.

Ягона маохизе, ки дар бораи маснаднишинони содоти Шоҳиброҳимӣ Каранд матлаберо оварда ва дар ҷустуҷӯҳои худ бад- он дастрасӣ ҳаст, Уҷн Убни фаронсаӣ аст, ки дар сафарномаи худ менависад: «Дар Каранд як мӯсабии мусаллиюласт, ки Сайид Ризо номида мешавад ва ҳамон тавр ки мазкур афтод, дар қабристонии Каранд мадфун аст, дар қарни ҳаҷдаҳум ба миёни онон омад ва дар Каранд мустақар шуд. Аъқоби вай ба иршоди қарандиҳо ва ҳамсоғоншон гуронҳо пардохтанд.»

Сайид Ризобеги Сайфуссодот аз лиҳози қудрат ва нуфузи хонаводагӣ марди муқтадири Каранд ба шумор меравад. ӯ наметавонист пешвои мазҳабии як тариқати бидуни оин ва одоб бошад, аммо, асл ва табори сиёдаташ ўро хоҳӣ- нахоҳӣ ба мудохилаи нимарасмӣ дар тамоми шууни зиндагии пайравони худ маҷбур месохт. Пайравон низ ўро ноиби Али(а) ва намояндаи Худо медонанд ва ҳамаи андарзоҳо ва дастурхоҷашро кӯр- кӯрона аз ҷону дил мепазиранд. Шафоат дар боргоҳи қибриёӣ дар мавриди қабулони дуо ва ниёзи онон, ҳамчунин рисолати қазоват ва ҳақамият дар мунозиоти ин дунё ва ҳалли ҳар гуна ихтилофи мутанозил ба ўҳдаи ўст. Бинобар ин, яке аз қорҳои ҷорӣ Сайфуссодот бо ҳамқорӣ раиси эл аъмол ва иҷрои адолат аст.(3)

Аз мутааххирини ин хонадон ду тан: яке, пас аз дигаре соҳиби ном ва ўҳдадори тақя ва дастгоҳи гузаштагони маснаднишин ва марҷаи пайравон ва мӯътақидон буданд. Яке, марҳум Сайид Алиёри Сонӣ маъруф ба Сайид Азизӣ, фарзанди ҷаноби оқо Сайиди Чамшед, ки пайравон ва содоти хонадон

ба вай эътино ва иродате хос дошганд. ӯ аҳли қалам ва ҳунар буд, ки дар шиносӣ ва муаррифии оини ёрӣ матолибе арзишманд навиштааст.(4)

Пас аз вай фарзандаш Оқо Сайидқосим Афзалишоҳи Иброҳимӣ (1311-1377 х. ш.) ӯҳдадори таъя ва умуроти пайравон ва муътақидони хонадони Шоҳиброҳимии Каранд гардид ва талоши чашмгире оғоз намуд ва дар соли як ҳазору сесаду панҷоҳ ба танзим ва наشري дафотири ёрӣ тахти унвони «Румузи ёристон» тавфиқ ёфт.

Шодравон Оқо Сайидқосим Афзалӣ, ки аз кормандони устодории Кирмоншоҳ буд, пас аз бознишастагӣ дар даврони пас аз инқилоб низ ҳамми худро сарфи ҳадамоти мазҳабӣ ва анҷоми умуроти махулаи обӣ ва расидагӣ ба муридон ва тасаддии таъяи хонадони Шоҳиброҳимии Каранд намуд ва барои соири содоти Шоҳиброҳимии минтақа низ сумбули талошу тақоғуӣ динӣ буд. Дар ҳунари муқаддаси мусиқӣ оини аҳли Ҳақ- оли Ҳақ Толи падар ва зердаст ва мусаллат буд ва дар дарки гӯйиши калом (уромӣ) оғоҳӣ дошт. Ва санади шачараи хонадон, ки бо хатти сулси оли дар туморе ба тӯли ду метру бист сантиметр ба мӯҳри худдоми Карбалои муалло ва нуқабои Начафи ашраф бо таърихи тахрири 1092 х. қ. назди эшон ниғаҳдорӣ мешавад, ба ин шарҳ аст:

Шачараи содоти Шоҳиброҳимии Каранд: Али алайҳиссалом, Алимом Хусайни шахид(а), Алимом Зайнуллобиддин(а), Алимом Муҳаммади Боқир(а), Алимом Чаъфари Содик(а), Алимом Мусо Алқозим(а), Сайид Чаъфар, Сайид Хусайни бузург, Сайид Али аввал, Сайид Юсуфи бузург, Сайид Ҳасан, Сайид Али, Сайид Юсуф, Сайид Бобо Али, Сайид Исо, Сайид Исҳоқ мулаққаб ба Султон Саҳоқ, Сайид Муҳаммади Гурасавор, Сайидшоҳи Иброҳим, Сайид Исҳоқбег маъруф ба Мирабеги бузург, Сайид Иброҳимбег бузург, Сайид Ҳсанъалибег, Сайид Чаъфархон, Сайид Ризобег бузург, Сайид Афзалӣ, Сайид Аллаёри сонӣ маъруф ба Сайид Азизӣ, Сайид Чамшед, Сайид Аллаёри бузург, Сайид Исмоил, Сайид Фазлуллоҳбег, Сайид Афзалхон, Сайид Шамъалибег, Сайид Ризобег сонӣ, Сайид Фатхуллоҳбег, Сайид Мирзоалибег, Сайид Ризобег бузург ...

Хонадони Шоҳиброҳимии Саҳна: Хонадони Шоҳиброҳимии Саҳна аз ҷумлаи хонадонҳои соҳибҷоқ ва маҳали эътино ва эътиқоди пайравон ва муътақидон дар шаҳристон Саҳна ҳастанд, ки дар аҳди таъядорӣ- интисоби Оқо Сайид Фарҷуллоҳ иштихори тамои ёфта ва назар ба қаламрави саёҳат ва кандуков ва сафарҳои таблиғӣ ва эътиқодии он марҳум дар аксари навоҳии аҳлиҳақнишини Эрон ва Ироқ дорои пайрав ва муридон ва муътақидон мебошанд. Аксарияти қариб ба иттифоқи манобеи форсӣ ва арабии яқсад соли ахир Оқо Сайид Фарҷуллоҳро ба унвони риёсати мазҳабии аҳли Ҳақ- оли Ҳақ дар Саҳна шиносондаанд.

Муассиси ин хонадон- Оқо Сайидмурод дар асри Зандия аз Карқук ва Мусил ба манзури даврадорӣ ва таълиғ ва бунёди иҷоқ ба Саҳна(Сона) омадааст ва ба ратку фатҳи умури аҳолии аҳли Ҳақ пардохта ва дарвешӣ пеша карда ва дар ниҳоят содагӣ ва ба дур аз ҳаёҳу ва қилу қол мезиста. Ва пас аз марғ ҳасбулвосия дар гӯристонии ҷанубии қасабаи Саҳна, ки акнун матрука аст, дар камоли инзиво ва чашмгӯшӣ аз умури дунё мадфун гардид. Оқо Сайид Сӯҳроб, фарзанди ӯ, маснадорои падар гардид ва давраеро ба сар овард ва ӯ низ ба падар пайваст ва сипас Оқо Сайид Фарруҳ ӯҳдадори таъя ва расидагӣ ба умури пайравон гардид. Ва пас аз сипарӣ шудани айёми ӯҳдадорӣ эшон, хуршеди хонадон рӯй ба сууд ниҳод. Оқо Сайид Фачуллоҳшоҳи Иброҳимӣ, ки ба тасреҳи маохиз ва таворихи асри қочория қудваи содот ва маснаднишини хонадони Шоҳиброҳимии Саҳна ва тавобеъ будааст, дар зилли тавҷиҳоти падар парвариш ёфта ва маҳзари бузургони аҳли дилро дарёфт ва салосили бисёр дида, бо тасаллоти комил дар амри зоҳир ва ботин бар маснади иршод нишастанд. Вай дар айёми умри як садӯ бистсолаи хеш пайваста дар амри сулук ва таъядорӣ ва меҳмоннавозӣ иштиғол дошт. Болиғ бар чихил сол дар айёми ҳаёти падар ба сайру саёҳат ва риёзат ва сӯҳбати бузургони ирфон ва тасаввуф гузаронид. Бо марҳум Сафиалишоҳ дидорҳои муқаррар дошт ва аз замони зуҳури Шоҳ Темури сонӣ(Фаттоҳ) ба ишораи эшон риёзоти ақида кашид ва оини аҳли Ҳақ дар минтақаи Саҳна ва тавобеъ ба тарзу шеваи темурӣ балиғ кард, то дар соли 1309 шамсӣ раҳт барбаст ва чун дар ҳаёти худ фарзандаш, Оқо Сайид Азимо ... дар оғози ҷавонӣ аз ҷаҳон раҳт ба диёри боқӣ кашид, наводаи эшон Оқо Сайид Лутфуллоҳ ӯҳдадори умур гардид, ки дар соли 1349 шамсӣ ба диёри боқӣ шитофт ва фарзандшон: Оқо Сайид Амро Шоҳиброҳимӣ марҷаи ёрон ва таъядори ниёкон гардид, ки дар ин рӯзгор иҷоқро равшан кард ва кӯшиши фаровон кард ва маҳфили эшон ҷойгоҳи аҳли завқ ва ҳунар аст.

Шачараи содоти Шоҳиброҳимии Саҳна(5). Сайид Валад, Сайид Мурод, Сайид Сӯҳроб, Сайид Фарруҳ, Сайид Раҳматуллоҳ, Сайид Каримуллоҳ, Сайид Асадуллоҳ, Сайид Фарҷуллоҳ, Сайид Муҳаммадҷон ва Сайид Нуриддин Сайид Ҳабиб Сайид Аслон, Сайид Иброҳим, Сайид Азимуллоҳ, Сайид Лутфуллоҳ, Сайид Амруллоҳ, Эҳсонulloҳ, Карамуллоҳ, Шукруллоҳ.

Хонадони Ҳайдарии Гӯрон: Содоти Ҳайдарии Гӯрон аз бузургхонадонҳои соҳибмаснад ва куҳансоли аҳли Ҳақ ҳастанд, ки аксари манобеъ ва маохизи таърихӣ минтақа ба сиёдати билумунозеи

маснаднишинони ин силсила эътироф кардаанд. Риштаи сиёдати онҳо ба Сайид Абулвафо, аз ҳафтвонони муосири Султон Сайид Исҳоқи Алавии Барзанаҳӣ аст.

Қаламрави иршод ва густураи Абулвафо маъруф ба Ночӣ дар Эрон аст. Ҳамадон, Луристон, Курдистонро дар бар гирифтааст. Бинобар ин, Абулвафо аз сӯи ҳазрати Султон, Исҳоқ дар Ҳамадон маъмур шуд ва аз ҳамин ҷо Шамси Мағрибӣ, шоири орифи бузурги баландовозаи нимаи дуввуми қарни ҳаштум ва авоили қарни нӯҳум (749- 809 х. қ.) маҳзари ўро дарк карда ва ғазали маъруфи:

Ин курди паричехра, надонам, ки чӣ кардаст,

К- аз ҷумлаи хубони ҷаҳон гӯй бибурдаст...

- ро барои вай суруда, ки баъд аз вафоти Абулвафо, ки дар канори мақбараи Бобо Тоҳири Ҳамадонӣ ба хок супурда шудааст, байти мазбууро бар санги мазораи нақб кардаанд. Дар баррасии девони Шамси Мағрибӣ ва силсилаи машоих ва машраби тариқати ӯ, ки Хилватия будааст, вобастагиҳои фикрии мӯътанобеҳе аз Хилватия бо ин наҳла метавон ёфт ва баъд дар авохири давраи сафавия ба кӯҳҳои Долоҳу кӯч мекунад ва дар давраи шоҳ Султонхусайни Сафавӣ (1105- 1135 х. қ.) ба шеваи кӯчанишинӣ дар қаламрави зистии муридони тараққуш доштаанд. Ва, ҷунонки вобастаҳои мавҷуд дар шачара менамоянд, Сайид Нусир ва Сайид Яъқуби аввал дар ин бурҳа пойгоҳи собит надошта ва дар ошубҳои марзӣ ва ҳамалот ва таҷовузоти пайдарпайи ҳамсоияи ғарбӣ- давлати Усмонӣ кӯчанишиниро бар қалъанишинӣ тарҷих дода ва бо авзои низомӣ ва сиёсии давлати шоҳ Султонхусайни Сафавӣ (1105- 1135 х. қ.) ва таҷовузоти густурдаи афғона, ки то Озарбойҷон ва Қирмоншоҳ пеш омаданд. (4)

Ва баъд навбат ба ҷониби Сайид Яъқуби сонӣ мерасад, ки дар авохири ҳукумати шоҳ Султонхусайн рушд мекунад ва саранҷом ба кӯҳҳои Дулоҳу мустақар мешавад ва дар яке аз дигарҳо дар ин минтақа башаҳодат мерасад ва тибқи васият дар ин маҳал мадфун аст.

Фарзанди эшон: Сайид Азиз тавассути модараш ба воситаи вабои ваҳшатноке, ки дар минтақа дармегирад, ба минтақаи кӯхистонии Дулоҳу фиристода мешавад ва то ҳангоми рушди муридони падарро сарпарастӣ мекунад. Сипас, баъд аз эшон дар авоили Қочор Сайид Мансур, ки айёми кӯдакӣ ва навҷавониро мегузаронд, ба зухур мерасад ва ба минтақаи Беваниҷ, қарияи Вила азимат менамояд ва сипас ба Тутшомӣ, маҳали аҷдодии хеш бозмегардад ва ба ҳамроҳи иддае аз содот ва пайравони Ободӣ рустои мазбууро таҷдид менамояд.

Аз даврони Зандия то қариби даҳаи дуввуми қарни сздаҳум, яъне, 1210- 1220 х. қ.-и авоили Қочория (падар ва писар ва нава) оқоён: Сайид Азиз ва Сайид Қасӣ ва оқо Сайид Мансур ўҳдадори зиомати пайравон буданд. Бо таваллуди оқо Сайид Ҳайдар (Барока) дар 1210 х. қ. шеваи қиёдати хонадон дигаргун гардид ва шукӯҳи айёми ҳазрати Абулвафо ва Сайид Хомӯши Ақобир ва оқо Сайид Яъқуб тақдор шуд.

Дар айёми сулук, ки ҳанӯз ба чихилсолағӣ нарасида буд, бузургони Сафавия чун: Маъсумалишоҳ ва Нуралишоҳ ва ... аз наамаи илоҳия ва нуқабои хоксория- Фуломалишоҳ, ки ё дар зии тавачҷӯҳи Аҳмадпошо- ҳокими Заҳоб буданд, ё рӯзгор дар кӯҳпояҳои ғарбиро барои зовиянишинӣ дар Начафи Ашраф ва Қарбалои муалло мегузарониданд, маҳзарашро дарк карда, аз тавачҷӯҳоташ баҳра ёфтанд.

Оқо Сайид Ҳайдар (Барока- бародар) то синни чихилсолағиро ба мисдоқи сухани Ҳоҷаи Шероз:

Ки, эй сӯфӣ, шароб он гаҳ шавад соф,

Ки дар шиша бимонад арбаине,

ба риёзат ва сайру сулук мегузаронад ва дар зовия ва осиеби Сайид Яъқуб дар Сароби Тутшомӣ маъруф ба Осиеби бузург, ки ҳанӯз побарҷост ва зиёратгоҳи мӯътақидон ва пайравон аст, ба рӯздорӣ ва хилватгузинӣ мегардозад. Бо марги Фатҳалишоҳ ба мартабаи кашф ва шухуд мерасад ва бо илҳомии ботинӣ аз зиндагии суварии дунявӣ ҷашм пӯшида, иморат ва дастгоҳ ва меҳмонпазириро ба аҳли хона воғузур намуда, барои хеш хилватхонае, ки акнун ба Тақя маъруф ва зиёратгоҳи мӯътақидон ва пайравон аст, таҳия дида, ба инзиво ва розу ниёз бо маҳбуби ҳаққонӣ мегардозад.

Бино ба эътиқоди пайравон, хонадон дар густураи Гурон, Долоҳу, Шоҳу, Шаҳрзӯр ва ... манотике аз Озарбойҷон ва Қирмоншоҳ ва Қангур ва Ҳамадон ва ...-ро низ шомил мешавад. Охириин давраи таҷаллии парвардигорӣ ва зухури султон давраи Оқо Сайид Ҳайдари Барока аст, ки дар ин замон пардаи пиндорхоро пора карда, маркази таҷаллии Ҳақ мегардад ва аз ҳар сӯ мӯътақидон барои таҷдид ба маҳзараш мешитобанд, ки чихил тан ба асомии зер ташкил мешавад:

Ореҳо Сайид Барока Ҳайдарӣ, Дарवेशи Таҳмосб, Сайид Иёз, Сайид Хусрав, Сайид Хусрав, Сайид Рустам, Наврӯзи Савронӣ, Мирзоали Аббосвандӣ, Пир Вайс, Лочин, Таҳмоси Гаҳворай, Худовардии Луристонӣ, Фориғи Қирмоншоҳӣ, Қарими Халил, Ҳайдар Қулхонӣ, Шерхони Қулхонӣ, Аббоси Қарандӣ, Теури Бониронӣ, Вали, Назари Барвандӣ, Ҷавзаи Туфангчӣ, Мулкғали, Қарими Гаҳворай, Хусайнғалии Чағопурӣ, Душтаи Биёмай, Рустами Қарандӣ, Рустами Бобочонӣ, Ҳайдари Качқаблӣ, Хусайнғалии Чақобурӣ, Сайфур, Бағмуроди Қулхонӣ, Худомуроди Қулхонӣ, Дарवेशи

Барохос, Ризоъалии Биёмай, Фулом Чағобурӣ, Шерхони Карандӣ, Имом Биёмай, Шохирзо Карандӣ, Шакари Гахворай, Ҳайдарӣ Пойдор, Камари Биёмай.

Ин пируни покбохта ҳар як соҳиби дафтар ва сурудаҳои илҳомии вижае ҳастанд ва ба таври кулӣ дафотири давраи ҳайдарӣ равшангари асрори ботинӣ ва мубашшири зуҳури ҳазрати Соҳибъаср(аҷ.) ва раҳони ҷаҳон аз нобудии зишпиҳо ва барқарории адолат аст ва то ояндаҳои дур ба дидаи ботин шохид гардида ва бозгӯ кардаанд.

Даврони сулуки ботинии Оқо Сайид Ҳайдар ҳамзамон бо ҳукмронии Муҳаммад Ҳусайн Мирзои Соҳибхатиёр- фармонфармои Кирмоншоҳ ва сарҳаддори Ироқайн- фарзанди Муҳаммадъали Мирзои Давлатшоҳ мебошад.

Бо ихори зуҳури Оқо Сайид Ҳайдар (Барока) айёми чулуси Муҳаммадшоҳи Қочор (1250- 1264 х. қ.) оғоз гардид ва бозори сӯфия раванқ ёфт. Аммо, эшонро эътиное ба он умур набуда ва дар анҷоми рисолати ботинии ҳеш мушқилгушоӣ ёрон ва тоифаи Сон буд. Овозаи зуҳураш аз қарон то қарони манотиқи зистии оли Ҳақро дар бар гирифт ва аз ҳар сӯ мӯътақидон ба маҳзараш шитофтанд. Дар ин ошон муридони ба истимдод аз ботини он бузургвор ба таҷдиди ҳаёти элии Гурон дар сарзамини Долоҳу ва Заҳоб тавфиқ ёфтанд.

Дар замоне ки Носириддиншоҳи Қочор (1264- 1313 х. қ.) дар 1287 х. қ. азми зиёрати Утботи олиёт кард ва аз тариқи Ҳамадон ва Кирмоншоҳ роҳии Ироқи араб гардид, ҳуққом ва умаро ва фармондеҳон ва бузургон аз Озарбойҷон то Ҳузистон дар ин истиқбол мушорикат ҷуста, дар Кирмоншоҳ меҳмони Имоуддавлаи Ҳуққрон буданд ва то Қангур ба истиқбол рафтанд. Аммо дар ин дидор ва истиқбол ва мулоқотҳо нишонае аз Оқо Сайид Ҳайдар ва ёрони ҷилтанӣ ба ҷашм намеҳӯрад. Зуҳурӣ, ки дар ин бурҳаи замони авҷи шукӯҳи суварӣ ва маънавии худро дошт, бо беоътиноии тамом ба фармонравои мутлақульинон ва молиқурриқоби кишвар тадоии ин байт кард, ки:

Дарвеш ба сад афсари шохӣ нафурӯшад,

Як мӯй аз ин кӯҳнакулаҳӣ намадеро . . .

Се сол пас аз ин воқеа Оқо Сайид Ҳайдар (Барока- бародар) дар соли 1290 х. қ. ба дидори ёр шитофт ва Оқо Сайид Рустам, фарзанди Оқо Сайид Иёз, ки падар ва писари ҳар ду аз ҷилтанони зуҳур буданд ва ҷунонки омад, Сайид Иёз дар иттифоқе муқаддар дун гардонид ва ба шаҳодат расид, фарзанди арҷмандаш Оқо Сайид Рустам ба ишораи ҳазрати Ҳайдарӣ маснаднишини тақияи Гурон гардид. Ин алавии навхоста, ки дар унфувони шиёб буд, бо модар ва амуи худ зиндагӣ мекард, тӯле нақашид, ки амуи эшон(оқо Сайид Мурод) низ даргузашт ва сарпарастии куллии хонадон ба ўҳдаи Оқо Сайид Рустам муҳаввал шуд. Айёми маснаднишинӣ ва тақядории Оқо Сайид Рустам аз 1290 х. қ. то 1343 х. қ.=1313 х. ш. идома дошт, яъне: рӯзгоре ки Мирзо Аҳмади Илҳомӣ- падари Лоҳутӣ дар қайди ҳаёт буданд.

Оқо Сайид Рустам дар замони ҳаёт фарзанди аршади худ Оқо Сайид Нуриддинро ба тасаддии тақия ва дастгоҳ ва расидагӣ ба умури муридони муайян намуд. Аммо пас аз муддате Оқо Сайид Нуриддин масъулияти сангини тасаддиро напазируфт. Пас, Оқо Шамсиддини Ҳайдарӣ (1273- 1327 х. ш.) маъмури тақядорӣ ва расидагӣ ба умури пайравон ва мӯътақидон гардид.

Оқо Сайид Шамсиддин Ҳайдарӣ(1273- 1327 х. ш.) халафуссидқи падар ва оинаи тамомнамои камолоти он ҷаноб буд. Замони интисоби эшон ҳамзамон бо авҷи қудрати пулисии Ризошоҳ буд.

Маҳзари Оқо Шамсиддин маҷмаи соҳибони ҳунар ва фарҳанг, ба вижа ҳунари мусиқӣ буд. Бисёре аз устодони барҷастаи он аср барои дарки он маҷмаъ роҳҳои тӯлониро бо тақаббули заҳамот тай карда, дар он ҷамъ оромиш меёфтанд.

Оқо Сайид Шамсиддин Ҳайдарӣи Гурон дар 1327 шамсӣ ба синни панҷоҳу чаҳорсолагӣ ба сарои боқӣ шитофт. Барои бори дуввум Оқо Сайид Нуриддин ўҳдадори мансаби тақядорӣ хонадон гардид, ки пас аз як сол анҷоми ин муҳимро ба ягона фарзанди зақури худ Оқо Сайид Сайфиддини Ҳайдарӣ воғузур намуд ва худ дар соли 1336 шамсӣ бадрудӣ ҳаёт гуфт. Оқо Сайид Сайфиддин низ тӯле нақашид, ки мансабро ба фарзанди аршади ҳеш, оқо Сайид Насриддини Ҳайдарӣ, маснаднишини кунунӣ воғузур намуд.(7)

А Д А Б И Ё Т

1. Донишномаи номоварон. с. 104-108.
2. Дафтарҳои хонадонҳои номбурда.
3. Уҷн Убн. Эрони имрӯз. Таъриҳи Сайиди Алиасгар, с. 354.
4. Афзалӣ Сайидъалиёр. Аҳли Ҳақ, Маҷаллаи «Меҳр», шумораи 176.
5. Султонӣ Муҳаммадъали. Таъриҳи тасаввуф дар Кирмоншоҳ, с. 32.
6. Султонӣ Муҳаммадъали. Таъриҳи тасавуфи хонадонҳои ҳақиқат- Техрон: интишороти «Суху».
7. Султонӣ Муҳаммадъали. Ҷуғрофиёи муфассал ва таъриҳии Кирмоншоҳ- Техрон: интишороти «Суху», ҷилди нӯҳум.

ПРЕДСТАВИТЕЛИ ТЕЧЕНИЯ «АХЛИ ХАК» В КИРМАНШАХЕ – РОДИНЕ ЛОХУТИ

Статья посвящена изучению истории последователей течения «Ахли Хако» и истории их родословной в Иране, точнее в Кирманшахе – родине великого поэта Абулкасыма Лахути.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: литературное течение «Ахли Хако», родословная, представители течения, Кирманшах, Лахути.

REPRESENTATIVES OF A CURRENT «FIGHTERS FOR JUSTICE» IN KIRMANSHAHE TO THE NATIVE LAND OF LOHUTI

Article is devoted studying of history of followers of a current «Fighters for justice» and stories of their family tree in Iran.

KEY WORDS: literary trend "Ahli Hak", a family tree, representatives of a current, Kirmanshah, Lahuti.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Абдуризо Родфар* – соискатель Таджикского национального университета.

БАРРАСИИ МАЪНОЙ ВА БАСОМАДИ ВОЖАГОН ДАР «ҲАШТ КИТОБ» - СҶҲРОБИ СИПЕҲРӢ

Ҷовид Самадипур

Институти забон ва адабиёти ба номи Рудакии АИ ҶТ

Сеумин соли вафоти Сипеҳриро дар ҳоле пушти сар мегузорем, ки шеъраш дар сипеҳри андешаамон партавафшонӣ ва насими вожагонаш, машоми табъро навозиш мекунад.

Дар тӯли ҳаёти моддии ин шоири пурэхсос ва пас аз он китобҳо ва мақолаҳои гуногун ба риштаи таҳрир даромадаанд ва ҳар кадом ҷанбае аз зиндагӣ, шеър ва аҳамияти вайро равшан намудаанд. Аммо ҷанбаҳои, ки камтар ба он пардохта шуда, баррасии маъноии вожагон ва басомади онҳост.

Кӯшиши нигоранда дар ин мақола, дар ростии ироаи ҷамъбандии мабоҳисест, ки ба шакли пароканда ва гузаро, ишораҳои дар китобҳо ва мақолаҳо ба он шудааст; аммо ба шакли мудавван ба он напардохтаанд.

1. Вожагони ғайрифосӣ: Бо вучуди ошноии Сипеҳрӣ ба ҷанд забони хоричӣ ҳатто тарҷуман бархе осор аз забонҳои англисӣ, фаронсаӣ, чинӣ ва ҷопунӣ ба фосӣ, шигифтовар аст, ки дар шеъраш асари ҷандоне аз ин забондонӣ машҳуд нест.

1.1. Гоҳе вожагоне, ки ба қор бурда, каму беш вожагони роҷ дар фосӣ ҳастанд:

* Он ҷо нон буд ва истакон ва таҷаррӯъ.

* Ҳанҷара месӯхт дар сирохати вудко.

* Ҳанҷараи ҷӯбро / Қутии консерваи холӣ.

* Заҳмӣ мекард («Ҳашт китоб», сах. 416).

* Ой хеликупттери наҷот (ҳамон, сах. 412).

* «Вениз ёдат ҳаст (ҳамон, сах. 314).

* Шоири рӯшанӣ ҷетхоро нигоҳ мекарданд,

* Сақфи бекафтари садҳо **утубус**.

1.2. Гоҳ вожаеро ба қор мебарад, ки камқорбурд аст ва ё ношно ва ниёзманди тавзеҳ:

* Ва рӯи **туръаи** ором (ҳамон, сах. 314).

Туръа: конол ба ҷуз Сӯҳроб фақат як шоҳиди дигар дар шеъри фосӣ метавон суроғ гирифт.

Чун шакар аз ду лаъли тар биканам,

Дил нахоҳам, ки аз шакар биканам.

Лаби ту оби зиндагониро

Туръаи хун агар шавад биканам.[1]

* Ҳаёт зарбаи оромест / Ба тахта санги «Мигор» (ҳамон, сах. 323).

«Мигор: ба ривояти асоири Юнонӣ, дар шаҳри Мигор тахтасангест, ки чун боризасанге бадон зарба ворид кунем, навое шунида мешавад ва ин ба сабаби он аст, ки як бор Аполлон ҷанги худро рӯи ин тахтасанг ниҳод».[2]

* **Vodhi:** будо; унвони як шеър аз маҷмӯаи «Шарқи андӯх» ва танҳо шеърест, ки унвони фосӣ надорад.

* Ба гӯшвораи ирфоннишони таббатро / Барои гӯши беозини духтарони Банорас / Канори ҷоддаи «сарнот» шарҳ додаам. (ҳамон, сах. 321).

«Сарнот: ҷоддае, ки Синдортоӣ шоҳзода аз он ба сӯи Банорас мерафт».[3]

2. Вожагони маҳаллӣ: Сипехрӣ чунон устодона ва хунармандона вожаҳои маҳаллӣ ва расмиро дар канори якдигар қарор медиҳад, ки ин вожагон ногузир, аз гурез даст бар медоранд ва ошпичӯёна якдигарро дар оғӯш мекашанд:

Шаб буду **чароғак** буд («Ҳашт китоб», сах, 243).

Чароғак: кирми шабтобро низ гӯянд.[4]

Бегумон дар деҳи болодаст, чинаҳо кӯтоҳ аст («Ҳашт китоб», сах, 347).

Чина: деворе, ки аз гил бароранд бе очур ва хишт.[5]

Ҷ маъмулитарин калимоти маҳаллиро дар шеъраш истифода мекунад, аз қабилӣ: чилу (номи паррандаест), панирак ва чӯба (навьи гиёҳ), подмех (унвони яке аз шеърҳои китоби «Шарқи андӯх», хатто дар луғатномаҳои мӯътабар сабт нашуда, аммо бархе онро нилуфар доништаанд), кард (=кирд, замини зироатқардари гӯянд) хубарӣ (навьи парранда), галчӣ (зоғча).

«Мутолиаи доираи вожагонии шоирон ва нависандагон, моро ба самту сӯи зехну забон ва замиранон ошно мекунад ва ба ин васила метавон фаҳмид, ки аносири ташкилдихандаи дунёи воқеият ва тахайюли онҳо чист?»[6].

3. Вожагони дар ҳавзаи дарахтон: Сипехрӣ 66 бор номи дарахтонро ба қор бурдааст. Ин ҳамаи таваҷҷӯҳ ба аҷзо ва аносири табиат дар шеъри вай ба навъи Худошиносӣ меаҷзамад ва ба шаклҳои гуногун худро намоён месозад.

«Сӯхроб [Сипехрӣ] хунармандест, ки барои падид овардани осораш, аз муҳити пиромунаш илҳом мегирад».[7]

Дарахтоне, ки номи онҳо камтар аз панҷ бор омадааст, иборатанд аз: бед, седр, табрезӣ, мав (ток), ток, хино, афро, сапедор, шамшод, норинҷ, санавбар, норван, бех, чанор.

Вожа	Т ёдо	Шумораи саҳифа дар «Ҳашт китоб» (дар бархе саҳифаҳо беш аз як бор ба қор омадааст)
Бед	1 1	20, 41, 101, 101, 208, 248, 284, 288, 316, 375, 448
Коч	1 0	262, 264, 272, 340, 359, 385, 403, 443, 447, 451
Ақоқӣ/ақоқиё	7	139, 140, 142, 142, 143, 273, 296
Сарв	5	273, 312, 324, 451, 451
Чанор	5	264, 276, 279, 298, 357

Сипехрӣ ба дарахти бед ва пас аз он дарахти коч таваҷҷӯҳи вижае дошта ва чандин бор номашонро зикр кардааст.

4. Вожагон дар ҳавзаи меваҳо: Саҳми меваҳо дар «Ҳашт китоб» маҳфуз аст ва 45 бор аз ин неъматҳои худододӣ ном бурда шудааст.

Таваҷҷӯҳ ба табиат, иллатҳои муҳталифе дорад: «Яке ин ки шоир шаҳрншинӣ ва шулуғии онро дида ва ба кишварҳои дигар сафар карда, дитзада аз ин ҳаёте, касолатбор, ба табиат рӯй меоварад ва яке дигар ин ки инсон аз табиат ва махлуқоти Худованд пай ба вучуди Худованд мебарад».[8]

Меваҳое, ки номашон камтар аз панҷ бор истифода шудаанд, иборатанд аз: пуртағол, шохтут, санҷид, хулу, ривос (рибос), харбуза, хиёр, гулобӣ.

Дар чадвали зер басомади чанд мева мушаххас шудааст. **Себ**, беш аз ҳама ба қор рафта ва садрнишин аст.

Вожа	Те ёдо	Шумораи саҳифа дар «Ҳашт китоб» (дар бархе саҳифаҳо беш аз як бор ба қор омадааст)
ожа	15	163, 225, 232, 289, 306, 306, 326, 339, 343, 350, 401, 427, 431, 434, 456
себ	8	296, 327, 363, 392, 403, 418, 443, 445
нгу	8	170, 275, 283, 343, 344, 370, 370
нор		

5. Вожагон дар ҳавзаи гулҳо: Таваҷҷӯҳ ба гулҳо ба унвони офаридаҳои арзишманд дар «Ҳашт китоб» таваҷҷӯҳи хонандаро ба худ ҷалб мекунад. Сипехрӣ 76 бор номи гулҳоро дар шеъри худ овардааст.

Гулҳое, ки номашон камтар аз панҷ бор истифода шуда, иборатанд аз: Савсан, гули ях, гули зард, довудӣ, садбарг, бобуна, пуна, шабдар, шамъдонӣ, замбақ, шаббӯҳ.

Дар чадвали зер, басомади чанд гул мушаххас шуда, «нилуфар» беш аз ҳама ба кор рафта ва садришин аст ва пас аз он гули лола ё шақоик, Иллоти ин амр шояд ин аст, ки нилуфар намуди «будо» аст ва гули лола ё шақоик намуди шаҳид ва ҳарду кидосати вижа доранд.

	Вожа	Т сӯдо	Шумораи саҳифа дар «Ҳашт китоб» (дар бархе саҳифаҳо беш аз як бор ба кор омадааст)	
			1	2
	нилуфа	2	118, 118, 119, 119, 119, 119, 120, 120, 145, 147, 147, 148, 149, 150, 222,	
	р	3	238, 241, 264, 279, 292, 299, 308, 377	
	Лола (шақоик)	1	161, 183, 208, 234, 238, 273, 291, 347, 350, 361, 396, 424	
		2		

6. Соири вожагон: **6.1. Гиёҳҳо:** Гиёҳҳо низ мавриди инояти Сипехрӣ воқеъ шудаанд. Аз ҷумла райҳон, хаҷшош, қоч, панирак, хаза ва... дар ин ҳавза рутбаи аввалро «алаф» қасб мекунад ва бо 22 бор хузур, садришин мешавад.

6.2. Падидаҳои табиӣ: Шояд ҳеч вожае натавонад дар ин ҳавза бо «шаб» рақобат кунад, зеро 142 бор ифтихори хузур насибаш шудааст. Ҷунонҷӣ, бо андаке ҷашмпӯшӣ «дишаб» ва «имшаб»-ро низ фарзандони вожаи «шаб» ба ҳисоб биёварем ба натиҷае бесобиқаи 161 бор мерасем. Дар шеъри Сипехрӣ «шаб» маънии намодини манфӣ ба шақле, ки дар гузашта роиҷ буд ва имрӯза низ ба кор меравад, истифода нашудааст ва гоҳ ҳатто нуқтаи муқобили он аст ва «маъноии мусбат ва илҳомбахш дорад».[9]

Соири падидаҳои табиӣ, ки каму беш номашон дар шеъри Сипехрӣ медурахшад, иборатанд аз: бод (65), қаҳқашон, субҳ, сапеда, ғуруб, фалак, шаҳоб, абр, ситора, осмон, насим, равшанӣ, ғуруб...

6.3. Ҷонварон: Дар ин ҳавза бештарин тавачҷӯҳи Сипехрӣ ба кабутар (=қафтар) будааст, ки тадоиқунандаи маъсумияти ин парранда аст. Вожаи кабутар 12 бор ба кор рафта ва вожаи қафтар 1 бор.

Пас аз он вожагоне, ҳастанд, ки дасти кам 5 бор истифода шудаанд: Гунҷишк, асб, ғуроб (зоғ ва калог), сор, ҷилҷила, занбӯр, уқоб.

Дар ғуруҳи баъдӣ вожагоне ҳастанд, ки камтар аз 5 бор номашон омадааст: уқоб, машас, ҷуғд, буз, лаклак, қанорӣ, шопарак, санҷоқак, парвона, мурғобӣ, қубара, хутхут, қарқас, қабк, қӯ, тутӣ, шаппара, суҳра, сурхгалӯ, сабзқабо, сира, думҷумбонак, оху, ҷилу, ҷақовак, пӯпак, пашша, парасту...

Бо нигоҳи гузаро ба ин вожаҳои рангоранг дар меъбеи, ки як шоир то ҷӣ ҳад бояд хунарианд бошад ва битавонад бо ҳамин вожаҳои ғайришоирона бофти мунсаҷим ва дилпазир ва шоирона ироа намояд.

7. Вожагони мутародиф: Вожагони мутародиф дар «Ҳашт китоб», ки бисту ҳафт ҳазору сиву як қалима дорад, ба заҳмат ба бист ғуруҳи қалима мерасад ва шомили исмиҳо сифатҳо ва феълҳои мутародиф аст.

7.1. 1. Исм:

- * Нақшҳое, ки қашидам дар рӯз / Шаб зи роҳ омаду бо дуд андуд.
- * Тарҳҳое, ки фиканданд дар шаб, рӯз пайдо шуду бо панба зудуд. («Ҳашт китоб», саҳ 13).
- * Дар паси пардае аз гарду ғубор / Нуқтае ларзад аз дур сиёҳ. (ҳамон, саҳ 26).
- * Ман пур аз нураму шин / Ва пур аз дору дарахт (ҳамон, саҳ 326).

7.1. 2. Сифат:

- * Шоҳаҳо пажмурдаст / Санғо афсурдаст (ҳамон, саҳ 29).
- * Пас агар мегириям / Гириям бесамар аст
- * Ва агар механдам / Хандаам беҳудааст (ҳамон, саҳ 52).
- * То бисозам гирди худ девораи сарсаҳту побарҷой (ҳамон, саҳ 52).
- * Бод меомад вале хомӯш / Абр пар мезад вале ором.
- * Мори сиёҳи соқии ин гул / Дар рақси нарму латифе зинда буд (ҳамон, саҳ 92).
- * Меравам боло то авҷ (ҳамон, саҳ 336).
- * Ба суроғи ман агар меоед / Нарму оҳиста биёед (ҳамон, саҳ 361).

7.1. 3. Феъл:

- * Мағриб ҷон меканад ва мемирад (ҳамон, саҳ 78).

7.2. Мутародифоти шахсӣ (худсохта):

Муҳимтарин бахши мутародифот дар шеъри Сипехрӣ, вожаҳои, ки бо маънӣ ва мафҳуми ҷадид, ки ношӣ аз нигоҳ ва бардошти ҷадид аст, матраҳ мешавад.

- * Қашанг яъне таъбири ошиқонаи ашқол (ҳамон, саҳ 306).
- * Дучор яъне ошиқ (ҳамон, саҳ 307).
- * Зиндағӣ яъне: як сор парид (ҳамон, саҳ 386).
- * Ҷодда яъне ғурбат (ҳамон, саҳ 386).

8. **Вожагони динӣ ва мазҳабӣ:** Сипехрӣ дар шеъраш ишораҳои фаровони мустақим ва ғайримустақим ба дин ва мазҳаб дорад. «Ҳеч як аз шуарои муосир ба андозаи ӯ аз ишороти мазҳабӣ ва асотирӣ истифода накарданд. Агар ҳам гоҳе ба чунин коре даст ёзидаанд, вусъат ва шумули он ба андозае вусъат ва шумули истифодаҳои мазҳабӣ ва асотирӣ дар шеъри Сӯҳроб нест».[10]

Табиист, дар ин хавза бештарин саҳм барои «Худо» бошад. Ин вожа 31 бор ба қор рафтааст, «Намоз» ва «Меҳроб» 12 бор, ниёиш 10 бор, шайтон 6 бор, бихишт 5 бор.

Соири вожагоне, ки дар поин номбурда мешавад байни 1 то 4 бор истифода шудаанд: Куръон, порсоён, савганд, оят, фикҳ, рисолат, тафсир, ишроқ, кӯрӣ, мазоҳиб, маънавият, малакут, савмиа, Инчил, Таврот, уруч, беҳудӣ, кашф, фано, чазаба, каромат, борони таъмидӣ, азали.

Шояд ин вожагон ва басомади онҳо битавонад нишон диҳад, ки Сипехрӣ то чӣ ҳад ба масоили динӣ ва ирфонӣ таваҷҷӯҳ доштааст ва мунтақидинеро, ки ирфони Сипехрӣро қабул надоранд, посухе муносиб ва шоиста диҳад.

Баррасиҳои вожагонӣ баёнкунандаи алоқаи як шоир ё нависанда ба як мавзӯи хос аст. Масалан истифодаи фаровон аз вожаҳои «Худо», «Намоз», «Меҳроб», «шайтон» дар шеъри Сипехрӣ нишонгари тафаккур ва ақидаи вай аст.

АДАБИЁТ

1. Лавҳи фишурда (CD), дурчи 3. Ширкати «Меҳр-Арқом-Роёна», ғазали шумораи 622. (Девони Дехлавӣ).
2. Лангрудӣ, Шамс. Таърихи таҳлилии шеъри нав. ҷилди 3, нашри марказ, ҷопи ҷаҳорум, 1381ш. -с.316.
3. Санҷарӣ Маҳмуд, Муқошифаи ҳашт. Нашри фародид, Ҷопи аввал.-с.158.
4. Лавҳи фишурда (CD), Деххудо, Муассисаи луғатномаи Деххудо.
5. Ҳамон ҷо.
6. Райҳонӣ Муҳаммад, Мақолаи: Вijaғиҳои забони Сипехрӣ, Омӯзиши забон ва адаби форсӣ, Баҳори 1381ш. №61.-с. 21.
7. Нури Кутной Низомуддин, Ду шоири навбардози табиат. «Нимо ва Сӯҳроб», Нашри Зӯҳра, ҷопи аввал, Техрон, 1378 ш. -с. 209
8. Ромшинӣ Маҳдӣ, Сӯҳроби Сипехрӣ ва Ҷуброн Халил Ҷуброн, Фарҳангсари Мирдашӣ, ҷопи аввал. Техрон, 1385 ш.-с. 105.
9. Райҳонӣ Муҳаммад, Мақолаи: Вijaғиҳои забони Сипехрӣ, Омӯзиши забон ва адаби форсӣ, Баҳори 1381ш. №61.-с. 22.
10. Хусейни Солеҳ, Нилуфари Хомӯш, Ингишороти Нилуфар, ҷопи панҷум. Техрон, 1379 ш.-с.55.

РАССМОТРЕНИЕ СМЫСЛОВ И ЗНАЧЕНИЙ СЛОВ В «ХАШТ КИТОБ» СУХРОБА СИПЕХРИ

В статье рассматриваются виды слов и их количество, такие как непersидские слова, слова, связанные с опушкой леса, фруктами, растениями, животными, религией, а также слова-синонимы. В каждом разделе дается определение многоупотребляемым словам и их количеству.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: слово, местные слова, слова-синонимы, религиозные и культовые слова, личная синонимия (произведенные искусственно), мало употребляемое, смысловое рассмотрение

DEALS TO MEET OF MEANINGS AND SENSES OF THE WORDS IN “HASHT KITOB”

The article deals with the kinds of words and their quantity, such as: non-Persian words, the words, related to the trees in forest, fruits, plants, animals, religion, also the words—synonyms. Each section defines mostly used words and their quantity.

KEY WORDS: word, local words, words-synonyms, religious and cultic words, personal synonyms (constructed artificially), less used, study of meaning

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Джовид Самадшур* – соискатель Института языка и литературы им А. Рудаки АНРТ

ЭҶОДИЁТИ ДАҶОНИИ ХАЛҚ ДАР ПАЙВАНДҶОИ ИСЛОМӢ

Д. Саидова

Донишгоҳи давлатии Кӯлоб ба номи Абӯабдуллоҳи Рӯдакӣ

Дар илми фолклоршиносии тоҷик нисбати гузаронидани маросимҳои гуногуни халқӣ даҳҳо асарҳои хурду калони илмӣ навишта шуда, дастраси хонандагон гардонидани шуданд. Асарҳои барҷастаи илмӣ, ки бо қалами фолклоршиносони шинохта аз ҷумла Воҳид Асрорӣ, Рачаб Амонов, Брагинский, Абдурахим Фирӯзи Ҷиравӣ ва ҷанде дигарон аҳамияти назарӣ ва ҳам амалӣ доранд.

Агар ба мазмуну мундариҷаи ин асарҳо назар кунем, мебинем, ки таҳлили аксарияти маросимҳои халқӣ берун аз пайвасти дини ислом таҳлилу тадқиқ шудаанд. Асарҳои илмӣ мавҷуда, дар тадқиқу омӯзиши паҳлӯҳои гуногуни маросимҳои халқӣ, ки дар пайвандҳои дини ислом гузаронида мешаванд, ҷун сарчашмаҳои мӯътамади илмӣ ба шумор мераванд.

Дар ин мақола мо кӯшиш намудем, ки нисбати масъалаи эҷодиёти даҳонакии халқ дар пайвандҳои исломӣ баъзе фикру мулоҳизаҳои худро баён намоем. Бояд гуфт, ки дар адабиёти пурғановати классикии форс- тоҷик асарҳои худро дар пайвандҳои исломӣ эҷод намуданд. Инчунин онҳо аз эҷодиёти даҳонакии халқ пурра истифода карданд. Аз ин нуқтаи назар урфу одат, маросимҳои халқӣ ва ақидаҳои деҳқонӣ дар эҷодиёти даҳонакии халқӣ тоҷик ҳам мавқеи бузургеро ишғол менамояд ва ба адабиёти китобатӣ низ таъсири худро расонидааст. Ҳамин тавр дар гузашта низ халқ, мардуми авоми эҷодкор дар фаъолияти меҳнатии худ дар гузаронидани маросимҳои аз сурудаҳои адибони барҷаста истифода мебуданд. Дар илми адабиётшиносӣ тоҷик анъанае ба вучуд омада буд, ки ғояҳои деҳқониро васф менамуданд, ки ғӯё ба тамоми ғояҳои пешқадам бошанд.

Ногуфта намонад, ки эҷодиёти деҳқонӣ ин эҷодиёти даҳонакии халқ ҳисоб мешавад. Баъзан ақидаҳои деҳқонӣ дар эҷодиёти даҳонакӣ ғояи феодалӣ – диниро дар худ таҷассум намуда, ба Қуръони Карим ва ояти Расули Акрам мувофиқ меоянд. Вале дар байни халқ дар ҳолатҳои гузаронидани маҳсусан ҳар гуна урфу одат ва маросимҳо дар пайваستاгӣ бо дини мубини ислом хусусият ва мазмуни ирриҷой ва тамаллуқкориро ба вучуд меорад.

Алоқамандии маросимҳои халқӣ дар пайваستاгӣ бо дини ислом ҳодисаи ҷовидонист. Чунон ки ишора намудем, ҳама урфу одат ва маросимҳои мардуми эҷодкор дар риштаи дини ислом ҳамбастагӣ дорад. Қисме аз ин маросимҳоро занон бештар муаррифӣ карда, дар навбати худ ташаббускор мешаванд. Дар ин бора дар илми адабиётшиносӣ бисёр фикрҳои тоза баён шудаанд. Масалан, фикру мулоҳизаҳои илмӣ фолклоршиносони тоҷик Додоҳон Обидзода, Равшани Раҳмонӣ, Соат Чалишев, Асадулло Суфиев, Бозор Тилавов дар ин бобат муваффақиятҳои аввалин ҳисоб мешаванд.

Дар фаъолияти эҷодии мардум ва бо ҳурмати дину мазҳаби худ маросимҳои гуногуни исломиро ба таври анъана мегузаронанд. Аз ҷумлаи чашни Бибисешанбе, ки аз ҷумлаи онҳост, дар байни халқ давра ба давра чашн гирифта мешавад. Образи Бибисешанбе намунаи барҷастаи он заноне аст, ки аз байни халқӣ меҳнаткаш интихоб шуда, бо бехтарин хислатҳои инсонӣ комил сазовор аст. Кӣ будани Бибисешанбе дар сарчашмаҳои илмӣ маълум нест, вале дар фаъолияти бибихо, образи барҷастае вучуд дорад ва дар бораи шахсияти ӯ ривоятҳои зиёде ҳам мавҷуд аст.

Масалан, ривоят мекунад, ки замоне як духтараки ҷетим будааст. Вай дар тарбияи модаркалонаш ба воя мерасад. Модарандари ин духтарак ҳар рӯз ба ӯ пахта дода, ҳамроҳи гов ба саҳро мефиристад, то ки говро ҷаронад ва бар зами он пахтаҳоро тоза намояд. Кору бори ин духтар чанд моҳи рӯз идома меёбад. Рӯзе аз рӯзҳо духтарак говро ба саҳро мебарад ва дар ғӯшае бо дили бирёну ашки сӯзон гириёну нолон менишинад. Як вақт назар меандозад, ки говро намебинад, ҳар тараф тохту тоз карда, кучо будани говро фаҳмидани мешавад, вале онро ба зудӣ намеёбад. Духтарак, - бо модарандарам чӣ ҷавоб медиҳам? – Гуфта зор-зор мегирад. Ногаҳон гов аз кучо пайдо мешавад. Духтарак шодикунон ба гов менигарад ва дере нагузашта гов ба ғоре медарояд. Вай низ аз пушти гов ба ғор даромада мебинад, ки дар кунҷи ғор пиразане ибодаткунон нишастааст. Аҷаб пиразани нуронию чехрааш нуррез. Духтарак аз рӯи одоб салом медиҳад. Бибӣ одоби алайкро бачо оварда, духтаракро навозишкунон аҳволпурсӣ мекунад. Духтарак ҳама азобу кулфатҳояшро ба пиразан як-як нақл мекунад.

Бибисешанбе духтаракро чанде дилбардорӣ карда маслиҳат медиҳад, ки ҳар рӯз ба назди ӯ омада, хабар гирад ва аз дуои ӯ баҳра гирад. Ҳамин тавр ҳар рӯз мунтазам ба назди пиразан – Бибисешанбе ба ғор даромада аз холи ӯ хабар мегирад. Рӯзе Бибисешанбе ба вай маслиҳат медиҳад, ки пахтаро бо гов ҷаронад гов пахтаро тоза карда медиҳад. Духтарак аз ин маслиҳати Бибисешанбе хушқол мешавад. Маслиҳати Бибисешанберо духтар ба ҷо меорад. Вале рӯзе модарандараш аз ин ҳол бохабар шуда говро мекушад. Духтар аз ин вазъ ғамгин шуда, ба назди Бибисешанбе омада, аз алами модарандараш зор-зор мегирад. Бибисешанбе ӯро дилбардорӣ намуда, таъкид мекунад, ки устуғонҳои говро зерӣ хок кунад. Аз ин таъкиди Бибисешанбе тасалло ёфт. Баъди чанд рӯзе Ақобири шаҳр тӯй барпо намуд ва ҳамаро ба тӯй даъват кард. Аммо духтаракро модарандараш иҷозат наод, ки ба тӯй равад. Духтарак маҳзуну малол нишаста буд, ки мурғи мокиён омада, ҷувориро аз арзан тоза карда дод. Вай хушнуд шуд ва ба назди Бибисешанбе шитофт. Бибисешанбе таъкид кард, ки ӯ ба тӯй биравад. Духтаракро зебою оро дода, ба тӯйи Ақобири шаҳр фиристонд. Қанизакони Ақобири шаҳр ӯро ба хона медароранд. Духтарак дид, ки модарандараш дар даромадгоҳ нишастааст. Баъди тӯй духтарак пеш аз модарандараш ба хона баргашт. Ҳангоми ба назди Бибисешанбе омадан аз саросемагӣ дар роҳ як кафшашро гум мекунад. Шаҳси кафши духтаракро ёфтагӣ ба назди Ақобири шаҳр рафта, кафшро нишон дода гуфт, ки ин кафш дар пойи касе мувофиқ ояд, ӯро ба занӣ қабул мекунад. Одамони Ақобир ҳамаи ҷоро ҷустуҷӯ намуданд, вале он кафш ба пойи ягон кас рост наомад. Вале модарандараш он духтаракро дар танӯр пинҳон карда, духтари худашро ба одамони Ақобир нишон медиҳад. Кафш ба пойи духтари ӯ рост наомад. Дар ин лаҳза ғӯё мурғи мокиён бетоқат шуда,

ба танӯр ишора кард. Одамони Ақобир аз ҳаракатҳои мурғ дар ҳайрат афта ба назди танӯр меоянд ва мебинанд, ки духтари паричеҳрае дар танӯр пинҳон аст. Кафшо ба ӯ пушониданд, ки мувофиқ меояд. Одамони Ақобир зуд ба назди вай шитофтанд, то ки ширинкома гиранд ва аз соҳиби кафш хабар расонанд. Ниҳоят Ақобир аз ин хурсанд шуда, ба наздикони худ ширинкома дода, чил шабонарӯз тӯй барпо мекунад. Баъди тӯй васияти Бибисешанбе, ки ба духтарак гуфта буд, ба ёдаш омад. Духтарак ба чор кунҷи хона як табақ орд монда, аз онҳо ду кафӣ орд гирифта, як дег умоч пухт. Вай чапотию кулча пухта истода буд, ки Ақобир аз дар даромад. Оши умочро дида ғазабаш омад.

Ҳоло ҳам фақирӣ мекуни, - гуфта оши умочро ба замин рехт ва ба сахро баромада рафт. Ақобир дар роҳ чахлаш паст шуду азрафтори худ пушаймон шуд, ки санам (духтарак)-ро беҳуда ранҷонидааст. Баъд се дона ҳандалахро канда ба хӯрчинаш андохта ба назди завҷаш омад, то ки дили ӯро шод гардонад. Ақобир дид, ки дар шаҳр ғалоғулаю ошӯби зиёде авҷ гирифтааст. Се писари подшоҳ шахсеро мекобанд. Ногаҳон диданд, ки аз хӯрчини Ақобир хун мечакад ва дар даруни ду палаи хӯрчин се кокули шахзодадухтарон ҳаст. Писарони подшоҳ Ақобирро аз асп фуруд оварда, кашолақунон мебурданд. Ақобир зораю илтиҷо кард, то ки дар дилаш армон намонад. Хошиш кард, ки пеш аз чазо додан охири бор имконият диҳанд, ки ба хона рафта, видео кунад. Дар дили писарони подшоҳ раҳм пайдо шуду иҷозат доданд. Ақобир ба завҷаш гуфт, ки оши пухтаи ту, - чӣ гуна ош буд, ба ман нақл намоед. Завҷи Ақобир таъкиди Бибисешанберо аз аввал то охир нақл кард ва завҷи Ақобир ҳамон хел ошро аз сари нав пухта ба назди ҷаллод овард. Ақобир аз мурдан раҳо ёфт. Аз ҳамон рӯз сар карда ҳар касе, ки оши ба номи Бибисешанбе кунад, гӯё авроҳи Бибисешанбе мададгориш хоҳад шуд. Қиссаи Бибисешанберо касе мехонад, ки вай ба қадри ӯ бирасад, яъне рӯза гирад, панҷ вақт намоз хонад, чилла нишаста бошад.

Чунон ки аз қиссаи Бибисешанбе бармеояд, афсонаест, ки ду қувваи дорои ду хислат: бадию нек тараннум карда мешавад. Қарамонҳои ин афсонаи мифологӣ ҳодисаҳои воқеӣ, ҳаётиро аз сар намегузарониданд. Бештар фаъолият ва амалиёти онҳо фантастикӣ ва маҳсули ҳаёлу орзуҳои халқ буд, ки онҳо дар зимни ноилҷӣ ва эҳтиёҷмандии халқи авом ва қувваҳои фавқулода ба вучуд меомаданд. Маълум аст, ки мифология бо ёрии ҳаёлот муқобилияти қувваҳои табиатро бартараф мекунад ва таҷассум менамояд, вай пас аз ҳуқумронии ҳақиқӣ бар ин қувваҳо нест мешаванд. Дар тасаввуроти ҳаёлот орзую умедҳо мавҷуданд ва онҳо дар ҳаёлоту тасаввурот таҷассум ёфта, ба воситаи нутқ тасвир меёбанд ва ниҳоят мифҳо, афсонаҳо, асотирҳо ба вучуд меоянду қаҳрамонҳои мифологӣ, афсонавӣ тавлид мешаванд, ки чунин ҳолро чун анъана дар афсона, ривоятҳо, ки ба Бибисешанбе нисбат дода мешаванд, мушоҳида намудан мумкин аст. Адабиётшиносӣ, хусусан фолклоршиносии тоҷик, нисбати масъалаи таҳлили афсонаҳои халқӣ, нишон додани сабку тарзи истифодаи онҳо, дар як қатор қорҳои илмию тадқиқотӣ вохӯранд ҳам, таҳлили илмӣ қиссаҳо (хусусан қиссаю ривоятҳо, ки ба бибиҳо ва ҷашни бибиҳо бахшида шуда бошанд) то ҳол вучуд надоранд. Баъзан дар доираи баъзе масъалаҳои ба илми фолклоршиносӣ бахшидашуда ёдрас мешаванд, ки албатта он басанда нест. Аз ин нуқтаи назар, дар гуфтори халқ қисса ва қиссагӯӣ тавофути ҳам маъноӣ ва ҳам сабки доранд. Хусусан қиссаҳо, ки ба васфи Бибисешанбе аз тарафи бибиҳо нақл карда мешаванду ба муносибати онҳо гурӯҳи бибиҳо ҷашн меороянд, пайванди динӣ доранд. Дар ҷашнгирии Бибисешанбе занҳо гурӯҳ-гурӯҳ гирд омада, бо авроҳи Бибисешанбе мурочиатқунон дуо мехонанд. Аз Эзиди пок ва Расули Ақрам мурод металабанд, зорию таввало менамоянд. Дастархони ҳайрия омода месозанд. Меъёри асосии гузаронидани ҷашнҳо он аст, ки агар ҳар кас, ки оши Бибисешанберо ташкил карда гузаронад, ин зани худодод дар ҳар ду дунё дастгираш мешавад. Дар оши Бибисешанбе аз байни занҳо бибие ба хониш медарояд, ки қиссаи Бибисешанберо донад. Яъне рӯзаро мунтазам дорад, шахси мӯъмину мусулмон ба маъноӣ пурраш бошад. Ин зан 5 вақт намозро тарк накунад ва ишқи тағйирнаёбанда дошта бошад ва ё чилла шишта бошад. Чун анъана дар гирдҳамоии ҷашни Бибисешанбе зани (сарбиби) аввал суруди муноҷотӣ ба расули Ақрам бахшидашударо бо «Бисмиллоҳи Раҳмон Раҳим» оғоз намуда, занони атроф бо сарбиби ҳамовоз мешаванд. Ибтидои хониши сарбиби бо «Дуои Бибисешанбе» оғоз меёбад, ки он чунин наст:

Ба ҳурмати Муҳаммади Мустафо, Салаллоҳи алайҳи вассалом, ба ҳурмати ҷамъи анбиёву авлиёи мурсалин, ба пайғамбарони мурсал Илоҳи омин.

Ба ҳурмати Биби Фотима ва Биби Хатичаи Кибирё Разиаллоҳу. Илоҳи омин.

Ба ҳурмати авлиё, сӯфиё, тақбиё, зоҳидон, обидон ва соддиқон Илоҳи омин.

Ба ҳурмати 666 ояти каломуллаи Шариф. Илоҳи омин ва ғайра.

Бибисешанбетӣ номидани ҷашни мазкур аз рӯи ақидаи исломӣ маъноӣ онро дорад, ки рӯзи сешанбе обод шудааст. Аз ин рӯ, ҷашни Бибисешанберо бибиҳо дар рӯзҳои сешанбею чоршанбе мегузаронанд.

Ҷашни мазкур чун ёдбуди авроҳи Бибисешанбе ва ба мақсади шод гардонидани авроҳи Бибисешанбе чун рамзи сидқу вафодорӣ ҳурмату эҳтироми гузаштагонии дини мӯбини Ислом аз тарафи бибиҳои тоҷик барпо карда мешавад.

Ноғуфта намонад, ки тарзи ташкилу гузаронидани ҷашни бибиҳо дар шарқу ғарб, ҷануби шимоли ҷумҳурии соҳибистиклоли Тоҷикистон асосан як хел бошад ҳам, гузаронидани онҳо вобаста ба хусусиятҳои этникӣ, эстетикӣ, лаҳҷа ва фалклори он қайҳо каму беш фарқ дорад. Азбаски то ҳол нисбати ташкилу тарзи гузаронидани ҷунин маросимҳои исломӣ ягон асари махсус, ки ҷиҳатҳои фарқкунандаи ҷунин ҷашнвораҳо аз нуқтаи назари илмӣ тадқиқ карда бошад, вучуд надорад. Аз ин рӯ, ҳаҷми мақолаи мазкур низ ҳаминро талаб менамояд, ки дар зимни маводи ҷамъовардаи худ таҳлилу тадқиқи ҷунин маросимҳоро дар доираи амалиёти бибиҳои тоҷикони ҷануби Тоҷикистон маҳдуд намоем.

АДАБИЁТИ

1. Амонов Р.А. Очерки эҷодиёти даҳонакии Қўлоб. Д.: 1963, - 345 с.
2. Воҳид Асрорӣ. Адабиёт ва фолклор, «Ирфон» - Д.: 1967, с.48.
3. Брагинский И.С. Из истории таджикской народной поэзии – м., 1956
4. Абдурахим Фирӯзи Ҳирравӣ. Аниси занони покдоман (Фикҳ, аҳком, ҳуқуқ, муошират) - Д.: -2006, матбааи Суннатулло, с.9.
5. Болдырев А.Н. К фольклору Таджикистана. Труды Таджикской базы АН СССР, 1936.
6. Воҳид Асрорӣ, Рачаб Амонов. Эҷодиёти даҳонакии халқи тоҷик, - Д.: с.1980, с.75-78.
7. Иброҳими Наққош Мочарон дониши Карбало ва фазилати моҳи Муҳаррам ва Ошӯро. – Д.: 2008. 30с.
8. Додоҳон Обидзода, Рамазон ва суннатҳои он дар Афғонистон. – Д.: с. 1998, с.3-4.

УСТНОЕ НАРОДНОЕ ТВОРЧЕСТВО И ИСЛАМ

В таджикской фольклористике о проведении различных народных обрядов написано очень много больших и малых научных трудов. Если взглянуть на содержание и тематику данных трудов, то видно, что анализ и исследование многих из этих обрядов проведен без связи с исламской религией. В этой статье мы попытались выразить некоторые свои мысли о теме народного устного творчества в тесной связи с исламской религией.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: устное народное творчество, таджикский фольклор, ислам и устное народное творчество, обряды.

ORAL NATIONAL CREATIVITY AND ISLAM

In Tajik folklore studying about carrying out of various national ceremonies the big and small proceedings is written many. If to look at the maintenance and subjects of the given works it is visible that the analysis and research of many of these ceremonies is spent without communication with Islamic religion. In this article we have tried to express some thoughts on a theme of national oral creativity in a close connection with Islamic religion.

KEY WORDS: oral national creativity, the Tajik folklore, Islam and oral national creativity, ceremonies.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Дилафруз Саидова* – аспирант Кулябского государственного университета им. Абуабдулло Рудаки.

НИГОҶЕ БА МАЗОМИНИ ҲАМОСИВУ ИРФОНИ ДАР АШЪОРИ САЛМОНИ ҲИРОТИ

Маряма Назарҷуб Масҷидӣ Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Қабл аз ин ки дар бораи шеърӣ пойдорӣ маглаберо унвон кунем, беҳтар аст таърифе аз он ироа бидиҳем. Шеърӣ пойдорӣ ба шеъре итлоқ мешавад, ки маҳсули ҳамдигарӣ, меҳанӣ ё қавмӣ дар баробари ҳар гунае аз тачовузи табиати башарӣ аст. Ба баёни дигар, воқеият ин аст, ки мавзӯоти пойдорӣ ва мафҳуми шеър муқовимати далолатҳои ом дар зиндагии башар дорад ва давраҳои хос аз низои инсон бо табиат, ҳуқумат, бегонаро шомил мешавад”.

Адабиёти пойдорӣ дар маънои ҷанг бо душманон бозтоби рӯҳӣ-равонии насл аст, муқовим дар муқобили як воқеаи таърихӣ ва мушорикати он насл дар ҳамроҳиву ҳамдилии якдигар.

Дар ҷавомеи мазҳабӣ ва динмадор, ки падидаи ҷанг бо боварҳои динӣ ва эътиқоди мардум гирех меҳӯрад, натиҷаи он, бурузи осори адабӣ, хунариву фарҳангӣ бо мӯхтавои хайру шар ва ҳаққу ботил аст ва мо ҳосили ин осор, аз ҷумла, дар ҳавзаи шеър, парварондани қаҳрамонони бузург ва таърихсози ҷанг аст. Шеърӣ пойдорӣ ва истиқомат дар ҷунин шароите, рафта-рафта бо фарҳанги ҷомеа шакл мегирад ва бо забони хоси худ суруда мешавад ва аз он ҷое, ки аз дил боварҳои мардумӣ буруз ва зухур меёбанд, бо забони роиҷи асри ҳеш низ иртибототи муҳкам дорад.

Истиқолаи арзишҳо дар замони вуқӯи ҷанг муҳимтарин рӯйдоди фарҳангӣ аст ва албатта, муҳимтарин сармояи нависандагон ва шоирон низ маҳсуб мешавад, ки ҳам далоили эътиқодӣ, ақлонӣ дорад ва ҳам ангеҷаҳои отифиву равонӣ. Дар ҳашт соли дифои муқаддас лаҳзаҳои ҳамосаомез, шабҳои изтиробовар ва рӯзҳои, ки густураи хиёбонҳо, гоҳе импозитивии шигифт аз эъзоми нерӯҳои мардумӣ ва

бозгашти пайкари пора-порашудаи шахидон буд, фаровон ба чашм мехӯрад, ин сахнаҳо ва лаҳзаҳо дар сурудаҳои пайдорӣ дар ҳавзаи дифои муқаддас (ҳашт соли ҷанги Ироқ алайҳи Эрон) бозтоб ва инъикоси ҷашмигиру маҳсус дорад.

Шеърӣ дифои муқаддас маҳсули шеъре аст, ғаниву пурбор бо лаҳзаҳои саршор аз ихлосу имон, ки ҷун содиқона суруда шудаанд, ба дил ҳам менишинанд ва ба хотири арзише, ки аз назари сабти лаҳзаҳои рӯҳонӣ, ҳамосиву ирфонӣ арсаҳои ҷанг ва истодагиву ишқу исор доранд, дорони аҳамияти таърихиву иҷтимоианду шеърҳои ҳастанд ҷовидона, ки то таърихи башарӣ ҳаст, ба ёдгор хоҳад монд.

Он чи ки имрӯз ба шеърӣ дифои муқаддас шӯҳрат дорад, бо тавачҷӯҳ ба китоби “Шукӯҳи шақоик” дар баргузидае ду гунаи мутафовут аз шеърӣ муқовимат аст:

1. Шеърҳои, ки дар тӯли ҳашт соли дифои муқаддас тавассути шоирони мутааҳиди ин марзу бум суруда шудааст, гурӯҳе аз ин шоирон шахсан дар асрҳои ҷанги ҳақу ботил ҳузури физикӣ дошта ва аз наздик шохиди ҳамосаофаринӣ ва гурӯҳи дигар дар пушти ҷабҳаҳо сурудани шеърҳои нобу дилнишини ҳамосаофаринӣ шигифтҳои размандагонро ба тасвир кашидаанд.

2. Шеърҳои, ки пас аз поёни ҷанг тавассути шоирони насли ҷавон ва таҳти таъсири шеърҳои насли аввал ва низ бо илмҳои аз бодҳо ва хотираҳои размандагоне, ки аз ҷабҳаҳо баргашта буданд, ба унвони адои гиромидошти ин ҳамосаофаринӣ ва исоргириҳо ва гиромидошти шахидону дифоъ аз арзишҳои инкилоб суруда шудаанд.

Ба таври кулӣ шеърҳои дифои муқаддас дарбаргирандаи мафохими густурдаанд, ки аз он миён метавон аз пайдорӣ, истиқомат, муқовимат, имон ва исор ном бурд. Мутолиа дар ин сурудаҳо, таҳлили офои тафаккур, отифа ва эҳсоси шоирони ин сурудаҳо на танҳо барои наслҳои оянда, балки барои ҳамаи ҷомеаҳо, ки дар оянда бо тақия бар фарҳанги исломӣ, муборизоти нагузиреро пешро хоҳанд дошт, сармояи арзишманд хоҳад буд. Бо тақия бар ин нигариш, дар ин ёддошти иҷмолӣ, назаре дорем бар сурудаҳои пайдории яке аз шоирони соҳибноми ин арса, яъне Салмони Ҳиротӣ, ки худ аз оғозкунандагону бунёдгузори шеърӣ дифои муқаддас аст.

Салмони Ҳиротӣ дар яке аз рӯзҳои фарвардинмоҳи соли 1338 дар рустои Мазрдашт аз тавобеи Танқобун чашм ба ҷаҳон гушуд. Салмон таҳсилоти ибтидоиро дар зодгоҳаш сипарӣ кард. Даврони мутаваасситаро нагузир дар Хуррамободи Танқобун дар кӯлоҳи шабона, дар риштаи адабӣ пай гирифт ва ин дар ҳоле буд, ки ба сабаби тангии маишат ночор буд, рӯзҳо дар як мағозаи харрози кор кунад. Вучуди мушкilotи бешумор боиси нокомии ӯ дар имтиҳоноти соли шашуми мутаваассита гардид. Пас аз он дар яке аз бемористонҳои Техрон машғул ба кор шуд. Ба таври мутафарриқа дар имтиҳоноти ниҳонӣ шашуми дабиристон ширкат намуд ва ин бор тавфиқ бо ӯ ёр буд. Поёни даврони таҳсилоти мадрасаии ӯ муқорин бо ба бор нишастани ниҳили наврои инкилоби исломӣ дар соли 1357 буд.

Бинобар ин, ӯ ба ҳасби вазифаи инкилобӣ ва миллӣ ва шароити вижаи он даврон равонаи сарбозӣ шуд, аммо пас аз гузашти муддате аз ин амр, бо пазируфта шудан дар риштаи ҳунар дар тарбияти муаллим барои идомаи таҳсил ба Техрон баргашт. Дар ин давра ҳаракат ва пӯяи шоиронаи ӯ ба гунаи ҷиддӣ дар масири рӯёбӣ шукуфойии рӯзафзунӣ ҳунариаш оғоз гирдид. Агарчи бино ба гуфтаи худ ӯ шеър ба маънои ом калимае аз солҳои 1350–1351 ба суроғаш омада буд. Таҳсил дар риштаи ҳунар, нигоҳи шоирона ӯро нисбат ба равобиту муносибати ашъ ва падидаҳои инсонҳо дигаргун кард ва тавонмандии ӯро дар тасвирсозӣҳои латифу дилнишин дучандон намуд. Салмон дар иҷтимоъ ва бо иҷтимоъ буд ва ҳагиз худро ҷудо намедид, ё ин ки дар ин рӯзгор доштани таҳсилот ва ному овоза метавонист баҳонае барои мардумгӯрӣ ва ҳазидан дар пилаҳои танҳои ва инзивоии хилватомези шоирона бошад. Аммо ӯ ҳаргиз ҷунин накард, балки бо рустоиёни соддадил ва бепирояе даромехт. Бо пирмардон ва пирзанони деҳ ҳамдигар ҳамнишин шуд, дар шодиҳои мардум шодмонӣ кард ва дар ғаму андӯҳи онон дардмандона гирифт, дар рӯзҳои саҳти кор, дар шолитор ҳамдӯши рустоиён, хусусан хонаводааш талош карду арақ рехт ва ҳеҷ узреро дастовези тан задан аз заҳамоти тоқатфарои шабонарӯзӣ дар даштӯ шолитор накард ва пайваста дар ҳама ҳол бериё буд.

Салмон дар соли 1361 дар бисту сесолағӣ ба духтаре аз ҳешовандони худ издивоҷ кард ва аз Салмон ду фарзанд ба номҳои Робиа ва Расул ба ёдгор мондааст.

Салмони Ҳиротӣ фурсати зиёде барои сурудан надошт. Вай дар бисту ҳафтсолағӣ дар як ходисаи ронандағӣ ба дидори ҳақ шитофт. Аммо дар ҳамин умри кӯтоҳ осори арзишмандеро арза кард, ки ҳар қадом дар адабиёти муосир ҷойгоҳе доранд. Ду маҷмӯа “Аз осмони сабз” ва “Даре ба хонаи хуршед” китобхоеанд, ки дар арсаи шеър суруда шудаанд. Ҳамчунин аз ин шоир китобе дар ҳавзаи шеърӣ навҷавон бо унвони “Аз он ситора то он ситора” ба ёдгор мондааст.

Салмони Ҳиротӣ яке аз чехраҳои тавонои шеърӣ инкилоб ва ҷанг аст. Ин шоир хеле зуд инкилобро дарк ва мазомини онро дар ашъори хеш мунъакис кард. Вай аз нахустин шоироне аст, ки дар қолаби шеърӣ озод фаъолият дошт ва дар ин замина ба пешрафтҳои ҷашмигире даст ёфт ва ба суръати забон мардумро дарк кард:

“Бо мо бигӯ,
Вақте ки дар намоз меистӣ,
Пушти ҳисор тарси хучуми гург,
Чӣ мекорӣ? ва рамаатро
Дар амнияти кадом биёбон,
Ба чаро мефиристӣ (“Аз осмони сабз”).

Шеърӣ Салмон саршор аз ишқ, имон аст, ки арзишҳои хувияти исломиро нишон медиҳад.
Нав омадӣ, Содатар аз баҳор,
Мисли тиловати ояҳои қиёмат,
Бо бисъати азим дар пай
Ва мо аз хеш пурсидем?
Зистан, яъне чӣ?
Ва ёд гирифтём, бигӯём.
Таваккалат алаллоҳ.

Салмон бо огоҳии тамоми ба суроғи шеърӣ озод рафт ва хеле зуд осори дархӯри томилии ироа дод. Метавон Салмонро тавонотарин шоири озодсарои инқилоб донист.

Баҳрагирӣ аз қолабҳои немой ва вазнҳои ғайрибумӣ ва гироиш ба шеърӣ мансур ва сафед, худ муҳимтарин омилҳои муҳотабузвинии ҳосии забон ва шеърҳои ўст ва паёми шеър дар дараҷаи нахуст барои ў аҳамият дорад:

Ва дар ин наздикӣ,
Чумлае ҳаст.
Ки хуршед дар ў хобидааст,
Ва дили кучаки фонуси сафед,
Ки бар он месузад.
Хоб аз чашми аҳолии бармедорад.
 (“Даре ба хонаи хуршед”)

Шеър барои Салмон танҳо як ҳунар нест. Шеър барои вай аз худ гузаштан аст ва тоату ибодаташ. Шеър барои Салмон ҳафт шаҳри ишқ аст ва симурғи каломии ў сафири ҳафт шаҳри ишқ. Шеър барои Салмон ваҳй аст аз осмони сабз. Шеърӣ ў даре аст кушуда ба сӯи хонаи хуршед. У харгиз ба хотири ҳунар ва номи шоири шеър нагуфт, ба хотири шеър - шеър наёфарид. Шеър барои ў роҳе, бу сӯи ишқ ва нардбоне буд ба сӯи осмонҳо. Ў бо шамшер вожагону чумалоти босалоҳият ва ғании шеърӣ худ қафасхоро мешикаст, бандҳоро меғусаст ва аз худ раҳой меёфт:

Гуфтам дили ман,
Чандест ин ҷо.
Аз чунбу чӯш мудом худ афтодаӣ ту,
Аз абрҳо меғурезӣ,
Дирӯз бо ман,
Як лаҳза дар зери борон намондӣ.
Эй хаста, чандин баҳор омаду рафт.
Аммо ту шеъре нахондӣ.
 (“Аз осмони сабз”)

Мавҷӯоти фаровоне дар шеърӣ Салмон матраҳ шудааст. Умдаи онҳо ҷуз чараёни ғолиби шеърӣ инқилоб маҳсуб мешавад. Лизо, шеърӣ Салмонро аз завоёи мухталиф метавон баррасӣ кард, ки дар ин ҷо ба яке аз ибъоди шеърӣ вай, яъне хузури мазомини ҳамосӣ ва ирфонӣ нигоҳе аз сари иҷмол меандозем.

Мазомини ҳамосӣ дар шеърӣ Салмон.

Ҳамоса. Ҳамоса вожаи араби аст, ба маънои салобат, шучоат, ғайрату далерӣ меояд. Шеърӣ ҳамосиро навъе аз ашъори васфӣ донистаанд, ки мубтанӣ бар тавсифи паҳлавонӣ ва мардонагиву ифтихороти бузургҳои қавмӣ ё фардӣ бошад. Ба наҳве, ки шомили мазохирӣ мухталифи зиндагии онон гардад ва иддае низ онро тачаллии андешаҳои ормонии инсон медонанд.

Ҳамоса анвои гуногун дорад, ки аз миёни онҳо метавон ба ҳамосаи асотирӣ, ҳамосаи таърихӣ ва ҳамосаи таърихӣ-асотирӣ ишора кард. Бошукӯҳтарин наъби ҳамоса он аст, ки дар он қаҳрамони дигар пардохтаи замири ормонгарои башар нестанд ва онон, ки ба муқобила бо мазохирӣ зулму фасоду табоҳе бармехезанд ва ба посдорӣ аз шарафи инсонӣ мепардозанд, дорои ёту куполу барзу бозу нестанд, балки намунаи комили бурузи сифати худой дар вучуди инсон ҳамчун дигар инсонҳо ҳастанд, бо ин тафовут, ки инҳо сайри тақомули инсонро паймудаанд ва бисёре аз ҳисорҳои тааллуқи инсон ба мазохирӣ дунёро тасхир кардаанд ва танҳо ба ҳамин далел аст, ки таҳҳаҷори ҳамнавьони худро бармеангезанду сабаби шигифӣ мешаванд ва гоҳ хотираи ҳамосафариниҳо ва диловарихи онон то

қарнҳои баъд дар хотири мардуме, ки бо онҳо вачҳи мушгараки мӯҳкам ва босуботе чун эътиқодот ва боварҳои худой дар қолаби дин доранд, мондагор мешаванд.

Пирӯзии Инқилоби исломии Эрон ва ғурурофаринии размандағони ислом дар ҷабҳаҳои набарди ҳашт соли дифои муқаддас намунае аст аз ҳамосаи шукӯҳманди инсонӣ, ки дурахшонтарин дарунмоияи ҳамосаи худро аз ҳамосаи бузурги ошуро гирифтааст. На танҳо афқору ормони ошуроӣ, балки намодҳои ошуроӣ ва ташбеҳи симболи размандағони он дар таҳҷаҷҷи ҷавонони ормонгоҳ ва шаҳодатталаб нақши асосӣ доштааст. Бастанӣ пешонибандҳои сурху сабз, ки намодҳои аз шаҳодат, ғаёми мурдан ва заминӣ зистан аз дигар аҷзову аносири маънавӣ ҳамаи ҷабҳаҳои набард будааст.

Шеърҳои ҳамосии Салмони Ҳиротӣ низ мисли ҳамаи шоирони дифои муқаддас дар бораи посдорӣ аз арзишҳои исломӣ ва инсониву Эронӣ суруда шудааст, бештар дорони ҷанбаи иҷтимоӣ аст ва дар таҷлил аз шаҳидону бузургдошти шаҳодат ва ҳатто орзуи шаҳодат сурудаанд ва аз назари баёнӣ низ байни забонғаной ва ҳамосӣ қарор мегиранд.

Ба тавре, ки шеърҳои воқеъгаро ва мардумгарое, ки ба арзишҳои динӣ, пайваста беҳтарин таърифе аст, ки метавон дар барои ин навъ шеър ба кор бурд.

Шеъре, ки дар пайи пардохтан ба мавзӯҳои мардумӣ ва иҷтимоӣ дар пайи дифоъ аз арзишҳои эътиқодии мактаби муқаддаси Ислом низ ҳаст, масалан, шеъри “Дузах ва дарахти гирду”, ки бо хутут, сода, табиӣ ва моддӣ оғоз мешавад.

Мазомини ирфонӣ дар шеъри Салмон

Ирфон

“Ирфон иборат аст аз он маърифати қалбӣ, ки аз тариқи кашфу шуҳуд ҳосил мешавад ва ба ду қисми назариву амалӣ тақсим мегардад”.

Дар баёнӣ амири ирфонӣ Алӣ (а) омадааст: “Ирфон иборат аст аз худшиносӣ, ошно шудан ба қадру манзалати ҳеш, худро арзон нафурӯхтан ва....., ки ин худшиносӣ муқаддимаи худошиносӣ аст. Ҳар ки худояшро бишносад, худашро шинохтааст, дар муқобили касе, ки дар худшиносӣ низ маҳрум ва бебаҳра хоҳад буд.

Ҳатти сайри сароиши Салмон бо мавзӯоти динӣ ва рӯҳонӣ, бидунӣ он ки аз вожаҳо ва истилоҳоти ҳоси мазҳабӣ баҳра бигирад, ҷилваву намуди ирфонворӣ ӯ шакл ва шамоили ниёишгунае ба худ мегирад ва он чунон содиқона ва самимиву дур аз тақаллӯф ба баён дармояд, ки ба роҳатии роҳ ба ҳарими пинҳони ҷону равони одамӣ мебарад ва дилро, ки латифаи онҷаҳонӣ аст, ба бемунтаҳо пайванд мезанад ва бар сояи сари он рӯҳи одамӣ аз фарш то арш ва аз хок то ба афлок ба парвоз ва ҷавлон дармеояд.

Нуктаи тамоизи шеъри Салмон аз дигар ҳамроҳони шоираш дар “лаҳзаҳои ирфонатафот” нуҳуфтааст. Дар хушёриву бомаърифативу рафтани ба фаротарин воқеият, бо ҷашмҳои боз ва сарак кашидан ба ғайбу шуҳуди ин ирфон бар хилофи орифнамоеи муттазоҳирон, сохтагӣ ва береша нест, балки шӯриши ирфонӣ аст, ки ҳеҷ тақаллуфе дар рӯҳи вожаҳо русух кардааст, ин ниёиши вожаҳо ҳам шохид бошад бар ин муддао.

Талфиқи ҳамоса ва ирфон.

Яке аз илалӣ ҳамохангии ирфон ва ҳамоса ин аст, ки ориф ҳастиву ҳастифариниро ончунон ки бояд мешиносад ва ошиқона ба ӯ дил мебандад, дар напича аз дунё ва мутааллиқоти он канора мегирад. Ба ин тарбият, орифи ҳақиқӣ аз дунё мутанафир ва аз ҳатту ҳолҳои хушрангу фаребдихандаи он гурезон аст. Ҳамон тавр, ки шӯҷи воқеяи касе аст, ки тамоми тавонмандихояшро дар роҳи эҳёи аҳдофи волои мактабу хидмат ба халқ сарф кунад, лизо, ориф дар ҳамоса ва набардаш мекушад, то дин зинда шавад. ӯ мечангад, то худаш озод шавад ва дигаронро ҳам озод кунад. Ориф ҳаргиз сухан аз ғаноими ҷангӣ ба миён намеоварад ва ба ин фикр нест, ки баъд аз ҷанг ғанимат талаб кунад. ӯ мечангад, то озодиро ба ғанимат оварад. Шакке нест, ки ҳар яке аз ҳамоса ва ирфон фазилате аз фазои инсонӣ ва камоле аз камолоти ҷомеаи башарӣ ба ҳисоб меояд.

Шеъри инқилоб батадриҷ ба пайванди муваффақи ҳамосаву ирфон дар забон наздик шудааст ва осоре арҷманд бо ин забон офарида шудааст. Ҳамон тавр, ки медонем, ҳамосаро Фирдавсӣ, ирфонро Мавлавӣ ба балотарин дараҷаи шеърӣ расонидаанд. Бо ин ҳама, ба назар намерасад, ки ин илтиқои ҳамосаву ирфон мустақиман ва огоҳона дар ҷиҳати тадовим ва камолбахшии таркибии ин ду забон бошад, балки решаи онро бояд нахуст дар фарҳанги шеър, ки зотан ҳамоса ба далели собиқа, қарнҳо муборизаи хунину ирфон, ба далели эътиқод ба вилояти тақвине, ки аз он мечӯшад, ҷӯст.

Дарвоқеъ, баъд аз пирӯзии инқилоб, бивеҷа, бо шӯруи ҷанги таҳмили рӯҳи ҳамосӣ ба тамоми маъно дар қолбади шеър дамида шуд ва бо ҷонфишонихо ва ҳамосаофаринихои размандағони Ислом ва бетабъии истифодаи шоирон аз тамоми имконоти шеър барои ба тасвир кашидани рӯҳи ҷон, тамоми сахнаҳои дифоъ ва байни ишқу исор ва азҳудгузаштагии азизони разманда тачаллии ҳамосаро нишон медиҳанд ва дар айни ҳол, ташбеҳи размандағони Ислом ба солике, ки сармаст аст ва тамоми

зарроти вучудааш ба вачд омада ва хама ҳастиаш ба самоъ, барҷастааст. Ҷилваи хунари тасвирсозии шоирони дифои муқаддас ва пайванди зебоии ҳамосаву ирфон аст, ки ин ҷо самои солиқ аз ин гуна аст.

Шеърҳои дифои муқаддас батадриҷ ба пайванди муваффақи ҳамосаву ирфон дар забон наздик шудааст. Ва осоре арҷманд бо ин забон офарида шудааст, ки онро ба вузӯҳ дар ашъори шоири гаронқадр чун Салмони Хиротӣ мебинем.

Адабиёти дифои муқаддас ба маҷмӯаи навиштаҳое гуфта мешавад, ки дарунмоя ва мавзӯи онҳо ба масоили ҳашт соли дифои муқаддас ва паёмдҳои он боз гардад. Шеърҳои дифои муқаддас маҳсули шеъре аст, ғанӣ ва пурбор бо лаҳзаҳои саршор аз ихлосу имон, ки чун содиқона суруда шудаанд ба дил менишинад ва ба далели арзише, ки аз назари сабти лаҳзаҳои рӯҳонӣ, ҳамосиву ирфонии арсаҳои чангу истодагӣ ва ишқу исор доранд, дорои аҳамияти таърихиву иҷтимоианд ва шеърҳои ҷовидона ҳастанд, ки то таърихи башарӣ ҳаст, ба ёдгор хоҳад монд.

АДАБИЁТ

1. Абдуҷаббори Кокой. Баррасии таъбиқи мавзӯоти пойдорӣ дар шеърҳои Эрон ва ҷаҳон с. 9.
2. Зиёуддин Туробӣ. Шукӯҳ ва шақоик с. 21.
3. Фарҳанги Мӯин.
4. Забехулло Сафо. Ҳамосасароӣ дар Эрон. с. 24.
5. Оятулло Ҷаводӣ Омилӣ. Ҳамоса ва ирфон. с. 90.
1. Оятуллох Ҷаводӣ Омилӣ. Ҳамоса ва ирфон. Ҷопи ёздаҳум. 1387.
2. Зиёуддин Туробӣ. Шукӯҳ ва Шақоик, ҷопи аввал. 1386.
3. Забехуллох Сафо. Ҳамосасароӣ дар Эрон. Интишороти амири Кабир, ҷопи панҷум, 1369.
4. Муҳаммадризо Сангарӣ. Адабиёти манзуми дифои муқаддас, ҷопи аввал 1370.
5. Ҳасан Қосимӣ. Сурати ҳаёт дар шеърҳои муқовимат. Ҷопи аввал, 1373.

ВЗГЛЯД НА ЭПИЧЕСКОЕ И МИСТИЧЕСКОЕ СОДЕРЖАНИЕ В ПОЭЗИИ САЛМОНА ХИРОТИ

Статья посвящена изучению поэтического наследия иранского поэта Салмона Хироти, основу творчества которого составляют революционные и патриотические стихотворения.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: поэзия Салмона Хироти, исламская революция, поэтическое наследие, эпическое и мистическое содержание стихов.

THE SIGHT AT THE EPIC AND MYSTICAL MAINTENANCE IN POETRY OF SALMONA HIROTI

Article is devoted studying of a poetic heritage of the Iranian poet Salmona Hiroti which basis of creativity is made by revolutionary and patriotic poems.

KEY WORDS: poetry of Salmona Hiroti, Islamic revolution, a poetic heritage, the epic and mystical maintenance of verses.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Марям Назарҷуб Масҷиди* – соискатель Таджикского национального университета.

ПАЙВАНДИ ПРОГМОТИК ВА ИДЕОЛИЗМ ДАР ДОСТОНИ «СИЁВУШ»

Насрини Бозгир

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дар достони «Сиёвуш» Ковус шохе воқеъгарост ва ин замоне намоёнда мешавад, ки ӯ огоҳӣ меёбад, шохӣ Турон бо дувоздаҳ ҳазор сипоҳе ба тарафи Ирон лашкаркашӣ кардааст. Ковус шохе сиёсатмадор ва ботаҷриба аст, медонад Афросиёб ҳиллагар ва паймоншикан аст. Пас ҷаласае ташкил медиҳад ва ба атрофиёни худ гӯшзад мекунад:

... Ки чандин ба савганд, паймон кунад,
Ба хубӣ, равонро гаравгон кунад (4; 559).

Чу гирд оварад мардуми чангҷӯй,
Битобад зи паймону савганд рӯй (560).

Ӯ ватанпарасте аст, ки мехоҳад Афросиёб-душмани дерини Иронро аз байн бибарад, зеро мӯътақид аст, агар чунин нашавад, Афросиёб ҳар замон ногаҳон хоҳад тохт ва Иронро вайрон хоҳад кард.

... Магар кам кунам номи ӯ аз ҷаҳон,
Вагарна чунин ҳар замон ногаҳон (562).

Сипаҳ созаду сози Ирон кунад,
Басе 3-ин бару бум вайрон кунад (563).

Пирогмотики (вокеъбинӣ) Ковус дар тасмимҳояш эҷоб мекунад, дар баробари душман бетааҳхуд, часур ва қотёъ бошад ва дар мавзӯи қудрат тасмим бигирад.

Сиёвуши довталаб фармондеҳи ҷанг мешавад, ӯ ҷангталаб нест ва аз хун рехтан безор аст, аммо барои дурӣ аз дасисаҳои Судоба ин муҳимро бар ӯҳда мегирад ва бо сипоҳе азим ҳаракат мекунад. Дар аввалин фурсат Сиёвуш номае ба Ковус менависад, ки сипоҳаш то Ҷайхун расидааст.

... Ба Суғд аст бо лашкар Афросиёб,
Сипоҳу сипаҳбад бадон рӯи об (657).

Ковус аз шунидани ин хабар бисёр хушҳол мешавад ва баъд аз ситоиши фарзанд, аз ӯ меҳоҳад Афросиёбро душмане кӯчак нашморад ва лашкариёни худро пароканда накунад, балки бо зиракӣ ва қоромадии онҳоро назм диҳад, ӯ ба фарзанд тоқтики ҷанг бо душмане хатарнок ва бетааҳудро меомӯзад.

... Ки он турк бадпешаву реман аст,
Ки ҳам бо наҷод асту ҳам бо тан аст (670).

Ҳамон бо кулоҳ асту бо дастгоҳ,
Ҳаме сар фарозад зи тобанда моҳ (671).

Ковус аз Сиёвуш меҳоҳад ҷангро оғоз накунад, то Афросиёб худ ба тарафи Ҷайхун биёяд, ки дар он сурат шикасти ӯ хатмӣ хоҳад буд.

... Макун ҳеч бар ҷанг ҷустан шитоб,
Ба ҷанги ту ояд худ Афросиёб (672).

Гар эдун, ки 3-ин сӯи Ҷайхун кашад,
Ҳаме домани ҳеш дар хун кашад (673).

Хоби ҳавлноки Афросиёб ва таъбири он тавассути хобгузoron, ки шикасти Афросиёб дар ин ҷанг буд, ӯро бар ин медорад, ки бо фиристодани ҳадоёе барои Сиёвуш ба ӯ пешниҳоди сулҳ диҳад ва Сиёвуш, ки марди ҷангу хун рехтан нест ин пешниҳодро мепазирад, аммо барои тазмини сулҳ шароите дорад, аз ҷумла, ин ки сарзаминҳое, ки Афросиёб тасарруф карда, баргардонад ва ҳамчунин сад тан аз наздиконашро ба унвони гаравгон ба назди Сиёвуш бифиристад, ҳама шароити Сиёвуш тавассути Афросиёб пазируфта мешавад. Сарзаминҳои тахти тасарруф баргардонида мешавад ва сад тан гаравгон ба назди онҳо фиристода мешавад, Афросиёб борҳо озмуни бетааҳудии худро пас дода, оё агар ҳобе чунин ҳавлноқ намедид, боз ҳам пешниҳоди сулҳ меод?

Сиёвуш барои Ковус нома менависад ва Рустам онро ба дарбори шох мебарад. Вақте номаро барои Ковус меҳонанд:

... Чу нома бар ӯ хонд фарруҳ дабир,
Руҳи шаҳриёри ҷаҳон шуд чу қир (918).

Ковус Рустамро бозхост мекунад, ки Сиёвуш ҷавон ва бетаҷриба аст. Ту, ки саромади паҳлавонони ҷаҳонӣ, чаро фиреби Афросиёбро хӯрдаӣ?

... Надиӣ ту бадҳои Афросиёб?
Ки гум шуд зи мо хӯрду орому хоб (921).

Ва ёддварӣ мекунад, ки Афросиёб бо мурдаре шуморо фирефта аст ва гурӯҳе турки бечораро ба унвони наздикони худ ба назди шумо фиристода аст, ки аз рехта шудани хунашон ҳам ҳеч тарсе надорад. Ковус дар гузашта Афросиёбро озмудааст, лашкаркашиҳо ва тохту тозҳои ӯ бар Иронро дидааст, наметавонад монанди Сиёвуш фикр кунад. Ковус медонад, ки Афросиёб дар мочароёе «бародараш Агрисро мекушад, ки чаро паҳлавонони асири Иронро накушт ва раҳояшон кард» 3;115.

Пас меҳоҳад, ки Сиёвуш гаравгонҳоро бидушад ва ба Турон ҳамла кунад, аммо Сиёвуш марде идеалист (камолталаб) ва пойбанд ба усули дини беҳӣ аст. Ӯ паймоншиканиро гуноҳе бузург медонад, чӣ бо дурунтӯён ва чӣ бо ростӯён.

Чунон ки дар меҳри Яшт, банди дуввум чунин меҳонем:
Эй Сипитамон!

Мабодо, ки паймон бишкани, на он (паймон) бо як дарванди бастае ва на он (паймон), ки бо як ишунбастае чӣ (паймон) бо ҳардувон дуруст аст, хоҳ бо дарванду хоҳ бо ишун.

Сиёвуш парвардаи Рустам аст ва Рустам медонад, ки «Сиёвуш зи паймон нагардад зи бун 951», аммо Ковус подшоҳе воқеъгарост, ки бояд аз марзи Ирон муҳофизат кунад, ӯ наметавонад паймони қасе, ки худ тааҳудпазир нестро бипазирад.

Воқеъгарии Ковус роҳеро металабад, ки Сиёвуш наметавонад дар он роҳ гом ниҳад, ӯ дастури падарро то ҷойе мепазирад, ки бар хилофи дин набошад, зеро медонад, ки паймоншикани гуноҳ аст:

... Ба кин боз ғаштан буридан зи дин,
Кашидан сар аз осмону замин (1041).

Чунин кай писандад зи ман Кирдгор,
Кучо бар диҳад гардиши рӯзгор? (1042).

«Агар Сиёвуш паймон бишканад, дил ба кина супорад, аз дини ҳақиқати маърифати Худо ва чигунагии қорбурди он ҷудо монда аст. Дар баробари осмону замин ва ҳамаи ҷаҳониён нек даристода ва бо гардиши рӯзгор саҳт рафтори неқфарҷом ба ситеза бархоста ва ин ҳама ба коми Кирдгор нест» 3; 36.

Аммо Ковус наметавонад амнияти Иронро бо амолталабии Сиёвуш ба хатар андозад. Ӯ меҳонад душмани мутаҷовизро аз байн бибарад, ба тавре ки сарзамини Ирон барои ҳамеша аз дароздӯстиҳои ин душмани дерин дар амон бимонад. Вақте Рустам ба Ковус мегӯяд, ки Сиёвуш бо чунин душмане паймон нахоҳад шикаст, шох хашмигин мешавад ва Рустамро муттаҳам мекунад:

... Ки ин дар сари ӯ ту афкандай,
Чунин аз дилаш беҳи кин кандай (955).

Таносиҳои ҳеш ҷустӣ дар ин,
На афрузааш тоҷу тахту нигин (956).

Рустам баъд аз шунидани ин суханон дарборро тарк мекунад. Ӯ аз ҳамроҳӣ бо Сиёвуш мунсариф мешавад, зеро Рустам озодаест, ки агар ақидаеро написандад, тан ба иҷрои он намендиҳад, зеро медонад, Сиёвуш бар аҳди худ мондгор хоҳад буд, ҳатто замоне ки душман дар ҳоли куштани ӯст:

... Сиёвуш аз баҳри паймон ки баст,
Суи теғу найза наёзид даст.
Нафармуд касро зи ёрони ҳеш,
Ки орад яке пой дар ҷанг пеш.

Аммо чи касе метавонад ин ду ақидаро ба нуқтаи муштарақ бирасонад ва Иронро, ки солҳои зиёде мавриди таҳҷуми Афросиёб будааст, ба оромӣ бирасонад.

Бинобар бар гуфтаи Азизуддини Насафӣ:

«Ҳар чиз ки дар зери фалаки қамар аст ва афлок бар эшон мегардад, бар як ҳол наметавонад ва албатта, аз ҳоли худ мегарданд... ҳеч чизро хатм нест ва агар ҳама чизро хатм аст, боз оғоз ҳаст, яъне дар охири даври қамар ҳама чиз ба қамолӣ худ расад ва ҳар чиз ки ба қамолӣ худ расид, хатми он чиз шуд ва боз дар аввали даври дигар ҳама чизро ибтидо бошад, то боз ба тадриҷ ба қамолӣ худ расанд» 1; 30 ва 34.

Ин авҷи қамол дар «Шоҳнома», Қайхусрав аст «дар «Шоҳнома» ҳеч шаҳриёр ва фармонравое арҷу пойгоҳи Қайхусравро надорад ва муҳимтарини ҳешқориро дарозии ҷангҳои хунин ва пурқину қушқори Иронӣ ва Туронӣ Қайхусрав ба анҷом мерасонад ва поёнии қори ӯ, ки намоише паёмбарона ва минӯй дорад, дарвоқеъ, поёнии даврони асотири қуҳани иронӣ ва бозтоби он дар ҳамосаи миллии Иронӣ аст» 2; 1038–1039.

Метавон гуфт, ки шаҳриёрии Қайхусрав бо чигунагии шигифт оғоз ва поёнаш бо он чи дар ҳангому ҳангоми он мегузарад, намунаи ормони шаҳриёрии раҳбаре қомил ва беқаму қост аз дидгоҳи иронӣ будааст «Қайхусрав ва шохзодае аҷибтар аз Эраҷ ва Сиёвуш аст, ҳанӯз умраш ба нима нарасида, аз подшоҳӣ қанора мегирад ва худро дар қӯҳ нопадид мекунад. Вай яке аз симоҳои нима рӯҳонӣ–нима подшоҳ аст, нима аз вучуди ӯ шукӯҳу қудрати дунявиро мучассам мекунад ва ними дигар беҳудагии вазъи башарро». 3; 93

Вучуди ӯ омехтаест аз пирогмотики Ковус ва идеализми Сиёвуш ва ба пуштибонаи ин омехтагӣ метавонад подшоҳии Афросиёбро решақан кунад. Қайхусрав паҳлавоне аст, ки шаҳриёриро то замоне мепазирад, ки битавонад ба ҳадафи ниҳоии худ, ки набард бо душман ва нобуд қардани ӯст, даст ёбад, зеро паҳлавонӣ бисёр арзишмандтар аз шаҳриёрӣ аст. Қайхусрав диҷро ба даст меоварад, Афросиёбро мекушад ва интиқоми падараш Сиёвуш ва Африси дилерро аз ӯ мегирад, сипас подшоҳиро ба Луҳросб воғузур мекунад. «Агар битавон Сиёвушро инсонӣ қомил зарқонӣ, ки қабр тору пуди онро дар ҳам бофта, донист, Қайхусрав инсонӣ қомил маздистӣ аст, ки тору пуди қабри ҷаҳон–таърихи ноғузири гетиро худ дар ҳам мебофад» 3; 238.

Дар достони Сиёвуш даргири бар сари навӣ нигаришқост, ки ҳар қадом далоиле мантиқӣ дорад. Сиёвуш пойбанди мавозини ахлоқӣ аст, ҳатто бо душманон. Ҷаро ки ӯ аз ойине пайравӣ мекунад, ки ӯро бар он дошта аст. Ӯ дар ниҳоят худро қурбонии ин мавозин мекунад, аммо дар муқобили нигариши Ковус, бар хилофи фарзанд ба ҳадаф расидан ва пирӯзӣ аст, ҳатто агар бар

хилофи мавозини ахлоқӣ бошад. Аммо метавон ин дуру дар чойе бо якдигар пайванд дод, он чо, ки пойбандӣ ба ахлоқ он қадар бошад, ки душманро часур ва воқеъгарой ба андозае бошад, ки инсонро аз камол дур наканад ва ин дар вучуди инсонҳое чун Кайхусрав зухур меёбад, то чомеаи башариро аз зиёдаравиҳо ва камравихо дар амон дорад ва дунёи инсонҳоро аз набард барои зиндагии бехтар ба марҳилаи камоли инсонӣ хидоят кунад.

АДАДБИЁТ

1. Алинсонулкомил. Азизуддини Насафӣ – тасхеҳи Морӣжон Мавла.
2. Авасто ба гузориш ва паҷуҳиши Ҷалили Дустхоҳ – иншороти марворид – чопи аввал.
3. Суғи Сиёвуш – Шохруҳи Маскуб – чопи шашум – интишороти хоразмӣ.
4. Номаи бостон – дуктур Мир Ҷалолуддин Казозӣ – ҷилди саввум – чопи дуввум – интишороти самт.

СВЯЗЬ ПРАГМАТИЗМА И ИДЕАЛИЗМА В ПОЭМЕ «СИЯВУШ»

Данная статья рассматривает связь прагматизма и идеализма в поэме «Сиявуш» из бессмертной книги «Шахнаме» Фирдоуси. Автор на основе исследования характеров основных героев данной поэмы - прагматизма шаха Кавуса и идеализма Сиявуша приводит свои мысли и доводы.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: «Шахнаме» Фирдоуси, поэма «Сиявуш», прагматизм, идеализм, Сиявуш, Кавус.

PRAGMATISM AND IDEALISM COMMUNICATION IN THE POEM «SIYAVUSH»

Given article considers pragmatism and idealism communication in a poem "Siyavush" from the immortal book "Shahnama" of Firdousi. The author on the basis of research of characters of the basic heroes of the given poem – a pragmatism of shah Kavus and idealism of Siyavush results the thoughts and arguments.

KEY WORDS: "Shahnama" Firdausi, a poem "Siyavush", a pragmatism, idealism, Siyavush, Kavus.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Насрин Бозгир* – соискатель Института языка и литературы им. Рудаки АН РТ

РАВОНШИНОСӢ ВА АДАБИЁТ

Насрин Ҷаъфарӣ

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ

Инсон мавҷуди иҷтимоист ва бидуни иҷтимоӣ зиндагии вай дучори ихтилол мешавад. Равоншиносони ғарбӣ рӯҳу равони инсонро дар муҳити иҷтимоӣ мавриди баррасӣ қарор додаанд. Ва ба ин натиҷа расондаанд, ки инсон дар асл оинаест, ки масоили иҷтимоиро аз худ инъикос мекунад. Агар иҷтимоӣ бо рӯҳу равони инсон созгорӣ дошта бошад, бозтобиҳои рафтори инсон низ камтар нобахинҷор ва ё ба шакли уқдае (гирех, хашми пинҳонӣ) хоҳад буд. Ва агар ба таври мисол, хунарманде асареро эҷод кунад, бо мутолиа ва нигориш дар он асар ризоятмандии вайро аз муҳити атрофаш хоҳад дид ва баръакс.

Мунаққидони охир барои нақди осори хунармандон, шоирон, нависандагон ибтидо, пас аз баррасии осор муҳитеро, ки холиқи асар дар он зистааст ва низ баррасӣ мекунад, бар ин ақидаанд, ки муҳити зиндагӣ ҳатто обу ҳаво ва масоили ҷуғрофӣ дар андеша ва равони хунарманд ва ба вучуд омадани асари он таъсири зиёде дорад:

Ин ҳама олам талабкори хушанд,

В-аз хушии тазвир андар оташанд.

(Мавлавӣ)

Инсон ҳамеша дар орзуи доштани як зиндагии хуб ва олии бо тамоюли вижагиҳои илоҳӣ аст ва бо ҳамин далел, нигорини нируҳои ҳаёти ҳеш аст. Оромишталабӣ ва лаззатҷӯӣ пеш мегирад, дунболи он чи ба комаш хуш ояд, меравад ва аз нохушояндиҳои дурӣ меҷӯяд ва ҳамеша саъйш бар ин будааст, ки худро ба бехтаринҳо ва зеботаринҳо мансуб кунад ва ҳатто онҳоро ҳам, ки дар иҷтимоӣ ба унвони инсонии бад муаррифӣ мешавад. Онҳо низ дар ниҳониҳои ҳудашон майлу гироиш ба хуб зистан ва хубиҳо доранд ва дастурамалҳои хуб барои мо инсонҳо аз тариқи анбиёи илоҳӣ омадааст. Гурӯҳи мардуме ҳастанд, ки бо таваҷҷӯҳ ба дастуроти осмонӣ бо илм бар ниёзи иҷтимоии башар ва шинохти рӯҳ ва равони ӯ нуктаҳои зарифи ахлоқӣ ва отифиро барои инсон ба армуғон меоварад.

Ин қабил афрод ҳакимон ва фарзонагон ҳастанд, ки бо таваҷҷӯҳ ба шинохти башар, он чи ки рӯҳи як инсон ба он ғанӣ мешавад, ба шакли дастурамалҳо барои инсон оварданд. Ин қабил афрод шомили ҳамаи инсонҳои чомеа намешаванд. Чун ҳамаи инсонҳо аввал, ин ки шинохти кофӣ ва комил аз худ ва ҳамнавьӣ худ надоранд.

Дуввум, ин ки рӯҳ ва авотифи тарбиятшуда баргирифта шуда аз дастуроти илоҳӣ ва мутафаккиронро бошад, надоранд. Пас, онҳо наметавонанд ҳамаи рӯҳи башарро чуброн кунанд. Аммо ҳукамо метавонанд нақшаи муносибе барои инсонии иҷтимоӣ бошанд. Ва ин инсон ҳолати рӯҳӣ ва лутфи худро гоҳе бо калом ва сухан гуфтагӣ, гоҳ бо навиштан ва гоҳе бо эҷоди осори хунари мисли наққоше паймонашро мерасонад, ки шоирон ва нависандагон низ аз ин гурӯҳанд, ки осори фикрии худро дар қолаби шеър, роман ё ба сурати як китоб дар панду насихату ҳикмат ва нуктаҳои ахлоқӣ ба вучуд овардааст. Дар як зарбулмасали форсӣ омадааст:

«Аз кӯза бурун ҳамон таровад, ки дар уст».

Ин нишон медиҳад, ки гуянда ва падиловаранда фарди ҳолӣ аз гуфтаву осораш андешаҳошро ба шакли осори хунари нишон медиҳад.

Аммо баҳсе, ки акнун марбут ба гуфтаҳои мост, бахши адабиёт мебошад. Як ҷомеа ё эҷоди осори хунарии як шоир ва ё нависанда аст. Ба таври умумӣ адабиёт ин гуна таъриф мешавад: «Илми баррасигузিনিш ва офариниши андешаи бартар аст, ки ба эҷоди заминаи солим барои башар бо тавачҷӯх ба унсурҳои пайдории ҳаёт, ки хунарианд гуфта мешавад». Аммо дар бораи адабиёт ва раваншинуши инсон таърифи хоси дигар низ шудааст.

Риндук «Манзур аз раваншинусон адабиётро мутолиаи раваншинусии нависанда ба унвони навъ ё фард, ё мутолиаи олии офариниш, ё мутолиаи тазодҳо ва қавонини раваншинусии мавҷуд дар осори адабӣ, ё саранҷом, мутолиаи таъсири адабиёт бар хонандагонӣ як асарӣ бадеӣ монанданд». «Риндук ва Осевтен Ворен, Назарияи адабиёт, сах. 82».

Фрейд ақида дорад, ки адабиёт шомили андешаҳои инсонҳое ҳаст, ки бозтобиҳои иҷтимоӣ ба таври уқда ва қувватҳои махфӣ дар замири нохудогоҳии шоир ва нависанда боқӣ монда, сабаби эҷоди осори онҳо шудааст. Ва аз тариқи раваншинусии «phesiconalis» дунболи шинохти шоирон ва нависандагон ва ҳамчунин осори онҳо мебошад. Фрейд ақида дошт, ки таҳаюлот ва ҳазенот ва эътирофоти беихтиёри инсон калиди тамоюлот ва лутфи уст. Вай равиши худро песиконализм номид, ки баъдан раваншинусии умк хонда шуд. (Фрейд бо ишорат ба адабиёт ва ирфон, с. 53).

Фрейд дар соли 1906 муқаддимае тахти унвони «Ваҳму таҳаюл» бар китоби Гиродуй, осори Ен Сен Сени шоир навишт, ки ҳаммонандии таҳаюл ва эҷоди шоиронро расонид. Пасиконалистҳо, махсусан, онҳое, ки завқи хунари доштанд, дар пайи равона шуданд ва ба кашфи омилҳо ва шароити даруниро берунӣ хунарофаринӣ фоик омаданд. Ва бо эҳёи раваншинусии адабиёт шахсиятшинусии оғоз шуд. Пасиконалистҳо аз таҳлили биографии хунариандони бузург истинбод карданд, ки хунари чизе ҷуз инъикоси зиндагии хунарианд нест. Ва махлуқоти хунари намояндаи хунариандони халқ мебошанд. (Фрейдисм, Адабиёт ва ирфон, с. 249).

Мавҷ кай аз саҳфаи дилҳо шавад осори ман,
Ман ҳамон завқам, ки меёбам аз ашъори ман.

(Соҳиби Табризӣ)

Байни шавқ чӣ ҳочат, ки сӯзи оташи дил,
Тавон шинохт зи сӯзе, ки дар сухан бошад.

(Ҳофиз)

Пас, маълум мешавад, ки адабиёт баргирифта аз рӯҳи равони шоир ва гуянда аст. Ба ақидаи Фрейд, то замоне ки рӯҳи равони инсон ва ё шоир шинохта нашавад, ҳаргиз наметавон осори ҷиҳати раваншинусию мавриди баррасӣ қарор дод. Пас, шинохти адабиёт лозимаи шинохти рӯҳиёти инсон мебошад ва таъриферо, ки дар боло зикр кардем, дарбаргирандаи таърифи куллии адабиёт аз ҳар шакл ва дидгоҳ аст. Гуфтагӣ, ки адабиёт илми баррасигузিনিш ва офариниши андешаи бартар аст. Ҳоло бояд бидонем, ин андешаи бартар шомили чӣ мавриде мешавад. Оё, ҳар андешаеро метавонем бартар бидонем, ҳатто агар андешаҳои донишмандони мисли Нютон, Паскал, Хоразмиро метавон андешаи бартар ба ҳисоб овард. Бале, тамоми қавонини физика, математика, химия, ҳандаса ва ғайра, ки дар тӯли солиён пай дар пай тавассути андеша монанди ин улум гуфта шуда ва ба исбот расидаро низ метавонем андешаи бартар бидонем. Бо тавачҷӯх ва шинохти рӯҳи равони инсон тамоми қавонини табииро фақат алоқамандони ин улум ва афроде, ки дар замони мухталифи илм таҳқиқу пажӯҳиш мекарданд, ба хотир месупорам. Ҷузъе аз абзори қарашон ба ҳисоб меравад. Аммо ҳамин афрод барои оромии рӯҳи ниёз ба андешаҳо ва суханоне доранд, ки сабаби оромии рӯҳи онҳо шавад. Аммо суханоне, ки бархостааст, аз дилу ҷон бошад. Ин суханро низ фақат метавон дар адабиёт ва ашъори шоирон ва бузургони илму адаб ёфт. Мо ҳеҷ бесаводеро намедонем, ки қавонини физикаро бидонанд, аммо хеле аз инсонҳо абъту порчаҳои эҷоди шоиронро ба хотир месупорам ва дар маҷолис аз ёд мегуянд. Пас, маълум мешавад, ки ба хотир супоридани адабиёт ва лаззат бурдан аз он ниёз ба донишмандони қавонини адабӣ нест. Ва аксари мардум нуктаҳои зарифи адабро барои лаззати рӯҳ ба хотир меоваранд. Ва насл ба насл интиқол мекунанд. Аммо ин андешаҳои бартар махсуси замони мақоли ҳосе нест, балки шомили ҳамаи замониҳо ва мақолиҳо мешавад. Зеро инсонҳо дар рӯҳи равон

муштараканд. Ва ниёзи рӯҳӣ ва равоншиносии онҳо мушобеҳ аст. Ба таври мисол: «Дар байни тамоми афроди ҷомеаи башарӣ дар ҳар замон ва маконе як сифати бад муаррифӣ шудааст. Ва ҳамаи мардум ин сифатро мавриди нақӯхиш қарор медиҳанд. Мисли дурутгӯӣ ё кӯмак ба ҳамнавъ, ки дар байни ҳамаи мардум як сифат писандида аст ва махсуси замони ҳосе нест. Намунае аз шеърӣ Саъдист:

Бани одам аз зои якдигаранд,
Ки дар офариниш зи як гавҳаранд
Чу узве ба дард оварад рӯзгор,
Дигар узвҳоро намонад қарор.
Ту, к-аз меҳнати дигарон беғамӣ,
Нашояд, ки номат ниҳанд одамӣ.

Дар дусад соли қабл аз замони мо гуфта шуда буд. Ҳатто ин мисраъҳо имрӯз дар болои дари Созмони Милалӣ Муттаҳид навишта шудааст. Ин нишон медиҳад, ки шоир ғайреша (андешахоҷаш)-ро ба таври умумӣ гуфтааст. Ин намуна аз ҳамаи андешаҳо бартар аст, ки равоншиносон ҳамеша дар паи он ҳастанд. Қавонини авомӣ дигаре низ монанди физика ва риёзӣ андешаи бартар ҳастанд. Ҳамаи тавре ки медонем, шомили ҳамаи ҷомеаи башарӣ ва давронҳои зиндагии эшон мебошанд. Аммо пеш чаро ҳамаи табақаҳои мардум дар паи якдигар ва ба хотир супоридани онҳо нишастаанд? Дар ҷавоб бояд бигӯем, ки он қавонини моддӣ ва табиӣ барҳоста аз равони одамӣ нишаст, балки инсонро нисбат ба ҷаҳони табиӣ барои ошноии сайри комил ва ё олами ҳаёт уро дар ин ҷаҳони моддӣ шомил менамояд. Ҳамаи инсонҳо дар паи он нишастаанд, ки ҳатман қавонини улуми табиӣ ва моддӣ ин ҷаҳонро ёд гиранд, балки омӯхтани онҳоро ба эҳдои тарафдорони илм месупоранд ва ҳама иштиёқ ва ёд гирифтани онро нишон намедиҳанд.

Чаро? Далелаш ин аст, ки ин қавонинро андешамандони илм ба таври хунармандона аз рӯи эҳсос ва авотиғи башарӣ бо алфози зебо ва некӯ, ки рӯхро тасаллӣ медиҳад, баён накардаанд. Ва онҳоро ба назарияҳои адабӣ нанамудаанд, чаро ки далел ва ниёзи саноеи адаб барои баёни андеша надоштаанд, аммо чун андешаҳои шоирон ва бузургони адаб мазмун ва қонунҳои марбут ба саноеи адабӣ мебошанд. Зебоии афкор ва андешаҳои ононро дар назари мо садчандон намуда, ки ҳатто агар аз илми адабӣ ҳам ошноӣ ва иттилоӣ кофӣ надошта бошем, боз ҳам алоқамандем, то онҳоро дақиқе ба хотир биоварем. Пас, хунармандона истифода кардани санъатҳои бадеӣ, вазн, қофия, адабу маонӣ калимаро зиёдтар мекунад. Вақте ки маъноӣ калом оҳанги вазнин дошта бошад, хеле роҳат ба ҳофиза супорида мешавад. Пас, мутаваҷҷеҳ шудем, ки каломӣ адабӣ бо каломӣ умумӣ дигар аз чи заминае мутавафитанд ва бар тибқи гуфтаи Жан Пул Сортерӣ фаронсаӣ, файласуф ва мунаққиди қарни ҳозира, «мавзӯи адабиёт ҳамеша масъалаи инсон дар ҷаҳон буд ва ҳаст», агар мутолиа дар адабиёти қарни XVII Аврупоро дошта бошем, хоҳем фаҳмид, ки адабиёт дар чи шакл аз пусти худ берун омада, пас аз як инқилоби адабӣ ба шакли ҷаҳонӣ даромадааст. Ба ақидаи Сортер, адабиёт пас аз сайру сафар аз қарни XVII то XX, бо тавачҷӯх бо инқилоби санъати фаронса, қарни XVIII ва таҳаввулоти иҷтимоии хонандагонаш аз ҳолати инҳисории ашрофӣ ва дарборӣ хорич ва ҷаҳонӣ шудааст. Жан Пул Сортер чун дар қарни ҳозира мавқеияти нависанда ва шоир кулӣ ва ҷаҳонӣ аст: хашмҳо ва умедҳои одамииро баён мекунад ва аз ин тариқ, комилан забони ҳоли худро мегӯяд, ки гуҳар на ба монанди офаридаи рӯхонӣ монанди кашии равшанфикрии Куруши Вусто ва на ба монанди ҳайвоне барои равоншиносӣ монанди нависандагони классик ва на ҳатто мавҷуди интизоми иҷтимоӣ, балки ҳамчун тамоюлотӣ ҳолӣ дар ҷаҳон бармекашад. Лозим ба зикр аст, ки бигӯем, дар баҳси равоншиносӣ ва адабиёт Сортер адабиёти Аврупоро низ бо диди равоншиносӣ нақд намудааст. «Тасвири инсонӣ классик кулӣ мубтанӣ ба равоншиносӣ аст, зеро хонандагони даврони классик ҷуз аз равоншиносии ҳеш оғай надоранд. Тоза дар ин маврид ин нуктаро дар назар дошт, ки равоншиносӣ худ мубтанӣ бар суннатҳои қуҳан аст, бар сари он нест, то ҳақиқати жарф ва тозаро дар бораи дил ва эҳсосоти одамӣ кашф кунад». Пас, Сортер низ адабиётро баҳси равоншиносӣ аз қарни ХУП то XX баррасӣ карда ва ба ин натиҷа мерасад, ки адабиёти қарни XVII тамоман тавсифӣ буд ва муҳтасари табақаи ашрофӣ будааст. Ҳадафи мо ин аст, ки адабиёт ва мавзӯяш ҷаҳонӣ аст. Ҳарчанд ки ба гуфтаи Ҳиполи Тен: «Порае аз масоили адабӣ бар тавачҷӯх ба рӯзгор ва мавқеият ва макон шомили замони ҳоси худ мебошад, аммо ба таври умум адабиёт ношист, ки тамоми қурраи хокиро доништа ва надоништа тавассути нависандагонаш дар бар мегирад». Мисли шоирон чун Фирдавсӣ, Низомӣ, Аттор, Хайём, Ҳофиз, Мавлоно, Саъдӣ ва ғайра, ки осорашон дар байни мардуми ҷаҳонӣ шинохта шудааст. Ва бо забонҳои гуногуни ҷаҳонӣ тарҷума шуда ва пайравони зиёдеро ба худ ихтисос додааст. Рубоӣҳои фалсафии Хайём таъсири зиёде дар байни ҷомеаҳои гуногуни ҷаҳонӣ, баҳусус, Аврупо ва Амрико дошта ва тарафдорони бешумореро аз онҳо худ намудаанд. Ҳамчунин, Тен ақида дошт, ки воқеияти таърихӣ ва осори адабиро метавон ба василаи се омил **наҷод**, **муҳит**, **замон** баён кард. Зеро ҳама гуна обу ҳаво ва хоки ҳар минтақа ҷисми растанӣ он минтақаро таъмин мекунад. Муҳити парвариши хунармандон низ навъи хунари уро мушаххас месозад. Ин маъниро дар китоби «Фалсафаи хунар» дар

ҷумлае хулоса кардааст: «Махсули рӯҳи одамӣ монанди махсули табиати зиндаи вақт аз тариқи муҳит баён мешавад. Пас, барои шинохти нависанда набояд батавсиф ва ташреҳи осори ӯ пардохт, балки бояд он нерӯи пинҳониро, ки зоидаи муқтазибӣ наҷод ва муҳити замони ӯст, ошкор кард. Чунин нерӯи асли ба даст ояд, он гоҳ саросари вучуди хунармандон чун гуле дар зерни нигоҳи мунтақид хоҳад шукуфт»:

Оқилон нуктаи паргори вучуданд, вале,
Ишқдонад, ки дар ин доира саргардонанд. (Хофиз)

Ман он симурғи кӯҳи Қофи ишқам,
Ки анқои хирад пешам забун аст.
(Асрори Сабзаворӣ)

Фарвид ва муридонаш бар ин боваранд, ки бар хилофи гумон ва аксари ақласоси ҳастии инсон худогоҳӣ нест, балки нохудогоҳӣ аст; ақл нест, ишқ аст. Осори баргирифтаи шоирон аз дарун ва рӯҳиёти даруниашон аст. Онон бо таъсири равоншиносӣ ва нохудогоҳии зеҳнии худ асареро эҷод мекунад, ки он ҳам марбут ба фишори равонӣ ва ҷабрии берунии ҷомеа ва иҷтимоист, ки ба таври фишори ҷабрӣ ба рӯҳ ва равони инсон ҳоким мешавад. Равони ӯро таҳти ихтиёри худ дар меоварад ва инсон ба хотири иҷтимоӣ буданаш таҳти таъсири ин ҷабр қарор гирифта ва осореро, ки эҷод мекунад, бозтоби хостаҳои дарунӣ ва таҳлили фишори равонӣ аст.

Аз мани бартар ба виҷдони одамӣ таъбир мешавад, аммо (ӯ) агар мутолиа ва бартар нашавад ба сарвати бикри ваҳшии худ буруз кунад, мубалиғи мафҳуме аст, ки зардушпийн онро Аҳриман ва муслимин Нафси амора меноманд. Муҳолифат ва ҷанг онро лозимаи инсоният мешуморад, ки раъзат ва ҷиҳод бо нафс яке аз усули сулуқии ирфонӣ аст. (Фарвидис, Адабиёт ва ирфон, сах. 170).

«Ман» нерӯи мобайни мани бартар ва «ӯ» аст, ки гоҳе тамоюл ба маънии бартар ва гоҳе «ӯ»-ро мекунад, ки дар ин ҷо «ман»-и бартар назорат дар ду нерӯи ман ва «ӯ»-ро карда, саломатии равониро таъмин мекунад. Аз ихтилоли организм ҷилавгирӣ мекунад. Вай маъмури назорати амалии «ман» аст:

Чунки воғашам зи пайқори бурун,
Руй овардам ба пайқори дарун.
Эй шоҳон, гаштем мо хасми бурун,
Монд хасми ҷон бадтар андарун.
Куштани ин кор ақлу хуш нест,
Шеъри ботин суҳраи харгӯш нест.
Дӯзах аст ин нафсу дӯзах аждаҳост,
Ки ба дарёҳо нагардад каму кост.
Саҳл шеъре дон, ки сафо бишканад,
Шеър аст ин, он ки худро бишканад. (Мавлоно)

Достони «Тавбаи Насӯҳ»-ро лобуд шунидед, яке аз достонҳои маснавист. Насӯҳ мардест, заннамо либоси занона мепӯшад ва дар ҳаммом даллоки занҳо мебошад. Борҳо аз кори худ эҳсоси пушаймонӣ кардааст. Ба худаш аҳд мекунад, ки даст аз ин кор бардорад, вале чун асири нафс ва ҳавоҳо ва хостаҳои аморӣ аст, наметавонад. То ин ки як рӯз дар ҳаммом ҷавоҳире аз духтари подшоҳ гум мешавад ва ҳукм мекунад, ки тамоми занҳоро бигардад. Дар ин мавқеъ тарсу ваҳшат аз марг саропои Насӯҳро мегирад:

Пеши чашми хеш ӯ мидид марг,
Рафту меларзид ӯ монанди барг.
Насӯҳ ин қадар ба даргоҳи Худо зорӣ мекунад, аз хуш меравад:
Ҷон ба Ҳақ пайваст чун беҳуш шуд,
Мавҷи раҳмат он замон дар ҷӯш шуд
Чунки ҷонаш вораҳид аз танги танг
Рафт шодон пеш асли хеш.

Насӯҳ замоне ба Ҳақ мепайвандад, ки аз худ ҳоли мешавад. Агар ин тавбаи Насӯҳ дар мо эҷод шуд, мебинем, ки аз нанги тану нафс мераҳем. Ирода Насӯҳро водор ба ин кор карда ва ирода тобеи нафс набуда ва ирода муҳол аст, ки дар хидмати нафс бошад. Ва хилофи мановфеи он дошта бошанд:

Нафси ӯ мерасту акси ӯ асир,
Сад ҳазорон мусхафашаро хӯрда гир,
З-он, ки нафс ошӯфта мегардад аз он,
Ки кунӣ бандаш ба савганди гарон.

Мавлавӣ ба нуктаи зарифе ишора кардааст, ки инсон вақте таслим мегардад, даст ба як кори хилофи одат бизанад ва иродаашро низ барои анҷоми он ба хизмат металабад, чи гуна дучори ташвиш

ва изтиробу нооромӣ мегардад ва илллати ин ташвиш тазод аст. Ҳоло аз дидгоҳи Мавлоно вожаи «ман»-ро тавсиф мекунем.

Чанд бозӣ ишқ бо нақши сабӯ,
Бигзор аз нақши сабуву об чӯ.
Сураташ дидӣ, зи маънӣ гофилӣ,
Ас садаф дурро гузин гар оқилӣ.
Ҳеч номе бе ҳақиқат дидаӣ,
Ё зи гофу ломи гулгул чидаӣ.

Агар алфози ҳақорат, шуҷоат, саховат ва ҳамаи тавсифҳое, ки дар лафзи «ман» хулоса мешавад, аз рӯйи худат бардорӣ, мебинӣ, дар зери ин нафс чи чиз вучуд дорад ва алфозро бардор ва вучуди худро ниғаҳ дор. Оё, инсон набояд дар даруни хеш як такагоҳ дошта бошад, то ҳар лафзе дасхушии оммаи хорич нагардад. Ту агар аз асолоти худат маҳкам доштӣ, ин тавр набуд, ки оммаи хорич ҳар лаҳза бар ту мисли сайд бишурад ва вучудатро мисли рӯ кунад ва бо худат бибарад. Илллат ин, ки ту мисли як пари кӯҳ бо ҳар насим аз ин сӯ ба он сӯ меафтӣ. Ин аст, ки аз даруни худат буридае аз вучуди худат як пойгоҳи мутмаин надорӣ, то дар баробари ҳаводиси зиндагӣ пайдор бимонӣ. Ту ҳастии худро бар як мушт калима ниҳодаӣ.

Дар достони Фил дар «Маснавий»-и Мавлоно ин Фил, яъне маҷмӯаи зиндагӣ ва казоие, ки дар он воқеъ мешавад ва торикӣ, яъне кайфияти зехнии худӣ мо мебошад. Мо торикиро ба даруни худ овардаем. Мо аз даруни ин торикӣ наметавонем зиндагиро ба сурати як маҷмӯаи муртабаиёт ба унвони як Фили комил бубинем. Ҳар як чӯзье ба таври шикаста ва нумураттаб мебинем ва он чи мебинем, на танҳо чӯзӣ, балки як чӯзӣ зехнӣ аст, на воқеъ. Аз назари Мавлоно ҳамаи афрод диди комил надоранд, балки ҳар кас бо диди шахсии худаш чомаи атрофашро мебинад. Бо тавачҷӯҳи шинохте, ки аз кӯдакӣ ба номи шахсият ба ӯ додаанд ва ҳар инсоне барои худ дар олами мавҳумоташ сохта, ки бо шахсияти ҳамнавьӣ худ мутафовит аст.

Акнун дар бораи дostonпардозӣ муосир Содик Ҳидоят ва асари маъруфи ӯ «Зинда ба гӯр» ишораи кӯтоҳе мекунем. Дар ин дoston макон ва замон ва ҳар чи ки мавзӯ дар он аст, ҷаҳонист ва ҳар яке аз осори равоншиносӣ достони Ҳидоят гарчӣ вижагии хоси ӯро дорад, вале дар ҳамаи онҳо сухан бар сари марғ ва зиндагӣ нақсу камол, тавфиқ ва шикаст, арзиши иҷтимоӣ, ҷабру ихтиёр аст. «Содик Ҳидоят ва Марғи нависанда, аз доктор Муҳаммад Алии Ҳумоюнӣ Котузиён, сах. 83»

Албатта, дар бораи адабиёт ва равоншиносӣ дар қарни ҳозира таҳқиқоте ба амал омада, ки бештар дар бораи нависанда ва шахсияту афкори равоншиносӣ мавриди тавачҷӯҳ қарор гирифтааст. Аммо ин мақола дар бораи интиқол ва нахваш таъсири матолиби гуфташуда аз тариқи нависанда, шоир ва ҳамнавоёнӣ ӯ дар саросари ҷаҳон мебошад.

АДАБИЁТ

1. Амир Хусайни Ориёнпур Фиройдисм интишороти Ибни Сино, чопи 1978.
2. Жан Пул Сорпир Адабиёт чист?. Интишороти Замон, 1984.
3. Хулосаи мақолат дар ҳамоиши миллии пажӯҳишгоҳи навин, Донишгоҳи озоди Варомид.
4. Забехулло Сафо Таърихи адабиёт. Интишороти Фирдавс, 2000.
5. Муҳаммадҷаъфари Мусаддифо. Худшиносӣ бо пири Балх, Интишороти Маҳдӣ, 1985.
6. Муҳаммадалии Котузиён Марғи нависанда. Интишороти марказ, 2004.

ПСИХОЛОГИЯ И ЛИТЕРАТУРА

Данная статья посвящена изучению связи психологии и литературы на современном этапе. Литературное произведение является отражением души поэта и писателя. Знакомство с литературой является знакомством с душой и чаянием писателя. В данной статье автор делает попытку рассмотреть связь психологии и литературы на современном этапе.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: психология, литература, связь психологии и педагогики, душа, психика, знакомство с литературой.

PSYCHOLOGY AND THE LITERATURE

Given article is devoted studying of communication of psychology and the literature at the present stage. The literary work is reflection of soul of the poet and the writer. Acquaintance to the literature is acquaintance to soul and expectation of the writer. In given article the author does attempt to consider communication of psychology and the literature at the present stage.

KEY WORDS: psychology, the literature, communication of psychology and pedagogics, a shower, mentality, acquaintance to the literature.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Насрини Дҷаъфари* – соискатель кафедры таджикской литературы Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни

ЗАРУРАТИ ПАРДОХТАН БА МАВЗӢИ СУХАНСАНӢИ АЗ ДИДГОӢИ НИЗОМӢ

Маҳмудризо Ҳасаннажод
Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АИ ҶТ

Солҳои пеш дар давраи лисонси адабиёт марҳум, шодравон, устод, адиб ва файласуф, дуктур Саид Муҳаммад Додмодӣ дар дарси сабқшиносӣ барои таҳқиқи донишҷӯён “Регаҳои сабқшиносӣ” аз дидгоҳи қудаму дар осори классик назму насрро муаррифӣ кард. Бо ин шарҳ, ки шоирон ва нависандагони бузурги Ирон ишорате ба шева ва сабки шоирӣ ва нависандагии худ кардаанд, аз Рӯдакӣ ва Фирдавсӣ гирифта то Низомӣ ва Ҳофиз ва аз Байҳақӣ гирифта то Саъдӣ дар “Тулистон”. Донишҷӯён ҳар кадом ба таносуби алоқа ва тавонмандӣ аз миёни шоирон ва нависандагоне, ки устод пешниҳод карданд, якеро баргузиданд.

Дар он дарс «Махзануласрор»-ро меҳондем. Хилофи пешниҳод ва исрори устод касе баррасии «Махзануласрор»-ро ба далели душворӣ ва зарофатҳои ин асар напазируфт. Аммо нигоранда мутаваҷҷеҳ шуд. Ҳеҷ кадом аз шоирон, ҳатто Ҳоқонӣ, ки беш аз дигарон аз сабқаш суҳан гуфтааст, дар тарҳи нуқоти дақиқ дар бораи суҳан ба пойи Низомӣ намерасад ва бо вучуди душвории роҳ ва бо кӯмаки устод ва талоши бештар муҳтасаре ба шарҳи дидгоҳи Низомӣ дар бораи суҳан пардохтам ва ба устод таҳвил додам ва, албатта, намедонам устод муваффақ шуд, ки аз бароянди таҳқиқоти донишҷӯён матлаберо ба чоп бирасонад ё на?

Ин мавзӯро дар назар доштам, то дар давраи коршиносии аршад, ки барои интиҳоби мавзӯи рисолаи худ дар донишгоҳи Техрон назди устоди бузургвор, оқои дуктур Ҷалил Таҷлил рафтам ва хостам, ин мавзӯро дар шеъри хуросонӣ ва ироқӣ баррасӣ кунам. Устод гуфтанд, ки ин мавзӯ барои рисолаи фавқул лисонс хеле густарда аст ва намешавад дақиқ онро баррасӣ кард ва ҷӣ бештар, ки ақоиди ду тан аз шоирони бузургро ба диққат баррасӣ кунӣ ва бо раҳнамоии эшон Низомӣ ва Ҳофизро баргузидам. Дидгоҳи эшон ин буд, ки ин ишорати шоирон “Регаҳои сабқшиносӣ” нест, балки мафохира аст ва яке аз ағрози чандгонаи маонии шеъри форсӣ аст, аз ҷумла “Мадҳ, васф, расо, ҳаҷв ва фаҳр”. 4

Зарурат дорад ин ағроз дар осори ҳамаи шоирон таҷзия, таҳлил ва тафсири мӯҳтавоӣ ва ба мавзӯоти бориқтар бахшбандӣ шавад. Дар оғоз ба мутолиаи кулӣ ва гузаро дар бораи мафохира пардохтам, аз ҷумла мафохироти фаҳрӣ ба молу ҷоҳ ва сарват. Носири Хусрав ба шеъру шоирӣ, Ҳоқонӣ ба подшоҳии мулки суҳан ва дар як сияри зебои таърихӣ “Аз нуқтаи фарвадин то авҷ” тақомули андешаи форсиро дар шеъри Ҳофиз дидам, ки ба авҷи баланди ҳиммати хеш фаҳр намудааст:

Гарчи гардолуди фақрам, шарм бод аз ҳимматам,
Гар ба оби чашмаи хуршед доман тар кунам.

Ва сипас ба истихроҷи абёти мафохираомези Низомӣ ва Ҳофиз пардохтам ва ҳар кадомро ба фарохӯри мӯҳтаво бахшбандӣ кардам ва барои ҳар бахш унвоне мутаносиб аз матни худӣ он фаҳрҳо баргузидам. Акнун ки беш аз понздаҳ сол ба омӯзиши забон ва адабиёти форсӣ пардохтаам, мебинам, ки ошноии ман бо ақоиди Низомӣ дар бораи суҳану суҳанварӣ ва шартҳои суҳанварӣ ва сабки тироз ва шеваи бартар, аз тарафе ва баррасии камоли шеъри Ҳофиз, аз тарафи дигар, зовияи диди чандгонае дар шинохт ва таҳлили суҳан ба ман додааст. Ба тавре ки дар тӯли ин солҳо ба ҳар як аз абёти Низомӣ дар бораи суҳан, ки андешидаам, дидаам, ки пас он абёт дарёе аз андешаи нуҳуфта аст, ки бо умқи фалсафӣ метавонад инсонро ба сафаре ба дарозноӣ хилқат то азал бибарад ва сипас то абад ва то ба осмон ва ба даруни андеша, ончунон ки забоншиносии имрӯз ҷиғунагии қавоиди дарунии забонро бо намудорҳои печида тафсир мекунад:

Чунбиши аввал, ки қалам баргирифт,
Ҳарфи нахустин зи суҳан даргирифт.
Дар «Куръон» –и қарим омадааст:

“Арраҳмону ʔаламал Куръон. Халақаҳул инсон. ʔаламаҳул баён”. Ончунон ки дар оғози «Инҷил»-ҳои ҷаҳоргона омадааст: Дар ибтидо калима буд. Ва калима назди Худо буд. Ва калима Худо буд”.

Ва ё:

Хатти ҳар андеша, ки пайвастанд,
Бар пари мурғони суҳан бастаанд. 5
Нест дар ин кӯҳнаи навхезтар,
Мӯйшикофе зи суҳан тезтар.

Ва ё:

Аввали андеша, пасин шумор,

Ҳам суҳан аст ин, ҳам суҳан ин ҷо бидор.

Бо мутолиа ва андешаи бисёр дарёфтам, ки дидгоҳҳои Низомӣ дар бораи суҳан фаротар аз “Регаҳои сабқшиносӣ” ва ё “мафоҳира” аст. Масалан, агар Ҳоконӣ дар қасоидаш дар бораи шеърӣ мегӯяд:

Молиқулмулки суҳан Ҳоконӣам, к- аз ганҷи мулк,
Дахли сад хокон бувад, як нуктаи ғарроӣ ман.

Ба суҳанаш фаҳр қарда ва онро аз ганҷи шохон арзишмандтар медонад ва ба рақибон ва ҳасудони тангназар мегӯяд:

Ман ба суҳан мабдаву мунқар маро,
Ҷавқе аз ин сирри сабқ ҷон гарон.

Ба Ҳақ, иддаои суҳан ва сабқи нав дар муқоиса бо дигар шоирони рӯзгори худ дорад. Ва ё агар Ҳофиз фармояд:

Дар осмон на аҷаб гар ба гуфтаи Ҳофиз,
Суруди Зӯҳра ба рақс оварад Масехоро.

Албатта, ба Ҳақ, ба мусиқии шеърӣ ифтихор мекунад.

Ва ё Саъдӣ дар мавриди «Гулистон»-аш фармояд: “Чун коғази зар мебарандаш” ва:

Ба ҷӣ қор оядат зи гул табақе,
Аз «Гулистон»-и ман бибар варақе.
Гул ҳамин панҷ рӯзу шаш бошад,
В-ин гулистон ҳамеша хваш бошад.

Метавон гуфт: инҳо фаҳрҳои зебое ҳастанд ба суҳани ширин ва шеваи навин ва ҷӣ басо, ки фаҳри шоир дар бораи сабқ ва шеваи ибдоӣ хосаш бошад:

Манам он шоири соҳир, ки ба афсуни суҳан,
Аз найи қилқи ҳама, қанду шақар меборам. 7

Чу силқи дурри хушоб аст шеъри нағзи ту, Ҳофиз,
Ки гоҳ лутфи сабақ мебарад зи назми Низомӣ. 7

Соқӣ магар вазифаи Ҳофиз зиёда дод,
К-ошуфта гашт турраи дастори мавлавӣ.

Ин абёт боз бештар ранги фаҳр дорад, то масъалаи борик дар бораи суҳанро мавриди арзёбӣ ва нақд қарор дода бошад.

Ва аммо чун нигоранда, аз тарафе, дар бораи дидгоҳҳои сабқшиносии қудамо ва ишороти муҳтасари онҳо ва, аз тарафи дигар, дар бораи мафоҳира таҳқиқ ва мутолиаи муфассал қардам ва мактуботе низ дар ин заминаҳо дорам, далели наздикии фаҳр бо регаҳои сабқшиносиро дар ин медонам, ки мафоҳироти шоирон мутанаввӣ ва рангоранг аст ва аз ҷумла:

- 1- Фаҳр ба мол мисли мафоҳироти Фаҳрӣ.
- 2- Фаҳр ба зодгоҳ ва диёри хушобу ҳаво мисли фаҳрияҳои Ҳофиз ба Шероз.
- 3- Фаҳр ба назми суҳани дарӣ мисли фаҳрҳои Фирдавсӣ ва Носири Хусрав.
- 4- Фаҳр ба мақоми баланди шоирӣ мисли мафоҳираҳои Ҳоконӣ.
- 5- Фаҳр ба риндӣ ва мафоҳира дар авҷ дар ашъори Ҳофиз ва ғайра.

Он гуна ки банди мафоҳироти Низомӣ ва Ҳофизро мавриди баррасӣ қарор додаам, меҳварҳои аслии фаҳри ин ду шоир ҳар қадом ҳадди аққал ҳафт мақула аст.

Ва ҳамин тавр ки мебинед, яке аз мавзӯоти муҳим мафоҳира ба шоирӣ ва суҳанварӣ аст. Он ҷо, ки шоир ба суҳани худ фаҳр мекунад, гароишҳое аз нигоҳи вижаи сабқшиносона ба шева қудамо дар он фаҳрҳо дида мешавад.

Ҳофиз дар бораи лутфи суҳан мефармояд: Ҳар қас ки суҳани манзум гуфт, суҳанаш лутф надорад.

На ҳар к-ӯ нақши назме зад, қаломаш дилпазир афтод,
Тазарви турфа ман гирам, ки ҷолок аст шохинам.

Ки аҳли фазл бо тавачҷӯҳ ба ошноӣ бо қавоиди сабқшиносии ҷадид аз Малиқушшуаро Баҳор то кунун медонанд, ки ин ишорат дар ҳадди куллиёти бадеҳӣ суҳансароӣ аст ва боз бештар ҳамон ранги мафоҳираро дорад. Аммо Низомӣ низ ҳамчун шоирони дигар ба мавзӯоти муҳталиф, аз ҷумла ба суҳани ҳеш фаҳр қардаст. Дар ин замина дар муқобила бо ҳасудон ва рақибони тангназар фаҳр ва таъният бисёр тунди низ дорад:

Пирсағоне, ки чу шер абҳаранд,
Гургифат нофи ғизолон даранд.
Гар қунам андеша зи гурони пир,
Юсуфиам бину ба ман бар мағир. 8

Ва дар бораи суҳани ҳеш чунин фаҳр қардаст:

Санъати ман бурда зи чоду фиреб,
Сехри ман афсуни малоикфиреб. 5

Ва аммо авчи сухан ва даъвии бузурги ин мақола ин аст, ки дар нигоҳи кудамо ба масъалаи сабк ва шева нигоранда пас аз чандин соли мутолиаи девонҳои шеърӣ, бо ин зовияи дид мутмаин шудам, ки ҳеҷ як аз бузургони адаб бо ин диққат ва вусъати назар, ки Низомӣ сухан ва суханвариро ковида аст, ба он напардохтаанд. Ончунон ки шарҳ додам, дар ҳадди тарҳ куллиёте аст, ки ранги мафоҳира дорад. Чун ин мақола таҳассусӣ аст, бо дар назар гирифтани огоҳии муҳотаб аз овардани намунаи мисоли бештар аз Рӯдакӣ, Фирдавсӣ, Фаҳрӣ, Анварӣ, Хоконӣ, Саъдӣ, Мавлоно, Ҳофиз ва ҳатто Соиб ва Бедил ва аз муосирон Нимо, Ахвон ва Сӯҳроб парҳез мекунем, чаро ки ба дарозии калом меаҷномад.

Албатта, шоирон ва андешамандони бузург дар мавзӯоте ғайр аз мафоҳира низ ба завоёи борике дар бораи сухан, аз ҷумла иртиботи байни лафз ва маънӣ ва тақдими маънӣ пардохтаанд. Масалан, Мавлоно мефармояд:

Ҳар иборат худ нишони ҳолатест,
Ҳол чун дасту иборат олатест.

Ва ё Ҳофиз дар бораи ҷанбаҳои равонии сухан сурудан мисли тамаркуз кардан мефармояд:

Ҳар мурғи фикр, қ-аз сари шоҳи сухан бичаст,
Бозаш ба турраи ту ба мизроб мезадам.

Ин нигоранда боз ҳам ақида дорад, ки ин масдақҳо ба шакли кулӣ ва пароканда дар гӯшаи канори девонҳо омадааст, ки, албатта, гирдоварӣ, бахшбандӣ ва пардохтан ба онҳо ҳолӣ аз лутф нест, аммо Низомӣ бароянди ҳамаи ин ишоротро дар тайфе бисёр густарда ва дақиқ мавриди баррасӣ қарор додааст, ки меҳварҳои аслии шарҳ ва тафсири ӯ дар бораи сухан аз ҷаҳр манзар иборатанд:

1. Сухан 2. Суханвар 3. Корбурдҳои сухан 4. Шартҳои сухан ва шеъри нағз, ки ҳар як аз ин мавзӯот ба бахшҳои бориктаре тақсим мешавад.

Агар қарор бошад, ақоиди Низомиро дар бораи сухан ва суханварӣ, он гуна ки ҳаққи матлаб адо шавад, шарҳ ва тафсир кунем, дар ин мақола намегунҷад. Ончунон ки нигоранда чанде пеш фақат яке аз дидгоҳҳои Низомиро дар бораи шартҳои сухани хуб, ки сухани мавзун мебошад, дар мақолае, ки бо раҳнамоии профессор Шохзамон Раҳмонов бо мавзӯи “Бартарии сухани манзум аз мансур” дар нашрияти ахбороти Академияи улуми Тоҷикистон ба ҷоп расондам, ки беш аз даҳ саҳифа шуд. Чунон ки Низомӣ дар «Махзануласрор» дар ин бора мегӯяд: “Шарҳи сухан бештар аст аз сухан”, ки худ ҳамин мисраъ нишон аз фаҳми амиқи Низомӣ аз сухан дорад ва ошкор аст, ки ӯ мисли дигарон суханро фақат абзоре барои интиқоли паём намедид ва тавонистааст ба пушти пардаи сухан роҳ пайдо кунад, ки ин андоза таъмиқ дар бораи ботини сухан дар он рӯзгор камназир ва шояд беназир аст.

1. Сухан: Сухан чист? Решаи он кучост? Сухани гавҳарӣ ва арзишманд кадом аст? Кадом сабк бехтар аст?

А) Аввалин ҳаракати қалами офариниш бар Лавҳи Аъзам бо сухан оғоз шуд:

Чунбиши аввал, ки қалам баргирифт,
Ҳарфи нахустин, зи сухан даргирифт.

Яъне бо таъбире, ки Ҳофиз ҳам дорад:

Қас чу Ҳофиз накушод аз руҳи андеша ниқоб,
То сари зулфи суханро ба қалам шона заданд.

Агар Худованд, Бори Таоло фармуд: “Аввала мо халақаллоҳул ақул”, бо таъбири Ҳофиз, аввалин сухане, ки дар бораи оғози ҳастӣ дорем, худ бо сухан оғоз шудааст.

Ва ин гуна мебинем, ки Низомӣ бо ин нигоҳ ба сухан моро ба мовароуттабиа мебарад, чаро ки ӯ саҳт муътақид аст, ки сухан яке аз шоҳроҳҳои расидан ба олами ғайб аст. Ончунон ки баъд аз ӯ Мавлоно бар ин ақида буд ва борҳо дар «Маснавий» ба он ишора кардааст.

Б) Сухан-айни ҷон:

“Ва ʻаллама одаму асмои куллаҳо” Худованд пас аз хилқати ҷисми Одам аз рӯҳи худ дар ӯ дамид ва сипас “асмоул ҳусно” худро ба ӯ илқо кард, ки ҳамин асмо рамзи бартарии инсон аз ҳамаи фариштагон ва ҳамаи мавҷудот шуд, ки мӯҷиби андешамандии ӯ шуд ва дар илми мантиқ ҷасл инсон шуд ва ҳайвон нотик, Низомӣ пойро аз ин ҳам фаротар гузоштааст ва муътақид аст, ки ҷону рӯҳи одамии ҳамон сухану андешаи ӯст:

Ғар на сухан риштаи ҷон бофти,
Ҷон сари ин ришта кучо ёфти.
Мо ки назар бар сухан афкандаем,
Мурдаи ӯему бад-ӯ зиндаем. 8

Ончунон ки Мавлоно дар таъйиди ин сухан мефармояд:

Эй бародар, ту ҳама андешай,
Мобақӣ, худ устухону решай.

Ба бовари нигоранда, вақте Одаму Ҳавво аз бихишт ба замин ронда шуданд, аввалин бор, ки дар бистари дунёи моддӣ андеша карданд, ба хатои худ андешиданд. Одам тинати илоҳӣ дорад. Бо пазириши масъулияти амонат аввалин бор бо ҳифзи ҳурмати илоҳӣ узри тақсирро бар гардан гирифтанд. Ончунон ки дар «Қуръон» омадааст: “Раббано заламно анфусано” “Худоё худ бар худ ситам кардем”, ки шояд ин аввалин андешаву чумлае буд, ки одам, бо таваҷҷӯҳ ба он чи аз асмо ба ӯ илқо шуда буд ва он чи аз раҳмоният ва ғаффор будани Худо ванд дар умқи зехни худ дошт, бо умед ба лутфи Худо ванд бар забон овард, ки бар қавли Мавлоно ҳамин ҳифзи ҳурмат мӯчиби каромати бани Одам дар замин шуд: “лақад карамно бани Одама”.

В) Сухан айни андеша аст:

Имрӯз мо бо таваҷҷӯҳ ба илми забоншиносӣ дар мабҳаси қорбурдҳои забон медонем, ки яке аз ин қорбурдҳо “Забон маҳмили андеша” аст, ки Низомӣ дар қарни шашум ба ин мавзӯ пай бурда буд:

Хатти ҳар андеша, ки пайвастанд,

Бар пари мурғони сухан бастаанд.

Г) Сухан ҳадафи ғоявии хилқат:

Агар имтиёзи инсон ва шарафи ӯ бар мавҷудоти дигарро андешаи ӯ бидонем, Низомӣ ҳадафи ниҳоии хилқатро сухан медонад. Чун инсон дар дарозноии таърих дар давраҳои илми башар аз устура то расидан ба тафаккури мантиқӣ дар Юнон қабл аз милоди Масеҳ ва Ренессанс ва давраи илмӣ ва пасоилмӣ бо андеша аст, ки бо ҳидояти ташреҳӣ ва таквинӣ роҳи илмро меҷӯяд ва ба самти камоли фитрии худ меравад:

Аввал андеша пасин шумор,

Ҳам сухан аст, ҳам сухан ин ҷо бидор. 8

Д) Тамҷид аз сухан:

«Сухан садрнишинтар аз ҳама кас аст».

Садрнишинтар зи сухан нест кас,

Шарҳи сухан бештар аст аз сухан.

Сими сухан зан, ки дирам хоки ӯст,

Зар чӣ сағ аст? Оҳуи фитроки ӯст. 8

2. Суханварӣ ва шоирӣ: Шоирӣ сояе аз пайғамбарӣ:

Пардаи розе, ки суханпарварист,

Сояе аз сояи пайғамбарист.

Пеш ва пас баст сафи кибриё,

Пас шуаро омаду пеш анбиё.

Дар тамҷид аз суханварон мефармояд:

Булбули аршанд суханпарварон,

Боз чӣ монанд ба ин дигарон.

3. Қорбурдҳои сухан.

А) Сухан василаи интиқоли шариат: “Меҳри шариат ба сухан кардаанд”

Б) Сухан ниғини иқтидори шохон:

Он ки тарозуи сухан сахта кард,

Тахтваронро ба сухан тахта кард.

Хоса калиде, ки дари ганҷрост,

Зери забон марди сухансанҷрост.

4. Шароити сухани нағз.

А) Тарбият бо шаръ:

То нақунад шаръ туро номдор,

Номзади шеър машав зинҳор.

Б) Парҳез аз тақлид:

Орияти кас напазируфтаам,

Ҳар чӣ дилам гуфт, бигӯ, гуфтаам.

Бар шақари ӯ нанишаста мағас,

На мағаси ӯ шақаролои кас.

В) Талош барои расидан ба авҷ:

Гарчи худ ин пояи беҳамсарест,

Пои маро ҳам сари болотарест.

Авҷи баланд аст, дар ӯ меғарам,

Бошад, к-аз ҳиммати худ бархӯрам.

Г) Парҳез аз гадоӣ ва маддоҳӣ ва суҳанфурушӣ:
Чашмаи ҳикмат, ки суҳандонӣ аст,
Об шуда з-ин ду-се як нонӣ аст.

Қариб ба ин мазмун Носири Хусрав сурудааст:

Ман онам, ки дар пой ҳукон нарезам,
Мар ин қиммати дурри лафзи дариро. 11
Д) Парҳез аз ифрот дар ҳаёлпардозӣ.

Гарчи суҳан худ нанамояд ҷамол,
Пеши парастандай мушпи ҳаёл.
Мо, ки назар бар суҳан афкандаем,
Мурдаи ӯему бад-ӯ зиндаем.

Дар поён дар ҷо-ҷойи осори ҳеш, ба хусус дар «Маҳзанауласрор» ба муаррифии сабки худ мепардозад ва иддаои сабки нав бидуни тақлид аз ҳеч кас дорад:

Шӯбадаи нав барангехтам,
Ҳайкале аз қолаби нав рехтам.
Шева ғариб аст, машав номӯҷиб.
Гар бинавозиш, набошад ғариб.
К-ин суҳани растатар аз нақши боғ,
Ориятафруз нашуд чун чароғ.
Гар намакаш ҳаст, бихӯр, нӯш бод,
Варна зиёди, ту фаромӯш бод.

АДАБИЁТ

1. Истеъломӣ Муҳаммад. Муқаддимаи таҳлил ва тасҳеҳи Маснавии Мавлавӣ. Чопи дуввум. 1369.
2. Аллахӣ Қамшай. Тарҷумаи «Қуръон»-и қарим. Чопи дебо.
3. «Ал-маҷъам-ул-мафҳарис-ул-алфоз-ал-«Қуръон»-ал-қарим» Фаводи Абдулбоқӣ. Техрон. Нашри Партав.
4. Таҷлили Ҷалил. Нақибанди суҳан. Нашри ишроқия. Чопи аввал, 1368.
5. Сарватиёни Бехрӯз. Шарҳи «Маҳзанауласрор»-и Низомии Ганҷавӣ. Интишороти Барг. Чопи аввал.
6. Хатиб Раҳбар. Халил. «Гулистон»-и Саъдӣ. Сафо Али Шох, Чопи панҷум, 1368.
7. Хатиб Раҳбар. Халил. Шарҳи девони Ҳофиз. Сафо Али Шох, Чопи панҷум, 1368.
8. Занҷонӣ Барот. Усул ва осор ва шарҳи «Маҳзанауласрор»-и Низомӣ. Донишгоҳи Техрон. Чопи саввум, 1368.
9. Сачодӣ Зиёвуддин. Тасҳеҳи девони Ҳоконӣ. Донишсарои Оли 1346.
10. Сачодӣ Зиёвуддин. Тасҳеҳи девони Саной. Забор, 1348.
11. Шафеи Кадқанӣ. Мусиқии шеър. Интишороти Огоҳ, Чопи саввум, 1370.
12. Минуйи Мучтабӣ. Тасҳеҳи девони Носири Хусрав. Донишгоҳи Техрон 1353.

НЕОБХОДИМОСТЬ ОБРАЩЕНИЯ К ТЕМЕ КРАСНОРЕЧИЯ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ НИЗАМИ

Данная статья посвящена изучению темы красноречия в литературе с точки зрения великого поэта Низами, также приведены примеры из его произведения «Махзанауласрор».

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Низами, слово, литература, красноречие, тема красноречия в литературе.

NECESSITY OF THE REFERENCE TO THE THEME OF ELOQUENCE FROM THE POINT OF VIEW NIZAMI

Given article is devoted studying of a theme of eloquence in the literature from the point of view of the great poet by Nizami, examples from its product "Mahzanulasror" also are resulted.

KEY WORDS: Nizami, a word, the literature, eloquence, an eloquence theme in the literature.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Махмудризо Хасаннажод* – соискатель Института языка и литературы им. А.Рудаки АН РТ

АРЗИШЁБИИ РАСОНАӢ ВА ҚОБИЛИЯТҲОӢ НАМОИШИИ «ШОҲНОМА»

Аҳмади Ҷулоӣ
Институти забон ва адабиёти ба Рӯдакии АИ ҶТ

Аз қасасҳое, ки дар «Шоҳнома» пайдо кардаанд,
Назми Фирдавсӣ ба қор ояд на разми ҳафтхон.

(Азракӣи Ҳиравӣ)

«Шохнома»-и Фирдавсӣ гарчи аз диди баъзе аз афрод корномаи шохон талаққӣ гардида, аммо ин китоб дар худ тамоми зиндагии мардум ва наҳваи зисти ононро дар ин паҳндашт, ки Эронаш хонанд, дарбар мегирад ва ҳадди ақал ба се бахш-устурай (пешвоён-Каёнӣён), пахлавонӣ, таърихӣ бармегардад. Ҳатто иддаеро сир он аст, ки ин китоб дар радифи ҳамосаҳои ирфонии эронӣ чой мегирад. Ҳамоса ва хусусан ҳамосаи ирфонӣ, ки аз давраи шайхӣ ишроқ -Сухравардӣ оғоз гардид ва дар дигар осори урафо ва нависандагони Эронӣ бо ҳифзи ҳурмат ва хуввияти эронӣён бар ҷанбаҳои боварҳои мардуми мусулмон таъкид ва сахм мегузорад. Амри расона, хусусан, адабиёт аз забони халқ ин асар, яъне «Шохнома» ба унвони яке аз рисолаҳои фарогир ва миллий ўҳдадори бисёре аз масъулиятҳо буда, оғуштагии «Шохнома» ба хунарҳое чун наққоли, пардаҳои ва ҳатто шамоилгардонӣ ин имконро фароҳам сохта, то ин расона қавме ба абри расонаӣ чун намоиш бадал шавад. Дар ин мақол нависандаро сари он аст, ки бо таъя бар ҷанбаҳои намоиши ин гаронсанги адаби форсӣ бар рӯйкарди расонаӣ ва масъулияти ҷадид ба он нигоҳ шавад.

Мутолиа дар васоили иртиботи ҷамъӣ, ба ақидаи Мак Луҳон дар ихтирои ҳатти алифбой – санъати чопи урупой ва василаҳои иртиботии электрунии муосир, низири родию, телевизионро бояд асоси таҳаввулотӣ донист, ки дар тӯли таърихи башар дар фарҳанги ҷавомеъ падида омадаанд.

Мак Луҳон зиндагии қабилавии гурӯҳҳои инсониро дар асрҳои қадим ношӣ аз иртиботи шифохӣ, яъне баёни лафз ва идроки самъӣ медонад. Фарҳанги ин давра низ ҷанбаи шифохӣ дорад ва намоиши фоҷиаҳо (тражедиҳо) мебошад.

Аммо падидаҳои мухталифро ғарбиён ҷунонки одати деринашон буда, ба вартаи империализм кашондаан. Дар китоби «Империализм»-и Сойбер меҳонем: Дар соли 1960 навиштаҳое бар мафҳуми империализми фарҳанги мутамарказ шуданд. (Томлинсон 1991), ҷаҳор навъи империализми фарҳангиро аз якдигар мутамоиз сохтааст, ки иборатанд империализми фарҳангӣ ба унвони:

1. Империализми расонаӣ;
2. Гуфтмони тобеият ва хуввияти миллий;
3. Нақди таҷаллуд ё мудерният.

Гарчанде улғуи динӣ барои созмон додан ва хидмати расонаҳо бар ҷанд муқаддима устувор аст:

1. Хориҷ аз олами зеҳн ва тамоилоти мо ҳақоқиқ сабт ва бетағйире вучуд дорад;
2. Хуввияти мутаалии инсон ва рушди маънавии ӯ дар иртиботи вай бо Худованд ва пайравӣ аз роҳнамоии илоҳӣ маъно меёбад, мутамадинтарин милалӣ ҷаҳон дар сурати маҳрум мондан аз ҳидояти илоҳӣ миллате рушд наёфтаанд;
3. Ислом дини комил, хотим ва роҳнамои ҷовиди инсонҳост;
4. Мо акнун ба шариат дастрасӣ дорем ва баъд замон моро аз дастёбӣ ба тамом ё дастком аксари аҳкоми Илоҳӣ маҳрум накардааст. Ва бо шеваи иҷтиҳод метавон ба улғуи муносиб дар ҳар замон даст ёфт.

Аммо барои пардохтан ба ин муҳим ниёз ба як бознамой аст, гоҳ бознамоиро ба маънои тавлиди мучаллад кашф ва ҳатто пайдо кардани чизе, ки қаблан буд ва акнун камтар мавриди таваҷҷӯҳ аст, низ итлоқ мешавад, дар китоби «Расонаҳо ва бознамой»-и Маҳдизода омадааст. Ба ин маънӣ, ки аз тариқи нишонаҳо ба вижа забон тавлид мешавад. Забон созандаи маъно барои ашёи модӣ ва рӯяҳои иҷтимоӣ аст. Ва сирфан воситаи хунсо ва бетараф барои суратбандии маъноӣ ва маърифат дар бораи ҷаҳон нест. Фароянди тавлиди маъно аз тариқи забонро рӯяҳо далолат менамоянд (Маҳдизода).

Дар китоби «Расонаҳо ва бознамой» меҳонем, ки расонаҳо бар шикоят ва дарки умум аз ҷаҳон таъсир мегузоранд, ба ин маънӣ, ки огоҳӣ ва зеҳнияти мардум нисбат ба ҷаҳон бастагӣ ба муҳтавое дорад, ки аз расонаҳо дарёфт мекунанд, зеро расонаҳо восита ва миёнҷӣ байни огоҳӣҳои фардӣ ва сохтори густурдаи иҷтимоӣ ва созандаи маъно ҳастанд.

Пас «Шохнома» чун, ҳамомаи таърихӣ дорой сохторе аст, ки имкони қабули масъулияти як расонаи миллий чи дар таърихи қабл ва чи кунунӣ дорад.

«Шохнома» кохи баланди адаби форсӣ ва сутуне аст, ки форсизабонони дунё ба он чун Урватулвасақӣ дар фарҳанг ва адаб менигаранд. «Шохнома» дар ҳақиқат афшура ва ҷакидаи фарҳанг ва тамаддуни миллате чандҳазорсола дар таърихи ин курраи хокӣ аст, ки ҷойгоҳи онон дар байни соири миллат бар қасе пӯшида нест.

Ин китоб дар ниҳояти зебой ва бо истифода аз зарфиятҳои забонӣ мекӯшад, оинаи башар пӯянда ва чорачӯ бошад.

Башаре, ки гоҳ бо ҳамнавь ва гоҳ бо сарнавишти хеш даргир аст, ранҷ мебарад, аммо аз талош наменонад, то бар ин курраи хокӣ чун ростқоматони таърих бар пой худ биистанд. Ва ояндаи худро рақам бизанад, гарчи медонад ҷисми хокии ӯ мефарсояд, аммо умеди раҳиҳои ҷон ўро ҳамвора ба талоше вомедорад. Барои расидан ва шудан ба он чи ки ваъдаи онро шунида ва бовар кардааст.

«Шохнома» дар ҳақиқат навъе фалсафаи зиндагии башари хокӣ аст, ҳатто он ҷо ки дар қолаби устура ҳамоса ва таърих шакл мегирад. Агар бихоҳем ба ин китоб аз манзаре намоишӣ бингарем, бояд ба маҳаки касе бошад, ки падари нақд ва фалсафаи намоиши Юнон ва ҷаҳон аст. Яъне, Арасту, ки барои драма шароите қоилад аст, ки ба ҳубӣ дар достонҳои «Шохнома» қобили шиносӣ ва пайгирӣ аст. Назири тарҳи Плот, ки боиси печидагӣ ва ҷаззобияти достон мешавад, гуфтугӯ (диалог), ки сабаби ҷаззобият ва муаррифии бештари шахсиятҳо хоҳад буд. Бӯхрон, ки бидуни ин ҳаводис дар сурате, ки зиндагии қаҳрамон бо ҳамон таодули пешин идома ёбад, драма шакл нахоҳад гирифт ва таълик (суспенсе), ки боис мешавад, имкони ҳадси поёни достон ва кори қаҳрамон барои муҳотаб мушкул ва бар ҷаззобияти асар афзуда гардад. Унсури авҷ (климакс) дар ҳақиқат марҳилаест, ки фишори равонӣ, отифӣ бар шахсиятҳои интиқобӣ ва муҳотаб ба ҳадди аксар расида ва бояд вазъияти қаҳрамон қатъият ёбад ва дар ҳар маврид лозим унсури замон ва макон (сетинг) мавриди баррасӣ ва муаррифӣ қарор мегирад. Зеро барои сохт ҷаззобияти лозим зарурӣ аст.

Агар бипазирем масъулияти расонаӣ чун китоб, забон, достон ва ривоят, ки дар Эрон собиқае бас тӯлонӣ дорад, хусусан, ҳангоме ки имкони табдили расонаӣ ба расонаи дигар ва аз гунае ба гунаи дигар фароҳам аст. Ин масъулияти хатир беш аз пеш намоён мешавад. Гарчи лозим медонем, ба наҳваи шаклгирии ин асари сутург ишорае, ҳарчанд андак ва гузаро дошта бошам.

Достон сурудани Фирдавӣ: «Шохнома»-и Фирдавӣ достони шоҳон нест, маҷмӯаи корномаҳоест, ки достон ва саргузашти падарини туст. Ва ин ки барои зинда мондан чӣ гуна ҷангидаанд, барои пирӯзии ҳақ чӣ гуна қиём кардаанд, чӣ гуна аз табиат омӯхтаанд ва чӣ гуна онро ром карданд ва чӣ гуна бо ҷон ва танашон ин мулкоро ҳифз намуданд, чӣ гуна пайрави ростӣ ва мӯъмин ба худованд буданд ва ин ҳамон меросе аст, ки имрӯз ба дасти ту супурда шудааст. Паҳноӣ таърихи мо, ки нишонаи тамоми ранҷҳо ва Шодиҳо ва додгариҳо ва ситамҳост, ҳанӯз бовари ҳамосаи Рустамҳо ва паҳлавониҳост.

Дар оғози «Шохнома» чунин меҳонем: Аз замонҳои бостон дар Эрон китобе буд пур аз достонҳои гуногун, ки саргузашти шоҳон ва низ диловарони Эронро дар он гирд оварда буданд:

Ҷаҳон дил ниҳода бар ин достон,
Ҷамон бихрадонӣ ҳамон ростон.

Пас аз инқирози сосониён ва тасаллутӣ аъроб бар Эрон китоб ҳам пароканда шуд. Аммо пораҳои онро мубадон дар ғуша ва канор нигоҳ медоштанд, то он ки яке аз бузургон ва озодигони Эрон, ки марде далер ва хирадманд ва бахшанда буд, ба ҷустуҷӯ афтод, то таърихи гузаштаи Эронро аз рӯзгори нахуст биёбад ва он чиро бар шоҳон ва Хусравони Эрон гузоштааст, дар дафтаре фароҳам овард. Ин фард Абумансур Муҳаммад бини Абдуразок сипаҳсолори Хуросон ва аз бузургзодагони Тус ва наҷоди деҳқонон буд. Вай мубадони солхӯрдаро, ки аз таърихи бостонии Эрон оғоҳӣ доштанд, аз ҳар ғушаву каноре назди худ хост ва аз таърихи рӯзгори кӯҳан ҷӯё шуд, ки сардмадорони Эрон аз дер боз чӣ гуна кишвардорӣ карданд ва оғозу анҷоми ҳар як чӣ будааст ва бар Эрон дар ин солиёни дароз чӣ гузаштааст. Мубадон, таърихи бостонии Эронро боз гуфтанд ва он бузургмард аз суҳанони онон китобе номдор фароҳам овард, ки бузург ва кӯчак бар он офарин гуфтанд. Онҳое, ки хондан медонистанд, достонҳои ин китобро барои мардум меҳонанд, ривоят ва наққолий ва пардадорӣ мекарданд ва ин китоб дар миёни мардум бисёр гиромӣ дошта мешавад.

Фирдавӣ дар идома ёде аз Дақиқӣ шоир мекунад ва меғӯяд: Дақиқӣ шоире ҳуштабӣ ва кушодазабон буд. Вай ба ин андеша афтид, то ин китобро ба шеър даровард. Дӯстони вай хама аз ин андеша шод шуданд: Аммо афсӯс, ки ин шоир бисёр бадхӯй буд ва ба оқибати он дучор шуд ва дар ҷавонӣ ба дасти ғуломи худ кушта шуд ва назм кардани номаи шоҳон нотамои монд:

Бад-он хӯи бад ҷони ширин бидод,
Набуд аз ҷаҳон дилаш як зарра шод.
Якҷоя аз ӯ бахт баргашта шуд,
Ба дасти яке банда бар кушта шуд.

Фирдавӣ меафзояд: Вақте аз кори ин шоир навмед шудам, ба дилам афтод то ҳиммат кунам ва худ онро дар қолаби шеър бирезам. Пас дар талаби он баромадам ва аз ҳар касе ҷӯё шудам. Аз гардиши рӯзгор метарсидам, метарсидам умрам виро накунад ва кор ба дигаре биафтад. Аз тарафе зарру моли ман чандон набуд, ки бипояд ва солҳо ўҳдадори ману кӯшиши ман бошад. Ин гуна кӯшишҳо ва ранҷҳо ҳам харидор надошт. Саросари кишварро ҷангу кашмакаш фаро гирифта буд ва кор бар пажӯҳандагон ва ҳунармандон саҳт буд ва касе қадри суҳанро намедонист ва ҳол он ки дар ҷаҳон чӣ чизе беҳтар аз суҳан аст?

Бипурсидам аз ҳар касе бешумор,
Битарсидам аз гардиши рӯзгор.
Магар худ дирангам набошад басе,
Биёяд супурдан ба дигар касе.

Ду дигар, ки ганҷам вафодор нест,
Ҳамон ранҷро кас харидор нест.

Мудате бар ин андеша гузашт, вале ошкор набуд. Зеро касе, ки дар ин мақсуд ёри ӯ бошад, намёфт. То он ки дӯсти меҳрубон ва якранге, ки дар яке аз шаҳрҳо дошт, гуфт: «Қасди ту бас шоиста аст. Ту ҷавонӣ ва хуштабъу волосухан, чӣ беҳтар, ки ба чунин кори гаронмое даст бизанӣ ва бо шеър кардани саргузашти гузаштагон барои худ хуш намоӣ ва сарафрозӣ ҳосил кунӣ». Ба суҳанони ӯ дилгарм ва вақте «Шоҳнома»-и Абумансуриро назди ӯ оварданд, аз дидани он ҷаҳони торик афрӯхта шуд ва ба сурудани он даст бурд:

Яке нома дидам пур аз достон,
Суханҳои он пурманиш ростон.
Ман ин номаи фарруҳ гирифтам ба фол,
Ҳаме ранҷ бурдам ба бисёр сол.

Фирдавӣ сипас аз дӯсти ҷавонмард ёд мекунад ва мегӯяд: Бахт мадад кард ва яке аз бузургон ба ёрии ман бархост. Ин бузургмард, ки наҷодаш ба озодагони қадим мерасид, ҷавоне хирадманд ва бедору равшанравон буд. Забони нарм ва покиза дошт ва фурутан ва пурозарм буд. Ба ман гуфт: «Бигӯ, то ҳар чӣ бихоӣ фароҳам кунам. Аз ҳар чӣ аз дасти ман барояд, кӯтоҳӣ нахоҳам кард. Хоҳам кӯшид, то ниёзе ба ҳеч кас пайдо накунӣ ва яқсара дар андешаи сухани худ бошӣ». Ин неқмарди номдор бо неқӯӣ ва бахшиши худ маро аз замин ба осмон расонд ва монанди тозасебе, ки аз осеби бод нигоҳдоранд, нигоҳдорӣ ва ҳимоят мекард. Аз ҷавонмардӣ ва бахшандагӣ дунё дар дидааш хор буд ва зарру хок дар чашмаш яксон менамуд. Афсӯс, ки ногаҳон решаи умри ин родмард қанда шуд ва чун сарве, ки тундбод аз ҷо биканд ба хок афтод ва ба дасти ситамгорони мардумкуш нопадид шуд:

Чунон номвар гум шуд аз анҷуман,
Чу дар боғ сарви сикӣ аз ҷаман.

Пас аз марги ӯ навмедӣ дар дилаш раҳна кард, то он ки як рӯз ба ёди панде аз ин родмард афтод, ки мегуфт: «Ин китоби шаҳриёрон аст. Агар онро ба назм овардӣ, ба шоҳе бисупор». Аз ба ёд овардани ин гуфтор оромише ёфт ва шод шуд. Замони сухан гуфтан омад ва рӯзгори кӯҳна нав шуд.

Саранҷом қиссаи Маҳмуди Ғазнавию Фирдавӣ ва дар ахири умр расидани силлии Султон Маҳмуд аз як дарвозаи шаҳри Тусу баромадани тобути шоир аз дарвозаи дигар чун моли расонаӣ даҳ асп аст, ки дар забони мардум ҷорист.

Забон, расонае, ки ҳамвора нав менамояд: Хуввияти миллӣ ва имкони истифода аз абзорҳои мухталиф барои тақвияти ин ба ашқоли мухталиф вучуд дорад, ки яке аз роҳҳои он таваҷҷӯҳ ба забони миллӣ ва ба вучуд овардани шароите аст, ки ин забон битавонад зимни ҳифзи хусусияте, назари бароварда кардани ҳавоичи рӯзмарраи мардумӣ, ки ба он тақаллум мекунанд, бо шароити ҷадид худро вақф (тавфик) дода ва ниёзҳои мардумро дар дигар ҳавзаҳо таъмин кунад намоиш ва дунёи драматикӣ яке аз арсаҳои аст, ки миллати мухталиф дар ин замина аз он суд бурдаанд.

Ба тавре ки метавон гуфт, ренессанс (эҳ) дар Аврупо бахши муҳиме аз он тобӯе баргашт ба ҳештан, хусусан адабиёти классик буд, ки боиси таҳаввулотӣ азиме дар ин арса гардид. «Шоҳнома»-и Фирдавӣ, ки ба унвони яке аз муҳимтарин арқони забони форсӣ маҳсуб мешавад, агар ба қолаби фаъолиятҳои драматик ҷилвагар шавад, таъбиан метавонад бисёр роҳгушо бошад. Ин мақола қасди исботи онро дорад, ки «Шоҳнома» дорои Ибӯд ва барҷастагиҳои муҳиме аст, ки заминаро барои таҳқиқи паҷӯшишгарон фароҳам месозад, ки яке аз муҳимтарини онҳо қобилиятҳои табиӣ ба адабиёти драматик аст. Аҳли фанро ақида бар он аст, ки дар Аврупо миллати шинохташуда бояд дорои адабиёти драматик бошанд, то байни соири миллат ҷойгоҳи онон шинохта шавад. Аз он ҷо ки собиқаи ин фаъолият дар кишварҳои шарқӣ камтар аст ва умри он шояд беш аз яке ду қарн таҷовуз накунад, доштани манобеи мухталиф барои иқтибос яке аз роҳҳои муҳиме аст, ки фароварии ин миллатҳо кушуда мебошад. Дар амри иқтибоси осори кӯтоҳу камҳаҷми адабиро бояд тавсеа бахшид ва дар ҳангоме ки асари адабӣ дорои ҳаҷми зиёд ва мавзӯоти гуногун аст, бояд иқдом ба тахлис намуд, зеро имкони истифода ва табилии асари адабӣ барои як падидаи драматик дар мавриди аввал кам ва дар мавриди дуввум бисёр зиёд аст. Барои мисол нависандагони мухталиф ҳавзаҳои адабиёти драматикиро метавон ном бурд, ки аз ин қонун табиат қарда ва муваффақ будаанд.

Нуктаи дигар, ки набояд аз он ҷашм пушид, талошҳои аст, ки паҷӯхандагон пеш аз нигориши ин мақола дар заминаи паҷӯшиш дар «Шоҳнома» аз манзараҳои гуногун пардохтаанд, ки ҳар қадом дар ҷои худ қобили таваҷҷӯҳ ва дар худ тааммуланд, назари фаъолиятҳои шоҳномашиносӣ чун Евгений Бертелс шарқшиноси рус, доктор Мирзо Муллоаҳмад мустаҳриқи тоҷик, Абдулҳусайни Зарринқуб, Муҳаммад Раёҳӣ, Муҳаммад Равшан, Муҳаммад Дабири Саёқӣ, Бадеъуззамони Фурузонфар, Эраҷи Афшор, Муҳаммад Исломи Нудушан ва ғ. Аммо ағлаби онҳо ба ҷашми як адиб ба китобе аз назари адабиёт пардохтаанд ва бояд гуфт, ки нуктае, ки ба он камтар пардохта шуд, мавзӯи аносири драматикии «Шоҳнома» аст, ки фақат аз сӯи тәне чанд аз устодони донишгоҳ ва бо

касоне, ки ба сурати шахсӣ ва бо алоқае, ки бо ҳавзаи адабиёти драматик доштаанд, бо он пардохта шуда, назир профессор Н. Нурҷонов -шарҳиноси тоҷик, Шохрух Маскуб, Яъқуб Оҷанд, Муҳаммад Мухторӣ, Арслон Пурё, Иброҳим Мақӣ, Имомӣ Ноинӣ, Маҳдӣ Арҷманд ва ғ.

Нуктаи дархури тавачҷӯх ин ки пажӯҳишгароне, ки ба сурати мушаххас ба ҳавзаи адабиёти драматик пардохтаанд, камтар дида шуд, ки мисли дуктур Маҳдӣ Фуруғ мушаххасан имкони баҳрабардорӣ аз «Шохнома»-и Фирдавсӣ мадди назар қарор дода бошанд. Лозим ба зикр аст, дар солҳое, ки нависанда дар ҳавзаи донишгоҳҳои Эрон ба тадрис дар ҳавзаи адабиёти драматик машғул будаам низ таҳқиқоте дар қолаби рисолаҳои донишгоҳӣ дар ҳамин замина дар мақоми коршиносӣ ва коршиносии аршад ба анҷом расида, ки ин ҷониб самти устои роҳнамо ва ё устои мушовир доштаам ва барои ҷилавгирӣ аз тӯми калом аз зикри ҷузъиёт худдорӣ менамоем.

Бо ин ки беш аз 2500 сол аз навишта шудани китоби файласуфи Шохир Арасту мегузарад, аммо ин китоб ҳам ҳанӯз ҳам дар навъи худ камназир ва шояд беназир аст. Дар Эрон ду тарҷума аз ин китоб мавҷуд аст, яке аз онҳо устод Мучтабӣ ва дигаре аз устои Фақид Абдулҳусайни Зарринқуб, ки ба унвони маҳак ва меъёр дар адабиёти дроматик коркард дорад. Дар тӯли ин мақола саъй шудааст бо тавачҷӯх ба аносир шинохта шуда, дар ин китоб Назирӣ Беранг («Тарҳ ва тавсеаи достонӣ») гуфтугӯ (диалог), шахсиятпардозӣ (корректор), кашмакаш (печидагӣ), бӯҳрон (таълиқ), авҷ ва макони «Шохнома» ва адабиёти мухталифи он санҷида ва шохид мисол оварда шавад, бошад, ки кор ба шеваи Арасту ба унвони мутақаддимин нақди адабиёти драматик моро ба ҳадаф наздиктар ва аз соири қазоватҳо бениёз созад.

Умед, ки мақола ҳозир шароите фароҳам овард, ки алоқамандон, пажӯҳишгарон ва хусусан донишҷӯён ҳунароҳои намоишӣ аз ин ганҷинаи куҳани адаби форсӣ («Шохнома») беш аз беш ба шеваи илмӣ суд бурда ва имкони риҷъат ба хуввияти миллий ва иттилоии забони форсӣ кушотар ва муваффақтар бошанд.

Барои исботи ин дидгоҳ имкони баррасии таърихӣ аз наҳваи тавлид, бознамоӣ ва халқи осори намоишӣ аз худуди сад сол пеш то кунун дар Эрон метавонад муъайяди нуқоти қобили тавачҷӯхе бошад. Харчанд ки онро бо ҳам мурур мекунем, лозим ба зикр аст, ки ҷадвали аввалияи ин оморро дуктур Маҳдӣ Фуруғ ва Муҳаммад Ҳаниф ҳам дар китоби худ то замоне лозим пайгирӣ ва мунъақис намудаанд ва дар солҳои баъд онро идома ва тақрибан ба рӯз расондем:

Ҷадвали 1

Ҷоиз	теъдод	
07	134	Намоишҳои иқтибосшуда аз «Шохнома»
93	1599	Намоишномаҳои дигар
100	1723	Ҷамъи кул

а) Фаровонии гироиш ба навиштани намоишномаҳое аз «Шохнома»-и Фирдавсӣ дар солҳои мухталиф

Ҷадвали 2

Ҷоиз	Теъдоди намоишҳо	Сол	Радиф
1	1	То соли 1300	1
2	2	Азс. 1300 то 1310	2
19	23	Азс. 1310 то 1320	3
31	37	Азс. 1320 то 1330	4
4	5	Азс. 1330 то 1340	5
12	14	Азс. 1340 то 1350	6
6	7	Азс. 1350 то 1358	7
4	7	Азс. 1358 то 1370	8
16	19	Азс. 1370 то 1380	9
5	7	Бақия ва бетаърих	10
100	134	Теъдоди кул	11

б) Ҷадвали мавзӯии намоишномаҳои иқтибосшуда аз «Шохнома»-и Фирдавсӣ

Ҷадвали 3

Ҷоиз	Теъдод	Мавзӯ	Радиф
34	41	Рустам ва Сӯҳроб ва ғ.	1
13	16	Заҳҳок ва ғ.	2
12	14	Бежан ва Манижа ва Фуруд ва ғ.	3
10	12	Сиёвуш	4

6	7	Рустам ва Исфандиёр	5
3	4	Фирдавсӣ	6
22	29	Дигар	7
100	124	Чамъ	8

в) Фаровонии халқи намоишномаҳои Эронӣ дар солҳои мухталиф.

Ҷадвали 4

Ҷои	Ҷамъаи намоиш	Сол	Ради
1	9	То соли 1300	1
2	26	Аз с. 1300 то 1310	2
3	59	Аз с. 1310 то 1320	3
5	76	Аз с. 1320 то 1330	4
4	60	Аз с. 1330 то 1340	5
12	215	Аз с. 1340 то 1350	6
13	230	Аз с. 1350 то 1358	7
13	223	Аз с. 1358 то 1370	8
40	695	Аз с. 1370 то 1380	9
	129	Бақия ва бетаърих	10
100	1722	Ҷамъаи кул	11

Омори муноси намоиш аз «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ

Аз кулли 122 намоишномае, ки то соли 1384 бар асоси достонҳои «Шоҳнома» навишта шуда, 42 намоишнома бар асоси достони «Рустам ва Сӯҳроб» (34 ҷои) ва 14 намоишнома достони «Бежан ва Манижа» (12 дарсад), Сиёвуш 12 намоишнома (10 дарсад), Рустам ва Исфандиёр 7 намоишнома (6 дарсад) ва зиндагии Фирдавсӣ 4 намоишнома (3 дарсад) ва бақияи мавзӯоти дигарро шомил мешавад.

Бар ин асос драматиктарин шахсияти «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ Рустам аст ва достони «Рустаму Сӯҳроб» маъруфтарин ва маъбӯбтарин достони ин китоб аст. Пас аз он ботартиб достонҳои Заҳҳок, Бежан ва Манижа, Сиёвуш ва Судоба ва Рустаму Исфандиёр бештар аз бақияи достонҳои Ҳакими Тус мавриди таваҷҷӯҳи намоишноманависон қарор гирифтааст.

Хулоса, он ки шарт аст бар расонаҳои ҷамъӣ бо тақия бардоштаҳои Эронӣ ва табилии онҳо ба абзор ва расонаҳои нав аз ҷумла намоиш ва соири падидаҳои дидорӣ, шунидорӣ ба ин муҳим бипардозанд.

АДАБИЁТ

1. Азракӣ Ҳиравӣ. Девон. Техрон, 1336, с.76.
2. Муътамад Наҷод, Дуктур Козим. Васоили иртиботи ҷамъӣ. Техрон, 1386, с.17.
3. Зебӯи Наҷод, Муҳаммад Ризо. Фикаи иттилои расонаӣ // Рӯйкарди ахлоқӣ дар расонаҳо. Ҷ.1. Техрон 1375, с.127.
4. Ҷулӯи Аҳмад, Нашририя андешаи нав // фаслномаи таҳсииси фарҳанг ва ҷомеа. Техрон, 1385, с.60.
5. Ханиф Муҳаммад. Қобилиятҳои намоиши «Шоҳнома». Техрон, Суруш, 1384.

ЦЕННОСТНЫЕ НОСИТЕЛИ И СЦЕНИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ «ШАХНАМЕ» ФИРДОУСИ

Данная статья посвящена изучению и рассмотрению сценических особенностей бессмертного произведения «Шахнаме» Фирдоуси. Автор на основе своих исследований приводит примеры о сценических постановках по данному произведению. Так в Иране на суд зрителей были вынесены 122 театральные постановки «Шахнаме» Фирдоуси.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: «Шахнаме», постановка, информация, сценические постановки, ценностные носители.

VALUABLE CARRIERS AND SCENIC FEATURES OF "SHAHNAMA" FIRDAUSI

Given article is devoted studying and consideration of scenic features of immortal product "Shahnama" of Firdausi. The Author on the basis of the researches results examples about scenic statements on the given product. So in Iran on court of spectators 122 theatrical performances "Shahnama" of Firdausi have been taken out.

KEY WORDS: «Shahnama», statement, the information, scenic statements, valuable carriers.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: Ахмад Ҷулӯи – соискатель Института языка и литературы им. А.Рудаки АНРТ

КҶДАКОН ВА АДАБИЁТИ ДОСТОНӢ

А. Ватанпур

Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АИ ҚТ

Кӯдакону наврасон ба хотири вижагиҳои хоси рӯҳию равонӣ ва ниёзҳои синнусолӣ ба дostonҳо, афсонаҳо ва қиссаҳои китобию шифоҳӣ беш аз дигарон ишқу алоқа доранд. Аз тарафи дигар, қиссаю афсонаҳо ба зехн ва рӯҳу равони кӯдакон таъсири муассир мегузоранд ва онҳо аз тариқи шахсиятҳои дostonии асари мутолианамудашон дар зиндагӣ ва ҷаҳони зебою рангини тифлонаи хеш, улғуҳо ва ё шахсиятҳои ормониеро месозанд, ки дар тӯли рӯзгори баъдӣ амалу рафтор ва қору кирдори хешро бо онҳо қиёс менамоянд. Зеро ба қавли Сируси Пурҳом ҳамаи ин гуна шахсиятҳои дostonиро «оташи мубориза бо палидӣ ва ноадолатӣ» мутаҳид месозад.[1] Ва ин нерӯест хоси асарҳои боарзиши адабию бадеӣ, ки шахсият ва ё қаҳрамонони онҳо низ бо қамоли маҳорати адабию ҳунари офарида шудаанд.

Масъалаи дигар, ки дар робита ба мавзӯи баҳси мо муҳим аст, нақши қиссагӯ ё хонандаи афсонаю дoston барои кӯдакон аст. Бояд гуфт, ки мактаби қиссаҳои ва қиссагӯӣ дар таърихи адабу фарҳанги умумифорсӣ собиқаи тӯлонӣ дорад ва он имрӯз ҳам дар шакли шеваҳои гуногун дар муҳити адабию фарҳангии мо зухур менамояд. Абдулваҳҳоби Қазвинӣ бо ишора ба матни «Шоҳнома» -и Абумансурӣ собит менамояд, ки Моҳи Марзбон, Шодони Барзин, Озодасарв аз қадимтарин ровиёни қиссаю дostonҳои қаҳрамонӣ ва ҳаммосӣ будаанд. [2]

Бо вучуди ин, дар замони мо ин суннат, яъне суннати қиссаҳои дар ҳар хонадон дар шакли шеваҳои гуногун боқӣ мондааст. Волидон аз оғози ба по рост шудани тифлон бо афсонагӯию қиссаҳои ёду хотираи кӯдакро ба ҷаҳони бекаронаю пуробуранги дostonҳои мардумӣ мебаранд ва кӯдакон қабл аз хоб ҳамеша хоҳиши афсонагӯӣ аз волидон мекунад.

Ҳамин гуна ишқу алоқаи кӯдак ҳанӯз аз овони хурдсолӣ бо адабиёти дostonӣ меафзояд ва ба ин васила ҷаҳонбинию ҷаҳоншиносии ӯ устувор мегардад. Ва ин таъсир метавонад, ду самт ва ё ду паҳлӯ дошта бошад. Паҳлӯи аввал ба мазмуну мундариҷа ва ғояи асосии асари нақлшаванда алоқаманд буда, он омилҳои зуҳури маърифату алоқаи кӯдак мегардад. Кӯдакон метавонанд зери таъсири асарҳои ахлоқӣ барои худашон меъёрҳоеро устувор созанд, ки онҳо ба фароҳам омадани шахсияташон асаргузор гардад. Ашъори Рӯдакӣ, ҳикоятҳои «Гулистон»-и Саъдӣ, дostonҳои ҷудогонаи «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, тамсилоти «Маснавии маънавий»-и Мавлоно аз чунин моҳият, арзиш ва таъсиргузори бархӯрдоранд. Бачаҳо метавонанд бо хондан ва шунидани ин гуна осор ба сармояҳои тамаддун ва мероси фарҳангии миллати худ даст ёбанд. Ба қавли Ҷамоли Мирсодиқӣ «Қиссаҳо ба тадриҷ бо мо бузург шудан ва ба таносуби зехни мо печидагӣ, густариш ва ғиноӣ бештаре ёфтанд.» [3]

Воқеан, он вижагӣҳое, ки муҳаққиқ зикр мекунад ба табиати навъии адабиёти дostonӣ низ алоқаманд аст. Чунки шунаванда махсусан шунаванда ё хонандаи ҷавон ҳамроҳи қаҳрамони асарҳои адабӣ ба ҷаҳони пурарзиши рози нависанда, шоир ё гӯянда ворид мешавад. Ҳадафи нависандагон ҳам аз таълифи дostonҳо барои кӯдак на танҳо саргарм доштани онҳо, балки ба ҳаракат овардани зехну ҳаёл ҳам мебошад. Яке аз чунин нависандагон Жюль Верн мебошад. Вай даҳҳо сол қабл аз асри кашфи фазо дostonҳоеро навишта манзури кӯдакон кард, ки дар онҳо бисёре аз мушқилоти сафарҳои фазоиро, ки фазонавардон ҳангоми сафар ба он рӯ ба рӯ ҳастанд, пешбинӣ кард. Дар бештари дostonҳои таҳаюлии ӯ Моҳ ғолибан мавзӯи аслии мебошад. Ин гуна пешбиниҳои адабиро дар осори нависандагони кӯдаки дунё зиёд метавон ба мушоҳида гирифт, ки он дар адабиёти дostonӣ бо сабку шеваҳои гуногун ба қалам дода шудааст.

Чунон ки дар боло зикр шуд, адабиёти дostonии кӯдакро муҳаққиқон ба ду гурӯҳ : дostonҳои кӯдакона ва афсонаҳо тақсим намуданд, ки онҳо бештар барои кӯдакони синни хурд хонда ва қисса карда мешаванд. Дар навбати худ дostonҳои кӯдакро метавонад ба бахшҳои зерин ҷудо кард. Аввалан дostonҳои рамзӣ, ки дар онҳо мазмуну мундариҷаи мухталиф ва ҳодисаю воқеаҳои зиндагии инсон дар шакли гуфторҳо ва ташҳиси ҳайвонот тасвир мешавад. Дар ин қабил асарҳо воқеаҳо дар маҳдудии зиндагии ҳайвонӣ сурат мегирад. Ҳайвонот дар ин осор мисли инсон тасвир мегиранд, фикр мекунад, нақша мекашанд, меҳр меварзанд ва интиқом мегиранд. Намунаи ҷолиби он «Калила ва Димна» ва «Муш ва гурба» -и Убайди Зоконӣ мебошад. Гурӯҳи дуввум, дostonҳои иҷтимоӣ ва таърихӣ ҳастанд. Мазмуни ин қабил дostonҳо бештар аз ҳаводиси иҷтимоию таърихӣ, ки дар рӯзгори мардум ҷой дорад, фароҳам меояд, ҳаводис ва шахсиятҳои ин қиссаҳо ба мардум ошно ва наздиканд. Нависанда дар тасвири замону макони бадеӣ иртиботи воқеии онҳоро риоят менамояд. Намунаи ин қабил дostonҳои таърихӣю иҷтимоӣ дostonҳои «Шоҳнома»-и Фирдавсӣ, «Абумуслимнома», қиссаҳои «Доробнома»-ю «Марзбоннома» мебошанд.

Бахши сеюми ин осор дostonҳо мебошанд, ки дар онҳо ҳодисаю воқеаҳо аз муҳити ҳуди кӯдакон гирифта мешаванд. Ҳадафи нависанда дар ин қабил осор асосан тарғиби ахлоқи неку ва нақӯҳиши ҳислатҳои бади инсонӣ мебошад. Намунаи ин қабил дostonро аз осори ағлаби адибони муосир, ки барои кӯдакон менависанд, пайдо кардан мумкин аст.

Баҳши чаҳорум дostonҳои ҳаёли мебошанд, ки онҳо бо вижагиҳои худ аз дostonҳои зикргардида тафовут доранд. Дар ин қабил дostonҳо, ки шахсияташон фарзист, ҳодисаю воқеаҳо дар сахнаҳо ва маконҳои аҷоибӣ таҳаюлӣ сурат мегирад. Нависанда тавассути ба қалам додани ашхоси тарсбарангезу ғайриоддӣ ва ҳаводиси изтироббарангезанда хонандаро ба ҳаяҷон меорад. Мисли «Аҳмади Девбанд»-и С.Айнӣ, дostonҳои Жюль Верн, Киплинг ва дигарон.

Баҳши панҷум дostonҳои ҳаммосӣ ва қаҳрамонӣ, ки дорои характери ҳаммосаофаринӣ ва шуҷоату қаҳрамонӣ доранд. Ҳадафи офарандагони ин қабил дostonҳо асосан тарғиби диловарӣ, қорнамоӣ ва шарҳи нерӯи қаҳрамонию устураи инсон аст. Намунаи ин гуна ашхос Рустами Зол, Абӯмуслими Хуросонӣ, Гев, Амир Ҳамза, Эраҷи Тилисмшикан ва дигарон, ки ҳар кадоме метавонад барои кӯдакон улғуи далериро диловарӣ бошад.

Навъи дигари осори дostonӣ, ки барои кӯдакон офарида мешавад, афсона аст. Афсона аз навъҳои қадимаи адабиёти шифохӣ буда он дар қарнҳои баъди тадриҷан ба адабиёти китобӣ низ ворид шудааст. Махсусан, дар адабиёти кӯдак ин навъи адабӣ нуфузи бештар касб кардааст. Вай ҳамчун шеър бо ёрии таҳаюл ва бар пояи ибҳом сохта мешавад. Қамоли Мирсодиқӣ афсонаро ба навъҳои гуногун ҷудо карда асоси қаҳрамонию тамсилӣ ва ахлоқию устураи доштани онро зикр мекунад.[4] Қаҳрамони афсонаҳои таҳаюлию воқеӣ, инсонро ҳайвон мешавад. Бисёре аз кӯдакон орзуҳои тифлонаи хешро дар афсонаҳои пайдо менамоянд ва ширинию дилпазирии ин навъи адабӣ ҳам аз ҳамин ҷо сарчашма мегирад. Кӯдакон дар дунёи афсонавӣ бол пайдо намуда, ба сарзаминҳои поку мусаффо, ба кӯху дараҳо парвоз мекунанд. Нерӯи адабии афсона ба хонандаю шунавандаи он қувваю тавоноӣ ва қудратро илқо мекунад.

Афсонаҳо зиндагисозанд ва гоҳе ҳам зиндагисӯз. Зиндагисоз барои онанд, ки ифодагари таърихи ҳақиқатҳои ҳомӯш ва ормонҳои фитрии башарӣ ҳастанд. Онҳо таҷассуми тамсилҳои барои шодихоӣ наёфта ва орзуҳои барнаёмадаанд. Вай оинаест дар баробари симои доду ситам ва оромишдиҳандаи дардҳои башар.

Дар дунёи афсонаҳо ҳама чиз маҷоз аст, на замон матраҳ асту на макон, на фикр матраҳ асту на гано. Шӯҳи золим дар лаҳзаҳои кӯтоҳе ба гадо табдил меёбад ва бараъқс гадо шӯҳ мешавад.

Дар афсона сеҳру ҷоду ва афсун мақоми муҳим дорад. Хубӣ, меҳр, шуҷоат ва рӯшноӣ бар Дев, беадолатӣ, танбалӣ, нестӣ, ва зулмат ғолиб меояд. Дар ин қабил осор афроди асосӣ шахсиятҳои равшан ва мушаххас ҳастанд, ки тибқи амалу ғайриоддӣ онҳо афсонаҳоро ба гуруҳҳои зерин тақсимбандӣ намуданд. Нахустин навъи афсонаҳо, ки дар адабиёти форсӣ маъруф аст, афсонаҳои ҳаммосӣ мебошад. Қаҳрамонони ин гуруҳи афсонаҳо ифодагари орзуо ормонҳои миллӣи халқ ҳастанд. Муҳимтарин хасоиси ин навъи афсонаҳо пайванди нерӯҳои инсонӣ бо қувваҳои ғавқутабиӣ аст.

Гуруҳи дигари афсонаҳо ин афсонаҳои ишқӣ мебошанд, ки ин ё он мочарои ширини ошқона асоси сужети онро ташкил медиҳад ва ин қабил осор дар байни хонандагони ҷавон аз маҳбубияти бештар бархурдор мебошад. Дар адабиёти форсӣ, дostonи «Амир Арслон», афсонаҳои «Ҳазору як шаб», «Чихил гесу» ва ғайра аз ҷумлаи онҳост. Сеюм, афсонаҳои шигифтангез ва аҷоиб аст, ки дар онҳо замону макон равшан ба ҷашм меҳӯрад ва дунёи воқеӣ дар он мунъакис мешавад. Ин гуна афсонаҳо бештар характери халқӣ дошта, ифодагари орзуо омӯли мардум мебошанд. Инсонҳо тавассути ашҳои сеҳрнок аз қабилҳои гилеми парон, аспӣ болдор, ангуштарини сеҳрнок душворихоӣ зиндагии хешро паси сар менамоянд, ки ин аз ҳар ҷиҳат барои хонандаю шунавандаи ҷавон ҷолиб мебошад.

Бояд гуфт, ки афсона аз навъҳои қадими адабиёти дostonии кӯдак ба ҳисоб меравад, ки онро ҳуди халқ барои вақтхушию саргармӣ ва тарбияи наслҳои ҷавон эҷод мекардааст. Баъдтар шоирону нависандагон аз ин ҳазинаи пурбаҳои афсонаҳои мардум дар таълифи асарҳои ахлоқию тарбиятӣ фаровон истифода намуданд. Ҷунон ки мебинем, адабиёти дostonии кӯдак аз нигоҳи навъу жанр хеле гуногун ва серпахлӯ мебошад. Ҷомеаи инсонӣ дар ҳама давру замон ба ин осор эҳтиҷ ва ниёзмандиҳо доштааст. Аз ин рӯ, масъалаи омӯзиши тамоилҳо ва равияҳои сабкии адабиёти дostonии кӯдак бояд дар мадди назар бошад. Бидуни таҳқиқу омӯзиши маҷмӯии ҷанбаҳои назарии амалии ин гуна бахшҳои муҳими адабиёти кӯдак мушаххас намудани мақому мартаба ва аҳамияти тарбиятӣ ахлоқӣ ва иҷтимоии ин адабиёт номумкин аст.

АДАБИЁТ

1. Пурҳом. С. Симои қаҳрамон дар дostonҳои омиёна // Садаф, 1336, №4, саҳ.286.
2. Қазвинӣ А. Бист мақола, ҷ.2.- Техрон, 1335, саҳ.142.
3. Мирсодиқӣ Ҷ. Адабиёти дostonӣ-Техрон, 1374, саҳ.32.
4. Алиризо Муртазавӣ. Совобит ва усули нақди китобҳои кӯдакон.-Техрон;

ДЕТИ И ЭПИЧЕСКАЯ ЛИТЕРАТУРА

Эпическая литература один из разделов детской литературы, который имеет свою специфику. Иранские писатели со своими поэтическими и прозаическими дастанами внесли свой вклад в развитие персидской детской литературы XX века. Поэтому изучение и исследование этой части современной персидской литературы на данном этапе является актуальным.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: эпическая литература, детская литература, современная персидская литература, развитие персидской детской литературы XX века.

THE CHILDREN AND THE EPIC LITERATURE

The epic literature is one of the sections of nursery literature that has its specifics. The Iranian writers with their poetical and prose epics contribute their assistance in the development of Persian nursery literature of XX century. So, the study and learning of that part modern Persian literature is actually on that stage.

KEY WORDS: the epic literature, the children's literature, the modern Persian literature, development of the Persian children's literature of the XX-th century.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *А. Ватинур* – соискатель Института языка и литературы им. А.Рудаки АНРТ

БОЗТОБИ ФАРҲАНГ ВА ИСТИЛОҲОТИ ОМИЁНА ДАР ШЕЪРИ ҶАЛИЛИ САФАРБЕГӢ

Алӣ Восу Ҷӯйборӣ
Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Истилоҳоти омиёнаи ҳар қавм иборат аз бозиҳо ва афсонаҳо ва мусиқӣ ва масалҳо ва киноёти онон мебошад, ки дар шиносии аҳволи рӯҳӣ ва тарзи тамаддуни онҳо аҳамияти басазое дорад ва ба ҳамин сабаб, миллатҳо дар гирдоварии куллияи ин мазохирӣ ақлӣ ва фикрии ниёкони худ саъйи фаровоне мекунад.

Ин мақола мекушад, ки ба таъриф ва пешинаи фарҳанги омма ва таъсири он дар шеъри Ҷалили Сафарбегӣ бипардозад. Ба ҳамин васила, гоме дар шинохти бештари шеъри ин шоир ва низ мавриди қорбурди ин истилоҳот дар шеър ва забони имрӯзи форсизабонҳо бардорад. Мавриди мавриди баррасии ин мақола шомили эътиқодҳо ва боварҳо, адабиёти омиёна, кинояҳо, бозиҳо ва мавҷудоти афсонаӣ хоҳад буд.

Мардумон ва миллатҳои пешин беш аз миллатҳои ҷавон эътиқод ва хурофот доранд, зеро онҳо бо наҷодҳо ва адёни гуногун пайванд хӯрдаанд ва дар натиҷаи омезиш ва тамос, одот, ахлоқ ва оинҳои афкор ва хурофоти тозаеро ба вучуд овардаанд, ки насл ба насл бар сари забонҳо мондааст. Сарзамини Эрон ҳам бо доштани ақвоми мухталиф ва таърихи дорои фарҳанги ғани аз боварҳои омиёна аст, ки қимати он ҳампӯйи саргузашти он аст, мисли қалдонӣ, ошӯриҳо ва ғайра, ки ба таҳқиқ ва муқоисаи ин хурофот бо хурофоти соири миллати метавонем ба реша ва мабада ва русуми адён, афсонаҳо ва эътиқодоти мухталиф пай бибарем. Ин боварҳо ва киноёт баёнҳои тарзи тафаккур ва фарҳанги ҳуқуқ бар ҷомеа низ мебошад. Дар ин миён ба ҷуз афсонаҳо ва бовари бисёре аз истилоҳот дар миёни мардум роиҷ мешавад, ки шояд қамтар дар шеъри шоирони моқабл дида шуда ё аслан навзхур аст. Мисли зани залил, мостмоли ва... , ки аз истилоҳоти роиҷи имрӯзи форсизабонон аст. Ин мақола, илова бар фарҳанг ва бовар, мекушад ба ин истилоҳоти роиҷи тоза низ ишорае дошта бошад.

Ҳар гоҳ хурофот ва эътиқодҳо ва афкори миллатҳои гуногунро бо ҳам муқоиса кунем, ба ин натиҷа мерасем, ки тақрибан ҳамаи онҳо аз як аслу сарчашма ҷорӣ шуда ва ба суратҳои гуногун буруз кардаанд. Дар таърифи фарҳанги омма гуфта шудааст: «Фарҳанги омма ба маҷмӯи одоб ва русум, ақоид, одатҳо, афсонаҳо, ҳикоёт, амсол ва таронаҳо ва ашъори омиёна итлоқ мешавад.»(5, 135)

Эътиқодҳо, боварҳо ва одоб

1. **Об рехтан пушти сари касе.** Расм буда барои ба саломат бозгаштани мусофире аз сафар пушти сари ӯ об мерехтаанд. Ин бовар ва эътиқод ҳанӯз миёни ақвоми эронӣ марсум аст. Об рехтан аглаб ба ҳамроҳи бадрака бо об ва оина ва Куръон будааст:

Модарам обу оина ва Куръон дар даст,
Равшани дар дили ман меборад.(1)

Аз кӯча, ки мегузарӣ,
Тамоми орзуҳоямро

Косаи обе мекунам

Ва пушти сарат мерезам.»(9, алиф, 95)

2. **Аз шир гирифтан.** Расм аст, ки то поёни дусолагӣ бача аз шири модар тағзия мекунад. Баъд аз ду сол модар бо равишҳои хос ва латоифулҳиял ин одатро ба заҳмат аз сари тифл мегирад. Кинояе аз тарки одати душворро гуянд. Шир додан ба кӯдаки ширхорро, қатъ кардан ва ба ӯ низо доданро.(3, алиф, 770):

Аз шир гирифт бача рӯёҳоро,
Дар бистари шаб гузошт фардохоро.

Ҷ модари моҳиёни бисёре буд,

Умре тару хушк кард дарёҳоро(9, 5)

3. **Буридани ноф.** Нофи касеро бо чизе буридан, яъне камоли ҳазоқат ва маҳоратро дар коре ё хунаре ё амале доштан (2, 597):

То зода шудам, нофи маро санг бурид,

Манро падарам- кӯҳ ба дунё овард.(9, 14)

4. **Ситора дар осмон надоштан.** Ба эътиқоди қудамо ҳар кас дар осмон ситорае дорад, ки намоди бахти ӯст.(3, алиф, 889) Ситора надоштан киноя аз толеи хуб надоштан (4, 298):

Дар интизори ту ҳастам то субҳи рӯзи қиёмат,

Хатто агар як ситора дар осмонам бимонад.(9, алиф, 40)

Ҷумлаҳо ва истилоҳоти омиёна

1. **Об аз сар гузаштан.** Ба ниҳояти бечорагӣ ё бадбахтӣ ва ноумедӣ расидан (3, бо, 2):

Ман об гузашта аз сарам меғӯям,

Ман ошиқам, аҳмақам, харам меғӯянд.(9, 91)

2. **Аз оби гилолуд моҳӣ гирифтан.** Аз вазъи ошуфта ба нафъи худ баҳрабардорӣ кардан. (3, бо, 3) Аз авзои ошуфта ва дарҳам- барҳам барои баҳраҷӯӣ истифода кардан:

Эй моҳии обҳои равшан, эй ишқ,

Аз оби гилолуд туро мегирам.(9, алиф, 188)

3. **Аз даҳан уфтодан.** Аз арзиши чизе кам шудан:

Сард аст табе, ки бар танам уфтода,

Номи чи касе аз даҳанам уфтода.(9, 11)

4. **Ин низ бигзарад.** Ин истилоҳ дилдорӣ додан ба касе, ки шикоят аз пешомади ногувор ё аз рӯзгор дошта бошад, яъне ин давронгувор низ сипарӣ хоҳад шуд:

Гуфтам ҳазор сол аз ин рӯз рафтааст,

Бо ханда ишқ гуфт, ки: «ин низ бигзарад.»(9, алиф, 32)

5. **Бодқарда.** Ба фуруш нарафтан:

Чӣ вақте боз ошиқ мешавам ман?

Дилам бар рӯи дастам бодқарда.(9, алиф, 124)

6. **Бодқардан.** Масҳара кардан:

Тифлак чӣ қадар сода дучораш кардам,

Ҳар чи матлак, ки буд, бораш кардам.(9, 19)

7. **Боз кардани по.** Иҷоза ё имкони рафтуомад пайдо кардани ӯ ба он чо.(3, бо, 208)

Чӣ касе пойи дарёро ба хонаи ман боз кардааст(9, алиф, 77)

8. **Барҷаки касеро задан.** Ба ҳассостарин нуктаи мавриди назари ӯ ишора шудан(3, бо, 120):

Аз мазрааҳои кӯчаки баъзеҳо,

Барчида шавад матарсаки баъзеҳо.

Оқо, худмониям чи кайфе дорад,

Вақте барзанӣ ба барҷаки баъзеҳо. (9, 21)

9. **Барӯз кардан.** Тоза ва нав кардан:

Заҳмҳоямро барӯз кардаам,

Лутфан, ба ман намак бизанед.(9, алиф, 112)

10. **Пироҳани бештар пора кардан.** Киноя аз синни бештар ва тарихи баи зиёдтар доштан нисбат ба касе:

Бародаронат аммо

Зебоиятро чӯби хироч заданд.

Ман фақат пироҳане бештар

Аз ту пора карда будам.(9, алиф, 109)

11. **Чоку аз пушт задан.** Киноя аз хиёнат ва номардӣ дар ҳақиқӣ дӯст:

Ногоҳ кулоҳам сари манро дузид,

Танҳоям аз пушти ман чоку зад.(9, бо, 11)

12. **Даст ба сар(кардан).** Барои раҳо шудан аз музоҳимати касе, ӯро ба дунболи чизе мавҳум ё ноёфтани фиристодан; аз сар боз кардан.(3, алиф, 541):

Дорам ҳама чо даст ба сар мегирам,
Хай медаваму дубора бармегардам.(9, 7)

13. **Дасту по чалафти.** Тавҳиномеъ. Он ки ба роҳати наметавонад кореро басурат дуруст анҷом диҳад; нотавон ва бедасту по; беарза(3, алиф, 543):

Эй ишк, биёву корро яксара кун,
Бо ин дил дасту по чалафти чӣ кунам?(9, алиф, 172)

14. **Дунболи нахуди сиёҳ фиристодан.** Касеро, ки нахоҳанд дар вақти коре ҳозир бошад, ба тадбир ва баҳона берун фиристодан(4):

Лутфе куну зуд корро яксара кун,
Дунболи нахуди сиёҳ моро нафар аст.(9, алиф, 143)

15. **Давр бардоштан.** Ба давр даромадан; беихтиёр дар амре ғулу ва муболиға кардан, матлаберо каш додан.(4):

Ин ҳама давр бардоштай, ки чӣ?
Меҳоҳӣ ба кучо, ки то ҳоло нарасидаӣ?(9, алиф, 47)

16. **Рӯ шудан.** Ошкор шудан, бармало шудани асрори ниҳон.

Ҳоло ки варақҳо ҳамагӣ рӯ шудаанд,
Сархӯрда аз ин ҳама тақопӯ шудаанд.(9, 29)

17. **Роҳи дур рафтан.** Худро ба он роҳ задан:

Аз мох, ки ҳар шаб даҳанкаҷӣ мекунад,
Аз... Аслан чаро роҳи дуре биравам,
Аз ту. Ҳамин ту!
Ки то меҳоҳам садоят бизанам,
Худатро ба он роҳ мезанӣ.(9, алиф, 57)

18. **Занзалил.** Вижагии он ки аз занаш метарсад, мутеъ ва фармонбардори мутлақи ӯст.(3, алиф, 642):

Хаста шудам аз дасти чалиле, ки манам,
Аз шоири ҳеҷи занзалиле, ки манам.(9, 51)

19. **Шир хӯрдан.** Киноя аз бача будан ва ширхор будан:

Сад мартаба гуфтам ошиқӣ кори ту нест,
Бачча! Ту ханӯз шир бояд бихӯри.(9, 43)

20. **Кафш туи як по кардан.** Киноя аз исрор ва пофишорӣ:

Ҳоло ки қарор аст, ба ишқем ба ҳам,
Марг омада, кафш туи як по карда.(9, 8)

21. **Килуе чанд.** Сайре чанд. Киноя аз беаҳамият будан ё камарзиш будан.

Ҳар гушаи ин шаҳр бисоте паҳн аст,
Эй ишқи дилшикаста килуе чанд.(9, 21)

22. **Ганд задан.** Иштибоҳи бузург муртақиб шудан; хароб кардан:

Ин шеър ба сардхона бояд биравад,
Бадҷавр даруни шоираш ганд зада.(9, 54)

23. **Мостмоли.** Сарсарӣ ва ба зоҳир анҷом додани амре, ҳалту фасл кардани зоҳирӣ ва сатҳии амре:

Хаста шудаам аз таволии зиндагиам,
Аз ин ҳама мостмолии зиндагиам.(9, 91)

3. Афсонаҳо

1. **Парӣ.** Ҳар як аз занони афсонаӣ ва асотирии бисёр зебо ва рӯҳонӣ ва латифро гӯянд, ки дар баъзе асотир ва афсонаҳо чин ба шумор омада ва баъзе низ барои онон монанди малоика болу пар қоил будаанд. Париён аз олами номарӣ ва ба заъми баъзе аз чинси оташ ҳастанд ва бо лутфу ҷамоли худ инсонро мефиребанд. Авоми Эрон ҷойгоҳи париёнро Фозил меноманд, ки иборат аст аз чашмасорҳо ва чоҳҳо ва палакони обанборҳо. Дар қиссаҳои эронӣ ҷойгоҳи париён дар чоҳ аст. Дар оини зардуштӣ парӣ ба чинси муаннас итлоқ гардидааст, ки ба сурати духтари ҷавони зебое зоҳир мешавад ва аз тарафи Аҳриман ба мунаҳариф сохтани Маздаясно гумошта шудааст... (12, 354):

Дарё ба сараш зада, парӣ мерақсад,
Ноҳид канори муштарӣ мерақсад.(9, алиф, 189)

2. **Тилисм** (шикастани тилисм). Нуқуши сеҳрӣ ё танҷимӣ ё шайъии мунаққаш ба ин нуқуш аст, ки барои дафъи офатҳо ё ҷашми захмҳо ё ҳаводиси мухталифи дигар таҳия мекунанд. Балиноси ҳақимро падари тилисмот шинохтаанд ва бар тибқи баъзе ривож, ӯ дар бисёре аз шаҳрҳо тилисмҳое барои муҳофизат аз мору ақраб сохта буд. Дар бисёре аз афсонаҳо ва дostonҳои омиёна вазифаи аслии

қахрамон, шикастани тилисме аст, ки деве ё чодугаре бадниҳод ё фарде шарир бар кассе, ё ҷоё, ё дафинае ниҳода ва боиси масхи он кас ва нухусати он макон шудааст ва қахрамон бо пушти сар гузоштани мавонеи душвор ва ғолибан бо куштани дев, ё чодугар тилисми ўро ботил месозад.(12, 974)

Бо ишқ тилисми гурро мешиканем,
Шаб ин қафаси сутурро мешиканем.(9, 90)

3. Қакнус. Қакнус ё қакнас мурғе аст устурай ва афсонай, бисёр хушранг ва хушовоз, дорои минқоре дароз бо сӯроҳҳои фаровон ва ба қавле 360 сӯроҳ, ки аз ҳар як овозе хуш бармеояд ва мусиқиро аз овози он гирифтаанд... Гӯянд бар кӯҳи баланде муқобили бод менишинад ва садоҳои шигифтангез аз сӯроҳҳои минқораш бармеояд ва ба сабаби он мурғони бисёре бар ӯ чамъ меоянд ва ӯ шуморе аз онҳоро тӯмаи худ месозад. Ҷуфт надорад ва умраш ҳазор сол аст ва чун ба охир расид, ҳезуми бисёр гирд меоварад ва бар болои он нишаста, сурудан оғоз мекунад ва бол барҳам мезанад ва аз барҳам задани болҳояш оташе мечаҳад ва дар ҳезум меафтад ва ӯ дар оташ месӯзад ва аз хокистараш тухме падида меояд ва аз он қакнусе дигар.(12, 1133):

Чандест сарам лонаи қакнусон аст,
Боле битаконем, омон месӯзад.(9, 13)

Бозиҳо

1) **ачӣ- маҷӣ лотарҷӣ.** Иборате аст, ки аз он ба унвони вирде, ки нирӯҳои ҷодуӣ дорад, дар қиссаҳо навиштаанд. Чунонки, масалан, дар қиссаи халифае, ки ба сурати лак- лак дармеояд, бояд се бор ин вирдро Хонда, бар худ бидамад, то сурати аслии худро бозбӯад.(11, 145):

Дур аз маниву ҳанӯз ҳам рӯи лачӣ,
Чун оинаиву бо ман ангори қачӣ.
Чандест, ки вирди шабу рӯзам ин аст,
Эй ишқ, биё, аҷӣ- маҷӣ лотарҷӣ.(9, алиф, 70);

2) **шер ва(ё) хат.** Навъе куръакашӣ, қимор ё шартбандӣ, ба ин сурат ки сиккаеро ба ҳаво партоб мекунад ва қабл аз афтодани сикка бар рӯи замин вазъият онро бар рӯи шер меафтад ё хат, пешгӯӣ мекунад.(3, 772)

Ҳоло, барои маҳфӣ шудан,
Бо чӣ касе шер ё хат бияндозем?(9, алиф, 68);

3) **занҷири ману боқӣ, гурғаму галла мебарам.** Аму занҷирбоф навъе бозии махсуси кӯдакон, ки гурӯҳе халқавор фароҳам меоянд ва дасти якдигарро мегиранд ва яке дар пешопеши ҳалқа мегӯяд: «аму занҷирбоф, бале, занҷири маро боқӣ...»

«Гурғаму галла мебарам» навъе бозӣ, ки аз миёни бозикунон яке ба номи «гурғ» ва дигаре ба номи «чӯпон» интиҳоб мешавад ва бозикунони дигарро ҳам «гӯсфанд» меноманд. Гӯсфандон ба тартиб пушти сари ҳам меистанд ва либоси якдигарро аз пушт мегиранд. Сипас, гурғ дар баробари чӯпон ва гӯсфандон меистад ва баланд мехонад: «Гурғаму галла мебарам...»(8, 20- 21);

Занҷири ману боқӣ, касе ба ҷойи касе намемирад.
Пушти по андохтӣ? Кош ба ҷойи касе мутаваллид мешуд.

Гурғаму галла мебарам, савор бар ин сарсара,
Ба ҳафтсолагиям, сар мехӯрам,

Ҳоло, баъди ин ҳама сол, Оҳой, оҳой, ман гурғам?(9, алиф, 50)

Густураи фарҳанги омма шояд бузургтарин омил бар шароити рӯҳӣ ва равонии инсон бошад. Ҳол, агар ин инсон шоир бошад, ба ҳасби ҳассосияте, ки дар таъб ва завқи худ дорад, беш аз соири мардум аз фарҳанги омма таъсир мепазирад. Ҳарчанд ин таъсир камобеш дар шеъри пешиниён низ ошқор гаштааст, вале ин асарбахшӣ дар шеъри шоирони муосир ба равшанӣ дида мешавад. Набояд интизор дошт, ки ҳамаи шоирон, ҳатто дар як минтақа, таъсирпазирии муштарак аз фарҳанги оммаи худ дошта бошанд. Бо ин ки Сафарбегӣ аз шоирони минтақаи Айлом аст, аммо истилоҳот ва киноёти бақорбурдашуда дар ашъораш дар миёни аглаби манотиқи ин сарзамин қобили дарқ аст ва аз мавориди мусталаҳ ва пурқорбурди имрӯзӣ аст. Бархе аз ин вожагон ва истилоҳот бисёр имрӯзӣ ва самимӣ ҳастанд. Истилоҳоте назир ба «гӯри падараш механдад», «занзалил», «мошмоли», «забонам лол» ва... , ки бархе шояд дар фарҳанге наёмада бошад, шеъри ўро бисёр дилнишин ва бепироя намудааст. Дар муқоисаи масал, афсона ва бозиҳо қорбурди истилоҳоти киноии бештар дар шеъри ин шоир омадааст. Ноғуфта намонад, дар қисмати бозиҳо, агарчи мавориди қорбурд андак аст, аммо шоир аз равиши нав ва ибдой ба тарзи ҳосе истилоҳоти марбут ба бозии ҳосро дар шеъри худ гунҷонда, ки ҷойи тааммул дорад ва дар навъи худ камназир аст.

АДАБИЁТ

1. Абдулмаликиён Муҳаммадризо. Реша дар абр:- Техрон: «Барг», 13642.

2. 2. Аминӣ Амиркули. Фарҳанги авом ё тафсири амсол ва истилоҳоти забони форсӣ- Исфаҳон: «Донишгоҳи Исфаҳон», 1369 х.
3. Анварӣ Ҳасан. Фарҳанги рӯзи суҳан.- Техрон, 1383 х.
4. Деххудо Алиакбар. Амсол ва ҳикам.- Техрон: «Амири кабир», 13794.
5. Додфар Абулқосим. Чилвагарии фарҳанги омма дар адабиёти форсӣ.- Техрон: «Номаи фарҳанг», шум. 39, 1380
6. Зулфигори Ҳасан. Достони амсол.- Техрон: «Мозёр», 1385
7. Паноҳии Симноӣ Ҳусайн. Фарҳанги омма.- Техрон: «Дониш ва мардум», шум. 2, 1381
8. Парвину Гунободӣ Муҳаммад. Бозиҳои маҳаллии Эрон.- Техрон: «Тӯ», ч. 2, 1355 х.
9. Сафарбек Ҷалил. Куллиёт.- Техрон: «Тако», ч. 1, 1387
10. Сарват Мансур, Анзобинаҷод Ризо. Фарҳанги луғоти омиёна ва муосир.- Техрон: «Суҳан», ч. 2, 1382
11. Шомлу Аҳмад. Кӯча.- Техрон: «Мозёр», ч. 1, 1377
12. Шарифӣ Муҳаммад. Фарҳанги адабиёти форсӣ.- Техрон: «Муин», 1387
13. Шаҳрӣ Ҷаъфар. Қанд ва намак.- Техрон: «Муин», 1381
14. Ҳидоят Содик. Фарҳанги омиёнаи мардуми Эрон.- Техрон: «Чашма», ч. , 1385

ОТТЕНКИ КУЛЬТУРЫ И ПРОСТОНАРОДНЫХ ТЕРМИНОВ В ПОЭЗИИ ДЖАЛИЛА САФАРБЕГИ

В данной статье автором рассматривается и анализируется влияние культуры и простонародных терминов на поэзию иранского поэта Джалила Сафарбегги.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: культура, литература, простонародные термины, поэзия иранского поэта Джалила Сафарбегги.

SHADES OF CULTURE AND DEMOTIC TERMS IN POETRY OF DZHALILA SAFARBEGI

In given article the author considers and analyzes influence of culture and demotic terms on poetry of Iranian poet Dzhhalila Safarbegi.

KEY WORDS: culture, the literature, demotic terms, poetry of Iranian poet Dzhhalila Safarbegi.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Али Восу Дзуйбори* – соискатель Академии наук Республики Таджикистан

ЧЕХРАИ ШИНОХТА

Н. Зайдуллоев

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Хидматҳои Сотим Улуғзода дар таърихи нави адабиёти тоҷик танҳо ба эҷоди асарҳои бадеӣ маҳдуд намешавад. Вай дар баробари нависандаи бузург будан, ҳамчунин тарҷумони шинохта ва соҳибсабк буда, дар роҳи пешрафти тарҷумаи бадеӣ ва шаклгирии назарияи тарҷума хидмати бузург кардааст.

Фаъолияти тарҷумони С. Улуғзода ҳанӯз дар ҳаҷдаҳсолагиаш оғоз ёфта, дидгоҳҳои назарии ӯ оид ба ин шакли адабиёт дар тӯли солиҳои баъд тадриҷан шакл мегирифт.

Тарҷума ба хусус тарҷумаи бадеӣ, ки дар таърихи адабиёти мо собиқаи беш аз ҳазорсола дошта, муҳаққиқон ҳангоми зикри ин таърих ба тарҷумаи устод Рӯдакӣ «Калила ва Димна» ишора мекунанд, маҳз дар замони Шӯравӣ вусъат ва сифати тоза пайдо кард.

Нимаи аввали асри бист-замони шаклгирии адабиёти нави тоҷикӣ- дар ин соҳаи адабиёт низ чеҳраи тавоноеро чун устод Айнӣ ва Сотим Улуғзода ба майдон меоварад, ки яке фаъолиятҳои адабиятширо бо эҷоди осори бадеӣ шурӯъ карда, дар тарҷума низ бо тарҷумаи романи «Қамар» раҳқушои ҷавонон гардид, дигаре – Сотим Улуғзода нахустин қадамҳои тарҷумаи адабиёт бо тарҷумаи ҳикояи қиссамонанди нависандаи рус М.А. Алексеев «Сом ва Дик» гузошт. Ин аввалин кӯшиши ӯ дар роҳи фарогирии таҷрибаи бадеии халқҳои дигар буд, ки баъдтар дар ташаккули диди нависандагӣ ва забонши- носии ӯ нақши бузург гузошт.[1]

Сотим Улуғзода ҳикояи М.А. Алексеев «Сом ва Дик»-ро соли 1929 бо ҳамкалами дӯсташ Попов, ки муҳассили факултаи шарқшиносии Донишгоҳи Тошканд будааст тарҷума менамояд.[2] Адабиётшинос Худойназар Асозода барҳақ менависад: «Қаблан, ки як сарчашмаи эҷодии С. Улуғзода-донистани забони русиро таъкид карда будем, хеле зуд ба С. Улуғзода дар фаъолияти тарҷумонӣ пирӯзӣ меорад».[3]

Тарҷумаи аввалини ӯ бо таҳрир ва эҳтимоми устод Айнӣ чоп шуд ва нафақат як ҷузъи адабиёти нави тоҷик эътироф гардид, балки ба ташаккули дидгоҳҳои иҷтимоӣ ва бадеии нависанда низ таъсири ҷанҷоббахш гузошт.[4]

Муҳаққиқи ҳаёт ва осори С.Улуғзода К.Юсуфов аз забони нависанда хидмати Айниро дар таҳрир ва нашри ин ҳикоя таъйид карда, мазмуни мактуби устодро ба мудирӣ нашриёт чунин меоварад: «тарҷума агарчи айбу нуқсон дорад ва тарҷумонаш ҷавони бетачриба менамояд, вале қобили таваҷҷуҳ аст ва тарҷумон матлаби ҳикояро ба хубӣ фаҳмида, маъниҳои борики онро ба таври худ ифода карда тавонистааст ва ҷо-ҷо забонаш ҳам бад нест, бинобар ин ман дастнависи ӯро тасҳех ва таҳрир карда баромадам. Маслиҳат ин, ки инро ҳарчи зудтар барои бачагон ҷоп карда роҳбарӣ намоед, ки тараққӣ кунад, саводаш ва таҳрираш такмил ёбад».[5]

Зимнан бояд таъкид кард, ки хидмати устод Айни дар ташаккули маҳорати тарҷумонии Сотим Улуғзода фақат бо таҳрир ва нашри ин ҳикоя маҳдуд намешавад. Сотим Улуғзода мақолааш «Аз дафтари ёддоштҳои ман» менависад, ки «устод Айни ӯро ба хонаи худашон таклиф карда, дар муддати як ҳафта ҳар рӯз як қисми тарҷумаро хонда ва камбудихояшро нишон дода ва ислоҳ мекунонданд, хусусиятҳои кори тарҷумаро мегуфтанд».[6]

Чунон ки маълум шуд нақши Айни дар шаклгирии ин соҳаи фаъолияти адабии С.Улуғзода кам набудааст, ва устод Улуғзода низ иқрор кардааст, ки «...ман аз ин таваҷҷуҳи неки устод Айни нисбат ба кори нахустини худам, ки аслан аз машқи шогирдонае беш набуд, ниҳоят мутаассир ва мутаҷҷиб будам... Ман аз нависандаи калон, шахси соҳибдил, мушоҳидакор ва дақиқустод Айни аввалин танқид ва аввалин таърифро шунидам ки касро меомӯзонад ва ҳам болу пар мебахшад».[7]

Чунонки баъдтар хоҳем дид, воқеан ҳам Сотим Улуғзода «бо ғамхориву ҳамдастии устод Айни ба сайри тарҷумаи адабиёти дигар халқҳо чиддитар роҳ пеш гирифта, ба тарҷумонӣ миён баст».[8] Натиҷаи ин саъйи нек ва ҳамкории судманд буд, ки пас аз чанд муддат Сотим Улуғзода ба тарҷумаи яке аз шохасарҳои адабиёти реалистии дунё романи нависандаи англис Этел Лилиан Войнич «Ғурмагас» пардохт.

Нависанда дар муқаддимаи таҳрири нави романи «Ғурмагас», ки соли 1982 ба ҷоп расида буд, менависад: «Тарҷумаи тоҷикии роман нахустин бор соли 1931 ба алифбои арабӣ бо номи «Занбур» ҷоп шуда буд. Баъд аз он боз ду қарат нашр шуд, лекин дар ду дафъа ҳам бе иштироки мутарҷим дар тасҳех ва таҳрири нави он. Вақте ки нашриёти «Маориф» барои нашри ҷаҳорум тайёр кардани романро аз ман хоҳиш кард, ман баъди 50 сол тарҷумаи худамро аз нав хонда баромада, дидам, ки дар он вақт камтаҷрибагии мутарҷими навҷавон, забони русиро ва ҳатто забони дариӣ адабии худро ҳам пухта надонистани ӯ ва инчунин ҳанӯз такмил наёфта будани услуби таҳрири ӯ ба тарҷума акси худро бекаму қосат зада будааст. Ғайр аз инҳо, аз ҷӣ сабаб бошад, ки баъзе порчаҳои роман аз тарҷума афтода мондааст.

Бинобар ин роман барои нашри ҷаҳорум гуфтан мумкин аст, ки аз нав тарҷума шуд».[9]

Аз санаи нашри аввали тарҷумаи роман бармеояд, ки онро С.Улуғзода дар давраи ҷавонӣ тарҷума кардааст. Бо вучуди ин, нахустин нашр ва нашрҳои дуюму сеюм низ дар байни хонандагон маҳбубияти хос доштааст.

Ҳамин тарик, баъди тарҷумаи ҳикояи «Сом ва Дик» ва «Ғурмагас» фаъолияти баъдӣ тарҷумонии С.Улуғзода инкишоф меёбад.[10]

Ба мушоҳидаи адабиётшиносии фақид Маъруф Рачабӣ «фарқи дигар нахустқадамҳои эҷоди С.Улуғзода аз дигар адибони насли сталинӣ аз он иборат буд, ки ӯ бо ҷасорату даҳлати тамом аз ҷавонӣ ба тарҷума, омӯзиш ва тарғиби марксизм пардохт».[11]

Сотим Улуғзода дар мақолаи «Баҳори инсоният» таъкид мекунад, ки ҳанӯз соли 1932, яъне замоне, ки ҳамагӣ бисту як сол дошт, «ба тарҷумаи шаш ҷилди «Ленин» машғул будааст».[12] Китобномае, ки нависанда 1 октябри соли 1940 оид ба асарҳои таҳрири тарҷума кардааш мураттаб сохтааст, пурқорӣ ӯро дар ин самт собит карда, дар бораи то замони 34 асари Маркс, Энгелс ва Ленин, 5 асари Сталин ва бо ҳамқаламии Б.Ғуфуров ва Комиссаров 14 асари дохиёни марксизмро карданаш маълумот медиҳад.

Воқеан ҳам «таҷрибаи кори тарҷумонӣ» ба Сотим Улуғзода на фақат «дониши бисёр дод», балки вай дар ин замина «услуби ба худ хос пайдо кард, дидгоҳҳои назарию маданӣ ва сиёсияш тавсия ёфт».[13]

Ҳоло мавзӯи таъсири тарҷума ба фаъолияти нависандагии С.Улуғзодаро як сӯ гузошта, таъкид карданӣ, ки маҳз бо қўшиши С.Улуғзода бунёди назарӣ ва амалии тарҷума дар адабиёти нави тоҷикӣ гузошта шуд. Намуди комилан нави тарҷумаи насри бадеӣ ва сиёсиву идеологӣ пайдо шуд ва тадриҷан ташаккул ёфт. Агар чунин санадро ба эътибор гирем, ки ҳамроҳ бо ташаккули тарҷума дар як вақт забони тарҷума (забони адабии ҳозираи тоҷик), ки насри бадеӣ ҷузи он буд, ки шакл мегирифт, душворӣ ва судмандии заҳмати адибоне чун С.Улуғзода, ки дар ин самт фаъолият доштанд, тасаввурпазир аст. Табиист, ки ин қор мушқилоти фаровоне дар пай дошт ва ин мушқилот, дар бештарин ҳол марбут ба сабки тарҷума, истилоҳоти таҳассусӣ ва ғайра буд, ки аз ҷониби ин фидоёни адабу фарҳанги тоҷик на фақат ба миён гузошта мешуд, балки ба тариқи аҳсан ҳаллу фасл низ мегардид. Шигифтангез аст, ки ин кори душвор, ки барои таърихи адабиёти тоҷик арзиши бунёдӣ

дошту дорад, бо саъй ва иродаи насли аввал ва фидоии адабпарвари тоҷик анҷом гирифт, ки номи Сотим Улуғзода дар сатри аввали он сабт аст.

Нахустин мушоҳидаҳои таҷрибавии тарҷумаи луғоти фарогир ва омӯзиши хусусиятҳои забони осори тарҷумашаванда дидгоҳҳои назариро на фақат ба вучуд овард, балки тадричан такмил бахшид. Натиҷаи чунин роҳи дуруст буд, ки тарҷума, ба хусус осори насрии тарҷумавӣ чун ҷузъи адабиёту фарҳанги тоҷик пазнӯфта шуд ва дар тағйири тафаккури маънавии хонандаи тоҷик нақши муҳим бозид.

Сабки тарҷумаи С.Улуғзода на фақат масъалаи ҳамафаҳмии осори тарҷумавиро ба миён гузошт ва ба тарзи писандида ҳаллу фасл кард, балки дидгоҳҳои масъалаҳои истифода аз ганҷинаи забони ҳазорсолаи форсии тоҷикӣ ва ҳифзи сабки тарҷумаро низ ба миён гузошт. Дар ҳаллу фасли масъалаи сонӣ саҳми С.Улуғзода беназир аст.

Дастовардҳои назарӣ ва амалии тарҷумонҳои насли аввал, ба хусус С. Улуғзода ба андозае муҳим аст, ки давраҳои баъдӣ рушди тарҷумаро на чун гардише дар ин соҳа, балки ҳамчун пешрафти сифатии тарҷума дар таърихи адабиёти тоҷик метавон таъбир кард.

Дар замоне, ки нашрияҳои тоҷикӣ «аз асолати форсии дарӣ, ки дар Мовароуннаҳру Хуросон хануз нигоҳдорӣ мешавад, дур мешуданд, аз гуфтори авомона на дурру гуҳар, балки хасу хошоки зиёде ба забони адабӣ меомад, на танҳо дар матбуоти ҳаррӯза, балки дар адабиёти бадеӣ низ нуқсонҳои фасоҳатшикани сухан, заъфи таълиф, таъкиди лафзиву маънавий, нишонаҳои камсаводӣ афзоиш меёфт».[14] С.Улуғзода дар ин масъала дидгоҳҳои саҳиҳ ва собит дошт.

Гуруҳҳои буданд, ки қотеона мехостанд тарҷумаи бадеиро «аз юғ ва ишкели забони мурдаи китобӣ «раҳой бахшанд» ва луғоту синтаксиси осори тарҷумавиро «аз ҳисоби забони муосири зинда печонтар ва табиитар» гардонанд. Тарафдорони ин тамоюл мехостанд миёни забони китобии ҳазорсолаи тоҷикии форсӣ ва забони ба истилоҳ адабии муосири тоҷик ҳар чи бештар фосила эҷод кунанд. Дар ин мочаро назари С. Улуғзода қатъӣ ва созанда буд. Аз ҷумла ӯ дар ин боб боре гуфта буд: Ин қадар ба назари нафрат ва рад нигоҳ кардан ба забони китобӣ тамоман раво нест ... дар ин китобҳои куҳан он қадар луғоти зебо ва таъбирҳои бисёр рехта ва пурмаънӣ ҳаст, ки онҳоро дида, ёд гирифтанд даркор».[15] Ва Сотим Улуғзода воқеан ҳам аз шахсиятҳои нодире буд, ки сабки тарҷумаро бо таъҷиб ба забонии гании китобӣ такмил бахшида, забони тарҷумаро то ҷое аз тарҷумазадагӣ озод кард. Ислоҳи ӯ фақат ба истифодаи калимаву ибораҳои алоҳида марбут набуд, балки арзиши бунёди дошт, ки пеш аз ҳама ба сохтори забон пайванд мехӯрад. Намунаи олии ин гуна сабки барозанда дар тарҷумаи С.Улуғзода ҳамонро баргардони асари нависандаи бузурги испанӣ Мигел де Сервантес Сааведра «Достони айёри Ламанҷи Дон Кихот» мебошад, ки нақду баррасӣ ва арзёбии хунари С.Улуғзода дар тарҷумаи ин шоҳасар, бешак ба пешрафти назария ва амалияи тарҷумаи тоҷикӣ таъсири фаровон хоҳад кард.

Ҳамин тариқ, саҳми С. Улуғзода дар шаклирии тарҷумаи бадеии тоҷикӣ ҳамчун навъи хоси фаъолияти эҷодӣ бузург буда, дар як муддати кӯтоҳ он аз маҷрои умумии адабиёти тарҷумавӣ ҷудо шуда ва дар тафаккури ҷомеа ҳам чун рамзи хунари асил ҷойгоҳи хос пайдо кард.

АДАБИЁТ

1. Рачабӣ М. Сотим Улуғзода абармарди набард ва андеша. Душанбе 2004.с.152.
2. Асозода Х. Сотим Улуғзода ва ҷоҳиҳои ӯ. Душанбе 2005с. 68.
3. Асозода Х. Сотим Улуғзода ва ҷоҳиҳои ӯ. Душанбе 2005с. 6.
4. Рачабӣ М. Сотим Улуғзода абармарди набард ва андеша. Душанбе 2004.с 155-156.
5. Юсуфов К. Сотим Улуғзода ва повести тарҷумаҳои ӯ «Субҳи ҷавонии мо». Душанбе 1968 с.10.
6. Улуғзода С. Аз дафтари ёддошҳои манн. Барои адабиёти сотсиалистӣ. 1935с. №11 с.22.
7. Юсуфов К. Сотим Улуғзода ва повести тарҷумаҳои ӯ «Субҳи ҷавонии мо». Душанбе 1968 с. 10.
8. Рачабӣ М. Сотим Улуғзода абармарди набард ва андеша. Душанбе 2004.с. 152.
9. Улуғзода С. Дар бораи ин китоб ва муаллифи он. Дар китоби Э.Л. Войнич. Фурмагас. Душанбе 1982с.8-9.
10. Асозода Х.Сотим Улуғзода ва ҷоҳиҳои ӯ. Душанбе 2005с. 71.
11. Рачабӣ М. Сотим Улуғзода абармарди набард ва андеша. Душанбе 2004.с.17.
12. Улуғзода С. Баҳори инсоният. Тоҷикистони сурх.1 май. 1945.
13. Брагнский И.С. Назаре ба тараққиёти адабиёти советии тоҷик. Шарҳи сурх. №3. 1948с. 20.
14. Шакурӣ М. Сарнавишти форсӣ тоҷикии Фарорӯд дар садаи бист. Душанбе. Адиб. 2003 с. 45.
15. Шакурӣ М. Сарнавишти форсӣ тоҷикии Фарорӯд дар садаи бист. Душанбе. Адиб.2003 с. 46-47.

ИЗВЕСТНАЯ ЛИЧНОСТЬ

Статья посвящена вопросам переводческой деятельности Сатима Улугзаде - одного из великих личностей таджикской литературы XX века. Следует отметить, что первая половина XX века была периодом становления и развития современной таджикской литературы и данный период тесно взаимосвязан с именами таких великих писателей и прозаиков как С. Айни и С. Улугзаде.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: переводная литература, переводческая деятельность Сатима Улугзаде, современная таджикская национальная литература, достижения литературы других народов мира, стиль переводной литературы.

THE FAMOUS PERSONALITY

Article is devoted questions of translational activity one of great persons of the Tajik literature of the XX-th century – S. Ulugzade. It is necessary to notice, that first half of XX-th century was the period of formation and development of the modern Tajik literature and the given period is closely interconnected with names of such great writers as S. Aini and S. Ulugzade.

KEY WORDS: the translation literature, translational activity of Satim Ulugzoda, the modern Tajik national literature, achievements of the literature of other nations of the world, style of the translation literature.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Н.Зайдуллоев* – соискатель факультета таджикской филологии Таджикского национального университета.

ТАРБИЯТИ СУННАТӢ АЗ ДИДГОӢИ САЪДӢ

Сайид Саъид Оқой

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи Озоди исломии Эрон

Саъдии Шерозӣ яке аз адибони беназири адабиёти форсии тоҷикӣ буда, осори ӯ, ба хусус, «Гулист»-ам аз рӯзгори адиб то ба имрӯз ҳамчун воситаи ахлоқ ва тарбияти суннати мардуми форсизабон нақши барозандаеро бозӣ намуда меояд. Замоне ки Саъдӣ дар бораи таълим ва тарбия сухан мегӯяд, тасаввур мешавад, ки эшон меросдори истеъдоди зотӣ аст ва баръакс, ҳангоме ки аз фитрату сиришти истеъдодҳои зотӣ сухан меронад, чунин ба назар мерасад, ки гуё ӯ ба муҳит коре надорад. Бояд ёдовар шуд, ки Саъдӣ на танҳо муҳиту варосатро, балки авомили дигаре аз қабилӣ тафовутҳои фардӣ, рағбат, тамоюлот, хостаҳои фардӣ, ниёзҳо, таҷрибаҳои гузашта ва амсоли инро амикан дар назар дошта ва ҳаргиз як омилро ба танҳои дар таълим ва тарбият муассир намедонад, балки маҷмуаи онҳоро мадди назар дорад, ки инак, дар ин мақола дидгоҳи ӯро дар робита бо таълим ва тарбияи анъанавӣ мавриди баррасӣ қарор медиҳем.

Аз назари Саъдӣ ҳангоми таълим ва тарбия таъсири муҳити суннатӣ ҷойгоҳи махсусро доро аст, ки ӯ онро ҳамчун боғчае аз гилу гул месозад:

Гиле хушбӯй дар ҳаммом рӯзе,
Расид аз дасти маҳбубе ба дастам.
Ба-д ӯ гуфтам, ки мушкӣ ё абирӣ,
Ки аз бӯи диловези ту мастам.
Бигуфто: «Ман гили ночиз будам,
Валекин муддате бо гул нишастам.

Камоли ҳамнишинӣ дар ман асар қард,
Вагарна ман ҳамон хокам, ки ҳастам». [Саъдӣ. «Гулистон», с.10].

Агар ба сатрҳои фавқ бо диққат таваҷҷӯҳ бишавад, хувайдо мегардад, ки Саъдӣ ба ҳаде ба муҳити муносиби тарбият аҳамият қоил буда, таъкид дорад, ки агар муҳит солиму муносиб фароҳам гардад, баид нест, ки хувият иваз шавад ва он чи пасту палид аст дар таъсири муҳит азиз ва шоиста гардад. Масалан, дар ҷои дигар ба ин нукта ба таври зерин ишорат менамояд:

Ҷомаи каъбаро, ки мебӯсанд,
Ӯ на аз қарам пиғаноме шавад.
Бо азизе нишаст рӯзе чанд,
Лочарам ҳамчу ӯ гиромӣ шавад. [Саъдӣ. «Гулистон», с.221].

Бале, дар ин бора аз осори ӯ мисолҳои фаровон метавон овард. Саъдӣ бар он эътиқод дорад, ки агар поксиратонро дар муҳит фосид ва чунончи фосидонро дар муҳити солим қарор диҳанд, тағйири сират дода ва тахти таъсири муҳити тарбияти худ қарор хоҳанд гирифт. Муҳити тарбияти аст, ки инсонро, ҳамон тавре ки хоҳанд, он тавр парвариш менамоянд.

Аз дидгоҳи Саъдӣ дар таълим ва тарбияти фард таъсири таворис (ворисӣ) муҳим аст. Ба гуфти ӯ шахси ноқобил тарбиятпазир нест, ки ин мушоҳидаҳои раваншиносии ҷолиби Саъдӣ аст ва дар рӯзгори худ ин гуна ҳолатҳоро мушоҳида намудааст.

Чун буд асли гавҳаре қобил,
Тарбиятгро дар ӯ асар бошад.
Ҳеч сайқал наку надонад кард,
Оханеро, ки бадгӯхар бошад.
Саг ба дарёи ҳафтгона бишӯй,
Ки чу тар шуд, палидтар бошад.
Хари Исо гараш ба Макка баранд,
Чун биёяд, ханӯз хар бошад. [Саъдӣ. «Ғулистон», с.213-214].

Саъдӣ, ошонро, ки тарбияти аввалияи онҳо номуносиб буда ва ё дар муқобили тарбияти ҷадид муқоимат мекунад ва ба ҳеч вачҳ ҳозир ба ислоҳ нестанд, ба шиддат танқид мекунад. Бо нуфузи каломи хуш бо бехтарин вачҳ ва зеботарин ташбеҳот таъсири истеъдоди зотӣ ва гавҳари инсониро баён меорад, ки аксари гуфтаҳои ин нобиғаи адабиёти форсӣ ҳамчун зарбулмасал ва андарзи рӯзгор дар миёни мардуми кишварҳои форсизабон қариб дар ҳар хонавода ба назар мерасад:

Партави некон нагирад, ҳар ки бунёдаш бад аст,
Тарбияти ноахлоқро чун гирдакон бар гунбад аст. [Саъдӣ. «Ғулистон», с.30].

Ва ё:

Оқибат гургзода гург шавад,
Гарчӣ бо одамии бузург шавад. [Саъдӣ. «Ғулистон», с.32].

Саволе ба вучуд меояд, ки Саъдӣ муҳитро аст ё таворисро? Дар навиштаҳои ӯ ҳардуро метавон мушоҳида кард. Саъдӣ инсоне аст мутафаккир. Ҳикоятҳои «Ғулистон»-и ӯ ба сурати мунозира ва ё муқолимаи дучониба аст. Бинобар ин, вақте ки ба тарафдорӣ аз муҳит сӯхбат мекунад, дар ҳақиқат нақши шахси муқолиф бо таворисро бозӣ мекунад, вақте ки аз таворис ва истеъдоди зотии инсон сухан мегӯяд, шахси муқолиф бо муҳитро бозӣ мекунад. Ҳунармандии Саъдӣ дар ҳамин аст, ки дар ин ду нақш таассуби шахсии худро канор гузошта ва ба унвони шахси солис ворид ба баҳс мегардад ва ҳамин амр боис мегардад, ки кунҷковӣ ва тезбинии бештаре ба қор гирад ва бехтар масоилро бишқофад.

Воқеият ин аст, ки Саъдӣ барои шахси тарбиятшаванда нақши умдаеро мебозад ва мӯътақид нест, ки инсонро, ҳар тавре ки бихоҳем метавонем тарбият кунем. Саъдӣ таъқид мекунад, ки агар тарбиятшаванда муқоимат кунад ва ё ҷунунчи шахсияти вай қаблан таври номатлубе шакл гирифта бошад, дар он сурат эҷоди тағйирот дар рафтори ӯ мушқил аст, магар ин ки дорои заминаи ислоҳ бошад ва илло «дар шӯразор лола намерӯяд».

Саъдӣ таъсири муҳитро дар таълим ва тарбият муҳим медонад ва онро ба расмият мешиносад, вагарна чи лозим буд, ки ин ҳама умри хешро дар мусофиратҳо гузаронад ва аз мушоҳидаи дунё таълим бигирад. Дар айни ҳол. Саъдӣ инсонро моддаи мутлақ тасаввур накарда, ки ба ҳар қолабе, ки бихоҳад, дарбиёяд. Бар ин асос, тавсия мекунад, онҳое, ки тарбиятпазиранд ва дорои заминаи зехнӣ ҳастанд, бояд тарбият шаванд ва бо онон, ки ҳама чизро ба масҳара мегиранд ва кибру худхоҳӣ мӯҷиби адами таъсир дар онон мешаванд, бехуда заҳмат накашанд:

Шамшери нек аз оҳани бад чун кунад кас,
Нокас ба тарбият нашавад, эй ҳақим кас.
Борон, ки дар латофати табъаш хилоф нест,
Дар боғ лола рӯяду дар шӯразор хас. [Саъдӣ. «Ғулистон», с.32].

Саъдӣ на ин ки мӯътақид аст, ки муҳит нисбат ба таворис камасар аст, балки мӯътақид аст, ки агар муҳити қаблӣ инсонро фосид карда бошад ва ё тарбиятшаванда дар муқобили таъсири муҳити ҷадид муқовимат кунад ва ё ин ки заминаи зехнӣ барои тарбият дар муҳити ҷадид вучуд надошта бошад, дар натиҷа асари тарбияти муҳити ҷадид камтар ва муваффақият дар ин амр андак аст. Бинобар ин, таъсирпазирӣ дар муҳити муносиб ва ҷадид ин аст, ки заминаи айнии ва зехнии қаблӣ низ фароҳам шуда бошад.

Саъдӣ ба ҳамон андоза, ки ба муҳит тақия дорад, рӯи истеъдоди зотӣ ва гавҳари инсонӣ ва хости тарбиятшаванда низ тақия мекунад. Аз дидгоҳи Саъдӣ истеъдод бидуни муҳит тарбият намешавад ва дарёғ аст, ки истеъдоди нухуфта дар муҳити муносиб шуқуфта нагардад, ҳамчунин муҳити муносиб барои қасоне, ки соҳибистеъдод нестанд ва ё намехоҳанд, ки тағйири рафтор диҳанд, заҳмат бефоида аст.

Адиб истеъдоди зотӣ ва муҳитро дар таълим ва тарбият дар муқобили ҳам қарор намедихад, балки таъқид дорад, барои тарбияти инсон мебоист ин ду бо ҳам ҳамоҳанг шаванд, дар тарбиятшаванда низ ангега ба вучуд ояд, то амри таълиму тарбият муассир шавад.

Саъдӣ барои шахсияти шаклгирифта, тарбиятшаванда ва низ нақши мутааллим ба унвони як шахсияти воҳид ва огоҳ аз насаби хеш ва ба унвони шахсе, ки дорои зот ва истеъдоди хоси худааш мебошад, аҳамият қоил аст. Дар натиҷа, мураббӣро аз қолабҳои пешсохта ва фарзияҳои зехнӣ, ки инсонҳоро бар асоси онҳо қолабӣ бор биоваранд, бар ҳазар дошта ва мутазаққир мешавад, ки асари таълим ва тарбия нисбӣ аст ва мавонез ва мушқилоте ҳам ҳастанд, ки кӯшиш дар ҷиҳати тағйири онҳо беҳуда аст. Бинобар ин, дар масоили омӯзиш ва парвариш бояд ба ҳудуди таъсирпазирии тарбиятшаванда низ таваҷҷӯҳи кофӣ мабзул дошт:

Ҳама файласуфони Юнону Рум,
Надонанд кард ангубин аз зақум.
Зи ваҳшӣ наёяд, ки мардум шавад,
Ба саъй андар ӯ тарбият гум шавад.
Тавон пок кардан зи занг оина,
Ва лекин нашояд зи санг оина.
Ба кӯшиш наруяд гул аз шохи бед,
На зангӣ ба гармоба гардад сапед.
Чу рад менагардад хаданги қазо,
Сипар нест мар бандаро ҷуз ризо. [Саъдӣ. «Бӯстон», 1375, с.279].

Аз дидгоҳи Саъдӣ инсонҳо барои ёдгирӣ хислатҳои гуногун доранд ва мағлабе, ки гуфта мешавад, мумкин аст барои яке қобили дарк ва барои дигаре мубҳам ва ҳатто гумроҳкунанда бошад. Ӯро эътиқод бар ин аст, ки ҳатто агар муҳити яқсон ва таълиму тарбияи яқсон ба афроди мухталиф дода шавад, ёдгирандагон ва тарбиятшавандагон бар ҳасби истеъдоду тавони худ аз муҳити тарбияти муносиб баҳра мегиранд.

Таҷриба ҳамон донише аст, ки дар қорҳои амалӣ ва назарӣ аз гузаштагон ба даст омадааст. Ҳар чи инсон пуритилотар ва тавоноияш дар қорбурди маълумот қавитар бошад, мавқеи ӯ дар амри таълим ва тарбия бештар аст. Ҳар чи ӯ каммоё ва мақеи ӯ камтар бошад, дар ин ҷиҳат шахс бояд талош намояд, ки мақеи худро дар зиндагӣ бо гирифтани дониши амалӣ ва назарӣ мустақкам созад. Ҳамчунин, таҷрибаандӯзи намуда, аз наздик бо масоил ошно ва мушқилотро ламс кунанд, то битавонанд ҳалли мушқилот бар асоси воқеият бошад:

Тандурустонро набошад дарди реш,
Ҷуз ба ҳамдардӣ нагуям дарди хеш.
То туро ҳоле набошад ҳамчу мо,
Ҳоли мо бошад туро афсона беш.
Сӯзи ман бо дигаре нисбат макун,
Ӯ намак бар дасту ман бар узви реш. [Саъдӣ. «Гулистон», с.194-195].

Шайх Саъдӣ илмеро муассир донанд, ки ба маҳаки озмоиш дарояд. Ӯ барои гирифтани илм бидуни таҷриба ва озмоиш арзише қоил нест. Аз дидгоҳи ӯ омӯхтани илм бидуни амал ва таҷрибаи амалӣ, ба мисли он аст, ки андӯхтани сарват бидуни истифода аст:

«Ду кас ранҷи беҳуда бурданд ва саъйи бефоида карданд; яке, он ки андӯхту нахӯрд ва дигаре, он ки омӯхту накард»:

Илм чандон, ки бештар хонӣ,
Чун амал дар ту нест нодонӣ.
На муҳаққиқ бувад, на донишманд,
Чорпоёе бар ӯ китобе чанд. [Саъдӣ. «Гулистон», с.244].

Ба гуфти Саъдӣ даврони кӯдакӣ, даврони воқеияти тарбият ва нақшпазир аст. Тарбият дар ин давраи синнӣ кӯтоҳ мешавад, ҷуброни он дар бузургсолӣ бас душвор ё ношуданӣ аст:

Ҳар ки дар хурдеш адаб накунад,
Дар бузургӣ фаллоҳ аз ӯ бархост.
Чуби тарро чунонки хоҳӣ печ,
Нашвад хушк ҷуз ба оташ рост. [Саъдӣ. «Гулистон», с.216].

Даврони кӯдакӣ марҳалаи итоат аз мураббӣ ва замони заҳмат барои омӯхтан аст, ки натиҷаи ин заҳмат дар бузургӣ ошқор мешавад. Дар ҳақиқат омӯзиш ва заҳмат дар ин марҳала сармоягузори даврони бузургсолӣ аст.

Ҳар он тифл, к-ӯ ҷаври омӯзгор
Набинад, чафо бинад аз рӯзгор.
Писарро наку дору роҳатрасон,
Ки чапмаш намонад ба дасти қасон. [Саъдӣ. «Бӯстон», с.339].

Саъдӣ ёдовар мешавад, ки даврони ҷавонӣ, даврони шӯру ишқ, қудуратмандӣ ва лаззат аст ва дар айни ҳол, даврони камтаҷрибагӣ ва ғалаба ба эҳсосот ва авотиғи зиндагӣ ва масоили иҷтимоӣ аст.

Шоир, ки сафарҳои зиёд кардааст ва тачрӯбаи зиёди зидагӣ дорад, ҳамаи даврони зиндагиро дар осори худаш мавриди таҳлили бадеӣ қарор додааст. Аз дидгоҳи ӯ замони пири даврони заифӣ ва нотавонӣ ва дар айни ҳол пухтагӣ бо тачрӯба будан аст:

Тараби навҷавонӣ зи пири маҷӯй,
Ки дигар наёяд оби рафта бу ҷӯй. [Саъдӣ. «Гулистон», с.202].

Яке аз масъалаҳои муҳим дар рӯзгори мардум ин панд додани дигарон аст. Табиӣ аст, ки агар суҳан тоза ва пурмаъно бошад, таъсири он ба шунаванда зиёд аст. Аммо агар ҳамон суҳани ноб ҳам зиёд тақрор шавад, арзиши худро гум мекунад:

Суҳан гарчӣ дилбанду ширин бувад,
Сазовори тасдику таҳсин бувад.
Чу якбор гуфтӣ, мағӯ боз пас,
Ки халво чу якбор хӯрданд, бас. [Саъдӣ. «Гулистон», с.164-165].

Ба ҳамин тариқ, барои дарки бештари Саъдӣ бештар ба осори ӯ бояд муроҷиат кард. Ин адиби пуртаҷриба дар асоси мушоҳидаҳои рӯзгори инсон асарҳои худро офарида, инсоро ба масири дуруст равон менамояд. Аз ин рӯ, дар навиштаҳои Саъдӣ истифода аз суннатҳои мардумӣ барои таълим ва тарбияти инсон фаровон ба қор рафтааст.

АДАБИЁТ

1. Саъдӣ. Гулистон/Тасҳеҳи Алӣ Кӯчақӣ. Техрон: Махтоб, 1375. (Форсӣ).
2. Саъдӣ. Бӯстон/Тасҳеҳи Алӣ Кӯчақӣ. Техрон: Махтоб, 1375. (Форсӣ).
3. Шариамадорӣ Алӣ. Тарбият аз назари Саъдӣ/Зикри ҷамили Саъдӣ. Техрон: Комиссионии миллии ЮНЕСКО, 1377. – С.321-333.

ТРАДИЦИОННОЕ ВОСПИТАНИЕ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ СААДИ

Произведения Саади Шерози, особенно «Гулистан», со времени его написания и до сегодняшнего дня играют очень важную роль в традиционном воспитании персоязычного народа. В данной статье автором рассмотрены некоторые размышления Саади Шерози о воспитании и обучении. По мнению Саади в воспитании и обучении влияние традиционной среды играет очень важную роль

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Саади Шерози, обучение и воспитание с точки зрения Саади, традиционная среда, «Гулистан» Саади

SA'DI'S TRADITIONAL EDUCATIONAL VIEW

This article is about Sa'di's traditional educational view and the writer emphasizes the Sa'di's view by his books (Golestan and Boostan) examples and says about the importance of education in all Human ages.

KEY WORDS: Saadi Sherozi, training and education from the point of view of Saadi, the traditional environment, "Gulistan Saadi"

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Сайид Саъид Оқои* – соискатель факультета таджикской филологии Таджикского национального университета

НИГОҶЕ БА АШЪОРИ КҶДАКОНАИ ҚАЙСАРИ АМИНПУР

Лайло Каримии Валучой
Донишгоҳи миллии тоҷикистон

Имрӯз фалсафаи адабиёти кӯдак бар пояи мутафаввита аз инсон ва вижагиҳояш шакл гирифтааст ва андешамандонро даргири ин мавзӯи фалсафӣ карда, ки чигуна аз мавҷудияти кӯдак ба унвони як инсон хурдсол таъриф дошта бошанд. Ин дар ҳоле аст, ки талаққии роиҷ дар фарҳанги суннатӣ чунин буд, ки кӯдакро сурати ноқисе аз инсон медонистанд. Ӯро мӯҳрае беирода дар низоми падарсолорӣ фарз мекарданд.

Дар сохтори ҷадидаи адабиёти кӯдак мавҷудияти кӯдак бо пазириши ҳамаи вижагиҳо ва ниёзҳои сурат мегирад, бидуни он ки ба муқоисаи ӯ бо бузургсол пардохта шавад. Ҳангоме ки навзоде мутаваллид мешавад ва гириҳои ӯ ба садо дармеояд, ин фарёдҳо танҳо як махфум дорад, зеро навъи хилқати одамай ба гунае аст, ки ӯ пурсишгар ба дунё меояд. Авҷи пурсишгарӣ ва халлоқият дар ибтидои зиндагии инсон шакл мегирад. Кӯдакон бо рафторҳои худ ҳамеша одамиро мабхут мекунанд. Чашмоне, ки доимо дар ҳоли ҷустуҷӯст, гӯшҳое, ки мунтазири кӯчақтарин таҳрик барои пайдо кардани манбаи садост ва андومه, ки бо хастагинопазирӣ ба ҳар гӯшае сарак мекашад... Як кӯдак гоҳе дар тӯли рӯз аз як варзишкори хирфай бештар ҳаракат мекунад ва бештар аз як навори забти савт суҳан мегуяд. Гоҳе он қадар энерҷӣ дорад, ки бароҳатӣ ба хоб намеравад. Бад-ин тартиб, инсон бо рӯҳияе

халлоқ по ба дунё мегузорад, васеътарин зарфияту мустаидтарин заминаро барои нақшпазирӣ аз муҳит дорад ва танҳо ин бузургсолонанд, ки бояд ононро дар масиру чихати дуруст ҳимоят кунанд. Ин ҳост, ки бузургтарин омӯзгорони омӯзиш, иддае аз нависандагону шоирон ва ҳунармандони муттаҳид ва дилсӯз воридаи майдони адабиёт мешаванд. Онон ба ҳубӣ дарёфтаанд, ки ба ростӣ кӯдакони мо дар ибтидои зиндагӣ бузургтарин бахтро барои баҳрамандӣ аз як зиндагии саодатманд доранд. Кӯдакон бо суолоти муқаррар ва ҷароҳии фаровон барои ошқор кардани ҳақиқи зиндагӣ мекушанд. Лизо яке аз роҳҳои ҷорӣ шудани рӯдхонаи андешаи кӯдакони ба дарёи халлоқиятро омӯзиш мебуданд. Бояд шароите эҷод кард, ки рӯҳи халлоқият таҳриб нагардад.

Доктор Чорч Мидл – барандаи ҷоиҳои Нобел чунин мегӯяд: «Омӯзишҳои феълӣ боис мешавад, ки фурсатҳои омӯзишӣ барои кӯдакон аз даст биравад, зеро қудрати омӯхтани кӯдак муҳим шумурда намешавад ва ба кӯдаконе, ки ба омӯзиш ишқ меварзанд, омӯзиши дурусте дода намешавад.» [5]

Ва чунин аст, ки Алберт Эйнштейн дар хотироти худ чунин менависад: «Назарияи нисбият наметавонист дар даврони бузургсолии ман шакл гирифта бошад, зеро одамӣ дар бузургсолӣ фурсате барои андешидан ба ҷазову замон надорад. Инҳо чизҳои аст, ки вақте кӯдак будам, ба онҳо фикр кардам.» [3, 35]

Кӯдакон ва навҷавонон ба иқтисоди гунҷоиши шинохтӣ ва вижагиҳои рушди худ ниёз ба матнҳои доранд, ки посухҳои ҷавоиб рушд ва лозимаи он бошад. Бо ин муқаддима адабиёти кӯдак ва навҷавон гунае аз адабиёт аст, ки ҷудосозии он аз бахшҳои дигари адабиёт аз тариқи муҳотабони он шинохта мегарданд. Ва ба таври табиӣ ҳамчун абзоре дар чихати осонсозии қори омӯзиш мавриди таваҷҷӯҳ қарор мегирад.

Адабиёти кӯдаконро барои рӯёруӣ бо масоили рушду муошират бо дигарон омода месозад, ҳамчунин дар дарку фаҳми мушқилоти зиндагӣ ононро ёри мекунад. Ин ҳост, ки гуфта мешавад: адабиёт кӯдакро дар ҳамаи авҷоти зиндагӣ парвариш медиҳад.

Ҳамаи осори тарбиятии кӯдакону навҷавонон дар фароянди ин омӯзишҳо иборатанд аз рушди эътимод ба нафс – вусъати таҳайюл ва нерӯи ибдоу ибтиқори рушду шуқуфоии халлоқият – тақвияти боварҳои динӣ. Лизо, нависандагону шоирон ҳамвора саъй доштанд, мазомини бисёреро ба фароҳури ниёзи насли ҳеш ё зарофату ҳунармандӣ дастмояи осорашон қарор диҳанд ва аз тариқи шеърӣ қиссаҳои достонҳои хуб кӯдакон ба бисёре аз арзишҳои паёмҳои ахлоқӣ ва инсонӣ пай бурдаву парвариш ёбанд.

Имрӯз шоирони зиёде ҳастанд, ки худро шоири навҷавон меноманд ва ба таври мустақил барои навҷавонон шеър месароянд. Дарвоқеъ, шеърӣ навҷавон қадимҳои нахустини худро дасткам чанд даҳа пеш аз Аминпур оғоз карда, аммо ӯ нақши басазое дар таърифи истиқлоли ин арса доштааст. То пеш аз Аминпур шоироне барои кӯдакон ва навҷавонон месурӯданд. Ин даста шоирон муҳотаби шеърҳои худро бо таъйини гурӯҳҳои синӣ дар маҷмӯаҳои худ мушаххас мекарданд. Дар қорномаи ағлаби ин шуарро шеърҳои барои тамоми гурӯҳҳои синӣ аз пеш таъйиншуда метавон ёфт. Аз ин рӯ, навҷавонӣ дар шеърҳои онҳо ағлаб ба кӯдакӣ мутамоил мешавад ва ба нудрат дар ҷойҳои худ менишаст ва гаҳ – гаҳ нимнигоҳе низ ба бузургсолӣ меандоخت.

Аминпур беш аз ҳар қоре ба таърифе аз падидаи навҷавонӣ ва шеърӣ навҷавон мӯътақид шуд, ки мустақил ва ҷудо аз кӯдакиву бузургсолӣ аст. Сипас барои нахустин бор кӯшид, то таҷриба дар арсаи шеърӣ навҷавонро аз илтизومي таҷриба дар шеърӣ кӯдак ҷудо кунад. Бахше аз талоши арзандаи ӯ поягузориву идораи моҳномаи «Суруши навҷавон» ба унвони нахустин моҳномаи адабӣ - ҳунарии вижаи навҷавон ва ҳамчунин нақдҳои баррасиҳои дар нишастҳо ва кунгураҳо. Пас саҳми Аминпур дар эҷоди чунин нигарише ба шеърӣ кӯдакони қобили таваҷҷӯҳ аст.

Қабл аз ҳар чизе лозим ба зикр аст, ки ҳузори Аминпур дар арсаи шеърӣ шоирӣ бо шеърҳои рақам зада шуд, ки ба муҳотаб аз назарҳои синӣ наменигаранд, балки бо мафҳуми ом шеър таъриф мешаванд ва дарвоқеъ шеърӣ кӯдаконаву навҷавононаи Қайсари Аминпур хошияи қори шеърӣ ӯро дар бар мегирад. Ҷаро ки камияти шеърҳои ӯ дар ин арса ва пешинаи ҳузураш исботе бар ин муддаост, ки гироиши Аминпур ба шеърӣ навҷавон гироише хошияи ба шумор меравад. Бо таварруқ дар дигар осори ғайрикӯдакони Қайсар метавон ашъоре ёфт, ки бисёр ҷо дошт, дар маҷмӯаҳои навҷавононаи ӯ гунҷонда шаванд.

Инҳо ва шеърҳои назари он далолат бар он доранд, ки марзи мушаххасе байни осори кӯдакони ва ғайрикӯдакони ӯ вучуд надорад.

Инак намунае аз шеърӣ кӯдакони:

Кӯдакиҳоям утоқи сода буд.

Қиссае даври уҷоқи сода буд.

Шаб, ки мешуд нақшҳо ҷон мегирифт

Рӯи сақфи мо, ки тоқи сода буд

Мешудам парвона хобам мегарид

*Хобҳоям ҳам утоқе сода буд,
Зиндагӣ дасте пур аз пучӣ набуд
Бозии мо чуфту тоқе сода буд,
Қаҳр мекардам ба шавқи ошпӣ,
Ишкҳоям иштиёқе сода буд,
Сода будан одате мушкил набуд
Саҳтии нон буду боқӣ сода буд.*

Шеър пур аз тасовири хотираангези рӯзҳои кӯдакӣ аст, мисли «чамъ шудан даври уҷоқ – бозии сояҳо рӯи сақфи утоқ – паридан аз хоб мисли парвона» – Шоир бо зебой тамоми ҳисси рӯзҳои кӯдакиву таъсири таҷрибаҳои худро ба хонандаи шеъраш интиқол медиҳад, гӯй калима ба калимаи шеър аз аъмоқи дили ӯ баромада, хузури рӯҳи шоир дар шеър қобили ламс аст. Ин гуна шеър гуфтан сода нест ва ниёз ба таҷрибаву тавони болое дорад, ба ҳамин далел бар дил менишинад.

Дар ин ҷо ба чанд вижагии шеъри кӯдакони ва навҷавонаи Аминпур ишора мекунем: 1. Боварҳои мазҳабиву динӣ 2. Вуфури мазомини мадрасай.

Боварҳои мазҳабӣ: Бисёре аз шоирони бузург ва соҳибсабки эронзамин шоҳкорҳояшон таҳти таъсири ин гуна боварҳост. «Маснавии маънави»-и Мавлавӣ, «Бӯстон» «Гулистон»-и Саъди Шерозӣ, «Хамса»-и Низомӣ ва девони Ҳофиз агар имрӯз пуёву моно шудааст, бешак ба далели тасаллутӣ сарояндагони ин осори арҷманд бар ин гуна пуштвонаҳо ва боварҳо будааст.

Мазҳаб дар тору пуди шеъри Аминпур танидааст ва хузури табиӣ он ҳосили нигаристани шоир ба ҷаҳон аз панҷараи мазҳаб аст. Асосан шоирон бо илҳом гирифта аз мазомини диниву мазҳабӣ, таъсиргузори эҷобангезии осорашон, фитрати Худочӯи поку маъсуми кӯдакон ва навҷавонро иқноъ кардаанд ва аз маҷрову раҳгузари ҳамин осори тарбиятӣ рушду шукуфой ва тақомули истеъдодҳо тавоноии онро тақвият карда, рӯҳу равонашонро шакл медиҳад ва аз онон инсонҳои боимону муттақии дорои оромишу инбисоти хотир месозанд. Чаро ки мутахассисини таълиму тарбият мӯътақиданд, ки мизони эътиқод ба дину субот ва қивоми он дар бузургсолӣ ба мизони коромадии омӯзишҳои динӣ дар даврони кӯдакӣ, бастагии тавачҷӯх ба афзоиши осебпазирии диниву мазҳабиро беш аз пеш рушан мекунад. Аз он ҷо ки ҳисси дин асосан дар табиату фитрати кӯдак ба вақиа ниҳода шудааст, танҳо заминасозии равонии отифӣ лозим аст, то худӣ фард бидуни илқову иҷбори берунӣ ба кашфу шукуфоии он даст ёбад ва омӯзишҳову таолими мазҳабӣ низ бояд дар ҷиҳати ёри кардани кӯдак барои ҷиғунагии кашфи он аз тариқи хеш бошад, то ин ки ба таври омода ва аз бурун дар ихтиёри вай қарор гирад.

Бояд зикр кард, ки Худо аз ҷумлаи мавзӯоти мазҳабӣ аст, ки тавачҷӯҳи шоирро дар маҷмӯаи «Ба қавли парасту» [6] ба худ ҷалб кардааст.

Аз намунаҳои муваффақи ин даста аз ашъор, ки ба шеваи комилан нав аз Худо сухан мегӯяд, ҳисси маънавию амиқ дар хонандаи навҷавон бармеангезад. Ба назар мерасад, дар ин шеъри Аминпур бештар бӯъди шинохти матраҳ аст:

*Пеш аз инҳо фикр мекардам, Худо
Хонае дорад қанори абрҳо.
Мисли қасри подшоҳи қиссаҳо
Хиште аз алмосу хиште аз тилло.
Пояҳои бурҷаш аз очу булӯр,
Моҳ барқи кӯчаке аз тоҷи ӯ.
Атласи пирохани ӯ осмон,
Нақши рӯи домани ӯ Қаҳқашон. . [6, 42]*

Қайсари Аминпур мазмуни Худобовариро дар ин суруда бо забоне сода ва раво барои кӯдакон нақл кардааст ва дар сароиши ин шеър аз қолаби маснавий баҳра бурда. Ӯ саъй дорад мафҳуми яқтоӣ ва яғонагии Худоро барои кӯдакон қобили ламс намояд.

Мавзӯи дигаре, ки ҷалби тавачҷӯҳ мекунад, ошӯро ва таҷаллии он аст.

Қайсари Аминпур дар манзумаи «Зӯҳри рӯзи даҳум» таҷаллии ошӯроро дар шеъри кӯдак ба хубӣ ва зебоии ҳосе ба тасвир мекашад. Ӯ дар ин манзума нишон медиҳад, ки шеъри мазҳабӣ дар азҳони кӯдакони имрӯз таъсиргузор аст.

Кӯдаки имрӯзи эронӣ моҳи муҳарраму ошӯроро бештар аз ҳар ҷизе мешиносад. Инон «Ё, Хусайн!» - гуёну синазанон дӯшодуши бузургони худ дар кӯчаву паскӯчаҳои маҳаллаҳояшон ба марсиясарой ва сӯғурии солори шаҳидон Або Абдуллоҳ ал- Хусайн ва дигар шаҳидони Қарбало мепардозанд. Гоҳе онон дастаҳои азодории кӯчактаре ташкил медиҳанд ва бо парчае, ки рӯи он навишта шуда: «Ҳайати бачаҳои Қарбало» ва бо садои «Хусайнам! Вой, Хусайнам!» бо табулӣ синҷ мураттабу муназзам ба дунболи дастаҳои бузургтар равона мешаванд, то ёди кӯдакону навҷавононе мисли Алий Асгар ва Алий Акбарро гиромӣ доранд.

Аминпур дар ин манзума ба хубӣ саъй дорад, нишон диҳад, ки шеърӣ мазҳабӣ дар азҳони кӯдакони имрӯз низ метавонад ба хубӣ нақш бандад ва таъсиргузор бошад. □ барои ҳарчи бештар расидан ба ин ҳадаф шигардҳои хосе, ки аз лавозиму абзори қор ва аносири шеърӣ кӯдак аст, дар ин манзума баҳра мебарад.

Дигар аз вижагии барҷастаи ин манзума нақши кӯдак аст, ки қаҳрамони аслии дoston аст. Қиссагӯ бояд қаҳрамони худро аз қиссаҳои бисозад, ки бо шахсияти хосу сабки ӯ мутаносиб бошад.

Дар поён бояд гуфт, сурудани шеър бо чунин мазомине барои кӯдак ва навҷавонон ҷузви мавзӯҳои саҳли мумтанеъ аст. Асли муҳиме, ки дар чунин сурудаҳои бояд ҳамвора мавриди таваҷҷӯҳ қарор бигирад, бархӯрдорӣ аз ҷавҳари шеърӣ аст. Шеъре, ки бо мазомини динӣ суруда шавад, дар дараҷаи аввал ва пеш аз ҳар чиз, бояд аз ҷавҳари шеърӣ ганӣ бархӯрдор бошад, то битавонад ба шеваи ғайримустақим ва комилян хунармандона бар зехну рӯҳи мухотаб асар бигзорад ва боварҳои диниро тақвият кунад.

Мазомини ҷангӣ. Қайсар саъй дорад, мазомине аз ҷангро вориди дунёи зехнии навҷавонон созад ва то ҳадде ниёзи кӯдакро аз фазои куллии ҷанг бароварда созад. Дар ин ҷо ӯ саъй дорад фазои куллие аз падидаи ҷанг ироя диҳад, бидуни он ки ба тарвич ё илқои рӯҳияи хушунат аз ҷанг бипардозад. Ин хилофи дигар шеърҳои ӯст, ки дар онҳо рӯҳияи хушунат, падидаи сиёсӣ иҷтимоии ҷанг мавҷ мезанад. Барои таъйиди фикр ҷанд намуна меорем:

Пас падар кай зи ҷабҳа меояд?

Боз кӯдак зи модараш пурсид

Гуфт модар ба кӯдакаш, ки (баҳор ғунҷаҳову шукуфаҳо, ки расид)... [7]

Бояд ин масъаларо ҳал бикунем

Ман ба дунболи қалам мегаштам

Боз ҳам аввали меҳр омада буд

Ва муаллим ором

Исмҳоро меҳонд:

Асғарпур Хусайн

Қосим Ҳошимӣ

Посухашро касе аз ҷаъм надовд

Бори дигар ҳам хонд:

Ақбар Лайлозод [7]

Мазомини мадрасӣ Дар маҷмӯаи «Мисли ҷашма, мисли рӯд» шеърҳои вучуд дорад, ки комилян рангу буи мадраса дар он пайдош.

Маншаъ ва сармашқи ин гуна шеърҳо ҳосили хотираҳои даврони кӯдакии Қайсар ва намоёнгари он аст, ки ин гуна ашъор бештар ҳисси ҳоли шахсии сарояндаи он дар кӯдакиву навҷавонӣ аст, ки дар шеърҳои мунъакис шудааст. Имрӯз, ки навҷавонон таҳти тарбияту омӯзиши муосири ҷадид қарор гирифтаанд, бо ҳисси ҳоли сарояндаи он фосила доранд, чаро ки бар хилофи гузашта, ки машқи бачаҳо ҳат меҳурдааст, имрӯза бештари машқҳо тавассути муаллим имзо мешавад:

Ҳар чи мекардам, ҳама аз тарс буд,

Мисли аз бар кардани як дарс буд.

Мисли танбеҳи мудирӣ мадраса

Мисли тамрини ҳисобу мадраса

Талх мисли хандаҳо беҳавсала,

Саҳт мисли ҳалли садҳо масъала [6]

Дар ин ҷо бояд гуфт ин шеърҳо агарчи содаву қобили дарк аст, аммо шеърӣ хуб шеъре аст, ки хонандаи он битавонад бо тамоми вучуд худашро дар ҳоли ҳаво ва фазои ҳоким бар он ҳис кунад. Муҳаққиқи арҷманд Шаҳром Рачабзода дар робита ба ин мавзӯ менависад: «Аминпур дар матни шеърӣ хеш кӯлаборе аз таҷриба дар арсаи забону мазмун дорад. Ва он қадар дар ин ҳавза санглоххоро паймудааст, ки ҳангоми вурӯд ба ҳошияи шеърӣ худ (шеърҳои навҷавонона) асаре аз хомдастӣ ва нопахтагӣ ба ҷой намегузорад. Забони шеърҳои навҷавононаи ӯ аз назари саломат дар сарзамини начандон дерсоли шеърӣ навҷавони Эрон барҷастагии хосе дорад ва мисолзадани аст.» [1,25]

Пас аз баррасии баамалномада дар ашъори кӯдакони Аминпур ба ин натиҷа мерасем, ки гузаштан аз марзи кӯдакӣ ва расидан ба қаламрави булӯг ва ҷавонӣ марҳилае аст, ки дар ин давра навҷавон дигар на кӯдак аст ва на ҳанӯз ба дурустӣ болиғ шудааст. Даврае аст, ки навҷавон бо нобасомониҳо ва мушқилоти фаровон рӯбарӯ мешавад. Чаро ки навҷавон марзи байни ду марҳалла - кӯдакӣ ва бузургсолӣ қарор мегирад ва бо фишорҳо ва интизороти хоси ҳар давра рӯбарӯ мешавад.

Муруре бар таъриҳчаи шеърӣ навҷавонон ва ҷавонон нишон медиҳад, ки қабл аз Аминпур шоироне, ки шеърӣ кӯдакона месурудаанд, умуман синни мухотаби худро аз пеш таъйин намекарданд ва бештар мухотаби худро дар синнини хурдсолӣ меҷустанд, аммо он гоҳ ки Аминпур хузури ҷиддӣ

дар қаламрави шеъри кӯдакону навҷавонон ёфт бо фаросати тамом ба ин нукта пай бурд. Тавонист, таърифи мустақиле аз падидаи навҷавонӣ бидиҳад ва даричаи тозае аз уфукҳои ҷавониро баро хайли шoirони дигар боз кунад.

Воқеият ин аст, ки мо дар аксари шеърҳои кӯдаконаи Қайсар бо қобилиятҳои шеъри ӯ рӯ ба рӯ мешавем, ба ҳадде ки хонандаи шеър бо шиддат таҳти таъсири эҳсоси отифаи шеър қарор мегирад, чаро ки ҳузур руҳи шоир дар ин даста аз ашғор мавҷ мезанад, шеърҳо аз аъмоқи дили ӯ берун меояд.

Дар дунёи имрӯз, ки муаллифаҳои донишу навоарӣ ҳар рӯз аз нав таъриф мешаванд, мизони тавачҷӯҳ ба хостаҳои кӯдакону навҷавонон ба иқтисоди ниёзи онон ва ниёзи ҷомеаи феълӣ нишонҳои рушди фарҳангӣ ва миллии ҳар кишвар аст ва дар воқеъ бетаваҷҷӯҳӣ ба ин амр фароянди навъе бемории фарҳангӣ ва иҷтимоӣ аст. Чи басо дарозмуддат зароботе ҷуброннопазир бар пайкараи фарҳангӣ як ҷомеа ворид мекунад. Бар ин асос, бояд пазируфт, ки адабиёти кӯдак дар асри муосир аз пуштвонаи фалсафии ҳосе суд мебарад, ки ҷои он дар суннатҳои фикрии мо ҳолӣ аст.

АДАБИЁТ

1. Маҷаллаи Пажӯҳишномаи адабиёти кӯдаку навҷавон, шумораи 480.
2. Маҷаллаи Донишқадаи адабиёт ва улуми инсонии Машҳад 1380
3. Маҷаллаи Пайванд, 1387 шумораи 302.
4. Маҷаллаи Шеър (Вижаномаи шеъри Аминпур). соли даҳум, шумораи 30
5. www.fekreno.org

САРЧАШМАҲО

1. Аминпур Қайсар. Ба қавли парасту. Техрон, нашри Уфук 1386
2. Аминпур Қайсар. Мисли чашма мисли рӯд. Техрон, 1368
3. Аминпур Қайсар. Манзумаи рӯзи даҳуми сол. Техрон, интишороти Уфук.

ВЗГЛЯД НА ДЕТСКИЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ КАЙСАРА АМИНПУРА

Кайсар Аминпур является одним из выдающихся поэтов современности Ирана, который пишет свои произведения для детей и молодежи. В данной статье автором предпринята попытка раскрыть некоторые стороны поэзии Аминпура в сравнении с поэзией других поэтов, которые пишут свои произведения для детей и молодежи.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Кайсар Аминпур, детская поэзия, детская литература, поэзия для молодежи.

THE SIGHT AT CHILDREN'S PRODUCTS OF KAJSARA AMINPUR

Kaysar Aminpur is one of outstanding poets of the present of Iran who writes the products for children and young men. In given article the author undertakes attempt to open some the parties of poetry of Aminpur in comparison with poetry of other poets which write the products for children and youth.

KEY WORDS: Kaysar Aminpur, children's poetry, the children's literature, poetry for youth.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Лайло Карими Валуҷҷон* – соискатель Таджикского национального университета.

СИМОИ ҲАЗРАТИ НҲҲ (А) ДАР ОЙИНҲО ВА РУСУМИ МАРДУМИ ЭРОН

Марзия Шуштарӣ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дар тӯли таърих ҳар насл ёфтаҳо ва андохтаҳои худро ба шеваҳои мухталиф ба наслҳои баъдина мунтақил менамояд. Фарҳанги омма ва боварҳои иҷтимоӣ кафолати бузурге дар зиндагии инсонҳо буда, боиси ҳамбастагии байни ақвоми мухталиф мегардад. Бисёре аз ойинҳо ва одоби расму русум решаи амиқе дар таъриху тамаддуни Эрони бостон дорад. Бо воридшавии Исломи бархе аз ин одоби расму русум аз миён рафтааст. Аммо одоб ва расму русуме, ки Исломи дошт, ба ҷиҳати вобастагии амиқи мардум ба арзишҳои исломӣ боқӣ монд. Ойинҳои мухталиф дар ҳар ҷомеа намоёнгари андешаву эҳсосоти мардуми он ҷомеа ба шумор меравад. Мардуми манотики мухталифи Эрони исломӣ низ мутаносиб бо дину мазҳаби худ, расму русум ва одоби ҳосе доранд. Анбиёи азими илоҳӣ аз ҷумлаи ҳазрати Нӯҳ (а) ба унвони улӯҳои бартари тарбиятӣ дар ойинҳои мардуми Эрон таъсири босазое доранд. Дар ин мақола таъсири шахсияти ҳазрати Нӯҳ (а) ва қиссаи ӯро дар ойинҳо ва одоби расму русуми мардуми Эрон таҳлилӣ баррасӣ хоҳем кард.

1. Дар бовари мардуми қадими Эрон барои он ки мору ақрабро дур кунанд, ин афсунро баланд мехонанд:

Арзу бирабиисахову сахӣ

Мин шарри кули ақрабу ратилан ва ҳаййатан.
Шачан, Шачан, Қарниян,
Қарниян ё Нӯҳ.

ва се бор ду дастро маҳкам ба ҳам мезананд ва мӯътақид буданд, ки ҳар чо садои даст биравад мору ақраб аз он чо наметавонанд бигзаранд.

Ҳоча Абдуллоҳи Ансорӣ низ дар ашъори худ ба ин бовари қадимӣ ишора кардааст:

Бастам думи мору неши ақраб,
Нешу душман ба якдигар пайваستم,
Бар Нӯҳи набӣ салом кардам, растам.
Шачан, қарниян, қарниян, қарнӣ.

Нишонаҳое, ки дар ин ойин ба кор рафтаанд, иборатанд аз зараровариҳо, мору ақраб ва дигар ҷонварони зараровар, ки мумкин аст инсонро бо хатари марг рӯ ба рӯ кунанд, ҳамвора намоде аз маргу нестӣ ҳастанд. «Ақраб бо марҳилае аз зиндагии инсон баробар аст, ки мавриди таҳдиди марг (яъне сукут) қарор мегирад [577, 2].

Ҳазрати Нӯҳ (а), ки начотдихандаи мӯъминон аз хатари нобудӣ дар тӯфон буд, метавонад симболи фарди начотдиханда бошад. Бинобар ин, инсонҳо ҳамвора дар саҳтиҳо ва хатарот аз ӯ мадад меҷустанд. Мардум дар ин ойини қадимӣ низ аз шарр ва зиёнҳо ба Нӯҳи набӣ паноҳ мебаранд. Дар яке аз чашнҳои бостон низ ба чунин расму русуме бармеҳурем, ки Содик Ҳидоят дар китоби худ ба он ишора мекунад:

«Руқбаи каждум: Соҳибӣ аҷоибулмаҳлуқот овардааст, ки муғон рӯзи нахуст аз панҷ рӯзе, ки дар охири Исфанд аст ва рӯзи чашне, ки дар он рӯз аз тулӯи сапеда то тулӯи офтоб ба чихати дафъи ҳаво се руқба менависанд ва онро бар се девори хона меҷаспонанд ва девори ҷаҳорум, ки садри хона аст, ҳолӣ мегузоранд. Меғунд, ки дар ин рӯз Фаридун тилисме фармудӣ ва самуми ҳавою ҳайвонотро бибасти ва возеҳ навиштани руқбаи каждум ин аст, ки форсиён ба он руқба нависанд, ки ба номи Эзид ва ба номи Фаридун ва ҷамъе бар онанд, ки Фаридун ҳамон Нӯҳ (а) аст, ин аст, ки арабҳо дар он руқба нависанд, ки: «Салом Алӣ Нӯҳ фиоламин» [148, 8]. Чунин дармеёбем, ки гуё мардуми қадимӣ, баҳусус онҳое, ки дар муҳитҳои кучак зиндагӣ мекунанд ва бо наҷодҳои гуногун дар иртибот буданд, беш аз инсонҳои мудерн ва имрӯзӣ даргири хурофот ҳастанд. Дар ҳақиқат ҳамвора хурофот беҳтарин оромишбахшу таскиндихандаи тудай мардум аст ва ба ин чихат ҳанӯз ҳам дар ҷавоми мухталиф дида мешавад.

Дар шаҳри Лор зонуро дар ҳини зоимон рӯи хишт менишонанд. Ду нафар, ки якеро «поло» ва дигареро «пуштир» меғуфтанд, ҷилав ва пушти сари зону меистоданд, то дар вазъи ҳамл ба зону кумак кунанд. Дар ин вақт ҳамаи ҳозирон аз Худо кумак мехостанд ва ҳама бо ҳам мехонанд: Ё Алӣ, Оллоҳ, Алӣ, мушқилқушо мушқилам биқушо, Муртазо Алӣ, Нӯҳ пайғамбар, ки дар киштӣ нишаст, ин дуо мехонд ва ин тӯфон гузашт. Нишонаҳое, ки дар ойин дида мешаванд, иборатанд аз: Нӯҳ киштӣ – тӯфон. «Киштӣ дар заминаи умури моддию маънавӣ, намоди ниғаҳдорандаи тамоми падидаҳо ва итминон бар таваллуди дубораи онҳост. Аз нигоҳи илми зиспшиносӣ киштӣ намоде аз зехдон ё қалб аст ва робитаи ошқоре бо ин ду узви бадан дорад.»

Дар боварҳои мардуми қадим киштӣ ҳамвора нишонаи суботи нисбӣ ва тӯфон нишонаи бесуботӣ ва хатару нобудӣ аст ва иртибот миёни тӯфону киштӣ ҳикоят аз суботиву нопойдорӣ аст, ки киноя аз бурузи амри муҳол ва душвор чун солим мондан дар миёни тӯфонро дорад. Қудамо паёми ноҳудоғтарин паёми ин иртиботро ба ҳубӣ дарк карданд ва дар саҳтиҳову мушқилот чун вазъи душвор бо истифода аз ин нишонаҳо ба дунболи оромиш ва суботи раҳой аз хатар ҳастанд.

Агар киштиро намоде аз зехдони зан низ бидонем, боз бо тӯфон иртиботи зебо барқарор мекунад. Авом бо хондани дуо, ки ба фикри онҳо ҳазрати Нӯҳ (а) барои раҳой аз хатар мехонд, ба дунболи ин ҳастанд, ки зехдони зан ва ҷанине, ки дар он аст, аз хатари нобудӣ ба раҳой бирасонанд, ки дар ин миён нақши начотдихандагии ҳазрати Нӯҳ (а)-ро набояд аз назар дур дошт.

Яке аз минтақаҳои Эрон, дар ҳаволии шаҳри Нуробод кӯҳе ба номи «Сари киштӣ» қарор дорад. Бар фарози ин кӯҳ ду қабри бисёр қадимӣ вучуд дорад, ки ба «Имомзода бобои бузург» маъруф аст аҳли ҳақ, ки аз дарवेशони бисёр қадимаи Эрон ҳастанд, эътиқод доранд, ки киштӣ Нӯҳ дар ин макон ба гул нишаст ва дарвоқеъ, меҳрубонии Куръон ҳамин кӯҳи «Сари киштӣ» аст ва вачҳи тасмияи он низ ба ҳамин далел аст ва ҷолиб ин, ки тоифае ба номи ҷудӣ (меҳрубонӣ) ва ҷудакӣ низ дар ин минтақа зиндагӣ мекунанд.

Аҳли ҳақ, ки соҳибӣ ин ду қабрро падарбузурги ҳамаи мо инсонҳо – ҳазрати Одам (с) ва Нӯҳ (а) медонанд, қарнҳост, ки аз манотикӣ мухталифи Эрон барои зиёрат ба кӯҳи «Сари киштӣ» меоянд. Саволе, ки мумкин аст, ба миён ояд, ин аст, ки кӯҳе, ки дур аз дарёст, ба гул нишастани як киштӣ азим бошад, дуктур Алӣ Акбар Афросиёбпур, ки таҳқиқоти густурдаеро дар ин замина анҷом додааст, дар мусоҳибае бо яке аз сайтҳо ба ташреҳи ин масъала мепардозад:

Дар қалби риштакӯхе кӯхе ба номи «Гарин» қарор гирифтааст. Ин кӯх аз шимоли Ниҳованд шуруъ ва то шимолу ғарби ин шаҳр идома дорад. Руди маъруфи «Гомосиёб», ки сарчашмаи руди Карха аст аз ин кӯх сарчашма мегирад. Бо мутолиоте, ки анҷом додем, ба асноду мадорики пай бурдам, ки дар онҳо гуфта шуда буд: «Ниҳованд» ҳамон «нӯх, об, банд» аст ва ба иллати касрати истифода тайи солҳои дароз аз «Нӯх оббанд» ба «Ниҳованд» тағйир ёфтааст.

Чӣ тавр имкон дорад, ки дар минтақае, ки дарё надорад ва аз ҳарду тараф бо кӯх ихота шудааст, тӯфоне рух медиҳад? Агар ба риштакӯх диққат диҳед, мутаваҷҷеҳ хоҳед шуд, ки ин риштакӯх монанди деворе аст, ки дар ҳар ду тарафи он дашт қарор дорад. Шакли ин риштакӯх ба хубӣ нишон медиҳад, ки агар дар минтақаи Байнаннаҳрайн тӯфоне рух дода бошад, ин кӯх онро маҳор кардааст, чун аслитарин девораест, ки метавонад сари роҳи он тӯфон қарор гирифта бошад.»

Аз ҷумла, дар китоби «Маҷмаъуттавориҳ» омадааст: «Пайғамбар Нӯх ин шаҳрро бино кард ва ба номи хеш Нӯҳованд номид ва он Нӯҳованд аст»

Халафи Табрэӣ низ дар китоби «Бурҳони қотъ» дар мавриди шаҳри Дамованд чунин менависад: «Нӯҳованд: Нӯх (а) посбони он шаҳр буда, онро Нӯҳованд мегуфтаанд, яъне нӯх тахт, нӯх маснад ҳам омадааст ва ба касрати истеъмол Нӯҳованд шудааст.

Билоҳара, Ёкути Ҳумавӣ дар китоби «Муъҷамулбулдон» вачҳи тасмияи Нӯҳовандро чунин баён медорад:

Нӯҳовандро ба ин далел Нӯҳованд гуфтаанд, ки аз сохтаҳои Нӯх (а) аст». Нишонаҳои фарҳангии мавҷуд дар ин бовари қадимӣ иборатанд аз: Кӯҳқабр – кишпӣ.

Агар кишпиро, онгуна, ки зикр шуд, намоди нерӯи ниғаҳдорандаи тамоми падидаҳо бидонем, метавон гуфт, ки ба василаи он инсон ба таолои маънавий мерасад, ин гунна, ки Ҳазрати Одам (а) ба василаи кишпӣ бар рӯи ҷуде фаруд омаданд.

Харчанд далоили мантқиқӣ барои ин ки «сари кишпӣ» ҳамон ҷуди Қуръон аст, то кунун ироа нашудааст, аммо вучуди мавориде чунин нишон аз бовариҳои мазҳабии амиқи мардуми Эрон аст, ки дар расму ойинҳо ва русуми онҳо реша давондаву фарҳанги ғанӣ, мутако бар имон ва эътиқоди дониши онҳо ба вучуд овардааст, ки ба сабаби ин пояҳои муҳками мазҳабиву динӣ қобили эҳтиром ва арзиш аст.

Адабиёти омма бозтоби зиндагии иқтисодиву фарҳангии мардумро ташкил медиҳад, ки сохтаи зеҳни мардум аст.

«Тарониҳои омиёнаи мардум собиқаи зерин доранд ва рози ҷовидонагии онҳо дар фарҳанги омма, ҳодисаҳо, рӯйдодҳо, орзуҳо, хостаҳои мардумон ва қорбурди онҳо дар шароити имрӯз аст.»

Таронаҳо, расму русуми зиндагӣ, эътиқод ва бовариҳои мазҳабиву динӣ ва вижагиҳои муҳити зиндагиро ба хубӣ тавсиф мекунад. Дар ҳақиқат мардум воқеаҳои иҷтимоии худро ба сурати шеър ба тасвир мекашанд. Ин ашъор вижагиҳои ҳосе чун содагии баён ва равонии калом доранд, аммо дар айни ҳол бисёр зебо ва дилнишин ҳастанд. Тарона худ шомили бахшҳои гуногун мебошад, ки яке аз ин бахшҳо «шеъри қор» ё «қори наво» аст. «Қори навоҳо» ҳамон таронаҳои қор ҳастанд, ки ҳар гуруҳе аз мардум бар мабной қоре, ки бад-он иштиғол доштанд, ба ҳангоми қор ашъореро замзама мекарданд. Ба унвони мисол, кишоварзон ҳангоми гандумқорӣ ва бардошти ҳосили он тамоми эҳсосоти дарунии худро, ки ҳақ аз ранҷову талошҳои онҳост, дар қолаби таронаҳои муноҷот ба гунаи тасвир мекашидаанд. Дар ҳар минтақаи Эрон ашъори дуои махсусе ба қор мебарданд. Масалан, ҳангоми тавзини гандумҳо ашъоре ба қор мебарданд. Тавзини гандумҳо ба санг анҷом дода мешуд. Ҳар санг баробари ду ман буд ва вазни гандум ба бист ман мерасид. Даҳ санг истифода мешуд. Онҳо ба ҳар санг номи яке аз имомонро зикр мекарданд ва аз онон мадад меҷӯстанд ва чунин шеър мехонданд:

Санги аввал: Аввал Худо, охир Худо, зоҳир Худо, ботин Худо, нест ба ғайр аз Худо ва ду нест, одил асту зolim нест, ё имоми аввал Муртазо Алӣ (а).

Санги дуввум: Дуи ду ё имом, имом Мучтабо (а) ду набошад, Худо як аст ва ду нест, дуи ду, ҳазор бор бар пайғамбар салавот.

Санги саввум: Сеи се, бар оли Муҳаммад салавот, бар дили зиндаи ту ё Муҳаммад (с) ё имоми саввум, ё гулгунқабои сахрои Қарбало салавот.

Санги чаҳорум: Чори чор ё имоми Зайналобиддини бемор, ё чораи бечорагон, эй чорасоз, Худоё ту бисоз.

Санги панҷум: Панҷу панҷ ё имоми панҷум, ё имом Муҳаммадбоқир, ё панҷ тан оли Або, ба панҷ панҷаи Муҳаммади Мустафо салавот.

Санги шашум: Ё имоми шашум, ё имом Ҷаъфарӣ Содик (а) ба шаш гӯшаи қабри шоҳиди Қарбало салавот.

Санги ҳафтум: Ё имоми ҳафтум, ё шоҳиди зиндонӣ, ё имом Мӯсо ё Бобулҳавоич, ё Бобулмурод. Санги ҳаштум: Ҳашту ҳашт ё имоми ҳаштум, ё имоми Ризои ғариб, ё ғариби хоки Хурӯсон, ба Ҳорун ва ба Маъмун лаънати беш мабод.

Санги нӯҳум: Нӯҳу нӯҳ, Нӯҳи Набӣ баракат аз Алӣ (а), Худои Алӣ (а) баракат диҳад.

Санги даҳум: Даҳ шуд тамом, ё соҳиби замон, диҳандаву бахшанда Худост, ё имоми даҳум имом Алӣ (а).

Мафҳумҳои мазҳабӣ дар ин таронаҳо ҳикоят аз навъи боварҳо ва эътиқодоти динии мардум дорад ва аҳамияти ин мафҳумро назди мардуми Эрон ба хубӣ нишон медиҳад. Кишоварзон бо кӯмаку ёрӣ ба имомон ва анбиё дар ҳақиқат саъй дар бартараф кардани ниёзҳои дарунӣ ва берунии ҳамадоранд ва ба ин тартиб, бо муҳит ҳам иртибот барқарор мекунанд. Боварҳои мардумӣ ва динӣ сабаб мешавад, ки кишоварзон барои расидан ба ҳадафи худ аз шахсиятҳои динӣ кӯмак биталабанд. Кишоварзон бо ин таранумҳои дилангез, ки ба сурати фардӣ алоқаи худро нисбат ба анбиёву имомон иброз кардаву аз онон ёрӣ меостаанд. Эътиқоди онон бар ин муноҷотҳо ва дуоҳо дар ҷараёни кори онон ҳақим мешуд, сабаби баракати маҳсули онон шудаву заминҳои зироати ононро аз ҳар гунна офат маҳфуз медоранд, дар ҳақиқат ин боварҳо посухгӯи ниёзҳои моддӣ ва маишати мардум аст. Кишоварзӣ ва ниёз ба тавлид сабаби пайдоиши ин боварҳо шудааст.

Ин сурудаҳо саршор аз ҳаяҷон, отифа, шавқу умеду ҳавас аст. Ин таронаҳо бо ҳаракатҳои баданӣ ҳамроҳии каломӣ зебои онҳо таскине аст бар ҳастагии кишоварзону боиси боло бурдани баҳравариву афзоиши боздеҳӣ мешавад. Дар ин сурудаҳо, ҳамин тавр ки мушоҳида мешавад, ба ҳамаи имомон мутаваассил мешаванд, аммо ҷаро аз миёни ҳамаи паёмбарон номи ҳазрати Нӯҳ (а) дар ин тарона омадааст? Аввалин ҷизе, ки ба назар меояд, монандии оғоз миёни калимот аст (Нӯҳи нӯҳ ва нӯҳи Набӣ), ки бо овардани калимоте, ки бо як сомит шурӯъ шудаанд, ритми шеъргонае ба он бахшидааст, аммо шояд бехтарин далел барои мадад гирифтани аз ҳазрати Нӯҳ (а) мӯъҷизае бошад, ки муарриҳин барои ҳазрати Нӯҳ (а) овардаанд:

«Дар «Зинатулмаҷолис» мастур аст, ки аз мӯъҷизаи Нӯҳ он аст, ки чун аз киштӣ берун омада, тӯймаи эшон шуда буд, Нӯҳ фармуд, то пораи рег ҷамъ оварданд, Нӯҳ дуо кард ва гандум шуду ашчор дар замин насб кард, филфавр сабз шуд ва бор овард».

Яке аз маросиме, ки дар фарҳанги мардуми бештари манотиқи Эрон дида мешавад, ҳафт салом аст, ки аз қадим расм будааст, ки аз ин қарор аст: Ибтидо бо махлутӣ заъфарон дам карда ва гулоб ба воситаи ҷуби кибрит даруни як косаи чинӣ ин ҳафт саломро, ки дар Куръон омадааст, менависанд: 1. Бисмиллоҳирраҳмонирраҳим салом Алӣ Нӯҳ фи оламин; 2. Салом қавлан мир рабир раҳим.. 3. Салом Алӣ Иброҳим, Салом Алӣ Мӯсо ва Ҳорун., 5. Салом Алӣ ал ёсин, 6. Салом алейкум Холиддин, 7. Салом матлаъулфачр. Сипас, миқдоре об ва гулоб дар коса мерезанд, то бо ин навиштаҳо махлут шавад ва ҳамаи аъзои хонавода аз он меҳӯранд ва мӯътақиданд, ки барои саломатӣ ва гушоиши қор муассир аст. Ин расм дар ҳангоми таҳвили соли нав ва охири чоршанбеи моҳи сафар низ иҷро мешавад ва ба мариз низ барои шифо дода мешавад.

Нуктае, ки дар ин расму русуми қадимӣ ба эҳтимоли мерасад, тақдус ва азамати адади ҳафт дар андешаҳои исломӣ аст. Дар андешаҳои исломӣ нахустин адади комил ҳафт аст. Ҳатто Куръонро муштамил бар ҳафт мавзӯ донистаанд. Дар бисёре аз манотиқи исломӣ адади ҳафт қорбурди фаровон дорад, монанди: ҳафт даври тавоф ба даври қабъа ва ҳафт бор саъй байни Сафо ва Марва. Ҷойгоҳи волои адади ҳафт дар одоб ва русум, маросим, боварҳо ва эътиқодоти мардуми Эрон низ реша давондааст, ки маншаи он ҳамон боварҳои мазҳабии тудай мардум аст.

Дар ин ҳафт салом номи Худо ва бархе паёмбарон зикр шудааст ва ба навъе ақида ва боварҳои мазҳабӣ бар он ҳоким аст.

Дар зиндагии инсонҳо ҳамвора қорҳои манхус ва олуда вучуд дорад, ки ё зояндаи тафаккури инсонҳост, ё воқеияти инкорнопазир аст. Ҳамин амр башарро бар он доштааст, то барои рӯёруй бо ин падидаҳо худро мучаҳҳаз ва омода созад, пас тариқи табрику тавассул ҷустан ба шахсиятҳои муқаддасро баргузид. Чанг задан ба нерӯҳои қудратманди моддиву маънавий ҳамвора аз эҳтиҷоти башар будааст. Инсон дар марҳилаи нахустин ба суроғи маъбудӣ худ меравад, ки оромиши васфнопазир ба армуғон меоварад ва баъд аз он ба суроғи нерӯҳои поқу муқаддас меравад.

Ин бузургон аз ҷунон шаъну шарафе назди Худованд бархӯрдоранд, ки ба воситаи номи онон балоҳо ва азобҳо аз инсонҳо бартараф мегардад. Аз ин рӯ, мардум барои дафъи офатҳо ба болоҳо ва ҳангоми ҳоҷат хоستان бо зикри номи онон ва салому саловот бар онҳо дардҳои худро таскин медиҳанд ва аз сӯи дигар, ин боварҳои диниро роҳе барои ҳалли мушкилоти фардӣ ва иҷтимоии худ медонанд.

Дар наздикии шаҳри Ҳамадон чашмае аз замин меҷӯшад, ки дар миёни мардуми маҳаллии он ҷо ба «Ҳавзи Набӣ» маъруф аст. Онон мӯътақиданд, ки ҳазрати Нӯҳ (а) ҳангоми гузар аз ин макон бо задани асои худ дар ин об онро мутабаррик кардаанд. Мӯъҷизаи ин табаррук он аст, ки дар сармои саҳти зимистон дар ин минтақа оби ин чашма бисёр гарм аст ва кӯҳнавардон бо шуштани дастони худ дар ин чашма аз гармои он лазат бурда, таҳаммули сарморро бар худ ҳамвор месозанд ва дар гармои тобистон низ оби ин чашма он қадар хунук мешавад, ки беш аз чанд лаҳза наметавон дастро дар он қарор дод.

Дар наздикии ин чашма аз қарор гирифтани сангҳои рӯиҳам ғори кучаке бо даҳонаи байзашакл эҷод шудааст, ки фақат ғунҷоиши ду нафарро дорад ва назди маҳаллиён ба «Ғори Обид» шӯҳрат дорад. Онон мӯътақиданд, ки ин ғор маҳалли ибодати обиде аст, ки фарзанде надошт ва дар ин макон бо Худои худ хилват карда, аз Худо мехостааст, ки фарзанде ба ӯ ато намояд. Билохира дуҳои ӯ мустачоб шуда, ҳамсараш бо мушакқати фаровон фарзанде ба дунё меоварад ва рӯи тахтасанге, ки дар ин ғор вучуд дорад, қарор медиҳад. Инак, гахвораи кучаке бар рӯи ин санг қарор додаанд ба номи «Гахвораи Марям» ва мардуми Ҳамадон, барои ин ки соҳиби фарзанд шаванд, ба ин кӯҳ рафта, пас аз он ки аз оби мутабаррук «Ҳавзи Набӣ» менӯшанд, ба ин ғор рафта, назар мекунанд, то Худованд фарзанде ба онон ато кунад ва пас аз мустачоб шудани дуояшон дар ин макон асбоби валимаеро фароҳам карда, назри худро адо мекунанд.

Нишонаҳое, ки дар ин маврид ба чашм меҳӯрад, иборатанд аз: кӯҳ, чашма, обу ғор, ки ҳар як дар давраҳои мухталиф намод ва рамаеро эҷод мекарданд, ки бо баррасии ин намодҳо метавон ба иртиботи ин нишонаҳо ба вучуд овардани расму оини зебои пай бурд. Маонии мутафовуте, ки бо намодпардозии кӯҳ дар иртибот аст, баргирифта аз мафохими зимнии ҳар як аз аносири ташкилдихандаи он чун иртифоъ, ҳаҷм ва шакли он аст.

Дар таърихи фарҳанги миллатҳо дин сайтараи ошкорое дорад. Орзуҳо ва ормонҳои онҳо бо дин пайвасту мустаҳкам шудааст. Бинобар ин, фарҳанги омма ё фолклор низ бо дин омехта шудааст. Устураҳо ва шахсиятҳои ҳар миллате ба қор рафтаанд, то хувияти фарҳангии онро ҳифз кунанд. Дар фарҳанги миллатҳо ҳамеша афроди писандида мавриди қабули мардум қарор гирифта, афкор ва шахсияти неки онон дар қолаби дostonҳои кӯхан, адабиёт, зарбулмасал бахше аз фарҳанги омма ташкил додаанд. Шахсияти Ҳазрати Нӯҳ (а) ва вақоеи аёми ҳаёташ низ дар адабиёти омиёна роҳ ёфта, бахше аз бинишҳо, боварҳо ва ақоиди мардумро шакл додааст, ки агарчи аз назари зоҳирӣ сода ба назар мерасад, лекин асос ва моҳияти он реша дар оёти Қуръонӣ, ривоятҳо, аҳодис ва ҳикояҳои таърихӣ дорад ва дар асари тақрор дар муҳовироти рӯзона бахше аз ақоид ва ҷаҳонбинии мардумро рақам задааст. Дар ин мақола таъсири шахсияти Ҳазрати Нӯҳ (а) ва қиссаи ӯро дар расму оиниҳо ва одоби мардуми Эрон баррасӣ шудааст. Натоиҷи баррасиҳо, таҳлилҳо ба ҳуби нишон медиҳад, ки ҷойгоҳи Ҳазрати Нӯҳ (а) дар оиниҳо ва расму русуми мардум аз сӯе, қадимӣ будани фарҳанги ҷомеаи мо ва аз сӯи дигар, далеле бар вобастагии амиқи мардуми Эрон ба боварҳои мазҳабиву динӣ аст, ки дар баъзе аз манотиқи Эрон ин эътиқодоти динӣ ба гунаи хос ҷилвагар гаштааст.

А Д А Б И Ё Т

1. Дусти, Шаҳрзод, Гандумқорӣ дар оинаи шеъри омиёна Фаслномаи фарҳанги мардум, тобистон, 1386, шумораи 9.
2. Салимӣ Ҳошим. Танз дар тамсилу масал Фаслномаи санҷиш ва паҷӯшиш, тобистон 1377, шумораи 45.
3. Мусавӣ Муҳаммадмаҳдӣ. Хулосатулаҳбор. Интишороти донишвар. 1373.
4. Ҳидоят, Содик, Найрангистон. Теҳрон: Амири Кабир, чопи саввум, 1342.

ОБРАЗ ПРОРОКА НОЯ (А) В ОБЫЧАЯХ И ТРАДИЦИЯХ ИРАНСКОГО НАРОДА

В данной статье автором рассматривается и анализируется влияние личности Пророка Ноя (А) и предания о нем в обычаях и традициях иранского народа.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: образ Пророка Ноя (А), обычаи и традиции иранского народа, предания о Пророке Ное (А), личность.

THE IMAGE OF THE PROPHET ACHING IN CUSTOMS AND TRADITIONS OF THE IRANIAN PEOPLE

In given article the author considers and analyzes influence of the person of the Prophet Aching and legends about it in customs and traditions of the Iranian people.

KEY WORDS: an image of the Prophet Aching, customs and traditions of the Iranian people, the legend about Prophet Noe, the person.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Марзия Шултари* - соискатель факультета таджикской филологии ТНУ

МУҚОИСАИ ШЕЪРИ РӯДАКӢ БО ҚАТРОН

А. Бобобеков

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Аз ҷумлаи осори Ҳаким Қатрони Табрезӣ, ки мо дар даст дорем девоне мебошад, ки ба кӯшиши Муҳаммад Наҳҷувонӣ рӯи ҷоп омада, бештар қасоиди мадҳӣ ва дигар жанрҳои

шеъроро дар бар гирифтааст. Девони мазкур интиқодӣ нест ва баъзе абёт ба қалами устод Рӯдакӣ мансуб аст.

Дар мавриди ин суҳан, яъне абёти ба номи Қатрон дар девон омада ва порчаҳои ба анвои гуногуни шеърӣ ба ҷашм расидаву дар сарчашмаҳои мухталиф ба устод Рӯдакӣ нисбат додашуда, дар муқаддимаи девони мазкур ягон ишороте дида нашуд. Танҳо бояд гуфт, ки оид ба ин масъала пажӯҳишгарони осори Рӯдакиву Қатрон дар асарҳои хеш ишороте доранд.

Чун масъалаи омезиши шеъри Қатрон бо қофиласолор муддатхост, ки диққати муҳаққиқони осори онҳоро ба худ кашида, мехостем ҷанд порчаи шеърии дар ин девон омадаро, ки ба устод Рӯдакӣ низ тааллуқ дорад, дар муқоисаи девони мазкур ва «Осори боқимондаи Абӯабдулло Ҷаъфар бинни Муҳаммад Рӯдакӣ», ки китоби мазкур ба ҷашни ҳазору садсолагии ин устои суҳан омода гардида буд, дида бароем.

Дар саҳифаи 454-уми девони зикраш рафта ғазали «Дило то кай ҳамечӯи манеро...» чунин оварда шудааст:

Дило то кай ҳаме чӯи манеро,
Чӣ дорӣ дӯст ҳарза душманеро.
Чаро чӯи вафо аз бевафое,
Чӣ қубӣ беҳуда сард оханеро.
Аё савсанбаногӯше, ки дорӣ,
Ба рашки хештан ҳар савсанеро.
Яке з-ин барзан нороҳтар шав,
Ки бар оташ нишони барзанеро.
Дили ман арзане ишқи ту гӯйе,
Чӣ сой зери гӯйе арзанеро.
Бибахшо, эй писар, бар ман бибахшо,
Мақуш дар ишқ, хира чун манеро.

Дар саҳифаи 36-уми китоби зикраш рафта ин ғазал аз забони Рӯдакӣ дар шакли зер омадааст:

Дило то кай ҳаме чӯи манеро,
Чӣ қубӣ беҳуда сард оханеро!
Дилам чун арзане, ишқи ту кӯҳе,
Чӣ сой зери кӯҳе арзанеро?
Биё инак ниғаҳ кун Рӯдакиро,
Агар бечон равон хоҳӣ танеро.

Ва дар поварақи ин китоб чунин омадааст: «С. Нафисӣ дар бораи ба Рӯдакӣ тааллуқ доштани ин ғазал шубҳа мекунад.» Аввалан ин аст, ки ғазали мазкур дар девони Қатрон пурратар оварда шудаасту аммо мақтаи он, ки таҳаллуқи Рӯдакиро дорад бо сабаби ба мо номаълум партофта шудааст. Дигар ин ки шубҳа занни қавӣ нест ва далеле шуда наметавонад. Саввум дар нашрҳои минбаъда ин ғазал ба номи устод Рӯдакӣ ва дар шакли пурра омадааст ва пажӯҳишгарони осори устод Рӯдакӣ перомунӣ ин ғазал шубҳае накардаанд.

Қитъаи зер дар с.485-уми девон дар ин шакл оварда шудааст:

Раҳи савору ҷавону тавонгар аз раҳи дур,
Ба хидмат омад некӯсиголу некандеш.
Писанд бошад ҳар хочаро пас аз даҳ сол,
Ки боз гардад пиру пиёдаву дарвеш.

Ин қитъа аз номи Рӯдакӣ бо андак тағйирот (баъзе калимаҳо чун испифодашавандаи иловагӣ дар поварақ оварда шудааст – А.Б.) дар саҳифаи 93 – юм омадааст. Баъди мутолиаи ашъори Рӯдакиву Қатрон ва ошно гардидан бо ҳаёти онҳо шакку шубҳае дар бораи ба устод Рӯдакӣ тааллуқ доштани он наметавонад.

Абёти зер дар девони Қатрон ин тавр омадааст:

Он кас, ки ба як ҷашм задан бурд дили ман,
Зад оташи афрӯхта дар обу гили ман.
Ҳаргиз накунад сӯи мани хаста нигоҳе,

Аз он ки нахоҳад, ки шавад шод дили ман. (девори Қатрон с. 493)

Як байт аз абёти боло аз номи Рӯдакӣ оварда мешавад:

Ҳаргиз накунад сӯи мани хаста нигоҳе,

Оранг нахоҳад, ки шавад шод дили ман. (китоби мазкур с. 262)

Дар поварақ ин гуфгаро мебинем: «Байте, ки баъд аз ин байт дар асари зикршудаи Саид Нафисӣ меомад, аз қатори мероси адабии Рӯдакӣ хорич карда шуд, зеро аксарияти сарчашмаҳо онро ба Маҳастӣ нисбат додаанд.»

Перомуни ин байт ҳукм карда наметавонем, ки аз Маҳастӣ бошад, зеро вожаҳои истифодашуда хоси услуби Рӯдакист.

Шеърӣ зер бошад дар саҳифаи 123-юми китоби «Осори боқимондаи Абӯабдулло Ҷаъфар бинни Муҳаммад Рӯдакӣ» дар қисми 11, ки ашъори ошиқона, қитъаҳо ва абъти парокандаи баҳамалоқаманд (аз қасида, марсия ва амсоли инҳо)-ро дар бар мегирад дар ин шакл омадааст:

Маро зи мансаби таҳқиқи анбиёст насиб,
Чӣ об чӯям аз чӯи хушки юнонӣ.
Барои парвариши ҷисму ҷон чӣ ранҷа кунам,
Ки ҳайф бошад рӯхулқудс ба сағбонӣ?
Ба хусни савт чу булбул муқайяди назмам,
Ба ҷурми хусн чу Юсуф асири зиндонӣ.
Басе нишастам ман бо акобиру аъён,
Биёзмудамашон ошқору пинҳонӣ.
Нахостам зи таманно, магар ки дастуре,
Наёфтам зи атоҳо, магар пушаймонӣ.

Қитъаи боло дар ҳамин шакл дар девони Қатрон (саҳифаи 507-508) омадааст. Ба андешаи мо бе баҳс онро моли Рӯдакӣ гуфтан дуруст мебошад, зеро Қатрон, ки таърифу тавсифи доимӣ ва яқсони амирону амалдоронро кардааст ва дар байте аз абъти девонаш боре изҳори пушаймонӣ накардааст, наметавонист ба як бор чунин бигӯяд. Баръакс дар осори Рӯдакӣ ҷо-ҷо шикоятӣ пушаймонӣ аз замонаву зимодорон дида мешавад. Ва дигар ин аст, ки Рӯдакӣ аз мусиқӣ бохабар буд, овози хуб дошт ва хусни расо.

Дар девони мазкур панҷ рубоиро вохӯрдём, ки он рубоиёт дар «Осори боқимондаи Абӯабдулло Ҷаъфар бинни Муҳаммад Рӯдакӣ» низ ба ҷашм расид, ки ҳоло онҳоро дар поён меоварем:

1. Бо он ки дилам аз ғами ҳаҷрат хун аст,
Шодӣ ба ғами туам зи ғам афзун аст.

Андеша кунам ҳар шабу гӯям: Ё Раб,
Ҳичрон-ш чунин аст, висолаш чун аст?!
(осори боқимонда..., с. 139/ девон с. 526)

2. Ҷашмам зи ғамат ба ҳар ақиқе, ки бисуфт,

Бар чехр ҳазор гул зи розам бишукуфт.
Розе, ки дилам зи ҷон ҳаме дошт нухуфт,
Ашқам ба забони ҳол бо халқ бигуфт. (осори боқимонда..., с. 142/ девон с. 526)

3. Ҳон, ташнаҷигар маҷӯй з-ин боғ самар,

Бедистонест ин риёӣ ба ду дар,
Бехуда мамон, ки боғбонат ба қафост,
Чун хок нишаста гиру чун бод гузар.

(осори боқимонда..., с. 151/ девон с. 530)

Чун кушта бубиниям ду лаб гашта фароз,

Аз ҷон тикӣ ин қолиби фарсуда ба оз.

Бар болинам нишину мегӯй ба ноз,

К-«Эй ман ту бикӯштаву пушаймон шуда боз.»

(осори боқимонда..., с. 153/ девон с. 531)

5. Юсуфрӯе, к-аз ӯ фиғон кард дилам,

Чун дасти занони мисриён кард дилам.

З-оғоз ба бӯса меҳрубон кард дилам,

Имрӯз нишонаи ғамон кард дилам.

(осори боқимонда..., с. 156/ девон с. 537)

Аз рубоиёти мазкур перомуни рубоёти ҷаҳоруму панҷум дар поварақи «Осори боқимондаи Абӯабдулло Ҷаъфар бинни Муҳаммад Рӯдакӣ» чунин навиштаҳоро меҳонем: «Дар Осорубилод» – и Закариёи Қазвинӣ (1203-1283) ин рубоӣ ба шоири асри 13 Рафеуддини Ланбонӣ нисбат дода мешавад. (осори боқимонда...с.153)

«Ин рубоӣ дар асоси афсонаи машҳури доир ба Юсуф гуфта шудааст. Мувофиқи ин афсона занони Миср, себҳоро бо кордҳо тоза карда истода, ба Юсуф нигоҳ карда, ба хато ба ҷои себ ангуштони худро буридаанд.» (осори боқимонда сах. 156)

Аз рӯи ифодаи баёни фикр, равонии суҳан рубоӣи овардашуда ба услуби эҷодии Рӯдакӣ шабеҳият доранд ва ба андешаи мо рубоӣи мазкур аз уст.

Дар як қасидае, ки Қатрон ба мадҳи амир Абулфатҳ бахшидааст ва мисраи аввали он чун шавоҳиди шеърӣ «Маҳи найсон шабехун кард гӯй бар маҳи конун», барои шарҳи вожаи «конун», ки дар саҳифаи 561 – уми «Фарҳанги забони тоҷикӣ» аз номи устод Рӯдакӣ оварда шудааст, абёти машҳури зер ба ҷашм расид:

«... Бихандад лола дар саҳро ба сони чеҳраи Лайло,
Бигиряд абр бар гардун, ба сони дидаи Мачнун...
Зи оби ҷӯй ҳар соат, ҳаме бӯи гулоб ояд,
Дар ӯ шустаст пиндорӣ, нигори ман руҳи гулгун...» (девон с. 333–334)

Дар тамоми сарчашмаҳо ин китъаи шеърӣ аз Рӯдакӣ ҳисобидаанд. Пажӯҳишгарони осори Қатрон перомунӣ ин абёт, ки дар дохили қасидаи мазкур оварда шудааст, суҳане нагуфтаанд. Дар девони Қатрон низ ягон ишороте ба ҷашм нарасид. Пас аз мутолааи пурраи қасида ба хулосае омадан мумкин аст, ки Қатрон ин абётро аз устоди суҳанварон - Рӯдакӣ тазмин кардааст, зеро абёти зер аз қасидаи зикраш рафта касро ба чунин хулоса меорад:

«... Агар хоҳӣ нишони хун, ниғаҳ кун лола дар саҳро,

Агар хоҳӣ нишони гард, бингар абр бар гардун...»

«... Арусоин ҳаме хандад ба боғ андар дарахти гул,

Зи бими ҷашми бад булбул ҳаме хонад бар-ӯ афсун...»

Чун ин абёт пеш аз абёте, ки ба Рӯдакӣ мансуб аст оварда шудааст, гувоҳест бар он ва мазмунану мантиқан касро ба ин фикр водор месозад. Инчунин услуби шеъри Рӯдакӣ ва мазомини дар осори ӯ ҷойдошта ин фикрро тақвият мебахшад:

«Эй аз гули сурх ранг бирбудаду бӯ,

Ранг аз пай рух рабуда, бӯ аз пай мӯ.

Гулранг шавад, чу рӯй шӯи, ҳама ҷӯ,

Мушкин гардад, чу мӯ фишонӣ, ҳама кӯ.»

(осори боқимонда... с. 164)

Ё худ:

Дурахш ар нахандад ба вақти баҳор,

Ҳамоно нагиряд чунин абр зор.

(осори боқимонда... с. 415)

Тарзи ифода, андешаронӣ ва ҷамъбасти фикр аз шавоҳиди дигари гуфтаҳои болост.

Ҳамчунин ғазале, ки матлааш: «Мушавваш аст дилам аз карашмаи Салмо» (дар осори боқимонда... с.120), дар девони Қатрон (сах. 507) айнан ба ҷашм расид, ки бешубҳа ба қалами устод Рӯдакӣ мансуб аст. Шояд яке аз сабабҳои асосии дар маҷмӯаҳо ва тазкираву осори адабӣ - таърихӣ ба Рӯдакӣ нисбат додани теъдоде аз ашъори Қатрон ё баръақси он ҳамномии мамдӯхони ин ду шоир, яъне Наср ва Абӯнаسر будани онҳо бошад. Сабаби дигар метавонад татаббӯи Қатрон ба равиши шоирӣ Рӯдакӣ бошад, зеро сабки хурсонии шеъри Рӯдакӣ ва муосиронаш, ки қавӣ ва устувор шуда буд, ба равиши шеърҳои шоирони Эрони ғарбӣ аз ҷумла Қатрон, ки ҳанӯз сабку равиши қатъӣ надошт, таъсир мекард ва шуарои Эрони ғарбӣ саъй мекарданд, ки дар пайравии сабку равиши Рӯдакӣ ва ҳамсафони ӯ шеър гуянд.

Перомунӣ омезиши шеъри Қатрон бо Рӯдакӣ андешаҳо мухталифанд ва ба фикри мо ин масъала омӯзиши ҷиддиро талаб мекунад. Дар ин маврид бояд на танҳо муқоисаи осори Рӯдакиву Қатрон, балки муқоисаи шеъри Қатрон бо ашъори шуарои дигар аз қабилӣ Унсурӣ, Фаррухӣ ва дигарон бояд мавриди таҳқиқ қарор ёбанд.

АДАБИЁТ

1. Девон Ҳаким Қатрони Табрэзӣ (аз рӯи нусхаи Муҳаммад Наҳҷувонӣ).-Техрон, 1362.-552с.
2. Ёди ёри меҳрубон. Сайре дар зиндагӣ ва сурудаҳои Рӯдакӣ// ба кӯшиши Алии Дехбонӣ. Техрон, 2007.-446с.
3. Осори боқимондаи Абӯ Абдулло Ҷаъфар бинни Муҳаммад Рӯдакӣ. Сталинобод, 1958.-542с.
4. «Фарҳанги забони тоҷикӣ». Ҷ.1. Москва, 1969.-952с.
5. Х. Мирзозода. Таърихи адабиёти тоҷик. Душанбе, 1989.-424с.

СРАВНЕНИЕ ПОЭЗИИ РУДАКИ С ПОЭЗИЕЙ КАТРОНА

Статья посвящена изучению и анализу смешивания поэзии персидского-таджикского поэта Хакима Катрона Табрэзи с поэзией великого персидского - таджикского поэта Рудаки. Проблема смешивания поэзии Катрона с поэзией Рудаки привлекает внимание исследователей их творчества очень давно. Автор делает попытку сравнения нескольких стихотворных строк из дивана

Катрона, которые также принадлежат перу великого Рудаки, с последней изданной книгой произведений Абуабдулло Рудаки, посвященной его 1100 летию.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Абуабдулло Рудаки, Хаким Катрон Табрези, поэзия Рудаки и Катрона, сравнение поэзии, смешивание поэзии.

COMPARISON OF POETRY RUDAKI WITH POETRY QATRON

Article is devoted studying and the analysis of mixing of poetry of Persian-Tajik poet Hakima Katrona Tabrezi with poetry great Persian – the Tajik poet Rudaki. The problem of mixing of poetry of Katrona with poetry of Rudaki draws attention of researchers of their creativity very much for a long time. The author does attempt of comparison of several poetic lines of a sofa of Katrona which also belong to a feather of great Rudaki, with last published book of products of Abuabdullo Rudaki, devoted it 1100 years.

KEYWORDS: Abuabdullo Rudaki, Hakim Katron Tabrezi, poetry of Rudaki and Katrona, poetry comparison, poetry mixing

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *А. Бобобеков* – старший преподаватель кафедры таджикского языка для нефилологических факультетов Таджикского национального университета.

АНДЕШАҶОИ ҚАЗВИНӢ ДАР БОРАИ РӮЗГОР ВА ОСОРИ АТТОРИ НИШОПУРӢ

Р. Абдуллоев

Донишгоҳи давлатии Хучанд ба номи Б. Гафуров

Дар соли 1322 ҳиҷрӣ аллома Қазвинӣ бо навиштани муқаддима бар «Тазкиратулавлиё», ки Э. Браун онро бо Р. А. Никелсон омода карда буданд, бунёди пажӯҳишоти илмиро роҷеъ ба рӯзгор ва осори Аттори Нишопурӣ мустаҳкам намуд. (2)

Яъне шинохти Аттор ҳамчун як шоир ва орифи бузурги таърихи адабиёти форсӣ аз ҳамин давра оғоз гардид. Баъд аз ин Шиблии Нӯъмонӣ, Э. Браун, Ритгер, Саид Нафисӣ, Бадеуззамони Фурӯзонфар, Зарринқуб, Забеулло Сафо дар рисолаву мақолаҳои алоҳида ин кори аллома Қазвиниро идомат бахшиданд. (4; 3; 1)

Ҳарчанд дар бораи Аттор ин олимони таълифоти алоҳида ба анҷом расонидаанд, ба навишта ва офаридаҳои Қазвинӣ эътибори махсус меоданд. Дар «Шеърлаҷам», ки Шиблии Нӯъмонӣ ба аҳволу осори шуаро иттилоӣ васеъ меод, (дар ҳудуди 20-30 сафҳа) (1, 580-620) дар ин ҷо маълумоти ӯ дар бораи Аттори Нишопурӣ бошад, беш аз 4-5 сафҳа сураат нагирифтааст. (3, 122)

Сабаби асосии ин амал муқаддимаи «Тазкиратулавлиё» доништа мешавад, ки ӯ дар ин китоб онро «дебӯчаи муҳаққиқона» таъбир карда буд. (3, 118)

Донишманди англис, Э. Браун гарчи дар «Таърихи адабиёти форсӣ» андешаҳои ҷолиб дорад, дар ин маврид менависад:

«Тазкиратулавлиё, ки чилди аввали он феълан дар мутуни таърихи форисии инҷониб (яъне Браун Р.А) тавассути Р.А Никелсон мунташир шуда ва чилди дуввум зери ҷоп аст. Дӯсти фозилам Мирзо Муҳаммад ибни Абдулваҳҳоби Қазвинӣ бар мучаллади аввали ин китоб муқаддимае кашшоф ба форсӣ навишта аст. Ӯ ин матлабро фақат аз маохизе гирифта аст, ки метавонад қобили эътимод бошад, яъне аз иттилооте, ки метавон аз фаҳвои осори ҳуди шоир ба даст овард. Аз он ҷо, ки ин муқаддима тарҷума нашуда ва ба илова беҳтарин шарҳи ҳоли қошифи Аттор аст, ки феълан дар даст дорем». (1, 193)

Саид Нафисӣ дар китоби «Ҷустуҷӯ дар рӯзгор ва осори Аттори Нишопурӣ» ва Фурӯзонфар дар «Шарҳи аҳвол ва нақду таҳлили осори шайх Фаридаддин Аттори Нишопурӣ» ин усули кори Қазвиниро, ки Э. Браун дар иқтибоси боло ба таври сарех аз он ёд мекунад, истифода намуданд. (1, 193)

Ин ду асар, баъд аз мақолаи Қазвинӣ дар Атториносии бо мавод ва бозёфтҳои тоза баъзе масъалаҳои печидаи замони зиндагии шоирро дар ҳаҷми як рисолаи калони илмӣ боз намуданд. Муқоисаи кунияи шоир, ному таҳаллус, валодат, муддати ҳаёт дидани Аттор дар мақолаи Қазвинӣ ва рисолаи «Шарҳи аҳвол ва нақду таҳлили осори шайх Фаридаддин Аттори Нишопурӣ» нишон медиҳад, ки аснод ва баргузидани маводи сарчашмаҳо аз ҷониби муҳаққиқ роҷеъ ба масъалаҳои Атториносии аҳамият ва арзиши беандоза қасб намуда будааст ва ҳатто асарҳои минбаъда, ки аз

чихати ҳаҷм саҳифаҳои бисёрро дар бар мегиранд, то андозае ба мадрок ва далоили фаровон андешаҳои Қазвиниро тавсия бахшиданд. (2; 1.)

Дар таҳқиқоти Қазвинӣ синну сол ва давраи вафоти Аттор, ки аз 70-80 солагӣ ба вучуд омада будааст, бо як байти худӣ шоир: Марг дароварда пеш водии садсола роҳ, Умри ту афқанда шаб бар сари хафтоду анд, мустанад шуда. (2, 1314)

Баъдан Фурузонфар дар омӯзиши санини умри шоир, машоихи тасаввуф, зоҳидони замони ӯ, замони салтанати султон Санҷар, сӯхбату мулоқоти ӯ бо Хоча Насриддини Тусӣ, ки дар давраи пириӣ шоир ба вуқӯъ пайваستاаст, андешаҳои М. Қазвиниро тасдиқ мекунад. Гарчи Қазвинӣ сини вафоти ӯро бо таҳқиқи омӯзиши асарҳо, соли таълиф, макон ва лаҳҷаи китоб муайян намудааст, воқеоту зиндагиномаи кашфнамудаи Фурузонфар ба он илова мегардад, ки дар шинохти шахсияти шоир кӯмаки аввалиндараҷа мерасонад. Фарқи байни ин ду асар агар аз чихати ҳаҷм ва миқдори маълумот доништа шавад, дуҷум метавон онро аз лиҳози номгуӣ асарҳо, тартибу шумора ва дақиқ сохтани муқдори маснавиҳои шоир ба қайд гирифт. М. Қазвинӣ бо ин қадар таҳқиқ ва омӯзиши асарҳои Аттор харчанд баъзе аз он китобҳои суҷ ва бепирояро аз ӯ намедонист, аз сабаби дақиқ набудани миқдори асарҳо онҳоро ноилоч ба Аттор нисбат дода, то андозае дар кори худ маълумоти онҳоро истифода кард, ки минбаъд олимони дигар ба он ҳамчун осори мансуби Аттор муносибат намуда, шубҳа доштани худро дар ин мавзӯ собит кардаанд. Аз ин чихат ин олимони ба асарҳое, ки моли Аттор буданашон ба ҳама маълум аст, таъя намуда, миқдори онҳоро беш аз 10 адад бар нашумурдаанд. Ҳол он ки Қазвинӣ дар асоси китоби «Мазҳарулаҷоиб» 40 китоб доштани шоир ва 202060 байт сурудани Фаридаддини Атторро тасдиқ мекунад. (2, 1312)

Бо ин амал агарчи Қазвинӣ то андозае чурбат намуда даст зад, омилҳои асосии онро аз ду чихат бар аҳли завқу хирад чунин тавзеҳ медихад. Якум. Дар ин китоб (яъне Мазҳарул аҷоиб) Аттор феҳрасти китобҳои таълифнамудаашро, ки аз ҷумла «Тазкиратулавлиё» аст зикр мекунад. Дуҷум, таърихи сафарҳо ва гирифториҳои шоир дар охири умр, ки аз ҷониби бархе домуллоҳои мутаассиб руҳ додаст, ба Аттор нисбат дорад.

Номгуӣ асарҳои банди аввал, ки мо дар таҳқиқоти Қазвинӣ намунаи онро овардем, Бадеуззамони Фурузонфар дар китоби хеш онҳоро аз асарҳои аслии шоир медонад. (4, 6)

Доир ба масъалаи дуҷум ин донишманди эронӣ чизе намеоварад. Дар ҳоли дида баромадани ин масъала, ба Аттор нисбат доштан ё надоштани «Мазҳарулаҷоиб» маълум мегардад ва пас аз ин имкон пайдо мегардад, ки роҷеъ ба миқдори осори Аттор тағйирот ворид намоем.

Ҳамин тариқ, ба касрати интисоб додани куния, ном ва асарҳои гуногун Қазвинӣ бисёр қайдҳои ҷолиб дорад ва дар мақолаи худ ҳамаи онҳоро бо вариантҳои мухталифи худашон қабул намуда, ҷудо кардани асли матлабро аз суҳанҳои сарбаста ба дӯши муҳаққиқони оянда во-ғузоштааст. Масалан, дар мавриди кунияи Фаридаддини Аттор мекӯем:

«Мусаннифи китоб (яъне Тазкиратулавлиё Р. А) Абӯҳомид ё Абутолиб Муҳаммад ибни Абӯбақри Иброҳим ибни Мустафо ибни Шаъбон мулаққаб ба Фаридаддин машҳур ба Аттор». (2, 1297)

Бо овардани кунияи шоир ба шакли Абӯҳомид ё Абутолиб Қазвинӣ як навъ бори масъулияти худро сабук сохта, харду варианти онро мақбул медонад. Бадеуззамони Фурузонфар бошад, дар ин замина маълумоти Авфиро аз асарҳои дигар тарҷеҳ дода менависад:

«Кунияи ӯ ба гуфти Муҳаммад Авфӣ Абӯҳомид аст ва чун вай ба шайх муосир будааст, сухани ӯро ба қавли дигарон, ки кунияи ӯро Абутолиб зикр кардаанд, тарҷеҳ тавон дод». (4, 6)

М. Қазвинӣ гарчи аз тамоми маъхазҳои адабии оғоҳӣ пайдо карда буд, маълумоти худӣ Фаридаддини Аттор дар он давра барои ӯ дар омӯзиши рӯзгору осори шоир басо аҳамияти беандоза касб намуда буд. Шояд як сабаби дақиқ накардани кунияи Аттор ҳамин бошад, ки дар сартосари осори ӯ ягон далел дар ин бора ӯ ба даст намеоварад. Ҳатто Фурузонфар дар асоси «Лубобулалбоб», ки муаллифи он ҳамзамон ба шоир будааст, ба ин масъала баъдан хусни хотимат бахшид. Яъне Қазвинӣ дар шинохти шахсият ва осори Ф. Аттор таълифоти худӣ нависандаро фавқуллода муҳим арзёбӣ мекунад. Аз ҳамин лиҳоз, ӯ ба кор гирифтани осори барнавиштаи Аттори Нишопуриро аз ҷанд чихат ҳоизи аҳамият медонад.

1. Шоир дар ин осор сабаби ба миён омадани лақаби худ (яъне Аттор)-ро ба таври возеҳ ба қалам медихад, ки аз китобҳои «Нафаҳотул унс»-и Абдурахмони Ҷомӣ, «Маҷлисулмуъминин»-и Нуруллоҳи Шуштарӣ ва «Ҳафт иқлим»-и Амин Аҳмади Розӣ аҳамияти бештар дорад. Чи тавре ки Қазвинӣ қайд мекунад, Аттори Нишопурӣ якҷанд муддат ба муолиҷаи маризон дар назди доруҳона машғул шуда, дар як вақт то 500 нафар одамро қабул менамудааст. Ӯ дар идомаи ин гуфтаҳо боз чунин менависад: «Ба иллати ин, ки давоҳонаи бузург дошта ва даво месохтааст, муолиҷаи маризе менамудааст ва гуё дар он аср ... дар Эрон Аттор касе мегуфтанд, ки ҳамаи аснофи доруҳоро бифурушад ё бисозад ... минҷумла дар «Хусравнома» мегӯяд аз забони яке аз дӯстонаш:

Ба ман гуфт, эй ба маънӣ оламафрӯз,

Чунин машғули тиб гашпӣ шабу рӯз.
Тиб аз баҳри тани ҳар нотавон аст,
Валекин шеърӯ ҳиқмат кути ҷон аст.
Се сол аст ин замон то лаб бубастӣ,
Ба зухди хушк бар кунҷе нишастӣ». (2, 1302)

Боз дар ҳамин ҷо:

Ба доруҳона понсад шахс буданд,
Ки дар ҳар рӯз набзам менамуданд. (2, 1302)

2. Шайх Аттори Нишопурӣ аз машоих ва зоҳидони замони худ ном бурда, восита ва алоқа доштани худро собит менамояд, ки дар ҷусторҳои Қазвинӣ барои муайян кардани рӯзгори шоир хидмат намудааст. Масалан М. Қазвинӣ ба Мачдуддини Бағдодӣ ва Начмиддини Кубро мулоқот доштани ӯро дар асоси ахбори «Тазкиратулавлиё» ва «Мазҳарулаҷойб» ба қайд даровардааст. Фурузонфар дар китоби «Шарҳи ахвол ва нақду таҳлили осори шайх Фаридаддин Аттори Нишопурӣ» дар ин бора номи Хоча Нисриддини Тусиро ба қалам меоварад, ки бар болои он илова мегардад. Вале аз сабаби моли Аттор надонистани китоби «Мазҳарулаҷойб» Начмиддини Кубро дар Фехрасти муосирони шайх Аттор намеоварад. М. Қазвинӣ ҳарчанд ба китоби Аттор будани он шубҳа дорад, муосир будани онҳоро тасдиқ карда, андешаи хешро бо ин абёт мустанад намудааст:

Инчунин гуфтаст Начмуддини мо,
Он ки буда дар ҷаҳон аз авлиё.
Он валии асру султони ҷаҳон,
Манбаи эҳсону нури орифон.
Шайх Начмиддини Кубро номи ӯ,
В-аз ҷаҳони ҷону дил пайғоми ӯ. (2, 1316)

3. Аттор дар овони пирӣ аз сабаби суст гардидани қувваи бадан аз синни 70 ӯ якчанд сол баъд аз он боло нарафтани рӯзи умри худро ба таври сарех баён месозад, ки мо дар боло мисоли онро дар овардем. Лекин дар осори ӯ байтҳои ёфт мегарданд, ки дар бораи миёнасолии ӯ нақл мекунанд. Чунончӣ:

Ба зери хок басте хоб дорӣ, эй Аттор,
Махусб низ ҷу умр омадат ба нимаи шаст. (4, 7)

Яъне нимаи шаст гуфта шоир сиро дар назар дорад. Аз ин мағлаб маълум мегардад, ки ин абёт дар сисолагии шоир эҷод гардидааст. Боз дар байти зер:

Ҳарҷо, ки ба роҳи раҳнамун менигарад,
Чил сол ба дидаи ҷунун менигарад.
Чун чил бигузашт офтобе бинад,
К-аз равзани ҳар зарра бурун менигарад. (4, 8)

Дар 50 ӯ 60-солагии. Чунончӣ:

Чун панҷоҳ соли хештанро куштам,
Бар аҷз ниҳод соли шаст ангуштам (4, 9)

Дар инҷо:

Чун рӯй ба панҷоҳу шаст овардем,
Ҷизе, ки набоист ба даст овардем. (4, 9)

Агар ҳамаи ин маълумотҳоро, ки Қазвинӣ дар осори Аттори Нишопурӣ ба даст овардааст, бо тазкираҳои аҳди классикӣ қиёс намоем, тафовутҳо ва дигаргуниҳои зиёд пайдо мегарданд. Аз ин ҷиҳат, тақя ба таълифоти шоир кардан, бисёр масъалаҳои марбут ба рӯзгори Фаридаддини Атторро ба рӯи мо бар мекушояд. Қазвинӣ, ки дар атторшиносӣ пас аз маълумоти муаллифони тазкира бо нигоҳи тоза ба олами илм ва шинохти осори адабӣ ворид гардид, пешниҳоди дархостҳои худро дар перояи як таҳқиқоти арзишманд ба миён овард ва дар ин замина корҳои шоиста ва боистаеро дар таҳқиқи осори Аттор аввалин маротиба анҷом дод. Агарчи, камбудихо ва норасоихо дар шинохти осори Аттор ба мушоҳида мерасанд, сарфи назар аз ҳамаи ин, Қазвинӣ усул ва тарзи истифодаи маъхаз ва омӯзиши осори як сахунварро ба аҳли илму адаб пешниҳод намуд, ки муҳимтар аз ҳама корҳои адабиётшиносӣ доништа мешавад. Ҳарчанд, доир ба мансубияти баъзе асарҳо байни донишмандон баҳсу талошҳо вучуд доранд, андешаҳои аллома Қазвинӣ дар маърифати шеърӣ шоир арзиш ва аҳамияти зиёдро доро мебошад.

Дар сурати ба кор гирифтани шеваҳои кори Қазвинӣ метавон дар таҳқиқотҳои минбаъда ба баҳсу музокираҳои олимон хопима бахшид. Муҳаммади Қазвинӣ, ки дар таъйини миқдори осори Аттор имкон ба шарҳу қиёси 40 асари мансуб ба шайх Фаридаддини Аттор надошт, ба таври дақиқ натавонист мансубияти маъхазҳои адабиро маълум намояд. Ҳоло, ки сабку салиқҳои шоирӣ Аттори Нишопурӣ дар нақду муқобалаи сарчашмаҳои адабӣ муайян гаштааст ва як навъ шоирони

аттортахаллус, ки Шафеии Кадканӣ дар муқаддимаи «Мантакутгайр» миқдори онҳоро 25 нафар медонад, (7; 5, 65) дар он давра, хеле ношинохта боқӣ монда буданд. Аз ҳамин ҷиҳат, баъзе масъалаҳои вобаста ба рӯзгору осори Аттор мавриди нақду баррасӣ қарор нагирифтанд.

Дар сурати ба навъи хат, соли таълиф, сабқ, ҳикоя ва ғайра, таваҷҷӯҳ зоҳир қардан ба асарҳои шоирони асрҳои баъдӣ, ки бо таҳаллуси Аттор шеър эҷод кардаанд, маълумоти заруриро ба даст овардан мумкин аст. Бо таваҷҷӯҳ ба ин шева, донишмандон дақиқ намуданд, ки «Мазҳарулаҷоиб», «Лисонулмизон» ва «Асрорнома» ба Аттори Нишопурӣ тааллуқ надошта, аз ҷониби шоири асри XVI Аттори Тунӣ таълиф гардидаанд, (7, 187; 5, 65)

Агар, аллома Қазвинӣ бо таваҷҷӯҳ ба ин масъала таҳқиқоти хешро ба анҷом мерасонид, байту ҳикояҳои сусту бепирояи муаллифи «Мазҳарулаҷоиб»-ро дар қанори осори Аттори Нишопурӣ ҷой наметод.

Ин муаллиф ҳарчанд дар асри XVI қору фаъолият дорад, худро ҳамзамони Начмиддини Кубро ва муаллифи китоби «Мантукутгайр» ва «Асрорнома» медонад, ки қасро дар ҳалли ин масъала ба вартаи иштибоҳ мебарад. (2, 1316; 5, 64)

Бо овардани ин муқаддима, сайре доштем дар олами андешаҳои атторшиносони варзида – Муҳаммадхони Қазвинӣ, Шафеии Кадканӣ, Абдулҳусайни Зарринқуб, ки дар нақду баррасии осори адабӣ саҳми арзанда доранд.

Қазвинӣ нахустин касе доништа мешавад, ки ба рӯзгору осори Аттори Нишопурӣ бештар аҳамият додааст.

А Д А Б И Ё Т

1. Браун Э. Таърихи адабиёти Эрон, ҷилди 1. – Техрон, 1366.
2. Мақолоти аллома Муҳаммади Қазвинӣ/Бо кӯшиш ва нашри Абдулкалирими Ҷурбуздор, Асопир: 1366.
3. Нуъмонӣ Ш. шеърлаҷам ё таърихи шуаро ва адабиёти Эрон. Тарҷумаи Саид Муҳаммади Фаҳр Дони Гелонӣ, ҷилди 1. – Техрон, 1348.
4. Фурузонфар Б. Шарҳи аҳвол ва нақду таҳлили осори шайх Фариддин Муҳаммад Аттори Нишопурӣ. Анҷумани осори ва мафохирӣ фарҳанг, 1374.
5. Насриддинов А., Матншиносии осори адабӣ, Хучанд – 2009.
6. Зарринқуб А. Бо қорвони хулға. Душанбе: 2004.
7. Аттори Нишопурӣ. Мантукутгайр. Муқаддима ва тасҳуҳи таълиқоти Муҳаммадризо Шафеии Кадканӣ. Техрон, интишороти «Сухан», 1985.

РАЗМЫШЛЕНИЯ КАЗВИНИ О ЖИЗНИ И ПОЭТИЧЕСКОМ НАСЛЕДИИ АТТАРА НИШАПУРИ

В 1322 год хиджры великий ученый Мухаммадхон Казвини с написанием предисловия к книге «Тазкиратулавлиё», укрепил начало научного исследования о жизни и поэтическом наследии великого персидско-таджикского поэта Аттара Нишапури. В данной статье автором подвергнуты рассмотрению некоторые размышления Казвини о жизни и поэтическом наследии Аттара Нишапури.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Мухаммадхон Казвини, Аттар Нишапури, исследование жизни и поэтического наследия Аттара, «Тазкиратулавлиё» Мухаммадхон а Казвини.

REFLECTIONS KAZVINI ABOUT LIFE AND THE POETIC HERITAGE OF ATTORA NISHAPURI

Per 1322 hijriyya great scientist Muhammadhon Kazvini with a writing of a forward to the book of "Tazkiratulavliyo", has strengthened the beginning of scientific research about life and a poetic heritage of great persidsko-Tadjik poet Attara Nishapuri. In given article the author subjects consideration some reflections of Kazvini about life and a poetic heritage of Attara Nishapuri.

KEY WORDS: Muhammadhon Kazvini, Attar Nishapuri, research of life and a poetic heritage of Attara, "Tazkiratulavliyo Muhammadhon Kazvini".

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Р. Абдуллоев* – соискатель Худжандского государственного университета им. Б. Гафурова.
Телефон: 917-00-67-52; 92-732-02-52

АМСОЛ ВА ҲИКАМ ДАР «ГУЛИСТОН»-И САЪДӢ

Сайид Саъид Оқоӣ

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи Озоди исломии Эрон

Баҳши азиме аз фарҳанги ҳар ҷомеаро фолклор ташкил медиҳад, ки бозтоби дақиқе аз навъи зиндагии афкор, шароити иҷтимоӣ ва сиёсӣ фарҳангии он ҷомеа мебошад. Фолклор ё фарҳанги

омма дар луғат ба маънии дониши авом ба кор меравад, ҳосили таҷрибаҳо ва мероси гузаштагони ҳар қавму миллате аст ва қаламрави он шомили ҳама ҷанбаҳои омиёнаи зиндагии мардум монанди адабиёти омма, одоб ва русум, техникаҳо ва ҳунарҳои омиёна мебошад. Таъсири фарҳанги омма бар ҳар як аз қаламравҳои ёдшуда ва ҳамчунин таъсирпазире аз он ғайри қобили инкор аст.

Барои баррасӣ ва шиноختи фолклори ҳар ҷомеа равишҳои бисёре дастрас мебошад, ки дар ин росто мутолиа ва таҳлили китобҳои адабии пешиниён яке аз ин равишҳо аст. Бо мутолиаи ин осор ва назари он метавонем аз ҷиғунагии андеша ва тафаккури пешиниён дар мавриди масоил ва мавзӯоти мухталиф матлаъ шавем.

Ҳадафи муҳаққиқ дар ин мақола баррасии «амсол ва ҳукм» дар китоби «Гулистон»-и Саъдӣ мебошад. Гуфтани аст, ки теъдоди амсоли мавҷуд дар «Гулистон»-и Саъдӣ бисёр зиёд буда, ки ба зикри намунаҳои аз он мепардозем. Ин амсол аз назари мавзӯ ва мӯҳтаво ба панҷ даста «илм ва дониш, мусоҳибат ва ҳамнишинӣ, одоби сӯҳбат, нуктасанҷӣ ва таълиму тарбият» тақсим шудааст.

Дар ин пажӯҳиш пас аз ишорае кӯтоҳ дар мавриди қорбурд ва мавориди истифодаи ин амсол дар байни мардум, ба зикри намунаҳои дар осор соири шоирон ва нависандагони қаблу баъд аз даврони Саъдӣ мепардозем.

Фолклор аз дидгоҳи назарӣ. Гаурак Ҳарзу ақида дорад: «Фолклор масоил ва аҳшҳои аз фарҳанг аст, ки абадӣ шуда ва бо ҳикояти шифоҳӣ, афсонаҳо, овозҳои омиёна ва рақсҳо баён мешавад».

Дар Эрон ҳам қасоне, ки дар заминаи ғирдоварии мавзӯоти фарҳанги омма қору таҳқиқ кардаанд, таърифи Ҳарзуро пазируфтаанд ва умуман фолклорро маҷмӯае аз донишаниҳо ва аъмолу рафторе медонанд, ки дар миёни оммаи мардум сина ба сина аз насл ба насли дигар мунтақил мешавад.

Мавзӯи фолклор пардохтан ба ҷанбаҳои суннати ҷомеа, яъне шеваҳои аъмолу рафтор ва одоти боварҳои суннат аст. Бинобар ин дар фарҳанги оммаиносӣ суннати як вожа бунёде аст, ки ин донишро аз донишҳои дигар мутамоиз мекунад.

Суннат, ҳифзи доварҳои ҷомеа аст ва ҳар унсури суннатӣ аз як айда ва арзиш ҳикоят мекунад. Бинобар ин маҷмӯаи намунаҳои фарҳангӣ, ки вижагиҳои зеро доро мебошанд, ҷузъи баррасиҳои фолклорӣ қарор доранд:

1 – Намунаҳои фарҳангӣ, ки дар байни умуми афроди ҷомеа ривоч доранд ва мардум онҳоро пазируфта ва амал мекунанд.

2 – Намунаҳои, ки пазириш ва амал қардан ба онҳо ба сурати «одоти иҷтимоӣ» буда ва аз назари мардум бадеҳӣ талаққӣ мешаванд ва ниёзе ба тавҷеҳи ақлий надоранд.

3 – Намунаҳои фарҳангӣ, ки ба таври ҷамъе ва дар натиҷаи зиндагии иҷтимоӣ гурӯҳии халқ шудаанд ва падидоварандаи он ҷомеа аст ва дар мавориде, ки созандаи мушаххасе дорад, ношинохта ва аз назари мардум ба қорғирии онҳо бидуни аҳамият талаққӣ мешавад.

4 – Намунаҳои фарҳангӣ, ки маъмулан дар ҷомеа ба таври сареху равшан қобили тафқиқ аз намунаҳои ҷадид ҳастанд ва дар қанори аносири ҷадид қарор доранд ва бо онҳо омехта шудаанд.

5 – Намунаҳои фарҳангӣ, ки на ба таври хос, балки дар маҷмӯаи фаъолиятҳои зиндагии афроди ҷомеа нақшу вазифаеро бар ўҳда доранд. Бинобар ин метавон фарҳанги оммаро ба унвони мавзӯи фолклор маҷмӯае аз намунаҳои фарҳангии суннатӣ донист, ки ҷиғунагии андеша, эҳсос ва амали фардро таъйину танзим мекунад.

Ин намунаҳо густураи васеи доранд ва тамомии ҷанбаҳои зиндагиро дар бар мегиранд. Аз ҷиғунагии тавлиди навзод, мароҳили рушд, забонамӯзӣ, булуғ, издивоч ва шугл ва ... то ҷиғунагии маргу боварҳои марбут ба он.

Суннатҳои, ки фарҳанги оммаро ташкил медиҳанд ба се даста тақсим мешаванд:

а) – Суннатҳои модӣ: ба маҷмӯаи осор, ашъ, колоҳо, биноҳо ва абзорҳои гуфта мешавад, ки аз гузашта бар ҷой мондааст. Ин суннатҳо аз он ҳайс, ки маъруфи навъи афқору эҳсосот ва намунаҳои рафтории наслҳо гузашта ва ҷанбаҳои суннати ҷомеаи кунунӣ аст, ҷузъе аз фарҳанги омма ба шумор меояд.

б) – Суннатҳои рафторӣ: маҷмӯаи рафторҳои, ки дар ҷомеа миёни иддаи зиёде аз афроди муштарак аст ва навъе фишори иҷтимоӣ барои иҷро ва амал қардан ба онҳо вучуд дорад. Аз назари айни суннатҳои қобили мушоҳидаи фарҳанги омма метавонем суннатҳои рафториро ба ин сурат табақабандӣ кунем:

Шаоир ва ташрифот, русум, ҷашнҳо ва идҳо, ойинҳо, урфу одатҳои иҷтимоӣ, мусиқӣ.

в) – Суннатҳои гуфторӣ: маҷмӯаи суннатҳои аст, ки дар қолаби қалимот ва ҷумалот изҳор мешаванд. Ин суннатҳо реша дар эътиқодот, боварҳо, донишҳо, фалсафаҳо, арзишҳо ва ниёзҳои як ҷомеа доранд. Дарвоқеъ адабиёти омиёна арзиш ва эътибори худро аз пайванде, ки бо ҷомеа ва воқеиятҳо дорад аҳз мекунад, на аз ҷанбаи ҳунари ва зебоиносӣ.

Ба баёни дақиқтар масъалаи асосӣ дар адабиёти омиёна вижагиҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии он аст, на вижагиҳои хунарӣ.

Гунаҳои адабиёти омиёна. Ин гунаҳоро метавон ба се даста дostonхо, ашъор ва забони омиёна тақсим кард.

а) – Дostonҳои омиёна: дostonҳое, аст, ки хусусиёт ва вижагиҳои зерро доро мебошанд:

- Дostonҳое, ки зодаи қарихаи дostonсароён аст ва аслу решаи таърихӣ надорад. Монанди Амир Арслон ва Ҳазору як шаб.
- Дostonҳое, ки решаи таърихӣ ва ҳамосию мазҳабӣ доранд. Монанди: Мухторнома ва Искандарнома.
- Дostonҳое, ки чанбаи ишқӣ ва отифӣ доранд. Монанди Ҳафтпайкар, Самаки айёр.
- Дostonҳое, ки чанбаи ахлоқӣ ва ҳикматомез доранд. Монанди Калила ва Димна, Чихил тӯтӣ.
- Дostonҳое, ки мутаассир аз боварии авом роҷеъ ба мавҷудоте чун: дев, ол, парӣ ва ... аст.
- Маталҳо, ки қиссаҳои кӯтоҳ бо мазомине саргармкунанда ва латифу омӯзанда ҳастанд, ки ҳама ё қисмате аз он ба сурати шеър ё шибҳи баҳри тавил баён мешаванд. Қаҳрамони маталҳо ағлаби ҳайвонот ва гоҳе инсон ва соири мазохири табиат ташкил медиҳанд. Аз ҷумлаи маталҳо метавон аз Хола суска, Кук ба танур ва ғайра ... ном бурд.

б) – Ашъори омиёна: ин ашъор маъруфи рӯҳиёт ва афкори тӯдаи мардум ва бархоста аз ниёзҳои табиӣ рӯзмарраи онҳо мебошанд. Назири лолоиҳо, таронаҳо ва ашъори мазҳабӣ.

в) – Забони омиёна: забони омиёна низ қорбурди иборот ва истилоҳоту шеваҳои баёне хоси худ шакл мегирад ва усулан яке аз вижагиҳои он мутааллиқ будан ба ҷомеа ва гуруҳи хосе аст ба наҳве, ки байни тамоми аъзои он ҷомеа ё гуруҳи муштарак бошад. Аҷзои забони омиёна иборатанд аз:

1 – Истилоҳот ва ибороти муҳаббатомезе, ки ба василаи падарон ва модарону фарзандонашон ба қор бурда мешаванд.

2 – Истилоҳоте, ки афрод ба унвони ҷошнии калом ба қор мебаранд ва гоҳ мумкин аст қарордой бошанд ва ё ба ашъи хос итлоқ шаванд.

3 – Зарбулмасалҳо, масалу тамсил.

4 – Чistonҳо.

Инак бо ишороте, ки роҷеъ ба фольклор ва мафҳуми марбут ба он шуд ба мавзӯи мавриди баррасии ин мақола мепардозем.

Мутолеоти татбиқотӣ дар амсол ва ҳаками «Гулистон»-и Саъдӣ. «Гулистон»-и Саъдӣ маҷмуъаест аз наср ва назм, шомили ҳикоятҳои кӯтоҳ ва баланд, ки дар ҳашт боб [фасл] чамбандӣ шуда ва муқаддимае дар оғози он изофа шудааст. Дар ин муқаддима Саъдӣ илова бар ҳамду ситоиши Худо ва расул ва соҳибмансабони рӯзгори худ, ки суннати оғози ҳар китоб будааст – далоил ва ҷигунагии ниғориши ин китобро баён мекунад, аммо қудрати қалами Саъдӣ ба андозае аст, ки ин муқаддимаро ҷунон хонданӣ ва ширин карда, ки гӯӣ худ беҳтарин ва муфассалтарин ҳикояти китоб аст. Ҳашт боби Гулистон ба тартиб иборатанд аз: Дар сирати подшоҳон, Дар ахлоқи дарवेशон, дар фазилати қаноат, дар фаваиди хомӯшӣ, дар ишқу ҷавонӣ, дар заъфу пирӣ, дар таъсири тарбият ва дар одоби сӯхбат. Насри китоби насри мусаччаъ [оҳангин] аст ва ҳамин хондани онро лаззатбахштар мекунад. Зимни ин ки ҳамроҳии наср ва назм ҳам дар ин амр бисёр муассир аст. Таъсири ин китоб бар фарҳанги омма дар тӯли солҳо ва қарнҳои мутамодӣ ба андозае буда, ки имрӯз бисёре аз зарбулмасалҳо ва калимоти қисорӣ, ки дар суҳанони рӯзмарра ва гуфтаҳои авому хос вучуд дорад, аз ин китоб гирифта шудааст ва ин нишон медиҳад, ки имрӯз мо – алорағми адамшиносӣ бо ин китоб – ба таври ғайримустақим вомдори он ҳастем ва аз он бисёр нуктаҳо гирифта ва омӯхтаем, ки дар ин мақола ба зикри намунаҳое аз он мепардозем.

Аз айни анбӯҳи зарулмасалҳои мавҷуд дар Гулистон, ба панҷ даста аз онҳо, ки дар назди мардум роиҷтаранд, ишора мегардад:

Аввал: маҷмуъаи масалҳои дар мавриди илму дониш ҳастанд: Саъдӣ дар ин гуруҳ аз масалҳо таъкид бар лузуми фарогирӣ ва омӯхтани илм, мазияти он бар қудрати молӣ ва ё ҷисмонӣ ва мерос ва ҳамҷунин ишора бар лузуми ҳамроҳии илму амал, ки ҳар қадом мукаммали дигаре ҳастанд ва ба танҳои фокиди арзишанд, дорад, ки эътиборанд аз:

1. Олимеро, ки гуфт бошаду бас,

Ҳар чи гуяд нагирад андар қас.

Олим он қас бувад, ки бад накунад,

На бигӯяд ба халқу худ накунад.

2. Ду қас ранҷи беҳуда бурданду саъйи бефоида карданд: яке он, ки андӯхту нахӯрд ва дигар он, ки омӯхту накард.

3. Илм чандон, ки бештар хонӣ,

Чун амал дар ту нест, нодонӣ.

На муҳаққиқ бувад на донишманд,
Чорпое бар ӯ китобе чанд.

4. Олими нопарҳезгор, қури машғаладор аст.
5. Се чиз пойдор намонад: мол бе тичорат ва илм бе баҳс ва мулк бе сиёсат.
6. Якero гуфтанд, олими беамал ба чӣ монад, гуфт ба занбӯри асал.
7. Ҳар ки илм хонду амал накард бад-он монад, ки гов ронду тухм наҷфшонд.
8. Турo хоханд пурсидан, ки ҳунарат чист, нагӯянд, ки падарат кист.
9. Тавонгарӣ ба ҳунар аст, на ба мол, ва бузургӣ ба ақл аст, на ба сол.
10. Онро, ки ақлу ҳиммат ва тадбиру рой нест,

Хуш гуфт пардадор, ки кас дар сарой нест.

Назоири масалҳои зикршуда, ки дар «Гулистон»-и Саъдӣ омадааст, дар осори шоирону нависандагони дигар ва ё ҳатто дар байни мардум низ метавон дид, монанди:

1. Илм дорӣ, амал на, дон, ки харӣ,
Бори гавҳар барӣ ва коҳ х(в)арӣ. (Саной)
2. Илмро чуз ки амал банд надидааст ҳаким
Илмро кас натавонад, ки бибандад ба таноб (Носири Хусрав)
3. Илм к-аз аъмол нишонии нест
Колбуда дорад ҷониш нест (Амир Хусрави Дехлавӣ)
4. Илм бо кор судманд бувад,
Илм бекор пойбанд бувад.
5. Панду ваъз аз касе дуруст ояд,
Ки ба кирдори хубу ҷуст ояд.
Руи ваъзе, ки дар парешонист,
Айни шӯхию маҳз парешонист. (Авҳадӣ)
6. Олим, ки надорад амале мисли ҳиморе (ҳимор) аст. (Салмони Совачӣ)
7. Бо илм амал баробар гардад.
Коми ду ҷаҳон туро муяссар гардад (Абӯсаиди Абулхайр)
8. Илм биёмӯз амал пеша кун.
9. Олими беамал чун дарахти бебор аст.
10. Ҳунар беҳтар аз гавҳари номдор (Амсол ва ҳакам 46/1, 265/1)

Дувум: дар мавриди таъсири мусоҳибат ва ҳамнишинии афрод: ки ба ду даста тақсим мешаванд; ҳамнишинӣ бо афроде, ки дорои рафтори поку соlexанд ва Саъдӣ пайваста инсонҳоро ташриқ ба муошират бо онон мекунад. Чаро ки муътақид аст инсон ба таъби иртибот бо ин гуна афрод, аз хулқу ҳӯи некашон таъсир мепазиранд. Дар муқобил дастаи дуввум афроде ҳастанд, ки дорои разоили ахлоқӣ ва зоти паст ҳастанд, ки ба инсонҳо тавсия мекунад, ки ба иллати таъсирпазирӣ аз рафторашон аз онон дурӣ гузинанд.

1. Гили хушбӯй дар ҳаммом рӯзе,
Расид аз дасти маҳбубе ба дастам.
Бад-ӯ гуфтам, ки мушкӣ ё абирӣ,
Ки аз буи диловези ту мастам.
Бигуфто: «Ман гили ночиз будам,
Валекин муддате бо гул нишастам.
Камоли ҳамнишин дар ман асар кард,
Вагарна ман ҳамон хокам, ки ҳастам.»
2. Бо бадон гашт ёр ҳамсари Лут,
Хонадони набувваташ гум шуд.
Саги Асҳоби Қаҳф рӯзе чанд,
Пайи некон гирифтӯ мардум шуд.
3. Зи худ беҳтар ҷӯйи фурсат шумор,
Ки бо чун худӣ гум кунӣ рӯзгор.
4. Ҳар кӣ бо бадон нишинад, некӣ набинад.
5. Аз бадон чуз бадӣ наомӯзи,
Накунад гург пустиндузӣ.
6. Ҳар кӣ бо бадон нишинад, агар табиати эшон дар ӯ асар накунад ба феъли эшон мутаҳам гардад, то агар ба хароботе равад ба намоз, мансуб шавад ба ҳамр хурдан.
7. Ҳакиме, ки бо ҷуҳол дарафтад,
Бояд ки таваққуи иззат надорад.
8. На аҷаб гар фуру равад нафасаш,

Андалебии ғуроб ҳамқафасаш.

Барои масалҳое, ки унвон шуд метавон, намунаҳои дигар дар байни соири шоирон, нависандагон ва мардуми омма пайдо кард, ки ба шарҳи зер мебошад:

1. То тавонӣ мегурез аз ёри бад. (Мавлавӣ)
2. Дӯстӣ бо мардуми доно накуст. (Мавлавӣ. Низомӣ)
3. Ҳамнишини ту аз ту бех бояд,
4. То туро ақлу дин бифизояд. (Мавлавӣ)
5. Ҳамнишини мардуми доно гузин.
Ҳамнишини лошахор, хӯрокаш мурдор аст.
6. Ҳамнишинам хар (бад) бувад,
То ман аз ӯ хартар (бехтар) шавам.
7. Набояд, ки бадпеша бошад дӯст,
Ки хар кас хиёнат кунад гумонад, ки ӯст.
8. Дуто говро, ки пеши ҳам банданд, ҳамранг намешаванд вале ҳамхӯ мешаванд.
9. Бо дег биншинӣ сиёҳ мешавӣ.

Масалҳое, ки ихтисос ба одоби сӯҳбат кардан дорад: Саъдӣ боби ҳаштуми «Гулистон»-ро ихтисос ба одоби сӯҳбат кардан додаст, ки баёнгари аҳамияти мавзӯ аз назари ӯ мебошад. Шомили нукоте чун: сухан гуфтан дар мавқеи муносиб, вақтшинос будан, парҳез аз пургӯию пурҳарфӣ, қатъ кардани сухани дигарон, дурандешӣ қабл аз сӯҳбат кардан ва дар ниҳоят ишора ба ин матлаб, ки тариқай ҳарф задани ҳар фард нишондиҳандаи шахсияти он фард аст, мебошад.

1. Забон бурида бех, кунче нишаста саму букм,
Бех аз касе, ки забонаш набошад андар ҳакам.
2. Забон дар даҳон, эй хирадманд чист?
Калиди дари ганчи соҳибхунар.
Чу дар баста бошад, чӣ донад касе,
Ки чавҳарфуруш аст ё пиллавар.
3. Агар чӣ пеши хирадманд, хомӯшӣ адаб аст,
Ба вақти маслиҳат он бех, ки дар сухан кушӣ.
4. Ду чиз тирай ақл аст: дам фуру бастан,
Ба вақти гуфтани гуфтан ба вақти хомӯшӣ.
5. Чу коре бефусули ман барояд,
Маро дар вай сухан гуфтан нашоад.
В-агар бинам, ки нобиною чоҳ аст,
Агар хомӯш биншинам гуноҳ аст.
6. То мард сухан нагуфта бошад,
Айбу хунараш нухуфта бошад.
7. Аввал андеша в-онгаҳе гуфтор,
Пойбаст омадаю паси девор.
8. Чу як бор гуфти мағӯ боз пас,
Ки ҳалво чу як бор хӯранд, бас.
9. Суханро сар аст, эй хирадманду тан,
Маёвар сухан дар миёни сухан.
10. Хабареро, ки донӣ диле биозорад ту хомӯш то дигаре биёрад.
11. Одамиро забон фасеҳа кунад,
Чавзи бемағз сабуксорӣ.
12. Хар ки дар пеши сухани дигарон афтад то мояи фаслаш бидонанд,
Пояи чахлаш бишиносанд.
13. То надонӣ, ки сухан айни савоб аст,
Бояд ки ба гуфтан даҳан аз ҳам нагушой.

Ҳамон тавре, ки мулоҳиза мешавад, теъдоди масалҳои ин гурӯҳ аз соири гурӯҳҳо бештар мебошад, ки нишондиҳандаи аҳамияти он мебошад. Намунаҳои мушобеҳи мисолҳое, ки дар боло зикр шуд, вучуд дорад, ки бад-ин тартиб мебошад:

1. Хамӯшӣ пардапӯши роз омад,
На монанди сухан ғаммоз омад. (Ваҳшӣ)
2. Хомӯшӣ дуном саломат аст. (Қобуснома)
3. Сухане, ки нохуш хоҳад омад, ногуфта бех. (Абулфазли Байҳақӣ)
4. Зи дониш чунон туро моя нест,
Бех аз хомӯшӣ ҳеч пироя нест. (Фирдавсӣ)
5. Забоне, ки андар сараш мағз нест,

Агар дур биборад, ҳамон нағз нест. (Фирдавӣ)

6. Ба ногуфта бар чун кӣ ғам хӯрад,
Аз он бех, ки бар гуфта кайфар барад. (Асадӣ)

7. Чи некӯ достоне зад, яке дӯст,
Ки хомӯшӣ зи нодонсухан некӯст. (Вис ва Ромин)

8. Эй забон ҳам оташӣ, ҳам хирманӣ,
Чанд аз ин оташ дар ин хирман занӣ. (Мавлавӣ)

9. Забон гувоҳи ҳоли гӯянда аст.

10. Хомӯш бошу фориг аз олам бош.

11. Агар гуфтан сим бошад, хомӯшӣ зар аст.

12. То напурсандат магӯ, аз ҳеч боб.

Чаҳорум: маҷмӯи масалҳое, ки тавсия ба нуктасанҷӣ ва насиҳатпазирӣ дорад. Чаро ки мардуми доно аз назари Саъдӣ касоне ҳастанд, ки аз ҳамаи рӯйдодҳои зиндагӣ чи хубу чи ногувор дарси ибрат мегиранд. Ба иборати дигар, ин гурӯҳи аз масалҳо дар мазаммати афродест, ки дар ҳамаи масъалаҳо сатҳӣ менигаранд ва содаву бетафовут аз канори ҳаводис ва рӯйдодҳо мегузаранд.

1. Лукмонро гуфтанд: Ҳикмат аз кӣ омӯхтӣ? Гуфт: Аз нобиноён, ки то ҷой набинанд, пой наниҳанд.

2. Лукмонро гуфтанд: Адаб аз кӣ омӯхтӣ? Гуфт: Аз бедабон, ҳарчӣ аз эшон дар назарам нописанд омад аз феъли он эҳтироз кардам.

3. Нагӯянд аз сари бозича ҳарфе,
К-аз он панде нагирад, соҳиби хуш.

4. Мард бояд, ки гирад андар гӯш,
В-ар набиштаст, панд бар девор.

5. Насиҳат аз душман пазируфтанд хатост, валекин шунидан равост, то ба хилофи он кор кунӣ, ки айни савоб аст.

6. Ҳазар кун, з-он ҷӣ душман гӯяд он кун,
Ки бар зону занӣ дасти тақобун.

Гарат роҳе намояд рост чун тир,
Аз ӯ баргарду роҳи дасти чап гир.

Намунаҳое аз масалҳои соири шоирону нависандагон ва дар назди мардуми омма, ки мафохими мавриди назар дар масалҳои зикршударо дорад.

1. Аз ҳар кӣ диҳад панд шунидан бояд. (Абулфараҷи Рунӣ)

2. Хирад аз беҳирадон омӯз эӣ шоҳи хирад,
Ки ба таҳриф қалам гашт хати мард қавим. (Абуҳанифа Аскофӣ)

3. Адаб аз бедабон ҷустаанд ва ин масал аст,
Масали газофа нагуфтанд, халқ дар афвоҳ. (Ҳоҷи Саид Насро... Тақво)

4. Исо (а) гуфтанд: Туро ин адаб ки омӯхт, гуфт ҳеч кас ҳаме ҳар ҷӣ аз дигаре зишт дидам, аз он ҳазар кардам. (Кимӣи саодат)

5. Адаб аз бедаб омӯз.

6. Бишнава аз ҳар кӣ бувад панд ва бад-он боз машав,
Ки чу ман банда бувад аблаҳу бо қалби салим.

Панҷум: охири гурӯҳ аз масалҳои мадди назар дар ин мақола ихтисос ба мақолаи таълим ва тарбият дорад. Саъдӣ дар мавриди таълиму тарбия назари нисбӣ дорад, бад-ин маъно, ки дар бархе аз мавридҳо инсонро тарбиятпазир медонад, ки метавонад аз тариқи омӯзишу парвариш, соҳиби рафтору кирдори писандида ва некӯ шавад. Саъдӣ дар ин ҷо ба иқтисобӣ будани таълиму тарбият ишорат мекунад, дар муқобили ҳикояте дар китоби «Гулистон» ишора мегардад, ки ба зотӣ будани рафтор ва кирдори инсон тавачҷӯҳ дорад, ки ҳатто бо таълиму тарбият низ ғайри қобили тағйир ҳастанд. Ҳамчунин, масалҳое, ки ба вижагии муаллим ва устод шоиста ва ё ҳатто синни омӯзишпазирӣ кӯдакон ишора шудаанд.

Барои ошноии бештар ба бархе аз масалҳое, ки дар мавриди омӯзишу парвариш дар «Гулистон» мавҷуд аст, ишора мешавад:

• Партави некон нагирад ҳар кӣ бунёдаш бад аст,

Тарбият ноахлоқро чун гирдакон бар гунбад аст.

• Бо бадон гашт ёр ҳамсари Лут,

Хонадони набуваташ гум шуд.

Саги Асҳоби Каҳф рӯзе чанд,

Пайи некон гирифтум мардум шуд.

• Оқибат гургзода гург шавад,

Гар чӣ бо одамӣ бузург шавад.

- Шамшери нек аз оҳани бад чун кунад касе,
Нокас ба тарбият нашавад, эй ҳақим касе.
- Хӯи бад дар табиате, ки нишаст,
Надихад чуз ба вақти марг аз даст.
- Хари Исо гараш ба Макка баранд,
Чунки биёяд ханӯз хар бошад.
- Чӯби тарро чунон ки хоҳӣ печ,
Нашавад хушк чуз ба оташ рост.
- Тарбият яксон аст, валекин табоеъ мухталиф.
- Истеъдодан бетарбият дарег аст ва тарбияти номустаид, зоеъ.
- Ҳар ки дар хурдияш адаб накунад,

Дар бузургӣ фалоҳ аз ӯ бархост.

- Устод муаллим чӯ бувад беозор,
- Хирсак бозанд кӯдакон дар бозор.
- Чаври устод беҳ зи меҳри падар.

Ҳол баррасиё мушоҳидаи амсоли зикршуда дар осори соирин ва назди мардум:

- Зи нопокзода мадоред умед,
Ки зангӣ ба шустан нагардад сапед. (Фирдавӣ)
- Бо бадон кам нишин, ки дар монӣ,
Хӯпазир аст нафси инсонӣ. (Саной)
- Ҳаст танҳой беҳ аз ёрони бад,
Нек чу бо бад нишинад бад шавад. (Мавлавӣ)
- Дарахти талх ҳам талх бар оварад бар,
Агар чӣ мо дихемаш обу шакар (Вис ва Ромин)
- Нашавад нек ниҳоде, ки зи мисоқ ба даст.
- То набошад чӯби тар, фармон набарад гову хар
- Чӯби устод/охунд гул аст, хар кӣ нахӯрад хал аст.
- Тағйири моҳият маҳол аст.
- Силии муаллим набувад аз озор.
- Тарбият дар солхӯрдагон камсамар бошад.
- Ниҳолро то тар аст, рост кунанд
- Асбе, ки дар чилсолағӣ суғон гиранд, майдони қиёматро шоёд.

Бегумон баррасӣ ва мутолиоти «Амсол ва ҳикам» дар ҳар ҷомеае метавонад дар шинохти фарҳанги омиёнаи он ҷомеа судманд воқеъ гардад. Ба баёни дақиқтар шинохти зиндагии иҷтимоӣ ва фарҳангии мардум аз тариқи баррасии фарҳанги омиёна кӯмаки муассире ба иртиқои равобити иҷтимоӣ ва фарҳангӣ ва заминаи муносибе барои ба зистани афрод ҷомеаро фароҳам месозад.

Мутолиоти «Амсол ва ҳикам» муаллиқ ба «Гулистон»-и Саъдӣ, ки аз назари мавзӯ ва мӯҳтаво ба панҷ даста «Илм ва дониш», «Мусоҳибат ва ҳамнишинӣ», «Одоби сӯҳбат», «Нуктасанҷӣ ва таълим», «Тарбият» тақсим шуда намоёнгарии қору фаъолият ва зиндагии мардум аст. Ба баёни дақиқтар ҷанбаи тафаннунӣ ва таҷаммулӣ надошта, балки мукаммали амал ва василае барои иртиқои зиндагӣ махсуб мешавад. Зимнан аз як сӯ сода ва бепироя буда ва аз зиндагии мардум сарчашма мегирад. Аз тарафи дигар имкони интиқоли шифоҳии он аз тариқи сина ба сина ва насл ба насл фароҳам мегардад.

Ба таври кулӣ метавон гуфт, Саъдӣ ба монанди ҳар соҳибназаре тахти таъсири гузаштагони худ буда ва бар ояндагон низ таъсири амиқу шигифтангезе гузоштааст, ки ғайри қобили инкор аст, ки имрӯз шохид ба қор бурдани андешаҳои Саъдӣ тахти унвони амсол ва ҳикам дар забони омиёнаи мардуми форсидагон мебошем.

АДАБИЁТ

1. Саъдии Шерозӣ, Тасҳеҳ ва тавҷеҳи Фуломхусейни Юсуфӣ, Гулистон, ҷопи шашум, Техрон, Интишороти Амир, 1386.
2. Деххудо Алиакбар, Амсол ва ҳикам (давраи ҷаҳорчилдӣ), Техрон, Амири Кабир, 1386.
3. Дехгон Баҳман, Фарҳанги ҷомеа зарбулмасалҳои форсӣ, Техрон, Фарҳангистони забон ва адаби форсӣ, нашри осор, 1383.
4. Рухуламинӣ Маҳмуд, Гирди шаҳр бо ҷароғ, Техрон, Аттор, 1383.
5. Шарифии Гулпойгонӣ Фарачуллоҳ, Гузида ва шарҳи амсол ва ҳиками Деххудо (давраи ду ҷилдӣ), Техрон, Хирманд, 1387.
6. Фозили Неъматуллоҳ, Фарҳанг, мардум ва адабиёти омма// сайти бошгоҳи андеша, 1386.

МЕСТО ПОСЛОВИЦ И ПОГОВОРОК В «ГУЛИСТАН» -Е СААДИ

Целью данной статьи является рассмотрение и изучение места и значения пословиц и поговорок в бессмертной книге Саади «Гулистан». Данная книга содержит очень много поучительных наставлений, пословиц и поговорок, которые очень популярны среди народа и сегодня.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: культура, обычаи, фольклор, пословицы, «Гулистан» Саади, общение, образование, знания.

THE PLACE OF PROVERBS AND SAYINGS TO "GULISTAN" - SAADI

The purpose of given article is consideration and studying of a place and value of proverbs and sayings in the immortal book of Saadi "Gulistan". The given book contains many instructive manuals, proverbs and sayings which are very popular among the people and today.

KEY WORDS: culture, customs, folklore, proverbs, "Gulistan" Saadi, dialogue, formation, knowledge.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Сайид Саид Оқои* –соискатель факультета таджикской филологии Таджикского национального университета..

БАСОМАДИ ВОЖАИ «ДЕВ» ДАР «ШОҲНОМА»-И ФИРДАВСӢ

Содиклу Халилуллоҳ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дар «Авесто» вожаи daeva (Бортоломей, с. 677) ва дар форсии бостон вожаи daiva (Кент, с. 189) ва дар санскрит deva (Кент, с. 188) омадааст. Шақли бозсозишудаи Ҳинду ва урупои ин вожа deiuo аст. Дар форсии миёна dew (Макнези, с. 26) ба кор рафтааст. Қадимӣ ва дирангии ин вожа ба асри ориёиҳо мерасад. Девон дарвоқеъ гуруҳе аз Худоён ва парвардигорони ориёӣ буданд, ки бо омадани Зардушт ва таълими вай рад шуданд ва мавриди бе меҳрӣ қарор гирифтанд.

Ин вожа дар Ҳинди Бостон ба маънии фуруғ ва рушноии номи Худо аст. Дар бисёр забонҳои кунунии Ҳинд ва урупой низ ба ҳамон маънии Худо аст. Чунонки дар Юнони қадим Зевс (Вомикӣ, Ангурушон, с. 90) ва дар латин Divos ва фаронса Dieu дар англисӣ deity (Оксфорд, с. 228) ба ҳамин маъност.

Ба дурустӣ наменомем оё меҳрпарастӣ низ дар бод амр нишоне аз санавият(духудоӣ) дошта ё на ва чунончи пайравони меҳр аз мавҷудоти аҳриманӣ бим доштанд, ононро чи гуна меномиданд. Дар яштҳои ислохшудае, ки ба дасти мо расида, аз девон ба унвони мавҷудоти зиёнкор ёд шуда, аммо дев дар оғоз ба «Эҷадони фуруғ», дар оини «Митр» итлоқ мешавад. Ва бад-ин сабаб аст, ки даргоҳони девон худоёни душманӣ, аъмоли дунёи бадӣ ва яздонӣ, ки Зардушт улухияти ононро мунқар гардида, қаламдод мешаванд. Ба иборати дигар, девон эҷадони ҷомеаи шарқ ҳастанд, ки бо ҷомеаи мӯътақиб ба гоҳон ихтилоф доранд ва кам-кам девон ба сурати Худоёни дуруғин дармеоянд.

Бар асоси устураҳои офариниш пас аз халқи ҷаҳони минуй ва модӣ ва халқи имшоспандон ва сипас девонро дар баробари эҷадон падида меовард. Бинобар ин дар муқобили ҳар эҷаде деве гуморида мешавад. Дарвоқеъ ин девон ва камалигон ҷузъи ёрон ва ҳамкорону қорғузори аҳриман ба ҳисоб меоянд ва ҳеҷ гуна қаринае, далел бар ин ки девон намоди таҷаллии ҳуди аҳриман ҳастанд, дар дасти мо нест. Дар ин ҷо бояд ёдовар шавем, ки камолаи девон фақат дар адабиёти зардуштӣ зоҳир мешаванд ва дар катибаҳои ҳақоманишӣ фақат суҳан аз девон аст.

Дар баҳше аз сангнавиштаи Хашоёр (ба се забон-форсии бостон, эламӣ ва бобули) ки дар тахти Чамшед ба даст омадааст, аз девон ном бурда шудааст. Ин сангнавиштаҳо бо унвони хрн дар сафаҳоти 150 ва 151 китоби «Граммари форсии бостон» овардааст, ки ин тараҷумаи он аст:

«Дар миёни ин кишварҳо ҷое буд, ки қаблан девҳо парастид карда мешуданд. Пас аз он ба хости Аҳрумаздо он маъбади девҳо парастид карда мешуданд, дар он ҷо ман Ахура Маздо ва Артро ба фуруғтанӣ парастид кардам».

Гуруҳе аз донишмандони шарқшинос назари Кент, Хонс Хортман, Ниберг ва Луӣ мӯътақиданд, ки девони ёдшуда дар ин катиба эҷадони ғайриёронӣ ҳастанд. Дар ин миён танҳо Хертасфелд мӯътақид ба эронӣ будани ин Эҷадон аст.

Ханс Хартман девони сангнавиштаҳо эҷадони бобули медонад ва барои исботи назари худ ба рӯйдоде, ки Херодот ривоят карда, истинод мекунад ва ба эътиқоди Луӣ тугӯни мавриди ишораи сангнавишта ҳамон исёни Юнониён аст, ки Хашоёршо онҳоро табааи имперотурии Эрон медонист ва ишора ба вайрон сохтани лонаи девон низ чизе ҷуз оташ задани кохи Агруппул ва маобиди он наметавонад бошад.

Аммо он чи мусаллам аст Хашоёршо дар ин катиба ба сароҳат парастиди девонро мамнӯъ сохтааст, лизо девони ёдшуда дар катиба наметавонанд эҷадони ёронӣ бошанд ва набояд лонаи девонро (Хашоёршо дар мавриди ном ва мавқеияти чуғурофиёи он сукут ихтиёр мекунад), дар Отан

чустучӯ кард. Филвокеъ аз чамеи шавоҳид чунин бармеояд, ки девони мавриди ишораи катиба эзадони хоричӣ нестанд. Ва шояд ба хотири маъруф будани он ходиса ва он имкону шинохти он барои мардумони он замон ниёзе ба зикри он маҳал нарафтааст.

Номи бахше аз китоби «Авасто», «Вандедод» гуфта шудааст. Вожаи Vidæva сифат аст ба маънии Нодевӣ. Vi пешванд аст ба маънии ғайр ва daeva – дев. Vidævaro ба маънии «Зидди дев» ҳам гирифтаанд. Эронӣён ду гуруҳи Худо доштаанд: Гуруҳеро Ахуро гуруҳи дигарро daeva меномиданд. Зохиран бо ислоҳоти Зардушт Ахураҳо худони худро хифз кардаанд ва даиваҳо дев шуданд. Дев бозмондаи dew форсии миёна ва он худ бозмондаи daeva аст. Вандидод мусхафи videwdad форсии миёна аст, dad ба маънии қонун ва videw бозмондаи vidæva аст. яъне қонуни зидди дев ё ғайридеви.

Дар мутуни кӯхани эронӣ ба девони зиёде бармехурем, ки аксари онон вазифаи мушаххас ва сифати вижае доранд. Вале гуруҳе низ аз онон ҳамонанди эзадони гумном ҳастанд. Ин девҳо дорои қудратҳои яқсон нестанд ва аз назари аҳамият ва қудрати амал дар ҷойгоҳҳои вижае қарор доранд. Вазифаи девон фасад ва табоҳи мавҷудот ва падидаҳои ҷаҳони ахурай аст. Ғолиби тавсифҳое, ки барои девон дар мутуни мухталиф зикр шуда бад-ин шарҳ аст:

Онҳо ранги сиёҳ доранд, ба ҳамроҳи ҳайати раъбобару тарснок, аз сӯи шимол меоянд. Бузина хирс ва дигар чорпоёни зиёнкореро самараи издивоҷи «Ям» (Чамшед) дар пайи аз даст додани фарру фирори ӯ ба биёбон – бо як модадеву ҳамин тур самараи издивоҷи хоҳари ӯ «Яма» бо як деви нар медонанд. Сиёҳпустону зангиён низ аз ҳамбистарии як зани ҷавону як дев ва ё як марди ҷавон ва як парӣ ба вучуд омадаанд.

Ва тамоми ин вақоъ дар замони подшоҳии Заҳҳок иттифоқ афтадааст.

Девон метавонанд аз шакле ба шакле ва аз ҳайате ба ҳайати дигар дароянд. Гоҳе дар сурати инсон, зани ҷоду ва ғ. дармеоянд. Гоҳе дар шакли ҳайвонот ба сурати гург ва гӯр ва ё соири ҳайвонот зоҳир мешаванд. Аз сифати муҳими онҳо + ворона қор қардани онҳост, ки аз ҷумла дар «Шохнома» метавон ба ҷанги Аквондев ва Рустам ба иллати донишгари ин сифати девон ном бурд.

Ва гар гуям ӯро ба дарё фикан,
Ба кӯҳ афканад бадгуҳар ахраман.
Ҳама вожгуна бувад кори дев,
Ки фарёдрас бод кайҳонхидев!

Дар «Ёдгори Зарирон найзаи Видерафши ҷодуро, ки ба ҷанги Зарир омадааст, девони дӯзахӣ сохта ва бо заҳр олудаанд». Дар устура зиндагии Зардушт, девон ва ҷодугарон нақши бад манфии худро қомилан нишон медиҳанд. Дар Динкард чунин омадааст, ки: «Пас аз ба вучуд омадани Зардушт дар Зоҳидон девон аз нав саҳт дар нобуд қардани ӯ дар шиками модар қушиданд». Бо тундгарин таб ва дардоздордиҳанда ӯро бемор қарданд, то барои беҳбудӣ худ аз пизишкони ҷодугар ҷораҳои қард. Ин ҷо буд, ки муъҷизаи бузурге ошкор шуд. Чунонки гӯяд: Чунин шуд, ки онон (эздон) аз боло аз сӯи Урмузд ва Имшоспандон бар мавриди ӯ бонг бурданд, ки «Эй зане ки меравӣ, мабодо он ҷо равӣ, зеро аз ин балое, ки туро ба он дучор қардаанд, бо ҷодупизишкӣ беҳбудӣ намеёбӣ». Дастфароз шавӣ, бо даст хузум баргиру барои он кӯдак гӯшт ва равғани гов бибар, барои ӯ онҳоро бар оташ битоб ва барои ӯ ба бистар биҳоб, то тандуруст шавӣ. Он гоҳ духтар даст фаро шуст ва чунин қард ва чун (онро) хӯрд, тандуруст шуд.

Ҳамчунин дар асотири Монавӣ ишора ба устураи кӯхан ва на чандон маъруфи халқ ҷони модӣ аз тани девон шудааст ва низ хилқати ҷаҳон аз тан нахустин дар асотири зардуштӣ ҳам вучуд дорад.

Девон аз лиҳози ҷинсият ҳам ба сурати музаққар ва ҳам муаннас вучуд доранд. Вале аксари онон музаққар ҳастанд. Аз ҷумла девҳои маъруф дар устураҳои эронӣ, ки аглаби мутун аз онҳо ба унвони ҷинси муаннас ёд қардаанд, метавон аз парӣ ё парико, ҷӯҳӣ ё ҷӯҳико, Авдаки дев ва Бушоспи дев ёд қард, ки ҳар як дар сурати қорбурд дар мутуни мавриди таҳқиқ ҷудоғона мавриди шарҳу баррасӣ қарор хоҳанд гирифт.

Шумораи девон низ ҳаммонанди Шумораи эздон беинтиҳо аст, аз ҷумла метавон аз деви оз, деви хашм, деви марг ва табоҳӣ, деви ниёз, деви ошӯб ва ғавғо ва мастӣ, деви кину кайфар ном бурд.

Аввалин бор дар «Шохнома» дар достони Каюмарс аст, ки сухан аз дев ба миён меояд. Каюмарс ба фарзанди худ Сиёмак меҳри фаровон дошт ва танҳо ахримани бадсигол буд, ки бо ӯ душманӣ дошт. Пас писараш Ҳачаврони девро ба ҷанги Сиёмак мефиристад ва дар ин набард Сиёмак қушта мешавад.

Достони ҷанги Сиёмак бо пури Ахриманро Табарӣ чунин нақл мекунад: «Сиёмак аз ҷое ҳамеомад, дар роҳ девону париён бар ӯ камин қарданд. Ӯ бо эшон ҳарб қард ва ҳамаро ҳазимат қард ва ӯ ҳаста ба хона бозомад ва нолон шуд. . . пас Сиёмак дар он наздики бимурд ва Каюмарс ӯро бар кӯхи Балх бурд, бар он қанори шаҳр, ки Марвазӣ гӯянд, сугудонӣ қард ва он ҷош бинҳод». Каюмарс пас аз он ба василаи навиди Сурӯш аз азо берун меояд ва ба набарди девон мепардозад. Ва Хушанг писари Сиёмакро барои шикаст додани девон равона мекунад.

Аммо шикасти воқеии девон ва саркубии онҳо дар замони Тахмурас писари Ҳушанг сурат гирифт. Ба хотири ҳамин ҳам вай ба Тахмураси Девбанд маъруф аст.

Писар буд мар ўро яке хушманд,
Гаронмоя Тахмураси Девбанд.

Лақаби девбандӣ барои Тахмурас дар мутуни таъриҳӣ ва кӯҳани мо ба суратҳои мухталифе ба ҷой мондааст, ки дар ин ҷо зикри чанд намуна аз онҳо ишора мешавад. Дар «таърихи Табарӣ» дар фасли «Гуфтор андар подшоҳии Тахмураси девбанд омадааст»: «Аз паси ӯ (Ҳушанг) Тахмурас подшоҳӣ бигрифт, ва муғон гӯянд: ӯ бут парастид, дурӯғ гӯянд, ки ӯ худои Азза ва Ҷалл парастид. У бар дини Идрис буд ва Ҳудои Азза ва Ҷалл ўро чандон нирӯ дода буд, ки девонро ва Иблисро фармонбардори хеш карда буд ва эшонро фармуд, ки аз миёни халқ берун шавед ва ҳамаро аз ободониҳо берун кард ва ба биёбонҳо ва дарёҳо фиристодшон».

Дар «Форнома» ба фармони чихил сол подшоҳии ӯ ишора мешавад:

«Ў чихил сол подшоҳии ҳама ҷаҳон кард ва Тахмурас пеш аз он ки шох шуд, ҳама дар ҷанги мутамардон ва девон буд, ўро девбанд гуфтандӣ».

Ҳамчунин «Зайналаҳбор» дар ин боб ба тафсили бештаре сухан гуфтааст: «Чун Тахмурас бар тахти салтанат бинишаст, девон бар мардумон мусаллат гашта буданд, ӯ бо девон ҳарб кард ва эшонро ранҷ намудани мардумон боздошт ва кор бар девон танг шуд ва ҳар ҷо ки аз эшон бигрифтӣ, ҳаме куштӣ ва ҳама ранҷ ҳаме намудӣ, то девон ба наздики ӯ омаданд ва гуфтанд: то кай моро ба дард хоҳӣ доштан? Гуфт: он вақт ки ҷӯби хушк ва зехи хушк ба ҳадис оянд ва дарахт ҷомаи мулк барорад ва бод андар мушт бигирем ва таоме хуш бихӯрам, ки ўро гов накушта бошад ва оташ напухта бошад.

Пас эшон танбур бисохтанд. Гуфтанд: Ин ки ҷӯб ва зех, ки сухан мегӯяд ва кирми Абрешимро биёварданд, ки то бар дарахти абрешим танид ва аз он бипухтанд ва битофтанд. Гуфтанд: ин ки дарахт, ки ҷомаи мулк бор овард ва занбури ангубин ниҳоданд ва гуфтанд: Ин ки таоми хуш, ки бе ранҷи гов ва пухтани оташ биёмад ва ин корҳо се дев карданд: Якero Ҳаштам, дигаре Доваро ва сеюми Вантув ном буд».

Пас аз он ки Тахмурас девонро асир кард, онҳо аз Тахмурас зинҳор хостанд ва ба ҷои он қавл ба омӯзиши ҳунарии нав ба ӯ доданд ва он ҳунар чизе ҷуз набуд, Фирдавсӣ чунин овардааст:

Кашидандашон хаставу баста хор,
Ба ҷон хостанд он замон зинҳор.

Чун озод шуданд ва Хусрав навиштанд, хонданро биёмӯхтанд. «Гачорубалумам» низ ба ин матлаб ишора кардааст:

«Тахмурас аз фарзандони Авшаҳанг аст, ки ба чанд падар ба вай мерасад. Вай бар шеваи ниёи хеш буд. Дар кишварҳо бигашт ва ҷое дар Порсро, ки сипас Шопур онро боз сохт, бунёд ниҳод ва дар он ҷо бимонд. Табаҳкоронро гӯем, аз шаҳрҳо дур кард. Вай нахустин касе аст, ки ба порсӣ навиштааст».

Аз ин баъд девон дар «Шоҳнома» аз ҷумла фармонбардорон одамиёнанд. Сипас навбати ҳукумат ва подшоҳии Ҷамшед фаро мерасад. Ў низ девонро ба кор меғуморад, силоҳи ҷангӣ ва либоси ҷангиро таҳия мекунад, ҷомеаро ба табақоти мухталиф тақсим мекунад, аз девон дар эҷоди меъморӣ ба тариқи ҳандасӣ ва ҳисобшуда истифода менамояд ва аз дили санги хоро гуҳарҳои қимате пайдо мекунад, зиндон месозад ва ҳамчунин бӯҳои хушero ба кор мебарад ва илми пизишкиро ривоч медиҳад ва киштисозиро бино мениҳад ва дар ниҳоят девонро маҷбур ба сохтани тахте мекунад, ки ҷавоҳиришон буд ва ҳар гоҳ, ки мехост ба гардиш биравад, ба рӯи он менишаст ва девон онро ҳамл мекарданд. Пас аз итмоми ин тахт ва нишастани Ҷамшед он рӯзро Наврӯз ном ниҳод.

Ба фарри каёнӣ яке тахт сохт,
Чи моя бад-ӯ гавҳар андар нишохт.
Ки чун хостӣ, дев бардошгӣ,
Зи Ҳомун ба гардун барафрошгӣ. . .

Дар «Шоҳнома» дар замони подшоҳии Манучеҳр борҳо аз ҷангҳои Соми Наримон бо девони Мозандарон рафтааст. Девон бори дигар дар достони Ҳафт хони Рустам ҷилва мекунад. Рустам барои наҷоти Кайковус, ки дар ҷанголи деви Сапед гирифтор шудааст, ба сӯи Мозандарон меравад. Деви Сапед бо тавассул ба ҷоду ва эҷоди ҳавои сард сипоҳиёни Эронро шикаст дода в ононро нобино ва сипас зиндонӣ кардааст ва 12 ҳазор деви ҷангиро бар онон гуморидааст. Рустам дар роҳ бо зани ҷоду рӯбарӯ мешавад ва пас аз гузар аз муҳлоки бисёр ба Мозандарон мерасад. Ибтидо сари Аржанги девро ки солори Мозандарон буд, чун гунҷишқаке аз тан ҷудо мекунад, сипас бо куштани деви Сапед ва ҷаконидани ҳуни ҷигари ӯ дар ҷашми Ковус ва сипоҳиёнаш дидагони онҳоро бино мекунад.

Чунин гуфт, к-эй шоҳи донишпазир,
Ба марги бадандеш ромиш пазир. . .
Ба Рустам чунин гуфт Ковуси кай,

Ки эй гурду фарзонаи некпай.
Ба чашми ман андар чакон хуни ўй,
Магар боз бином туро низ рўй.
Ба чашмаш чу андар кашиданд хун,
Шуд он дидаи тира хуршедгун.

Охирин набарде, ки дар «Шохнома» бо девон матраҳ аст, достони набарди Рустам бо Аквондев аст. Дар замони подшоҳии Кайхусрав шикоят аз гурхаре мешавад, ки бар асбон ҳамла мебарад ва андومه саҳт дурушт дорад ва мучиби озору азият шудааст. Рустам довталаби ҷанг бо ӯ мешавад:

Бидонист Рустам, ки он нест гӯр,
Або ӯ кунун чора бояд на зӯр.
Чуз Аквондев ин нашояд будан,
Бибоисташ аз бод тега задан.

Пас аз чанд рӯз Аквондев бар ӯ зоҳир мешавад. Вале вақте Рустам қасди гирифтаниро дорад, нопадид мешавад:

Чунин гуфт к-инро набояд фиканд,
Бибояд гирифтани ба ҳамми каманд. . .
Бияндох Рустам касникаманд,
Ҳама хост корди сарашро ба банд.
Чу гӯри диловар камандаш бидид,
Шуд аз чашми ӯ дар замон нопадид.

Билохира, Рустам пас аз се рӯзу шаб асб тохтан ба дунболи Аквондев хаста дар канори чашмае мехобид ва Рахшро банигоҳбонӣ мегуморид. Дев чандин бор ба Рахш зоҳир мешавад ва Рахш бо садои худ Рустамро бедор мекунад. Вале ҳар бор дубора нопадид мегардад. Рустам аз Рахш асабонӣ мешавад, вале дар охир бор Аквондев бар ӯ зоҳир мешаваду Рустамро аз миён баланд мекунад ва аз ӯ мехоҳад, ки худааш интиҳоб кунад, ки ӯро ба кӯҳ афканад ё ба дарё? Рустам бо илм ба ин ки девон ворона кор мекунад, аз ӯ тақозо мекунад, ки вайро ба кӯҳ афканад ва бад-ин гуна ҷони солим бадар мебарад.

Ба ҷуз аз мавриди зикршуда шоир ҳар кучо, ки аз шарорат ва гумроҳӣ ва сарпечӣ аз қонунҳои адолату додгарӣ ва хурӯҷ аз дин сӯҳбат мекунад, ин аъмолро ба дев нисбат медиҳад ва ин дуруст ҳаммонанди муғни Аваҷост, ки барои ҳар навъ шарру табоҳӣ деви хося қарор додаст.

Бар асоси он чи ки гузашт, девоне, ки ба ном аз онҳо ёд мешавад, аз мартабаи Худой пойин омадаанд. Ҳамон тавр устура вақте ба ҳамоса табдил меёбад, ин иттифоқ табиӣ менамояд. Онон интиҳое ҳастанд, ки ба дини қуҳани худ пойдор боқӣ мондаанд ва ҳозир ба пазируфтани дини ҷадид нашуданд ва ин гуруҳ кам-кам ҷамоатеро ба унвони девиён дар муқобили маздиснон ба вучуд оварданд. Фирдавсӣ барои тавачҷӯҳ ба ин амрҳо аз ҳамон ибтидо девонро мардуми бад мешиносад ва ононро мардумоне муаррифӣ мекунад, ки сипос Яздонро надоранд:

Ту маар девро мардуми бад шинос,
Қасе, к-ӯ надорад зи Яздон сипос.
Ҳар он к-ӯ гузашт аз раҳи мардумӣ,
Зи девон шумар, машмар аз одамӣ.

Ва бад-ин тартиб ба сароҳат изҳор медорад, ки девон низ аз одамиён будаанд. Гувоҳи ростии сухани Фирдавсӣ китобе аст ба номи «Таърихи хонадони Мураши Мозандарон», ки дар асри Сафавӣ навишта шуда ва дар он бад-ин номҳо бармехӯрем: Отомирдев, Алванддев, Арчанг писари Алванд, деви машхур ба Качал-қалъаи Авлод (роҳнамои Рустам) ва ғ. Ҳанӯз дар Мозандарон афроди хонадони девсолор аз маъруфони он диёранд. Китобҳои бисёре ҳастанд, ки дар он мардуми Мозандарон бо лақаби дев ёд шудаанд. Монанди «Оламоро»-и шоҳ Исмоил, «Эҳёулмулк», «Таърихи Систон».

Дар «Луғатнома»-и Деххудо вожаи девро ба маънои навъ аз шайтон ва Оҳарман овардааст. Вожаи дев дар «Шохнома» 287 бор ба қор рафтааст. Ҳамчунин вожаҳои ибораҳои бисёре дар «Шохнома» ҳаст, ки аз вожаи дев сохта шудаанд: девбача, девбанд, наррадев, девзода, девсоз, деви ҷангӣ, деви Настӯҳ, дасти дев, ҷанголи дев, сари дев, дили дев, руҳи дев, тани дев ва ғ.

Сифати девона аз вожаи дев ва пасванди -она сохта шудааст. Аз ин гуна сифат дар форсӣ бисёр вучуд дорад, мисли риндона, мастона.

Дуктур Муин девонаро ба унвони яке аз таркиботе, ки бо вожаи дев сохта шуда, мураккаб аз калимаи дев бо алиф ва нуни ҷамъ ва ҳои нисбат медонад, ки ин қомилан иштибоҳ аст ва наметавон дар ин калима –онро чун аломати ҷамъ ҳисоб намуд.

Хамин тарик, вожаи дев чи дар алохидагӣ ва чӣ дар таркиби дигар калимаҳо маънӣ зоҳир намуда, ба унвони як вожаи омӯхтани ва қобили тадқиқ матраҳ мешавад.

АДАБИЁТ

1. Суфори Наҳрӣ. Мавҷудоти аҳриманӣ дар «Шохнома»-и Фирдавӣ. Техрон, 1383.
2. Маскуб Шоҳрух. Суги Сиёвуш. Техрон, 1354.
3. Нёзде Т. Ҳамосаи миллии Эрон. Техрон, 1327.
4. Волф Ф. Фарҳанги «Шохнома»-и Фирдавӣ. Техрон, 1377.
5. «Шохнома»-и Фирдавӣ (чопи Москва), 1934.

ЧАСТОТА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ СЛОВА «ДЕВ» («ДЕМОН») В «ШАХНАМЕ» ФИРДОУСИ

В данной статье автором подвергнуто изучению и рассмотрению частота использования слова «дев» («демон») в бессмертном произведении великого персидско-таджикского поэта Фирдоуси «Шахнаме». Слово «дев» («демон») как в отдельности так и в составе других слов имеет свое собственное значение и может рассматриваться как слово, которое подлежит изучению и рассмотрению.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: «Шахнаме» Фирдоуси, слово «дев» («демон»), частота использования слова «дев» («демон») в «Шахнаме» Фирдоуси, изучение и исследование слова «дев» («демон»).

FREQUENCY OF USE OF THE WORD "MAIDENS" ("DEMON") IN "SHAHNAME" FIRDAUSI

In given article by the author it is subjected studying and consideration frequency of use of a word "maidens" ("demon") in immortal product of great Persian-Tajik poet Firdausi of "Shahnama". The word "maidens" ("demon") as separately and as a part of other words has own value and can be considered as a word, some is subject to studying and consideration.

KEY WORDS: «Shahnama» Firdausi, a word "maidens" ("demon"), frequency of use of a word "maidens" ("demon") in "Shahnama Firdausi", studying and research of a word "maidens" ("demon").

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Содиқлу Халилulloҳ* – соискатель Таджикского национального университета.

ШОИР- ФАРМОНРАВОИ МУЛКИ СУХАН

Маҳмудризо Ҳасаннаҷод

Институти забон ва адабиёти ба номи Рӯдакии АИ ҶТ

Бояд бидонем, танҳо аморате, ки дар килки офариниш ва ҷаҳони ҳастӣ метавон бар маснади он таъя зад, тахти салотин ва зӯрмандони ҷаҳон нест, балки аморатҳои дигар низ вучуд доранд, ки битавонанд мучиби мубоҳот гарданд. Ончунон ки паёмбарон ва авлиёуллоҳ амирони кишвари диланд ва аҳли фақру ниёз на ба даргоҳи амирони дунё, балки ба боргоҳи боазамати Зулҷалоли валиқром инони фақри Алаллоҳ доранд ва бо тарқи тааллуқот ва эҳсоси бениёзӣ ба дунё авҷи ниёзмандишон ба Худост ва бад- он чунин меболанд. Қавли Паёмбари ақрам(с): «Алфақру фаҳрий».

Аз тарафе дигар, кишваре вучуд дорад ба номи иқлими сухан, ки вусъати қаламрави он беш аз вусъати қаламрави амирони дунёст. Чаро ки сухан аз комилтарин офаридагони Худост, ҳам дар осмон чарасн дорад, ҳам дар замин. Он чи аз сухан дар замин чарасн дорад, оби бориқа аст аз шоҳрӯди нутқи осмонӣ, ки Худованд онро равонаи осӣби зеҳну забони мо кардааст, то дар ин ҷанд сабоҳ дунёи гандумамонро орд кунем ва ниёзҳоямонро баргараф созем. Иқлими сухан бисе густардатар ва пахновартар аз ақлими дунё аст, чун тарафе аст барои баёни тамоми ҳақиқат, чи заминӣ ва чи осмонӣ. Худованд мафҳуми муғлақи вучудро (аам аз вочиб, мумтанеъ ва мумкин) тахти тасарруфи мулки сухан қарор дода ва суханро зарфи баёни ин ҳақиқат кардааст. Нозиш ба фармонравои мулки сухан бисе башукӯҳтар аз мубоҳот ба фармонравои иқлимҳои ҳафтгона аст, чаро ки ба иллати иртибот бо нутқи осмонӣ ҷовидонагии абадиро ба дунбол дорад. Ҳукумати инон низ бар дилҳост, на бар танҳо. Ҳатто, бояд гуфт, шохони дунё дар зинда мондани номшон маҷноси шоирон ҳастанд. Филмасал, агар Саъдӣ дар дебочаи «Гулистон» зоҳиран фаҳр мекунад, ки дар замони омиле одил ва мардумдор чун Саъдӣ Зангӣ мезияд ва таҳаллуси шеърӣ хешро аз номи ӯ бармегирад ва меғӯяд номи ман дар қанори номи Саъд бинни Зангӣ ҷовидон монад, таоруф ва тавозеи бузургманишонае беш нест, он ҳам аз ҷиҳати риояти гурури шохонаи ҷаноби Саъдӣ Зангӣ:

Ки Саъдӣ, ки гӯи балоғат рабуд,
Дар айёми Бӯбақр бинни Саъд буд.
Ҳам аз бахти фархундафарҷоми туст,
Ки таърихи Саъдӣ дар айёми туст.(3, 59)

Ба ҳар ҳол, аморати кишвари суҳан, ки ҳамон шоирӣ аст, саҳт дархӯри фаҳру мубоҳот аст ва Низомӣ, шоири орифи Ганҷа на танҳо бар ин фармонравойӣ огоҳӣ доштааст ва бад- он нозидаст, балки ба иллати асолат ва наҷоди зотии миллий ва динӣ, ки дорад, шарт ва шуруте барои шоирӣ қоилад аст, ки суҳанвар бо риоят ва тааҳҳуд ва илтизом нисбат ба онҳо метавонад иддаои фармонравойии мулки суҳан ё аморати шоиронаро дошта бошад. Ў муътақид аст, шоир дар сурате фармонраво ва амири мулки суҳан мешавад, ки риояти мавозини шаръӣ ўро машҳур гардонад ва агар шоир аҳли шариат ва динварзӣ нест, чи бехтар, ки ин корро раҳо кунад, чаро ки агар шоир аҳли шариат варзидан бошад, шеъри ў пойгоҳе осмонӣ пайдо мекунад ва шеър аз олами малакут нишоне аз дарахти кунор(сидратулмунтаҳо) ба ў мидиҳад, мартаба ва мақоме баланд меёбад, султон ва фармонрави кишвари маънӣ мешавад, билкиноя булбули арш мешавад ва аз олами барин ва олами маънии суҳан меғўяд(3, 291):

То накунад шаръ туро номдор,
Номзади шеър машав зинҳор.
Шеъри ту аз шаръ бад- он ҷо расад,
К- аз камарат соя ба чавзо расад.
Шеър туро сидра нишоне диҳад,
Саптанати мулки маонӣ диҳад.
Шеър барорад ба амирит ном,
К- «ашшуаро умароул калом.»(1, 203)

Оре, аз дидгоҳи Низомӣ шоир ва суҳанваре, ки нисбат ба сурудани ашъори хеш тааҳҳуд ва илтизومي ахлоқӣ ва маънавӣ дорад, ба боргоҳи ақдаси илоҳӣ роҳ меёбад, риштаи андеша ва суҳани ў ба ҷаҳони барин мутгасил мешавад ва аз он ҷо илҳом мегирад ва дар ҳолате хос аз ҷаҳони моддӣ бурида мешавад ва рӯҳаш ба ҷаҳони маънавӣ уруҷ мекунад ва булбулвор он чи меғўяд ва месарояд, аз оламе дигар аст ва дарвоқеъ, шоироне аз ин даст булбулоне ҳастанд, ки бар тахти пояи арш нишаста ва ҷаҳчаҳа мезананд ва нағмасаройӣ мекунанд. Бинобар ин, бо мардуми дигар ҳамонандӣ надоранд:

Булбули аршанд суҳанпарварон,
Боз ҷӣ монанд ба ин дигарон.
З- оташи фикрат ҷу парешон шаванд,
Бо малак аз ҷумлаи хешон шаванд.

Агар оташи андеша дар вучуди шоирон шўълавар гардад, онон ҳампо ва ҳамруғбаи фариштагон мегарданд ва ҳатто, дар сайри рӯҳонӣ ва меъроҷи хеш дар осмонҳои андеша ва вилояти дилу ҷон, он хангом ки суръати сайри андешаи шоир фузунӣ мегирад ва фалакро пушти сар мегузорад, аз сипехри Ҷабрайил маркабе ва аз боди Исрофил бодзан барои хеш месозад. Ситоишҳои Низомӣ дар ин абёт рангу бӯе осмонӣ ба худ гирифтааст ва ў бо ишора ба меъроҷи ҳазрати Расул(с.) шармгинона меъроҷи шоиронаи хешро ба тасвир мекашад:

Дар тағи фикрат равиши гарм дошт,
Бурд фалакро, вале озарм дошт.
Борғаҳ аз сипехри Ҷабрайил сохт,
Бодзан аз боди Сирофил сохт.

Ҳамон гуна ки мушоҳида мегардад, андешаҳои Низомӣ дар бораи фармонравойӣ ва аморати шоирона ба сўйи осмон авҷ гирифтааст ва рӯҳи баланди ў дам ба дам ва бештару бештар ба сўйи олитарин дараҷоти инсонӣ метозад. Ў барои хештан меъроҷе шоирона қоилад аст ва он қадр ба худ часорат мидиҳад, ки дар ин меъроҷ бар шахлари Ҷабрайил бинишинад, аммо ин сайри рӯҳонӣ беҳадду марз нест ва ҷое фаро мерасад, ки пўяи буроқи андешаи Низомӣ дигар барқе надорад ва барои риояти эҳтиром иродатмандона пешӣ поӣи паёмбарон зону мезанад ва шоириро сояе аз паёмбарон медонад ва он ҷо ки бузургон саф мекашанд, паёмбарон дар сафи пешин ва шоирон дар сафи пасин қарор мегиранд:

Пардаи розе, ки суҳанпарварист,
Сояе аз сояи пайғамбарист.
Пешу пасе баст сафи кибриё,
Пас шуаро омаду пеш анбиё.
Ин ду назар махрами як дўстанд,
Ин ҳама мағзанду дигар пустанд.

Ҳақим Низомӣ, ки шоире аст аҳли хилвати дил ва дарки асрори ноби илоҳӣ, ба хубӣ огоҳ аст, ки ситоиши суҳандонӣ ва аморати шоирона агар ҳамроҳ бо фаҳр ба меъроҷи рӯҳонӣ ва пайравӣ аз анбиё бошад, метавонад ҷовидонагии номи ўро тазмин кунад. Ў пас аз талфиқи ин ду(шеър ва маънавиёт) ва ба назм кашидани он ҷун воизе, ки мустамандонро ба хубӣ мавъиза карда ва шўълаҳои оташи имонашро дар дили онон афкандааст, хештан хушнуд ва сабукбол, бидуни заррае тамоили

«зигбаср» ва таваҷҷӯҳ ба остонҳои дигар бар сари зонуи вилоятистони хеш сар мениҳад ва аз расидан ба чунин оромише бар худ меболад ва моро низ ба ёфтани сарое хуштар аз ин хучраи танги дунё навид медиҳад:

Он ки дар ин парда навоеш хаст,
Хуштар аз ин парда сароеш хаст.
Бо сари зонуи вилоятситон
Сар наниҳанд бар сари ҳар остон.
Чун сари зону қадами дил кунад,
Дар ду ҷаҳон даст ҳамоил кунад.

А Д А Б И Ё Т

1. Деххудо Алиакбар. Амсоли ҳикам.- Техрон: «Амири кабир», ҷопи саввум, 1352
2. Сарватиён Бехрӯз. Шарҳи «Махзануласрор»-и Низомии Ганҷайи.- Техрон: «Барг», ҷ. 1, 1370
3. Хазоилӣ Муҳаммад, Шарҳи «Бӯстон»-и Саъдӣ.- Техрон: «Ҷовидон», ҷопи ҳаштум, 1352

ПОЭТ - ПОВЕЛИТЕЛЬ ЦАРСТВА СЛОВА

В данной статье автором подвергнуто изучению и рассмотрению место и назначение поэта как повелителя царства слова с точки зрения великих персидско-таджикских поэтов Саади и Низами. Автор приводит примеры из бессметной книги «Гулистан» Саади о месте и значении поэта в воображаемом им царстве слова и великих возможностях поэта в руках которого находится мощное оружие под названием – слово.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: поэт, слово, царство слова, повелитель царства слова, Саади и Низами, «Гулистан» Саади.

THE POET – THE MASTER OF THE KINGDOM OF THE WORD

In given article the author subjects studying and consideration a place and a high aspiration of a poet as master of a kingdom of a word from the point of view of great Persian-Tajik poets of Saadi and Bottoms. The author results examples from books "Gulistan" Saadi about a place and value of the poet in a kingdom of a word imagined by it and great possibilities of the poet in which hands there is a powerful weapon under the name – a word.

KEY WORDS: the poet, a word, a word kingdom, the master of a kingdom of a word, Saadi and Bottoms, "Gulistan" Saadi

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Махмудризо Хасаннажод* – соискатель Института языка и литературы им. А.Рудаки АН РТ

БАҲОР – ШОИРИ ОЗОДИСАРО

Маҳноз Олимӣ

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ин мақола пажӯҳише аст дар чигунагии таъсиргузории инкилоби маршрута ба зехну забони шоири барҷастаи Эронӣ-Баҳор бо як баррасии иҷмолӣ дар чигунагии шаклгирии ин инкилоб ва авомиле, ки дар сохтани ин ҳаракати Умумӣ муассир буданд. Ҳатто дар ғазал низ сухан аз озодӣ, илмгарой, хирадварзӣ истибдодситезӣ буд. Дар мақола ду унсур-ранҷ бурдан аз набуди озодӣ ва шикаста шудани устухонҳояшон зери ҷарҳҳои истибдод буд.

Неҳзати маршрута чунбише фикрӣ ва иҷтимоӣ буд, ки дар андеша ва афкори суханварони он даврон асар кард. Ривочи озодихоҳӣ, адолатҷӯӣ ва баробарии ҳуқуқи иҷтимоӣ дар тӯдаҳои мухталифи мардум ва ташнағони озодӣ ва адолат таъсири хайратангез дошт. Таъсире ки андешаи мардумро ба сӯи як таҳаввули иҷтимоӣ раҳнамун шуд. Ин неҳзати адабиёте ҷалидро ба вучуд овард, ки посухгӯи эҳсос ва андешаи мардуми он рӯзи кишвари мо буд.

Аз назари коркард доираи шумули шеър дар ин давра умумият ёфт ва ба унвони забони барандаи неҳзат дар ихтиёри рӯзномаҳо ва матбуот қарор гирифт. Адабиёт ҳам мисли дигар мазохири андеша ва фарҳанг ба мардум рӯи овард ва инъикоси арзишаҳои иҷтимоиро вачҳи химмати худ қарор дод. Бинобар ин аз шеъри ин давра дигар на ба унвони падидае тачаммулӣ мунҳасир ба гурӯҳҳои маҳдуд, балки ҳамчун амре умумӣ ва мутааллиқ ба гурӯҳҳои васеи ҷомеа бояд сухан гуфт, ки ба ҷои иртиботи мустақим бо дарбор ва гурӯҳҳои болоии иҷтимоӣ аз тариқи матбуоти мутааллиқ ва бо мӯхтавои сиёсӣ ва инкилобӣ мавриди алоқаи ҳамагонӣ қарор дод.

Ҷаҳонишиносии шоирони давраи маршрута бо илҳом аз ҳаводис ва муқтазиёти замони шакл мегирифт, бар рӯи ҳам нигариши шоирон ва нависандагон нисбат ба ҷаҳони берун дигаргун шуд ва шоирон дар як бархурди пӯё маҷмӯаи ҳаётро ба манзалаи воқеияте малмус ва ҳадафманд дар назар мегирифтанд. Аз назари ин гурӯҳ шеър василае барои баёни воқеияти ҷомеа аст ва роҳе барои бехтар шудани зиндагии мардум медонанд ва ҳар гуна шеър, ки аз шеваи реалистӣ пайравӣ накунад, шеър

намедонанд ва ақида доранд, ки паём ва мӯхтавои нав бояд дар шаклу қолаби нав арза шавад, то дар чунбиши инқилобии мардум таъсир дошта бошад.

Аз назари сохти фаннӣ, яъне забон ва мусиқӣ, шеър дар ин давра ду масири маззо ва мутафовитро дар пеш гирифт. Гурӯҳе монанди Адибулмамолик Фарҳонӣ ва Муҳаммад Тақии Баҳор огоҳии лозим, ки бо суннатҳои адабии Эрон доштанд, аз забони фохир ва пурсалобат гузашта, ки ба аруз ва суннати мусиқии шеъри форсӣ таъя дошта, истифода мекарданд ва бад-он саҳт пойбанд буданд. Гурӯҳе дигар монанди Саид Ашрафиддини Гелонӣ, Мирзода Ишқӣ, Ориф Қазвинӣ, Фарруҳӣ, Деххудо забони кӯча ва бозорро баргузиданд ва бо тасмимоте, ки дар ин тариқ аз худашон нишон медиханд, аз қабули он бархурдор шуданд ва шеъри озодӣ суруданд ва дар ашъори худ аз вожагони воридотӣ, мазомин ва қолабҳои чаҳид истифода мекарданд.

Рӯйдодҳои фикрӣ, ки дар ҷомеа иттифоқ меафтод, боис шуд, то шоирони суннатгаро ба ҳамхониш сурат ва маъно ва ниёз ба таҳаввул пай бурданд ва аз қолабҳои мутанаввеъ бо мазомини чаҳид истифода карданд ва тановуъи бештаре ба вазн ва қофия бахшиданд, ҳатто Маликушшуаро Баҳор шоири суннатгаро 25 шеър дар қолабҳои тарҷеъбанд, таркиббанд ва мухаммас сурудааст, ки ношӣ аз таҳаввули андешагии ин аср мебошад.

Дар ин давра ду омилҳои асосӣ боиси таҳаввул дар сурати шеър шуд. Бо тавачҷӯх ба дигаргунӣ, ки дар низомии сиёсӣ сурат гирифт, шеъри ин давра мазмуни аслии худро аз сиёсат мегирифт. Зеро шоирон бо тавачҷӯх ба масъулияте, ки дар баробари ҷомеа доштанд ва дар ҷиҳати огоҳибахшии сиёсӣ ба ҷомеа аз вожаҳои сиёсӣ истифода мекарданд:

Ба маҷлис омад ёр аз фароғасион аҷаб он ки,
Ба ҳеч коре ба ҷуз қатли ман ирода накард.

(Девони Ориф, с. 211)

В-он кас, ки шуд вақилу зи машрута ҳарф зад,
Дӯзах бувад ба рӯзи ҷазо парлумони ӯ.

(Девони Баҳор, с. 144)

Аҳли тадлис фирорӣ шуда зи аҳли паттик,
Ҳамчунон к-аз сипаҳи Олмон урдуи фаранг.

(Девони Баҳор, с. 247)

Дар ин давра бо пешрафти илм ва текнулуҷӣ дар ғарб васоили тозае барои зиндагӣ сохта шуд, ки пас аз муддате ин васоил ба Эрон оварда шуд. Аз номҳои ин лавозим метавон, коняк, шомпун, громофун, телроф, жемонстика, турн ва ғайраро ном бурд.

Қолаби шеъри дар ин давра то худуди зиёд тағйир ёфтааст. Тақаноҷ ба қолабҳои шинохташудаи суннатӣ дар Баҳор ва Адибулмамолик бештаре дар гурӯҳи мутамоил ба замони кӯчабозор, Ориф ва Саид Ашрафиддин камтар аст. Гурӯҳи аввал ба қасида ва ғазалу маснавий мутамоиланд ва дастаи дувум ба қолабҳои навтар мисли мустаҷод, дубайтӣ ва ҳатто тарона тавачҷӯҳи бештаре нишон медоданд ва ба ҳама мавозин ва нуқоти борики аруз ва қофия ва ҳатто дастури забони расмӣ ҳам пойбандии ҷандоне надоштанд ва шеърро бештар абзоре барои баёни таҷрибаҳои фикрӣ ва отифии худ талаққӣ мекарданд.

Бо огоҳии инқилоби машрута мутаҳаввилоти тозае дар адабиёт сурат гирифт, ки ношӣ аз иртиботи ғарб ва таъсири осори тарҷума аст дигаргунӣ, ки дар заминаҳои мухталифи иҷтимоӣ фарҳангӣ ва фикрӣ иттифоқ афтод, мучиб шуд, то адабиёти мутаносиб бо шароити ҷомеа шакл бигирад. Шоирони машрута худро мутааххид медонистанд, ки дар ҷиҳати огоҳӣ бахшидан ба мардум талош кунанд ва ба ормонҳои машрута амал кунанд.

Ҳосаи ҷомеаи демокротик ва озод наметавонист дар қолаби суннатӣ ва баста баён шавад. Ба ҳамин хотир шоирон аз қолабҳои монанди мустаҷод, таркиббанд ва мусаммаат истифода мекарданд, зеро ин қолабҳо ба сарояндаи озодӣ амали бештар медихад.

Дар ин давра шеър аз назари мӯхтаво ва дурнамоӣ ҳам таҳаввул пайдо кард ва по ба пои замон пеш рафт. Дарвоқеъ адабиёти машрута аз назари мафҳум ва мӯхтаво дар арсаи адабиёти ҳазорсолаи Эрон адабиёте чаҳид аст, ки ба хотир доштани эҳсосоти поки мардумдӯстӣ ва маҳнатҳои дар муқобили шароити мавҷуд мавзеи инқилобӣ ба худ мегирад.

Қасида, ки пеш аз ин даврон василаи маҷҳ ва васф буд, василаи баёни эҳсосоти миллӣ ва интиқодҳои сиёсӣ ва иҷтимоӣ шуд. Ғазал дар адабиёти машрута василаи таҳриқи афкори умумӣ ва тарвеҷи андешаи озодихоҳӣ ва меҳнатдӯстӣ ва баёни мағлаби сиёсӣ гардида, метавон гуфт ҳамроҳ бо таҳаввулоте, ки дар арсаи иҷтимоӣ, сиёсӣ, ва фарҳангӣ иттифоқ меафтод, таҳаввуле дар мӯхтавои шеъри ба вучуд омад, ки масоил ва мушкилот ва рӯйдодҳои ҷомеаро тарсим кардааст. Аз ҷумла ин мафҳум ба масоиле монанди бегонасизӣ, ҷаҳлу хурофот, ҳуқуқи зан, меҳнатҳои, озодӣ, ҳуқуқи коргарон ва истибдодсизӣ ишора дорад, ки дар ин поённома ба ҳар як аз ин мафҳум хоҳем пардохт.

Тахавули шеър аз мадехагӯӣ ба баёни мафохими ахлоқӣ ва иҷтимоӣ сиёсӣ. Мадехасароӣ дар тӯли 11 қарн дар ҷомеа вучуд дошт. Шоирон ифтихор мекарданд, ки яке аз ходимони подшоҳ ҳастанд ва талош мекарданд, то вориди дарбор гарданд. Авзои номусоиди сиёсӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва иқтисодии кишвар мучиб мешавад, ки шоирон ба мадеҳасароӣ рӯй биоранд ва авзои номусоид дар ағлаби давраҳо ба таври якнавохт вучуд доштааст. Дар чунин аҳвол мардум ба ҳоли худ раҳо мешаванд, ҷуз ба ниёзҳои аввалияи худ намеандешанд ва ба корҳои ғайр аз масъалаи маишат ва ҳифзи ҷони худ коре надоранд.

Шоироне, ки вориди дарбор мешуданд аз даромадҳои зиёде бархурдор буданд. Онон вазифа доштанд дар ашъори худ азамат ва қадосати подшоҳро фаромӯш накунанд ва ҳамвора итоат аз подшоҳро вочиб бидонанд. Шоирони дарборӣ, бо ин ки аз ношоистагӣ ғасод ва ҳавасронии шох оғоҳӣ доштанд, вале дар мадеҳи худ аз онон ба сифоти инсонӣ монанди шучоат, инсон будан ва саховат ёд мекарданд. Ин вазъ то авохири даврони Қочор ҳамчунон идома ёфт.

Дар асри маршрута дар натиҷаи ошноӣ ба андешаҳои мутафаккирони ӯрупой, нашру густариши рӯзнома мадеҳасароӣ тарк шуд. Андешамандони бисёре бо навиштани рисолаҳо ва мулоқоти бисёр талош карданд, то аз қудрати мутлақои подшоҳ коста шаванд ва ихтиёри подшоҳ дар ниҳодҳои тақсим гардад, ки мардум дар амалкарди он нақшдоранд.

Дар ин давра шоирон аз шоху дарбор безор буданд. Мадҳ ва санои шохонӣ амирон ва васфи ҷамоли ёр на танҳо зебанда нест, балки гуноҳе бузург ва нобахшиданӣ аст. Шоирон мадҳро нанги бузург медонанд. Масалан, дар давраи Музаффариддиншоҳ аз Ориф шох хост, ки бо иваз кардани аҳо ва аммома ба дарбор ворид шаванд, вале Ориф пушидани либоси дарбориро нанги бузург медонист. Дар ин давра на танҳо шоирон ба мадҳҳои шохон напардохтанд, балки дар мавриди бисёре ба сухане аз шох ва амалкарди ӯ интиқод менамуданд ва гоҳ ба шох тавҳин мекарданд ва ӯро иллати бадбахтиҳои ҷомеа медонистанд.

Дар аввалҳои қарни XIV-и қамарӣ бо тахаввулоте, ки дар заминаи мухталифи сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии Эрон падида омад, бештар шоирон бо хост ва ормони ҷомеа ва иқтисодӣ замони шеър суруданд ва дар роҳи бедорӣ мардум гом бардоштанд ва дар мавридҳои бисёре меҳан ва мардуми ситамдидаро ёри карданд. Гурӯҳе аз ин шоирони инқилобӣ ҷони худро дар дифоҳ аз озодӣ ва Ватан ниҳоданд ва ба дастӣ Хукумат ба қатл расиданд.

Аз авохири силсилаи қочор ба вижа аз замони салтанати Музаффариддиншоҳ ба сабаби вучуди истибод, тавсеаи ғасод ва харобии авзоӣ оммуно нохушнуд ва ҳашмигӣ сохта буд, шоирон ва нависандагон ба ҳимоят аз мардум ба сурудани ашъори тунди инқилобӣ ва интиқодӣ ва навиштани мақолот пардохтанд ва мазомине дар ин давра мавзӯи ашъори шоирон қарор гирифт, ки дар давраҳои пешин камтар вучуд дошт. Дар ин давра шоирон ва нависандагон ба сӯи мардум рӯй оварданд ва хостаҳо ва афкори ононро мунъакис карданд, дар сурате, ки пеш аз истиқрори маршрутият шоир худро дар миёни мардум ҳис намекард ва бо мардум пайванде надошт. Ҳадафи шоир дидани Султон, амир ва вазир буд, ки тибқи салиқа ва хости онон шеър бисароид ва шоирон ифтихор мекарданд, ки яке аз ходимони дарбор ҳастанд. Баъд аз истиқрори маршрута ин вазъ дигаргун шуд ва асри қадиде дар ҳимояти сиёсӣ ва иҷтимоӣ ва адабии миллати Эрон ба вучуд омад.

Зиндагии Баҳор. Баҳор аз ҳамон кӯдакӣ тезхуш ва кунҷков буд. Худаш дар мавриди кӯдакиаш ин гуна меғӯяд: Аз синни чаҳорсолагӣ маро ба мактаб супурданд. Муаллими ман зани ноҳонда буд, ки дар маҷалла манзил дошт. Дар ҳафтсолагӣ «Шоҳнома»-ро назди падарам дар айёми таътил меҳондам ва маонии мушкили онро падарам ба ман мефаҳмонд.

Солҳои кӯдакии Баҳор зери сояи падар бо суръати ҳар чи тамомтар сипарӣ шуд ва ба 18-солагӣ расид. Муҳаммад Козими Сабурӣ мулаққаб ба Маликушшуаро даргузашт. Бо рафтани ӯ Баҳор, ки фарзанди аршади хонавода буд, масъулияти қафолати хонаводаро бар ӯҳда гирифт.

Ду сол пас аз марги падар, ҳангоме ки инқилоб дар саросари кишвар реша давонид, Баҳор Маликушшуаро ба сафи маршрутчиён пайваст, дар ҳоле ки бист сол бештар надошт.

Ҷараёни сиёсӣ-иҷтимоӣ аср пой ӯро ба сиёсат кашонид. Марги Музаффариддиншоҳ ва оғоз ҳукумат Муҳаммадшоҳ, муқовиматҳои низ дар шаҳрҳои муҳими кишвар аз ҷумла Табрезу Рашт ва Машҳад ва ғ. ба вукӯб пайваст.

Дар ҳамон солҳо ашъоре дар муҳолифат бо даҳолатҳои рус, Фаронса ва Инглистон суруд, ки саранҷом ба таҳриқи бегонагон дастгир ва ба Рай таъбид шуд. Нахустин мулоқоти сиёсӣ-иҷтимоӣ Баҳор дар Рӯзномаҳои «Тус» ва «Ҳаблулматин» ба ҷоп мерасиданд. Баҳор дар Хуросон ба узвийат ба Ҳизби демократ даромад.

Даҳаи ахири умри Маликушшуаро ба татбуоти адабӣ ва илмӣ ва тасҳеҳи мутини қадими адаби форсӣ, тадрис дар донишқадаи адабиёт, интишори маҷаллаи донишқада, ки ба ҳангоми намоёндагӣ дар қанори рӯзномаи «Навбаҳор» интишорашро оғоз кардааст, меғузарад. Тасҳеҳи китоби «Таърихи Сиёстон», таълифи китобҳои «Сабқиносии ва Таърихи мухтасари аҳзоби сиёсии

Эрон ва нигориши сесаду ҳафдаҳ мақолаи илмӣ-адабӣ, ки дар чароиди мухталиф ба чоп мерасиданд», аз қорҳои муҳими ин давраанд.

Озодихоҳӣ дар шеърӣ Баҳор. Баҳор он хангом, ки фарёдҳои озодихоҳӣ аз ҳар тарафи кишвар ба гӯш мерасид боди суҳан меод.

Баҳор дар ибрази озодихоҳӣ, ибтидо бо баргаштан ба гузаштаҳо аз ҳисси озодихоҳӣ паҳлавонони асотир суҳан мегӯяд ва сипас аз ҷунбишҳои озодихоҳӣ, ки дар ин марзу бум ба вуқӯ пайвастанд, баҳс мекунад, то ба давраи муосир мерасад.

Масалан, ба неҳзати озодихоҳӣ, ислохталабии сарбадорон мерасад, мегӯяд:

Сурури аҳрори Эронанд оли Сарбадор,
К-аз фишори зулм ошӯфтанд аз сабзавор.
Шаҳри Нишобур бигрифтанду пас шаҳру диёр,
В-аз даҳоқин лашкаре карданду берун аз Шумор.
Сарбадорон бар сараш дар хоки Гургон рехтанд,
Ҳамчун шери шарза хунашро ба хок омехтанд.

Маликушшуаро дар ғазалҳои хеш низ ба масъалаи озодагӣ рӯ меорад:

Сари озодаи мо миннати афсар накашад,
Тани ворасти мо ҳасрати зевар накашад.
Мо фақирони тиждаст зи худ беҳабарем,
Ҷуз сӯи ҳақ дили мо ҷониби дигар накашад.

Ҷ ғазали машхуре дорад, ки маликушшуаро онро дар охири бор дар зиндон будан сурудааст:

Ман нагӯям, ки маро аз қафас озод кунед,
Қафасам бурда ба боғеву дилам шод кунед.
Ёд аз ин мурғи гирифтӣ кунед, эй мурғон,
Ҷун тамошӯи гулу лолаву шамшод кунед.
Ҳар кӣ дорад зи шумо мурғи асире ба қафас,
Бурда дар боғу ба ёди манаш озод кунед.

Дар идомаи ғазал аз зулму ҷаври Ҳоким ба ҷомеа интиқод карда, дар поёни ғазал аз ноҳақ гирифтӣ шуда, ихори таассуф намудааст ва муҳотабашро ба ғанимат шумурдани озодӣ фаро хондааст:

Кунчи вайронаи зиндон шуд агар саҳми Баҳор,
Шукри озодиву он ганчи Худодод кунед.

Қитъаи «Орзуи маҳол» аз дигар ашъори баҳор аст, ки дар он аз устураи озодӣ ситӯиш шудааст. Маликушшуаро дар ин қитъа аз орзуҳои маҳол, яъне озодӣ суҳан мекунад:

Гар ба озодагӣ забон будӣ,
Кори озодагон равон будӣ.
В-агар ин сифати суҳан гуфтӣ,
Мардуми сифла бе нишон будӣ.

Дигар аз рӯбиҳо дар бораи иззату озодагӣ ҷунин мегӯяд:

Мо бодаи иззату ҷалолат нӯшем,
Дар роҳи шараф аз дилу аз ҷон нӯшем.
Гар дар сафи разм ҷома аз хун нӯшем,
Озодагиро ба бандагӣ нафрушем.

Хулоса, Маликушшуаро Баҳор ба унвони як шоири озодисаро дар арсаи адабӣ порсӣ ёд шуда, усули озодандеширо дар қарни муосир зербинои демукрусӣ донист.

АДАБИЁТ

1. Фаршадвард Хусрав. Дар бора адабиёт ва нақди адабӣ. Техрон, 1368, ҷ.2. с.286.
2. Райснӣ Таҳм. Ҳайдар Амууғли даргузар аз тӯфонҳо. Табрз. 1384, с. 39.
3. Бурқатӣ Муҳаммадбоқир. Суҳанварони номии Эрон. Техрон. 1386, с.586.
4. Хуққӣ Муҳаммад. Муруре бар таърихи адабиёти имрӯзи Эрон. Техрон, 1380, ҷ.2. с. 457.
5. Некуҳиммат Аҳмад. Зиндагонӣ ва осори Баҳор. Техрон. 1378. с.137.

БАХОР – ПОЭТ ВОСПЕВАЮЩИЙ СВОБОДОЛЮБИЕ

Данная статья посвящена изучению поэтической и общественной деятельности великого Иранского поэта Бахора Маликушшуаро, который в своей поэзии воспевал свободу и свободомыслие и принимал активное участие в общественной жизни своей страны.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Маликушшуаро, свобода, поэтическое мировоззрение, поэт и революционное движение, язык, литературные традиции.

BAHOR– THE POET SINGING FREELOVES

Given article is devoted studying poetic and public work is great the Iranian poet Bahor Malikushshuaro who in the poetry sang of freedom and free-thinking and accepted active in public life of the country.

KEY WORDS: Malikushshuaro, freedom, poetic outlook, the poet and revolutionary movement, language, literary traditions.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Махноз Олими* - соискатель факультета таджикской филологии Таджикского национального университета.

ТУРСУНЗОДА ВА ФАЙЗ АҲМАДИ ФАЙЗ

В.С. Абдуллоев

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Робитаҳои адабӣ ба маънои умумиаш, ин дохил шудани як адабиёт ба дунёи адабиёти дигар аст. Ҳар як адабиёти миллии хусусияти фардӣ худро дар таъсир ва робитаҳои мутақобила бо адабиётҳои дигар устуворона нигоҳ медорад. Барои ҳаматарафа омӯхтан ва равшан кардани анъанаҳои аслии ва қонунияти тараққиёти он зарурӣ пайдо шуда аст. Барои ҳамин яке аз вазифаҳои муҳимтарини адабиётшиносии муосир, таҳқиқоти протсеси ҳамкорӣ адабиёт, муоинаи адабиёти ҳар як мулки алоҳида дар контексти адабиёти ҷаҳонӣ ба шумор меравад.

Чандин сол инҷониб мутахассисони адабиёт, ба ҷиҳати умдаи процесси адабӣ дахл намуда, дар бобати омӯхтани масъалаҳои типологӣ, дарёфти умумияти мавзӯ ва оҳангҳо, ҷиҳати муштарак ва ба ҳам наздикии осори ин ё он адиб ба хулосаи муҳими назариявӣ омада, муқарар кардаанд, ки шоири нависандагонӣ барҷастаи давраи замонаҳои муқаддимаи вазифаи адабиёти бадеиро мувофиқи шароити замону макони муайян таъин намудаанд.

Дар солҳои охири олимони тоҷик ва покистонӣ амиқ паҳлӯҳои гуногуни фаъолияти Мирзо Турсунзода ва Файз Аҳмади Файзро меомӯзанд. Дар протсеси ин кор равшан мешавад, ки на ҳамаи ҷанбаҳои ҷаҳонфаҳмии Турсунзода ва Аҳмади Файз таҳқиқ шудаанд. Яке аз чунин ҷанбаҳои робитаҳои мутақобилаи асарҳои Аҳмади Файз бо асарҳои шоирони тоҷик мебошад. Ин робита мόνанди риштаи сурх аз байни бисёр асарҳои назмиву насрии шоир мегузарад.

Намунаи намоёни адибони бузурги замони нав, ки анъанаҳои гуногуншаклии адабиёти ҷаҳониро эҷодкорона қабул карда, аз сари нав кор карда баромадаанд, дар Олмон – Гёте, дар Руссия – Пушкин, дар Қазоқистон – Абай, дар шабаҳқораи Ҳинд – Робиндранатҳ Тҳакур ва Муҳаммад Иқбол, дар Покистони имрӯз – Файз Аҳмади Файз, дар Тоҷикистон – С. Айни, А. Лоҳутӣ ва М. Турсунзода буданд, ки муҳимтарин маҳаки эҷодиёти онҳо чун дигар классикони адабиёти ҷаҳонӣ ин баландсанъатии калом ва воқеияти мардумӣ, мувофиқати фитрӣ дар доираҳои миллии ва умумибашарӣ ба шумор меравад.

Дар зиндагии бадеии бисёр халқҳо, дар тараққиёти андешаҳои ҷамъиятӣ ва сарвати рӯҳии миллии онҳо бе ягон шақу шубҳа таъсири шоирони бузург ва асарҳои онҳо дида мешавад. Яке аз чунин суҳанороён устод Мирзо Турсунзода ва Файз Аҳмади Файз буданд, ки фарҳанги рӯҳии покистонӣ ва тоҷикро ба пеш такон дода, таҷрибаи бадеии онҳоро ғанӣ гардониданд.

Ҳатто дар гуногунии оҳангнокии дарки муҳит ва ҷаҳонфаҳмии Турсунзода ва Аҳмади Файз дида мешавад, ки онҳо лоиқи омӯзишу таҳқиқоти ҷиддӣ мебошанд.

Мавзӯи ин мақола равшан намудани баъзе мотивҳои барои шоирони мумтоз Мирзо Турсунзода ва Файз Аҳмади Файз умумӣ, баъзе паҳлӯҳои мόνандии хусусиятҳои ғоявӣ бадеии ашъори онҳо, инчунин дарёфти ифодашавии ин робитаҳо мебошад.

Номи Мирзо Турсунзода дар собиқ Иттифоқи Шӯравӣ ва олами Шарқ бо ду роҳ машҳур шудааст, ки яке шеърӣ баланди обдори ӯ ва дигаре фаъолияти рӯзафзуни ҷамъиятӣ вай аст. Маҳсули эҷодии Турсунзода аз муборизаи собитқадмонае, ки дар роҳи муҳофизати сулҳи ҷаҳон ва озодии халқҳои ҷаҳондидаи Осиеву Африқо давом медиҳад, нест. Шоир яке аз намоёнтарин ходимони ҷамъиятӣ ин кишвари бузурги гуногунмиллати шӯравӣ буд ва ин ҳолат дар тамоми осори адабии вай нақши худро гузоштааст.

«Ман мавзӯи озодии халқҳои Шарқро тарк нахоҳам кард. Ба ин мавзӯ на танҳо кори эҷодии ман, балки инчунин тамоми фаъолияти ҷамъиятии ман бахшида шудааст», - мегӯяд худи шоир [1, 16].

Устод Айни ба Турсунзода мурочиат карда гуфта буд: «Шумо ҷавонед ва қобилияти калон доред, ханӯз ҳамаи қобилияти шумо инкишоф наёфтааст» [2, 107].

Оре, устод хато накарда буд. Мо имрӯз шохиди инкишофи беназири истеъдоди Турсунзода ва аз тарафи умум эътироф шудани он мебошем.

Мирзо Турсунзода солиёни дароз чун Раиси бахши шӯравии Кумитаи яқдидии мамлакатҳои Осиё ва Африқо, узви Раёсати Шӯрои умумичаҳонии сулҳ, Раиси Кумитаи тоҷикистони муҳофизати сулҳ баҳри равнақи ривочи ҳамдигарфаҳмӣ ва дӯстии халқҳои гуногуни олам, воқиф гардидани онҳо аз тамаддуни ҳамдигар, мубориза барои пойдор сохтани сулҳ дар рӯи ҷаҳон хизматҳои шоён кардааст. Дар ин чола ӯ бо шахсиятҳои бузурги мамолики мухталиф ҳамкорӣ кардаву бо иддае аз онҳо то поёни умр робитаи дӯстиву бародарӣ дошт, ки дар ин зумра шоири маъруфи ховарзамин, муборизи роҳи озодӣ ва пойдорӣ сулҳ дар рӯи ҷаҳон Файз Аҳмад Файз мебошад.

Соли 1949 дар шароити аз ҳар ҷиҳат душвор, дар шаҳри Лоҳур Анҷумани якуми нависандагони тараққипарвари Покистон барпо гардид. Анҷуман зери шиори мубориза баҳри сулҳ кори худро оғоз намуда, қатъи назар аз мамониятҳои зиёди пешомада, диққати бисёр адибони равшанфикр ва арбобони пешқадами ҷамъиятиро ба худ ҷалб намуд. Барои иштирок ба кори он аз Иттиҳоди Шӯравӣ низ бо сарвари раиси Иттифоқи нависандагони Шӯравӣ ва Кумитаи муҳофизати сулҳ, узви Шӯрои умумичаҳонии сулҳ Николай Тихонов ҳайати адибон ба Покистон рафтанд. Шоири маъруфи тоҷик Мирзо Турсунзода низ шомили ин ҳайат буданд.

Ду ситораи саъди осмони адабу фарҳанги Шарқ, ду марди муборизу мунодӣ сулҳ – Мирзо Турсунзода ва Файз Аҳмад Файз бори нахуст дар ҳамин Анҷуман бо ҳам вохӯрданд. Ин ибтидои дӯстии бузурге буд, ки минбаъд дар кӯраи ҳамкориҳои эҷодӣ адабӣ, талоши истиқрори сулҳ ва озодии ақвоми мазлуми олам обутабу ёфта, ба дараҷаи бародарӣ расид.

М. Турсунзода ва Ф.А. Файз дар як сол чашм ба дунёи ҳастӣ кушодаанд. Ҷараёни зиндагии онҳо аз ҳам фарқ кардаву дар эҷодиёти эшон инъикоси худро ёфтааст. Вале дар он нуқтаҳои ҳастанд муштарак ва тақдирсоз. Турсунзода баъди хатми донишгоҳи муаллимтайёркунии шаҳри Тошканд, фаъолияти кории худро дар соҳаи рӯзноманигорӣ ва адабиёт шурӯъ намуда, ҳамзамон дар корҳои ҷамъиятӣ иштироки фаъолоне дошт, ки ин тамоми ҳаёти минбаъда ва тақдири вайро чун шахсият муайян сохт.

Соли 1958 созмони байналхалқии адабӣ – Анҷумани нависандагони Осиё ва Африқо таъсис ёфт. Мирзо Турсунзода ва Файз Аҳмад Файз аз бунёдгузoron ва аъзои фаъоли ин созмони бонуфуз буданд. Онҳо дар чорҷубаи фаъолияти Анҷуман баҳри тавассути фарҳанг инкишоф додани муносибати дӯстона, ҳамдигарфаҳмӣ ва худшиносии халқҳои гуногуни Осиёву Африқо бо дилу ҷон саҳмгузори карданд. Ҳамкориҳои ин ду тан дар истиқрори сулҳ байни халқҳои ҷаҳон низ аз ҷанбаи муҳими фаъолияти пурсамари эшон мебошад.

Аҳмад Файз ҳам баъди дар донишқадаи давлатии Лоҳур дараҷаи лисонси забони арабӣ ва фавқуллисонси забони англисиро ноил шудан, дар ҷамбаи омӯзгорӣ ва рӯзноманигорӣ ба фаъолият шурӯъ намуда, ҳануз дар айёми донишҷӯӣ ба эҷоди адабӣ машғул ва бо мақсади мубориза баҳри озодии Ватан ба характери коргариву зиёиёни тараққиҳоҳ пайваста буд, ки ин ҳама дар ташаққули ӯ чун адиб, муборизи роҳи озодӣ ва истиқрори сулҳ дар рӯи ҷаҳон нақши намоёне гузошт.

Файз Аҳмад Файз дар ҳайати адибони Покистон бори нахуст ба Иттиҳоди Шӯравӣ соли 1958 сафар карда, дар конфронси нависандагони Осиё ва Африқо, ки дар пойтахти Ҷумҳурии Узбекистон шаҳри Тошканд барпо гардида буд, ширкат варзид. Баъди конфронс бо ҷанде аз меҳмонон барои иштирок дар ҷашнвораи 1100-солагии зодрӯзи поягузори адабиёти тоҷику форс Абуабдулло Рӯдакӣ ба Душанбе омад.

Зиёрати оромгоҳи Рӯдакӣ, шиносӣ бо аҳли илму адаби Тоҷикистон, пазироии гарму самими муҳлисони шоир ӯро ниҳоят муассир сохтанд. Муҳимтар аз ҳама шоир эҳсос намуд, ки Тоҷикистон – хонаи дӯстони вай аст. Ӯ аз ин шод буд, вале ғами ватану ҳамватанонаш, андешаҳо роҷеъ ба ояндаи халқаш калби ӯро тарк намекард. Мирзо Турсунзода дар достони «Ҷони ширин» ин ҳолати рӯҳии дӯсти муборизи худро чунин тасвир намуда буд:

Ёд дорӣ аз мубориз шоирон,
Файз буд дар хонаи мо меҳмон.
Аз ватан гап сар кунӣ дар мегирифт,
Дар ба мисли ҳезуми тар мегирифт.

Файз Аҳмади Файз дар эҷодиёти гаронбаҳои худ мавзӯҳои гуногуни сиёсӣ-иҷтимоӣ ва ишқию инсондӯстиро ҷой додаст. Дар ашъори ӯ ба тарикӣ рамзу ишора ва баъзан ба таври ошкор масъалаҳои ватандӯстӣ, озодихоҳӣ ва адолатпарварӣ тасвири худро ёфтаанд. Аз сабаби он ки марҳилаи аввали

фаъолияти эҷодии Файз ба давраи дар мустамликаи англисҳо будани Ҳиндустон рост меояд, аз ин рӯ, дар эҷодиёти ӯ низ чун дигар адибони тараққиҳоҳ мавзӯҳои ватандӯстию ватанҳои садо медиҳанд. Дар ин ҷода Файз яке аз намоёндогон ва пешвоёни ҷамъияти адибони тараққипарвари Ҳиндустон ба ҳисоб меравад.

Амиқии фикр, санъати баланд ва болоравии револютсионӣ дар мазмуну мавзӯ – хусусиятҳои ба худ хоси ашъори Файзро ташкил медиҳанд. Шоир дар асарҳои худ адолат, дӯстиву рафоқат ва муҳаббати ҳақиқиро васф намуда, хонандагонро ба мубориза барои сулҳу озолиш, ки асоси ҳама гуна пешрафту тараққиёти халқхост, даъват менамояд. Эҷодиёти шоир аз ҷаҳонбинии ӯ ва бо мардум дидорбиникардагӣҳош фаровон байзоб гардидааст.

Файз Аҳмад Файз бошад, ба олами ҷавонӣ ва камолоти ҳеш дар муҳити тираву истеъмори, ки қуфл бар лабу занҷир ба пой ҳама гуна озодичӯён мезад ва халқи эҷодкори ҳиндро дар хориву залолати ғулумӣ медошт, қадам гузошта буд ва ҳанӯз аз он айём ба азми қавӣ ба мубориза баҳри озодии Ватан пардохта буд. Ҷазои тираву тори Ҳиндустони дар мустамлика қарор гирифта, зиндагии талху вазнини халқи камбағал, беҳуқуқию беадолатӣ ва дигар масоили доғи рӯзро шоир дар ғазали худ ба таври пушида ба қалам додаст. Ба ақидаи ӯ аз оху нолаи халқи мазлум осмон ҳам лабрез гардидааст:

Hei labrez aho se thandi havaen,
Udasi mei dubi hui hei ghatae.
Muhabbat ki dunya ka sham a cuki he,
Siyahposh he zindagi ki fazae [3, 123].

Аз ин ҳавои дамгир лабрез шуд косаи сабр,
Ба ғаму ғӯта фуру рафт дар осмон абр.
Бар муҳаббат зулмот ҳуқумрон гашт,
Ҷазои зиндагӣ сияхлӯш аст аз ҷабр. (тарҷ. В. Абдуллоев)

Ашъори Файз Аҳмади Файз бисёр масъалаҳои муҳими замони худӣ шоир ва ҳамҷунин замони моро дар бар мегирад. Аз ҷумла, мавзӯи сулҳу дӯстӣ, озодӣ ва ватанпарварӣ аз рӯзи аввали ба даст қалам гирифтани шоир дар маркази диққати ӯ мебошад. Шоир ватани худро ниҳоят дӯст медорад ва борҳо арз кардааст, ки дар зиндагӣ аз ватан азизтар ва аз ватан муқаддастару гаронбаҳотар чизе нест.

Tujh ko kitna ka lahu chahie э, arze vatan
Jo tere araz-e berang ko gulzar kare
Kitne ah-o se kalije tera thanda hoga,
Kitne ansu tere sahraon ko gulzar kare [3, 48].

Чӣ қадар хун лозим дорӣ эй, арзи ватан,
То руҳсораи беранги ту рангбор шавад.
Чӣ қадар оху фиғон қалби туро сард хоҳад кард,
Чӣ қадар ашк, ки то саҳрои ту гулзор шавад.
(тарҷ. В. Абдуллоев)

Шиносоӣ бо олами дигар - аксар олами мураккабу пурпечуб ва ихтилофоти амиқӣ иҷтимоӣ, олами нобаробарӣҳои инсонӣ, муборизаи ситамдидагон баҳри истиқлол ва ҳуқуқи инсонии ҳеш нафақат дар вусъати паҳноӣ ҷаҳонбинии иҷтимоиву сиёсии шоир, балки фалсафаи каломӣ ӯ, тавлиди образ ва усулҳои нави фалсафаи каломӣ ӯ, тавлиди образ ва усулҳои нави бадеӣ дар эҷодиёти вай нақши ҳосе гузошт.

Аз ин лиҳоз, дар эҷодиёти М. Турсунзода яке аз марказҳои тамаддуни инсонӣ – шабаҳқораи Ҳинд, бешубҳа, мавқеи маҳсус дорад.

Шуарои пешқадами Ҳиндустон бошанд, шеърҳои ҳиндустонии Мирзо Турсунзодаро садои дили дӯст – дӯсти ҳақиқӣ ва ҷонсӯз меҳонанд. Чунки ин асарҳо ҳиндустонӣро водор намуданд, ки ба аҳволи худ бо диди тоза назар афкананд, ба бедориву худшиносии ҳеш кӯшанд. Шояд аз ҳамин сабаб нафақат аҳли адабиёти сермиллати Ҳиндустон, инчунин хонандагони бисёрмилионаи ин кишвар нисбат ба шоири шӯравӣ ихлосу муҳаббати зиёд зоҳир менамоянд, ба осори баландпояву баркамолӣ ӯ эътиқоди бузург доранд. Чунончи:

Шодам, аммо меҳурам ғамҳои халқи дигаре
Дар назар меоварам торочашта кишваре.
Халқи ҳиндуи ситамкашро расон аз ман, салом,
Эй суруди ман агар дорӣ ту ҳам болу паре.

Бузургии бисёр шоиронро дар ҳар даври замон бо чунин ченак ба мисли инсондӯстии вай муайян мекарданд ва мекунанд. Бузургии Мирзо Турсунзодаро низ маҳз инсондӯстии ӯ муайян мекунад. Ин нуқтаи бисёр муҳим тамоми ашъори ӯро фаро гирифтааст, вале то андазаи назаррас нуқтаи олии

инсондӯстии адибро маҳз дар силсилаи «Қиссаи Ҳиндустон» дидан мумкин аст. Шоир бо ҳамон хислатҳои бехтарини худ – дӯст доштани тамоми инсоният, алалхусус инсони беҳуқуқмонда, сарсон ва ба навозишу сухани ширине эҳтиҷ бударо ба худ шараф донистааст.

Сафар кардам ба Ҳиндустон дидам,
Басе ин гуна мискин одамонро,
Ба гуши хеш дар ҳар ҷо шунидам,
Суруди орзу, умедашонро... [5, 39].

Нишонаи ҳамин эътиқод аст, ки ашъори М. Турсунзода ба бисёр забонҳои ҳиндустонӣ тарҷума шудаанд, яке аз аввалин машғулиятҳои анҷумани «Базми Саъдӣ», ки соли 1959 дар шаҳри Ҳайдарободи Дакан бо мақсади равнаку ривочи назми форсиабон дар Ҳинд таъсис гардида буд, ба назми обдор ва руҳбахши ин устоди назми шӯравии тоҷик бахшида шуда буд.

Барои силсилаи ашъори «Қиссаи Ҳиндустон» Мирзо Турсунзода ба гирфтани ҷоизаи давлатии СССР ва ҷоизаи ба номи Ҷавохирлал Нехру мушарраф гардид, ки ин нишондиҳандаи олии моҳияти ғоявӣ-сиёсӣ ва бадеии он мебошад.

Файз Аҳмади Файз, баъдан дар яке аз баромадҳои худ дар бораи дӯсти ватандӯсту инсондӯсти худ сухан гуфта, марги бемаҳали вайро боиси маъюсии ҳама дӯстон медонист. Ба хотири Турсунзода ба забони тоҷикӣ ғазал менависад, ки дар мактаи ғазали Бедил аст:

Биё ёрам, ки чашмам музтариб баҳри тамошоют,
Кучо рафтӣ, ки ёрон дар талоши омаданхоют.
Зи мо рафтӣ, валекин пеши олам дар миён хастӣ,
Ва бо мардум, ки мераксанд дар тарзи суханхоют...

Бисёре аз осори Файз Аҳмади Файз ва Мирзо Турсунзода барои мусаввирони сухани мардуми тоҷику урдузабон ҳамчун намунаи эҷодиёт хизмат кардаанд.

Бузургон ҳамоҳанганд. Онҳо аксар дар бораи масоили умумии башарият ҳарф мезананд. Асрҳои аср ақидаву андешаҳои онҳо мушобеҳи ҳамдигаранд. Барои ҳамин ҳам онҳо барои одамони гуногунтоифаи рӯи замин фаҳмо ва наздиканд. Зеро адибони бузурги гузашта гӯё, иштирокчиҳои ғайри фаъоли зиндагии муосири фарҳангии мо бошанд.

Бузургӣ ва шабоҳати Файз Аҳмади Файз ва Мирзо Турсунзода дар шӯҳрати сухани онҳо зоҳир мегардад, ки дар ҷаҳони муосир онро соҳиб гаштаанд. Эҷодиёти онҳо ба хазинаи адабиёти ҷаҳонӣ ворид гашта, осори онҳо ба бисёр забонҳои халқҳои дунё тарҷума шуда, дар тамоми гушаву канори кураи замин садо дода, қалбҳои эшонро ба тугён медарорад. Маҳз дар ҳамин аст нерӯи сухани адибони бузург.

АДАБИЁТ

1. Турсунзода М. «О себе», //Стихотворения и поэмы. – М., 1961.
2. Айний С. «Ба рафик Турсунзода», //Шарҳи сурх, 1956, №4.
3. Файз Аҳмади Файз. Рӯҳи овоз. – Душанбе, 1977.
4. Турсунзода М. Осори мунтахаб. – Душанбе, 1981.
5. Турсунзода М. Ҳамеша бо ватан. Душанбе, 2001.

ТУРСУНЗОДА И ФАЙЗ АХМАД ФАЙЗ

В этой статье затрагиваются проблемы литературных взаимоотношений двух литератур, двух великих современных поэтов Таджикистана и Пакистана, их дружба и человеколюбие и их вклад в развитие национальной литературы, и то воздействие, которое они оказали на творческое сознание таджикских и пакистанских поэтов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: литературные связи, литература урду, поэт, культура, таджикская литература, традиция, Восток, Индия, Пакистан, язык, творчество, перевод, гуманизм, патриотизм, художественная литература.

TURSUNZODA AND FAIZ AHMAD FAIZ

This article addresses the problems of literary relations between the two literatures, the two great modern poets of Tajikistan and Pakistan, their friendship and humanity, and their contribution to the development of national literature, and what impact they had on the creative consciousness of the Tajik and Pakistani poets.

KEY WORDS: literary connections, Urdu literature, poet, culture, the Tajik literature, tradition, East, India, Pakistan, language, creativity, translation, humanism, patriotism, and fiction.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *В.С. Абдуллоев* – кандидат филологических наук, главный специалист Координационно-экспертного совета управления научно-исследовательских работ ТНУ. ТЕЛЕФОН: 907-95-33-98

ЖУРНАЛИСТИКА

ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ НАВИН ДАР РАДИО (дар мисоли радиои “Ватан” ва “Азия Плюс”)

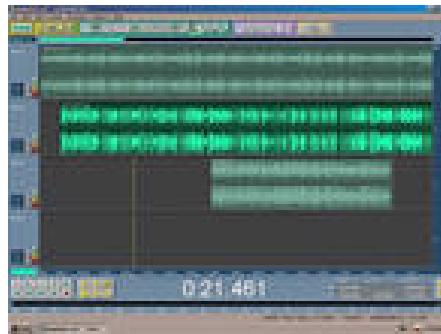
Б. Мирзоев
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Воридоти босуръати системаи коммуникатсионӣ ва технологияи навин дар тамоми сохторҳои ҷомеаи муосир бечунучаро ба раванди ташаккули тафаккури инсон таъсири худро гузоштааст.

“Дар ин давра маҳз давлатҳое ба комёби ноил мегарданд, ки ба инкишофи илмҳои нави техникӣ ва Ҳарчи самараноктар дар истеҳсолот ҷорӣ намудани дастовардҳои илмӣ ва технологияи диққати бештар медиҳанд... Имрӯз мо шояд ҳастем, ки кишвару минтақаҳои алоҳида бо истифода аз дастовардҳои илму техника бо як ҷаҳиш чанд зинаи рушдро паси сар карда, дар давраи нави инқилоби технология қарор гирифтаанд” (1)

Мусаллам аст, ки вазифаҳои мухталифи иттилоотӣ- коммуникатсиониро асосан васоити ахбори умум бар дӯш дорад. Алалхусус васоити электронии ахбори умум, аз қабилҳои радио, телевизион, интернет. Мавқеи радио дар расонидани таъсири иттилоотӣ ба инсон басо бузург аст. Гарчанд телевизион аз ҷиҳати истифодабарии технологияи мухталифи таъсири маъмул аст, радио тавассути имкониятҳои фазоӣ ва раванӣ дар расонидани иттилоот бартариҳои худро дорост.

Дар радиостансияи “Ватан”, хусусан ҳангоми таҳияи барномаҳои иттилоотӣ-фарҳангӣ, аз қабилҳои “Субҳи Ватан” барномаи компютери DRS (истеҳсоли олмон) истифода мешавад. Муҳлисони “Субҳи Ватан” зиёданд, он нахустин шоубарномаи субҳгоҳӣ бо ҷавҳари миллии аст. Беш аз 40 мавзӯи гуногун ва дилхушкунанда дорад ва барои шахсони аз 25 то 45 – сола таҳия мегардад. Ҳар рӯз ғайр аз рӯзи истироҳат дар эфир паҳш мегардад. Шунавандагон тариқи телефон ва ё СМС бо ровӣ ва таҳиягари барнома Субҳон Ҷалилов дар тамос буда сӯҳбати озод ташкил мекунанд. Бартариҳои ин барнома дар он аст, ки DJ – ровӣ ҳангоми истифодаи барномаи компютери DRS ҳамзамон метавонад садоҳои иловагиро ворид намояд, чунончи қарсақ, ханда, гиря, садоҳои гуногуни олами ҳайвоноту наботот, табиат ва амсоли он. Барномаи DRS танҳо дар радиои «Ватан» истифода бурда мешавад. Архиватсияи барнома метавонад воқеаҳои ҷаҳор сол қабл омодашударо нигоҳ дорад.

(намуди зоҳирии барномаи компютери Cool Adobe Audition) (намуди зоҳирии барномаи компютери DRS)

Радиобарномаи “Максимум”, ки пахлӯҳои гуногуни фаолияти ҷомеаро инъикос менамояд, низ аз ин намуи барномаи компютерӣ васеъ истифода мебарад. “Максимум” ҳар навбат бо се ва ё зиёда сюжет мурабта мегардад. Наргис Абдуназарова, Анна Покинго, Лола Абдуназарова, Аъзам Насриддинов таҳиягарони барнома буда, бо инъикоси ахбори наватарини пойтахт мушкилоти рӯзмараи ҷомеаро муайян месозанд. Мақсади барнома на танҳо ҷалби тавачҷӯҳи шунаванда ба моҳияти мушкилот, балки бо истифода аз усулҳои журналистикаи муосир муайян кардани роҳҳои бағараф кардани камбудии ва норасоии аст. Журналистон барои монтажи кори таҳияшуда аз барномаи **Cool Adobe Audition** истифода мебаранд. Ин барнома тақрибан барои тамоми монтаҷҳои радиои “Ватан” истифода мешавад.

Adobe Audition 1.0 – барномаест, ки барои коркарди маводи аудиоӣ ва видеоӣ истифода мешавад. Adobe Audition имконияти зиёди таҳрир, таҳияи овозӣ ва эффеҶҳои махсусро дорад. Он студияи мукаммали сабти овозӣ аст, ки дар худ воситаҳои оддӣ ва мувозии истифодабариро ҷой додаст. Функсияи ҷойдодашудаи компакт – дискҳо имконият медиҳад, ки нусхаҳои композитсионӣ бидуни баромадан аз барномаи асосӣ гирифта шаванд. Дар “Азия плус” сабти роликҳо, инчунин барномаҳое, ки қаблан сабт мешаванд ба монанди «Женские штучки», «Время знать» рӯи барномаҳои зайл сурат мегиранд.

Дар Радиои “Ватан” ва “Азия плус” ҳангоми бурдани барномаҳои гуногун, тақрибан ҳамеша аз интернет тавассути сайтҳои хабарии www.sport.ru, www.dni.ru, www.sensator.ru ва амсоли он истифода мебаранд. Истифодаи ин сайтҳо вобаста ба талабот ва дархости шунаванда ба роҳ монда мешавад. Маводҳо аз сайтҳои интернетӣ асосан дар бахшҳои хабарӣ истифода бурда мешаванд.

Истифодаи интернет дар радиои “Азия Плус” ҷизи хамарӯза мебошад. Масалан дар радио аз рӯи барномаҳои интернетии **Wi – Fi**, **3G** хамарӯза истифода мебаранд. Бояд қайд кард, ки имрӯз аксарияти барномаҳои радио аз интернет истифода мебаранд. Танҳо дар барномаҳои иттилоотии маҳаллӣ истифодаи интернет маҳдуд аст. Масалан дар барномаи иттилоотии Амонулло Ҳайруллоев агар 40%-и иттилоот аз интернет бошад, боқимондаи иттилоот 60% иттилооти маҳаллӣ мебошад.

Технологияи Wi-Fi ҷист? Wi-Fi — аз забони англисӣ гирифта шудааст, ки маънои пуррааш **Wireless Fidelity** – расонидани маълумотҳо тавассути алоқаи бесим мебошад. Он яке аз шаклҳои расонидани маълумотҳои рақамӣ тариқи мавҷҳои радиоӣ аз рӯи стандарти IEEE 802.11b мебошад. Онро хусусан дар радиостансияҳои хоричӣ васеъ истифода мебаранд. Стандарти 802.11b дар охириҳои солҳои 90-ум таҳия карда шудааст ва соли 2000-ум аввалин таҷҳизот барои расонидани маълумот дар асоси он таҷриба гардид. Маҳз тавассути ин технология интернет воқеан ҳам мутаҳаррик мегардад ва ба истифодабарандаи он озодии ҳаракатро ҷӣ дар дохили ҳуҷра ва ҷӣ берун аз он имконият медиҳад. Ин шакли технология дар олами алоқа аз воситаҳои пешқадамтарин маҳсуб меёбад. Баргари Wi-Fi дар мавҷуд набудани сими алоқа, мутаҳаррикии он аст. Маълумотҳо тариқи фаза дар мавҷи баланд гузаронида шуда, ба воситаҳои техникӣ ягон асари манфӣ расонида намешавад. Ҳангоми аз як ҷо ба ҷои дигар кӯчидан ба шабака пайваст шудан ва аз он баромадан бе ягон мушкилӣ ба даст меояд.

Камбудии, ки дар истифодаи Wi-Fi ба назар мерасад, арзиши баланд доштани воситаи техникӣ аст. Инчунин суръатнокӣ кори он аз муҳити расонидани хабардеҳ (сигнал) вобаста мебошад. Дар баробари ин, технологияи имрӯза имконият медиҳад, ки суръатнокӣ то 108 Мбит/сония расонида шавад. Ин ба суръатнокӣ алоқаи кабелӣ баробар аст.

Имрӯз радиостансияҳои ватанӣ аз шакли дигари иттилоот – сомонаҳо васеъ истифода мебаранд. Ҷунончи, дар радиостансияи “Азия плус” сомонаи радиои www.asiaplus.tj фаъолият мекунад. Дар сомонаи мазкур **Интернет Форум** мавҷуд мебошад. Дар Форуми мазкур шунавандагон метавонанд андешаи худро оид ба ин ё он мавзӯ баён намоянд. Дар радио алоқаи зич миёни радио ва сомона дида мешавад. Ин алоқамандӣ дар ҷой доштани маълумоти актуалӣ ҳам дар радио ва ҳам дар сомона мебошад. Аксарияти мусикие, ки дар радио садо медиҳанд аз сомонаҳои хоричӣ, аз он ҷумла сомонаҳои Руссия гирифта мешаванд, масалан www.mtv.ru. Радиои Азия + бо овозхонони маъруфи хоричӣ маҳаллӣ ҳамкорӣ дошта, дар асоси шартнома мусиқии навини онҳоро дар мавҷҳои радио пахш мекунад. Веб-форумҳо аз воситаҳои маълумула дастраси муҳокимаронӣ, шакли муайян намудани афкори гурӯҳҳои мушаххаси одамон маҳсуб ёфта аз тарафи журналистон васеъ истифода мешавад.

Асосан дар Тоҷикистон бо Интернет аҳолии синну солаш ҷавон сару кор дошта бештар аз иттилооти фарҳангӣ истифода мебаранд. Аз ин рӯ асосан сомонаҳои хушҳолкунандаву иттилоотӣ ва шабакаҳои иҷтимоӣ истифода бурда мешаванд. Айни замон дар Тоҷикистон танҳо якчанд сомонаҳои иттилоотӣ-таҳлилий амал мекунад, ки ба гурӯҳи медиоӣ, аз қабилӣ “Азия плус”, “Вародуд” ва амсоли он дохил мешаванд. То ҳол талабот ба рӯзномаҳои шабакавӣ (блогҳо) чандон қалон нест.

Инсон дар ҳамаи давру замон эҳтиёҷ ба муошират ва қабул намудани фикру андеша дошт ва ин амал маҳз бо мақсади гирифтани иттилоот, хабари нав ё пайгоме иҷро мегардид. Иттилоот заминаи асосии дарёфти сӯхбату муколама мебошад. Пас, табоддули назар ва расонидани иттилоот, андеша, афкор яке аз унсурҳои асосии ҷомеа, хусусан ҷомеаи муосир ба шумор меравад.

АДАБИЁТ

1. Суҳанрони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар вохӯри бо аҳли илму маориф доир ба Соли маориф ва фарҳанги техникаӣ (23-юми декабри соли 2009)
2. Свитич Л.Г. Профессия: Журналист. Аспект Пресс. Москва, 2003.
3. Рьпин Э.А. Техника и методика применения электронных средств журналистики. Метод. пособие.-М..1986

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СОВРЕМЕННОЙ ТЕХНОЛОГИИ НА РАДИОСТАНЦИИ (НА ПРИМЕРЕ РАДИО “АЗИЯ ПЛЮС” И “ВАТАН”)

В статье рассматриваются вопросы внедрения инновационных процессов в системе электронных СМИ, на примере деятельности отечественных радио ФМ “Азия плюс” и “Ватан”. Возможности и быстрота действия оборудования по сбору информации, технология подготовки радиопередач позволяют совершенствовать содержание и качество программ на радио.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: коммуникация, Интернет-Форум, электронные СМИ, цифровая технология, компьютерная программа, информационно-аналитический сайт, монтаж, технология Wi-Fi, программа Cool Adobe Audition

USE OF MODERN TECHNOLOGIES IN RADIO STATIONS (BY THE EXAMPLE OF “ASIA PLUS” AND “VATAN” FM RADIO STATIONS)

In this article were considered issues of implementation innovation processes in the digital Mass Media system, by the example of “Asia plus” and “Vatan” FM radio stations. Rapidity of digital equipments for information collection and technology of launching the radio programs will allow to improve the context and quality of radio programs.

KEY WORDS: communication, internet – forum, E-Mass Media, digital technology, computer program, informational and analytical webpage, montage, Wi-Fi technologies, Cool Adobe Audition program.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Мирзова Б.* - соискатель факультета журналистики Таджикского национального университета.

ТАШАККУЛИ МАОРИФ ДАР ҶАҶОНИ МУОСИР

Ҷ. Каримов

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Пояи давлат набошад бе маориф устувор,
Давлати поянда хоҳӣ рӯй бар мактаб биёр.

Илму маориф яке аз самтҳои муҳими сиёсати давлатӣ ба ҳисоб рафта, пешрафти минбаъдаи ҳар давлату кишвар ба рушди соҳаи маориф ва бехдошти заминаи таълим вобастагии зиёд дорад. Дар марҳилаи кунунии тараққиёти Тоҷикистон таваҷҷӯҳи рӯзафзун ба соҳаи илму маориф ва татбиқи васеи дастовардҳои технологияи муосир, тарбияи ҷавонону наврасон дар рӯҳияи арзишҳои милливу умумибашарӣ аз ҷумлаи вазифаҳои муҳим ба шумор меравад.

«Аз соли 2005 то соли 2009 дар ҷумҳурӣ 590-биноӣ мактаб иборат аз 4953 синфхона барои 118 ҳазору 747 ҷойи нишаст сохта ба истифода дода шуд. Ҳамчунин, таҳлилу нишондодҳо дар ин самт собит менамояд, ки агар чунин маълумотро ба нимаи аввали солҳои 80-уми асри гузашта қиёс намоем, маълум мегардад, ки сохтмони мактабҳо дар айни замон 3 маротиба зиёд гардидааст». Табиист, ки замони мо айёми дастовардҳои бузурги илмиву техникаӣ ва кашфиёти нав ба нави ақли инсонӣ мебошад, ки роҳ ба сӯи онҳо аз мактабу маориф ва низоми дурусти муосири таълим ибтидо мегирад. Мусаллам аст, ки ин амр тақозои асри ҷадид аст, зеро дар ибтидои асри 21- ҳалқи Тоҷикистон ба иқтисодиёту истеҳсолоти замонавӣ ҷавобгӯи манфиатҳои давлатдорӣ миллиӣ, татбиқи дастовардҳои пешрафтаи иқтисоди ҷаҳонӣ ва илму технологияи нав, ҳамчунин, тарбияи насли дорои таваққури созанда, ҷаҳонбиниву дониши муосир, зираку соҳибмаърифат ва ватанпараст ниёз дорад, ки барои тараққиёту ободии ояндаи кишвари соҳибистиклол бо иродаи мустаҳкам ва содиқона хизмат намуда, дар арсаи ҷаҳонӣ аз давлату миллати худ пуштибонӣ карда тавонанд.

Бо дарназардошти аҳамияти бузурги масоили зикргардида, давлату ҳукумат фароҳам овардани шароити мусоиди таълиму тарбия ва бо таҷҳизоту лавозимоти мактабӣ, техникаву технологияи компютерӣ ва иттилоотӣ замонавӣ таъмин намудани муассисаҳои таълимиро аз ҷумлаи

вазифаҳои аввалиндарачаи худ меҳисобад. Қабул ва дар амал татбиқ намудани марҳилаҳои гуногуни барномаи компютеркунонии мактабҳои тахсилоти миёнаи умумӣ, чорӣ намудани низоми нави маблағгузории сарикасӣ ва иҷрои як қатор барномаҳои дарозмуддату миёнамӯҳлат аз ҷумлаи тадбирҳои замони муосир ва беҳдошти навгониҳои пурраи соҳаи таълиму тарбияи мактабу маориф ба шумор мераванд.

Ба шарофати Истиқлолияти Ватан шароити таълиму тарбияи насли наврас ва дигар имкониятҳои онҳо ба таври пурра дигаргун гардонидани шуд. Асри 21-садаи рушди босуръати илму техника ва технологияҳои нав, зуҳури уфукҳои нави илм ва таҳаввулотҳои ҷиддии илмиву техникӣ ба шумор мераванд. Ногуфта намонад, ки дастовардҳои низ дар самти фароҳам овардани шароити мусоид барои тахсилоти олӣ назаррасанд. Имрӯз дар мамлакат 29-муассисаи тахсилоти олӣ касбӣ амал мекунад, ҳол он ки шумораи онҳо то замони Истиқлолият 13-ададро ташкил мекард.

Мусаллам аст, ки ташаккули нерӯи зехнии дорони ҷанбаи эҷодӣ, навовариву ихтироъкорӣ ва рақобатпазир гардонидани тафаккури шахсият аз овони кӯдакӣ ва наврасӣ, яъне аз боғчаи кӯдакон ва мактаби миёна оғоз гардида, дар таълимгоҳҳои илмӣ тақвият меёбад. Дар ин замина вобаста ба талабу тақозои замони муосир қабули як қатор барномаҳои мукаммали соҳавӣ роҳандозӣ гардид, ки ба рушду инкишоф ва дурнамои мактабу маорифи миллӣ заминаи мусоидро фароҳам овард.

Эътироф бояд кард, ки дар тӯли даҳсолаҳои охир мо бештар ба омӯзиши илмҳои гуманитарӣ майлу рағбат пайдо намуда, дар масоили азҳудкунии илмҳои дақиқу техникӣ кам ташаббус нишон додем. Дар ин робита Вазорати маорифи кишвар зимни гузариш ба низоми нави муассисаҳои тахсилоти миёнаи умумӣ стандартҳои давлатии таълим ва нақшаву дигар барномаҳои таълимро бо назардошти фанҳои дақиқу табиатшиносӣ ба роҳ монда, омӯзиши онҳоро дар ҳама муассисаҳои таълимӣ чорӣ намуд. Эҷоди фазои мусоиди ихтироъкориву навоварӣ, тақмили тақвияти заминаи моддиву техникӣ, кабинетҳои фанӣ ва устохонаҳои таълимӣ дар мактабҳои миёна, ҳамчунин озмоишгоҳҳои илмҳои дақиқ ва табиатшиносиро дар муассисаҳои тахсилоти олӣ касбӣ тақозо мекунад.

Дар ҷаҳони муосир илму маориф ҳамчун сарчашмаи бунёдии пешрафти иқтисодиву иҷтимоӣ ҷомеа ва дар ин замина таъмини некуаҳволии мардум аҳамияти торафт афзоянда пайдо мекунад. Нуқтаи ҷолиби дигари мавзӯ ин аст, ки замони кунунии вазъи соҳаи маориф раванди интиҳоб ва ба хоричи кишвар фирисотдани хоҳишмандонро хеле осон гардонид. Таҳлили панҷ соли охир дар ин самт собит менамояд, ки беш аз 3000-нафар шахрвандон аз ҷониби вазорату идораҳои мамлакат ба хоричи кишвар барои тахсил фирисотода шуда, аксарашон баъди хатми донишкадаҳо ба ватан баргаштанд.

«Дар замони муосир яке аз роҳҳои расидан ба тараққиёти навгонӣ ва дар ин самт мустақкам гардонидани маҳсулоти рақобатпазирӣ кишвар, инкишофи илму технологияи замонавӣ, алалхусус нанотехнология, технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ ва биотехнология мебошад».

Бо дарки омилҳои зикргардида давлат ва ҳукумати мамлакат соли 2010-ро ҳамчун Соли маориф ва фарҳанги техникӣ эълон намуд, ки чунин иқдом метавонад дар татбиқи ҳадафҳои мавҷуда заминаи бозғитимдро фароҳам оварад. Бо қаноатмандӣ метавон илова кард, ки рушду нумӯи бесобиқаи илму технологияи ҷаҳони муосир метавонад моро барои расидан ба ормонҳои волои халқамон ноил гардонидани тараққиёти ин соҳаи муҳиму афзалиятнокро ба таври васеъ ба роҳ монад.

АДАБИЁТ

1. «Рушди маориф»- Эмомалӣ Раҳмон. Соли 2009. с. 196.245.325.
2. «Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳди миллат». Соли 2002.с. 65. 113.356. 440.

ФОРМИРОВАНИЕ ОБРАЗОВАНИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

В действительности подготовка данного материала имеет очень важное значение в изучении и исследовании достижения новейших технологий в сфере образования и в деле исполнения ряда совершенных программ. Такая возможность сможет представить прочную перспективу развития сферы образования и воспитания на международном уровне.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: обучение, воспитание, новейшие технологии, сфера образования и воспитания, образовательные программы.

THE EDUCATION FORMATION IN THE MODERN WORLD

Really creation of this material in studding and researching of newest technology achievements in the field of education and implementation of a raw of completed programs plays an important roll. Such possibility can introduce the strengthening of education sphere and the future of this sector in the international level.

KEY WORDS: training, education, the newest technologies, an education sphere and education, educational programs

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Х. Қаримов* - соискатель кафедры телевидения и радиовещания факультета журналистики ТНУ

МУҲИМТАРИН МАТБУОТИ ЭРОН ДАР АСРИ МАШРУТА

Ромин Расулоф

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, Донишгоҳи Озоди исломии воҳиди Чаҳром (Эрон)

Давраи баъд аз инқилоби машрута яке аз пурҳаяҷонтарин давраҳои таърихи сиёсии муосири Эрон аст. Дар ин давра аввалин фармони озодии баён як моҳ пас аз аътои санади машрутият аз тарафи Музафариддиншоҳи Қочор дар Техрон мунташир шуд. Бо ташкили аввалин давраи маҷлиси Шӯрои миллий дар Техрон тарҳи Қонуни асосӣ танзим шуд ва сензури матбуот, ки то он замон аз тарафи давлат мутадовил буд, лағв шуд ва озодии матбуот ба вучуд омад. Бинобар ин, рӯзномаҳои зиёде, ки боиси ривочи афкори озодихоҳӣ ва адолатҷӯӣ дар байни тӯдаҳои мухталифи мардум буданд, мунташир шуданд, ки муҳимтарин ва маъруфттарини онҳо рӯзномаи маҷлиси «Сӯри Исрофил», «Мусовот», «Рухулқудус» мебошад.

Рӯзномаи «Маҷлис». Дар ҳамин замон Оқо Мирзо Мӯҳсин, Домод Оятуллоҳи Бехбаҳонӣ дар Техрон барои интишори гузориш корҳои маҷлиси Шӯрои миллий, тақозои имтиёзи рӯзномаро қарда буд. Дар имтиёзе, ки давлат ба номи Мирзо Мӯҳсин содир кард, махсусан навишта шуда буд, ки ношири рӯзнома ба таври озод ва бидуни сенсур метавонад хабарнигор ва нависанда интиҳоб ва рӯзномаро мунташир кунад, бинобар ин, рӯзномаи «Маҷлис», ки нахустин рӯзномаи ғайридавлатии Эрон пас аз судури фармони машрутият мебошад дар таърихи (8 шавволи 1324 – 5 озари 1285- 25 ноябри 1906) мунташир шуд. Рӯзнома ибтидо ҳафтае чаҳор шумора мунташир мешуд ва қарор буд, ки пас аз се моҳ ба сурати рӯзнома чоп шавад, аммо дастандаркорони он пас аз чаҳор моҳу ним тавонистанд «Маҷлис»-ро ба сурати рӯзнома чоп кунанд.

Дар ҳар шумора зери унвони рӯзномаи «Маҷлис» бад-ин қисм муаррифӣ шудааст: «Ин рӯзнома ба кулли муғлак ва озод аст ва дар мубоҳис ва музокироту машруҳоти маҷлиси Шӯрои Миллии Эрон ва куллияти умури сиёсӣ ва тижоратӣ ва иҷтимоӣ ва он чи роҷеъ ба ислоҳоти мулкӣ ва умури миллий ва марбут ба фавоиди омма ва авоиди навие ва доир ба ҳуқуқи олами исломият ва иҷрои аҳкоми Ислому мудофияи ҳудуди ватан бошад, бо қамоли озодӣ суҳан меронад ва музокироти явмиаи Дорулшӯрои Кубро ва лавоих ва мақолоту афкори миллатро дар маводи мазкура билхусус мунташир хоҳад намуд».

Ин рӯзнома аввалин рӯзномаи эронӣ аст, ки музокироти маҷлиси Шӯрои миллиро баъд аз ифтиҳои он дарҷ мекард ва бад-ин сабаб, шӯҳрати азиме ёфт ва дар вилоят чунин мепиндошганд, ки бо маҷлис вобастагӣ дорад.

Рӯзномаи «Маҷлис» сиёсати эътидолӣ дошт, ба гунае ки дар шумораи дуввуми ин рӯзнома қасидаи бисёр зебое дар мадҳу санои маҷлиси Шӯрои миллий, ки тавассути Адибалмамолик Фароҳанӣ суруда шуда буд, дарҷ гардид ва яке аз бехтарин ашъоре аст, ки дар даврони машрутият суруда шудааст, ки чунин шурӯъ мешавад:

*Шод бош, эй маҷлиси миллий, ки бинам анқариб
Аз ту ояд дарди миллатро дар ин даврон табиб*

... Рӯзномаи «Маҷлис» то мавқеи бомбордумон ва пешомади вақоии хунини Техрон мурағбат мунташир мешуда ва бо пайдоиши ин ҳаводис ва таъбири мадиди он Оқо Мирзо Муҳаммадсодиқи Таботабой, охири шумораи он дар таърихи (20 зувқайдаи 1329 – 22 обони 1290) интишор ёфт.

Рӯзномаи «Маҷлис» аз чанд ҷиҳат дар таҳаввули матбуоти ин давра муассир буд. Аввал, ин ки интишори он сабаб шуд чанд тан аз нависандагон ва озодихоҳони қабл аз машрута даври ҳам чамъ шаванд ва рӯзномаро марказ ва маҳалли ваҳдати амал ва ҳамфикрӣ қарор диҳанд. Масалан, дар муддати панҷ сола, ки ин рӯзнома мунташир мешуд, мудирияти онро Сайид Муҳаммадсодиқи Таботабой фарзанди раҳбари рухонии инқилоби машрута Сайид Муҳаммад Таботабой ва сардабир ва нависандаи мақолоти онро нахуст адибалмамолик Фароҳанӣ-ношири рӯзномаи адаб ва иршод ва баъд Шайх Яҳёи Кошонӣ-нависандаи ҷирадасти «Хуббулматин» ба ўҳда дошганд. Дуввум, ин ки бо таъсиси аввалин давраи маҷлиси Шӯрои миллий, ифкори умумӣ дар Техрон ва шаҳристонҳо мутаваҷҷеҳи музокирот ва мубоҳисоти маҷлис шуд ва рӯзномаи «Маҷлис» василаи иртиботи байни намояндагон ва мувақиллони онҳо буд. Бинобар ин, танҳо афкори умумӣ набуд, ки ба музокироти маҷлис алоқа дошт, балки намояндагон низ, пас аз он ки ба аҳамияти интишори афкори худ тавассути рӯзномаи «Маҷлис» огоҳӣ пайдо карданд, рӯзномаро василаи хубе барои басиҷи мардум ташхис доданд ва аз тарбияи маҷлиси Шӯрои миллий ба нафъи худ ва мувақиллони худ ҷиҳати таблиғ истифода мекарданд.

Рӯзномаи «Сӯри Исрофил». «Сӯри Исрофил» маъруфттарин ва пуртиражтарин рӯзномаи Эрон дар давраест, ки аз судури фармони маршрутият оғоз мешавад ва ба қудатои Маҳаммадалишоҳ меанҷомад. Дар ҷамъ тӯлоди 32 шумора аз таърихи (17 рабиъуссонии 1325 – 9 хурлоди 1286 – 30 май 1907 мелодӣ то таърихи 20 ҷимодиюлаввали 1326 – 30 хурлоди 1287 – 20 ирони 1908 мелодӣ) ба сурати ҳафтагӣ ба ҷоп расид ва охири шумораи он се рӯз пеш аз бомбордумони Маҷлис тавзеъ шуд.

Рӯзнома бо сармоияи Мирзо Қосимхони Табрэзӣ, мудирияти Мирзо Ҷаҳонгирхони Шерозӣ ва нависандагии Мирзо Алиакбархони Қазвинӣ (Деххудо) мунташир мешуд ва Мирзо Алиакбархон аз шумораи 15 ба баъд ба гунаи расмӣ тахти унвони (дабир ва нигоранда) сардабирии «Сӯри Исрофил»-ро ба ӯҳда дошт.

Нахустин шумораи «Сӯри Исрофил» 9 моҳ пас аз судури фармони маршрутият дар Техрон интишор ёфт. Дар ин шумора ва то шумораи панҷум Мирзо Ҷаҳонгирхон ва Мирзо Қосимхон гирандаи номаҳо муаррифӣ шудаанд. Пас аз тавфиқи шумораи шашуми рӯзнома, Вазорати маориф ва авқоф дастур дод, ки Мирзо Ҷаҳонгирхон аз унвони мудирии «Сӯри Исрофил» хорич шавад ва баъдҳо ҳам набояд исми ӯ дар сафҳаи аввали рӯзнома бошад. Аз ин рӯ, дар шумораҳои ҳафтум то чаҳордахум мудирӣ рӯзнома Мирзо Қосимхони Табрэзӣ эълон шуд, вале аз шумораи понздаҳум то поён интишор, бори дигар унвон мӯросилот Мирзо Ҷаҳонгирхон ва Мирзо Қосимхон муаррифӣ шудаанд.

Мақолоти Ҷаҳонгирхон дар «Сӯри Исрофил» оташи душмании Муҳаммадалишоҳро бо матбуот беш аз пеш шӯълавар сохт ва билохира ба марги ин рӯзноманигори ҷавон мунтаҳӣ шуд. «Сӯри Исрофил» як сол ба таври ҳафтагӣ дар Техрон мунташир шуд ва ин як сол дар сабки матбуот ва адабиёти инқилобии ин давра таъсири фаровоне дошт. Нависанда, Мирзо Алиакбар Деххудо буд, ки дар синни бисту ҳаштсолагӣ аз маъруфттарин рӯзноманигорони инқилоби маршрутаи Эрон шуд. Мақолоти Деххудо тахти унвони «Чаранд ва паранд» ба имзои ДХУ намунаи адабиёти садаи ин давра аст. Деххудо дар «Чаранд ва паранд» аз авзои сиёсии Эрон ва иқдомоти мустабидонаи Маҳаммадалишоҳ интиқод мекард ва бо тарзи бисёр писандида ва матлуб, мушкилоти оммаи мардумро ба гуши равшангарон ва табақаи ҳокима ва ашрофи он давра мерасонад. Дар таърихи матбуоти фуқоҳии сиёсии Эрон, «Сӯри Исрофил» ва махсусан мақолоти «Чаранд ва паранд» бояд пешгоми ин равиш зикр шавад. Масалан, шеърӣ зери унвони «Руасо ва миллат» дар сутуни «Чаранд ва паранд», содагии баён ва дар айни ҳол тозагии қори шоирро нишон медиҳад.

Вой бачаам рафт зи каф руде руд,
Монда ба ман оҳ ва асаф руде руд!!

Аз «Сӯри Исрофил» - 27 феввали 1908

Аз нуқоти бисёр муҳим дар давраи интишори «Сӯри Исрофил», пайқори он бо рӯҳониён ва тазаққуроти интиқодӣ дар хусуси инҳитоти милали исломӣ ба иллати рӯҳониён аст, ки дар шумораи чаҳоруми маҷалла мунташир ва ғавғои азиме дар миёни рӯҳониён ва мардум падида овард ва мӯҷиби тавқиф ва таътили он дар худуди ду моҳ гашт.

Рӯзномаи «Мусовот». Рӯзномаи ҳафтагии «Мусовот» аз рӯзномаҳои номдори маршрута ва аз пуртирожаттарини онҳост. Ин рӯзнома аз таърихи (5 рамазон 1325 – 21 меҳри 1286 – 13 октябри 1907 мелодӣ то таърихи 30 рабеъуссонии 1325 – 10 хурлоди 1287 – 31 май 1908) бо 25 шумора дар Техрон мунташир шудааст.

Оқо Саид Муҳаммадризои Шерозӣ мудирӣ «Мусовот» буд ва ба сабаби интишори ин рӯзнома, ба номи Мусовот шӯҳрат ёфт. Аз шумораи шашум, номи Саид Абдурахими Халқолӣ дар қанори номи мудирӣ рӯзнома ба ҷоп расид, вале ба вазифаи ӯ ишорае намешуд.

Рӯзномаи «Мусовот» дар сармақолаи шумораи бисту якум, тахти унвони (шоҳ дар чи ҳол аст) ба нақӯшиш аз Муҳаммад Алишоҳи Қочор пардохт ва ба дунболи он мақола, (нутқи яке аз руасои ҷумҳури Пуртақол) ҷоп шуд, ки зидди маршрутаи салтанатӣ буд.

Мақолаи «Шоҳ дар чи ҳол аст» Муҳаммад Алишоҳи Қочорро ба шикоят алайҳи рӯзноманигорон барангехт ва ин чизе аст, ки беш аз он ҳаргиз собиқа надошт ва баъдҳо низ, ки ба зоҳир давлатҳои маршрута ҳоким буданд, бад-ин сурат дида нашуд. Саранҷом, бо миёнҷигарии муслехон, шоҳ аз таъқиби қонунии «Мусовот» даст кашид ва рӯзнома ҳам ин гуна ҷумлаҳои хусусиро тақрор накард.

Рӯзномаи «Рӯҳулқудус». Рӯзномаи номдори «Рӯҳулқудус» аз 25 ҷамодиюссонии 1325 – 12 мурлоди 1286 – 5 августи 1907 то 17 ҷамодиюлаввали 1326 – 27 хурлоди 1287 – 17 ирони 1908 ба сурати ҳафтагӣ мунташир мешуд ва охири шумораи он шумораи бисту ҳаштуми соли аввал буд. Сохиби имтиёз ва мудирӣ қуллӣ ин рӯзнома Шайх Аҳмад Туртабӣ-маъруф ба Султонлуламои Хуросонӣ буд, ки дар нағичаи шӯҷоат ва шаҳомати нависандагиаш шӯҳрати хося касб кард ва дар шумораи сездахуми рӯзнома, шахси Муҳаммад Алишоҳи Қочорро мавриди ҳамла қарор дода ва аз аъмоли муҳолифи маршрутаи вай интиқод кард ва дар мақолае оқибати шуми Луи чаҳорум-подшоҳи маъдуми

Фаронса ва инқилоби Кабири Фаронсаро ба шоҳ ёдовар шуд, ки ба сабаби интишори ин мақола «Рухулқудус» тавқиф гашт, вале баъд аз андак муддате боз мунташир гашт.

Шайх Аҳмади Туртабӣ дар дифоъ аз машрутият ва пешрафти нахзати миллий саҳми хосе доштааст, чунонки хангоми кудатои Муҳаммад Алишоҳи Қочор, туфанг ба даст гирифта ва дар дифоъ аз маҷлиси Шӯрои миллий бо қувваи шоҳ саҳт ба набард пардохт ва оқибат гирифтор шуд ва дар боғи шоҳ зиндонӣ ва пас аз таҳамули шиканҷаҳои бисёр кушта шуд.

АДАБИЁТ

1. پروين، ناصرالدين. تاريخ روزنامه‌نگاری ایرانیان و ديگر پارسى‌نويسان، تهران، مركز نشر دانشگاهي، جلد دوم 1379
2. مولانا، حميد. سير ارتباطات اجتماعي در ايران، تهران، انتشارات دانشگاه علامه طباطبائي، 1358
3. صدر هاشمي، محمد. تاريخ جرايد و مجلات ايران، انتشارات كمال اصفهان، چاپ دوم، سال 1363
4. قاسمي، سيدفريد. راهنمای مطبوعات ايران - عصر قاجار، انتشارات مركز مطالعات و تحقيقات رسانه‌ها، چاپ اول، سال 1372
5. كهن، گوئل. تاريخ سانسور در مطبوعات ايران، انتشارات آگاه، چاپ اول، سال 1362

ОСНОВНЫЕ ПЕЧАТНЫЕ ИЗДАНИЯ ИРАНА ВО ВРЕМЯ КОНСТИТУЦИОННОЙ РЕВОЛЮЦИИ

После завершения конституционной революции (Машрута) большинство газет издавалось среди населения и оно стало причиной развития освободительного и справедливого мышления, а также социального равноправия среди различных групп населения. Самыми популярными и основными газетами являлись «Маджлис», «Сури Исрофил», «Мусавот», «Рухулқудус» и «Хаблулматин».

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: конституционная эра, Мусават, Рухулқудус, Сури Исрофил, газета.

THE IRANIAN PRESS IN THE ERA OF THE CONSTITUTIONAL

In the post-constitutional revolution, many newspapers were used to be published. These newspapers caused the thoughts of liberty, justice and the equality of social life to spread among the masses of people. Among the most famous are majless, soresafil, mossavat and Ruhol ghodoss.

KEY WORDS: constitutional era, Majless, Mossavat, Ruholghodoss, Soresafil, newspapers.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Ромин Расулоф* - соискатель факультета журналистики Таджикского национального университета.

МАОРИФИ АФҶОНИСТОН ДАР СОЛҶОИ 1933-1963 ВА ИНЪИКОСИ ОН ДАР МАТБУОТ

Абдулҳай Ором
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дар солҳои 1933-1963, яъне марҳилаи аввали подшоҳии Муҳаммад Зоҳиршоҳ (1933-1973) маорифи Афғонистон дар маҷмӯъ нисбат ба собиқ инқишоф қард, бучети давлат ба маориф бештар шуд ва навоқис дар усули таълиму тарбия то ҷойе рафъ гардид.

Агар мо ин давраро ба марҳилаҳои ҳукуматҳои он замон тақсимбандӣ намоем мебинем, ки дар давраи садорати Муҳаммад Ҳошимхон (1933-1946) ҳомӯшии баён ва матбуот ҳукмфармо буд. Ӯ шахси мустабид ва диктатор буд ва метарсид, ки мабодо тачрибаи талхи зимомдории Шоҳ Амонуллоҳро (1919-1929) зинда созад. Дар замони ӯ дар соли 1939 Раёсати мустақили матбуот таъсис гардид, ки шомили бахшҳои зайл буд: Идораи радиои Афғонистон, мудирияти нашриёт, Оҷонсии хабаррасонӣ, Анҷумани таърих, Мудирияти саҳифаи ахбори давлатӣ, Матбааи давлатӣ ва музей (осорхона).[1]

Яке аз дастовардҳои муҳим ин буд, ки соли 1934 дар Кобул фокултаи табиӣ ифтитоҳ шуд. Дар соли 1935 маҷмӯан дар тамоми Афғонистон 43 мактаби ҷадид таъсис гардид, ки 19 мактаб дар Кобул ва атрофи он, 3 мактаб дар вилояти Хирот, 4 мактаб дар Машрик, 6 мактаб дар Чануб, 1 мактаб дар Маймана ва 1 мактаб дар Ҷаҳонсур буд. Дар солҳои пеш аз Ҷанги Дуввуми Ҷаҳон таъсиси макотибу литсейҳои дар гушаю канори Афғонистон идома ёфт. Аз ҷумла, метавон аз таъсиси литсейии «Аҳмадшоҳ Бобо» дар вилояти Кандаҳор, «Дорулмуаллимини мустаъҷал», фокултаи ҳуқуқ ва улуми сиёсӣ ва литсеи «Идораи омма» дар Кобул ва ғайра ном бурд.

Тамоили дигари мусбат дар рушди маориф таъсиси мактабҳои касбӣ-техникӣ (маслақӣ) ба мисли «Мактаби масоҳат» ва «Мактаби ҳуқом», Мактаби маслақии почта, телеграф ва телефон, Мактаби маслақии парасторӣ (хамшираи шафқат) ва ғайра буданд.

Дар солҳои чанг бинобар мушкилоти чанги чаҳонӣ ва кам будани муаллимин, Вазорати маорифи Афғонистон ба таъсиси макотиби чаҳид камтар иқдом карда тавонист.

Теъдоди аҳолии босавод дар соли 1948 ҳамагӣ 8 %-ро[2] ташкил мекард. Аз рӯи маълумоти ҳайати ЮНЕСКО, дар соли 1949 г. камтар аз 10 % писарон ва 1% духтарон ба таълиму тарбия фаро гирифта шуда буданд.[3] Дар соли 1946 дар Афғонистон 359 мактаб бо теъдоди 93544 хонанда фаъолият дошт.[4] Сатҳи зиндагӣ ва маоши муаллимон бисёр паст буд.

Ҳукумати Афғонистон баъд аз Ҷанги Дуввуми Чаҳон ба ташкили макотиби олии иқдом намуд. Дар доираи ин иқдомоти ҳукумат дар соли 1946 Донишгоҳи Кобул таъсис гардид, ва аввалин раиси Донишгоҳи Кобул Доктор Абдулмачид буд, ки ин донишгоҳ дар марҳилаи нахустӣ таъсис дорои фокултаҳои тиб, ҳуқуқ ва улуми сиёсӣ, табиӣ ва адабиӣ ва улуми башарӣ будааст.[5] Ҷаридаи «Озод Афғонистон» навишта буд, ки теъдоди умумии муҳассилин дар 5 фокултаи донишгоҳ дар соли 1952 аз 200 нафар зиёд набудааст.[6] Барои муқоиса бояд зикр намоем, ки дар ҳамин давра дар Покистон 5 Донишгоҳ бо 118 фокулта вучуд дошт, ки дар онҳо 30 ҳазор нафар таҳсил мекард. Дар донишгоҳи Истамбул 12,8 ҳазор нафар ва дар Эрон 5,3 ҳазор нафар дар донишгоҳҳо таҳсил мекарданд.[7]

Баъд аз Ҷанги Дуввуми Чаҳон дар зери таъсири шароити бавучудномада дар арасаи чаҳонӣ таъсироти муҳиме дар Афғонистон низ ба вучуд омад. Садриазам Муҳаммад Хошимхон, ки давраи садорати ӯро «давраи истибдоди кабир» меноманд, ба истеъфо фиристода шуд ва ба ҷои ӯ бародари дигараш Шохмаҳмудхон зимомии ҳукуматро ба даст гирифт.

Дар давраи садорати Шохмаҳмудхон (1946-1953) ҷунбишҳои рушанфикрӣ ва ҷунбишҳои муҳассилин зуҳур карданд. Дар соли 1947 ду литсей ба номҳои литсеи «Султон Ғиёсиддини Ғурӣ» ва литсеи «Ҷомӣ», мактаби «Мастурот» ва 8 мактаби ибтидоия дар Ҳирот, як мактаб дар маркази Қандаҳор ва як мактаб дар маркази Маймана ифтитоҳ шуд, дар Кобул як литсей ба номи литсеи «Хушқолхон» таъсис шуд ва мактаби «Мастуроти Андаробӣ» ба литсей табдил ёфт. Дар соли 1948 Афғонистон узви ЮНЕСКО шуд.

Дар Пуҳантунӣ (Донишгоҳ) Кобул дар соли 1950 Иттиҳодияи муҳассилон ба вучуд омад ва ҳамчунон нашрияҳои озод ва ғайридавлатӣ ба мисли «Ангор», «Ватан», «Нидои халқ» ва ғайра арзи вучуд карданд, ки рушди маориф, босавод сохтани мардум, махсусан ҷавонон сархати мақолаҳои ин ҷаридаҳоро ташкил менамуданд.

Зери таъсири ин даъвати таблиғот ва бедорӣ мардум, ҳукумат низ аз пайи рушди маориф шуд ва тавачҷӯҳи бешгаре ба вилоятҳо намуд, зеро аз рӯи теъдоди кӯдакони синни мактабӣ, ки ба дарс фаро гирифта шуда буданд, Афғонистон яке аз ҷойҳои охириро ишғол мекард. Ҳайати ЮНЕСКО, ки ба Афғонистон омада буд, ин вазъиятро дар гузориши худ инъикос намуда буд.[8]

Аз ибтидои солҳои 50-ум мактабҳои чаҳид дар Ваҳони Бадахшон, Сиёғирди Ғурбанд, Шаҳринави Кобул ва дар маркази Мазори Шариф ифтитоҳ шуданд. Дар соли 1950 21 макотиби деҳотӣ дар қисматҳои мухталифи машриқӣ, 20 мактаби деҳотӣ дар Ҳазораҷот ва 20 мактаб дар Ҳирот таъсис шуд.

Дар Кобул Институти тарбияи муаллим таъсис гардид ва Донишгоҳи Кобул васеъ гардида, дар он факултетҳои нав таъсис шуданд. Дар соли 1951 дар Кобул фокултаи шаръиёт таъсис шуд, теъдоди муҳассилин афзоиш ёфт. Як вежагии хоси фаъолияти Донишгоҳи Кобул ба муборизаҳои сиёсӣ ва академикӣ пардохтани донишҷӯён буд. Ба ғайр аз Иттиҳодияи муҳассилин созмонҳои гуногуни иҷтимоӣ сиёсӣ дар байни донишҷӯён қору фаъолият мебарданд.

Дар давраи садорати Муҳаммад Довудхон (1953-1963) мақомоти давлатӣ ба рушди маориф тавачҷӯҳи зиёд меоданд, зеро рушди кишвар ва васеъ гардидани робитаҳои хориҷӣ инро тақозо менамуд. Дар соли 1953 макотиби деҳотӣ дар ҳиссаҳои мухталифи кишвар ифтитоҳ гардид ва аввалин мактаби деҳотии сайёр барои аҳолии кӯчии Ҳазорбуз дар қарияи Сангари Рудоти Машриқӣ таъсис шуд, ки зимистон дар он ҷо дар фасли гармо ва тобистон дар Кобул фаъол буд. Ҳафт курс барои калонсолон дар ҳафт вилояти кишвар таъсис шуд.[9] Дар соли 1953 21 –боб литсей ва мактаби мутавассита, се боб мактаби миёнаи духтарона марбути мудирияти тадрисоти сониявӣ, 8 боби он дар маркази Кобул фаъол буд, литсеи «Бохтар» дар Мазори Шариф ифтитоҳ шуд. Дар соли 1953/54 барои маориф аз буҷети давлат агар 64,4 млн афғонӣ ҷудо карда шуда бошад дар соли 1957/58 ин рақам ба 98,8 млн афғонӣ расид.[10]

Агар соли 1948 дар мамлакат дар ҳудуди 300 мактаби ибтидоӣ, миёна ва макотиби махсуси мулкӣ вучуд дошт, ки дар онҳо 98,6 ҳазор шогирд, аз ҷумла 3 ҳазор духтар таҳсил мекард, дар соли 1954 шумораи макотиб ба 688 боб ва теъдоди шогирдон ба 114,9 ҳазор расид. Аз онҳо 9 ҳазор нафар духтарон буданд.[11] Дар соли 1958 дар Афғонистон 850 мактаби ибтидоӣ ва миёна фаъолият дошт, ки дар онҳо 135,6 ҳазор шогирд таълим мегирифт, аз ҷумла 12,5 ҳазор духтар.[12]

Дар соли 1954 Вазорати маорифи тасмим гирифт, то факултаи таълиму тарбия эҷод намояд. Дар ҳамин сол ба теъдоди 91 боб мактаби деҳотии писарона, ду боб мактаби деҳотии духтарона, 18 боб

мактаби ибтидоии писарона ва се боб мактаби ибтидоии духтарона, 18 боб курси акобир (барои калонсолон), ду боб миёнаи писарон, як боб миёнаи духтарона ва ду боб литсей таъсис гардид. Дар ҳамин сол инженерӣ низ дар чавкоти Донишгоҳи Кобул таъсис гардид.[13] Раванди мактабсозӣ дар соли 1955 ҳам босуръат идома ёфт. Дар ин сол ба таъдоди 50 боб мактаби деҳотӣ дар марбутоти бисёри вилояти кишвар таъсис шуд. Ба зами ин, «Дорул-Хифозҳо» лозим гардонидани шуд, то илова бар хифзи «Қуръонӣ Карим» фанҳои фикҳ, сарф, нахв, ақоид мантик, таҷвид ва қироъатро низ биёмузанд. Дар ин сол Вазорати маориф як муассисаи педагогӣ (омӯзгорӣ) таъсис кард, ки вазифаи он тарбияи муаллимин буд. Дар ҳамин сол Департаменти геологӣ таъсис шуд, ки фориғони он дар Вазорати маъодан ва саноеъ тавзиф шуданд. Ҳамчунин, «Дорул-муаллимин»-и Нангарҳор ва «Дорулмуаллимин»-и Қандаҳор (Мирвайс) дар ин сол ифтитоҳ шуд.

Дар ин солҳо таълимоти Афғонистон ба чаҳор давра: ибтидоӣ, миёна, касбӣ-техникӣ ва олии тақсим гардид.

Макотиби ибтидоӣ. Дар Афғонистон дар соли 1958 800 мактаби ибтидоӣ фаъолият мекард, ки дар онҳо 130 ҳазор писарону духтарон таълим мегирифтанд. Мухлати таҳсил дар мактабҳои ибтидоии шаҳрӣ- шашсола ва дар мактабҳои ибтидоии деҳот (аз сабаби нарасидани муаллимон) се ва ё чорсола буд.

Аммо синфи 6 ибтидоиро на ҳама кӯдаконе, ки ба синфи аввал шомил мешуданд тамом мекарданд. Масалан, аз рӯи навиштаи рӯзномаи «Анис» дар синфҳои якуми мактабҳои ибтидоӣ дар соли таҳсили 1957-1958 26573 шогирд таълим мегирифт, дар синфҳои дуум- 22244, аммо дар синфҳои 6-ум- ҳамагӣ- 8676 талаба.[14]

Бояд зикр намуд, ки дар паҳлуи зиёд шудани макотиб барои бачагон мактабҳои духтарона ҳам меафзуданд. Гузашта аз ин, ин раванд на танҳо хоси шаҳрҳо, балки маҳаллот низ буд.

Мувофиқи моддаи 20 Қонуни асосии Афғонистон таълим дар мактабҳои ибтидоӣ ва миёна ройгон буд. Гузашта аз он, шогирдон аз оилаҳои камбизоат аз ҳисоби давлат бо дафтар, китоб ва дигар воситаҳои зарурӣ таъмин карда мешуданд. Шогирдоне, ки дар интернатҳо таҳсил мекарданд, пурра бо ҷойи хоб ва либос, пойафзол, се вақт хӯрокаи таъмин карда мешуданд.

Соли 1960 дар Афғонистон ҷашни «Рӯзи кӯдакон» ҷорӣ карда шуд, ки ҳамасола 22 июн ҷашн гирифта мешуд.[15]

Мактабҳои миёна (сонавӣ) дар Афғонистон ду навъ буданд: бо маълумоти нопурраи миёна-нӯҳсола ва маълумоти пурраи миёна – литсейҳо ва таълими 12-сола. Дар соли таҳсили 1959-1960 дар литсейҳо 12666 писарону духтарон таҳсил мекарданд, дар ҳоле ки дар соли таҳсили 1954-1955 ин рақам 4781 нафарро ташкил мекард.[16]

Бояд гуфт, ки аз 14 литсей 7 литсей дар Кобул амал мекард. Як вежагии дигари литсейҳо ин буд, ки қариб ҳамаи онҳо ном доштанд: «Истиклол», «Наҷот», «Абуали ибни Сино», «Аҳмадшоҳ» ва ғайра. Ҳар як литсей зери сарпарастии кишварҳои ғарбӣ буд ва аз синфи 6 ё 7 таҳсил ба забони англисӣ, олмонӣ ва ё фаронсавӣ мегузашт.

Дар қатори мактабҳои миёнаи мардона, мактабу литсейҳои занона кушода мешуданд. Хатмкардаҳои мактабҳои занона ба шӯъбаҳои занонаи Донишгоҳи Кобул дохил мешуданд ва баъдан дар вазорату идораҳои давлатӣ кор мекарданд. Матбуоти охири солҳои 50-ум – ибтидои солҳои 60-ум хабар меод, ки занон баробар бо мардон дар корҳои давлатӣ кор мекунанд, онҳо ба вазифаҳои баланди давлатӣ пешбарӣ мешаванд.[17]

Дар Афғонистон анҷумане бо номи «Анҷумани танвири азҳон» амал мекард, ки чандин шӯъба дошт, ки онҳо ба омӯзиши савод в касбу ҳунари занон машғул буданд.

Шӯаботе, ки марбути анҷумани «Танвири азҳони афгон» буда ва фаъолият мекарданд:

1. Шӯъбаи таблиғот, ки як маҷалла ба номи «Мирман» (Зан) нашр мекард.
2. Шӯъбаи тадриси анҷумани «Насвон» (Занҳо) як мактаб дошт, ки дар он духтарон ва занонро, ки синнашон аз давраи шумули мактаб гузашта буд, қабул мекард ва дар тайи шаш сол таҳти таълим қарор меод. Илова бар саводомӯзӣ, одоби муошират, тадбири манзил, иқтисоди манзил ва ғайраро низ ба онҳо меомӯхт.
3. Шӯъбаи хирфа ва ҳунар дар ин шӯъба ҳайёти, гулдӯзӣ, сӯзандӯзӣ, бофти дастӣ, буриши дақиқ қардан ва ғайра ёд меод.
4. Марказҳои тарбияи иҷтимоии занон дар қария ва деҳот. Духтарон ва занон дар он ҷо чамъ шуда аз китобхона, конференсҳои курсҳои дӯхт (ҳайёти) ва ғайра истифода мекарданд.
5. Дар шифохонаҳои занона ва ороишгоҳҳо дар паҳлуи табобат ва муойина марказҳои тарбия низ мавҷуд буд. Духтарон ва занони таҳсилкарда ба ҳайси парастор ва қобила тарбия карда мешуданд.

Мувофиқи омили он солҳо дар ибтидои соли 1960 дар тамоми мактаб ва омӯзишгоҳҳо (ғайр аз донишгоҳ) 140 ҳазор нафар писарон ва 16 ҳазор нафар духтарон таҳсил мекарданд.[18]

Матбуоти Афғонистон дар ин солҳо зимни инъикоси вазъи мактабу маориф ба мушкилот дар ин соҳа низ тавачҷӯҳ мекард. Яке аз ин мушкилот камбудии муаллимон ва муаллимаҳо қаламдод мешуд. Аз рӯи маълумоти матбуот, масалан дар Мазори Шариф, ки духтарон бисёр завқи хондан доштанд, мактабхоро бо сабаби нарасидани муаллимаҳо баста буданд, мардон бошанд ҳуқуқи дар мактабҳои занона дарс доштанро надоштанд. Аз рӯи маълумоти солномаҳои Афғонистон ва рӯзномаҳои давлатӣ дар давраи солҳои 1955-1958 теъдоди умумии мактабҳо аз 680 то 850 боб ва теъдоди шогирдони онҳо аз 114,9 ҳазор то 135, 6 ҳазор нафар афзоиш ёфт, вале теъдоди муаллимон дар ҳамин давра ҳамагӣ 395 нафар зиёд шуда буд, дар мактабҳои ибтидоӣ бошад фақат 53 нафар. Дар ибтидои соли 1960 дар Афғонистон ҳамагӣ 4700 муаллим ва муаллима фаъолият мекард.[19]

Вазорати маорифи Афғонистон барои ҳалли ин мушкил, яъне таъмини макотиб бо муаллимон на танҳо хатмкардаҳои макотиби муаллимтайёркунӣ ва литсейҳо, балки инчунин хатмкардаҳои мактабҳои миёнаи умумиро мефиристонд. Дар Кобул, Қандаҳор ва баъзе аз шаҳрҳои дигари бузурги Афғонистон курсҳои кутухмуддати муаллимтайёркунӣ ташкил шуда буданд. Тибқи маълумоти рӯзномаи «Анис» дар солҳои 1959-1960 дар курсҳои муаллимии Кобул 491 нафар, аз ҷумла 156 зан тақмили ихтисос мекарданд.[20] Подшоҳи Афғонистон бо мақсади боло бурдани обрӯ ва ҳайсиати муаллим бо фармони худ «Рӯзи муаллим»-ро қорӣ намуд, ки ҳар сол дар охири октябр таҷлил мегардид.

Мушкили дигаре, ки дар соҳаи маориф вучуд дошт, кам будани биноҳои мактаб буд. Рӯзномаи «Анис» навишта буд, ки аз 366 мактаби ибтидоии деҳотӣ 216-тои он дар биноҳои ҷойгир шудаанд, ки барои истифода комилан номувофиқанд.[21]

Дар охири солҳои 50-аввали солҳои 60-ум макотиби касбӣ-техникӣ рушд намуданд. Тибқи маълумоти рӯзномаи «Анис» дар соли 1960 дар Афғонистон 40 техникум ва омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ мавҷуд буданд (соли 1954 теъдоди онҳо 16-то буд).[22]

Бояд зикр намуд, ки бо қарори ҳукумат барои тарбия ва тафреҳи атфол, кӯдакистон сохта шуд. Барои атфол ширу нон дода мешуд. Ва дар ҳар 15-рӯз як бор атфол муоина мегардид. Ҳадаф аз таъсиси кӯдакистон ин буд, то модаронро, ки вазифаи муаллимӣ ва ё маъмурият доштанд, битавонанд атфолро худро ҷиҳати тарбия ба ин муассиса фиристонда ва вазифаи худро ба пеш бибаранд. Дар барномаи таълимии онҳо бар иловаи тарона, тадриси алифбо низ шомил буд. Дар соли 1960 курси мусиқӣ тахти идораи мактаби «Саноеъ»-и Кобул ҷиҳати истифодаи шогирдони маориф таъсис шуд. Тадрис дар ин курс баъд аз зуҳр сурат мегирифт. Шогирдони алоқаманд таври озод шомил мешуданд.

Кадрҳои дорони маълумоти олии дар Донишгоҳи Кобул ва ду Институти педагогӣ тайёр карда мешуданд. Чуноне дар боло ишора рафт, Донишгоҳи Кобул аз соли 1946 ба тадриҷ васеъ мегардид. Ҳам теъдоди факултаҳо ва ҳам теъдоди донишҷӯён зиёд мешуданд. Дар охири солҳои 50-ум донишгоҳ 11 факултет дошт: тиб, улуми табиӣ, (бо шӯъбаҳои кимиё-биологӣ ва геологӣ), ҳуқуқ, забону адабиёт, шаръиёт, иқтисод, инженерӣ ва ғайра. Дар назди Донишгоҳ боз се шӯъбаи занона ташкил шуда буд: тиб, физика-риёзӣ ва адабиёт.

Факултети 11-уми донишгоҳ Институти педагогӣ (муассисаи таълиму тарбия) ҳисоб мешуд, ки соли 1955 дар назди Вазорати маориф ташкил шуда буд.

Ин муассиса (Институти педагогӣ) як муассисаи таҳқиқӣ ва тадқиқӣ буд ва барои ёфтани роҳҳои беҳтари тадқиқӣ дар «Дорул-муаллимин» ва макотиб қор мекард. Муаллимин ва муфаттишинро тавассути курсҳо ва ҷирга (ичтимоъ)-ҳои таълимӣ, семинарҳо тарбия мекард, барномаҳои чадидро дар макотиби таҷрибавӣ тахти таҷриба қарор меод ва дар ислоҳи барнома бо Вазорати маориф мусоидат мекард. Чунончи дар тадриси мазомини тарбиявӣ ва усули тадрисӣ дар факултаҳои адабиёт ва соинс саҳм дошт.

Дар ин солҳо аввалин ҳайати фарҳангӣ ба Раёсати доктор Муҳаммад Анис, ки дар он замон раиси Донишгоҳи Кобул буд, ба Маскав фиристонда шуд. Аз он ба баъд дарвозаи маорифи Афғонистон барои русҳо боз гардид. Русҳо дар фаъолиятҳои таблиғотӣ ва густариши равобити фарҳангӣ саъй намуданд ва ҳайати фарҳангии афғон ба Маскав рафт. Иддаи зиёде аз ҷавонони афғон дар бахши таҳсилоти адабиёти забони пашту ва дарӣ озими Иттиҳоди Шӯравӣ шуданд.[23] Донишомӯзони Афғонистон инчунин дар дигар кишварҳои хориҷӣ ба мисли Иёлоти Муттаҳидаи Амрико (ИМА), Олмони Фарбӣ, Фаронса, Ҷопон, кишварҳои сусиолисии Аврупои шарқӣ ва ғайра таҳсил мекарданд (ниг ба ҷадвали 1).

Ҷадвали 1.

Мамлакатҳо ва шумораи донишҷӯёни афғон, ки дар солҳои 1960 ва 1962 таълим мегирифтанд

Мамлакатҳо	Шумораи донишҷӯён	
	1960	1962
Иттиҳоди Шӯравӣ	8	300
ИМА	172	250

Олмони ғарбӣ	76	200
Донишгоҳи ИМА дар Бейрут	35	25
Фаронса	32	20
Швейтсария	29	5
Аморати муттаҳиди Араб	8	5
Италия	6	10
Чехословакия	-	80
Полша	-	5
Венгрия	-	4
Япония	-	4
Чамъ	326	908

Дар ин солҳо дар макотиби олии Афғонистон, аз ҷумла омӯзишгоҳҳои касбӣ-техникӣ устодони хориҷӣ ба тадрис машғул буданд. Масалан соли 1958 фақат дар Донишгоҳи Кобул 36 устоди хориҷӣ кор мекард. Албатта, кори устодони хориҷӣ барои Афғонистон серхарочот буд ва Ҳукумат дар ҳамин солҳо барномаи тайёр кардани кадрҳоро дар хориҷ таҳия намуд, то аз даъвати устодони хориҷӣ ҷилавгирӣ наояд.

Дар соли 1960 «Дорулмуаллимин»-и Ҳирот низ таъсис гардид. Дар Донишгоҳ бошадфокултаи форматсия (дорусозӣ) дар ҳамин сол таъсис гардид. Ин фокулта дорои депортментҳои: формулужӣ, формасевтӣ, микробиоложӣ, формакуатомӣ (формасии кимиёӣ), биюшимӣ ва маводи ғизой буд. Хадаф аз таъсиси ин фокулта тарбияи кадрҳои дорусозони моҳир ва ҷилавгирӣ кардан аз ворид намудани дору аз хориҷ буд.

Ҳамин тавр, ҷуноне аз матбуоти солҳои 30-60 маълум мешавад, дар Афғонистон баъд аз Ҷанги Дувуми Ҷаҳонӣ маориф сол то сол рушд намудааст. Акнун мактаб, литсей, макотиби маслакӣ на танҳо дар Кобул рушд намуданд, балки ба вилоят ва деҳаҳои дурдаст низ роҳ ёфтанд. Рушди маълумоти олии низ яке аз дастовардҳои муҳими ин давра буд.

Ҳамаи ин тағйирот ва таҳаввулот дар матбуот инъикос ёфтааст. Аммо бояд зикр намуд, ки дар ин давра фақат дар ибтидои солҳои 50-ум чанд ҷаридаи мустақил чоп мешуд, ки онҳо ҳам баъди чоп чанд муддат мамнӯъ эълон шуданд. Дар давраҳои дигар ин тағйироту таҳаввулот дар соҳаи маориф дар ҷароиди давлатӣ инъикос гардидааст, ки на ҳамеша вазъи воқеӣ ва роҳҳои рушди маорифро инъикос менамуд. Бо вучуди ин, маълумоте, ки аз матбуот гирифта шудааст, нишон медиҳад, ки тамоили асосии рушди маориф дар ҷароид инъикос меёфт.

АДАБИЁТ

1. Танвир Муҳаммад Ҳалим. Таърих ва рӯзноманигории Афғонистон. Пешовар, 2000. с. 125-127.
2. Независимый Афганистан – 40 лет независимости. М., 1958. с. 110.
3. Ватан, 22.05.1951.
4. Кухтина Т. И. Просвещение в независимом Афганистане. М., 1960. с. 59.
5. Комгор Чамилуррахмон. Таърихи маъорифи Афғонистон. Кобул, 1376, с.38-45.
6. Озод Афғонистон. 3.11.1952.
7. Озод Афғонистон. 3.11.1952.
8. Report of the Mission to Afghanistan, UNESCO, Paris, 1952, p.20
9. Комгор Чамилуррахмон. Таърихи маъорифи Афғонистон. с. 53-64.
10. Анис. 20 августи соли 1956.
11. Солномаи Кобул, 1948/49/ Кобул, 1949. с.88; Ди Афғонистон каланай. . . с.20.
12. Барои муқоиса бояд зикр кард, ки дар Ўзбекистон шӯравӣ, ки 8,1 млн аҳоли дошт (дар Афғонистон 12 млн аҳоли зиндагӣ мекард) дар соли 1959-1960 6221 мактаби ибтидоӣ ва миёна вучуд дошт, ки дар онҳо 1365000 нафар ба таълим фаро гирифта шуда буд.
13. Комгор Чамилуррахмон. Таърихи маъорифи Афғонистон. с. 56.
14. Анис. 14.07.1957; Ди Афғонистон каланай. с.62.
15. Анис. 9.05.1960.
16. Пикулин М.Г. Развитие национальной экономики и культуры Афганистана (1955-1960). Ташкент, 1960. с. 105.
17. Ислоҳ, 14.03. ва 9.05.1960; Анис. 21.01.1958, 16, 19, ва 22 июли 1960.
18. Анис, 23.02.1960.
19. Ди Афғонистон каланай. с. 20,62; Анис. 23.02.1960.
20. Анис. 23.02.1960.
21. Ҳамон ҷо. 11.07.1957.

22. Анис. 23.02.1960.
23. Танвир Мухаммад Ҳалим. Таърих ва рӯзноманигории Афғонистон. с. 133-136.
24. Қаюмов С. Пешрафти иҷтимоӣ ва иқтисодии Афғонистони ҳозира. Душанбе: Ирфон, 1966. с. 59.

СФЕРА ОБРАЗОВАНИЯ АФГАНИСТАНА В 1933-1963 ГГ И ЕЕ ОТРАЖЕНИЕ В ПЕЧАТИ

Данная статья посвящена изучению состояния сферы образования в Афганистане в 1933-1963 гг. прошлого столетия и ее отражение в печати. Так по данным печати 30-60 гг. прошлого столетия выясняется, что после второй мировой войны сфера образования развивалась год от года, также в эти годы наблюдался подъем и в развитии высшего образования.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: образование, сфера образования, развитие сферы образования в 30-60-ые годы прошлого столетия в Афганистане.

THE EDUCATION SPHERE OF AFGHANISTAN IN 1933-1963 YEARS AND ITS REFLECTION IN THE PRESS

Given article is devoted studying of a condition of an education sphere in Afghanistan in 1933-1963 of last century and its reflection in the press. So according to the press 30-60 of last century are found out that after the Second World War the education sphere developed year from a year, also these years lifting and in higher education development was observed.

KEYWORDS: formation, an education sphere, education sphere development in 30-60-s' years of last century in Afghanistan.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Абдулхай Ором* - соискатель факультета журналистики Таджикского национального университета.

САҲМИ ТЕЛЕВИЗИОН ДАР ТАҲКИМИ ҶУМҲУРИИ СОҶИБИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН

Г.А. Умарова

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Телевизион- оинаи сеҳрангез ва мӯъҷизаи офаридаи инсонист, ки тамоми ҳастиро дар худ таҷассум менамояд. Барои он сеҳрангез ва мӯъҷизаофар аст, ки бо инъикос ва иртибот ҷаҳонро бо кудрати коммуникатсионӣ дар як лаҳза пешӣ назар ҷилвагар менамояд. Ҳамчунин, ҳар бинандаро ба худ ҷалб намуда, ӯҳдадор менамояд, ки худро дарёбад ва зиндагиро бо тамоми нозуқиҳои ҷун оинаи поку рушан бубинад. Дар баробари он телевизион дар тӯли мавҷудият ва фаъолияти худ тавонист, ба муваффақиятҳои бузург ноил гардида, бо наватарин иртиботи электронӣ ҳастии ҷомеаро фаро бигирад. Аз ин рӯ, мо кӯшиш мекунем, ки саҳми телевизионро дар фарогирии ҳаёти ҷомеа (1991-2010) мавриди таҳлил ва тадқиқи қори худ қарор диҳем.

Дар бораи нақши ВАО, махсусан телевизион олимони намоёни ҷаҳон фикрҳои ҷолиб гуфта, бо қорҳои илмӣ тадқиқотиашон ба рушду нумӯи телевизион замина гузоштаанд.

Ҳанӯз соли 1979 нашрияти «Связь»-и Маскав зери таҳрир ва таҳияи профессор П.В. Шмакова китоби дарсии «Телевизион» («Телевидение»)-ро аз ҷоп баровард, ки он се маротиба бо такмили иловаҳо нашр гардид. Ва нашри сеюми ин китоб сазовори мукофоти давлатии Иттиҳоди Шӯравӣ гардида буд. Ин асар доир ба мавқеи телевизион, технологияи пешрафтаву беҳамтои телевизион - дар рушду нумӯи технологияи муосир баҳс намуда, муаллиф дар ин ҷо роҳҳои истифодабарии онро хеле равшану васеъ таҳлилӣ баррасӣ намудаанд.

Ҳамчунин дар китоби «Всемирное телевидение»-и Георгий Вагнадзе-доктори илмҳои таърих, лауреати мукофоти адаби ба номи Н. Островский гуфта мешавад, ки «Паҳноӣ имкониятҳои инқилобии ахборот ба дигаркунии тарзи зиндагӣ, муносибатҳои одамон ба замона ва иқтисодиёту фарҳанг ва ба иқтисодии ин ё он давлат нерӯ бахшида барои иртиботи ҷаҳонӣ замина мегузорад.»

Имрӯз, махсусан дар замони мо зарурате пеш омадааст, ки дар бораи муктадиртарин ВАО - телевизион, ки ҳаёти инсонҳоро фаро гирифтааст, ҳарф занем, зеро телевизион ҳама рӯз, ҳар соату дақиқа набзи зиндагиро инъикос намуда, ба шуури одамон таъсири мусбат расонида истодааст. Эътимоди алоқамандон ба сухани навордори сужадор зиёд гардидааст ва телевизион барои дарки хусусиятҳои умдатарин, мундариҷа, шакл, мавзӯ, идея, воситаҳои тасвириро истифода бурда паҳлуҳои гуногуни ҳаёти одамонро фаро мегирад ва ин ё он мавзӯро хеле ҷолиб меофарад. Бояд қайд кард, ки дар таҳияи ин ё он намошномаи телевизионӣ дарку фаҳмиши волеи коргардони он аҳамияти хосае дорад.

Донишманди маъруфи тоҷик Шарифҷон Ҳсейнзода, ки ба телевизион он қадар тавачҷӯх надоштанд, дар намоишҳои телевизионӣ ишпирок намекарданд. Ба бузургдошти устод Рӯдакӣ

Назира Қаҳҳорова барномае таҳти унвони «Гулшани адаб» таҳия намуда, Ш. Хусейнзодаро даъват намуд. 10 июли соли 1982 устод Шарифҷон Хусейнзода аввалин маротиба сӯхбаторои телевизиони Тоҷикистон (шабакаи 1) гардиданд. Вақти гусел аз барнома чехраи устод мешукуфт. Чолокона ҳаракат намуда, гоҳ ба тарафи рост ва гоҳ ба чап сар мечунбонданд. Билохир, вачоҳати худро баён намуданд: «Телевизион мӯъҷизаи начибе будааст. Сандукчаи сеҳроки афзункунандаи ҳастии имрӯзу фардо хоҳад буд».

Теле - сухани юнонӣ tele—буда, маънои масофаи дур, дургарро ифода намуда, инъикоскунандаи ҳаракат ё фаъолияти дар масофаи хеле дур таҷассумбандаро дорад ва визион - дидан, тамошо қардан аст.

Телевизион- ин як соҳаи муҳими илмест, ки техникаи пешрафтаву фарҳанги замонавиро аз масофаи дур бо тасвирҳои ҳаракаткунанда бо ёрии таҷҳизоти радиоэлектронӣ инъикос ва пешниҳод менамояд. Принсипи асосии телевизион он аст, ки барномаҳоро бояд бо тасвир ва масоили ҳаракатдошта таъйияву паҳш ва ба бинанда пешниҳод қарданро тақозо намояд. Ин пешниҳодро ҳанӯз дар охири асри XIX олими португалий А. ди Пайва ва новобаста аз ӯ, олими рус П.И.Бахметев, ки бо таҳлили тасвирҳо ва синтези он машғул буданд, таъкид қардаанд.

То солҳои 30-юми асри XX телевизион бо роҳи истифодаи таҳлил ва синтези оптико-механикӣ таҷассум меёфт. Дар миёнаи солҳои 30-юм аввалин системаи телевизионии электронӣ пайдо гардид ва амалиётҳо бо ёрии телевизион ва кубурҳои электронӣ ва кинескоп амалӣ мешуд.

Ин системаи телевизионии электронӣ ба номи В.К.Зворикин (худаш рус бошад ҳам, ин ихтироотро дар Амрико қардааст) ва Ф. Фарнсуорта аз Амрико, К.Свитон аз Великобритания, И.А.Адамиан, В.П.Грабовский, С.И. Катаев, А.П. Константинов, В.Б.Л.Розинг, П.В.Тимофеев ва П.В.Шмаков аз Россия мебошанд, алоқаманд аст.

Таърихи бунёди ТВ кори коллективонаи олимони ҷаҳон аст. Вақте ки дар бораи телевизион ҳарф мезанем, аввал созандагони ин мӯъҷизае, ки ҳаёти одамонро рангин менамоянд, сониян мунтазам паҳш гардидани барномаҳои ҷавобгӯи талаботи имрӯза ва паҳн гардидани он дар байни мардум ба инобат гирифта мешавад. Сипас, давраи сеюм ва асосии ТВ -оғоз меёбад. Яъне, фаъолияти асосии он ҳамчун воситаи ахбори умум. Дар собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ соли 1939 паҳши мунтазами барномаҳои телевизионӣ оғоз ёфт.

Телевизион - яке аз воситаҳои машҳур ва маъмули инъикоскунандаи ахбори умумиҷаҳонӣ буда, дар паҳн намудани ахбори сиёсиву фарҳангӣ, илмиву техникӣ, таълимиву маърифатӣ мавқеи муҳимро ишғол менамояд. Телевизион имрӯз бо пешравии коммуникатсионӣ ба ҷаҳонишавии тамаддун замин гузошта, тамоми сарҳадҳои ҷуғрофӣ, иқтисодӣ, идеологӣ ва диниро убур қардааст. Global village – ин ибораи файласуф Герберт Маршал Маклюен мебошад, ки ҳанӯз сол 1968 пешгӯӣ қарда буд, ки сайёраи замин дар натиҷаи рушди ТВ ва дигар воситаи алоқа ба як деҳаи калон мубаддал мегардад. Дар Ҷумҳурии соҳибистиклолу демократии Тоҷикистон ВАО садову симо дар рушду нумӯш буда, дар густариши ҷомеаи шаҳрвандӣ ва демократикунонии ҷомеа нақши босазои худро мегузорад. Дар пешрафти Ҷумҳурии соҳибистиклоли Тоҷикистон дар солҳои 1991-2011 махсусан шабакаи якуми телевизиони Тоҷикистон, ки созанда ва бинокунандаи дигар шабақаҳои телевизионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон махсуб меёбад, ҷои махсусро ишғол мекунад.

Президенти мӯхтарамии кишвар Эмомалӣ Раҳмон оид ба нақши садову симои тоҷик навиштааст: «Телевизион ва радио—нерӯи бузургест, дар тақдиму таъмини ваҳдат ва ягонагии миллат».

Воқеан ҳам, ТВ ва радио нерӯи бузургест, ки тақдиму таъмини ваҳдату ягонагии миллатро асос мегузорад. Ин нерӯи созанда муҳаббати бинанда ва шунаварандаро афзун намуда, ба тозақориҳо хидоят менамояд, авлиди ин мӯъҷизаи фараҳбахши зиндагии мардум дар Тоҷикистон на ҷандон тӯлонист. Агар ба таърихи таъсисёбии телевизиони ватанӣ назар афканем, пас 3-юми октябри соли 1959 телевизиони тоҷик фаъолияти худро оғоз намуд. Ин аввалин телевизори мардумии КВН-49 буд, ки кашфиётгарони он инструкторони номӣ-Кенигсон, Варашавский ва Николаевский буданд. Экрани ин телевизор ҳамагӣ сатҳи диагонали он 18-см дошт. Аз ин рӯ, барои калонтар қарда нишон додани тасвирҳо, шишаи дамидашакли линзавӣ, ки бо оби софи муқаттаршудаи глицеринӣ пур қарда мешуд, истифода мебураданд. Наттоқони аввалини ТВ-Рафоат Абдусаломова ва Валентина Исаева буданд ва онҳо дар ҳаҷми 2-3 дақиқа ба мардум хабарҳои тозаи кишварро расониданд.

Мутобиқи қарори Совети Вазирони РСС Тоҷикистон аз 19-уми июни соли 1957, №171 Кумитаи оид ба радиошунавонӣ ва телевизиони назди Совети Вазирони РСС Тоҷикистон таъсис ёфт. Ин воқеаи таърихӣ аз он дарак меод, ки баробари фаъолияти радио қори телевизион низ оғоз меёбад. Азбаски ин мӯъҷизаро олимони дастҷамъона офаридаанд, механизми ташкил қор дар ТВ- низ бе ҳамкориҳои техника ва гурӯҳи эҷодӣ ғайриммқон аст. Инро ба назар гирифта, Ҳуқумати Тоҷикистон як нафарии шахси фидоӣ, сиёсӣ, ҳизбӣ ва масъулиятшинос-Обид Ҳомидовро раҳбар таъин намуд. Ва ӯ

барои дарёфти шахсони болаёқат, олиму шоирон, журналистон рассомон, наворбардорон, коргардонхоро барои кор кардан ба ТВ- даъват намуд.

Фаъолияти ТВ- саҳифаи нави таърихро боз намуд.

Мусаллам аст, ки таърих воқеаҳои ҳаётро, бо далелу факт ва асноди дақиқ тадқиқ намуда, ба имрӯзиёну фардоиён пешниҳод менамояд. Журналисти ҳақиқатнигор низ кӯшиш мекунад, ки мавзӯи интихоб намудаашро ҳаматарафа биомӯзад ва воқеъбинона онро инъикос намояд. Чи хеле ки Ч. Айтматов қайд мекунад, фарқи журналист аз хунарманд дар он аст, ки ӯ бо факт ва далел кор мекунад.

Агар саҳифаҳои таърихро варақ занем, мебинем, ки тоҷикон сарнавишти бисёр хам сангин, пурфочиа ва серпахлу доштаанд. Ва ин сарнавиштро ҳаллу фасл намудан, дарк кардану нигоштан кори осон нест.

Баробари барҳам хӯрдани сохти ҷомеаи абаркудрати Шӯравӣ дар тамоми кишварҳо табaddулоти куллие ба амал омад. Ҷамъияти мо ва тамоми бурду бохти мо ба воқеаҳои душвор ва шикасти таърихӣ рӯ ба рӯ шуд. Бо ҳазор умеду орзуҳо Ҷумҳурии Тоҷикистон соҳибистиқлол гардид. Вале баробари он ба бӯҳрони вазнини сиёсӣ иқтисодӣ дучор гардид. Ва матбуоти даврӣ қариб ки чоп намешуд. Рӯзномаҳои ҳаррӯза-дар як ҳафта чоп гардида номи - ҳафтанома гирифтанд. Маҳз дар ҳамин лаҳзаҳои тақдирсоз ТВТ вазифаи бузурги хешро чун воситаи муҳимтарини ахборотӣ иҷро намуд.

Дар воқеъ тағйири сохт ва муноқишаҳои дохилӣ дар Тоҷикистон таъсири номатлуби худро ба ҳамаи соҳаҳо, аз ҷумла дар рушди содору симо низ гузошта буд. Дар чунин рӯзҳои вазнину пурэхсос мардуми кишвар ба сухани неку ҳидояткунанда умедвор буданд, то зеро таъсири суханони неки ватандорӣ зиндагиашонро ба самти муайян равона намоянд. Дар ин ҳолат телевизиони ватанӣ дурнамои рӯзгорашон гардид. Ин масъулиятро телевизион чӣ тавр иҷро намуд? Ин суолест, ки таҳлил ва тадқиқи муфассалро талаб менамояд. Оғози солҳои 1991 айёме буд, ки муборизаҳои сиёсӣ гаронии рӯзгор ба арзишҳои асливу пояндаи фарҳангиву маърифатии мардум як андоза соя афканда буданд, тавачҷӯхи халқ ба телевизион зиёд буд, то ба бисёр масоили рӯзгорашон ҷавобе ёбанд ва мушкилоти худро матраҳ намоянд. Ҳеч ҷои шубҳа нест, ки ҷомеаи мо он солҳо ба як оташи сӯзони замона гирифтгор гардид. Аксар рӯзномаву маҷаллаҳо чоп намегардиданд. Ва ҷомеаи мо он солҳо ба тарбияи асили аҳкоми одаму одамгарӣ саҳт мӯҳтоҷ гардида буд. Телевизиони Тоҷикистон дар рӯзҳои вазнини ба сари миллату ватан омада, ёру мададгор гардид. Барномаи «Овоза ва ҳақиқат», «Ёдбуд», «Симою сират»-и Давлаталии Раҳмон, барномаи «Назарҳо ва андешаҳо», «Оила»-и Гавҳар Умарова ва Неймат Халилов, «Во ғарибӣ.», «Афкор», «Пайки шабхангом»-и Шералӣ Мустафоқулов ва Анвар Ғайбуллоев, «Инсоф»-и Шавқат Муҳаммадиев ва Бобоҳон Сатторов, видеоканали «Бозоргон»-и Абдумачид Усмонов ва Меҳрубон Раҳмонов, барномаи мустақими «Ҷаҳоннамо»-и Набӣ Набиев, Саидкул Курбонов ва Назокат Нейматова, барномаи фарҳангии «Бишнава аз най»-и Чориёр Иброҳимов ва Наимҷон Латипов, «Ранда»-и К.Аҳмадов, «Негатив»-и Сергей Ситковский ва Воҳид Маҳмудов, барнома барои бачаҳо - «Фарзанди нағз», «Оина» -и Каримхон Бурҳонов, Лӯбат Аминҷонова ва Худоёр Имомёров, «Меҳрангез»-и Акрамали Курбонов, Сафо Содиков мушкилқушои рӯзгори мардум гардида буд. Фаъолияти журналистони телевизион дар ин солҳо хеле часурона ва худфидоёна буд. «Барои ҳақиқат мубориза бурдан кори муқаддас аст» - мегуфт Корманди шоистаи Тоҷикистон, шодравон Давлаталии Раҳмониён, ки он солҳо директори телевизионро ба ўҳда дошт. «Ё марг ё ҳақиқат. Аз ин роҳи бозгашт нест», - илова менамуд ва таъкид мекард, ки мо бояд ҳақиқатро ба мардум бигӯем. Бо наворбардор Абдумачиди Собир ба ҳама гӯшаҳои оташафтада сафар карда, кӯшиш менамуданд, ки ҳақиқатро ба мардум намоиш диҳанд.

Он ҳақиқатро инъикос намудан дар солҳои 1991, ки сохти давлати абаркудрати Шӯравӣ пош хӯрда, ҷумҳуриҳои тобеи он ба ҳолати ногувор афтада буданд, хеле душвор гардид. Ба ин нукта аҳамият додан муҳим аст. Дар барномаи «Афкор», ки 5-уми феврал, соати 17.00 пахш гардид, дар бораи райъпурсӣ-овоздиҳии умумихалқӣ масъалагузори намуда, ишора мерафт, ки мувофиқи Қонуни ИҶШС «Дар бораи овоздиҳии умумихалқӣ (райъпурсӣ)-и ИҶШС» дар мамлакатамон аз ҷумла, дар худуди ҶШС Тоҷикистон 17-уми март соли 1991 овоздиҳии умумихалқӣ доир ба масъалаи нигоҳ доштани Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ ораста мешавад. Асбаски барномаи «Афкор» барномаи ҷамъиятӣ – сиёсӣ буд, ба саволҳои муҳбирон Раиси Комиссияи марказии интихоботи депутатҳои халқи Тоҷикистон Холмурод Шарифов ва ҷонишини раиси Шӯрои депутатҳои халқи ноҳияи Ленин (ҳозира Рӯдакӣ) Тағоймурод Куканов ҷавоб медиҳанд. Дар барнома ҳамчунин сардори шӯъбаи 6-уми ВКД Тоҷикистон Имроншоев Гулдастишо доири фармони Президенти ИҶШС «Дар бораи чораҳои муборизаи зидди саботажи иқтисодӣ ва ҷиноятҳои дигари соҳаи иқтисодӣ» баромад намуданд.

Он солҳо на танҳо аз ҷиҳати моддиву маънавий, балки аз ҷиҳати сиёсӣ низ дар Тоҷикистон дигаргунӣ куллие ба амал омаданд. 21-уми августи соли 1990 Эълумияи Истиқлоли Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон қабул гардид. Дар асоси ин иҷлосияи ғайринавбатии Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон Эълумия даъвати 12-ум рӯзи 9-уми сентябри соли 1991 Истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро эълон намуд.

Хабари мазкурро аз байни тамоми воситаҳои ахбори умумӣ Кумитаи радио ва телевизиони назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, нахустин шуда, радиои Тоҷикистон ба самъи мардум расонд. Ин ҷо як масъаларо бояд таъкид намоем, ки воқеаҳои рухдода ба худӣ телевизион низ саҳт таъсир кард.

Моҳи октябри соли 1991 дар ҷумҳурӣ маъракаи омодагӣ ба интиҳоби аввалин президенти мардумӣ оғоз гардид. Телевизиони тоҷик ба мақсади ошноии бештари бинандагон бо номзадҳо тахти унвони «Симо» намоишҳо таҳия менамояд. Намоиш мустақиман паҳш гардида, бинандагон суол ва хостаҳои хешро ба номзадҳо ирсол менамуданд. Намоиши нахустини ин силсила рӯзи 16-октябри соли 1991 ва гуфтугӯи мустақими телевизионӣ бо иштироки ҳамаи номзадҳо ба президентӣ 22-юми ноябр баргузор гардид.

Вобаста ба далелҳои оварда солҳое, ки мавриди тадқиқи мо қарор ёфтаанд, таъриҳӣ буда, кори хеле ҷиддӣ ва дақиқи илмиро талаб менамояд.

Дар Тоҷикистон муҳит охиста-охиста дигар мегашт. Ин гуна вазъият аз журналистон хушёриву дақиқназариро талаб менамуд. Раиси Кумитаи Телевизион ва радиои назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон марди оқилу доно Акбар Шодмонович Чураев, ки солҳои 1988 то 11-уми июли 1991 раҳбар буданд, моро бештар ба дурандешӣ ва эҳтиёткорӣ даъват мекарданд.

Вазъият дар ҷумҳурӣ рӯз аз рӯз тезу тунд мегардид. Болои он давраи интиҳоботи президент оғоз гардид. Вазъият хеле ҳассос мегардид. Ҳар яке аз номзадҳо ба тариқи худ мехостанд, барномаи амали хешро пешниҳод намоянд. Зарур гардид, ки Кумитаи ТВ ва радио ба ҳамватанон мурочиатнома намояд. Матни онро рӯзномаи «Ин ҷо Душанбе» ҷоп намуд.

Ана дар ин ҳамин маврид ТВТ ва кормандони он хушёриву матонат зоҳир намуданд. Вале чун вазъӣ ҷомеа тезутунд мегашт, дар чунин шароити қорӣ фаъолияти кормандони ТВ - бенатича набуд. Вале ҳуҷуми гуруҳҳои муҳолифин боло гирифта, ТВ ба дасти онҳо гузашт. Воқеаҳои нофаҳмиҳо байни мардум тезутунд мегашт. Ҳатто ин воқеаҳои ҷумҳурии моро дар тамоми расонаҳои иттилоотӣ хабар меоданд.

Дар солҳои истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон нақш ё худ мавқеи телевизион хеле назаррас аст. Маҳз телевизион тавонист бо маводи иттилоотии худ ва барномаҳои ҳақиқатнигоронаш ба мардум тасалли бахшида, ҷомеаро як навъ ба вазъӣ муътадил орад. Ин таъриҳ аст, таъриҳи зиндагиномаи мардуми заҳматкаш, устувор, кавиירוдаву матини тоҷик. Имрӯз иттилоот мавқеи асосиро доро гардидааст. Ин журналистонро ўҳдадор менамояд, ки ҳар як маводи пешниҳоднамудаи худро мавриди таҳлили ҷиддӣ қарор дода, аз натиҷаи он мардумро огоҳ намоянд. Зеро ТВ баробари муқтадиргарин маркази иттилоот будан, хеле ҳассосу нозук аст. Асри, ки мову шумо зиндагӣ мекунем, асри навтарин, асри тамаддунхост, асри кайҳонист. Ва мавқеи Медия- чун ВАО, ки ҳастии ҷомеаро фаро гирифтааст, хеле бузург аст. Зеро ҷаҳонро танг кардааст. Масалан, воқеае, ки дар он тарафи укёнус рух медиҳад, аллакай дар хонаи фарсахҳо дури мо маълум мешавад. Ва аҳли оилаи мо дар бораи он баҳс менамоянд. Ин ҳама ба туфайли пешравии коммуникатсионист. Коммуникатсия паҳлӯҳои зиёди омӯзишӣ дорад. Аслан он - сухан, гуфтугӯ, алоқа аст. Бо шахсе, ки рӯ ба рӯ истода гуфтугӯ менамояд масъалаҳои арзишмандро баҳогузори намуда, савдо менамояд ва ҳамин тавр алоқа пайдо мешавад. Ин гуфтаҳои пешиниёнро ба ёд меорад, ки «Дар Яманӣ - дар пеши манӣ, Дар пеши манӣ - дар Яманӣ». Дар ҳақиқат коммуникатсия ҷаҳону ҳастиро фаро гирифтааст. Ба ин нуқта назар намоед: Як шабакаи телефонӣ агар бо сухани табрикотиаш муштариёнашро табрик намояд, ҳамон замон ба миллион нафар муштарӣ ин табрикоат дастрас мегардад. Ин тамоми кормандони ВАО-ро ўҳдадор менамояд, ки ба шохроҳи тамаддуни глобализатсионии ҷаҳонӣ кадам гузорем. Он сафарҳое, ки кайҳоннавардон мекунанд, агар дар кайҳон об пайдо намоянд, ояндагон дар кайҳон зиндагӣ хоҳанд кард. Аз ин рӯ, мо дар шакли нави ҷомеаи иттилоотӣ қарор дорем, ки пешравии тамаддуни ҷамъияти иттилоотиро фаро мегирад, ки дар он хабар ва дониш мавқеи асосӣ дошта, яке аз муҳимтарин маводи ҷомеа мебошад. Дониш ва хабар ба андешаи устод, доктори илми филология Абдусатор Нуралиев «худ аз худ бе одам пайдо намешавад».

Имрӯз Тоҷикистон чун дигар мамалики пешқадам дар тамаддуни ҷаҳонӣ мавқеи худро пайдо кардааст. Ва дар ин роҳ ба самти муайян нишон додани бурду боҳти он нақши иттилоот-ВАО басо муҳим аст.

Садаи XXI - садаи инқилоби техникӣ, ки тамоми кураи Заминро фаро гирифта, дар тамоми дунё паҳн гардидааст. Дар ин инқилоб телевизион - чун ВАО яке аз мавқеи намоёнро ишғол менамояд. Чанде пештар тасаввур кардан душвор буд, ки барномаҳои телевизионро на танҳо ба воситаи

телевизор, балки ба воситаи компютер, хатто телефони мобилӣ дидан мумкин аст. Дар ояндаи наздик барномаҳои телевизиониро ба воситаи интернет ҳам дидан мумкин мегардад. Барои он ки Тоҷикистони мо аз ингуна пешравиҳои ҷаҳонӣ қафо намонад, мо бояд таърихи журналистикаи телевизиони тоҷикро хуб биомузем. Чуноне ки донишманди бузург Гипократ фармудааст: «Агар мо нисбати худ масъулиягталаб бошем, он гоҳ на танҳо муваффақиятҳои мо, балки хатоҳои низ сарчашмаи дониш шуда метавонад».

АДАБИЁТ

1. Абашин С.Н., Бушков В.И. Таджикистан: некоторые последствия трагических лет. Москва, 1998.
2. Айпматов Ч. Журнал «Да»-диалог, 2010 сах. 127.
3. Актуальные проблемы журналистики. Сборник научных статей, составленный кафедрой Истории и теории журналистики и электронных СМИ филологического факультета РТСУ. Душанбе, 2007-99 с.
4. Голядкин Н.А. История отечественного и зарубежного телевидения. Москва, 2004-140 с.
5. Камолитдинов Б.К., Исоматов М.М., Нуржаев Қ.М., Каримов М.Б., Мухторӣ Қ, Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон (бахшида ба 60-солагии Донишгоҳи давлатии миллии Тоҷикистон).
6. Конституцияи (Сарконуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон.
7. Назария ва методологияи ваҳдати миллии. Душанбе, 2007-376 с.
8. Ошӯни булбулон: Маҷмуаи мақолаҳо роҷеъ ба 60-солагии Радиои Тоҷикистон. Душанбе, 1990-72с.
9. Рафои Абдусалом. Наттоқ - чехраи телевизион. Душанбе, 2008-225 с.
10. Раҳмонов Э. Сарнавишти миллати соҳибтамаддун. Душанбе, 2006-42 с.
11. Саидмуроди Хочазод. Таърихи телевизиони Тоҷикистон. Душанбе, 2007-240 с.
12. Салимшо Ҳалимшо. Оби шаҳд, Душанбе, 2003-128с.
13. Саъдуллоев А., Гулов С. Жанрҳои журналистикаи радио. Бахши дуом: жанрҳои таблиғӣ-публисисти. Душанбе, «Эҷод», 2005-70 с.
14. Сипников В.П. Техника и технология СМИ. Печать, телевидение, радиовещание. Москва, 2005-415 с.
15. Советский Энциклопедический Словарь. сах.1317.
16. Теория Вагнадзе. Всемирное телевидение, Тбилиси, изд-во Ганатлеба, с. 1989.
17. Усмонов И. Таърихи журналистикаи тоҷик. Душанбе, 2008-278 с.
18. Чумба Қуддус. Асосҳои журналистикаи телевизион (дастури таълими) Душанбе, 2008-62 с.
19. Ин ҷо Душанбе, солҳои 1991-1992.
20. Ҷаҳони паём, солҳои 2000-2009.
21. Студенческие вести. Молодежное издание РТСУ. сентябрь №7(35).

ВКЛАД ТЕЛЕВИДЕНИЯ В УПРОЧЕНИИ НЕЗАВИСИМОСТИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

В данной статье кратко даётся информация о деятельности таджикского телевидения и говорится о его вкладе в дело упрочения независимости Республики Таджикистан.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: телевидение, деятельность таджикского телевидения, вклад телевидения в упрочении независимости РТ

THE TELEVISION CONTRIBUTION TO CONSOLIDATION OF INDEPENDENCE OF REPUBLIC TAJIKISTAN

In given article the information on activity of the Tajik television in brief is given and talked about its contribution to sense of consolidation of independence of Republic Tajikistan.

KEYWORDS: television, activity of the Tajik television, the television contribution in consolidation of independence RT.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Г.А. Умарова* - соискатель факультета журналистики Таджикского национального университета.

НАҚШИ ВАСОИТИ АХБОРИ УМУМ ДАР ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯТ

М. Бобоева

Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С.Айнӣ

Барои ҳар як шахси солимфикр аён аст, ки камолёбии инсон, адаб ва ташаккули ақлу хиради ӯ боиси саодатмандии ҷомеа, тараққиву рушди соҳаҳои мухталифи касбу ҳунар ва иқтисодиёти ҳар як давлат аст. Инсон дар оғоз ҳамчун мавҷуди биологӣ ба дунё меояд, вале ҳамчун шахсият дар ҷомеаи инсонӣ ташаккул меёбад. Аз ин рӯ, вазифаи аввалиндараҷаи оила, ҷомеа ва вазифаҳои муҳими таъсиррасони аз ҷумлаи васоити ахбори умум, аз қабилӣ рӯзномаву маҷаллаҳо, радиову телевизион, театру кино мақомоти давлатӣ аз он иборат мебошад, ки насли имрӯзаро дар рӯҳияи инсондӯстию

хайрхоӣ, некбинию некандешӣ тарбия намуда, ба воя бирасонад. Зеро инсондӯст будан ҳикмати олии башар аст. Хирад, ки асоси зиндагӣ, мизони бахту саодатнокӣ аст, онро чун гавҳараки чашм бояд нигоҳ дошт. Дар ҳар даври замон баҳри ташаккулёбии тафаккури одам, эҳе ва равнақи сатҳи маънавии мардум ҳиссаи мутаффакирон, шоирон, нависандагон ва умуман аҳли эҷод бағоят бузург аст. Зиндагиву ҳаёт, паси сар намудани онҳо достони ибратомӯзест, ки ҷомеаро бо корнамоӣ, бунёдкорӣ, созандаву офаранда будан ҳидоят мекунад. Аз нури аҳлу хиради онҳо ганҷинаи маънавии инсоният ғанитару мунаввартар гардида, анъанаҳои неки халқ чун машъали фурузон аз насл ба насл мегузарад. Баробари соҳибистиклол гардидани Тоҷикистон имконияти озоди баёни андешаву суҳан фароҳам омад. Бештари рӯзнамаву нашрияҳо ва умуман матбуоти даврӣ қолаби худро шикаста, ба қадре ошкорбаёнӣ озодандеш гардиданд. Чандин рӯзномҳо аз дарду доғи ҷомеа, камбудиву норасоҳои мавҷуда ҳоло ба таври ошкорро суҳан меғунд. Бехуда сарвари давлатамон Эмомалӣ Раҳмон таъкид надоштааст, ки «Матбуот-чашму гӯши халқ, муҳимтарин рукни ҷомеаи демократӣ мебошад ва ҷамъиятро аз бисёр нокомиҳо ва падидаҳои зараровар раҳо карда метавонад». Воқеан ҳам нури ақлу хиради ниёғони мо чун ганҷинаи маънавии имконият ғаниву мунаввар аст ва мардумони форсу тоҷик дар ин ҷода дар баёни тамоми халқҳои ҷаҳон соҳиби яке аз пурмахсулттарин нерӯи ақлониву зехнӣ мебошад. Дар таърихи кӯҳандиёри Аҷам садҳо китобҳои пурқиммат офарида шудаанд, ки дорои мазмуни баланди маънавию бадеӣ буда, моро ба роҳи ҳақиқату рост ҳидоят мекунад. Аз ҷумла, китобҳои «Авесто», баъд аз ҳазору чорсад сол «Қуръон» китоби динӣ ва муқаддаси мо мусалмонони тамоми ҷаҳон, «Қобуснома», «Ҷомеъулхикоят», «Ҳазору як шаб», «Самаки айёр», «Қалила ва Димна», «Шоҳнома»-и Абулқосим Фирдавӣ «Бӯстон» ва «Гулистон»-и Саъдии Шерозӣ, «Бадоеъулвақоъ»-и Восифӣ, «Футувватнома»-и Ваизи Кошифӣ ва чандин асару китобҳои пурарзиши дигари ниёғонамонро номбар намудан мумкин аст, ки шахсро ба неқӯкорӣ, ватандӯстӣ, далерӣ, ҳурмату эҳтиром нисбати калонсолон доштан, донишандӯзӣ ҳидоят мекунад. Мақсад аз номбар намудани ин ҳама осори пурғановати гузаштагонӣ соҳибхиради халқамон пас аз баҳогузори сарвари давлатамон Эмомалӣ Раҳмон доир ба матбуот аз он сабаб аст, ки имрӯз ҳар нафари рӯзноманигор, аҳли қаламу эҷодро зарур аст, ки дар ҳар нигошта маҳз таълимоти асосии ин бузургмардоноро тарғибу ташвиқ созанд. Андешаҳои пӯхтаву сарай нафаронро дар гӯшу хуш ва майнаи шунавандаю хонанда ҷой намоянд, то «ҷомеаро аз бисёр нокомиҳо ва падидаҳои зараровар раҳо карда тавонанд».

Вале бисёриҳо афсӯс меҳурем, ки имрӯзҳо вақти пурқиммати нафарони зиёде сарфи мутолиаи қиссаву ҳикояҳои бофтаю ҳаёлии як зумра қаламбадастоне мешавад, ки нигоҳояшон ба ҷуз гумроҳ намудани мардуми содаю зудбовар ба дарде дармон намешавад. Он қадар ибораю ҷумлаҳои фаҳшу дурӯғ ҳоло ба матбуот роҳ ёфтаанд, ки ҳисоб надоранд. Худ қазоват кунед: таи 6-7 моҳ мутолиаи қиссае, ки келин бо бародари шавҳараш ишқварзию айш мекунад (Арӯси дар ҳила гум аз ҳафтаномаи «Мӯҳаббат ва оила») ва ё худ кирм задану бӯй гирифтани пой марди овора, ишқварзии хуштоману домод барин мавзӯҳои, ки дар ҳафтаномаи «Оила» ҳама рӯз ба дасти хонанда мерасанду аз ҳаёти воқеӣ ва одобу ифғати шарқиенаи мардуми тоҷик фарсахҳо дуранд, хонанда чӣ одобу ахлоқ ва нерӯи ақлониву зехнӣ пайдо карда метавонад? Ва, оё чунин мақолаву қиссаҳо метавонад дар ягон даври замон ҷамъиятро аз бисёр нокомиҳо ва падидаҳои зараровар раҳо карда тавонад? Воқеан ҳам васоити ахбори умум барои тарбияи ҷомеа, ташаккули ақлу хирад, завқу таъби инсон нақши муассире дорад. Даврони шӯравӣ ҳеҷ гоҳ дар саҳифаҳои рӯзнамаву маҷаллаҳо, гуфтору намоишномаҳои радиёву телевизион суҳани фаҳшу қабех роҳ намеёфт ва мардум мувофиқ ба хондаву шунидаҳои ахлоқӣ ҳамидаву фазилатҳои инсониро риоя мекарданд (4, с. 76). Ҳоло бошад, мо ҳар ҷое шохид мешавем ва ҳама рӯза мардум аз костагии ахлоқӣ ҷомеа ва забону гуфтор ва рафтори ба хусус ҷавонон шикаст мекунад. Вале боре касе андеша намекунад, ки охир имрӯз «чӣ меғему чӣ менависем ва чиро ба мардум аз тариқи оинаи нилгун намоиш медиҳем»? Ҳатто саҳначаву намоишномаҳои театру телевизионӣ дар тарзи пешниҳоду забонашон фаҳшу суҳанҳои ноҷо, ки аз рӯи одобу шариати инсон баёншон дар байни ҷомеа манъ аст, озодона ифода меёбанд. Барои мисол, танҳо як саҳначаи ҳаҷвиеро ба хотир меорем, ки хунармандони шинохта Шодӣ Солеҳов, Амон Қодиров ва Тоҷинисо Саидова бозиданд.

Солҳои пеш дар саҳифаҳои рӯзномҳо, маҷаллаи «Занони Тоҷикистон» аз рӯзгори мардони начиб, модару хоҳароне, ки бо меҳнати софдилона ба манфиати халқу ҷомеа коре кардаанд, саҳифаҳо нашр гардида, хонандаро ба ҳамин гуна рафтору фаъолият доштан даъват мекарданд. Зиндагиро таҷрибаи андҳута ба кор бурдаи ин гуна шахсон чун намунаи ибрат ба дигарон омӯзонидаву тарғиб карда мешуд. Ҳоло низ қаламкашони мо ин анъанаро, хушбахтона, идома медиҳанд. Вале мушоҳида мешавад, ки завқу таъби хонандаи имрӯз хеле ва хеле паст рафта, ки ҳафтаномаву рӯзномаҳои пур аз савсатаву дурӯғ, иғвоангезу хангоматалаб зуд аз дуқонҳо ба фуруш мераванд. Ҳоло бештари вақт мавзӯи муҳокимаву баҳси аксарияти одамон маҳз мақолаву қиссаҳои бемазмуну беҳадаф ва гуфтору намоишҳои дар сатҳи паст таҳиягардидаи муҳаррирони радиёву телевизион гардидааст.

Вале мо гуфта наметавонем, ки айни замон васоити ахбори умум дар пешрафти иқтисодии кишвар, тараннуми ободкориву корҳои созандагӣ, бунёдкориву кашфи истеъдоду қобилияти соҳибхунарон нақше нагузошта бошад. Албатта, дар давоми соҳибистиклол гардидани Тоҷикистони азиз рӯи саҳифаҳои матбуот ба нашр расидани гуфтаҳои суҳанронҳои сарвари давлат дар чашну чорабиниҳои фарҳангиву сиёсӣ, инъикоси ҳамарӯзаи вазъи иқтисодӣ, муносибатҳои байналхалқӣ, рушду пешрафти соҳаҳои мухталифи иқтисодии фарҳанги мардум тавонист халқи тоҷикро ба муттаҳидию ягонагӣ даъват намояд. Сокинони кишварро аз ояндаи дурахшони Тоҷикистон, гулгулшукуфӣ он дилпур созад. Пеш аз ҳама, меҳри ватану ватандорӣ, садоқат ба сарзамину халқи худ, ҳисси волои ҳештаншиносиву худогоҳиро дар дилу дидаи мардум ҷой намояд. Тахти сарвари Президенти кишвар зинда гардидани номи бузургони ақлу хирад аз қабилӣ Рӯдакиву Мавлоно Ҷалолиддини Балхӣ, Ғазоливу мутафаккири барҷаста- Абӯҳанифа Имоми Аъзам ва дар саҳифаҳои рӯзномаву телевизиону радио инъикос намудани андеша, осору зидагии ибратомӯзи ин нафарон дастовардҳои асосии чанд соли охири воситаҳои ахбори омма аст, зеро давоми чанд соли охир олимону муҳаққиқон ва рӯзноманигорон бори дигар тавонистанд паҳлуҳои норавшани эҷоду зиндагии ин бузургмардонро тавассути мақолаву асарҳо пешниҳоди хонанда гардонданд. Ҳоло ки назар ба китобу дигар воситаҳои тарбиядиҳанда-матбуот, рӯзномаву маҷаллаҳо барои хонанда дастрастару зуд таъсиррасон аст (2,123), месазад, ки хабарнигорону аҳли эҷод ин минбари муқаддасро на барои ғаразу манфиатҳои худ, балки баҳри солимии ҷомеа, тарбияи ояндаи миллат, таҳкими дӯстиву рафоқати инсонӣ, тарғиби бунёдкориву созандагӣ, баланд бардоштани ахлоқи маърифати ҷомеа ва пеш аз ҳама, тарбияи инсонии комил равона созанд ва маҳз дар ин ҳолат нақши воситаҳои ахбори умум ба таври возеҳу равшан дар пешрафти ҷамъияту миллат равшан мегардад, зеро ҳаким Абулқосим Фирдавсӣ фармудааст:

*Чугуфтори беҳуда бисёр гашт,
Суҳангӯй дар анҷуман хор гашт.*

Бо тавачҷӯх ба гуфтаҳои фавқузикр метавон ишора намуд, ки стратегияи рушди ҷомеаи имрӯз дар асоси донишҳои технологияи ҷадид водор менамояд, ки дар амалия ва назарияи илмҳои педагогӣ тағйирот ворид гардад ва барои ҷустуҷӯи роҳҳои навини модели омӯзиш тадорук дида шавад. Дар ин росто, мавқеи васоити ахбори умум (ВАУ) дар қиблаи ёддиҳӣ ва ёдгирӣ калон мебошад ва из ин рӯ, муаллимон нигарони он ҳастанд, ки васоити ахбори умум низ метавонад ба тарбият ва омӯзиши бачаҳо таъсири манфӣ расонад (1, с.36). Зиддиятҳо байни зарурати тарбияти шахси бофарҳанг дар шароити таҳаввулоти муҳити иттилоотӣ ва иртибототӣ ва набудани усулу услубҳои педагогии тарбият бар асоси истифодаи ВАУ зарурати интихоби мавзӯи рисолаи зерини «*Мавқеи васоити ахбори умум дар амри ёдгирӣ ва ёддиҳӣ*»-ро зарурӣ доништа буд. Ин зиддият аз проблемаи таҳқиқ, ки иборат аз мушаххас намудани истифодаи ВАУ дар амри тарбият ва таълими мактабиён мебошад, дар раванди пажӯҳиш мушаххас гардид.

Дар ҷараёни таҳқиқи пажӯҳиш мушаххас гардид, ки муҳити илми педагогикаи имрӯз ба қорқарди методикаи истифодаи ВАУ дар амри таълиму тарбият зарурат дорад. Дар ҷараёни қор мо тавонистем объекти пажӯҳишро мушаххастар намоем, ки он ҳам раванди тарбият дар муҳити омӯзишу парвариши умумӣ гардид. Дар ҷараёни таҳқиқ бори дигар вазифаҳо бозтар гардиданд ва ҳадафҳои он иборат аз: мушаххас намудани потенсиали тарбиятии ВАУ: шароитҳои самаранок истифода бурдани системаи чандрасонаӣ (мултимедиа) дар амри ёддиҳӣ ва ёдгирӣ ва таҳияи методикаи махсуси фаъолиятҳои тарбиятӣ бо дарназардошти истифодаи ВАУ дар ҷараёни тарбияти мактабиён.

Дар ин росто, кӯшиш ба харҷ дода шуд, ки пурсишнома ва лоиҳаи баргузории таҳқиқоти сотсиологӣ таҳия гардад. Дар ин қор муаллимон ва масъулони таълиму тарбиятӣ ҷалб карда мешаванд ва мактабиён низ дар он ширкати фаъол меварзанд. Ҳоло пурсишнома ва лоиҳаи таҷрибаи педагогӣ дар дасти баррасӣ ва тақвим мебошад.

Дар назар аст, қулли маводи ғирдовардашуда таҳлилу баррасии илмӣ гарданд ва фаровардҳои он ба сифати мақолаҳои дигар ба таъбир мерасанд.

АДАБИЁТ

1. Кова З. Применение СМИ в процессе образования в начальных классах/Культура и образование в цивилизации иранских народов, науч. сб.ст.-Душанбе: Ирфон,2009.-с.36-37.
2. Мудрик А.В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / Под ред. В.А. Сластенина. - 3-е изд., испр. и доп. - М.: Издательский центр «Академия», 2000. - 200 с.
3. Мустаева Ф.А. Основы социальной педагогики: Учебник для студентов высших педагогических учебных заведений – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Академический проект, 2001. – 416 с.
4. Усмонов И. Давронов Д. Таърихи матбуоти тоҷик.-Душанбе:Маориф, 1997.-156 с.

РОЛЬ СМИ В ОБРАЗОВАНИИ И ВОСПИТАНИИ

Современная социально-культурная среда требует от специалиста в самых различных областях достаточно квалифицированного овладения коммуникативным процессом. Данная статья предусматривает изучение всей совокупности средств массовой коммуникации и овладение обучаемыми разнообразными процессами социального взаимодействия и передачи смысла.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: образование, воспитание, средства массовой информации, роль СМИ в образовании и воспитании, смысл.

ROLE MASS MEDIA IN FORMATION AND EDUCATION

Modern social-cultural ambience requires from specialist in the most different area it is enough skilled mastering by communication process. The article provides the study to whole collections of the facilities to mass communication and mastering trained varied process of the social interaction and issues of the sense.

KEYWORDS: formation, education, mass media, a role of mass-media information and education, think.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Мадина Бобоева* – соискатель Таджикского государственного педагогического университета им. Садриддина Айни. Телефон: 93-527-77-44

МАСОИЛИ ҲАМКОРИИ ИҚТИСОДӢ МИЁНИ ДУ КИШВАР (дар мисоли матолиби матбуоти Эрон)

Зоҳирӣ Маҳнози Муҳаммадалӣ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Дар замони гузашта, яъне пеш аз ҷудоии миёни ду сарзамин - Эрон ва Тоҷикистон муштарақоти иқтисодӣ, сиёсӣ, низомӣ ва фарҳангӣ низ вучуд доштааст. Аммо марзбандиҳои ҷуғрофӣ ҳарчанд барои густариши ин равобит монеаҳо эҷод карда бошанд ҳам, натавонидааст, ки ҳамкориҳои ин ду сарзаминро аз байн барад.

Имрӯз мо шоҳиди шукуфоии ҳамкориҳои иқтисодиро сиёсӣ миёни ду кишвар ҳастем, ки тадричан рушд ва самарабахш мегардад. Тоҷикистон дар Осиёи Марказӣ аз ҷиҳати фарҳанги пешин ва тамаддун бо Эрон наздик ва аз фарҳанги муштарак бархӯрдор аст. Эрон дар байни кишварҳои Осиёи Марказӣ аз аввалин кишваре буд, ки истиқлоли Тоҷикистонро пас аз фурупошии ба расмият шинохт. Дар ин росто, метавон равобити миёни ин ду кишварро ба се давра тақсим кард:

1) Дар се соли аввал, яъне солҳои 1989-1991 ҳамкориҳо бо таҷрибаи ташдиқи эҳсосоти кишварии Тоҷикистони баъд аз истиқлол ба сӯи Эрон дар заминаи анъаноти пешини таърихӣ шакл гирифт ва ҳамгироӣ ба самти Эрон пуқувват гардид, аз ҷумла ҳайатҳои фарҳангии мутаалиқи миёни ду кишвар рафтуомади зиёде намуданд;

2) Дар солҳои 1992-1997 ба иллати кашмакашиҳои дохилии Тоҷикистон, ки баъдтар бо кӯмаки Эрон дар Россия ин мушкил ҳал гардид, раванди ҳамкориҳо нисбатан кундтар буд.

3) Бо эътидоли давлати марказии Тоҷикистон ва оромиши фазои сиёсӣ (1997) барномаҳо ҷиҳати эътилои рифоҳ ва тавсияи Тоҷикистон, аз ҷумла дар самти равобит ва ҳамкориҳо бо Эрон ҷоннок гардид [3, 11].

Истиқлоли комили Тоҷикистон имконияти хубе фароҳам овард, то пайвандҳои иқтисодии кишварҳои ҳамҷавори Эрон Тоҷикистон дубора ҷон гирад ва рӯ ба инкишоф ниҳад. Дар сояи равобити пешин ин ду миллати мусалмон ва муштарак ба як фарҳанг тавонидаанд дар як муддати кӯтоҳ муносиботи хуби иқтисодӣ, фарҳангӣ ва адабиро миёни худ ба роҳ монанд. Дар ин замина ҷумҳурии Исломии Эрон бо таҷрибаи гаронбаҳои созандагӣ метавонад бо Тоҷикистон шарикӣ амин ва содиқ бошад ва дар илму фанноварӣ дар заминаи тарҳ ва иҷрои пружаҳои гуногун дар рушди иқтисоди ин кишвар таъсир гузорад [2, 37].

Эрон бо таҷрибаҳои, ки пас аз ҷанги таҳмили Ироқ ба даст овард, тавонист дар иҷрои пружаҳои азим дар баҳши садсозӣ, инержӣ, роҳсозӣ, саной ва пружаҳои дигар ба муваффақиятҳо даст ёбад. Аз ин тарик, ҳамкориҳои иқтисодӣ байни ду кишвар дар заминаи мухталиф дар баҳшҳои нерӯгоҳи барқии оби, роҳсозӣ, сохтмон, хадамоти шаҳрӣ, пизишкӣ, нерӯгоҳи Сангтуда 2, нақби «Истиқлол», ки аз муҳимтарин авомили ҳамкориҳои дучонибаи Эрон ва Тоҷикистон маҳсуб мешаванд, идома ёфт. Умедворем, ки дар оянда дар ин ришта байни ин ду кишвар корҳои зиёде мавриди иҷро қарор хоҳанд гирифт.

Тоҷикистон дар заминаи иқтисодӣ ҷиҳати анҷоми тарҳҳои муштарак бо Эрон алоқаманд аст. Дар ҳоли ҳозир мушкилоти иқтисодии зиёде гиребонгири ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Ҷомеаи тоҷик имрӯз бештар таҳти таъсири масоили иқтисодӣ қарор дорад. Аз ин рӯ, ин кишвар омода аст, ки ҷиҳати ҳамкориҳои иқтисодӣ аз пешниҳоди ҳар кишваре истиқбол гирад ва бар он сӯй ҳаракат кунад.

То имрӯз байни Эрон ва Тоҷикистон дар заминаи иқтисодӣ тафаҳумномаҳои бисёре имзо гардида, вале ба сабабҳои гуногун бештари онҳо пурра иҷро нагардиданд. Тули солҳои охир мувофиқатнома ва асноди зиёде доир ба ҳамкориҳои мухталиф дар риштаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ба имзо расид, ки фасли чадида дар муносибот ва равобит байни ин ду кишвар эҷод кардааст.

Ҷумҳурии Исломии Эрон бо эҷоди роҳи оҳани Бофқ-Бандарабос ва пайванди он ба роҳи оҳани сартосарии Эрон ва комил кардани роҳи оҳани Машҳад - Сарахс гоме дар ҷиҳати пайванд додани кишварҳои Осиёи Марказӣ, бавижа Тоҷикистон ниҳодааст. Ин роҳ барои тавсияи иқтисодии ин кишвар, ки хушкӣ онро фаро гирифтааст ва дур аз обҳои озод аст, аҳамияти ҳамачониба дорад. Вай имкон медиҳад, ки Тоҷикистон ба обҳои озод низ иртибот пайдо кунад.

Метавон гуфт, ки ағлаби ҳамкориҳои иқтисодӣ миёни Эрон ва Тоҷикистон асосан тавассути бахшҳои хусусӣ сурат мегирад, ки ҷиҳати ин масъала ташвиқи сармоягузoron ва ҷалби онҳо ҳолӣ аз аҳамият нахоҳад буд. Фароҳам овардани шароит дар ин замина кӯмаки шоене дар рушди равобити кишварҳои мавриди назар хоҳад гардид [1, 127].

Бо таваҷҷӯҳи пружаҳои муҳими иқтисодӣ ва ҳамкорҳои Ҷумҳурии Исломии Эрон дар Тоҷикистон то кунун ҳафт намоишгоҳи иқтисодӣ – тичоратӣ баргузор шуд, ки охиринаи он дар соли 2009 дар Душанбе ба вуқӯъ пайваст ва мавриди истиқболи мардуми тоҷик қарор гирифт. Ҷамчунин? нерӯгоҳи Сангтӯдаи 2 дар соли 2005 бозтоби васеъ дар маҳофили хабарӣ ва мардумӣ пайдо кард, ки барои ин ду кишвар аз лиҳози иштиғолзой дорони аҳамияти хос буд. Бо шарофати ин ҳамкориҳо нерӯи барқ на танҳо дар дохили кишвари Тоҷикистон таъмин гардид, балки ба кишварҳои дигар, бавижа Афғонистон низ интиқол ёфт. Дар асоси тафаҳумномаи сечониба интиқоли барқ аз масири Афғонистон ба Эрон низ шуруъ гардид.

Кишвари Тоҷикистон дар ҳамкорӣ Ҷумҳурии Исломи Эронро ба унвони як кишвари бузурги минтақавӣ мешиносад. Барномаҳои тавсиявии худро рӯи ҳимояти техноложикии Эрон ҳисоб мекунанд. Ин ҳамкориҳоро метавон дар тавлидоти корхонаҳои тракторсозӣ, рангсозӣ, равшанбарорӣ ва ғайра дар кишвари Тоҷикистон идома дод.

Ҷиҳати густариши равобит ва ҳамкорӣ миёни Эрон ва Тоҷикистон баъзе мушкилот ва монеаҳо то ҳол вуҷуд доранд. Аз ҷумла, набудани санадҳои муътабар аз сӯи мақомоти тоҷик барои танзими сармоягузорӣ, эҷод кардани монеаҳо ва амсоли ин. Чунин монеаҳо боиси рӯҳафтодагии сармоягузoron барои хузур дар сахнаи иқтисодии Тоҷикистон мегардад. Дар ин замина бояд иқдоми асосӣ аз ҷониби давлати Тоҷикистон бояд ба анҷом расад, то сармоягузорони бахши хусусӣ бо ҳаёли роҳат битавонанд дар ин кишвар сармоягузорӣ ва ба идомаи ҳамкориҳои худ пардозанд.

Мушкилот ва монеаҳои дигар барои бархе аз сармоягузорони эронии фаъол дар Тоҷикистон, ба хусус сармоягузории бахши хусусӣ он аст, ки баъзан сармояи эшон бар хатар мувоҷеҳ мешаванд. Бнобар ин, лозим аст, ки ҳар чи сариҳтар ҷиҳати ҳалли онҳо бикӯшем ва механизми дуруст кардани онҳоро пайдо кунем. Ҳар чи сари ҳалли онҳо иқдоми лозим ба амал ояд ва роҳбурдҳои пешбинӣ шавад, ҳамон қадар рафъи монеаҳо осонтар мегардад ва густариши равобити ду кишвар дар муддати дароз дар арсаи иқтисодии Тоҷикистон устуворона идома хоҳад ёфт.

Дар ҳоли ҳозир хузури фаъоли намояндагони ширкатҳо ва кишварҳои Чин, Ҳинд, Покистон, Туркия, Аврупо ва Амрико барои бозорёбӣ дар ин кишвар талош мекунанд. Дар ин росто лозим аст, ки содироти маҳсулоти эронӣ бо риояти стандарт ва кайфияти болои колоҳо дуруст ба роҳ монда шавад, то ширкатҳои хориҷӣ ва фаромилиятӣ боиси қатъи робитаи мустақим ва ҳамкорӣ Эрон ва Тоҷикистон нагарданд.

Равобит ва муносиботи хуби иқтисодӣ, фарҳангии сиёсӣ ва ҳамзабонӣ бо эрон яке аз меъёрҳо ва сохторҳоест, ки метавонанд дар истеҳсоми равобит байни Эрон ва Тоҷикистон калиди иртиботӣ бошад. Дар ин замина зарур аст, ки Ҷумҳурии Исломии Эрон ба сифати иҷроӣ тарҳи созаҳои азими иқтисодии ниёзи Тоҷикистон ба фанҳои тахассусӣ ва санъатӣ омӯзишҳои лозимиро роҳандозӣ намояд. Пас, бехтар аст, ки кишвари Эрон ба риояти стандарти қолаҳо зиёдтар эътибор диҳад, то мардуми тоҷик эътиқодашон ба маҳсулоти эронӣ бештар гардад. Ин ҷиҳат имкон медиҳад, ки таваҷҷӯҳ ба моли кишварҳои дигар камтар гардад.

АДАБИЁТ

1. Халои маънавий дар Тоҷикистон рисолаи таърихӣ Эрон//Мутолиоти Осиёи Марказӣ ва Кавқоз. 1385, № 16.
2. Эрон ва Тоҷикистон як рӯҳ дар ду қол буд//Нашрияи «Чашмандоз» с.1376, № 6.
3. Ҷамкорӣ иқтисодии Эрон ва Тоҷикистон//Рӯйдодҳо ва таҳлилҳо, 1387, с.11.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ СВЯЗИ ДВУХ СТРАН (на примере материалов иранской печати)

В статье автор высказывает свою точку зрения об экономических связях Таджикистана и Ирана в современных условиях и на основании материалов из периодической печати, раскрывает состояние и пути экономического сотрудничества между этими двумя государствами и даёт ценные рекомендации по их дальнейшему развитию.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: экономика, сотрудничество, капиталовложения, экономическое сотрудничество, печатные издания.

THE ECONOMIC CONNECTIONS TWO COUNTRIES

(On an example of materials of the Iranian press)

In article the author states the point of view about economic relations of Tajikistan and Iran in modern conditions and on the basis of materials from periodicals opens a condition and ways of economic cooperation between these two states and makes valuable recommendations about their further development.

KEY WORDS: economy, cooperation, capital investments, economic cooperation, printing editions.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Зоҳира Махсуми Муҳаммади*-соискатель кафедры печати факультета журналистики Таджикского национального университета.

ДАРКИ МАСЪУЛИЯТИ ТАЪРИХӢ АЗ НИГОҶИ МУАЛЛИФОНИ АДАБИЁТИ ЁДДОШӢ

Дилором Махкамова
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Таърихи ҳар як миллат ҳамчун муаррифиномаи роҳи дар замонҳо тайкардааш барои шинохти сарнавишти давлату халқ сарчашмаи муфиди маълумот барои омӯзиш мебошад. Маҳз тавассути таърихномаҳо мо аз рӯзгори гузаштагонаном оғаҳӣ меёбем ва дар муқоиса бо имрӯзи худ ба қадру манзалати онҳо сарфаҳм меравем. Дар радифи эҷоди таърихномаҳо, сиёсатномаҳо, ки симои замонҳо ва руҳдодҳо, одамон ва муносибати онҳо пеш аз назар меоянд, публицистика низ чун манбаи иттилоотӣ аҳамияти хосаро дорад. Публицистика ҳамчун соҳаи эҷод ҳамеша бозгӯяндаи авзои иҷтимоиву сиёсӣ, раванди рушди ҷомеа ва таърихи он шинохта шудааст.

Таърихи Тоҷикистони соҳибистиклол дар нигоҳи публицистӣ низ мавқеи муҳимро ишғол мекунад. Гарчанде олимон таърихнависон ва сиёсатдонҳо паҳлӯҳои гуногуни таърихи давлати тоҷиконро мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор додаанд, барои пурратар ва фарохтар тасаввур кардани саҳифаҳои таърихи он солҳо омӯзишу донишҷӯи адабиёти ёддошти иштирокдорони фаъоли он воқеаҳо ба манфиати қор аст. Дар нигоҳи ин муаллифон ҳақиқати воқеи давр, шахсон ва воқеаи тасвир шудаанд. Таълифоти ходимони сиёсату давлатӣ, намояндагони ҳизбу ҳаракатҳо доир ба муқовимати сиёсӣ ва сулҳи тоҷикон аз он ҷиҳат муҳимият пайдо мекунад, ки ин суханони иштирокчиёни бевоситаи ин руҳдодҳо, мавқеъ ва диди онҳо мебошад.

Профессор И. Усмонов рисолати публицистикаро дар ташаккули афкори мардум яке аз такконҳои пуртаъсир ҳисобида, менависад: «Публицистика дар замоне пайдо шуд, ки зарурати таъсиргузори пеш омад».

Муҳаққиқ дар мавриди таҳқиқи эҷоди публицистӣ қайд менамояд, ки ба он муносибати ҷиддӣ намудан зарур аст: «Зеро публицист мушоҳидаи ҳудро аз зиндагӣ ҳақиқати ҳамон рӯзҳо менависад, бардошт ва бархурди онро ба воқеаҳои ҳамон рӯз менависад, дар бораи ҳамзамонони худ, онҳое менависад, ки дидаасту бо бадӣ ё некӣ мешиносад».

Саҳифаҳои таърих ҳамеша аз байни фарзандони миллат шахсиятҳои сиёсату давлатиро ба майдон меорад, ки онҳо дар ҳолатҳои басо мудхишу мураккаб ва маҳсусан, ҷангу муборизаҳо, дар давраи истиқлолиятҳои ва дигар шудани соҳти давлатдорӣ бори сангини тақдирӣ халқу Ватанро бо тамоми масъулият бар дӯш мегиранд. Ин масъулият на танҳо дар раҳбарии онҳо бо мардум, амалӣ намудани қарорҳои сиёсату давлатӣ, балки дар сухани онҳо низ ифода меёбад.

Шахсиятҳои шинохтаи таърихи солҳои навадуми асри 20, ки ба муқовимати сиёсӣ ва созишу сулҳи тоҷикон рост меояд, Эмомалӣ Раҳмон, Абдулмачид Достиев, Сайид Абдуллоҳи Нурӣ, Сафаралӣ Кенчаев, Иброҳим Усмонов, Аслиддин Соҳибназаров, Акбари Тӯраҷонзода, Шодмон Юсуф ва дигарон, ки дар осори сиёсии хеш хотироту андешаҳо, назару ҳулосаҳои фардӣ ҳудро гирд овардаанд, бо номи публицистикаи сиёсӣ-киتابӣ, адабиёти ёддошти маъмул мебошанд.

Дар мисоли китобҳои Раҳмонов Э.Ш. Тоҷикистон: Даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдқорӣ. Иборат аз 3 ҷилд.- Душанбе, 2001; Кенчаев С. Табадуллоту Тоҷикистон. Иборат аз 3 ҷилд.- Душанбе, 1993; Сайид Абдуллоҳи Нурӣ Оштинома, Душанбе, 1998; Иброҳим Усмонов. Соли Набиев,

Душанбе 1995, Сулхнома .-Душанбе., 2001; Аслиддини Соҳибназар. Субҳи ситорақуш.-Душанбе,1997 сабабҳои таълифи ин публитсистиқа ва мақсади муаллифиро суроғ кардем.

Олими соҳаи журналистика Муродов. М. дар китобаш «Аз замон то замон.» ба таълифи маводҳои публитсистиқӣ чунин баҳо додааст: «Аҳамияти аввалиндараҷаи ин гуна осорро ба бозгӯяндаи ҳаёти воқеии давру замони муайян будани он метавон нисбат дод.»С.3.

Мусаллам аст, ки публитсистиқа барои баёни масъалаҳои доғи рӯз, муаммоҳои иҷтимоии ҷомеа ва барои сиёсатмадор чун тарғибгари ақоиди сиёсӣ хизмат мекунад. Ба ақидаи олим ва журналист Ҷовид Муқим «иттилоъ дар ҳамаи давраҳои рушди ҷомеа мавқеи муҳим дошт ва он объекти мубориза буд» ва муаллифони адабиёти ёддоштӣ низ онро бо ин мақсад истифода кардаанд.

Баромадҳо дар ҷаласаҳо, вохӯриҳо бо мардум, мусоҳибаҳо бо рӯзноманигорон, санаду ҳуҷҷатҳо манбаи асосии ин ёддоштҳо ташкил медиҳанд ва қувваи эътимодбахшии ҳақиқати ин асарҳо меафзоянд. Бо вучуди он ки муаллифон нисбати руҳдодҳо, ҷомеа ва ояндаи миллат андешаҳои гуногун ва ҳатто муқобилро пайгирӣ кардаанд, дар як чиз ҳамфикрии онҳо ҳис мешавад. Онҳо таърихро раванди бебозгашт ва мавриди омӯзиш меҳисобанд ва чун аъна меҳоянд, ки ба ворисон аз рӯзгори худ нақлҳои мерос гузоранд. Муаллифон ба хонандагони ёддоштҳо ягон таъкид кардаанд, ки мутолиа ва омӯзиши он давраи таърихӣ ба онҳо иттилои иловагӣ медиҳад ва ҳам ҳушдор медиҳад, ки сабақи пешгузаштагон фаромӯш нашавад.

Муаллифи якҷанд асарҳои публитсистиқии он давр, публитсист-муҳаққик И. Усмонов қайд кардааст, ки «дар таърихи сиёсии охири асри 20 ва аввалин солҳои қарни 21 тоҷик низ номи ҳамон шахсон, ки воқеаҳои нақлшуда дар замони онҳо сурат гирифт, сабт аст. Вай оҳиста- оҳиста ба таърих табдил меёбад.» Ӯ ба муҳтавои ин публитсистиқа аз нуқтаи назари он замон баҳо доданро дуруст меҳисобад ва илова мекунад, ки «Бисёр китобу рисолаҳо навишта шудаанд ва аксарияти онҳо ба мавзӯи муқовимати сиёсӣ ва ҷанги шахравандӣ дахл доранд. Аксарияти онҳо олимон баъди омӯختану мулоҳиза кардан не, балки ҳуди иштирокчиёни воқеаҳо, иштирокчиёни ҷаъли онҳо навиштаанд. Инъикоси воқеаҳо аз нигоҳи иштирокчиёни ҷаъли онҳо пурра ҳақиқат шуда наметавонад, зеро ҳар шахс он қадар ҳақиқатро гуфта метавонад, ки ба саҳми худ зарар нарасад. Дар тамоми таърихи нависандагӣ чунин буд ва чунин аст ҳислати ёддоштҳои ҷопшуда дар Тоҷикистон. С.175.

Ва ниҳоят мо таърихи давлати мустақили тоҷиконро нигоҳем. Таърихи даҳ- понздаҳ соли охир, ки пур аст аз тазодҳои зиндагӣ, низоъҳо, ҷангҳо ва талошҳо барои ҳалли мушкилот. С.177.

Э.Раҳмон дар асарҳои сечилдаи ҳеш ба ҳодисаҳои дар дах оли истиқлолияти миллии тоҷикон ба вуқӯмада аз диди раҳбари давлат ва масъулияти дар он давра ба зимма гирифтааш шарҳ додааст. Дар нигоштаҳои ӯ мавзӯи таърихи миллат, пос доштани аънаҳои гузаштагон асоси буда, бо вазъияти он солҳо муқоиса шудааст. Муаллиф дар бораи давлати Сомониён ёдрас шуда, омӯзиши таърихи миллату Ватани ҳешро дар масири таърих масъулияти ватандорӣ медонад:

«Таърих гувоҳ аст, ки расидан ба истиқлолият ҳудудиноӣ дар ягон давру замон бе талошу набард ва ҷонбозии фидокориҳо муяссар нагаштааст. Ҳар гоҳе таърихи халқи тоҷикро варак занем, мебинем, ки дар саҳифаи он фидокорию талошҳои фарзандони бонангу номуси миллат бо харфҳои зарин сабт шудаанд.

Номи фарзандони вафодори миллат аз ёдҳо ҳаргиз фаромӯш намешавад.»

Барои ворисон, ҳамзамононаш манфиати донишгари таърихро шарҳ медиҳад: Имрӯз дар интиҳои асри 20 ва оғози асри 21 масъалаҳои худудиноии миллии, ваҳдати ягонагии миллат ва муттаҳидию якпорчагии сарзамини Тоҷикистон чун дах аср муқаддам аҳамияти худро гум накардаанд.

Мо баъди гузаштани 1100 сол бо амри таърих давраи басо муракқб, пурмасъулият ва вазнини муттаҳидсозии миллатро аз сар гузаронида истодаем. С.91.

Мавзӯи арҷ гузоштан ба саргузашти миллати тоҷик дар аксарияти баромаду мусоҳибаҳои минбаъдаи сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон мавриди муҳокима ва таъкид шудааст., чунки айём онро талаб мекард ва мардумро ба муттаҳидӣ, ягонагӣ даъват кардан меҳаст. Аз пораҳои дар зер иқтибос овардаамон аён аст, ки муносибати ӯ нисбати ин масъала ҷиддӣ аст. Президенти кишвар борҳо тақрор ба тақрор ба ин масъала рӯ меорад ва диққати дигаронро ба он ҷалб мекунад: «Ҳар чизе, ки халқи мо аз сар гузаронд, таърихи мост. Ҳам некаш ва ҳам бадаш» навиштааст ӯ. Ӯ ин ки мурочиати навбатии ӯ ба ин масъала фарохтар буда, бо шарҳу таҳлил омадааст.

Таърих оинаест, ки мо дар он мавқеи гузаштагонанро дар масири таърих бо ҳама шахомат ва хорию зорияш дида, ба ҳусну қубҳи ҷаълияти корбарии ӯ сарфаҳм рафта, ба ин восита қадаме ба сӯи ҳешпаншини ва худогоҳи ниҳода, бо дидани ибрат дурнамои кишвари мардуми худро муайян карда метавонем.

Оре, ба таърихи миллати худ чун оинаи поку муқаддас назар бояд кард. Оинае, ки акси халқро танҳо бо ҳама шукӯҳу ҷамол ё айбу нуқсон нишон медиҳад. Яъне таърих дӯсти ҳақиқатдӯст ва

саҳифаҳои пурифтихор ва пуринҳирофи онро бо таҳамул бояд омӯхт. Ва баҳусус дар ин марҳилаи ҳеле ҳассоси сарнавиштсози таърихӣ, ки тақдир давлату истиқлолро насиби миллати тоҷик ва мардуми Тоҷикистон гардондааст, лозим аст, ки мо ба оинаи таъриҳамон аз ҳар ҷиҳат амиқ назар афканем. Ин барои худшиносии ҷома дар ин айёми мураккаб, пурмочаро ва ихтилофи назарҳо ҳеле зарур аст.

Мо дигар ҳақ надорем, ки хатоҳои гузаштаро тақрор кунем. Таърих ба халқи тоҷик боз як бори дигар раҳму шафқат намуда, имкони нодири бузургдошти мероси ниёгон, ҳифз намудани сарзамини аҷдодӣ, нигоҳ доштани муттаҳидию якпорчагии Ватан, ваҳдати ягонагии миллат ва бунёди оинҳои давлатдорӣ миллиро арзонӣ дошт.

Ҳар як насл таҷрибаи дониши андӯхтаашро ба насли оянда мерос гузошта, насли оянда дар навбати худ ҳамин таҷрибаю дониши ба мерос гирифтаашро тақмилу сайқал дода, пешрафти соҳаҳои мухталифи ҷома ро таъмин кардааст. С.359.

Мо дар тӯли ин солҳо аз мактаби душвор ва боифтихори истиқлолият сабақҳои зиёд гирифтём. С.191

Эмомалӣ Раҳмон қайд кардааст, ки «мо бояд ба рӯйдодҳои пурфочиаи ҷанги шаҳрвандӣ баҳои одилона диҳем ва барои ояндаи ҷома бори масъулиятро ба дӯш дошта бошем». Ин вазифаро ӯ дар сухани публицистӣ мебинад. Вай навиштааст: «Имрӯз, ки мо марҳалаи азнавсозии муносибати ҷома ро аз сар мегузаронем, нақши сухан ҳеле муҳим аст. Сухан чунон, ки мардуми мо аз таҷрибаи ҳеш фаҳмид, метавонад ҳам ба дард марҳам шавад ва ҳам қодир аст тамоми ҷома ро ба гирдоби фочиа кашад. С.360.

Имрӯз ҳам дар суханони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дарки сабақҳои ҷанги шаҳрвандӣ ва сулҳи беназири тоҷикон садо медиҳанд. Бахшида ба 13 солагии Ваҳдати миллий оид ба Созишномаи истиқрори сулҳ гуфтааст: «Бо гузашти солҳо мо аҳамияти таъриҳии ин ҳуҷҷати сарнавиштсоз, қимати сулҳу субот ва Ваҳдати миллиро бештар дарк ва қадр менамоем, зеро аз баракати муттаҳид сохтани нерӯҳои сиёсӣ ва таъмини ризоияти ҷома мо пеш аз ҳама тавонистем истиқлолият ва тамомияти арзии Ватани азизамонро ҳифз намоем ва мардуми худро аз парокандагӣ эмин нигоҳдорем».

Саид Абдуллоҳи Нури низ дар «Ошгинома» ибраз доштааст, ки давраи муҳолифату ба сулҳ омаданҳои ҳаммиллатон рӯсту ҳамвор набудааст ва китоби ӯ ба гуфтаи Султон Ҳамад «хушдоре барои наслҳои имрӯзу фардои миллат мегардад. Дар баробари ин панде барои ҷомаи ҷаҳонӣ хоҳад буд, ки мувоҷеҳи чунин мушкилот мебошанд.»

Сайид Абдуллоҳи Нури нигоштааст:

Ҳадаф аз навиштани ин рисола мухтасар ҳам бошад, ёдовар шудан аз ҷаҳду талошҳои комиссияи оштии миллий баҳри истиқрори сулҳ ва ризоияти миллий дар тӯли фаъолияти беш аз ду солаи он мебошад. С.3.

Муаллиф андеша меронад, ки ҷарҳи таърих барои тоҷикон ҷӣ сабақҳо додааст:

- Оре, дар таърих чандинҳазорсолаи тамаддуни тоҷикон ин ҷанг ҳеле ҳам хунину ва аз он ҳам нангин амсоле надоштааст. Вале, хушбахтона, дер бошад ҳам, билохира хираду заковат бар кинаву адоват боло гирифт. Ҷонибҳо роҳи ҳалли сиёсии қазияро ҷӯё шуданд. Сулҳи тоҷикон низ бо шеваву усули ба дастомаданаш дар таърих тамаддуни башарӣ назире надоштааст. С.45

Сафаралӣ Кенчаев яке аз муаллифони китобҳои сечилдаи сиёсии «Табаддулоти Тоҷикистон» дар муқаддимаи он ба мақсади таълифи асарҳои публицистияш ишора мекунад ва тавсия медиҳад, ки шиносӣ бо афкори ӯ аз манфиат холи нест.

«Китоб номаи дод бар бедод аст, ки банда ҳаводиси қабоҳатбору даҳшатзои дар ҷони ҳеш эҳсос кардаву паси сар намудаамро ба риштаи гуфтор баркашидам. Албатта андешарониҳои камина сухани охир ва хулосаи қатъӣ нахоҳад буд. Чунки воқеаҳои талхи ба зухурпайваста, ки даҳҳо ҳазор инсонро тӯмаи маргу садҳо ҳазорро дар сарзамини бобоиямон беватан намуд, саҳту сода нест. Вале чун банда дар маркази ин ҳодисаву воқеаҳо қарор доштам, яқинан муҳаққиқонро зарур меояд, ки перумони андешаҳои камина бархурде дошта бошанд.»

Сафаралӣ Кенчаев он айёми ғирудори ақидаҳои мухталифи сиёсӣ, талош барои мансабу соҳти давлатдорӣ, муноқишаҳои сиёсии даврро ба калам дода, ҳамзамон омӯхтан, аз хотир набаровардани сабақҳои таърихӣ миллатро таъкид менамояд. С.6

Публицистикаи Абдулмаҷид Достиев дар масъалаи таърихӣ миллат ду оҳанг дорад; яке саршори ҳисси ифтихор аз таърихӣ кухани тоҷикон ва дигаре - шарму ҳайрат аз носипосии наслҳо ба тақдирӣ халқи худ дар охири асри 20, роҳ гумкарданҳо, ғарибию сарсонҳои тоҷикон дар солҳои даргириҳо мебошад. Вай дар «Мавқеъ» ва «Аз худ натавон гурехтан» доир ба кадр кардани сабақҳои таърих ва ҳисси масъулият дошта дар назди наслҳои оянда воқеъбинона менависад:

Бинобар ҳар чизе, ки дар ин давра ба аъмоли ноҷоя сар задаст, бояд дар ҳамон давра ба саъйю кӯшиши худамон ислоҳ шавад, то абадан дар назди наслҳои оянда гунаҳкор набоем. С. 151

А.Достиев, ки чун яке аз симоҳои барҷастаи давлати сиёсии он солҳо шинохта шудааст, дар мавриди мувофиқ масъулияти таърихӣ худ ва ҳамсафонашро равшан ифода кардааст:

- Ба мо на таҳлили чуқури гузашта, балки мусолиҳаи миллӣ лозим аст. Аз байн бист, сӣ ва шояд аз ин ҳам соли зиёдтар гузарад, он гоҳ ҳазрати таърих чӣ мақом доштани моро дар ин олам хоҳад гуфт.

С.192.

Зеро, ки он нуқта мусаллам аст, ки бурду бохти мо дар ҷавлонғаи оинаи таърих танҳо ба кадрӣ манзалату нерӯи тавоногиамон ба ҷашми ояндагонамон намоён хоҳад гашт.

Ин ҳодисаи таърихӣ сарнавиштсоз нуқтаест, ки оғози таърихи навин, оғози таърихи оштинӣ оромӣ, ҳамдигарфаҳмию ҳамдигарбахшӣ ва ваҳдати миллиро ифтиҳон намуда, дар таърихи сиёсии давлати мустақили тоҷикон саҳифаи навоҳид мекунанд. С.159

... аммо ҷанги тоҷиконро ба ҳеч ваҷҳ фаҳмондан на мешавад. Ин ҳама таърих аст. Таърихро меомӯзанд, на ин ки аз сар менависанд. Магар Фирдавсӣ бо дасти падар кушта шудани фарзандро барои пайравӣ кардан барои мо навишта буд, ё барои минбаъд ба ин роҳ надодан?... охир таърих намегуяд, ки чӣ бояд кард, вале мегуяд, ки чиро набояд кард. Мо бо таърихи гузашта нестем ва барои беҳтар ё бадтар кардани он таъсир расонида наметавонем, вале таърих бо мост ва бо истифода аз сабақҳои он мо метавонем хубтар, ҳамбастатар яъне хуштар ҳаёт гузаронему ба наслҳои оянда чизе монем. Чизе, ки қобили қабули онҳо аст. С. 293.

Рӯзо мегузаранд. Дар ҳаёти мо бо ҳукми тақдир ҳодисоту воқеаҳои мухталиф ба вуқӯъ мепайванданд ва ҳар яке осори худро мегузорад. Замоначо бо сиёсатҳои ба худ хос сипарӣ мешаванд. Вале дар тамоми марҳилаҳои таърих фарзандони сарсупурдаи мулку миллат вазифаи ҷонии худро ба ҷо меоранд. Мешавад, ки замона ба сиёсати давр меҳнати онҳоро қадр мекунанд ва ё баръақс бо даъвои бебунёди ноҳалафе маҳкум месозад. Вале инсоният эътироф кардааст, ки довари асосии халқ асту таърих ва маҳз таърих бузургонро зинда медорад. Мо, имрӯзгӣ бояд ба гузаштаи таърихи хеш назари неқ андозем, хотираи фарзандони арҷманди миллатро поянда дорем. С.256.

Ҳамаи ин бесару сомонӣ ва қачрафторихоро дида, қуфли хомушӣ ба даҳон задан ба назари манн, бетарафӣ аст бадтар аз бешарафӣ. Яъне чун аҷнабӣ бепарво оташи ҷангро тамошо менкунем. Аммо дар он рӯзо ҳуқуқи хомуширо пеша кардан ё ба ҳодисаҳо баҳо надодан надоштем. Ва ин сӯхбату мақолаҳо, баростӣ барои мӯйро аз хамир ҷудо кардан нашр шуда буданд. С.291.

Албатта он чи гузашт таърих аст. Наслҳои оянда ин воқеаҳоро аз ғирболи ҳақиқат хоҳанд гузаронд. Ва пӯшида нест, ки дар рӯй додани И.Усмонов, яке аз иштирокдорони фаъоли музокироти тоҷикон, арбоби давлати сиёсӣ дар «Лаҳзаҳои сулҳи ботадбир» вобаста ба руҳдорҳои он солҳои сарташвиш ва тақдирсоз ба муҳим будани донишҷӯи таърих ва шахсиятҳои, ки дар хушбахтии мардум саҳм гирифтаанд, менависид:

Халқ асло наққорони худро фаромӯш намекунад ва таърих некиро аз ёд намебарорад.

Ва он чи имрӯз ба амал меояд ва дар гармияш таҳти баҳои мухталиф гаҳе мусбат гаҳе манфӣ мегирад, дар ҳақиқат баъди даҳсолаҳо- баъди сард шудани гармии имрӯза, баъди ба итмом расидани ҳаводиси нотаом, баъди натиҷа додани он чи мебинем, баҳои ҳақиқӣ пайдо мекунанд.

Барои ман дар ин ҷараёни ҳаводис якеаш ниҳоят муҳим аст- роҳи сулҳ. С.5

И. Усмониён фикри худро минбаъд дар «Соли Набиев» «Сулҳнома» ва дигар асарҳои публитсистияш тақвият додааст:

Шояд андешае равад, ки баъди гузаштани вақт, баъди мушоҳидаҳо, хулосаҳо, сабақҳо навиштану гуфтани ин чизҳо осон аст, он вақт кӣ медонист чунин воқеаҳо мешавад. С.22.

Дар публитсистикаи он солҳо китоби «Субҳи ситорақуш»и Аслиддин Соҳибназаров низ мақоми хоса дорад. Вай мақсади таълифи ин ёддоштҳои барои ҷавоб гуфтан ба ҳарифони сиёсияш доништааст. Ҳар кас ба ин ҳақ дорад. Дар нигоштаҳои ӯ нуқтаҳои ҷолиб низ воҷеҳдоранд, ки доир ба мақсади ниғориши публитсистӣ аз тарафи сиёсатмадорони давр ибраз доштааст;

... пас аз ҳодисаҳои маълум дар ин ҷанд соли охир як идда муаллифон чилд-чилд асарҳои навишта, пешкаши хонандагон гардониданд. Дар мутолиаи онҳо саҳт дар шиғифт мондам ва муҳимаш дарёфтам, ки ғаразҳои шахсӣ ҳанӯз ақлу ҳисси онҳоро тарқ нагуфтааст. Ҳар қадоме аз ин муаллифон аз диду дарк, фаҳмишу ҷаҳонбинӣ, дараҷаи маърифату ақидаҳои сиёсӣ, мавқеи шахсии худ ба рафти ҳодисаву фӯҷаҳои дар қаламрави ҷумҳурӣ ба вуқӯъ пайваста баҳо додаанд. Ва бояд арз кунам, ки дар аксарияти ҳақидаҳои ҳамаи ин муаллифон номи камина ҳамчун намоёнҳои муҳолифин ва яке аз «гунаҳгорони» асосии нооромии Тоҷикистон ба қалам дода шудааст.

Инчунин хулосабарориҳо моро дар ҳар қадам азоби рӯҳӣ медихад ва билохир бетараф гузошта наметавонад. Аз ин хотир аз намудам, қалам ба даст гирифта, ҳақиқати ҳолро, агарчи душвор аст, рӯи коғаз биёрам ва ба ин васила ба онҳое, ки нисбати ман ақидаи муайян изҳор доштанд, ҷавоб гардонам.

Хамаи он чизро ки бо чашми сар дидаам, ба гӯш шунидаам ва ё мутолиа намудаам, ба кадри имкон рӯи дафтар биёрам.

Публикситикаи ҳар замон ифодагари рӯхияи он замон аст. Муаллифони ёддоштҳо низ фарзандони замони худ мебошанд. Дар нигоштаҳои воқеахоро дар доираи дониш, тасаввурот, ҷаҳонбинӣ ва сиёсатдонии худ тасвир кардаанд. Муҳим он аст, ки саҳифаҳои таърихи он солҳои пурфочиа ва барқарории сулҳ дар Ватанамон мебошанд. Бо он кадру қимат доранд, ки дар онҳо саргузашти халқамон сабт аст ва омӯхтани он сабақҳои таърихӣ моро ҳушдор медиҳад ва ба роҳи беҳтари саодатмандӣ ҳидоят менамояд.

АДАБИЁТ

1. Усмонов И. Назарияи публикситика, Душанбе; Шарқи овоз, 1999.
2. Иброҳим Усмонов. Таърихи сиёсии Тоҷикистони соҳибистиқлол, Хучанд, 2003
3. Усмонов И. К. ВАО ва сиёсати хориҷии Тоҷикистон Душанбе. Сино; 2003.
4. Муқаддимаи низоъшиносӣ Душанбе, Эр – граф. 2006.
5. М. Муродов. Аз замон то замон. - Душанбе, Шучоён; 2010.
6. Човид Муқим. Сиёсат ва ҷанги иттилоотӣ. – Душанбе, Деваштиҷ; 2006.

МАНБАЪ

1. Раҳмонов Э.Ш. Тоҷикистон; Даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. Иборат аз 3 ҷилд. - Душанбе, 2001;
2. Кенчаев С. Табадуллои Тоҷикистон. Иборат аз 3 ҷилд. Душанбе, 1993.
3. Абдулмачид Достиев. Мавқеъ. - Душанбе; Шарқи овоз, 1999.
4. Абдулмачид Достиев. Аз худ натвон гуфтан. - Душанбе; Адиб, 2001.
5. Иброҳим Усмон. Сулҳнома. - Душанбе; Матбуот, 2001.
6. Сайид Абдуллоҳи Нурӣ. Ошпинома. - Душанбе; Нодир, 2001.
7. И. Усмонов. Лаҳзаҳои сулҳи боталбир. - Душанбе; Ирфон, 1999.
8. И. Усмон. Соли Набиев, Душанбе, 1995.
9. Аслиддин Соҳибназаров. Субҳи ситорақуш. - Душанбе. 1997.
10. Рӯномаи «Ваҳдат» №11-12, ирони соли 2010.

ОСОЗНАНИЕ ИСТОРИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ АВТОРОВ МЕМОУАРНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Данная статья посвящена рассмотрению и изучению произведений писателей – публицистов, посвященных историческим событиям предшествующим приобретению Республикой Таджикистан независимости и дальнейшим событиям, которые произошли в жизни молодой страны в последующие годы.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: таджикская публицистика, независимость, историческая ответственность, мемуарная литература.

COMPREHENSION OF HISTORICAL RESPONSIBILITY FROM THE POINT OF VIEW OF AUTHORS OF THE MEMOIRS LITERATURE

Given article is devoted consideration and studying of products of writers – the publicists devoted to historical events previous acquisition by Republic Tajikistan of independence and the further events who have occurred in life of the young country the next years.

KEY WORDS: the Tajik publicist, independence, historical responsibility, the memoirs literature.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Дилором Махкамова* – соискатель кафедры международной журналистики факультета журналистики Таджикского национального университета.

АНГОРАСОЗӢ ДАР ҲУҶУМИ ИТТИЛООТИИ РАСОҲОИ ҒАРБӢ АЛАӢИ ЭРОН

Алиризо Талхобии Алишоҳ
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Ин пажӯҳиш бо ҳадафи баррасии техникаҳои ангорасозӣ дар таҳҷуми иттилоотии расонаҳои ғарбӣ алайҳи Эрон сурат гирифта, ба манзури баррасии нақши расонаҳо дар сохти ангора аз Эрон тарроҳӣ гардидааст.

Профессор Чорч Кребнер чехраи барҷаста ва интиқодии иртиботот аз бӯҳрон ва ҷанги халиҷи Форс дар солҳои 90-уми садаи XX ва нақши расонаҳо дар он ба унвони яке аз дарсомӯзтарин ҳодисаҳои таърихи муосир ёд мекунад ва мегӯяд: «фикр мекунам, омӯхтаем, ки ба содагӣ метавон аз расонаҳо дар соҳмондеҳии равобити ҳасмона ва эҷоди беитминонӣ байни кишварҳо ва низ ҷилавгирӣ

аз касби ҳар гуна шинохт аз заминаҳои таърихию фарҳангӣ ва он чӣ дар гузашта бо он мувоҷеҳ будааст, истифода кард».

Тасвирҳои, ки афрод аз падидаҳо, мавзӯҳо, ашӯ, шахсиятҳоро рӯйдодҳо ва ҳодисаҳои муҳит перомунӣ худ дар зехн доранд, ангорӣ афродро шакл медиҳад. Профессор Ҳамид Мавлоно дар мақолаи «Интифозаи Фаластин ва ангорасозии расонаҳои ғарб» зимни баёни хусусияти ангора, қисматҳои мухталифи онро низ бармеҷуморад: ангора маҷмуаи тасвирҳои аст, ки мо дар мағз ва зехнамони аз ҳақиқату ибодати мухталифи он дорем; Ангора тамоми шохисҳои аст, ки фард дар бораи як чиз ё як падида тасвир мекунад. Мо ангораҳои мухталифе дар мағз дорем, ки ҳамаи онҳо бо якдигар иртибот доранд ва бар ҳам таъсир мегузоранд. Тағйирӣ як ангора дар мағзи мо гоҳ мунҷар ба тағйирӣ тасаввуроти мо аз ашӯи афрод ва падида ва эҷодӣ як ҳолати таодули ё ғайритаодули мешавад (8.-16.). Маҷмуаи ангораҳо, дарвоқеъ, ҳар гуна қазоват дар бораи тасвирҳои ангорӣ қадид муро ба ангораҳои қадим, ки дар зехн дорем, бармегардонад. (3.-213). Ин ҳамон нуқтаи шуруи таҳдидзории расона аст. Чаро ки тӯдаҳои мардуми босаводи расонаи андак дар мувоҷеҳ бо масъалаҳо дар ҳамон марҳала эҳсоси масъала мутаваққуф мекунанд ва бар асоси он қазоват ва тасмиригири мекунад, зехният ва афкорашон шаклу қолаб мегирад.

Ангораҳо ва тасвирҳои зехнӣ аз се омилҳои шинохтӣ ё идроку оғоҳӣ, таъсирпазирӣ ва ё эҳсосу ниҳоятан илмӣ ё амалқарде ташкил мешаванд. Омил ё баъдшинохтӣ нозир бар дониш ва оғоҳӣ аз вижагиҳои ашӯ ё мавзӯот, бо зовияи диди фард аз он ашӯ ва мавзӯоти ба масобеи вучудӣ мустақил аз худ аст. Муаллифӣ эҳсосу арзиш ё таъсирпазирӣ ангора низ баёнқунандаи алоқа ё беалоқагии фард ба мавзӯ, ё чизе мавриди назар аст. Ин омил робитаи мустақиме бо фард аз мавзӯ дорад. Баъд амале ё амалқарди ангора низ ба осори рафторӣ ва чигунагии бархӯрди фард бо мавзӯи мавриди назар сару қор меёбад.

Воқеият он аст, ки ангорӣ ирояшуда аз Ховари миёна ва Эрон тавассути расонаҳои ғарбӣ қомилан мутаассир аз ангорӣ Исломи дар ин расонаҳост ва ин фаҳми расона ва хости соҳибони қудрат ва расона дар Ғарб аст, ки асоси сиёсатҳо ва рӯйдодҳо қарор мегирад. Эдвард Саъид аз мутафаккироне аст, ки дар осори худ сайъ қарда, то ангорӣ Ғарб аз Исломи, Ховари Миёна ва Эронро аъробро табиин ва ошқор қунад. ӯ нуқтаи оғози ҳама ангораҳои Ғарб аз Исломи ва кишварҳои исломиро дар мавзӯи ба номи «Гуфтумони шарқшинохтӣ» қустуҷу мекунад. Дар ин гуфтумон Шарқ ва инсонӣ шарқӣ як шайъ, ки дар зимни меҳри ғарибия будан ҳам бар пешонӣ дорад ва дар фарҳанги ғарбӣ «дигаре» маҳсуб мешавад, ба ҳисоб меояд ва ин ҳамон чизест, ки Мавлоно аз он ба баъд чунин шинохти ангора ёд мекунад (7.-10). Дар ин гуфтумон, исломи маҷмуае аз нуқсҳо, норасоиҳо ва шикӯҳо муаррифи мешавад.

Эдвард Саъид дар китоби «Гуштиши хабарии Исломи дар Ғарб» менависад: Чунончӣ, бигӯем муслмонон ва аъро асосан танҳо ба сурати таъминқунандагони нафт ва ё террористҳои билқувва мавриди қурсиши баҳсу дарқ қарор мегиранд, сухани қандон бемуболиға нагуфтаем. Ҳатто гузоришқарони қаҳони Исломи хеле қам аз қузиёти сарнавишти инсонӣ ва авотифу эҳсосоти ҳаёти ғарбӣ-исломӣ оғоҳӣ доранд. Он қи дар иваз бо он рӯ ба рӯям, теъдоди қарикатурай маҳлуд ва зотӣ талаққишуда аз қаҳони Исломи аст, ки ба гунае арза шудааст, ки дар миёни соири умур, дунёи мазбууро дар маърази тақовузи низомӣ нишон диҳад.

Имрӯз назди афқори умумии мардуми Аврупо ва Амрико Исломи «қабаре» аз навӣ баҳусус ноҳушоянд аст. Васоили хабарӣ, давлатҳо, стратегияҳо ва қоршиносони академии мубоҳиси исломӣ қумлағӣ дорой қамоҳангӣ ва тавоқуқ ҳастанд: иттиқоқи назар бар ин, ки Исломи барой тамаддуни Ғарб таҳдид аст (3.-10).

Имрӯз дар даврони баъд аз ба истилоҳ «қанги сард», ки тарс аз қоммунизм аз байн рафтааст, давлатҳо ва расонаҳои Ғарб, рушди қунбишҳои исломиро ба масобеҳи таҳдид ва манбаи бӯҳронҳои байналқилалӣ, минтақай ва қиллий ироа медиҳанд. Дар ҳар қо ва муносибате, ки биқоҳанд ба он даста аз давлатҳо ва роҳқарони созмонҳо, ки бо бештари пешқарзҳои идеологияҳои ғарбӣ ба зиддият барқостаанд, ишора қунанд, аз иборай «бунёдқарой исломӣ» истиқода меқунанд. «Дарқ ва тасавури мардуми қаҳон аз воқеияти зиндагии мусалмонон ба василаи тасовири телевизионӣ, қалимаҳои қусуматомези рӯзномаҳо ва танзи бераҳмона рақам зада мешавад, муслқин дар расонаҳо қой надоранд ва минқаре барой онҳо дар назар қирифта нашудааст. Бинобар ин, онҳо мақоли барой эъқироз ва тавқеҳи худ надоранд. Ибрози қуввиати фарҳангӣ аз сӯи муслқин таассуб қонда мешавад ва матолиби қуққи қонунӣ аз сӯи онҳо бунёдқарой қаламқод мегардад» (3.-21).

Ангораҳои, ки расонаҳо аз Эрон, Ховари миёна ва Исломи доранд, ба сабаби қуноқунии ғайривоқеи ва таҳрифшуда аст ва ин ба иллати он аст, ки аввалан, моҳияти Исломи ва кишварҳои исломӣ тавассути қасоне, ки муқобира ва мунақис мешавад, ки худ дарқи дурусте аз он надоранд ва натиқай ин дуруст дарқ нашудан, интиқоли тасвирҳои мутанокиз аз доқилу беруни кишварҳои исломӣ, қусусан, Ховари миёна ва ба вижа, Эрони исломӣ муқобира шуда, фаҳми муқотабонро аз Исломи ва қонуният, давлату низомҳои исломӣ қароб, қардааст. Дуввум, он ки қуштиши хабарии расонаҳо аз

Эрон ва Ховари миёна ба нахвест, ки фақат ангораҳои мухотаби худро (ки қаблан худ ии расонаҳо ба вучуд овардаанд) гузориш мекунад. Аз ин рӯ, ироаи арзёбии пайвастаи рӯйдодҳои Ховари Миёна ва руҳдодҳои исломӣ аз як нақшаи сиколеристӣ бо истифода аз улғуи расонаӣ ва идеологии даврони «чанги сард» пайравӣ мекунад, яъне дақиқан низоми даврони чанги сард ва ангорасозии даврони пас аз чанги ҷаҳонии дуҷум бар кишварҳои исломӣ ҳукмфармоист. Таблиғот ва ҷору ҷанҷоли фаровон алайҳи бедорӣ ва нахзатҳои исломӣ дар саросари ҷаҳон, ки нуқтаи шуруи он пирӯзии инқилоби исломӣ дар Эрон аст, тахти унвонҳои чун бунёдгарӣ, низомигарӣ ва терроризм тавассути расонаҳои ғарбӣ, бо ҳамин мантиқ, яъне эҷоди эҳсоси ангораи нохушоянд аз Ислом ва кишварҳои исломӣ дунбол мешавад. Тахти чунин шароит ва ангораи аз Ислому кишварҳои исломӣ буд, ки наслқушӣ алайҳи мусулмонон шакл гирифт ва шохиди тағофули расонаҳо ва Ғарб дар баробари ин ҷиноят дар Босния ва Герцоговина дар даҳаи 90-уми садаи гузаштаи мелодӣ ҳастем. Яъне ангораи эҷодшуда аз Ислом тавассути расонаҳо авзоъро ба гунае рақам зад, ки на фақат сербҳо, балки Аврупо бо зуҳури як кишвари Исломӣ ба номи Босния ва Герцоговина ба муҳолифат бархост ва заминаи он ҳама ҷиноят алайҳи мусулмонон тавассути сербҳо фароҳам кард (7.-10-11).

Дар чанги яқум ва дуҷуми халиҷи Форс низ расонаҳои ғарбӣ аз миёни хучуми зиёди ахбор, танҳо он даста аз матолибу тасвирҳоеро барои мухотабон ирсол мекарданд, ки дар ҷиҳати ангорасозии онҳо корбурд дошта бошад. Барои мисол, тасвире, ки рӯзномаҳои «Нью-Йорк жорнал» ва «Варлед» аз инфичор дар киштии чангии амрикоии «Мин» ба хонандагони худ ироа доданд бо он чи дар воқеият рух дода буд, аз замин то осмон фосила дошт. Тасвирҳои, ки телевизиони мохвораии CNN-и Амрико дар бораи «Ғорати отоқи махсуси навзодони зудрас дар зоишгоҳи Кувайт» пахш кард, дуруғе барои фиреби афкори умум ва баҳусус, аъзои Конгресси Амрико барои райъ ба оғози чанг алайҳи Ироқ буд (1.-6).

Истифода аз навъи тасовир ва рангҳо, шакли хузури хабарнигорон ва шеваҳои тасвирпардозии графикӣ, шиорҳо ва дигар омилҳои ҳозир дар сахнаи чанг, чи дар чанги аввал ва дуҷуми Халиҷи Форс ва чи дар соири чангҳо таъкиде бар аҳамияти корбурди тасвир ва навиштор дар сохтордиҳӣ ва ҷиҳатбахшӣ ба афкори умум аст. Расонаҳои ғарбӣ аз таҳҷуми иттилоотӣ алайҳи Эрон ҳадафҳоеро ба шарҳи зайл дунбол мекунанд:

- Ба фаромӯшӣ супурдани аъмоли гузаштаи Амрико алайҳи миллати Эрон ва дасткориву фиреби афкори умум;
- тасхири афкори умум ва тахти фишор қарор додани Ҷумҳурии Исломии Эрон барои пазириш ва инқид дар баробари низоми навини байналмилал ба раҳбарии Ғарб ва хосса Амрико;
- тарғиби нухбагони кишвар ба пазириши низоми навини байналмилал ба раҳбарии Амрико ва мутақоидсозии онон ба шикастнопазирии Ғарб ва Амрико;
- камранг кардани моҳияти ҳасмонаи Ғарб алайҳи Эрон ва илқои ин, ки ҳеч тавтиае алайҳи Эрон ва Ислом вучуд надорад ва тавҳами тавтиаи Ғарб алайҳи Эрон барои сарлӯш гузоштан ба заъфҳо ва нокоромати низоми Ҷумҳурии Исломии Эрон аст;
- илқои ин маъно, ки тамоми мушкилоти кишвар дар арсаҳои амнияти миллӣ ва сиёсати хоричӣ ношӣ аз фикдони робита миёни Эрону Амрико аст;
- иддаоҳо ва нигаронии Ғарб ва Амрико алайҳи Эрон мантиқӣ ва мунтабиқ бар ин воқеият аст, ки Эрон сулҳу суботи ҷаҳонӣ ва минтақаиро таҳдид мекунад (9. - 237-259);
- эҷоди хушбинии ифротӣ ва Амрикову Исроил дар афкори умум;
- тарғиби нухбагони сиёсӣ ба пазириши машруиати Амрико ва Исроил;
- муқассар ҷилва додани Эрон дар идома ёфтани муҳосимот бо Амрико;
- тасхири афкори умум ва тахти фишор қарор додани Ҷумҳурии Исломии Эрон барои пазириши музокира ва беҳбудии равобит аз мавозеи инфаъол ва заъф.

АДАБИЁТ

1. Ромуна. Императории бузурги дуруғ //Замимаи иттилоот, 1382, № 22820.
2. Шукрҳои Юнус. Чанги равонӣ, сурати шадиди ангорасозӣ //Фаслномаи паҷӯхӣш ва санҷиш, 1382, № 36.
3. Маҳдивола Муҳаммад. Тасвирсозии манфии расонаҳои ғарбӣ аз ҷаҳони ислом ва миллати шарқӣ. //Фаслномаи расона, 1380, № 3.
4. Масъуд Умед. Равишҳои ҳадиди хабарӣ дар чанги дувҷуми Халиҷи Форс: ангорасозӣ ва ҷазби бозӣ //Фаслномаи паҷӯхӣш ва санҷиш, 1381, № 34.
5. Масъуд Умед. Шабакҳои телевизионии мохвораии хабар: мухотабон ва тағйири фарояндҳои иҷтимоӣ //Фаслномаи паҷӯхӣш ва санҷиш, 1380, № 30-31.
6. Мавлоно Ҳамид, Чорч Крийнер, Харберт Шиллер. Расонаҳо ва ҷолиши фарҳангӣ //Фаслномаи расона, 1380, № 3.
7. Мавлоно Ҳамид. Расонаҳо ва ангорасозӣ //Фаслномаи расона, 1375, № 2.
8. Мавлоно Ҳамид. Интифозии Фаластин ва ангорасозии ғарбӣ // Ҷоми ҷам, № 513.

9. Воъзамӣ Ҳасан. Эрон ва Амрико. Баррасии сиёсатҳои Амрико дар Эрон.-Техрон: Суруш, 1379.

ПРЕДПОЛОЖЕНИЯ ОТНОСИТЕЛЬНО ИНФОРМАЦИОННОЙ ВОЙНЫ ЗАПАДНЫХ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ ПРОТИВ ИРАНА

Данная статья посвящена рассмотрению технологии построения различных предположений относительно информационной войны западных средств массовой информации против Исламской Республики Иран.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: средства массовой информации, информационные войны, западные СМИ, информационные войны против Исламской Республики Иран.

ASSUMPTIONS CONCERNING INFORMATION WAR OF THE WESTERN MASS MEDIA AGAINST IRAN

Given article is devoted consideration of technology of construction of various assumptions concerning information war of the western mass media against Islamic Republic Iran.

KEY WORDS: mass media, information wars, the western mass-media, information wars against Islamic Republic Iran.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ: *Алиризо Талхоби Алишю* - соискатель факультета журналистики Таджикского национального университета.

МУНДАРИҶА - СОДЕРЖАНИЕ

ЗАБОНШИНОСИ

СОХТОРИ ҶУМЛА ДАР АШЎОРИ РӮДАКӢ <i>Ф.Х. Шарипова</i>	3
.....	
КОММУНИКАТИВНО - СМЫСЛОВЫЕ ТИПЫ РЕЧИ В ТЕКСТАХ ПУБЛИЧНОГО ХАРАКТЕРА <i>Р.А. Усмонов</i>	8
.....	
ИСТИЛОҶ ВА ИСТИЛОҶСОЗӢ ДАР «КИТОБИ УС-САӢДАНА ФИ-Т-ТИББ»- И АБУРАЙҶОНИ БЕРУНӢ <i>Фарзона Саидова</i>	11
.....	
К ВОПРОСУ ОБ ИНТЕГРИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ В УСЛОВИЯХ НАЦИОНАЛЬНОЙ (ТАДЖИКСКОЙ) ШКОЛЫ <i>М.М. Товбаева</i>	16
.....	
ПЕРЕВОДЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ ТАДЖИКСКОГО И АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКОВ <i>П. Чорикулова</i>	18
.....	
ОБЩАЯ ТЕНДЕНЦИЯ РАЗВИТИЯ ЯЗЫКОВ КАК РЕЗУЛЬТАТ ГЕНЕТИЧЕСКОЙ СВЯЗИ МЕЖДУ НИМИ <i>М.К. Афзали, М.Т. Бабаева</i>	27
.....	
ТИПОЛОГИЧЕСКИЕ СООТВЕТСТВИЯ И РАЗЛИЧИЯ ОДНОСОСТАВНОГО ПРЕДЛОЖЕНИЯ В АНГЛИЙСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ <i>В.Ю. Салохиддинов</i>	31
.....	
ДИФФЕРЕНЦИАЛЬНЫЕ ПРИЗНАКИ ГЛАГОЛА «ОБОЖАТЬ» В РУССКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ <i>З. Холикова</i>	41
.....	
ТАДЖИКСКИЕ НАЗВАНИЯ НЕКОТОРЫХ ДОМАШНИХ ЖИВОТНЫХ «МУКАДДИМАТУ-Л-АДАБ» МАХМУДА ЗАМАХШАРИ <i>К. Джабборова</i>	45
.....	
ИСТОЧНИКИ ФОРМИРОВАНИЯ И СТРУКТУРА ГЕОЛОГИЧЕСКИХ	

ТЕРМИНОВ В ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКЕ	
<i>Р.М. Султанова</i>	47
КАЛИМАҲОИ ДУЧОРИ ТАҲАВВУЛОТИ МАЪНОӢ ГАРДИДАИ ҚАДИМ ДАР ЛАҲҶАИ МАСТҶОҲ Ф.	51
<i>Убайдов</i>	
МУРОДИФОТИ ЛУҒАВӢ: ДАСТОВАРД ВА МУАММОҶО Ш.	55
<i>Ҳакимова</i>	
ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АВИАЦИОННОЙ ЛЕКСИКИ В ТАДЖИКСКОМ, РУССКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ	
<i>Шухрат Каримов</i>	61
АСПЕКТЫ СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО АНАЛИЗА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С НАЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫМ КОМПОНЕНТОМ СЕМАНТИКИ В РУССКОМ И ТАДЖИКСКОМ ЯЗЫКАХ	
<i>М.Х. Ходжиева</i>	64
СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ДОПОЛНЕНИЯ В ТАДЖИКСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ	
<i>Г.Г. Шосафарова</i>	68
СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ЭТЮДЫ ЭКСПРЕССИИ В ПОЭТИЧЕСКОМ КОНТЕКСТЕ ОРИГИНАЛА И ПЕРЕВОДА	
<i>Ш. В. Дусматова</i>	71
КОНТЕКСТУАЛЬНАЯ ОБУСЛОВЛЕННОСТЬ УПОТРЕБЛЕНИЯ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ТАДЖИКСКОМ И РУССКОМ ЯЗЫКАХ	
<i>М.М. Мирзоханова</i>	75
МУРОДИФОТИ ЛУҒАВӢ: БАҲС ВА АНДЕШАҶО Ш.И.Ҳакимова.....	78
...	
ИФОДАҲОИ МАҶОЗӢ ДАР РОМАНИ «ГАРДИШИ ДЕВБОД»-И АБДУЛҲАМИД САМАД	
<i>Н.С. Саидов</i>	82
СОСТАВЛЕНИЕ ЧАСТОТНОГО СЛОВАРЯ ГАЗЕЛЕЙ ХАФИЗА М.А. Умаров, Д.Ф.	84
<i>Джаъфарова</i>	
СРЕДСТВА СИНТАКСИЧЕСКОЙ ЭКСПРЕССИИ В «ПИСЬМЕ К ГОГОЛЮ» В.Г. БЕЛИНСКОГО»	
<i>Г.Ш. Ходжиева</i>	86
КАЛИМАСОЗӢ ДАР АШӢОРИ КАМОЛИ ХУҶАНДӢ М.Б.	90
<i>Мирмухаммедова</i>	
БАЪЗЕ ХУСУСИЯТҶОИ СЕМАНТИКИ ЛЕКСИКАИ ОРОИШӢ-ЗИНАТӢ М.	94
<i>Бобомуродова</i>	

К ВОПРОСУ ОБ ИЗУЧЕНИИ ОМОНИМОВ В ТАДЖИКСКОМ И АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКАХ <i>Н.Р. Хабибов.....</i>	97
КАЛИМАҲОИ АРАБӢ ДАР ЛАҲҶАИ КОНИБОДОМ <i>Р.И. Сангинова.....</i>	103
МУРОДИФОТИ АРАБӢ ДАР «АХЛОҚИ МӢҲСИНИ» -И ҲУСАЙН ВОИЗИ КОШИФӢ <i>О. М а л и к о В.....</i>	107
КЕЛЕВИ ИЛИ КУЛУЙ? <i>Л.Д. Бойматов.....</i>	111
ПОЛЬЗА И ВАЖНОСТЬ ПРОСМОТРА ФИЛЬМОВ НА АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ <i>Б.Б. Урунов</i>	113
<u>АДАБИЁТШИНОСӢ</u>	
РЕАЛИЗМИ ҶОДУӢ ДАР ДОСТОНҲОИ «СИЛСИЛАТУЗЗАҲАБ» ВА «СУБҲАТУЛАБРОР»-И ҶОМИ <i>Мӯхриддин Низомов.....</i>	116
САНЪАТҲОИ БАДЕӢ ДАР ИНЪИКОСИ ТАҲАВВУЛИ ҚАҲРАМОНИ ЛИРИКИИ МИРЗО ТУРСУНЗОДА <i>Марям Давлатова.....</i>	120
МАНЗУМА ДАР АФСОНАҲОИ ТОҶИКӢ <i>Фарида Саидкулова.....</i>	125
МУХТАСАРИ ЗАМОН ВА ТАРҶУМАИ ҲОЛИ МИРЗО ҶОЛИБ <i>Зухра Афсаҳова.....</i>	128
ЗАБОН ВА УСЛУБИ «ЧАҲОР МАҚОЛА»-И НИЗОМИИ АРӢЗИИ САМАРҚАНДӢ <i>М. Абдуқодиров.....</i>	133
..	
НИГОҲЕ БА МАСНАВИҲОИ АМИР ҲУСАЙНИИ ҲИРАВӢ <i>Шарифҷон Тоҷибоев.....</i>	135
ҲАҶВ ДАР ҚИССАИ «МАРГИ СУДХӢР»-И САДРИДДИН АЙНИ ВА ДОСТОНИ «ҲОҶӢ-ОҚО»-И СОДИҚ ҲИДОЯТ <i>Марҷон Маданӣ.....</i>	141
МАВҚЕИ ҶАЗАЛ ДАР ЭҶОДИЁТИ ЛОИҚ ШЕРАЛӢ <i>Холмуҳаммад Раҳимӣ.....</i>	147
САРЧАШМАҲОИ АНДЕШАҲОИ АДАБӢ- ЭСТЕТИКИИ САДРИДДИН АЙНИ <i>Наргис.....</i>	150

<i>Аслонова</i>	
МУЛОҲИЗАҶО ОИД БА САФАРНОМАҶОИ АБДУЛҶАМИД САМАДОВ <i>Насиба</i> <i>Кучарова</i>	154
САБАБҶОИ ТАЪЛИФИ «ЧАҶОР МАҚОЛА» <i>М.</i> <i>Абдуқодиров</i>	157
СИМОИ ЗАН ДАР ҶИКОЯИ «ИД»-И МЕҶРУНИССО ПАРВИЗ <i>А. Латифов</i>	159
МУҶИТИ ХОНАВОДАГӢ ДАР АШЪОРИ НИМО ЮШИЧ <i>С. Ф.</i> <i>Собиров</i>	160
СИСТЕМАИ ЖАНРҶОИ НАСРИИ САДРИДДИН АЙНӢ <i>Наргис</i> <i>Аслонова</i>	162
АЗРАҚИИ ҶИРАВИ ВА МАМДУҶОНИ Ӣ <i>Гуловар</i> <i>Барӯманд</i>	166
ВАЗЪИ ЗАБОН ВА АДАБИЪТИ ФОРСИ ДАР ЗАМОНИ БИНОИИ ҶИРАВИ <i>Ҷақпараст Аҳмад</i>	170
АҶЗИ АДИБИ МАОРИФПАРВАР <i>Дориюш</i> <i>Байромӣ</i>	174
ТАЪРИХНАВИСИ АЗ НИГОҶИ АДАБИ ВА ҶУНАРИ (ИҶТИСОСАН ДОСТОНӢ) ДАР ЭРОНИ ДАВРАИ ИСЛОМИ ТО ЗАМОНИ БАЙҶАҚӢ <i>Аюб Мансури</i> <i>Қурбоналӣ</i>	178
ҚИССАҶОИ ҚУРЪОНИ ВА ТАФОВУТИ ОН АЗ ҚИССАҶОИ АДАБИ <i>Марзия Шуштарӣ</i>	182
МОҶ ВА ХУРШЕД ДАР «МАҶЗАНУЛАСРОР» <i>Марям Вофӣ</i> <i>Сонӣ</i>	186
ПАЙВАНДИ ХИРАД ВА УСТУРА ДАР ДОСТОНИ АНӢШЕРВОН ВА БУЗУРГМЕҶР АЗ «ШОҶНОМА»-И ФИРДАВСӢ <i>Ҷуломризо</i> <i>Ҷофизӣ</i>	191
ПАЙДОИШ ВА ТАҶАВВУЛИ АСОТИР ДАР АДАБИЪТ <i>Маъсума</i> <i>Сомонӣ</i>	195
ҶАНБАҶОИ ИҶТИМОИ ДАР АНЪАНАИ ДОСТОНСАРОИИ ДОСТОНҶОИ КӢТОҶИ БОНУВОНИ МУОСИРИ АФҶОНИСТОН <i>Сабина</i> <i>Саидова</i>	199

СУРУДҲОИ МАРОСИМИИ МОТАМ ВА ФАЪОЛИЯТИ ЗАНҲО Д. Саидова.....	203
ОФАРИНИШИ ИНСОН ДАР ОИНИ ЗАРДУШТ Сора Ҳазорхонӣ.....	206
ЖОЛАИ ИСФАҲОНӢ ВА ШЕЪРИ НАВ Паричеҳр Султонӣ.....	210
МУШКИЛОТИ ТАРЧУМА ВА АДАБИЁТИ ТАТБИҚӢ Н. Зайдуллоев.....	217
ПАРВИН ВА СУННАТИ МУНОЗИРАНАВИСӢ Заҳро Ҳисорбонӣ.....	220
ТАЪСИРПАЗИРИИ ДОРО НАҶОТ АЗ ШЕЪРИ САПЕДИ ФОРСӢ Митро Шарифзода Муд.....	223
ХОНАДОНҲОИ АҲЛИ ҲАҚ ДАР КИРМОНШОҲ- ЗОДГОҲИ ЛОҲУТӢ Абдурризо Родфар.....	227
БАРАСИИ МАЪНОӢ ВА БАСОМАДИ ВОЖАГОН ДАР «ҲАШТ КИТОБ» - СУҲРОБИ СИПЕҲРӢ Ҷовид Самадипур.....	232
ЭҶОДИЁТИ ДАҲОНИИ ХАЛҚ ДАР ПАЙВАНДҲОИ ИСЛОМӢ Д. Саидова.....	235
НИГОҲЕ БА МАЗОМИНИ ҲАМОСИВУ ИРФОНӢ ДАР АШЪОРИ САЛМОНИ ҲИРОТӢ Маряма Назарҷуб Масҷидӣ.....	238
ПАЙВАНДИ ПРОГМОТИК ВА ИДЕОЛИЗМ ДАР ДОСТОНИ «СИЁВУШ» Насрини Бозгир.....	242
РАВОНШИНОСӢ ВА АДАБИЁТ Насрин Ҷаъфарӣ.....	245
ЗАРУРАТИ ПАРДОХТАН БА МАВЗӢИ СУХАНСАНҶӢ АЗ ДИДГОҲИ НИЗОМӢ Маҳмудризо Ҳасаннаҷод.....	249
АРЗИШЁБИИ РАСОНАӢ ВА ҚОБИЛИЯТҲОИ НАМОИШИИ «ШОҲНОМА» Аҳмади Ҷулоӣ	254

КЎДАКОН ВА АДАБИЁТИ ДОСТОНӢ <i>А. Ватанпур</i>	259
БОЗТОБИ ФАРҲАНГ ВА ИСТИЛОҲОТИ ОМИЁНА ДАР ШЕЪРИ ҶАЛИЛИ САФАРБЕГӢ <i>Алӣ Восу Ҷӯйборӣ</i>	262
ЧЕҲРАИ ШИНОХТА <i>Н. Зайдуллоев</i>	266
ТАРБИЯТИ СУННАТӢ АЗ ДИДГОҲИ САЪДИ <i>Сайид Саъид Оқой</i>	269
НИГОҲЕ БА АШЪОРИ КЎДАКОНАИ ҚАЙСАРИ АМИНПУР <i>Лайло Каримии Валучой</i>	272
СИМОИ ҲАЗРАТИ НҲҲ (А) ДАР ОЙИНҲО ВА РУСУМИ МАРДУМИ ЭРОН <i>Марзия Шуштарӣ</i>	276
МУҚОИСАИ ШЕЪРИ РӮДАКӢ БО ҚАТРОН <i>А. Бобобеков</i>	280
АНДЕШАҲОИ ҚАЗВИНӢ ДАР БОРАИ РӮЗГОР ВА ОСОРИ АТТОРИ НИШОПУРӢ <i>Р. Абдуллоев</i>	284
АМСОЛ ВА ҲИКАМ ДАР «ГУЛИСТОН»-И САЪДИ <i>Сайид Саъид Оқой</i>	287
БАСОМАДИ ВОЖАИ «ДЕВ» ДАР «ШОҲНОМА»-И ФИРДАВСӢ <i>Содиқлу Халилуллоҳ</i>	294
ШОИР- ФАРМОНРАВОИ МУЛКИ СУХАН <i>Маҳмудризо Ҳасаннажод</i>	298
БАҲОР – ШОИРИ ОЗОДИСАРО <i>Маҳноз Олимӣ</i>	300
ТУРСУНЗОДА ВА ФАЙЗ АҲМАДИ ФАЙЗ <i>В.С. Абдуллоев</i>	304
<u>ЖУРНАЛИСТИКА</u>	
ИСТИФОДАИ ТЕХНОЛОГИЯИ НАВИН ДАР РАДИО (ДАР МИСОЛИ РАДИОИ “ВАТАН” ВА “АЗИЯ ПЛЮС” <i>Б. Мирзоев</i>	308

ТАШАККУЛИ МАОРИФ ДАР ҶАҲОНИ МУОСИР Ҷ. Каримов.....	310
МУҲИМТАРИН МАТБУОТИ ЭРОН ДАР АСРИ МАШРУТА Ромин Расулоф.....	311
МАОРИФИ АФҶОНИСТОН ДАР СОЛҲОИ 1933-1963 ВА ИНЪИКОСИ ОН ДАР МАТБУОТ Абдулҳай Ором.....	314
САҲМИ ТЕЛЕВИЗИОН ДАР ТАҲКИМИ ҶУМҲУРИИ СОҲИБИСТИҚЛОЛИ ТОҶИКИСТОН Г.А. Умарова.....	319
НАҚШИ ВАСОИТИ АХБОРИ УМУМ ДАР ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯТ М. Бобоева.....	323
МАСОИЛИ ҲАМКОРИИ ИҚТИСОДИ МИЁНИ ДУ КИШВАР (дар мисоли матолиби матбуоти Эрон) Зоҳирӣ Махнози Муҳаммадалӣ.....	326
ДАРКИ МАСЪУЛИЯТИ ТАЪРИХӢ АЗ НИГОҲИ МУАЛЛИФОНИ АДАБИЪТИ ЁДДОШТИ Дилором Маҳкамова.....	328
АНГОРАСОЗӢ ДАР ҲУҶУМИ ИТТИЛООТИИ РАСОНАҲОИ ҒАРБӢ АЛАЙҲИ ЭРОН Алиризо Талҳобии Алишох.....	332
МУНДАРИҶА.....	335

К СВЕДЕНИЮ АВТОРОВ

В научном журнале «Вестник Таджикского национального университета» печатаются статьи, содержащие результаты научных исследований по естественным, гуманитарным и экономическим наукам.

При направлении статьи в редколлегию авторам необходимо соблюдать следующие правила:

1. Размер статьи не должен превышать 10 страниц компьютерного текста, включая текст, таблицы, библиографию, рисунки и тексты аннотаций на русском и английском языках.

2. Статья должна быть подготовлена в системе Microsoft Word. Одновременно с распечаткой статьи сдается электронная версия статьи. Рукопись должна быть отпечатана на компьютере (гарнитура Times New Roman Tj 14, формат А4, интервал одинарный, поля: верхнее - 3см, нижнее – 2,5см, левое – 3см, правое – 2см;), все листы статьи должны быть пронумерованы.

Сверху страницы по центру листа указывается название статьи, ниже через один интервал инициалы и фамилии автора (авторов). Ниже название организации, адрес, e-mail. Далее через строку следует основной текст. В конце статьи приводятся ключевые слова на русском и английском языках (до 10 слов).

Ссылки на цитируемую литературу даются в квадратных скобках, например [1]. Список литературы приводится общим списком после ключевых слов (под заголовком «литература») в порядке упоминания в тексте.

3. К статье прилагается резюме на русском и английском языках с указанием названия статьи. Текст резюме приводится в конце статьи после списка использованной литературы.

4. Научные статьи, представленные в редакцию журнала, должны иметь направление учреждения, экспертное заключение и отзыв специалистов о возможности опубликования.

5. Плата за опубликование рукописей аспирантов не взимается.

Редколлегия оставляет за собой право производить сокращения и редакционные изменения статьи. Статьи, не отвечающие настоящим правилам, редколлегией не принимаются.

Масъули чоп: **М. Ибодова**
Муҳаррирон: **И. Ҳакимова, М. Муродов**
Ҳуруфчини компютерӣ: **Д. Назарова**

Ответственный редактор: **М. Ибодова**
Редакторы: **И. Хакимова, М. Муродов**
Компьютерный набор: **Д. Назарова**

ДМТ, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 17, бинои асосӣ, утоқи 37
ТНУ, г. Душанбе, проспект Рудаки, 17, главный корпус, каб. 37
Тел: 227-74-41 E-mail: vestnik - tnu@mail.ru
Сайт ТНУ: www.tgnu.tarena.tj

Ба чоп 30. 09. 2010 таҳвил шуд. Қоғаз аз чопи офсет.
Андозаи 60x84 1/16. Теъдод 150 нусха.

